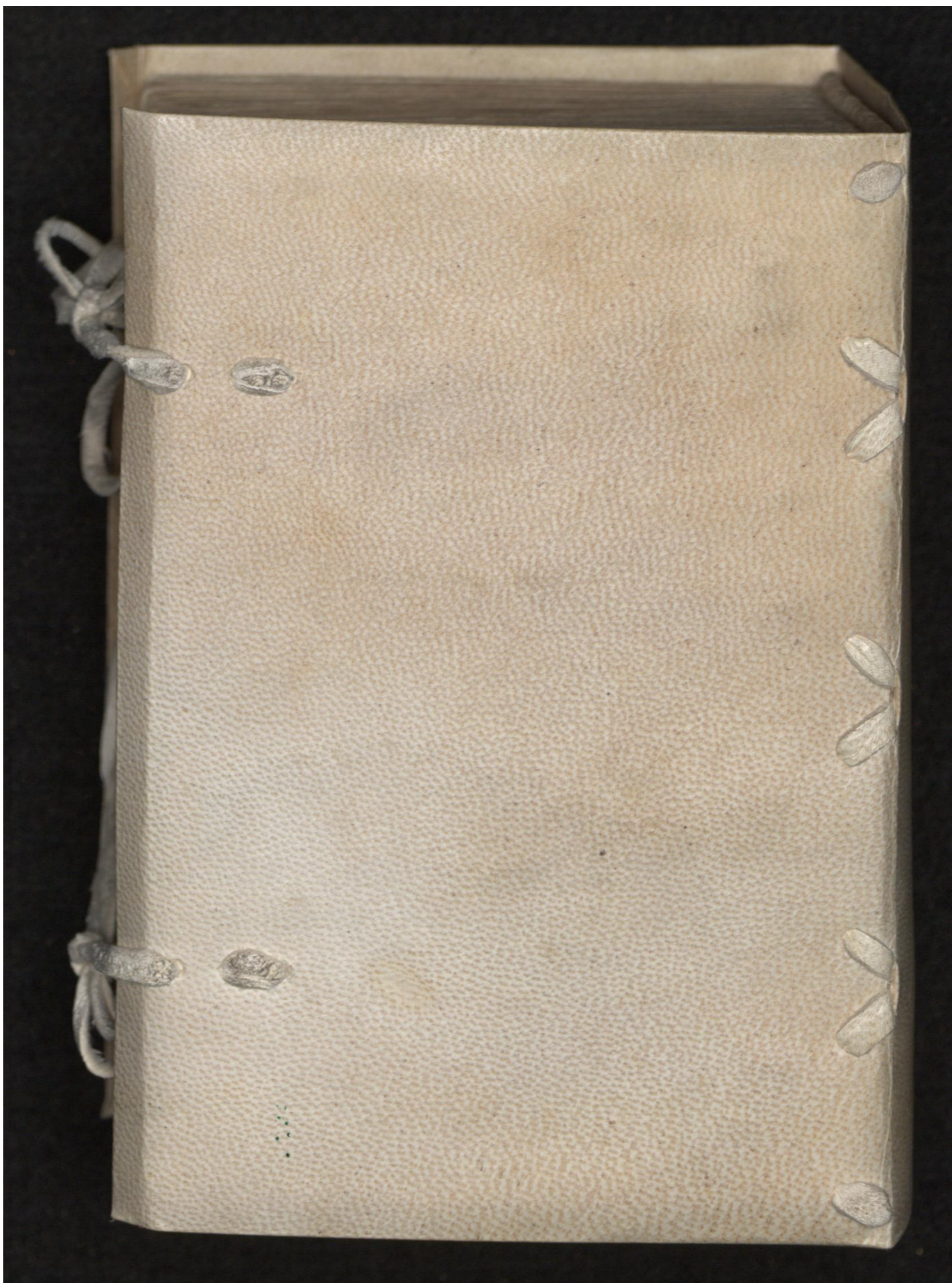

3
3
292

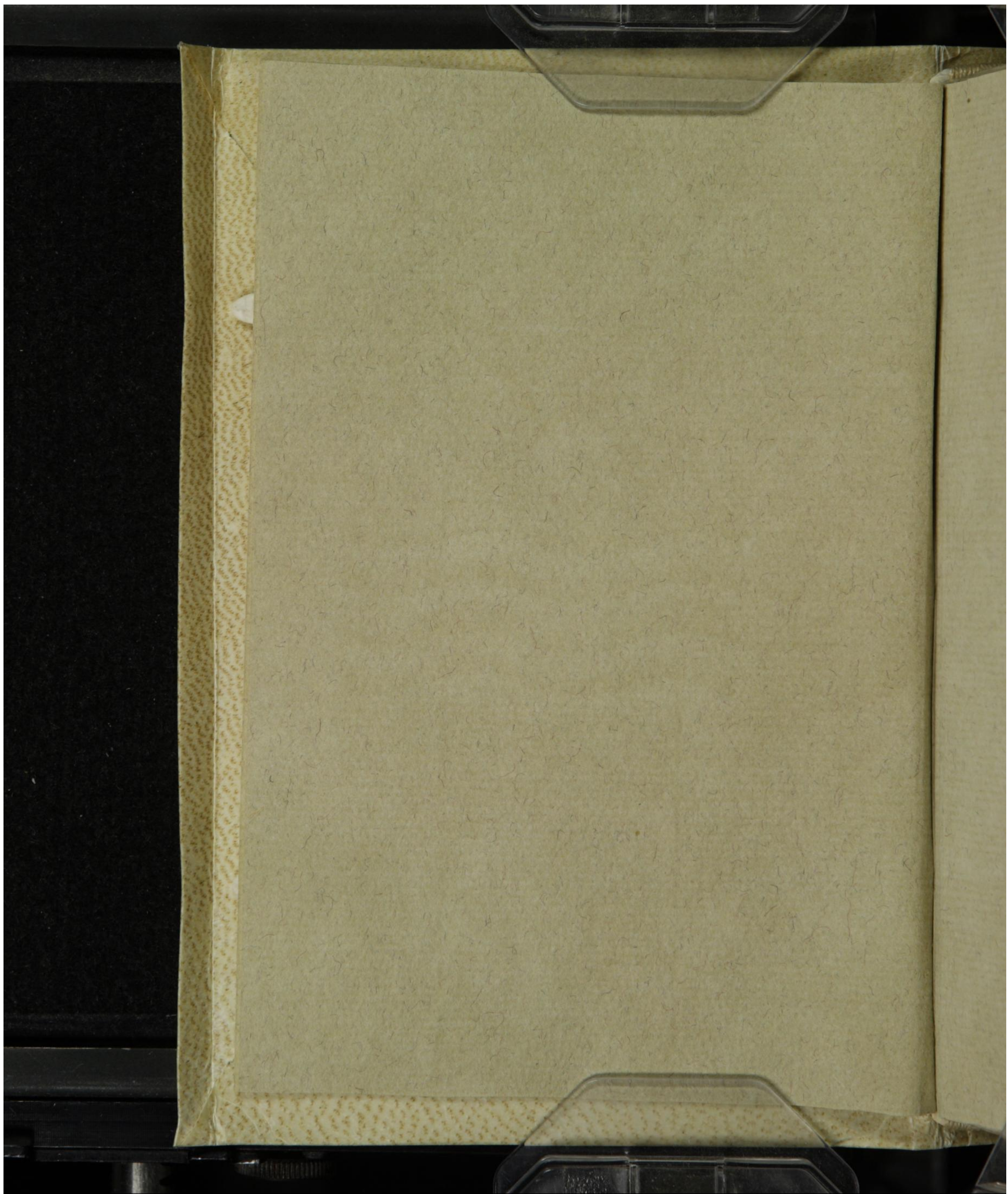

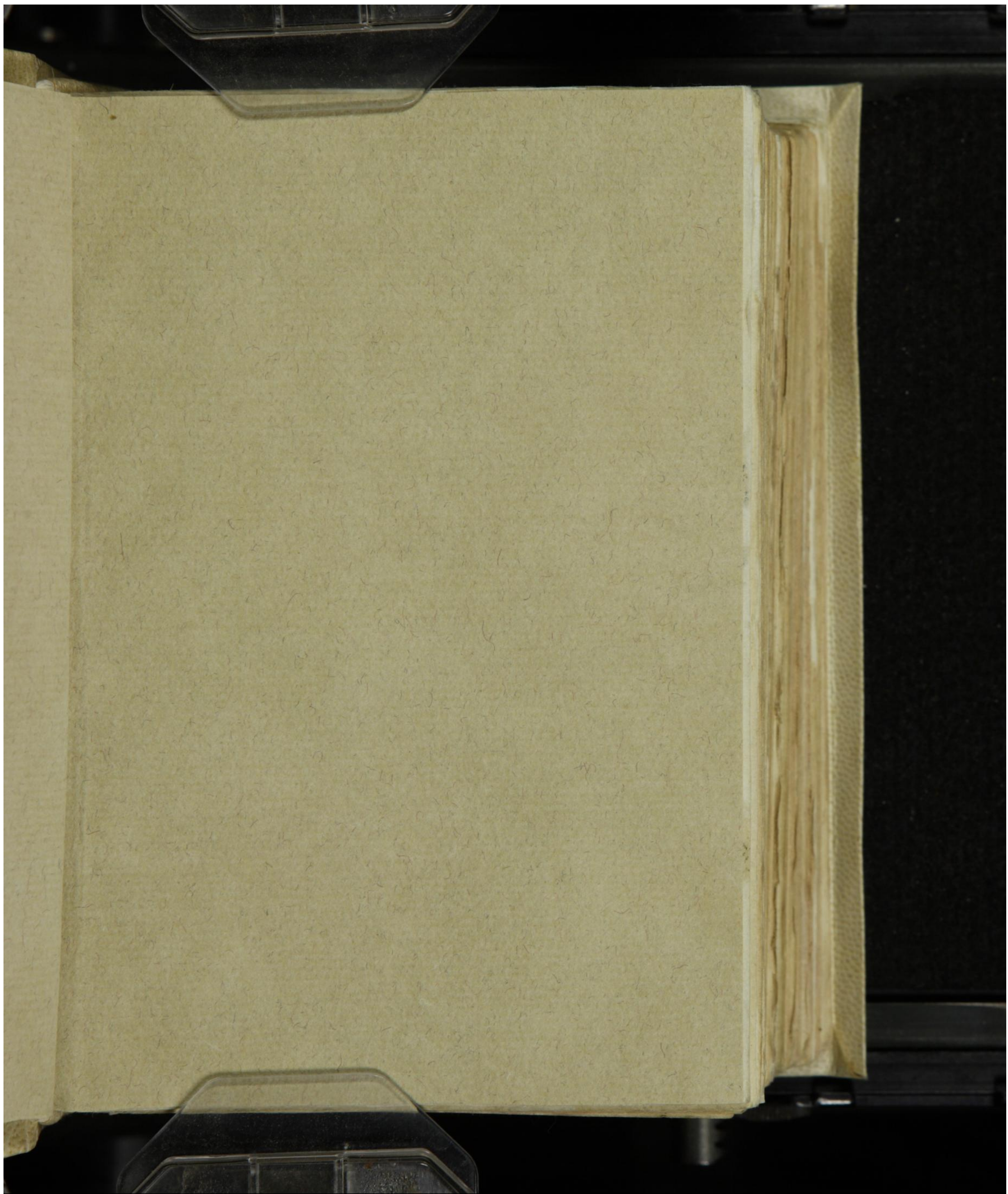

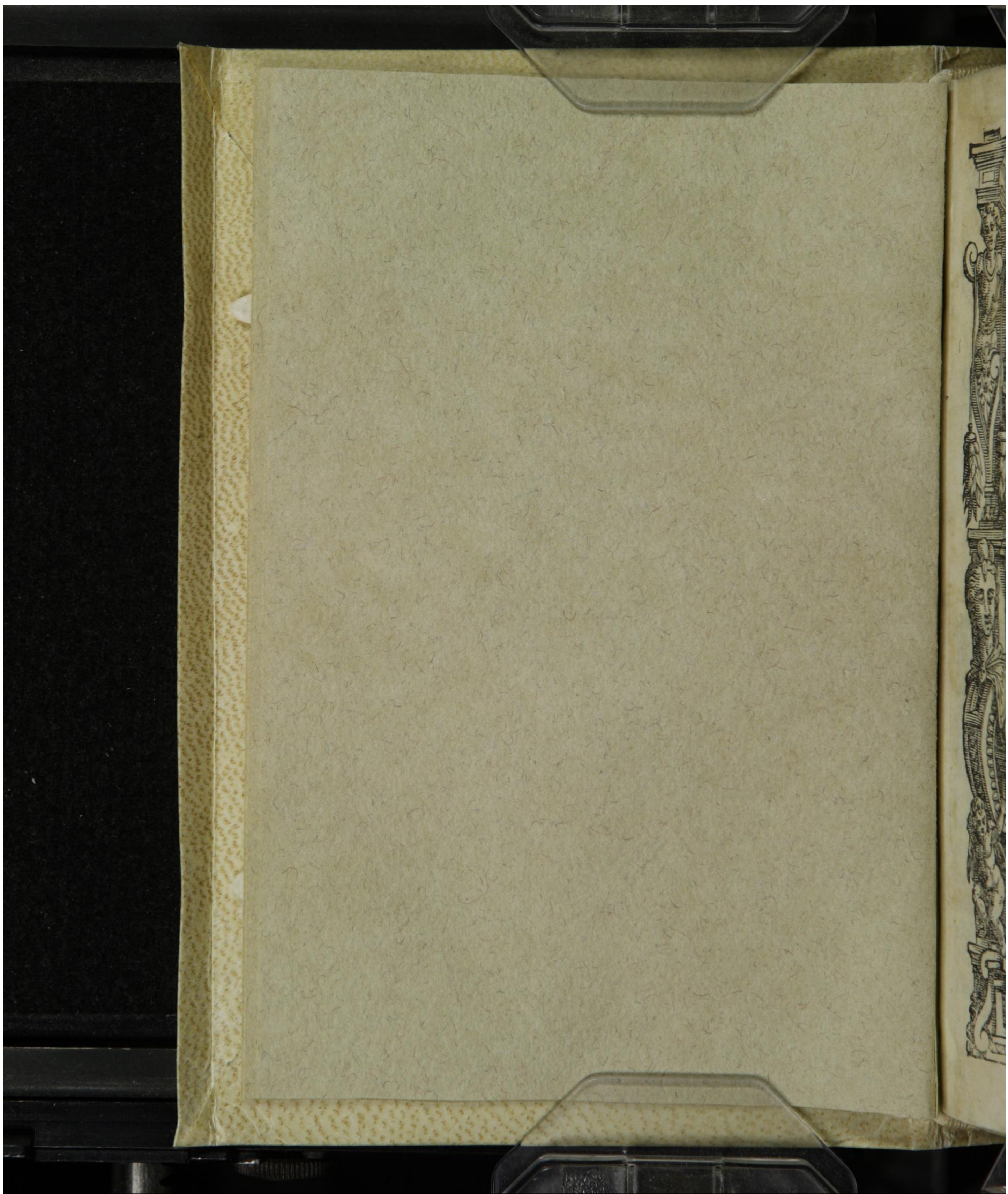

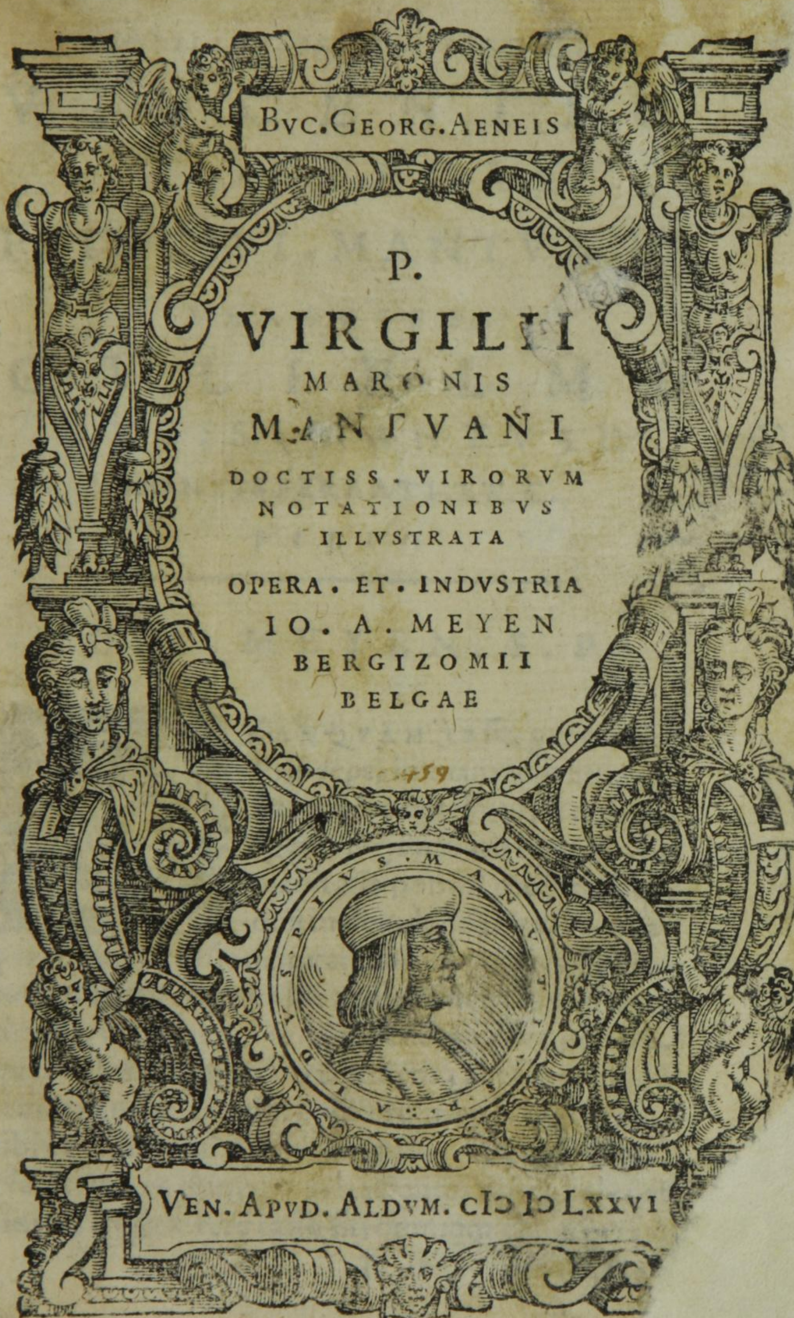

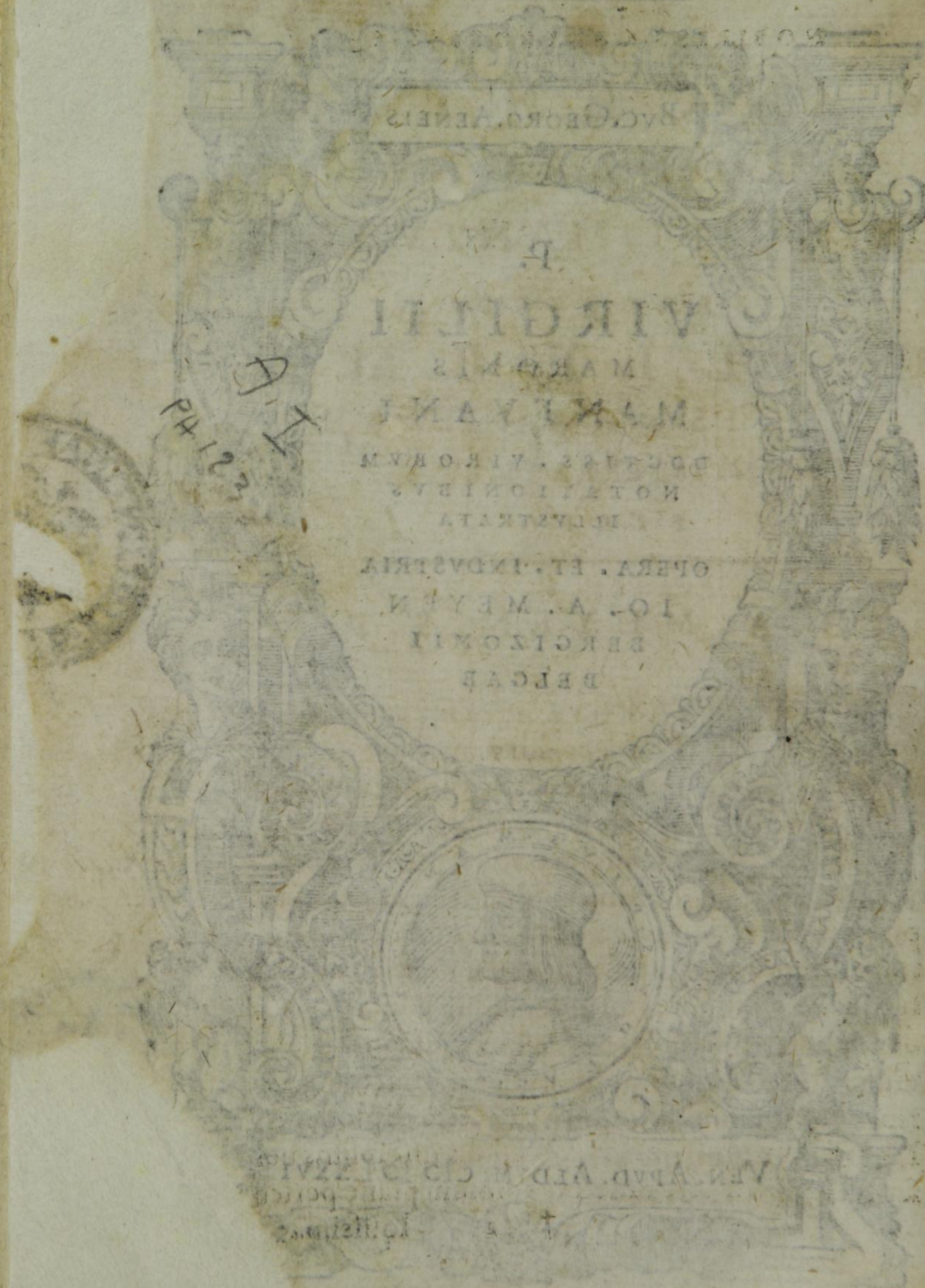

BVC. GEORG. AENEIS
P.
VIRGILII
MARONIS
MANTVANI
DOCTISS. VIRORVM
NOTATIONIBVS
ILLVSTRATA
OPERA. ET. INDVSTRIA
IO. A. MEYEN
BERGIZOMII
BELGAE
ALDVS. PIVS. MANVTIVS. R.
VEN. APVD. ALDVM. CIↃ IↃ LXXVI

NOBILISS. GENEROSISS. Q.

VINCENTIO GONZAGAE

PRINCIPI. MANTVANO

SERENISS.

GVLIELMI

DVCIS. MANTVAE MONTISFERRATI. ET. C.

FILIO

IO. A. MEYEN. S. P.

VAMQVAM ea sit, generosiss. Princeps, humanarum litterarũ natura, & cõdicio, ut, si quis diligentem ijs nauarit operam, humanitatis potius, probitatisq., quã maleuolentiae exercendae praebeant occasionem: tamen, nisi publica studiorum utilitate conatus hic noster fulciretur, nitereturque, magnopere mihi uerendum esset, ne, tamquam plus aequo mihi confidens, aut supra modũ temerarius, ab omnib. politiorum litterarũ amatorib. ex communi studiorum palaestra exploderer. Nam, cum eorum, qui in tractandis disciplinis uersantur, triplex fere ratio sit, omnium plane pericu

losissima mihi contigit. Qui enim ex ingenij sui uigore, spiritusq. generositate, nouas omnino & numquam antea cognitas, aut sane a nemine ante se in lucem prolatas, pariunt disciplinas, hi ipsi in liberrimo, omniumq. latissimo campo uersantur: alij etiam, qui in eas ipsas iam inuentas, & a prioribus memoriae proditas, sua exercere uolunt ingenia, (ut scilicet, si quid, aut minus dilucide & explicate; aut compressius, quam rei ratio exigebat, a primo subiecti inuestigatore pertractatum sit, id ipsum illi uberius, fusiusq. prosequantur, ac declarent) in securo, tutoque, paullo tamē strictiore negotio, uersantur: at, si quis, quod apud alios longe, lateq. diffusum est, ἐν ἐπιτομῇ, & quasi in compendium contrahere laboret, plurima sane huic necessario facienda sunt, quae facta reprehensum iri, praesertim a seuerioribus illis alienorum laborum aestimatoribus, certo cognoscit. Ideoq. mihi, in periculosissimo plane, difficillimoq. loco, eiusdē uersari uidetur industria: quantumuis per se facilis admodum prima fronte, & nullius plane negotij esse uideatur. Primum enim multa ei necessario sunt omittenda breuitatis consequendae caussa, quae silentio praeteriri citra reprehensionis metum non possunt: deinde, quamplurimis in locis expositiones aliorum, aut nimis strictae dilatandae, aut amplae nimis, lataeq. restringendae; &, quod omnium periculosissimū arbitror, in quibusdam etiam, aut a nonnullis, aut ab omnibus necessario dissentiendum. Constat enim in dies multa prius in obscuro posita, aut

non ita probe intellecta, uel temporis ſucceſſu per ſe ipſa patefieri, uel longa ingenij inueſtigatione, clarius cognoſci. Vnde, cum abhinc menſes aliquot, amici a me quidam, mei, quam uelim, ſtudioſiores, publica ſtudiorum ratione contenderent, ut ex optimis quibuſque, qui in Virgiliũ ſcripſerunt, commentatoribus, aut ſcholiographis, mediocre quoddam, & quod ſua prolixitate lectori taedioſum non foret, neu ſua breuitate eundem remoraretur, enchiridion concinnarem, quo ſtudioſorum animi ad excellentiſsimi illius poetae lectionem incitarentur; coepi equidem oneris impoſiti magnitudinem cum meis uiribus ſollicite comparare. Atque, ubi primum ea de re mecum cogitarem, uidebar non magni laboris, nec difficilem prouinciam ſuſcepturus. Nam cum ab alijs eadem tractata eſſent copioſiſsime, nullius omnino negotij uidebatur, aliquid in hac materia contexere, quod lectoribus obtruderetur. Verum, cum ſerio hanc rem ad animum reuocaſſem, occurrebãt eae, quas modo attuli, difficultates, aliaq. ſane non leuia, quae me commouerent, nec quieto eſſe, ac ſecuro animo ſinerent. Nam, ſiue ſuſceptum munus ita exſequerer, ut aliquid forte praeſtitiſſe uideri poſſem, quamplurimos fore uidebam, qui laborem hunc noſtrum calumniarentur: ſiue deficerem, non pauciores, qui temeritatem accuſarent. Quae item cogitatio, ut grauiſſima eſt, ita non parum me conturbauit. Vnde parum abfuit, quin recuſata prouincia ad mea me ſtudia conferrem: ſed uicit promouendorum ſtu-

diorum ingens desiderium, quod me ad illum laborem suscipiendum assiduo exstimulabat. Ergo, cum tandem serio aliquid statuendum esse uiderẽ, sic existimabam: quidquid in hoc scriptore poneretur operae, hoc linguae ipsi Latinae, totiq. plane arti poeticae imputatum iri: deinde, qui publicam humanarum litterarum utilitatem spectaret, ad eamq. omnem suam curam, omnem diligentiam referret, nullam ei calumniam, nullam inuidiam, nullam denique temeritatis notam esse pertimescendam. Etenim, quae tandem culpa in eo est, si quis bonarũ litterarum studia promouere conetur? an ne omnes idipsum, ut non faciant, communi tamen aequitatis inspecta ratione, conari, praestareq. tenentur? sic certe; si rem recta putent uia, nec ingratos se Heliconis cultores dici uelint. Quae uero temeritas coargui ex eo potest, quod ex multis, prolixioribusq. in hunc excellentissimum poetam scholijs ac commentationibus breuiores quaedam, & succinctiores, ad iuuentutis institutionem, excerptae sint notationes? ubi uero studiorum quaeratur compendium, quae culpa imputari potest? Ergo, si qui erunt politiorum litterarum amatores, (quorum hic potissimum rationem habeo) si qui, inquam ex saniore cerebri parte iudicare uolent; si qui ipsas denique litteras, ac humàniores disciplinas ad compendium inuitantes audierit, eos omnes conatum nostrum probaturos esse confido. Neque enim alio fine, hoc quidquid est operis, aggressus sum, quam ut studiosis adolescentibus

aliqua

aliqua ex parte commodarem, ac ſimul etiam huius excellentiſsimi poetae me in primis amantiſsimum, & ſtudioſiſsimum eſſe oſtenderem. Non ſpero igitur exſtituros, quibus labor hic noſter, ualde ingratus habeatur. Nam, quod breuior fui, quam rei exigebat ratio, id ex inſtituti ratione feci; cum non enarrationes in hunc poetã, ſed breuiores dumtaxat notationes, ex doctiſsimorum quorundam uirorum ſcriptis collectas, ſcribere propoſitum fuerit. Quas tibi, ut multis alijs grauiſsimis, his tamen potiſsimum de cauſsis, inſcribendas duxi, quod Mantuanum poetam ijs, quas uides, adnotationibus illuſtratum, tibi Mantuano principi praecipue conuenire exiſtimarem. Neque enim me latet, quam ſis diligens Aeneidos lector, & quam impenſe artificioſiſsimis Virgilij uerſibus delecteris, cum, ſicubi a negotijs ſerioribus datur otium, tecum ipſe (ut Homericus ad cytharam Achilles) eos cantillare ſoleas. Deinde magnam quoque me poetae ipſi iniuriam facturũ arbitrabar, niſi ciuem patriae reſtituerem. Huc illuc enim a diuerſis ablegatus, iam tandem peregrinandi affectus ſatietate, patriam reuiſere cupiebat, num forte ad oloriferi illius, amoeniſsimiq. Mincij ripas aliquem inueniat, qui Vincentiados deſcribendae ſtudio teneatur. An uero exiſtimare par eſt, neminem aliquando exoriturum, qui nobiliſsimam illam tuam, omniq. honore digniſsimam progeniem, ſcriptis proſequi tentet? qui generoſiſsimam illam tuam, maximaeq. ſpei indolem, tot in primis illis tuae aetatulae primor-

dijs praeclariſsimarum uirtutum praeſagijs renitentem, omni ſtudio poſteriori ſaeculo prodere non ardeat? Num cui materia deeſſe poteſt, GONZAGAM, ſereniſsimi patris tui familiam, celebrandi? an matris illuſtriſsimae, FERDINANDI Caeſaris Auguſtiſsimi filiae, MAXIMILIANIQ. II. Imperatoris, non minus quā priorum quiſquā, Auguſti, ſororis proſapiam ignorare quiſquam poteſt? Non arbitror equidem, uel ſi in Trophonij antro toto uitae ſuae tempore latitauerit. Sed, quid haec? tuas ne laudes mihi recēſendas ſtatui? Minime uero: nec, ut maxime cupiā, pro familiae tuae ſplendore, dignitateq. ſatis id queam. Quare, alijs id relinquens, quibus id factu facilius fore uidebitur, hoc unum, te, ornatiſs. Princeps, etiam atque etiam uehementer rogo, ut tumultuarias has in Virgilium explicationes, ex doctiſsimis noſtri ſaeculi commentatoribus excerptas, atque adeo eo ipſo temporis momento, quo committendae praelo erant, ſcriptas, aequi, boniq. conſulas; tibi inſcriptas, ac dicatas, a maleuolorum calumnijs uindices. Quod, ſi a generoſiſsimo tuo, uereq. regio animo, ut ſpero, impetrare potero, hoc amplius futurum mihi perſuadeo, ut breui ceteris Mantuanis aliquanto cōmendatior, aut certe familiarior, (quibus in primis & commendatiſsimum, & familiariſsimum eſſe, par eſt) noui laboris acceſsione reddatur Virgilius. Neque enim ſum neſcius, quam multos antehac cum uerborum, tum rerum difficultas; quanto plures maiorum commenta-

riorum

riorum prolixitas ab eius lectione deterruerit, aut certe alienarit: quamquam a tam eximio fructu non oportebat ullis incommodis deterreri. Nunc uero, cum, quod apud alios longe, lateq. extenſum erat, in eam breuitatem ſit contractum, quã multi, ut ſemel conſequerentur, diu optarunt, ſpero fore, ut nonnihil publicis ſtudiorum rationibus compendij collatum dicatur.

Bononiae, IV. Kal. Ian. CIↃ. IↃ. LXXVI

TOR

PA

V
t
e
iam esse cogn
inter ea quae
uem; summi
ad eã cogitat
assequãtur, p
ma contendu
lant, colendo
laudũ genere
hodieq. esse n
deorum nobi
etiã, si dijs p
quiunt, est po
inanius? Rid
ingenia meti
quos uidere
utinam, Torq
bil enim tam
trouersijs, qu
aliquã diffic
sed ego cont
Est ne aliqu

AD TORQVATVM . BEMBVM PETRI . F.

PAVLLI . MANVTII IN . VIRGILIVM PRAEFATIO

QVOD ego de poetica facultate sentio, idem tibi, TORQVATE BEMBE, qui res praeclaras ingenio, studioq. consecutus es, bene iam esse cognitũ ac persuasum facile puto: non esse illã inter ea, quae minimi ducuntur, non uulgarem, non leuem; summũ esse quiddã, ac plane diuinum; quiq. suas ad eã cogitationes conferant, etiã si, quod uolunt, non assequãtur, probãdos tamen esse, quia scilicet ad maxima contendunt; qui uero in ea ita uersentur, ut excellant, colendos nobis esse uehementer, omniq. omnium laudũ genere cohonestandos. Ac miror equidem fuisse, hodieq. esse nonnullos, qui rem hanc pulcherrimam, ac deorum nobis munere concessam, parui pendant, atq. etiã, si dijs placet, in sermonibus uituperent. Quid, inquiunt, est poetica? fabulas continet: fabulis aũt quid inanius? Ridicule: cum ex ipsorum ingenijs ceterorum ingenia metiantur; quaeq. ipsis obscura sunt, ea reliquos uidere non putent. Ego contra ita soleo disputare: utinam, Torquate, te praesente, ac tui similibus: nihil enim tam optandum, quam habere iudicem in controuersijs, qui caussam, qua de agitur, quaeq. propter aliquã difficultatem in dubiũ uocatur, optime calleat. sed ego contra, cum in hos incidi, ita soleo disputare. Est ne aliquid hominũ generi utilius, aut omnino philosophia

losophia praestantius? negare coguntur. sin aliter sentiãt, eos ratio refellet, & ueritas ipsa, quae cũ pugnat, facile uincit. una n. est philosophia, quae uitia nostris ex animis euellat; una, quae inserat uirtutes: humana oĩa, multis obstructa difficultatibus, aperit; diuina non illa quidem prorsus, sed magna tamen ex parte patefacit. Atque hanc, quae tantas res praestat, siue artẽ, siue scientiã, ne cõmunis esset omnibus, uulgiq. tractatione impurisq. mentibus contaminata sordesceret, obscuris fabularũ inuolucris, quasi aliquid sacrosanctum, uelauit, & custodiuit antiquitas. fabulas porro ipsas non eo, quo uulgus utebatur, cõmuni, & soluto, sed exquisito et numeris adstricto orationis genere prisci illi, summa homines sapientia praediti, prodiderunt. placebat hoc illis, primũ ut rei dignitatem, si posset, & quatenus posset, uerborum augeret elegantia: lectis enim, admodumq. puris e uocibus efficitur uersus: nihil hauritur de faece: deinde, quia, cum philosophiam tractarẽt, maiore nescio qua suauitate ex illo concentu, quem numerosa uocum in uersibus compositio gignit, aures, animosq. perfundi pulchrum putabãt. Quae cum ita sint: neq. fabulas, quae philosophiam continent, neq. uersus, quibus fabulae ipsae continentur, iure quisquam reprehenderit. His ergo ad coarguendã istorũ inscitiã, alijsq. praeterea utor argumentis. addo exempla, eaq. Italorum, & eorũ hominũ, qui nostra, patrumq. memoria floruerunt, Pontanos, Sannazarios, Fracastorios, (omitto alios: sunt enim multi) nonne musarũ in primis cõsuetudo delectauit? Propius accedo. Pater tuus, Torquate, PETRVS. BEMBVS, quem orbis terrarũ cantat: nec iniuria: uixit. n. quantus ei uitae cursus fuit, in

uirtute totus: is cũ alias
uero poeticã artẽ amauit
eiusq. studiũ a prima pueri
extrema quidẽ senectute dim
omni aetate multos, et scripsit
ut ei Apollo dictasse uideatur.
moq. sane consilio pater meus, qui Latinorũ poetar
principẽ Virgiliũ eius nomini, quem optimum poeta
nouerat, inscriptũ emiserit. recte item ego, qui, patris
mei exemplum secutus, tibi, & tanti uiri filio, multis
uirtutibus ornato, & artis poeticae studiosissimo, atq.
peritissimo, eundem poetam, quasi munus Bembae fa-
miliae debitum, dicauerim. nã quemadmodũ parentes
nostri alter alterũ tum sermonibus, tum scriptis orna-
bat; ut, quantum inter se amarent, aequi & iniqui co-
gnoscerent: item ego cupio, & conabor, quantum in me
erit; an praestare possim nescio; sed conabor certe, ut
ex meis scriptis nostrã amicitiam, meamq. in te summã
obseruantiam etiã ipsa posteritas intelligat. non enim,
cum hanc meã multis abhinc annis ad te amandũ &
colendum uoluntatem contuli, id solũ spectaui, ut quasi
hereditatẽ adirem amicitiae paternae: tametsi hoc ip-
sum quoq. me mouit, sicuti mouere debuit, sane pluri-
mũ: sed tua quaedam propria secutus sum: tuos, inquã,
mores, tua studia, tuas uirtutes uidi primum: deinde ex
iudicio fluxit amor, &, quo iam mea sponte propende-
bam, ratio impulit. noui te adolescentem, noui iuuenẽ,
& Patauij, & Venetijs sanctissime uiuentem, & prae
clara illa cũ doctissimis uiris philosophiae studia tractã
tem: in quibus cũ iam, tuo quidẽ aliquid, aliorum aũt
iudicio multum, profecisses; Romam te, in eam urbem
con-

atrum per annos mul-
celeberrimum. ibi nunc
aris: ibi plausum fers a be-
j. sentientibus uiris: ibi deniq.
EMBI cernitur, et agnoscitur
imi, quam corporis, effigies: &,
principia se dant, futurum omnes existimant, ut summi tibi ī Ecclesia Petri honores ac praefecturae deferantur: deberi quidē iam, nemo est, qui non intelligat. Quare laetor equidem, ac fruor iā nunc, pro meo erga te studio, quasi praesentibus honoribus tuis & praecipio gaudia, quanta pōt animus meus capere maxima, tuae futurae dignitatis. Perge modo, ut coepisti, in tuis perennibus studijs, & animū tuū pulcherrimis, teq. dignis cogitationibus exerce. uides eam uiam, qua pater tuus iuit. exstant uestigia. istac euntibus rectissimus est ad gloriā cursus, offensio nulla, nullus error. quod fecisti, laudamus: sunt.n magni, uereq. laudandi processus in uirtute tui. quod reliquum est: quia te summū illud ad decus, quod excellentibus ingenijs propositū est, tam quam ad metā, peruenire cupimus, & quod cupimus, id in te ipso positū uidemus; fauemus animis, prosequimur studijs, uocibus cohortamur. Atq. ego quidem, huiusce animi mei non obscurum ut opinor, argumentum hūc librum, qui, me tacente, apud oēs gentes loquetur, tibi inscriptū ad te mitto. uolo aeternū exstare monumentū, unde homines, quid de te senserim, quid iudicauerim, intelligant. uolo, habeas ipse munus a me, unde, quid tua caussa uelim, conijcias; & maiora, cū ornādi tui maior aliqua facultas exsistet, officia, studiaq. exspectes. Venetijs, CIↃ IↃ LIIX.

ALDVS . P. M.
PETRVM . BEMBVM COMPATREM A . SECRETIS LEONIS . X. PONT . MAX.

SALVERE . IVBET

OGITANTI mihi, BEMBE doctissime, cui potissimum dicarem ea Virgilij opera, quae cum alibi, tum moriens sua ipse testatus est, inquiens: CECINI . PASCVA . RVRA . DVCES: tu occurristi dignissimus eo munere, & quia emendatissima emittuntur; idque auxilio Naugerij nostri, quem tu amas plurimum, & te ipse obseruat, ob similitudinem, quae inter uos. Virgilio enim ambo simillimi:

AMBO . FLORENTES . AETATIBVS . AONES . AMBO
ET . CANTARE . PARES . ET . RESPONDERE . PARATI

& quia nihil immistum est alieni carminis, quod diuinitatis maculaoret maiestatem. Adde, quod paruam hanc Enchiridij formam a tua bibliotheca, ac potius iucundissimi tui Bernardi, accepimus. Hic ipse etiam paucis ante diebus, quam haec scriberem, quosdam eadem forma libellos, quae est uenerandi senis, & iam unum & octoginta annos nati mira benignitas, statim rogatus mihi commodo dedit, quod procul ab eo sint omnia, quae senem circumueniunt, incommoda. Eadem enim manet liberalitas: idem ingenij uigor: eadem etiam memoria, quae iuueni fuit: sic adhuc est laboris patiens, ut de illo uere dixeris; Sed cruda deo, uiridisq; senectus. Omnia praeterea quae in sene Catone fuisse scripsit Cicero, in parente tuo facile inueniuntur. O felicem tali patre filium, & te filio patrem. Sed illius laudes non est hic scribendi locus. Nunc redeo ad Virgilium, cuius lusus, quos tu correctissimos habes, tunc edam, cum a te accepero: quod erit, ut spero, breui: additis & alijs, quae una cum illis uagari solent, & nostris quibusdam in Virgilium annotationibus. Vale.

ALDVS. IVNIOR LECTORI

NSTITVTVM nostrum tuemur, & semper tuebimur, ut, qui libri e nostra officina prodeunt, non solum, quantum in nobis est, aliis emendatiores sint, uerum etiam notationibus ad intelligendum faciliores reddantur. In Virgilio quid praestitum sit, iudicent eruditi. Plurimum sane operae, me auctore, ad id contulit IOANNES. A. MEYEN: & maximam a studiosis omnibus gratiam initurum iudicandum est; qui sua studia mirum in modum his laborib. subleuari uideant. Vale, Lector optime: & maiora a nobis, Deo iuuante, in dies exspectato; qui omnem nostram curam, omnem cogitationem in studiosorum commodis defixam & habemus, Patrem, Auumq. imitantes; & habituros nos, donec uita superstes erit, natura duce, pollicemur. CIƆ IƆ LXXVI

TI. CLAVDII. DONATI AD. TI. CLAVD. MAXIMVM DONATIANVM. F. DE. VITA P. VIRGILII. MARONIS

VBLIVS Virgilius Maro parentibus modicis fuit, & praecipue patre Marone: quem quidã opificem figulum: plures, Magi cuiusdam uiatoris initio mercenarium, mox ob industriam generum tradiderunt, quem cum agricolationi, reiq. rusticae, & gregibus praefecisset socer, siluis coemundis, & apibus curandis reculam auxit. Natus est Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Crasso, primum COS. Iduum Octobrium die, in pago, qui Andes dicitur: qui est a Mantua non procul. Praegnans mater Maia, *a* cũ somniasset enixam se laureum ramũ, quẽ compactum terrae coaluisse, & excreuisse ilico in speciem maturae arboris, refertae uariis pomis & floribus, cerneret: sequenti luce cum marito rus propinquum petens, ex itinere diuertit, atque in subiecta fossa partu leuata est. Ferũt infantem, ut fuit editus, nec uagisse, & adeo miti uultu fuisse, ut haud dubiam spem prosperioris geniturae iam tum indicaret. Et accessit aliud praesagiũ. Siquidem uirga populea more regionis in puerperiis eodẽ statim loco depacta, ita breui coaluit, ut multo ante satas populos adaequarit: quae Arbor Virgilii, ex eo dicta, atque consecrata est, summa grauidarum, & fetarum religione suscipientium ibi, & soluentium uota. Initia aetatis, id est, usque ad septimum annum, Cremonae egit: & XVII. anno uirilem togam cepit, illis consulibus iterum, quibus natus erat. Euenitq. ut eo ipso die Lucretius poeta decederet. Sed Virgilius Cremona Mediolanum, & inde paullo post Nea-

a Hanc Prob. Maiam Pollã dictam refert.

polim transiit: ubi cum litteris & Graecis, & Latinis uehementissimam operam dedisset, tandem omni cura, omniq. studio indulsit medicinae, & mathematicis. Quibus rebus cũ ante alios eruditior, peritiorq. esset, se in urbem contulit; statimq. magistri stabuli equorum Augusti, amicitiam nactus, multos uariosq. morbos incidentes equis curauit. At Augustus in mercedẽ singulis diebus panes Virgilio, ut uni ex stabulariis, dari iussit. Interea a Crotoniatis pullus equi mirae pulchritudinis Caesari dono fuit missus: qui omnium iudicio spem portendebat uirtutis & celeritatis immensae. Hunc cum adspexisset Maro, magistro stabuli dixit natum esse ex morbosa equa, & nec uiribus ualiturum, nec celeritate: idq. uerum fuisse inuentum est. Quod cum magister stabuli Augusto recitasset, duplicari ipsi in mercedem panes iussit. Cum item ex Hispania Augusto canes dono mitterentur, & parentes eorum dixit Virgilius, & animum, celeritatemq. futuram. Quo cognito, mandat iterum Virgilio panes duplicari. Dubitauit Augustus Octauii ne filius esset, an alterius: idq. Maronem aperire posse arbitratus est, quia canum, & equi naturam, parentesq. cognorat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in penitiorem partem domus uocat, & solum rogat, an sciat quisnã esset, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet. Noui, inquit Maro, te Caesarem Augustum, & ferme aequam cum Diis immortalibus potestatem habere scio, ut quem uis felicem facias. Eo animo sum, respondit Caesar, ut, si uerum pro rogatu dixeris, beatum te felicemq. reddam. Vtinam, ait Maro, interroganti tibi uera dicere queam. Tunc Augustus, Putant alii me natum Octauio: quidam suspicãtur alio me gentium uiro. Maro subridens: Facile, inquit, si impune licenterq. quae sentio loqui iubes, id dicam. Affirmat Caesar iureiurando nullum eius dictum aegre laturum: immo non nisi donatum ab eo discessurum. Ad haec, oculos oculis Augusti infigens Maro, Facilius, ait, in ceteris animalibus qualitates parentu in mathematicis & philosophia cognosci pos-

sunt:

ſunt: in homine nequaquam poſsibile eſt. Sed de te coniecturam habeo ſimilem ueri, ut, quid exercuerit pater tuus, ſcire poſsim. Attente exſpectabat Auguſtus, quidnam diceret. At ille, Quantum ego rem intelligere poſſum, piſtoris filius es, inquit. Obſtupuerat Caeſar, & ſtatim, quo id pacto fieri potuerit, animo uoluebat. Interrumpens Virgilius, Audi, inquit, quo pacto id coniicio. Cum quaedam enunciarim, praedixerimq. quae intelligi, ſciriq. non niſi ab eruditiſsimis ſummisq. uiris potuiſsent, tu princeps orbis, iterum & iterum, panes in mercedem dari iuſsiſti: quod quidem aut piſtoris, aut nati piſtore officium erat. Placuit Caeſari facetia. At deinceps, inquit, non a piſtore, ſed a Rege magnanimo dona feres, illumq. plurimi fecit, & Pollioni commendauit. Corpore, & ſtatura fuit grandi, aquilino colore, facie ruſticana, ualetudine uaria. nam plerumq. ab ſtomacho, & faucibus, ac dolore capitis laborabat: ſanguinem etiam ſaepius eiecit: cibi, uiniq. minimi. Fama eſt, eum libidinis pronioris in pueros fuiſse. Sed boni ita eum pueros amaſse putauerunt, ut Socrates Alcibiadem, & Plato ſuos pueros. Verum inter omnes, maxime dilexit Cebetem, & Alexandrum, quem ſecunda Bucolicorum ecloga, Alexim appellat, donatum ſibi ab Aſinio Pollione: utrumque non ineruditum dimiſit: Alexandrum, grammaticum, Cebetem uero & poetam. Vulgatum eſt conſueuiſſe eum cum Plotia Hieria. Sed Aſconius Pedianus affirmat, ipſum poſtea minoribus natu narrare ſolitum, iniuriarum quidem ſe a Vario ad communionem mulieris: uerum ſe pertinaciſsime recuſaſse. Cetera ſane uita & ore, & animo tam probum fuiſse conſtat, ut Neapoli, Parthenias uulgo appellaretur: ac, ſi quando Romae (quo rariſsime commeabat) uiſeretur, in publico ſectantes, demonſtranteſq. ſe, ſubterfugeret in proximum tectum. Bona autem cuiuſdam exulantis offerente Auguſto, non ſuſtinuit accipere. Poſsedit prope centies ſeſtertium ex liberalitatibus amicorum. Habuitq. domum Romae in Exquiliis iuxta hortos

Maecenatianos: quamquam secessu Campaniae, Siciliaeq. plurimum uteretur. Quaecumque ab Augusto peteret, repulsam numquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat, quos iam grandis amisit: ex quibus patrem oculis captum, & duos fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum iam adultum: cuius exitum sub nomine Daphnidis deflet. Inter cetera studia (ut supra diximus) medicinae quoque, ac maxime mathematicae operam dedit. Egit & caussam unam omnino, nec amplius, quam semel. Sermone tardissimum, ac paene indocto similem fuisse, Melissus tradidit. Poeticam puer adhuc auspicatus, in Balistam ludimagistrum a ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, distichon fecit:

a Al. Ludi gladiatorij magistrū.

Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus:
Nocte, dieq. b tuum carpe uiator iter.

b Al die tu tum car.

Deinde Moretum, & Priapeia, & Epigrammata, & Diras: & Culicem, cum esset annorum quindecim: cuius materia talis est: Pastor fatigatus aestu, cum sub arbore obdormisset, & serpens ad illum proreperet e palude, culex prouolauit, atque inter duo tempora aculeū fixit pastori. At ille continuo culicem contriuit, & uisum serpentem interemit: ac sepulcrum culici statuit, & distichon fecit:

Parue culex, pecudum custos, tibi tale merenti
Funeris officium uitae pro munere reddit.

Scripsit etiam (de qua ambigitur) c Aetnam. Et mox, cum res Romanas inchoasset, offensus materia & nominum asperitate, ad Bucolica transiit: maxime ut Asinium Pollionem, Alphenum Varium, & Cornelium Gallum celebraret: quia in distributione agrorum, qui post Philippensem uictoriam ueteranis, III uirorum iussu, trans Padum diuidebantur, indemnem se praestitissent. Deinde Georgica in honorem Maecenatis edidit, cum sibi uix dum noto opem tulisset aduersus Claudii ueterani milites: uel, ut alii putant, Arii centurionis uiolentiam: a quo in altercatione litis agrariae parum abfuit quin occideretur. Nouissime

c Hanc quidā Cor. Seueri, quidā Quinctilij Varij esse autumāt: ut Iul. Scal. Poetic. suae l. VI.

me autem Aeneidem aggressus est, argumentum uarium, & multiplex, & quasi amborum Homeri carminum instar: praeterea nominibus ac rebus Graecis, Latinisq. commune, & in quo, quod maxime studebat, Romanae simul urbis, & Augusti origo contineretur. Cum Georgica scriberet, traditur quotidie meditatos mane plurimos uersus dictare solitum, ac per totum diem retractando ad paucissimos redigere: non absurde, carmen se ursae more parere dicens, & lambendo demum effingere. Aeneida prorsa prius oratione formatam, digestamq. in XII. libros particulatim componere instituit, ut quidam tradunt. Alii eius sententiae sunt, ut existiment, eum, si diutius uixisset, quattuor & uiginti libros usque ad Augusti tempora scripturum; atque alia quidem percursurum: Augusti uero gesta diligentissime exsecuturum: quippe qui, dum scriberet, ne quid impetum moraretur, quaedam imperfecta reliquit: alia leuissimis uersibus scripsit, quos per iocum pro tigillis uel tibicinibus interponi a se dicebat ad sustinendum opus, donec solidae columnae aduenirēt. Bucolica triennio, Asinii Pollionis suasu, perfecit. Hic transpadanam prouinciam regebat, cuius fauore, cum ueteranis Augusti militibus Cremonensium, & Mantuanorum agri distribuerentur, suos Virgilius non amisit. Facta enim distributione, suos Claudio, seu Ario datos recuperauit. Hūc Pollionem maxime amauit Maro, & dilectus ab eo magna munera tulit: quippe qui inuitatus ad cenam captus pulchritudine & diligentia Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Huius Pollionis filium C. Asinium, & Cornelium Gallum, oratorem clarū, & poetam non mediocrem, miro amore dilexit Virgilius. Is transtulit Euphorionem in Latinum: & libris quattuor amores suos de Cytheride scripsit. Hic primo in amicitia Caesaris Augusti fuit; postea, in suspicionem coniurationis contra illum adductus, occisus est. Verum usque adeo hunc Gallum *a* Virgilius amarat, ut quartus Georgic. a medio usque ad finem eius laudem contineret: quem postea, iubente Augusto, in

a Hic quidam addiderant ex Propertio uersus eos, quos de Gallo quodam in acie interfecto scribit: sed id praeter rem ex ignoratione historiae factum existimat Fabr. qui nec in paullo uetustioribus libris, uersus huic loco annexos inueniri testatur.

Aristaei fabulam commutauit. Georgica septennio Neapoli: Aeneida partim in Sicilia, partim in Campania undecim annis confecit. Bucolica eo successu edidit, ut in scena quoque per cantores crebra pronunciatione recitarentur. At, cum Cicero quosdam uersus audisset, & statim acri iudicio intellexisset non communi uena editos, iussit ab initio totam eclogam recitari, quam cum accurate pernotasset, in fine ait, *Magnae spes altera Romae:* quasi ipse linguae Latinae spes prima fuisset, & Maro futurus esset secunda. Quae uerba postea Aeneidi ipse inseruit. Georgica, reuerso ab Actiaca uictoria Augusto, atque reficiendarum uirium caussa Attellae commoranti, per continuum quattriduum legit, suscipiente Maecenate legendi uicem, quoties interpellaretur ipse uocis offensione. Pronunciabat autem maxima cum suauitate, & lenociniis miris. Seneca tradidit, Iulium Montanum poetam, solitum dicere, ui ablaturum se quaedam Virgilio, si & uocem posset, & os, & hypocrisim. eosdem enim uersus, eo pronunciante, bene sonare: sine illo inarescere, quasi mutos. Aeneidos uix dum coeptae tanta exstitit fama, ut Sex. Propertius non dubitarit sic praedicare:

Cedite Romani scriptores, cedite Graij;
Nescio quid maius nascitur Iliade.

Augustus uero, cum iam forte expeditione Cantabrica abesset, & supplicibus, atque minacibus per iocum litteris efflagitaret, ut sibi de Aeneide (ut ipsius uerba sunt) uel prima carminis hypographa, uel quodlibet colon mitteret: negauit se facturum Virgilius. Cui tamen multo post, perfecta demum materia, tres omnino libros recitauit, secundũ uidelicet, quartum, & sextum. Sed hunc praecipue ob Octauiam, quae cum recitationi interesset, ad illos de filio suo uersus, *Tu Marcellus eris,* defecisse fertur, atque aegre refocillata, dena sestertia pro singulo uersu Virgilio dari iussit. Recitauit & pluribus, sed neque frequenter, & ferme illa, de quibus ambigebat, quo magis iudicium hominum experiretur. Erotem librarium, & libertum eius, exa-

ctae iam senectutis, tradunt referre solitum, quondam in recitando, cum duos dimidiatos uersus cōplesse ex tempore, & huic, *Misenum Aeolidem,* adiecisse, *Quo non praestantior alter.* item huic, *Aere ciere uiros,* simili calore iactatum subiunxisse, *Martemq. accendere cantu:* statimq. sibi imperasse, ut utrumque uolumini adscriberet. Bucolica, Georgicaq. emendauit. Anno uero quinquagesimosecundo, ut ultimam manum Aeneidi imponeret, statuit in Graeciam, & Asiam secedere, trienniòq. continuo omnem operam limationi dare, ut in reliqua uita tantum philosophiae uacaret. Sed, cum aggressus iter, Athenis occurrisset Augusto, ab Oriente Romam reuertenti, una cum Caesare redire statuit. At cum Megara, uicinum Athenis opidum, uisendi gratia peteret, languorem nactus est, quem nō intermissa nauigatio auxit, ita ut grauior in dies, tandem Brundisium aduentarit: ubi diebus paucis obiit decimo Kalen. Octobris, Cn. Plautio, & Q. Lucretio Cos. Qui cum grauari morbo se sentiret, scrinia saepe & magna instantia petiuit, crematurus Aeneida: quibus negatis, testamento comburi iussit, ut rem inemendatam, imperfectamque. Verum Tucca, & Varius monuerunt, id Augustum non permissurum, Tunc eidem Vario, ac simul Tuccae scripta, sub ea cōdicione, legauit, ne quid adderent, quod à se editum non esset, & uersus etiam imperfectos, si qui erant, relinquerent. Voluit etiam eius ossa Neapolim transferri, ubi diu, & suauissime uixerat: ac extrema ualetudine hoc ipse sibi epitaphium fecit, distichon;

Mantua me genuit: Calabri rapuere: tenet nunc
Parthenope. cecini pascua, rura, duces.

Translata igitur iussu Augusti eius ossa, prout statuerat, Neapolim fuere: sepultaq. uia Puteolana intra lapidem secundum, suoq. sepulcro id distichon, quod fecerat, inscriptum est. Heredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculum, fratrem *a* ex altera parte: ex quarta Augustum: ex duodecima Maecenatem: ex reliqua L. Varium, & Plotium Tuccam, qui eius Aeneidem, post obitum, prout petiuerat, iussu Caesaris emēdauerunt,

a *Al. Ex alio patre. Quid. Ex altero patre.*

dauerunt. Nam nullius omnino sententia crematũ Aeneis digna uisa fuit. de qua re Sulpicii Carthaginiensis exstant huiusmodi uersus:

Iusserat haec rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius: Phrygium quae cecinere ducem.
Tucca uetat, Variusq. simul: tu, maxime Caesar,
Non sinis: & Latiae consulis historiae.
Infelix gemino cecidit prope Pergamos igni:
Et paene est alio Troia cremata rogo.

Exstant & Augusti de ipsa eadem re uersus plures & clarissimi, quorum initium est,

Ergo ne supremis potuit uox improba uerbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes,
Magnaq. doctiloqui morietur musa Maronis? Et
Sed legũ seruãda fides, suprema uoluntas (paullopost,
Quod mandat, fieriq. iubet, parere necesse est.
Frangatur potius legum ueneranda potestas,
Quam tot congestos noctesque, diesq. labores
Hauserit una dies. Et ea, quae sequuntur.

Nihil igitur auctore Augusto Varius addidit, quod & Maro praeceperat: sed summatim emendauit, ut qui uersus et imperfectos, si qui erant, reliquerit. Hos multi mox supplere conati, non perinde ualuerunt ob difficultatem, quod omnia fere apud eũ hemistichia (praeter illud, *Quem tibi iam Troia peperit*) sensum uidentur habere perfectũ. *a* Nisius Grammaticus audisse se a senioribus dicebat, Varium duorum librorum ordinem commutasse, &, qui tum secundus erat, in tertium locum transtulisse: etiam primi libri correxisse principium, his demptis uersibus:

Ille ego, qui quondam gracili modulatus auena
Carmen: & egressus siluis uicina coegi
Vt quamuis auido parerent arua colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma, uirumq. cano.

Nec *b* Virgilius, qui columen linguae Latinae fuit, caruit obtrectatoribus. In Bucolicis enim duas eclogas, sed insulsissime, Paro quidam deridet, & sic deridendo incipit:

a *Al. Nisus.*

b *Hunc locũ ex antiquo lib. scripto, sic restituit Scaliger: Obtrectatores Virgilio nũquã defuerunt. nam nec Homero quidẽ. Prolatis Bucolicis, innominatus quidã rescripsit Antibucolica, duas modo Eclogas, sed insulsissime παρῳδήσας, quarũ prioris initium est, Tityre, &c.*

Tityre, si toga calda tibi est: quo tegmine fagi? Sequẽtis:
Dic mihi, Damoeta, cuium pecus? anne Latinum?
Non, uerum Aegonis. nostri sic rure loquuntur.

Alius, recitante eo ex Georgicis, *Nudus ara, sere nudus:* subiecit, *Habebis frigore febrem.*

Est & aduersus Aeneida liber Carbilii Pictoris, titulo Aeneidomastix. M. Vipranius eum a Maecenate suppositum, appellabat nouae κακοζηλίας repertorem. dicebatq. neque tumidum esse, neque exsilem, sed communibus uerbis opus illud confecisse. Herennius uitia eius tantum contraxit: Perilius Faustinus furta. Sunt & Q. Octauii Auiti uolumina, quibus annotatur, quos, & unde uersus transtulerit. Asconius Pedianus libro, quem contra obtrectatores Virgilii scripsit, pauca admodum ei obiecta proponit. & potissimum, quod non recte historiam contexuit, & quod pleraq. ab Homero sumpsit. Sed hoc crimen sic defendere assuetum ait. Cur non illi quoq. eadem furta tentarent. Verum intellecturos, facilius esse Herculi clauã, quã Homero uersum surripere: & tamen destinasse secedere, ut omnia ad satietatem maleuolorum decideret. Refert etiam Pedianus, benignum, cultoremq. omnium bonorum, atque eruditorum fuisse, & usque adeo inuidiae expertem, ut, si quid erudite dictum inspiceret alterius, non minus gauderet, ac si suum fuisset: neminem uituperare: laudare bonos: ea humanitate esse, ut nisi peruersus maxime quisque illum non diligeret modo, sed amaret. Nihil proprii habere uidebatur. Eius bibliotheca non minus aliis doctis patebat, ac sibi: illudq. Euripidis antiquum saepe usurpabat: Τὰ τῶν φίλων κοινὰ, Communia esse amicorũ omnia. Quare coaeuos omnes poetas ita adiunctos habuit, ut, cum inter se plurimum inuidia arderẽt, illum una omnes colerent. Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Anser uero, quoniam Antonii partes secutus est, illum non obseruasse dicitur. Cornificius ob peruersam naturam illum non tulit. Gloriae uero adeo cõtemptor fuit, ut, cum quidam uersus quosdam sibi adscriberent, eaq. de re docti haberentur, non modo

aegre

aegre non ferebat, immo uoluptuosum id sibi erat. Cum enim distichon, quod laudem, felicitatemq; Augusti continebat, fecisset, ualuisq. non nominato auctore infixisset, (id erat huiusmodi:

Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane:
Diuisum imperium cum Ioue Caesar habet.)

diu quaeritans Augustus, cuiusnam hi uersus essent, eorum auctorem non inueniebat. Bathyllus uero poeta quidam mediocris, tacentibus aliis, sibi adscripsit. Quamobrem donatus, honoratusq. a Caesare fuit. Quod aequo animo non ferens Virgilius, iisdem ualuis affixit quater hoc principium, *Sic uos non uobis*. Postulabat Augustus, ut hi uersus complerentur, quod cum frustra aliqui conati essent, Virgilius praeposito disticho sic subiunxit:

Hos ego uersiculos feci: tulit alter honores.
Sic uos non uobis nidificatis aues.
Sic uos non uobis uellera fertis oues.
Sic uos non uobis mellificatis apes.
Sic uos non uobis fertis aratra boues.

Quo cognito, aliquandiu Bathyllus Romae fabula fuit, Maro uero exaltatior. Cum is aliquādo Ennium in manu haberet, rogareturq. quidnam faceret, respondit, se aurum colligere de stercore Ennij. Habet enim poeta ille egregias sententias sub uerbis non multū ornatis. Interroganti Augusto, quo pacto ciuitas feliciter gubernaretur: Si prudētiores, inquit, temonē tenuerint, & boni malis praeponātur: itaq. optimi suos habeant honores: nulli tamen aliorū iniusti quidquā fiat. At Maecenas, Quid, inquit, Virgili, satietatem homini non affert? Omniū rerū, respondit, aut similitudo, aut multitudo stomachum facit, praeter intelligere. Idem interrogauit, quo pacto quis altam felicēq. eius fortunam seruare potest? Cui Maro, Si, quantum honore, ac diuitiis aliis praestantior sit, tanto liberalitate & iustitia alios superare nitatur. Solitus erat dicere, nullam uirtutem commodiorem homini esse patientia, ac nullam asperam adeo esse fortunam, quam prudenter patiendo uir fortis non uincat. Quam sen-

tentiam

tentiam in quincto Aeneidos inseruit:

Nate Dea, quo fata trahunt, retrahuntque, sequamur:
Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.

Cum quidam eius amicus, Cornificii in eum maledicta & inimicitias sibi narraret: Quam putas, inquit, esse huiusce maleuolentiae caussam? Nam neque umquam Cornificium offendi: & eum amo. An, inquit, Hesiodi sententiae *a* non meministi, ubi ait, Architectum architecto inuidere, & poetam poetae: De malis, inquit, Graecus ille intellexit. Nam boni eruditiores amant. Sed magna cum mea laude & gloria uindictam in manu habeo. Maiore enim cura uirtuti intendam: atque quo elegantior ego fiam, eo uehementius inuidia rumpetur. Erat Augusto familiaris Filistus quidam orator, & poesim mediocriter doctus, cui multiplex, uariumq. ingenium erat, quiq. omnium omnia dicta reprehendere conabatur, non ut uerum dignosceret, (quod Socrates facere consueuit) sed ut eruditior uideretur. Hic Virgilium ubicumque conuenire dabatur, maledictis, salibusque uexabat. Quare ille saepe aut tacibundus discedebat, aut suffusus pudore tacebat. Verum, cum Augusto audiente illinguem illum diceret, & caussam etiam suam, si linguam haberet, defendere nequire: Tace (inquit) rabula. Nam haec mea taciturnitas defensorem caussarum mearum Augustum fecit, & Maecenatem: & ea tuba, cum uolo, loquor, quae ubique, & diutissime audietur. Tu loquacitate non modo aures hominum, sed muros rumpis. Augustus uero Filistum graui uultu increpauit. Tunc Maro, Si tempus, Caesar, inquit, tacendi hic sciret, raro loqueretur. Tacendum enim semper est, nisi cum taciturnitas tibi noceat, aut oratio aliis prosit. Nam, qui contendit, & contentionis finis utilis non est: stultis illum annumerandum sapientes putant. Posteaquam Augustus summa rerum omnium potitus est, uenit in mentem an conduceret tyrannidem omittere, & omnem potestatem annuis consulibus, & senatui remp. reddere: in qua re diuersae sententiae consultos habuit Mae-

a Hoc loco Hesiodi carmina quaedam Graeca absurde aliquando fuerunt apposita: sed in antiquis, et impressis exẽplarib. nulli habentur.

cenatem, & Agrippam. Agrippa enim utile sibi fore, etiam si honestum non esset, relinquere tyrannidem, longa oratione contendit: quod Maecenas dehortari magnopere conabatur. Quare Augusti animus & hinc c ferebatur, & illinc. Erant enim diuersae sententiae uariis rationibus firmatae. Rogauit igitur Maronem, an conferat priuato homini se in sua rep. tyrannum facere. Tum ille, Omnibus ferme, inquit, remp. occupantibus molesta ipsa tyrannis fuit, & ciuibus: quia necesse erat propter odia subditorum, aut eorum iniustitiam, in magna suspicione, magnoq. timore uiuere. Sed, si ciues iustum aliquem scirent, quem amarent plurimum, ciuitati id utile foret, *a* si in eo uno omnis potestas esset. *b* Quare, si iustitiam, quod modo facis, omnibus in futurum, nulla hominum facta compositione, distribues: dominari te, & tibi conducet, & orbi. Beneuolentiam enim omnium ita habes, ut Deum te & adorent, & credant. Eius sententiam secutus Caesar, principatum tenuit. Audiuit a Syrone c praecepta Epicuri. cuius doctrinae socium habuit Varium. Quamuis diuersorum philosophorum opiniones libris suis inseruisse, de animo maxime, uideatur: ipse tamen fuit Academicus. Nam Platonis sententias omnibus aliis praetulit.

NVNC, quoniam de auctore summatim *d* diximus, de ipso iam carmine dicendum uidetur: quod bifariam tractari solet, hoc est, & ante opus, & in ipso opere. Ante opus: titulus, caussa, intentio. Titulus, in quo quaeritur cuius sit. Caussa, unde ortum sit, & quare hoc potissimum sibi ad scribendum poeta praesumpserit. Intentio, in qua cognoscitur, quid efficere conetur poeta. In ipso opere sane tria spectantur: Nu-

a *Al. esset.*
b *Al. foret.*
c *Hunc nõnulli Scironem, alij Silonem uocant: aliqui etiã Scyronem, pauci admodũ Sironem, scribunt. Nos cum Fabricio, qui Syronem, dumtaxat in uetustissimo quodã Seruij codice, scriptũ se uidisse asserit, sentimus. Quin & ex Cic. exempla in promptu sũt, quae hanc lectionẽ confirment. Famil. l. 6. ep. XI. ad Trebian. Syronem, uocat suũ amicũ. Acad. q. l. 2. omnia eũ Epicuri dogmata meminiße scribit. Lib. 2. de Finib. uirum optimum & hominem doctißimum uocat. Quib. omnibus in locis castigatissima tum impreßa, tum scripta ante multos annos exẽplaria, Syron habent. Porro tradunt, hoc Epicureo, Ciceronis tẽpore, plerosq. Romanos nobiles familiariter usos fuiße: quod etiam ex superioribus Cic. exemplis, luce clarius est.*
d *Plura qui uolet, de Virgilij rebus adeat Pet. Crinit. lib. 3. de Poetis Latinis.*

merus, ordo, explanatio. Quamuis igitur multa ψευδογραφῇ, ideſt, falſa inſcriptione ſub alieno nomine ſunt prolata (ut *Thyeſtes* Tragoedia huius poetae, a quã Varius edidit pro ſua, & alia huiuſcemodi) tamẽ Bucolica liquido Virgilij eſſe minime dubitãdũ eſt: praeſertim cũ ipſe poeta, tamquam hoc metuens in principio Aeneidos ſua eſſe teſtatus ſit, ſic dicens:

Ille ego, qui quõdã gracili modulatus auena. & reliqua.

Item in fine Georgici carminis:

Carmina qui luſi paſtorum, audaxq. iuuenta.

Tytire te patulae cecini ſub tegmine fagi.

Bucolica autem & dici, & recte appellari, uel hoc ſolum indicium ſuffecerit, quod hoc eodem nomine apud Theocritum cenſeantur. Verum ratio quoque demonſtranda eſt. Tria ſunt paſtorum genera, quae dignitatem in Bucolicis habent: quorum qui minimi ſunt, αἰπόλοι dicuntur a Graecis, iidem a nobis Caprarij: paullo honoratiores, qui, ποιμένες, ideſt, Opiliones dicuntur: honeſtiſsimi & maximi βουκόλοι, quos Bubulcos dicimus. Vnde igitur magis decuit paſtorali carmini nomen imponi, quam ab eo gradu, qui apud paſtores excellentiſsimus inuenitur?

a De huius Tragoediae auctore, Fabricius, Helenio potius & Porphyrioni aſſentitur, qui eã C. Caßij Parmenſis, (quem iuſſu Auguſti i͂terfecit eiusq. ſcripta pro ſuis edidit Varius) eſſe ſcribũt.

Cauſſa dupliciter inſpici ſolet: ab origine carminis, & a uoluntate ſcribentis. Originem autẽ Bucolici carminis alij ob aliam cauſſam ferunt. Sunt enim, qui a Lacedaemoniis, paſtoribus Dianae, primum carmen hoc redditum dicãt, cum eidem deae propter bellum, quod toti Graeciae illo tempore Perſae inferebãt, exhiberi per uirgines de more ſacra non poſſent. Alij ab Oreſte, circa Siciliam uago, id genus carminis Dianae redditum loquuntur, per ipſum atq. paſtores: quo tẽpore de Scythia cum Pilade fugerat, ſurrepto numinis ſimulacro, & celato in faſce lignorum. Vnde Faſcelidem Dianam perhibent nuncupatã, apud cuius aras Oreſtes per ſacerdotẽ eiuſdem numinis Iphigeniam ſororem ſuam a parricidio fuerat expiatus. Alij Apollini Nomio, paſtorali ſcilicet deo, qua tempeſtate Admeti boues pauerat. Alij Libero, Nympharum ſcilicet & Satyrorum, & id genus numinum principi, quibus

placet rusticum carmen. Alij Mercurio Daphnidis patri, pastorum omnium principi, & apud Theocritum, & apud hunc ipsum poetam. Alij in honorem Panos scribi putant peculiariter, pastoralis Dei. Alij item in honorem Sileni, Siluani, atq. Faunorum. Quae cū omnia dicantur, illud erit probatissimum, Bucolicum carmen originem ducere a priscis temporibus, quibus uita pastoralis exercita erat, et ideo uelut aurei saeculi speciem in huiusmodi personarum simplicitate cognosci, et merito Virgilium processurum ad alia carmina, non aliunde coepisse, nisi ab ea uita, quae prima in terris fuit. Nam postea rura culta, et ad postremum pro cultis et feracibus terris bella suscepta. quod uidetur Virgilius in ipso ordine operum suorum uoluisse monstrare, cum pastores primo, deinde agricolas, canit, et ad ultimū bellatores. Restat, ut, quae caussa uolūtatē attulerit poetae Bucolica potissimū scribēdi, cōsideremus. Aut.n. dulcedine carminis Theocriti, et admiratione eius illectus est aut ordinē tēporū est; secutus erga uitā humanā, ut supra diximus: aut tres modos elocutionum, quos χαρακτῆρας Graeci uocant, ἰσχνὸν, qui tenuis; ἁδρὸν, qui ualidus; μέσον, qui moderatus intelligitur. Credibile erat Virgilium, qui in omni genere praeualuerit, Bucolica primum, Georgica secundum, Aeneida tertium uoluisse conscribere. Aut ideo potius primo Bucolica scripsit, ut in eiusmodi carmine, quod & paullo liberius, & magis uarium, quam cetera, est, facultatem haberet captandae Caesaris indulgentiae, recuperandiq. agri, quem amiserat. Ob hanc caussam die tertio iduū Martiarū, C. Caesare interfecto, cum Augustum Caesarē, paene puerum, ueterani milites, non abnuente senatu, sibi ducem constituissent, exorto ciuili bello, Cremonenses cū ceteris, eiusdem studii, aduersarios Augusti Caesaris adiuuerunt. Vnde factum est, ut, cum uictor Augustus in eorum agros ueteranos deduci iussisset, non sufficiēter agro Cremonensium, Mantuani quoque, in quibus erat Virgilius, maximam partem suorum finium perdiderint; eo quod uicini Cremonensibus fuerant. Sed

Virgilius, Augusti familiaritate, suoq. carmine fretus, centurioni Ario obsistere ausus est, Ille statim, ut miles, ad gladium manum admouit. Cumq. se in fugam proripuisset poeta, non prius persequendi finis fuit, quam se in fluuium Virgilius coniecisset. Sed postea, Maecenate, & Pollione, & ipso Augusto fauentibus, agros suos recepit. Intentio libri, quam σκοπὸν Graeci uocant, imitatione Theocriti poetae constituitur, qui Siculus, & Syracusanus fuit. Est etiam intentio in laudem Caesaris, & principum ceterorum, per quos in sedes suas rediit, omnia deduci. Vnde, ut delectationem & utilitatem finis contineret, secundum praecepta cuncta confecit.

Quaeri solet, cur non plures quam decem Eclogas conscripserit. quod nequaquam mirandum uidebitur ei, qui considerauerit aetatem scenarum pastoralium, quae ultra hunc numerum non potest proferri: praesertim cum ipse poeta circumspectior Theocrito, ut ipsa res indicat, uideatur metuere, ne illa Ecloga, quae Pollio inscribitur, minus rustica uideatur, cum ipsam sic praestruat ipse, dicens: *Sicelides Musae, paullo maiora canamus*, & item similiter in aliis duabus facit. Illud tenendum esse praedicimus in Bucolicis Virgilii, neque nusquam, neque ubique aliquid figurate dici, hoc est, per allegoriam. Vix enim propter laudem Caesaris, & amissos agros, haec Virgilio conceduntur: cum Theocritus, quem hic noster toto studio imitari conatur, simpliciter omnino conscripserit.

QVOD autem in ipso carmine tractari solet, est numerus, ordo, explanatio. Numerus Eclogarum manifestus est: nam decem sunt, ex quibus proprie Bucolicae VII. esse creduntur: nam tres ultimae proprie Bucolicae dici non debent, Pollio scilicet, Silenus, & Gallus. Prima igitur continet conquestionem publicam, & priuatam *a* congratulationem de agro: & dicitur Tityrus. Secunda, amorem pueri: & dicitur Alexis. Tertia, certamen pastorum: & dicitur Palaemon. Quarta genethliacum: & dicitur Pollio. Quin-

a *Ab. Gratulationẽ.*

ꝼta,

cta, epitaphium: & dicitur Daphnis, Sexta, Metamorphosim: & dicitur Varius, aut Silenus. Septima, amores diuersorum sexuum: & dicitur Corydon. Octaua, Pharmaceutria: & dicitur Damon. Nona, cōtinet poetae conquestionem de amisso agro: & dicitur Moeris. Decima, desiderium Galli: & dicitur Gallus.

Quod ad ordinem spectat, illud scire debemus, in prima tantum, & ultima Ecloga poetam uoluisse ordinem seruare: quoniam in altera principium constituit, ut in Georgicis ait: *Tytire te patulae cecini sub tegmine fagi.* In altera ostendit finem, quippe qui dicat, *Extremum hunc Arethusa mihi concede laborem.* Verum inter ipsas Eclogas, pastoralem conscriptumq. ordinē nullum esse, certissimum est. Sed sunt, qui dicant, initium Bucolici carminis nōn Tityrum esse, sed illam, *Prima Syracusio dignata est ludere uersu.*

Superest explanatio, ad quam antequā ueniamus, illud dixerim: tenue esse Bucolicum carmen, & usque adeo ab heroico charactere distare, ut uersus quoque huius carminis suas quasdam caesuras habeāt, & suis legibus distinguantur. Nam cum tribus probetur metrum, caesura, scansione, modificatione: non erit Bucolicus uersus, nisi in quo & pes primus partem orationis absoluerit, & tertius trochaeus fuerit, & caesura, & quartus pes dactylus magis, quam spondaeus, partem orationis terminauerit, quinctus & sextus pes ex integris dictionibus fuerit. quod Virgilius a Theocrito saepe seruatum, uictus operis difficultate, neglexit: in solo principio, incertum industria, an casu, has caesuras seruauit. Nam *Tityre,* dactylus, partem orationis absoluit: *tu patu, lae recu* tertium trocheum, quamuis de composita dictione conclusit: *bans sub,* quartum spondaeum pro dactylo. Cum autem subiunxit, *tegmine fagi,* terminatis partibus orationis integrum comma perfecit. Cuius rei diligentiam licet in Theocriti ferme omnibus uersibus admirari. Qui uero supra dicta acri iudicio diligenterq. considerarit, facile intelliget, quae in Georgicis intentio, quiq. finis fuerit, nec minus etiam in Aeneide. Poematis styli genera

tria ſunt : aut enim actiuum , uel imitatiuum , quod Graeci δραματικὸν appellant; in quo perſonae loquẽtes introducuntur ſine poetae interlocutione : ut ſunt Tragoediae, & Comoediae ; δρᾶν enim Graece, agere dicitur: quo genere ſcripta eſt prima, *Tityre tu patulae:* & nona , *Quo te, Moeri, pedes* . Aut enarratiuum, quod Graeci διηγηματικὸν appellant , in quo poeta ipſe loquitur ſine interpoſitione perſonae : ut tres primi Georgicω̃n libri : item Lucretij carmina . Aut commune , uel miſtum , quod Graeci μικτὸν appellant ; ubi poeta ipſe loquitur , & introductae perſonae : ut Virgilij Aeneis .

VETERVM . SCRIPTORVM DE . VIRGILIO TESTIMONIA

Ab Aldo Manutio Paulli F. collecta.

EX . VELLEIO . PATERCVLO

PAENE stulta est inhaerentium oculis ingeniorum enumeratio, inter quae maxime nostri aeui eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriusque, & Naso, perfectissime in forma operis sui. hist. l. 2.

EX . SVETONIO

Sed & Virgilij, ac T. Liuij scripta, & imagines, paullum abfuit, quin ex omnibus bibliothecis amoueret, quorum alterum, ut nullius ingenij, minimaeq. doctrinae; alterum, ut uerbosum in historia, negligentemq. carpebat. in Caligula.

Q. Caecilius primus dicitur Latine ex tempore disputaße, primusq. Virgilium, & alios poetas nouos perlegere coepiße. quod etiam Domitij Marsi uersiculus indicat: de clar. gramm.

Epirota, tenellorum nutricula uatum.

EX. SEX. AVR. VICT.

de Octauio Augusto. *Diligebat praeterea Virgilium.*

EX. AEL. SPARTIANO

de Hadriano. *Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Sallustio Coelium praetulit.*

in Seuero *Virgilio liberi nulli similes.*

in Aelio Vero. *Martialem, epigrammaticum poetam, Virgilium dixit.*

EX. AEL. LAMPRIDIO

De Alex. Seuero. *Virgilium Platonem poetarum uocabat, eiusque imaginem cum Ciceronis simulacro, in secundo larario habuit, ubi & Achillis, & magnorum uirorum.*

EX. C. PLINIO

In Praef. *Virgiliana uirtus.*

lib.7. c.30. *Diuus Augustus Carmina Virgilij cremari contra testamenti eius uerecundiam uetuit: maiusq. ita uati testimonium contigit, quam si ipse sua carmina probauisset.*

lib.35. c.1. *Vtinam posset e uita in totum abdicari Aurum, sacra fames, ut celeberrimi auctores prodidere,*

didere, ad perniciem uitae repertum.

EX . L . ANNAEO . SENECA

Non quid uerissime, sed quid decentissime dicetur, adspexit, nec agricolas docere uoluit, sed legentes delectare. ep. l. 13. ep. 87.

Virgilium illa felicitas ingenij oratione soluta reliquit. decl. l. 3. decl. 1.

Virgilij imitatio bene cessit, qui optimos uersus Varronis expressit in melius. Contr. l. 4. cont. 17.

EX . CORNELIO . TACITO

Malo securum, & secretum Virgilij secessum, in quo tamen neque apud D. Augustum gratia caruit, neque apud populum Romanum notitia. Testes Augusti epistolae, testis ipse populus, qui, auditis in theatro Virgilij uersibus, surrexit uniuersus, & forte praesentem, adspectantemq. Virgilium ueneratus est, sic quasi Augustum. de oratoribus.

Exercetur ab oratore etiam poeticus decor, non Attij, aut Pacuuij, ueterno inquinatus, sed ex Horatij, & Virgilij, & Lucani sacrario prolatus. ibid.

Nobis utique uersantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, & Lucretium pro Virgilio legunt, &c. ibid.

EX . QVINCTILIANO

Amantissimus uetustatss. lib. 1. c. 7.

lib.1.c.10. Auctor eminentissimus.

lib.8.cap.7 Acerrimi iudicij.

lib.9.cap.3. Vetustatis amator unice Virgilius fuit.

l.10.cap.1. Virgilius, omnium poetarum Graecorum, nostrorumq. Homero haud dubie proximus.

li.12.c.XI. Quantum poesis ab Homero & Virgilio, tantum fastigium accepit eloquentia a Demosthene, atque Cicerone.

ibidem. Lucretium, ac Macrum Virgilius; Crassum, & Hortensium Cicero, uicere.

EX . MACROBIO

in Som. Scipi.li.1.c.6. Virgilius nullius disciplinae expers.

ibid. cap.7. Maronis sententia ex intimae disciplinae profunditate.

ibidem. Miram obseruantiae diligentiam Homericae per omnia perfectionis imitator Maro in talibus quoque rebus obtinuit.

li.2.cap.7. Maro, in omnibus imitator Homeri.

Sat. lib. 1. cap. 16. Homerus Mantuanus.

lib.1.c.24. Qui moriens Poema suum legauit igni, quid, nisi famae suae conuiuia posteritati subtrahenda curauit? nec immerito. erubuit quippe de se futura iudicia, si legeretur petitio deprecantis filio arma a marito, cui soli nupserat, nec ex eo prolem suscepisse se nouerat: uel similia alia multum pudenda, seu in uerbis modo Graecis, modo Barbaris, seu in ipsa dispositione operis deprehenderentur.

ibidem. Haec est Maronis gloria, ut nullius laudibus

crescat,

crescat, nullius uituperatione minuatur.

Ipsius Maronis epistola, qua compellat Augustum, ita incipit: Ego uero frequentes a te litteras accipio. Et infra: De Aenea quidem meo, si mehercule iam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem. Sed tanta inchoata res est, ut paene uitio mentis tantum opus ingressus mihi uidear: cum praesertim, ut scis, alia quoque studia ad id opus, multoq. potiora impartiar. Et toto capite. *ibidem.*

Facundia Mantuani multiplex & multiformis est, & dicendi genus omne complectitur. *lib. 5. cap. 1*

Quattuor dicendi genera, copiosum, breue, siccum, pingue & floridum, apud unum Maronem reperies: ea permiscet, & facit unum quoddam ex omni diuersitate pulcherrimum temperamentum. *ibidem.*

Non mortali, sed diuino ingenio. *ibidem.*

Ne nimium me uocetis, qui naturae rerum Virgilium comparaui. intra ipsum .n. mihi uisum est, si dicerem, decem rhetorum, qui apud Athenas Atticas floruerunt, stylos, inter se diuersos, hunc unum permiscuisse. *ibidem.*

Omne opus Virgilianum, uelut de quodam Homerici operis speculo, formatum est, omnia mira imitatione describens. *li. 5. cap. 2.*

Virgilius studij circa Homerum nimietate excedit modum. & re uera non poterat non in aliquibus minor uideri, qui per omnem poesim suam hoc uno est praecipue usus archetypo. acriter *li. 5. c. 13.*

enim in Homerum oculos intendit, ut aemularetur eius non modo magnitudinem, sed & simplicitatem, & praesentiam orationis, & tacitam maiestatem. hinc &c.

lib.5.c.14. Virgilio Homeri dulcis imitatio.

ibidem. Velut sideribus micat diuini carminis uariata maiestas.

lib.5.c.15. In nonnullis paullulum a grauitate Homerica deuiauit Maro.

lib.5.c.16. Amoenitate intertexta, fastidio narrationum medetur.

ibidem. In omni opere Maronis Homerica lucet imitatio. Homerus omnem Poesim suam ita sententijs farsit, ut singula eius ἀποφθέγματα uice prouerbiorum in omnium ore fungantur. nec haec apud Virgilium frustra desideraueris.

lib.5.c.17. Dum in strepitu, sonituq. uerborum conquirendo laborat, tempus, nulla discrepatione facta, confundit.

lib.5.c.18. Fuit Virgilius ut scrupulose, & anxie, ita dissimulanter, & quasi clamculo doctus: ut multa transtulerit, quae unde translata sint, difficile sit cognitu.

lib.6.c.1. Quis fraudi Virgilio uortat, si ad excolendum se quaedam ab antiquioribus mutuatus sit? cui etiã gratia hoc nomine est habenda, quod, nonnulla ab illis in opus suum, quod aeterno mansurum est, transferendo, fecit, ne omnino memoria ueterum deleretur: quos (sicut praesens tempus ostendit) non solum neglectui, uerum etiam risui habere iam coepimus.

coepimus. Denique & iudicio transferendi, & modo imitandi consecutus est, ut, quod apud illum legerimus alienum, aut illius eße malimus, aut melius hic, quam ubi natum est, sonare miremur.

EX. NONIO

Vates Mantuanus.

EX. ARNOBIO
LIB. 8.
Seu potius Minucio Felice in Octauio.

Mantuanus Maro.

EX. MARTIANO. CAPELLA

Mantuanus Vates. de nup. Phil lib. 2.
Romuleus Vates. lib. 6.

EX. SIDONIO. APOLLINARE

Arpinas modo quam tonante lingua lib. 8.
Dictat, nunc stylus, aut Maronianus,
Aut quo tu Latium beas, Horati,
Alceo potior Lyristes ipso.

EX. AMMIANO. MARCELLINO

Mantuanus Vates excelsus hist. l. 15.
Poeta praeclarus hist. l. 19.

Eminen-

hist.lib.31. Eminentissimus uates.

EX. SYMMACHO

ep.3.lib.2. Quis ita ad Aesopi uenustatem, quis ita ad sophisticas Socratis conclusiones, quis ita ad enthymemata Demosthenis, aut opulentiam Tullianam, aut proprietatem nostri Maronis accedat?

EX. AVSONIO

I Protrep. ad nep.

Te parcente, nepos, modulata poemata Flacci,
Altisonumq. iterum fas est didicisse Maronem.
Tu quoque, qui Latium lecto sermone Terenti
Comis, & adstricto percurris pulpita socco,
Ad noua uix memorem diuerbia coge senectam.

in Centone Nuptiali, Paullino. Piget Virgiliani carminis dignitatem tam ioculari dehonestasse materia.

in Eidylliis Si quid in nostro ioco aliquorum hominum seueritas uestita condemnat, de Virgilio accersitū sciat.

in Carmine imperfecto, Ausonio adscripto. Ilium in Aeneade celebrat dulcedo Maronis.

EX. HORATIO

od. lib. 1 od. 3. ad Virgilium.

- animae dimidium meae.

lib. 1. sat. 5.

Plotius, & Varius Sinuessae, Virgiliusq.
Occurrunt: animae, quales neque candidiores,
Terra tulit: neque queis me sit deuinctior alter.
O qui complexus, & gaudia quanta fuerunt?
Nil ego contulerim iucundo sanus amico.

- optimus

- optimus olim lib.1.sat.6.
Virgilius, post hunc Varius dixere, quis essem.
- molle, atque facetum lib.1.sat.10
Virgilio annuerunt gaudentes rure Camoenae.

EX. SEX. PROPERTIO

Actia Virgilium custodis litora Phoebi, lib.2.el.34
Caesaris & fortes dicere posse rates:
Qui nunc Aeneae Troiani suscitat arma,
Iactaq. Lauinis moenia litoribus.
Cedite Romani scriptores, cedite Graij,
Nescio quid maius nascitur Iliade.
Tu canis umbrosi subter pineta Galesi
Thyrsin, & attritis Daphnin arundinibus.
Vtq. decem possint corrumpere mala puellam:
Missus & impressis haedus ab uberibus.
Felix, qui uiles pomis mercaris amores:
Huic licet ingratae Tityrus ipse canat,
Felix intactum Corydon qui tentat Alexin,
Agricolae domini carpere delicias.
Quamuis ille sua lassus requiescat auena,
Laudatur faciles inter Hamadryadas.
Tu canis Ascraei ueteris praecepta poetae,
Quo seges in campo, quo uiret uua iugo.
Tale facis carmen docta testudine, quale
Cynthius impositis temperat articulis.

EX. MARTIALE

Rara uel aeterno proxima Virgilio. lib.xi.

Ibi . 8. *Mantua musarum domus, atque ad sidera cantu*
Euecta Andino & Smyrnaeis aemula plectris.

INCERTI

Maeonium quisquis Romanus nescit Homerum,
Me legat, & lectum credat utrumq. sibi.
Illius immensos miratur Graecia campos:
At minor est nobis, sed bene cultus ager.
Hic tibi nec pastor, nec curuus deerit arator:
Haec Graijs constant singula, trina mihi.

ALCINOI

De numero uatum si quis seponat Homerum,
Proximus a primo tum Maro primus erit.
Et, si post primum Maro seponatur Homerum,
Longe erit a primo quisquis secundus erit.

SVLPICII . CARTHAGINIENSIS

Iusserat haec rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quae cecinere ducem.
Tucca uetat, Variusq. simul: tu, maxime Caesar,
Non sinis, & Latiae consulis historiae.
Infelix gemino cecidit prope Pergamon igni,
Et paene est alio Troia cremata rogo.

P . OVI-

P. OVIDII. NASONIS

Et profugum Aenean altae primordia Romae:
Quo nullum Latio clarius exstat opus.

EIVSDEM. AD. AVGVSTVM

Et tamen ille tuae felix Aeneidos auctor
Contulit in Tyrios arma, uirumq. toros.
Phyllidis hic idem, teneraeq. Amaryllidis ignes,
Bucolicis iuuenis luserat ante modis.

OCTAVII. AVGVSTI

Ergo ne supremis potuit uox improba uerbis
Tam durum mandare nefas? ergo ibit in ignes,
Magnaq. doctiloqui morietur musa Maronis?
Ah scelus indignum. soluetur littera diues?
Et poterunt spectare oculi? nec parcere honori
Flamma suo? [a] dignumq. operis seruare decorem? a Al. ductumq. operi seruabit amorem.
[b] Noster Apollo ueta: Musae prohibete Latinae: b Al. Pulcher.
Liber & alma Ceres succurrite. uester in armis
Miles erat, uester docilis per rura colonus.
Nam docuit, quid uer ageret, quid cogeret aestas,
Quid daret autūnus, quid bruma nouissima ferret:
Arua reformauit: sociauit uitibus ulmos:
Curauit pecudes: apibus sua castra dicauit.
Haec dedit, ut pereant? ipsum si dicere fas est:
Sed legum seruanda fides: suprema uoluntas
Quod

Quod mandat, fieriq. iubet, parere necesse est.
Frangatur potius legum ueneranda potestas,
Quam tot congestos noctesq. diesq. labores
Hauserit una dies, supremaq. iussa[a] parentis
Amittant uigilasse suum. si forte furenti[b]
Errauit in morte dolor: si lingua locuta est
Nescio quid titubante animo, non sponte, sed altis
Expugnata malis: odio languoris iniqui
Si mens caeca fuit: iterum sentire ruinas
Troia suas, iterum cogetur reddere uoces?
Ardebit miserae post uulnera[c] uulnus Elisae?
Hoc[d] opus aeternum ruet? & tot bella, tot enses
In cineres dabit hora nocens, & perfidus error?
Huc huc Pierides[e] nemorum per lustra loquaces
Tendite, & ardentes ignes fluuialibus undis
Mergite, ne pereat tam clari musa poetae,
Flammaq. uanescat. uiuat Maro clarus in[f] orbe,
Ingratusq. sibi. sed, quod male iusserat ipse,
Sit uetuisse meum: sacer[g] est post tempora uitae,
Sicq.[h] erit aeternum, tota resonante Camoena
Carmen, &[i] imperij diui sub nomine[k] uiuat,
Laudetur, placeat,[l] uigeat, relegatur, ametur.

a Al. Verba
b Al Superbus.
c Al. Funera.
d Al. Tam sacrum soluetur opus? tot.
e Alia exẽplaria sic habent: Date flumina cuncta sorores. Exspirẽt ignes uiuat Maro doctus ubique, Ingratusq. sui studiorumq. inuidus orbi, Et factus post fata nocens: quod iusserat ille, etc.
f Al. Orbẽ.
g Al. satis.
h Al. Immo sit.
i Al. In populo.
K Al. Numine nomẽ.
l Al. uigeat, placeat.

CORNELII. GALLI. AD AVGVSTVM CAESAREM

DE. AENEIDE. VIRGILII

Temporibus laetis tristamur, maxime Caesar,
Hoc uno amisso, quem gemo, Virgilium.

Sed

Sed uetuit relegi, si tu patiere, libellos:
In quibus Aenean condidit ore sacro.
Roma rogat, precibus totus tibi supplicat orbis,
Ne pereant flammis tot monumenta Ducum.
Atq. iterum Troiam, sed maior flamma cremabit;
Fac laudes Italum, fac tua facta legi:
Aeneanq. suo fac maior nuncius ornet:
Plus satis possunt Caesaris ora Dei.

ΧΡΙΣΤΟΔΟΡΟΥ

Καὶ φίλος αὐσονίοισι λιγύθροος ἔπρεπε κύκνος
Πλείως εὐεπίης Βιργίλλιος. ὅν πότε ῥώμης
Θυμβριὰς ἄλλον Ὅμηρον ἀνέτρεφε πάτριος ἠχώ.

BVC

E C

A R

Post mortem
rum orbe bellis
to & Cassio in
tre, in Italia ad
pidus excidisset
tuto in Asia, de
Actium Epiri p
cum miles stipe
ret, nec aliter ip
uendo, agros C
militibus diuis
rũ agros adieci
sed tantũ, quia
cuius personã h
Cremonae uici
primũ Pollioni
Augusti amico
erat, obtinuit,
agens Augusto
cuius nomine,
agrum dolente
cit loquentem
tra calamitate
te pulsus Ipse
rem colere sen
fingit se seruu
fectus sit, & e
cutus sit. In h
plurima in su
ubique tame

BVCOLICORVM
ECLOGA. I
TITYRVS

ARGVMENTVM

Post mortem Iulij Caesaris, flagrante toto fere terrarum orbe bellis ciuilibus, cum Augustus, deuictis Bruto & Casio in Thessalia, L. Antonio, Triumuiri fratre, in Italia ad Perusium, cum a triumuiratu iam Lepidus excidisset, Sexto Pompeio copiis omnibus destituto in Asia, demum & M. Antonio Triumuiro apud Actium Epiri promontorium, pace terra mariq. parta, cum miles stipendia & in promissos agros mitti flagitaret, nec aliter ipse, diutinis bellis exhaustus, esset soluendo, agros Cremonensium, qui in partibus fuerant, militibus diuisit: quibus non sufficientibus, Mantuanorũ agros adiecit; non quia quidquam illi deliquissent, sed tantũ, quia uicini essent. Inter quos cũ & Virgilius, cuius personã hic sustinet Tityrus pastor, agrum suum Cremonae uicinũ amisisset, Romam profectus, fauore primũ Pollionis, deinde Maecenatis, & aliorũ potentũ Augusti amicorum, quibus carminibus commendatus erat, obtinuit, ut agrũ suũ reciperet. Qua de re gratias agens Augusto hac ecloga, secum Meliboeum, (sub cuius nomine, quemuis Mantuanorum ob amissum agrum dolentem significat) quendam pastorem inducit loquentem, qui cum felicem praedicat, & suam contra calamitatem deplorat, finibus suis a ueterano milite pulsus. Ipse autem Tityrus tanti se beneficii auctorem colere semperq. culturum esse profitetur. Ceterum fingit se seruum, qui libertatis desiderio Romam profectus sit, & eam tandem non nisi in senectute consecutus sit. In his eclogis Theocritum secutus est, ex quo plurima in suum carmen & aperte & dissimulanter, ubique tamen summo artificio, transtulit.

a indicatur admiratio quaedã, & indignatio loquẽtis. & Recubans, aĩ securitatẽ significat. b τὴν πατρίδα φεύγομεν; pro, exsulamus. c idest, otiosus: nam respondetur, Haec otia. d Caesar Augustꝰ ob magnitudinẽ beneficij, deus a Tityro dictus, non, ut putauit Ser. quia Romae templis erectis, coleretur. e ĩfra: Quãuis lapis omnia nudus. f nothus uidetur uersus g expone. ut l. vi. Da (nõ ĩdebita posco Regna meis fatis) Latio considere Teucros.

Meliboeus, Tityrus.

TITYRE, a tu patulae recubans sub tegmine fagi
Siluestrem tenui musam meditaris auena:
Nos patriae fines, & dulcia linquimus arua:
Nos b patriam fugimus; tu, Tityre, c lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida siluas.
TI. O Meliboee, d deus nobis haec otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus, illius aram
Saepe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, ut cernis, & ipsum
Ludere quae uellem, calamo permisit agresti.
ME. Nõ equidẽ inuideo, miror magis. undique totis
Vsque adeo turbatur agris. en ipse capellas
Protinus aeger ago: hanc etiam uix, Tityre, duco.
Hic inter densas corylos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah silice in nuda e connixa reliquit.
Saepe malum hoc nobis, si mens non laeua fuisset,
De caelo tactas memini praedicere quercus:
f Saepe sinistra caua praedixit ab ilice cornix.
Sed tamen, iste deus qui sit, g da Tityre nobis.
TI. Vrbem, quam dicũt Romam, Meliboee putaui
Stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus
Pastores ouium teneros depellere fetus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus haedos
Noram, sic paruis componere magna solebam.

Verum

Verū haec tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta ſolent inter uiburna cupreſſi.
ME. [a] *Ecquae tanta fuit Romam tibi cauſſa uidēdi?*
TI. *Libertas : quae ſera tamen reſpexit inertem :*
Candidior poſtquam tondenti barba cadebat:
Reſpexit tamen, & longo poſt tempore uenit,
[b] *Poſtquā nos Amaryllis habet,* [c] *Galatea reliquit.*
Nāque, (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi.
Quamuis multa meis xiret uictima ſeptis,
Pinguis & ingratae premeretur caſeus urbi:
Nō umquā grauis aere domū mihi dextro redibat.
ME. *Mirabar, quid maeſta deos* [d] *Amarylli uocares,*
Cui pendere ſua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat: ipſe te, Tityre, pinus,
Ipſi te fontes, ipſa haec arbuſta uocabant.
TI. *Quid facerem? neque ſeruitio me exire licebat,*
Nec tam praeſentes alibi cognoſcere diuos.
Hic illum uidi [e] *iuuenem, Meliboee, quotannis*
Bis [f] *ſenos cui noſtra dies altaria fumant.*
Hic mihi reſponſum primus dedit ille petenti:
Paſcite, ut ante, boues pueri, ſubmittite tauros.
ME. [g] *Fortunate ſenex, ergo tua rura manebunt,*
Et tibi magna ſatis : quamuis lapis omnia nudus,
Limoſoq. palus obducat paſcua iunco :
Non inſueta graues tentabunt pabula fetas,
Nec mala uicini pecoris contagia laedent.
Fortunate ſenex, hic inter [h] *flumina nota,*
Et fontes ſacros [i] *frigus* [K] *captabis opacum.*

a *pro, quae nā, antiquo more, ī alijs mēdoſe legitur, Et quae*
b *ex quo Romam ueni, Mantua relicta.*
c *Graecorū more. notum eſt illud Ariſtippi, ἔχω λαΐδα, ἀλλ᾽ οὐκ ἔχομαι.*
d *apoſtrophe ad urbē Romā: quāuis ſint qui hic, Galatea, legant, ut ad Mantuam referatur.*
e *Auguſtū foīum menſiū Kalēdis.*
g *fortunatus ſenex futurus. ut ad tēpus futurum, non ad aetatē Virgilij referatur.*

h *Padum, & Mincium.* i *nymphae. n. omnibus aquis praeſident.*
K *id eſt, umbras & frigora.*

Hinc tibi, quae ſemper uicino ab limite ſaepes
Hyblaeis apibus florem depaſta ſalicti,
Saepe leui ſomnum ſuadebit inire ſuſurro.
Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras:
Nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes,
Nec [a] gemere aeria ceſſabit turtur ab ulmo.
TI. Ante leues ergo paſcentur in aethere cerui,
Et freta deſtituent [b] nudos in litore piſces;
Ante, pererratis amborum finibus, exſul (grim;
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Ti-
Quam noſtro illius labatur pectore uultus.
ME. At nos hinc alij [c] ſitientes ibimus Afros:
Pars Scythiam, et rapidum Cretae ueniemus Oaxẽ,
Et penitus toto diuiſos orbe Britannos.
En umquam patrios longo poſt tempore fines,
Pauperis & tuguri congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot, mea regna uidens, mirabor [d] ariſtas?
Impius haec tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? [e] en, quo diſcordia ciues
Perduxit miſeros: en, queis conſeuimus agros.
Inſere nunc, Meliboee piros, pone ordine [f] uites.
Ite meae, quondam felix pecus, ite capellae.
Non ego uos poſthac, uiridi proiectus in antro,
Dumoſa pendere procul de rupe uidebo:
Carmina nulla canam: non, me paſcente, capellae
Florentem cythiſum, & ſalices carpetis [g] amaras.
TI. Hic tamẽ hanc mecũ poteras requieſcere noctẽ,
Fronde ſuper uiridi. ſunt nobis mitia poma,
Caſtaneae molles, & [h] preſſi copia lactis:
Et iam ſumma procul uillarum culmina [i] fumant,
Maioresq. cadunt altis de montibus umbrae.

a gemere proprie de turturibus: quae cũ cantãt, gemere uidentur.
b Theocr. ἀλλήλ[illegible].
c διψηρούς ſ. ob calorẽ. &, Ibimus, pro adibimus: Scythiã ueniemus, pro in Scythiam.
d Per Ariſtas, meſſes; per Meſſes; annos accipe.
e Homerus in Il. 203.
f Homer. Odyſſ. ω
g quo tamẽ ſapore capellis placent.
h in caſeũ coacti.
i Homer. Odyſſ. κ.

ECLOGA . II . ALEXIS

ARGVMENTVM

Corydon paſtor, Alexis pueri amore captus, nihil eorum praetermittit, quae ad puerilem animũ demulcendum, mutuumq. amorem conciliandum poſſunt pertinere. uerum, ubi ſe neque querellis, neque blanditiis, aut munuſculis quidquam proficere intelligit, tandem ad ſe rediens, dementiamq. ſuam agnoſcens, ad intermiſſam rei familiaris curam ſibi ſtatuit reuertendum: ut aſſueto labore infelicis ſui amoris, qui fere ex otio naſci ſolet, taedium diſcutiat. Per Corydonem autem, ſi Donato credimus, Virgilium, per Alexin Alexandrum accipimus, Pollionis puerum, quem poſtea ab eo dono accepit.

Formoſum paſtor [a] Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini, nec, quid ſperaret, habebat.
Tantum inter denſas, umbroſa cacumina, fagos
Aſſidue ueniebat. ibi haec [b] incondita ſolus
Montibus, & ſiluis ſtudio iactabat inani.
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas:
Nil noſtri [c] miſerere: mori me denique coges.
Nunc etiam pecudes [d] umbras, & frigora captant:
Nunc uirides etiam occultant ſpineta lacertos:
[e] Theſtylis & rapido [f] feſſis meſſoribus aeſtu
Allia, ſerpyllumq., herbas contundit olentes.
At mecum raucis, tua tum ueſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.
Non ne fuit ſatius, triſtes Amaryllidis iras,
Atque ſuperba pati faſtidia; non ne Menalcam;
Quamuis ille niger, quamuis tu candidus eſſes?
O formoſe puer, nimium ne crede colori.

a *pro Corydone Virgiliũ, pro Alexi Auguſtũ,*
b *Theoc. in Cyclope.*
c *nõ reddis ereptos mihi agros.*
d *ſupra: Frigus opacũ.*
e *eius amica: cui tamẽ paullo poſt praeferri a ſe Alexim oſtendit.*
f *eod. modo Eclog. IV. et Aenei. IV. — placidum carpebãt feſſa ſoporem Corpora.*

Alba ligustra cadunt, [a] uacinia nigra leguntur.
Despectus tibi sum; nec, quis sim, quaeris, Alexi,
Quam diues [b] pecoris, niuei quam lactis abundās.
Mille meae Siculis errant in montibus agnae.
Lac mihi non aestate nouum, non frigore desit.
Canto, [c] quae solitus, si quando armenta uocabat,
Amphion [d] Dircaeus in Actaeo Aracyntho.
Nec sum adeo informis: nuper me in litore uidi,
Cum placidū uētis staret [e] mare. non ego Daphnim
Iudice te metuam, si numquam fallit imago.
O tantum libeat mecum tibi sordida rura,
Atque humiles habitare casas, & figere [f] ceruos,
Haedorumq. gregem uiridi compellere [g] hibisco.
Mecum una in siluis imitabere Pana canendo.
Pan [h] primus calamos cera coniungere plures
Instituit: Pan curat oues, ouiumq. magistros.
Nec te paeniteat calamo triuisse labellum.
Haec eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?
Est mihi disparibus septem compacta [i] cicutis
[k] Fistula, Damoetas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens, Te nunc habet ista [l] secundum.
Dixit Damoetas: inuidit stultus Amyntas.
Praeterea duo, [m] nec tuta mihi ualle reperti,
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die siccant ouis ubera, quos tibi seruo.
Iampridem a me illos abducere Thestylis orat:
Et faciet, quoniam sordent tibi munera nostra.
[n] Huc ades, o formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt nymphae calathis: tibi candida Nais

a uiolae purpurei coloris, qui ad nigrum accedit.
b Theoc. in Cyclope.
c The. ibid.
d Pausanias in Corinthiac. & Boeoticis.
e ex rusticorum more: qui speculo artificioso, uitreo, aut cristallino, uti nō solēt.
f Quidā intell. de furcis, quib. casae sustentantur.
g id est, ad hibiscum.
h Euripides Iphigenia Tauric. & Bion in Lucolic. Athenaeus l. IV.
i id est, cannarū internodijs.
K amantiū more, munera offert.
l per Hypallagen.
m difficili. quaesiui eos non sine periculo. munus commendat a difficultate.
n Theocr. in Cyclope.

[a] Pallentes uiolas, & summa papauera carpens,
Narcissum, & florem iungit bene olentis anethi.
Tum casia, atque aliјs intexens suauibus herbis,
Mollia luteola pingit uacinia caltha.
Ipse ego [b] cana legam tenera lanugine mala,
Castaneasq. nuces, mea quas Amaryllis amabat:
Addā [c] cerea pruna: & honos erit huic quoq. pomo:
Et uos o lauri carpam, & te proxima myrte:
Sic positae quoniam suaues miscetis odores.
Rusticus [d] es Corydon: nec munera curat Alexis.
Nec, si muneribus certes, concedat [e] Iolas.
Eheu, quid uolui misero mihi? floribus austrum
Perditus, & liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis [f] ah demens: habitarūt dij quoq. siluas,
Dardaniusq. [g] Paris. Pallas, quas condidit arces,
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia siluae.
[h] Torua leaena lupū sequitur, lupus ipse capellam.
Florentem cythisum sequitur lasciua capella,
Te Corydon o Alexi. trahit sua quemq. uoluptas.
Adspice, aratra iugo referunt suspensa iuuenci,
Et sol crescentes decedens duplicat umbras:
Me tamen [i] urit amor. quis. n. modus adsit amori?
Ah Corydon, Corydon, quae te dementia cepit.
Semiputata tibi frondosa uitis in ulmo est.
[K] Quin tu aliquid saltē potius, quorū indiget usus,
Viminibus, molliq. paras detexere iunco.
Inuenies alium, si te hic fastidit Alexis.

a Horat. Et tinctus uiola pallor amantium.
b Theocr. in Epigrā. μῆλα χνοάοντα.
c puto ad colorē potius referri, quā ad mollitiē.
d id est, rerum imperitus.
e amator eius dominus Corydone ditior.
f Theoc. in eidyll. 3.
g antequā Priami regis filius agnosceretur
h Gradatio periucunda ex Theocr. eidyll. x.
i cū tamen solis calor, abeūte die, deficiat.
K hortātis est, sed uehementer. iungitur enim indicatiuo: ex quo patet interrogandi uim inesse.

ARGVMENTVM

Menalcas, & Damoetas, pastores, mutuis primũ inter se conuicijs certant: mox, interueniente Palaemone iudice, amoebaei carminis lege disceptant: ubi neuter uincitur, sed uterque alteri, Palaemonis sententia, exaequatur.

Menalcas, Damoetas, Palaemon.

ME.

Dic mihi, [a] Damoetas, [b] cuium pecus? an Meliboei?

DA. *Non, uerum Aegonis: nuper mihi tradidit Aegon.*

ME. *Infelix o semper ouis pecus. ipse Neaeram*
Dum fouet, ac, ne me sibi praeferat illa, ueretur;
Hic alienus oues custos bis [c] mulget in hora;
Et succus pecori, & lac subducitur agnis.

DA. *Parcius ista [d] uiris tamen obijcienda memento.*
Nouimus & qui te, transuersa tuentibus hircis,
Et quo, sed faciles nymphae risere, sacello.

ME. *Tum credo, cũ me arbustum uidere Myconis,*
Atque mala uites [e] incidere falce nouellas.

DA. *Aut hic ad ueteres fagos, cũ Daphnidis arcũ*
Fregisti, & calamos: quae tu, peruerse Menalca,
Et cum uidisti puero donata, dolebas;
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

ME. *Quid domini facient, audent cum talia [f] fures?*
Non ego te uidi, Damonis, pessime, caprum
Excipere insidijs, multum latrante [g] Lycisca?
Et, cum clamarem, quo nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus; tu post carecta latebas.

DA. *An mihi cantando uictus non redderet ille,*

Quem

a Haec uerba, Dic mihi, sunt curiosius interrogantis.
b Theocr. in eidyll. 4.
c surripit domino imprudenti.
d cũ laude. plus .n. est quã hominib. sic Cic. in Bruto: Vidi Mytilenis uirũ, & uidi plane uirum.
e Iustiniani. ὁι δένδρα καὶ μάλιστα ἀμπέλους τέμνοντες, ὡς λῃσταὶ κολάζονται.
f id est, serui. uel, furaces serui.
g cane, ex lupo & cane nato, ut ait Plinius.

Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
Si nescis, [a] *meus ille caper fuit, & mihi Damon*
Ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.
ME. *Cantando tu illum? aut umquā tibi fistula cera*
Iuncta fuit? non tu in triuijs, indocte, solebas
[b] *Stridenti* [c] *miserum stipula disperdere carmen?*
DA. *Vis, ergo, inter nos, quid possit uterq., uicissim*
Experiamur? ego hanc uitulam (ne forte recuses,
Bis uenit ad mulctram, binos alit ubere fetus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.
ME. *De grege* [d] *nō ausim quidquam deponere tecū.*
Est mihi namque domi pater, est iniusta [e] *nouerca,*
Bisq. die numerant ambo pecus, alter & haedos.
Verum id, quod multo tute ipse fatebere maius,
[f] *(Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam*
Fagina, caelatum diuini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili superaddita uitis,
Diffusos hedera uestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon, &, [g] *quis fuit alter,*
Descripsit radio totum qui gentibus orbem,
Tēpora [h] *quae messor, quae curuus arator haberet?*
Nec dum illis labra admoui, sed condita seruo.
DA. *Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,*
Et [i] *molli circum est ansas amplexus acantho:*
Orpheaq. in medio posuit, siluasq. sequentes.
Nec dum illis labra admoui, sed condita seruo.
Si ad uitulam spectes, nihil est, quod pocula laudes.
ME. [k] *Nūquā hodie effugies: ueniā* [l] *quocūq. uocaris.*
Audiat haec tantum uel qui uenit, ecce, Palaemon.
Efficiam, posthac ne quemquam uoce lacessas.

a *uictoriae meae praemium.*
b *non dulcē iucundumue auribus sonitum reddente. &c.*
c *Miserum maerorē inducēs, ideo reijciendū.*
d *quia non meus ē grex sed Aegonis*
e *Georg.2. Saeuae nouercae.*
f *mecū certare: cui minime comparandus es.*
g *ignorantiā bellē tribuit homini rustico.*
h *ea docet Hesiod.* ἐν ἔργοις.
i *Theocr. eidyli.1.*
K *Naeuius: Nūquā hodie effugies, quin mea manu moriare.*
l *ad quemcumque locū, ad quemcumque iudicem, pleonasmus ex archaismo.*

DA. Quin age, si quid habes, ī me mora nō erit ulla,
Nec quemquam fugio. tantum uicine Palaemon
[a] Sensibus haec imis (res est [b] non parua) reponas.
PA. Dicite: quandoquidē in molli cōsedimus herba:
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos:
Nunc frondent siluae: nunc formosissimus annus:
[c] Incipe, Damoeta: tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna camoenae.
DA. Ab [d] Ioue principiū Musae: Iouis omnia plena.
Ille [e] colit terras: illi mea carmina curae. (me
ME. Et me Phoebus amat: Phoebo sua semper apud
Munera sunt, lauri, & suaue rubens hyacinthus.
DA. Malo me Galatea petit, lasciua puella,
Et fugit ad salices, & se cupit ante uideri.
ME. At mihi sese offert ultro, meus [f] ignis, Amyntas:
Notior ut iam sit canibus non Delia nostris.
DA. Parta meae Veneri sūt munera: nāque notaui
Ipse locum, aeriae quo congessere palumbes.
ME. Quod potui, puero siluestri ex arbore lecta,
Aurea mala [g] decem misi, cras altera mittam.
DA. O quoties, & quae nobis Galatea locuta est:
Partem aliquam uenti diuum referatis ad aures.
ME. Quid prodest, quod me ipse aīo non spernis, A-
Si dum tu sectaris apros, ego [h] retia seruo? (mynta,
DA. Phyllida mitte mihi; meus est natalis, Iola:
Cum faciam [i] uitula pro frugibus, ipse uenito.
ME. Phyllida amo ante alias. nā me discedere fleuit
Et, longum formose uale, uale, inquit, Iola.
DA. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus uenti, nobis Amaryllidis irae.

a Homer. Iliad. ά.
b cum agatur et de uitula, & de gloria.
c Theocr. eidyll. IX.
d ex Arato: ἐκ Διὸς ἀρχώμεθα, τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν Ἄρρητον.
e ideo habitat, quia ubique est. Iouis. n. omnia plena.
f cuius amore ardeo. nec potuit significātius amoris uis, quā incendij similitudine, exprimi. ideo & supra dixit, Me tamen urit amor.
g quae Graeci κίτρια μῆλα.
h quod in uenatione minimum habet uoluptatis.
i id est, sacrificabo. Iuu. Sat. IX. Pro populo faciens.

ME. Dulce ſatis humor, [a] depulſis arbutus haedis,
Lenta ſalix feto pecori, mihi ſolus Amyntas.
DA. [b] Pollio amat noſtram, quãuis ſit ruſtica, musã:
Pierides uitulam lectori paſcite ueſtro.
ME. Pollio et ipſe facit noua carmina. paſcite taurũ,
Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.
DA. Qui te Pollio amat, uenit, quo te quoq. gaudet.
Mella fluant illi, ferat & rubus aſper amomum.
ME. Qui Bauiũ non odit, amet tua carmina Maeui:
Atque idem iungat uulpes, & [c] mulgeat hircos.
DA. Qui legitis flores, & [d] humi naſcentia fraga,
Frigidus, o pueri fugite hinc, latet anguis in herba.
ME. [e] Parcite oues nimiũ procedere. non bene ripae
Creditur: ipſe aries etiam nunc uellera ſiccat.
DA. Tityre paſcentes a flumine reijce capellas:
Ipſe, ubi tempus erit, [f] omnes in fonte lauabo.
ME. Cogite oues, pueri: ſi lac praeceperit aeſtus,
Vt nuper, fruſtra preſſabimus ubera palmis.
DA. Eheu, quã pigui [g] macer eſt mihi taurus ĩ [h] aruo.
Idem [i] amor exitium eſt pecori, pecoriſq. magiſtro.
ME. His certe neq. amor cauſſa eſt: uix oſſib. haerẽt.
Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.
DA. Dic, quib. in terris (et eris mihi magnus [K] Apol
Tres pateat caeli ſpatium non amplius ulnas. (lo)
ME. Dic, quibus in terris inſcripti nomina regum
Naſcantur flores; & Phyllida ſolus [l] habeto.
PA. Non noſtrum inter uos tantas componere lites.
Et uitula tu dignus, & hic, & quiſquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite [m] iam riuos, pueri: ſat prata biberunt.

a ab ubere ſummotis.
b Aſinius Pollio, poeta, et hiſtoricus, qui Virgilio ſuos agros ab Auguſto impetrauit.
c Lucian. in uita Demonactis eodem modo.
d uide Pli. l. XV. cap. XXIV. de Comaro.
e cauete, ne nimiũ procedant.
f Theocrit. edyll. V.
g Theocrit. edyll. IV.
h al. Eruo. quo legumine pingueſcere pecus Pli. & Col. tradunt.
i cuius culpa meas plane res cẽs negligo.
K cuius eſt diuinare, et obſcura noſſe, ac patefacere.
l ſi hoc dixeris, uolo, propriam eſſe tuam, quae conmunis nunc eſt.
m Catull. Claudite oſtia uirgines, Luſimus ſatis.

ARGVMENTVM

Aſinio Pollioni, Germanici exercitus duci, eodẽ anno, quo Salonas, Dalmatiae urbẽ, expugnauit, natus eſt filius, quẽ, a nomine captae urbis, Saloninum appellauit. Huic poeta hac ecloga genethliacum canit, eo detorquens, quae Sibylla de futura aurei saeculi felicitate cecinerat. Obiter tamen & Pollionis patris, & ipſius etiam Auguſti laudes admiſcet.

Sicelides Muſae, paullo [a] maiora canamus:
Non omnes arbuſta iuuant, humilesq. myricae.
Si canimus [b] ſiluas, ſiluae ſint conſule dignae.
Vltima Cumaei uenit iam carminis aetas.
Magnus ab integro ſaeclorum naſcitur ordo.
Iam redit & [c] uirgo, redeunt Saturnia regna.
Iam noua progenies caelo demittitur alto.
Tu modo naſcenti puero, quo ferrea primum
Deſinet, ac toto ſurget gens aurea mundo,
Caſta faue Lucina: tuus iam regnat Apollo.
Teq. adeo, decus hoc aeui, te conſule inibit
Pollio, & incipient magni procedere menſes.
Te duce, ſi qua manent [d] ſceleris ueſtigia noſtri,
Irrita perpetua [e] ſoluent formidine terras.
Ille deum [f] uitam accipiet, diuisq. uidebit
Permiſtos heroas, & ipſe uidebitur illis,
Pacatumq. reget [g] patrijs uirtutibus orbem.
At tibi prima puer nullo munuſcula cultu

a quia ſupra bucolici carminis humilitatẽ paullũ adſcendit, ob natum Pollioni filiũ. b ſi canimus bucolica, cãtusq. paſtoricios, tale carmẽ ſit carmen, quod dignũ ſit conſule Pollione. c iuſtitia, Erigone quae fuit. bene enim ominatur ab Auguſto regnante, filio Pollioni nato, Pollione ipſo conſule. d ciuilis belli ab Auguſto geſti. e Hor. Epo. Curã metũq. Caeſaris rerũ iuuat Dulci Lyaeo ſoluere.

f Heſiod. ὥστε θεοὶ δ᾽ ἔζωον. g C. Iulij Caeſaris, a quo adoptatus eſt. nã de Auguſto placet intelligi, nõ de Pollione: quod Seruius ſine cauſſa dubitat.

Erran-

Errantes hederas paſſim cum bacchare tellus,
Miſtaq. ridenti colocaſia fundet acantho.
Ipſae lacte domum referent diſtenta capellae
Vbera, nec magnos metuent armenta leones.
Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores:
Occidet & ſerpens, & fallax herba ueneni
Occidet: Aßyrium uulgo naſcetur amomum.
[a] At ſimul heroum laudes, & [b] facta parentis
Iam legere, &, quae ſit, poteris cognoſcere, uirtus;
Molli paullatim flaueſcet campus ariſta,
Incultisq. rubens pendebit ſentibus uua,
Et durae quercus ſudabunt [c] roſcida mella:
Pauca tamen ſuberunt priſcae ueſtigia fraudis,
Quae [d] tentare Thetin ratibus, quae cingere muris
Opida, quae iubeant telluri infindere ſulcos.
Alter erit tum Tiphys, [e] & altera quae uehet Argo
Delectos [f] heroas: erunt etiam altera bella;
Atq. iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi iam firmata uirum te fecerit aetas;
Cedet [g] & ipſe mari uector, nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus, non uinea falcem:
Robuſtus quoque iam tauris iuga ſoluet arator:
Nec uarios diſcet mentiri [h] lana colores:
Ipſe ſed in pratis aries iam ſuaue rubenti
Murice, iam croceo [i] mutabit uellera luto:
Sponte [K] ſua ſandyx paſcentes ueſtiet agnos.
Talia ſaecla, ſuis dixerunt, currite, fuſis,
Concordes ſtabili fatorum numine Parcae.
Aggredere o magnos (aderit iam tempus) honores
Cara deum ſoboles, magnum Iouis incrementum.

Adſpi-

a Homer. Il. 1.
b ἔργα γιγάντων, Hom.
c fragrãtia, Seruius exponit.
d ob auaritiam nauigare.
e Apollonius Rhod. li 1.
f Ennius Medea: Argo, qua uecti Argiui delecti uiri.
g hoc eſt, quod dixit; Magnus ab integro ſaeclorũ naſcitur ordo.
h cum tincta uarios refert colores.
i colore herbae, quae & Lutea dicitur.
K Heſiod. αὐτομάτη dixit, quod Oui. uertẽs, ait: per ſe dabat omnia tellus.

Adſpice conuexo [a] nutantem pondere mundum,
Terrasq., tractusq. maris, caelumq. profundum:
Adſpice, uenturo [b] laetentur ut omnia saeclo.
O mihi tam longae maneat pars ultima uitae,
Spiritus, & quantum ſat erit tua dicere facta.
Non me carminibus uincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quãuis, atq. huic pater adſit,
Orphei Calliopea, Lino formoſus Apollo,
Pan etiam [c] Arcadia mecum ſi iudice certet,
Pan etiam Arcadia dicat ſe iudice uictum.
Incipe, parue puer, [d] riſu cognoſcere matrem.
Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.
Incipe, parue puer. cui non riſere parentes,
Nec deus [e] hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

a inclinatũ praeſentib. malis, futuris bonis.
b aureo & heroico ſaeculo.
c in qua colitur.
d riſit.n.ſtatim natus Pollionis filius. quod malum eſt augurĩu: itaque cito periỹt.
e uide Probum hic, qui tradit, ex Varrone pueros initiari ſolitos Poticae, Eduliae, et Cubae deabus.

ECLOGA. V. DAPHNIS

ARGVMENTVM

Menalcas & Mopſus, paſtores, Daphnidis amici ſui mortẽ deflẽt: alterq. eius epitaphium, alter apotheoſin canit. Sunt, qui per Daphnidem Caeſarem dictatorem intelligi putent, paullo ante, quam haec ſcriberet poeta, xxiij. uulneribus in curia confoſſum. Alij Quinctilium Varum accipiunt, in Germania cũ tribus legionibus caeſum. Alij Flaccum Maronem intelligi malunt, Virgilij fratrem, de quo exſtat per uulgatũ quidẽ illud, ſed incerti auctoris diſtichon.

Triſtia fata tui dum fles in Daphnide Flacci
Docte Maro, fratrem dijs immortalibus aequas.

Menalcas

Menalcas, Mopſus.

CVr non, Mopſe, (boni [a] *quoniam conuenimus ambo,*
Tu calamos inflare leues, ego dicere uerſus)
Hic corylis miſtas inter [b] *conſedimus ulmos?*
MO. *Tu maior:* [c] *tibi me eſt aequũ parere, Menalca:*
Siue ſub incertas Zephyris [d] *motantibus umbras,*
Siue antro potius ſuccedimus. adſpice, ut antrum
Silueſtris raris [e] *ſparſit labruſca racemis.*
ME. *Montibus in noſtris ſolus tibi certat Amyntas.*
MO. [f] *Quid, ſi idẽ certet Phoebũ ſuperare canẽdo?*
ME. *Incipe, Mopſe, prior, ſi quos aut Phyllidis* [g] *ignes,*
Aut [h] *Alconis habes laudes, aut iurgia* [i] *Codri.*
Incipe: paſcentes ſeruabit Tityrus haedos.
MO. *Immo haec, in uiridi nuper quae cortice fagi*
Carmina deſcripſi, & modulans alterna notaui,
Experiar. tu deinde iubeto certet Amyntas.
ME. *Lenta ſalix quantum pallenti cedit oliuae;*
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis:
Iudicio noſtro, tantum tibi cedit Amyntas.
Sed tu deſine plura, puer: ſucceſſimus antro.
MO. *Exſtinctum nymphae crudeli funere Daphnin*
Flebant: uos coryli teſtes, & flumina nymphis:
Cum complexa ſui corpus miſerabile nati,
Atque [k] *deos, atque aſtra uocat crudelia mater.*
Non ulli paſtos illis egere diebus
Frigida Daphni boues ad flumina; nulla neq. amnẽ
Libauit quadrupes, nec graminis attigit herbam.

Daphni

a ἑλληνισμὸς eſt; & ualet hic ἀγαθοὶ.
b *ut cantu nos oblectemus.*
c *Hom. Il.* α'
d *ex quo fiunt ĩcertae umbrae.*
e ἀγριάμπελος.
f *Homerus in Il. 54.*
g *ideſt, amores.*
h *Alco fuit Cretenſis ſagittarius excellens.*
i *Codrus Atheniẽſiũ rex: qui militẽ Spartanum iurgio prouocauit, ut ab eo occideretur. quod ſi fieret, ſalutem Athenarum urbi oraculum promittebat.*
k *quib. permittentibus interfectus ſit Daphnis.*

Daphni tuum Poenos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesq. feri, siluaeq. loquuntur.
Daphnis & [a] Armenias curru subiungere tigres
Instituit: Daphnis thyasos inducere Baccho,
Et folijs lentas intexere mollibus hastas,
Vitis ut arboribus decori est, ut uitibus uuae,
Et gregibus tauri, segetes ut pinguibus aruis:
Tu decus omne [b] tuis. postquam te fata tulerunt;
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia saepe quibus mandauimus ordea sulcis,
Infelix lolium, & steriles dominantur auenae.
Pro [c] molli uiola, pro purpureo narcisso,
Carduus, & spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum folijs, [d] inducite fontibus umbras,
Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo superaddite carmen:
Daphnis ego, in siluis, hinc usq. ad sidera, notus,
Formosi [e] pecoris custos, formosior ipse.
ME. Tale tuum carmen nobis, diuine poeta,
Quale sopor fessis in gramine, quale per aestum
Dulcis aquae saliente sitim restinguere riuo.
Nec calamis solum aequiparas, sed uoce magistrũ.
Fortunate puer, [f] tu nunc eris alter [g] ab illo.
Nos tamen haec quocũque modo tibi nostra uicissim
Dicemus, Daphninq. tuum tollemus ad astra: (phnis
Daphnin ad astra feremus: [h] amauit nos quoq. Da-
MO. An quidquam nobis tali sit munere maius?
Et [i] puer ipse fuit cantari dignus: & ista
Iampridem Stimichon laudauit carmina nobis.
ME. Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusq. uidet nubes, & sidera Daphnis.

a quia C. Caesar sacra Liberi patris ex Armenia Romã transtulit. ad Caesaris necem haec spectãt
b Romanis, quorũ ditionem ualde Caesar auxit.
c The. id. 1.
d facite nemora circa fontes, quia heroũ aĩae uel in fontibus habitãt uel ĩ memoribus.
e boni populi optimus imper. Caesar, inquã, Romanorũ.
f The. id. 1.
g i. secũdus.
h The. id. v
i hoc manifeste de Daphni, non de C. Caesare, dictum est, nec .n. puer Caesar est eccisus.

Ergo alacris ſiluas, & cetera rura uoluptas,
Panaque, paſtoresq. tenet, Dryadasq. puellas.
[a] Nec lupus inſidias pecori, nec retia ceruis
Vlla dolum meditantur. amat bonus otia Daphnis.
Ipſi laetitia uoces ad ſidera iactant
Intonſi montes: ipſae iam carmina rupes,
Ipſa ſonant arbuſta, deus deus ille, Menalca.
Sis [b] bonus o, felixq. tuis. en quattuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni, duoq. altaria Phoebo.
Pocula bina nouo ſpumantia lacte quotannis,
[c] Craterasq. duos ſtatuam tibi [d] pinguis oliui:
Et multo in primis hilarans conuiuia Baccho,
Ante focum, ſi frigus erit; ſi meſſis, in umbra,
Vina nouum fundam calathis [e] Ariuſia nectar.
Cantabunt mihi Damoetas, & Lyctius Aegon:
Saltantes ſatyros imitabitur Alpheſiboeus.
Haec tibi ſemper erunt, & cum ſollemnia [f] uota
Reddemus nymphis, & cum luſtrabimus agros.
Dum iuga montis aper, fluuios dum piſcis amabit;
Dumq. thymo paſcentur apes, dum rore cicadae;
Semper honos, nomenq. tuum, laudesq. manebunt.
Vt Baccho, Cererique, tibi ſic uota quotannis
Agricolae facient. [g] damnabis tu quoque uotis.
Mo. Quae tibi, quae tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum uenientis ſibilus auſtri,
Nec percuſſa iuuant fluctu tam litora, nec quae
Saxoſas inter decurrunt flumina ualles.
Me. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.
Haec nos, Formoſum Corydon ardebat Alexin:
Haec eadem docuit, Cuium pecus? an Meliboei?

a Theocr. eidyl. XXXI.

b ex Theoc. eidyll. XV. eſtq. apoſtrophe ad Daphnin, in deorū numerū relatum.

c Theocr. eidyll. V.

d tibi, tamquā Lari, ſacrificaturus

e ſic legendū, nō Aruiſia: ab agro Chij inſulae Aruiſio. Strabo in l. XIV. Plutarchus, Athenaeus, alijq.

f in ſacris, quae Ambarualia dicuntur.

g obligabis, obſtringes hoīes uotis: quae ante quam ſoluantur, damnati homines dicuntur. ſic alibi: Voti reus. i. debitor.

a uirga inculta ad retinendos pecudũ pedes.

Mo. *At tu sume* [a] *pedũ, (quod, me cũ saepe rogaret,*
Non tulit Antigenes: & erat tum dignus amari)
Formosum paribus nodis, atque aere, Menalca.

ECLOGA. VI. SILENVS

ARGVMENTVM

Silenum in hac ecloga inducit, ebrium quidem illum, ut Bacchi educatorem decebat, sed tamen perite secundum Epicureorum opinionem de rerum primordiis canentem, idq. in gratiam Quinctilij Vari: qui, teste Donato, una cum Virgilio huic sectae sub Silone philosopho operam dedit. Ceterum, quoniam haec Bucolici carminis humilitati non satis conueniebant, statim ab initio ueniam precatur: neque ita multum argumento illi immoratus, statim ad fabulas transit.

b unde, Egressus siluis in Aen.
c imitari Theocritũ Syracusanũ & bucolica scribere.
d Eod. argumento usus est Anacreon, ode. 1.
e tenue, humile. translatio a lana quae deducitur in tenuitatem.
f Lucret. l. v. agrestis enim tũ musa uigebat.
g ad honorẽ Quinctilij Vari scripta.

PRIMA *Syracusio dignata est* [b] *ludere uersu*
Nostra, nec erubuit siluas [c] *habitare, Thalia.*
Cum [d] *canerem reges, & proelia, Cynthius aurem*
Vellit, & admonuit: Pastorem, Tityre, pingues
Pascere oportet oues, [e] *deductum dicere carmen.*
Nunc ego (nãque super tibi erũt, qui dicere laudes
Vare tuas cupiant, & tristia condere bella)
Agrestem [f] *tenui meditabor arundine musam.*
Non iniussa cano. si quis tamen haec quoque, si quis
Captus amore leget; te nostrae, Vare, myricae,
Te nemus omne canet. nec Phoebo gratior ulla est,
Quam sibi quae Vari praescripsit [g] *pagina nomen.*
Pergite, Pierides. Chromis & Mnasylus in antro
Silenum pueri somno uidere iacentem,

Inflatum

Inflatum [a] hesterno uenas, ut semper, Iaccho.
Serta [b] procul tantum capiti delapsa iacebant,
Et grauis [c] attrita pendebat cantharus ansa.
Aggressi (nam saepe senex spe carminis ambos
Luserat) iniiciunt ipsis ex uincula sertis.
Addit se sociam, timidisq. superuenit Aegle,
Aegle Naiadum pulcherrima: iamq. [d] uidenti
[e] Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille, dolum ridens, quo uincula nectitis? inquit.
Soluite, me pueri: satis est, potuisse [f] uideri.
Carmina, quae uultis, cognoscite: carmina uobis,
Huic [g] aliud mercedis erit. simul incipit ipse.
Tum uero in [h] numerum Faunosq. ferasq. uideres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phoebo gaudet Parnassia rupes:
Nec tantum Rhodope miratur, & Ismarus Orphea.
Namque [i] canebat, uti magnum per inane [k] coacta
Semina terrarumq., animaeq., marisq. fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse [l] tener mundi concreuerit orbis:
Tum durare solum, & discludere Nerea ponto
Coeperit, & rerum paullatim sumere formas:
Iamq. nouum terrae [m] stupeant lucescere solem,
Altius atque cadant summotis nubibus imbres:
Incipiant siluae cum primum surgere, cumq.
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhae iactos, Saturnia regna,
Caucaseasq. refert uolucres, furtumq. Promethei.
His adiungit, [n] Hylam nautae [o] quo fonte relictum

a Euripides in Cyclope.
b serta procul a capite ebrij et somno obruti iacebant, tantum capiti delapsa; alioqui illaesa & integra, non rupta.
c frequenti potu.
d Eubulus ἐν στεφανοπώλισιν.
e pro uigilanti. Don. in Eunu. Ter.
f quod in semideis raro contigit.
g nymphae stuprum latenter minatur.
h ad modũ cantilenae & rhythmi.
i Apoll. Arg. 13.
K Lucret. l. 1. magnum per inane soluta.

l Plin. lib. 2. c. 3. nat. hist. locũ hunc significat, cũ ait: Quod clarissimi auctores dixere Tenerũ. m stupeant solis ortum. n adamatum ab Hercule puerũ, quem perdidit in finibus Ionijs, iuxta Mysiam. o Nautae, pro Argonautae.

Clamassent; ut litus, Hyla, Hyla, omne sonaret:
Et fortunatam, si numquam armenta fuissent,
Pasiphaen niuei solatur amore iuuenci.
[a] Ah uirgo infelix, quae te dementia cepit?
Proetides [b] implerunt falsis mugitibus agros.
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus, quamuis collo timuisset aratrum,
Et saepe in leui quaesisset cornua fronte.
Ah uirgo infelix, tu nunc in montibus erras:
Ille, latus niueum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentes [c] ruminat herbas, [d] (phae
Aut aliquam in magno sequitur grege. claudite, nym
Dictaeae, nymphae nemorum iam claudite saltus;
Si qua forte ferant oculis sese obuia nostris
Errabunda [e] bouis uestigia. forsitan illum
Aut herba captum uiridi, aut armenta secutum
Perducant aliquae stabula ad Gortynia uaccae.
Tum canit Hesperidum miratam [f] mala puellam:
Tum Phaethontiadas musco [g] circumdat amarae
Corticis, atque solo proceras erigit alnos:
Tum canit, errantem [h] Permessi ad flumina Gallum
Aonas in montes ut duxerit una sororum;
Vtq. uiro Phoebi chorus assurrexerit omnis;
Vt Linus haec illi, diuino carmine pastor,
Floribus, atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit, Hos tibi dant calamos (en accipe) musae,
Ascraeo [i] quos ante seni, quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi [k] Grynaei nemoris dicatur origo:
Ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo.

a Hmoi et ἀποστροφὴ in Theo. eid. VII.
b de his uidendum est epigrã. graecũ apud Vitru. l. 8.
c reuomit, et denuo cõsumit.
d pallentes cucurbitas, ait Catull.
e expressit τὸ ἀτιμαγελεῖν.
f aurea, quibus a Venere acceptis Atalãtam Hippomanes in cursu uicit.
g idest muscoso & lanuginoso cortice.
h Graeci et περμησσον, & πάρμησσον notant; cuius caussam reddit Crates.
i Hesiodo poetae.
K in finibus Ionijs Apollini consecrati.

Quid

Quid loquar, aut Scyllam Nisi, quã fama secuta est,
Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias [a] uexasse rates, & gurgite in alto
Ah timidos nautas canibus lacerasse marinis?
Aut ut mutatos Terei narrauerit artus?
Quas illi Philomela dapes, quae dona pararit?
Quo cursu deserta [b] petiuerit, & quibus ante
Infelix sua tecta super uolitauerit alis?
Omnia quae, Phoebo quondam meditante, beatus
Audijt [c] Eurotas, iussitq. ediscere lauros,
Ille canit: pulsae referunt ad sidera ualles:
Cogere donec oues stabulis, [d] numerumq. referre
Iussit, & [e] inuito processit Vesper olympo.

a *Vlyssis. Dulichium .n. insula, una ex Echinadibus. ubi mons Itachus, in qua fertur habitasse Vlysses.*
b τὴν ἐρήμην.
c *Laconum fluuius.*
d *The. eid.* IIX.
e *quia dies inuitus abscessit, nimio audiendi desiderio.*

ECLOGA. VII. MELIBOEVS

ARGVMENTVM

Sumptum est eclogae huius argumentum ex Bucoliastis Theocriti. Inducit autem hic poeta Meliboeum pastorem referentem certamen Corydonis & Thyrsidis, cui dum caprũ, qui a grege deerrauerat, quaereret, forte interuenerat, accersitus a Daphnide certaminis iudice: quẽ secundũ Corydonem pronunciasse innuit, cum ait ad finem eclogae, *Haec memini, & uictum frustra contendere Thyrsin.*

Meliboeus, Corydon, Thyrsis.

FORTE *sub [f] arguta cõsederat ilice Daphnis:*
Compulerantq. [g] greges Corydon, et Thyrsis in unum,
Thyrsis oues, Corydon distentas lacte capellas;

f *Aridula mouente uẽto.*
g *de uerbo ad uerb. ex Theocr. eid.* VI.

a ita periti, ut Arcadē utrumq. diceres.
b Theo. eid. IIX τράγον ἀνέρα τῶν αιγᾶν dixit.
c ī quo spes haedorum.
d spōte sua.
e duas cantātium amicas.
f necessitatē inquirendi capri.
g quia colūtur apud fontem Libethron.
h matri deū consecrata.
i Cic. ī Vat. Rumpātur inquit, ista ilia.
K nam uet. nimis laudari metuebant, & eā laudem uim fascine habere credebant.

Ambo florentes aetatibus, [a] Arcades ambo,
Et cantare pares, & respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
Vir [b] gregis ipse caper deerrauerat: atq. ego Daphnin
Adspicio. ille, ubi me contra uidet, ocius, inquit,
Huc ades, o Meliboee: [c] caper tibi saluus, et haedi:
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra.
Huc [d] ipsi potum uenient per prata iuuenci:
Hic uiridis tenera praetexit arundine ripas
Mincius: eaq. sacra resonant examina quercu.
Quid facerem? neq. ego Alcippē, nec Phillida [e] habebā,
Depulsos a lacte domi quae clauderet agnos:
Et certamen erat, Corydon cū Thyrside, magnum.
Posthabui tamen illorum mea [f] seria ludo.
Alternis igitur contendere uersibus ambo
Coepere: alternos musae meminisse uolebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
C. Nymphae, noster amor, [g] Libethrides, aut mihi carmē
Quale meo Codro, cōcedite: (proxima Phoebi
Versibus ille facit) aut, si non possumus omnes,
Hic arguta [h] sacra pendebit fistula pinu.
TH. Pastores hedera crescentem ornate poetam
Arcades, inuidia rumpantur [i] ut ilia Codro:
Aut, [k] si ultra placitum laudarit, bacchare fronte
Cingite, ne uati noceat mala lingua futuro.
CO. Setosi caput hoc apri tibi Delia paruus,
Et ramosa Mycon [l] uiuacis cornua [m] cerui.
Si proprium hoc fuerit, leui de marmore tota
Puniceo stabis suras euincta cothurno.

l diuturnam esse ceruorum aetatem, Plinius, & alij tradunt. m in Aen. Arboreis cornibus.

TH.

TH.[a] Sinum lactis, & haec te liba Priape quotãnis
Exspectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum [b] pro tempore fecimus: at tu,
Si fetura gregem suppleuerit, [c] aureus esto.
Co. Nerine Galathea, thymo mihi dulcior Hyblae,
Candidior cycnis, hedera formosior [d] alba,
Cum primum pasti repetent praesepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, uenito.
TH. Immo ego Sardois uidear tibi amarior herbis,
Horridior rusco, proiecta uilior alga,
Si mihi non haec lux toto iam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite, iuuenci.
Co. Muscosi [f] fontes, & somno mollior herba,
Et quae uos rara uiridis tegit arbutus umbra,
[g] Solstitium pecori defendite. iam uenit aestas
Torrida: iam laeto turgent in palmite gemmae.
TH. Hic focus, et taedae pingues: hic plurimus ignis
Semper, & assidua postes fuligine nigri.
Hic tantum Boreae curamus frigora, quantum
Aut [h] numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
Co. Stant & iuniperi, & castaneae hirsutae:
[i] Strata iacent passim sua quaeq. sub arbore poma:
Omnia nunc rident. [k] at, si formosus Alexis
Montibus his abeat, uideas, & flumina sicca.
TH. Aret ager: uitio moriens sitit aeris herba:
Liber pampineas [l] inuidit collibus umbras.
Phyllidis aduentu nostrae nemus omne uirebit,
Iuppiter & laeto descendet [m] plurimus imbri.
Co. Populus Alcidae gratissima, uitis Iaccho,
[n] Formosae myrtus Veneri, sua laurea Phoebo.

a genus uasis, quod Graeci δῖνον, uocant.
b Theoc. in epigram.
c Theocrit. eidyll. x.
d nã & nigrae sũt hederae. utraque cognoscitur ex ligno, non ex foliis.
e Theo. eid. XII.
f lanugine uiridiore cooperti.
g Theocrit. τοῦτο τὸ βουκολίον πιαίνεται.
h praedam enim lupus curat, non numerum ouium.
i Theocrit. eidyll VII.
K Theocri. eidyll. IIX.
l exsiccatae uites nimio aestu folia amiserunt.
m Vnde κα-ταίβατης dictus Iuppiter, quasi descensor. n Pausanias ἠλιακῶν lib. I.

Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit;
Nec myrtus uincet corylos, nec laurea Phoebi.
TH. *Fraxinus in siluis pulcherrima, pinus in hortis,*
[a] *Populus in fluuijs, abies in montibus altis.*
Saepius at si me, Lycida formose, reuisas;
Fraxinus in siluis cedet tibi, pinus in hortis.
ME. *Haec memini, et uictũ frustra cõtẽdere Thyrsin.*
Ex illo [b] *Corydon Corydon* [c] *est tempore nobis.*

a *Vnde Homer. Odyss. ρ. dixit, αἰγείρους ὑδατοτρεφέας.* b *ἐκ κείνου μολπαῖτε. Phanocles.* c *subaudi, uictor nobilis ante oẽs. sed rusticus sententiam implere non potuit.*

ECLOGA. IIX

PHARMACEVTRIA

ARGVMENTVM

Duae sunt eclogae huius partes. in priore Damon pastor, Nisae puellae amore captus, cum illa sibi Mopsum praetulisset, impatientia amoris in uarias erumpit querellas. posterior pars paene tota sumpta est ex Theocriti eiusdem nominis Idyllio, in quo uenefica quaedam pharmacis & incantationibus animum uiri, a quo spernebatur, ad sui amorem conatur reuocare.

Damon, Alphesiboeus.

PASTORVM [d] *musam, Damonis, & Alphesiboei,*
Immemor herbarum quos est mirata iuuenca
Certantes, quorum stupefactae carmine lynces,
Et mutata [e] *suos requierunt flumina cursus,*
Damonis musam dicemus, & Alphesiboei.
Tu [f] *mihi, seu magni* [g] *superas iam saxa Timaui,*

d *cantilenã amorũ, quos cecinerunt.* e *tardarũt. antique dixit, cũ actionẽ huic uerbo dedit: pro Requiescere coegerũt.* f *Apostrophe ad August.* a *Theo. eid. I. simili sententia usus ẽ.*

Siue oram Illyrici legis aequoris. en erit umquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna [a] cothurno?
A te principium: tibi desinet. [b] accipe [c] iussis
Carmina coepta tuis, atq. hanc sine tempora circum
Inter uictrices hederam tibi serpere lauros.
Frigida uix caelo noctis decesserat [d] umbra,
Cum ros in tenera pecori gratissimus herba est:
Incumbens tereti Damon sic coepit oliuae.
D. Nascere, praeq. diem [e] ueniēs age Lucifer almū,
Coniugis indigno Nisae deceptus amore
Dum queror, & diuos, [f] quamquam nil testibus illis
Profeci, extrema moriens tamen alloquor hora.
Incipe [g] Maenalios mecum mea tibia uersus.
Maenalus argutumq. nemus, pinos [h] loquentes
Semper habet, semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Maenalios mecum mea tibia uersus.
Mopso Nisa [i] datur. quid non speremus amantes?
Iungentur iam gryphes [k] equis, aeuoq. sequenti
Cum canibus timidi uenient ad pocula damae.
Mopse, nouas incide [l] faces: [m] tibi [n] ducitur uxor.
Sparge marite [o] nuces: tibi [p] deserit Hesperus Oetā.

a Propert. Desine & Aeschyleo componere uerba cothurno.
b Hom. Il. ί.
c supra dixit. Non iniussa cano.
d Homer. Odyss. έ.
e Tmesis, quasi dicat, praeueniens age diem. Quaeritur autē, quod amica (quā uocat coniugem) nupserit alteri se contempto.
f ex Epicuri snīa, qui deos aiebat nihil curare mortalia.

g Versus hic interKalaris sumptus est ex Theocrit. eidyll. 1. & 2. h Corn. Seuer. Pinea frondosi coma murmurat Apennini. Auson. Atque arguta suis loquitur coma pinea uentis. i pulchra deformi. K quorum sunt inimicissimae. l Faces nuptiales inciduntur, cum inspicantur. i. in spicae similitudinem inciduntur, ut facilius ardorem concipiant. m Catull. Tollite o pueri faces. n sub tuo quidem nomine, alijs autem obsecutura. o Catull. Da pueris nuces iners Concubine. p Id est, tibi oritur: stellae. n. ex altissimis montibus oriri uidentur.

Incipe

Incipe Maenalios mecum mea tibia uerſus.
O digno coniuncta uiro, dum deſpicis omnes,
Dumq. tibi eſt odio mea fiſtula, dumq. capellae,
Hirſutumq.[a] *ſupercilium, prolixaq.*[b] *barba,*
Nec curare deum credis mortalia quemquam.
Incipe Maenalios mecum mea tibia uerſus.
Saepibus[c] *in noſtris paruam te*[d] *roſcida mala*
(Dux ego ueſter eram) uidi cum matre legentem.
[e] *Alter ab undecimo tum me iam ceperat annus.*
Iam fragiles poteram a terra contingere ramos:
Vt[f] *uidi, ut perij, ut me malus abſtulit error.*
Incipe Maenalios mecum mea tibia uerſus.
Nunc[g] *ſcio, quid ſit Amor. duris in cotibus illum*
Iſmarus, aut Rhodope,[h] *aut extremi*[i] *Garamãtes,*
Nec noſtri generis puerum nec ſanguinis edunt.
Incipe Maenalios mecum mea tibia uerſus.
Saeuus amor docuit natorum ſanguine[k] *matrem*
Commaculare manus. crudelis tu quoq. mater,
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer: crudelis tu quoque mater.
Incipe Maenalios mecum mea tibia uerſus.
Nunc[l] *& oues ultro fugiat lupus: aurea durae*
Mala[m] *ferant quercus: narciſſo floreat alnus:*
Pinguia corticibus ſudent electra myricae.
Certent[n] *& cycnis ululae: ſit Tityrus Orpheus,*
Orpheus in ſiluis, inter delphinas Arion.
Incipe Maenalios mecum mea tibia uerſus.
Omnia uel medium fiant mare,[o] *uiuite, ſiluae.*

a *Theoc. Cyclope.*
b *Theocrit. eid. 3.*
c *Theocrit. in Cyclop.*
d *matutini roris humore perfuſa: ſic etiam ait Theo. ĩ quodã epigrã. δροσόεντα ῥόδα*
e *tertius decimus, alter enim de duobus dicitur.*
f *The. Pharmaceutr. ὡς ἴδον, ὡς ἐμάνην. ideſt poſtquã uidi, qualiter perij.*
g *Theo. eid. 5. νῦν ἔγνων τὸν ἔρωτα. Nũc. i. ſero, auctore Don. in Ter.*
h *montes Thraciae aſperrimi.*

i *Quia ſaeui & a conſortio humanitatis remoti, Iſidor.* K *Medeam: quae ab Iaſone contẽpta, filios interemit.* l *ſic omnia cupit fieri contra naturam, ut id factum eſt, cum Niſa pulcherrima nupſit Mopſo turpiſſimo.* m *Theo. eid. 1.* n *The. eid. 1.* o *Id eſt ualete: quod a diſcedentib. dicitur.*

Praeceps

Praeceps [a] *aerij specula de montis in undas*
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine [b] *Maenalios, iam desine tibia uersus.*
Haec Damon. uos, quae responderit Alphesiboeus,
Dicite, Pierides. non omnia [c] *possumus omnes.*
AL. *Effer* [d] *aquã, et molli cinge*[e] *haec altaria uitta:*
Verbenasq. adole pingues, & mascula [f] *tura:*
Coniugis ut magicis sanos auertere sacris
Experiar sensus. nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite [g] *ab urbe domũ mea carmina, ducite Daph-*
Carmina uel caelo possunt deducere Lunam: (nin.
Carminibus [h] *Circe* [i] *socios mutauit Vlyssi:*
Frigidus [k] *in pratis cantando* [l] *rumpitur* [m] *anguis.*
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnĩ.
[n] *Terna tibi haec primum triplici* [o] *diuersa colore*
Licia circumdo: terq. haec altaria circum
Effigiem [p] *duco. numero deus impare gaudet.*
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Necte tribus nodis ternos Amarylli colores. (Ecto
Necte Amarylli, [q] *modo, & Veneris, dic, uincula ne*
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Limus [r] *ut hic durescit, & haec ut cera liquescit*

a *Theo. ecl. 3. et Eurip. in Cyclop.* b *Theocrit. ecl. 1.* c *Hom. Il. v Quod imitatus est Lucre. l. 5. Maior erat natu; non omnia possumus omnes.* d *qua peruertatur mens amatoris. ex Theoc. ecl. 15. ἔγει ὕδορ δύσανε* e *The. ecl. 2* f *hoc est optima: masculo. n. turi prima bonitatis est gloria, teste Diosco. Et dijs nil nisi singulare et excellens offerri debet.* g *Theocr. ecl. 2.* h *Aristoph. in Nebulis, & Tibull. l. 1. eleg. IIX. Cantus & e curru lunã deducere tentat, sic & Ouid. Proper.* i *Homer. Odiß. κ.* K *nocens, frigus, timorẽq. inducens.* l *Id est, dum incantatur.* m *Lucil. saty. 20. Iam disrumpetur medius: iam ut Marsus colubrus Disrumpit cantu uenas cum extenderit omnes.* n *Theocr. ecl. 2. & 7. Tibullus eleg. 2. l. 1. Ter cane, ter dictis exspue carminibus. Confirmat Arist. l. 1. de Caelo.* o *Don. in Ter. legit, Triplici circumdata filo. Licia tamen discoloria quidam ueneficijs adhibita tradunt ad alligandũ & incantandũ, uel ad soluendum & expiandum.* p *amatoris.* q *The. ecl. 2.* r *duas imagines fecerat; unam ex limo, alteram ex cera. Theo. ecl. 2.*

Vno, eodemq. igni: sic nostro Daphnis amore,
Sparge [a] molã, & fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit: ego hãc ĩ Daphnide [b] laurũ.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor [c] Daphnin, qualis, cum fessa [d] iuuencum
Per nemora, atq. altos quaerendo bucula lucos
Propter [e] aquae riuum uiridi procumbit in ulua
Perdita, [f] nec serae meminit decedere nocti;
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnĩ.
Has [g] olim exsuuias [h] mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui: quae nunc ego [i] limine in ipso
Terra tibi mando. debent haec pignora Daphnin
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, [k] atq. haec Ponto mihi lecta uenena
Ipse dedit Moeris: nascuntur plurima Ponto.
His ego saepe [l] lupum fieri, & se condere siluis
Moerin, saepe [m] animas imis exire sepulcris,
Atque satas alio uidi [n] traducere messes.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres [o] Amarylli foras, riuoq. fluenti,
Trãsq. caput iace, ne [p] respexeris: his ego Daphnin
Aggrediar. nihil ille deos, nil [q] carmina curat.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.

a Theocrit. eidyll. 2. b pro, In Dapnidem; uel, ĩ Daphnidis effigiem. c Imitatus est Varium in carm. de Morte. d Homer. in Il. 238. e Lucret. l. 2. Propter aquae riuũ sub ramis arboris altae. f amore afflicta, consumpta. g Theocri. eid. 2. h id est, Vestes suas. i loco sacro Vestae. K Theocr. eid. 2. l Empedocles apud Athenaeũ l. IIX. & X. Herodot. in Melpom. m Tibull. eleg. 2. l. 1. Haec cantu finditq. solum, manesq. sepulcris Elicit, & tepido deuocat ossa rogo. n magicis artibus. o Theoc. eid. 31. p quia fere se nolũt numina uideri, ἄσρεπτος dixit Theo. Plaut. Mostell. Caue respexis, fuge, atq. operi caput. Vel etiã potest, Respexeris, referri ad purgamenta & cineres trans caput iactos. purgamẽta enim, quibus noxa quaedam expiabatur, non respiciebant, ne eorum adspectum malum traherent. q putet artem magicam nihil ualere.

Adspi-

Adspice: corripuit [a] tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse, bonum sit.
Nescio quis certe est: et Hylax [b] in limine latrat.
Credimus? an, qui [c] amãt, ipsi sibi somnia [d] fingunt?
Parcite, ab urbe uenit, iã, parcite carmina, Daphnis.

a Pausanias in Atticis de Seleuco similiter.
b Theo. eid. 2. & Lycophron, cum suo interp. Tzetze.
c Homer. Ilia. κ.
d Publius Mimis: Amans, quod suspicatur, uigilans sõniat. et Homerus in Iliad. 113.

ECLOGA. IX. MOERIS

ARGVMENTVM

Post Philippensem uictoriam, cum in distributione agrorum, qui trium uirorum iussu trans Padum diuidebantur, sua quoque praedia Virgilius amisisset, Romã profectus, cum fauore ingenij, tum praesertim adiuuãte Pollione, transpadanae regionis praefecto, possessiones suas recepit. uerum, aegre id ferente Arrio, cui forte Virgilij fundus in portionem cesserat, parum absuit, quin ab irato milite interficeretur. Denuo itaque Romam profecturus, praecepit procuratori, ut Arrio, usq. ad reditum suum, quam minimo posset detrimento suo, obsequeretur. is igitur ex patroni sui praecepto Mãtuam proficiscitur, haedorum aliquod munusculum Arrio oblaturus. Moerim subsequitur Lycidas pastor, itineris eius caussam inquirens. ibi nactus occasionem Moeris temporum illorum calamitatem deflet. Deinde una Mantuam euntes itineris taedium uarijs subleuant cantilenis.

Fabius lib. 8. c. 6. postquam dixit, ἀλληγορίαν, aliud verbis, aliud sensu ostendere, ac etiam interim contrarium; & aliquot exempla protulit: subiungit hoc modo: sine translatione vero in Bucol. CERTE. EQVIDEM. AVDIERAM, & quae sequũtur usque ad finem quarti versus. Hoc. n. loco, praeter nomen, cetera proprijs sunt decisa verbis. Verum non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus.

Lycidas

Lycidas, Moeris.

QVo [a] te, Moeri, pedes? an, quo uia ducit, in urbem?
MO. O Lycida uiui peruenimus, aduena nostri,
Quod numquam [b] ueriti sumus, ut possessor agelli
Diceret: haec mea sunt: ueteres migrate coloni.
Nunc uicti, tristes, quoniam sors [c] omnia uersat,
Hos illi, quod nec bene [d] uertat, mittimus haedos.
LY. *Certe equidem audierã, qua se [e] subducere colles*
Incipiunt, molliq. iugum demittere cliuo,
Vsq. ad aquam, & ueteris iam fracta cacumina fagi
Omnia carminibus uestrum [f] seruasse [g] Menalcam.
MO. *Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum*
Nostra ualent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias [h] dicunt aquila ueniente columbas.
Quod nisi me quacumque nouas incidere lites
Ante sinistra [i] caua monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Moeris, nec uiueret ipse Menalcas.
LY. *Heu cadit ĩ quẽquã tantũ [k] scelus? heu tua nobis*
Paene simul tecum solatia rapta Menalca.
Quis caneret nymphas? quis humũ florẽtibus herbis
Spargeret? aut uiridi fontes [l] induceret umbra?
Vel quae [m] sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad [n] delicias ferres Amaryllida [o] nostras?
Tityre, dum redeo, (breuis est uia) pasce capellas:

a *Graeca forma, Theocr. 13. et 14 uerũ hic uersus sumptus uidetur ex eiusdẽ eid. 7*
b *Grauiora sunt nec opinata mala.*
c *Quidam legũt Fors.*
d *Ter. Adelp. Quae res tibi uertat male. Ennius in Annal. Feliciter ac bene uertat.*
e *Humiliores fieri.*
f *pro Recuperasse.*
g *Ipsũ Virgilium, qui seruauit agros suos.*
h *Epiroticas. Proper. Non me Chaoniae uĩcãt ĩ amore colũbae. Lucr. l. 3. Accipiter fugiens ueniente columba.*
i *Plaut. Asinar. Picus & cornix ab laeua; coruos porro ab dextra. Idem sentit Cic.*
K *ut Virgiliũ conetur occidere.*
l *Hypallage est. umbra enim fontibus inducitur.*
m *surripui.*
n *communem amicam. ex Theocr. eid. 3.*
o *Quidam per Amaryllida Romam intelligunt.*

Et

Et potum pastas[a] *age, Tityre, & inter agendum*
Occursare capro (cornu ferit ille) caueto. *(bat.*
Mo. *Immo haec,*[b] *quae Varo necdũ perfecta cane-*
Vare tuum nomen, superet modo Mantua nobis,
Mantua uae miserae nimium uicina Cremonae,
Cantantes sublime ferent ad sidera[c] *cycni.*
Ly. *Sic tua Cyrnaeas*[d] *fugiant examina taxos:*
Sic cythiso[e] *pastae distentent ubera uaccae:*
Incipe, si quid habes. & me[f] *fecere poetam*
Pierides: sunt & mihi carmina. me quoq. dicunt
Vatem pastores. sed non ego credulus illis.
Nã neque adhuc Vario[g] *uideor, nec dicere*[h] *Cinna*
Digna, sed argutos inter strepere[i] *anser olores.*
Mo. *Id quidẽ ago: et tacitus Lycida mecũ ipse uolu-*
Si ualeã meminisse: neq. est ignobile carmẽ. *(to,*
Huc ades, o Galatea.[k] *quis est nã ludus in undis?*
Hic uer purpureum: uarios[l] *hic flumina circum*
Fundit humus flores: hic candida[m] *populus antro*
Imminet, & lentae texunt umbracula uites.
Huc ades: insani[n] *feriant, sine, litora fluctus.*
Ly. *Quid, quae te pura solum sub nocte canentem*
Audieram? numeros memini, si uerba tenerem.

a *Theocr. totidẽ uerbis.* καί ποτὶ τὰν κράναν ἄγε τίτυρε. *Tibu. lib. 2. el. 3. Stabulis expellere uaccas, Et potus pastas ducere fluminibus.*
b *Teocrit. eid. 7.*
c *Poetae a Graecis apta trãslatione Cycni dicti sunt. Antipa. Sidon. in Epig. Hora. 4. carm. Multa Dyrcaeum leuat aura cycnum.*
d *arbores uenatas: quae, Cyrnae Graece dicuntur: quamuis nonnullis placeat Cyrnaeas, appellari a Cyrno, insula. Strab. lib. 5. Athenaeus lib. 2. Plinius lib. septimo cap. secundo.* e *Est enim cythisus apud Nicandri interpretem,* φύτον ὠφέλιμον τοῖς θρέμμασιν ὅτι πλῆθος γάλακτος ποιεῖ.
f *Theocr. eid. 7.* g *Macrob. l. 6. Saturn. Quinctil. l. 3.* h *Heluij Cinnae Smyrna citatur a Porphyrione, & Acrone.* i *alludit ad Anserem Antonij poetam: de quo & Cic. Phil. De Falerno anseres depellantur. Pindar. Olymp. εἴδει secundo. Theocr. eid. 5.* K *Theocr. eid. XI. & 5.* l *Theoc. eid. 5. & in Cyclop.* m *Itaq.* λεύκη *a Graecis dicta.* n *magni: ut, Insano iuuat indulgere labori, lib. 6. & lib. XI.*

Mo.

MO. *Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?*
Ecce Dionaei processit Caesaris astrum,
Astrum, quo segetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uua colorem.
Insere, Daphni, piros: carpent tua poma [a] *nepotes.*
Omnia [b] *fert aetas, animū quoque. saepe ego lōgos*
Cantando puerum memini me condere [c] *soles.* [d]
Nūc oblita mihi tot carmina: uox quoque Moerin
Iam fugit ipsa: lupi Moerin uidere priores.
Sed tamen ista satis refert tibi saepe Menalcas.
LY. *Caussando* [f] *nostros in longum ducis amores:*
Et nunc omne tibi stratum silet [g] *aequor, & omnes*
(Adspice) uentosi ceciderunt murmuris aurae.
Hinc adeo media [h] *est nobis uia. namque sepulcrum*
Incipit apparere Bianoris. [i] *hic, ubi densas*
Agricolae stringunt [k] *frondes, hic Moeri canamus:*
Hic haedos depone: tamen ueniemus in urbem:
Aut, si, nox pluuiam ne colligat ante, ueremur,
Cantantes licet usque (minus uia [l] *laedet) eamus.*
Cantantes, ut [m] *eamus, ego hoc te fasce leuabo.*
MO. *Desine* [n] *plura puer; et, quod nūc īstat, agamus.*
Carmina tum melius, cū uenerit [o] *ipse, canemus.*

---

a *Pindar. Nemeor. 2.* b *aufert. sicut uersu sequenti Condere pro Abscondere. i. ad occasum perducere. Donat. in And. Ter. & S.* c *Homer. ἤματα μακρά.* d *Lucret. Condere saecla.* e *Theocr. eid. XIV.* f *caussas nectendo. & tergiuersando, ut Lucret. lib. I. Quapropter quamuis caussando multa moreris.* g *Theocr. eid. 2.* h *Theocr. eid. 7. quibus coniunge, quae apud Aggenum Vrbicum leguntur; de monumentis.* i *qui Mantuam condidit.* K *decutiunt, amputant. S.* l *Notum illud Laberij: Comes iucundus in uia, pro uehiculo est. Ouid. Met. XIV. Fallit sermone laborem. Et Varro Pransoparato: Luna exspectante Hadria se itiner longum sermone leuare.* m *id est, Quamuis eamus cantantes, te leuabo hoc onere haedorum.* n *Theocr. eid. 5.* o *Augustus, Actiaco bello.*

ECLO-

ECLOGA . X . GALLVS

ARGVMENTVM

Cornelius Gallus eximius poeta fuit, primusq. Aegypti praefectus: qui cum Cytheridem meretricem, Volumnij libertam, quam poeta hic Lycoridē vocat, perdite adamaret, neque illa mutuo amori responderet, sed, ipso spreto, Antonium in Galliam secuta esset; aegerrime repulsam tulisse creditur. Eum itaque hac ecloga consolatur Virgilius: sed ita, ut a pastoralibus personis rusticisq. cōparationibus non recedat. Totum autē fere hoc argumentum sumptum est ex Tyrside Theocriti, ubi similem Daphnidis amorem exsequitur.

EXTREMVM hunc Arethusa [a] mihi concede laborem.
Pauca meo [b] Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris,
Carmina sunt dicenda. neget quis carmina Gallo?
Sic [c] tibi, cum fluctus subterlabere Sicanos,
Doris [d] amara suam non intermisceat [e] undam.
Incipe: sollicitos [f] Galli dicamus amores:
Dum tenera attondent [g] simae [h] uirgulta capellae.
Non canimus surdis: respondent [i] omnia siluae.
Quae [k] nemora, aut qui uos saltus habuere puellae
Naiades, indigno [l] cum Gallus amore periret?
Nam neq. Parnassi uobis iuga, nā neque Pindi
Vlla moram fecere, neque Aoniae [m] Aganippe.

a Fons Siciliae. Vt supra, Siccelidas musas inuocauit. Theocr. eid. 1. χαὶρ' Ἀρέθοισα.
b poetae, qui Euphorionem transtulit in Latinum sermonem.
c Eodē modo apud Graecos, οὕτω, aliquando reperitur. Lucil. in Epig. Tibul. -sic tibi sint intonsi Phoebe capilli.
d Tethyos & Oceani filia mater nympharū, quā pro mari posuit. Homerus Odyss. δ. & Arato in Phaenomen. Doris & Panope, inter Nereidas numerantur. e Homer. Iliad. β. f Ouid. 1. Epist. Res est solliciti plena timoris amor. g Graec. κείρουσι. h Theocr. etiam σίμαι, ait. Mart. lib. 6. Atq. illi sima nare; turgidis labris. i Echo, quae est in siluis; ut ἀχὼ δ' ἀντιβόασεν. K sumpsit a Theocr. eidyl. 1. ut alia multa. l meretricio uel magno. nam & Ennius Indignas turres. i. magnas dixit. m Pausan. Boeotic.

Illum etiam lauri, etiam fleuere myricae;
Pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem
Maenalus, & gelidi fleuerunt saxa Lycaei.
Stant & oues circum, nostri nec paenitet [a] illas.
Nec te paeniteat pecoris, diuine poeta.
Et formosus [b] oues ad flumina pauit Adonis:
Venit & upilio: tardi [c] uenere subulci: [d]
Vuidus [e] hiberna uenit de glande Menalcas;
Omnes, unde amor iste, rogant: tibi uenit Apollo:
Galle, quid insanis, inquit? tua [f] cura Lycoris
Perq. niues alium, perq. horrida castra secuta est.
Venit & agresti capitis Siluanus [g] honore,
Florentes ferulas, & grandia lilia [h] quassans.
Pan [i] deus Arcadiae uenit, quem uidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis, minioq. [k] rubentem.
Ecquis erit modus, inquit? amor non talia curat.
Nec lacrymis [l] crudelis amor, nec gramina riuis,
Nec cythiso saturantur apes, nec fronde capellae:
Tristis at ille tamen, Cãtabitis [m] Arcades, inquit,
Montibus haec uestris, soli [n] cantare periti
Arcades. o mihi tum quã molliter [o] ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores.
Atque [p] utinam ex uobis unus, uestriq. fuissem.

a Quidam expon. pudet. sic in seq. Pudeat.
b Theocr. eidyl. I. ait καλὸν Ἀδωνιν. est autem Virg. hoc loco imitatus eidyl. IIX. & XXIV.
c i. Stulti. nõ enim tarde, sed cito ambulant porci.
d Legend. existimant quidam Bubulci.
e Pinguis, sucCulẽtus.
f deridentis habet uim: ut amorem Lycoridis, relicto Gallo, alium sequentis, uituperet. g De corona hoc dicit. h Lucret. lib. IV. Pinea semiferi capitis uelamina quassans. i Pausanias Arcadic. Athenaeus l. x. K facie enim rubea pingebatur Pan. Pausanias Corinthiac. l Antipater in Epigram. m Gallum haec respondentem introducit. Mauult autem Ser. legi, Tamen cantabitis. n Atheneus lib. 14. o Huic simile est, quod in sepulcris olim scribebatur: Sit tibi terra leuis. quod imitantur etiam poetae. Propert. Vt mihi non ullo pondere terra foret. Ouid. in Didone: Et patris Anchisae molliter oßa cubent. p urbes detestatur, ubi meretrices exitiosae, & perfidae.

Aut

Aut custos gregis, [a] aut maturae uinitor uuae.
Certe, siue mihi Phyllis, siue esset Amyntas,
Seu quicumq. [b] furor, (quid tũ, si fuscus [c] Amyntas
Et nigrae uiolae sunt, & uacinia nigra?)
Mecum inter salices lenta [d] sub uita iaceret:
Serta [e] mihi Phyllis legeret: cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes. hic mollia prata [f] Lycori:
Hic nemus: hic ipso tecum consumerer aeuo.
Nunc insanus amor duri me Martis in armis,
Tela inter media, atq. aduersos [g] detinet hostes.
Tu procul a patria ([h] ne sit mihi credere) tantum
Alpinas, [i] ah dura, niues, & frigora Rheni
Me sine sola uides. ah te ne frigora [k] laedant:
Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas.
Ibo, & [l] Chalcidico quae sunt mihi condita uersu
Carmina, pastoris [m] Siculi modulabor auena.
Certum est in siluis, inter spelaea ferarum
Malle pati, tenerisq. meos incidere, amores
Arboribus: [n] crescent illae: crescetis, amores.
Interea mystis lustrabo Maenala nymphis:
Aut acres uenabor apros. non me ulla uetabunt
Frigora, Parthenios canibus circumdare saltus.
Iam mihi per rupes uideor, lucosq. sonantes
Ire; libet Partho torquere [o] Cydonia cornu
Spicula: tamquam haec sit nostri medicina furoris;
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.

a ut, scilicet, non inciderem in talem amorẽ. b furoris .n. amor oĩs plenus est. c simile apud Plato. l. 5. de rep. d Catull. Lẽta quibus uelut adsitas Vitis implicat arbores. e Flores, e quibus fierent serta. f Vt inconstans redit statim ad eã: deinde ita loquitur quasi ibi sit ubi illa est. g affectu, nõ re uera. h quod utinam ne credam: & Tãtum, cũ Proculi, teste Ser. Alij malunt iungere cum Credere. i M. Furius Bibaculus in Pragmatica Belli: Iuppiter hibernas cana niue conspuit alpes. Cuius uersus meminit Horat. 2. Serm. K Gallicana. l Euphorionis, poetae Calcidici, quẽ transtulit Gallus in Latinam linguam. m Theocritum Syracusanum intelligit n Lucret. lib. 1. Ramiq. uirescunt Arboribus, crescunt ipsae, fetuq. grauantur. o Apollonides in quod. Epigram. & Bianor.

Iam [a] neq. Hamadryades rursus, nec carmina nobis
Ipsa placent: ipsae rursus conceditae siluae.
Non illum [b] uestri possunt [c] mutare labores:
Nec si frigoribus medijs [d] Hebrumq. bibamus,
Scythoniasq. niues hiemis subeamus aquosae:
Nec si, cum moriens alta liber aret in ulmo,
Aethiopum uersemus [e] oues sub sidere cancri.
Omnia uincit amor; & nos cedamus amori.
Haec sat erit, diuae [f] uestrum cecinisse poetam,
Dum cedet, & gracili fiscellam [g] texit hibisco,
Pierides. uos haec facietis maxima Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum [h] uere nouo uiridis se [i] subijcit alnus.
Surgamus: solet esse grauis cantantibus umbra,
Iuniperi [k] grauis umbra: nocent et frugibus umbrae.
Ite domum saturae, uenit hesperus; ite capellae.

a quae sibi proposue-rat, tamquã amoris futura remedia, statim repudiat ut inutilia. b .s. deum: de quo ante Aut deus &c. c affirmat, expertem se amoris esse non posse. d Theocr. eidyl. 7. e pascamus: atque hinc αἰπόλοι dicuntur a Graec. f Imitatione Homeri, musas uocat Diuas. Iliad. α. in pr. μῆνιν ἄειδε θεὰ. Alibi: ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε. g rustici hominis in canendo negligentiam significat. Atque hic ἀλληγορικῶς alludi ad tenuem stilum, seu humile dicendi genus quid amputant. h rustico more sumit saepe comparationem ab arboribus, aut ijs omnino, quae a terra nascuntur. simile est apud Pindar. Nemeor. εἴδει. IIX. Quod imitatus Hor. l. 1. Carm. Crescit occulto uelut arbor aeuo Fama Marcelli. i Id est, alibi loq. Se tollit in luminis auras. K Lucret. l. 6. Arboribus primum certis grauis umbra tributa est, Vsque adeo capitis faciant ut saepe dolores.

GEOR-

GEORGICORVM LIBER. I

ARGVMENTVM

Virgilius, ut Theocriti in Bucolicis; ſic Heſiodi in Georgicis imitator fuit. Hujus autem exſtat opus ad Perſen fratrem, quod ἔργα καὶ ἡμέρας inſcripſit: ſed cum ita in hoc opere ſibi imitandum propoſuit: ut, quod ille breuius complexus eſt, hic fuſius in quattuor libros digeſſerit. nam, cum quattuor ſint praecipua ruſtici operis capita: aratio, inſitio ſiue plantatio, paſtio, & mellatio, ſingula horum ſingulis libris exſequitur. Poteſt autem & hic primus liber in quinque partes diſtingui: quarum prima agri colendi rationem oſtendit; ſecunda primam agriculturae originem cõmemorat; tertia ruſticorum arma bona ex parte enumerat; quarta laboris ruſticani uaria diſtinguit tempora; quincta tempeſtatum prognoſtica exſequitur; indeq. arrepta occaſione, ad prodigia, quae Caeſaris mortẽ denunciarunt, digreditur. Quatuor primi uerſus habent propoſitionem quadripartitam: quae horum quattuor librorum argumenta ſigillatim exponit. Nam primo de ſegetibus: ſecundo, de uitibus (de quibus praecipue ibi agit, & de oleis) tertio, de re pecuaria; quarto libro, de apibus dicturum ſe promittit.

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI* IVRISCONSVLTI

Quid faciat laetas ſegetes; quae ſidera ſeruet
Agricola, ut facilem terram proſcindat aratris;
Semina quo iacienda modo; cultuſq. locorum
Edocuit meſſis magno olim fenore reddi.

** Haec & reliqua in hunc poetã argumenta cur Modeſtino adſcrĩbantur, non uideo: praeſertim, cum ſcripti librĩ omnes (quos mihi quidẽ adhuc uidere contigit) aut Ouidij eſſe demonſtrent, aut nullam ſcrĩptoris mentionem faciant.*

QVID faciat [a] laetas segetes [b], quo sidere terram
Vertere, Maecenas, ulmisq. adiungere uites
Conueniat; quae cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia [c] parcis,
Hinc canere incipiam. Vos o clarissima mundi
Lumina [d] labentem caelo quae ducitis annum,
Liber, [e] & alma Ceres, uestro si munere [f] tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit [g] arista,
Poculaq. inuentis Acheloia [h] miscuit uuis:
Et uos agrestum praesentia numina Fauni,
Ferte [i] simul Fauniq. pedem, Dryadesq. puellae.
Munera [k] uestra cano. tuq. o cui prima frementem
Fudit equum magno tellus [l] percussa tridenti,
Neptune; & cultor [m] nemorum cui pinguia Ceae
Tercentum niuei tondent dumeta iuuenci.
Ipse nemus linquens patrium, saltusq. [n] Lycaei,
Pan ouium custos, tua si tibi Maenala curae,
Adsis o Tegeaee fauens, oleaeq. [o] Minerua
Inuentrix, unciq. [p] puer monstrator aratri,
Et teneram ab radice ferens Siluane [q] cupressum:

a pingues terras. tũc enim segetem uberrimam ferũt: & ex ubertate oritur laetitia.
b quo tempore obseruato ex siderum ortu et occasu.
c frugi. quia mella custodiunt. Alias, Paruis. Aristo. l.9. de hist. animal.
d Sol, & Luna, quorum motu definiuntur tempora.
e Varro 12. de re rusti. inuocat eosdem, & 5. alios.

f Virgilius Carpensis habet, Numine. g id est frumento pingui ab effectu. h Homer. in Il. 231. Pocula Acheloia. i. aquam. Athenaeus l. 2. q. 11. Macrob. Satur. l. 5. i Id est, adeste. K ut dixi supra. Vest. si m. t. l tellus Attica, omnium antiquissima. Plato in Timaeo. Pausanias Achaic. m Aristaec. n Lycaeus & Menalus montes Arcadiae Pani sacri. Tegea, opidum eiusdem Pani dicatum. Vnde Tegaeus dicitur. o Isocrat. Panathen. p Osiris. Pausan. Attic. q Quo coronaris.

Dijque

Dijque, deaeq. [a] oēs, ſtudium quibus arua [b] tueri,
Quiq. nouas alitis non nullo [c] ſemine fruges:
Quiq. ſatis [d] largum caelo demittitis imbrem.
Tuq. adeo, quem mox quae ſint habitura deorum
Concilia, [e] incertum eſt, urbes ne inuiſere Caeſar,
Terrarumq. uelis curam, & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempeſtatumq. potentem
Accipiat, cingens [f] materna tempora myrto;
An deus immenſi [g] uenias maris, ac tua nautae
Numina [h] ſola colant, tibi ſeruiat ultima Thule,
Teq. ſibi generum Tethys [i] emat omnibus undis;
An ne nouum tardis [k] ſidus te menſibus addas,
Qua locus Erigonem [l] inter, chelasq. ſequentes
Panditur: ipſe tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpius, & caeli iuſta plus parte relinquit:
Quidquid eris (nā te nec ſperant [m] Tartara regem:
Nec tibi regnandi ueniat tam dira cupido;
Quamuis Elyſios miretur Graecia campos:
Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem)
Da facilem curſum, atq. audacibus annue coeptis;
Ignarosq. uiae mecum miſeratus agreſtes,
Ingredere, [n] & uotis iam nunc [o] aſſueſce uocari.
VERE nouo, [p] gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſoluit;

a qui a nobis iacta ſemina ueſtro numine alitis.
b Propert. lib. 3. Diq. deaeq. omnes, quibus eſt tutela per agros.
c Quidam legunt; Nō ullo ut ſit, quae ſponte ſua prouenniunt ſemine nobis incognito.
d frugibus quae ſunt ſatae.
e utrum uelis terrarū, an maris, an caeli imperium poſſidere.
f Veneris, a qua es oriundus. S.

g Homer. ἀπείρονα πόντον uocat. h quaſi melior ſit futurus & Neptuno, & ceteris dijs marinis. i Per coemptionem, antiquum nuptiar. ritum. S Xenoph. ἀναβάσεως l. 7. K Vt ad Iunium, & Iulium, quor. horae ciuiles ſunt longiß. accedat Auguſtus. l Inter uirginem & Brachia ſcorpij. m ſignificat illum nec poſſe mori, nec debere uelle. n Ingredere uiā dux futurus. o uiuus adhuc: ut Horat. Praeſenti tibi maturos largimur honores. p Sic Homer. Odyſſ. τ. ἔαρος νέον ἱσταμένοιο. Arandi tempora docet Heſiod. Theophraſt. l. 8. Xenoph. Oeconom. Varro l. 1. de re ruſt.

Depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco [a] attritus splendescere uomer.
Illa seges [b] demum uotis respondet auari
Agricolae, bis quae solem, bis [c] frigora sensit.
Illius immensae ruperunt horrea messes.
Ac prius, ignotum ferro quam scindimus aequor,
Ventos, & uarium caeli [d] praediscere morem
Cura sit, ac patrios [e] cultusque, habitusq. locorũ,
Et quid quaeq. ferat regio; & quid quaeq. recuset.
Hic segetes, illic ueniunt [f] felicius uuae.
Arborei fetus alibi, atque [g] iniussa uirescunt
Gramina. non ne uides, [h] croceos ut Tmolus odores
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei,
At Chalybes [i] nudi ferrum, uirosaq. Pontus [k]
Castorea, Eliadum [l] palmas Epiros equarum?
Continuo has leges, aeternaq. foedera certis
Imposuit natura locis: quo tempore primum
Deucalion [m] uacuum [n] lapides iactauit in orbem.
Vnde homines [o] nati, durum genus. ergo age terrae
Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
Fortes inuertant tauri, glebasq. iacentes
Puluerulenta [p] coquat [q] maturis solibus aestas.
At, si non fuerit tellus fecunda; sub ipsum

a attritus enim frequenti aratione rubiginẽ amittit.
b laudat νειὸν τετράπολον, ueruactũ quarto sulcosatum. Pl.
c Theoph. lib. 3.
d Aeris, S. Siderũ. Pl.
e Vnicuiq. patriae seu regioni receptos.
f Prouenniunt. infr. l. 2. Nec uero terrae ferre omnes omnia possunt.
g nam frumẽta quasi studio iussa nascuntur.

h Lucret. lib. IV. Nonne uides quam sint subtilia, quamque minuta?
i Hos appellat Aeschylus Prometh. σιδηροτέκτονας. K Strab. l. 3.
l equas optimas, quae apud Elidem merentur palmas in certamine Iouis Olympici. m filius Promethei, maritus Pyrrhae, Thessalorum rex.
n nam diluuio absumpta erant omnia: quare de mundi restitutione Deucalion (qui solus cum Pyrrha supererat) Themistos oraculum adijt, quae respondit, ut ossa Magnae matris post tergum iacerent. o Ex Deucalionis iactu mares; ex Pyrrhae uero, feminae. p Ex magna siccitate.
q ualde feruidis.

Arctu-

Arcturum tenui sat erit [a] suspendere sulco:
Illic [b] officiant laetis ne frugibus herbae,
Hic [c] sterilem exiguus ne deserat humor [d] arenam.
Alternis idem [e] tonsas cessare nouales,
Et segnem patiere situ [f] durescere campum,
Aut ibi flaua seres mutato sidere farra,
Vnde prius [g] laetum siliqua quassante legumen,
Aut tenuis fetus [h] uiciae, tristisq.[i] lupini
Sustuleris fragiles calamos, siluamq. sonantem.
Vrit enim lini campum seges, urit [k] auenae,
Vrunt Lethaeo perfusa [l] papauera somno.
Sed tamen [m] alternis facilis labor. arida tantum
Ne saturare [n] fimo pingui pudeat sola, ne ue
Effetos [o] cinerem immundum [p] iactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fetibus arua.
Nec ulla interea est [q] inaratae gratia terrae.
Saepe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque leuem stipulam crepitātibus urere flammis.
Siue inde occultas [r] uires, & pabula terrae
Pinguia concipiunt: siue illis omne per ignem
Excoquitur uitium, atque exsudat inutilis humor:
Seu plures calor ille uias, & caeca [s] relaxat
Spiramenta, nouas ueniat qua succus in herbas;
Seu durat magis, & uenas adstringit hiantes:
Ne tenues [t] pluuiae, rapidi ue [u] potentia solis

a id est, praestrīgere leui aratione circa aequinoctiū autūnale. b in terra pingui. c in terra sterili. d aridam terrā, quae est arenae persimilis. e messos agros. f Corroborari, & uires recolligere. g fertile, ut in princ. Laetas segetes. h nam uicia et lupino pinguescunt arua. Pl. i amari, nam coctus amarus est. S.

K Theophrastus lib. v. ἐπικαρπίζεται ait. l id est, soporifera, atque adeo mortifera. m intermisso agrorum cultu. n Theophrast. de Plant. o continua feracitate exhaustos. p Theophrast. de causs. pl. q intermissae. r ex Heracliti opin. qui ex igni procreari omnia dicebat. s occultos meatus. t quia facile penetrant. u Mimnermus apud Strab. lib. I. ὠκέος ἠελίοιο, dixit.

Acrior

Acrior, aut Boreae penetrabile [a] frigus adurat.
Multum adeo, rastris [b] glebas qui frangit inertes,
Vimineasq. trahit crates, iuuat arua, neque illum
Flaua [c] Ceres alto nequidquam spectat Olympo:
Et qui, proscisso quae suscitat aequore terga,
Rursus in obliquum uerso perrumpit aratro,
Exercetq. frequens tellurem, atque imperat aruis.
Humida [d] solstitia, atque hiemes [e] orate serenas,
Agricolae: hiberno laetissima [f] puluere farra,
Laetus ager. nullo tantum se Moesia cultu
Iactat, & ipsa suas mirantur Gargara messes.
Quid dicam, iacto qui semine comminus arua
Insequitur, cumulosq. ruit [g] male pinguis arenae?
Deinde satis fluuium inducit, riuosq. sequentes?
Et, cum exustus ager morientibus aestuat herbis,
Ecce [h] supercilio cliuosi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per leuia murmur
Saxa ciet, scatebrisq. arentia temperat arua.
Quid, qui, ne [i] grauidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
Cum [k] primum sulcos aequant sata? quiq. paludis
Collectum humorem bibula [l] deducit arena?
Praesertim [m] incertis si mensibus amnis abundans
Exit, & obducto late tenet omnia limo:
Vnde cauae tepido sudant humore lacunae.

a *Lucretium imitatur, qui l. 1. Penetrale frigus, alibi et Manabile ait.*
b *Occasio et prodest ad ubertatem.*
c *ob aristarum maturitatē a Graecis qui ξανθὴ Δημήτηρ.*
d *id est, aestate pluuiam, hieme siccitatē optate. Sic Cic. solstitium brumae opponit.*
e *Seruius tradit, poetica usum licentia Virg. posuisse pluralem numerum pro singulari.*

f *Hiber. p. idest, hiberna serenitate.* g *De semine cooperiendo per lirationem.* h *metaphora ab homine: pro, Iugo. Homer. Iliad. v.* i *Theophr. lib. IIX. Xenophon Oeconom.* K *cum adhuc herbae sunt tenerae.* l *Factis sulcis, quos Elices uocat Col. Lucr. lib. 2. Litoris incurui bibulam. lauit aequor arenam.* m *ueris, & autumni, quibus mensibus modo frigus, modo calor est.*

Nec

Nec tamen (haec cũ ſint [a] hoīumq́., boũq. labores
Verſando terram experti) nihil improbus anſer,
Strymoniaeq. [b] grues, & amaris [c] intyba fibris
Officiunt; aut umbra nocet. pater ipſe colendi
Haud facilem eſſe uiam uoluit: primusq. per artem
Mouit agros, curis acuens mortalia corda;
Nec torpere graui paſſus ſua regna [d] ueterno.
Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni;
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant; ipſaq. tellus [e]
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.
Ille malum [f] uirus ſerpentibus addidit atris;
Praedariq. lupos iuſſit, pontumq. [g] moueri:
Mellaq. decuſſit folijs; ignemq. [h] remouit;
Et paſſim riuis currentia uina repreſſit;
Vt uarias uſus meditando [i] extunderet artes
Paullatim, & ſulcis frumenti quaereret herbam,
Et ſilicis uenis abſtruſum excuderet ignem.
Tunc alnos [k] primum fluuij ſenſere cauatas:
Nauita tum ſtellis numeros, & nomina fecit,
[l] Pleiadas, [m] Hyadas, [n] claramq. Lycaonis [o] Arctõ.
Tum laqueis captare feras, & fallere [p] uiſco
Inuentum, & magnos canibus circumdare [q] ſaltus:
Atque alius latum funda [r] iam uerberat amnem
Alta petens: pelagoq. alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutae [ſ] lamina ſerrae:

a *Lucret. l. 5. Sed tamẽ interdũ magno quaeſita labore cũ iam per terras frondẽt, atque omnia florent, &c.*
b *Attingit hoc etiã Heſiod.*
c *cichoreã; cuius radix amara eſt.*
d *Quaſi dic. Inertia: ſic Coelius ad Cic. Veternus ciuitatẽ occupauit.*
e *Aurea ſaeculo rerum omnium prouentus ſine labore, quarum ẽt erat inter omnes communio.*
f *nam & bonus uirus eſt.*
g *Fluctibus agitari, ad augendã nauigationis difficultatẽ.* h *Heſiod.* κρύψε δὲ πῦρ. i *exprimeret, inueniret.* K *Nauigatio inuenta.* l *Homer. Iliad. 6.* m *Vergilias.* n *Succulas.* o *Elicem, ideſt, maiorem Septemtrionem. minor enim uocatur Cynoſura.* p *De aucupio.* q *De uenatione.* r *Funda genus retis.* ſ *Stridulae, ſonorae, ut Argutae pinus dixit in Buc.*

Nam

Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum:
Tum uariae uenere artes. labor omnia uicit
Improbus, & duris urgens in rebus egeſtas.
Prima Ceres ferro [a] mortales uertere [b] terram
Inſtituit, cum iam glandes, atque arbuta ſacrae
Deficerent ſiluae, & uictum [c] Dodona negaret.
Mox & frumenti labor additus; ut mala culmos
Eſſet [d] robigo, ſegnisq. [e] horreret in aruis
Carduus. intereunt [f] ſegetes: ſubit aſpera ſilua,
Lappaeque, tribulique: interq. nitentia culta
Infelix lolium, & ſteriles dominantur auenae.
Quod niſi & aſſiduis [g] terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aues, & ruris opaci
Falce premes [h] umbras, uotisq. uocaueris imbrem:
Heu [i] magnum alterius fruſtra ſpectabis aceruum,
Concuſſaq. famem in ſiluis ſolabere quercu.
Dicendum &, quae ſint duris agreſtibus [k] arma;
Queis ſine nec potuere ſeri, nec ſurgere meſſes.
Vomis, & inflexi primum [l] graue robur aratri,
Tardaq. [m] Eleuſinae [n] matris uoluentia [o] plauſtra,
Tribulaq., trabeaeque, [p] & iniquo [q] pondere raſtri:
Virgea [r] praeterea Celei, uiliſq. ſupellex,

a communi uerbo cũcta cõplexus eſt rusticorum arma: ut, aratra, ligones, &c. b Graeci πολεῖν dicunt. Homer. νειὸν τρίπολον deſcribit. c Glandes. erat.n. prope Dodonam (quae eſt Chaoniae, Epiri regionis ciuitas) Ioui ſacrum nemus maximum & glãdiferum, querneum totum. d Ederet & conſumeret. Theophr. l. 4. de Plant. Legendum Robigo, unde Robigalia a Numa inſtituta. e infecundus. f ſuffocantur. g Laborioſe terram i. r. oportet, & ſonitu t. a. ſunt tamen, qui hic legant, Herbam, pro Terram. h imminues, reprimes & coercebis, amputando ramos arborum ſegetibus incumbentes. nam dixit in Bucol. Nocent & frugibus umbrae. i Lucre. in re diſſimili iiſdem uerbis uſus eſt: E terra magnum alterius ſpectare laborem. K Agricolarum inſtrumenta uocat arma, ut Graeci, ὅπλα. l propter ſulcos altius imprimendos. m magna per metonymiam. n Cereris. Pauſa. Laconic. o per Enallag. i. uolubilia. p per Epentheſim, pro Trabaeque. q Alluſiſſe uidetur ad illud Terent. Heauton. Hui tam graues (raſtros) quaeſo. r uaſa uiminea, qualia Ceres Celeo aliquando monſtrauit.

Arbu-

Arbuteae crates. & [a] mystica [b] uannus Iacchi.
Omnia quae multo ante memor prouisa repones,
Si te digna manet diuini [c] gloria ruris.
Continuo in siluis magna ui flexa domatur
In burim,[d] & curui formam accipit ulmus aratri.
Huic a stirpe pedes temo protentus in octo:
Binae aures: duplici aptantur dentalia dorso.
Caeditur & tilia ante iugo leuis, altaq. fagus;
Stiuaque,[e] quae currus a tergo torqueat imos;
Et suspensa focis explorat [f] robora fumus.
Possunt [g] multa tibi ueterum praecepta referre,
Ni refugis, tenuesq. piget cognoscere curas.
Area [h] cum primis ingenti aequanda cylindro,
Et uertenda [i] manu, & creta [k] solidanda tenaci;
Ne subeant herbae, neu puluere uicta [l] fatiscat;
Tum uariae illudant pestes. saepe exiguus mus
Sub terris posuitq. domos, atque horrea fecit;
Aut oculis capti fodere [m] cubilia talpae:
Inuentusq. cauis bufo, & quae plurima terrae
Monstra ferunt: populatq. ingentem farris [n] aceruũ
Curculio,[o] atque inopi metuens formica senectae.
Contemplator item; cum se nux [p] plurima siluis
Induet in florem, & ramos curuabit [q] olentes;

a Potes accipere Mystica dictũ esse pro Mystici, ut ad Iacchũ referatur; uel etiã ut Mystyca dictũ pro Mustica.
b Colu. Illud uimineum, purgando uino, uel musto aptum.
c uel propter deos huius praesides; ut in aruis Cererem: in uinetis Bacchum: uel quid quilibet rusticorum lucum sacris arboribus consitum ruri habeat. Auctor Cic. 2. de Leg. d curuaturam: nam buris est curuamentum aratri. e manica aratri, qua regitur. f Probatae enim sunt soliditatis, si fumo rimas non fecerint. g Renouat attẽtionem. h Vide Caton. de re rust. & Var. lib. 1. Plin. lib. 18. c. 29. Colu. lib. 2. c. 20. i subigenda, ut solidior reddatur. K terra argillosa, pingui, & tenaci. l ne uicta fatiscat in puluerem. m nam ore egerunt humum, & molliunt. n frumenti: posuit enim speciem pro genere. o uermis in frumentis natus. p Amygdalam nucem intelligil, quae cum flore folia profert, quod huic peculiare esse, Theophrastus lib. 7. auctor est. q multitudine florum.

Si superant fetus, pariter frumenta sequentur.
Magnaq. cum magno ueniet tritura calore.
At, si luxuria foliorum exuberat umbra;
Ne quidquam [a] *pingues paleae teret area culmos.*
Semina uidi equidem multos medicare [b] *serentes,*
Et nitro prius, & nigra perfundere amurca;
Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset;
Et quamuis igni exiguo properata [c] *maderent;*
Vidi lecta diu, & multo [d] *spectata labore*
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quaeque manu legeret: sic omnia [f] *fatis*
In peius ruere, ac retro sublapsa referri:
Non aliter, quam qui aduerso uix flumine lembum
Remigijs subigit, si brachia forte remisit;
Atque [f] *illũ in praeceps* [g] *prono rapit alueus amne:*
[h] *Praeterea tam sunt arcturi sidera nobis,*
Haedorumq. dies seruandi, & lucidus anguis, [i]
Quam quibus in patriam uentosa per aequora uectis
Pontus, & ostriferi [k] *fauces* [l] *tentantur Abydi.*
Libra die, [m] *somniq. pares* [n] *ubi fecerit horas;*
Et medium luci, atque umbris iam diuidet orbem,
Exercete, uiri, tauros, serite ordea [o] *campis,*
Vsq. sub extremum brumae intractabilis [p] *imbrem.*

a *minime pingues, sine frugibus.*
b *Colum. l. 1. c. 35.*
c *Cito coquerentur. S.*
d *probata: ut, Rebus spectata iuuentus: & Cice. fam. l. 5. Vir spectatus in caussis reipub.*
e *quadã naturae malignitate, ut Columella ait.*
f *pro, statim, Gell. teste, per enallagen.*
g *Secũdo.*
h *Col. l. 11. c. 2. citat hos uersus.*

i *Draco ille, qui est inter duas arctos; qui aliter a Manilio Anguis dicitur, & a Seneca in Thyeste act. 4. non aut hydra, ut Ser. placuit; falso, uocabuli Anguis expositione, quod hoc de hydris, non etiam de draconibus dici putarit. Refellitur autem clarius Seruij opinio, ipsius Virgilij testimonio, qui 39. ab hoc uersu, Aratum secutus, paene de uerbo ad uerbum, pro Draconis nomine, Anguis, uti maluit.* K *Ostrea plurima ferentis.* l *Sic Seneca in Thebaid.* m *pro diei, antiquo more, per Archaismum.* n *Aequinoctium autumnale intelligit.* o *Inter Aequinoctiũ autumni & brumã ordeũ seri iubet Plin.* p *asperae ob frigus.*

Nec

Nec non & lini segetem, & cereale papauer
Tēpus humo [a] *tegere, et iā dudū incumbere aratris,*
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio. [b] *tunc te quoque medica* [c] *putres*
Accipiunt sulci, & milio uenit annua cura;
Candidus auratus aperit [d] *cum cornibus annum*
Taurus, [e] *& aduerso cedens Canis occidit astro.*
At, si triticeam in messem, robustaq. farra
Exercebis humum, solisq. instabis aristis;
Ante tibi Eoae Atlantides [f] *abscondantur,*
Gnossiaq. ardentis [g] *decedat stella coronae,*
Debita quam sulcis committas semina, quamq.
Inuitae [h] *properes anni spem credere terrae.*
Multi ante occasum Maiae coepere: sed illos
Exspectata seges uanis elusit [i] *auenis.*
Si uero uiciamq. seres, uilemq. faselum,
Nec Pelusiacae [k] *curam aspernabere lentis;*
Haud obscura cadens mittet tibi signa [l] *Bootes.*
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas,
Iccirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi sol [m] *aureus astra.*
Quinque [n] *tenēt caelū zonae:* [o] *quarū una corusco*

a *serere.* b *Plin. l. 18. c. 17.* c *resoluta & prae pinguedine putrescentes. Macr. l. 1. c. 18. som. Sci.* d *Alludit ad nomē Aprilis, cū ait Aperit. Ouid. in Fast.* e *Aprili. n. mēse ī Tauro sol est: quo mēse cuncta aperiuntnr. Colu. cū Sol Taurum ingreditur* XV. *Kal. Maij.* f *satio frumenti matutino occasu Vergiliar. Theoph. l. 3. & 8. Plin. l. 18. c. 24.* g *Nota hūc locū. iubet. n. sementē triticeā fieri in autūno; cum Atlantides, seu Pleiades mane occidunt; & tamen eodem tempore ait decedere Corenam, quam tum oriri plerisque persuasissimū est.* h *quia quasi coacta rusticorum labore, non sponte, fructus fert.* i *culmis uanis & stipulis frugem non habentibus. T. Legitur & Aristis.* K *Aegyptiacae: nam iuxta Pelusium Nili ostium copiosißima & optima uicia prouenit. de quibus Ouid. tertio Fast. Et pereunt lentes aduena Nile tuae.* l *occidente Boote seres uiciam, faselum, lentem.* m *Ennius: simul aureus exoritur Sol.* n *De zonis, Macr. som. Scip. l. 2. c. 8. Ioā. de sacrob. ī libello de Sphoera.* o *circuli caelū, ac terrā, ueluti zonae cingētes.*

Semper sole rubens, & torrida [a] semper ab igni.
Quam circum extremae dextra, laeuaq. [b] trahuntur
Caerulea glacie concretae: atque imbribus atris.
Has inter, mediamque, duae [c] mortalibus aegris [d]
Munere concessae diuum, & uia secta [e] per ambas,
Obliquus [f] qua se signorum uerteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam, [g] Ripheasq. arduus arces
Consurgit; premitur Libyae deuexus [h] in austros.
Hic [i] uertex nobis semper sublimis: at [k] illum
Sub pedibus Styx atra uidet, manesq. profundi.
Maximus hic [l] flexu sinuoso elabitur [m] anguis
Circum, perq. duas in morem fluminis arctos, [n]
Arctos Oceani [o] metuentes aequore tingi.
Illic, [p] utperhibent, aut intempesta silet nox
Semper, & obtenta densantur nocte tenebrae:
Aut redit a nobis [q] aurora, diemq. reducit:
Nosq. ubi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina uesper.
Hinc tempestates [r] dubio praediscere caelo
Possumus [s] hinc messisq. [t] diem, tempusq. serendi,
Et quando infidum remis impellere marmor [u]
Conueniat, quando armatas deducere classes,
Aut tempestiuam siluis euertere [x] pinum.
Nec frustra signorum obitus speculamur, & ortus,
Temporibusq. parem diuersis quattuor annum.
Frigidus agricolam [y] si quando continet [z] imber;

a quare a Graecis διακεκαυμένη dicitur.
b nō aliter ac plagae.
c Duae zonae temperatae.
d laborant enim innumerabilib. morbis.
e zodiacus per ambas temparatas currens.
f zodiacus: λόξος κύκλος. Aris.
g ad Septētriones.
h decliuis.
i Polus arcticus.
K axem australē, qui a nobis nūquam uidetur; ἀνταρκτικον.
l ad polum arcticum.

m Draco, qui inter duas arctos uoluitur: & hic Aratū imitatus est, qui Draconis nomine uocat hunc anguē. n Anadiplosis. o Home. in Il. 209. p Ad polū antarcticū: sub horizonte. q Antipodas intelligit. r uarios euētus, & pericula: alij, pro tempore. s Astronomiae utilitatem ostendit. t Hora. Tēpora quae messor: quae curuus arator hēret. u mare. x Macrob. Satur. li. 6. y Quae fieri diebus pluuiosis ab agricolis debent. z remouet ab exercenda agricultura.

Multa

Multa, forent quae mox caelo properanda [a] sereno,
Maturare datur. durum procudit arator
Vomeris obtusi [b] dentem; cauat arbore lintres; [c]
Aut pecori signum, aut numeros impressit aceruis.
Exacuunt alij uallos, [d] furcasq. bicornes;
Atque Amerina [e] parant lentae [f] retinacula uiti.
Nunc facilis Rubea [g] texatur fiscina uirga:
Nunc torrete igni gruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis [h] quaedam exercere diebus,
Fas [i] & iura sinunt. riuos deducere [k] nulla
Relligio uetuit, segeti praetendere saepem,
Insidias auibus moliri, incendere uepres,
Balantumq. gregem fluuio mersare [l] salubri.
Saepe oleo tardi costas agitator aselli,
Vilibus aut onerat pomis; lapidemq. [m] reuertens
Incussum, aut atrae massam picis urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine luna [n]
Felices operum. quinctam [o] fuge: pallidus Orcus,
Eumenidesq. [p] satae. tum partu terra nefando
Coeumq. Iapetumq. [q] creat, saeuumq. Typhoea,
Et coniuratos caelum rescindere fratres. [r]
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet atq. Ossae frondosum inuoluere Olympum:
Ter pater exstructos disiecit fulmine montes.

a properare, & maturare quid differant. Macr. Sat. l.6.c.8.
b acumine carentis.
c Fluuiatiles nauiculas:
d palos, sudes, ut infr. l. 2. Quadrifidata sudes, & acuto robore uallos.
e Sunt .n. Ameriae Campaniae opido, salicta optima, teste Colu. Varro l. 1. de re rustic. Corbulas Amerinas dixit.
f flexibili.

g quae apud Rubos, Italiae opidum, plurima nascitur. sic exponit Serui. licet alij a Rubo, arbore utili deducant. h Columel. l.2.c.22. i Diuina, & humana iura. K Diducere, liber Colotianus, ut etiã Cato: Aquã diducere in uias. l ob scabiem, qua tentantur. m molarem. n De obseruatione dierum lunae uide Varr. lib.1.c. 37. o Hesiod. πέμπτας ἀλέασθαι. Porro Quinctas intelligit cuiusque decadis. Solent.n.Graeci in tres decades mensem distinguere. p filia Proserpinae ex Dite. q Gigãtes. r Othũ, & Ephialtẽ, Neptũni filios: nouẽ cubitos ampli, nouẽ orgyas longi.

Septima[a] post decimam felix & ponere uites,
Et prensos domitare boues, & licia[b] telae
Addere. nona fugae[c] melior, contraria furtis.
Multa adeo gelida melius se nocte dedere,
Aut[d] cum sole nouo terras irrorat eous.
Nocte leues stipulae melius, nocte arida prata
Tondentur: noctis lentus non deficit humor.
Et quidam seros hiberni ad luminis ignes
Peruigilat, ferroq. faces[e] inspicat acuto.
Interea longum cantu solata laborem
Arguto[f] coniux percurrit pectine telas;
Aut dulcis musti Vulcano decoquit[g] humorem,
Et folijs undam tepidi[h] despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur aestu,
Et medio tostas aestu terit area fruges.
Nudus ara:[i] sere nudus, hiems ignaua[k] colono.
Frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur,
Mutuaq. inter se laeti conuiuia curant.
Inuitat genialis hiems, curasq. resoluit,[l]
Ceu pressae[m] cum iam portum tetigere carinae,
Puppibus & laeti nautae imposuere[n] coronas.
Sed tamẽ & quernas glãdes tunc stringere tempus,
Et lauri baccas, oleamq., cruentaq.[o] myrta.
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere ceruis,
Auritosq.[p] sequi lepores, tum figere damas,

a Loci huius interpretationem uide apud Coel. l.11. c.3. et Vui.
b Felix & ad ordiendam telam.
c nõ fugiẽtib. seruis; sed dominis ad eos inueniendos, & furta recuperanda.
d Theoph. l.4. de Plã.
e In modũ spicar. incidit, ut facilius flãmã concipiant.
f stridulo.
g Versus hypercatalecticus.
h Defruti, uel sapae. Pli. Legitur & trepidi, q̃d seq. Ser.

i Sic Hesiod. lib. 2. γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν δὲ βοώτειν, hoc est sere & ara, caelo ita sereno, ut uel nudus esse possis. K quia ignauum reddit colonum. l aufert. m onerariae. q. d. pondere pressae, uel collisae, & iactatae tempestatibus, aut scopulis. n Laetitiae symbola, quod reduces, & satis opulenti redierunt. o matura, quae cruoris colorem imitantur. p Afran. in Pria. Nam quod ita praedicant Auritome patre natum: non ita est.

Stuppea

Stuppea torquentem Balearis uerbera fundae;
Cum nix alta iacet, glaciem cum flumina trudunt.
Quid tempestates autumni, & sidera dicam?
Atque, ubi iam breuiorq. dies, & mollior aestas,
Quae uigilāda [a] *uiris? uel cum ruit imbriferum uer,*
Spicea iam campis cum messis inhorruit, & cum
Frumenta in uiridi stipula lactentia turgent.
Saepe ego, cum flauis [b] *messorem induceret aruis*
Agricola, & fragili iam stringeret [c] *ordea culmo,*
Omnia uentorum concurrere [d] *proelia uidi,*
Quae [e] *grauida late segetem ab radicibus imis*
Sublime expulsam eruerent; ita turbine [f] *nigro*
Ferret hiems [g] *culmumq. leuem, stipulasq. uolātes.*
Saepe etiam immensum caelo uenit [h] *agmē aquarū;*
Et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectae [i] *ex alto nubes. ruit arduus aether,*
Et pluuia ingenti sata [k] *laeta, boumq. labores*
Diluit. implentur fossae; & caua [l] *flumina crescūt*
Cum sonitu; feruetq. [m] *fretis spirantibus aequor.*
Ipse pater media nimborum [n] *in nocte, corusca*
Fulmina molitur dextra: quo maxima motu
Terra tremit, fugere ferae, & mortalia corda
Per gentes humilis strauit [o] *pauor. ille flagranti*
Aut Athō, [p] *aut Rhodopē,* [q] *aut alta Ceraunia telo*
Deijcit. ingeminant [r] *austri, & densissimus imber.*
Nunc nemora ingenti uento, nunc litora plangunt, [s]
Hoc metuens, caeli menses, & sidera serua;
Frigida [t] *Saturni sese quo stella receptet:* [u]

a *uigilāter prouidēda.*
b *Maturis.*
c *secaret.*
d *Theoph. l. 8. de Plāt.*
e *Hypotiposis mire elegans.*
f *tēpestate noxia: nam turbo uētus est cū fragore erūpens, omniaq. prosternēs. l. 3. c. 46. Plin.*
g *procellae.*
h *Home. in Il. 179.*
i *Plin. l. 2. c. 10.*
K *Homer. Il. 49.*
l *profunda.*
m *Alludit ad freti etymon.*
n *In nimbis tenebrosis. Licet quidā exp. de nubib.*
o *Feriūtq. summos fulmina mōtes.* *Hora. l. 1. od. 2.*
p *Alij legūt, Aut Athi, quā recte uide in grā. Aldi Pij Manutij ex Theoc. eid. 7.*
q *ī Graecia, Thracia, Epiro.*
r *Repetūt suos flatus.*
s *resonāt.*
t *ita Luca. l. 1. Phas.*
u *hoc ex Democr. sūpsisse Virg. Pli. l. 18.*

Quos ignis caeli Cyllenius [a] erret in orbes.
In primis uenerare deos; atque annua magnae
Sacra refer Cereri, laetus operatus [b] in herbis,
Extremae ſub caſum hiemis, iam uere ſereno.
Tunc agni pingues, & tunc molliſſima [c] uina,
Tunc ſomni dulces, denſaeq. [d] in mōtibus umbrae.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret.
Cui tu lacte fauos, & miti dilue [e] Baccho: [f]
Terq. nouas circum [g] felix eat hoſtia fruges,
Omnis quam chorus, & ſocij comitentur ouantes,
Et Cererem clamore [h] uocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quam Cereri torta redimitus tempora [i] quercu
Det motus [k] incompoſitos, & [l] carmina dicat.
Atque, haec [m] ut certis poſſimus diſcere ſignis, [n]
Aeſtusq., pluuiasq., & agentes frigora uentos;
Ipſe pater ſtatuit, quid menſtrua [o] luna moneret,
Quo ſigno caderent [p] auſtri, quid ſaepe uidentes
Agricolae, propius ſtabulis armenta tenerent.
Continuo, uentis ſurgentibus, aut freta [q] ponti
Incipiunt agitata tumeſcere, & aridus altis
Montibus audiri fragor; aut reſonantia longe
Litora miſceri, & nemorum increbeſcere murmur.
Iam ſibi tum curuis male temperat unda carinis,
Cum medio celeres reuolant ex aequore mergi,
Clamoremq. ferunt ad litora; cumq. [r] marinae

a Mercurij ſtella, quia Mercurius ī Cylleno, Arcadiae mōte natus dicitur.
b Facta re diuina. Sic Hor. In cute curāda plus aequo operata iuuentus.
c Delicatiſſima.
d Propter arbores frōdeſcentes.
e Vide Macrob. Satur. lib. 3. c. 9.
f lacte, melle, uino Cereri ſacrifica
g Deſcribit ambaruale ſacrificium. Macro. Sat. l. 3. c. 3. 6.
h Orent ut ampla meſſis in domū feratur.

i Querna corona: qua iō utebatur, ut quaedā ueteris diaetae exſtaret memoria. k ſaltationes ruſticas. l hymnos. m ex Arati Dioſimeis. n de his praeſagijs uide Pli. l. 18. c. ult. Ci. p Mur. Tēpeſtates ſaepe certo aliquo caeli ſigno cōmouētur, ſaepe obſcura aliqua cauſſa cōcitātur. o Mēſtruū curſum habēs; quae Graece μήνη dicitur. p deſinerēt uēti. Cōtra, paullo poſt, Vētis ſurgētibus. q litora pelagi, quae feriūtur fluctibus. r ſunt. n. & fluuiales.

In

In ſicco ludunt fulicae; [a] notasq. paludes
Deſerit, atq. altam ſupra uolat ardea nubem.
Saepe etiam ſtellas, [b] uento impendente, uidebis
Praecipites caelo labi, [c] noctisq. per umbras
Flammarum longos a tergo albeſcere tractus:
Saepe leuem [d] paleã, & frondes uolitare [e] caducas,
Aut ſumma nantes in aqua colludere [f] plumas.
At Boreae [g] de parte trucis cum fulminat, & cum
Euriq., Zephyriq. tonat domus; omnia plenis
Rura natant [h] foſſis: atque omnis nauita ponto
Humida uela legit. numquã imprudentibus [i] imber
Obfuit. aut illum ſurgentem uallibus imis
Aeriae [k] fugere grues: aut bucula [l] caelum
Suſpiciens, patulis captauit naribus auras:
Aut [m] arguta lacus circumuolitauit hirundo;
Et ueterem in limo ranae [n] cecinere querellam.
Saepius & tectis [o] penetralibus extulit oua
Anguſtum formica terens iter: & bibit [p] ingens
Arcus: & e paſtu decedens agmine magno
Coruorum [q] increpuit denſis exercitus alis.
Iam uarias pelagi uolucres, & quae Aſia [r] circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata [ſ] Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere [t] rores,
Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in undas,

a Furius Antias: utq. fulica leuis uolitat.
b Sene. Sic quae tranſuerſae dicuntur ſtellae et cadẽtes, praeteruolãt & ſecãt aera.
c Ferri. intelligit. n. hic ſtellarũ ἀπορροίας. de qb. Ariſ. Mete. l. 1.
d Exſiccatam.
e deciduas.
f moueri.
g Ex Arati Phaenomẽ.
h inũdãtur.
i ignaris: tot. n. ſunt, et tã manifeſta ſigna futurae pluuiae noxiae, ut imprudẽtibus ſuperuenire nõ poſſit. K altũ uolãtes. l boues caelũ olfactantes. Pli. m Arati locũ trãſtulit Varro Attacinus, cuius ẽt integros uerſus Virg. hic pro ſuis poſuit. ut hic uerſus Var. Aut arg. l. c. hirundo. n fabula Ouidij de ruſticis a Minerua ĩ ranas cõuerſis. 6. Meta. o Lucr. l. 5. Anguſtũ per iter, dixit. p Plau. Curc. Ecce aũt bibit arcus: pluet, credo, hercle, hodie. uide Vitr. & Ephemerides aeris ꝑpetuas, Ant. Mizaldi. Coel. antiq. lec. l. 22. c. 29. q ex Arato, et Lucr. Coruorũq. greges, etc. r ad Aſiã paludẽ. Hom. Il. β. ſ Fluuij Lydiae. t Var. Et uelut ĩſolitũ pẽnis ĩfũdere rorẽ. ſic Ara. ẽt.

Et ſtudio incaſſum [a] uideas geſtire lauãndi [b]
Tum cornix plena [c] pluuiam uocat [d] improba uoce,
Et ſola in ſicca ſecum [e] ſpatiatur arena.
Ne nocturna quidem carpentes penſa puellae
Neſciuere hiemem, teſta [f] cum ardente uiderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere [g] fungos.
Nec minus [h] ex imbri ſoles, & aperta [i] ſerena
Proſpicere. & certis poteris cognoſcere ſignis.
Nam neque tum ſtellis acies obtuſa uidetur,
Nec fratris [k] radijs obnoxia ſurgere luna,
Tenuia [l] nec lanae per caelum uellera [m] ferri.
Non tepidum ad ſolem pennas [n] in litore [o] pandunt
Dilectae [p] Thetydi Halcyones: [q] non ore ſolutos
Immundi meminere ſues iactare maniplos.
At nebulae [r] magis ima petunt, campoq. recumbũt:
Solis & occaſum ſeruans, de culmine ſummo
Nequidquam [ſ] ſeros exercet noctua [t] cantus:
Apparet liquido [u] ſublimis in aere Niſus; [x]
Et pro purpureo poenas dat Scylla capillo.
Quacũque illa leuẽ fugiens ſecat aethera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore [y] per auras
Inſequitur Niſus: qua ſe fert Niſus ad auras,
Illa leuem fugiens raptim ſecat aethera pennis:

a quod plumae aquam ad corpus non admittant. S. b Var. Cernere inexpleto ſtudio certare lauãdi. c ſunt qui Rauca, legant. d denũciat ea uoce, ut uocare uideatur. e Quincti. l.5.c.9. f teſtacea lucerna. g Prognoſtica ſerenitatis. h Ariſtop. Veſpis Callimac. apud Theonẽ Arati interp. i aer enim rareſcit ſereno. K Solis: utrumque. n. cum Aurora Thea, ex Hyperione ſuſtulit. l Proceleusmaticus pro dactylo. m Flocci. n Alas. o Expãdũt, explicant. p Theocr. eidy.7. Ariſt l.5. de hiſto. animal. q Halcyonia dicuntur dies, quibus Halcyones aues nidos in mari faciunt. r Ex Arato: ſ Non, ut ſaepe antea. t Veſpertinum noctuae ſilentium, ſerenitatis praeſagium eſt. Plin. u Puro. Vide Cirim. x Nota eſt haec de Niſo fabula; cũ apud Pauſa. in Attic. tum apud Euſtathiũ in cõment. in Dionyſium, quam ille ex Parthenio ſumpſit, qui Metamorphoſes ſcripſit. meminit etiam Aeſchylus in Choephoris. y ſonitu alearum.

Tum

Tum liquidas corui [a] presso ter gutture uoces,
Aut quater ingeminant, & saepe cubilibus altis,
Nescio qua praeter solitum dulcedine laeti,
Inter se folijs strepitant. iuuat, imbribus actis,
Progeniem paruam, dulcesq. reuisere nidos,
Haud equidem credo, quia sit diuinitus [b] illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia maior.
Verum, ubi tempestas, & caeli nobilis humor
Mutauere uias, & Iuppiter [c] humidus austris
Denset, erãt quae rara modo; & quae dẽsa, relaxat.
Vertuntur species animorum, [d] & pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila uentus agebat,
Concipiunt. hinc ille auium concentus in agris,
Et laetae pecudes, & ouantes [e] gutture corui.
Si uero solem ad rapidum, lunasq. sequentes [f]
Ordine respicies; numquam te crastina fallet
Hora, neque insidijs noctis capiere serenae.
Luna reuertentes cum primum [g] colligit ignes;
Si nigrum obscuro comprenderit [h] aera cornu,
Maximus agricolis, pelagoq. parabitur imber.
At, si uirgineum suffuderit ore ruborem:
Ventus erit. uento semper rubet aurea [i] Phoebe.
Sin ortu in [k] quarto (namque is certissimus auctor)
Pura, nec obtusis per caelum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
Exactum [l] ad mensem, pluuia uentisq. carebunt,

a Coruorum impietatem notat, qui multos saepe dies a pullis suis absunt: quãquam hoc alij illorum obliuioni tribuũt; tãquã ad nidos reuerti nesciant.

b Bruta nõ agunt, sed aguntur. Aristot.

c aer. Horat. Manet sub Ioue frigido uenator. Aenei. 5. In nubẽ cogitur aer.

d Simile quid ait Homer. in Ili.

e crocitantes prae laetitia.

f Ordine. est. n. uicissitudo dierũ, et noctium: his luna, illis sol praesidet. g cum incipit renasci; si obscura sit, pluuiam terrae & mari denunciat; si rubicunda, uentis; si pura, quarto die serenitatem mẽsis relinquit. h Quid. s. l. Aere. i pulchra. ut, At non Venus aurea contra. K Quartam lunam maxime obseruant Aegyptij, teste Plin. lib. 18. c. ult. l ad mensis ultimam partem.

Votaq. seruati soluent in litore nautae
Glauco, [a] *& Panopeae , & Inoo* [b] *Melicertae.*
Sol quoque [c] *& exoriens , & cũ se condet in undas;*
Signa dabit. solem [d] *certissima signa sequuntur,*
Et quae mane refert , & quae surgentibus [e] *astris.*
Ille , ubi [f] *nascentem maculis uariauerit ortum*
Conditus in nubem, medioq. [g] *refugerit orbe :*
Suspecti tibi sint imbres . namque urget ab alto
Arboribusq., satisq. Notus , pecoriq. [h] *sinister.*
Aut [i] *ubi sub lucem densa inter nubila sese*
Diuersi erumpunt [k] *radij : aut ubi pallida surgit*
Tithoni croceum [l] *linquens Aurora cubile :*
Heu male tum mites defendet pampinus uuas :
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, [m] *emenso cum iam decedet Olympo,*
Profuerit meminisse magis. nam saepe uidemus,
Ipsius in uultu uarios errare colores.
Caeruleus pluuiam denunciat, igneus Euros.
Sin [n] *maculae incipient rutilo immiscerier igni,*
Omnia tunc pariter uento, nimbisq. uidebis
Feruere. non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque a terra moneat conuellere funem.
At si, cum [o] *referetq. diem , condetq. relatum,*
Lucidus orbis erit : frustra terrebere nimbis.
Et claro [p] *siluas cernes aquilone moueri.*

a *Vide Homer. Ilia.* σ. b *Dijs marinis, qui litorales dicũtur. totũ autẽ hũc uers. transtulisse Virg. e Parthenio, Gellius l. 24. c. 20. auctor est : tametsi aliter apud alios legatur : apud Lucil. n. epigrã. l 6. sic legitur;* γλαύκῳ καὶ Νηρεῖ, καὶ Ἰνοῖ, καὶ Μελικέρτῃ. *Apud Macrobiũ.* καὶ Ἰνώῳ Μελικέρτῃ. *In uulgatis autẽ Gellij codicib.* ἐναλίῳ Μελικέρτῃ.

c *Ad uerbũ ex Arati Phaenomen.* d ex Arato. e *superueniẽte nocte.* f *Sol oriẽs maculosus, est signũ pluuiae: at, interruptis obscura nube radijs, aut in ortu pallidus, grãdinẽ denũciat.* g *nubib. ex parte occultato.* h *fortasse, quia nimis humidus.* i Hom Il. 115. *Var. & Ara.* K *rũpunt sese: antiqua locutio, qua Lucr. usus & Coel. ad Cic.* l Hom. *Il.* λ. *quẽ aemulatus M. Fur. sic ait: Interea Oceani linquẽs Aurora cubile: quẽ forte secutus Virg. hemistichiũ accepit.* m *signa ex colorib. Solis occidẽtis ex Arato.* n *Aratus eo modo.* o *ex Arato.* p *qui serenitatẽ ĩducit. nã est & nubilus. ut Hom.* αἰθρηγένετης.

Denique,

Denique, quid uesper [a] serus uehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster:
Sol tibi signa dabit. solem quis dicere [b] falsum
Audeat? ille etiam caecos instare tumultus
Saepe monet, fraudemq., & operta tumescere bella.
Ille [c] etiam exstincto miseratus Caesare [d] Romam,
Cum caput obscura nitidum [e] ferrugine texit,
Impiaq. aeternam [f] timuerunt saecula noctem.
Tēpore quāquā illo tellus quoque, & aequora ponti,
Obsceniq. [g] canes, importunaeq. uolucres [h]
Signa dabant. quoties Cyclopū [i] efferuere in agros
Vidimus undantem [k] ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumq. globos, liquefactaq. uoluere saxa?
Armorum [l] sonitum toto Germania caelo
Audiit: insolitis tremuerunt motibus alpes.
Vox quoque per lucos uulgo exaudita silentes
Ingens: & simulacra [m] modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis: pecudesq. locutae:
Infandum: sistunt amnes, terraeq. dehiscunt:
Et maestum illacrymat [n] tēplis ebur, [o] aeraq. sudāt.
Proluit insano contorquens uortice siluas
Fluuiorum [p] rex Eridanus, camposq. per omnes
Cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
Tristibus [q] aut extis fibrae apparere minaces;

a Vide Chiliades Adagior. Nescis qd serus uesper uehat. Macr. quoque Sat. l. i. citat li. Var. ex Menippeis Satyr. qui ita īscriptus est: Nescis quid uesper serus uehat.
b falsa esse quae Sol signa dat.
c Digressio in Caesaris mortē multis signis comitatam.
d Satis aperte adulatur Augusto Caesari: cum constet satis, interfecto Iulio idibus Mar. Solē defecisse.
e purpura nigrior est Hispana. expressit autem locum Apollonij 4. Argonaut.
f quod longior esset ille defectus.
g Pausan. Messeniac.
h striges, aut bubones.
i In Siculos fines.
K undae mō flāmas euomētē: qui mons etsi perpetuo flagrarit igne: ad mortē tamē Caesaris detorquet.
l Lucre. l. 2. Nec metuūt sonitus armorū, nec fera tela.
m umbrae nocturnae. ex Lucr. l. 1. Sed quaedā simulacra modis pallētia miris.
n ex Apollo. Rhod. Argonau. l. 4.
o eburnea simulacra, & aenea.
p Versus ἀκέφαλος ab anapaesto incipiens.
q tristia portendentibus.

Aut

Aut puteis manare cruor cessauit, & altae
Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes.
Non [a] alias caelo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri [b] toties arsere cometae.
Ergo [c] inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum uidere Philippi:
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Aemathiam, [d] & latos Aemi pinguescere campos.
Scilicet [e] & tempus ueniet cum finibus illis
Agricola incuruo terram molitus aratro,
Exesa inueniet scabra [f] rubigine pila:
Aut grauibus rastris galeas pulsabit [g] inanes,
Grandiaq. [h] effossis mirabitur ossa sepulcris.
Dij patrij indigetes, & Romule, Vestaq. mater,
Quae Tuscũ Tiberim, & Romana palatia seruas,
Hunc saltem euerso iuuenem succurrere saeclo
Ne prohibete. satis iampridem sanguine nostro
Laomedonteae [i] luimus periuria Troiae.
Iam pridem nobis caeli te regia Caesar
Inuidet, atq. hominum [k] queritur curare triũphos:
Quippe ubi fas uersum, atq. nefas: tot bella per orbẽ
Tam multae scelerum facies: non ullus aratro
Dignus honos: squalent abductis [l] arua colonis:
Et curuae rigidum falces [m] conflantur in ensem.
Hinc mouet Eufrates, [n] illinc Germania bellum:
Vicinae ruptis inter se legibus urbes

a Homer. Odyss. υ. b Irã deor. minantes. c Euentus superiorum praesagior. bella ciuilia, quibus uindicata est illa Caesaris caedes. d Thessaliã. e Homerus in Il. 40. & Odyss. o. f Catul. Ne nostrũ scabra tangat rubigine nomen. g Capitibus uacuas. h quasi antiquorum heroum. i Laomedon. enim Neptunũ & Apollinem pacta mercede fraudauit. K scilicet, te indignos. l ad bellum. m Lucret. lib. 5. simile quid dixit. Inde minutatim processit ferreus ensis, Versaq. in opprobrium species est falcis ahenae. Curuas autem falces dixit, exprimens Homericon epitheton, qui δρέπανον εὐκαμπὲς, dixit in Odyss. σ. n Armeniae maioris fluuius. Pli. lib. 5. cap. 24.

Arma

Arma ferunt: saeuit toto Mars impius orbe:
Vt cum [a] carceribus sese effudere quadrigae,
Addunt se in spatia; [b] & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, [c] neq. audit currus habenas.

a *Quinctil. lib. 8. de ornatu, hunc locum citat. Est autem sumpta comparatio, a curruli certamine, in quo saepta illa, quibus primum equi procurrunt, Carceres dicuntur.* b *Currendo enim plus augetur eorum cursus.* c *Prouerbialis uersus, dici solitus de ijs, quae praepostero ordine fiunt; quiue bene monentes & a malis retrahentes non audiunt, attamen sibi consulere nequeunt.*

60

GEORGICORVM LIB. II

ARGVMENTVM

Absoluta superiori lib. prima operis huius parte, de cultura agri satiui, seruato eodē ordine, quē initio proposuit, transit ad proximā rei rusticae partē, de plantatione, seu insitione, quā Graeci φυτουργίαν uocant. atq. aliarū quidem arborum fruticumq. curam aut omnino praetermittit, aut eatenus tantū attingit, quatenus aut uitibus pedamēta, aut uincula subministrare, aut ad similē aliquē rusticorum usum adhiberi possunt: fructiferarum autē arborum cultum, olearum praesertim & uitium, quae duae inter frugiferas proculdubio principatum obtinēt, toto fere lib. diligentissime exsequitur. Finem uero huius, quemadmodum & trium reliquorū, liberiori quidē, nō tamen ab argumento aliena digressiuncula concludit: & quemadmodum ad finem superioris in mortē Caesaris, prodigiaq., quae necem eius antecesserunt, digreditur; ita & hic ad ruris amoenitatē uitaeq. rusticanae laudem paullo fusius exspatiatur.

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI* IVRISCONSVLTI

Hactenus aruorum cultus, & sidera caeli:
Pampineas canit inde comas, collesq. uirentes,
Descriptasq. locis uites, & dona Lyaei,
Atque oleae ramos pomorum ex ordine lectos.

ACTENVS [a] *aruorum cultus,*
& sidera caeli:
Nunc [b] *te, Bacche, canam, nec*
non siluestria tecum
Virgulta, [c] *& prolem tarde* [d] *crescentis oliuae.*
Huc [e] *pater o Lenaee, (tuis* [f] *hic omnia plena*

Mune-

a *Trāsitio.*
b *Proposi-tio.*
c *Arbores infecundas, qbus cohaerent uites.*
d *Sic etiam Varr. l. 1. Olea in crescēdo tarda: itaque illam δυσαυξῆ recte Theoph. appellat. Infra sub med. huius libri Virgil. ait. Viuacis oliuae.*
e *inuocatio.*
f *Sūt tamē, qui ἀμπελουργίαν Osiridi tribuant, teste Isacio Tzetze, Xenocratis interpr. Athenaeus l. 3. tradit Theopōpum Chium narrare Alpheū uitē inuenisse. Pausan. aūt ī Boeot. Thebanis attribuit.*

Muneribus: tibi pampineo grauidus [a] autumno
Floret ager: spumat plenis uindemia [b] labris)
Huc pater o Lenaee ueni [c], nudataq. musto
Tinge [d] nouo mecum direptis crura cothurnis.
Principio [e] arboribus uaria est natura creandis,
Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipsae
Sponte sua ueniunt, camposq., & flumina late
Curua tenent, ut molle silar, lentaeq. genistae,
Populus, & glauca canentia [f] fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine, ut altae
Castaneae, nemorumq. Ioui quae maxima frondet
Esculus, atque habitae Graijs [g] oracula quercus.
Pullulat ab radice alijs densissima silua.
Vt cerasis, ulmisq. etiam Parnassia [h] laurus
Parua sub ingenti matris se subijcit [i] umbra.
Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Siluarum, fruticumq. uiret, nemorumq. sacrorum.
Sunt alij, [k] quos ipse uia sibi repperit usus.
Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit [l] sulcis: hic stirpes obruit [m] aruo,
Quadrifidasq. sudes, & acuto robore [n] uallos.
Siluarumq. aliae preßos [o] propaginis arcus

a grauidus pāpinis simulq. uuis autumnalibus. ex Arato.

b cupa, siue lacu.

c Tale est illud Sapphus, ἐλθέ μοι καὶ νῦν.

d calca mecum uuas.

e Arbores natura tribus modis nascuntur: sponte, semine, radice. Plin. lib. 15. cap. 1. f Salix enim ab una parte alba est, ab altera uiridis. g ut in Dodonaeo nemore: ubi teste Probo, quercus, & columbus oracula reddidisse dicuntur. h Quod in Parnasso monte, Apollinis oraculo clarißimo, frequens fuerit. Plin. l. 4. c. 3. & l. 22. c. 1. i Crescit: ut supra x. Ecloga: Se subijcit alnus, id est, attulit se in altum. K Alij modi artificiales, ut auulsio stolonum. l Theophra. lib. 2. de plant. m Casus docuit defractos ramos serere, cum pali defixi radices exissent. Plin. n Palos: ut supra: Exacuunt alij uallos. o Curuata in terram arbore, instar arcus.

a Idẽ praecipit Cato de re rust.
b urgente natura procreatur. S. Incipit aũt loqui de insitione.
c Theophr. lib. 3.
d Apostrophe.
e infecundae. deinde quaeuis mõtosa & aspera loca tentari debere cultura, docet.
f Archilochus & Homer. Od. κ'.
g Apuliae montem.
h Post Bacchum, inuocat Maecenatem; sicut sup. lib. Augustum.

Exspectant, & uiua sua plantaria [a] terra.
Nil radicis egent aliae, summumq. putator
Haud dubitat terrae referens mandare cacumen.
Quin &, caudicibus sectis, (mirabile dictu,)
Truditur [b] e sicco radix oleagina ligno.
Et saepe alterius ramos [c] impune uidemus
Vertere in alterius, mutatamq. insita mala
Ferre pirum, & prunis lapidosa rubescere corna:
Quare agite [d] o proprios generatim discite cultus
Agricolae, fructusq. feros mollite colendo;
Neu segnes [e] iaceant terrae. iuuat Ismara [f] Baccho
Conserere, atque olea magnum uestire [g] Taburnum.
Tuq. ades, [h] inceptumq. una decurre laborem,
O decus, o famae merito pars maxima nostrae
Maecenas; pelagoq. uolans da uela patenti.
Non ego [i] cuncta meis amplecti uersibus opto,
Non [k] mihi si linguae centum sint, oraq. centum,
Ferrea uox. ades, & primi lege litoris oram.
In manibus [l] terrae. non [m] hic te carmine ficto,
Atque per ambages, [n] & longa exorsa tenebo.
Sponte sua quae se tollunt [o] in luminis auras,
Infecunda quidem, sed laeta, & fortia surgunt;
Quippe solo natura subest. tamen haec quoq. si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis;
Exsuerint siluestrem [p] animum, cultuq. frequenti

i Virgilius flores modo rerum decerpsit. Plin. K Homer. Il. β. Hostius lib. 2. Belli Histr. ad quos forte respexit Virg. hic & 6. Aen. l In facili & in promptu est terrarum descriptio. m sumpsit a Lucret. simpliciter, inquit, uniuersale describam. n Lucr. l. 6. Nec tibi tam longis opus est ambagibus usquam. o Nascũtur & proueniunt, ut Lucr. lib. 5. Spõte sua nequeunt liquidas exsistere in auras. Et alibi: dias in luminis oras. p naturalem asperitatem deposuerint: ut etiam Theophrast. l. 2.

In quascumq. uoces artes haud tarde sequentur.
Nec non & sterilis quae stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet uacuos [a] si sit digesta per agros.
Nunc altae frondes & rami [b] matris opacant,
Crescentiq. adimunt fetus, uruntq. ferentem.
Iam, quae seminibus iactis se sustulit [c] arbos,
Tarda uenit, seris factura nepotibus [d] umbram:
Pomaq. degenerant, succos oblita priores:
Et turpes auibus praedam fert uua [e] racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus, & omnes
Cogendae in sulcum, ac multa mercede [f] domandae.
Sed truncis oleae melius, propagine uites
Respondent, solido Paphiae [g] de robore myrtus.
Plantis & durae [h] coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus, [i] Herculeaeq. [k] arbos umbrosa coronae,
Chaoniiq. patris [l] glandes: etiam ardua palma [m]
Nascitur, & casus [n] abies uisura [o] marinos.

a Cultu mitescet in cãpo spatioso. b Matris umbra enecãtur. Pli. c Ex Theophrast. l. 1. supra dix. Se subiicit umbra. Et in fine Buc. Viridis se subiicit alnus. & uersu 11. ab hoc ait: Se tollũt in luminis auras. d Radicibus q.d. satas semine arbores, nõ modo ipsas tardas uenire, uerum etiam ab ea arbore abs terra pulli qui nascuntur (ut Cato & Virg. loquuntur) sero crescere. Vrs. e fructum pro arbore posuit. Vide Theophrast. lib. 2. de Plant. hist. f id est, labore: ex eo quod praecedit, Omnibus est labor impendendus. g Venereae, a Papho insula, in qua Venus colebatur, cui myrtus erat consecrata. h In scr. lib. Edurae. i. ualde durae. ut lib. 4. Geor. Eduramq. pinum. & alibi, Egelido flumine. i Intellige excelsum illud fraxini genus; unde fraxineae hastae tantopere apud Homer. & Plin. laudantur. K Notatio populi: populnea enim corona Herculi concedebatur; atque huc spectat illud in Bucol. Populus Alcidae gratissima. l Iouis. querceta. n. in Chaonia silua illa sacra erant: ex quibus orceola dabantur. m Quae uictoriae symbolum fuit, uide Chiliad. Adagior. & Arduã uocat, quod nimis in sublime crescat, uel, quod oneribus grauissimis quibuscũq. impositis reluctetur & renitatur. n Nauib. fabricãdis aptissima est, propter leuitatem, praecipue in antennis & malis. Aegyptios tamen & Syros, in nauibus fabricandis, quod hac arbore careant, cedro uti, tradit Plin. o Materies nauium futura.

Inſeritur uero ex fetu nucis arbutus [a] horrida:
Et ſteriles platani malos geſſere ualentes,
Caſtaneae fagos; ornuſq. [b] incanuit albo
Flore piri: glandemq. ſues fregere ſub ulmis.
Nec modus īſerere, [c] atq. oculos [d] īponere, [e] ſimplex.
Nam, qua ſe medio trudunt de cortice gemmae,
Et tenues rumpunt tunicas; [f] anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus. huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoq. docent inoleſcere [g] libro.
Aut rurſum [h] enodes trunci reſecantur, & alte
Finditur in ſolidum cuneis uia: deinde feraces
Plantae immittuntur. nec longum tēpus: & ingens
Exijt ad caelum ramis felicibus arbos:
Miraturq. [i] nouas frondes, & non ſua poma.
Praeterea [k] genus haud unum nec fortibus ulmis,
Nec ſalici, lotoque, nec Idaeis [l] cypariſſis.
Nec pingues unam in faciem naſcuntur oliuae
Orchites, [m] & radijs, [n] & amara pauſia bacca,
Pomaq. & Alcinoi ſiluae: [o] nec ſurculus idem
Cruſtumijs, Syrijsq. piris, grauibusq. [p] uolemis.
Non eadem arboribus pendet uindemia noſtris,
Quam Methymnaeo carpit de palmite [q] Lesbos.
Sunt Thaſiae uites, ſunt & [r] Mareotides albae:

a Arbor fruticoſa, alias Vnedo dicta. Plin. l.15.c.24.
b Pirus in ornū, quercus in ulnū inſeritur.
c Plin. l.7. c.14. Colu. l.6.c.9. Palladius lib. 3. cap. 17.
d Libros intelligit, Graeci χιτῶνας uocant.
e non facilis ratio eſt.
f Virgiliana inoculatio quaerit ſinum in nodo gemmae, expulſi corticis, gemmamq. ex alia arbore includit. Plin.
g Concorporari. Plin.
h Inſitio per fiſſuram trunci.
i Seruius legit, Mirata eſtq. Proſopopoeia eſt.
K Partitio generis ī ſuas ſpecies.
l Adde quod de cypariſsis ſcribit Theophr. l.2. de plant.
m De his diuarijs ſpeciebus Pallad. lib. 3. c. 18. Pli. lib.15. c.3. & 4.
n Oliuae ſic a longitudine nominatae.
o Hortos Alcinoi celebrat Homerus Odyſſ. l. 7. Stat. 1. Siluar. Plinius lib. 14. cap. 4.
p Quae uolam implent: Catoni Sementina, & Muſtea, Plin.
q Leſbij uini meminit Clearchus, & Alexis.
r Athenaeus de Mareotico uino ſcribit lib. 2. Strab. lib. 13.

Pin-

Pinguibus [a] *hae terris habiles, leuioribus illae:*
Et passo [b] *Psythia utilior,* [c] *tenuisq. Lageos,*
Tentatura pedes olim, uincturaq. linguam;
Purpureae, preciaeque: & [d] *quo te carmine dicam*
Raetica? [e] *nec cellis ideo contende* [f] *Falernis.*
Sunt [g] *etiam Ammineae uites, firmissima uina;*
Tmolus [h] *et assurgit quibus, et rex ipse* [i] *Phanaeus:*
Argitisq. minor; cui non certauerit ulla
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te mensis, & dijs accepta secundis,
Transierim Rhodia, et tumidis Bumasthe [k] *racemis.*
Sed neq. quã multae species, [l] *nec nomina quae sint,*
Est numerus: [m] *neq. enim numero cõprendere refert:*
Quem qui scire uelit, Libyci [n] *uelit aequoris idem*
Discere quam [o] *multae Zephyro turbentur arenae;*
Aut, ubi nauigijs uiolentior [p] *incidit Eurus,*
Nosse, quot Ionij ueniant ad litora fluctus.
Nec [q] *uero terrae* [r] *ferre omnes omnia possunt.*
Fluminibus salices, crassisq. paludibus alni
Nascuntur, steriles saxosis montibus orni:
Litora myrtetis [s] *laetissima: deniq. apertos*
Bacchus amat colles: Aquilonem, & frigora [t] *taxi.*

a *Thasiae.*
b *Passum quomodo fiat, uide apud Col. lib. 12. c. 39.*
c *Vtilior ad passum. i. ad uinum quod fit ex uua passa: Lageos autem a leporis colore.*
d *nec enim scit, utrum eam laudet, an uituperet. nã Cato eam laudat, Catullus uituperat. hoc tamen scribit Sueto. Augustũ impẽse delectatũ.*

e *Vina Raetica Falernis tantum posthabita a Virg. Plin.* f *Var. lib. 1.* g *Alciat. legit, Sunt etiam monti Libyae, etc.* h *Mons Lydiae, pro uino Lydio: Phanaeus mons, pro uino Chio: Argitis uua, ab Argis.* i *Portus Chiae insulae, a rege dictus.* K *uua in mammae bouis similitudinem: quã a Latinis Bumamiã dici, Pli. auctor est.* l *Theophr. 2. de plant.* m *Theocrit. in Charitib. imitatur.* n *Huius maris praecipue meminit, quod in hoc propter Syrtes maxima arenae sit copia.* o *Homer. in Il. 27.* p *Homerus Odyss. ε. Catul. Siue utrumque Iuppiter Simul secundus incidisset in pedẽ.* q *Var. lib. 1. c. 7.* r *Lucretij hemistichium lib. 2.* s *locum pro arboribus posuit.* t *nam in frigidis locis, utpote in finibus Borussiae prouenit, & si eam quoque in Germania prouenire Caesar l. VI. Bel. Gal. scribat.*

Adspice [a] & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasq. domos Arabum, pictosq. [b] Gelonos.
Diuisae arboribus patriae. sola [c] India nigrum
Fert ebenum: solis est turea uirga Sabaeis.
Quid tibi odorato referam sudantia [d] ligno
Balsamaq. [e], & baccas semper frondentis acanthi?
Quid nemora Aethiopum [f] molli canentia lana?
Velleraq. ut folijs depectant tenuia [g] Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi [h] sinus orbis? ubi aera uincere [i] summum
Arboris haud ullae iactu potuere sagittae;
Et gens [k] illa quidem sumptis non tarda pharetris.
Media fert tristes [l] succos, tardumq. [m] saporem [n]
Felicis mali: quo non praesentius ullum,
Pocula siquando saeuae infecere nouercae,
Miscueruntq. herbas, & non [o] innoxia uerba,
Auxilium [p] uenit, ac membris agit [q] atra uenena.
Ipsa ingens arbos, faciemq. simillima lauro:
Et, si non alium late iactaret [r] odorem,
Laurus [s] erat, folia haud ullis labentia uentis:

a Apostrophe ad Maecenatem. b Stigmata habentib: populi Scythiae sunt, qui de more pingebantur, ut esset nobilitatis symbolum: quales erāt lunati calcei apud Romā. testibus Pli. Soli. Herodo. et Mela c Herodot. tamē in Aethyopia ebenum crescere, scribit. d Exsudat enim ex cortice arboris Libani, ad quina cubita altae, ut apud nos Gummi e prunis, cerasis, malis Armeniacis. Theophr. & Plin. e Balsamū uni Iudaeae concessum esse, auctor Plin. lib. 12. c. 25. Ioseph. lib. 10. c. 4. Hegesip. l. 1. c. 16. Iustin. l. 36. Dioscorid. l. 1. Theophrast. f Laniferas arbores intelligit, quae in Aethyopia nascūtur. g Seres, lanificio siluarū nobiles perfusam aquā depectētes frōdiū caniciē. Pli. h ultra Gāgen flu. ubi egregij erāt sagittarij. i Rationē reddit Plin. l. 7. c. 2. Solin. c. 6. Theophrast. l. 4. c. 5. K quamuis illa gens habeat strenuos sagittarios. l amaros: ut, Tristesq. lupini. commendatur tamen odore. m Amarum, & acerbum. T. n Huic malo sapor asperrimus. Pli. o nocētissima, quasi dicat, malefica uerba, & carmina magica, ut proxime dixit, Nō tarda. i. maxime strenua. p Est. n. paene ueneficij cuiuslibet antidotum. q Exigit, expellit. r Imprimis gratum & fragrantem. s pro Esset, Enallage temporis.

Flos

Flos apprime tenax. animas, & olentia[a] Medi
Ora fouent illo, & senibus medicantur anhelis.[b]
Sed[c] neque Medorum siluae, ditissima terra,
Nec pulcher Ganges,[d] atq. auro turbidus Hermus
Laudibus Italiae certent, non Bactra,[e] neq. Indi,[f]
Totaq. turiferis Panchaia[g] pinguis arenis.[h]
Haec loca[i] non[k] tauri spirantes naribus ignem
Inuertere, satis immanis dentibus Hydri:
Nec galeis, densisq. uirum seges horruit hastis:
Sed grauidae[l] fruges, & Bacchi Massicus humor
Impleuere: tenent oleaeq., armentaq. laeta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert:
Hinc albi, Clitumne,[m] greges, & maxima taurus
Victima, saepe tuo perfusi flumine sacro
Romanos ad templa deum duxere triumphos.
Hic uer assiduum,[n] atque alienis mensibus aestas,
Bis[o] grauidae pecudes, bis pomis utilis arbos.

a *Incoquũt esculẽtis, cõmendãdi halitus gratia. Plin.* b *Asthmaticis & orthopnoicis.* c *Digressio ĩ Italiae encomium, de quo Varr. l. 1. c. 2. Polyb. l. 2. Halicar. Ant. l. 1. Plin. l. 37. c. ul.* d *Ganges Indiae fluuius; Hermes Lydiae: uterque hic pro prouincia positus.* e *Bactri, Scythiae populi, ultra Tanaim, teste Curtio: Ptolemaeus eos Sogdianis proximos facit.* f *Apud quos gryphes aurum effodiunt.* g *Arabiae pars est, Soli consecrata: nã flagrantißimo eius sideri subest, quo odoramenta progignuntur, testibus Theophrasto, & Ouid. 10. Metamor. Tura ferat floresq. alios Panchatica tellus. Lucre. lib. secundo: Araq. Panchaeos exhalat propter odores.* h *Arenis, ait, ut maximam turis copiam significaret.* i *Italiae scilicet.* K *A loco salubri & tuto, comparatione Colchidis, cuius hic est notatio, laudat. Vide Ouid. 7. Metamorph. Diodo. Sic. Orpheum, & Flac. in Argonaut. Mutuatus autem est e Lucretij lib. 4. hemistichium, ubi est: Et Diomedis equi spirantes naribus ignem.* l *Copiosae.* m *Apostrophe ad Clitumnum fontem, cuius aqua potata, candidos boues facit, de quibus triumphantes sacrificabant. Huius fontis descriptionem uide apud Plinium Iunio. lib. 8. epist. 25. Stat. 1. Siluar. Propert. Iuuenal. Sat. 12. Plin. Maio. 2. c. 106.* n *Verna aeris temperies etiam hieme.* o *In anno, ut in agro Consentino, e Varronis sententia.*

At rabidae tigres absunt, & saeua [a] leonum
Semina: nec miseros [b] fallunt aconita legentes:
Nec rapit immensos [c] orbes per humum, neque tãto
Squameus [d] in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumq. laborem,
Tot congesta manu praeruptis opida saxis,
Fluminaq. antiquos subterlabentia muros.
An mare, quod [e] supra, memorẽ, quodq. alluit [f] ĩfra?
An ne lacus tantos? te, [g] Lari [h] maxime, teque,
Fluctibus, & fremitu assurgens, Benace, [i] marino?
An memorem portus, [k] Lucrinoq. addita claustra,
Atque indignatum [l] magnis stridoribus aequor,
Iulia qua ponto longe sonat unda refuso,
Tyrrhenusq. fretis immittitur aestus auernis?
Haec eadem argenti riuos, aerisq. metalla
Ostendit uenis, atq. auro plurima [m] fluxit.
Haec genus acre uirum, Marsos, pubemq. Sabellam,
Assuetumq. malo [n] Ligurem, Volscosq. [o] uerutos
Extulit: haec Decios, [p] Marios, [q] magnosq. [r] Camillos,
Scipiadas [s] duros [t] bello, & te, [u] maxime Caesar,
Qui nunc extremis Asiae iam uictor in oris

a Maxime qui longiores & pilo simplici sunt: alteri enim sũt ignaui. Aristo. 9. de histor. animal. cui accedunt Pli. & Solin.

b non fallunt, non quia non noceant, sed quia sunt omnibus nota.

c non sunt longi serpẽtes, ut alibi Nicand. & Plin. eum secutus.

d Hypotyposis. e de Hadriatico dictum. f Tyrrhenum mare. g Lacus Larius, circa Comum. h Alij sic: Lari, Maxime; ut scilicet Verbanum, idiomate peregrino, Maximum uocet. i prope Veronam. K Augustus portum Iulium apud Baias, immisso in Lucrinum & Aruernum lacum mari, effecit. Plin. l. 35. c. 15. Sueto. tamen & Plutar. uidentur sentire illa claustra a Iulio Caesare facta esse. l quod a solita excluderetur licentia. m Fluxit, ait, propter nimiam copiam, si credere fas est. V V. n labori. o utentes ueruto, telo breuiore & acuto. p qui pro salute reip. sese deuouerunt. q qui contra Scyllam bella gesserunt. r quorum unus Capitolij defensor erat. s Africanum utrumque. t Duros eos uocat, quasi firmos, patientes, & perseuerantes. u ἀποστροφὴ.

Imbel-

Imbellem[a] *auertis Romanis arcibus Indum.*
Salue,[b] *magna parens frugum,*[c] *Saturnia tellus,*
Magna uirum. tibi res antiquae laudis, & artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontes;
Ascraeumq.[d] *cano Romana per opida carmen.*
Nunc locus[e] *aruorum ingenijs: quae robora cuique,*
Quis color, & quae sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terrae, collesq. maligni,
Tenuis[f] *ubi argilla, & domosis calculis aruis,*
Palladia gaudent silua uiuacis[g] *oliuae.*
Indicio est tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, & strati baccis siluestribus agri.
At, quae pinguis humus, dulciq. uligine[h] *laeta,*
Quiq. frequens herbis, & fertilis ubere[i] *campus;*
Qualem saepe caua montis conualle solemus
Despicere[k]*: huc summis liquuntur rupibus amnes,*
Felicemq. trahunt limum: quique editus austro,
Et filicem[l] *curuis*[m] *inuisam pascit aratris:*
Hic tibi praeualidas olim, multoq. fluentes
Sufficiet[n] *Baccho uites: hic fertilis uuae,*
Hic laticis,[o] *qualem pateris*[p] *libamus, & auro,*

a *si cũ Romanis conferatur.*

b *Prosopopeia, qua Italiam salutat. si quis plura de Italiae laude cupiat, legat Varr. c. 11. Polyb. l. 2. Colu. l. 4. c. 8. Pli. l. 3. c. 20. & l. 37. c. ulti. neque enim hic Virgilio propositum fuit omnes Italiae laudes aggregare, sed dũtaxat encomiastae argumentorum semina suppeditare, ut essent laudandarum regionum tamquam exemplar. Nam membra hic per se nuda sunt, ac ornamentis non ita obruta.* c *In qua Saturnus regnauit.* d *Hesiodi poetae, qui fuit ex Ascra ciuitate Boeotiae. Strab. lib. 9.* e *uide Varro. lib. 1. c. 9. & Colume. lib. 11. c. 11.* f *In qua nihil humoris est.* g *ut omnia, quae tarde crescunt: ideo supra dixit; Tardae crescentis oliuae.* h *uliginosa.* i *Natiua ubertate.* K *hoc est, ualde intueri. De, enim epitasin notat: Graeci καταφρονεῖν dicunt.* l *Plin. lib. 17. c. 4.* m *ob radices longas & obliquas.* n *id est, subministrabit.* o *id est, humoris uini.* p *id est, pateris aureis.*

Inflauit cum [a] pinguis ebur Tyrrhenus [b] ad aras,
Lancibus & pandis fumantia reddimus [c] exta.
Sin armenta magis studium, uitulosq. tueri,
Aut [d] fetus ouium, aut [e] urentes culta capellas:
Saltus, & saturi petito longinqua [f] Tarenti,
Et qualem infelix [g] amisit Mantua campum,
Pascentem niueos herboso flumine cycnos.
Non liquidi [h] gregibus fontes, non gramina desunt;
Et, quantum longis [i] carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra [k] fere, & presso pinguis sub uomere terra,
Et cui putre solum, (nāque hoc imitamur arando)
Optima frumentis: (non ullo ex aequore [l] cernes
Plura domum tardis decedere plaustra iuuencis)
Aut unde [m] iratus siluam deuexit arator,
Et nemora euertit multos ignaua per annos,
Antiquasq. [n] domos auium cum stirpibus imis
Eruit: illae altum nidis petiere relictis:
At rudis enituit impulso [o] uomere campus.
Nam ieiuna [p] quidem cliuosi [q] glarea ruris
Vix humiles apibus casias roremq. ministrat:
Et tophus scaber, & nigris exesa [r] chelydris

a uictimarū carnibus. b Tibicen scilicet: nam tuba apud Tyrrhenos inuenta est. c Superponimus arae probata & elixa. uerbū sacerdotale S. d Ald. Pius Manut. l. 4. suae gram. Lat. ita hūc uersum legit: Aut ouium fetus, aut urentes, & elidit in scandendo, s cum sua uocali; hoc modo: Aut ouium fetus, aut urentes c. capellas. e quidquid enim momorderint, urunt: nam aresit. Pli. l. 8. c. 47. & 50. l. 17. c. 24. f Col. l. 7. c. 4. g Nam Augustus uicta Cremona agros etiā Mantuanorum militibus distribuit, ut in Buc. Mantua uae miserae nimium uicina Cremonae. Sic Serui. Aliter alij, ex Appian. lib. v. h puri, sine pestilentia. i Homer. dixit ἤματα μακρά. K Nigra & putris terra frumentis optima. l Campi: Acyrologia est. m infecunditate diuturna. n Arbores in quibus olim aues nidificabant, estq. hypotyposis. Lucr. lib. 1. Frondiferasq. domos auium. o Immisso aratro. p sicca, & sterilis terra. q inaequalis. r Noxis & uenenatis serpentibus.

Creta,

Creta [a] negant alios aeque ſerpentibus agros
Dulcem ferre cibum, et curuas [b] praebere latebras.
Quae tenuem exhalat nebulā, fumosq. [c] uolucres;
Et bibit humorem, &, cū uult, ex ſe ipſa remittit:
Quaeq. ſuo [d] uiridi ſemper ſe gramine ueſtit,
Nec ſcabie, & ſalſa laedit rubigine ferrum;
Illa tibi laetis [e] intexet uitibus ulmos;
Illa ferax oleae eſt; illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem uomeris unci.
Talem diues arat Capua, [f] & uicina [g] Veſeuo
Ora [h] iugo, et uacuis [i] Clanius [k] nō aequus [l] Acerris.
Nunc, quo quamq. modo poſſis cognoſcere, dicam.
Rara ſit, an ſupra morem ſi denſa, requiras:
Altera frumentis quoniam fauet, altera Baccho:
Denſa magis Cereri, rariſſima quaeque Lyaeo:
Ante locum capies [m] oculis; alteq. iubebis
In ſolido [n] puteum demitti; omnemq. repones
Rurſus humū, et pedibus ſummas aequabis [o] arenas.
Si deerunt: rarum pecorique, & uitibus almis
Aptius uber erit. ſin in ſua poſſe negabunt
Ire [p] loca, & ſcrobibus ſuperabit terra repletis,
Spiſſus ager: glebas cunctantes, [q] craſſaq. terga
Exſpecta, & ualidis [r] terram proſcinde iuuencis.
Salſa autem tellus, & quae perhibetur amara,
Frugibus infelix, (ea nec manſueſcit [ſ] arando,

a Nicander & Solin. qui de his rebus ſcripſere.
b Vrſin. legit Vacuas: ueteres ſcripti aliquot Varias.
c Quaſi fumos, uidelicet ex humore.
d naturali, non coacto.
e Arbuſtiuae uitis periphraſis.
f Cāpaniae metropolis. Liuius ab V. C. l. 7.
g Straboni lib. 6. mons eſt Campaniae.
h Non deſunt, qui his a Virg. primum Nola ſcriptum eſſe credunt; ſed poſtea, ob denegatam ſibi a Nolanis aquam, eraſo Nolae nomine, Ora, ſubſtituiſſe. Gell. l. 7. c. 20. i Deſertis aut infrequētib. K mons Liguriae ob frequentem Clanij fluminis inundationē. l Acerrae ciuitas Cāpaniae. m Eliges. n Non concauo loco. o Calcando. p Redire in ſua loca: hoc eſt, reponi totae unde ſunt egeſtae. q graues. r Lucr. lib. 5. Et terram preſſis proſcindere aratris. ſ Deponit ſalſuginem & amarorem.

Nec Baccho [a] genus, aut pomis sua nomina seruat)
Tale dabit specimen. tu spisso uimine [b] qualos,
Colaq. [c] praelorum fumosis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulcesq. a fontibus undae
Ad plenum calcentur. aqua eluctabitur [d] omnis
Scilicet, & grandes ibunt per uimina guttae.
At sapor indicium faciet manifestus, & [e] ora
Tristia tentantum sensu torquebit [f] amaror.
Pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud umquam manibus iactata [g] fatiscit,
Sed picis in moram ad digitos lentescit [h] habendo.
Humida maiores herbas alit, ipsaq. [i] iusto
Laetior. ah nimium ne [k] sit mihi fertilis illa,
Neu se praeualidam primis ostendat [l] aristis.
Quae grauis est, ipso tacitam se pondere prodit,
Quaeq. leuis. promptũ est oculis praediscere nigrã,
Et [m] quis cui color. at sceleratum exquirere [n] frigus
Difficile est: piceae tantum, taxiq. nocentes
Interdum, aut hederae pandunt uestigia [o] nigrae.
His animaduersis [p] terram multo ante memento
Excoquere, & magnos scrobibus concidere [q] montes;
Ante supinatas [r] Aquiloni ostendere glebas,
Quam laetum infodias uitis genus. optima putri
Arua solo. id uenti curant, gelidaeq. pruinae,
Et labefacta [s] mouens robustus iugera [t] fossor.

a propriam generositatem. b per quos uinum defluit. Colu. l.2.c.2. c uasa uiminea quae ad praela, id est, torcularia esse solent. d Sensim, et cum mora egredietur, uelut luctando. e id est, linguam, & imum palatum, per synecdochen. f Lucretianum uerbũ: atq. hãc esse germanã lectionẽ ex auctoritate Higini, probat Gel. l.1.c.21. etsi in alijs lib. legatur, Amaro. g Illisa humo non dissipatur. h cohaeret: fit tenax, & adhaerescit. i ultra modum laeta. K ne herbis luxuriet. l surgentibus herbis. m uarie hic uersus legitur: alij. n. Et quisquis color. alij uero, Et quis cuique color, remota, At, particula seq. n explorare, quae terra sit frigida. o Indicia. p de pastinatione nouelleti. q Montanum uinetum. r Inuersas. s pro, mouens & labefaciens: t uniter.

At, si

At, si [a] quos haud ulla uiros uigilantia fugit:
Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus [b] seges, & quo mox digesta feratur;
Mutatam ignorent subito ne semina [c] matrem.
Quin etiam caeli [d] regionem in cortice signant;
Vt, quo quaeq. modo steterit, qua parte calores
Austrinos [e] tulerit, quae terra obuerterit [f] axi,
Restituant: adeo [g] in teneris consuescere multũ est.
Collibus, an plano, melius sit ponere uites,
Quaere prius. si pinguis agros [h] metabere campi;
Densa sere. in denso non segnior ubere Bacchus.
Sin tumulis accliue solum, collesq. supinos:
Indulge [i] ordinibus: nec secius omnis in [k] unguem
Arboribus [l] positis secto uia limite quadret.
Vt saepe ingenti bello cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo stetit agmen aperto;
Directaeq. acies, ac late fluctuat [m] omnis
Aere [n] renidenti tellus, necdum horrida miscent
Proelia, sed dubius medijs Mars errat in armis:
Omnia sunt paribus numeris [o] dimensa uiarum:
Non animum modo uti pascat [p] prospectus inanem;
Sed quia non aliter uires dabit omnibus aequas
Terra, neq. in uacuum poterunt se extendere rami.
Forsitan, & scrobibus [q] quae sint fastigia, [r] quaeras.
Ausim uel tenui uitem committere sulco:

a De hoc praecepto, Cato c.46. Plin.l.17. c.10. b seminarium. c terram: ut, Antiquã exquirite matrẽ, id est, maternum sinum. d Theoph. lib. 2. de plant. e Meridianos. f Septemtrioni. g Alij; a teneris. est autem haec sententia sumpta ex Theop.l.3. de plantis. quam Aristo.2.Ethi. uberius tractat. h eliges: alij, metis & terminibus distingues. i fac ordines longissimos k perfecte. Horat. Ad unguem factus homo. translatio, a marmorarijs, qui iuncturas unguibus probant. l In quincuncem dispositis. Var.l.1 c.7. m Tumultuario agitatur, ceu mare fluctibus. n Lucre. lib.2. Aere renidescit tellus, Homer.Iliad.T. o Interuallis. p delectet, ut lib.VI. Atque animum pictura pascit inani. q Colu.lib.3.c.19. & l.1.c.20. r quae altitudo.

Altius,

Altius, ac penitus terrae, defigitur [a] arbos,
Aesculus in primis: quae [b] quantũ uertice ad auras
Aetherias, tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hiemes illam, non [c] flabra, neque imbres
Conuellunt. immota manet, multosq. per annos
Multa uirum uoluens durando saecula uincit.
Tum fortes late ramos, & brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet [d] umbram.
Ne ue [e] tibi ad solem uergant uineta cadentem:
Ne ue inter uites [f] corylum sere: ne ue [g] flagella
Sũma pete, aut summas defringe ex arbore plãtas:
(Tantus [h] amor terrae) neu ferro [i] laede retuso
Semina, ne ue oleae siluestres insere truncos.
Nam [k] saepe incautis pastoribus excidit ignis:
Qui, furtim pingui primum sub cortice tectus,
Robora comprendit; frondesq. elapsus in altas,
Ingentem caelo sonitum dedit: inde secutus
Per ramos uictor, perq. alta cacumina regnat,
Et totum inuoluit flammis nemus, & ruit [l] atram
Ad caelum [m] picea crassus caligine nubem;
Praesertim si tempestas a uertice [n] siluis
Incubuit, glomeratq. ferens incendia uentus
Hoc [o] ubi: non a stirpe ualent, caesaeq. reuerti
Possunt, atque ima similes reuirescere terra:
Infelix superat folijs oleaster amaris.

a *Videtur innuere uitem non esse arborem.* b *Aesculus quãtum corpore eminet, tantum radice descendit Plin.* c *uentorum flatus.* d *Vnde πλατάφυλος dicta.* e *Var. li. 1. c. 25. Colũ. l. 4. c. 11. et 12. Plin. in l. 22. c. 2.* f *eius enim radices uitibus nocent.* g *Ne malleoli uel taleae e summa surculi parte sumantur. Colum.* h *Ratio haec parenthesi inclusa, sub indicat surculos circa terram rescindendos esse: qui terrae assuetus est, ei denique inseri debet, flagella autem aerem sequuntur. Vide Theophr. l. 4. c. 8. de causs. plãt.* i *nam laesae aut uulneratae moriuntur. aliud in aesculo quae laesa maxime fruticat. V V.* K Home. Iliad. β. l *agentis est hoc in loco; pro egerit, ruere facit, & proijcit. Galli quoq. ead. significatione, Ruer. dicunt.* m *Velut picea.* n Ab ipsis cacuminib. o *subandi, contigerit.* p *pro, superest oleaster sterilis.*

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidam spirante mouere.
Rura gelu tum claudit hiems: nec semine iacto
Concretam patitur radicem affigere terrae.
Optima uinetis satio, cum uere [a] rubenti
Candida [b] uenit auis, longis inuisa colubris;
Prima uel autumni [c] sub frigora, cum rapidus sol
Non dũ hiemẽ cõtingit equis, iam praeterit aestas.
Ver [d] adeo frondi nemorum, uer utile siluis:
Vere tument [e] terrae, & genitalia [f] semina poscũt.
Tum pater omnipotens [g] fecundis imbribus [h] aether
Coniugis in gremium laetae descendit; & omnes
Magnus alit, magno commistus corpore, fetus.
Auia tum resonant, auibus uirgulta canoris,
Et uenerem certis [i] repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: zephyriq. tepentibus auris
Laxant arua sinus. superat tener omnibus humor,
Inq. nouos soles [k] audent se gramina tuto
Credere; nec metuit surgentes pampinus austros,
Aut actum caelo magnis aquilonibus imbrem;
Sed trudit [l] gemmas, & frondes explicat omnes.
Non alios [m] prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumue habuisse tenorem
Crediderim. uer illud erat: uer [n] magnus agebat
Orbis, & hibernis [o] parcebant flatibus euri,

a propter flores; purpureo & florenti.
b Ciconia, serpentibus pullos pascens, teste Iuuenal.
c Pallad. l. 4. 1. Colum. l. 4. 14.
d Descriptio ueris, sicut apud Ouid. 4. Fast.
e Dictum, tamquam de animali, quod in libidinem turget, ea accensum.
f Est. n. hoc tempus fecũdissimum & uiuacissimũ; propter caloris & humoris temperatam caliditatem. Theophr. l. 1. de causs. plant. c. 14. Var. l. 2. c. 28.
g Respexit ad Lucr. locũ l. 1.
h .i. aer. nã aether pluuias non habet. accipitur autem Iuppiter, et pro aethere & pro aere.
i Vere magis, quia uere redit calor ossib. ut lib. 3. Geor.
k Μετάληψις.
l effundit.
m Contra peripateticos mundum esse natum censet.
n Mundus immensus & infinitus eodem tempore natus dicitur, quod tamen non placet Arist. 8. physicor.
o asperis, & saeuis: uel, non erat ita frigidus eorum flatus.

Cum primum [a] lucem pecudes hausere, uirumq.
[b] Ferrea progenies [c] duris caput extulit aruis,
Immissaeq. ferae siluis, & sidera caelo.
Nec res hunc tenerae possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusq., caloremq.
Inter, & exciperet caeli indulgentia terras.
Quod superest, quaecũq. premes [d] uirgulta per agros,
Sparge [e] fimo pingui, & multa memor occule terra;
Aut lapidẽ bibulum, [f] aut squalentes infode cõchas.
Inter [g] enim labentur aquae, tenuisq. subibit
Halitus, atq. animos [h] tollent sata, iamq. reperti,
Qui saxo super, atq. ingentis pondere testae
Vrgerent hoc effusos [i] munimen ad imbres:
Hoc, ubi hiulca [k] siti findit canis aestifer arua,
Seminibus positis, superest deducere terram,
Saepius ad capita, [l] & duros [m] iactare bidentes.
Aut presso [n] exercere solum sub uomere, & ipsa
Flectere [o] luctantes inter uineta iuuencos.
Tum leues calamos, & rasae hastilia uirgae,
Fraxineasq. aptare sudes, furcasq. bicornes;
Viribus eniti quarum, & contemnere uentos
Assuescant, summasq. sequi tabulata [p] per ulmos.
Ac, dum prima nouis adolescit frondibus aetas,
Parcendum teneris, & dum se [q] laetus ad auras
Palmes agit laxis per [r] purum immissis habenis:
Ipsa acie falcis nondum tentanda, sed uncis
Carpendae [s] manibus frondes, interq. legendae,

a Al. Primae.
b dura ad laborem sustinendum. alibi: Vnde homines nati, durum genus. alij, Terrea progenies; ut apud Lactant. C.
c Sic Hesio. l. 1. Diei & op. Νῦν γὰρ δὴ γένος ἐστὶ σιδήρειον.
d In scrobẽ defodies.
e Magonẽ Carthaginiẽsẽ ĩ hoc praecepto secutum esse Virg. auctor est Col. l. 5. c. 4.
f qui Arenarius uocatur.
g Tmesis.
h Recreabuntur.

i cõtra nimias pluuias. K ardẽte colore fissa. l uitiũ. m hoc ad glebas cõminuẽdas facit. n Periphrasis aratiõis. o moderate, ne tenera uirgulta cõcutiãt. p Tabulata ĩ arbusto sũt ueluti uitiũ domicilia, tubiculis ẽt disticta. q Dũ crescit. r aerẽ. s Hãc frõdiũ auulsionẽ scriptores Insolationẽ uocãt.

Inde,

Inde, ubi iam ualidis amplexae stirpibus [a] ulmos
Exierint; tunc stringe comas [b]; tunc brachia tonde;
Ante reformidant ferrum: tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compesce [c] fluentes.
Texendae saepes [d] etiam, & pecus omne tenendum,
Praecipue dum frons tenera, imprudensq. [e] laborum,
Cui super indignas [f] hiemes, solemq. potentem,
Siluestres uri [g] assidue, capreaeq. [h] sequaces
Illudunt: pascuntur oues, auidaeq. iuuencae:
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut grauis incumbens scopulis [i] arentibus aestas,
Quantum illi nocuere greges, duriq. [k] uenenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam [l] ob culpam Baccho caper omnibus aris
Caeditur, & ueteres [m] ineunt proscenia [n] ludi;
Praemiaq. ingentes pagos, & compita circum
Theseidae [o] posuere, atque inter pocula laeti
Mollibus [p] in pratis unctos [q] saliere [r] per [s] utres.

a solidioribus palmitibus. b folia: sic 12. Aenei. Posuitq. comas & brachia ferro. c superuacuos. d Pallad. lib. 1. c. 34. ubi docet quomodo uinea saepem facere debeamus. e Graecor. more, dixit, ἀπείρητος πόνων. f saeuas: et, Potentem, grauem. g Vri, sunt feri boues. Caesar. de bel. Gal. l. 6. Macro. Satur. l. 1. Pli. l. 11. c. 36. & l. 8. c. 15. Solinus. h Quantū noceant uineis, Istricae alpes probe testantur. i etiam saxa caloribus penetrans. K uenenosi morsus. l Hanc ration. & Ouid. reddit 1. Fast. m primi. n. ludi theatrales ex Liberalib. nati ludis. n Locus ante scenā. o Quod ipsi Thes. (1. Athenienses) uocarunt, ἀσκωλιάζειν. est. n. Ascoliasmus, genus saltationis in Bacchi orgijs fieri solitum: quod ex Athenaeo Coel. anotauit l. 5. c. 4. p In ludis Atheniensibus in medio Theatro constituebatur; non in pratis. q perunctos. r Diomedes. s Vno pede. n. insiliebāt utres unctos & inflatos, in medio theatri positos, ut delabētes spectatorib. risum excitarēt. Quod originem habet ex fabulis. nā ferunt Liberū patrē Icario uitē & uuā tradidisse, cum quod pius & iustus erat, tū ut alios inserendi rationē doceret: cū uero hircus ī uineā insiluisset, et tenerrima quaeque decerpsisset folia, iratus Icarius, uindictaeq. cupidus, ex pelle eius utrē cōfecit, & uento impletū praeligauit, circa quē ī medio positū uno pede Empusarū īstar saltare socios iussit.

Necnon

Necnon Auſonij, Troia [a] gens miſſa, coloni
Verſibus incomptis [b] ludunt, riſuq. ſoluto;
Oraq. [c] corticibus ſumunt horrenda cauatis;
Et te, Bacche, uocant per carmina laeta, tibiq.
Oſcilla [d] ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
Hinc [e] omnis largo pubeſcit uinea fetu:
Complentur uallesq. cauae, ſaltusq. profundi,
Et quocumque deus circum caput egit honeſtum.
Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patrijs; lancesq., & liba feremus:
Et ductus cornu ſtabit [f] ſacer hircus ad aram:
Pinguiaq. in uerubus torrebimus exta [g] colurnis,
Eſt etiam ille labor curandis uitibus [h] alter:
Cui nūquā [i] exhauſti ſatis eſt. namque oē quotannis
Terq. quaterq. ſolum ſcindendum, glebaq. uerſis
Aeternum frangenda bidentibus; omne leuandum
Fronde nemus. redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in [k] ſe ſua per ueſtigia uoluitur [l] annus.
Et iam olim, [m] ſeras poſuit cum uinea frondes,
Frigidus [n] & ſiluis Aquilo decuſſit honorem;
Iam tum acer curas uenientem extendit in annum
Ruſticus, & curuo Saturni [o] dente relictam
Perſequitur uitem attondens, fingitq. [p] putando.

a Troia oriundi, ut ex hiſtoriis, & Aene. Virg. patet.

b Rhythmicis dithyrābicis. V V.

c Perſonas capiunt ex arborum cauatis corticibus.

d Obſcenae partis ſimulacra: uel, quaedam ueluт ſuſpendicula, quib. ſe in aere pēdentes agitabant. De his uide Plutar. in Moral. Herodo. in Sacr. Bacchi.

e poſt haec ſacra celebrata. f exſecrabilis. g non temere ait Colurnis. ſupra. n. dixit: Ne ue inter uites corylum ſere. Alludit autē ad epulare ſacrificium, quod paſſim in Homericis cernitur. h Colum. l. 4. c. 5. i pro, exhauſtionis: ut lib. II. Seruantiſſimus aequi, pro aequitatis. K unde a Graecis recte ἐνιαυτὸς dicitur. l unde uet. Annum a circuitu uidentur appellaſſe, ab Am, pro circum. Macrob. m ſero cadentes. n carmen hoc integrum ex Varr. Attacino ſumptum. o falcem intelligit, quae eſt in Saturni tutela. p id eſt, componit, putando ablaqueatam uineam.

Primus humum fodito; primus deuecta[a] *cremato*
Sarmenta, & uallos[b] *primus sub tecta referto,*
Postremus metito.[c] *bis uitibus*[d] *ingruit umbra:*
Bis segetem[e] *densis obducunt sentibus herbae:*
Durus uterque labor. laudato[f] *ingentia rura,*
Exiguum colito.[g] *necnon etiam aspera*[h] *rusci*
Vimina per siluam, & ripis fluuialis arundo
Caeditur, incultiq. exercet cura salicti.
Iam uinctae uites: iam falcem arbusta[i] *reponunt:*
Iam canit extremos effetus uinitor antes.[k]
Sollicitanda tamen tellus, puluisq.[l] *mouendus,*
Et iam maturis metuendus Iuppiter[m] *uuis.*
Contra,[n] *non ulla est oleis cultura; neque illae*
Procuruam exspectant falcem, rastrosq. tenaces;
Cum semel haeserunt aruis, aurasq.[o] *tulerunt.*
Ipsa[p] *satis*[q] *tellus, cum dente recluditur unco,*
Sufficit humorem, & grauidas cum uomere fruges.
Hoc[r] *pinguem & placitam*[s] *paci nutritor*[t] *oliuam*
Poma quoque, ut primum truncos sensere ualentes,
Et uires habuere suas, ad sidera raptim
Vi[u] *propria nituntur, opisq. haud indiga nostrae.*
Nec minus interea fetu nemus[x] *omne grauescit,*

a *quidam legunt, Defecta.*
b *pedamēta Saturnina.*
c *uindemiato.*
d *Et iccirco bis pampinandum.*
e *Et ideo bis sarriēdae & runcandae sunt uites. V V.*
f Haec *uerba diligeter expendit Colu.l.1.c.3.*
g *Agri modus seruandus est: quod etiam praecepit Lucre. l.2. estq. tā uerum, ut etiam hoc hemistichium in prouerb. abierit. uide Chil. Adagior.*
h *ruscum uirgultum est, unde uites alligantur.* i *Permittunt reponere.* K *Extremos ordines uinearum.* l *quod dicitur Pulueratio.* m *aer: cuius uarietas plerumque decipit laborem rusticorum.* n *Plin.l.15. Var. lib.3.c.28. & Col.l.3.c.27.* o *Ventis ferēdis sunt assuefactae.* p *Aratum oliuetum & oleis prodest, & ex inde frumenta gignuntur.* q *frumētis.* r *Hoc, pro hac re, hac ratione.* s *acceptam, & gratam paci, utpote cuius sit insigne. quare etiam a caduceatoribus gestari solebat.* t *pro Nutrito: passiuum pro actiuo.* u *Lucre.l.2. Ipsa suis pollens opibus; nil indiga nostri.* x *pomarium.*

Sangui-

Sanguineisq. inculta rubent [a] auiaria [b] baccis.
Tondentur [c] cythisi: tedas silua alta ministrat;
Pascunturq. ignes nocturni, & lumina [d] fundunt:
Et [e] dubitant homines serere, atq. impendere curã?
Quid maiora sequar? salices, humilesq. [f] genistae,
Aut illae pecori frondem, aut pastoribus umbram
Sufficiunt, [g] saepemq. satis, & pabula melli,
Et iuuat undantem [h] buxo spectare [i] Cytorum,
Nariciaeq. [k] picis lucos [l]: iuuat arua uidere
Non rastris hominum, non ulli obnoxia curae.
Ipsae Caucaseo [m] steriles in uertice siluae,
Quas animosi Euri assidue franguntq., feruntq.,
Dant alios aliae fetus: dant utile lignum
Nauigijsq. pinos, [n] domibus cedrosq. [o], cupressosq.
Hinc [p] radios triuere rotis, hinc tympana [q] plaustris
Agricolae, & pandas ratibus posuere carinas.
Viminibus salices fecundae, frondibus ulmi:
At myrtus ualidis hastilibus: & bona bello
Cornus: [r] Ithyreos [s] taxi torquentur in arcus.
Nec tiliae leues, aut torno rasile [t] buxum,
Non formam accipiunt, ferroq. cauantur acuto.
Necnon & torrentem undam leuis innatat alnus
Missa Pado [u]: necnon & apes examina condunt

a Synecdoche; pro siluis & arboribus, ubi aues nidificant. b siluestribus pomis. c Graeci, ἀποσείρονται. d Lucr. l. 4. e Abest hic uersus a uetere Virg. Carp. & qui repositus erat, deletus est. f Pli. l. 24. c. 19. g Gel. l. 7. c. 17. h quia buxus in Cytoro, Macedoniae mõte, aestus imitatur undarum. i Catul. Cytore buxifer, K Vui. credit scribendum esse, Naryciaeq., per ypsilon. l pro siluas. m In Caucasi, Scithiae mõtis uertice, sunt arbores odoratae, & steriles. n Ex pinis naues fieri solitas, ex Bucol. patet: Nec nautica pinus. o nam & templum Hierosolymitanũ ex cedro fuit exstructum. p De siluis. nam de cupresso neque rotae, neque radij fiunt. Triuere, autem, pro, composuere de torno. q Tesia uehiculorum. S. r Mascula. femina. n. inutilis, auct. Theophr. & Plin. s Parthicos. t unde tibiae illae multiforatiles fiunt. u Qui a Graec. Eridanus dicitur. & fluuiorum rex, a Virgi. alibi.

Corticibusq. cauis, uitiosaeq. ilicis [a] alueo.
Quid memorandum aeque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus [b] & ad culpam [c] caußas dedit: ille furẽtes
Centauros [d] leto domuit, Rhoetumq., [e] Polumq.,
Et magno Hylaeum Lapithis [f] cratere minantem.
O fortunatos [g] nimium, sua si bona norint,
Agricolas, quibus ipsa, procul discordibus armis.
Fundit humo facilem uictum iustissima [h] tellus.
Si non [i] ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum [k] totis uomit aedibus [l] undam,
Nec uarios inhiant [m] pulchra testudine postes,
Illusasq. [n] auro uestes, Ephyreiaq. [o] aera;
Alba nec assyrio fucatur lana ueneno.
Nec casia [p] liquidi corrumpitur usus oliui:
At secura quies, & nescia [q] fallere uita,
Diues opum uariarum, at latis otia fundis,
Speluncae, uiuiq. [r] lacus, at frigida [s] Tempe,

a Alij, alueo.

b Vituperat uites, quod uina suppeditẽt, quae boĩes et inebriãt, & insanos reddant.

c Nã neq. ipsi Noeo bene succesſit uitium propagatio.

d qui sunt ebrietate in furorẽ compulsi.

e Rhoecumq. ex Callimachi commen. f Diodor. lib. 5. Ouid. 12. Metamorph. Horat. lib. 5. Ode 12. Homer. Odyss. φ. g Digressio ad laudes uitae rusticae. de quib. Cat. Var: & Col. in pr. de re rust. Plin. l. 18. aliquot capp. Cic de senect. Home. l. 6. & 7. Odyss. h Iustißime reddens quod accepit, & quidem magno cum fenore. i Lucre. lib. 2. K Alludit ad Ro. consuetudinem; qui 1. & 2. hora salutabant: tertia in caußis & iudicijs uersabantur: quarta, & quincta in domesticis negotijs operam ponebant; ut ex Martiale patet. l Multitudinem tumultuosam. m Indica. n lauro quasi per lusum ab artifice inspersas. legunt quidam hic; Inclusasq. quod reijcit Ser. o Corinthia. p Frutex Aethiopiae est, iuxta cinnamomi sarculos crescens, quae cum oleo macerata fuerit, reddit unguentum uel oleũ: unde Pers. Sat. 2. Nec sibi corrupto casiam dissoluit oliuo. Alludit autem ad ueterum Roman. consuetudinem, qui certis horis lauabantur & ungebantur, ac delibuti cenabant. q Aut quia innocentes sunt; aut quia immobilis est status uitae eorum. r naturales, non, ut in urbibus, labore quaesiti. s loca amoenißima in Thessalia inter Pelion, & Olympum montes.

Mugitusq. boum, mollesq.[a] sub arbore somni,
Non absunt: illis [b] saltus, ac lustra ferarum,
Et patiens operum, paruoq. assueta iuuentus,
Sacra Deum, sanctiq. patres: extrema per illos
Iustitia [c] excedens terris uestigia fecit.
Me uero primum dulces ante omnia Musae,
Quarum [d] sacra fero, ingenti perculsus amore,
Accipiant; caeliq. uias, & sidera monstrent,
Defectus Solis [e] uarios, Lunaeq. labores:
Vnde tremor [f] terris, qua ui maria alta tumescant
Obijcibus ruptis, rursusq. in se ipsa residant:
Quid [g] tantum Oceano properent se tingere Soles
Hiberni, uel quae tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturae accedere [h] partes,
Frigidus obstiterit circum praecordia sanguis:
Rura mihi, & rigui placeant in uallibus amnes,
Flumina amem, siluasq. inglorius: o, ubi campi
Sperchiusq. [i], & uirginibus [k] bacchata Lacaenis
Taygeta: [l] o, qui me gelidis in uallibus [m] Aemi
Sistat, & ingenti ramorum protegat umbra.
Felix [n] qui potuit rerum cognoscere caussas,
Atque metus omnes, & inexorabile [o] fatum
Subiecit pedibus, strepitumq. Acherontis [p] auari.
Fortunatus & ille, deos qui nouit agrestes,

a Incerti poetae hemistichiū expreßit: μαλα' κγὶ δ' ὑπὸ δενδρεσιν ὕπνοι.

b Venationes ĩ saltibus.

c Astraea uirgo. Hesiod. Arat. in Phaeno. Ouid. et Higinus.

d Quarum sacerdos. quidã putant respici ad matronas, quae in uehiculis sacra ferebãt.

e Interdũ enim duobus, interdum quattuor, interdum pluribus deficit diebus. f Terraemotus. Macrob. 1. de som. Scip. Plin. lib 2. c. 18. g Periphrasis hiemis. h Si physicam philosophiam noße non licuerit: ut Empedocles, animum esse sanguinem cordi suffusum existimabat, teste Cice. i Theßaliae flumen. K A uirg. Spartanis frequentata Bacchi orgijs Taygeta. l Mõs Laconiae. m Thraciae mons: & Gelidas ualles, ait, propter Boream, qui Thraciam perspirat. n Antipophora. o Home. Odys. ω. p Mundum uniuersum ad interitum trahentis.

Panaq.,

Panaq., Siluanumq. senem, Nymphasq. sorores.
Illum [a] *non populi* [b] *fasces, non purpura regum*
Flexit, & infidos agitans discordia [c] *fratres,*
Aut [d] *coniurato descendens* [e] *Dacus ab Istro:*
Non res Romanae, perituraq. regna: neque ille
Aut doluit miserans inopem, aut inuidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa uolentia rura
Sponte tulere sua, carpsit; nec ferrea [f] *iura,*
Insanumq. [g] *forum, aut populi tabularia* [h] *uidit.*
Sollicitant [i] *alij remis freta caeca, ruuntq.*
In ferrum: penetrant aulas, & limina regum.
Hic petit excidijs urbem, miserosq. penates,
Vt gemma [k] *bibat, & Sarrano* [l] *dormiat ostro.*
Condit opes alius, defossoq. incubat auro.
Hic stupet attonitus Rostris: hunc plausus [m] *hiantem*
Per cuneos (geminatur enim) plebisq. patrumq.
Corripuit [n]; *gaudent* [o] *perfusi sanguine fratrum,*
Exsilioq. domos, & dulcia limina mutant,
Atque [p] *alio patriam quaerunt sub Sole iacentem.*
Agricola incuruo terram dimouit [q] *aratro:*
Hinc anni [r] *labor: hinc patriam, paruosq. nepotes*
Sustinet: [s] *hinc armenta boum, meritosq.* [t] *iuuēcos.*

a *Exaggerat commoda uitae rusticanae ex incommodis uitae urbanae.*

b *Honores a populo dati.*

c *ut, Romulum, & Remum.*

d *hoc est, non reddit eū sollicitū coniuratio Barbarorū.*

e *Daci, qui nunc VValachi dicuntur, cum socijs suis Istri accolis, coniurant de fide societatis non soluenda.* f *dura & ualde stricta.* g *ob lites.* h *ubi actus publici continentur.* i *Diuersorum enarrat diuersa studia; ut Horat. Ode* 1. K *gemmeo poculo. uel potius, gemmato.* l *L. Valer. de Morte: Incubet ut Tyrijs, atque ex solido bibat auro.* m *In theatro.* n *Ex Varij lib. de morte sumptum esse putat Macrob. Sat. lib. 6. c. 1. Sic Catul. Perfudere manus fraterno sanguine fratres.* o *Lucre. lib. 3. Crudeles gaudent in tristi funere fratres.* p *Pedo Albinouanus: Anne alio mundi positas sub cardine gentes, Atque alium libris intactum quaerimus orbem?* q *Virg. Carpensis, Molitas aratro.* r *annua capit alimenta.* s *Sustentat.* t *Laboris consortes.*

Nec requies, quin aut pomis exuberet annus:
Aut fetu pecorum, aut Cerealis [a] mergite culmi,
Prouentuq. oneret sulcas, atq. horrea [b] uincat.
Venit hiems, teritur [c] Sicyonia bacca [d] trapetis:
Glande sues laeti redeunt: dant arbuta [e] siluae:
Et uarios ponit fetus autumnus: & alte
Mitis [f] in apricis coquitur uindemia saxis.
Interea [g] pendent dulces circum oscula nati:
Casta pudicitiam seruat domus: ubera uaccae
Lactea demittunt: pinguesq. in gramine [h] laeto,
Inter se aduersis luctantur cornibus haedi.
Ipse dies agitat festos, fusisq. per herbam,
Ignis ubi in medio, & socij cratera [i] coronant,
Te libans Lenaee uocat; pecorisq. [k] magistris
Velocis iaculi [l] certamina ponit in ulmo:
Corporaq. agresti nudant praedura palaestra.
Hanc [m] olim ueteres uitam coluere [n] Sabini,
Hanc Remus, & frater; sic fortis Etruria [o] creuit:
Scilicet & rerum facta est pulcherrima Roma,
Septem [p] quae una sibi muro circumdedit arces.

a spicarum manipulis. b Sic l. 1. Illius immensae ruperunt horrea messes. c Oliua: a Sicyone Laconiae ciuitate. d id est, molis oleareis: Var. et Cat. c. 22. e poma siluestria. f Mitescentes uel maturescentes uuae. g Lucr. l. 3. At non iam domus accipiet te laeta, neque uxor Optima, nec dulces occurrent oscula nati Praeripere, & tacita pectus dulcedine tangent. h Acyrologia. i In Aen. Vina coronant: sicut et apud Home. κοῦροι δὲ κρατῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο. Et Odys. β. στήσαντο κρατῆρας ἐπιστεφέας οἴνοιο. K Opilionibus. l Qualia describit Aen. lib. 5. post pugnam Daretis, & Entelli. m Amplificat ab exemplis maiorum. n Quorum origo est Caspia, aut Saga, non Graeca, ut Beros. 5. Antiq. o constat enim Tuscos usque ad fretum Siculum omnia possedisse. Liui. ideo ab ijs Tuscum mare aut Tyrrhenum dicitur, quod est a latere Italiae meridionali, quae sub Euandro, Caco, Alcaeo, & Hercule ante Troiae excidium floruit; in hac autem, Roma caput est. p Colles, Capitolium, Auentinum, Coelium, Exquilias, Quirinalem, Palatinum. Varr. lib. 1. Ling. Lat.

Ante

Ante etiam sceptrum Dictaei[a] regis, & ante
Impia quam caesis gens est epulata iuuencis,
Aureus hanc uitam in terris Saturnus agebat.
Nec dum etiam audierant inflari cassica, necdum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos immensum spatijs confecimus aequor;
Et iam[b] tempus equum[c] fumantia[d] soluere colla.

a *id est, antequam regnaret Iuppiter, qui fuit enutritus in Dictaeo Cretensi monte.*

b *Clausula allegorica: qualis est illa in Bucol. Claudite iam riuos, pueri, sat prata biberunt.* c *Eodem modo Callimach. in Pallad.* d *huic libro finem imponere, tamquam ingenio defatigato.*

GEORGICORVM
LIB. III

ARGVMENTVM

Hic liber, ſicut & qui proxime ſequitur, Paſtoralis, non Georgicus a quibuſdam uocatus fuit, ut annotat Ser. in f. commen. in lib. 2. Quin etiam non procul a principio comment. in lib. 1. Gergorg. tradit quoſdam aſſeruiſſe duos tantum eſſe Ceorgicorum libros; ſed ita, ut eorum ſententiam reijciat, Virgilius certe, poſtquam duobus ſuperioribus libris arationis, plantationisque rationem abſoluit, nunc paſtionis curam, quae in generali operis totius propoſitione tertia erat, hoc libro exſequitur. Duae autem ſunt argumenti huius partes: quarum prior armentorum, equorum praeſertim, & boum, curam continet: quales ſcilicet in utroque genere deligendae ſunt matres, quales potiſſimum parandi ſnnt admiſſarij, quibuſque indicijs equini pulli generoſitas poſsit deprehendi, quaeque omnibus ijs cura pro ratione aetatis debet adhiberi. Poſterior pars minoris pecoris paſcendi rationem complectitur, ouium praecipue, & caprarum: generaq. morborum explicat, quibus greges peculiariter infeſtantur, una cum eorum cauſsis, & remedijs. Inter cetera autem morborum genera & peſtilentiam enumerat: arreptaque inde occaſione, Lucretium imitatus, ad grauiſsimam quandam Illyrici, Venetiarum, uicinarumq. regionum peſtilentiam digreditur.

ALIVD. ARGVMENTVM
HERENNII. MODESTINI
IVRISCONSVLTI

Teq. Pales, & te paſtor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, & gramine paſcua laeta,
Quis habitent armenta locis, ſtabulentur & agni,
Omnia diuino monſtrauit carmine uates.

TE. QVOQVE,[a] magna Pales, & te memorande canemus,
Paſtor [b] ab Amphryſo: uos [c] ſiluae, amnesq. [d] Lycaei,
Cetera, [e] quae [f] uacuas tenuiſſent [g] carmina mentes,
Omnia iam uulgata. quis aut Euryſthea [h] durum,
Aut illaudati [i] neſcit Buſiridis [k] aras? [l]
Cui non dictus Hylas [m] puer, & Latonia [n] Delos?
Hippodameq. [o] humeroq. [p] Pelops inſignis eburno,
Acer equis? tentanda uia eſt, qua me quoq. poſſim
Tollere humo, [q] uictorq. [r] uirum uolitare per ora.
Primus [ſ] ego in patriam mecum (modo uita ſuperſit)

a ut Cererem & Bacchum cecinimus; ita etiam te canemus, magna Pales, dea pabuli; in cuius honorem Romani inſtituerũt Palilia, ne pabuli anguſtia premerentur: de qua Oui. 2. Faſt.

b Apollinis notatio eſt: qui Admeti regis Pheriorum armenta pauit, ut Thartaeus ſcribit. Hic autem a paſtionis loco Amphryſius dicitur. nam Amphryſis eſt & in Phocide iuxta opidum Amphryſam: & in Theſſalia Pelaſgiote prope Magneſſam urbem, fluuius eſt. c per Proſopopoeiam Pana notat, qui Siluarũ deus eſt. d Montis Arcadiae. e Antipophora. f quae delectare audiẽtes fabulae poterãt. g ueluti catenulis aureis Hercules Ogmius aĩos auditorũ detinuit. h .ſ. cõtra Herculẽ. nã illius iuſſu ſuos labores perfecit, ut meminit Hom. Ili. τ. & Diod. Sic. in 5. i Illaudabilis, & magnopere uituperãdi, κατ' ἐξοχὴν. Gel. l. 2. c. 6. K Buſiris Aegypti rex fuit, etſi Strab. l. 4. cõtra ſentiat. l quibus hoſpites mactauit: ſed, cũ idẽ in Hercule fruſtra tentaſſet, ab eo interfectus eſt, Diodo in 1. & 5. Plut. in Paralellis. m qui a Nymphis raptus eſt, et Herculis Catamitus fingitur, de quo eſt Theocr. eidyllion. n in qua Latona enixa eſt Apollinẽ & Dianã. o Hippodame, fuit Oenomai, Piſarum, & Elidis regis, filia, cuius connubiũ Pelops, curſus certamine, adeptus eſt. Vide Apollon. Argonaut. & Eurip. Tauric. Pindarum, Xenophontem, & Senecam in Thyeſte. p quem ei Iuppiter, pro conceſſo a Cerere naturali humero, repoſuiſſe dicitur. Senecae in Thyeſte. q Paroemia. r Qui aliquid perfecit & abſoluit. Sic & paullo poſt: Ille uictor ego, etc. ſ Celeritatem affectat ex Caeſaris geſtis, quae deſcripturus eſt. Egregie autem decorum paſtorale hic ſeruatur.

Aonio [a] *rediens deducam* [b] *uertice Musas:*
Primus Idumaeas [c] *referam tibi Mantua* [d] *palmas;*
Et uiridi in campo templum de marmore ponam
Propter [e] *aquam, tardis ingens ubi flexibus errat*
Mincius, [f] *& tenera praetexit arundine ripas.*
In medio [g] *mihi Caesar erit, templumq. tenebit.*
Illi [h] *uictor ego, & Tyrio conspectus in* [i] *ostro,*
Centum quadriiugos agitabo ad flumina [k] *currus.*
Cuncta mihi [l] *Alphaeũ linquens, lucosq. Molorchi,*
Cursibus, & crudo decernet Graecia [m] *caestu.*
Ipse caput tonsae [n] *folijs ornatus oliuae*
Dona feram. iam nunc sollemnes ducere pompas
Ad delubra iuuat, caesosq. uidere iuuencos:
Vel scena [o] *ut uersis discedat frontibus: utq.*

a Aonio u. hoc est, Parnasso: at Ser. Heliconem intelligit. b In patriã meã Mantuam. c quantae sunt apud Idumen, ciuitatẽ Phoenicis. d Celebritatem et uictoriam. e prope, uel iuxta aquam: ut Ouid. Propter humum uolitat. Terẽ. Adelph. Hic propter hunc adsiste. f Vbi tarde fluit, & se in Padum exonerat. g hoc est, Caesari templum dicabo, et eius simulacrum in medio collocabo. h Al. Illic. i In habitu pontificis, exponit Seruius. K Exhibebo ludos Circenses; in quibus erant quattuor factiones aurigantium diuersis colorib. distinctae; ex quarum singulis uno die 25. mittebantur currus. Sueto. in Domit. l Tales ludos instituam, ut ad eosdem nulla sint Olympia, ab Hercule; Pindaro teste, instituta, & quincto quoque anno iuxta Alpheum Elidis flumen celebrari solita: Nulla quoque sint Nemaea certamina, quae in Arcadiae silua Nemaea (ubi Molorchus armenta pauit, ac eiusdem hospes Hercules, immensae magnitudinis leonem trucidauit) agi solebant. Nulla sint Pythia, nulla Isthmia, apud Graecos quondam celeberrima certamina. Vide Odas Pind. & Epigram. illud uetus, quod Archiae adscriptum est m Caestuum certamen Graecis in usu fuisse innuit Virg. hoc tamen nondum se comperisse, uir doctissimus V V. scribit: nisi πυγμῆς nomine illud caperet, quo Eryx lib. 5. Aeneid. contendisse narratur: aut eodem referre uellet Amycum decertantem, Thocr. eidyl. κζ. aut Orpheum in Argonaut. sed neque nobis uerisimile sit idem hoc ludi genus fuisse, cum eo, quo Dares & Entellus decertarunt. n minutis folijs compositae: nam apud Pindarum oleaginea corona uictori Olympiorum dicitur. o Significat scenam uersatiles habentem machinas, quae uersatae ostendebant quae extra urbem, aut in urbe erant.

Purpu-

Purpurea intexti[a] *tollant aulaea*[b] *Britanni.*
In foribus[c] *pugnam ex auro, solidoq.*[d] *elephanto*
Gangaridum[e] *faciam, uictorisq. arma*[f] *Quirini:*
Atque hic undantem bello, magnumq. fluentem
Nilum, ac nauali[g] *surgentes aere columnas.*
Addam urbes Asiae domitas, pulsumq.[h] *Niphatē,*
Fidentemq. fuga[i] *Parthum, uersisq. sagittis,*
Et duo rapta manu diuerso ex hoste trophaea,
Bisq. triumphatas utroque[k] *ab litore gentes.*
Stabunt & Parij[l] *lapides, spirantia signa,*
Assaraci proles, demissaeq.[m] *ab Ioue gentis*

a *Amphibolō est, sintne in aulaeis Britãni intexti, quasi in eisdẽ depicti: an compti & ornati, ut essent metalepticῶs famuli theatrales, Refert quidẽ VV. Caesari in more positum fuisse, Britannos uictos theatralibus officijs destinare, ex Strab. & Plutar. Sed inde nondum satis liquet, utra nobis sententia sit amplectenda.* b *Nã in scenicis ludis aulaeum tendi solet, ac ijsdem pactis denuo tolli, teste Cic. pro Coel.* c *Pollicetur se ad templi fores emblemata uictoriarum Caesaris adiecturum esse.* d *id est, Ebore, synecdochicῶs.* e *pro, Gangaridarum, Indiae populorum, quos deuicit Augustus. unde illud supra: Imbellem auertis Romanis arcibus Indum. M. Tur. tamen hic Virg. credit Augusto uictoriam & lauream Gangaridum optare; eidemq. hoc modo bene augurari, praesertim cum hos Indiae prope Gangem populos, cum Augusto umquam proelio decertasse, non legatur; quamuis eiusdem imperata facere non dedignabãtur.* f *Quirinum uocat Augustum Caesarem, quod imperium, sicut Quirinus. i. Romulus adauxerit.* g *Nauali aere, id est, ex aereis rostris nauium captarũ columnas conflabo; quales Romae etiamnum in D. Ioannis Lateranen. basilica sunt.* h *Niphatis flu. & Montis accolas, Armenos scilicet.* i *De Parthis, Iusti. lib. 12.* K *Siue, Orientem, & Occidentem; siue Meridiem, & Septemtrionem, intelligas, nihil peccaueris: Vtrobique enim populos plerosque subiugauit, auctorib. Floro, & Messalla Coruino.* l *Statuae κολαπτικαὶ, & marmoreae: Paros enim Aegaei maris insula ab optimo marmore commendatur.* m *Genealogia Caesaris Augusti. nam Iuppiter Dardanum ex Electra Atlantis filia suscepit: hic Erichthonium genuit, & Troum, ex quibus Erichthonium Ilũ, Assaracum Tros: Capyn Assaracus: Capys Anchisem: Anchises Aeneam; hic Ascaniũ Iulũ, ex quo deinde gẽs Iulia, cuius et Augustus erat: quod de ĩdustria descripsit Messalla Coruinus, et alioqui satis ẽt ex lib. Aene. colligitur.*

Nomi-

Nomina, Trosq. parens, et Troiae Cynthius[a] auctor,
Inuidia infelix furias, [b] amnemq. seuerum
Cocyti metuet, tortos [c] Ixionis [d] angues,
Immanemq. rotam, & non exsuperabile [e] saxum.
Interea [f] Dryadum siluas, saltusq. sequamur
Intactos, tua Maecenas haud mollia iussa.
Te sine nil altum mens inchoat: en age segnes
Rumpe moras: uocat ingenti clamore [g] Cithaeron,
Taygetiq. [h] canes, domitrixq. Epidaurus [i] equorũ:
Et uox [k] assensu nemorum ingeminata remugit.
Mox [l] tamen ardentes accingar dicere pugnas
Caesaris, & nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni [m] prima [n] quot abest ab origine Caesar.
Seu quis Olympiacae [o] miratus praemia palmae
Pascit equos: seu quis fortes ad aratra iuuencos:
Corpora praecipue matrum legat. optima [p] toruae
Forma bouis, [q] cui turpe [r] caput, cui plurima [s] ceruix,
Et [t] crurum tenus a mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam: & camuris hirtae sub cornibus aures.

a Apollo.n. cũ Neptu. Troiae muros aedificauit. test. Homer. Iliad. n. Huius autem non temere facit mentionem Virg. Nam Phryges & ipsi Troiani ab Italis oriundi erant. Constat enim Dardanum monitu deorum Italia excedere iussum se in Phrygiam contulisse, quam a suo nomine Dardaniam appellauit. b Tres: Megaeram, Thisiphonen, & Alecto. c quibus religatus ad rotam est, ob amplexus Iunonis petitos d Quidam leg. Orbes. e Sisyphi saxum intelligit: de quo uide Ouid. 10. Met. l. 6. Aen. & Chiliad. f .i. hoc argumentum tractemus ab alijs Rom. intactũ, ut tuis iussis pareamus: estq. Actiologia per Apostroph. g sunt ibi pascua quam optima. h Laconici. i Strab. lib. 8. de equis Epidauricis. K Echo. l Pollicetur Aeneidem, cuius l. 6. genus. Augusti, lib. 8. res gestas perstringit. m Tithonus frater Laomedontis. n id est, tuã facta tot annis celebrabuntur, quot anni sunt a te, usque ad mundi principium. o De Olympico certamine late Pindar. p Plin. lib. 8. c. 45. Var. lib. 2. c. 5. Colum. l. 7. c. 1. q Sedecim bonae uaccae signa enumerat. V. V. r Vastum, seu ualde magnum s Longa. t Varronis locum lib. 2. hic expressit.

Nec mihi displiceat [a] maculis insignis, & albo,
Aut iuga detrectans, interdumq. aspera cornu,
Et faciem tauro propior, quaeq. ardua tota,
Et gradiens ima uerrit uestigia [b] cauda.
Aetas Lucinam, [c] iustosq. pati [d] Hymenaeos
Desinit ante decem, post quattuor incipit [e] annos.
[f] Cetera nec feturae [g] habilis, nec fortis aratris.
Interea, [h] superat gregibus dum laeta [i] iuuentus,
Solue mares: mitte in Venerem pecuaria primus:
Atque aliam ex alia generando suffice [k] prolem.
Optima [l] quaeque dies miseris [m] mortalibus aeui
Prima [n] fugit: subeunt [o] morbi, tristisq. senectus,
Et labor, & durae rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis.
Semper enim refice: [p] ac, ne post amissa requiras,
Ante ueni, & sobolem armento sortire [q] quotannis,
Nec non & pecori est idem delectus equino.
Tu modo, quos [r] in spem statuis submittere gentis,
Praecipuum iam inde a teneris impende laborem.
Continuo [s] pecoris generosi [t] pullus in aruis

a Liptotes pro, maxime placeat.

b Cauda profusa usque ad calces. Var. lib. 2.

c Partum.

d Coitum: per metonymiam.

e Var. l. 2. de re Rust. Arist. de hist. Animal.

f aetas uel ante quartũ, uel post decimũ annum. g Innuit duplicem esse uaccarum usum: aut enim feturae destinantur, aut arationi. h Hortatur, ut admissionis certum tempus obseruetur; occasio enim non sine damno negligitur. i notum est. n. ex Arist. de hist. Animal. quam signatis brutis suum coeundi tempus breue sit. K Substitue; ut supra frequenter. l Simile illud Hor. Multa ferunt anni uenientes commoda secum: Multa recedentes adimunt. m sic & Homer. δειλοῖσι βροτοῖσι. n Cito perit iuuentus: iccirco dum iuuenes sunt in Venerem mittendi sunt. o Sententia Hesiodi, quam hic expressit. p Mense Iulio ex sententia Colum. praesertim exortu delphini ad 40 dies, admissio fieri debet q Substitue & sumministra. uerbum a iudiciis ductum. nam subsortiri iudices dicuntur, qui aliorum funguntur officio. r Periphrasis equi admissarij. Vide Plin. lib. 8. c. 47. s Var. l. 2. t Xenoph. in Hippicis, ἵππον εὐκάρδιον, dixit.

Altius

Altius[a] *ingreditur, & mollia*[b] *crura reponit,*[c]
Primus & ire uiam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere[d] *ponti:*
Nec uanos horret strepitus; (illi ardua[e] *ceruix,*
Argutumq.[f] *caput, breuis aluus,*[g] *obesaq.*[h] *terga,*
Luxuriatq.[i] *toris animosum pectus: honesti*
Spadices,[k] *glauciq.*[l] *color deterrimus albis,*
Et giluo) tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit: micat auribus, & tremit[m] *artus:*
Collectumq. premens uoluit[n] *sub naribus ignem.*
Densa iuba, & dextro[o] *iactata recumbit in armo.*
At duplex[p] *agitur per lumbos spina: cauatq.*
Tellurem, & solido[q] *grauiter sonat ungula cornu.*
Talis Amyclaei domitus[r] *Pollucis habenis*
Cyllarus, &, quorum Graij meminere poetae,
Martis[s] *equi biiuges, & magni currus Achillis.*
Talis & ipse iubam ceruice effudit equina,
Coniugis aduentu pernix Saturnus: & altum

a Nã hinc sublimis animus dignoscitur. b si apte flexibilia crura reponat; non autem permutatorie crebro crura iactet. c Iul. Pollux. l. 1. d Leg. & Ponto. e sublimis ceruix, si hac erecta subinde incedi: quod excelsi animi certissimum est indicium. f exsili, breui, & quasi acuto capite, hoc est, ut clarius dicatur, ea capitis parte. quae inter oculos & frontem est, breuiori & ossulenta. g Pollux, γαςὴρ προσεςαλμένη. Var. uentre modico. h hoc est, armi alti: quo equiti sedere liceat. i hoc est, exuberat & abundat toris pectus: hoc enim indicat magnitudinem membrorum spiritualium, e quibus animi magnitudo prouenit. K Rutili, phoenicei, l Caerulei. Ser. Felinis oculis exponit. porro de equorum coloribus, uide Gell. lib. 2. c. 26. & Non. Marcell. m non meticulose; sed tamquam incursurus, & impetum facturus. n flatu animum praestantem indicat. o Subtenuibus setis implicata in dexteriorem partem ceruicis. p Lata: ut, Duplici dentalia dorso. i. crasso dorso. q Duro. r equorum domitor fuit Castor. posuit igitur fratrem pro fratre, poetice. Homer. Iliad. 3. Strab. lib. 6. Amyclaeus ait, quod uterq. ex Amyclis, Laconiae opido fuerit ortus. s Equorum Martis nomina, sunt apud Homer. lib. 16. Iliad. Xanthus, Balius, Pegasus.

Pelion hinnitu [a] fugiens impleuit acuto.
Hunc quoq.,ubi aut morbo grauis, aut iã segnior an- (nis
Deficit, abde domo: nec [b] turpi ignosce senectae.
Frigidus in Venerem senior, [c] frustraq. laborem
Ingratum trahit: &, si quando ad proelia [d] uentũ est,
Vt quondam in stipulis magnus sine uiribus ignis,
Incassum furit. ergo animos, aeuumq. [e] notabis
Praecipue: hinc alias artes, prolemq. parentum,
Et quis [f] cuique dolor uicto, quae gloria palmae.
Non ne uides, [g] cum praecipiti certamine campum
Corripuere, ruuntq. [h] effusi carcere currus:
Cum spes arrectae iuuenum: [i] exsultantiaq. [k] haurit
Corda pauor pulsans: illi instant [l] uerbere torto,
Et [m] proni dant lora: uolat ui feruidus [n] axis:
Iamq. humiles, iamq. elati sublime uidentur
Aera per uacuum [o] ferri, atq. assurgere in auras:
Nec mora, nec requies: [p] at fuluae nimbus arenae
Tollitur: humescunt [q] spumis, flatuq. sequentum:
Tantus [r] amor laudum, tantae est uictoria curae.
Primus Erichthonius [s] currus, [t] & quattuor ausus
Iungere equos, rapidisq. [u] rotis insistere uictor,

a Saturnus in equũ uersus. Vide Ser.
b Quidam leg. Et, pro Nec.
c Alij, Senio.
d Venerea scilicet; coitum. Alibi: Venerẽ, nocturnaque bella.
e Vt nimirum septennium aut octenniũ non excedat.
f Equi generosi indicia.
g Homerus in Il. 254.
h Obstaculo currentiũ in primo limine.

i aurigarum, uel spectantium. K .i. ferit; q. d. exhaurit spiritus ut inter spem & metum solet accidere. l Flagella urgent, & laxiores habenas permittunt. m Partim ut lora sit liberiora; partim etiam ut secundo uento procurrant, quae hodie Parthis est consuetudo fugiendi. n Currus. o Macrob. legit Tenerum, asseritq. ad Lucretij imitationem dictum, cuius uersum adducit hunc ex l. 2. Aera per tenerum liquidis. p Hoc hemistichiũ habet Virg. in 5. lib. Aen. in pugna Daretis & Entelli. Putaturq. mutuatus esse ex Lucr. lib. 6. q Homer. Il. ⸸. r Epiphonema.
s Erichthonius, Vulcani, & Terrae filius, quod draconis pedes haberet, ad eos tegendos currum inuenit. Plin. lib. 7. Ouid. 2. Met.
t Vide Colum. lib. 13. c. 7. Antiq. u Rapidus, in Seruio legitur, sed opinor mendose.

Frena [a] Pelethronij [b] Lapithae, gyrosq. dedere
Impositi dorso; atque equitem [c] docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare [d] superbos.
Aequus uterque [e] labor: aeque iuuenemq. magistri
Exquirunt, calidumq. animis, & cursibus acrem:
Quamuis saepe [f] fuga uersos ille egerit hostes,
Et patriam Epeirum referat, fortesq. Mycenas,
Neptuniq. [g] ipsa deducat origine gentem.
His animaduersis, instant sub tempus, [h] & omnes [i]
Impendunt curas denso [k] distendere pingui,
Quem legere ducem, & pecori duxere [l] maritum:
Florentesq. [m] secant herbas, fluuiosq. [n] ministrant;
Farraq., ne blando [o] nequeant superesse labori,
Inualidiq. patrum referant ieiunia nati:
Ipsa autem macie [p] tenuant armenta uolentes. [q]
Atque, ubi concubitus primos iam nota uoluptas
Sollicitat, frondesq. negant, & fontibus arcent:

a Interpres Pindari cõuenit cũ his omnib. excepto eo, quod frenos Lapithis tribuit Virgil. quos ille Bellerophõti adscribit. Vide Isocr. in Panathenaico: Varro. in lib. Mirabil. Herodot. in Melpomene. Pli. lib. 7.c.56.

b Vocantur hi Lapithae, aut Theßali, Pelethronij, quod Pelethron montem Thessaliae accolant, auctore Stepha. Dicti sunt autem hi populi alio nomine, Hippocentauri, eo quod, domitis equis, quibus aßidue utebantur, semihomines, & semiequos repraesentabant. teste Diodo. in 5. & Palaephato, & Plin. lib. 7.c.56. c Equitem: pro, equum: Ennij imitatione, Gell. lib. 18.c.15. d Sybaritae primi docuerunt equos incedere ad cantum tibiae, iuxta Plin. & Paul. Oros. e hoc est, aequalis labor est, uehendi equitem, aut currum: & admissurae. f hoc est, talis equus in admissura primas habebit, etiam alioqui tam strenuus fuerit, ut saepe in fugam hostes compulerit: etiamsi Epiroticus fuerit, aut Argiuus. g ab equo Neptuni, percussione tridentis nato, Pegaso uidelicet: & alterius in Thracia percusso scopulo. h Admissurae. i Vide Colu. l.7.c.35. K Sagina. l Designauere. m Pubentes, in Seruio legitur: quod non displicet: nam nemini dubium est, equis ea prata magis conuenire, quae delicatis & mollibus herbis abundant, quam quae proceris. n Gell. l.1.c.22. o Coitum intelligit. p Ante admissuram mensem unum, ne uaccae cibo aut potione se impleant. q De industria, & dedita opera.

Saepe etiam curſu quatiunt, & Sole fatigant,
Cum grauiter [a] *tonſis gemit area frugibus, & cum*
Surgentem [b] *ad Zephyrum paleae iactantur inanes.*
Hoc faciunt, [c] *nimio ne luxu* [d] *obtuſior uſus*
Sit genitali [e] *aruo, & ſulcos oblimet* [f] *inertes,*
Sed rapiat ſitiens Venerem, interiusq. recondat.
Rurſus cura patrum cadere, [g] *& ſuccedere matrum*
Incipit, exactis grauidae cum menſibus [h] *errant.*
Non illas [i] *grauibus quiſquam iuga ducere plauſtris,*
Non ſaltu [k] *ſuperare uiam ſit paſſus, & acri*
Carpere prata fuga, fluuiosq. [l] *innare rapaces.* [m]
Saltibus in uacuis [n] *paſcant, & plena* [o] *ſecundum*
Flumina, muſcus ubi, & uiridiſſima gramine ripa.
Speluncaeq. tegant, & ſaxea [p] *procubet umbra.*
Eſt lucos Silari [q] *circa, ilicibusq. uirentem*
Plurimus Alburnum uolitans, cui nomen [r] *Aſylo*
Romanum eſt, (oeſtron Graij [ſ] *uertere uocantes)*
Aſper, acerba ſonans, quo tota exterrita ſiluis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus aether
Concuſſus, ſiluaeq., & ſicci ripa Tanagri, [t]

a *die medio; periphraſticῶς.*

b *Theoph. edyll.* 10.

c *Ratio phyſica; quā probat Hippocrat. l.5. Aphor. 46. Honeſta autem, & perquā uerecūda metaphora utitur Virg.*

d *Obeſitate corporis.*

e *Vuluae, naturalibus.*

f *Id eſt, ne claudat meatus: ſi quidem macrae facilius concipiunt, pinguiores facile ſterileſcunt: cuius duas affert rationes VV.* g *Recedere, & minui.* h *Duodecim uidelicet. Plin. de cura grauidarum, uide Var. lib.2.c.7 & Colu.lib.7.c.25. Vaccae 10. oues & caprae 5. ſues 4. menſibus uterum ferunt.* i *Enumerat ea, quae abortum fetus efficere ſolent.* K *Quo fetus erumpit, & ſuo pondere elabitur.* l *Aquarum enim algor non parum grauidis nocet.* m *Lucre. lib.1. Denique per maria, ac montes, fluuiosq. rapaces.* n *uacuis, pro magnis: Plena, ne inclinetur ad potum.* o *Pro, iuxta uel prope: ut etiam Cic. fam. lib. 4.* p *hoc aeſtatis tempore; hieme uero in equilio continendae ſunt, iuxta Columel.* q *Lucaniae flum. & Alburn. eiuſdem mons. Lucil. Quattuor hinc ad Silari flumen, portūq. Alburnū.* r *Tabanum, Var. uocat.* ſ *Aeſch. Hicetic. Apol. Rhod. lib. 3. Aeſchyl. in Prometh. Attius in tragoedia Ius.* t *fluuij Lucaniae.*

Hoc

Hoc quondam monſtro horribiles exercuit iras
Inachiae [a] *Iuno peſtem meditata iuuencae.*
Hunc quoque (nam medijs feruoribus acrior inſtat)
Arcebis [b] *grauido pecori: armentaq. paſces,*
Sole recens [c] *orto, aut noctem ducentibus aſtris.*
Poſt partum, cura [d] *in uitulos traducitur omnis:*
Continuoq. notas, & nomina gentis [e] *inurunt,*
Et quos aut pecori malint ſubmittere habendo,
Aut aris [f] *ſeruare ſacris,* [g] *aut ſcindere terram,*
Et campum horrentem fractis inuertere glebis.
Cetera paſcuntur uirides armenta per herbas.
Tu, quos ad ſtudium, atque uſum formabis agreſtẽ,
Iam uitulos hortare, [h] *uiamq. inſiſte domandi,*
Dum faciles [i] *animi iuuenum, dum mobilis* [k] *aetas:*
Ac primum laxos tenui de uimine [l] *circlos*
Ceruici ſubnecte: dehinc, ubi libera colla
Seruitio aſſuerint, ipſos e torquibus [m] *aptos*
Iunge pares, & coge gradum [n] *conferre iuuencos:*
Atque illis iam ſaepe rotae ducantur [o] *inanes*
Per terram, & ſummo ueſtigia puluere ſignent:
Poſt ualido nitens ſub pondere faginus axis
Inſtrepat, & iunctos temo trahat aereus orbes.

a *Haec fuit Io, Inachi filia, ĩ uaccam ab Ioue transformata, Oui. lib. 1. Met.* b *Quod ſi tamen acciderit, eum pungi ab huiuſmodi oeſtro, aut tabano, Columella iubet pharmaco occurrere, ne abortiat. quod, quale ſit, apud eum uidendum.* c *ſtatim.* d *Supra: cura patrũ cadere, & ſuccedere matrũ, etc. Varr. lib. 2. c. 5. Colume. lib. 6. c. 34. & 25.* e *Satis conſtat cauterio notari ſolere equas & canes; hoc ipſum tamen de bobus non facile reperias.* f *Nam ad ſacrificia optimi deligendi ſunt uituli, hirci, ſues, & id genus alia, quae arae deſtinantur: ſed, an ex equis ſacrificarint Ethnici, perpendendum relinquo.* g *ſunt, qui legere malint, Sacros.* h *Qua ratione domandi ſint boues, uide apud Pall. lib. 4. c. 12.* i *Teneri, & ſequaces.* K *Quando adhuc trimi ſunt, aut quartum annum agunt: nam poſt quinctum annum franguntur magis, quam domantur.* l *Varr. lib. 1.* m *Aptatos.* n *Simul incedere.* o *ſine pondere: &, ut Varro ait, uacuo plauſtro ſubiungendi.*

Interea pubi[a] indomitae non gramina tantum,
Nec uescas[b] salicum[c] frondes, uluamq. palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fetae
More[d] patrum niuea implebũt mulctralia[e] uaccae,
Sed tota in dulces consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium, turmasq.[f] feroces,
Aut Alphea[g] rotis praelabi flumina Pisae,
Et Iouis[h] in luco currus[i] agitare uolantes:
Primus equi labor est, animos, atque arma uidere
Bellantum, lituosq.[k] pati, tractuq. gementem
Ferre rotam, & stabulo frenos audire sonantes:
Tu magis, atq. magis blandis gaudere magistri
Laudibus,[l] & plausae sonitum[m] ceruicis amare.
Atque haec iam primo depulsus ab ubere matris
Audiat, inq. uicem det mollibus ora capistris
Inualidus, etiamq. tremens, etiam[n] inscius[o] aeui.
At, tribus exactis, ubi quarta accesserit[p] aetas;
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusq. sonare
Compositis: sinuetq.[q] alterna uolumina crurum;
Sitq. laboranti[r] similis: tum cursibus auras
Prouocet, ac per aperta uolans, ceu liber habenis,
Aequora, uix summa uestigia ponat arena:

a iuuencis. b siccas, & teneras. unde & aranearũ telae uocãtur siccae. c Non salignas tantum, sed & populneas, ulmeasque, quibus primae dãtur, sicut secundae fraxineis: sed his ĩ autũno magis utẽdum, sicut in hic me farragine ipsa. d ut mos est maioribus uaccis. e Leg. & Mulgaria, quod ueteribus in usu fuisse Valgij testimonio probat Ser. In quodam uet. scripto est, Mulctraria. f Equestrem exercitum. g Scaturit Alpheus in Arcadia, & Elim circumfluit. Pisam autem addidit (quae & ipsa Olympia est, auctore Stepha. undeq. Ludi Olympici dicti sunt. quamquam Didymus hic per Pisam Elim intelligat) tamquam eam Alpheus praeterflueret. Distat autẽ ab Olympia 6. stadijs. h Olympici. i Curuli certamine decertare. K Lituorum & bucinarum sonũ. Var. l. 1. c. 7. l Atque etiã poppysmatibus, quae uocant. m manibus magistrorũ blande attrectantiũ. n Carisius leg. Etiã diuisis dictionibus, pro, Etiam nunc. o nondum ab annis sumpta fiducia. p In opt. scripto codice Pierij est, Acceperit aestas. q Mollis alterno crurũ explicata glomeratio. r Praeparetur ad futurum laborem. S.

Qualis [a] Hyperboreis [b] Aquilo cum densus [c] ab oris
Incubuit, Scythiaeq. hiemes, atq. [d] arida [e] differt
Nubila: tum segetes altae, campiq. natantes
Lenibus horrescunt flabris, summaeq. sonorem
Dant siluae, longiq. [f] surgent [h] ad litora fluctus
Ille uolat, simul arua fuga, simul aequora [h] uerrens.
Hic uel ad Elei [i] metas, & maxima campi
Sudabit [k] spatia, & spumas [l] aget ore cruentas:
Belgica uel molli melius feret [m] esseda collo.
Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere iam domitis sinito. namq. ante domandum
Ingentes tollent animos, prensiq. negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere [n] lupatis.
Sed non ulla magis uires industria firmat,
Quam Venerẽ, & caeci stimulos auertere [o] amoris,
Siue boum, siue est cui gratior usus equorum.
Atque ideo tauros procul, atque in sola relegant
Pascua, post mõtem oppositũ, et trãs flumina [p] lata:
Aut intus clausos satura ad praesepia seruant.
Carpit enim uires paullatim, uritq. [q] uidendo
Femina: nec nemorũ patitur meminisse, nec herbae:
Dulcibus illa quidem illecebris & saepe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magna silua formosa iuuenca.
Illi alternantes [r] multa ui proelia miscent

a Vid. Tur. Aduers. l. 5
b Homerica comparatio.
c Propter uicinitatem. eoq. etiã frigidior, teste Aristotele.
d sine pluuijs.
e Dißipat.
f Al. Longeque.
g Impellũt se.
h Quia difflando purgat.
i Elis Arcadiae ciuitas, in qua curule certamen agitabatur, et est species pro genere.
K hoc est, uel crit equus cursor, uel uectarius.

l Quod generositatis indicium est. m Caesar de Bel. Gal. l. 4. n Frenis. o Itaque uel in longinqua pascua marem placet ablegari; uel ad praesepia contineri. Col. p ne sit facilis natatus. Ser. nimis tenuiter: immo, ut omnes caeci amoris stimuli auertantur; & longitudine simul prospectus, & uaporoso siue aqueo halitu interiecto: quod declarat illud, Vritq. uidendo. q id est, dum uidetur: gerundiũ paßiuae significationis. sicut in Bucol. Cantando rumpitur anguis. r pro, Alternatim.

Vul-

Vulneribus crebris: lauit ater corpora sanguis:
Versaq; in obnixos [a] urgentur cornua uasto
Cũ gemitu: roboãt [b] siluaeq., & magnus [c] Olympus.
Nec mos, bellantes una stabulare: sed alter
Victus abit, longeq. [d] ignotis exsulat oris,
Multa [e] gemens, [f] ignominiam, plagasq. superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores,
Et stabula adspectans [g] regnis excessit [h] auitis.
Ergo omni cura uires exercet; & inter
Dura iacet pernix [i] instrato saxa cubili,
Frondibus hirsutis, & carice [k] pastus acuta:
Et tentat sese, atq. irasci [l] in cornua discit
Arboris obnixus trunco, [m] uentosq. lacessit
Ictibus: & sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, [n] ubi collectum robur, uiresq. receptae,
Signa mouet, praecepsq. [o] oblitum [p] fertur in hostem:
Fluctus ut [q] in medio coepit cum albescere ponto
Longius, ex altoq. sinum trahit, utq. uolutus
Ad terras immane sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit: at ima exaestuat [r] unda
Vorticibus, [s] nigramq. alte subiectat [t] arenam.
Omne [u] adeo genus in terris hominumq., ferarumq.,

a pro, Obluctantes. b remugiũt: ut alibi: Gemitu nemus omne remugit. c Homer. Iliad. α. d Pathos a caussa. Vide Macrob. Satur. lib. 4. c. 2. e pro, ualde: ut in epistola Caecinae, famil. l. VI. Multa deos ueneratus: & Cicero: Nõ multa peccas. & hic lib. IV. Multa reluctanti. f βαρυστενάχων. Homerus. g Retorquens oculos ad stabula. h Pabulis, in quibus regnabat dux gregis. i Perseuerans, a pernitendo. Quidam tamen leg. Pernox. K Herba palustri, & aculeata. Pompo. l Ead. fere lib. 12. Aeneid. m Quem sibi fingit aduersarium, meditaturus ultionem. n In Colotiano codice legitur, Ast, ubi collectum robur, uiresq. refectae. o Temerarius: ratio.n.in animantibus desideratur. p Securum ex uictoria praecedente. Virg. Carpensis habet Oblicũ, more ueteri; q.d. Obliquum fertur in hostem. q Sic paullatim taurus mouetur ad proelia. Ex Home. Ilia. δ. r Ebullit ex fundo maris. s Aquis in se contortis. t Al. Subuectat. u otiosa dictio, ad ornatum interposita.

Et genus aequoreum, pecudes, pictaeq.[a] uolucres
In furias,[b] ignemq. ruunt: amor[c] omnibus idem.
Tempore non alio[d] catulorum oblita[e] leaena
Saeuior errauit campis: nec funera uulgo
Tam multa informes[f] ursi, stragemq. dedere
Per siluas, tum saeuus aper, tum pessima tigris.
Heu male tum Libyae[g] solis[h] erratur in agris.
Non ne uides, ut tota tremor pertentet[i] equorum
Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
Ac neq. eos iam frena uirum, nec ubera saeua,
Non scopuli, rupesq. cauae, atq. obiecta retardant
Flumina, correptos unda torquentia[k] montes.
Ipse ruit, dentesq. Sabellicus[l] exacuit sus,
Et[m] pede prosubigit terram, fricat[n] arbore costas,
Atq. hinc atq. illinc humeros ad uulnera durat.
Quid iuuenis,[o] magnum cui uersat in ossibus ignem
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat caeca[p] serus freta: quem super ingens
Porta[q] tonat caeli, & scopulis illisa reclamant
Aequora; nec miseri possunt reuocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere[r] uirgo.
Quid lynces[s] Bacchi uariae, et genus acre luporum,
Atq. canum? quid quae imbelles dant proelia cerui?

a *Variae, uersicolores.* b *In furias ignis. i. amoris.* c *In unoquoque genere eadem uis amoris, idem impetus.* d *Quam cũ turget libidine.* e *ui nimij amoris.* f *Nam lingendo format fetus suos, ex massa carnis, quae ex utero egeritur. Ouid. in Metam. Arist. de nat. ani. Plin. Oppian. l. 3. Cynegeticor.*

g *Africae: nã sunt & Armeniae, Indicae, Gangeticae, Caucaseae, Caspiae, et Parthicae tigres.* h *Desertis.* i *Maxme si naturalia eorũ scylla herba atterrantur & fricentur.* K *Saxa ingentia, hyperb.* l *Sabinus; est species pro genere. intelligit autem suem domesticum seu cicurem.* m *Al. Et pedib. subigit.* n *Indurãtes attritu arborũ costas, lutoq. se tergorãtes. Pl.* o *Leãder; qui, cũ ad amicã trãsnataret, in Hellespõto submersus est; uide Musaeũ. et Ouid. in ep. Heroid.* p *Lucr. lib. 1. Nõ tibi caeca Nox iter eripiet.* q *aer nubibus plenus, per quẽ iter in caelũ est. Homerũ imitatus. qui caeli portis horas praeesse finxit.* r *Hero.* s *Baccho sacrae, & eius currum trahentes.*

Scilicet ante omnes furor est insignis [a] equarum:
Et mente [b] Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades [c] malis membra absumpsere quadrigae.
Illas ducit amor trans Gargara, [d] transq. sonantem
Ascanium: superant montes, & flumina tranant,
Continuoq. auidis ubi subdita flamma [e] medullis,
Vere magis (quia uere redit calor ossibus) illae
Ore omnes uersae in Zephyrum [f] stant rupibus altis,
Exceptantq. [g] leues auras: & saepe sine ullis
Coniugijs uento [h] grauidae (mirabile dictu)
Saxa per, & scopulos, & depressas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neque Solis ad ortus,
In Boream, Caurumq. [i] aut unde nigerrimus [k] auster
Nascitur, & pluuio contristat frigore caelum.
Hinc demum hippomanes, uero [l] quod nomine dicūt
Pastores, lentum [m] distillat [n] ab inguine uirus:
Hippomanes, [o] quod saepe malae legere nouercae;
Miscueruntq. [p] herbas, & non innoxia uerba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumuectamur amore.
Hoc satis armentis [q] superat [r] pars altera curae,
Lanigeros agitare greges, hirtasq. [s] capellas.
Hic labor: [t] hinc laudem fortes sperate coloni.

a De quarum furore, uide Col. l. 7.c.25. b Mentem earum incendit libidine uel, quasi ingenerauit illorum mentitantes libidinis stimulos. Totus hic locus ex Arist. de Hist. Animal. translatus est. c Harum historiam, uel fabulam potius uide in Pierio. d Gargara pro quibuslibet montibus posuit; ut Ascaniū, pro quibuslibet fluminibus. e Accensus libidinis ignis. f Plin. l. 16. c. 26. Flante Fauonio concipiunt etiam equae in Hispania. g ad sedandum calorem, patefaciunt ora. h Vide Arist. Var. & Plin. l. 4. c. 21. & l. 8. c. 42. i Hunc quidam ex cognatione litterarum Corum uocant. K Quia pluuiosus & nebulosus est; unde etiam νοτὸς dictus. l A re ipsa imposito. m uiscidum. n Liber Pierij habet Destillat. o Hippom. quid sit, omnium optime scribit Arist. de animal. Nat. l. 6. c. 21. p Idem carmen est supra lib. 2. q Superest de gregib. ouium & caprarū. r Ellipsis praepositionis De. s Hirtas oues, dixit Var. l. 2. de re rust. t ad tuenda imbecilliora animalia.

Nec ſum animi dubius,[a] uerbis ea uincere magnum
Quam ſit, & anguſtis hunc addere rebus honorem:
Sed me [b] Parnaſſi deſerta per ardua dulcis
Raptat amor: iuuat ire iugis, qua nulla priorum
Caſtaliam [c] molli diuertitur [d] orbita [e] cliuo.
Nunc ueneranda Pales, magno nunc ore [f] ſonandũ.
Incipiens ſtabulis edico in mollibus herbam
Carpere oues,[g] dum mox frondoſa reducitur aeſtas:
Et multa duram ſtipula, filicumq. maniplis.
Sternere ſubter humum; [h] glacies ne frigida laedat
Molle pecus, febremq. ferat, turpesq. podagras.
Poſt hinc digreſſus,[i] iubeo frondentia [k] capris
Arbuta ſufficere, [l] & fluuios [m] praebere recentes,
Et ſtabula a uentis hiberno [n] opponere Soli
Ad medium conuerſa diem, cum frigidus olim
Iam cadit, extremoq. [o] irrorat Aquarius anno.
Haec quoque [p] non cura nobis leuiore tuenda:
Nec minor uſus erit: quamuis Mileſia [q] magno
Vellera [r] mutentur, Tyrios incocta [s] rubores.
Denſior hinc ſoboles: hinc largi copia lactis.
Quam magis exhauſto ſpumaueris ubere mulctras:

a Lucretiana phraſis ex lib. 1.
b ut ſupra. lib. 2. Me uero primũ dulces ante omnia muſae, etc.
c Fons eſt prope Delphos, et Phithonem, Apollinis urbes, Muſis ſacer, a quo Caſtalides.
d Liber Pierij, Deuertitur.
e Rota: metaphora ab aurigis; quaſi dicat; nullus id ante me uerſibus cecinit.

f Quia res eſt non parua, ut Bucol. Attentionem captat. g Vide Colu. l. 8. c. 2. 3. 4 5. h Libentius. n. ita paſcuntur, inquit Var. i cum hoc feceris; ulterius pergens. K Var. l. 2. c. 2. l Suppeditare m Aquam recens hauſtã. n Contra plagam meridianam, per quam Sol currit per hiemem. o Ianuario menſe, anni paenultimo. Vide VV. hic, qui elegãter de huius uerſus ſentẽtia diſſerit. p Caprilia non minus, quã ouilia. Ser. legit, Hae quoque n. c. n. l. tuendae, ſcilicet caprae. Alij, Haec tuendae, more antiq. quibus Haec, in plurali numero tã maſcu. quã fem. generis erat. Probe autẽ hic uerſus, permutationem emptionis & uenditionis ſpeciẽ eſſe uetuſtiſsimã oſtendit. Vide Inſtit. de empt. & uendi. §. item pretium. Alciat. l. 2. praetermiſſ. Homer. Iliad. 7. q Mileti erant inſignes tabernae tinctoriae. r tametſi ingenti pretio comparẽtur lanae ouiũ, purpureo colore tinctae. ſ Valde cocta, ut ſint dibapha.

Laeta

Laeta magis pressis manabunt ubera mammis.
Nec minus [a] interea barbas, incanaq. [b] menta
Cinyphij [c] tondent [d] hirci, setasq. comantes
Vsum in castrorum, & miseris uelamina nautis.
Pascuntur uero siluas, & summa [e] Lycaei,
Horrentesq. rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipsae memores redeunt in tecta, [f] suosq.
Ducunt, [g] & grauido superant uix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem, uentosq. niuales,
Quo minor [h] est illis curae mortalis egestas,
Auertes: uictumq. feres, & uirgea [i] laetus
Pabula: nec tota claudes faenilia bruna.
At uero Zephyris [k] cum laeta uocantibus aestas;
In saltus utrumque gregem, atque in pascua mittes.
Luciferi [l] primo cum sidere [m] frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros [n] in tenera pecori gratissimus herba est.
Inde, [o] ubi quarta sitim caeli collegerit hora,
Et cantu querulae rumpunt [p] arbusta cicadae;
Ad puteos, aut alta greges ad stagna iubeto
Currentem ilignis [q] potare canalibus undam:

a Caprae, & hirci tõdentur, & uellũtur ad usum nauticum et bellica tormẽta. VV. b pro, nimium cana. c A Cyniphide Libyae flu. d Priscia. ait esse Enallagen, pro tondentur, quod dicere nõ opus est, si cum quibusd. u. libris Hircis, legamus, dicamus Cyniphij. i. Libyci, pro, Numidae. e montis Arcadiae. & est species pro genere. f Caprilia. g Reducunt suos haedulos. h Henr. Steph. leg. Quo minus; exponitque hoc modo: Quanto minus sui curam gerere possunt, aut sibi prouidere de ijs quae mortalis egestas desiderat, eo studiosius illis necessaria suppeditabis. i Quernea, ilignea, & faenilia; adsitq. cordi bona copia. K subaudi, aduenerit. Quattuor aestatis tempore circa oues obseruanda, pro quattuor diuersis diei horis. Latius uide Palla. l. 11. c. 13. l matutini temporis, periphrasis. m Semper frigidiora sunt sub ortum Solis. cuius rationem reddit Aristote. in Problem. n Legitur hic quoque uersus, supra Ecloga 8. Cum ros in tenera p. g. herba est. imitatione Homeri, & Lucretij. o Meridiei incipientis periphrasis. p nimio clamore. q ex ilice factis.

Aestibus at medijs umbrosam exquirere uallem;
Sicubi [a] *magna Iouis* [b] *antiquo robore quercus*
Ingentes tendat ramos; aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus accubet umbra.
Tum tenues [c] *dare rursus aquas, & pascere rursus*
Solis [d] *ad occasum; cum frigidus aera uesper*
Temperat, & saltus reficit iam roscida Luna:
Litoraq. Halcyonem resonant, & acãthida [e] *dumi.*
Quid tibi pastores Libyae? quid pascua uersu
Persequar? & raris habitata mapalia [f] *tectis?*
Saepe diem, noctemq, & totum ex ordine mensem
Pascitur, idq. pecus longa in deserta sine ullis
Hospitijs: tantum campi iacet: omnia secum
Armentarius [g] *Afer* [h] *agit, tectumq., laremq.,*
Armaq., Amyclaeũq. [i] *canem, Cressamq. pharetrã.*
Non secus ac patrijs [k] *acer Romanus in armis*
Iniusto [l] *sub fasce uiam cum carpit, &* [m] *hosti*
Ante exspectatum [n] *positis stat in agmine castris.*
At non, qua Scythiae gentes, Maeoticaq. unda,
Turbidus & torquens flauentes Ister [o] *arenas,*
Quaq. redit medium Rhodope [p] *porrecta sub* [q] *axem,*
Illic [r] *clausa tenent stabulis armenta, neque ullae*

a *Pro, sicubi umbra sacra in nemore accubet, aut sub arboribus iaceat: ut supra: Saxea procubet umbra.*
b *Omnis.n. quercus Ioui consacrata.*
c ὕδατα λέπτα, *Athenaeo l. 2. quae etiam alibi κρῆναια, appellantur.*
d *Ab occasu paruo interuallo interposito ad bibẽdum appellunt, & rursus pascunt quoad contenebrauit Var.* e *Quã hic Graeca uoce ἀκάνθιδα uocat, Latini Carduelẽ dicunt.* f *Casas, seu tuguriola rustica, quae apud quosdã plaustris circũuehũtur, Tartari* Hordas *uocant.* g *abusiue. nã de gregibus loquitur.* h *Pastoris Libyci, et Romani militis cõparatio.* i *Laconicũ, s.* K *Auitis, Martijsq. q. d. a Marte progenitore acceptis.* l *Iniusto, i. magno, propter arma, uestes, & alimenta. Sic Veget. & Pedian. etsi aliter Nonius.* m *pro, cõtra hostẽ: uel, ut Ser. Stat, pro, abstat.* n *Ser. leg. una uoce, Ante exspectatum: cui bene conueniret, quod in Veget. & q u. lib. legitur, Hostem, pro eo, quod nostra editio habet, Hosti.* o *fluuius Scythiae, qui, & Danubius uocatur.* p *Thraciae mons.* q *Septemtrionem.* r *Quemadmodum haec Scythiae hypographe intelligenda sit, uide apud V V.*

Aut

Aut herbae campo apparent, aut arbore frondes;
Sed iacet aggeribus niueis informis, & alto
Terra gelu late, ſeptemq. aſſurgit in ulnas.
Semper hiems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum ſol pallẽtes [a] haud umquam [b] diſcutit umbras:
Nec cum inuectus equis altum petit aethera, nec cũ
Praecipitem Oceani rubro [c] lauit aequore currum.
Concreſcunt [d] ſubitae currenti in flumine cruſtae,
Vndaq. iam tergo ferratos ſuſtinet orbes;
Puppibus illa prius patulis, nũc hoſpita [e] plauſtris,
Aeraq. [f] diſſiliunt uulgo, ueſteſq. rigeſcunt
Indutae, caeduntq. [g] ſecuribus humida [h] uina:
Et totae ſolidam in glaciem uertere [i] lacunae,
Stiriaq. [k] impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non ſecius [l] aere ningit.
Intereunt pecudes: ſtant circumfuſa [m] pruinis
Corpora magna boum: confertoq. agmine cerui
Torpent mole [n] noua, et ſummis uix cornibus exſtãt.
Hos non immiſſis canibus, non caſſibus ullis,
Puniceae ue [o] agitant pauidos formidine pennae:
Sed fruſtra oppoſitum trudentes pectore [p] montem,
Comminus obtruncant ferro, grauiterq. [q] rudentes

a *Imitatur Hom. ody. λ.* b *Sed nec ortu ſuo, nec occaſu diſſoluit nubes. S.* c *Rubet. n. fere occidẽs Sol: cuius rationẽ dat Ariſtote. in Meteorolo.* d *Congelaſcunt.* e *facilis.* f *Aerea uaſa frigore cõ fringuntur. At Ser. exponit, Crepant. Strab.* g *Ergo uina congelaſcunt; quod Macrob. numquam, aut perraro accidere ait. Contrarium tamen ſaepe obſeruarunt Belgae, Germani, reliquiq. Septemtrioni uiciniores; cuius hanc eſſe cauſſam arbitror; quod, quibus illi utuntur, nimis diluta uina ſunt: noſtra meraciora.* h *Illud hic otioſum eſſe epitheton putat Quinctilia. lib. 8. c. de trop. nihil minus: immo ſummam antitheſeos gratiam huic loco conciliat: cui enim nõ nouum, ſecurim humidis ſecandis adhiberi? Porro, an uinum et acetum cõgelaſcant, quod Aphrodiſaeus negabat, Brod. l. 5. c. 31.* i *pro, Verſae ſunt.* K *gutta: unde fit ſtilla.* l *Nõ ſegnius quã ĩchoauerat.* m *abuſiue, pro nubib. nã pruina eſt matutini temporis frigus.* n *nimia magnitudine.* o *Sic l. 12. Aen. Ceruũ, aut puniceae ſeptũ formidine pẽnae. Atq. hunc locum adnotauit Coel. l. 9. c. 11.* p *Niualẽ.* q *Clamantes; nam Rudere eſt aſinorum.*

Caedunt,

Caedunt & magno laeti clamore reportant.
Ipsi in defossis [a] specubus, secura sub alta
Otia agunt terra; congestaq. robora, totasq.
Aduoluere focis ulmos, igniq. dedere.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula [b] laeti
Fermento, atque acidis imitantur uitea [c] sorbis.
Talis Hyperboreo septem subiecta trioni
Gens effrena [d] uirum Riphae tunditur Euro,
Et pecudum fuluis uelantur corpora [e] setis.
Si tibi [f] lanicium [g] curae; primum aspera silua,
Lappaeq. [h], tribuliq. absint, fuge pabula laeta;
Continuoq. greges uillis lege mollibus [i] albos.
Illum autem, (quamuis aries sit candidus ipse)
Nigra [k] subest udo tantum cui lingua palato,
Reyce, ne maculis infuscet uellera pullis
Nascentum; plenoq. alium circumspice campo.
Munere sic niueo lanae (si credere dignum est)
Pan [l] Deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta uocans: nec tu aspernata uocātem.
At cui lactis amor; cythisum, [m] lotosq. [n] frequentes
Ipse manu, salsasq. ferat praesepibus herbas.
Hinc & amant fluuios magis, et magis ubera tēdūt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi iam excretos [o] prohibent a matribus haedos;

a *Quales sunt Troglo ditae apud Homer.*

b *Pocula similia uini poculis faciunt.*

c *Vinea, quod non ceruisia praestamus.*

d *Saeua, rectorem recusans.*

e *hoc est, polliti sunt: Quod ipsum de getis & Ponticis Oui. scribit.*

f *Idē praecipit Colu. l. 7. c. 3.*

g *Non tam curam lanae, quam pecoris lanati significat.* h *a quibus lana decerpitur.* i *Quae omni colore imbui possunt, nigrae autem nullo.* K *Linguam arietis uelleri concolorem esse debere, ait Colume. lib. 7. c. 3.* l *Mutat fabulam. non enim Pan, sed Endymion amasse lunam dicitur, quod non temere sic confictum esse Aphrodisiens. aßerit, cum Pan menses a Luna, Endymion eiusdem periodos collegerit.* m *Cythisi pastu lac augeri, etiam Plinius tradit lib. 13. c. 24.* n *satiuas.* o *Validiores.*

Primaq.

Primaq. ferratis [a] praefigunt ora [b] capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere, horiſq. diurnis,
Nocte premunt: [c] quod iam tenebris, et ſole cadēte,
Sub lucem exportant calathis, (adit opida paſtor)
Aut parco ſale contingunt, [d] hiemiq. [e] reponunt.
Nec tibi cura [f] canum fuerit poſtrema; ſed una
Veloces Spartae Catulos, acremq. Moloſſum
Paſce ſero pingui. numquam cuſtodibus illis
Nocturnum ſtabulis furem, incurſusq. luporum,
Aut impacatos a tergo horrebis [g] Hiberos.
Saepe etiam curſu timidos agitabis [h] onagros:
Et canibus leporem, canibus uenabere damas.
Saepe uolutabris pulſos ſilueſtribus apros
Latratu turbabis agens, monteſq. per altos
Ingentem clamore premes [i] ad retia ceruum.
Diſce [k] & odoratam ſtabulis accendere [l] cedrum,
Galbaneoq. [m] agitare graues nidore chelydros.
Saepe ſub immotis praeſepibus aut mala [n] tactu
Vipera delituit, caelumq. [o] exterrita fugit;
Aut tecto [p] aſſuetus coluber ſuccedere, & umbrae,
Peſtis acerba [q] boum, pecoriq. adſpergere uirus,

a duris.
b Primam partem rictus, ne poſſint lac ſugere. Pli.
c cogunt in caſeos.
d Adſpergunt.
e pro, In hiemem, octauo caſu.
f canes & ad corporis cuſtodiam, et ad uenationem alendos. Colum. lib. 7. c. 12.
g Omnes enim fere Hiſpani abactores ſunt, ut ait Seruius: aut praedatores, ut Plin. maxime tamen Cantabri & Coleri: quos Auguſtus Caeſar compeſcuit. h Quibus olim ueſcebantur Romani. nam pullos aſinarum epulari Maecenas inſtituit: earumque caro phthiſicis medetur, teſte Plinio. i Premere, uerbum uenatorium: ut agitare, & excitare. alibi; Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem. K Nicand. in Theriac. l cuius odore, aut ſuffitu poßint fugari ſerpentes. m Galbani odore ſerpentium peſtis fugatur. Columel. & Plin. lib. 12. c. 25. & lib. 24. cap. 5. n Nocens tactu. Lucre. lib. 2. Omnia poſtremo bona ſenſibus, & mala tactu. o Aerem. p propter uinum: ideo in apothecis frequentes ſunt. q Quare Colum. iubet muliebres capillos, aut ceruina cornua ſaepius urere: quod horum odor praedictam peſtem diſpellat.

Fouit [a] humum. cape ſaxa manu, cape robora paſtor;
Tollentemq. minas, & ſibila colla tumentem,
Deijce. [b] iamque fuga timidum caput [c] abdidit alte,
Cum medij nexus, extremaeq. agmina caudae
Soluuntur, tardosq. trahit ſinus [d] ultimus orbes.
Eſt etiam ille malus Calabris in ſaltibus [e] anguis,
Squamea conuoluens ſublato [f] pectore terga,
Atque notis longam maculoſus grandibus aluum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terrae, ac pluuialibus auſtris,
Stagna collit, ripisq. habitans, hic piſcibus atram
Improbus [g] ingluuiē, ranisq. loquacibus [h] explet.
Poſtquā [i] exhauſta palus, terraeq. ardore dehiſcūt;
Exſilit in ſiccum, & flammantia lumina torquens
Saeuit agris, aſperq. [k] ſiti, atque exterritus [l] aeſtu.
Ne mihi [m] tum molles ſub diuo carpere ſomnos,
Neue dorſo memoris libeat iacuiſſe per herbas,
Cum, poſitis nouus [n] exſuuijs, nitidusq. iuuenta
Voluitur, aut catulos tectis, aut oua relinquens
Arduus ad ſolem; & linguis micat ore [o] triſulcis.
Morborum quoq. te [p] cauſſas, & ſigna docebo.
Turpis oues [q] tentat ſcabies, ubi frigidus imber

a Amplexa eſt terram, in qua poſſet latere. b Caede ſerpentem donec caudae uolubilitas conquieſcat. c Soli enim capiti timet; quo laeſo, reliqua membra, pereunt, quod cūque aūt reliquor. mēbror. amputaris, ſe conglutinat. d Curuatura colubri. e Similis eſt anguis deſcriptio in Culice: hic tamē Cherſydrum uidetur intelligere. f Erecto; ad differentiam repentium toto corpore. g qui non facile ſatiatur. h Proprium ranae epitheton: quae nihil aliud quam coaxare didicerunt. Home. in Batrach. uocat βάτραχον πολύφημον καὶ πολύφωνον. i Ex Nicandro in Theriac. K Nam hoc genus, ſibi magis, quam ulla alia re accenditur. l Carpenſe exemplar habet, Exercitus. m Nicand. in Theriac. n Pellem enim in ſenectute deponūt ſerpentes, ac ſic denuo iuueneſcere dicuntur. Lucr. lib. IV. Cum lubrica ſerpens Exſuit in ſpinis ueſtem. o Trifariam fiſſis. Vnde Lucr. lib. 3. Quin etiam tibi ſi lingua uibrante minacem Serpentem &c. p Vide Col. lib. 7. c. 5. q ab effectu. nam corpora reddit turpia.

Altius

Altius ad uiuum [a] persedit, & horrida cano
Bruma gelu, uel cum tonsis illotus [b] adhaesit
Sudor, & hirsuti secuerunt corpora uepres.
Dulcibus [c] iccirco fluuijs pecus omne magistri
Perfundunt, udisq. aries in gurgite uillis
Mersatur, missusq. secundo defluit amni.
Aut tonsum tristi contingunt corpus [d] amurca,
Et spumas miscent argenti, uiuaq. [e] sulphura
Idaeasq. [f] pices, & pingues unguine [g] ceras,
Scyllamque, helleborosq. [h] graues, nigrūq. bitumem.
Non tamē ulla magis praesens [i] fortuna laborū est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Vlceris os: alitur [k] uitium, uiuitq. [l] tegendo,
Dum medicas [m] adhibere manus ad uulnera pastor
Abnegat, & meliora deos sedet omina poscens.
Quin etiam, ima dolor balantum lapsus [n] ad ossa
Cum furit, atque artus depascitur [o] arida febris,
Profuit incensos aestus [p] auertere, & inter
Ima ferire pedis [q] salientem sanguine uenam:
Bisaltae [r] quo more solent, acerq. [s] Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, [t] atque in deserta Getarū,
Et lac [u] concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul [x] aut molli succedere saepius [y] umbrae

a Per medullas & ossa penetrat. b non ablutus. c falsa enim aqua magis pruriginem creat. d Perungūt oleo. e Versus dactylicus: alij tamē legūt, Ac sulphura uiua. f liquidas, quae ī Ida, Phrygiae mōte, nascūtur, in quo sunt pineta frequentia. g Pinguedine. uel oleo telino, uel anethino, uel chamaemelino, uel olio quopiā. h Veratrū albū & nigrum. i Efficax morbi remediū. K Lucr. Vlcus.n.uiuescit & inueterascit alendo. l Dum tegitur. ut supra, Vritq. uidendo. m Frustra.n.(inquit Sallust.) si te ignauiae tradideris, uotis muliebribus auxilia deorum implores. n Est.n.morbus uniuersalis. o Solēt enim maiores febres corpora aegrotantium extenuare. p febrem. q In talo, aut inter duas ungulas. r Macedonici sunt, intra Strymonem & Edonicum sinum. Steph. s populi Scytharum sunt Geloni. t Thraciae montem. u Huc spectat illud Dionysij: ἄλλα γὰρ ἵππον αἵματι μίσγοντες λευκὸν γάλα δαῖτα τίθεναι. x De signis morbidae ouis futura febre agit. y ob torporem.

Videris, aut summas carpentem ignauius[a] herbas,
Extremamq.[b] sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, & serae[c] solam decedere nocti:
Continuo ferro[d] culpam compesce prius, quam
Dira per incautum serpant contagia[e] uulgus:[f]
Non tam creber, agens hiemem ruit aequore turbo,
Quam multae pecudum pestes: nec singula morbi
Corpora corripiunt, sed tota aestiua[g] repente,
Spemque,[h] gregẽq. simul, cũctaq. ab origine gentem.
Tum sciat, aerias[i] alpes, & Norica si quis
Castella in tumulis, & Iapidis[k] arua Timaui,
Nunc quoque post tanto[l] uideat, desertaq. regna
Pastorum, & longe saltus, lateq. uacantes.
Hinc quondam morbo[m] caeli miseranda coörta est
Tempestas,[n] totoq. autumni[o] incanduit aestu:
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum:
Corrupitq. lacus, infecit pabula[p] tabo.
Nec uia[q] mortis erat simplex: sed, ubi ignea[r] uenis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
Rursus abundabat fluidus[s] liquor, omniaq. in se
Ossa minutatim[t] morbo collapsa trahebat.
Saepe in honòre[u] deum medio stans hostia ad aram,
Lanea[x] dum niuea circumdatur infula[y] uitta,
Inter cunctantes[z] cecidit moribunda ministros:
Aut, si quam ferro mactauerat[aa] ante sacerdos,

a *Alij, Segnius.*
b *Ob lassitudinem.*
c *Alij, Sera nocte.*
d *Venam seca. Col.*
e *Gregem contagione inficiat.*
f *Pleonasmus.*
g *loca posuit pro animalibus.*
h *Agnos simul cũ matribus.*
i *Celsissimas.*
K *Venetias: nam Iapidia pars est Venetiarũ, ab Iapido opido sic dicta.*
l *Post tot saecula.*
m *Aere corrupto.* n *Pestis.* o *Qui suapte natura est pestifer.* p *Alimenta.*
q *Nec simplici morte moriebantur. S. ex Sal. ut lib. 2. supra, Nec modus inserere atque oculos imponere, simplex.* r *Pathos a modo, de quo Macro. lib. 4. c. 2.* s *humor sordidus.* t *Sensim, & paullatim.* u *In sacrificijs.*
x *Alias, Linea.* y *Quae utrimq. ab hostia mactanda dependebat.*
z *Qui ferire cunctabantur.* aa *praeueniens eius mortem.*

Inde

Inde [a] neque impositis ardent altaria fibris,
Nec [b] responsa potest consultus reddere uates,
Ac uix suppositi tinguntur sanguine cultri,
Summaq. ieiuna [c] sanie infuscantur arena.
Hinc [d] laetis uituli uulgo [e] moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad praesepia reddunt.
Hinc canibus blādis [f] rabies uenit, et quatit aegros
Tussis [g] anhela sues, ac faucibus angit [h] obesis.
Labitur infelix studiorū, atque immemor [i] herbae
Victor [k] equus, fontesq. auertitur, [l] & pede terrā
Crebra ferit: demissae [m] aures: incertus [n] ibidem
Sudor: & ille quidem morituris frigidus: [o] aret
Pellis, [p] & ad tactum tractanti dura resistit.
Haec ante exitium primis dant signa diebus.
Sin in processu coepit crudescere [q] morbus:
Tum uero ardentes oculi, atq. attractus ab alto
Spiritus, [r] interdum gemitu grauis: imaq. longo
Ilia singultu [s] tendunt: it naribus [t] ater
Sanguis, & obsessas [u] fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices [x] infundere cornu
Lenaeos: ea uisa salus morientibus una:
Mox erat hoc ipsum exitio, furijsq. [y] refecti
Ardebant; ipsiq. suos iam morte sub aegra

a ex mactata hostia: q. dicat, Ex sacrificiorū ustione nidor non sentiebatur.
b Extinspex ex fibris ueneno corruptis nihil praesagire potest.
c Pauca sanie.
d Ex peste.
e passim.
f uel blandis canibus nascitur pestilentia.
g Angina fauces illorū inuadit.
h Alludit ad anginā; qua obstructis faucibus, extrinsecus densae apparent.
i Graminis scilicet. quidam tamen subtilius pro uictoria accipiunt.
K Pathos, a fortunae mutatione.
l Auersatur.
m Flaccae, et contractae.
n Frigidus sudor, teste Hippocrate, in morbis acutis, letalis est.
o uel cuius caussa non est ex aliquo exercitij genere; uel non decretorius.
p Lucr. lib. 6. Frigida pellis Duraq.
q Ingrauescere.
r Anhelitus grauis, & ingens.
s Ob uentriculi conuulsionem.
t Propter adustionem humorum.
u clausas. asperam uero linguam dicit ob siccitatem.
x Vinum. Colum. uocat Infundibulum.
y Vino refocillati in rabiem agebantur.

(Dij meliora [a] pijs, erroremq. [b] hostibus illum)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans sub uomere taurus
Concidit, [c] & mistum spumis uomit ore cruorem,
Extremosq. ciet gemitus. it tristis arator,
Maerentem abiungens fraterna [d] morte iuuencum;
Atque opere in medio defixa reliquit aratra.
Nō [e] umbrae altorū nemorum, non gramina possunt
Grata mouere [f] animum, non qui per saxa uolutus
Purior electro [g] campum petit amnis. [h] & ima
Soluūtur [i] latera, atque oculos stupor urget inertes,
Ad terramq. fluit deuexo pondere ceruix.
Quid labor, aut benefacta iuuāt? quid uomere terras
Inuertisse graues? atqui non Massica [k] Bacchi
Munera, non illis epulae nocuere repostae.
Frondibus, & uictu pascuntur simplicis herbae.
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita [l] cursu
Flumina, nec somnos abrumpit cura [m] salubres.
Tempore non alio [n] dicunt regionibus illis
Quaesitas ad sacra [o] boues Iunonis, & [p] uris
Imparibus ductos alta ad donaria [q] currus.
Ergo aegre rastris terram rimantur, [r] & ipsis
Vnguibus infodiunt fruges, montesq. per altos
Contenta [s] ceruice trahunt stridentia plaustra.

a Lucil. l. 26. Satyr. Dij monuerīt meliora, atque amētiam auerruncassint meam. b Alij, Ardoremq. c Moribundi tauri hypothyposis, ut supra, equi fuit. d Consortis īteritu, tauri iugalis scilicet. e Imitatur Lucret. f In sui desiderium illicere. g Succini, quo abūdat Glessana īsula. Plin. Hodie magna copia est in litore Venetici sinus apud Cauros, et Samlandos. h Eod. modo ī Cerere Callimach. i Labascunt, intercidunt, oculi quoque stupent, et hebetes fiunt. K hoc est, nec crapula, nec gula morbum illum cōtraxerant. l Non stagnalia, sed profluentia. m qui concoctionem promouent. n quam quo pestis grassabatur. o Alludit ad fabu. de Bythome, & Cleobe, fratribus. uide Valer. lib. 5. c. 4. p bobus agrestibus: de quib. Caes. lib. VI. Bel. Gal. q Donatus accipit pro templis, sicut & puluinaria interdum accipit. r In rimas agunt. s Sic Byton, & Cleobis matrem ceruice traxerunt ad sacra Iunonis.

Non lupus insidias explorat ouilia circum,
Nec gregibus nocturnis [a] obambulat. [b] acrior illũ
Cura domat. timidi damae, ceruiq. fugaces,
Nunc interq. canes, & circum tecta uagantur.
Iam maris [c] immensi prolẽ, et genus omne [d] natãtũ
Litore in extremo, ceu naufraga [e] corpora, [f] fluctus
Proluit: insolitae fugiunt [g] in flumina [h] Phocae.
Interit & curuis frustra defensa latebris
Vipera, & attoniti squamis adstantibus hydri.
Ipsis est aer auibus non aequus, [i] & illae
Praecipites alta uitam sub nube relinquunt.
Praeterea, nec iam mutari pabula [k] refert:
Quaesitaeq. nocent artes, cessere [l] magistri,
Phillyrides [m] Chyron, Amythaoniusq. [n] Melãpus.
Saeuit, & in lucem Stygijs [o] emissa tenebris
Pallida Tisiphone, morbos agit ante, metumq.
Inq. dies auidum surgens caput altius effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Arentesq. sonant [p] ripae; collesq. supini.
Iamq. cateruatim [q] dat stragem, atq. aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadauera tabo,
Donec humo [r] tegere, ac foueis abscondere discunt.

a Noctu; ut, Matutinus pro, Mane. b Insidiatur ab ambulando. c Pestis et pisces inuadit. d Pisces. e Naufragio eiecta. f Fluctuũ ea est natura, ut alius alium propellat, atq. secum ferat quidquid in hoc continetur, donec ad extremũ litus peruenerit. g quasi timentes marinam pestilentiam. h Vituli marini. de quibus idem lib. 4. Georg. Sternunt se somno diuerso in litore phocae. i Perniciosus, pestilens: ut supra, Non aequus Acerris; pro nocentissimus. K Prodest. enumerat tres medicinae species, quarum nulla, pestilentia correptis quippiam praesidij potuerit afferre. l Lucr. lib. VI. Mussabat tacito medicina timore. m Medicinae inuentor Saturni, et Phyllarae filius. hos autem duos per synecdochen, pro quibuslibet praestantissimis medicis, ponit. n Amythaonis filius, artis diuinandi peritissimus. qui & helleborum primus inuenisse dicitur. Plin. & Theophr. Homero, & Ouidio, testib. o Infernalibus. p Per Echo resonant. q Lucr. l. VI. Inde cateruatim morbo, mortiq. dabãtur. Et paullo post: Confertos ita aceruatim mors accumulat. r Inhumare: antiqui aũt corpora cremabãt.

a quippe morbo putre factis.

b nec lauari, nec coqui poterant.

c Vis enim ueneni semper inhaeret.

Nam neq. erat corijs [a] usus: nec uiscera [b] quisquã
Aut undis abolere [c] potest, aut uincere flamma.
Nec tondere quidem morbo, illuuieq. [d] peresa
Vellera, nec telas possunt attingere putres.
Verum [e] etiam, inuisos si quis tentaret amictus,
Ardentes papulae, [f] atq. immundus [g] olētia sudor
Membra sequebatur; nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus sacer ignis [h] edebat.

d Sanie, quae lanam reddit intonsilem. e Alij, Quin etiam. f Carbunculi, pustulae; Graece, ἄνθρακες. g Lucret. lib. 6. Sudorisq. madens per collum splendidus humor. Et Nicand. in Alexiphar. simili modo. h Erysipelas proprie; sed hic potest & de peste accipi. Lucret. lib. 6. Corpus, ut est, per membra sacer cum diditur ignis.

GEOR-

GEORGICORVM LIB. IV

ARGVMENTVM

Quarto hoc libro apum curam, mellificiiq. rationem, quae pars in generali operis totius propoſitione poſtrema erat, copioſiſsime exſequitur. cumq. argumentum hoc adeo anguſtum eſſet, ut intra paucos uerſus poſſet conſumi, uarijs id digreſsionibus dilatat, iucundisque translationibus amplificat, & exornat. nam & ſuam quandam apibus rempub. aſsignat, reges ipſis tribuens, caſtra, praetoria, urbes, populos, officia, ſtudia, & mores: idque tanta commoditate, ut nuſquam immemor ſuarum translationum a propoſito excedat. Poteſt autem et hic liber in duas partes ſecari. in priori enim eius parte propugnandarum, conſeruandarumq. apum curam exſequitur: in poſteriori rationem, qua, cum funditus interierint, denuo poſsint reparari. Huius inuenti auctorem Ariſtaeum quendam paſtorem facit: qui primus amiſſas apes, iugulatis aliquot boum iugis, creditur reparaſſe.

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI IVRISCONSVLTI

Protinus aerij mellis redolentia regna,
Hyblaeas & apes, alueorum & cerea tecta,
Quiq. apibus flores, examina quaeq. legenda,
Indicat, humentesq. fauos, caeleſtia dona.

ROTINVS [a] aerij [b] mellis caelestia [c] dona
Exsequar: hanc etiam, Maecenas, adspice [d] partem.
Admiranda tibi leuium spectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
Mores, & studia, & populos & proelia dicam.
In tenui labor, [e] at tenuis non gloria; si quem
Numina [f] laeua sinunt, auditq. uocatus [g] Apollo.
Principio, sedes [h] apibus, statioq. petenda:
Quo neque sit uentis auditus, (nam pabula uenti
Ferre domũ prohibent) neq. [i] oues, haediq. [k] petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.
Absint & picti squalentia terga lacerti
Pinguibus à stabulis, [l] Meropesq., aliaeq. uolucres
Et manibus Progne [m] pectus signata [n] cruentis.
Omnia nam late uastant, ipsasq. uolantes
Ore ferunt, dulcem nidis [o] immitibus escam.
At liquidi fontes, [p] & stagna [q] uirentia musco

a Deinceps, exinde. propositio est, admistã habens dedicationem operis, per Apostrophen. b nam mel ex rore colligitur, qui ex aere defluit: unde est, Caelestia dona. Graecis δροσόμελι, & ἀερόμελι. Latinis, mel aerium, uel mel roridũ, & Manna, dictum. est enim quasi quidam caeli sudor; siue siderum saliua, aut potius se purgantis aeris succus. Plin. lib. 11. c. 19. c Attentionem captat; cum operis tractandi dignitatem ostendit: ut etiam ibi, Admiranda tibi &c. d Agriculturae scilicet, quae non minus grata esse debet, quã superiores. e Amplificatio per translationem. Gell. lib. quinto, cap. 12, Lactã. l. 2. c. 16. f Romani ea uocabãt, numina laeua, quae placãda erãt, ne obessent, cũ tamẽ nocẽdi potestatẽ haberẽt. g Inuocatus. h Col. l. 9. c. 5, i Lucre. l. 2. Cornigerae norunt matres, agniq. petulci Balatum pecudis. K lasciui exsultantes. l Apiarijs, uel aluearibus melle pinguibus. m hirundo. n Natũ ex fab. Oui. 6. Meta. Signa autẽ sunt ex caede Itys filij. o pullis crudelibus, qui apum morte nutriuntur. p Quibus mirifice delectantur apes. q Lucre. l. 5. Humida saxa super uiridi stillãtia musco.

Adsint,

Adſint, & tenuis [a] fugiens per gramina riuus:
Palmaq. [b] ueſtibulum, aut ingens oleaſter obūbret,
Vt, cum prima noui ducent examina reges
Vere ſuo, [c] ludetq. fauis emiſſa [d] iuuentus,
Vicina inuitet decedere [e] ripa calori,
Obuiaq. hoſpitijs teneat frondentibus arbos,
In medium, ſeu ſtabit iners, [f] ſeu profluat humor,
Tranſuerſas ſalices, & grandia conijce ſaxa,
Pontibus ut crebris poſſint conſiſtere, & alas
Pandere ad aeſtiuum Solem; ſi forte [g] morantes
Sparſerit, aut praeceps [h] Neptuno [i] imerſerit Eurus.
Haec circum caſiae uirides, & olentia late
Serpylla, & grauiter [k] ſpirantis copia thymbrae
Floreat, irriguumq. bibant uiolaria [l] fontem.
Ipſa autem, [m] ſeu corticibus tibi ſuta cauatis,
Seu lento fuerint aluearia uimine [n] texta,
Anguſtos habeant aditus. [o] nam frigore mella
Cogit hiems, eademq. calor liquefacta remittit.
Vtraq. [p] uis apibus pariter metuenda. neq. illae
Nequidquam in tectis certatim tenuia cera

a Nam ait, aquam, qua ipſae oblectantur, tribus digitis altiorem eſſe non debere: quare bene ait Virg. Tenuis riuus. Col. l. 9 c. 5. Alioquin enim timendum ne ſubmergantur.

b Hunc locum expli. Col. l. 9. c. 5

c ſibi grato, & aptiſſimo.

d Apes, per Metaphorā ut ſaepe.

e ut ſupra: Decedere nocti. f ſiue ſtagnans, aut putealis ſit aqua; ſiue praeterfluens. g tarde remeantes ex paſcuis. h Ventus praecipites dederit in aquam. Eod. fere modo Colu. lib. 9. c. 4. i Neptunus hic pro aqua ponitur; quod recte fieri, docet Orpheus ἐν τῷ μικρῷ κρατῆρι. K ſuauiter: alibi eſt, pro Male. l Loca, in quibus magna uiolarum copia eſt. His addes thymum, origanum, ederam, rorem marinum, quam Lybanotin nocant, meliſſophylon, & alias aliquot herbas bene olentes. Ariſtot. & Var. m Alueos optimos ex ſubere, uel ferrula fieri; deterrimos autem eſſe fictiles, auctor eſt Colu. l. 9. c. 5. n Hos duos tantum faciendi aluei modos agnoſcit Virg. Hodie uero fiunt ex diuerſa materia, ut apud Germanos, ex truncis pineis excauatis, fere fiunt, aut medijs arboribus ſiluestrib. quales pleraeq. ſunt in Sarmatia Europaea, in qua, ſi uſpiā alibi, maxima eſt mellis optimi uindemia. o Foramina tātilla, ut uix unius apis capacia ſint. p tam caloris, quàm frigoris.

Spiramenta[a] linunt, [b]fucoq. & floribus oras
Explent, collectumq. hac ipſa ad munera[c] gluten,
Et uiſco, & Phrygiae ſeruant picae lentius Idae.
Saepe etiam, effoſſis (ſi uera[d] eſt fama) latebris,
Sub terra fodere[e] larem, penitusq. repertae
Pumicibusq.[f] cauis, exeſaeq. arboris[g] antro.
Tu tamen & leui rimoſa cubilia[h] limo[i]
Vnge, fouens circum, & raras ſuperinÿce frondes.
Neu propius tectis taxum[k] ſine, ne ue rubentes
Vre foco[l] cancros, altae neu crede paludi;
Aut ubi odor coeni[m] grauis, aut ubi concaua pulſu
Saxa ſonant,[n] uocisq. offenſa reſultat[o] imago.
Quod ſupereſt, ubi pulſam hiemem[p] ſol aureus egit
Sub terras,[q] caelumq. aeſtiua luce recluſit,
Illae continuo ſaltus, ſiluasq.[r] peragrant,
Purpureosq. metunt[s] flores, & flumina[t] libant
Summa leues: hinc, neſcio[u] qua dulcedine laetae,
Progeniem, nidosq.[x] fouent. hinc arte recentes

a quae ſupra uocauit Aditus.

b Germani in hoc apes iuuant: nam ipſimet arborem excauatam, (ex qua eos aluearia cōficere ſupra monuimus) extrinſecus ligno obturant, muſco illam & argilla circūquaque illinētes. paullo aliter Pallad. & Colu. lib. 10. de re ruſt. c Officia coanguſtandarum cauernarum. d Dubitare uidetur Virg. cum tamen non ſolum circa Thermodoonta apes ſint in terris degentes, ſed etiam in pleriſque Germaniae partib. & praecipue in Sarmatia Europaea. e Circa Thermodontem amnem apes, aut in cauis arboribus, aut ſubter terram mellificant, teſte Ariſto. lib. 5. de natu. animal. c. 22. cui & Pli. accedit. f Lapidibus cauernoſis. Alibi: Punice latebroſo. g Vetus codex Vrſini, habet, Aluo. h Alueos per metaphorā. i aut fimo bubulo, teſte Col. K Venenatam arborem, a qua mel peſſimum gignitur. in Bucolicis: Sic tua Cyrnaeas fugiant examina taxos. l Cēſet enim Plin. eodem ipſas examinari. m Sterquilinÿ. n Reſonat Echo. o Echo ſcilicet. p Periphraſis primae aeſtatis, quando fabae florent, poſt exortum uergiliarum. q Ad Antipodas, & Antithonas noſtros. r Totus hic locus, quandā quaſi apum remp. continet. Vide Pli. l. 11. c. 17. ſ Secāt. t Sine quib. neq. faui, neq. pulli, neq. mella figurātur. u Hac dubitatione, immēſum quēdā amorē apū in fetus exprimere conatur. x Fauos.

Excu-

Excudunt ceras, & mella [a] tenacia fingunt : [b]
Hinc, ubi iam emissum caueis [c] ad sidera caeli
Nare per aestatem [d] liquidam suspexeris agmen,
Obscuramq. trahi uento mirabere [e] nubem,
Contemplator: aquas dulces, & frondea semper
Tecta petunt. huc [f] tu iussos adsperge [g] sapores,
Trita [h] meliphylla, [i] et Cerynthae [k] ignobile gramē:
Tinnitusq. [l] cie, & Martis [m] quate cymbala circū.
Ipsae consident medicatis [n] sedibus : ipsae
Intima more [o] suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint; (nā saepe [p] duobus
Regibus incessit magno discordia motu)
Continuoq. animos uulgi, [q] & trepidantia bello
Corda licet longe praesciscere. namque morantes
Martius ille aeris rauci canor increpat; & [r] uox
Auditur, fractos sonitus imitata tubarum.
Tum trepidae [s] inter se coeunt, pennisq. [t] coruscāt:
Spiculaq. [u] exacuunt rostris, aptantq. [x] lacertos:

a *quia, fauis inuersis, mel tamen inde nō funditur.* b *Alibi, Figunt.* c *Aluearibus.* d *Ver serenum.* e *Examen conglobatū.* f *Ad alueos.* g *Examina siluestria, qūo capiēda.* h *Ferebantur olim herbae ad succum exprimēdum, quē hic saporem per synecdochen uocat. nam tantum liquamenta adhibebant: hodie autem arte distillatoria per alembicum, ut uocant, inuenta; (cuius ministerio aqua melissophylli, & cerinthae in prōptu est) huiusmodi aquis locum, in quo examen consedit, antea conspergunt; uel, iuxta Varr. aqua mulsa.* i *per syncopen; quae Col. Melißophylla uocat.* K *id est, uile, ob copiā. ubique. n. nascitur.* l *In Germania peluim pulsant rustici, ea re, ut sic perterritae in alueas trahantur, aut potius delectationis caussa, Auctore Pli. Mirū autē quā musicis oblectentur, & cithara ēt iratae placētur. Quod etiā, tametsi satis multa experiētia cognitū, Var. refert* m *deorum. i. Cybeles. Lucre. l. 2. Ouid. 4. Fast. & Eusebius.* n *Quas ita adsperseris.* o *naturali ratione, cuius caussa latet. quis enim nouit, cur aeris sono redeant in aluearia?* p *Nam eorum regnum consortis impatiens est.* q *Apicularum plebeiarum.* r *Bembus, ut buccina aliqua. Plin.* s *Hypotyposis apum in aciem prodeuntium. Trepidae i. festinantes; non pauore consternatae.* t *Apes pennis ita resplendent, sicut milites armis.* u *Aculeos; metaphora.* x *Tamquam ingentem impetum facturae sint.*

Et circa regem,[a] atq. ipsa ad praetoria[b] densae
Miscentur, magnisq. uocant[c] clamoribus hostem.
Ergo, ubi uer nactae sudum,[d] camposq. patentes,
Erumpunt portis: concurritur: aethere in alto
Fit sonitus: magnum mistae glomerantur[e] in orbē,
Praecipitesq. cadunt. non densior[f] aere grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Ipsi[g] per medias acies, insignibus alis,
Ingentes animos angusto[h] in pectore uersant.
Vsq. adeo obnixi[i] non cedere, dum grauis aut hos,
Aut hos uersa fuga uictor dare terga coegit.
Hi motus[k] animorum, atq. haec certamina tanta,
Pulueris exigui tactu[l] compressa quiescent.
Verum, ubi ductores acie reuocaueris[m] ambos,
Deterior qui uisus, eum, ne prodigus[n] obsit,
Dede neci:[o] melior, uacua sine regnet in aula.
Alter erit[p] maculis auro squalentibus ardens.
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis, et ore,
Et rutilis clarus squamis:[q] ille horridus[r] alter

a Regem stipant frequentes, ut postea ait.

b Imperatoris tabernaculum; more Romanorum.

c Prouocant.

d Aerem purum, & liquidum, non nubibus clausum.

e ut cerni rex non possit.

f Duplici similitudine casum apum proelio decertantium explicat. g Reges magnanimi in medio aciei perstant. h Auctor Priap. Ingenio pugnax; corpore paruus erat. Et in antiquo lapide Romae, epigramma lepidissimum incisum est, in quo huiusmodi uersus legitur: Corpore in exiguo res numerosa fui. i Obfirmati, obstinati animis. K Dimicatio pulueris iniectu discutitur. Sic & Varro sensit: melius tamen facias, si aquam mulsam inter eas infundas, teste Colu. lib. 9. c. 10. l Viso enim puluere, tempestatem futuram, plurimum eis nocentem, timent. m Narrat VV. Germanis saepe usu uenire, ut tres reges unico alueo contineantur; optimum uero, ab apibus nutriri, reliquos fame commori. n Mella consumes. o Idem Varro lib. 3. c. 16. p Virgilius hic Aristotelis imitator. Col. q id est, aureis maculis, metaphoricōs: squamae.n. ut in piscibus squalent, siue micant, ita etiam splendent in apibus. Plin. Aristot. de histo. animal. Col. de re rusti. lib. 9. r Pilosus.

Desidia,

Desidia, latamq.[a] trahens inglorius aluum.
Vt[b] binae regum facies, ita corpora[c] gentis.
Nãque aliae turpes horrent, ceu puluere ab alto
Cum uenit, & terram sicco spuit[d] ore uiator
Aridus. elucent[e] aliae, & fulgore coruscant
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Haec potior soboles: hinc caeli tempore certo
Dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
Et liquida,[f] et durũ[g] Bacchi domitura[h] saporem.
At, cum incerta[i] uolant, caeloq. examina ludunt,
Contemnuntq. fauos, & frigida tecta relinquunt:
Instabiles[k] animos ludo prohibebis inani:
Nec magnus prohibere labor. tu regibus alas
Eripe.[l] non illis quisquam cunctantibus[m] altum
Ire iter,[n] aut castris audebit uellere[o] signa.
Inuitent croceis halantes[p] floribus horti;
Et custos furum, atque auium, cum falce saligna
Hellespontiaci[q] seruet tutela Priapi.
Ipse thymum, pinosq. ferens de montibus altis,

a Non rotundam, ut alter.
b Quae sit optima regis forma, uide Colu. lib.9.c.10. Plin. l.11. c.16.
c Nã, qualis rex, talis populus.
d Veget. lib.1.
e Pulchri coloris, & nitidi, leuesq. Colu. lib.9.c.6.
f Pura, defaecata.

g Mulsum intelligit. h ad mella procreanda. quia maiores uina asperrrima mellis dulcedine temperabant. i Signa abiturientium apum. Vide Aristot. lib. 9. c. 40. de histor. animalium.
K Col. lib.9. c. 13. Plin. lib. 11. c. 17. l Sic & Plin. suadet.
m Sublime uolare.
n Manent enim apes residente rege, & loci amoenitate ducti. Germanis apum discessum praesentientibus, mos est, arundineas stellas compingere, quibus inclusi reges, alueisque inserti facile continentur, ne abeant. o Metaphora a militibus; qui abituri castris uexilla euellebant. Euulsa enim signa, abeundum; fixa, permanendum esse, militibus indicio erant. Quae inter signa militaria muta, sicut & symbolum, & tessera, numerantur. p Fragrantes.
q Lampsaci nati, quae ciuitas est in Hellesponto. de hoc uide Apollonij interpretem.

Tecta

Tecta[a] ſerat late circum, cui talia curae:
Ipſe labore manum duro terat: ipſe feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atq. equidem, extremo ni iam ſub fine laborum,
Vela traham,[b] et terris feſtinem aduertere[c] prorã,
Forſitan, & pingues hortos quae cura colendi
Ornaret, canerem, biferiq.[d] roſaria[e] Paeſti,
Quoq. modo potis[f] gauderent intyba[g] riuis,
Et uirides apio[h] ripae, tortusq. per herbam
Creſceret in uentrem cucumis: nec ſera[i] comantem
Narciſſum, aut flexi[k] tacuiſſem uimen acanthi,
Pallantesq. ederas, & amantes litora myrtos.
Namq. ſub Oebaliae[l] memini me turribus altis,
Qua niger[m] humectat flauentia culta[n] Galeſus,
Corytium[o] uidiſſe ſenem: cui pauca[p] relicti
Iugera ruris erant: nec fertilis[q] illa iuuencis,
Nec pecori opportuna[r] ſeges, nec cõmoda[s] Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaq. circum
Lilia, uerbenasq. premens, ueſcumq.[t] papauer,

a Circum aluearia.

b Vt nautae ad portum tendentes.

c Synecdochicῶs; pro, Nauim.

d Ariſtophanes διφόρȣ, dixit.

e opidũ eſt Cãpaniae, in quo bis in anno roſa naſcitur.

f Indicat locis humidis intyba naſci felicius: amat enim in tybum humores & ſolutam terram. g Cichoreae ſilueſtres. h Videtur intelligere ἐλεοσέλιγον, cuius apud Homer. & Nicandr. mentio fit; aut etiam apium hortenſe, quod uulgo improprie Petroſelinum dicitur. i Pro, ſero; per ἀντιμερίδα. narciſſus enim poſtremus omnium floret. K Flexibiles. l Periphraſtice Tarentum ſignificat, ab Oebalijs, id eſt Lacedaemonijs, in Calabriae finib. conditum. Strab. l. 6. m Al. Piger. n Flu. Calabriae. o Cilicem. p deſerti, atq. contempti, a ſuis. ſic quidã exponũt. Mihi tamen uidetur potius illo uerbo Relicti, attingere diuiſionem agri Tarentini, factã a Pompeio ueteranis militibus, & paucis Cilicibus (quos Corycios hic, ab Coryco opido uocat) quibus remigum loco uſus erat; ex quorum numero, ſenem tunc agripetã uidiſſe ſeſe ait uerſu praecedente. q N[illegible] erat rus paſcuum. de quo l. 3. r Non erat rationabile, de quo in l. 1. ſ Ne uineaticum rus erat, de quo l. 2. ſupra. t Eſculentum, ſeu Cereale. Col.

Regum aequabat opes [a] animis; ſeraq. reuertens
Nocte domũ, dapibus menſas onerabat inemptis.
Primus uere roſam, atq. autũna carpere [b] poma.
Et, cum triſtis hiems etiam nunc [c] frigore ſaxa
Rumperet, & glacie curſus frenaret aquarum,
Ille [d] comam mollis iam tum tondebat acanthi,
Aeſtatẽ increpitans ſeram, Zephyrosq. [e] morãtes,
Ergo apibus fetis idem, atque examine multo
Primus abundare, [f] & ſpumantia [g] cogere preſſis
Mella fauis: illi tiliae, [h] atque uberrima [i] pinus:
Quotq. in flore nouo [k] pomis ſe fertilis arbos
Induerat, totidem [l] autumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras in uerſum diſtulit [m] ulmos,
Eduramq. [n] pirum, & ſpinos iam pruna ferentes,
Iamq. miniſtrantem platanũ potantibus umbram.
Verum haec ipſe equidem ſpatijs diſcluſus [o] iniquis
Praetereo, atq. alijs [p] poſt cõmemoranda relinquo.
Nunc [q] age, naturas apibus [r] quas Iuppiter ipſe
Addidit, expediam: pro qua mercede canoros
Curetum [s] ſonitus, crepitantiaq. aera [t] ſecutae,
Dictaeo caeli regem pauere [u] ſub antro.
Solae [x] communes natos, conſortia tecta

a non poteſtate: ſed quia regum more cibis non comparatis utebatur.
b pro Carpebat, per Enallagen.
c Al. Etiãnum.
d Et ſi etiã in gelidiſſima hieme ſua uoluptate nõ caruit.
e Qui uere ſperant.
f Enallage.
g Redundãtia.
h Hic a Vir. diſſentit Colum. l. 9. c. 4. tiliã apibus imprimis eſſe noxia tradẽs.

i Pinus, fauis faciendis; tilia, melli prodeſt; etſi reclamet Colum. K Vere. l Vide Ariſt. problem. ſect. 20. m pro, Trãſtulit in ordinem, aut quincuncem. n Nimis duram. S. Praegrandem. Robuſtam. VV. o Alij, Excluſus. p Hoc Col. praeſtitiſſe VV. auctor eſt. q Tranſitio eſt perelegans; qua etiam uſus eſt Lucr. lib. 2. Nunc age; dicta meo dulce quaeſita labore Percipe. r Mores, officia, atque adeo quandam apum remp. depingit. ſ Qui & Corybantes dicti ſunt, populi Cretae. t Cymbala. u Atlantis filiae, ex Pleione nympha; quae Iouem in Dyctaeo ſpecu educarunt. x Commendat apes a rerum omnium communione: quam etiam ſua repub. deſiderat Plato; quam etiam Socrates, praeceptor eius, mire ſolet probare.

Vrbis

Vrbis habent, magnisq. [a] *agitant sub legibus aeuũ:*
Et patriam solae, & certos nouere penates :
Venturaeq. hiemis memores, [b] *aestate laborem*
Experiuntur, & in medium quaesita reponunt .
Namq. aliae uictu [c] *inuigilant , & foedere pacto*
Exercentur agris. pars intra saepta domorum
Narcissi lacrymã , [d] *& lentum* [e] *de cortice glutẽ,*
Prima fauis ponunt fundamina: [f] *deinde tenaces*
Suspendunt ceras. aliae, spem gentis, [g] *adultos,*
Educunt [h] *fetus: aliae purissima mella*
Stipant, & liquido distendunt nectare [i] *cellas.*
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia [k] *sorti ;*
Inq. uicem speculantur aquas , & nubila caeli ;
Aut onera accipiunt [l] *uenientũ;aut, agmine facto,*
Ignauum [m] *fucos pecus a praesepibus arcent.*
Feruet opus , [n] *redolentq. thymo fragrantia mella.*
Ac [o] *ueluti uentis Cyclopes fulmina massis*
Cum properant; [p] *alij taurinis follibus auras*
Accipiunt, redduntque; alij stridentia tingunt
Aera [q] *lacu,* [r] *gemit impositis incudibus* [s] *Aetna ;*
Illi inter sese magna ui brachia tollunt

a *immutabilibus.* b *Hinc earum prudentia perspicitur ; qualis ẽt est in formicis ; ad quarum exẽplum nõ Solomon inuitauit.* c *Pro, Victui, archaismus.* d *humorem allusit ad fabulam: quia Narcissus puer in florem est conuersus.* e *Tenax.* f *Propolin uocant, duriore cera.* g *apiculas ἐκ τῶν σχαδόνων iam solutas. pariunt.n. post brumale solstitium, & post 40. dies, pulli rupto operculo, (quod σχάδονlω Graeci uocant, cumque nutrices apiculae tamdiu fouerunt) exeuntes, nutriũtur cetragine.* h *enutriũt. Ter. And. Bene & pudice eius doctum atq. eductum ingenium.* i *Pro, Melle.* K *Ex sorte militari more. porro totum hoc locum paucis uerbis immutatis repetit l.1. Aen.* l *Depositoriae sunt, nam depositum seruant.* m *per appositionem. Aristotelem est imitatus, qui fucum ἄκεντρον καὶ νωθρὸν, appellauit.* n *plura de his Plin. lib. 11. c. 10.* o *apum festinationem ostendit comparatione Cyclopum .* p *Propere cudunt.* q *Pro quouis metallo .* r *In quo subinde candens ferrum immersum stridet.* s *Alij, Antrum, leg.*

In

In numerum,[a] uersantq. tenaci forcipe[b] ferrum:
Non aliter (si parua licet componere[c] magnis)
Cecropias[d] innatus apes[e] amor urget habendi,
Munere quamq. suo. grandaeuis opida curae;
Et munire[f] fauos, & Daedala[g] fingere tecta.
At fessae[h] multa referunt se nocte minores,
Crura[i] thymo plenae: pascuntur et arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumq. rubentem,
Et pinguem tiliam,[k] & ferrugineos[l] hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis: nusquam mora. rursus, easdem
Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, mussantq.[m] oras, & limina circum.
Post,[n] ubi iam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosq. sopor suus[o] occupat artus:
Nec uero a stabulis pluuia impendente recedunt
Longius, aut credunt[p] caelo aduentantibus Euris:
Sed circum tutae sub moenibus urbis[q] aquantur,
Excursusq. breues tentant:[r] & saepe[s] lapillos,
Vt cymbae instabiles[t] fluctu iactante saburram,

a *Ita ut ex alternis ictib. uelut concertus quidã musicus audiatur, ex quo Pythagoras symphoniã obseruasse dicitur.*
b *Quinque hos uersus repetit l.8. Aen.*
c *In Bucol. Ecl. 1. sic paruis componere magna solebã.*
d *Atheniẽses; a Cecropo Atticae rege, ubi mella nascũtur optima.*

e *Optimas, quales erant Atticae: nã inter oĩa mellis genera Atticũ est laudatißimum. unde h. κατ᾽ ἐξοχὴν, Cecropias potißimum noĩat apes: ut alibi, Thymum Cecropium.* f *Contra fucos, calorẽ, et frigus.* g *quasi dicat, Artificiosa: sic, δεδάλεια ἔργα, dixit Euripides in Eurysthaeo, & Cratinus in Thraptis.* h *Iuniores adhibent uires sui corporis et ad opera exeunt.* i *Primis .n. pedib. excipiunt mel, cum flores perreptauerint; excepta medijs figurant; figurata, postremis cõmittunt.* K *Quod & Plin. approbat, sicut experientia apud Lituanos testatur; frustra reclamãte Col.* l *nigri coloris.* m *Murmurant.* n *Transtulit locum Arist. l.9. de hist. Animal.* o *ipsis aptus: ut illud supra: Vere suo.* p *Non se fidunt acri uolaturae.* q *Aquã hauriunt e uicino:* r *Apum prudentia.* s *Ead. Plin. lib. 11. c. 10.* t *fluctuantes.*

Tollunt. his se se per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec cōcubitu[a] indulgent, [b] nec corpora segnes
In Venerem soluunt, [c] aut fetus [d] nixibus [e] edunt.
Verum ipsae folijs natos, & suauibus herbis
Ore [f] legunt: ipsae regem, paruosq. [g] Quirites
Sufficiunt, aulasque, & cerea [h] regna [i] refigunt.
Saepe etiam duris errando in cotibus [k] alas
Attriuere, ultroq. animam sub fasce [l] dedere:
Tantus [m] amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamuis angusti [n] terminus aeui
Excipiat, (neq. enim plus septima [o] ducitur aestas)
At genus immortale [p] manet: multosq. per annos
Stat fortuna domus, & aui numerantur [q] auorum.
Praeterea regem non sic Aegyptus. & ingens
Lydia; nec populi Parthorū, aut Medus [r] Hydaspes

a Pro, Concubitui; ut supra, Victu inuigilant. b Hinc eas Antiphilus ἀναγέας dixit. c Energia est, in hoc uerbo, Soluunt; ex Veneris praesertim immodicae natura; qua infirmiora reddi corpora, Pythagoras olim scribitur dixisse, & adhuc nonnulli suo magno malo quotidie docentur. Frustra autem quidā hic Euallagen cōstituūt, & Soluūt, pro soluuntur, exponūt. d Non pariūt. e De apum generatione uarias diuersissimasq. sentētias esse cōperio: unde quid potissimū sequendum sit, non facile dixerim. Plin. aūt l. 2. c. 16. gallinarū more eas incubare credit herbas suaues & flores; per quā incubationem uermiculus pascitur, teste Arist. l. 5. c. 21. de Animalib. quamuis de hoc postremo subdubitet Plin. quē uermiculū, ubi 40. dies fouerunt tandem suo motu σχάδονας, i. operculum rumpunt. f Quo fingunt σχάδονας. g Subditos. h fauos. i pro, fingunt. Al. Refingūt. K Rupib. et saxis, quae peruolitant. l onere. m Epiphonema est, perelegans. n Alij, Angustus. o Teste Arist. l. 5. c. 21. de nat. animal. Col. uero l. 9. c. 3. decennes aliquando inueniri ait. p semper enim alijs aliae succedunt. q alludit ad cognationis illustria schemata, in quibus familiae adhuc subsident. r Turbatur nō parū VV. quod hic legatur Hydaspē Mediae fluuiū esse, cū id ex nullo alio scriptore cōstet. Quinimo, Strabo, Arrianus, Plutar. & oēs Graeci & Latini (quos ipse quidē uiderit) Indiae fluuiū hūc faciunt. iccirco, sicubi ueterum exēplarium fides, suae opinioni accedat, hoc modo legere se hic malle testatur: aut Medus; Hydaspesue Obseruant. ut sit uersus hypermeter; & Hydaspes synecdochicōs, pro Indiae populis.

Obser-

Obseruant. rege incolumi, mens omnibus una est;
Amisso, rupere fidem, constructaq. [a] mella
Diripuere ipsae, [b] & crates soluere fauorum.
Ille operum custos: illum admirantur, [c] & omnes
Circumstant fremitu denso, stipantq. frequentes,
Et saepe attollunt humeris; & corpora bello
Obiectant, pulchramq. petunt per uulnera mortē.
His quidam signis, atque haec exempla secuti,
Esse apibus partem diuinae [d] mentis, & haustus
Aetherios [e] dixere: deum [f] namq. ire per omnes
Terrasque, tractusq. maris, caelumq. profundum:
Hinc pecudes, armēta, uiros, genus omne ferarum,
Quemq. sibi tenues nascentem arcessere uitas,
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta [g] referri
Omnia: nec morti esse locum; sed [h] uiua uolare
Sideris in numerum, atq. alto succedere caelo.
Si quando sedem augustam; [i] seruataq. mella
Thesauris relines: [k] prius [l] haustu sparsus aquarū
Ora foue, fumosq. manu praetende sequaces.
Bis grauidus cogunt fetus, duo [m] tempora messis,
Taygete [n] simul os terris ostendit honestum

a Constipata, sicut crates sunt cōpagines.
b ipsaemet, mellis colligendi tam studiosae.
c De obseruantia apū erga regem suum, uide Plin. l. 11. c. 17.
d Haec latius exsequitur lib. 6. Aen.
e diuinos spiritus.
f Videtur sentire Deū esse spiritum in elementis, & ubiq. esse; ut ēt supra Iouis omnia plena; etsi plerique hoc hemistichium ex Arato depromptum sentiant. Esto sane; confirmat hic idem.
g dissolui, & redire ad originem suam.
h Ex Lucr. lib. 1. qui haec latius discutit ex opinione Epicureorum.
i quasi maiestatis plenam. augustum enim proprie tectum est augurio consecratum. Alij, Augustam.
K Contra supra: Tenuia cera Spiramenta linunt. Relines autem dixit pro, eximes fauos. quod quando fieri debeat, uide apud Colum. lib. 5. c. 16.
l H. St. legit, Prius haustus sparsus aquarum Ore foue. ut sit Sparsus; pro, spargens, & Ore foue: scilicet istos haustus.
m Mellis decerpendi, uere & autumno, duplex uindemia, quam alueorum castrationem uocat Colum. lib. 9. c. 15
n per synecdochen pro reliquis sex ponitur.

Pleias,

Pleias, & Oceani [a] spretos pede reppulit amnes;
Aut eadem [b] sidus fugiens ubi piscis aquosi,
Tristior hibernas caelo descendit in undas.
Illis ira modum supra [c] est: laesaeq. [d] uenenum
Morsibus inspirant, & spicula [e] caeca [f] relinquunt
Affixae uenis; animasq. [g] in uulnere ponunt.
Sin duram metuas hiemem, [h] parcesq. [i] futuro,
Contusosq. animos, & res miserabere fractas:
At suffire thymo, [k] cerasq. recidere [l] inanes
Quis dubitet? nam saepe fauos ignotus adedit
Stellio, [m] lucifugis [n] congesta cubilia blattis:
Immunisq. sedens [o] aliena ad pabula fucus,
Aut asper crabro imparibus [p] se immiscuit armis:
Aut dirum tineae genus, aut inuisa [q] Mineruae
In foribus laxos suspendit aranea casses.
Quo magis exhaustae fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
Complebuntq. fores, [r] & floribus horrea texent.
Si uero (quoniam casus [s] apibus quoque nostros
Vita tulit) tristi languebant corpora morbo;
Quod iam non dubijs poteris cognoscere signis:

a Homer. ὠκεανοῖο ῥοάων, dixit. Mimnermus uero, apud Strab. l. 1. ait, ὠκεανοῖο ῥόον. b Pleias, sed autumnalis. c adeo ut ex ea moriantur, ut sequitur. d Iccirco sequitur tumor & apostema, ut uocant. e Aculeos. f breuia, quae possũt latere. g statim post uulnus moriuntur. h Quia sub hanc nil mellis faciunt, sed tantum consumunt. i uidelicet. ne apes inedia, aut moriantur, aut certe diffugiant, quorum animi sunt perturbati propter aluéos castratos, & mellariam rem collisam. K Quo suffitu apes recreantur. l Omnes uitiosi faui tollantur. m omnia fere exemplaria habent, Stellio &: ut sit Creticus, pre dactylo. n per noctem uagantibus. Plin. lib. 11. c. 28. o idest, uiuens aliena quadra, ut aiunt. p Nam apiculae imparem esse constat, utpote qui nouenis punctis hominem interficit. q quia puella Lydia, Mineruam lanificio prouocare ausa, in hoc animal ab ea conuersa est. r Quid. leg. Foros. i. cellulas. s Morbos, sicut & nobis hominibus: nã plerũq. apes sunt lyentericae, & fluxu uentriculi laborant. Arist. 8. de Animal.

Conti-

Continuo est aegris alius[a] color: horrida[b] uultum
Deformat macies:[c] tum corpora luce[d] carentum
Exportant tectis, & tristia[e] funera ducunt:
Aut illae pedibus connexae ad limina pendent;
Aut intus clausis cunctantur in aedibus omnes,
Ignauaeq. fame, & contracto frigore pigrae.
Tum sonus auditur[f] grauior, tractimq. susurrunt:
Frigidus[g] ut quõdam siluis immurmurat[h] Auster:
Vt mare sollicitum stridet refluentibus undis:
Aestuat ut clausis rapidis fornacibus ignis.
Hic iam galbaneos[i] suadebo[k] incendere odores,
Mellaq. arundineis[l] inferre canalibus, ultro
Hortantem & fessas ad pabula nota uocantem.
Proderit, & tonsum[m] gallae admiscere saporem,
Arentesq.[n] rosas, aut igni pinguia multo
Defruta;[o] uel Pythia[p] passos de uite racemos,

a *Prauus color.*

b *Indicia apum aegrotantium. Pli. lib.11. c.18.*

c *Corpus.n. extenuatur fluore.*

d *Mortuorum.*

e *Funerantium more ducunt exsequias. Plin.* f *Murmur, & frequens spiritus; qui tractim fit, ut in morituris gemitus.* g *Miretur non iniuria quispiam, quod Austrum Virg. frigidum esse dicat, cum tamen & physicorum sententia, & sensus uigore eundem calidum & humidum esse percipiamus: sed non est, quod quis ob id se torqueat. illum nodum unus Macrob. dissoluit, origine sua gelidum esse, scribens; sed, quod per zonae torridae plagam ad noscommeat, igne admistum calescere.*

h *Tres cõparationes singulis cõplexus est uersibus, quas Homerus binis.*

i *Suffitum galbani suadet apibus curandis adhibere; quod hodie inter genera gummi recensentur, & in Amano monte ex ferula nascitur; odore graui.* K *Remedia morborum in apibus; de quibus fusius uide Colu. lib.9.c.12.* l *Arundineisque infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, & cum galla uel arida rosa detriti, galb. etiam &c. Col.*

m *Non tamen sufficit has gallas contundi simpliciter; sed percoquendae sunt cum musto ad tertias decocto, quod Columellae defrutum est.*

n *Siccas.* o *Defrutum est mustum ad dimidiam partem decoctum. Pli. lib.24.c.9.* p *Ex psythia uua. uide supra lib.2.*

a Aliud de coctũ est ex passo & thymo, qui in Hymello, Atticae mõte, abundat; unde Atticum, uel Cecropium (a Cecrope, Athenarũ rege, auctore Trogo) mel, quam maxime extollitur & laudatur.

Cecropiũq.[a] thymnũ, et [b] graue olentia [c] centaurea.
Est etiam flos in pratis, cui nomen Amello,[d]
Fecere agricolae, facilis [e] quaerentibus herba.
Namque[f] uno ingentem tollit de cespite [g] siluam.
Aureus ipse: sed in folijs, quae plurima circum
Funduntur, uiolae[h] sublucet purpura nigrae.
Saepe deum nexis[i] ornatae torquibus arae:
Asper in ore sapor: tonsis [k] in uallibus, illum
Pastores, & curua legunt[l] prope flumina [m] Mellae.
Huius odorato radices[n] incoque Baccho,
Pabulaq. in foribus plenis appone canistris.
Sed, si quem [o] proles subito defecerit omnis,

b Lucre. lib. IV. Abrotaniq. graues & tristia centaurea. c Doctores medici, malunt hic intelligere, maiora centaurea, quam minora: cuius radix hodie Rhaponticon esse creditur; quod, an Dioscoridis descriptioni cõueniat, ipsi uiderint. d Quidam hic Chamaemelum, quidam uero melissophyllum intelligunt: nobis Cor. Gemmae sententia magis probatur; qui eam, quam ἀστέρα Graeci; Bubonium uero Latini, ab effectu suo singulari nominant, hic a Virgilio describi existimat: herbam caule surculosissimo, cuius a radice multi, subasperis uirentibusq. folijs uestiti, digitali longitudine, surgunt surculi: flore copioso, adspectuq. perpulchro; in medio luteo, ceu chamaemeli; circum uero purpureis, stellae modo, folijs circumdato. e In Belgis, ad Diliae ripas, atque adeo toto fere Louaniensi agro plurima nascitur. f Varie legitur hic uersus in uet. lib. scriptis: in uno est, Imo; pro, Vno. In altero, Stipite; pro, Cespite: In quibusdam, Vertice. g Varios caules ab una radice. Col. h in uiriditate foliorum. i Coronis ex ea factis: est. n. herba coronaria & aris digna. K Non siluosis. l Vnus scriptus, Per flumina. m fluuius Galliae. unde Amellum, floris genus, quale paullo supra descripsit, nomen habere creditur, quia plurimus ibi nascitur. Ser. Mela uero, Thraciae lib. 1. & lib. 2. Lucaniae fluuium facit. Quod postremum magis placet, quod uerisimile admodum sit, Virg (qui Neapoli haec opera scripsit) loca uicina et sibi nata adduxisse; nõ longinqua illa Thraciae aut Galliae flumina. n Nam huius Amelli decoctũ ex radice & uino Ammineo morbosis apibus, singulare est remediũ. Col. l. 9. c. 12. Vide Pallad. & Plin. o Secunda pars h. libri, rationem continens, qua apes, si penitus interierint, possint reparari.

Nec, genus unde nouae stirpis reuocetur, habebit:
Tẽpus, & Arcadij [a] memoranda inuenta [b] magistri
Pandere, quoq. modo, caesis iam saepe iuuencis,
Insincerus apes tulerit cruor. altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.
Nam, qua Pellaei gens [c] fortunata [d] Canopi
Accolit effuso [e] stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis uehitur sua rura [f] phaselis;
Quaq. pharetratae uicinia Persidis [g] urget,
Et uiridem Aegyptum nigra [h] fecundat arena,
Et diuersa ruens septem discurrit in ora,
Vsque coloratis [i] amnis deuexus [k] ab Indis:

a Nam hic Aristaeus, ab Higino Thebanorũ; a Iustino Arcadiae rex statuitur.
b Aristaeũ intelligit.
c Propter fertilitatẽ, quam Nilus ijs praestat.
d Vrbis Aegypti, Alexandriae uicinae, quã Alexander magnus. condidit, qui Pellaeus fuit. Cãpum autẽ Pellaeum dixit propter Alexãdriae uicinitatẽ. Dionysius autẽ Amyclaeum, Canopum uocat, a Canopo, Menelai gubernatore ibi sepulto. Vide Solin. Suidam, & Dionys. e Exundantem: nam ortu caniculae siue Syrij, 40. dieb. sese effundit, & agros eorum irrigans, fecundat eos: postea totidem diebus reuertitur ad suum alueum. Vnde a nonnullis Syrius appellatus: quod per Syrij exortum inundaret prata, camposq. f breuibus nauigijs, quibus utũtur, cum stagnauerit Nilus. de his uide Oppiũ, de Africo bello. g Existimat VV. hoc ciuiliter accipiendum esse: quod nusquam legatur, Persiam Nilo allui. Quinĩmo, si geographis fides adhibenda, Arabia deserta, quam Petraeam uocant sacrae litterae, interposita est: atque ideo, neque Nilo, neque Aegypto uicina esse potest: si modo, proprie uicinitatis uocabulo utamur. non negauerim quin, si largius interpretere, possint esse uicini Aegyptys Persae: at non proximi. Cauendum tamen, ne deprauatus sit hic locus. h id est, limosa: μεταληπτικῶς. quod Diodor. Sicul. fusissime explicat. i id est, nigris. K In India, Nili fontem statuere uidetur: Iubas tamen rex, apud Aethiopas, qui sub Aegypto degunt iuxta montem Lunae, ponit. Quare non abs re facturi uidemur, si, & ex huius, Ptolemaei, aliorumq. aliquot geographorum sententia, hic per Indos accipiamus, illos Aethiopas: praesertim cum certo constet, a ueris & proprijs illis Indis, Nilum non scaturire. Et hodie prior Aethiopia, Indiae nomine censetur, sed meridionalis, non orientalis.

Omnis in hac certam regio [a] iacit arte salutem.
Exiguus primum, atque ipsos contractus [b] ad usus
Eligitur locus: hunc angustiq. imbrice tecti
Parietibusq. premunt artis, & quattuor addunt
Quattuor a uentis obliqua [c] luce fenestras.
Tum uitulus [d] bima [e] curuans iam cornua fronte
Quaeritur: huic geminae [f] nares, & spiritus oris
Multa [g] reluctanti obstruitur, [h] plagisq. perempto
Tunsa [i] per integram soluuntur [k] uiscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt, & ramea [l] costis
Subijciunt fragmenta, thymũ, casiasq. [m] recentes.
Hoc geritur, zephyris [n] primũ ĩpellẽtibus [o] undas,
Ante [p] nouis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum suspendat: [q] hirundo.

a Aegyptiaca scilicet: quae tota se re ab arte reparandarum apum pendebat. Apiaria .n. una cũ apibus, propter magnã Nili inundationẽ saepe obruuntur: sic ut nullae apes reliquae sint: quare fluuio ad alueum remeante, restituendis apibus operam nauare cogebantur: quod, putrefacto uituli sanguine, facere consueuerunt, ut sequitur. b *Coartatus, nõ latus, aut transpirabilis: ut nimirum citius hic sanguis putrescat, ex quo apes generentur.* c *id consulto fit, ne locus perfletur. nam si, per fenestras ad 4. mundi cardines constructas, recta lux ingereretur, plane locus hic refrigeraretur, neque uaporosus & humidus permaneret: unde non tam cito putresceret sanguis. Quin, hoc amplius ex physicorum doctrina addo, etiam unicam, in meridionali pariete, fenestellam, suffecturam esse: propter Austrum, calidum & humidum uentum, putredinemq. quam maxime inducentem.* d *Qualis uitulus apibus reparandis apponatur.* e *hoc est, bimus uitulus, qui duos annos uiuendo compleuerit.* f *suffocationis notatio.* g *pro multum. sic lib. 3. Multa gemens ignominiam. ex more Atticorum, qui eod. sensu dicunt πολλὰ.* h *Carpense exemplar Opsuitur. & uict, quod suffocetur huiusmodi uitulus, non obtruncetur, uictimarum more, ex quibus sanguis efflueret.* i *Pertundi & dissolui debet, ut liuidus sanguis putrescat.* K *Liquescunt, & putrescunt.* l *Ramea frag. hoc est, herbae cito putrescibiles, & apibus gratae: quae circa praecordia uituli, ubi maior sanguinis est copia, inseri debent.* m *Alij, Virentes.* n *Veris noui periphrasis.* o *Quae ante in glaciem coiuerant spirãte Borea sub hiemem.* p *Epanadiplosis est.* q *Quae tamen unica, iuxta prouerb. uer facere non consueuit.*

Interea

Interea teneris tepefactus in ossibus[a] *humor*
Aestuat;[b] *& uisenda modis animalia*[c] *miris*
Trunca pedum primo, mox & stridentia[d] *pinnis,*
Miscentur,[e] *tenuemq. magis magis aera*[f] *carpunt,*
Donec, ut aestiuis effusus nubibus imber,
Erupere, aut ut neruo pulsante sagittae,
Prima[g] *leues ineunt si quando proelia Parthi.*
Quis[h] *deus hanc, musae, quis nobis extudit artem?*
Vnde noua[i] *ingressus*[k] *hominũ experientia coepit?*
Pastor[l] *Aristaeus, fugiens*[m] *Peneia Tempe,*
Amissis (ut fama) apibus morboque,[n] *fameque;*
Tristis[o] *ad extremi sacrum caput*[p] *adstitit amnis,*
Multa querẽs,[q] *atque hac affatus uoce parentem:*
Mater Cyrene, mater,[r] *quae gurgitis*[s] *huius*
Ima tenes, quid me praeclara stirpe deorum

a *Sanguis, qui ex tempore, loco, et fastigatione tepesit.*

b *Putrefit: ut & in fimo, & febribus putridis.*

c *Vermiculi; qui tum Apes, iuxta etymõ uere dicuntur quasi sine pede: & hoc sibi uelle uidetur, Trunca pedum: ut alludat ad earum etymologiam.* d *Quid. Pinis; alij, Pennis, id est alis, per catachresin.* e *inter se conueniunt pinnarum leuitate.* f *Alij, Captant. est autem uolandi periphrasis.* g *Subiectione utitur & arrepta occasione, in fabulam Aristaei excurrit.* h *Parasceue ad sequentem fabulam, per interrogationem.* i *nullo enim docente, ars per usum reperta.* K *Exordia. quasi dicat. Quis primus hoc, experientia didicit?* l *Totus hic locus usque ad finem lib. laudes Cor. Galli habuit: quas postea, iussu Augusti, in Aristaei fabulam commutauit poeta noster.* m *Pen. i. Thessalica; a Peneo Thessaliae fluuio, iuxta quem armenta pauit Aristaeus: ubi quoque Tempe sunt, quae ob loci celebratam amoenitatem in prouerbium obierunt.* n *Duos amissarum apum caussas enarrat: morbum, & famen, qua tabescunt.* o *Ob acceptam cladem.* p *fontem, qui est iuxta Pindum montem. Imitatur autem Homer. apud quem eodem modo Achilles matrem conuenit. Il. α.* q *Querella Aristaei aduersus matrem, ualde pathetica, & uehemens.* r *Per transductionem, repetit Mater, ut quae mater esse debeat, attamen non sit, nec praestet, uel monstret se esse matrem.*
Penei fluminis; per Acyrologiam.

(Si mõ,[a] quę perhibes, pater est Thymbraeus[b] Apol
Inuisum[c] fatis[d] genuisti? aut quo tibi[e] nostri (lo)
Pulsus amor? quid me[f] caelum[g] sperare iubebas?
En etiam hunc ipsum uitae mortalis honorem,
Quem mihi uix frugum, & pecudũ custodia solers,
Omnia tentanti, extuderat, te matre[h] relinquo.
Quin age,[i] & ipsa manu felices[k] erue[l] siluas:
Fer stabulis inimicũ ignem, atq.[m] interfice[n] messes:
Vre sata, & ualidam in uites molire bipennem:
Tanta meae si te ceperunt taedia laudis.
At[o] mater[p] sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit. eam[q] circum Milesia[r] uellera[s] nymphae
[t] Carpebant hyali[u] saturo fucata colore,
Drymoque,[x] Xanthoque, Ligeaq., Phyllodoceq.,

a Pathos: a paradoxo, de quo sic Germanicus Caesar ī Phaenom. Arati: Ab antiquis dicitur Aristaeus Apollinis filius: quē ipse dicitur ex Cyrene procreasse; quam in Orpheo monte compressit, qui Cyrenis est appellatus. Aristaeus uero dicitur omnibus artibus edoctus fuiße, quibus ceteros homines ad bonos fructus, utilitatemque perducebat. b A Thymbra, Phrygiae opido, uel a Thymbro fluuio Troadis. Steph. c Vtpote, qui minimi honoris in re rustica compos esse non possum. d Homer. in Iliad. 8. e Quo me amplesti solebas. f Quo modo caelestes honores sperem, qui terrestres tueri non possum? g Ob mellis inuentionem indigetando: ut Cereri, propter frugum, Bacchi, propter uini inuentionem contigit. h Quamuis tu sis mihi mater. i Acerba concessio; mouendisq. affectibus maxime accommodata. K fertiles. l Pro, Arbores, per Synecdochen. m Pro, Vasta frumenta, per catachtesin & acyrologian. n Id est, frumenta, per metonymiam. & hinc colligere est, Aristaeum, pastorem, uinitorem, & mellarium fuisse. Plura apud Pindarum in Pythijs. o Homer. in Il. 202. p Querellas filij sui Aristaei. q Exornatio a studijs nympharum cum matre conuersantium. r Iuxta decorum, Milesia uellera finguntur, quod tincta sint pleno colore hyali, seu quod sint hyalina. i. uitrea a perspicuitate fluminum. t Nereides, et Naiades. s Eadem uoce usus & Cic. in Oeconom. apud Non. Nullo modo, inquit, facilius arbitror posse neque herbas arescere & interfici. u Largo, copioso. Alij, uitreo & nymphis apto colore, uiridi. Quidam scriptus habet, Hilari. x Ex Homero Iliad. σ. & Theog. Hesiodi.

Caesa-

Caesariem [a] effusae nitidam per candida colla,
Neseae, [b] Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippeq., & flaua Lycorias; altera uirgo,
Altera tum primo Lucinae experta [c] labores:
Clioque, & Beroe soror, [d] Oceanitides ambae,
Ambae auro, pictis incinctae [e] pellibus [f] ambae,
Atque Ephyre, [g] atq. Opis, atq. Asia Deiopea,
Et tandem positis uelox Arethusa [h] sagittis.
Inter quas curam [i] Clymene [k] narrabat inanem
Vulcani, [l] Martisq. dolos, & dulcia [m] furta;
Atq. chao [n] densos diuum numerabat amores.
Carmine quo captae, dum fusis mollia pensa
Deuoluunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristaei, uitreisq. [o] sedilibus omnes
Obstupuere: sed ante alias Arethusa [p] sorores
Prospiciens, summa flauum caput extulit unda:
Et procul, o gemitu non frustra exterrita tanto
Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima [q] cura,
Tristis Aristaeus Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic perculsa noua mentem formidine mater,
Duc age, duc [r] ad nos, fas illi limina diuum

a Comam, seu capillos.

b Hic uersus in quibusdam libris non legitur.

c Labores, ait, ut Graeci ὠδῖνας. Partum autem intelligit.

d Clius scilicet.

e Venantium habitu. uenatrices. n. nymphae multae.

f Anadiplosis.

g Epanolepsis, & Polysindeton.

h Nymphae nomen hic est, sic dictae, a fonte Siculi, aut Elidis. Quae satis nota est fabula. i Nimirum de fabricando reti, quo Martem, in complexu uxoris suae deprehensum, implicaturus erat. K Apud Hesiodum Oceani, & Tethyos filia. l Vide Ouid. l. 4. Metamor. m Adulteria scilicet, quae & Demodocus apud Homer. Odyss. θ. cecinit; & Ouid. l. 4. Metamorph. Homer. ea alicubi, λαθρὰ μιγεῖσα. n iam inde a mundi principio; (ut indicat Hesiod. in Theog.) amantes diuos narrauerat. o Quod aqua sit pellucida, ut uitrum. supra paullo: Hyali .s. fucata colore. p quia fons Arethusae dulcia fluenta inter medios habet fluctus, dulcedinemq. suam creditur inter salsos fluctus retinere. q Epexegesis perlegans. r Anadiplosis.

a *Homerus in Il. 264.*
b *Ex Homer. Ili. σ. et ω. Quod uiſum eſt in Iſraelitis, magno Dei beneficio, cũ ex Aegypto migrabant.*
c *Recipitur Ariſtaeus ĩ aedes maternas.*
d *qui ſunt fontium & fluuiorum receptacula*

Tangere, ait: ſimul [a] *alta iubet diſcedere late*
Flumina, qua iuuenis greſſus inferret. at illum
Curuata in montis faciem [b] *circumſtetit unda,*
Accepitq. [c] *ſinu uaſto, miſitq. ſub amnem.*
Iamq. domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncisq. lacus [d] *clauſos, lucosq.* [e] *ſonantes,*
Ibat, & ingenti motu ſtupefactus aquarum,
Omnia ſub magna labentia flumina [f] *terra*
Spectabat diuerſa locis, [g] *Phaſimq.* [h] *Lycumque,*
Et caput, unde altus primum ſe erumpit [i] *Enipeus:*
Vnde pater Tiberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxoſumq. ſonans Hipanis, Miſusq. Caicus,
Et gemina auratus [k] *taurino cornua uultu*

e *Hinc ueriſimile eſt, fingi ſiluas ſub aquis, iuxta Nympharũ theatra, aut certe Nereides partim quoq. eſſe deos ſilueſtres. nam & paullo poſt, Cyrene uocat ſuas ſorores, Centum quae ſil. c. q. flu. ſeruant.* f *Ex Ariſtot. phyſicis libris conſtat nonnullos fluuios eſſe, qui multa paſſuum millia ſubterraneis meatibus feruntur, antequam erumpant: inter quos ſunt ÿ, qui hic enumerantur.* g *Aſiae flu. Strab lib. 11. qui in Colchide ſcaturit, auctore Q. Curt.* h *Lycus in Phrygia maiori ſcaturit, aucto. eod. Curtio.* i *Enipeus, in Theſſalia; Tiberis, & Anio, in Tuſcia, ſeu Etruria: Hypanis in Ponto: Caycus. in Myſia: Eridanus, ſeu Padus, in Italia, ex gremio Veſuli montis in finibus Ligurum Gabienorum ſcaturit, & erumpit.* K *Auratus dicitur, non propter aliqua aurea ramenta, quae non habet; ſed quod in caelum ſit translatus multis ſtellis clarus: uel, quod propter fertilitatem ditiſſimus ſit. Cornua autem ei tribuuntur gemina, in modum taurinorum curuati: propter ripas flexuoſas, & curſum tortuoſum & incuruum. Vnde etiam Hora. canit: Sic tauriformis uoluitur Aufidus. Euripid. quoq. in Ioue Cephiſum fluuium* ατυρόμορφον*, appellauit. Idemq. in Oreſte Oceanum dixit* ταυρόκρανον*: quem, ut opinor, ſecutus eſt Horat. Sophoclis autem interpres in Trachinÿs, adducto Homeri teſtimonio, hãc cauſſam adfert: cur taurino uultu fluuÿ fingantur: ait enim hoc modo;* οἱ ποταμοὶ ταυρόκραμοι διετυποῦντο, ὅτι μυκηθμῷ ἦσι παραπλήσιοι περὶ τὰς ἐκβολάς: ὅμηρος, *&c.*

Erida-

Eridanus : quo non alius per pinguia culta
In mare [a] *purpureum* [b] *uiolentior influit amnis .*
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Peruentum , & nati fletus cognouit inanes
Cyrene ; manibus liquidos dant ordine fontes
Germanae , tonsisq. ferunt mantilia uillis .
Pars epulis [d] *onerant mensas , & plena reponunt*
Pocula : Panchaeis [e] *adolescunt* [f] *ignibus arae .*
Et mater, cape Maeonij [g] *carchesia* [h] *Bacchi ,*
Oceano libemus, ait . simul ipsa precatur
Oceanumq. patrem [i] *rerum, nymphasq. sorores ,*
Centum quae siluas, centum quae flumina seruant ,
Ter [k] *liquido ardentem* [l] *perfudit* [m] *nectare Vestā :*
Ter flamma ad summum tecti subiecta [n] *reluxit :*
Omine quo firmans animum , sic incipit ipsa .
Est [o] *in Carpathio Neptuni gurgite* [p] *uates*

a *Hadriaticum , scilicet iuxta Rauennam .* b *nigrum, ex altitudine scilicet. Ad Homeri imitationem credo hic Purpureū dici , qui ἅλα πορφυρέοσαν , ait .* c *Ad sacrificandum .* d *id est , Arabicis : per synecdochen . nam Panchaeia , pars est Arabiae felicis : atque adeo eiusdem celebris urbs . Lucre. lib.2. Araq. Panchaeos exhalat propter odores . & lib. IV. Adolentq. altaria donis.* e *Incenduntur : κατ' εὐφημισμὸν : ut in Bucol. Ecloga IIX. Verbenasq. adole pingues , & mascula tura .* f *id est , Lydij. Sic dictum opinor Bacchum, quod praeter eius uitem, nullam ferat arborem Lydia : propter cōtinuum aestū .* g *Populorum genera . species pro genere. Liuius Andronicus : Florem anclabant Liberi ex carchesiis . De his plura Athenaeus , & Macrob.*
h *Thaletis opinionem tangit , qui omnia ex aquis putauit generari: impulsus hac ratione : quod nihil sine humore fingi, uel nasci possit .* i *Ter, propter numerum Pythagoricum : qui Ethnicorum sacrificijs adhibebatur : Christiani quoque in caerimoniis Ternarium usurpant, alia tamen ratione.* K *Ouid. Nil aliud Vestam, quā uiuam intellige flammam .* l *Vinum purißimum in ignem infudit .* m *Sursum iacta . erat enim hoc felicißimum augurium.* n *Ex fumo resiliente, ueluti omine quodam , acceptum Deo sacrificium notabant : quod & in sacrificantibus Caino & Abele fratribus , sacrae literae prodiderunt .* o *Prosopographia est Prothei : qui a loco, in quo uersabatur, interdum Carpathius appellatus est .* p *Pro, Mari, per synecdoch. aut potius acyrologiā. Est aūt Carpathus, insula Cretae proxima.*

Caeru-

a *A corporis habitu: ut ſit, mari concolor.* b *Dij enim marini, prima parte equi ſunt; poſtrema piſces.* c *Theſſaliam, quae ueteribus Macedonia erat. Plin. lib. 4. c. 8. Emathia dicta, ab Emathione rege, Memnonis fratre, Tithoni, & Aurorae filio, teſte Pl. c. 10. d. l.* d *Arcadiae urbem.*

Caerulaeus [a] Proteus: magnũ qui piſcibus aequor,
Et iuncto bipedum [b] curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiae [c] portus, patriamq. reuiſit
Pallenen. [d] hunc & nymphae uenerantur, & ipſe
Grãdaeuus [e] Nereus. nouit [f] nãque omnia [g] uates,
Quae ſint, quae fuerint, quae mox uẽtura trahãtur,
Quippe ita Neptuno uiſum eſt: immania cuius
Armenta, [h] & turpes [i] paſcit ſub gurgite phocas.
Hic [k] tibi, nate, prius uinclis capiendus, [l] ut omnem
Expediat morbi [m] cauſſam, euentusq. [n] ſecundet.
Nam ſine ui non ulla dabit praecepta: neq. illum
Orando flectes. [o] uim duram, & uincula capto
Tende: doli circum haec demum frangẽtur inanes.
Ipſa ego [p] te, medios cum ſol accenderit aeſtus,
Cũ ſitiunt [q] herbae, et pecori iam gratior umbra eſt,
In ſecreta ſenis ducam, quo feſſus ab undis
Se recipit; facile ut ſomno aggrediare iacentem.
Verum ubi correptum manibus, uinclisq. tenebis:
Tum uariae [r] illudẽt [s] ſpecies, atque hora ferarum.
Fiet enim ſubito [t] ſus horridus, atraq. [u] tigris,
Squamoſusq. draco, & fulua [x] ceruice leaena:

e *Qui Nympharum pater dicitur.* f Homer. in Iliad. 4. g Ex Homeri Il. α. ubi eandem uaticinandi peritiam Calchanti tribuit. h *Armenta uocat maximos illos piſces, & illa monſtra marina, Cete, & balaenas.* i *Magnas: ut, Cui turpe caput, in Geor.* K *Proteus, qui Aegyptiacus dicitur. Nam apud Xenoph. quatuor numerantur. Vnde illud* Homeri Odyſ. ρ. Ἀλλὰ τὰ μὲν τοῖς εἶπε γερόν ἅλιτος ἐνημερτής. l *id eſt, conſtringendus eſt. Nam, niſi coactus, nihil docebit.* m *Quaeritur.* n. *ab oraculis cauſſa mali, & remedium.* n *In reſtituendis apibus.* o *Alij, Vinces.* p *Auxilium pollicetur.* q *Tempore meridiano.* r Home. Odyſ. 4. πάντα δὲ γενόμενος. *Et, prouerbium Latinum, Proteo mutabilior. Vide Chiliad Adag. Diodor. Sic. lib. 2. & D. Auguſt.* ſ *Alij, Eludent.* t Home. Odyſ. δ. u *Pro ſaeua. S. Vide de his fabulis Oui. l. 1. Faſt.* x *Lucr. lib. v. Cum corpora fulua leonum.*

Aut acrem flammae sonitum dabit; atq. ita uinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed, quanto ille magis formas se uertet in omnes;
Tanto nate magis contende tenacia uincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina somno.
Haec ait, et liquidũ [a] ambrosiae [b] diffudit [c] odorẽ; [d]
Quo totum nati corpus [e] perduxit. [f] at illi
Dulcis compositis spirauit crinibus aura,
Atq. habilis mẽbris uenit uigor. est specus [g] ingens
Exesi latere in montis; quo plurima uento
Cogitur, inq. sinus [h] scindit sese unda reductos;
Deprensis [i] olim statio tutissima nautis.
Intus se uasti Proteus tegit obice [k] saxi.
Hic iuuenem in latebris auersum a lumine nympha
Collocat: ipsa procul nebulis obscura [l] recessit.
Iam [m] rapidus torrens [n] sitientes Sirius [o] Indos

a Homerus Odys. δ. b Quaenã sit haec herba, nondum satis liquet: sunt qui eã esse putant, quae alio nomine Saluia siluestris appellatur. Poetae certe Ambrosiã fere, pro deorum cibo usurpant. c Alij; Depromit. d unxit .n. ut ad uidendũ numen fieret idoneus. e Hoc factũ est more hospitali. Antiquitus.n. solebant hospitũ corpora fragrantissimo oleo perfundere. cuius moris duas afferunt rationes, quarũ utraque in contextu latet: prima; propter odorem, qui plurimum sensus ipsos reficit; adeo, ut etiam nonnulli solo odore uiuere credantur: altera; ut uegetiora & habiliora redderentur corpora. Vnde apud uetères in tanto honore fuerunt aliptae. Non desunt tamen, qui eo fieri solere hanc inunctionem putant, ut hospites uidendi numinis capaces essent. f Alij, Perfudit. g Topothesia, specus Prothei. h Cauitates, in quas aqua uento impellitur, & reducitur. Haec autem est ratio, cur dixerit montem esse exesum. i Periclitantibus, aut tempestate occupatis. Nauticum uerbum est. K Alij, Obijce. ut supra; Obijcibus; pro, obicibus. l Aly, Resistit; sed hoc melius · nam sic quoque dij apud Homer. euanescunt. m Meridiei periphrasis, siue notatio. n Exurens. Vehementer.n. Sirius siue canicula adurit uiuentia, Hesiodo, & Arato testibus. Per Indos autem, sicut ante monui, aptius meridionales populos, Acthiopes nimirum sub Aegypto habitantes, intelligere possumus, quam Orientales illos. o Stella in ore Canis

Arde-

Ardebat caelo; & medium sol igneus orbem
Hauserat:[a] arebāt [b] herbae, et[c] caua flumina siccis
Faucibus [d] ad limum radij tepefacta coquebant:
Cum Proteus consueta petens e fluctibus [e] antra
Ibat. eum uasti circum gens [f] humida ponti
Exsultans, rorem [g] late dispergit amarum.
Sternunt se somno diuerso in litore [h] Phocae.
Ipse, uelut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi e pastu uitulos ad tecta reducit,
Auditisq. lupos acuunt balatibus agni,
Consedit [i] scopulo medius, numerumq. recenset.
Cuius Aristaeo quoniam est oblata facultas;
Vix defessa [k] senem passus componere [l] membra,
Cum clamore ruit magno, manicisq. [m] iacentem
Occupat. ille suae contra non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula [n] rerum,
Ignemq., horribilemq.[o] feram, fluuiūq.[p] liquentē.
Verum, ubi nulla fugam reperit fallacia, uictus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus.
Nam quis [q] te, iuuenum confidentissime, nostras

a Attigerat. b alta. Lucan. Deseruere cauo tentoria fixa Lemanno. c Quia res per solis ardorem exsiccatus est. d Alueis, per Metaphoram. Solares .n. radij alta & caua flumina usque ad limum exsiccant. e Carpathij maris; quod non ita longe ab Aegyptiaco abest. f Marina monstra, & pisces. g Pro aqua marina, καταχρηστικῶς. h Solent enim phocae meridionari; sicut & ipse Proteus: ut & Homer. finxit, & experientia quotidiana apud Ventelandos testatur. i Vide Homer. Odys. δ. K Nimiam Aristaei auiditatem exprimere conatur, iam tenere cupientis. l Ad dormiendum scilicet. m Manuum uinculis. n Censet VV. nimis magnam hanc fuisse transformationem, qua Proteus usus fingitur a Virgilio; quare potius arbitratur fuisse Laruas et terriculamenta quaedam. Mythologus autem haec omnia uel ad illius inconstantiam, uel ad insignem praestigiatorem referret.
o Antea dixit, Atram tigrem. Vnde Atra, Saeua, Horribilis idem erunt; ut & Terribilis. p Polysyntheton.
q Pro, Quisnam, uel, ut alij. Nam hic interrogatiuum est cum indignatione.

Iussit

Iussit adire domos? quid ue hinc petis, ĩquit? at ille,
Scis Proteu,[a] scis ipse: neq. est[b] te fallere[c] cuiquã:
Sed tu desine uelle.[d] Deum praecepta secuti
Venimus huc, lapsis quaesitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad haec uates ui denique multa
Ardentes oculos[e] intorsit lumine glauco,
Et grauiter frendens[f] sic fatis ora resoluit.
Non te nullius[g] exercent numinis irae:
Magna lues[h] cõmissa: tibi has[i] miserabilis Orpheus
Haudquaquã ob meritum poenas, ni fata resistant,
Suscitat, & rapta grauiter pro coniuge[k] saeuit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella,
Seruantem ripas, alta non uidit in herba.
At chorus aequalis Dryadum clamore supremos
Implerunt montes: flerunt Rhodopeiae[l] arces,
Altaq. Pangaea,[m] & Rhesi[n] Mauortia[o] tellus,

a *Homerus in Il. 9.*

b *Pro, Dicet.*

c *Carpens. legit Quidquam.*

d *Sub. aduentus mei caussam inquirere. per ellipsin, seu diacopen apud Rufinianum.*

e *Hypotyposis uatis furore correpti; qualis est etiam hypothesis Agamemnonis irati, apud Homerum Iliad. 2.* f *Prae iracundia,* g *non humilis, sed magni. S.*

h *Alij, Luis. Magnorum scelerum est ista persolutio. Inseritur autem hic* διήγημα *perelegans.*

i *Incipit narrare de morte Eurydices, Orpheique mariti sui ad inferos descensu.*

K *Eurydice; cuius immodico tenebatur amore. Vide Orphei Argonautic. lib. secundo.*

l *Thraciae montes: est enim Rhodope, mons Thraciae. alludit autem ad ueterum morem, qui editioribus locis arces suas exstruere solebant. quare eas Graeci* ἀκρωπόλεις *uocant.*

m *Thraciae mons.* n *Prolepsis, ex persona poetae. nam postea Rhesus eam regionem tenuit: &, quo tempore Eurydice rapta est, Rhesus nondum in Thracia regnabat.*

o *Quod Mars Thracibus, apud quos Rhesus regnauit, semper fere adfuerit. Vnde bellaces fuisse notantur.*

Atq.

Atq. Getae,[a] atq. Hebrus,[b] atq. Actias [c] Orithyia.
Ipse caua solans aegrum [d] testudine [e] amorem,
Te dulcis [f] coniux, te solo [g] in litore secum,
Te [h] ueniente die, te decedente canebat:
Taenarias [i] etiam fauces, [k] alta ostia Ditis, [l]
Et caligantem nigra [m] formidine lucum
Ingressus, manesq. adijt, regemq. [n] tremendum,
Nesciaq. humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotae Erebi [o] de sedibus imis

a Herodotus Getas Thraciae attribuit; a quo Strabo non uidetur dissentire, Dionysius tamen eos in Scythia collocat; quod, si uerum est, non dubitauerim, quin illi sint, qui postea Massagetae dicti sunt; hodie Samagitae. b *Qui Thraciae flu. est. Vnde sibi constat Virgilius, qui sentit Orpheum fuisse Thracium, seu Threicium, ut doctiores fatentur; non Camarinaeum. Plures autem Orphei apud Suidam numerantur.* c *Attica, seu Atheniensis. erat enim Erichtonij Athenarum regis, Pandionis successoris, filia; quam Boreas raptam, secum in Thraciam transtulit. Ouid. lib. 6. Metam.* d *Maestum, uel deceptum.* e *Quale instrumentum fuerit Testudo, quale Cithara, non satis constare arbitror ex ueterum scriptis; quin saepe hanc pro illa, & uice uersa, acceptam legi. Hoc tamen ex Homero constat, Achillem se, cum in castris uersaretur, saepenumero cithara se oblectauisse. Orpheum autem hoc lusus genere excelluisse, Callistratus, Philostratus, & ipse deniq. Virg. in Bucolicis memoriae prodiderunt.* f *Apostrophe.* g *Deserto.* h *Pathos maxima ex repetitione harum pronominum. de quo Macrob. Satur. 4. l. c. ult.* i *Taenarus Laconiae promontorium, circa finem Maleae, ubi ad inferos descensus esse dicitur.* K *Specum illam peruiam, ducentem ad manes, iuxta Taenarum, opidum & portum Laconiae munitissimum; auct. Strabo. & Menand.* l *Plutonis; qui ab opulentia id sibi nominis acquisiuit: ut Mammona, apud Syros. Ratio fabulae, quam poetae referent, ex Claudian. de raptu Proserpinae petatur.* m *Quia ibi perpetuae tenebrae sunt.* n *Ditem, siue Plutonem.* o *Ex quo Pompeius parum considerate fluuium fecit, cum potius sit caligo & nox, quae apud inferos perpetua est. Apud Hesiod. ex chao, natus est; sicut & nox ipsa. nec me fugit, quid Var. de hac re sentiat; deum orci, seu inferorum, & noctis parentem Erebum esse scribens.*

Vmbrae

Vmbrae ibant tenues,[a] ſimulacraq.[b] luce caretũ:[c]
Quam multa in ſiluis auium ſe millia condunt,
Veſper ubi, aut hibernus agit de montibus imber:
Matres,[d] atque uiri, defunctaq. corpora uita
Magnanimum heroum, pueri, innuptaeq. puellae,
Impoſitiq. rogis[e] iuuenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti,[f] tardaq. palus innabilis[g] unda
Alligat, & nouies Styx[h] interfuſa coercet.
Quin ipſae ſtupuere domus, atque intima leti
Tartara, caeruleosq. impexae[i] crinibus[k] angues
Eumenides:[l] tenuitq. inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionei[m] uento[n] rota conſtitit orbis.
Iamq. pedem referens, caſus euaſerat omnes;
Redditaq. Eurydice ſuperas ueniebat ad auras,
Pone ſequens: (nãq. hãc dederat Proſerpina legẽ)

a Nã ſunt mortuorum dumtaxat εἰκόνες ſeu imagines. Homer. plerumq. ψυχὰς, i. animas nominat. Odyſ. 9.)
b Imitatus uidetur Lucret. l. IV. Atq. in ſomnis cum ſaepe figuras Contuimur miras, ſimulacraq. luce carentũ.

Homer. εἴδωλα καμόντων, dixit. c Mortuorum; ut ſupra de apib. Tum corpora luce carentum Exportant tectis. Vid. l. 6. d Hic uerſus cum ſeq. repetitur l. 6. Aen. ubi eadem fere comparatione utitur. Porro, quod Matres, dicat; notandum & Homerum apud inferos ſexus diſcrimen agnouiſſe.
e More ueterum Graecorum, Perſarum, et Romanorum, qui cadauera, non inhumabant, ſed comburebant, cineresq. in urnis aſſeruabant.
f Inferorum lacus eſt, qui, Homero teſte, Odyſſ. κ. ex Styge manat. Seneca in Herc. fur. Palus inertis foeda Cocyti g Aliȷ̈, Inamabilis: ut 4. ſcripti mei libri. h De qua, Seneca in Hercule ſurente: & Statius: Eſt Pheneos nigro Styga credita mittere Diti. i Aliȷ̈, Innexae, i. inuolutae, et implicitae. duos. l. Amplexae; unus, Complexae. Quidam in Germania excuſus, Implexae. in quo ad marginem adſcriptum erat: Implexae, participium ſine uerbi origine. K Sic Aeſchylus finxit, auctore Pauſan. l Filiae Proſerpinae, tres iuxta Heſiod. & Epimenid. m Ixion enim quod Iunonem ad adulterium ſollicitaſſet, a Ioue ad inferos detruſus, perpetua rotae (cui alligatus eſt) uertigine, torquetur. Fuſius haec ex Ouid. 10. Metam. & 6. Aen. n cum uento intellige. Quidam tamen ex uet. l. leg. Cantu.

Cum

Cum ſubita [a] incautum [b] dementia cepit amãtem,
(Ignoſcenda quidem, ſcirent [c] ſi ignoſcere manes)
Reſtitit, Eurydicenq. [d] ſuam iam luce ſub ipſa,
Immemor heu, uictusq. [e] animi, reſpexit. ibi omnis
Effuſus [f] labor; atq. immitis rupta [g] tyranni
Foedera, terq. fragor ſtagnis auditus [h] Auernis.
Illa, quis [i] & me, inquit, miſerã, et te perdidit Orã
Quis tãtus furor? en iterũ crudelia retro (pheu?
Fata uocant: conditq. natantia [k] lumina ſomnus:
Iamq. uale: feror ingenti [l] circumdata nocte,
Inualidasq. [m] tibi tendens, heu non tua, palmas.
Dixit, & ex oculis ſubito, ceu [n] fumus in auras
Commiſtus tenues, fugit diuerſa: neque illum,
Prenſantem nequidquam umbras, & multa uolẽtẽ
Dicere, praeterea uidit, nec potior [o] Orci
Amplius [p] obiectam paſſus tranſire paludem.
Quidq. [q] faceret? quo ſe, rapta bis coniuge, ferret?
Quo fletu manes, quae numina uoce moueret?
Illa quidem Stygia nabat [r] iam frigida [s] cymba.
Septem [t] illum totos perhibent ex ordine [u] menſes
Rupe ſub aeria, [x] deſerti ad Strymonis [y] undam,

a Alij, Subito. b Perlegãs amantium epitheton. c Vt ſupra: Neſciaq. h. p. manſueſcere corda. d Strab. l. 5. conſule. e ut illud: O praeſtãs animi. f Factus irritus & inanis. g A Dite lex data, rupta eſt. h Iuxta Auernũ ſtagnum Campaniae, prope Cumas. de quo plura in VI. Aenei. Sunt qui hic malint leg. Stagnis auditus aornis: q.d. ſine auibus: quia nulla hunc Auernum lacum ſuperuolare auis poſſit propter dirum & taeterrimum odorem. i Anadiploſis egregia, & pathetica. K Hippocrates mortis praeſagium putat, ſi aegro, praeter uoluntatem, oculi lacrymentur. l id eſt, perpetua. m in umbrae tenuitatẽ redactas; & ideo inualidas. n Lucr. l. 3. Ceu fumus in altas aeris auras. o Charon ſcilicet, qui tranſuehit umbras, & ideo Attici in mortuorũ ora binos obolos ingerebãt, unde illi naulum perſoluere poſſent. Vide Ariſtoph. in Ranis. p Hic obiter attingit Necromanticorum opinionem; quibus perſuaſum eſt eandem umbram bis non poſſe. q Pathos ex ad dubitatione. r Vehementer. ſ Quia mortua. t Luctus Orphei, ob amiſſam coniugem. u Sine intermiſſione. x Valde excelſa. y Thraciae flu.

Fleuiſſe,

Fleuisse, & gelidis haec euoluisse sub antris,
Mulcentem tigres,[a] et agentem carmine [b] quercus.
Qualis [c] populea maerens Philomela [d] sub umbra
Amissos queritur [e] fetus: quos durus arator
Obseruans nido implumes [f] detraxit, at illa
Flet noctem; ramoq. sedens miserabile carmen
Integrat; & maestis late loca questibus implet.
Nulla Venus, nulliq. animum flexere Hymenaei.
Solus Hyperboreas [g] glacies, Tanaimq. [h] niualē,
Aruaq. Rhiphaeis numquam uiduata pruinis
Lustrabat, raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona quaerēs. spretae [i] Ciconū[k] quo munere [l] matres

a Per Tigres, & Quercus, quas Orpheum cantus dulcedine mouisse, poetae fabulantur; mythologi, fera duraq. agrestium hominum ingenia, eloquētiae ui, ad ciuitatem perducta esse, intelligunt. b Quibus duritas summa inest, ut tigribus maxima ferocitas. Sunt qui hic Fagos leg. quod in Zonae agro, quae Thraciae urbs est, in ordinem consitae erant multae fagi.

c Videtur accepisse ab Homer. Odys. τ. hanc comparationem.

d Pro, quauis aue. species pro genere. proprie tamen, lusciniam denotat. Vide Plin. l. 10. c. 20.

e Vide Ouid. 7. Metamorph. Queritur autem maxime, cum incubat ouis. tunc enim totam noctem canere dicitur.

f ἀπτέρυς. Homer.

g Hyperborei olim fuerunt ubi hodie Moscouitae habitant. VV.

h Scythiae flu. Strab. lib. 5.

i Quidam leg. Spreto; ut sit: Quo nuptiarum numero spreto. Sunt autem Cicones, populi Thraciae, Hebri fluuij accolae.

K A Ciconum mulieribus Orpheum esse dilaceratum, plerique memoriae prodiderunt: etsi non desint, qui idipsum a Bacchadibus factitatum existimant, Verum hi non aduertunt, se in eadem cum prioribus naui esse, idemq. plane dicere. Nam hoc & Virgilius canit, & priores illi non negant. A mulieribus enim Bacchi sacrificia administrantibus, quae Bacchades nominabantur, dilaniatum esse, uno Pausania excepto, sentiunt. Caussas adferunt duas: unam, quod earum nuptias contempserat; alterā quod παιδεραςίαν instituerat, qua postea mulieres contemni coeperunt, Philostrat. Iunior. l Nuptijs eius: uel potius, quod mulierosus non erat. alias enim, praeter suam Eurydicen, omnes fastidiebant.

Inter sacra [a] deum, nocturnaq. [b] orgia Bacchi,
Discerptum [c] latos iuuenem sparsere per agros.
Tum quoq., marmorea [d] caput [e] a ceruice reuulsū
Gurgite cum medio portans Oeagrius [f] Hebrus
Volueret, Eurydicen uox ipsa, & frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen, anima fugiente, uocabat,
Eurydicen toto referebant [g] flumine ripae.
Haec Proteus: & se iactu dedit aequor in altum;
Quaq. dedit, spumantem undam sub uertice torsit.
At non [h] Cyrene: nāque ultro affata [i] timentem.
Nate, [k] licet tristes animo deponere curas. (phae,
Haec [l] omnis morbi caussa: hinc miserabile nym-
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misere apibus: tu munera supplex
Tēde, [m] petēs pacē, et faciles [n] uenerare [o] Napaeas.
Namque dabunt ueniam uotis, irasq. remittent.
Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
Quattuor eximios praestanti corpore tauros,
Qui tibi nunc uiridis depascunt summa Lycaei,
Delige, & intacta [p] totidem ceruice iuuencas.
Quattuor his aras alta ad delubra dearum

a Pathos, a loco, de quo Macro. Sat. l. 4. c. 2. Aliter tamen de Orphei morte sētit Pausa. affirmās eum, Eurydices desiderio, apud Auernū Thesprotium, diem obijsse; suum tumulum in Olympo mōte habuiße. b Alij legunt, Nocturniq. c Crudelissima e mortis exemplum. d Alba; instar albi marmoris, uel alabastri. e Quod postea dicitur oracula edidisse. f Oeagrius Hebrus, id est Thracius; ab Oeagro, Thraciae regio, Orphei, ut uulgo putatur, patre. g Cum Echo resonaret. h Subandi, territa est: nec in altum itidem se dedit. i Timidum. K Alloquitur Cyrene, mater Aristaei, filium timidum. l Dicta a Proteo. est autem confirmatio, per ταπείνοσιν. nam, ait, hoc diuturnum non erit, quia caussa non est ita magna; & nymphae a te offensae faciles sunt placatu.
m Extende. n Exorabiles, ad ignoscendum paratas.
o Herbarum, & florum deas: uel, potius siluarum. νάπη enim, siluam significat. p Indomita; iugum non passa. uictimas enim illaesas & integras esse oportet: repudiantur, quibus cutem attriuit iugum.

Con-

Conſtitue; & ſacrum iugulis demitte cruorem;
Corporaq.[a] ipſa boum frondoſo deſere luco.
Poſt, ubi nona[b] ſuos aurora oſtenderit ortus,
Inferias[c] Orphei Lethaea papauera[d] mittes,
Et nigram[e] mactabis ouem, lucemq. reuiſes:
Placatam[f] Eurydicen uitula[g] uenerabere caeſa.
Haud mora: continuo matris praecepta faceſſit:
Ad delubra uenit, monſtratas excitat aras:
Quattuor[h] eximios[i] praeſtanti corpore tauros
Ducit, & intacta[k] totidem ceruice iuuencas.
Poſt, ubi nona ſuos aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei[l] mittit, lucumq. reuiſit.
Hic uero ſubitum, ac dictu irabile monſtrum
Adſpiciunt,[m] liquefacta boum per uiſcera toto
Stridere[n] apes utero, & ruptis efferuere[o] coſtis,
Immenſasq. trahi nubes,[p] iamq. arbore ſumma
Confluere, & lentis uuam[q] demittere ramis.

a *Taurorũ & iuuencorum; Graeci autẽ relliquijs aſſis ueſcebantur.*
b *None poſt die.*
c *Infernalia ſacrificia ad placandos manes. et Homericae quoque inferiae ex nigris pecudibus fere fiunt: ut etiam in* VI. *Aeneid.*
d *Quae obliuionẽ inducũt, quã inferis optime cõuenientia: ut nimirum irarum obliuiſcantur.*
d *Hoſtijs furuis, id eſt, nigris inferi delectantur: ut patet ex l.6. Aenei.*
f *Tres ſcripti libri, Lucumq.* g *Hypallage, pro, Veneratam placabis:*
h *Repetitio eſt, ex* Home. *exemplo conficta.*
i *Pontificale uerbum eſt, Eximius: de quo Macrob. lib.3. c.6.*
K *Paullo ſupra idem hemiſtichium poſuit.*
l *Lucr. l.3. Et nigras pecudes auas manibus diuis Inferias mittunt.*
m *Ab hoc euentu, reparandarum apum rationem, primum inuentam eſſe exiſtimant: quare Var. apes βȣ̃γονες, Idem quoque Nicand. in Theriac. & ipſum mel, apud Graecos Medicos periphraſtice dicitur, νᾶμα θυγατέρων ταυρῶν: id eſt, textura filiarum tauri. Nam antea ex putreſcentibus bubalis corporibus, apes generari, cecinit Virgilius: Sicut ex equis, crabrones; ex mulis, fuci; ex aſinis ueſpae: reliqua inſecta alia, alio modo.* n *Enallage modi & temporis.* o *Enallage coniugationis.*
p *Examina nubibus ſimilia.* q *In morem uuae conglobatas defluere;* Homer. *βοτρύδον, ait.*

HAEC super [a] aruorum cultu, pecorumq. canebã,
Et super arboribus, Caesar dum magnus ad altũ
Fulminat [b] Euphratem bello, uictorq. uolentes
Per populos dat iura, uiamq. [c] affectat Olympo. [d]
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, [e] studijs florentem ignobilis [f] oti;
Carmina qui lusi pastorum, audaxq. [g] iuuenta,
Tityre te patulae, cecini, sub tegmine fagi.

a Operis peroratio, tria continens; auctorem, tempus, & locum, ubi scriptum est hoc opus.

b Id est, fortiter, & strenue ad Euphratem pugnat: ut, Duo fulmina belli Scipiadae.

c Teren. in Heaut. Ad dominas qui affectant uias.

d Praeparat sibi diuinos honores: ut l. 1. Georg. Quem mox quae sint habitura deorum Concilia incertum est.

e Neapolis, Campaniae ciuitas celeberrima; antiquitus, a nomine Sirenis ibi sepultae, dicta Parthenope: quae cum a Cumanis esset euersa, ingruente acerbissima peste, ita iubente Apollinis oraculo; splendidius, quã antea umquã, ab ijsdem est restaurata; bonaque ciuium parte eo translata, ad ueteris urbis (a Chalcidensibus primo conditae) differentiam, Neapolis dicta. Plin. lib. 3. c. 5. & Suidas.

f Id est, in quibus otio adiuncta non est gloria.

g Scripsit enim Bucolica, ut ait Seruius, natus annis uigintiocto. Ex Probo.

AENEIDOS
LIBER. I
ARGVMENTVM

Troia capta, Aeneas, Anchisae & Veneris filius, uir singulari pietate, pariq. fortitudine praeditus, dum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam nauigat, immissa ab Aeolo, rege uētorum, rogatu Iunonis, grauissima tempestate, ad Libycum litus appellitur, egressusq. in terram, septem ingenti magnitudine ceruos sagittis prosternit, singulosq. in singulas naues (tot enim ex dispersa classe collegerat) aequaliter distribuit: sociosq. deinde, longis iam erroribus fatigatos, spe futurae quietis ad tolerandum quod reliquum erat laboris, hortatur. Interea Venus Aeneae sui Troianorumq. caussam apud Iouem agit, omniumq. calamitatum illarum caussam Iunoni imputat. Iuppiter contra, reserata fatorum serie, spe felicis posteritatis, potentiaeq. Romanorum, filiae dolorem consolatur. Cuius oratione confirmata Venus, Aeneae suo, locorum ignaro, & explorandae regionis caussa huc illuc oberranti, sese obuiā praebet, nauesq. dispersas saluas esse nunciat: ostenditq. non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc in ijs locis condebat Dido. Aeneas itaq. matris beneficio caua nube cinctus, una cum Achate Carthaginem ingreditur: ubi & socios saluos reperit, & a Didone benigne excipitur. Venus tamen, quod neq. Iunonio hospitio, neque muliebri inconstantiae satis fideret, sopito in Idaliae lucis Ascanio, pro eo cupidinē substituit, qui inter amplexus & oscula latēter reginae amorē inspirat Aeneae.

Ad Homericae Ὀδυσσείας inscriptionem, quam sex prioribus his libris praecipue imitatus est, respexisse uidetur: neq. enim quemquam adhuc, qui τὴν Αἰνηίδα apud Graecos scripserit, reperire se potuisse, testatur Ful. Vrsinus. Inscripsisse autem hanc suam Aeneidem eodē modo, quo, apud Arist. ἐν τῷ περὶ ποιητικῆς, suā ἡρακληΐδα incertus quidā, sed nō indoctus, poeta, dici pōt. Ad quē modū ēt Diphilus, apud Pindari scholiasten ī Olympic. suā θησηίδα; de qua & alij meminerūt.

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI IVRISCONSVLTI

VIR [a] *magnus bello, nulli pietate secundus*
Aeneas, odijs Iunonis [b] pressus iniquae;
Italiam quaerens, Siculis errauit in undis:
Iactatus tandem Libyae peruenit ad oras.
Ignarusq. loci, fido comitatus Achate,
Indicio matris regnum cognouit Elysae.
Quin etiam nebula saeptus peruenit ad urbem,
Arreptosq. [c] undis socios cum classe recepit.
Hospitioq. [d] usus Didus [e] per cuncta benignae,
Excidium Troiae iussus narrare parabat.

ALIVD. INCERTI

Aeolus immittit uentos, Iunone precante,
Troianosq. uagos Libycas expellit [f] ad oras.
Solatur Venerem dictis pater ipse dolentem.
Aeneam recipit pulchra Carthagine Dido:
Cui Venus Ascanij sub imagine mittit Amorem.

ALIVD. MONOSTICHON OVIDII. NASONIS

Primus habet, Lybicam ueniunt ut Troes in urbē,

ALIVD

Aeneas primo Libyes appellitur oris.

ALIVD

Aeneas profugus intrat Carthaginis oras.

Quattuor primos uersus, in omnibus, quibus ego quidem usus sum, scriptis exēpl. omnino a sequentib. separari, animaduerti: ea re, ut suspicor, quod a Tucca, & Varo sublati fuisse dicantur: quorum iudicio principium aptius Aeneis habitura esset, ab illo uersu ARMA. VIRVMQ. &c. Eos certe multi ex ueterib. minime agnouisse uidentur. neq. est fortasse, cur hos tamquam Aeneidos principium agnoscamus; cum potius sint quaedam uelut in ipsam praefatio. Quia tamen omnino cohaeret cum illo quincto, is qui inter hos est quartus & ultimus; hanc, quam uides, notam, antiquae separationis uelut testem, interijciendam duximus.

a *Hic primus uersus in quibusdā tā scriptis, quā typo excusis exēplarib. non legitur.*

b *Quaedā exemplaria habēt, Pressus Iunonis iniquae.*

c *Alij, Acceptosq. quidā ēt Abreptosq. legere malunt.*

d *Hic etiā uersus in quibusdam scriptis, non reperitur.*

e *Quidam legunt hoc modo: Hospitioq. usus Didonis cuncta benignae.*

f *Quaedam exemplaria, In oras.*

ILLE ego,[a] qui quondam[b] gracili modulatus auena
Carmen, & egressus siluis, uicina coegi
Vt quamuis auido parerent arua colono;
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

Arma,[c] uirūq. cano,[d] Troiae[e] qui primus[f] ab[g] oris
Italiam, fato[h] profugus,[i] Lauinaq.[k] uenit[l]
Litora: multum[m] ille & terris iactatus,[n] et[o] alto,
Vi superum seuae[p] memorem[q] Iunonis ob iram,

a Id est, qui iuuenis tenui stylo scripsi bucolica, & scriptis post bucolica georgicis, arua notis agricolae quātūuis auide respondere coegi: nūc cano arma, &c. Perperā autem uerbum, Coegi solet hic exponi, adiecta post ipsum nota interpunctionis. b .i. tenui: ut in Bucol. c ὕστερον πρότερον. ad Homeri exemplum. primum enim de erroribus, deinde de bello in Italia gesto scribit.
d Propositionē totius operis nudā ponit; quā Homer. cum inuocatione miscet: μῆνιν ἄειδε θεά. Et, ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα. Porro hic docilē reddit auditorem Virg. e Troia, teste Liuio, nō urbs, sed Asiae potius regio fuit, Hellesponto cōtermina; a Troe, Erichtonij & Astyoches, Simoentis filiae, nomen sortita: quae diuersis postea nominibus nominata fuit. eam enim, modo Ilium, modo Troiam, sine discrimine scriptores uocant. Huius originem late enarrat Lambert. Hortens. in hunc locū & Robortellus. f id est, princeps. ut Macrob. l. v. c. 2. & Fulgent. g Martian. de Gram. Quinctil. l. ix. c. 16. Macrob. l. v. Pontan. in Attio. h Quod ineuitabile est. i Fati necessitatem fugae praetexit, ne tāto uiro uitio uertatur, tot ciuium myriadas in discrimen adduxisse; cum tamen paucis secum assumptis posset euadere.
K Vide Quinct. l. xi. c. 3. qui hunc sermonem suspendi iubet, & interdū deponendum. l Ellipsis est, pro in Italiam. Quinctil. & Prisc. l. i. m Multum, pro Valde. Prisc. l. i. & alibi Virg. Nec longum laetabere. & illud: Aeternumq. sedebit Donat. in Ter. Eunuch. Diomed. & Pontan. in Attio. Homer. Odys. 4. ἦ γὰρ πολλὰ παθὼν, &c. n Videtur exprimere uelle uocē, qua Homer. in pr. Od. utitur, πολυπλαγχθέντα. o Mari. p iratae. Nonius. Vel etiam, magnae: ut alibi: Iunonis magnae primum prece numen adora. τὴν μεγάλην. Alibi: Adsit laetitiae Bacchus dator, & bona Iuno. τὴν χρηστὴν. Alibi quoq. τὴν δύνατην nominat, Deamq. potentem.
q ut l. v. Iunonis grauis ira, & inexsaturabile pectus.

Multa[a] *quoq. & bello passus, dum conderet*[b] *urbẽ,*
Inferretq. deos Latio: genus unde[c] *Latinum,*
Albaniq.[d] *patres, atque altae*[e] *moenia Romae.*
Musa mihi caussas memora, quo numine laeso,
Quid ue dolens regina deum, tot uoluere[f] *casus*
Insignem pietate uirum, tot[g] *adire labores*
Impulerit. tantae ne animis caelestibus irae?
Vrbs antiqua fuit,[h] *(Tyrij*[i] *tenuere coloni,)*
Carthago, Italiam contra,[k] *Tiberinaq. longe*
Ostia, diues opum, studijsq.[l] *asperrima belli:*
Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam,
Posthabita,[m] *coluisse,*[n] *Samo. hic illius*[o] *arma,*

a *Attẽtum reddit auditorẽ amplificatione laborum Aeneae, terra mariq.* b *Lauiniũ nimirũ: de Alba, quã Graeci quidam scriptores ab eo conditam affirmant, opportuniori loco in seq. differetur.* c *A quo Aenea. Pris. l 15.* d *Ser. notat Virgiliũ praeclare iungere haec: ut in l. v. Priscos docuit celebrare Latinos, Albani docuere suos, nunc maxima porro Accepit Roma. & l. vi Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes Albanae coluere sacrum: nunc maxima rerũ Roma colit. Porro, de prodigioso scrophae albae occursu, uide Lamb. Hortẽs.* e *hoc uidetur ad tecta retulisse: nam, si quis tectorum Romanorum altitudinem considerabit, dignissimam profecto existimabit, fateaturq. nullius urbis magnitudinem in toto orbe ei potuisse comparari. Sed haec copiosius apud Aristidem in Encomio Romae.* f *Velut molem quandam.* g *Pontan. in Attio.* h *Cõdita est n. Carthago anno mũdi 416. ante exordiũ humanae salutis 1035. quo tẽpore Salamõ in Iudaea regnare coepit: Eupales in Assyria: Codrus Athenis: Archistratus Lacedaemone: Latinus Siluius in Latio. Quo ẽt tẽpore Cumaeis & Chalcidensibus, ductu Megasthenis & Hippoclis ex Euboea profectis, sunt conditae. & est alia Carthago, in Hispania, quam ad differentiã huius, nouã appellat.* i *Epexegesis est, et sub Quam. Ponta. in Attio.* K *E regione Italiae.* l *Studia hic Virg. accipit pro cupiditate, exercitatione, atq. animi propẽsione: ut 2. Aen. Scinditur incertũ studia in cõtraria uulgus.* m *nõ, contẽpta, sed in secũdis habita.* n *Samos insula iuxta Var. prius Parthenias dicta; ubi Iuno nupsisse creditur fratri suo Ioui: ibi erat simulacrũ nubẽtis Iunonis, sacraq. anniuersaria nuptiarũ ritu fiebãt. Don. in And. Ter. Porro in Samo, Iuno; in Papho, & Gnido, Venus; ĩ Delo, Apollo colebatur.* o *Existimat R. Virgilium hic ludere ad Graec. ἄρμα, quod est, currus; ita ut ludat in uocib. Graecis, et Latinis. Prisc. l, 2. et 8. et Diome.*

Hic currus fuit: hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, iam tum tenditque, fouetque.
Progeniem[a] *sed enim Troiano a sanguine duci*
Audierat, Tyrias olim quae[b] *uerteret arces:*
Hinc populum late[c] *regem, belloq. superbum*
Venturum excidio Libyae: sic[d] *uoluere parcas.*
Id metuens,[e] *ueterisq. memor Saturnia belli,*
Prima quod ad Troiam pro caris[f] *gesserat Argis:*
Nec dum etiam caussae irarum, saeuiq. dolores
Exciderant animo: manet[g] *alta mente*[h] *repostum*
Iudicium Paridis, spretaeq.[i] *iniuria formae,*
Et genus[k] *inuisum, & rapti Ganymedis*[l] *honores:*
His accensa super,[m] *iactatos aequore toto*
Troas, relliquias Danaum, atq. immitis[n] *Achilli,*
Arcebat longe Latio: multosq. per annos
Errabant acti fatis maria[o] *omnia circum:*
Tantae[p] *molis erat Romanam condere gentem.*

a *Prisc. l. 16.*
b *Pro Euerteret: ut et legunt non nulli.*
c *Pro, late regnantem, & imperantem. Caris.*
d *una enim loquitur, altera scribit, tertia fila deducit. P.*
e *Nam Iuno non bene audebat Carthaginē defendere, ubi arma eius & currus fuit; aut Romanis nocere, quia progeniem a sanguine Troiano duci audierat, quae olim Tyrias. i. Carthaginienses arces euerteret. Lactant lib. 2.*
f *Prisc. l. 2. de construct.* g *Nonius in uerbo, Manere, & Ponere.*
h *Laudat hic Seruij super hoc uerbo scholion, R. nec uideo cur cuiquam displicere possit. ait enim hoc modo: Cum omnes sermones aut integri sint, aut habeant πάθος: hi, qui πάθον habent, ita ut lecti sunt, debent reponi, ut facit Maro: Repostus, Porgite; quae de Ennio transtulit. Integris autem & ipsis utimur sine syncope. Horatius: Quando repostum Caecubum, &c.* i *scilicet, a Paride, quib. arbiter formae a tribus deabus cōstitutus, pomum aureū Veneri, Iunone, & Pallade spretis, adiudicauit.*
K *Homerus in Il. 263.* l *ob ministerium poculorum, ad quod receptus est, remota Hebe Iunonis filia.* m *Prisc. lib. 14. de praeposit. Super, Sic & Horat. Mitte ciuiles super urbe curas. Graecismus.*
n *Homioteleuton.*
o *Prisc. lib. 14.*
p *Epiphonema, de quo uide Coel. l. 23. c. 7. & Quinctil. lib. 8.*

Vix e conspectu[a] Siculae telluris in altum
Vela dabāt laeti,[b] & spumas[c] salis aere[d] ruebāt;
Cum Iuno, aeternum seruans sub pectore[e] uulnus,
Haec secum:[f] Me ne[g] incepto desistere uictam?
Nec posse[h] Italia Teucrorum auertere regem?
Quippe[i] uetor[k] fatis. Pallas ne[l] exurere[m] classem
Argiuum, atque ipsos potuit submergere ponto,
Vnius ob noxam, & furias[n] Aiacis[o] Oilei?
Ipsa Iouis rapidum iaculata e nubibus ignem,
Disiecitq. rates, euertitq.[p] aequora uentis.
Illum exspirantem[q] transfixo pectore flammas
Turbinae corripuit, scopuloq. infixit acuto.
Ast ego, quae diuum incedo[r] regina, Iouisq.
Et soror, & coniux,[s] una cum gente[t] tot annos

a Macrob. l. v. Nō omnibus obseruatū, quod cum primo se promisisset producturum Aeneā de litoribus Troiae, ubi ad ianuam narrandi uenit, classem Aeneae non de Troia, sed de Sicilia producit: a medio incipit, & ad initium reuertitur. Pontan. in Attio diligentissime obseruat hunc locum, ut & Priscian. l. IX. b Non, ueloces; ut Ser. sed alacres ad excitandam iracundiam Iunoni ex obiecto, ut alibi: Laetum Aeneam Siculo prospexit ab usque Pachino. c Spumans mare aeratis nauium rostris secabāt. d Nonius in uerbo-, Ruere. e Seruius, de praeterito, dolorem; de praesenti, metum; de utroque uulnus, dici ait. f Sub. uolutabat animo; ut infra uersu 13. g principium abruptum orationis patheticae; teste Macrob. l. IV. qui aßerit omnem patheticam orationem, aut ad indignationem, aut ad misericordiam dirigi. h Donat. legit, Non posse: sensu eodem, affectu uehementiore. Pris. l. 2. de construct. i Ironicῶs intelligendus hic locus. K Pontan. in Attio. l πάθος, ab exemplo. m de una loquitur Aiacis naue: sed, totum pro parte, ad inuidiam posuit. n Furiosos amores. o Duo fuerunt Aiaces furiosi; alter amore, alter uero ira. De quibus late Plutarch. in uita. Sertorij. Α'ιάντος γέλως. prouerb. uetus.
p Mare prius tranquillum ita perturbauit, ut euersum uideretur.
q Prisc. lib. 1. de part. Or.
r Homer. in Il. 39.
s Quare Iuno dicatur, S. & coniux Iouis, uide Macrob. in som. Scip. lib. 1. c. 17.
t Priscianus lib. 2.

Bella

Bella gero. & quisquam numen Iunonis adoret
Praeterea?[a] aut supplex aris imponat honorem?
Talia flammato[b] secum dea corde uolutans,
Nimborum in patriã, loca feta[c] furẽtibus Austris,
Aeoliam uenit. hic uasto rex Aeolus[d] antro
Luctantes uentos, tempestatesq. sonoras
Imperio premit,[e] ac uinclis, & carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremũt. celsa sedet[f] Aeolus[g] arce,
Sceptra tenens, mollitq. animos,[h] et temperat iras.
Ni faciat; maria, ac terras, caelumq. profundum
Quippe ferant rapidi secum, uerrantq.[i] per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens: molemq.[k] & montes insuper altos
Imposuit, regemq. dedit, qui foedere certo
Et premere,[l] & laxa sciret dare iussus habenas.
Ad quem tum Iuno supplex his uocibus usa est:
Aeole (namq. tibi diuum pater, atq. hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere uento)[m]
Gens inimica mihi Tyrrhenum[n] nauigat aequor,
Ilium[o] In Italiam portans, uictosq.[p] penates.[q]

a id est, postea: ut alibi quoque. b Pro, Inflammato, & ita accenso. c plena, grauida. d Aeolus, quare uentorũ rex fingatur, uide Coel. Antiq. lect. lib. 20. c. 18. Suidas hãc adfert rationẽ; quod Strongyle, una ex Vulcanis insulis, Aeoli domus sit: ex cuius fumo cognoscunt incolae triduo ante, qui uentus sit. e id est, regit; quod ad auctoritatẽ respicit; frenare uero carcere, ad ciuilem animaduersionem. f non, otiatur, sed curat. nam Sedere, ignauae cessationis est; ut, Sedeant, spectentq. Latini. g In solio suo. h Impetus uentorum. i Nonius in uerb. Verrere. K id est, molem montis: ut alibi Pateris libamus, & auro. l Bonis principis officiũ. m Al. Vetos. Donat. & eod. modo citat Helenius, supra illud: Quo nõ arbiter Hadriae maior, tollere, seu ponere uult freta. n Quinctil. l. IX. τυρσηνὸς, filius Ἄτυος: a quo Tyrrheni. o Res Ilienses ut Ser. uel, ex Ilio uicto portans penates. p ergo contemnendos, q Macrob. Qui ueritatem inquisierunt, esse dictos putarunt, per quos penitus spiramus, per quos uitam habemus, per quos rationem animi possidemus.

Incute uim [a] *uentis; submersasq. obrue puppes,*
Aut age diuersas [b] *& disiice corpora ponto.*
Sunt [c] *mihi bis septē praestanti corpore nymphae:*
Quarum quae forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam stabili, [d] *propriamq. dicabo;*
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.
Aeolus haec contra. Tuus, o regina, quid optes,
Explorare labor. mihi iussa capessere [e] *fas est.*
Tu mihi quodcumq. [f] *hoc regni,* [g] *tu sceptra, Iouéq.*
Concilias: [h] *tu das epulis* [i] *accumbere diuum:*
Nimborumq. facis, [k] *tempestatumq. potentem.*
Haec ubi dicta, [l] *cauum* [m] *conuersa cuspide* [n] *montē*
Impulit in latus: [o] *at uenti, uelut agmine facto,*
Qua data porta, ruunt, [p] *& terras turbine perflāt.*
Incubuere mari, totumq. a sedibus imis

a Notat hunc locum Diomedes sic: Furens Iuno & irata; quod potissimū graue putauit optabat; deinde quod grauius. Similis fere locus est apud Ter. in Andr. sc. 1. act. 2. ubi Charinus a Pamphilo petit, ut ne ducat eam, quam pater ei dare nolebat; deinde subdit: Saltem aliquot dies profer nuptias, ut proficiscar aliquo, ne uideam. Primo, inquit, Donat. quae maiora sunt, petit; postremo, quae ex his uidentur minima, idq. summa arte. b *In diuersa loca.* c *Homerus in Il. 94. 156.* d *Quod careat diuortio.* e *Nefas esset non capessere.* f *cum contemptu. Don. in Hecry. Ter.* g *motus enim aeris, id est, Iunonis, uentos creat, quibus praeest Aeolus.* h *Impetras mihi regnum a Ioue conciliato. Donat. in Phorm. Priscian. l. 1. de construct. Nymphas Iunoni attribuunt, quod dea aeris credatur; aer autem fecundus ac uitalis: uitalitatem autem cōmode ueteres declararunt per nymphas. Interim reticendū non opinor, inepte quosdā hic Virg. reprehendere, quod duas uxores Aeolo tribuat, teste R.* i *tu me deum facis; ut Ser. Dearum enim connubio, & deorū conuiuio dij efficiuntur: ut in Bucol. Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.* K *Epexegesis. efficis quod imperium in uentos & tempestates obtineam.* l *Tempestatis subitae descriptio, ad exemplum eius, quàm describit Homerus in Od. 46. ceterum mira arte tempestatis naturae dactylorum spondeorumq. cōpositionē attēperauit.* m *In quo antrum est.* n *Sceptro regali.* o *Quod uenti flant oblique.* p *Pro, Irruunt; nam horribili susurro effunduntur.*

Vna Eurusq., Notusq.[a] *ruunt*[b] *creberq. procellis*
Africus; & uastos uoluunt ad litora fluctus.
Insequitur clamorq.[c] *uirum, stridorq.*[d] *rudentum.*
Eripiunt[e] *subito nubes caelumque, diemque*
Teucrorum ex oculis: ponto[f] *nox incubat*[g] *atra.*
Intonuere poli;[h] *et crebris micat*[i] *ignibus*[k] *aether;*
Praesentemq. uiris intentant omnia mortem.
Extemplo Aeneae soluuntur frigore membra:
Ingemit, &, duplices[l] *tendens ad sidera palmas,*
Talia uoce refert: O[m] *terque, quaterq. beati,*
Queis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere: o[n] *Danaum fortissime*[n] *gentis*
Tydide,[p] *me ne*[q] *Iliacis occumbere campis*
Non potuisse, tuaq. animā hanc[r] *effundere dextra?*[s]
Saeuus[t] *ubi Aeacidae*[u] *telo iacet Hector, ubi ingēs*[x]

a *Boreae, non meminit quod se venitatem inducat.*
b *Priscian. l. 1. de construct.*
c *Polysyndeton, rei accomodatissimum.*
d *Rudētes ea re sapientissimi quique funes nauiū appellarūt, quod funes, eum uento uerberantur, rudere existimentur. Nonius.* e *Vt lib. 3. Inuoluntq. diem nimbi.* f *Mari, per synecdochen.* g *Caliginosa.* h *Polos, pro aere posuit; id quod perspicue ex seq. apparet.* i *Nonius in dict. Micare.* K *Fulguribus.* l *Ambas. Vtrasque. alibi.* m *Homerus in Od. 46.* n *Homer. in Iliad. 173.* o *Pathos ab exclamatione, per auersionem cum amplificatione. Non enim Diomedes, sed Achilles, Graecorum fortissimus dicebatur: illiusq. amplificatio uirtutis, uehementer ad Aeneae gloriam conducebat.* p *Pro Diomede: estq. enallage speciei, patrenimicum pro primitiuo.* q *Aliorum calamitatem extenuans, suam exaggerat.* r *Ad eundem modum ait Terent. Hanc ego uitam. Vbi Donat. quasi d. quae nos perturbat.*
s *Homer. Iliad. ε. refert parum abfuisse, quin Aeneas Diomedis dextra perierit: nam in singulari certamine, a Diomede ictu grandis saxi grauiter uulneratus est, & iam humi fusus, periturus erat, nisi matris interuentu, circumfusa nube, eius manibus subtractus, in pacatum euasisset.*
t *Homerus in Iliad. 129.*
u *Achillis, Aeaci filij.*
x *Corpore, & uirtute bellica. Homer.*

Sarpedon; ubi tot Simois [a] correpta sub undis
Scuta uirum, galeasque, & fortia corpora uoluit.
Talia [b] iactanti stridens Aquilone [c] procella
Velum auersa [d] ferit, fluctusq. ad sidera tollit.
Franguntur remi; tum prora auertit [e] & undis
Dat latus: ĩsequitur cumulo praeruptus aquae mõs.
Hi summo in fluctu pendent: [f] his unda [g] dehiscens
Terram inter fluctus aperit: [h] furit aestus arenis.
Tres Notus [i] abreptas in saxa latentia [k] torquet:
Saxa uocant Itali [l] medijs quae in fluctibus aras: [m]
Dorsum [n] immane mari summo. tres Eurus ab [o] alto
In breuia, & Syrtes urget, (miserabile uisu)
Illiditq. uadis, atque aggere cingit arenae.
Vnam, quae Lycios, fidumq. uehebat [p] Orontem,
Ipsius ante oculos ingens a uertice pontus
In [q] puppim ferit: [r] excutitur, pronusq. magister
Voluitur in caput. ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agẽs circũ, et rapidus uorat [s] aequore uor-
Apparent [t] rari nantes in gurgite uasto: (tex.
Arma uirũ, tabulaeq.: et Troia gaza [u] per undas:

a Simoïs, Phrygiae amnis, ex Ida monte scaturiens, praeter lapsus Troiã Xantho flu. miscetur, & ad Sigaeum Hellesponto infunditur. b Vt, Voces iactabat inanes. c Nunc demum Aquilonis, seu Boreae meminit, quem antea solum ex cardinalibus uentis omiserat. d Contrarius.n.est Aquilo in Italiã euntib. e Id est, auertendo se dat latus undis. Auertit, pro Auertitur. f A sensu cõmuni: nã ex interuallo spectantibus, in summis fluctibus pendere uidentur. g Se diducens, proprio motu. h Ostendit .S. per hyperbolem. i Species, pro genere. K Ob tempestatem. l Quinct. l. 11x. & Diome. Synchysis est, uel hyperbaton obscurum. sententia est: notus torquet tres naues in saxa latentia, quae saxa Itali uocant Aras. m Quod eo loco foedus ictum est inter Romanos, & Poenos, Arae dicuntur: est autem locus inter Africam, et Sardiniam. n Exstans uelut dorsum. Nonius in c. de improprys. o Mari scilicet: tamen nullum mare determinat; quod equidem eum dedita opera fecisse credo. p Lyciae ductorem classis Orontẽ. l. 6. q Hom. in Od. 110. r Fluctus, percusso Orontis gubernatoris capite, in puppim ingruit. s Absorbet. t Homer. Od. 110. u Gaza, Persica uox, opes significat.

Iam ualidam Ilionei nauem, iam fortis [a] Achatae,
Et qua uectus [b] Abas, et qua grandaeuus Alethes,
Vicit [c] hiems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem [d] rimisq. [e] fatiſcunt.
Interea magno miſceri murmure [f] pontum,
Emiſſamq. hiemem ſenſit Neptunus, & imis
Stagna [g] refuſa uadis: grauiter cōmotus, & alto
Proſpiciens ſumma placidum caput extulit [h] unda.
Diſiectam Aeneae toto [i] uidet aequore claſſem,
Fluctibus oppreſſos Troas, caeliq. [k] ruina.
Nec [l] latuere doli fratrem Iunonis, & irae.
Eurum ad ſe, Zephyrūq. uocat: dehinc talia fatur.
Tanta ne uos generis tenuit fiducia [m] ueſtri?
Iam caelum, terramq. meo ſine [n] numine uenti
Miſcere, & tantas audetis tollere [o] moles?
Quos ego: [p] ſed motos praeſtat componere fluctus:
Poſt mihi [q] non ſimili poena commiſſa luetis.
Maturate [r] fugam, regiq. [s] haec dicite ueſtro:

a Cariſ. mutata declinat. Achati, leg.
b Vehebatur.
c Vis uenti, aut tempeſtas. Sic paullopoſt: Emiſſamq. hiemem ſenſit Neptunus.
d Aquam marinam.
e Priſcian. l. 8. de partibus.
f Vt murmur exprimant maris, Graeci illud μυκητὴν ἀγάςονον, πολύφλοισβον. Taurumq. ideo Neptuno ſacrificabant, ut maris truculentiam ſignificarent. Pontan. quoque in Attio hunc locum ſedulo notat. g Aquam refuſam & turbatam in imis gurgitibus: Stagna enim pro fundo maris poſuit; qui non niſi maxima tempeſtate turbatur. h Priſcian. lib. 2. de conſtr. i Homer. in Il. 160. K Tempeſtate, quae e caelo irruerat. l Home. in Iliad. 12. m Donat. ſuper his Ter. uerbis: O ingentem confidentiam. n Poteſtate a me non data. o Fluctuum ſcilicet. p Sermo imperfectus, iram indicans: quem interpretatur Macrob. l. VI. c. ult. eſtq. pathos per apoſiopeſim. Quinctil. l. IX. q Non itidem caſtigabimini uerbis, a me, ut nunc, irato: irati enim in puniendo modum ſeruant nullum. Quare, neque Architas uillicum, neque Plato ſeruum uolebat punire, quod erant irati, ut Valer. Max. refert. r Vide Macrob. Beroald. Franc. Florid. & Noniū: nā omnes hi locū hi declararunt. Gel. l. x. c. 11. ſ ſic Liu. lib. 1. Ad haec Tullus; Nunciate, inquit, regi ueſtro: uel, qui uos regere deberet: uel, qui ſit rex uentorum, quibus nil ſit inanius: ut ſit χλευασμός.

Non

Non [a] illi imperium pelagi, [b] saeuumq. [c] tridentē, [d]
Sed mihi sorte datum. tenet ille immania saxa,
Vestras, Eure, domos. illa [e] se iactet [f] in aula
Aeolus, & clauso uentorum carcere, regnet.
Sic ait, & dicto citius [g] tumida aequora placat,
Collectasq. fugat nubes, solemq. reducit.
Cymothoe simul, & Triton adnixus acuto
Detrudunt naues scopulo: leuat [h] ipse [i] tridenti,
Et uastas aperit Syrtes, & temperat aequor,
Atque [k] rotis summas leuibus perlabitur undas,
Ac, [l] ueluti magno [m] in populo cū saepe coorta est
Seditio, saeuitq. animis ignobile uulgus,
Iamq. faces, & saxa uolāt, furor arma ministrat:
Tum, pietate grauem, [n] ac meritis si forte uirū quē
Conspexere, silent, arrectisq. auribus adstant;
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet:
Sic cunctus [o] pelagi cecidit fragor, aequora postquā
Prospiciens genitor, caeloq. inuectus [p] aperto
Flectit equos, curruq. [q] uolans dat lora secundo.

a Home. in Il. 163.
b id est, regi uestro non est data potestas tāta ī pelago, ut possit facere quidquid uelit.
c Magnū. ut supra. uel re uera saeuum, ut magis eos perterrefaciat.
d Tridētē, quam τριαίναν uocant Graeci, ob id Neptunus seruare fingitur, quod aquarū natura triplici uirtute fungatur: liquida, fecunda, & potabili: uel, ut Donat. placet, pro numero trium elementorum. Fulgent. Cornutus uero aliter sentit; aliter etiam Heraclid. quae breuitatis ergo non affero. Tu, si quae Eustathius lib. 12. Iliad. commentatur, leges, aliud te desideraturum esse, non arbitror.
e Donat. in Eunuch. Ter. auctor est, pronomina cum maximo pondere hic usurpari. f Per antithesim irridet Aeolum, dum eius domum, modo Aulam, modo carcerem per contemptum appellat. g Graeci aiunt, ἅμ' ἔπος, ἅμ' ἔργον. h Leues, & nauigabiles facit. S aut, Leuat naues. i Tricuspide telo. K Homer. in Il. 137. l Tempestati motum populi comparat. Victorin. in l. 1. Cic. de Inuent. m Hoc rectum, & sonorum: contra illos, qui epitheton ad seditionem referunt, ac genus mutant.
n Eloquentiae fructus. o Coaptatio comparationis. p Vectus per maria caelo sereno. q Pro, Equis.

Defessi

Defessi Aeneadae, quae proxima litora, cursu
Contendunt [a] *petere, & Libyae* [b] *uertuntur ad oras.*
Est [c] *in secessu longo locus: insula portum*
Efficit obiectu laterum: quibus omnis ab alto
Frangitur, inq. sinus scindit sese unda [d] *reductos.*
Hinc atq. hinc uastae rupes, geminiq. [e] *minantur*
In caelum scopuli: quorum sub uertice [f] *late*
Aequora tuta silent: tum siluis scena [g] *coruscis*
Desuper, horrentiq. [h] *atrū* [i] *nemus imminet umbra,*
Fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum:
Intus [k] *aquae dulces, uiuoq.* [l] *sedilia saxo,*
Nympharum domus. hic fessas non uincula naues
Vlla tenent, unco non alligat anchora [m] *morsu.*
Huc, septem, Aeneas, collectis nauibus [n] *omni*
Ex numero, subit; ac magno telluris amore
Egressi [o] *optata potiuntur Troes arena;*
Et sale [p] *tabentes artus in litore ponunt.*
Ac primum silicis scintillam [q] *excudit* [r] *Achates,*
Succepitq. [s] *ignem folijs, atq. arida circum*
Nutrimenta dedit, rapuitq. in fomite flammam.

a Notat h. uers. Nonius in uerb. Cōtendere; & ait hic idē esse quod Festinare.
b Africae.
c Home. in Od. 113. Similē Ithacae portum describit. est hic topothosia. Nā hic portus ī Africa nō est; sed in Hispania apud Carthaginē nouam.
d qui recolliguntur, et replicātur.
e Quinct. l. 8. ὑπερβολὶν esse putat: sed tales sunt certe portus Brūdisini: quos Caesar et Lucan cornua uocāt: atq. hinc est, quod Strab. l. VI. scribit lingua Messapiorū Brūdisiū cerui caput appellari. f Radice, quae ad rectā lineā suspiciūt uerticē; & quidem intra portum. Ser. g Vmbraculum simile scenis ueterum. Ser. h Horrorē incutiente. i Quod frōdib. sit densum. K Nonius in c. de improprijs. l Naturali: ut, Viuo praeteruehor hostia saxo. m ut, Dente tenaci. l. VI. Aen. n Ex 20. nauib. Bis denis Phrygiū cōscēdi nauibus aequor. o Recte secundum Donat. Egressi dicuntur, qui iam nauigarunt: ut contra Ingredi dicuntur, qui nauigare incipiunt. p madefactos aspergine maris. q Antonomasia est, pro, Ignem. Graeci σπινθῆρας. In Georg. seruans proprietatem huius dictionis; ait: Scintillare oleum &c. r R. putat hic fieri allusionem ad lapidem aut gemmā; cuius generis erat in Pyrrhi annulo, teste Plin. s Pro, Suscepit.

Tum Cererem [a] corruptam undis, Cerealiaq. arma
Expediunt [b] fessi rerum: frugesq. receptas
Et torrere parant flammis, [c] & frangere saxo.
Aeneas [d] scopulum [e] interea [f] conscendit; et omnẽ
Prospectum late pelago [g] petit, Anthea si [h] quem
Iactatum uento uideat, Phrygiasq. biremes,
Aut Capyn [i] aut celsis [k] in puppibus arma [l] Caici.
Nauem in conspectu nullam, tres litore [m] ceruos
Prospicit [n] errantes. hos tota armenta [o] sequuntur

a Frumentum aqua madefactũ. Quinct. l. 8 de Metony. b Inopia fatigati. c ὕστερον πρότερον. d Princeps ipsemet uadit, sciens, quod dici uere solet, domini oculo equũ pinguescere. Quemadmodum & paullopost, explorat ea loca, quibus uento accesserat, ignarus homines ne, ferae ue ibi habitarent, quod inculta ea uidebat. e Vnde, uelut ex specula, longe prospicere poßit. f Aeneam, utpote ducem a uilioribus muneris segregat. estq. τὸ πρέπον. g Ostendit principem non tam sui, quam suorum curam agere. h Sic legere malo, quam Si qua, quod uetus παρέλκον esse animaduertam, quo Lucilius & Terent. reliquiq. poetae ueteres persaepe usi sunt. Ait. n. in And. Ter. Quod plerique omnes faciunt adolescentuli. & in Heaut. Dixi pleraq. omnia. Quod loquendi genus ex Prisciano confirmat M. Anton. Muretus, eminentissimi uir ingenij, acerrimiq. iudicij, in suis annotationibus in Ter. His accedit quod omnes, quos mihi adhuc inspicere licuit, scripti libri sic habeant. Vt tamen cuique libebit, legat: nos, sicubi poßumus, antiquitatem libenter tuemur.

i Ducem Troianum; unde postea Capuam dictam uolunt, & conditam. lib. x. Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi. Vide Suet. in Caes. Liu. lib. 22 Sil. l. xi. Hic etiam lib. 2. laudatur. K Nam pars ea nauis, est altior. l Quia nauigantium militum est mos, puppibus arma religare: ut alibi: Pacem orare manu, praefigere puppibus arma. l. x. Aenei. Graeci uocant, τὸ παράσημον τῆς νηὸς. Erant autem utplurimum animantium formae. unde naues dicebantur κριοί, τράγοι: Centaurus, Pistris, apud Virg. l. v. Vide Lazar. Bayf. de re nauali. m Vide Corrad. hic, qui subtiliter hunc locum expendit. n Simile est illud Horat. Aut ualle reducta Mugientium prospectat errãtes greges. o Mire sibi placent hic quidã, quod dictum hoc Virgilij reprehendere possint, quasi superuacaneum; cũ, qui sequitur, A tergo, necessario sequatur. Quasi uero de industria Virg. id non fecerit τῷ πλεονασμῷ: ut l. iix. Necdũ etiam geminus a tergo respicit angues. Cic. Tusc. i. Adolescentes in cursu a tergo insequens necopinantes assecuta est senectus.

A tergo; & longum per ualles pascitur agmen.
Constitit hic, arcumq. manu, celeresq. sagittas
Corripuit, fidus quae tela gerebat [a] Achates.
Ductoresq. ipsos primum capita alta ferentes
Cornibus [b] arboreis sternit: tum uulgus, & omnẽ
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam:
Nec prius absistit, quam septem ingentia uictor
Corpora fundat humi, et numerũ cũ nauibus aequet.
Hinc portum petit, & socios partitur in omnes
Vina, [c] bonus quae deinde cadis onerarat [d] Acestes
Litore Trinacrio, [e] dederatq. abeuntibus heros,
Diuidit, & dictis maerentia pectora mulcet.
O socij, [f] (neq. enim ignari sumus ante [g] malorum)
O passi [h] grauiora: dabit Deus his quoq. finem.
Vos & Scyllaeam rabiem, penitusq. [i] sonantes
Accestis [k] scopulos, [l] uos & Cyclopea saxa
Experti; reuocate animos, maestumq. timorem
Mittite. [m] forsan & haec olim meminisse iuuabit.
Per uarios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Troiae.

a Aeneae comitem fingit esse Achate, quod numquam uacui solicitudine sint principes, quam Graeci ἄχον uocant.
b Habentes cornua ramosa, ut sunt arbores: Graeci ἐλάφειον uocant.
c Diomedes notat hic Synchysin.
d Siciliae rex.
e Siciliẽ est quae trinacris dicitur, a Triangulari figura.

f Consolatur socios, atq. ad laboris patiẽtiam eos adhortatur. Ex Home. Odys. 107. g τῶν πρὶν κακῶν. Quinctil. l. IIX. Prisc. l. ij. de constr.
h Horat. in Od. O fortes, peioraq. passi Mecum saepe uiri, nunc uino pellite curas, Cras ingens iterabimus aequor. Et, Quo nos cumque feret melior fortuna parente Ibimus, o socij, comitesque. Nil desperandum Teucro duce & auspice Teucro. i Lib. 3. Scyllam & Caer. can. resonantia saxa. K Syncopa est duriuscula, dedita opera sic attemperata, ut litterarũ et syllabarum selectio scopulorum asperitatem melius exprimat. l Accesserunt enim ad scopulos, non peruenerunt, i. pericula non tulerunt, sed prope adierunt.
m Nonius in uerbo, Mittere.

Durate,[a] & uosmet rebus seruate secundis.
Talia uoce refert, curisq. ingentibus aeger
Spem uultu simulat, premit[b] altũ[c] corde dolorẽ.
Illi se praedae[d] accingunt, dapibusq. futuris:
Tergora diripiunt costis, & uiscera nudant:
Pars in[e] frusta secant, uerubusq. trementia[f] figũt.
Litore ahena[g] locant alij, flammasq. ministrant.
Tum uictu reuocant[h] uires; fusiq. per herbam
Implentur ueteris Bacchi,[i] pinguisq. ferinae.[k]
Postquã exẽpta[l] fames epulis, mẽsaeq.[m] remotae,
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spemq., metumq.[n] inter dubij, seu uiuere credant,
Siue extrema pati, nec iam exaudire[o] uocatos.

a Perseuerate in his tolerandis; Suet. ĩ Caio: Sicut erant, lorica tos monuit, ut discumberent, illo notissimo uersu Virgilij, ut durarẽt, & secundis se seruarent rebus. Donat. in Adelph. Durare uerbũ rerferendis malis conuenit. Non. l. IIX. de partib. b Occultat. c Quid. Alto. d Elegans hypotyposis.
e Homer. in Iliad. 10. f Adhuc palpitantia.
g R. ait, ahena posita fuisse ad lauandum, non autem ad elixandum; quod ueteres antea non consueuerint elixare carnes, sed torrere flammis; quamuis postea utrumq. eos fecisse Ouidio teste probetur, qui ait: Atq. ita semineces partim feruentibus artus Mollit aquis; partim subiecto torruit igni. h Lucr. Praeterea capitur cibus, ut suffulciat artus Et uires recreet. i Metonymia. Macr. Sat. l. V. c. 2. Horat. Est, qui nec ueteris pocula Massici etc. K Carnis, qnam Graeci θήρην uocant.
l Homer. in Iliad. 10. 78. 273.
m Per mensas intelligit τὰ πέμματα: uel, simpliciter etiam dictum esse uideri potest.
n Donat. adnotat in Ter. duos futurarũ rerum esse carnifices, Spem, & Metum; Dolorem uero, & Gaudium praesentium esse.
o Olim enim, quos quaerebant, saepius uocabant, antequam audirent. Vnde lib. VI. Magna manes ter uoce uocaui. & tamen de mortuo loquitur. Vide etiam in Adagiorum Chiliad. Hylam inclamare. & coniunge his Eclog. VI. Virgilij; omisso Seruij super hoc loco, commento, atque etiam illorum, qui hic interitum corporis & animi significari putant. Quas opiniones, locus Homeri Odyss. 9. cum testimonio interpretis, & Ioannis Tzetzis in historijs, facile refellunt. C. & Tur.

Trac-

Praecipue pius Aeneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortemq. Gyan, fortemq. Cloanthum.
Et iam finis erat; [a] *cum Iuppiter aethere summo*
Despiciens [b] *mare ueliuolum,* [c] *terrasq. iacentes,*
Litoraq. & latos populos, sic uertice caeli
Constitit, & Libyae defixit [d] *lumina regnis.*
Atque illum tales iactantem pectore [e] *curas*
Tristior, & lacrymis [f] *oculos suffusa nitentes*
Alloquitur Venus: O qui [g] *res hominumq. deumq.*
Aeternis regis imperijs, & fulmine [h] *terres,*

a *Alienū διήγημα admiscet, ut commodius ad Caesarū, populiq. Roma. laudes posit exspatiari: et obiter Iouē habere curam humanarū rerum fingit.*

b *Deorsum adspiciens, ut recte Seru. & per consequentiam, Troianis fauens. nam, quos dij adspiciunt, aut respiciunt, ijs bene cupere se declarant. Vnde lib. 2. Aeneid. Anchises ait: Adspice nos. Et, Respexit nos deus. Plaut. Ter. & Cic. dixerunt.*

c *Macr. l. VI. c. V. Veliuola maria. Liu. Andron. Naues ueliuolas, dixit. Ennius quoque; Rapit ex alto ueliuolas naues. Hinc alibi Virgil. persistens in translatione ait; Velorum pandimus alas. Et alibi: Cornua uelatarum obuertimus antennarum. Vnde adagium illud: Oportet uolare sine linteo. Lucr. quoque lepido epitheto, Nauigerum mare, dixit: Quae mare nauigerum, quae terras frugiferentes.*

d *Seru. hic ait seruatam a Virg. οἰκονομίαν.*

e *secundum Stoicos, qui deos dicunt curare mortalia.*

f *Quasi contrarium sit ei, quod Graeci dicunt φιλομειδὴς ἀφροδίτη: praeterq. morem fleat Venus. nam & Horat. eam ridentem facit.*

g *Propositio per interrogationem elata; quae pathos habet ex repetitione. Eodem fere modo Minerua alloquitur Iouem l. I. Odyss.*

h *Elegans est hic Seruij obseruatio; aliud esse fulmen praesagum, aliud terrificum, aliud uero puniendi gratia mitti. Praesagum est illud: De caelo tactas memini praed. quercus. in Bucol. Ecloga I. Terrificum, cum ait alibi: Fulminis afflauit uentis. Et hic: Fulmine terres. Puniendi autem gratia factum fulmen intelligit, cum ait lib. IV. Dido: Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras. Porro hunc locum Macr. a Naeuio sumptum putat.*

Quid meus Aeneas in te [a] committere tantum,
Quid Troes potuere? quibus tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc [b] Romanos olim, uoluentibus [c] annis,
Hinc fore ductores, reuocato a sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quae te genitor sententia uertit? [d]
Hoc equidem occasum [e] Troiae, tristesq. ruinas
Solabar, [f] fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem [g] fortuna uiros tot casibus actos
Insequitur: quem das [h] finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, [i] medijs elapsus Achiuis,
Illyricos [k] penetrare sinus, [l] atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare [m] Timaui:
Vnde per ora nouem uasto cum murmure montis
It mare: [n] praeruptū, et pelago premit arua sonāti.
Hic tamen ille urbem Pataui, [o] sedesq. locauit

a Qui es ἀβλαβὴς.

b Ex Aenea & Troianis. Prisc. lib. IIX. de partibus.

c Participio pro nomine. Volubilis. n. significat annos, qui uoluuntur, non uoluūt: unde illud: Atque ī se sua per uestigia uoluitur annus. Credo autem Virgilium hic esse imitatum Homer. cum ait: περιπλομένων ἐνιαυτῶν. d Tacite Iouem inconstantiae arguit.
e Excidium. f Argumentatur a fatis. g Itidem aduersa. h Dare uis.
i Macrob. sic exponit: Pathos ab exemplo, q. d. si regnat proditor, cur pius eijcitur? Porro de Antenore est legere apud Hom. Horat. & Liuium. Seruius eum Liuij testimonio probat fuisse Troiae proditorem; simul cum Aenea. Quod etiam ex hoc ipso Virg. potest conuinci: ibi: Se quoque principibus permixtum agnouit Achiuis. Horat. autem excusat eum, cū ait: Ardentem sine fraude Troiam. Vide plura apud Victorin. K Ἰλλυρικοὺς κόλπους. Steph. dicta Illyria, ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρίου τοῦ κάδμου παῖδος.
l Plin. l. 7. & 12. m Seruius annotat hanc circumlocutionē poetis impense placere: ut, Ara Buthroti, Vrbs Pataui, Fons Timaui. Porro de Timauo flu. quod breuiter omnia, propter diuersissimas scriptorum sententias, complecti non possim, consulat, qui uolet, Hortensij, Corradi, & R. super hoc loco notationes; & praecipue Io. Candidi Vtinensis commentarios rerum Foroiuliensium. n Quia tum mare dicitur proprie. S. ex Var.
o Condidit enim Antenor Patauium, ut ex historijs patet.

Teucrorum; & genti [a] nomen dedit, armaq. fixit
Troia; nunc placida compoſtus pace quieſcit.
Nos,[b] tua progenies, caeli quibus annuis [c] arcem,
Nauibus (infandum [d]) amiſſis unius ob iram
Prodimur,[e] atque Italis longe diſiungimur oris.
Hic pietatis honos? ſic nos in ſceptra reponis?
Olli ſubridens [f] hominum ſator, [g] atque deorum,
Vultu, quo caelum, tempeſtateſq. ſerenat,
Oſcula [h] libauit [i] natae, dehinc talia fatur.
Parce metu, Cytherea.[k] manent immota [l] tuorum
Fata tibi: cernes urbem [m] & promiſſa Lauini
Moenia, ſublimemq.[n] feres ad ſidera [o] caeli
Magnanimũ Aenean: neq. me ſententia uertit.
Hic tibi (fabor enim: quãdo haec te cura remordet:

a Quod ne uictori quidẽ Aeneae concedetur. Romani .n. non Troiani dicti sũt eius poſteri a Romuli nomine, ut ſequitur paullo ĩfra: Romanoſq. ſuo de nomine dicet.

b Applicatio exempli, habens Pathos praeter ſpem. c Macro. libr. 4. c. 6. Locus inſignis eſt ad mouendũ Pathos. d Pedian. pro interiectione poſitum dixit: ut alibi, Miſerum: Idem ſentit Priſcian. l. 15. apud Cic. ſic ponitur, Malum: apud Plaut. perſaepe. e Nonius in dict. Prodere. f Subſidentem quoque Dianae Iouem inducit Callimach. g Homer. in Il. 59. h Donat. ait, Oſcula, officiorum eſſe; Baſia, pudicorum affectuum; Suauia libidinis. Sed, an omnino uera ſit haec diſtinctio, non auſim aſſerere. i Leuiter tetigit. oſculum autem religionis, ut ait Seruius, ſuauium uoluptatis eſt. K Cytherea quare dicatur Venus, uariae ſunt ſcriptorum ſententiae. Suidas a Cythera inſula dici, quod in ea occultatum habuerit amorem, turpemq. ſuam coniunctionem celauerit. Cui opinioni & Tibullus accedere uidetur. l. 1. Celari uult ſua furta Venus. l Iuppiter Veneri reſpondens, inconſtantiae obiectionem diluit. eſt autem continua quaedam narrationis ſeries, qua ſummam Romanae hiſtoriae ab Aenea uſque ad Auguſtum complectitur. m Vrbem, id eſt, Lau. moenia, per exegeſin; uel, Troiam, & Lauin. Alij, Romam, & Lauinium. n Donat. in Andr. ad illud Ter. act v. ſc. 2. Sublimem hunc intro rape. S. exp. in ſublime: quemadmodum Cic. ibi: Aer extenuatus in ſublime fertur. o Alludit ad uaticinium Ennij: Vnus erit quem tu tollas in caerula caeli. Quod Virg. ad Aenean retulit; Ouid. ad Romulum.

Longius & uoluens fatorum arcana [a] mouebo)
Bellum ingens [b] geret Italia, populosq. feroces
Contundet, moresq. uiris, [c] & moenia ponet:
Tertia dum Latio regnantem uiderit aestas,
Ternaq. [d] transierint Rutulis hiberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos uoluendis mensibus [e] orbes
Imperio explebit; [f] regnumq. a sede Lauini
Transferet, & longam multa ui muniet Albam.
Hic [g] iam tercentum totos regnabitur annos
Gentes sub Hectorea: [h] donec regina [i] sacerdos
Marte grauis [k] geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupae fuluo nutricis [l] tegmine laetus
Romulus excipiet gentem, & Mauortia condet
Moenia, Romanosq. suo de nomine dicet.

a Nonius in dict. Arcanum.

b In quo uictus Latinus, Lauiniam Aeneae despondet; nec multo post Turno inferente bellũ Latinus occubuit Aenea regnante.

c ὕστερον πρότερον. ante enim urbs, post iura cõduntur. sic illud, Arma, uirumq. cano.

d Tres armi.

e id est, annos. Macrob. Phoenices, annum significantes, draconem singebant in orbem redactum, caudamq. ore tenentem. Arcades annum tribus mensibus; Acarnanes, sex; Graeci reliqui 354. diebus metiebantur. Solis annus est, quem peragit ab uno sinu ad idem rediens; unde Annus uertens uocatur: & habetur magnus, cum Lunae annus breuis putetur.

f Aeneae mortem caute tacet: nam Venus ei immortalitatem flagitarat dari. innuit tamen satis illius mortem Iuppiter, cum ei successurum ait Ascanium.

g Albae scilicet: ubi secundum Iust. caput regni 300. annis fuit.

h Troiana. dicendum fuit, Aeneia: sed poetarum est mos, nomina ex uicino usurpare.

i Ilia, Numitoris filia. Vide Liu. l. 1. & Dionys.

K Alij Martis, alij Veneris, alij Neptuni filij dicuntur. Vide Gell.

l Nota morem tegendi se pellibus. unde λεοντῆ Herculis, caprina Iouis. Liu. lib. 1. Pudenda pellibus cincti Lupercalia agebant. Romulus a Lupa, Cyrus a cane, Iuppiter a capra fuerunt enutriti. Lupus autem in Martis tutela, unde alibi a Virg. Martialis dicitur.

His ego nec [a] metas rerum, nec tempora pono:
Imperium ſine fine dedi: quin aſpera [b] Iuno,
Quae mare nunc, terraſq. metu, caelumq. fatigat,
Conſilia in [c] melius referet, mecumq. fouebit
Romanos rerum dominos, gentemq. togatam. [d]
Sic placitum. [c] ueniet luſtris [f] labentibus aetas,
Cũ domus Aſſaraci [g] Phthiam, [h] claraſq. Mycenas
Seruitio premet, ac uictis dominabitur Argis.
Naſcetur pulchra Troianus origine Caeſar,
Imperium Oceano, [i] famam qui terminet aſtris,
Iulius, a magno demiſſum nomen Iulo. [k]
Hunc tu olim caelo, ſpolijs Orientis onuſtum,
Accipies [l] ſecura: uocabitur [m] hic quoque [n] uotis,

a Nec certum imperij terminum, nec certum annorũ ſpatiũ ſtatuo.
b Saeua, dixit in pr. l.
c quia bello Punico ſecundo, ut ait Ennius, Iuno placata coepit fauere Romanis.
d Quinctil. l. XI. ait Romanorum togam fuiße uſque ad talos longam. quod conſiderandum diligentius.
c Refert diuinam maieſtatem.
f Luſtrum Liuio, tempus 4. annor. ſic ut quincto demum anno, Luſtrum condatur. Vnde abuſus obtinuit, ut pro quinquennio a grammaticis acciperetur. Graecis idem eſt, ὀλυμπιάς: quod illi, nũc pro penteride, nunc pro quattuor tantum annis, ponunt. Non idem tamen eſt, inquit Liu. l. I. Luſtrum, quod Olympias, quae annorũ tantum quattuor fuit. Vide latius Varr. l. V. de ling. Lat.
g Romana gens: fuit autem Aſſaracus Trois filius, frater Ganymedis & Ili, ex quo Aſſ. Capys, qui Anchiſen Aeneae patrem genuit. praecipue autem Mummium intelligit, qui & Corinthũ deleuit, & bonam Graeciae partẽ Romanorum ditioni ſubiecit.
h De Phthia & Mycene, uide Steph.
i Redditio eſt. Refertur autem, quod Atia mater Auguſti dicere ſolet, ſe eum ex Apolline concepiſſe miſtam ſerpenti: ſomniaſſeq. uiſcera ſua in caelum tolli, & per omnem terram extendi.
K Iulius Caeſar re uera ſe ab Iulo ortum credidit, ideoq. Veneris numen impenſius quoque coluiße dicitur.
l Alij ex uet. lib. Adſpicies:
m id eſt, hic quoque deus erit. ut in Bucol. Damnabis tu quoque uotis. In Georg. Et uotis iam nunc adſueſce uocari.
n quia poſt mortem C. Caeſar meruit aram, faſtigium, flaminem. ut Cic. in Philip. Sueton. Plutarchus, alijq.

Aſpera,

Aspera tum positis mitescent [a] saecula bellis:
Cana [b] Fides, et Vesta, [c] Remo cũ fratre [d] Quirinus
Iura dabunt: dirae ferro, & compagibus artis
Claudentur [e] belli portae; Furor impius [f] intus
Saeua sedens super arma, et centum uinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Haec ait: & Maia genitum [g] demisit ab alto,
Vt terrae, [h] utq. nouae pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris; ne fati [i] nescia Dido
Finibus arceret. uolat ille per aera magnum
Remigio [k] alarum, ac Libyae citus adstitit oris:
Et iam iussa facit: ponuntq. ferocia Poeni
Corda, uolente deo: in primis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentemq. benignam.
At pius Aeneas per noctem [l] plurima uoluens,
Vt primum lux [m] alma data est, exire, locosq.
Explorare nouos, quas uento accesserit oras,
Qui [n] teneant (nã inculta uidet) hõies ne, ferae ne,
Quaerere constituit, socijsq. exacta [o] referre.
Classem [p] in cõuexo [q] nemorum, sub rupe [r] cauata,

a Per Augustum. b Hunc locum non uidetur satis intellexisse Ser ut haec cum illius notationib. conferenti, patebit. Sueto. in August. Fidei sollemne instituit, et ad id sacrum flamines bigis uehi, manuq. constricta ad digitos rem diuinã facere soliti. Horat. quoque: Et albo rara Fides colitur panno uelata. Cic. l. 3. Offi. O fides alma etc. quã in Capitolio uicinã Iouis Opt. Max. maiores nostri esse (ut in Catonis est oratione) uolucrunt. c Quae legẽ de pudicitia tulit et sũptuariã. d Concordiam significat. e Vide Liu. l. 1. ad quod allusisse uidetur Hora. Et uacuũ bellis Ianũ Quirini clausit. f Vide Macrob. g Mercurium. h In alijs s. Vt terrae atq. nouae etc. i Voluntas Iouis. K In Georg. conuersa translatione usus est, l. 4. Nare per aestatẽ liquid. suspexeris agmẽ. quã quidẽ translationẽ non inepte Ser. reciprocã uocat. l Imitarur Hom. Ili. β. ου̉ χρὴ παννύχιον etc. uide Macr. l. 5. m ἱερὸν ἦμαρ. Hom. n Hom. Od. 124. o Exquisita. An pro Exacte sumi poßit, quaerit H. Steph. p Classem, scilicet septẽ suas naues, quae reliquae erãt: Huc septẽ Aeneas etc. q In loco conuexo, quasi ex nemore facto. nam siluis scena coruscis desuper imminebat, ut supra. r Vna ex his, quae hinc atq. illinc minabantur, ut supra.

Arboribus[a] *clausā circū, atq. horrētibus*[b] *umbris*
Occulit: ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans[c] *hastilia ferro.*
Cui mater media sese tulit obuia[d] *silua,*
Virginis os, habitumq. gerens,[e] *& uirginis arma*
Spartanae; uel qualis equos Threissa fatigat
Harpalice,[f] *uolucremq. fuga praeuertitur Hebrū.*
Nāq. humeris de more habilem[g] *suspēderat arcū*
Venatrix, dederatq. comas diffundere uentis,
Nuda genu,[h] *nudoq. sinus*[i] *collecta fluentes:*
Ac prior: Heus, inquit, iuuenes[k] *mōstrate*[l] *mearū*
Vidistis si quam hic errantē[m] *forte sororum,*
Succinctā pharetra, et maculosae[n] *tegmine lyncis,*
Aut spumantis[o] *apri cursum clamore*[p] *prementē.*
Sic Venus: at Veneris contra sic filius orsus:
Nulla tuarum[q] *audita mihi, neque uisa sororum.*

a *Lib. 5. Aenei. Arborib. clausi circum atq. horrentibus umbris.*

b *Pro umbris arborum: ut illud: Molēque & mōtes.*

c Πάλλων δύο δοῦρε. *Hom. l. 12. Odys. Porro repetitur hic idem uers. lib. 12.*

d *Homer. quoque Mineruam Vlyßi persaepe occurrentem inducit.*

e *Non arbitror carere ratione, quod Veneri Spartanae uirginis habitum tribuerit. Nam Lycurgum, tam uirgines, quam iuuenes, palaestrae operam dare iussisse, Plutarch. in Lycurgo auctor est.*

f *Quae patrem a Getis abductum, cursu eos assecuta, redemit.* g *Apta sexui.* h *Synecdoche.* i *Vestis suae scilicet.* K *Iuuenes uocat; uel, quia re uera iuuenes erant; nam l. 4. Aeneas Apollini, qui iuuenis erat, comparatur: uel, quia uult significare praeditos esse uirtute, quae numquā senescit: uel, quia Augusto abblanditur, qui iuuenis & ipse dicebatur, apud Hora. lib. 1. Ode 2. & in Virg. Bucol. Ecloga 1. Hic illum uidi iuuenem Meliboee, quotannis, Bis senos, etc. qui genus ab Aenea per adoptiuum patrem C. Iul. Caes. ducebat.*

l *Ennius, referente Cic. l. 1. Offic. Qui erranti comiter monstrat uiam.*

m *Vagantem & feras inuestigantē.*

n *Id est, uariae, ut l. 3 Georg.*

o *Irati. Horat. Dentem fulmineum exserit.*

p *Homer. Il. 52.*

q *Ex Homeri Odyss. l. VI. sumptum esse h. locum, Macr. l. 5. c. 4 auctor est.*

O quam te memorem, uirgo? nãq. haud[a] tibi uultus
Mortalis, nec non hominem sonat: o dea, [b] certe;
An Phoebi soror, an Nympharum sanguinis una,
Sis felix, nostrumq. leues quaecumq. laborem;
Et, quo sub caelo [c] tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas. ignari hominumque,[d] locorumq.
Erramus, uento, huc, uastis & fluctibus acti.
Multa tibi [e] ante aras nostra cadet hostia dextra.
Tũ Venus: Haud equidẽ tali [f] me dignor [g] honore.
Virginibus Tyrijs mos est [h] gestare pharetram,
Purpureoq. [i] alte[k] suras [l] uincire cothurno.

a Homerus in Il. 269.

b O uirgo es certe dea: sed quae dea? an Phoebi etc. Captat autem beneuolentiam a uirginis persona, ut ulterius quaerere possit. c qua sub caeli parte.

d Versus hypermeter.

e A gratiarum actione: ut Eclog. 1. in Bucol. Illius aram Saepe tener nostr. ab ouil. imbuet agnus.

f Diuino, & dijs deabusq. solis debito

g sub. ut supplex aris meis imponam honorem illum, nimirum ut mactatis hostijs sacrifices: nam ture tantum & floribus Veneri sacrificari solitum, Seruius cum Horatij interpretibus sentire uidetur; quod & ex seq. patere uidetur: Centumq. Sabaeo Ture calent arae, sertisq. recentibus halant. Tacitus tamen lib. XIIX. morem fuisse docet, ut illi quoque hostiae mactarentur, in sua Papho; sed sanguinem arae offundere fuisse uetitum.

h Vt ego gesto.

i Liu. Andron. ad Dianam: Et iam purpureo suras include cothurno. Purpureo autem, id est, rubro, puniceo, quo colore Diana uidetur fuisse delectata: ut in Bucol. Puniceo stabis suras euincta cothurno: Vel etiam, ut indicaret, se ferarum sanguine delectari: Vel potius, ut eo colore feras, praesertim seruos, terreret, qui pennas etiam puniceas timent, ut l. XII. Ceruum Puniceae saeptum formidine pennae.

K Vsque ad genua: ut supra, Nuda genu.

l Suras; per synecdochem ponit, pro cruribus & suris & quidquid sub genu est: nisi forte ita loquitur, ut fibulas & uincula ad suras conuersas intelligat, praesertim si infra genu ligentur.

Punica regna uides, Tyrios, & Agenoris[a] urbem;
Sed fines Libyci, [b] genus intractabile [c] bello.
Imperium Dido [d] Tyria regit urbe profecta,
Germanum [e] fugiens: longa [f] est iniuria, longae
Ambages, sed summa sequar fastigia rerum.
Huic [g] coniux Sichaeus [h] erat, ditissimus [i] agri
Phoenicum, & magno miserae dilectus amore:
Cui pater [k] intactam [l] dederat, primisq. iugarat
Ominibus: [m] sed regna Tyri [n] germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
Quos inter [o] medios uenit furor, ille Sichaeum
Impius [p] ante aras, [q] atque auri caecus amore,
Clam ferro incautum superat, securus [r] amorum
Germanae: factumq. [s] diu celauit, & [t] aegram

a quam fecerunt Agenoridae. Agenor autē rex Phoeniciae fuit, proauus Didonis, ut patebit infra: Per tot ducta uiros &c.
b προλη-ψις est, ne putaret Aeneas sese in Phoenicia esse; cum audierit illam dicentem, Punica regna. c Nam ut supra dixit, Diues opum, studijsq. asperrima belli Carthago est. d Elisa, ut a Virgilio saepe, a Iustino lib.18. dicitur: quem lege, si uniuersam historiam cupis. e Pygmalionem. f Cuius narratio longe est repetenda. g Didoni.
h Qui Didonis quoque auunculus erat, & Herculis sacerdos, ut Iustinus ostendit. i huic, inquit Iustin. magnae, sed dissimulatae opes erant, aurumq. metu regis, non tectis, sed terrae crediderat: quam rem etsi homines ignorabant, fama tamen loquebatur. K Belus.
l Virginem in matrimonium.
m Quia auspices nuptijs interponebantur. Val. Max. lib.2. quo respexisse uidetur poeta.
n populus.n. Pygmalioni admodum puero regnum tradiderat.
o Anastrophe.
p Quod iudicium patris, qui filiam Sichaeum collocarat, contemnebat: sororem negligeret: uirum sororis interficeret, & tantum scelus ante aras committeret.
q Herculis, cuius erat sacerdos.
r id est, non curans amores sororis.
s Caedem Sichaei.
t Animo scilicet.i. tristem.

Multa

Multa [a] malus simulās, [b] uana [c] spe [d] lusit [e] amātē.
Ipsa sed in somnis inhumati [f] uenit imago [g]
Coniugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles [h] aras, traiectaq. pectora ferro
Nudauit, caecumq. [i] domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriaq. [k] excedere suadet:
Auxiliumq. uiae ueteres tellure [l] recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus, & auri.
His commota fugam Dido, sociosq. parabat:
Conueniunt, quibus aut odium [m] crudele tyranni,

a Expressit dictionem, πανοῦργος.

b quae tamen erant falsa: nam simulamus falsa sola, non etiam uera.

c Reditus scilicet: nā persuaserat Didoni maritum superesse, sed foris esse.

d Ludificatus est. Pris. l. 6. e Malus & astutus facile decipit amantem, & ob id credulum: unde Phyllis apud Oui. ait: Sum decepta tuis & amās & femina uerbis. Item: Fallere credentem non est operosa puellam Gloria. hic Dido erat puella & amans, sic ut facile decipi potuerit a fratre astuto & uersipelle. Contra lib. IV. Aen. iam grandior, Regina, & hoc, aliaq. multa mala experta, non facile decipi potuit. ubi ait: Quis fallere possit amantem? Nam Aeneas tum non potuit fallere Didonem, satis iam suis malis edoctam, reginam, grandem, astutam, & amantem Aeneae; quod caussa fuit, ut omnia Aeneae negotia obseruaret, & diligentissime specularetur, adeo ut nil fuerit, quod non illa, multo ante quam factum fuerit, euenturum praeuideret. f Nota morem ueterum: ut, Aut tu mihi terram Iniice. Solebant enim ueteres, cum manes alicuius uindicare uellēt, eū insepultū relinquere. nam tunc C. annos cogebantur errare, ut VI. l. describitur. Quod etiam Cic. 2. Philip. testatur, ubi confutat Antonij accusationem, qua ipse Cic. Lentuli corpus inhumari noluiße accusatur.
g Vt Arcadis illius imago socio uenit. Cic. 1. de diuin. & Valer. Max. Rodolph. Agricola in Topic. h Piae sunt arae: sed respexit ad crudele factū Pygmalionis. i Quod ab affine, & cognato fuißet interfectus: et Caecum, occultum uocat.
K Quid. leg. Patriamq.
l Cui Thesauros crediderat Sichaeus.
m Crudelis tyranni. non enim crudele, sed iustum est odium in tyrannos. fiunt autem tyranni suis odiosi, dum metui, quam diligi, malunt. Iuxta illud Aristot. in Rheth. οὐδεὶς γὰρ φιλεῖ, ὃν φοβεῖται.

Aut

Aut metus[a] acer erat; naues, quae forte[b] paratae,
Corripiunt, onerantq. auro. portantur auari
Pygmalionis opes[c] pelago: dux femina facti.
Deuenere locos, ubi nunc ingentia[d] cernes
Moenia, surgentemq.[e] nouae Carthaginis arcem:
Mercatiq. solum, facti de nomine[f] Byrsan,
Taurino quantum possent circumdare[g] tergo.
Sed, uos qui tandem? quibus aut[h] uenistis ab oris?
Quo ue tenetis iter? quaerenti talibus[i] ille
Suspirans,[k] imoq. trahens a pectore uocem:
O dea, si prima[l] repetens ab origine pergam;
Et uacet[m] annales[n] nostrorum audire[o] laborum:
Ante diem[p] clauso componet[q] Vesper Olympo.

a Cic. Opinio impendentis mali.

b Ad subleuandam annonam frumentariam, ut Ser. uel potius ut Iustino placet, Paratae ut Dido posset ad Pygmalionē migrare, ut inter eos conuenerat. migrare autem sine nauibus commode non poterat, quod & magnam supellectilem haberet; & in ea urbe esset, cuius muros, turresq. praealtum mare ambiret, ut clare Cur. Tyrum describens ostēdit. Velim autem, si plura cupis, legas Hortensii in hūc locum commētaria, uel ipsum Iustinum adeas. c Quas ille quidem suas putabat, sed frustra: Dido enim abstulit. d Vigintitria passuum millia in circuitu habentia, teste Liuio lib. L. & Appiano in Lybico. e Nondum perfectam.
f Appianus in Libyco, auctor est, cum locum, qui, bouis cute in minutissimas partes dissecta, descriptus est, post aedificatam in eo arcem, appellatam esse Byrsam, quod et noster Virg. significare uult hoc loco. Sed addit Appianus, corium apud eos tum Byrsum esse dictum. Quid, si inde ortum dicamus uocabulū, Bursa, quo nos pro crumena uti cōsueuimus? g Quod in tenuissimas partes secari iussit, atq. ita maius loci spatiū quam petierat, occupat. h Al. Aduenistis. i Aeneas scilicet: de industria autem uidetur tacuisse Virg. uerbum, Respondit, aut Dixit, ut melius exprimeret Pathos in uersu sequenti. K Homer. in Il. 9. l A raptu Helenae. m Otiū tibi sit. n Enumerationem, qualis esse solet in annalibus, quos Pontifex Max. conficiebat, auctore Cic. 2. de Orat. Quare nunc Aeneas ut Pontifex Max. ait Annales, non Historiam, quod Macrob. notauit. o Alij, Parentum. p Homer. Od. 98. uide Macro. l. v. c. 4. Sat. q In ueteribus lib. legitur. Componat; quod certe plus uidetur habere uetustatis.

Nos Troia antiqua [a] *(si uestras forte per aures*
Troiae nomen ijt) diuersa per aequora uectos
Forte sua [b] *Libycis tempestas appulit oris.*
Sum pius Aeneas; raptos qui ex hoste penates
Classe ueho mecum, fama super aethera notus:
Italiã quaero patriam, [c] *& genus ab Ioue summo.*
Bis denis Phrygium conscendi [d] *nauibus aequor,*
Matre dea [e] *monstrante uiam, data fata* [f] *secutus:*
Vix septem conuulsae undis, Euroq. [g] *supersunt.*
Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
Europa, atq. Asia pulsus. [h] *Nec plura querentem*
Passa Venus, medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, haud, credo inuisus [i] *caelestibus auras*
Vitales carpis, Tyriam qui adueneris urbem,
Perge modo; atq. hinc te reginae ad limina perfer.
Namque tibi reduces [k] *socios, classemq.* [l] *relatam*
Nuncio, et in tutum [m] *uersis Aquilonibus* [n] *actã:*
Ni frustra augurium uani docuere parentes.
Adspice bis senos laetantes agmine [o] *cygnos,*

a *Nobilis: uel, in qua plus 2800. annis regnatum sit; uel etiam Antiqua, respectu Carthaginis: quãuis non amplius C. annis ante cõdita fuiße uideatur ex his quae scribit Eusebius.*
b *Casu suo S. ut & Li. lib. 1. Forte quadã inuenit &c.*

c *Corinthum, Tusciae ciuitatem. Vnde fuit Dardanus, qui ex Ioue natus est. ideo intulit poeta, Genus ab Ioue summo. Sic Seruius. Fabric. hic duplicem appositionem constituit. Patriam ab Ioue, propter oraculum: Genus ab Ioue, propter Darda. ut lib. 3. Aeneid. Da moenia fessis, & genus.* d *Quod mare ipsum sit altius terra.* e *Venere, uel potius, sua stella, quam semper uidit per diem.* f *Proditionis suspicioni occurrit, dum fugam fatis adscribit.* g *Eurus inter Orientis stationem, & Septemtrionem uersatur: cuius apte hic meminit, quod secundum habuerit eum in Africam proficiscens.* h *Et sic in Africam compulsus, quae tertia orbis pars est.* i λύπτοτε *est.* K *Saluos; & qui pericula iam euaserint. ut paullo infra: Vt reduces illi ludunt stridentibus alis.*
l *Duodecim nauium.* m *Actam in tut. aquis conuersis.* n *Nam stridens Aquilone procella, uelum aduersa percusserat, ut supra.* o *Cygnos nauibus, aquilam tempestati comparat.*

Aetheria

Aetheria quos lapsa plaga Iouis [a] ales [b] aperto
Turbabat caelo: nunc terras ordine longo
Aut capere,[c] aut captas iam despectare uidentur.
Vt reduces illi ludunt [d] stridentibus alis,[e]
Et coetu cinxere polum, cantusq. [f] dedere:
Haud [g] aliter puppesq. tuae, pubesq.[h] tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia uelo.
Perge modo, &, qua te ducit [i] uia, dirige gressũ.
Dixit: [k] & auertens [l] rosea ceruice refulsit:
Ambrosiaeq. [m] comae diuinum uertice odorem
Spirauere: pedes uestis [n] defluxit ad imos:
Et uera incessu [o] patuit dea.[p] ille, ubi matrem
Agnouit, tali fugientem est uoce secutus.
[q] Quid natum [r] toties [s] crudelis [t] tu quoq. [u] falsis

a *Aquilae notatio est; quae a Cic. lib. 1. de legib. Nũcia fulua Iouis; de diu. lib. 1. Iouis pinnata Satelles; a Iuuenale, Iouis famula; ab alijs, Iouis ministra appellatur. Cur autem Ioui praecipue attribuatur Aelianus, Hyginus, Fulgentius; Homeri, & Arati interpretes ostendunt.*
b *Sereno: nam uitium est, si tonet tantum; uitium & calamitas, si tonet, grandinet & fulminet simul. teste Donat. in Ter. Hinc Ioue fulminante & tonante, cum populo agi nefas erat, auctore Cic. in Vat. & Philip. V.*
c *Designare, eligere.* d *ut uictores. & ita ludunt, ut cum primum terram tetigerint tripudium sollistimum facturi uideantur.* e *Ex alitis. n. uolatu capiebantur auguria, teste Cic. VI. fam.* f *Ex cantu enim sinistro oscinis augurium fiebat, teste Cic. VI. fam. qui & lib. 2. de nat. deor. ob id eas aues scribit Oscines uocari.* g *Applicatio augurij.* h *Ludit ex agnominatione. Quinctil. l. 9. c. 3.* i *Ducit autem, non ad undas, ut Turno accidit lib. 9. quod signum erat, nihil esse profuturum augurium, sed ad urbem nouam.* K *Homer. in Il. 36.* l *Sub. se, & discedens.*
m *Homerus in Il. 154. hoc est, ambrosia illitae, uel immortales.*
n *Quae prius nodo sinus collecta fluentes.* o *Supra: Ast ego, quae diuum incedo regina. & l. 5. Gressus eunti.* p *Malo hic non fieri synaloepham: nã exinde carmini non parum accedere maiestatis uidetur; praesertim cũ ob distinctionem sequentẽ, non sentiatur hiatus; & mirifice assurgit uersus ex pedis quincti elisione.* q *Hom. in Il. 46.* r *Emphasim habet.* s *Tam saepe.* t *Ex consuetudine magis, quam ex animo, loquitur hoc modo.* u *ut Iuno, & si qui praeterea mihi aduersantur.*

a *Figuris, formis.*

b δεξιοῦσθαι. *Hom.*

c *Altercātur hic grāmatici, an inferior superiorē semper dicatur incusare. Certe hoc uerbum ita hic usurpari uideo. quid illi dicant, non magnopere quaerendum existimo.*

Ludis imaginibus? [a] *cur dextrae iungere* [b] *dextrā*
Non datur, ac ueras audire, & reddere uoces?
Talibus [c] *incusat, gressumq. ad moenia tendit.*
At Venus [d] *obscuro gradientes* [e] *aere saepsit,*
Et [f] *multo nebulae circum dea fundit* [g] *amictu:*
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Moliriue [h] *moram, aut ueniendi* [i] *poscere caussas.*
Ipsa Paphum [k] *sublimis* [l] *abit; sedesq. reuisit*
Laeta [m] *suas, ubi templum* [n] *illi, cētumq.* [o] *Sabaeo*
Ture [p] *calent arae, sertisq. recentibus halant.*
Corripuere uiam interea, qua semita monstrat:
Iamq. adscendebant collem, qui plurimus [q] *urbi*
Imminet, aduersasq. [r] *adspectat desuper* [s] *arces.*
Miratur [t] *molem Aeneas, magalia* [u] *quondam:*
Miratur portas, strepitumq., & [x] *strata* [y] *uiarum.*
Instant ardentes [z] *Tyrij: pars ducere muros,*
Moliriq. [aa] *arcem, & manibus* [bb] *subuoluere saxa:*

d *Homer. Od 56. ubi fingitur Vlysses simili nebula a Minerua saepiri.*
e *Aenean & Achaten, comitem.* f *Apol. Argonaut. 53. Homer. in Il. 35.269.* g *Tmesis.* h *id est, facere. Nonius.*
i *Alij, Veniendo exposcere. quod Fabric. reijcit.* K *Cypri urbem.*
l *Diuino incessu.* m *Quod incolumem uidit filium.* n *Vide Tacit. lib. 18.* o *id est, multae, ut lib. 4. Aen. Centum ara ponit definitum pro indefinito numero.* p *Supra, in Geor. Molles sua tura Sabaei.*
q *Longus 3000. passus. Cor. ex Poly. & Appiano.* r *In media urbe positas, sed Byrsan praecipue, ut describ. Strab. l. 17.* s *Superne; cum immineat.* t Home. in Od. 56. u *Antistoechon est, pro Magaria. Sallust. Aedificia Numidarum agrestium oblonga, quasi carinae, Mapalia uocant.* x *Vias lapidibus stratas.* y *Eodem modo l. 2 Aen. Opaca locorum, pro locis opacis.* z *festinantes.* aa *Molib. iactis extollere.*
bb *Magnam habet energiam haec particula; significans summum studium in laborando a Tyrijs adhibitum esse, adeo ut manibus suis, nedum machinis, subuoluerent saxa.*

Pars optare [a] locum tecto, & concludere [b] sulco.
Iura, [c] magistratusq. legunt, sanctumq. [d] senatũ.
Hic portus [e] alij effodiunt: hic alta theatris
Fundamenta [f] locant alij, [g] immanesq. columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis [h] apes [i] aestate noua [k] per florea rura
Exercet sub sole labor: cum gentis [l] adultos
Educunt fetus: aut cum liquentia [m] mella
Stipant, & dulci [n] distendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt uenientũ: aut, agmine facto,
Ignauum fucos pecus [o] a praesepibus arcent:
Feruet opus, redolentq. thymo fragrantia mella.
O fortunati, [p] quorum iam moenia [q] surgunt,
Aeneas ait, & fastigia suspicit [r] urbis.
Infert se saeptus nebula (mirabile dictu)

a Al. Aptare.
b Fossa. S. Alludit ad morem antiquorum, qui futurae urbis spatiũ aratro designabant.
c Ius, an hic pro legibus, & constitutionib. an uero pro loco, ubi ius dicitur, accipiẽdum sit, dubitatur: nos pro loco accipi, ex seq. declarabimus. nam cum postea dicatur, Iura dabat (Dido) legesq. uiris &c. non uidetur opus fuisse iudices creare, aut leges, sed locum potius eos eligere uoluisse. in quo ius diceretur. Et sane Paull. I. C. tit. 1. l. 1. Pandectar Ius, uocat etiam locum, in quo ius redditur. Idem quoque Donat. apud Terent. annotat, & res ipsa docet; cum saepe legamus, quempiam in ius uocari, in ius ambulare. Populi tamen Ius quoddam constituere possunt, & si reges habeant. d Augustus instituit, ut illi deo sacrificaretur, cuius in templo Senatus haberetur. Suet. Macr. uid. l. 3. c. 3. e Recte Carthagini portus tribuit, quae plurimum semper classe ualuit. Cotones autem dicuntur portus in mari interiores, arte fabricati. Fest. Pomp. f Atque hinc futura magnitudo cognoscitur, ut Ser. ait. g Hunc & sequentem hiatum, Decora alta, paullulum considera, quam aptus sit rei. h Homer. in Il. 15. i Vide Plin. l. 11. c. 5. K Namque ubi pulsam hiemem primum Sol aureus egit Sub terras &c. ut l. 4. Georg. l Totus fere hic locus ex 4 Geor. est. m Sine sordibus. Liquida. 4. Georg. Pura. S. n Liquido, & puro. o Pecus. n. dicimus, quidquid humana lingua, & effigie caret. p Epiphonema.
q Ex aliena felicitate suam metitur calamitatem.
r Hinc colligitur Aeneam descendisse ex colle.

Per medios,[a] miscetq. uiris, neque cernitur ulli.
Lucus[b] in urbe fuit media, laetissimus[c] umbra:
Quo primum iactati undis, & turbine[d] Poeni
Effodere loco signum, quod regia Iuno
Monstrarat, caput acris[e] equi: sic nam[f] fore bello
Egregiam,[g] & facilem[h] uictu per saecula gentem.
Hic[i] templum Iunoni[k] ingens Sidonia[l] Dido
Condebat, donis opulentum, & numine[m] diuae:
Aerea[n] cui gradibus surgebant limina,[o] nexaeq.
Aere trabes: foribus cardo stridebat[p] ahenis.
Hoc primum[q] in luco noua res oblata timorem
Leniit: hic primum Aeneas sperare salutem
Ausus,[r] & afflictis melius confidere rebus.
Namque, sub ingenti lustrat dum singula templo
Reginam opperiens; dum, quae fortuna[s] sit urbi,

a διὰ σφέας, Homer. lib. VII. Odyss. b Vbicunq. Lucum Virgilius ponit sequitur consecratio. c Amoenissimus. Laetas segetes. 1. Georg. d Venti, scilicet. e Equi conspectum belli omen habere, etiam l. 3. ostendit; ubi Anchises cum in Italia tum primum conspecta, equos pascentes uidisset, exclamat, Bellum, o terra hospita, portas: Bello armantur equi. Hic autem alludere eum existimo ad priscum Carthaginis nomen; quam aliquando Caccaben appellatam fuisse constat, quod, lingua Punica, caput equi, sonat. uide Coel. l. 18. c. 38. Iust. l. 18. simile quidem narrat de capite bubulo. f Alij leg. Signum. g ut supra: Studijsq. asperrima belli. h Fertilem. i Apud lucum, in media urbe. K Vbi eius arma et currus fuisse dicebatur. supra. l A Sidone, Tyri contermina urbe, quae prima metalla fodisse dicitur. m Numinis simulacro. n Ad urbis Romae sui temporis praeclara aedificia interdum alludit; ut hoc loco, ad Pantheum, in quo in hunc usq. diem Aeneae trabes et ualuae conspiciuntur. Ad Iani Gemini sacellum aeneum; unde l. 7. Sunt geminae belli portae, sic nomine dicunt, Centum aerij claudunt uectes, aeternaq. ferri Robora, etc. Ad Apollinis Palatini templum marmoreum, cuius lib. VI. meminit: Tum Phoebo & Triuiae solido de marmore templa Instituam. Ad Augusti palatium & porticum ἑκατόνστυλον; de quib. l. VII. Tectum augustum, ingens, centum subl. columnis. o Versus hypermeter. p Ouid. l. XI. Metamor. Ianua ne uerso stridorem cardine reddat. q Secuta enim alia quoque sunt, quae formidinem detraxere. r Recte Ausus, inquit S. quia inter cetera salus satis audacter speratur. s Felicitas.

Artifi-

Artificumq. manus inter se, operumq.[a] *labores*
Miratur; uidet Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaq. iam fama totum uulgata[b] *per orbem,*
Atridas,[c] *Priamũq.*[d]*, et saeuũ ambobus*[e] *Achillẽ;*
Cõstitit; et lacrymãs, Quis iã locus, inquit, Achate,
Quae regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus.[f] *sunt hic*[g] *etiã sua praemia*[h] *laudi:*
Sunt lacrymae[i] *rerũ; & mẽtẽ*[k] *mortalia*[l] *tãgũt.*
Solue metus: feret haec aliquã tibi fama salutẽ.
Sic ait, atque animum pictura pascit inani,
Multa gemens,[m] *largoq. humectat flumine*[n] *uultũ.*
Namq. uidebat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graij, premeret[o] *Troiana*[p] *iuuẽtus,*
Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
Nec[q] *procul hinc Rhoesi*[r] *niueis*[s] *tentoria uelis*
Agnoscit lacrymans: primo quae[t] *prodita*[u] *somno*
Tydides[x] *multa*[y] *uastabat caede cruentus:*

a πάθος a labore, & artificio: ubi credo Virgilium respexisse ad picturae antiquitatem, quod Plin. l.36. demonstrat. Notat h. uers. Prisc. l. 7. de partib. et l.2. de cõstr. b Quia Europa itulit; Asia passa est; Africa pinxit. Ser. c Atrei filios; Agamẽnonẽ & Menelaũ; ut uulgo persuasũ est: Ser. tamẽ ait Plisthenis fuisse filios, sed cũ Plisthenes iuuenis mortuus eßet, ab Atreo sũt educati, ac ab eodẽ Atridae postea nominati, testib. Homeri in 2. Il. interprete, Porphyrio, & Corr. ĩ Cic. Brutum. Atridẽ, hic legere se solitum scribit Seneca ep. 105. Quod sane contextui aptius uidetur; nã quo modo, si tres cõstituas, postea Saeuum ambob. Achillem subdit. nec Achilles Menelao saeuus fuit, uerum Agamemnoni, quem 1. Il. uoluit occidere. d Troianorum rege. e Agamemnoni, & Priamo. f Hic pictus. g Apud fines Libycos. h Virtuti, uel factis laudabilib. i Quae rerum caussa sparguntur. K Carthaginiẽsium. l Aduersa, quae mortalib. accidũt. m Hom. ĩ Il. 92. n Lacrymarũ, s. o Hoc est, ut Caesar loquitur, ĩpressionẽ faceret, et cũ ĩpetu ĩcurreret. Nonius in uerb. Premere. p Hectorẽ significat; quẽ Hom. solũ oẽs Graecos fugasse, ut Troianos omnes Achillẽ, fingit. q Hom. in Il. 112. r Thracũ regis; de quo lege Eustathiũ. s Albis. t A Dolone. Hom. lib. 6. Iliad. teste. u Primo som. pro, Prima nocte dici, cõstat ex Homero Il. x. ubi haec eadẽ narratur historia. x Duo tãtũ nominãtur; Diomedes et Achilles: ut excusetur Aeneas, si est a fortib. uictus. y Nã praeter Rhoesũ, eorũ regẽ, 12. uiros interemit.

Ardenteſq. [a] *auertit equos* [b] *in caſtra* [c] *prius, quã*
Pabula guſtaſſent Troiae, Xanthumq. [d] *bibiſſent*
Parte alia [e] *fugiens* [f] *amiſſis Troilus* [g] *armis,*
Infelix puer, [h] *atq. impar* [i] *congreſſus Achilli,*
Fertur equis, curruq. haeret reſupinus [k] *inani,*
Lora tenẽs tamẽ: huic ceruixq., comaeq. [l] *trahũtur*
Per terram, & uerſa [m] *puluis* [n] *inſcribitur* [o] *haſta.*
Interea [p] *ad templum* [q] *nõ aequae* [r] *Palladis ibant*

a *Candidos & ueloces;* Ser. Home. λευκότεροι χίονος, θείειν δ' ἀνέμοισιν ὁμοῖοι.
b *Sic* Hom. *Oui. et alij:* Euripides *tamen in Rhoeſo maluit equas appellare.* c *Graecorum.* d *Scamandrum hunc uocat* Home. *l.21. Iliad.* d *Picturae.* f προσφεύγων, *inquit Tzetzes, Lycophronis interpres.*
g *Priami, & Hecubae filius, teſte Higyno, Pauſan. & alijs.*
h *Pathos ab aetate. Macrob. l.4 c.2.*
i *Refert tamen Dares Phrygius, Troilum ita uulneraſſe Achillem, ut aliquot dies pugna abſtinere cogeretur.*
K *Cui iam deerat rector.*
l *Vel, quia piloſus erat Troilus; ut Tzetzes ſcribit: uel, quia Phryges comam nutriebant; ut l.4. Aen. Crinamq. madentem. & l.12.*
m *Retro conuerſa cuſpide haſtae. Cor. at S a Verror deriuat.*
n *Exaratur, ſcalpitur, ſulcatur. aut, quo modo Ser. Foedatur. Vnde Plaut. Corpus tuum uirgis ulmeis inſcribam. Quin adde illud Catulli: Ne laneum latuſculum, manusq. mollicellas Inuſta turpiter tibi flagella conſcribillent.*
o *Troili, non hoſtis; quamuis illi, cum feriunt, interdum aliquod fragmentum in uulnere relinquant. Nec eſt, quod te moueat, Amiſſis armis, cum fugiſſe; poſſunt enim quae tegant uel defendunt arma relinqui, & amitti, haſta autem retineri, qua hoſtes offenduntur. Troilus igitur cadens uertit ſuam haſtam: quod, cum uires deficerent, eam contra hoſtes tenere non poterat; quia tamen eam, ut lora tenebat, cuſpis retro conuerſa eſt. nec dubitandum uidetur, quin poeta hic reſpexerit ad prouerb. Stylum uertere: cum & ϛύλος, perticam ſignificet, & quaſi haſtam: & poſtea dicat, Puluis inſcribitur.*
p *Dum extra muros pugnabatur.*
q Homerus *in Iliad.* 69.
r *Troianis iniquae: ut apparet ex Homero Iliad.* VI.

Crinibus[a] *Iliades*[b] *passis*, [c] *peplumq.*[d] *ferebant*[e]
Suppliciter tristes, & tunsae[f] *pectora palmis.*
Diua solo fixos[g] *oculos auersa*[h] *tenebat.*
Ter[i] *circum Iliacos raptauerat*[k] *Hectora muros,*
Exanimumq. auro corpus uendebat[l] *Achilles.*
Tum uero[m] *ingentem gemitum dat pectore ab imo,*
Vt spolia,[n] *ut currus,*[o] *utq. ipsum corpus*[p] *amici,*
Tendẽtemq.[q] *manus Priamum cõspexit*[r] *inermis.*
Se quoq. principibus permistum agnouit[s] *Achiuis,*
Eoasq.[t] *acies, & nigri Memnonis*[u] *arma.*

a *Nam feminae in luctu & miserijs comas spargere solent. Passis id est, sparsis.*

b *Heroinae Troianae, ut Hecuba regina Polyxena, Cassandra, & reliquae nobilissimae Troianae feminae. Homerus etiam lib.* VI. *Iliad. uocat eas* Ἰλιάδας, *& hoc amplius addit, Hecubã, Hectoris, non Heleni, ut quidam putarunt, hortatu, cũ reliquis feminis ad Palladis templum iuisse.* c *Nonius in uerb. Passum.* d *De peplo, uide plura in Cyri, in prin. & apud Coel. 8. c. 18. Statius Pap. Peplum etiam dono, cuius mirabile textum Nulla manus sterilis, nec dissociata marito Versarat, calathis castae uelamina diuae Haud spernenda ferunt. Suidas etiam sic:* Πέπλος γυναικεῖον ἱμάτιον καὶ ποικίλον, οἷον περίπελος τὶς ὤν. *Vide Eustathium.* e *Quod Theane, Antenoris uxor, Mineruae, cuius erat sacerdos, obtulit, ut* Homer. *ostendit.* f *ut scilicet deam mouerent.* g Homerus *in Il.69.* h *Auersata est Pallas donum pepli, nec Troianorũ preces exaudire uoluit.* i *Homerus in Il.263.271.* K *Idem scribit Philostratus: quamuis Homer. & Dictys Cretens. ab eo loco, ubi interfectus fuit, ad Graecorum naues tractum fuisse testentur: quae certe res prope muros facta est.* l *Priamo patri.* m *Aeneas ante lacrymatus est, sed, cum uideret depicta haec tam crudelia, ingentem dedit ex imo corde gemitum.* n *Quae ablata Hectori, Graeci, iussu Achillis, circumdederunt, ut ea Troiani uidere possent. teste Dicte Cretens. lib.3.* o *Hectoris scilicet, non autem Achillis, quibus tractus est circum muros, ut putauit Ser.* p *Hectoris, qui amicus, & affinis eius erat, per Creusam, suam uxorem.* q *Homer. in Il.271.* r *Conspexit etiã supra, sed alio modo, ac hic in alia parte.* s *Praesens tẽpus, quod in alijs lib. est, Agnoscit, picturae conuenientius esse uidetur.* t *Ab India profectas. Dictys Cretens. l.4. Q. Calab. l.2.* u *Aurorae filij: quae ab Aethiopibus prima surgit. ideo niger Memnõ, ut ĩ Aethiopia natus, appellatur. uide Q. Calabrũ et Iustin.*

a *Amazonum regina, post Orithyā regno potita, teste Iustin. lib. 2. Martis filia quae cum Troianis auxilium ferret, postea ab Achille interfecta est, testib. Dicty Cret. Diodor. Sic. Q. Calab. Tzetze, aliisq. paene omnes, praeter Dar. Phryg. cui a Pyrrho interemptā esse placuit.*

Ducit Amazonidum [a] *lunatis agmina peltis* [b]
Penthesilea [c] *furens;* [d] *mediisq. in millibus ardet*
Aurea subnectens exsertae [e] *cingula* [f] *mammae*
Bellatrix; audetq. uiris concurrere [g] *uirgo.*
Haec dum Dardanio Aeneae miranda uidentur;
Dum stupet, obtutuq. haeret defixus in uno;
Regina ad templum forma pulcherrima [h] *Dido*
Incessit, [i] *magna iuuenum stipante caterua:*
Qualis [k] *in Eurotae* [l] *ripis, aut per iuga* [m] *Cynthi*
Exercet Diana choros, quam mille [n] *secutae*
Hinc atq. hinc glomerātur Oreades: [o] *illa pharetrā*
Fert humero, gradiensq. deas supereminet omnes:
Latonae tacitum pertentant [p] *gaudia pectus:*
Talis erat Dido, talem se laeta ferebat
Per medios, instans [q] *operi, regnisq. futuris:*
Tum foribus diuae media testudine [r] *templi,*
Saepta armis, [s] *solioq. alte subnixa, resedit.*
Iura dabat, [t] *legesq. uiris,* [u] *operumq. laborem*
Partibus aequabat iustis, aut sorte [x] *trahebat:*

b *Scutis breuibus, mediam lunam referentib.* c *Vide Herodot. l. 4. Diodor. Sic. l. 3. & 4. Cur. l. 6. Iustin. l. 2. quamquam Strabo & Palaephatus aliter sentiant.* d *Bellandi cupiditate, & rabie quadam, quae & sororem Hippolyten interfecerat. Q. Calab & Dictys.* e *Nudatae, teste Propertio l. 3. & quasi interpretatur Amazonum nomen, quod careat altera mamma, quae μαζος appellatur.* f *Balthei periphrasis est.* g *et quidem pulcherrima, ut Q. Calab. satis testatur.* h *Qualis & ab Ausonio describ.* i *ut supra: Asi ego, quae diuum incedo regina &c.* K *Home. in Od. 51. eodem fere modo Home. Nausicaeae formam Dianae comparat. Vide Gel. l. 9. c. 9. Macr. Diome. & Apollonium.* l *Laconiae flum.* m *Mōtis Deli insulae.* n *Numerus finitus pro infinito.* o *Montium nymphae.* p *Vehementer tētāt. S.* q *Vrgens operarios.* r *Camera incurua, ad imaginem caeli referenda, quod conuexum est. uide Nonium in Dict. Testudo.* s *Armatis custodib.* t *Regina, dabat iura: non dicebat, ut iudex.* u *Emphasis.* x *Respexit ad morem sortiendi Romanor. quo & Carthaginienses usi sunt.*

Cum ſubito Aeneas concurſu accedere magno
Anthea, Sergeſtumq.[a] uidet, fortemq. Cloanthũ,
Teucrorumq. alios,[b] ater quos aequore turbo
Diſpulerat,[c] penitusq. alias abduxerat oras.
Obſtupuit[d] ſimul ipſe, ſimul perculſus Achates:
Laetitiaq.,[e] metuq. auidi[f] coniungere dextras
Ardebant:[g] ſed res animos[h] incognita[i] turbat.[k]
Diſſimulant;[l] & nube caua ſpeculantur[m] amicti,
Quae fortuna[n] uiris; claſſem quo litore linquant;
Quid ueniant. cunctis nam[o] lecti nauibus ibant
Orantes ueniam,[p] & templum clamore petebant.
Poſtquam introgreſſi, & coram data copia fandi;
Maximus Ilioneus[q] placido ſic pectore coepit:
O[r] regina, nouam[s] cui condere Iuppiter urbem,
Iuſtitiaq. dedit gentes frenare[t] ſuperbas,

a Ne quis putet Sergeſtũ & Sereſtũ, unum et eundẽ fuiſſe uirũ, l. 12. eodẽ carmine hos duos recẽſet: Mneſthea, Sergeſtumq. uocat, fortẽq. Sereſtum. b Alios Teucros. c diſiecerat, ſegregauerat. d In re noua duos ferre hos affectus coniungit. ſunt autem omnia generis deliberatiui. e laetitia, ob ſocios liberatos; metu, ob concurſum Poenorum. f ἑλληνισμὸς. g Ardenter & maxime cupiebant. h Aeneae, & Achatis. i Cauſa ſociorum aduentus. K Impedit, ita ut quamuis cupiant, non audeant, tamen coniungere dextras. l ne ſcilicet faciant, ante quam rem ueram ſe uidere cognoſcant. m Vt ſup. Et m. nebulae circum d. fudit amictu. n An bona, an mala. o Aetiologia, quare ſpecularentur, quid uenirent, quoniam uidebant eos ex ſingulis nauibus tamquam legatos uenire. p Pacem. Eſtq. hoc pontificale uerbũ, ut alibi: Tu modo poſce deos ueniã. q non eſt hic Ilioneus, Phorbantis filius: nam ille unicus cũ eſſet filius, a Penelea interfectus fuit. Homer. l. 14. Iliad. Fuit & alius, quem ſenẽ Diomedes interfecit Q. Calaber l. 13. Gloriatur etiam Paris ad Helenã ſcribẽs apud Ouid. neſcio quẽ Ilionea a ſe uictum ſingulari certamine. Quare ſuſpicor hunc quẽ poeta hic eloquentem facit, Phorbantis propinquum fuiſſe, eloquentiãq. ab illo didiciſſe, quem Mercurius dilexit, ut ex Homero l. 14. Ilianos elici poteſt. r blanditur: ut a laude beneuolentiã captet. ſ id eſt magnam: ut in Bucol. Pollio, & ipſe facit noua carmina. t Videtur alludere ad illud, quod dicitur Infreni Numidae, lib. 4. Aen. quae magna reginae laus eſt, ut quae poſſit etiam frenare, & ſubiugere populos, qui ſunt infreni, id eſt, liberi, & nullam patientes ſeruitutem.

Troes te miseri,[a] uentis maria omnia uecti,
Oramus, prohibe [b] infandos a nauibus ignes:
Parce pio generi,[c] et propius[d] res adspice [e] nostras.
Non [f] nos aut ferro Libycos populare [g] penates
Venimus, aut raptas ad litora uertere [h] praedas:
Non ea uis [i] animo, nec tanta superbia uictis.
Est locus: [k] (Hesperiam [l] Graij cognomine dicũt)
Terra antiqua,[m] potens armis, atq. ubere [n] glebae:
Oenotrij [o] coluere uiri: nunc [p] fama, minores
Italiam dixisse ducis [q] de nomine gentem.
Huc cursus [r] fuit.
Cum subito [s] assurgens fluctu nimbosus [t] Orion

a *Atq. ita digni quorum miserearis.* b *A re beneuolentiã colligit, cũ iniustã esse ait.* c *Troianis.* d *uicinius & amicius: nam qui uicini sunt, magis fauere & prodesse possunt. Vnde, dij propitij, quos, praesentes, in Bucol. uocat Virg. Nec tam praesentes alibi cognoscere diuos.* e *tamquam dea, respice, et defende nos.* f *Antipophora confutat, quae a Didone obyci poterant.* g *Populari, per enallagen: & uenimus populare, Hellenismus, pro ad populandum.* h *ut piratae solent, quos semper recentes Conuectare iuuat praedas & uiuere rapto. l. 7.* i *δυνάμις, potestas, sed cum uiolentia mixta.* l *Hi 4. uersus repetuntur l. 3. Aen.* K *Ab Hespero, Atlantis fratre.* m *nam a Saturno & Iano fuit habitata.* n *fertilis est: uide Diodor. Dionys. Plin. & Virg. in Georg.* o *Omnes illi quib. Oenotrus rex imperauit, siue Lycaonis ille filius fuit, ut Dionysius existimat, nec dissentit Steph. siue alius. de quo nihil adhuc statui, quod multi multa diuersissimaq. scribãt, quae cuilibet uidere licet. Existimarim aũt hic potius legi debere Oenotri, quod Graece hoc uocabulũ per ω in secunda syllaba scribatur, quae corripiẽda erit, si uulgatã lectionẽ retineamus: aut certe cõtrahendae erunt litterae, si metiri uersum uoles.* p *post Herculis aetatẽ, ut ex Dionys. patet.* q *Itali Siculi, ut Ser. uel Oenotrij, ut ex scriptis Antiochi refert Dionysius.* r *sub. nobis Troianis. est aũt imperfectus uersus; quod dedita opera factũ a Virg. nõ dubito; nimirũ, ut abrupto uersu cursum abruptũ aptius significet.* s *ex improuiso oriens. nã sua magnitudine pluribus diebus oritur: ac ob id apud peritos rei nauticae, incerta est eius tempestas. Ser. Hoc modo aũt bene excusat Ilioneus suos naucleros, qui eã tẽpestatẽ praeuidere non potuerint. Exoritur aũt XV. Kal. Iul. auctore Ou. 6. Fast. uel, ut Pl. 6. Kal. Iul. uide Higynũ, Tzetzen, Seru. & post hos Lamb. Hortens.* t *Et sic tẽpestatẽ ferẽs.*

In uada[a] caeca tulit; penitusq. procacibus[b] Austris,
Perq. undas superante[c] salo, perq. inuia saxa
Dispulit. huc pauci[d] uestris adnauimus oris. (rẽ
Quod genus hoc[e] hoĩum? quae ue hũc tã barbara mo
Permittit patria? hospitio[f] prohibemur arenae.
Bella cient; primaq.[g] uetant consistere terra.
Si genus humanum, & mortalia[h] temnitis arma;
At sperate[i] deos memores fandi atque nefandi.
Rex[k] erat Aeneas nobis: quo iustior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis.
Quem si fata uirum seruant; si uescitur[l] aura
Aetheria, nec adhuc crudelibus occubat umbris:
Non[m] metus:[n] officio, nec te certasse priorem
Paeniteat; sunt & Siculis[o] regionibus urbes,

a Iuxta illud: Illiditq. uadis.
b Obstinate urgentibus; & subinde suũ in nos flatum repetentib.
c Alij, Spumante.
d Sic supra Aeneas: Forte sua Lybicis tempestas appulit oris.

e Per admirationem patheticam, quam interrogatio uehementer auget, Didonem hortatur ab honesto, ut ne hospitium sibi denegetur. f Cum tamen litora iure gentium communia sint. l.3. ff. de acquir. ter. dom. Iustinian. l.2. Instit. tit.1. in pr. g Litore. Ser. h Pro, Contẽnitis. i Timete d. mem. bene & male factorũ. In qua significatione poetae utuntur saepißime uerbo, Spero, rarißime autem Oratores; Cic. certe semel pro Sex. Rosc. usurpat hoc modo, quã tamẽ orationẽ iuuenis scripsit. Plato autem de legib. l.9. ἔλπιστον, pro Timendum, semel dixit. Atq. sic Ser. exponendum putauit: sed, quid, si, suam illi uerbo significationẽ relinquentes, sic uersum distinguamus, ut ad uicinius referatur, hoc modo: At, sperate deos memores fandi, atque nefandi. Quemadmodum & Plaut. loquitur: Spero, inquit, deos. K Ad id unde digressus erat, redit Ilioneus. Abruperat enim sermonem iniuria & indignitate Tyriorum uictus, cum querebatur coram regina, de ipsorum barbarie l Tautologia. m Non est tibi metuendum, ne te paen. off. &c. n Varie legitur hic uersus: quidã enim, Non metus officio: nec te, &c. Alij, Non metus, officio ne te, &c. scripti omnes, quibus usus sum, nostram lectionem confirmant; excepto uno, qui habet, Non metus officio. o Praeoccupatio; ad id, quod dici potuisset; Si autem perijt Aeneas, quis gratiã referet? propterea subdit, in Sicilia Troianos esse, qui gratiam referre possint.

Armaque

Armaq., [a] Troianoq. a ſanguine clarus [b] Aceſtes.
Quaſſatam [c] uentis liceat ſubducere [d] claſſem,
Et ſiluis aptare [e] trabes, & [f] ſtringere [g] remos:
Si datur Italiam ſocijs, & rege recepto,
Tendere; ut Italiam laeti, Latiumq. petamus:
Sin abſumpta ſalus, & te [h] pater optime Teucrum
Pontus habet Libyae, nec ſpes [i] iam reſtat Iuli;
At freta Sicaniae ſaltem, ſedesq. [k] paratas,
Vnde [l] huc aduecti, regemq. petamus Aceſten.
Talibus Ilioneus: cuncti ſimul ore [m] fremebant
Dardanidae. [n]
Tum breuiter Dido, uultum [o] demiſſa, [p] profatur:
Soluite corde metum, Teucri: ſecludite curas.
Res dura, [q] & regni nouitas [r] me talia cogunt
Moliri, & late fines cuſtode tueri.
Quis genus Aeneadum, quis Troiae [s] neſciat urbẽ?
Virtutesq., [t] uirosq. aut tanti [u] incendia belli?

a Homines apti ad arma. b rex Siciliae, Troia Criniſo conceptum flumine mater, Quẽ genuit ut l. v. c Vt ſupra patuit: & l. v. Quaſſatasq. rates. d in terram trahere. Deducere aute, eſt, in mare mittere. ut, Deducunt naues ſocij. e legere trabes, & nauibus aptare. f Ligna incidere, ex quibus remi fiant. g l. IV. Aen. Frondentesq. ferunt remos & robora ſiluis Infabricata fugae ſtudio. h Aenea. i De puero loquitur, in quibus ſpes, non uirtus laudatur. K Ab Aceſte. l Ex qua Sicania, huc in Libyam uecti ſumus. m conſentiebant. S. addit Corr. Aſſentientes quidem, ſed tamen oſtendentes ſe aegre ferre iniurias ſibi illatas. n Rurſum abrumpit ſermonem, ut uel dolorem, uel iram Troianor. exprimat. o poetica figura: ut illud, Oculos ſuffuſa nitentes.
p Vt pudica & uerecunda: contra, lib. 4. Huc illuc oculos uoluit; ut impudica, & Aeneae capta amore.
q Excuſatio a neceſſario.
r Quae plerumq. multas habet difficultates.
ſ Vt ſupra: urbem Pataui, &c.
t Endiadis eſt, Virtutes uirorum: ut ſup. Molem, & montes.
u Tam diuturni: quod ab Homero, Q. Calab. Tryphiodoro, Darete Phrygio, & Dycte Cretenſi, ut alios omittam, deſcriptum eſt.

Non

Non obtusa [a] adeo gestamus pectora Poeni:
Nec tã aduersus equos Tyria Sol [b] iungit ab urbe:
Sed uos Hesperiam [c] magnam, Saturniaq. [d] arua,
Siue Erycis [e] fines, regemq. optatis Acesten;
Auxilio tutos dimittam, opibusq. [f] iuuabo.
Vultis & his mecum [g] pariter [h] considere [i] regnis?
Vrbem [k] quã statuo, [l] uestra [m] est: subducite [n] naues:

a *Crassa ingenia.* b *Quia putantur obtusiores, qui regiones a caelo remotiores, & frigidiores incolunt. Corr.*

c *Italiam, quae Magna Hesperia dicitur, ad differentiam Hispaniae.* d *Latiũ. Respondet Dido ad illud, quod supra Ilioneus dixit, Italiã laeti, Latiũq. petamus.* e *Freta Sicaniae: Eryx uero mons est in Sicilia, sic ab Eryce, Veneris & Butae filio, quẽ Hercules interfecit, dictus: ut Hyginus et Ser. ostendunt. Vide Diodor. Sicul. Hodie, Mons S Iuliani appellatur ab incolis.* f *Benignitate sua spem Troianor. superat; nam cum illi hospitiũ tantum petijssent, & materiam sarciendae classis; illa & auxilium pollicetur, opesq. suas, atque adeo ipsam urbem offert.* g *Vna mecum, aeque atque ego consido: caue, putes Troianos in regni societatem a Didone uocatos, quod tamẽ Donato placuisse legimus: namque neque hoc uerisimile est, neque fieri solet, cum regnũ duos non capiat, nedũ multos, secundum illud: Omnisq. potestas Impatiẽs cõsortis erit. Quãquã id l. 4. Aen. in Aenea fecisse legatur, ibi: Aenea regni demens in parte locaui. Verũ hoc aliã habet cõsiderationem. Locauit, ut maritũ suum in regni parte: nunc uero non est tam demens, ut multos & ignotos in regni portionẽ uocaret.* h *Sic & Cic. Ver. 7. Siculi mecum pariter moleste ferunt.* i *Quasi dicat, omnes uos ad habitandũ sedes capere. Sunt, qui hic legant Consistere: sed non habet eam elegantiã, quã Cõsidere.* K *Antiptosim hic constituũt grãmatici, quod Vrbẽ, pro Vrbs ponatur, Graecorum imitatione. Sunt tamen, qui hunc accusatiuũ ad praecedentis uersus uerbum referunt; ut sit sensus: Vultis urbem quã statuo? uestra est: Quod Seruio placuit, & Donato in Phor. Ter. act. 5. sc. 7. ad illud, Quid uis tibi? Argentum quod habes. Vide Non. Marc. de numeris & casib. et Prisc l. 1. de cõstruct.* l *Aedifico, uel exstruo.* m *Vsuquidẽ & habitatione; at non proprietate, aut dominio, ut loquũtur I. C. hoc est, in ea uobis habitare concedo, uerũ non regnare.* n *hoc est, naues in terram trahite, uel ut eas reficiatis, ut antea petijstis; uel, ut hic maneatis, si uultis. Ambigue loquitur, ad utrumque respiciens: quod et sequenti uersu confirmat; promittens, se Troianos eodem loco, quo Tyrios, habituram. lib. x. sic hunc uersum mutat: Tros, Rutulusue fuat, nullo discrimine habebo.*

Tros, Tyriusq. mihi nullo [a] discrimine [b] agetur.
Atque utinam [c] rex ipse Noto [d] compulsus eodem
Afforet Aeneas. equidem per litora [e] certos
Dimittam, & Libyae lustrare extrema iubebo,
Si quibus eiectus siluis, aut urbibus [f] errat.
His animum arrecti [g] dictis, & fortis Achates,
Et pater Aeneas, iam dudum [h] erumpere [i] nubem
Ardebant. prior [k] Aenean compellat Achates:
Nate Dea, [l] quae nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta uides, [m] classem, sociosq. receptos.
Vnus [n] abest; medio in fluctu quem uidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cetera matris.
Vix ea fatus [o] erat, cum circumfusa repente
Scindit se nubes, [p] & in aethera purgat apertum.
Restitit Aeneas, claraq. [q] in luce refulsit,

a Vel hinc satis liquet, Didonis non eum fuisse animum, ut Troianos in regni societatem uocaret: ait enim pari & aequo iure utrosque se recturam, Tyrios uidelicet et Troes. b regetur. rara locutio c Perelegãs & Cic. familiaris locutio. d Eodem uento appulsus, quo nos estis aduecti. e qui hoc unum agant, ut Aeneam inueniant. Cic. fam. ep. Quoties mihi certorum hominum potestas erit. f Vicinis, non autem Didonis, ut putauit Donat. cum ea nullas ibi habuerit urbes; quod & l. 4. Aen. Iarbat ei improperat: Femina, quae, nostris errans in finibus, urbem Exiguam pretio posuit.
g Translatio ab equis ad homines: ut supra, Arrectisq. aurib. adstant.
h Cum socios uidissent, & Didonem loquentem audissent.
i Alij, Abrumpere. q. d. rupta nube exire cupiebant.
K Prior hic loquitur Achates, quod est deliberatio: supra uero, ubi nulla est deliberatio, prior loquitur Aeneas, Multa gemens, largoq. humectat flumine uultum. Sed, quamuis prior loquatur Achates, non dat tamen consilium; sed quaerit, quae sit Aeneae sententia: nec uero dubitat, ne sibi respondeat Aeneas, quod Metellus de tunica interiore respondit. erat enim tam familiaris; ut & talia quaerere posset. l Homerus in Il. 226. quod indicat Macrob. l. v. c. 4 m nedum audis.
n Orontes nimirum.
o Achates scilicet.
p Cum prius nube tectus fuissent Aeneas, & Achates.
q Homerus in Od. 53.

Os,[a] humerosq. deo similis. namque ipsa[b] decoram
Caesariem nato genitrix, lumenq. iuuentae
Purpureum,[c] & laetos[d] oculis afflarat[e] honores:
Quale manus[f] addunt ebori decus, aut ubi flauo
Argentum,[g] Parius[h] ue lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam[i] alloquitur,[k] cunctisq. repente
Improuisus,[l] ait:[m] Coram, quē[n] quaeritis,[o] adsum,
Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola[p] infandos Troiae miserata labores,

a Synedoche; q. d. Oris uenustate & humerorum latitudine. ut lib. 2. Aen. Nonius in dict. Ora.

b Emphasim habet: quod et pulchra est Venus, & pulchritudinem dare potest. c Pulchrum: ut, Horatius: Purpureis ales coloribus. Opinor hic tamen Virg. rufum uelle dicere Aenean, qualis a Darete Phrygio describitur: quamuis, Purpureus, plus significet. uolebat autem, quod erat, augeri.
d Donat. in Eunuch. Ter. Sueton. Oculos habuit claros & nitidos, quibus etiam uolebat existimari inesse quiddam diuini uigoris. e sic ornarat ei oculorū uenustatem, ut honor quidā additus uideretur; & ipsi oculi honore digni uiderētur; sic & honos frondis, & pomi dicitur. Philostrat. autem in Heroic. Aenean sic in ea re commendat, ut ostendat eum talem adspectū habuisse, ut eo milites, qui locum desererent, retineret. f Artificum.
g Prisc. 2. de constr. h Vide Plin. Dicitur & Lydius, aut Lygdius.
i Orditur ex abrupto prae nimio gaudio: quod exordij genus maxime cōuenit ijs, qui aliquo animi affectu impediantur. K Aeneas nimirum. l Homerus in Od. 210. m loquitur Aeneas, & indicat se audiuisse omnia, quae dicta sint: sic etiam Vlyßes patrem lib. 24. Odyss. alloquitur. n Vos Troiani scilicet, cum doletis, me non adesse, & tu regina, cum optas, ut adsim.
o Euocatio est, grammaticis nota. Vide Prisc. lib. IV. de part. & lib. I. de constr.
p Atqui Venus Troiae labores est miserata, ut constat: Apollo quoque, de quo l. 6. Phoebe graues Troiae semper miserate labores: Anius etiam, qui, Ouidio teste, Troianos temploq. domoq. recepit: Helenus quoque, ut lib. 3. Aen. apparet: Acestes ut supra meminit Virg. quare uidetur inconuenienter soli Didoni hoc tribuisse Virg. Nihil minus: immo aptissime, solum nominat, quod illi quidem, quos retuli, aut dij fuerint, aut amici propinqui ue Troianorum: Dido autem inter illos nominari non debuerit sola fuit inter extraneos aut mortales, quae Troiae laborum miserta est.

Quae

Quae nos, relliquias Danaum,[a] terraeq.[b] marisq.
Omnibus exhaustos iam casibus[c] omnium[d] egenos,
Vrbe,[e] domo socias.[f] grates[g] persoluere[i] dignas
Nõ opis[h] est nostrae, Dido, nec quidquid ubiq.[i] est
Gentis Dardaniae, magnũ[k] quae sparsa[l] per orbẽ.
Dij[m] tibi (si qua pios[n] respectant numina, si quid
Vsquam iustitiae est, & mens sibi conscia recti)
Praemia digna ferant. quae[o] te tam laeta[p] tulerũt
Saecula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta[q] dum fluuij currẽt, dum motibus[r] umbrae
Lustrabunt conuexa; polus[s] dum sidera[t] pascet;

a Supra dixit: Troas: relliquias Danaũ atq. immitis Achilli: quod hic reticuit, ne ipse Achille inferior, aut minus fortis fuisse, si se cum reliquis ab eo superatum quasi fateretur. b supra, Multum ille & terris iactatus & alto. c Supra: Tot casibus actos. d nota hunc hiatum, qui dedita opera sic a Virg. cõpositus est; ut magis Didonem moueat. e Asyndeton. f & publico, & priuato dignaris hospitio. g Artificiose acceptũ beneficiũ exaggerat uiresq. suas extenuat. h nõ est nostrae facultatis, uel, nõ possumus, ut uelimus. i Nec omnes Troiani, simul coniuncti, poßunt referre dignas his tuis beneficijs gratias. K Quasi dicat, omnes Troiani uniti, quamuis multi sint, non poßunt tibi persoluere dignas grates: Multos esse dum ait, ut Didonẽ magis inflammaret ad benemerendum de Troianis, fieri posse innuens, ut aliquando gratiae dignae referantur. l Praesertim post Troiae excidiũ. uide Ser. & l. 3. Aen. m εὐχὴ, siue δέησις, qua, id quod a se etiamnum praestari non põt, deos precatur, ut faciant. n Vide Cor. hic; qui triplicẽ dat interpretationẽ. o Postquã gratias egit, ut breuissime potuit; reliquũ erat ut regina tanta aliqua saltem ratione, laudaretur: sed cum properaret, ut qui repente uenerat; & cuperet socios osculari; neque multa ei occurrerent, quae de Didone posset commemorare, omnia paene, quae possent dici, quampaucissimis uerbis est complexus, in quibus non ea re quaerit ut sciat, sed tantum exclamat & admiratur insignes reginae uirtutes. p nascentiũ meritis. q In mare, idest in locũ aquarũ, teste Arist. lib. 2. Meteor. r Dum in montib. umb. latera inclinata circumibunt. s Pro Polus, Brod. legit Palus: de omni humore, aut de mari: ut Homer. λίμνη. Atq. hic Aeneas prius naturae ordinẽ uerti posse aßerit, quam tanti sibi beneficij memoriam excidere. t Respicit ad Stoicor. & quorundam ueterum opinionem, quam tamen lib. 2. Meteor. damnat Arist. & Lucian. suo more deridet.

Semper

Semper[a] *honos, nomenq. tuum, laudesq. manebũt:*
Quae me[b] *cũque uocãt*[c] *terrae. Sic*[d] *fatus,*[e] *amicũ*
Ilionea[f] *petit*[g] *dextra, laeuaq. Serestum:*
Post alios, fortemq. Gyan, fortemq. Cloanthum.
Obstupuit[h] *primo*[i] *adspectu Sidonia Dido,*
Casu deinde uiri tanto; & sic ore[k] *locuta est:*
Quis te, nate dea,[l] *per tanta pericula casus*
Insequitur? quae uis immanibus[m] *applicat oris?*
Tune[n] *ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae*
Alma Venus Phrygij[o] *genuit Simoëtis*[p] *ad undã?*

a *Versum hunc integrum, etiam in Buco. habet, ubi Menalcas, apros, pisces, cicadas, apes nominauit in sua cõparatione: Aeneas uero hic alia sublimiora. Quod ea re factum arbitramur a poeta, ut naturam imitari se significet; natura autem fit, ut ea nobis in mentem ueniant facilius, in quibus uersamur. Vnde, cum res exigit, ab ijs comparationes, translationes, uocabula, & id genus alia, ducere solemus. Menalcas igitur, gregem pascens, in montibus apros, in fluuijs pisces, rури apes uidebat, & cicadas audiebat; quare ab ijsdem, tamquam obuijs, comparationem duxit: Aeneas autem, qui in mari diu fuerat iactatus ab undis, Palinurum & alios nautas, de polo audierat disserentes; unde similia nominauit.*

b *Tmesis.* c *Alij leg. Vocent; quod nõ displicet.* d *Decorum seruat.*

e *Semper antea, sed tum maxime fuit expertus, cum suam caussam tam amice & ex animo apud reginam agentem audiuit.* f *Hunc petit praecipue, quod legationis princeps esset.* g *Quamuis rex erat, tamen socios dextra primus apprehendit: ut se socium potius, quam regem, ostendat. Quae certe summa in rege laus est, teste Onosandro.*

h *Homer. in Il. 273.* i *Pro, Primum: ne quis dicat, Primo adspectu: nam continuatur cum illo Deinde, quod sequitur.* K *Pleonasmus. S. uel, cum prius animo locuta esset, nunc ore haec protulerit.*

l *Dido ab Aenea laudata, uicem rependit.*

m *non tam propter mare, ut Ser. ait, importuosum, quam propter gentes immanes, quae ibi sunt. Afri enim mobiles, uiolenti, callidi, bilingues, saeui, infidi, & perfidi a scriptoribus appellantur. Nec multo aliter ab Anna, Didus sorore, lib. 4. Aen. describuntur; & supra, Venus, Genus intractabile bello uocauit.* n *admirantis, non interrogantis, Seruius ait esse.* o *ut differat ab illo Simoente, qui in Sicilia est. Strab. lib. 13.*

p *Scamandri fluuij.*

a Praeoccupatio, quo modo sciat genus Aeneae.

b Nobilem uirum Troianum, ex Telamone, & Hesyone Laomedontis filia natũ, teste lib. Sophocle in Aiace, & Higyno c. 99. Pacuuius, et Cic. lib. 1. & 2. de Oratore. Euripid. in Helena, Lactant. l. 1. c. 21. Isocr. Plutar. Tzetze in Lycophron. & alijs.

Atque [a] equidẽ Teucrũ [b] memini Sidona [c] uenire,
Finibus [d] expulsum [e] patrijs, noua [f] regna [g] petẽtẽ
Auxilio Beli. genitor tum Belus [h] opimam [i]
Vastabat [k] Cyprum, [l] & uictor ditione tenebat.
Tempore iam ex illo casus [m] mihi cognitus urbis
Troianae, nomenq. tuum, regesq. Pelasgi.
Ipse [n] hostis [o] Teucros insigni laude ferebat;
Seq. ortum [p] antiqua Teucrorum a stirpe [q] uolebat.
Quare agite o tectis iuuenes [r] succedite nostris.

c Phoenices urbs est celeberrima, cum Tyro uetustate certans, Eustathio teste, a Sida Beli regis filia cognominata. d Salamine urbe & insula, contra Eleusim posita, auctore Pausania. e A patre Telamone irato, quod sine Aiace fratre, contra suum mãdatum, domum redijsset, teste Ser. & auctore Cic. l. 2 de Orator. ut omittam, quae hic Dictys Cretens. Sophoclesq. in Aiace, Euripides in Helena, et alij plerique referunt.

f uel modo Beli regis auxilio parta: uel, numquam prius ab ipso uisa: ut supra, Locos nouos, dixit.

g Petentem ait, quod certa erant. & oraculo promissa: Quaerentem, opinor, de incertis dixisset.

h Belum minorem intelligit, qui Metres uocabatur, ut Ser. ait. Didonis patrem, Phoenices regem, & uirum militaris scientiae peritissimum. Sunt tamen qui dicant, patrem Didonis Carchedonem fuisse appallatum.

i quam μακάριον Graeci appellabant. Plin. l. 5. c. 31.

K quam subactam concessit Belo.

l in qua Teucer Salaminam postea condidit, a nomine relictae patriae appellatam. m Ruina, sed tamen casus significant.

n Teucer. o Amplificatio laudis Troianorum ab hostis indicio. Meritam enim laudem hosti eripere potius solemus; quam falsam affingere.

p Matre Hesione, Laomedontis filia.

q Quamuis esset hostis, & hostes hostium genus contemnere fere solent.

r Iuuenes uocat, comiter, & benigne; non quod re uera iuuenes erant; nã legati, Alethes, & Ilioneus, grandaeui erant.

Me

Me quoque[a] per multos similis[b] fortuna labores
Iactatam, hac[c] demum uoluit consistere terra.
Non,[d] ignara mali, miseris succurrere disco.
Sic memorat:[e] simul Aenean[f] in regia ducit
Tecta: simul diuum templis indicit[g] honorem.
Nec minus interea socijs ad litora mittit
Viginti[h] tauros, magnorum[i] horrentia[k] centum
Terga suum, pingues centum cum matribus[l] agnos,
Munera, laetitiamq. dei.[m]
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur: medijsq.[n] parant conuiuia tectis.

a *Mali similitudo etiam amicitiam subinde conciliat.*

b *Paene similis: cum & ipsa domo sim profecta, et per mare, terrā quaerens, errauerim.*

c *Africa, in qua urbem condo.* d *ideo, Non disco, quia non sum ignara. bis enim intelligendum, Non, ut ait Seruius.*

e *Dido nimirum.* f *& reliquos, sed sufficiebat nominare principem.*

g *id est, ferias; ut esset publica gratulatio, & deorum fauor accederet. Corr. uide Macr. Val. Flac. lib. 3.*

h *Singulis nauibus singulos. audierat enim illa uiginti numero naues fuisse, quamuis Orontis nauis submersa erat. maluit enim aliquid superesse, quam deesse; praesertim cum saepe succidaneis uictimis opus esset. auctore Gell. lib. 4. c. 6. Misit hos Dido, ut singulae naues eos Neptuno mactarent, cui hoc uictimae genus destinatum erat, ut infra l. 3. legitur.*

i *Si terga porcorum iampridem interfectorum significari putes, horrentia sale, interpretare; sin, uiuorum suum, horrentia setis expone, atque ita, magna, per emphasim & metonymiam.*

K *Hecatomben intelligit, quam qui nauigarant, uel nauigaturi erant, faciebant.*

l *Oues centum, & agnos totidem.*

m *Gel. lib. 9. c. 14, legit hic, Die; ut sit antiquus genitiuus a Dies. quasi uero reliqua missa sint ad usum noctis, sed nihil est Vide Corr. quem sequi malo, & cum Rufiniano Dei legere. Vt autem legatur iam Dei, nondum expeditum est, quem intelligat Virgilius. Seruius Bacchum intelligit: quod rursum non conuenit, ut dilucide idem Corr. demonstrat, ac Neptunum intelligendum, non alium, declarat.*

n *In interiori parte domus.*

a Vestes stragulae Ciceroni dicũtur, quae infra, Aulaea dicuntur, in quib. se regina cõposuit.
b Liquore muricis, cõchilij, uel purpurae, quo tingi-

Arte laboratae uestes, [a] ostroq. [b] superbo: [c]
Ingens argentum [d] mensis, [e] caelataq. [f] in auro [g]
Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta uiros, [h] antiquae ab origine gentis.
Aeneas (neque enim [i] patrius consistere [k] mentem
Passus amor) rapidũ ad naues praemittit Achatẽ,
Ascanio ferat [l] haec, ipsumq. ad moenia [m] ducat:
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Munera [n] praeterea, Iliacis erepta [o] ruinis,
Ferre iubet, palam [p] signis, [q] auroq. rigentem,

tur purpura; quique a poetis pro purpura ponitur: quae cum apud Tyrios inuenta sit, auctore Polluce, recte facit Virg. quod eam hic saepe nominet.
c quod alios colores uincat: uel, nobilis, quod Nobilis, purpura uocetur.
d Plin. Vasa coquinaria ex argento fieri questus est, Caluus Orator: nostraque aetate soleas ex argento iumentis indui uidimus.
e Ingens argentum mensis proponitur; caue putes, mensas fuisse argenteas, ut Ser. placuisse uideo. neque enim id contextui conuenit.
f Antiquitas poculorum significatur. Charon Lampsacenus apud Athenaeum ait, apud Lacedaemonios ostendi poculum, quod Iuppiter in Amphitruonem uersus dedit Alcmenae.
g Vasis aureis.
h A Belo, primo Assyriorum rege, ad Belum, Didonis patrem, qui & ipse Assyrius fuit, & Methres dictus fuit.
i Pathos, ab affectu paterno.
K Esse mente quieta.
l Nunciet, quae sint acta.
m ut nihil desit, quin laetum sit conuiuium. Aeneas enim uix esse hilaris potuisset, nisi filius adfuisset. ut declaratur uersu sequenti: Omnis &c.
n Quae Didoni donet, ut eam quoque re aliqua laetiorem faciat.
o Commendat ea tamquam pretiosa.
p Vestem muliebrem: nam & hodie pulchris uestibus mulieres in primis capiuntur. Itaque prudenter fecit Aeneas, talia donando, qualia grata fore certo sciret.
q Signis ex auro intertexto factis. C. per Endyaden.

Et

Et [a] *circumtextum croceo uelamen* [b] *acantho,*
Ornatus [c] *Argiuae* [d] *Helenae: quos illa* [e] *Mycenis,*
Pergama [f] *cũ peteret,* [g] *incõcessosq.* [h] *Hymenaeos,*
Extulerat, matris Ledae [i] *mirabile donum:*
Praeterea sceptrũ, [k] *Ilione* [l] *quod gesserat* [m] *olim,*
Maxima [n] *natarum Priami; colloq. monile*
Baccatum, [o] *et duplicem* [p] *gẽmis, auroq.* [q] *coronam*
Haec celerans, [r] *iter ad naues tendebat* [s] *Achates.*

a *Duas diuersas uestes donare decreuit, Pallam scilicet, et Cycladẽ, quarum unam aestati, altera hiemi conueniens erat, ut Corr. coniycere uidetur.* b *Cycladem circumtextam signis, acanthum herbam, seu uirgultum referentibus. Corr.* c *Commendat munus, quod non possit non esse pulchrum, cum mulier tam pulchra, & tam nobilis illud gestarit. Sed uide, ne male auguretur Didoni, cui adulterae uestes donet.* d *Graecae, nam Spartana erat.*

e *Lacedaemone, unde raptam esse constat Helenam. Vrbem, pro urbe posuit, licentia poetica usus.* f *Troiam, cuius muros Pergama uocant.*

g *Cum Paride: quamuis aliy aliter, ut Euripides in Helena, scribant.*

h *Non enim matrimonium, sed adulterium fuit cum Paride.*

i *Quod multi Helenae, Ledae Iuppiter dono dederat. Ser.*

K *Sceptrum, & coronam, Ilionae reginae. & lib. 7. Regi Latino, Priami sceptrum, & tiaram mittit; sed non monile; quod illud munus sit, quo mulieres, ut eriphylae, facilius quam uiri capiantur. & sane ueteres non ita frequenter monilib. usi reperiuntur: praeter Gallos, qui uel in bellis ys utebantur, cuius rei indicio est Torquatus, ut Plin. ait.*

l *De qua Pacuuius fabulam scripsit, sed Higynum lege cap. 109.*

m *uel, nupta Polymnestro, Thracum Regi; uel, antequam nuberet. Ferebant enim ea & inferiores personae, teste* Homero. n *id est, maior natu, ut Ser. ait, primogenita: quod, quamuis apud alios nondum obseruauerim, uerba tamen indicare uidentur: ut lib. 7. Natorum Tyrrhi fuerat, qui maximus Almon Sternitur &c.* o *margaritis ornatum: Baccas autem, maiores uniones, quod baccarum similitudinem referant, uocat. Grapald. lib. 2. c. 5.* p *habentem duplices, uel duos quasi ordines gemmarum & auri: uel, habentem gemmas & aurum, atque ita duplicem coronam, quod res simul duos haberet.* q *Diadema, tiaram, fasciam, qua reges etiam nunc uti solent.* r *Celeriter exsequens. rara locutio.*

s *Phrasis non ita frequens; quod, Pergebat, opinor, Cicero dixisset.*

a Pulcherrima est haec οἰκονομία poetae: Dido Aenean in palatiũ duxerat, & socijs eius

At [a] Cytherea [b] nouas [c] artes, [d] noua [e] pectore uersat
Consilia, ut faciem mutatus, & ora Cupido
Pro dulci [f] Ascanio ueniat, donisq. [g] furentem
Incendat reginam, atque ossibus [h] implicet [i] ignem.
Quippe [k] domũ timet ãbiguã, [l] Tyriosq. [m] bilingues
Vrit [n] atrox Iuno: & sub noctem cura [o] recursat.

munera miserat: Aeneas, Achaten ad naues, pro muneribus, & dulci Ascanio: Venus etiam interea loci, ut mater, Aeneae filij negotium curat: & Cupido paullo post matris Veneris mandata exsequitur, ita quod quisque suo munere probe fungitur.

b Venus, ut supra declaraui, ex Suida.

c quibus antea numquam usa fuerat.

d τέχναι hic intelliguntur; dolos, exponere licet, sed tamen quibus filio prodesse uelit.

e Epexegesis esse potest: quamquam Virg. respicere uidetur ad id, quod in Symposio Plato scribit: amorem ex Penia, & Poro, consilij filio natum fuisse, & quidem in Veneris natalibus.

f Sub Ascanij imagine.

g pro, incensam furere faciat. poetica figura. h Ex medullis Didoni.

i Amorem: ut lib. 4. infra, Caeco carpitur igne. Ignis uocabulo utitur potius, quam amoris, ne cogatur dicere, Amor amorem implicet, uel Cupido amorem inspiret: quae non tam elegans est locutio.

K Aetiologia est, quare Venus cupiat Aeneae amore capi Didonem; ne nimirum ei non noceat. nam, si capiatur, induci non posse ut noceat. Est autẽ triplex timendi caussa; Tyrij perfidi, domus ambigua, & atrox Iuno.

l De qua iure dubites, Graecis ne, an Troianis faueat; praecipue cum pater Belus, Teucrum uerit, uel, quia Varium, & mutabile semper Femina: ut lib. 4. Quam suspicionem egregie Veneri exprobrat Iuno, dicto lib. 4. Nec me adeo fallit, ueritam te moenia nostra Suspectas habuisse domos Carthaginis altae.

m Perfidos: sed, quid si dicamus hic alludi, ad duplicem linguam, qua Poeni utuntur, Tyriam, & Libycam: unde duplicem linguam habere uideantur, cum modo hoc, modo illud dicant, atque ita fallaces sint. Lege Chiliad. Adagior. Punica fides.

n Sollicitam facit, ne in ea urbe in qua ipsa colitur, Aeneae noceatur.

o Quae propter Iunonis odia nata erat, recursat quotidie sub noctem. Cor.

Ergo

Ergo [a] his aligerum [b] dictis affatur [c] Amorem.
Nate, [d] meae uires, mea magna potentia solus,
Nate, patris [e] summi qui tela [f] Typhoea temnis,
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.
Frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
Litora iactetur, q. [g] odijs Iunonis iniquae,
Nota [h] tibi, & nostro doluisti saepe dolore.
Hunc Phoenissa tenet [i] Dido, blandisq. moratur
Vocibus: & uereor, quo se Iunonia [k] uertant
Hospitia. haud tanto cessabit [l] cardine rerum.
Quocirca capere ante [m] dolis, et cingere [n] flamma
Reginam meditor; [o] ne quo se numine [p] mutet,
Sed magno Aeneae mecum [q] teneatur amore.
Quo [r] facere id possis, nostram nunc accipe mentē.
Regius accitu [s] cari genitoris ad urbem

a Cum ita timeret ab ea, et uellet prouidere Aeneae.

b Diomedes, de epithetis, & Lilius de dijs gentiū. his adde Propert.

c Cupidinem; filium Veneris autē esse hūc, omnes sciunt, Plato testatur, & hoc loco refert Ser. Caussam autem, cur id poetae fingant, haec redditur: quod sine amore Vener ea uoluptas commode exerceri non posit: quod etiā innuit Venus, in uersu seq. Nate, meae uires, mea magna potentia solus.

d Homerus in Il. 154.

e Iouis fulmina.

f Pro τυφώεια, abiecta uocabuli subiunctiua, Dorum more.

g Satis erat, Iactetur. nam, Que, abundat; quod notauit Seruius.

h Pro, Notum, Graec. more. ut in Eunucho Teren. Mira uero: Pro Mirum. teste Donato in eund.

i Hospitio accepit.

K In quibus Iuno colitur.

l In opportunitate tanta, non cessabit, quin aliquid tentet.

m Antequam Iuno aliquid contra Aenean moliatur.

n Igne; amorem intelligit.

o Consilium suum exponit.

p Pro, ad nutum alicuius numinis sententiam mutet Dido.

q Vt ego teneor. Cic. lib. 3. ad Attic. Animum maerori mecum simul dedisti. r Alij Qua, aduerbium.

s Accersitu: utroque Cic. utitur.

a *A Sidonijs, seu Tyrijs conditã.*

b *Ascanius regis Aeneae filius.*

c *Quod ei regnum Italiae, Romanaq. tellus deberetur.*

d *Pallam, cycladem, sceptrum, monile, & coronam.*

Sidoniam [a] *puer* [b] *ire parat, mea* [c] *maxima cura,*
Dona [d] *ferens, pelago,* [e] *& flãmis restantia Troiae.*
Hunc [f] *ego sopitum somno super alta* [g] *Cythera,*
Aut super Idalium [h] *sacrata sede* [i] *recondam;*
Ne qua [k] *scire dolos, medius* [l] *ue occurrere possit.*
Tu faciem illius noctem [m] *non amplius unam*
Falle dolo, [n] *& notos* [o] *pueri puer indue uultus:*
Vt, cum te gremio accipiet [p] *laetissima Dido,*
Regales inter mensas, laticemque [q] *Lyaeum;*
Cum dabit [r] *amplexus, atque oscula dulcia figet;*
Occultum [s] *inspires ignem, fallasque* [t] *ueneno.*
Paret Amor dictis carae genitricis, & [u] *alas*
Exuit, [x] *& gressu gaudens* [y] *incedit* [z] *Iuli.*
At Venus Ascanio placidam [aa] *per mẽbra quietẽ*

e *Hysteron proteron; supra: Iliacis erepta ruinis.* f *Ascanium scilicet.*
g *Sic etiam l. x. ait: Est Paphos, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.*
h *Locum, unde Venus Idalia: paullopost: Lucos Idaliae, dicit.*
i *Vbi mihi sacrificatur.*
K *Ne aliqua ratione puer Ascanius praesentire dolos, aut cognoscere p.*
l *Importunus, ac peragendo negotio molestus.*
m *Breue tempus petit, ut facilius suae petitionis compos fiat.*
n *Fallendo assume, & falsò repraesenta.*
o *Ipsis Troianis: ne, si ignotae uultus indueris, facile dolus detegatur.*
p *Fouebit: & dabit oscula cum amplexibus.*
q *ubi amor facile solet conciliari.*
r *Hoc notat Diomed.*
s *Occultus ignis, definitio amoris est.*
t *Amoris scilicet, quasi ueneno.*
u *Vnde supra, Aliger, dictus est.*
x *Deposuit; quas gerere solet.*
y *Laetus, & hilaris: infra, Duce laetus Achate.*
z *Incedit cum Achate eodem modo, quo Ascanius, seu Iulus incessisset, si adfuisset.*
aa *Alij, Placitam.*

Irrigat,

Irrigat, [a] & fotum [b] gremio dea tulit in altos
Idaliae lucos: ubi mollis [c] amaracus [d] illum [e]
Floribus, & dulci adspirans complectitur [f] umbra.
Iamq. ibat [g] dicto [h] parens, & dona Cupido
Regia portabat [i] Tyrijs, duce laetus Achate.
Cum uenit, [k] auleis iam se regina superbis
Aurea [l] composuit sponda, mediamq. [m] locauit.
Iam pater [n] Aeneas, & iam Troiana iuuentus,
Conueniunt, [o] stratoq. super [p] discumbitur [q] ostro.
Dāt famuli [r] manibus lymphas, [s] Cererēq. [t] canistris
Expediunt; tonsisq. ferunt mantilia uillis.
Quinquaginta intus famulae. quibus ordine longo

a In porticu Sicyonia, teste Pausania.
b Pontanus in his et sequentibus tribus uersibus, mirā quandā iucunditatem & admirationem agnouit.
c Est enim mollis herba, quae in Cypro nascitur laudatissima, auctore Plin. 21. c. 22. & ob id fortasse Venus eam nominat: cum de Idalijs lucis, quae sunt in Cypro, loquatur. Amaraci uero pueri fabulam refert Ser ut hic puer puerum cōplecti uideatur. d Lampsucus uocatur, & barbaris Maiorana, ex qua amaracinum unguentum. e Ascanium.
f In qua profundius, & artius dormitur: atque hinc est, quod Ouid. domum somni scribat esse, quam numquam Sol adeat.
g Carthaginem uersus. h Veneris matris.
i Portanda curabat. K Ascanius.
l Auratis uestibus ornata: uel, Aurea sponda, per Synaeresin. quod magis placet. m In lecto, qui medius erat, locauit se.
n Pater uocatur, iam mortuo Anchise; idque honoris caussa quod Ascanij pater esset, atque adeo omnium Teucrorum pater optimus, ut supra, Ilioneus, orator locutus est. o In conclaue, seu triclinium. p Vetus discumbendi mos. q Lectis ostro, seu purpura stratis: ut Cic. in Philip. Lectum conchiliato peristromate stratum dixit.
r Homer. in Il. 95.
s Aquam, ad lauandas manus χέρνιβα ait Hom. 1. Odyss. Hodie quoque multis in locis primum discumbunt; deinde manus lauant; postremo mensas sternendas curant.
t Homer. in Il. 95. Σῖτον δὲ δμωαὶ παρενήνεον ἐν κανέοισιν. Panem intelligit, ut supra: Cererem corruptam, dixit.

Cura

Cura penũ[a] struere,[b] & flammis adolere[c] penates.
Centum aliae, totidemq. pares[d] aetate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula[e] ponant.
Nec non & Tyrij per limina laeta[f] frequentes
Conuenere, toris iussi discumbere pictis.
Mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum,[g]
Flagrantesq.[h] dei uultus, simulataq.[i] uerba,
Pallamque, & pictum croceo uelamen acantho.
Praecipue infelix pesti[k] deuota[l] futurae
Expleri mentem nequit, ardescitq.[m] tuendo
Phoenissa, & puero pariter, donisq. mouetur.
Ille,[n] ubi complexu Aeneae,[o] colloq. pependit,
Et magnum falsi[p] impleuit[q] genitoris amorem,
Reginam petit.[r] haec oculis, haec pectore toto
Haeret,[s] & interdum gremio fouet[t] inscia Dido,
Insideat[u] quantus miserae deus. at memor ille

a *Vide Gell. l. 4. c. 1.* b *unde Structores dicũtur, qui fercula componunt.* c *Colere, honorare. S. N. Augere & laetos facere Põp. Suffire. Corr.* d *Admiratio magna est, quod C. ministri pares aetate essent: maior, si famulas etiam complectitur, ut apparet; ita ut significet, C. famulos & C. famulas, aetate pares fuisse.* e παρατιθεῖσι, *ut Hom. loquitur, qui morem fuisse, quem significat Ser. ostendit, ut apponerent pocula, quae ministri postea replerent. Quod etiam in quibusdam Germaniae partib. obseruatur.*
f *Quae laetitiam praeseferre uiderentur.* g *Quem Iulum esse putabant, cum tamen esset Cupido.* h *id est, uultus sic flagrantes, ut dei esse uiderentur: quamquam re uera deus erat, ita ut ex eius persona uere possit Virg. dicere, Vultus deĩ,* i *quia uidebantur ab Ascanio dici, cum tamen Cupido loqueretur.* K *Pernicioso, & exitiali amore.* l *Penitus amori addicta.* m *Incenditur amore; concipit flammas amoris.* n *Puer.*
o *Aeneae, dicit, non Patris: quod nota.* p *Quem falso suum esse dicebat.* q *Cic. ait hoc modo: Expleuit desiderij exspectationem.* r *Aptissimo uerbo usus est, cum Cupido reginam petierit. i. accesserit, & insidijs aggressus sit; ut Cupido capturus; ut puer, osculaturus.* s *puerum contemplans, & Aeneam.*
t *Acceptum, ut supra Venus loquitur, Fotus gremio.*
u *Al. Insidat. in hoc porro uersu magnum pondus inesse putat Pontan. ut & Ser. agnouit: quare perpende.*

Matris

Matris [a] Acidaliae, [b] paullatim abolere [c] Sichaeũ
Incipit, & uiuo [d] tentat praeuertere [e] amore
Iam pridem resides [f] animos, desuetaq. corda.
Postquam prima quies epulis, mensaeq. remotae:
Crateras magnos [g] statuunt, [h] & uina [i] coronant.
Fit [k] strepitus tectis, uocemq. per ampla uolutant
Atria: dependent lychni [l] laquearibus [m] aureis
Incensi, & noctem flammis funalia uincunt.
Hic [n] regina grauem gemmis, auroq. poposcit,
Impleuitq. mero pateram: quã Belus, [o] & omnes
A Belo soliti. [p] tum facta [q] silentia [r] tectis.
Iuppiter (hospitibus [s] nam te dare iura loquuntur)
Hunc [t] laetum [u] Tyrijsq. diem, [x] Troiaq. profectis

a praeceptorũ, quae mater dederat.
b Vel, quod ἀκήδας, i. curas habeat: uel potius ab Acidalio fonte, qui est in Orchemeno Boeotiae ciuitate, in quo se ablue re putabantur Gratiae S. c Amorem in Sichaeum; ut postea Aeneae amorem supponat. d Viui hominis, & pulchri; aut uehementi. S. e Praeoccupare, Iunonẽ praeueniendo. f Inertes ad amandum. g Maiora pocula, qualibus Graeci utebantur, auctore Cic. Ver. 3. Discumbitur, fit sermo inter eos, ut Graeco more biberetur: hospes hortatur: poscunt maiorib. poculis. Hor. sat. 8. l. 2. Calices poscunt maiores. Vide Aphrodis. probl. 80. h De maiorib. poculis: supra, Et pocula ponunt, de minoribus loqui uidetur. Corr. i uina pro poculis pos it. Coronant, autem, id est, implent usque ad marginem. Vt Homer. κρατῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο. Iliad. α. K nã conuiuium, in quo Graeco more bibitur, celebratur omnium sermone & laetitia. Cic. 3. Ver. l Vitandae humilitatis aucupio, Lychnos, pro Lucernis ait: ut Cic. pro Coelio: Aliud fori lumen est, aliud Lychnorum. Fortunatian. l. 3. m Plin. l. 33. c. 3. Laquearia, quae nunc in priuatis domibus auro teguntur, post Carthaginem euersam primo inaurata sunt. n Hoc loco, uel tunc. o Appellatiuum est Belus, quod regem Phoenices, Didonis patrem, notat; qui alias Metres, Ser. teste, alias Baal dicebatur. p sub. implere cũ uellet. q Quod oẽs linguis fauebant, ut in sacris mos est. r In quibus antea fiebat strepitus maximus, ut supra. s Alludit ad Iouis cognomen, Xenius: quod Hospitalis, sonat. t Praesentem, sed tamen reuersurum. u Prosperam, & felicem. x Diem nominat tametsi nox esset, quod noctis uocabulum in sacrificijs infaustum dici soleat: uel, intellige diem ciuilem, qui & noctem quisque suam complectitur.

Esse

a ut postea meminisse ui dentur, cum foedus ictū est a Carthaginiensib. cū Romā. Liu. lib. 7.
b Posteros.
c sub linguis & animis.
d Vinū intelligit.

Esse uelis, nostrosq. huius meminisse [a] minores. [b]
Adsis laetitiae Bacchus dator, & bona Iuno:
Et uos o coetum Tyrij celebrate [c] fauentes.
Dixit, & in mensa laticum [d] libauit [e] honorem:
Primaq. libato [f] summo [g] tenus attigit [h] ore.
Tum Bitiae [i] dedit increpitās. [k] ille impiger hausit
Spumantem [l] paterā, & pleno [m] se proluit [n] auro. [o]
Post alij proceres [p] cithara crinitus [q] Iopas
Personat [r] aurata, docuit quae maximus Atlas.
Hic [s] canit errantem [t] Lunam, Solisq. [u] labores;

e Ex pontificū traditionib. non nisi in ara libare fas erat: quod Dido non obseruat, ut quae regina sit, nulliusq. legibus adstricta. Macrob. l. 3. Satur. c. 7. f Cum libasset, quod relictum erat, ore leuiter tetigit. Corr. g reginae uerecundiam ostendit. h χείλεος ἄκρον. i Veneris sacerdoti, ut quibusdam placet, qui putant eum cum Didone ex Cypro uenisse. Ego, Seruio libētius assentior, qui Punicū hoc esse nomen credit, quo aliquē senatus principem notat Dido. Moueor primo, Iustini auctoritate, qui eum sacerdotem, qui ex Cypro uenit, non Veneris sed Iouis fuisse sacrificum scribit. Deinde Liuij scriptis, qui Bitiam Punicae classis praefectū fuisse memoriae prodidit. Appianus certe in Libyco scribit, nescio quem Bitiā, equi tunc praefectum, nauibus commeatum Carthaginem inferre conatum. Quare, non uideo, quid me remorari possis, quin Seruij sententiam amplectar; qui senatorē intelligit aliquem, cui Dido pateram tradiderit; ut, quod ipsa fecerat, ille faceret, & quasi approbaret. Quod (si allegoricōs exponere placet) senatus Carthaginiensis postea approbauit, cum foedus cum Romanis pepigerunt. Verum, opinor, ut auide foedus acceperunt, sic facile postea fregerūt. de quo Polyb. l. 3. Liu. l. 7. Quod hic per uinū tum auide acceptum, & postea sparsum, significari uidetur. k Cum clamore monens, ut acciperet, ut fieri consueuit inter pocula. l & ita plenam, cum Dido uix eam attigisset. m Plena patera, quae grauis erat auro & gēmis. n se uino conspersit. o Alij, Ore. p Hinc opinor facile conuinci, Bitiā inter proceres fuisse. q Apol. Arg. 12. r Musica utebantur olim Graeci & Romani in conuiuijs. Porro inducit Iopam sonantem cithara, & canentē, quod unus e Didonis procis esse diceretur. S. s Iopas, Afrorum rex. S. t Defectus. u Quinctil. l. 1. c. 16. & Coel. l. 7. 6. 1.

Vnde

Vnde[a] *hoīm genus et pecudes; unde īber, et ignes;*[b]
Arcturū,[c] *pluuiasq.*[d] *Hyadas,*[e] *geminosq. Triones;*
Quid tātum[f] *Oceano*[g] *properent se tingere Soles*[h]
Hiberni, uel quae tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant[i] *plausum Tyrij, Troesq. sequuntur:*
Nec non & uario[k] *noctem*[l] *sermone trahebat*
Infelix Dido, longumq.[m] *bibebat*[n] *amorem,* (ta:
Multa super Priamo rogitās, super[o] *Hectore*[p] *mul*
Nunc, quibus Aurorae uenisset filius[q] *armis;*
Nūc, quales[r] *Diomedis*[s] *equi; nūc, quātus*[t] *Achilles.*

a *originem ducentium, si fabulae respiciātur, a Prometheo, aut a, Deucalione & Pyrrha, ut supra.*
b *Fulgura et fulmina.*
c *Booten, & Arctophylaca, ut interpres Arati & Higynus appellant. Quando oriatur, uide apud Plin. l.2.c.47.* d *Adiectiuū est, ut censet H. Steph.* e *Pli. Higyn. interpres Arati, & Homeri, Gell. & alij consulantur, neque enim omnia hic minutissime persequi decreui, sed praecipua dumtaxat quam breuissime possum declarare.* f *id est, cur hieme breuiores, aestate uero longiores dies sint.* g *In quem mergi uidentur sidera.* h *Quamuis unicus sit sol, quod tamen quotidie oriatur, tamquam plures sint, soles dixit.*
i *sic Homer. Odyss.* 1. μνηστῆρες ὁμάδησαν ἀνὰ μέγαρα σκιόεντα.
K *Parasceue sequentis libri.* l *Quam flaminis funalia uincebant; ut supra paullo.* m *magnum, & donec ipsa uiueret duraturum. nec placet Non. Marcel. sequi; qui Longum, saeuum & perniciosum interpretatur: neque enim tunc erat saeuus, quamuis postea fuerit perniciosus.* n *Intelligendum, ut opponantur: nam Dido amorem, reliqui uinum bibebāt: dedita opera uerbum, Bibere, usurpauit: cum de computatione & conuiuio ageretur, ut res congrueret.* o *Priscian. l.14. de partib. & l.1. de constr. & Donat. in suis Grammat. instit. Virg. lib. x. Multa super Lauso rogitat.*
p *Epanadiplosis est, Rufiniano teste.*
q *Memnonem intelligit, quem Tithonus, Laomedontis frater, ex Aurora suscepit.*
r *Ardentes, ut supra poeta eos descripsit: quamuis non dubitem, quin ad Diomedes regis Thraciae equos respiciat Virg. ut & Ser. placuisse uideo, & Diodor. Sicul. l.5. Higynusq & alij confirmant.*
s *Quos Diomedes auertit, ut supra: uel equi qui Diomedis, Thracie regis fuißent, uel ab illis genus ducerent, quos Rhesus ad Troiam duxit, ut supra.*
t *Quam strenuus, & bellicosus.*

Immo

Immo age, [a] & prima [b] dic hoſpes origine nobis,
Inſidias, inquit, Danaum, [c] caſusque tuorum,
Erroresque [d] tuos. nam [e] te iam ſeptima [f] portat
Omnibus errantem terris, [g] & fluctibus [h] aeſtas,

a Ut Alcinous apud Homer. l. 8. Odyſ. Vlyſſem rogans, ut res ſuas narret: ἀλλ᾽ ἄγε μοι τὸ δὲ εἰπὲ, &c. b A raptu Helenae, quod Dido, opinor, deſiderabat: Sed, ut Ser. adnotat, tempus excuſabat. Malim tamen, A prima origine inſidiarum exponere; ut & contextus ordo poſtulat, & poſtea refert Aeneas. c Μερισμὸς eſt, Inſidias Danaum, caſus tuorum. perpende altius. d Libri tertij propoſitio eſt. e Aetiologia eſt; cur errores ſuos narrare debeat. Homer. autem multus eſt in hac re, ut in fine lib. 8. Odyſ. uidere eſt. f Hoc uero Dido uel ex Aenea, uel ex aliquo ſociorum cognouerat: quamuis hoc non ſcribat Virg. Ex Teucro ſcire non potuit, tametſi id putet Ser. quod illum poſt excidium Romanum cum Aenea numquam conuerſatum fuiſſe, nedum errores eius pro certo ſcire potuiße, conſtet. g Supra: Multum ille & terris iactatus, et alto. h Septimus annus, per Synecdochen. intelligo autẽ, Aenean in Africam in principio anni, & quidem aeſtate perueniſſe, ſed in fine eiuſdem anni in Siciliam rediiße. Et fortaſſis etiam aeſtate, ita tamẽ, ut intelligam, annum uerſum fuiſſe: ut lib. 5. Iris loquitur: Septima poſt Troiae excidium iam uertitur aeſtas. Dido uero de ueniente ait, Aeſtas te ſeptima portat. Ateius Philologus librum, hac de re edidit, et ſic inſcripſit: An Didun amauerit Aeneas.

AENEI-

AENEIDOS
LIBER. II
ARGVMENTVM

Didus uoluntati morem gerens Aeneas excidij Troiani seriem narrat. ea est huiusmodi. Graeci decimo belli Troiani anno, attritis iam uiribus, uirtutiq. diffidentes, ad dolũ cõfugiunt: nocteq. ea, quae urbis incendium antecessit, fugam simulãtes, circa Tenedum latitãt, relicto in agro Troiano equo ligneo tãtae magnitudinis, ut portis urbis recipi nõ posset. eius utero lectissimũ quẽque procerũ includũt. Troiani partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, diruta muri parte, equũ in arce statuũt. Nocte intẽpesta Graeci a Tenedo profecti, ꝑ eã muri ruinã, qua equus erat introductus, urbẽ inuadunt. Sinon reseratos equi utero armatos emittit. oĩa ferro flãmisque foedãtur. Aeneas igitur ab Hectore in somnis admonetur, ut sibi fuga cõsulat, deosq. patrios incẽdio eripiat, Ille tamẽ honestã mortẽ turpi fugae praeferẽs, frustra in arma ruit. satis feliciter primus ĩpetus succedit Troianis, donec Choroeni cõsiliũ secuti, sumptis Graecor. armis suorũ telis obruuntur. Interea Priami regia oppugnatur, Priamusq. ipse a Pyrrho, Achillis filio, ĩterficitur. Aeneas itaq. frustra tẽtatis oĩbus, cũ iã nihil spei reliquũ esset, sacra Anchisae patri cõmittit; eoq. in humeros suos sublato, assũptisq. Ascanio filio, Creusaq. uxore, fugã arripit. Graeci a tergo insequuntur. in eo tumultu Creusã uxorẽ amittit: cuius quaerẽdae caussa per totã urbẽ oberrãti, obuia fit uxoris umbra, uirũq. mortis suae certiorem facit. ipse ad socios reuertitur. quo iam magnus uirorũ mulierũq. numerus cõfluxerat, eius auspiciũ, quocũq. terrarũ abducere uellet, sequi paratus. Macr. Satur. lib. v. cap. 2. secũdũ hunc Aeneidos librũ, paene ad uerbũ de Pisandro trãslatũ esse, auctor est. Athenaeus autẽ l. v. Metrodori Chij librũ, qui Τρωικὰ, inscriptus erat, citat. Aelianus etiã l. iv. περὶ ποικίλης ἱστορίας, Syagrũ quẽdã, τὰ τρωικὰ, primũ cecinisse tradit. Idẽ quoq. Athenaeus l. iix. Hegesianactis Alexandrini τρωικῶν; & l. xiv. Acati Argiui Ἰλιοπερσίδος meminit. Eos igitur aliqua in parte Virgil. imitatus esse, non immerito credi potest.

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI IVRISCONSVLTI

CONTICVERE oẽs. tũc ſic fortiſſimus heros
Fata recenſebat Troiae, caſusq. ſuorum;
Fallaces Graios, ſimulataq. dona Mineruae,
Lacontis poenam, & laxantem clauſtra Sinonem.
Somnũ, quo monitus [a] acceperat Hectoris, atrum.
Iam flammas caeli; Troum, patriaeq. ruinas,
Et regis Priami fatum miſerabile ſemper,
Impoſitumq. [b] patrem collo, dextraq. prehenſum
Aſcanium; fruſtra [c] a tergo comitante Creuſa.
Ereptam [d] hanc fato, ſocios in monte repertos. [e]

ALIVD. INCERTI

Cogitur Aeneas bellorum exponere caſus;
Graiorumq. dolos, & equum, fraudemq. Sinonis:
Exciſamq. urbem, Priamiq. miſerrima fata:
Vtq. patrem impoſitum forti ceruice per ignes
Extulerit, caramq. amiſerit ipſe Creuſam.

ALIVD. MONOSTICON OVIDII. NASONIS

Edocet excidium Troiae, cladem q. [f] ſecundus [g]

ALIVD

Conuiuis ſeries narratur Troica belli.

ALIVD

[h] Funera Dardaniae narrat, fletusq. ſecundus.

Troiae excidium narraturus, perquam artificioſe & ſumma cum grauitate, in ipſo ſtatim narrationis limine, exordium ſuum ad loci, temporis, & perſonarum rationem accommodat. Auditores, dociles reddit, & attentos: beneuolentiam uero peculiariter ab ipſa regina captat; obiter, a difficili & importuno, affectus admiſcens.

a q. l. Exceperat.
b q. l. Impoſitum colloq. p.
c Sic habent omnes, adhuc typis excuſi: ſcriptum uero ueterẽ, quin A, praepoſitionem omittat, adhuc nullum uidere cõtigit.
d A. l. ſcripti quattuor, Erepta fato, ſociosque in m. r.
e q. l. Receptos.
f Sic habent libri ſcripti. Quidam tamen legunt, Cladeſque.
g q. l. Secundo.
h Multi Ouidio adſcribunt, & ſuperiori decaſtycho praeponũt.

ONTICVERE *omnes,*[a] *intentiq. ora tenebant:*
Inde toro pater Aeneas sic orsus ab [b] *alto:*
Infandum,[c] *regina, iubes* [d] *renouare dolorem:*
Troianas ut opes, & [e] *lamentabile regnum*
Eruerint Danai; quaeq. ipse miserrima [f] *uidi;*
Et quorum pars [g] *magna fui, quis,* [h] *talia fando,*

a *Hypallage est, Pro, Intenta ora habebant, id est, in loquentem defixa. Vel, Intenti ad eius uerba, ne hiscebant quidem.* Homer. *Od.* 111. & *Apollon. Argonautic.* 13. & Homer. *Od.* 72. b *Quis hic a Virgilio Torus altus uocetur, non ita expeditum est. Donat. ex altitudine, unde & uideri melius & audiri potuisset Aeneas, eum metitur. Nos, Altum hic, non pro excelso, sed pro summo toro, accipimus. Summum autem, pro eo qui ante medium est, cui respondet Imus, id est, quartus, exponimus. Nam, ut sponda, in lecto media honoratissima est; (quod ex eo loco libri* 1. *cognoscitur, ubi sic de Didone canit poeta: Cum uenit, Aulaeis iam se regina superbis Aurea composuit sponda, mediamque locauit,) sic, quae supra eam est, ei, quae infra, honore praestat. Itaq. Aeneã recte Dido in ea locauit: Quod ipsum latius, ut & alia de lectorũ numero, & dispositione, in Horatij Satyris a nobis explicabitur.*

c *Exordium, & captatio beneuolentiae a commiseratione.* Homer. *Odys.* η, & ι. *qui, auctor est, Vlyssen, ad carmen musicum Demodoci de equo Durateo, cum omnium Phaeacum admiratione ubertim lacrymas effudisse.*

d *Etsi enim malum bene positum non sit mouendum, iuxta prouerb. cum anteactorum praesertim recentium, memoria & recordatione, plerumque dolor recrudescat (quamquam in quibusdam aliquando iucunda sit praeteritorum malorum recordatio) tamen, quod tantae reginae hospes sit, illius imperio hac in parte parere, quo ei gratum faceret, maluit. &, ut obsequium suum commendatius faceret, a sua persona affectus mouet.*

e *Quia magnum* πάθος *est, a loco, & fortuna.*

f *Vt narraturo & fides, & auctoritas concilietur, promittit se non audita, sed comperta & uisa commemoraturum. Propius enim creditur uisa referentibus, quam ijs, qui narrant audita. Quocirca recte Plaut. Pluris esse testem oculatum unum, quam auritos decem.*

g *Amplificatio a se ipso.* h *Hom. in Il.* 142.

O *Myrmido-*

Myrmidonũ,[a] *Dolopũ ue,*[b] *aut* [c] *duri* [d] *miles* [e] *Vlyſſi,*
Temperet [f] *a lacrumis? & iam nox humida* [g] *caelo*
Praecipitat, [h] *ſuadétq.* [i] *cadentia* [k] *ſidera ſomnos.*
Sed, ſi tantus [l] *amor caſus cognoſcere noſtros,*
Et breuiter [m] *Troiae ſupremum audire laborem:*

a ut l. XI. Aeneid. Vel Priamo miſeranda manus. Enumerat infeliciſſimos Troianorum hoſtes aliquot; Achillen, Pyrrhum, Vlyſſen. Fuerunt autem Myrmidones, Theſſali ab Aeginetis profecti, qui cum Peleo, ea loca tenuerunt; ad Troiam, Achillis ſocij, quorum quinquaginta naues plenas duxit. Eoſdem, qui fuerint, haud obſcure indicat Homerus in catalogo ducum. Quem citat Plin. l. 4. c. 7. Cur autem Myrmidones, formicae dicti ſint, uide apud Ouid. lib. 7. Metamorph. b Aetolorum populi ſunt; ut Athamanes, Perrhoebi, Tymphaeq., Ephyri, Aenienſes, Megares, Atraces: ſed Dolopes in Theſſalia, proxime Pindum habitant; unde Achelous amnis ad Echinadas praecipitat curſum. Dolopiae autem celebratiſſima ciuitas Climene fuit. hanc Peleus aliquandiu obtinuit, & poſtea Phoenici conceſſit: tradiditq. Achillen armis ſimul & litteris erudiendum, teſte Homer. qui etiam ſcribit ad Troiam Atolorum ducem, Thoantem; Dolopum uero Pyrrhum fuiſſe. c non laborioſi, ſed crudelis. d Per Synecdochen, pro, Milites. unus pro multis. e Vetuſtiſſimorum Latinorum morem ſequitur, qui nomina ea, quae apud Graecos in ευς proferuntur, & generandi caſu pleonoſyllaba ſunt; ſecundo ordini tribuentes, per ει efferebant. ſecundo caſu: ut ἀχιλλεύς, Achilli, aut Achillei. pro, Achilleos, aut Achillis. quod mille fere locis inuenies in Virgilio. apud Horat. lib. I. Od. XV. Matroniſq. Phrygum claſſis Achillei. ut iambum poſtremo hoc loco faciat, pro Achillis, poſuit. Et, Od. VI. eiuſdem libri: Nec curſus duplicis per mare Vlyſſei. Quam ſcripturam & Acron agnoſcit, & Cariſius admonuit. f Amplificatio a maiori: Hoſtis non temperat a lacrumis, quanto minus ciuis. g Ab importuno. Nox humida, ex Diogeniano inter prouerbiales Chiliad recenſetur. De malis ingruentibus dictum: ut, de laetiori fortuna, Lux oboriri dicitur. Graeci, νὺξ ὑγρα, ἢ νὺξ δασεῖα, id eſt, Nox humida, aut ſpiſſa.
h Genus pro genere: pro, Praecipitatur.
i Aduentante aurora.
K pro, Occidentia; uel cadere apparentia cum occidunt: ſimplex pro compoſito. l Caſtigatio eſt. m Attentio, a narrationis compendio. Priuato dolore poſtpoſito, ſe breuiter rem narraturum promittit.

Quãquã animus meminiſſe horret, luctuq.[a] *refugit,*
Incipiam: Fracti[b] *bello, fatisq. repulſi*
Ductores[c] *Danaum, tot iam*[d] *labentibus*[e] *annis,*
Inſtar[f] *montis equum,*[g] *diuina Palladis*[h] *arte,*

a Enallage temporis.

b Narratio, qua breuiter heroica grauitate orditur a fine belli decennalis, quo tempore Graecorum exercitus, longa obſidione & bellando fractus, de fuga conſultare coepit. Narrationis exordium artificioſiſſime, & pereleganter a duabus potiſſimum fugae cauſsis ducens, utramque deinde Laconica plane breuitate recenſet, nimirum diuturni belli taedium, & ineuitabile Troianorum fatum.

c, Graecorum principes. Danaum, ſyncope eſt. A Danao Aegypti fratre, nomen habent Graeci, de quibus uide Tzetzen, uariae hiſtoriae Chiliade VII. Ego haec, ſimiliaq. praetermitto, tamquam breuis commentationis nimis magnum ſuperpondium. d Annos X. menſes IIX. dies XII. ut tradit Dares, ad Troiam pugnatum fuit. e Lucr. l. I. Tot iam uoluentibus annos Ductores Danaum delecti prima uirorum.

f Ad menſuram, & aequiparationem, non ad ſimilitudinem, refertur.

g Hunc equum Pauſan. interpretatur machinam fuiſſe, ſubruendis muris accommodatam. Vide Coel. lib. 21. c. 24. Homer. Odyſ. δ. Huius porro equi fabricatorem Epeum, Panopei filium, fuiſſe aiunt, ex Palladis conſilio; quae Troianis irata, cum ſpem omnem Graeci potiundae urbis Troianae abiecisſent, hoc inuentum Epeo ſuggeſſit, eoq. exercitus primores incluſit, ſ. Menelaũ, Vlyſſen, Diomedẽ, Therſandrũ, Sthelenũ, Acamantẽ, Thoantẽ, Machaonem, Byrrhũ, cũ huiuſmodi inſcriptione, equo inciſa: Danai Mineruae Iliadi dono. Quidam, non equum fuiſſe, ſed montem, equina forma, haud procul ab urbe, contendunt; pone quem exercitus in inſidijs diſpoſitus, Troiam de improuiſo adortus, oppreſſit. Celebratur hic equus Dureus, ſeu Durateus a ſcriptorib. ſed nominatim ab Hom. Odyſ. IIX. et Lucr. I. de nat. rer. Nec cum durateus Troianis Pergama partu Inflammaſſet equus nocturno Graiugenarum. Adiectiuum Graecum eſt. Illi enim, quae nos ligna, appellant δούρατα. Inde Dureus, ſeu Durateus, id eſt, ligneus. & Durea, uel Durica nox, apud Flac. lib. 2. Argon. pro ea nocte, qua dureus equus, a Troianis exceptus, & in urbem tractus eſt: Manet, inquit, immotis nox durica fatis; ut Politian. legit: uel, ut alij, Nox durea luſtris. Plura, ſi cupis, uide Hortenſ. Nil addam amplius, ſi hoc prius annotaro, Plin. l. 7. c. 56. ſentire, equum hunc, arietem bellicum fuiſſe, quo muri conquaſſati fuerint. h Ingenioſe: ac ſi diceret, Conſilio deae, Troianis iratae.

Aedificant, sectaq. intexunt abiete [a] costas: [b]
Votum [c] pro reditu simulant: ea fama uagatur.
Huc delecta uirum sortiti corpora furtim
Includunt caeco [d] lateri; penitusq. cauernas
Ingentes, uterumq. [e] armato milite complent.
Est in [f] conspectu [g] Tenedos, [h] notissima fama
Insula, diues opum, Priami dum regna [i] manebãt,
Nunc tantum sinus, & statio [k] male fida [l] carinis.
Huc [m] se prouecti deserto [n] in litore condunt.

a Proceleusmaticus: a materia, quasi costias abiegnas, a similitudine uiuianimãtis. Palaephatus existimat mirae magnitudinis molem fuisse, quae deiectis portis cum esset in urbem introducta a Troianis; idq. consilio Sinonis, Graeci, qui in ualle, quae inde nomen habet, in insidijs latebant, repente Troiam, somno et uino sepultam inuaserunt.

b Interiora statumina, quibus laterum compages nitebatur. T.

c Equum scilicet, pro felici nauigatione in Graeciam.

d Metalepsis: pro, Tenebroso, & proinde uasto, & ingenti.

e Epexegesis: interpretatur uerbis clarioribus praecedentia.

f Tenedi topographia huc adhibita est, ut monstretur locus, in quo abditus latuit Graecorum exercitus, cum Troiam insidijs adorirentur.

g E regione, ex opposito, contra Troiam.

h Graecus nominatiuus est. Est autem Tenedus initio Leucopris dicta, insula contra Troiam; dicta a Tenno, Cygni filio, quasi τέννου ἕδος, id est Tenni solum. Sunt, qui autumant, a Tenne quodam infami incestus crimine cum nouerca perpetrati, appellatam. Durat adhuc nostra hac tempestate nomen suum Tenedo. Aliquando tamen Stena dicta fuit, quod in angustiis Hellesponti partibus iaceat, διότι τοῖς στενοῖς μέρεσι τοῦ ἑλλεσπόντου κεῖται.

i Nam durante bello, a cultoribus deserta est; qui tamen eo cessante redierunt.

K Vbi ad tempus naues stant. portus autem est, ubi hiemant.

l Epitheton ab euentu, propter fundum uadosum, aut piraticam.

m In hanc insulam per speciem fugae, Graeci abripientes se, clam prouehuntur.

n Tenedi scilicet, quae, cultoribus uidua, Achilli in praedam concessa erat.

Nos abiiſſe rati, & uento petiiſſe [a] Mycenas.
Ergo omnis longo [b] ſoluit [c] ſe Teucria luctu:
Panduntur portae. iuuat ire, & [d] Dorica [e] caſtra,
Deſertosq. uidere locos, litusq. relictum.
Hic [f] Dolopū manus, hic ſaeuus [g] tendebat Achilles:
Claſſibus [h] hic locus: hic acies certare ſolebant.
Pārs [i] ſtupet innuptae [k] donū exitiale [l] Mineruae,
Et molem mirantur equi: [m] primusq. [n] Tymoetes

a Graeciam intelligit per ſynecdoch. b Decennali: eſtq. ecphoneſis in publicā eamq. effuſam laetitiam quidē, ſed admodum breuem. c Excuſſo luctu dant ſe laetitiae Teucri. d Id eſt, Graecorum. Doris autem media eſt, inter Theſſaliam, Aeoliam, & Helladen, quaſi totius Graeciae umbilicus, ad Parnaſſum montem, ut Strabo ſcribit. Vide Staphyl. de Theſſalia. Dores autem a Doro, eorum rege, dicti. e Cacophaton eſt; quod poſterioris dictionis ſyllaba eadem ſit, cum illa, in quam prior deſinit: quale etiam eſt illud apud Homer. Il. β. τιτανοῖο λεύκὰ κάρηνα. Quae plurima ſunt apud Virg. Fama malum. Date tela &c. f Verba ſunt uiſentium caſtra relicta ab hoſtibus. g Hic Graecorum fortiſſimus Achilles, caſtrametatus fuerat; quem Thetidis & Pelei filium fuiſse, auctor Variae hiſtoriae ſcribit. h Manipulis. Iſidor. ſic, & Ser. de equitibus.

i Homer. Od. 70. K Propter perpetuam uirginitatem, qua perinde ut Diana mortalibus fuit commendata, ea re, ut ſuſpicor, quod omnis praeda, & uenatio ſterilis ſit.

l Exitium urbi allaturum. dono autem dederant Graeci hunc equum ligneum Mineruae, quod ex inſcriptione patet, quae ſic habebat: Achiui Iliadi Mineruae ſacrum: uel, ut alii, Dono. ut & ſupra monui.

m Vt & Euphorion teſtatur. n Meminit huius Il. 3. Hom. ac inter ſenes cum Priamo in Scaeis portis ſedentes, ac pugnam ſpectantes, numerat. Fuit huic uxor, Cilla nomine, ſoror Hecubae; atq. hanc ipſam tradunt ex Priamo, clamdeſtino coitu filium ſuſcepiſſe, cui Menippo nomen inditum ſit. Forte accidit, ut Priamus, de regni ſtatu in Zelia oraculum conſulens, reſponſum acciperet, ut parentem, id eſt, matrē & filiū interimeret. Quare, cū caſu quodā eueniret, ut ſimul parerēt Hecuba & Cilla; haec Menippū, illa uero Alexandrum; pepercit Hecubae, & Alexandro Priamus, Cillam uero cum filio interfecit. Haec ex Lycophronis Scholiaſte: quod icccirco adnotaui, ut uerſus ille, Siue dolo, melius intelligatur; nam ille ex praedicta pendet hiſtoria.

Duci intra muros hortatur, & arce locari;
Siue [a] *dolo, seu iam Troiae sic fata ferebant.*
Aut Capys, [b] *& quorum melior sententia mēti,*
Aut pelago Danaum insidias, suspectaq. [c] *dona*
Praecipitare iubent, subiectisq. [d] *urere flammis,*
Aut terebrare cauas uteri, & tentare latebras.
Scindimur [e] *incertum* [f] *studia in contraria uulgus.*
Primus ibi ante omnes, [g] *magna comitāte caterua,*
Laocoon [h] *ardens* [i] *summa decurrit ab* [k] *arce:*

a quo sunt omnes decepti. Caussam hortationis in ambiguo ponens, uerisimiliter rē enarrat. Nam, cum a Priamo Tymoetae uxor per tyrannidis speciē, nulla dicta caussa, una cum fetu esset occisa; non dubium, quin cū Antenore et Aenea consilia sua ad uindicandum se, suorumq. necem contulerit. Docte itaq. hortationis partes Tymoetae tribuuntur, ut doli conscio; ad stirpē Priami delendā. b *Capys, unus Troianorū principū fuit; cui hoc nominis indiciū, ab auo Aeneae paterno. Ab hoc, Capuā Italiae ciuitatē dictā esse legitur. Decorē aūt huic Aeneae sanius cōsilium tribuit: uel, ut eam gloriā ad sua gentē transferret; uel, ut a se & sua familia oēm doli suspicionē auerteret.* c *Hostium dona, sinistri hominis esse, mutua Hectoris, & Aiacis dona ostēderunt; quorū utriq. hostilia dona exitiū attulerunt. quare Inauspicata recte dicuntur. Notum est illud Sophoclis ex Aiace: ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα. nec dubito, quin eo respexerit.* d *Pro, Subiectis ue.* e *Concludit narrationem ecphonesi, quam ex uariantibus uulgi sententijs colligit.* f *Instabile, & quod facile sententiā mutat, uel minimis rationib. adductis.* g *Perissologia est. Satis .n. erat dixisse, Primus; nisi malis, Ante omnes dictū esse, pro eo, quod est, Corā omnib.* h *Acoetis filius, Anchisae frater, uates et sacerdos Apollinis: qui tamē, uetāte Deo, uxorē duxit, aliquotq. ex ea liberos suscepit. Verū nō ita diu post, hanc iniuriā Apollo egregie uindicauit. Cū .n. forte ductus ad sacrificādū ī litore Neptuno, exijsset cū duob. filiolis, Apollo, oblata hac occasione, e Tenedo in sacrificātē duos dracones īmisit, qui utroq. eius filio primū necato, inde Laocoontē ipsum, cū suis ēt auxiliari uellet, accerrime inuadentes, e uestigio interemerūt. Quod factū, Troiani postea ī tātā religionē uerterūt, ut ob id illud ei merito accidisse certo sibi persuaderēt, quod hasta equū Palladi sacrū uiolasset. Laocoōtē aūt, quippe ceteris plus sapiētē, fingit Virg. hic dissuadentē, ne suspectū hostiū donū in urbē ītroducatur; ut nimirū ipsius urbis excidiū fatale fuisse ostēdat, tametsi tot annis tam alacriter Graecorum impetum sustinuerint.* i *Animo concitatus uehemens, seu ira percitus; quod fatalem machinā in urbem portare uellent.* K *Pulchre expressit Graecam uocem, ἀκρόπολιν.*

Et

Et [a] procul, o miseri, [b] quae tanta insania, [c] ciues?
Creditis, auectos hostes? aut ulla putatis
Dona [d] carere dolis Danaum? sic [e] notus [f] Vlysses?
Aut [g] hoc inclusi ligno [h] occultantur Achiui:
Aut haec in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, uenturaq. [i] desuper urbi:
Aut aliquis latet error: equo [k] ne credite, Teucri.
Quidquid id est, [l] timeo Danaos, et [m] dona [n] ferētes.
Sic fatus, ualidis [o] ingentem uiribus hastam
In latus, inq. feri [p] curuam compagibus aluum

a Aposiopesis: ex interuallo, adhuc in ipso cursu exclamat. Porro sic cōpositae hae dictiones, concitati animi uehementem impetum arguunt.

b Exordium abruptum, ab exclamatione indignanti conueniens. Dehortatur Troianos, ne machinam illam in urbem trahant: a suspicione doli; quā ab exemptis fraudem antecedentibus, a praesentissimo excidij periculo, ab hostium genere, a quibus machina fabricata, & in fraudem relicta esset, confirmat. c Insanorum.n.est contra se sentire. d Rursum respexit ad paroemiam superiorem, ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα. e Est ne tam male uobis notus Vlysses? f Qui mendici habitu in urbem ingressus, ad explorandum eius situm, & statum, tum etiam ad surripiendum Palladium, Helenae iudicio proditus, in praesentissimum periculum inciderat, nisi Hecubae beneficio seruatus, in pacatum euasisset, quod ipsum ei obijcit Hecuba apud Euripidem. g Solent docere grammatici, plures disiunctiuas simul ueras esse non posse; quod certe, si usquā alibi, hoc certe loco falsissimum esse comprobatur. h Tapinosis: pro, in hoc equo fatali, qui non aliter urbis situm explorabit ad eius euersionem, atque Vlysses cum mendici habitu, Helenae iudicio, intra mura deprehenderetur.

i Oppressura urbem; utpote eius moenibus altior:

K Propositio, quam ab exemplo Vlyssis confirmat.

l Epiphonema.

m Id est, tum quoque cum dona ferunt.

n Ecphonesis, loco complexionis posita.

o Amplificatio per digressionem: Ingentem hastam, ualidis uiribus Admirabilis poetae copia hic notanda, in eadem re alijs atque alijs uerbis explicanda.

p Quadrupedis: ab eo quod toto corpore feratur. Fortassis ferae: constit tamen lectio Non desunt interim, qui, Ferit, legunt.

Contorsit. stetit illa tremens: uteroq. recusso
Insonuere cauae, gemitumq. dedere cauernae:
Et, si [a] fata [b] deum, si mens non laeua [c] fuisset,
Impulerat, [d] ferro Argolicas foedare latebras,
Troiaq. [e] nunc stares, Priamiq. arx alta [f] maneres.
Ecce [g] manus iuuenẽ [h] interea post terga [i] reuinctũ
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidae: [k] qui se ignotum uenientibus ultro,
Hoc ipsum [l] ut strueret, [m] Troiãq. [n] aperiret Achiuis,
Obtulerat, fidens [o] animi, atq. in utrũq. [p] paratus,
Seu uersare [q] dolos, [r] seu certae [s] occũbere morti.
Vndique uisendi studio Troiana iuuentus
Circumfusa ruit, certatq. illudere capto.

a Si dij & deorum mẽs non fuissent Troianis contrarij.

b Trãsfert culpam in fatalem necessitatem, quod bene monenti nõ sit obtemperatum.

c Mens laeua, a doctis prouerbij loco usurpatur, in eos potißimum, qui pessima pro optimis & sectantur, & deligunt; optima rũrsum, ut peßima repudiantes. Porro, ad hanc paroemiam respexit Homer. Il. VI. ἕκτορι μὲν γὰρ ἐπίλεσαν κατιὰ μητιώοντι, &c.

d Enallage modi, pro, Impulisset.

e Per auersionem claudit hunc locum affectibus a loco, & persona.

f Sic S. ad uitandum homoeoteleuton.

g Transitio ad occasionem erroris & doli prodendae urbi. Habet autem haec particula, Ecce, attentionis uim; qua fere utitur poeta, quoties singulare quiddam est subiecturus.

h Quae hic de Sinone dicuntur, omnia ex Pisandro translata sunt, teste Macr. lib. 5. c. 2. i Enallage numeri. K Patronymicum pro primitiuo; ab euentu, quo in pastores Ilienses incidit.

l Has ipsas insidias.

m Sumpta est metaphora a caementarijs, & fabris.

n Interpretatio est. Deposcunt me ad poenam. o θαῤῥαλέος.

p Phrasis haec in prouerbium abijt; quo fere notamus hominem ad utrãque fortunam instructum, ludicris pariter ac serijs accommodatum; in summa, ut semel dicam, qui foro uti nouit.

q Exercere. r Sunt, qui leg. Dolo, ut sub. Troianos.

s Alias, Certe.

Accipe nunc [a] Danaũ insidias, [b] et crimine ab [c] uno
Disce [d] omnes .
Namque, ut conspectu in medio turbatus [e] inermis
Constitit, atq. oculis [f] Phrygia agmina circũspexit;
Heu [g] quae [h] nũc tellus, ĩquit, quae me aequora poßũt
Accipere ? aut quid iam misero mihi deniq. restat?
Cui [i] neq. apud Danaos usquam locus; et super [k] ipsi
Dardanidae infensi [l] poenas cũ sanguine [m] poscunt.
Quo gemitu conuersi [n] animi , compressus et omnis
Impetus : hortamur fari : [o] quo sanguine cretus ,
Quidue ferat , memoret , quae sit fiducia capto .
Ille haec, [p] deposita tandem formidine , fatur :
Cũcta equidẽ tibi, rex, [q] fuerint [r] quaecũq., [s] fatebor,

a *Attẽtionis deintegratio , ab uniuersae gentis ingenio ex uno Sinone desũpta, ad cõsutae fraudis exordiũ.* b *Alij leg. Danaũ insidias, et crimen. ab uno Disce oẽs ; quod & Donato placuit, in Phor. Ter. ad haec uerba : Vnũ cognoris, ẽs noueris .* c *Refertur hic uersus inter schemata prouerbialia: quo monemur, ex unius euentus experimento, reliquorum similium cõiecturã facere. Suidas tamẽ diuersum eius usum indicat : in eos dici, qui perperam ex uno quopiam aestimant omnia .* d *Quasi dicat, arg. a minori sumpto: Si tãtũ dolis efficere potuit unus Sinõ, quid multos uel plurimos Graecos facere existimabis ?* e *Quasi turbatus: ut, Exultat Amazon, quasi Amazon.* f *Pleonasmus. Venuste autẽ hypotyposim ficte turbati hominis spondaico uersu exprimit .* g *Orditur fundamenta doli sui, a ficta querella, ut affectus Troianis, odiũ uero Graecis concitet.* h *Pathos a cõmunib. elementis.* i *Beneuolentia a misericordia auditorum, apud quos caussam dicit, et aduersariorũ odio, quibus auditorum, et iudicũ aĩos sibi cõciliat.* K *Alij, Insuper. Cõuenit Et, cũ praecedẽti Neque.* l *Tormẽta et mortẽ.* m *Deposcunt me ad poenã.* n *Respicit ad illud supra: Certãtq. illudere capto. nota aũt gemitu hoĩs Troianos fuisse cõmotos.* o *Paucis uerbis uberrima ad dolum contexendum materia Sinoni praebetur , Cuias sit , quo genere natus , &c. quae omuia miro artificio Sinon narrando amplificat .* p *Homer. in Il 4 .* q *Beneuolentiam captat a persona Priami , ut cum silentio a circumfusa multitudine audiatur.* r *Quicũq. me sequatur euẽtus. Ita S. legẽs, Fouerit quodcũq. Cui assentitur Fabric. Est aũt haec Sinonis responsio, ad persuadendũ uerisimilia oĩa, mirabili artificio cõtexta.* s *Insinuatione dubiae fidei suspicionẽ remouet .*

Vera

Vera, inquit, neq. [a] *me Argolica de gente negabo:*
Hoc primum: nec, si miserum [b] *fortuna* [c] *Sinonem*
Finxit, uanum [d] *etiam, mẽdacẽq.* [e] *improba finget.*
Fando [f] *aliquid* [g] *si forte tuas peruenit ad aures*

a *Confitetur uerum; quo, non solum misericordiam concitat, uerum etiam fidem ob rei ueritatem sibi conciliat: quo sequentia eandem mereantur.*

b *id est, si fortuna fecerit Sinonem miserum, at non perinde finget mendacem. Quomodo apud Ter. Phorm. act. V. sc. VII. Heus, quanta quanta haec mea paupertas est, tamen Adhuc curaui unum hoc quidem, ut mi esset fides.*

c *Pathos a proprio nomine:* ἐμφατικώτερον *enim tertia persona, hac figura usurpatur, quam prima. Fuit hic Sinon, Vlyßis, ex auunculo, nepos; filius Aesimi, qui cum Anticlea sorore, ex Autolyco, prognatus est. Hic porro Sinon, ubi contumeliose se ipse uerberasset, prope aureum equum consedit. Graeci interim, teste Tryphioduro, igne in tentoria iniecto, desertisque, ut credebatur, tam diuiurni belli relliquiis, in Tenedum retro mouerunt, ac in ijs insulis prope Troiam, quae Calydnae dicebantur, se absconderunt: e quibus duo dracones, Parces & Chary-boea mare tranantes, Laocoontem ad litus Neptuno sacrificaturum interemerunt. Cuius rei nouitas, cum uidendi caussa maximam Troianorum partem ex urbe pepulisset, accedente simul laetissimo nuncio de Graecorum fuga, castrisque relictis, repentino gaudio nimis elati, plerique ad uisenda Graecorum tentoria, camposque, ubi proelia habita fuissent, profecti, reliqui in urbe manentes, gaudio, uinoque ita indulserunt, ut Sinoni prodendi occasionem dederint. Ille, occasionem haud negligendam ratus, media fere nocte, lunaque recens orta, urbem crapula somnoque sepultam (ut ex composito cum illo pactum fuerat) face procul Graecis, quam e castris uidere poterant, ostensa, ut ait Lesches, Graecis prodidit. Reliqua uide apud Tzetzen in Lycophronis Cassandr.*

d *Deprecatur id maxime, cuius opinio in auditorum animis in primis sedere posset, ut maiori cum fide mendacia consuat.*

e *Epexegesi ostendit, quid Vanum appellet.*

f *Dum sermo habetur; a ueris quidem incipit: at mendacium illico adfingit: quia bella uetabat.*

g *Alij, Aliquod.*

Belidae[a] nomen Palamedis, [b] & inclyta[c] fama
Gloria: quem falsa [d] sub proditione Pelasgi
Insontem, infando iudicio, quia bella uetabat,

a A Belo orti. Belus enim Danai pater fuit, et Aegypti, ut supra monui; unde Danai quinquaginta filiae, Belides dictae sunt. Ex quarum una Ammymone & Neptuno, Nauplius (ut alij, Nauplus) Palamedis pater, prognatus fuit; qui ex Clymena, Agamemnonis sorore, Palamedem suscepit, qui, ut prudentissimus erat, elegantissimarum rerum inuentor fuisse perhibetur. Vide Higynum, & Tzetzen, de uaria historia; itemque Apollon.

b Palamedis historiam interserit, quo reliquum narrationis uerisimilius reddat, ne ue omnia conficta conuincantur. Quod certe et ad praesens consilium uehementer conducit. Nomen enim illius caedis ad Troianos quidem permanarat, caussa uero latuerat, aut certe uariarat. quam ob rem haud difficile Sinoni fuit, nouum commentum rei adfingere, idque hostibus ita persuadere. quippe, qui ex ijsdem castris iam proficisceretur; unde haud dubiam fidem merebatur. Veritas autem historiae de Palamede haec est: Cum uniuersa Graecia ad bellum Troianum conuocaretur, Vlysses uero λαμπρεὶς, ut ait Lycophron, furorem finxit. Quem, ut uerum coargueret, diuersi generis animalibus litus arare coepit. Verum hic Palamedes fraudem intelligens, ut fucum illum aperte detegeret, aranti filium Telemachum opposuit, quem uidens Vlysses, ne laederet, aratrum uertit, unde facile simulatam esse dementiam, deprehensum. Forte cum iam ad Troiam bellaretur, ac Vlysses frumentatum mißus, nihil adferret, Palamedes eodem profectus, maximam frumenti copiam in castra aduexit. Vlysses igitur pudibundus, animaduertens Palamedem omnibus suis consilijs infestum, ut illum ulcisceretur, magnam auri uim, cum litteris adulterinis, clam in absentis tentorio abstendi curauit. Hinc eum palam proditionis accusare adortus, prolata pecunia, nullo negotio apud exercitum fraudis ignarum, conuincit. Qua calumnia uictus Palamedes, ab uniuersa multitudine lapidibus obruitur. Quod & Dictys confirmat, re aliquantulum immutata, scribens eum per Vlyssis, & Menelai litteras suppositicias perijsse. At Dares eum a Paride, telo colla traiecto, interemptũ.

c Excellens ac illustris; quasi, in fulgore & claritate posita. Componitur enim ab ἐν καὶ κλύτος, quod clarum significat & gloriosum. Liu. lib. VI. Belli Punici: Inclytum diuitijs templum.

d Sub falso crimine proditionis.

Demisere

Demisere neci, nunc [a] cassum lumine [b] lugent.
Illi me comitem, et consanguinitate [c] propinquũ,
Pauper [d] in arma, pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regnumque, [e] uigebat
Consilijs: & nos [f] aliquod nomenque, decusq.
Gessimus. [g] inuidia [h] postquam pellacis Vlyssi
(Haud ignota [i] loquor) superis [k] concessit ab oris:
Afflictus [l] uitam in tenebris, luctuq. trahebam,
Et casum insontis mecum [m] indignabar [n] amici:
Nec [o] tacui demens: & me, fors si qua tulisset,
Si patrios umquam remeassem uictor ad Argos,
Promisi ultorem, & uerbis [p] odia aspera moui.
Hinc [q] mihi prima mali labes; hinc semper Vlysses
Criminibus terrere nouis: hinc spargere uoces
In uulgum [r] ambiguas, [s] et quaerere [t] cõscius arma.

a priuatum id est mortuum.
b Quod mortuum lugerent, falso narrat Sinõ; quod uero lapidibus obruissent, uerissime.
c Hoc rursus falsum; neque.n. Palamedi, sed Vlyssi coniũctus erat, ut supra monui.
d id est, imbellis. contra, Acremq. in proelia Turnum. An potius, paupertas militiae caussa fuit, ut Achaemenides de se fatetur, l. 3. e Nam, regno Agamemnoni abrogato, Palamedes aliquandiu suffectus fuerat.
f Pathos a fortuna. uide Macrob. lib. 4. g Homerus in Il. 32. h Affectus mouet, a caussa, quod nullo suo merito Palamedes neci deditus fuerit; sed mera inuidia Vlyssis: quod satis notum erat Troianis: quare etiam significanter addit, Haud ignota loquor. Et creduntur ista uelut in numerum, ut nulla sit ratio, cur uana esse credantur. i Liptote. K interemptus est. l Falsum illud quoque. sed additur ad concitandos affectus, a misera insecutae uitae suae ratione. m tacitus. n Palamedis.
o post, impatientia doloris, non tacui: falsum, sed tamen caussae suae opportunum.
p Emphasis, concitaui mihi Vlyssis odium, acerrimi hostis uestri.
q Homerus in Il. 124. Epiphonema, ex uerisimili per omnia narratione collectum, quo secutae uindictae minas inducit.
r Masculino genere effert Vulgus; quod sibi magis placere affirmat Ser. quam neutro declinari.
s Periculosas, & capitales.
t id est, quaere dolos, qui ipsi essent arma ad resistendum mihi.

Nec

Nec requieuit enim, donec[a] Calchante[b] ministro.
Sed quid ego[c] haec aũt nequidquã ingrata reuoluo?
Quid ue moror? si oẽs[d] uno ordine habetis Achi-
Idq. audire sat est: iamdudũ sumite[e] poenas. (uos:
Hoc[f] Ithacus[g] uelit, & magno mercẽtur Aridae.
Tum uero[h] ardemus[i] scitari, & quaerere caussas,
Ignari scelerum tantorum, artisq. Pelasgae.

a subaudi; me destinat arae. Vel, tale quippiam. Aposiopesis, de qua Macrob. l.4.c. 6. Artificiose autem narrationis filum obrumpit, ut attentos noua ab integro historia, in praesentissimum errorem tamquam in nassam pertrahat; & in primis cognoscendi catastrophen coeptae fabulae desiderio accensos, ulterius ad percunctandum urgeat. Voce autem, Donec attentionem concitat Sinon. Ceterum noua haec, sed plane fabulosa narratio, hoc spectat, ut ad confirmandum errorem, exemplo probet, quod narrare coeperat; nimirum non ante quieuisse Vlyssem, quam ab eo in capitis periculum adductus esset. b Fuit hic Thestoris Mycenaei filius, uates, & augur clarissimus, qui cum Graecorum ducibus ad Troiam uenerat. Huic oraculum redditum aiunt, tum demum eum fatis concessurum, ubi in uatem se praestantiorem incidisset: quod & factum est, cum Mopso rogante de scrophae cuiusdam iam grauidae partu, & succularum numero, non haberet quod responderet. Hunc ipsum Calchatem, ex passerum numero, Troiani belli annos, praedixisse Homer. Il. 2. auctor est. c Miro artificio rursum rei exspectatae narrationem abrumpit; idq. ficta salutis desperatione, quo audiendi auidos, magis ad reliquum fucum cognoscendum accendat. d Si om. Graec. eodem loco & numero ducitis, ac pro hostib. habetis. T. e Ficte hortatur hostes, ad poenas de se sumendas. nam, cum sciret Vlyßis & Atridarum nomẽ Troianis uehementer inuisum esse, quodam modo certus fuit, nulla eos in re illis gratificaturos: sed ne in sceleratißimum quemquam, in illorum gratiam, animaduersuros, nedum in insontem. Et proinde addit, idipsum illos petere, ac magno aere redempturos, si neceße sit.

f Homer. in Il. 7.

g Antonomasia: ut & in Atridae. Ponitur autem pro Vlyße, qui Ithacae regnabat.

h Graphice humani ingenij naturam depingit. Quae negantur, scire auet, ut etiam saepenumero sibi exitij sui hoc errore sit auctor.

i Vox haec metaphorica mirificam habet emphasim; nam admirabile studium in sciscitando ostendit.

Pro-

Proſequitur pauitans,[a] & ficto pectore fatur:
Saepe [b] fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri, & longo feſſi diſcedere bello:
Feciſſentq. utinam. ſaepe illos aſpera ponti
Intercluſit hiems, & terruit [c] Auſter [d] euntes.
Praecipue,[e] cũ iam hic trabibus cõtextus [f] aceruis
Staret equus, tot ſonuerunt aethere [g] nimbi.
Suſpenſi [h] Eurypilum [i] ſcitatum oracula Phoebi
Mittimus: isq. adytis [k] haec triſtia [l] dicta reportat.
Sanguine placaſtis uentos, & [m] uirgine caeſa,
Cum primum Iliacas [n] Danai ueniſtis ad oras:
Sanguine quaerendi reditus, [o] animaq. [p] litandum
Argolica. uulgi quae uox ut uenit ad aures;
Obſtupuere animi, gelidusq. [q] per ima cucurrit
Oſſa tremor, cui fata parent, [r] quem poſcat Apollo.
Hic Ithacus uatem magno Calchanta tumultu
Protrahit [s] in medios: quae ſint [t] ea numina diuũ,
Flagitat. & mihi iam multi crudele [u] canebant

a Vt doli ſuſpicio excludatur, ac ut exterioribus ſignis animũ perturbatum oſtendat. b Hom. in Il. 152. narratio altius ab integro repetita, quam finiri paullo ſupra coepta fuerat. Orditur autem a fugae conſilio nõ ſemel capto, & cauſsis morae, ob quas hucuſq. illam diſtulerint: quas ait fuiſſe tempeſtatẽ, uentũ aduerſum, & oſtenta deorum. c Species pro genere: quãquã is uentus plane nauigaturis aduerſus erat. d Ire parãtes, ſeu iter ingrediẽtes. e A recenti cauſſa f Quaerit apud Macr. Auienus Sat. lib. 6. c. ult. caſu ne, an ratione adductus Virg. aceruis trabibus hunc equum fuiſſe cõtextũ dixerit. g Pro, aere, poetica licentia. h Metaphora a corpore animum; pro, Dubij. i Vatem, & augurem celebrem. K Sacris templi penetralibus, quae praeter uatem ingredi nulli fas erat. l Horrenda, & immania oracula, Delphis ab Apolline reddita. m Iphigenia, Agamemnonis filia; quam tamen Diana, eius miſerta, ſuppoſita cerua, a morte liberauit. n In Aulidem.
o Graeci hominis immolatione.
p Sacrificio facto numen placandum, quod proprie litare eſt: teſte Macr.
q Periphraſis timoris: ab accidentibus. r Mortem.
ſ Inuitum, atque adeo reſiſtentem Calchantem.
t Quis debeat immolari, et numina pro oraculis poſuit. u Praedicebant.

Artificis

Artificis scelus, & taciti uentura uidebant.
Bis quinos silet ille dies, tectusq. recusat
Prodere uoce sua quemquam, aut opponere [a] morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Composito [b] rumpit [c] uocem, & me destinat [d] arae.
Assensere omnes: &, quae sibi quisque timebat,
Vnius miseri [e] exitium conuersa tulere.
Iamq. dies infanda aderat. mihi sacra [f] parari, [g]
Et salsae [h] ruges, & circum tempora uittae. [i]
Eripui (fateor) leto me, & uincula rupi;
Limosoq. lacu per noctem obscurus [k] in ulua
Delitui, dum uela darent, si forte dedissent.
Nec mihi iam patriā antiquam [l] spes una [m] uidēdi,
Nec dulces natos, exoptatumq. parentem:
Quos illi fors ad poenas ob nostra reposcent
Effugia, & culpam hanc miserorū [n] morte piabūt.

a Destinare ad caedē. b Ex compacto, & Vlissis impulsu non oraculi iussu. c pro, Erumpit in uocē. & dictū est per contrarium. rumpitur enim silentium, non uox, ut: Quid me alta silentia cogis rumpere? Vocem autem rumpere, est tacere. Graeci, ρηγνυσιφωνώ. d id est uictimae; cuius capite secundus uentus in patriam soluturis redimeretur. e Pathos a sua persona. f Far tostum sale conspersum, quo hostia adspergebatur, Periphrasis est molae, quae ex ordeo sale admisto conficiebatur. Haec uiuis capitib. hostiarum animalium, antequam mactarentur, inspergebatur, infundebaturq. atque hinc est Immolare, quo pro sacrificare utimur: Graeci οὐλὰν καὶ οὐλοχύταν appellant; ἀπὸ τοῦ οὔλης. i. ordeo. g Sub. coeperunt. h Mola salsa, qua frons uictimae & foci, necnon cultri adspergebantur. S. i Ornamenta capitis, quibus uictimae caedendae obnubebātur; a Graec. τενίας, dictas opinor, cuius appellatio complectitur ζώνας, στεφάνους, δέσμους, διαδήματα quare explicāter ēt addit, Circū tempora. K per obscurā noctē, porro existimāt poetā ad Marij casū hic respexisse; ut postea ad Pōpeij, cum de Priamo canit: Iacet ingens litore truncus. l Caram. S. sed H. mauult Argos antiquam patriam uocare. nam & hanc Sophocl. a uetustate commendat. Alij, Antiq. pristinam exponunt; quod non displicet. Vnde in And. Ter. Antiquum obtines. Et, in Adelph, Eandem antiquam rationē obtine. m misericordiā captat ab exsilij calamitate. n Pathos ab innocentia miserorum filiorum, qui nihil commeruerunt.

Quod

Quod te,[a] per ſuperos, & conſcia numina[b] ueri,
Per, ſi qua eſt, quae reſtat adhuc mortalibus uſquã
Intemerata fides, oro, miſerere laborum
Tantorum, miſerere animi non digna ferentis.
His lacrumis uitã damus, & miſereſcimus[c] ultro.
Ipſe uiro primus manicas,[d] atq. arta[e] leuari
Vincla iubet Priamus, dictisq. ita fatur amicis:
Quiſquis es, amiſſos hinc iam obliuiſcere Graios:
Noſter eris,[f] mihiq[g] haec ediſſere uera roganti.
Quò molẽ hãc imanis equis ſtatuere? quis[h] auctor?
Quid ue petũt? quae relligio? aut quae machina bel(li?
Dixerat. Ille dolis inſtructus, et arte[i] Pelaſga,
Suſtulit exſutas uinclis ad ſidera palmas.
Vos[k] aeterni ignes, & non uiolabile[l] ueſtrum
Teſtor numen, ait: uos arae, enſeſq. nefandi,
Quos fugi, uittaeq. deum,[m] quas hoſtia[n] geſſi:
Fas mihi Graiorum ſacrata[o] reſoluere iura:

a Peroratio, affectuũ plena. b Amphibolum hoc eſt: non ut coarguat ſe per omnia uera narraſſe, atq. ideo huc deos teſtes inuocare, id quod Priamus, et circumfuſa multitudo exiſtimabat; ſed obteſtatur regem per deos, quos nihil latet, conſcios omnis ueritatis, qui bonos reſpiciunt, & curant, malos uiciſſim puniunt. Copia eſt, Per ſuperos, Per numina. Anaphora, Per, ac Miſerere. c non ſponte, (iam enim rogati erant) ſed inſuper. d Vinculi genus, quo manus uinciuntur. e Culpam omnem in Priami temeritatem reÿcit. f Verba ſunt imp. transfugam in fidem ſuam recipientis, teſte Liu. g Homerus in Il. 110. h Epeus, ut antea monui, ex conſilio Palladis, eum fabricauit. i Fraude plane Graeca. K Inſinuatio, per obteſtationem: fidem enim aucupatur iuramento. l ſunt, qui ex ueteris cuiuſdam libri auctoritate hic leg. Non uiolabile Veſtae Teſtor numen. Sed minus recte, ut Fabric. teſtatur. nam per Ignes poſſunt etiam Veſtales intelligi: & Graecorum arae, ad quae mactandus erat. iccirco certum nomen non exprimendũ. Quod Ser. de ſiderib. adfert, ab hoc loco alieniſſimum eſſe, idem Fabr. auctor eſt. Porro, hoc Sinonis factum conuenire uidetur cum Riſacis facto, qui ſimili iuramento, Darium, in Sacas expeditionem facientem, decepit, ut eſt apud Polyaenum lib. 7 m Alÿ, Deum iung. cum Hoſtia. n Cum eſſem uictima, arae deſtinata. o Quia ſacramenti militaris religione uidebatur eſſe obſtrictus.

Fas

Fas odiſſe uiros, atq. omnia ferre [a] ſub auras
Si qua [b] tegunt: [c] teneor patriae, [d] nec legibus ullis.
Tu modo promiſſis maneas, ſeruataq. ſerues,
Troia, fidem; ſi uera feram, ſi magna [e] rependam.
Omnis ſpes Danaum, & coepti fiducia belli
Palladis auxilijs ſemper ſtetit; impius [f] ex quo
Tydides, ſed enim ſcelerumq. inuentor [g] Vlyſſes,
Fatale aggreſſi ſacrato auellere templo
Palladium, caeſis ſummae cuſtodibus arcis,
Corripuere ſacram effigiem, manibusq. cruentis
Virgineas [h] auſi diuae contingere uittas.
Ex illo [i] fluere, [k] ac retro ſublapſa referri
Spes Danaum, fractae uires, auerſa deae [l] mens.
Nec dubijs ea ſigna dedit Tritonia [m] monſtris.
Vix poſitum [n] caſtris ſimulacrum: arſere coruſcae
Luminibus flammae [o] arrectis: ſalſusq. [p] per artus
Sudor ijt: terq. ipſa ſolo [q] (mirabile dictu)
Emicuit, parmamq. ferens, haſtamq. trementem.
Extemplo tentanda fuga canit aequora Calchas,
Nec poſſe Argolicis [r] excindi Pergama telis,

a Propalare, ac detegere ſine reſpectu. b Ob ea, quae latens in equo. c Teguntur, per Heteroſin generis. d Cauſſa ab honeſto: patrijs legibus abſolutus ſum, quod in hoſtium ditione belli iure perueni: non ſponte quidem, ſed inuitus patriae detegam. Graeca figura. pro: nec teneor patriae, nec legibus ullis. Sic locutus Sophocles in Aiace.
e Beneficij compenſationem; &, ut Hortenſ. loquitur, hoſtimentum.
f Rurſum ueram hiſtoriam admiſcet, de Palladio ſublato, ut falſam narrationem ueriſimiliorem reddat. g Propter Palamedem ipſius aſtuto conſilio interfectum. h Vittae enim aliae erant uirgineae, aliae maritales. i A conſequentibus ſacrilegium ducum continuat narrationẽ. K Dilabi; metaphora a re corporea ad incorpoream. l Palladis. m Minerua, ſeu Pallas; quod in Tritone Libyae amne ſit nata. n Simulatq. poſitum fuit. o γλήνας ἄνω στρέψασα Lycophr. p Perpetuum eſt ſudoris epitheton, rei naturam indicans. eſt. n. omnis ſudor ſalſus: ob id, quod dulciſſima alimentorum parte ad corpus nutriẽdum ſumpta, aquae portiones reliquae (urina, & ſudor) terreis admixtae, ſalſedinem faciunt. q Soli appellatione id centinetur, quod aliquid dorſo ſuo ſuſtinet. r Graecis.

a Auſpicia. ut & duces Romanorũ, ſi quãdo infeliciter pugnaßent, ab exercitu auſpiciorũ repetendorum cauſſa Romam redibant. T. Alij, Omnia, ſed non ſatis conuenit.
b Pro, reconcilient.
c Quod ita factum eſt.
d Interpretatur numinis commotionem. Ita Ser. qui uidetur leg. Omina.

Omina [a] ni repetant Argis, numenq. [b] reducant,
Quod pelago, & curuis ſecum aduexere carinis.
Et nunc, quod patrias uento petiere Mycenas,
Arma, deosq. parant comites, pelagoq. remenſo
Improuiſi [c] aderunt. ita digerit [d] omina Calchas.
Hanc [e] pro Palladio moniti, pro numine laeſo
Effigiem ſtatuere, nefas [f] quae triſte piaret.
Hanc tamen immenſam Calchas attollere molem
Roboribus textis, caeloq. educere iuſſit,
Ne recipi portis, aut duci in moenia poſſit,
Neu populum antiqua [g] ſub relligione tueri.
Nam, [h] ſi ueſtra manus uiolaſſet [i] dona Mineruae;
Tum magnũ exitiũ (quod dij [k] prius omen in [l] ipſum
Cõuertãt) Priami imperio, Phrygibusq. futurum.
Sin [m] manibus ueſtris ueſtram adſcẽdiſſet in urbem;
Vltro Aſiã [n] magno Pelopeia [o] ad moenia [p] bello
Venturam, & noſtros ea fata manere [q] nepotes.
Talibus [r] inſidijs, [s] periuriq. arte Sinonis

e Molem equi lignei.
f Sacrilegium Vlyſſis, ac Diomed.
g Sub fauore priſtino.
h Antitheſi perſuadet machinam introducendam muris deiectis.
i Relligionem incutit Troianis; ut ab equo uiolando manus contineant.
K Ficta imprecatio, ne iam hoſtium factus, ſuis fauere uideatur.
l Calchantem huius conſilij auctorem.
m Altera pars antitheſeos.
n Quatenus pro Aſiaticis ſumitur, metonymia eſt; quatenus pro Phrygia, ſynecdoche.
o Graecorum, per antonomaſiam: Pelops enim Tantali filius, Peloponneſo nomen fecit.
p Alludit ad Romanorum imperium, qui & ipſi a Troianis oriundi.
q Poſteros.
r Ecphoneſis in ſummam narrationis huius Sinonis: cuius artes & dolum collationibus a maiori amplificat, ut affectus moueat ab indignitate.
ſ Armis inſuperabiles, eloquentia uincuntur: quia nihil eſt perniciosius, ſi in Sinonem aliquem inciderit.

Credita

Creditares, captiq. dolis,[a] lacrymisq.[b] coacti,
Quos neque Tydides,[c] nec Larissaeus[d] Achilles,
Non anni domuere decem,[e] non millae[f] carinae.
Hic[g] aliud maius miseris, multoq. tremendum
Obijcitur magis, atq. improuida pectora turbat.
Laocoon[h] ductus Neptuno sorte sacerdos
Sollemnes taurum[i] ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla[k] per alta
(Horresco referens) immensis orbibus[l] angues
Incumbunt pelago, pariterq. ad litora tendunt:
Pectora quorum[m] inter fluctus arrecta, iubaeq.
Sanguineae exsuperant undas; pars cetera pontum
Pone legit,[n] sinuatq. immensa uolumine terga.
Fit sonitus spumante salo: iamq.[o] arua tenebant;

a *Sic Ter. Eun. act. 1. sce. 1. Haec uerba, me hercule, una falsa lacrumula, Quam, oculos terendo misere, uix ui expresserit, Restinguet.*

b *Arte expressis, non sponte fluētib. Sic S. Do. et Pōp. et 3. scripti, et uet. Carp. exēplar: duo alij tamē Coacti. Sed utrū legatur, non refert. & si Pier. ex uet. l. Coacti, legere malit.* c *Diomedes, Tydei filius; per antonomasiā.* d *Epitheticῶς. nā Larissa, Theßaliae opidum est, nō longe a mari, aliquando, Iolcos, appellata: atque hinc haud procul est Phthia, Achillis patria, & totius Thessalici regni caput: unde, propter loci uicinitatem, pro Achillis patria usurpata fuit. Sunt & Larissaei, Asiae Scythicae populi, & in Arabia, sed uide Plin. & Hesychium, Homer. Pausan. & Homeri enarratorem, lib. 4. Argon.* e *Decennale bellum, quo a Graeci pressi fuerant.* f *Numerus certus, pro incerto. nota autem perpulchram illam gradationem, qua utitur.* g *Noua narratio, & confirmatio erroris, uerisimilisque rei a secuto statim prodigio, ex antecedentibus caussis apte accommodato: atque id est, quod credulitatem Troianorum purgare poterat.* h *Neptuni sacerdos, & filius Antenoris, ut Graeci scriptores memoriae prodiderunt.* i *Taurā Neptuno immolari solere, ostendit Macr. l. 3. Sat. c. 6.* K *Per mare tranquillum.* l *Angues aquarū sunt; serpentes, terrarum; dracones, templorum.* m *Hypotyposis natantium serpentum.* n *Non. ex hoc loco conatur conuincere, Legere, esse, Nauigare, Praestringere.* o *Haec latius exsequitur Q. Calab. paralipomenῶn Hom. l. ιβ. Nonnulla etiā ex ijs tangit Coel. ant. lect. l. 8. c. 13. ubi & serpētib. sua aßignat nomina; unā Porcen, alterā Chariboeā nominans.*

Ardentesq. oculos suffecti sanguine, & igni,
Sibila lambebant linguis uibrantibus [a] ora.
Diffugimus uisu exsangues: illi agmine [b] certo
Laocoonta petunt: & primum parua duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Post ipsum [c] auxilio subeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt, spirisq. [d] ligant ingentibus. & iam
Bis [e] medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant [f] capite, & ceruicibus altis.
Ille simul manibus tendit diuellere nodo,
Persusus sanie uittas, atroq. ueneno;
Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Quales [g] mugitus, [h] fugit cum saucius aras
Taurus, & incertam [i] excussit ceruice securim.
At gemini lapsu [k] delubra [l] ad summa dracones
Effugiunt, saeuaeq. petunt Tritonidis arcem:

a Mobilib. nullum. n. animal tam celeriter linguã mouet: ut triplicem habere uideatur, cum una sit. b Tractu: ut alibi, Et leni fluit agmine Tibris. c Laocoontem scilicet. Sũt qui tradant, non Laocoontẽ, sed filium dumtaxat eius, a serpẽtibus ueneno afflato interemptum: neque uero, sed in Apollinis Thymbraei templo; atque id praesentissimum capiendae urbis omen fuisse. Sed, neque e Tenedo quidem, uerum proximis Colydnis insulis delapsos angues adnauisse: quas hac ipsa de caussa Lycophr. πόρκεως νῆσος, appellat. d Spira est columnae basis, et etiam funis nauticus in orbem conuolutus. Transfertur longius per Metaphoram ad quamcumque rem plures circulos efficientem. e Anaphora. f Supereminent. g Similes mugitibus tauri, qui fugit, &c. h Pathos, a parabola. ex Hom. Il. τ. Accõmodat autẽ hanc cõparationẽ sacerdotis personae, cum ait, Cum saucius aras &c. i Dubie illisam: quia certã tauro mortẽ nõ attulerit. K Labi, serpentum propriũ esse, Ser. auctor est. l Var. l. 7. rer. diuin. Macrobio teste, scribit, delubrũ quosdã existimare, ĩ quo praeter aedẽ sit area, assumpta deũ caussa. Alios, in quo dei simulacrũ sit dedicatũ: ut locũ, in quo candelã figimus, cãdelabrũ appellamus; ita eũ, in quo diuum statuerent delubrũ, nominatum. Festus autem, antiquitus fustem dictum delibratum, hoc est, decorticatum, existimat, quẽ prisci mortales, uerae religionis rudes, pro deo uenerabãtur.

Sub pedibuſq. deae,[a] clypeiq.[b] ſub orbe teguntur.
Tum uero[c] tremefacta nouus per pectora cunctis
Inſinuat[d] pauor, & ſcelus expendiſſe[e] merentem
Laocoonta ferunt; ſacrum[f] qui cuſpide[g] robur
Laeſerit, &[h] tergo ſceleratam[i] intorſerit haſtã.
Ducendum ad ſedes[k] ſimulacrum,[l] orãdaq. diuae
Numina, conclamant.[m]
Diuidimus[n] muros,[o] & moenia[p] pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibuſq. rotarum
Subijciunt lapſus,[q] & ſtupea[r] uincula collo
Intendunt.[s] ſcandit fatalis machina[t] muros,

a Palladis, ſeu Mineruae, quã ſuperiori uerſu, Tritonida, uocat; et ſupra, Tritonia. b Huius clypei caelaturã mirum quã elegãter expreſſerit l.8. Aegidaq. horrificã, turbatae Palladis arma, Certatim ſquamis ſerpentũ auroq. prolibãt. Cõnexoſq. angues ipſamq in pectore diuae Gorgona deſecto uertentẽ lumina collo. Politian. ſcribit, Romae ſe uidiße cõſimile Palladis ſimulacrum, geſtãs Aegida, ſquamoſa draconũ corio cõtectã, ſic ut extremũ ipſius ambitũ dracunculi, ad limbi aut fimbriae uicẽ circũcluderent. c Ab euẽtu, cõiectura. d Pro, Inſinuatur. e Dolẽtẽ. f Ab antecedẽte cauſſa. g ut ſupra: Attollere molẽ Roboribus textis, per Antonomaſiã. h Epexegeſis, ceterũ, ſacrũ grãmatici uocare uidentur, auctore Trebatio apud Macr. quidquid deorũ habetur. Cuius finitionis memor Virg. ubicũq. Sacrũ nominat, fere deorum mentionẽ adiũgit. i Per hypallagen, pro, ſceleratus intorſit. K Ad tẽplũ Mineruae. l Hom. in Il. 9. m Cõcordes, atq. uno ore clamãt: non, ſententijs uariantes, ut ſupra. Eſt & alia huius uerbi metaphorica, & plane prouerbialis ſignificatio: Cõclamatũ eſt; cũ extremã deſperationẽ indicare uolumus, aut certe nihil amplius ſpei ſupereſſe. Sumptũ a priſca funerãdi cõſuetudine, qua, mortuo rogo impoſito, ter Vale, conclamare ſolebãt, ipſumq. adeo iã uita defunctũ proprio noĩe inuocare. Quod ſi ne tũ quidẽ uitalis ſpiritus ullũ ſignũ edidiſſet, Cõclamatũ eſſe dicebatur. n Splẽdida hypotypoſi ardẽs Troianorũ ſtudiũ, et nimis luxurioſam laetitiã in ſubducenda in urbẽ machina deſcribit. o Superpoſitos Scaeae portae. S. p Luculẽtis uerbis priorẽ orationẽ explicat; uidelicet quonã pacto diuiſerint muros: patefecerunt moenia. q id eſt, rotas, quibus deuolueretur. r Funes canabinos: uerũ a Stuppa, elegãter, Stupea uincula, dixit. ſ Cõtinui 4. ſpõdei de ĩduſtria cõgeſti. t Periphraſtica equi, peruenuſtaq. deſcriptio: unde apparet poſtea ſuperſtitionem omnem de equo manaße; quod fatalem interitum Troianis attulerit.

Feta [a] armis. circum pueri, innuptaeq. puellae
Sacra [b] canunt, funemq. manu contingere gaudēt.
Illa subit, [c] mediaeq. minans [d] illabitur urbi.
O patria, [e] o diuū domus [f] Ilium, & inclyta [g] bello
Moenia Dardanidū; quater [h] ipso in limine portae
Substitit, atq. utero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen immemores, caeciq. furore;
Et [i] monstrum [k] infelix sacrata sistimus arce.
Tunc [l] etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora [m], dei [n] iussu, non umquam credita Teucris.
Nos delubra deum miseri, quibus ultimus [o] esset

a *Metaphora ab animali, ad nō animal; quasi dicat, Impleta armatis uiris. supra: Loca feta furētibus Austris. Respicit autē hic ad illud quod initio cecinit, Vterumque armatum milite complent.* b *Hymnos.*

c *Tres continui dactyli, descensus celeritati apprime conuenientes.*

d *quasi exitium, & pestem urbi extremam mutans, & caput motans quassans ue, pollicendo. Minari enim, eminere, aut exstare est: nec errant, qui huius uocis hanc esse natiuam significationem autumant. inde enim adhuc Minas, murorum eminentias, quas alio nomine Caesar Pinas uocat, dicimus.*

e *Abrupto narrationis filo, exclamatione pathetica orationem exornat; a loco, cum patriam appellat: amplificat etiam a relligione, cum diuum domum uocet; nimirum, cuius arx, atque adeo ipsa moenia, a diuis condita fuerint.*

f *Hemistychium Ennianum.*

g *Quia Troiani totam Mysiam superarant.*

h *Nota obiter locum diuinitati & uoluntatis, quae hominum mentes occaecat.*

i *Spondei 4. rei difficultatem, tarditatemq. peruenustè indicantes.*

K *Rectè Monstrum, ob prodigiosae magnitudinis molem: uel, quod ligneus equus armatos uiros utero gestaret. quos, ad uiui animantis similitudinem; seu maturum fetum suum; mox esset in lucem editurus.*

l *Vt antea saepe.* m *Apollinis, qui fidem sustulit uera dicenti, coitus promissi spe frustratus.*

n *Hen. Steph. sic exponit, Iussu Dei aperit ora. Ego cum fabulam perpendo, non uideo, cur sic exponere maluerit.*

o *Quod nescientes ornabamus ramis del. d. laetitiam agitantes.*

Ille

Ille dies, feſta uelamus fronde per urbem.
Vertitur[a] interea caelum; & ruit[b] Oceano nox,
Inuoluens[c] umbra magna terramq., polumque,
Myrmidonumq.[d] dolos; fuſi per moenia Teucri
Conticuere: ſopor feſſos complectitur artus.
Et iam[e] Argiua phalanx[f] inſtructis nauibus[g] ibat
A Tenedo, tacitae per amica[h] ſilentia Lunae,

a Ex Ennio.

b Noctis aduenientis deſcriptio perelegans.

c *Homer. in Iliad.* 9o. d *Graecorum, per ſynecdochen.* e *Graecorum uigilantiam & curam in capienda urbe, Troianis profundum dormientibus, nota.*

f *Macedonica uox, peditum ſtabile agmen.*

g *Veniebat nauigio ad opprimendam Troiam ſomno uinoq. ſepultam.*

h *Vt omittam, quae hoc loco nugatur Ser. doctrinam Politiani Miſcell c.* 100. *grauißimis doctißimisque auctoribus confirmatum, hic, cum Hortenſ. ſequi malo, qui hic per Lunae ſilentia, ſilentem lunam intelligit: hoc eſt minime tum quidem lucentem, ut latere magis poſſent inſidiae, eleganti translatione, ab auribus ad oculos. Nam, ut ſilentio nil auditur; ita in tenebris nihil cernitur. Confirmat hoc Plin. lib.* XVI. *cum, diem coitus lunae; ab alijs ſilentijs lunae diem, ab alijs Interlunium appellari, teſtatur. Et, lib.* XIIX. *Hoc ſilente luna ſeri iubent. Et Cato de re ruſt. Nunc ſtercus euehi ſilenti luna: nunc item ſilente luna, ficos, oleas, mala, piros inſeri, Poſtremo etiam, prata primo uere ſtercorari eadem luna ſilente iubet. Et, ut exempla non ſuppetant conſimilia; quis (obſecro) non uidet hoc tempus, quo non lucebat luna, a Graecis, ut inſidijs opportunißimum, obſeruandum fuiſſe? Quod tamen non ſic accipiendum eſt, quaſi per lunae coitum, tota illa nox fuiſſet illunis, ac tenebroſa: id quod ex ſequentibus refelli poſſet, ubi ait: Oblati per lunam, Hypanisque, Dimasque. Atque hoc ipſum cum Leſchis uerbis conſentit:* ἣ νίκα νὺξ μὲν ἔην μέση, λαμπρὴδ' ἐπέτελλε σελήνη: *Nondum enim luna lucebat, cum illi a Tenedo ſub ueſperam nauigabant; ſed ſtatim urbe capta lucere coepit. Ergo, neque ſera luna fuit, neque pernox, neque interlunium; ſed tempus, quod ſub exortum non lucebat. Iam uero Silen luna, prima uocatur,* 4. 7. 11. 15. 19. 23. 27. *& interlunium, ut quibuſdam placet. Ad eundem modum Catull. Tacitam noctem uocat illunem: Aut quam ſidera multa, cum tacet nox Furtiuos hominum ridant amores.*

Litora nota [a] petens: flammas [b] cum regia puppis
Extulerat; fatisq. deum [c] defensus [d] iniquis,
Inclusos utero Danaos, & pinea furtim
Laxat claustra Sinon. [e] illos patefactus ad auras
Reddit equus, laetiq. [f] cauo se robore [g] promunt
Tisandrus, [h] Sthenelusq. [i] duces, et dirus Vlysses,
Demissum lapsi per funē, Athamasq.[k], Thoasq.[l],

a In quib. X. annos stationem, & castra habuerant.

b More militiae: ut, Dat clarum e puppi signum, l. 3. Aen. Per flammas autem intelligit faces; signum sotularum e Tenedo nauium, & aduenientium sociarum copiarum. Huiusmodi facem Graeci φρύκτον appellant. Sed hic tradunt Graeci scriptores ipsum Sinonem funalibus ardentibus e muris, aduentantibus copiis, ut ei imperatum fuerat, signum dedisse.

c Deorum, per syncopem.

d Infestis urbi Troianae, benignis Troianorum rebus.

e Scriptores Graeci plerique hoc Antenori attribuunt, quem, spe regni deinceps potiundi, huc perpulsum credunt. Idem memoriae prodidit Lycophron; cuius Graecos uersus hic adscriberem, nisi scirem plerosque hoc odisse: quocirca eorundem sententiam paucis complecti, satius indicaui; hanc nimirum: Cum Antenor, patriae suae depopulator, accensa face in signum Graecis, Dureum equum aperuerit, terribiles insidias parturientem, ant Graecos inclusos potius, &c. Quo loco Antenorem, Chelydrum uocat, ut γηραιὸν τὸ καὶ τὸ ποιοῦντα, id est, senem hoc & illud patrantem. Est autem chelydrus, concha, seu potius testudo marina, crassa pelle: cui, propter senium, opinor, comparatur Antenor a Lycophrone.

f Recenset eorum nomina, qui equo durateo inclusi fuerunt; sed non omnia. Tu uide Q. Calab. lib. 12.

g Equo ligneo, seu roboreo. Metonymia.

h Alii, Thersandrus: fuit Polynicis filius.

i Capanei, & Euadnes filius; quem Homer. in Catal. una cum Diomede & Euryalo, multarum ciuitatum ducem facit. Meminit & Homer. alterius cuiusdam Stheneli, ex Perse, & Andromeda orti.

K Huius non meminit Homer. usquam quod sciam. Fuit autem Aeoli illius Graeci, qui Thebis regnauit, filius.

l Aetolorum dux.

Pelidesq.

Pelidesq. [a] *Neoptolemus,* [b] *primusq.* [c] *Machaon,*
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus. [d]
Inuadunt [e] *urbem,* [f] *somno, uinoq.* [g] *sepultam.*
Caeduntur [h] *uigiles; portisq. patentibus omnes*
Accipiunt socios, [i] *atq. agmina conscia* [k] *iungunt.*
Tẽpus erat, [l] *quo prima* [m] *quies mortalibus aegris*
Incipit, & dono diuum gratissima [n] *serpit.*

a *Non, Pelei filius, sed nepos ex Achille patre.*

b *Pyrrhus ex Iphigenia, ut quidam opinantur, Achillis filius: uel, ut alij, ex Deidamia Lycomedis filia, Certi nil habemus: ita uariant hic scriptores. Hoc tamen ex Lycophron. asseuere non uereor, eum Scyrium draconem, appellatum; quod per inhumanam crudelitatem sanguine nimium gauderet; & in Scyro insula educatus esset.*

c *Machaonem, Aesculapij filium & Podalyrium, illustres medicos, olim e Creta accitos Homerus in Catalago adnotat. Quamuis autem Virg. Machaonem inter duces equo inclusos enumerat; Graeci tamen, Quinctum quendam secuti, eum ab Eurypilo Telephi filio in bello interfectum adstruunt. Hunc Orpheus post Eurypili mortem, rediuiuum, & Philoctetem medicantem rursum introducit.*

d *Panopei filius, Aeaci pronepos; cuius antea memini in prin. huius lib. ad uerba: Instar montis equum, &c.*

e *Addidit & illud, ex penitissimis Graecorum commentarijs erutum, Lãb. Hort. in hoc equo conclusos fuisse ter mille; uel, ut alij, quinquaginta armatos: & si, Obscuri poematis illustrator, XXIII. tantum in eo latitasse, existimet.*

f *Emphaticus uersus.*

g *Sepultam ait; per metaphoram. Nam a poetis Somnus fingitur esse Mortis germanus.*

h *Opportuni ad caedem, utpote crapula & somno grauati.*

i *Reliquas Graecorum copias e Tenedo profectus in urbem accipiunt.*

K *Quae uentura esse certo sciebant. supra: Et quaerere conscius arma.*

l *Describit primam noctis partem, quam Concubium appellant. Quinctil. lib. IIX. cap. ult.*

m *Primam facem intelligit. ita enim noctis ea pars appellatur, quae crepusculum suscipit.*

n *Gignit enim profundum, membris omnibus diurno labore defessis, dulcissimumq. somnum.*

In somnis ecce [a] *ante oculos maestissimus Hector*
Visus adesse mihi, largosq. effundere fletus,
Raptatus bigis, [b] *ut quondam, aterq. cruento*
Puluere, perq. pedes [c] *traiectus lora tumentes.*
(Hei mihi, [d] *qualis erat; quantum mutatus ab illo*
Hectore, qui redit exsuuias [e] *indutus Achillis;*
Vel Danaum Phrygios iaculatus [f] *puppibus ignes)*

a *Prosopographia Hectoris, se per somnum Aeneae offerentis: quae eo spectat, ut ostẽdat, ẽt mortuo patriã, nõ minus quã uiuo curae fuisse tũ, cũ oẽs Troiani secuti ἀναβάδην, partae pacis falsa persuasione, in extremo discrimine, in utrãuis aurẽ dormirent.* b *Locus recensetur Il. 22. Clausis Troianis intra muros, solus Hector aliquandiu Achillis impetum sustinuit. inde in fugam compulsus, Mineruae suasu repreßit gradum, ac Achilli rursum occurrit: qua pugna ab Achille occisus est. ibi perterrebratis pedibus, loro currui uictoris adligatus, per medium aequor ad nauium usq. stationem ab Achille raptatus fuit. Cuius corpus, quidam a Priamo redemptum ferunt: Alij uero scribunt in Graeciam portatum, & ossa eius in Ophryno postea fuisse condita. sed postea, peste per Graeciam grassante, oraculo Graecos admonitos, ut Hectoris ossa effoderent, in eamq. Graeciae ciuitatem transferrent, quae ad Troiam non militasset: ac diligenti facta inquisitione, inuenti sunt soli illi, qui Thebas Boeotiae incolerent ad Troiam in armis non fuisse. Itaque, illuc translatis Hectoris relliquijs, ac circa fontem Oedipum humatis, morbus deinde saeuire desiit.* c *Synecdoche; habens pedes loris transiectos.* d *Amplificatio per comparationem pristinae fortunae, patheticae exclamationi intexta.* e *Exsuuiae, ab exsuendo, sunt spolia hostibus detracta: quae, si dux duci detrahat, Opima dicuntur, quod fecit Hector, cum Patroclum armis Achillis indutum occidit, spoliauitq. teste Homero Il. l.* XVII. *Cic. pro L. Man. Cum eum uobis maiores uestri, exsuuijs nauticis, & classium spolijs ornatum, reliquissent. Eodem porro nomine & animalium ceterorum tegmina dicuntur, ut l. 2. Geor. Cum positis nouis exsuuijs.* f *Cũ uidelicet Merionẽ fusum spoliare adortus esset, et a Mnestheo, graui accepto uulnere, prohiberetur. Quo tamẽ nõ adeo fuit retardatus, ut ad naues inde Graecos praeterea fugarit: ijsq. ignẽ illaturus erat, nisi Aiax Telamonius, ferociter caedibus grassantis impetũ retudisset. Iolẽ quoq. Hector Graecis primũ appellẽtibus circa litus obuiã factus, nauẽ Protesilai igne corrupit: ac teste Hom. l.* XVI. *Il. post horribilẽ stragẽ inter hostes editam, incẽdiũ in classes ĩtulit, ipsosq. socios ad corrũpẽdã stationẽ hortatus fuit.*

Squalentē [a] barbam, & concretos ſanguine crines,
Vulneraq. illa gerens, quae circū plurima [b] muros
Accepit patrios: ultro [c] flens ipſe uidebar
Compellare uirum, & maeſtas [d] expromere uoces.
O lux Dardaniae, [e] ſpes o fidiſſima Teucrum,
Quae tātae tenuere morae? quibus Hector ab oris,
Exſpectate, [f] uenis? ut te poſt multa tuorum
Funera, poſt uarios hominumq., urbisq. labores
Defeſſi adſpicimus? quae cauſſa indigna ſerenos
Foedauit uultus? aut cur haec uulnera cerno?
Ille nihil: [g] nec me quaerentem uana [h] moratur:
Sed grauiter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge, nate dea, teq. his, ait, eripe flammis.
Hoſtis [i] habet muros: [k] ruit alto a culmine Troia.
Sat patriae, [l] Priamoq. datū. ſi Pergama [m] dextra
Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.
Sacra, [n] ſuosq. tibi commendat Troia penates. [o]
Hos cape fatorum comites: his moenia [p] quaere:
Magna perrerrato ſtatues quae denique [q] ponto. [r]

a Pathos, ab imagine, & forma.

b Cū, clauſis portis, ſolus extra urbem, cum Graecis cōfligeret.

c quia ratio exigebat, ut loqueretur ille, qui uenerat.

d Exſpoliatio.

e Ex Ennij Alexandro ſumptū eſſe hūc locum, demonſtrat Macr. Sat. lib.6.c.2.

f Nimis intempeſtiuae ſunt hae gratulationes: quare eas, nullo reſponſo uiciſſim dignatur Hector; ut ibi: Ille nihil nec quae quaerentem uana moratur. g Reſpondit ad mea uaria interrogata.

h Cum patriae excidium fatale immineret, noluit meis otioſis interrogationibus reſpondere. i Synecdoche; ut & in Muros. K Concinna admodum compoſitio rebus attemperata. l Ab honeſtate fugam ſuadet. m Si Pergama humano auxilio defendi potuiſſent, aut communiri, etiam hac mea dextera potuiſſent. n Clauſula conſtat ſacrorum commendatione: qua in re Aeneae pietas, & religioſum pectus arguitur, cui prae ceteris omnibus ſacrorum cura demandetur. o De dys penatibus Troianor. uide Macr. lib.3.c.5. p Vrbem. Lauinium intelligit, quod parta quiete & pace in Italia conditurus erat. q Poſt ſeptem annorum errorem, & poſt atrox bellum cum Italicis hoſtib. geſtum. r Mari, per ſynecdoch.

Sic ait, & manibus uittas,[a] Vestamq.[b] potentem,
Aeternumq.[c] adytis[d] effert penetralibus ignem.
Diuerso interea miscentur[e] moenia luctu:
Et magis atque magis (quamquam secreta parẽtis
Anchisae domus, arboribusq. obtecta[f] recessit)
Clarescunt[g] sonitus, armorumq. ingruit horror.
Excutior somno, & summi fastigia tecti
Adscensu supero, atque arrectis[h] auribus adsto:
In segetem[i] ueluti[k] cum flamma furẽtibus austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit[l] agros, sternit sata[m] laeta, boumq. labores,
Praecipitesq. trahit siluas:[n] stupet[o] inscius alto

a Pepla palladis. Hort.

b De Vesta, ignisq. inextincti ratione, uide Coel. Rhodig. ant. lect. lib. 5. c.24.

c Epexegesis. nam reddit, quid fuerit vesta: nihil aliud, inquit, quam perpetuus ignis, quo postea in templo a conditoribus urbis aedificato, consecratis ad eam uirginibus religiose curatus fuit. Neque uero tantum hic ἄσβεστος ignis publice asseruabatur, aut in templis deorum fouebatur. uerum etiam intra domos priuatas focus erat penatibus sacer, atq. adeo ipsi penates: ut Homer. in Hymn. testatur.

d Adiectiua uoce hoc loco usurpatur Adytum. alioqui secretiora domus loca penetralia uocantur. Formatur autem ἄδυτον, ἀπὸ τοῦ δύω, & particula priuatiua α. uide Polluc. l. 1. c. 1.

e Tragica metaphora, cum uelit indicare omnia confundi & perturbari. Qua figura, Sacra profanib. misceri dicuntur, & Mare caelo.

f longe abfuit; in recessu quodam erat urbis.

g Clare audiuntur.

h Aeschrologia: est autem hypotyposis subita inopinataq. re perculsi, intenteq. auscultantis. Ducta metaphora ab animantibus, quorum plerisq. mos est, si quando, quid eminus audierint, aures surrigere: id quod ceruis peculiare esse, Plin. annotauit. Contrarium huius usurpat Horat. l. 1. Sermon. Demitto auriculas, ut iniquae sortis asellus.

i Humilis comparatio, quae tamen multum habet energiae.

K Ex Iliad. Homer. l. 2. & 4.

l Metõnymia est.

m Expolitio per copiam reddita & relationem.

n Amplificatio perelegans.

o Admiratur ad stuporem usque.

Accipiens [a] sonitum saxi [b] de uertice [c] pastor.
Tum uero [d] manifesta [e] fides, Danaumq. patescunt
Insidiae. iam Deiphobi [f] dedit ampla ruinam,
Vulcano [g] superante, domus: iam proximus [h] ardet
Vcalegon: [i] Sigaea [k] igni freta lata relucent.
Exoritur [l] clamorq. uirum, clangorq. [m] tubarum.
Arma amens [n] capio: nec sat rationis in armis:
Sed glomerare [o] manū bello, & cōcurrere in arcem

a Homerus in Il. 45. b Tapinosis, montis. c Metaphora reciproca: quod hois est, ad montis summitatem transtulit. d Cum non tantum armorum strepitus rei fidem faceret, uerum etiam incendium clarum tota urbe, adeoq. uicinarum aedium ruina, id quod res erat, satis coargueret. e Non illius somnij, (ut quidam uolunt) sed fraudis Graecorum. nam sequitur, Danaum &c. f Filius Priami hic erat, cui post Paridis casum nupserat Helena; quae, capta iam Troia, ut beneficio marito ueteri Menelao, reconciliaretur, subtracto ferro, (quod in incertū rei euentū, capiti uir fortis supposuerat) illū huic in thalamū clā intromisso, trucidandū obiecit: quē Menelaus crudelissime dormientē trucidās, deformauit. Refertur ab Higyno historia, cap. de ijs, qui ab uxorib. occisi fuerint. Meminit quoq. eius Virg. l. 8. Deiphobū uidi lacerum crudeliter ora, Ora manusq. g Igne, per Metonymiā. h Pōt quoq. hic uersus inter paroemias referri; tum demum. s. nobis esse cauendū, nosq. periclitari, cum proximi negotium agitur; ut uulgato hoc uersiculo notatur: Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet.

i Domus proxima Vcalegontis. Huius ēt Hom. Il. lib. 3. meminit

K Epithetice, a Sigaeo promontorio, Freta Sigaea dixit: quod mare Hellespontium notat.

l Ordine communiter accidentia narrat: nam captis ad hunc modum urbibus, primum ad prohibenda indicia, excubias trucidant; inde ad turbandos ciuium animos, incendium miscent; postremo ut omnia amentiae plena reddant, multis simul locis, clamorib. & tubarum clangore, populū percellunt; ne tota urbe in globum collecti, ignaros uiarum adoriantur.

m Onomatopoeia est: nam κλαγγὴ sonus est refractus, & crepitans, qualis est tubarum. Homer. 3. Il. ad grues, & Troianorum in proelium euntium dissonos clamores, transtulit.

n qui nec somnis credidi, nec rebus adspectis. uel Amens, ut in atroci, subitaque re: quasi, perturbatus, inops consilij.

o Pugnam lacessere.

Cum socijs ardent [a] animi: furor, [b] iraq. mentem
Praecipitant; pulchrumq. mori succurrit in armis.
Ecce [c] autem telis Panthus [d] elapsus Achiuum,
Panthus [e] Otriades, [f] arcis, Phoebiq. [g] sacerdos,
Sacra manu, uictosq. deos, paruumq. nepotem
Ipse trahit, cursuq. amens ad litora, [h] tendit

a Metaphora; pro, uehementer desiderant.
b Quasi dicat; Nō est mirū me arma cepisse sine ratione, nam furor, &c. c Attentio ad seq. narrationem. d Priami propinquus fuit, qui, censentibus Troianis, ut ad ulciscēdam iniuriā sororis Priami per Telamonem raptam, Paris in Graeciam mitteretur, dißuasor fuerat, ne fieret. Addidit se a patre suo Euphorbo audisse, si Paris umquam uxorem e Graecia abduceret, tum demum fore, ut Troianis exitium immineret. Verum, eo frustra dissuadente, adeoque ipsa reclamante Cassandra, quae hoc ipsum uaticinabatur, ex Priami sententia, aliorumque consilio, Paris in Graeciam profectus fuit. Insuper Homer. Iliad. XII. enarrator scribit, Panthum Delphis Troiam abductum, ut Priamo de fatis rerum Troicarum uaticinaretur. Ipse autē Homer. Iliad. ο'. indicat Panthum Apollinis sacerdotem fuisse, eiq. filium Polydamantem, & ipsum Apollinis sacrificium, uatemq. fuisse.
e Pathos, a dignitate, & nominis repetitione.
f Carpensc s. exemplar habet Othryades; quod hic seruandum, alia lectione reiecta, Vrsin. ait. Ego tamen, etsi unum uiderim peruetustum codicem, qui cum eo consentit, non possum tamē adduci, ut hāc uulgatā lectionē reijciam. Praesertim cū 4. mcis. sic habeāt, tum ēt quod utrumq. nomē, in diuersissimis siue fabulis siue historijs recēseri uideā. Plutarch. in Parall. uiri cuiusdā Lacedaemonij, qui cū Argiuis de agro Tyreate cōtēdit, mētionē facit. Homer. ēt Il. l. 3. Otrei & Mygdonis fratrum, Phrygiae, uel, ut alij, Thraciae regū, qui cum Hippolyte et Menalippe, Amazonum ducibus, castris ad Sangarium amnem positis, ac ita in suam ditionem populabundis irruere meditantib. bella gessit. Fuisse potius hic uidetur Otrei filius, Dymātis nepos, Hecubae frater, & alius plane uidetur, & diuersus ab illo, quem ostendimus. Delphis accitum Troiā uenisse, ibiq. manticem docuisse: qui postea ex Promene uxore, Tytij filia, Polydamantem suscepit; quem, & Hectorem una eademq. nocte natum affirmant. g Descriptio personae a sacerdotali functione. nam & Arcem, hic, templum Palladis uocat, ea, qua supra, ratione: Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
h Al. Limina.

Quo

Quo res[a] sũma loco Pãthu?[b] quã[c] prẽdimus arcẽ?
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit.
Venit[d] summa dies, & ineluctabile[e] tempus
Dardaniae:[f] fuimus[g] Troes:[h] fuit Iliũ,[i] & ingẽs
Gloria Teucrorum: ferus omnia Iuppiter[k] Argos

a In re trepida decore paucula quaedã de publico statu loquitur; &, ut praesentem trepidationem ἐλλειπτικῶς, proponit, quo in loco summa rei sita est. Neque uero addit, se hoc aut illo modo interrogasse, quo scilicet perturbationem, & animi consternationem narrãdo augeat, (cuiusmodi in tali negotio accidere solent) sed admiratur, capta urbe ita subito Troianos spem omnem amisisse. b Vocatiuus Graecus contractus, Πάνθος, πάνθου. uide Aldi Pij Man. lib. I. Latinae Grãmatices, cap. De uocatiuis. c Defendimus, cum tu eam relinquas. Ser. d Responsum patheticum, quo miris affectibus extremam desperationem & patriae excidium subijcit, eãq. dicendo & expoliendo uehementer exaggerat. e Pathos a fatali necessitate, quo attentionem captat; ut ostendat a Troianis patriae satisfactum, frustraq. cum dijs tamdiu pugnatum, a quibus res Troianae neglectae essent: cum fatum ineuitabile, &, ut Virgilij uerbis utar, ineluctabile sit. Huc pertinet illud Homer. quod in Chiliadib. Adagior. adnotatur, οὐ γάρ τ' αἶψα θεῶν τρέπεται νόος αἰὲν ἐόντων. f Phrygiae, aut Ilij. nam Dardania & Rhetaeum clarissimae fuere urbes in Phrygia, in litoribus Rhetaeis Aiacis sepulcro illustribus sitae, extra sinum. g Hunc locum, ceu copiosissimae orationis exemplum, citat Macrob. l. 5. Satur. c. I. h Perditas ac deploratas Troianorum res indicat. ἦμεν Τρῶες. Hic loquẽdi color in Graecis Tragoedijs passim obuius est, a Troiae excidio sumptis. Quare in adagiũ abijt, ubi perijsse quempiam significamus. Huic simile est illud e choro Lacedaemoniorum, cuius meminit Diogenian. ἄμμες ποτ' ἦμεν. quod Plutarch. sic citat: ἄμμες ποτ' ἦμεν ἄλκιμοι νεανίαι. Alij, sic ἄμμες μὲν ἄλκιμοι μιλήσιοι. i Ilium, alij urbem, nonnulli arcem & regiam urbis uocauere. Quidam metropolim Trois. Troiam certe, Ilium ab Ilo, fratre Assaraci, Trois filio, dictam, in confesso est. Homer. feminino genere fere, Ἴλιον ἱρὴν: alij neutro efferũt. Ouid. quoque, Ilios, feminino genere usurpauit: Postquã alta cremata est Ilios. K In Graeciam. Ciuitas Peloponnesi est: ab Argo rege condita, ut existimant plerique. Homerus, non uno loco, Argos, ipsam Pelopponesum appellat, ab nobili urbe, proxima Cleonis & Mycenis, patria Agamemnonis, & Menelai: ita hoc loco poeta quoque usurpauit, pro uniuersa Graecia.

Transtulit.

a Regni mutationẽ innuit, qua opes Troianae bello deuictae, ad Graecos latae fuerint.

Transſtulit. [a] incenſa Danai [b] dominantur in urbe.
Arduus armatos medijs [c] in moenibus aeſtans
Fundit [d] equus, uictorq. Sinon incendia miſcet
Inſultans. [e] portis alij bipatentieus [f] adſunt,
Millia [g] quot [h] magnis nũquam [i] uenere Mycenis.
Obſedere alij telis anguſta uiarum
Oppoſiti. ſtat ferri [k] acies mucrone [l] coruſco

b Graeci, qui a Danao, Aegyptì fratre, ut ſupra monui, Danai appellati ſunt. Vide Apollodorum, & Plin. lib.7. c.56. c Vbi fuerat arx. d Perſiſtit in metaphora uteri armatis grauidi, & iam parientis. Narratio conſtat breui ac ſummaria, per interciſa cola, earum rerum enumeratione, quae tota paſſim urbe gerebantur; apto ordine ducto ab equo, omnis tragicae calamitatis principio. Inde Sinonis ſtudium circa rem inſidiariam ſubijcit: quae ſane res omnes ſolent populationem, ad perturbandos hoſtium animos, praecedere. e Vt exuberantem laetitiam ex doli ſucceſſu prodat. f Don. hoc interpretatur, quaſi duas diuerſas portas uelit innuere Virg. ita ut una ad ingreſſum & egreſſum parata fuerit, altea portae loco ſit habita ex ruina muri, per quam urbs patefacta, equi Durei molem intro receperat. Mihi uero cum Hortenſ. ſimpliciter hic accipiendum uidetur, ut nimirum intelligamus ianuam portae, quae binis foribus diſcludi potuerit. Neque enim una urbis porta in ciuitatem, ſed diuerſis Graecos infuſos fuiſſe uериſimile eſt: & inſuper ſatis conuinci poſſe uidetur, ex eo, quod ſupra dixit poeta: Portisq. patentibus omnes Accipiunt ſocios, atq. agmina conſcia iungunt. Quaſi uero tanta multitudo, tam breui tempore, una aut duabus portis in urbem introire potuerit? praecipue cum hic ſubiungat Panthus: - adſunt Millia, quot magnis numquam uenere Mycenis. Adde, quod nominis etymologia ſatis hoc ipſum indicet. eſt enim Bipatens, quod utrimque ita aperitur, ut dextra laeuaq. fores, cum clauduntur in medium coeant: quod Graeci paullo ſignificantius δίθυρον dicunt. g Tot millia aliorum adſunt, quot numquam &c. h Quot, hic ἀνακόλουθον eſt: neque enim praecedit, Tot, ſed ſubintelligendum relinquitur. i Copiarum hoſtilium amplificatio. Eſt & ſynecdoche partis ad totum: & in ſeq. uerſu dilatat hanc amplificationem partitione elegantiſſima. K Pro, Ferrata acies, per Endyaden. l Strictis gladijs, ſingulare pro plurali.

Stricta, parata neci: [a] *uix primi proelia* [b] *tentant*
Portarum uigiles, & caeco [c] *Marte* [d] *resistunt.*
Talibus Othryadae dictis, & numine diuum
In flāmas, [e] *& in arma feror: quo tristis* [f] *Erynnis,*
Quo fremitus [g] *uocat, et sublat' ad aethera clamor.*
Addunt se socios Ripheus, & maximus armis
Iphitus, oblati per lunam, [h] *Hypanisq. Dymasq.,*
Et lateri agglomerāt [i] *nostro, iuuenisq.* [k] *Choroebus*
Mygdonides: [l] *illis qui ad* [m] *Troiam forte diebus*
Venerat, insano Cassandrae incensus amore;

a *Ad necē inferēdam.*
b *Amplificatio terroris, & uis hostilis; cū uigiles oppressos, & caesos dicat.*
c *Nocturno proelio. Metalepsis.*
d *Metonymia, pro Pugna. est autem synonymiae expolitio.*

e *Ardens Aeneae studium, & pietatem in patriam incipit commemorare, ut in rebus desperatis in praesentem mortem, amore patriae, se conijcere paratus esset, sola uindicta exsatiatus.*

f *Quo me furiae ad uindicandam patriam traherent. Porro, fabulantur poetae Erinnyes, tres esse daemones τιμωρητικούς; quarum nomina ab Hesiodo, & alijs haec recensentur: Tisiphone, Megaera, & Alecto, e sanguinis guttis Saturni uerendorum, natae. Plura uide apud Lamb. Hort.*

g *Metaphora remota, ab irrationali ad rationale: quod leonum est, ad homines transtulit.*

h *Occupata enim & càpta iam urbe, Luna oriebatur, quae Graecis e Tenedo castra mouentibus, nondum exorta silebat, ut supra cecinit: Tacitae per amica silentia Lunae.*

i *Id est, ut paullo supra dixit, Addunt se nobis socios. Agglomerant autem per Enallag. generis, pro Agglomerantur, dixit.*

K *Hunc Choroebum, ut corpore procerum; ita animi ignauissimi fuisse, Zenobius auctor est.*

l *Mygdonis filius fuit Choroebus, Hecubae, & Otrei nepos ex fratre: Seruius annotat hoc loco Virgilium, Euphorionem secutum esse, qui Choroebum stultum introducit. Quare ei quoque hanc sententiam parum honestam tribuit: Dolus, an uirtus, quis in hoste requirat? Cum plane turpis sit, dolo ac fraude, non uirtute parta uictoria. Porro hic Choroebus, quisquis tandem fuerit, certe prouerbio locum fecit, ἠλιθιώτερος Κοροίβου. Tam stultus enim fuisse dicitur, ut maris undas numerare conatus sit, sed, cum non potuisset ultra quinque prosequi, stupidus deinde semper habitus est.* m *Homerus Iliad. 143.*

Et [a] gener [b] auxiliũ Priamo, Phrygibusq. ferebat.
Infelix, [c] qui non sponsae praecepta furentis
Audierat.
Quos ubi confertos [d] audere in proelia uidi;
Incipio super his: Iuuenes, [e] fortissima [f] frustra
Pectora, (si uobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quae sit rebus fortuna, uidetis:
Excessere [g] omnes, adytis, arisq. relictis,
Dij, quibus imperiũ hoc steterat) succurritis urbi
Incensae; moriamur, & in media arma ruamus:
Vna [h] salus uictis, nullam sperare salutem.
Sic [i] animis iuuenum furor additus: inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba uentris
Exegit [k] caecos rabies, [l] catuliq. relicti
Faucibus exspectant siccis; per tela, [m] per hostes
Vadimus haud dubiã in mortẽ, mediaeq. tenemus
Vrbis iter: nox atra [n] caua [o] circũuolat umbra.
Quis [p] cladem illius noctis, [q] quis [r] funera fando

a Homerus Il. 58. b Futurus scilicet, si fata fuissent. c Hom. Il. 185. Exclamatio, in uaecordiam Choroeb, quem bene praemonitum, sed non audientem, neque parentem sponsae uerbis, fata sua in exitium traxere. d Agglomeratos. alij, Confertos. e A rei honestate, & honesto Aeneas socios hortatur, ad patriam quoquo modo defendendam. Honesta enim pro patria cadentis mors, turpi fugae anteponenda est. f Refertur ad inferius uerbum, Succurritis. g Alludit ad ueterem Romanae militiae disciplinam; qua, urbem oppugnari fas non erat, nisi prius euocatis dijs tutelaribus. uide Macr. l. 3. Sat. c. 7. Nigid. l. XIX. de Dijs. Cornel. Labeonem, de Penatib. h Epiphonema. i Hom. Il. 16. K Expulit ad praedam. l Hom. Il. 176, Comparatio, a luporum famelicorum natura sumpta. m Endyadis, pro, Per tela hostilia. n Metalepsis, pro tenebrosa. o Naturale enim est, ut obscurum omne sit concauum. Caua autem Turneb. Non solida exp. Aliter Ser. p Copiosa oratione ob oculos ponit, quod l. 3. paucis uerbis complectitur: Et campos, ubi Troia fuit. uide Macr. lib. 6. c. 1. q Amplificatio cladis a nocturni temporis ratione: quo significanter horribilem per tenebras cladem declarat, iam sublucescente Luna. r Pathos, a re tragica.

Explicet?

Explicet? aut possit lacrumis [a] aequare labores?
Vrbs antiqua [b] ruit, multos dominata per annos:
Plurima perq. uias sternuntur inertia passim
Corpora, perq. domos, & relligiosa deorum
Limina; [c] nec soli poenas dant sanguine Teucri:
Quondam[d] etiã uictis redit in praecordia [e] uirtus:
Victoresq. cadunt Danai. crudelis [f] ubique
Luctus, ubiq. pauor, [g] & plurima [h] mortis imago.
Primus se Danaum magna comitante caterua
Androgeos [i] offert nobis, socia agmina credens,
Inscius, atque ultro uerbis compellat [k] amicis:
Festinate, [l] uiri: [m] nam quae [n] tam sera moratur

a Pro, Laboribus aequare lacrymas.
b Pathos, ab urbis antiquitate, et celebritate: cõditam .n. tradunt annos 406. ante primam Olympiadẽ.
c Hom. Il. 159.

d Id est, aliquando. Interdum, pro Olim usurpatur; qua quidem significatione usitatissimum est, nonnumquam pro, semper; ut supra in Georg. Vt quondam in stipulis magnus sine uiribus ignis Incassum furit, &c. e Praecordia proprie sunt membranae, quae exta separant ab inferiore uiscerum parte: ita dicta, quod cordi praetenduntur. Quoniam autem in extis affectus siti sunt, uirtutem in praecordia redisse dixit. In corde audacia, & prudentia esse existimantur. ut in splene risus, & in bile ira. f Ecphonesis est, qua amplificationem concludit. Capta Troia omnes fere, qui in Ilio erant, nocturna caede cõsũpti sunt: reliqui, noctis beneficio, urbe elapsi, in pacatum euasere. g Extensio syllabae breuis in caesura. h Varia mortis genera significat. i Hunc multi credunt sub Mnestheo Athenarum duce stipendium fecisse. Atticus nominandi casus, quarti ordinis, per ω. Fuit & alius Androgeos, Minois Cretensium regis filius, qui per insidias, & dolum a Megarensibusque caesus, periit. Quare & illis bellum intulit Minos, ciuitatem euertit. Athenienses autem uectigales fecit, imperauitq. quotannis septenos adolescentes, totidemq. puellas, ad pascendum Minotaurum. Quae quidem misera seruitutis condicio iis durauit, donec per Theseum, caeso mõstro, in libertatẽ assererentur. Sed haec fabulosa: reuera aut alii arbitrãtur eũ in bello Atheniẽsi occisum. Ad eũ hic allusisse, Virg dici põt. K Alloquitur. l Breuissima et tẽpori accõmodatissima ad caedẽ, et direptionẽ hortatoria. m Beneuolẽtia a personarum, quas populares suos arbitrabatur, uirtute. est porro haec uox hoc loco fortitudinis, non sexus: quo modo etiã Hom. ἔστε ἀνέρες. n Increpatio ab exẽplo, quã acuit spe commodorum, quibus alii fruantur.

Segnities? alij rapiunt [a] incensa, [b] feruntq.
Pergama. [c] uos celsis nunc primum a nauibus [d] itis.
Dixit, & extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida [e] satis) [f] sensit medios delapsus [g] in hostes.
Obstupuit, retroq. pedem cum uoce repressit.
Improuisum [h] aspris [i] ueluti qui sentibus [k] anguem
Pressit humi nitens, trepidusq. repente refugit
Attollentem iras, & caerula colla tumentem:
Haud secus [l] Androgeos uisu tremefactus abibat.
Irruimus, densis & circumfundimur [m] armis,
Ignarosq. [n] loci passim, & formidine captos
Sternimus. adspirat [o] primo fortuna labori.
Atq. hic exsultans successu, animisq. [p] Choroebus,
O socij, [q] qua prima, [r] inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quaq. ostendit se dextra, sequamur:
Mutemus clypeos, Danaumq. insignia nobis

a *Pro, Diripiunt.*

b *Hom. Il.* v. ἄγουσι καὶ φέρουσι. *Prouerb.*

c *Pro, Troiã, pars pro toto. Hom. enim solam Ilij arcem Pergamon uocat; recentiores uero omnes, arces. Quod ipsum quoque testatur Hesychius gramm.* πέργαμος ἡ ἀκρόπολις του ἰλίυ. *Vsurpatur neutro plurali, & feminino genere singulari.*

d *Enallage figurae; pro, Venitis. Contrarium usurpat Ter. in Eun. Nisi eo ad mercatum uenio; pro, Eo.*

e *Argumentum, unde aduertit se non in socios, sed in hostes, incidisse: quod scilicet familiariter increpanti nihil benigne responderetur.*

f *Hom. Il.* 110. g *Graeco more.* ἧσανε πεσών; *pro, Se delapsum. Medios, autem Ser. manifestos: ut, Quamquam in media iam morte tenetur.* h *Hom. Il.* 30. *Amplificat a simili.* i *Syncope.*

K *Ellipsis; pro, In sentibus.* l *Applicatio similitudinis.*

m *Metaphora a non animali ad animal. Indicat se in medios hostes incurrisse, & undique armatis hostibus saeptum fuisse.*

n *Ab opportuno.*

o *Metaphora a floribus ad fortunam. Adspirat, id est, fauet. unde & fauor, aura dicitur: ut illud: Gaudens popularibus auris.*

p *Choroebum hic ueluti inconsulti iuuenis exemplum proposuit.*

q *Hortatoria recenti uictoria ferocientis ad grassandum ulterius.*

r *Ex uno successu secuturam fortunae aleam metitur.*

Apte-

Aptemus. dolus,[a] *an uirtus, quis ĩ hoste* [b] *requirat?*
Arma dabunt [c] *ipsi. Sic fatus: deinde* [d] *comantem*
Androgei galeam, clypeiq. insigne decorum
Induitur, lateriq. Argiuum [e] *accommodat ensem.*
Hoc Ripheus, hoc ipse [f] *Dymas, omnisq. iuuentus*
Laeta facit: spolijs se quisque recentibus armat.
Vadimus immisti Danais, haud [g] *numine nostro.*
Multaq. per caecam [h] *congressi proelia noctem*
Cõserimus; [i] *multos Danaum* [k] *demittimus* [l] *Orco.*
Diffugiunt alij [m] *ad naues, & litora cursu*
Fida [n] *petunt: pars ingentem formidine turpi*
Scandũt rursus equum, & nota conduntur in aluo.
Heu [o] *nihil inuitis fas quemquam fidere diuis.*
Ecce [p] *trahebatur* [q] *passis* [r] *Priameia* [s] *uirgo* [t]

a *Non omnis tamẽ dolus improbatur, ut ex Pandectarum lib. 4. tit. 3. de dolo malo, uidere est. Vbi I. C. Seruius, dolũ malum definis esse machinationẽ quãdã, alterius decipiendi caussa, cum aliud simulatur, aliud agitur: Labeo uero posse sine simulatione agi, ut quis circumueniatur. Vide Cic. l. 1. & 3. Offic.* b *Decorum seruat, cum parum honestam sententiã elato iuueni, & prae nimio amore non satis mentis compoti tribuit.*
c *A facili.* d *Comas, & cristas habentem. Eterosis generis.*
e *Graecum. Argiuos porro dictos putant ab Argo, Apidis & Niobes filio.*
f *Multi hic distinguunt: ut sit, Ego Aeneas. Vide Donat.* g *Haud fauente nobis numine; ut Don. in Ter. innuit. Ser. Dijs contrarijs, exponit. Alia expositio apud eundem, & alia apud Donatum.* h *Tenebrosam, per Metalepsim.* i *Hom. Il. 3.* K *Significanter ait, Demittere; nã & Demittere neci, legitur. Allusum opinor ad illud Hom. Il. 1. in prin.* πολλὰς ἡρώων ψυχὰς ἀιδι προΐαψεν. l *Orcum, amnem apud inferos eße crediderunt, eũdẽ cũ Styge; sic appellatum,* ἀπὸ τοῦ ὅρκου. *quod per eum iurare dij soleant. Alij, ab urgendo, deductum uolunt.* m *Prolepsis.*
n *Sub. sibi. Ser.* o *Hom. in Il. 84 129. Clausula est exclamatione perpolita, in superuacaneum humanae uirtutis laborem, si deum habeas iratum.* p *Res noua ex insecutae cladis occasione nata, Choroebo certe, si cuiquam alij, ualde ingrata.* q *Pathos ab indignitate rei, & actionis.*
r *Pathos ab habitu corporis, Vide Macr. Sat. l. 4. c. 2.*
s *Pathos, a genere, & stirpe.*
t *Nondum nupta.*

a Pathos, a loco.
b Filia Priami, uates Apollinis, numinis plena.
c Amplificat affectus; ex penitissimis Mineruae adytis; quod plus est, quam e templo raptatam trahere.

Crinibus a tēplo [a] Cassandra, [b] adytisq. [c] Mineruae,
Ad caelum tendens [d] ardentia lumina [e] frustra:
Lumina: nam teneras arcebant uincula [f] palmas.
Non [g] tulit hanc speciem [h] furiata mēte Choroebus,
Et sese medium iniecit moriturus [i] in agmen.
Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, [k] oriturq. miserrima caedes.
Armorum facie, & Graiarum errore [l] iubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptae uirginis ira,
Vndique collecti inuadunt, acerrimus [m] Aiax,
Et gemini Atridae, [n] Dolopumq. [o] exercitus omnis.
Aduersi rupto ceu quondam [p] turbine [q] uenti

d Pathos, a gestibus, e Oculos ira doloreq. agitatos. Anaphora est, ad caussam attexendam. f Manus: Teneras, addit, ut, a qualitate, affectus moueat. g Impatieniis amoris exemplum in Choroebo depingit, pro sponsa sua se certißimae neci offerente.
h Hoc spectaculum.
i Neglecta uita. refertur enim ad affectum dimicantis.
K Metaphora, a fossis, quae propria terra iniecta obruuntur. Estq. dyastole in caesura. l Cristatarum galearum; nam iubae sunt proprie leonum, equorum, & similium, a collo dependentes crines, Graecis χαίται, dicuntur.
m Oileum intel. nam Telamonius ante excidium Troianum sibi necem consciuerat.
n Agamemnon, & Menelaus, Atrei filij, per antonomasiam.
o Quorum dux erat Pyrrhus.
p Aliquando, ut paullo supra etiam: Quondam etiam uictis re. in prin. uirtus.
q Pereleganter, atque erudite. est enim turbo uentus, qui uehementi & quasi profundiore specu depressae nubis erumpit; sed haud perinde alto, atque procella: uerum cum fragore maiori, quo etiam proxima quaeque secum abripit. Idem, ut ait Plin. & Aristotel. cum ardentior ac incensus furit, Prestes uocatur.

Consli-

Confligunt, Zephyrusq.[a]*, Notusq.*[b]*, et laetus*[c] *eois*
Eurus equis: stridunt[d] *siluae, saeuitq. tridenti*
Spumeus, atque imo Nereus ciet[e] *aequora fundo.*
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidijs, totaq. agitauimus urbe,
Apparent: primi clypeos, mentitaq.[f] *tela*
Agnoscunt, atque ora[g] *sono discordia signant.*
Ilicet[h] *obruimur numero: primusq. Choroebus*
Penelei[i] *dextra diuae armipotentis*[k] *ad aram*
Procumbit. cadit & Ripheus; iustissimus[l] *unus*
Qui fuit in Teucris, & seruantissimus aequi:
Dijs aliter[m] *uisum. pereunt Hypanisq., Dymasq.,*
Confixi a socijs: nec te[n] *tua plurima*[o] *Panthu*
Labentem pietas, nec Apollinis infula[p] *texit.*[q]

a *Aduersus uentos inter se ex diametro pugnâtes, Ennius l. XVII signat Eurum, & Zephyrum.*
b *Homer. Il. 92.*
c *Nam ab ortu spirat.*
d *Translatio, et enallage coniugation. nam Stridere, proprie dicuntur, ianuarum agitatarum cardines.* e *Qui a poetis fingitur marinus deus; a quo Nereides, Doridis, et Nerei filiae.* f *Simulata; quae nos esse Graecos mentiebantur.* g *Linguae Graecae.* h *Ostensurus, quam sit uaria Martis alea, primo successui subijcit horrendam suorum cladem. Fest. Pomp. exp. Ilicet, sine dubio: alij, a iudicio sumptum uolunt: ut, Actum est, a iure; &, Perijsti, a supplicio. quibus gradatim extrema desperatio significatur. Atque haud scio, an eo hic respexerit poeta, cum uellet res desperatas significare. Ilicet porro deductum uolunt, ab Ire, & Licet.* i *Miserabilem iuuenis casum, gloriae aliqua portione pensat, dum cum non gregarij cuiusdam manu, sed Penelei, quinque ducũ Boeotiorum principis.* K *Armipotentem uocat Mineruã, Homeri exemplo, qui fere cuique rei suum epitheton addere solet.* l *Pathos, a iustitia, & aequitate.* m *Rerum humanarum subitam mutationem dijs adscribit, iuxta Graecum prouerb. quo, cum deo quemque flere, & ridere admonemur.* n *Pathos, per auersionem, a pio, & religioso habitu.*
o *Vocatiuus Graecus, ut supra monui.*
p *Infula proprie est fascia, ĩ diadematis formã ita cõcinnata, ut utrimq. uittae dependeant. Alij autumant, candida esse filamenta, quibus diuorum templa exornabantur. Festo, sacerdotum filamenta.*
q *Pro, Protexit: simplex pro composito.*

Iliaci [a] cineres, & flamma extrema meorum,
Testor, [b] in occasu uestro nec tela, nec ullas
Vitauisse uices [c] Danaum, & , si fata fuissent
Vt caderem, meruisse [d] manu. diuellimur [e] inde
Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus [f] aeuo
Iam grauior, Pelias & [g] uulnere tardus Vlyssi.
Protinus ad sedes [h] Priami clamore [i] uocati.
Hic uero ingentem pugnam; [k] ceu cetera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe.
Sic Martem indomitū, [l] Danaosq. ad tecta ruentes
Cernimus, obsessumq. acta [m] testudine [n] limen. [o]
Haerent parietibus [p] scalae: postesq. [q] sub ipsos
Nituntur gradibus, clypeosq. ad tela sinistris
Protecti obijciunt, prensant fastigia [r] dextris.
Dardanidae contra, turres, ac tecta domorum
Culmina cōuellunt; (his se, quando ultima cernunt,

a Troiani.

b Per obtestationem proditionis ab Aenea remouet.

c Id est, nō uitasse pericula, ne uulnerans aut interficiens Danaos, uicissim uulnerarer, aut interficerer ab illis.

d Dimicasse, pugnasse. Pomp.

e Prolepsis.

f Epanodos, quam nostri Regressionem uocant, teste Quinctil. lib. 9. c. 3.

g Etiam uuln. tard. non solum senectute. h Regiam. i Expugnantium defendentiumq. arcem. K Homer. Il. 172.

l Homer. Il. 175.

m Facta testudine. Tur. At Ser. applicata intelligit, de machina.

n Milites hostium moenia disiecturi, ita accedunt, ut ex ligno tegumentum sibi parent; quo, saxa & tela deorsum deuoluta deuitent: atque id, a similitudine testudinem uocant. Lam. Hort. uide l. 2. de bel. ciuil. in pr. & l. v. de Bel. Gal. Comment. Iul. Caes. Veget. l. 4. c. 14.

o Fores, aut portam, per synecdochen.

p Proceleusmaticus, pro dactylo.

q Hypotyposis oppugnantium, & defendentium regiam.

r Proprie Fastigia sunt summitates aedificiorum, hoc est, ea quae perfecto demum aedificio ab aedificatoribus solent imponi. Hinc paroemia, Fastigium summum imponere, pro eo, quod est, rem omnibus suis partibus absoluere: quemadmodum Fundamentum iacere; pro, primum opus instituere. Itaque, ut poeta extremam tecti summitatem significari ostendat, addit, Culmine, ut etiam paullo infra.

Extrema

Extrema iam in morte parant defendere telis)
Auratasq.[a] trabes, ueterum decora[b] alta parentũ;
Deuoluunt. alij ſtrictis mucronibus[c] imas
Obſedere fores: has ſeruant agmine denſo.
Inſtaurati[d] animi regis ſuccurrere[e] tectis,
Auxilioq. leuare uiros, uimq. addere uictis.
Limen[f] erat, caecaeq.[g] fores, & peruius uſus
Tectorum inter ſe Priami, poſteſq. relicti
A tergo: infelix qua ſe, dum regna manebant,
Saepius Andromache ferre incomitata ſolebat
Ad ſoceros,[h] et auo puerũ Aſtyanacta[i] trahebat.[k]
Euado[l] ad ſummi faſtigia culminis, unde
Tela manu miſeri iactabant irrita Teucri.
Turrim[m] in praecipiti[n] ſtantẽ,[o] ſummisq. ſub[p] aſtra

a Pathos a pretio. Vbi enim in uitae diſcrimen uentũ eſt, pretioſiſſima quaeque uileſcunt. b Appoſitio. c Gladijs, enſibuſq. d Quaſi antea defeciſſent. Inſtaurare porro renouare uocant grãmatici, quaſi inſtar alterius facere, quoties aliquid priſtinae formae nitoriue reſtituitur. Ead. forma prius dixit: Proelia inſtaurata reuiſam. e Homer. Il. 70. f Amplificatio narrationis, a deſcriptione occulti oſtioli, per quod Andromache, ſine ullo pediſſequarũ ſtrepitu ad regẽ & reginam tranſire conſueuerat. atq. hoc ſe euaſiſſe Aeneas per ſummũ tectum, dicit. g quia paucis notae: ideo caecae. h Per ſyllepſin, ait, Soceros; cum Priamũ & Hecubã intelligat. i Hectoris, & Andromaches filiũ; quẽ Homer. Scamãdriũ appellat, etſi ab alijs Aſtyanax ἀπὸ τοῦ ἄστυ καὶ ἀνάσσειν quod unus Hector Ilium ſeruaret. Tradunt autẽ reliqui ſcriptores, hunc a Graecis capta Troia e muro, aut (ut alijs uiſum eſt) e turri praecipitem datum fuiſſe. K ut ſupra: Paruũq. nepotem Ipſe trahit. l E medijs hoſtibus elapſus, peruenio quo intenderam. m Extremũ conatum Troianor. oſtẽſurus, in defenſione Ilij, amplificat narrationem a deſcriptione turris, quam undiq. diſſolutã deorſum in ſubiecta hoſtiũ agmina praecipitabãt. n Praeceps id dicitur, quod altũ quidẽ & praeruptũ eſt, ſed ſine iugis aut collibus erectum. Accipitur & pro feſtino, metaphorice, pro inconſiderato et incõſulto. Hanc autẽ habet ſententiã: Turrim ab ea parte, ubi paries, propter foramina, quibus trabium extrema capita inſerta erãt, inualidior uidebatur (illis. n. tabulatum impoſitum ſedebat) aggredimur diſſoluere, &c. o Homer. Il. 237. p Hyperbole eſt; ſed miram altitudinem capit declarare.

Eductam

Eductam tectis, unde [a] omnis Troia uideri,
Et Danaum solitae [b] naues, & Achaica castra,
Aggressi ferro circum, qua summa [c] labantes
Iuncturas tabulata dabant, conuellimus [d] altis
Sedibus, impulimusque: ea lapsa repente ruinam
Cum sonitu [e] trahit, & Danaum super agmina late
Incidit. ast alij subeunt: nec saxa, [f] nec ullum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulũ [g] ante ipsum, primoq. in limine [h] Pyrrhus
Exsultat, telis, & luce coruscus [i] ahena:

a Confirmat altitudinis summae fuisse, ab usu.

b Zeugma.

c Extrema. S.

d Versus rei accommodatissimi; ita ut uidere rem, non legere tantum censeri quis poßit.

e Quem edebat, cum moueretur.

f Zeugma.

g Vestibulum, locus est tectus, & conclusus ante aedes, quo aduersus tempestatis iniurias, ab itinere ad fores aditus fit; a stando appellatum. nam antiquitus, qui aedes lucukentiores aedificabant, locum uacuum ante ianuam relinquere solebant, qui inter fores domus & uiam medius esset. In eo, qui domus principem salutatum ueniebant, antequam admitterentur, eum aliquandiu opperiebantur; sed tamen neque intra aedes stabant, neque in uia, sed in domus uestibulo.

h Hic, a quibusdam, Achillis ex Iphigenia filius, dicitur; natus statim post uictimam illam in Aulide Boeotiae, uel, ut Pindar. in Eurypo. Notum enim, quod Diana, Iphigeniae miserta, in eius locum arietem substituerit. Sed hoc non est uerisimile. Malo, cum Tryphiodoro & Lycophrone, Achillis filium ex Deidamia Lycomedis filia, cum existimare. Nam hoc plurium testimonio scriptorum, maioriq. ratione nititur. Hunc Lycophron σκυρίου δράκοντα, appellat, quod caedibus, sanguineq. gauderet. De eo tradunt oraculum redditum, nisi ille ex Scyro ad Troiam accerseretur, numquam Troiam expugnatum iri: sin forte, ad expugnationem omnia facilia fore. Accersitus ergo, cum patria arma ei delata eßent, sibi ea deberi pertinacißime negauit, & proprijs armis pugnare maluit.

i Fulgore armorum aereorum. Sed Aes, pro ferro, ut, Ardentesq. cla. atque aera mic. cerno. Vide Gel. lib. VI. c. 5.

Qualis

Qualis [a] ubi in lucē coluber [b] mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis nouus exsuuijs, nitidusq. iuuenta,
Lubrica conuoluit sublato pectore terga,
Arduus ad solem, & linguis micat ore [c] trisulcis.
Vna ingens Periphas, [d] et equorū agitator Achillis
Armiger Autumedon. una omnis Scyria [e] pubes [f]
Succedunt tecto, & flammas ad culmina iactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesq. a cardine uellit
Aeratos: [g] iamq., excisa trabe, firma [h] cauauit
Robora, & ingentem lato dedit ore [i] fenestram.
Apparet [k] domus intus, & atria longa patescun:
Apparent Priami, et ueterum penetralia regum.
Armatosq. uident stantes in limine primo.

a Hom. Il. 240. uide Macr. Sat. lib.5.c.5.

b Comparatio a serpentis natura ducta, qui singulis annis (autumno & uere) pelle bis exsutus, uiridi iuuenta nouus apparet, ac reiuuenescit. id quod omnibus paene id genus animantibus accidere putatur, quae molli cute teguntur, ut lacertis, uiperis, stellionibus. Serpenti autem primum ab oculis pellis decidere incipit: quocirca, qui rem non intelligunt, eundem occaecari arbitrantur. Nicander auctor est, hieme per frigus & glaciem caecos fieri, rursus uero maratho, quod feniculum nostri uocant, gustato, acumen uisus ijs restitui. Quod cum Hortens. per Mala gramina notari existimo. Latius uide Pli. l.20.c.23. & Nicandri interpretem.

c Nam tum uelociter linguam mouent serpentes, ut triplicem eam habere uideantur.

d Ochesij filius, Aetolorum princeps, qui Palladis beneficio Orei galero tectus, Martis iniuriam in proelio euasit: quocirca eum Homer. Il. lib. V. inter illos connumerat, qui periclitabantur, ne in pugna interirent.

e A Scyro insula, una de Cycladibus.

f Proprie, genitalium lanugo est; per translationem, ad primam iuuentutem refertur.

g Vim Pyrrhi amplificat. h Perforauit.

i Tapinosis est, in Fenestram; quam suo more epitheto subleuat.

K Metaphora.

At domus[a] *interior gemitu, miseroq.*[b] *tumultu*
Miscetur: penitusq. cauae[c] *plangoribus*[d] *aedes*
Femineis ululant:[e] *ferit aurea sidera*[f] *clamor.*
Tum pauidae tectis matres ingentibus[g] *errant,*
Amplexaeq. tenent[h] *postes,*[i] *atq. oscula figunt.*[k]
Instat[l] *ui patria*[m] *Pyrrhus: nec claustra, nec ipsi*
Custodes sufferre ualent: labat[n] *ariete*[o] *crebro*
Ianua, & emoti procumbunt cardine postes.
Fit uia[p] *ui: rumpunt aditus, primosq. trucidant*
Immissi Danai, & late loca milite complent.
Non sic,[q] *aggeribus ruptis cum spumeus amnis*
Exijt, oppositasq. euicit gurgite moles,[r]

a *Ex Ennio de excidio Albano.*
b *Proprie tumultus est ingēs perturbatio, et quidem tanta, ut subinde maior ac maior inde oriatur. Cice. 8. Phil. ostendit ueteres tumultum Italicum, quod domesticus eßet; & Gallicum, quod Italiae finitimus esset, tantum dixiße, neque praeterea ullum alium nominasse. Et tumultum eße, quam bellum, grauius, argumento probat: quod bello Gallico uacationes ualeant, tumultu uero minime. Haec porro tumultus significatio, si qua alia, Liuij certe lectione dilucidior euadet.* c *camerata tecta, H. St. Cauaedium intelligit, quod post atrium erat. Post Tur. ex Var. & Vitr.* d *plangor, & planctus, proprie est, immoderatus fletus, cum corporis agitatione.* e *Lugubrem uocem edunt,* ἀπὸ τοῦ ὀλολύζειν, *ululare; quod nonnulli ulularum, alij luporum esse arbitrantur.* f *Hyperbolica locutio.* g *sine ordine uagantur, sparsim quemadmodum pecudes inter pascendum diuagantur. Quare pro pasci frequenter etiam usurpatur; Metaphorice pro delinquere & a uero tramite abesse.* h *Pathos ab gestib.* i *Dictum ex Rom. more, tribuentium aliquid relig. post. & liminib. T.* K *Ex Apollon. Argon ubi etiam Medea, patriam relinquens, postibus oscula figit.* l *Homer. Il. 135.* m *A parentis uirtute Pyrrhum amplificat.* n *Verbum emphaticum; pro, momento in terram sternitur.* o *Proceleusmaticus est. Aries autem bellicum instrumentum est, cuius impulsu muri diruuntur. Intrinsecus habebat trabem praefixam adunco ferro, ad lapides e muro extrahendos. Itaque a ferro capiti praefixo, uel a similitudine capitis arietini, Aries uocabatur; uel, quod dura fronte, arietum more, ad subruendos muros retrocedens uehementius cum impetu feriret.* p *Grauis, & rei praecipiti accommodata compositio.*
q *Homer. Il. 49. 122. uide Macrob. lib. 5. c. 5.* r *Aggeres.*

Fertur

Fertur in arua furens cumulo, cāposq. per omnes
Cum stabulis armenta trahit. uidi ipse furentem
Caede Neoptolemū,[a] geminosq. in limine Atridas:
Vidi[b] Hecubā, centūq.[c] nurus, Priamūq. per[d] aras,
Sanguine foedantē, quos ipse[e] sacrauerat, [f] ignes.
Quinquaginta[g] illi thalami,[h] spes tanta nepotum,
Barbarico[i] postes auro, spolijsq.[k] superbi
Procubuere: tenent Danai, qua deficit ignis.
Forsitan,[l] & Priami fuerint quae fata, requiras.
Vrbis ubi captae casum, conuulsaq. uidit
Limina tectorū, & mediū[m] in penetralibus hostē:
Arma diu senior desueta trementibus aeuo
Circūdat nequidquam humeris, & inutile[n] ferrum
Cingitur ac densos fertur moriturus in hostes.
Aedibus[o] in medijs, nudoq.[p] sub aetheris axe

a Pyrrhū.
b ut fidem auditorum sibi conciliet, a testimonio suo confirmat narrationē.
c numerus certus pro incerto ponitur.
d Pathos a loco sacro qui miseris in periculis asyli loco esse cōsueuit.
e Emphasis.
f Quod in ara Hercei Iouis, ad quā Priamus occisus est, fuisset sacratus ignis peruigil & perpetuus.
g sic & Homer. Il. XXIIII. πεντήκοντα ἔνεσαν θάλαμοι &c. Et Il. l. VI. Higynus autem recenset 54. Priami liberos; quorum nomina hic omitto, quod longior esse non possim. Alij; 51. numerant. Sunt tamen non indocti scriptores, qui affirmare nō verentur; quinque tantum Priamo filios fuisse, tres uero filias. Quinctus Calaber addit Tesiphonum, quem aliorum nemo recenset.
h Cubicula, ubi maritus cum uxore cubat.
i Phrygio, seu Asiatico, est autem pathos a materia, egregiaq. magnificentiae regiae amplificatio.
K uisendi & admirandi spolijs hostibus ademptis.
l occupatione transit ad exitum uere tragicum Priami; & describit animum eius uere regium & generosum, quamuis senecta iam debilitatum, uiribus carentem; qui rebus deploratis adhuc tamen in hostem se armat, ut armatus decore moriatur.
m in medijs aedibus.
n Quo frustra unus usurus erat.
o Topographia a loci religione, & illi adiuncta lauro, quam & ipsam ab antiquitate commendat; nam apud priscos mortales & arboribus sua inesse religio putabatur.
p sub diuo, quod Impluuium dicitur.

Ingens ara [a] fuit, iuxtaq. ueterrima [b] laurus,
Incumbens arae, atq. umbra complexa [c] penates.
Hic Hecuba,[d] et natae nequidquam altaria[e] circũ,
Praeciuites atra ceu tempestate [f] columbae,
Cõdẽsae,[g] et diuũ amplexae [h] simulacra [i] tenebãt.[k]
Ipsum autem sumptis Priamum iuuenilibus armis
Vt uidit, [l] Quae [m] mẽs tã dira,[n] miserrime coniux,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis, inquit?
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tẽpus eget; non,[o] si ipse [p] meus nũc afforet Hector.
Huc [q] tandem concede, haec ara tuebitur omnes:
Aut moriere simul. Sic ore [r] effata, recepit
Ad sese, & sacra longaeuum [s] in sede locauit.

a Iouis Hercei: ita dicta, quod undique muro saepta, munitaq. esset ἀπὸ τοῦ ἕρκου, id est saeptum. b Quã tradunt scriptores in medio atrij Priami fuisse, & arte mathematica factam, stipitemq. eius ex puro & puto auro fuisse XII. cubitorum. In summo diffundebat se in ramos, qui totum atrium tegebant. Flores, rami, & folia eius, partim ex auro, partim ex argento erant; & inter gemmas fructus radiabant. Hanc Vlysses & Diomedes, uel (ut alij) Palamedes, legati ad Helenam repetendam missi ad stuporem usque admirati dicuntur.
c Deos domesticos. d Ratae se religionis beneficio ad hanc aram tutas futuras, huc omnes, tamquam ad Asylum, confugerunt. Sed in bello nulli parcitur loco: neque sacri, neque profani habetur uel discrimen, uel ratio. Quare bene subiungit, Nequidquam. e Anastrophe, & pathos a loco. f Amplificatio a comparatione.
g Turmatim collectae, columbarum instar.
h Hoc Aeschylo est βρετέων ἔχεσθαι.
i Tutas se fore ratae ab hostili iniuria loci sacri relligione.
K Alias, Sedebant.
l Sub. Hecuba, sic locuta est. m Principium dehortationis ab amentis consilij reprehensione. n Proprie: quasi, Deorum ira, infusa.
o Fabric. in lib. de Syntax. Graeca, leg. Tempus eget non, ut sint duae negationes coniunctae imitatione Graeca, magisq. negent.
p Amplificat a maiori, adducta comparatione ab impossibili.
q Complexio, qua hortatur uirum ad tutius & sanius consilium.
r Pleonasmus. s Pathos, ab aetate.

Ecce

Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede [a] *Polytes,*
Vnus natorum Priami, per tela, [b] *per hostes*
Porticibus longis fugit, & uacua atria [c] *lustrat*
Saucius. illum ardens [d] *infesto uulnere* [e] *Pyrrhus*
Insequitur, iamiamq. [f] *manu tenet, & premit hasta.*
Vt tandem ante oculos euasit, [g] *& ora parentum,*
Concidit, ac multo uitam [h] *cum sanguine* [i] *fudit.*
Hic Priamus, [k] *quãquã in media* [l] *iã morte tenetur,*
Non tamen abstinuit, nec uoci, iraeq. pepercit.
At tibi [m] *pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,*
Dij, [n] *si qua est caelo pietas, quae talia curet,*
Persoluant grates dignas, & praemia reddant
Debita, qui nati [o] *coram me cernere letum*

a *Casum regis memoraturus, eius occasionem, ad Polyten filiũ refert. Hic enim cũ Pyrrho cõmissus, accepto uulnere aegre dilapsus fugit, donec insequente hoste sursũ deorsum per regiam agitatus, ad aram, & parentes perueniret, in quorum conspectu concidit. Proditum quoque historijs est, hunc Polyten, pedum uelocitati confisum, speculatorem in acie, a Troianis, ad Polychiam Troiae opidulum, accepto classis hostium accessu, collocatum.* b *Endyadis, pro, Per tela hostilia.* c *Circumspectat: ut l.8. Totum lustrabat lumine corpus.* d *Concitato ad cedendum spiritu ita insequitur, ut calcem fugientis premat, aut hasta assequatur.* e *Pro telo posuit.* f *Hypotyposis instantis Pyrrhi, ac iam prope praehensantis.* g *Cum difficultate tandem in conspectum parentum fuga uenit.* h *Mortuus est in ipso casu.* i *Respicit ad illam opinionem, qui animae sedem in sanguine esse putant. Alibi etiã eorum tangit opinionem, qui animam nil aliud quã sanguineam esse putarunt: ut, Purpuream uomit ille animam.* K *Inuictissimi animi regem, etiam desperatis rebus, describit: quem neque filij mors praesens, neque ineuitabile fatum, quod ob oculos cernebat, deterruit, quo minus libero spiritu, cum ferocissimo eodemq. uictore hoste de impietatis nota expostularet.*
l *Manifeste. S. quasi dicat, Quamquam ante oculos certam habeat mortẽ.*
m *Patheticae orationis exordium abruptum est.* n *Diuos impietatis ultores inuocat, ne tam nefarium facinus inultum relinquant. Respexit ad iustam uindictam, quae illum iam domum reuersum secuta fuit: cum enim Delphis sacrificabat Apollini, ab Oreste ante aram ob interceptam coniugẽ, oppressus est. De quo plura in lib. 3. dicentur.* o *Caussa, cur praemia digna imprecetur; Pathosq. a relatione filij & patris.*

Fecisti,

Feciſti, [a] & patrios foedaſti funere uultus.
At non [b] ille, ſatum quo te mentiris, Achilles [c]
Talis in hoſte [d] fuit Priamo, ſed [e] iura [f] fidemq. [g]
Supplicis erubuit, [h] corpusq. exſangue ſepulcro
Reddidit Hectoreum, meq. in mea regna remiſit.
Sic fatus ſenior, telumq. imbelle [i] ſine ictu [k]
Coniecit: rauco quod protinus aere [l] repulſum,
Et ſummo clypei nequidquã [m] umbone [n] pependit. [o]
Cui Pyrrhus: Referes [p] ergo haec, & nuncius ibis
Pelidae [q] genitori: illi [r] mea triſtia [s] facta,
Degeneremq. [t] Neptolemum narrare memento.

a Graecus loquẽdi mos a Latinis ſcriptoribus eleganter interdum uſurpatus; ita tamen, ut ſaepe, ob ignorationẽ ab huiuſmodi locutionis inſcijs loci deprauati fuerint. Quo de genere loquendi plura dicta ſunt in ſcholijs ad Salluſtij Fragmenta. Ne tamen lectorem fraudemus, hic quoque apponamus praecipua quaedam loca. Tibullus, lib. 1. eleg. 2. Securum in tenebris me facit eſſe Venus. Et Caecilius, apud Gell. lib. 2. cap. 23. Ferre ita me uxor forma, & factis facit. Cicero in Lucullo: Erant, qui illum gloriae cauſſa facerent ſperare, &c. b Ab exemplo contrario. acerba exprobratio degeneris, atq. impiae indolis, a diſſimilib. moribus, et ingenio Achillis. hac cõuincit eũ iſtoc patre nõ eſſe propugnatũ, qui multo aduerſum ſe, etiã tum hoſtẽ, clementior exſtitiſſet. c Hom. Il. 174. Increpat eũ a diſſimilitudine paternae uirtutis. Citat hũc locũ Quinctil. l. V. c. de exemplis. d Enallage perſonae; pro, in me. Caſus etiã mutatio eſt, pro, in hoſtẽ. e Comparat, in ſimili prope cauſſa patris ac filij indolẽ. Pater. n. inter alios Hectorẽ & Troilum; filius Politen, occidit; ſed nõ tã crudeliter. f Ne hoſtis ab hoſte uiolaretur. g Fidẽ pacis ad redimendũ datae. Hom. l. ult. Il. h Quod rex canis & ſenecta uenerandus, ex urbe in tentoriũ ſuũ, filij corpus auro redẽpturus, per hoſtiũ caſtra, Mercurio duce, deſcenderet; at te, Pyrrhe, filium eius, nil puduit natũ in conſpectu patris trucidare. i Inutile, ſine ui, quaſi imbecille, infirmũ, ac ſine uiribus. Alioqui etiã timidũ, et ignauũ notat. K Sine uiribus, ac uulnere. l Scuto aereo, aut clypeo; figurate materiam pro re poſuit. m Fruſtra, ſine effectu: quod, neq. penetrarit, neq. uulnus fecerit. n In media clypei parte; quae proprie Vmbo dicitur; unde Vmbilicus, cuiuslibet rei mediũ. o Id eſt, adhaeſit umboni minime penetrans. p Sarcaſmos. q Antonomaſia, & Appoſitio. r Hic, Illi, Donat. legit, ut ſit aduerb. pro, Illic. ſ Triſtitiã illi allatura. t Non reſpondentẽ moribus patrijs.

Nūc morere . haec dicēs, altaria [a] ad ipſa trementē
Traxit, & in multo lapſantem [b] ſanguine nati :
Implicuitq. [c] comam laeua, dextraq. coruſcum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit enſem.
Haec finis Priami fatorum . hic exitus illum
Sorte tulit, Troiā incenſam, [d] & prolapſa uidentē
Pergama, tot quondā [e] populis, terriſq. [f] ſuperbū
Regnatorem [g] Aſiae: iacet [h] ingēs litore [i] truncus,
Auulſūq. [k] humeris caput, et ſine nomine [l] corpus.
At me tum primum [m] ſaeuus circumſtetit horror.
Obſtupui : ſubijt [n] cari genitoris imago,
Vt regem [o] aequaeuum crudeli uulnere uidi
Vitam exhalantem : ſubijt deſerta Creuſa,
Et direpta domus, & parui caſus [p] Iuli.
Reſpicio, &, quae ſit me [q] circum [r] copia, luſtro.

a Pathos a loco. b Pathos, a filij relatione. c A rei indignitate. d Concitat affectus a miſerabili rerum ſpectaculo, potentia, opibus, et amplitudine imperij. e A fortunae mutatione. Vide Macr. l. 4. c. 2. f Clarū, ac potentē. g Imperauerat Phrygiae, & Mygdoniae. ideo regnator Aſiae uocatur, per ſynecdoch. h Vtrāque opinionem hic tuetur poeta; & eorum, qui Priamum ad Hercaei Iouis aram caeſum affirmant; & eorum, qui eum e regia in Sigaeum promontorium, ubi Achillis ſepulcrum erat, a Pyrrho raptatum, & obtruncatum ferunt. Communis tamen opinio eſt, eum ad aram Hercaei Iouis a Pyrrho occiſum. i Reſpicit ad Pompeij interitum, qui in Aegyptum fugiens, ab Achilla praefecto, interfectus, ac abſciſſo capite in maris litore, ſepulturae honore deſtitutus iacuit. K Non quod reuera Priamo abſciſſum fuerit caput, (auctor. n. eſt Cic. in Tuſc. q. Priamum, cum in aram confugiſſet, ab hoſtili manu gladio confoſſum) ſed quod alludere uelit poeta ad caſum Pompeij, ut iamiam monui. ex Ser. eiuſq. defenſore Florido l. 1. c. x. ſucciſiuarum lection. l Expolitiones ſynonimiae ad iterandos affectus. m Bonus imperator nō niſi ex ſumma neceſſitate cedere debet; quare hic τὸ πρέπον ſeruat. n Homiopathia, ac tranſitio a publicae calamitatis ratione ad priuatam, adeoq. domeſticam curam & ſollicitudinem : qua in re nominatim pietatem ſuā erga patriā, parentē, uxorē, liberoſq. oſtendit. o Hypotypoſis perelegans. p Pathos, a puerili aetate. notat Macr. l. 4. q De exercitu loquitur. pro eo, quod eſt, Quae copiae militū, quantus numerus armatorū. r Anaſtrophe.

Deseruere omnes defessi; & corpora saltu
Ad terram misere, aut ignibus aegra dedere.

a Duo & uiginti uersus sequentes, his duabus lineis īclusi; quod cum Deiphobi uerbis l. 8. pugnare uiderentur, a Varro, & Tucca sublati credūtur. Ego tamen, quod sine ijs, trūca quodāmodo esset sententia, aliquidq. omnino desiderari uideretur, non duxi omittēdos esse. Nec tamen ignoro, quam prolixe de ijs Fran. Collensis disputauerit. Vide Erythraeum. Quattuor omnino uet. l. inspexi, qui eos amittunt.

Iamq.[a] adeo super[b] unus eram, cū limina[c] Vestae
Seruantem, & tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida[d] adspicio. dant clara incendia lucem
Erranti, passimq. oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi[e] infestos euersa ob Pergama Teucros,
Et poenas Danaum, & deserti coniugis iras
Permetuens, Troiae, et patriae cōmunis[f] Erynnis,
Abdiderat sese, atque aris[g] inuisa sedebat.
Exarsere[h] ignes animo: subit ira,[i] cadentem
Vlcisci patriam, & sceleratas[k] sumere poenas.
Scilicet[l] haec Spartā[m] incolumis, patriasq.[n] Mycenas
Adspiciet? partoq. ibit regina[o] triumpho?[p]

b Tmesis: pro, Supereram. c Hom. Il. 121. d Helenam, per Antonomasiam. e Caussa erroris hopotyposi perturbati animi expressa. Estq. hoc ipsum uerisimile: quippe cum nusquam, neq. apud Troianos, neq. apud Graecos illi locus esse uideretur, minime mirum fuit, si in ara, ceu asylo tuto, abdita se contineret. f Auxesis, & appositio. g In aris. Quas autem ueteres existimarint aras, explicat Macrob. ex uetust. scriptoribus.
h Periphrastice, accidentibus iram describit, ob caussas, quas subiungit.
i Quae est sanguinis ardor circa cor. Recruduit autem in Aenea ira, quae belli diuturnitate consenuerat, ob patriae excidium, & conspectum Helenae delitescentis. K De illa scelerata: Vel sceleris poenas. Expolitio est.
l A fictione personae suae, cui orationem deliberatiuam affingit, uelit ne poenas de Helena sumere, nec ne. Principium abruptum est, uehemens, & concitatissimum, ab indigno ductum: quo a circumstantijs, urbis calamitatem, cum Helenae felicitate componit, quae eius auctor, & caput esse dicebatur. m Lacedaemonem. n Non suam, sed Menelai mariti sui patriam. o Tamquam regina: ut aliquoties supra.
p Quasi, de nobis uictis.

Coniu-

Coniugiumq., domumq., patres, natosq. uidebit,
Iliadum turba, & Phrygijs comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties toties sudarit sanguine[d] *litus?*
Non ita.[b] *namq.,*[c] *etsi nullum memorabile nomẽ*
Feminea in poena est, nec habet uictoria laudem,
Extinxisse[d] *nefas: tamen*[e] *& sumpsisse*[f] *merẽtis*
Laudabor poenas, animumq.[g] *explesse iuuabit*
Vltricis flammae, & cineres[h] *satiasse meorum.*
Talia iactabam, & furiata mente[i] *ferebar:*

Cum mihi se, non ante oculis tam clara, uidendam
Obtulit, & pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisq.[k] *uideri*
Caelicolis, & quanta solet; dextraq.[l] *prehensum*
Continuit;[m] *roseoq. haec insuper addidit ore.*

a *Perpetuae interrogationes coaceruatae indignitatem rei exaggerant in deliberatione.*
b *Subiectione negat haec tanta commoda, taleq. triũphi speciem Helenen in patriam reportaturã.*

c *Per antiphoram tacitae cuidam obiectioni occurrit.* d *Auxesis.*
e *Quidam hunc uersum ita distinguunt, ut, Tamen, cum praecedentibus iungant: ego, quod alioqui ἐναντίαν uersus cõmonstret, cum sequentibus collocare malui, quod cuique sententiam eius penitius introspicienti, manifestum euadet. Dubitat enim secum Aeneas, atque adeo ratiocinatur, melius ne sit Helenam interimere, an uero intactam relinquere. Quod ne faciat, dehortatur sexus ratio; ex aduerso autem alia ratio, quod nimirum, ipsa huius belli caussa principalis existimaretur, interimendam suadet, soluitq. priorem quasi obiectionem, a meritis illius; factumq. suum a pietate erga ciues laudet; qui propter eam pugnando fato defuncti sunt.*
f *Genus pro, genere, pro, Meritas* g *An. ult. fl. quidam expon. Animum inflammatum ad ultionem. Alij, Expl. ult. fl.* h *Manes occisorum, per synecdoch. quos in sepulcris habitare persuasum erat, & hostiarum sanguine expleri. Quamuis, inquit, in feminam saeuire turpe est: pietatis tamen nomine laudabor, quod caesorum ciuium umbras hostium suorum sanguine expleuerim.* i *Extremũ Aeneae periculũ ostẽdit Virg. quo, nisi auxilio diuino, expediri non potuerit.* K *Spectari a caelicol. nam maiores eße credebant habitu corporis deos, quã hoĩes. Tur. ex Tranq. & Tacito.* l *Qua Helenae ictum minabatur.* m *Imitatus est locum Hom. l. 1. Il. de Achille furente in Menelaum.*

a Orati, Veneris, qua filium hortatur, ut pietatis potius quam irae aut uindictae rationẽ habeat. b superuiuat; superstes sit. c Nisi m.c. restitisset, iam fl. tulissent; uel per modum potentialem ut uocant grãmatici, pro Hausisse potuerint, tulisse, restitisse etc.

Nate,[a] quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius adspicies, ubi fessum aetate parentem
Liqueris Anchisen? superet[b] coniux ne Creusa,
Ascaniusq. puer? quos omnes undique Graiae
Circum errant acies, &, ni mea cura resistat,[c]
Iam flãmae tulerint, inimicus & hauserit ensis.
Non[d] tibi Tyndaridis facies inuisa[e] Lacaenae,
Culpatus ue[f] Paris, uerum[g] in clementia[h] diuum
Has euertit opes, sternitq. a culmine Troiam.
Adspice.[i] (nãq omnem, quae nũc obducta[k] tuenti
Mortales hebetat[l] uisus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentis
Iussa[m] time, neu praeceptis parere recusa)
Hic, ubi disiectas moles,[n] auulsaq.[o] saxis
Saxa uides, mistoq. undantem[p] puluere fumum;
Neptunus[q] muros, magnoq. emota tridenti

d Hom.Il.32. e *Laconicae seu Spartanae, & Tyndari filiae.* f *Criminosus. Ser.* g *Fabric. hic anaphoricã quãdã βεβαίωσιν cõstituit, quã ex uetustis lib. et Donati auctoritate astruit, hoc modo legendo: Diuũ inclementia, diuũ &c. Quae sane lectio maximã uim habet, nec displicere posset, ni Carp. exẽplar, & quinque praeterea scripta alia, in uulgata hac lectione manerent* h *Caussam Troiani excidij ab Helena in deos transfert.* i *Attẽtio ad cõfirmationẽ. Mutuatus est hũc locũ ab Hom. Il. l.v.* K *Simplex pro Cõposito; intuẽti & inspicienti.* l *Profecto ita se res habet: nisi enim caecitatis caligo, ac ignorantiae nubes, pectorib. excutiatur, inter uoluptates & uirtutes nihil magnopere dijudices. Sed mens erroris nebulam exsuta, diuinitusq. illustrata, diuinam prouidentiam & potentiam agnoscit, erroremq. suum tum demum intelligit.* m *ueretur, ne, imperanti sibi fugam, non pareat. Hom. Il. 129.* n *Quos uocet Molos, statim subijcit, saxa. s. saxis murorũ auulsa. Amplificat aũt murorũ ruinã a signis cõsequẽtib. nã ex ponderũ latericiorũ ruina, puluis ceu fumus in aerẽ surgit.* o *Anadiplosis,* p *ad undarum speciem in nubem se erigentem.* q *Hanc historiam uide apud Hellanic. Higyn. & Homer. Il. enarratorem.*

Fundamen-

Fundamenta[a] quatit, totamq. a ſedibus[b] urbem
Eruit. hic, Iuno Scaeas[c] ſaeuiſſima[d] portas
Prima tenet, ſociumq. furens a nauibus agmen
Ferro accincta uocat.
Iam ſummas arces Tritonia,[e] reſpice, Pallas
Inſedit, nimbo effulgens, & Gorgone[f] ſaeua.
Ipſe pater Danais animos, uireſq. ſecundas
Sufficit;[g] ipſe[h] deos[i] in Dardana[k] ſuſcitat arma.
Eripe,[l] nate, fugam, finemq. impone labori.
Nuſquam abero, & tutũ patrio te limine[m] ſiſtam.
Dixerat, & ſpiſſis noctis ſe condidit umbris.
Apparent[n] dirae[o] facies, inimicaq. Troiae
Numina magna deum.
Tum uero[p] omne mihi uiſum conſidere in ignes
Ilium, & ex imo uerti[q] Neptunia[r] Troia:
Ac ueluti, ſummis antiquam in montibus[s] ornũ
Cum ferro acciſam, crebriſq. bipennibus inſtant
Eruere agricolae certatim; illa uſque minatur,

a Cenſebãt .n. Nept. tridẽte ſuo nõ ſolũ mare, ſed terrã et mouere & labefactare: ſed & partes abrũpere. T. Iccirco aut Troiae muros a Nept. fingit dirui Virg. quod durãte obſidione grauiſſimo terraemotu, (qui plerũque maritimas urbes ĩfeſtare ſolet) fuerint cõcuſſi, & euerſi. b A fundamẽtis. c Circa has portas ingens certamen fuit, de corpore Achillis, teste Homero. d quae fugam uetaret. e Cur Tritonia uocetur, ſupra explicaui h. l. 2. Nec dubijs ea ſigna dedit Tritonia monſtris. Fuſius uide Plin. l. 5. c. 4. & Il. Homer. IIX. enarratorem, Heſychiũ & Iſaacum Tzetzen. f capite Meduſae, quae Gorgon dicitur, & in clypeo Palladis erat. Vide Apollonij enarratorẽ l. 4. Argonau. & Pherecydis l. 2. Heſiod. Theogon. Lycophronis interp. Fulgent. lib. 2. Mythologices, Herodot. & Diod. nã hic ſingulas aut fabulas aut hiſtorias adducere, noſtri inſtituti nõ eſt. g ſubminiſtrat, ἐπαρκεῖ. h Emphaſim habet: q. d. Iuppiter ipſe, qui omnib. aequus eſſe ſolet, odio proſequitur Troianos. i Neptunũ, Iunonẽ & Palladẽ. K Ad Dardani perfidiã aperte alludit. l cape celeriter. m Domo per ſynecdoch. n Reſpicit ad nubẽ, oculis detractã. o Horrendae & infeſtae. p iam nube oculis detracta, cuius uitio horum nihil adhuc uiderat, cũcta pateſcũt. q Euerti; ſimplex pro compoſ. r Epithetice; a Neptuno & Apolline muris cincta. ſ Vide Pli. l. 26. c. 27.

Et tremefacta comam [a] concuſſo uertice nutat;
Vulneribus donec paullatim euicta, ſupremum
Congemuit, traxitq. iugis auulſa [b] ruinam.
Deſcẽdo, ac, ducẽte deo, [c] flãmam inter, [d] & hoſtes
Expedior: [e] dant tela locum, flammaeq. [f] recedunt.
Aſt, ubi [g] iam patriae peruentum ad limina ſedis,
Antiquasq. domos; genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumq. petebam,
Abnegat exciſa uitam producere [h] Troia,
Exſiliumq pati. uos o, quibus integer [i] aeui
Sanguis, ait, ſolidaeq. ſuo [k] ſtant robore uires,
Vos [l] agitate fugam.
Me, ſi caelicolae uoluiſſent ducere uitam,
Has mihi ſeruaſſent ſedes. ſatis una, ſuperq.
Vidimus excidia, & captae ſuperauimus [m] urbi.

a Ramos: per metaphor. ab animali ad nõ animal: ut etiã in Vulneribus, & Congemuit. b aliarum arborum. c Aduerte Deo, dictũ de dea: quod, quare maluerit, quam aliud, conſidera. Sũt, qui, Deus, in feminino genere, Graecũ eſſe dicãt. Sunt et alij, qui Virg ad Cypriũ Veneris ſimulacrũ, reſpexiſſe tradant: ac proinde, quemadmodũ Ariſtoph. ἀφρόδιτον, Venerem uocat; ſic eam hic Deum uocari. Addubitaſſe.n. ueteres, Macrobius l.3.c.7. & 8. auctor eſt, mas ne Venus, an femina fuerit. Qua de cauſſa, Cyprij, ſimulacrũ eius barbatum, ueſte tamen muliebri, finxerũt; cui uiri, muliebri etiam ueſte; mulieres autem uirili ſacrificabant. Caluus etiam poeta, Venerem appellat Pollentem deum: & alibi Virg. Nec dextrae erranti deus abfuit. Apud Silium quoque, Deus, eſt feminine intrinſecus enunciatum. Pompon. Laet. Deo, exponit, pro Numine Veneris. d Anaſtrophe & Endyadis; pro, inter flam. hoſtiles. e Impeditus extrahor. Metaphora ab animalibus, quae pedib. laqueo aut tricis impeditis difficulter ſe euoluunt. f a me ſcilicet. g Tranſitio ad domeſticã tragoediam: & primum quidẽ ad pietatem ſuam erga parentem Anchiſen, quem humeris ſuis urbe cupiebat efferre. h Diutius ducere, extendere, in longum ducere. i Iuuenes intelligit Ser. quia non eſt integer ſanguis in ſenibus: in quibus eum minui per aetatem, phyſici dicunt: unde illis tremor. K ſine alterius auxilio, quo eget Anchiſes. S. l Principium, exhortatione ad fugam, conſtat; quã ab eorũ aetate confirmat, quae idonea eſt ad res magnas in poſterum gerẽdas: cui opponit ſenium ſuum, quod corpore fracto, inutilis diutius uitae ſit futurus. m ſuperſtites fuimus.

Sic, o sic positum [a] affati discedite corpus.
Ipse [b] manu mortem inueniã: miserebitur [c] hostis,
Exuuiasq. [d] petet: facilis [e] iactura sepulcri est.
Iampridem inuisus diuis, & inutilis annos
Demoror, [f] ex quo me [g] diuũ pater, atq. hoĩum rex
Fulminis [h] afflauit uentis, & contigit igni.
Talia [i] perstabat memorans, fixusq. [k] manebat.
Nos contra [l] effusi [m] lacrymis: coniuxq. Creusa,
Ascaniusq. omnisq. [n] domus, ne uertere [o] secum
Cuncta pater, fatoq. urgenti incumbere uellet.
Abnegat, [p] incoeptoq., et sedibus [q] haeret in ijsdẽ.

a id est, me hic, ut mortuum & iacẽtem, relinquite. T. Alludit ad priscorum morẽ; quo, ter Vale conclamabant, in moribundis: quod uitalis spiritus inclusus nõ raro fallere soleat. Quibus nil respondentibus, quasi desperatis rebus, tandem rogo corpus imponebatur. b Manu hostis inuen. mortem. S. Alij intel. Manu mea; & miserebitur hostis me ad hoc adiuuans: ut nimirum ad Catonis mortem uiolentam respexisse uideatur. c Prouerbial. e Suida deprompta locutio, cuius supra memini. Vide Chiliad. Adag. titulo, Quod uel ipse Momus probet. d ut hosti detracta spolia. e Oratio ab homine prudenti, sed in reb. desperatis mortem optante, profecta; plena praefracti spiritus obstinatiq. animi, sed φιλοπάτριδος. f Detineo, quos iamdudum ferro aut laqueo abruptos oportuit. Addit caussam, quod superis inuisus sit: & confirmat a signo, quod a Ioue fulmine tactus esset; cum nemo nisi inuisus & ob scelus, ab Ioue irato feriri soleat. g de Veneris cõcubitu gloriantem. h Expolitio. Fulmen nil aliud est, quã uẽtus igneus triũ siderum, qui in terras decidit; qualis plerumque carbonis crepitum antecedit. De huius ratione, multa Aristot. Seneca, Plin. & alij prodidere. Stoici, Epicurei, & ueteres philosophi mire dissentiunt circa fulminis rationem: tamen omnes quotquot sunt uentum esse fatentur. Persistit autem poeta in Metaphora, cum eum afflatum. i. flatu ac uento fulminis tactum dicit; id quod luculenter statim expolit, cum ait, Et contigit igni. i Talibus dictis perseuerabat in moriẽdi consilio. K obstinatus. metaphora in expolitione. l Diuisio, qua tragicam domestici luctus faciem exponit. m Hypallage; pro, Effusi in lacrymas: uel, Effusis lacrymis. n pro familia posuit: ut Cic. Att. Tota domus te salutat. Per metonymiã. o Euertere. Simplex, pro cõposito. p Constãtissime negat. q Decore fingit patrẽ Aeneae sedentẽs quippe, senem decrepitum, & per aetatem inualidum; tum ẽt fulmine ictum.

Rurſus in arma feror, mortemq. miſerrimus opto.
Nã, quod [a] conſilium, aut quae iã fortuna dabatur?
Me ne [b] efferre [c] pedem genitor [d] te poſſe [e] relicto
Sperasti? tantumq. nefas [f] patrio [g] excidit ore?
Si nihil [h] ex tanta ſuperis placet urbe relinqui;
Et ſedet [i] hoc animo; perituraeq. addere Troiae
Teque, tuosq. iuuat: patet iſti ianua leto:
Iãq. aderit [k] multo Priami [l] de ſanguine Pyrrhus;
Natũ [m] ante ora patris, [n] patrẽ q. obtrũcat ad aras. [o]
Hoc [p] erat, alma parens, quod me per tela, per ignes
Eripis, ut medijs hoſtem in penetralibus, utque
Aſcaniumq. [q], patremq. meum, iuxtaq. Creuſam,
Alterum in alterius mactatos [r] ſanguine cernam?

a *Quo conſilio, quid tẽtarem, dubius eram: patre ne relicto reliquorum ſaluti conſulerem, an cum eo omnes in praeſens diſcrimen conijcerem.*
b *Principium abruptum.*

c *Myoſis est; nedum fugere.* d *Decorum ſeruans, patrem amanter, & pie obiurgat, de obfirmata pertinacia; facti turpitudine propoſita; quod omnes in praeſentem mortem, nullo ſuo commodo, aut ſalute, temere praecipitare, quam ſuorum incolumitati conſulere malit.* e *Reiectio ab indecoro, & turpi. Hortatus fuerat Anchiſes ſuos ad fugam: ſed quid aeque turpe, aut magis alienum ab officio filij, quam relicto ad caedem patre, fuga ſibi & ſuis conſulere?* f *Ut, te auctore, facinus illud nefarium a nobis, haud citra impietatis notam, in te perpetretur.* g *Cum potius ſit boni patris, qualem te mihi eſſe exiſtimo, filium, ad honeſtum, & pietatem exhortari.* h *Refutat ſuperiorem patris ratiocinationem, minus apte concluſam; & infert; ne ſe quidem fugere debere.* i *Si ſic ſtat ſententia.* K *Reuertetur a caede Priami.* l *Terret eum ab exẽplo Priami, & recentis caedis auctore, argumento ſumpto a maiori.* m *Pathos, a perſona ſua.* n *A relatione; affectus uehementer ad mouendum accõmodatus.* o *A loco, ut perſtet in exemplo Priami. Neceſſario autem hos affectus adhibet, quod nulla aeque argumenta efficacia ſint ad obſtinatum patris animum retundendum.* p *Alij,* Hocc' *erat. Eſt autẽ exornatio ad matrem Venerem. Ab rei indignitate argumentatur.* q *Gradatione rẽ mire amplificat: Cernam hoſtem in penetralibus, Aſcaniũ mactari, patrẽ trucidari, uxorẽ perimi, et hos in mutuo ſanguine uolutari? ecquid his ĩdignius excogitari poſſet?* r *Atrocitate dictionis rei ĩdignitatẽ exaggerat.*

Arma[a] uiri ferte arma: uocat[b] lux[c] ultima uictos:
Reddite me[d] Danais: sinite instaurata reuisam
Proelia. numquam omnes hodie moriemur[e] inulti.
Hic[f] ferro accingor rursus, clypeoq. sinistram
Insertabam aptans, meq. extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa[g] pedes in limine coniux
Haerebat, paruumq. patri[h] tendebat[i] Iulum.
Si periturus abis; & nos rape in omnia[k] tecum:
Sin[l] aliquã expertus sumptis spem ponis in armis;
Hanc primum tutare domum. cui[m] paruus Iulus,
Cui pater, et coniux, quondam tua dicta, relinquor?
Talia uociferans gemitu tectum omne replebat:
Cum subitum,[n] dictuq. oritur mirabile[o] monstrũ:
Namque manus inter, moestorumq. ora parentum,
Ecce leuis summo de uertice uisus Iuli
Fundere lumen apex,[p] tactuq. innoxia molli
Lambere[q] flãma comas, & circũ tempora[r] pasci.
Nos pauidi trepidare[s] metu, crinemq. flagrantem

a *Mixti pedes, uocisq. Arma, repetitio, mirũ, quam elegãter impetum concitati animi exprimant.*
b *Vocat ad mortem.*
c *Dies, per synecdochẽ. Porro sine peroratione abrumpitur oratio, id quod res trepida postulabat.*
d *Quibus me mater eripuit.*

e *Animi rebus desperatis concitati solatium magnum, uindicta est.*
f *Hom. Il. 70.* g *Pathos, a gestu uxoris, & aetate pueri. Facile. n. praeferocem spiritum a destinato, & praecipiti consilio auertunt uxores, sobolem patri obÿcientes.*
h *Mihi, patri.* i *Obtendebat.*
K *In omnia pericula, in omnes casus.*
l *Hom. Il. 70.* m *Epitheto commendat aetatem.*
n *Occasionem memorat, quae fuit Anchisae oblata ad capessendam fugam, prodigium scilicet, unde deorum uoluntatem apprehendit. Colligunt nonnulli ex hoc loco, Anchisen uaticinandi, aut augurandi non imperitum fuisse: ut plurimis alÿs exemplis clarius euadet.*
o *Prodigium.* p *Summitas pilei. S. Vide Val. Max. de Sulpitio.*
q *Leuiter tangere: metaphora est, ab animali ad non animal, s. ignem; ut & Pasci.* r *Crescere: attamen citra omnem pueri laesionem.*
s *Enallage modi; pro; Trepidabamus, excutiebamus, &c.*

Excutere,

Excutere,[a] et sãctos[b] restinguere fontibus[c] ignes:
At pater Anchises oculos ad sidera laetus[d]
Extulit, & caelo[e] palmas cum uoce tetendit.
Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Adspice[f] nos: hoc tantũ: et si pietate[g] meremur,
Da deinde auxilium pater, atq. haec omina firma.
Vix ea fatus erat senior, subitoq.[h] fragore
Intonuit[i] laeuum, & caelo lapsa per umbras
Stella facem ducens[k] multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idaea[l] claram se condere silua,

a Liu. l. 1. decad. 1. auctor est idẽ accidisse Ser. Tullo, adhuc puero, dormientiq. ĩ regia; uerum cum quidam familiarium ignem excutere uellet, apportataq. ad restinguendam flammam aqua accurreret, ab regina retentum fuisse, sedatoq. tumultu moueri puerum uetuisse, donec sua sponte expergisceretur; mox, cum somno & flammam abijsse. Quam rem regina Tanaquil, regi Tarquino Prisco ita interpretata fuit: Illum puerum aliquando lumen & praesidium regiae futurum. quod & sic euenit. Ceterum in diuersa regni denunciatione, mirum cur hic ignis extingui uoluerit, ille uero relinqui, donec sua sponte extingueretur. Vide Plin. l. XXIIX. c. 2. b Inuiolabiles, castos. Macrobius, sacros exponit, quasi caelitus profectos. c Aqua; synecdochice. d Nam intelligebat omen, quod a dijs datum erat: quare eos precatur, ut firmum id esse uelint, quod significarunt. e Ad caelum, octauo casu: ut alibi, It clamor caelo. f Intuentes enim dij iuuant, & fauent. ut l. 1. Aen. Parce pio generi, & propius res adspice nostras. Vbi Corr. exponit Propius adspicere; pro, uicinius, & amicius intueri. Quod theologi Respicere, & propitium esse, efferre solent. g A suis meritis & uerecunda pietatis cõmendatione. h Confirmatio ostẽti, & cõprecationis, ab alio signo auspicato, hoc est, omine secuto. erat id tonitruum laeuum, & secunda caussa, cur filio ad fugam hortanti consentire debeat. Cur autem laeuum fulmen, prosperum dicatur, uide Dionys. Macrob. l. 3. c. 1. & Cic. l. 2. de diuin. i Prosperum. nomen, pro aduerb. K Periphrasis Cometae, quae lucidam caudam post se trahit, & tandem labitur, ut l. 1. Georg. Saepe etiam stellas uento impendente uidebis Praecipites caelo labi, noctisq. per umbras Flammarum longos a tergo albescere tractus. l Vbi erat Aeneae domus.

Signantemq.[a] uias : tum longo limite[b] sulcus
Dat lucem, & late circum loca sulphure[c] fumãt.
Hic uero uictus[d] genitor se tollit ad auras,
Affaturq. deos, & sanctum[e] sidus[f] adorat.
Iã iã nulla mora est: sequor, &, qua ducitis, adsum.
Dij patrij seruate domum, seruate nepotem:
Vestrũ hoc[g] auguriũ, uestroq. in numine[h] Troia est.
Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuso.
Dixerat ille: & iam per moenia clarior[i] ignis
Auditur, propiusq. aestus incendia uoluunt.
Ergo[k] age, care pater, ceruici imponere nostrae:
Ipse subibo humeris, nec me labor[l] iste grauabit:
Quo res cũque[m] cadent, unum, & cõmune periclũ;
Vna salus ambobus erit. mihi paruus Iulus
Sit comes, & longe[n] seruet uestigia coniux.
Vos famuli, quae dicam, animis aduertite uestris.
Est urbe egressis tumulus, templumq. uetustum

a Scintillis relictis.

b Metaph. ab agrorum cardinibus, in quibus proprie limites sunt, uiae et termini, qui transuersim agros diuidunt: & persistit in metaphora, cũ addit, Sulcum dare lucem; nec ab allusione recedit.

c Quod fulgura & fulmina sulphuris odorem habeant.
d Coactus mihi assentiri, uel, mihi cedere. Aut, ut Pomponius Laet. Firmato augurio uictus. e Hoc eo scribit, ut ad priscorum opinionionem alludat; qui sulphur diuinum ignem esse putarunt. Vnum .n. dumtaxat habent uocabulũ, quo Sulphur & Diuinum notent, θεῖον scilicet; quod Aesch. κεραύνιον πῦρ recte interpretatur, ἀπὸ τοῦ θεοῦ. Itaq. in sulphureo fumo, Iouis fulmen agnoscit: quo admonitus ab obfirmato consilio discessit. Quare disertissime hic attexuit, tum demum uictum Anchisen, & sanctum sidus adorasse. f Hom. Il. 261. g Agnoscit prodigium, non fortuitum, sed a dijs profectum: eoq. se moueri ait ad deserendam deploratis iam rebus patriam. h In potestate uestra, in uestro arbitrio. Epanaphora est, intendens affectus.
i Amplificat horrorem, ut praecipitantius fugiat.
K Quia iam consensisti.
l A facili extenuat laborem,
m Tmesis. n Procul obseruet uestig. ut sequatur ex internallo.

Desertae [a] *Cereris,* [b] *iuxtaq. antiqua* [c] *cupressus,*
Relligione patrum multos seruata per annos.
Hanc ex diuerso [d] *sedem ueniemus in unam.*
Tu genitor cape sacra manu, patriosq. penates.
Me, [e] *bello e tanto digressum, & caede recenti,*
Attrectare nefas, donec me flumine [f] *uiuo.*
Abluero. [g]
Haec fatus, laetos humeros, [h] *subiectaq.* [i] *colla*
Veste super, [k] *fuluiq. insternor* [l] *pelle* [m] *leonis,*

a *Videtur enim hoc fanum Cereris quindecim stadijs ab Scamandro absuisse. si situm loci diligenter consideremus.*

b *Bene Cereris fanum ante urbẽ facit esse; quia dea rusticorum est, & frumentum molendiq. eius ratio, inuenta illius sunt.*

c *Cupreßus quoque ob funestam naturam mire hic quadrat. Est enim sacra Diti, & funebre signum ad domus funestas, maxime nobilium apud Rom.*

d *Diuersis itineribus.*

e *Religiose se profanatum nocturna cede agnoscit. Nam fas non erat pontificem, qualem fingit Aenean, nisi manibus lotis sacra attingere. Itaque patri negotium sacra contrectandi mandat. Sic & post Caietae nutricis funus, cum sub acceßum in Italiam, Iouem, & Phrygiam matrem inuocaret, hoc ipsum factitauit.*

f *Aqua fluenti, quam Dido l.* IV. *Aen. fluuialem lympham uocat. Liu. lib.* I. *Dec.* I. *Quin tu, inquit, uiuo perfunaeris flumine? in infima ualle praeterfluit Tibris.*

g *Hic notandum, ut & supradicto loco, Aenean dijs superis sacrificaturum, totum corpus abluisse: cum Dido tamen, adeoq. ipse, sacrum dijs inferis facturus, tenui adspersione dumtaxat utantur: Dic, inquit, properet fluuiali adspergere lympha. Vide Macr. Sat. l.* 3. *c.*1.

h *Oratio est per synecdoch. enunciata. Porro ab euidenti signo uiri robur colligit.*

i *Enallage numeri.*

K *Anastrophe; uel etiam Tmesis, si refer. ad Insternor.*

l *Homer. Iliad.* κ.

m *Tractum est illud, ab antiquis heroibus, quidecoris, & horroris gratia ad terrorem incutiendum ferarum pellibus, ac praecipue leonum tegi solent. ut Alexand. l.*VI.*c.*XXVI.

Succe-

Succedoq.[a] oneri[b]: dextrae se paruus Iulus
Implicuit, sequiturq. patrem non passibus aequis.
Pone subit coniux, ferimur per opaca[c] locorum:[d]
Et me, quem dudum non ulla iniecta mouebant
Tela, neq. aduerso glomerati[e] ex agmine Graij,
Nunc omnes[f] terrent aurae, sonus excitat[g] omnis
Suspensum,[h] et pariter comitiq., oneriq. timentẽ.
Iamq.[i] propinquabam portis, omnemq. uidebar
Euasisse uiam; subito cum creber ad aures
Visus adesse pedum sonitus, genitorq. per umbrã
Prospiciẽs, nate, exclamat, fuge nate, propinquãt;[k]
Ardentes[l] clypeos, atque aera micantia cerno.
Hic mihi, nescio quod, trepido male numẽ[m] amicũ

a Subeo hu̇meris: ut supra. Ipse subibo humeris, nec me labor iste grauabit.

b Porro hoc commentum de Aenea patrem humeris portante, sumptum est ex Sophocle.

c Dixit iam, Arboribusq. obtecta recessit. d Quomodo fugerit Aeneas, uide plures sententias scriptorum apud Pomponium Lact. & Hortens. in hunc locum.

c Collecti undique. Ducta metaphora a glomo, in quo fila in globi speciem sunt collecta.

f Peruenuste fugientium pauorem, & ad quamlibet auram, formas, & inanes species per umbram imaginantium, depingit.

g Consternat. h Dubium; per Metaphoram.

i Diserte attentionem parat transitione ad ea quae postea insecuta sunt, ac rursum mille armatorum agmina per umbram sibi occurrere imaginatur. K Hostes scilicet. Anaphora uocis Nate, trepidationem arguit, perinde ut ellipsis.

l Per similitudinem ferreos, candefactosq. clypeos, Ardentes uocat. Subdit deinde expolitionem, qua ferreorum armorum lucem significare se declarat.

m Infensum, & iratum. Genium malum intelligit, cui bonam incommodorum nostrorum partem acceptam ferimus; Graeci ἀλάστορα uocant. Prisci enim arbitrabantur, singulis binos genios assignatos; neque hominibus tantum, sed & locis: quorum alter perniciem, alter salutem moliretur. Quos secuti Theologi, hominibus recens natis, angelum bonum, & malum assignant.

Confu-

Confusam [a] eripuit [b] mētem. namque, auia [c] cursu
Dum sequor, & nota excedo regione uiarum,
Heu misero coniux fato ne erepta Creusa
Substitit, errauit ne uia, seu lassa resedit,
Incertum: nec post oculis est reddita [d] nostris:
Nec prius amissam respexi, animumq. [f] reflexi,
Quam tumulum [e] antiquae Cereris, sedēq. [g] sacratā
Venimus. hic demum, collectis omnibus, una
Defuit, & comites, natumq. uirumq. [h] fefellit.
Quem [i] non incusaui [k] amens hominūq., deorūq.? [l]
Aut quid in euersa uidi crudelius urbe?
Ascanium, Anchisenq. patrem, Teucrosq. penates
Commendo socijs, & curua [m] ualle [n] recondo:
Ipse urbem repeto, [o] & cingor fulgentibus armis.
Stat [p] casus renouare omnes, omnemq. [q] reuerti

a Perturbatam, impotentemq., atque etiā amentem animum, ut paullo infra.
b Ad imitationē Homeri de stupore Glauci Iliad. VI. φρένας ἐξέλετο, eripuit mentē; pro, spoliauit prudentia.

c Caussa perturbationis; amissa coniux; quod auijs itineribus e nota uiarum regione ad portam contenderit. d Tantum enim umbram eius uidit. e In mentem uenit oculos reflectere.
f Ellipsis; pro, ad tumulum.
g Copia sermonem expolit, & exornat.
h Spem sefellit comitum, &c.
i Transit ad exemplum pietatis in uxorem, quam circa templum Cereris desiderauit: quam etiam contempta morte, & tantis periculis, quaerere nō fuit grauatus. Est autem hoc principium indignationis plenum ob amissam coniugem. K Querella prosecutus sum. Quod autem uir pius deos pariter & homines incusasse se confitetur, affectibus humanis condonandum est. l Polysyndeton in hypermetro.
m Curuam uocat epitheticōs; uel ob circumiectos montes; uel, ob uicina litora, quae curua dicuntur.
n Sic & lib. I. dixit, In conuexo nemorum.
o Hysteronproteron; pro, Cingor armis, atque urbem repeto.
p Certum mihi est, uelutq. fixum in animo & immotum; ut antea saepe locutus est. Arguit autem certissimum consilium, a quo nullis precibus potuerit dimoueri. q Collusio; subijcit quos casus renouare uelit.

Per Troiam, & rursus caput obiectare periclis.
Principio muros, obscuraq.[a] limina portae,
Qua gressum extuleram, repeto, et uestigia[b] retro
Obseruata sequor per noctem, & lumine[c] lustro.
Horror ubique[d] animos, simul ipsa silentia terrẽt.
Inde, domum si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero. irruerãt[e] Danai, et tectũ omne tenebãt.
Ilicet[f] ignis edax summa ad fastigia uento
Voluitur: exsuperant flãmae: furit aestus ad auras.
Procedo ad Priami[g] sedes, arcemq.[h] reuiso.
Et iam porticibus uacuis Iunonis asylo,[i]
Custodes[k] lecti Phoenix,[l] & dirus Vlysses

a Per hypallagen, pro, Nocte obscura. b Mea scilicet. c Oculis circũspicio. d Exaggerat ea, quibus horror inyciebatur Nox, Solitudo, Silentium, Incendium, Armorũ terror, etc. e Excusandae proditionis gratia, ait hostes domũ occupasse. f Illico: sumptum a iudicijs. g Patris Creusae. h Ne prioris narrationis memoria excidat, iterum regiam uidisse se ait. i Asylum grammatici dictum arbitrantur ἀπὸ τοῦ συλάω, id est, praedor: uel ἀπὸ τοῦ συράω, ἢ σύρω. est autẽ α, priuatiua particula: unde Asylon interpretãtur, locum ex quo nemo extrahi, aut rapi possit; confirmantibus id ipsum Polluce, et Suida. Liu. autem l. IIX. dec. 3. auctor est, tẽplũ Apollinis Delij, Asylum fuisse. In summa, non desunt uiri graues, qui omnia templa sacra a Graecis, Asyla nuncupata, autument. Athenienses porro omnium primi Asylum exstruxisse creduntur: ad quod respiciens Romulus, postea Roma condita, alterũ aperuit, inter Capitoliũ & Palatiũ, in loco sacro, a quo Luceres dicti fuere. Hic autẽ nil eiusmodi interuenit. sed templum Iunonis ab Ilo censitũ, ad Graecorũ imitationẽ, Asylum nominat, uolens nonnihil ad Ili nomẽ alludere. K Ne existimetur non adijsse regiam, memorat quid ibi uiderit. l Hic fuit Amyntoris filius, qui patris imprecamina & diras deuotiones formidans, ad Peleum, Achillis patrẽ, sanguine sibi coniunctum fugit; a quo perhumaniter, ut debuit, exceptus, Dolopiae regno donatus fuit; deinde etiam paullo post, quod Peleus eum sibi fidißimum cognorat, Achillem filium, admodum adolescentem, cum militari scientia, tum etiam dicendi facultate erudiendum ei misit. Quantum sub eo praefecerit, non est obscurum ex hoc poeta. Hic ergo inter ceteros Graecorum duces, etiam ad Troiam cum quinquaginta nauibus uenit, ac uicta Troia praedae custodiendae una cum Vlysse praepositus fuit, ut hinc clarum est.

Praedam

a Pathos, a loco: nam Iunonis tẽplum praedae, tota urbe contractae, receptaculum fecerunt.
b Barbaralexis. Vox Persica est, Gaza, significans thesaurum, & diuitias.
c Supra annotaui, Graecos Latinosq. ἄδυτον uocare secretiorẽ atq. adeo penitissimum templi locum, quem, excepto sacerdote, fas erat intrare nemini.

Praedam adseruabant. huc [a] undique Troia [b] gaza
Incensis erepta adytis, [c] mensaeq. [d] deorum,
Crateresq. auro solidi, captiuaq. [e] uestis
Congeritur. [f] pueri, et pauidae longo ordine matres
Stant circum.
Ausus [g] quin etiam uoces iactare per [h] umbram,
Impleui clamore uias; maestusq. Creusam,
Nequidquam, ingeminans, iterũq. [i] iterũq. uocaui.
Quaerenti, & tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum, atque ipsius umbra Creusae
Visa mihi ante oculos, & nota maior [k] imago.
Obstupui; steterũtq. [l] comae, et uox faucib' [m] haesit.
Tum sic affari, [n] & curas his demere dictis.
Quid tantum insano iuuat indulgere labori,
O dulcis coniux? non haec sine numine diuum
Eueniunt: [o] nec te hinc comitẽ asportare [p] Creusam

d Explicat quae Gaza dixerit. e Captiuorum. f Zeugma. g Contra salutem meam; qui cuperem latere. h Tenebras. i Alludit ad ritus funebres priscorum, quos supra aliquoties repetij: unde Nequidquam ait se inclamasse uxorem; de qua iam conclamatum esse crederet. K Tamquam de dea dicitur: ut supra de Venere, Qualisq. uideri Caelicolis, & quanta solet. l Systole. m Ter. Eun. Lingua haeret metu. n Visa est. o Hom. Il. 51. p Scio equidem scriptos aliquot libros hunc uers. habere, ut Hinc post Comitem sequatur; sed miror tam religiose hoc a Ser. fuisse adnotatum, tamquam nulla melior lectio, in uetustis libris inueniatur. Carpense exemplar, cui ego non parum tribuo, & alius praeterea quidam satis commẽdatae uetustatis codex, legit hoc modo: Nec te comitẽ hinc portare Creusã. Quod uero hoc altero modo legã potius; eo inducor quod uideã doctissimis magis placere legi Asportare, quã Portare; quasi huic loco conuenientius: ac, quod una syllaba uersus abundaret, si Hinc post Comitem, collocês; metiendi uersus gratia, inuertere, quã relinquere, malui.

Fas:

Fas: haud ille sinit superi regnator [a] Olympi.
Longa tibi [b] exsilia, et uastũ maris aequor [c] arãdũ.
Ad terram Hesperiam [d] uenies: ubi Lydius, [e] arua
Inter opima [f] uirum, leni fluit agmine [g] Tibris. [h]
Illic res laetae, [i] regnumq., & regia [k] coniux
Parta tibi. lacrymas [l] dilectae pelle Creusae:
Non ego Myrmidonũ [m] sedes, Dolopũ ue superbas
Adspiciam, aut Graijs [n] seruitum matribus ibo,
Dardanis, & diuae [o] Veneris nurus:
Sed me magna [p] deum genitrix his detinet oris.
Iamq. [q] uale, & nati serua communis amorem.

a Iouis periphrasis. b Opponit mariti exsilia suae felicitati, quod e rebus humanis sit sublata. Illius porro exsilia exaggerat ab incommodis, & imminentibus periculis. Et, ne tanti uiri animum malorum denunciatione perculeret, aduersis adiungit res secundas. c Pro, Nauigandum: ducta similitudine ab agrorum ratione. d Italiam; quae Hesperia magna dicitur, ut supra monui. e Tuscus; epithetice; quod in Vmbriam e Lydia Tyrrhenus profectus, ad Tibrim consederit. f Pinguia, & fertilia. g Tractu. S. Impetu. h Pro, Tiberis: syncope. Albula initio dictus; uerum, quod in traiectu eius Tiberinus Albanorum rex, submersus sit, Tiberis nomen sortitus: labitur ex Apennino; multis dein in ipso cursu fluminibus auctus, tandem in uastissimos alueos excurrit: & per Tyrrhenos fluens, diuertit per Vmbriam; ac inde per Sabinos, & Latinos, ubi Roma est, usq. ad orã maritimã, ubi in mare Tyrrhenum praecipitatur. i Consolatur a spe cõmodorum, & suauium rerũ. K Lauinia, Latini regis filia. Hypozeugma. l Complexio, qua monet non esse, cur sua caussa doleat; cum alia parata sit pro ea quam amiserit. m Has duas nationes pro Graecia posuit. n Amplificat felicitatem suam a minori exaggerato: hoc est, collatione turpis seruitutis reliquarum Troadum. o Pathos, a conditione. p Fabulosissimum hoc est, quod de Creusa hinc quidam colligere conantur, Cybelem, quae deum mater uocabatur, eius misertam, Corybantes ministros ad eam misisse, qui ad se adducerent, ne a patria exsularet. Quin potius intelligo Virgilium hic innuere, Creusam esse mortuam, & sepultam tellure detineri. Terram, communem omnium parentem, Matrem deum uocans. q Epilogus a salutatione postrema in digressa, et cõmẽdatione mutui amoris in filiũ, ne is cõsuetudine nouarũ nuptiarũ intercidat. Dion porro scribit Creusã, et Anchisẽ ab Aenea curru in pacatũ auectos: uerũ, quo casu, aut ubi ea perierit, nullo auctore constare.

Haec ubi dicta dedit; lacrymātē, & multa uolentē
Dicere, deseruit, tenuesq. recessit in auras.
Ter [a] conatus ibi collo dare brachia [b] circum:
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par leuibus uentis, uolucriq. simillima somno.
Sic demum [c] socios, consumpta nocte, reuiso:
Atque hic ingentem comitum affluxisse nouorum
Inuenio, admirans numerum, matresq., uirosq.,
Collectam exsilio [d] pubem, miserabile uulgus.
Vndique conuenere, animis, opibusq. parati,
In quascumque uelim pelago deducere terras.
Iamq. [e] iugis [f] summae surgebat lucifer Idae,
Ducebatq. [g] diem; Danaiq. obsessa [h] tenebant
Limina portarum; nec spes opis [i] ulla dabatur.
Cessi, [k] & sublato montem [l] genitore petiui.

a Numeri additione poetae rem amplificāt, maxime ternionis; ut quidquid ter dictum, aut factum esset, ratum haberetur. Sūptus porro hic locus est ex Odyss. XI. Strabo hyperbolice hos numeros interpretatur, ut Ter, pro, uehementer accipiatur; sed nos de Ternario hoc supra satis multa annotauimus.

b Hom. Il 249.

c Claudit antegressam narrationem; & ad sequentem parat lectorem.

d Ad exsilium. Ita S. iure reprehendens Donat. qui hic contra metri rationem ex Ilio, quasi de Ilio, legendum existimauit.

e Aurorae descriptio.

f Iuga, seu promontoria Idae montis, quattuor fuisse, Coel. lib. 13. c. 29. auctor est: quorum etiam nomina exprimit.

g Quia Solem praecedens nunciat esse diem.

h Vigilum stationes circa portas collocarunt.

i Seruandae urbis. aut, opis ferendae urbi.

K Arguit res deploratas post strenue nauatam operam.

l Ilam. S. ex l. 9. nam ibi ait in Ida se molitum esse classem.

DE

DE . TROIAE . EXCIDIO

ἱστορικῶς

QVod aliud sit historiam, aliud poema scribere, (praesertim si Virgilij consilium spectes) lectoremq. rei ueritas magis, quam figmenta afficiant: rem, me hercule, non inutilem, nec iniucundam facturum existimaui, si, quae de Troiae excidio Dictys, & Dares, alijq. uerae historiae enarratores prodiderunt, coronidis uice hic subiungerē. Decimo igitur Troianae obsidionis anno, cum hostes propius muros infestarent, nec spes esset Troianis magna admodum ob occisas urbis opes, eius sustinendi: primores urbis dissidere, & seditionibus aduersus regem omnia miscere coeperunt, decernuntq. reddendam potius esse Graecis suam Helenam, quam se urbemq. in discrimen euersionis mitterent. Quod ne fieret, Deiphobus eam, patre assentiente, uxorem ducit. Aeneas porro, Antenor, & Polydamas, ut urbi periclitanti salubri aliquo consilio succurratur, Priamo auctores sunt, ut postero die frequentissimum concilium cogatur. Hic illis a rege sententiam dicere iussis, Antenor longa & ante praemeditata oratione, ita uerba fecit, ut concluderet (quia Troianorum fortissimi caesi essent, contraq. Graecorum praestantissimi adhuc superessent; ipsi clausi intra muros inopia rerum laborarent, Graecis uero omnia suppeterent) reddendam esse Helenam, pacemq. qualemcumque petendam. Aduersus quem, Amphimachus, regis filius, multa ferociter superbeq. contendit; educendum exercitum, uiribus rem gerendam censens. Antenor rursum pacem suadet, sed frustra: clamoribus enim uincebatur. Tum uero Priamus, peracerba oratione in Aeneam, & Antenorem inuehi coepit, inconstantiae, leuitatisq. incusans, ut, qui initio belli suscipiendi exstitissent auctores, ijdem nunc pacem suaderent. Antenorem legatum in Graeciam missum, atque in concilium retulisse; ignominia se affectum maxima, parumq. abfuisse, quin contra ius gentium pulsatus abisset: Aeneam etiam socium Alexandro in mulieris raptu adfuisse; eoq. turpius nunc pacem suadere. Se, cum Graecis omnia potius, quam pacem, esse facturum. Quare eos monet, ut quibus animis, initio bellum suscepissent, suasissentq. ijsdem nūc idipsum gerere pergant. Ceteros precatur, ut parati sint signo dato omnes, ad

irruptionem in hostium castra facienda: se paratum uel uincere uel mori; quamcumque tandem fortuna sortem daret, se non recusare. Hoc animo Priamus cum Amphimacho e concilio in regiam sublatus, nimium se uereri dixit, ne ab Aenea & Antenore prodatur, quod tanto studio pacem suasissent, eorumq. sententiam aliquanta plebis pars sequi uideretur: proinde e regni re fore, si interficerentur. Itaque Amphimachum paratum in armis esse iubet: ac se dicit, per speciem rei diuinae faciendae, eos ad cenam postero die inuitaturum. Facile probat consilium patris Amphimachus. Eodem die conueniunt, Aeneas, Antenor, Polydamas, Vcalegon, Amphidamas, & Dolon: hi inter se regis diu pertinaciam mirati; quod cum patria occidione perire mallet, quam ea salua pacem facere; consilii dubii haesere. Postremo Antenor animaduertisse ait se, Priamum iratum, quamuis dissimulasset, e concilio se abripuisse: uereri se, ne quid incoepraret noui: consultum uideri, ut mittant ad Agamemnonem, de petenda pace legationes: non dubitare se, quin aequissimas condiciones impetrarent. Satius esse, ciuitatem tradere, quam omnes internecione deleri: id quod Priamus moliretur. Conuenit itaque inter eos, sibi inter se, aduersus regis conatus periculosos, & insidias, adfuturos. Consilium de utriusq. caede iam ad Aeneam permanarat. Mittunt extēplo Polydamantem ad Agamemnonem, huic rei maxime idoneū, quod in eo suspicionis esset minimum. Is, fide ultro citroque commeandi accepta, rem omnem & suorum consilium exponit. Agamemnon sequenti nocte duces conuocat, aperitq. ea, quae a Polydamante acceperat: iubet ordine sententias dicere. Huc deniq. omnes discedunt, accipiendas esse cōdiciones: promittunt uicissim coniuratis bonorum incolumitatē & salutem. Haec ita accepta ad suos refert Polydamas. Conuenitur rursum, ut condiciones artius coirent. Quid plura? nō negligent occasionem Graeci: sancitur foedus, & promissa iureiurando utrimque his legibus confirmantur, ut h. Graecis Ilium traderent: Graeci rursum Aeneae & Antenori, eorumq. sociis, parentibus, liberis, coniugibus, consanguineis, propinquis, amicis, & his qui adiungerentur, pactam fidem seruarent inuiolabilē. Interim, dum haec transiguntur, Aeneas & Antenor, ad caedem destinati, ad Priamum uocantur. Quod autē

plebi

plebi cari erant, ob antiquã nobilitatẽ & uirtutẽ, armati ipsi, ac armis saepti ad regẽ uenerunt. Qua re insperata rex territus, trepide monet Amphimachum, ne quid incoeptet. Itaque dissimulatis in praesenti insidiis discedunt. Forte, dum ista geruntur, Aeneae Antenoriq. in mẽtem uenit fatalis Palladii (quae erat Palladis imago, quam uulgo e caelo in eius templum delapsam, persuasum erat. de ea exstabat oraculum, Exitiabilem cladem Troianis imminere, si quando haec extra urbis moenia efferretur: contra, ἕως οὗ μένει τὸ Παλλάδιον ἐν τῇ Τρόια, ἀσάλευτος ἔσαι ἡ βασιλεία τῶν φρυγῶν.) quod in custodia Thoantis sacerdotis erat. Capiunt ergo ex tempo re, ut huius rei Graecos certiores faciant. Antenor impletis loculis, nocte ad Thoantem egreditur. quo facile corrupto, auri fame; nullo negotio, quod cupiebat, abstulit. Sunt & alii scriptores, qui tradunt, Diomedem & Vlyssem, per cloacas & cuniculos in hoc templum penetrasse, ac custodibus caesis idolum surripuisse, & quidem προδεδωκύας αὐτὸ θεανοῦς. τῆς τοῦ Αντηνόρας γυναικὸς, ἱερείας τυγχανούσης, καὶ φυλαττούσης αὐτό. Quod ubi per urbem uulgari coepit, ferunt Helenum uatem exclamasse, iam Troianis excidium imminere. Porro Antenor & Aeneas, uti conuenerat, sequenti nocte portas aperiunt Graecis, quae in ipsorum custodia erant. Menecrates Xanthius caussam prodendae urbis Aeneae fuisse scribit, quod ab Alexãdro aliquãdo sollemni sacro esset repulsus. Erat autẽ praemissus a Graecis Pyrrhus, cum exercitu. Hic silentio intromissus proditoribus omnia praesidia ad suos cõseruãdos tradit. Mox dato signo Graeci irrũpunt; &, ut quisq. telo armatus occurrit, ita obtruncatur. Fit fuga subito tota urbe. Priamus ad aram Hercei Iouis fugit: alii item ad alia diuorum delubra: sed nusquam tuta salus. Deiphobus, cui Helena, post Paridis mortem, nupserat, praesectis auribus & naribus, amputatisque brachiis, a Menelao trucidatur. Priamum Pyrrhus aram tenentem obtruncat. In summa, grassatum caedibus est atrocissime, crudelissimeq. Inde consultari coeptum de iis, qui ad templorum asyla confugerant. Fit atrox decretum, ut ab aris & focis deorum, citra ullam religionis considerationem abstraherentur. Inde ad praedam conuersi, opulentissimam urbem diripiunt; & ad postremum etiam incendunt. His ita perpetratis,

Agamemnon duces in templum Palladis cogit, redditq. Me-
nelao Helenam: cui uiciſsim Caſſandra, omnium conſen-
ſu ducum, addicitur. Quod autem Helenus, & Andromache,
ſemper ab initio bellū diſſuaſerant, ſuerantq. pacis ualde ſtu-
dioſi, Aenea, Antenoreq. deprecatoribus parcitum: Helenus
quidem plane liber dimiſſus; Andromache uero Pyrrho addi-
cta fuit. Multae praeterea aliae nobiles ſeminae libertate do-
nabantur. Dionyſius tradit, capta urbe, Aeneā cū Ilienſiū ma-
nu, & ijs qui ex Dardano, & Ophrynio erant, hoſtib. adhuc in-
feriora urbis tenētib. in arcē cōfugiſſe. Erāt in ea, ſacra & in-
gens pecuniarū uis. Inde Aeneas, multitudine fretus, hoſtes
eā ſubeuntes aliquādiu repulit. Mox, ubi ſe, & arcē, tota urbe
capta, diutius tueri non poſſe uidit, ad ſacra & pecuniā in tu-
tum portandā, animū adiecit. Itaq. parte arcis ab hoſtib. diru
ta, per occultos exitus, omnē imbellē multitudinem, & alia
quae ad fugā impedimēto eſſe poterant, ſilentio ad Idā prae-
mittit; & cū his, lectiſsimos iuuenes, qui abeuntib. ſubſidio
eſſent aduerſus uim. Ipſe autē cū robore iuuenū totā illā no-
ctē hoſtē egregie pugnando fatigauit. Ceterū Neoptolemo
cum ceteris ducib. arcē ſubeunte, & in ſummū nitēte, Aeneas
uia ab hoſtibus auerſa, in Idam ſuos conſecutus eſt. Atq. hūc
ſcriptorē maxime ſecutus uidetur Virg. Ex Graecorum tamē
antiquiſsimis cōmētarijs quidam eruunt, capta Troia, ſolum
Aeneam libertate donatum a Graecis; iuſſumq. ex urbe ex-
portare quae uellet. Itaq. domo cum liberis, & uxore relicta,
ſola diuorum ſimulacra extulit: qua tam ſingulari hominis
pietate moti Graeci, amplius ei copiā fecerunt, quidquid uel-
let efferendi: at ijdem tum demū ſumma admiratione ſpe-
ctarunt eum patrē ſenio fractū humeris exportare. Hinc pro-
fectus dicitur in Atho, urbemq. ibi ualidiſsimā, quā a ſuo no-
mine Aeneada appellauit, condidiſſe. Quo loco moriēte An-
chiſa, eius cineres in aurea urna conditi ſunt. Leſches uero il-
le paruae Iliados ſcriptor, auctor eſt, Andromachen & Aeneā
captiuos Pyrrho traditos, & ab eodem in Pharſalia abductos;
ceterum Antenori regnum Ilij a Graecis traditū eſſe; annosq.
22. regnaſſe. Cauſſa autem, quod partē regni Troiani Aeneae
denegauerit Agamemnon, haec traditur, quod nimirū Vlyſsi
in occultanda Polyxena adfuiſſet. Dicuntur autem Hectoris
liberi poſtea regnum paternum recuperaſſe ductu Heleni: quo
tempore

tempore Aeneas Siluius, tertius Albanorũ rex, ſceptra tenuit. Neq. uero deſunt, qui Aeneã rurſum Troiã habitaſſe ferunt. Tanta eſt ſcriptorũ diuerſitas, ut, quid potiſsimũ credas, plane neſcias. Porro, capta, direptaq. iã Troia, rex ad diuidendã praedã ſe uertit: qua diuiſa, reditũ in patriã parat. Hic ſubito tanta tẽpeſtas oritur; ut in tã numeroſo exercitu nemo eſſet, qui mari ſe cõmittere auderet. Cõſulitur Calchas: reſpõditq. ea re id fieri, quod Achilli mortuo debiti honores nondũ perſoluti eſſent: eam porro ad illius ſepulcrum mactari debere, propter quã in Apollinis tẽplo is caeſus eſſet. Vlyſſes Hecubae, beneficium pro accepta ſalute repenſaturus, Polyxenam occultat, caediq. ſubſtrahit: quam tamen poſtea, ducum improbis efflagitationibus uictus, prodidit. Itaq. ſtatim ea patris manibus a Pyrrho parentatur. Atq. haec ſunt praecipua, quae de Troiae excidio, memoriae prodita ſunt. Ter in uniuerſum capta dicitur; primũ, ab Hercule, ob Laomedõtis perfidiã: ſecũdo, ab uniuerſa Graecia, propter Helenae raptũ: poſtremo, ab Amazonibus. Porro hac ſecunda uice cũ ab Atridis capta eſt, pugnatũ fuit ad Troiã, X. annos, IIX. menſes, XII. dies, ut Dares Phrygius ſcriptũ reliquit. Troianorũ uero dũtaxat ſexcẽta & ſeptuagintaſex millia; antequã proderetur. Ea capta, ferro abſũpta credũtur adhuc ducẽta & ſeptuaginta ſex millia. Agamẽnõ tamẽ Homericus lib. Il. 2. autumat ſingulos Troianos denis Achiuis opponi poſſe, & tamẽ adhuc horũ numerũ nõ aequare. Lib. IIX. Iliados, colliguntur eum auxiliaribus Troianorũ armatorũ quinquaginta omnino millia in caſtris ad lucentes ignes conſediſſe. Rurſus ex catalogo Homer. ſi diligenter nauiũ & ducũ ſingulorũ copias ad calculum reducas, ad ſummũ Agamẽnonij exercitus numerus, nõ ultra centum & quinquaginta millia excreſcet. Iam uero, qui tempora ſupputant, tradunt, urbis Troianae excidium, in uigeſimum annũ ſupra quater milleſimum ab orbe condito, incidiſſe, ſub tempora Dauidis. Id quod Virg. l. 1. Aen. luculẽter innuere uidetur, cum de Albano imperio loquitur: Hic iã ter centum totos regnabitur annos Gente ſub Hectorea. Nam ſub regni Albani finẽ coepit Romanũ imperium: &, ſi ab initio Romae cõditae ad principiũ regni Salomonis retro tẽpora & annos digeras, reperies annos trecẽtos & tres. Neq. multo uetuſtius bellũ Troianũ fuit: quãtũuis nõnulli reclamẽt.

282

AENEIDOS LIBER. III

ARGVMENTVM

Splendide & luculenter exposito urbis Troianae excidio, hoc libro transit ad enarrationem errorum suorum, qui mox inde euersionem Troiae sunt secuti. Principio statim attentionem; breui explicatarum rerũ ἀνακεφαλαιώσει parat, ut nouam narrationem promittere uideatur. Inde docilẽ auditorẽ de integro reddit, cum affirmat se fatis cõpulsum, patria relicta, sedes externas quaerere. Satisfacit autẽ Didonis petitioni, in fi. lib. I. factae, qua errores suos narrare rogatus est, quorum haec fere est summa: Euersa Troia, Aeneas, collectis suorum relliquijs, quae caedi flammisq. supererant, parataq. apud Antãdrum uiginti nauium classe, primum in Thraciam defertur: ubi cum futurae urbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore caesi prodigijs, Delum petit; consultoq. ibi Apollinis oraculo, cum antiquam gentis suae matrem, hoc est primam originis suae terrã repetendam didicisset, falsa Anchisae patris interpretatione adductus, Cretam contendit. Verum, cum ibi quoque, positis iam moenibus, grauissima peste exagitaretur, in somnis monitus a dijs penatibus, relicta Creta, Italiam petit. Ibi suborta tempestate, primum ad Strophadas insulas appulsus, ab Harpyis infestatur, mox, Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat. inde Corcyrã praeteruectus Epirum tenet, quae id tẽporis Heleno Priami filio parebat, cui post Pyrrhi caedem Andromache in coniugium cesserat. Helenus Aeneam hospitio excipit, omniq. humanitatis genere complectitur, imminentiumq. terra mariq. periculorum certiorẽ facit. Aeneas, relicta Epiro, Tarentum, primamq. Italiae oram praeteruectus, ad eam Siciliae partem, quae Aetnae monti adiacet, appellitur. Ibi Achemenidẽ, ab Vlysse in Cyclopis antro desertum, supplicẽ recipit, edoctusq. ab eo de Cyclopum feritate, inde anchoras soluit, memorq. praeceptorum Heleni; uitatis Charybdis & Scyllae periculis, Siciliae litora longo circuitu circũuectus tandem Drepanum aduehitur: ubi Anchises tum senio, tum longae nauigationis iactatione fatigatus fatis cõcedit. Inde, Italiam petiturus, immissa ab Aeolo subita tempestate, in Africam eijcitur. quam partem libro primo exsequitur.

ALIVD

ALIVD. ARGVMENTVM
HERENNII. MODESTINI
IVRISCONSVLTI

POST *euersa Phrygū regna, ut fuga coepta mo*
Vtq. sit ī Thracen primo deuectus, ibiq. (ueri:
Moenia condiderit, Polydori caede piata :
Regis & hospitium, ut Phoebi responsa canebant :
Coeptum iter in Creten, rursus noua fata reperta :
Naufragus ut fuerit Strophadas[a] *cōpulsus ad undas:*
Inde fugā, atque iterū[b] *narrat praecepta Celaeno:*
Liquerit utq. Helenum, perceptis ordine fatis
Supplicē Achaemenidē, Polyphemo urgēte[d] *receptū:*
Amissumq. patrē Drepani. atq. hic[e] *deinde quieuit.*

a *Alij*, Strophadū. b *Al. ac dirae narrat praecepta Celaenus.* c *Alij, enarrat.* d *Alij, recepit.* e *Al. ut.* f *Al. Thraces.* g *Al. Sumit.* h *Al. Et caecum.*

ALIVD. INCERTI

Post casum Troiae, fabricata classe superstes,
Vela dat Aeneas : urbemq. in litore[f] *Thracum*
Mox aliam pulsus Cretaeis condit in oris.
Cedit & hinc, Helenūq. uidet, praeceptaq.[g] *discit.*
Aetnaeum[h] *Cyclopa fugit, sepelitq. parentem.*

ALIVD. MONOSTICHON
OVIDII. NASONIS

Tertius errores canit, amißumq. parentem.

ALIVD

Tertius at complet narrantis in ordine gesta.

ALIVD

Tertius a Troia uectos canit aequore Teucros.

Cordati principis, qui nullis aduersis casibus frangitur, nullis secundis rebus extollitur; sed ubique sibi similis est, ac aeque semper animosus. hoc libro luculentissimum in Aenea proponit exemplum.

Ostqvam res [a] *Asiae*, [b] Priamiq. [c] euertere gentem
Immeritam [d] uisum superis, ceciditq. superbum [e]
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia [f] Troia:
Diuersa exsilia, & desertas [g] quaerere terras
Augurijs [h] agimur [i] diuum; classemq. [k] sub ipsa
Antãdro, [l] et Phrygiae molimur [m] mõtibus [n] Idae,
Incerti quo fata [o] ferant, ubi sistere detur:
Contrahimusq. [p] uiros. uix prima inceperat [q] aestas:

a Imperiũ Troianum, quod erat in Asia. Iliũ .n. in Phrygia minore; quae erat in Asia.

b Non temere ponit res Troianas, pro Asiae totius rebus: nam Phrygiae opes ad eam usque tempestatem cum totius Asiae pollentissimis opibus poterant comparari; & ipsius regni pomeria alioqui amplissima erant. Quã ob caussam Diodor. l. 17. eam μεγάλην φρυγίαν uocat. c Epexegesis. d Excusat suos, & caussam excidij in fata transfert. e Florentiß. & superbissimum. f Epithetice: a Neptuno moenibus cincta. Naturam rei significanter narrat: nam, cum excidium, caedes, & incendium, cito desierint, fumus diutius perdurans, urbis subuersae faciem ex interuallo spectantibus miserabilem relinquit. g Expoliatio. h Oraculis, uoluntate, & iussu Deorum. Prisci enim illi mortales, superstitiosissimi homines, auguria esse arbitrabantur deorum uoluntates, & consilia externis signis edita, testataq. i Agimur quaerere; pro, Ad quaerendum, Graecismum eße, nemo nescit, ἀγόμεθα ζητεῖν.

K Laconismo praeceps in instruenda claße studium suum declarat: id quod rei ipsius natura expostulabat.

l A loci circumstantia uerisimilem narrationem facit. Antandrus autem urbs erat, Plin. teste, in litore sub Gargaro monte, antea Edonis appellata. Hanc habitarunt Leleges, Cilicibus ad meridiem finitimi. In aduerso litore Assum promontorium spectat. Nunc, Santo Dimitri, dicitur.

m Paramus claßem.

n Quattuor fuerunt Idae promontoria, de quib. uide Coel. lib. 13. c. 29.

o Pathos, ab incertitudine casus, ut fraudis, doliq. suspicio absit.

p Colligimus: significanter autem Contrahimus ait, ut non tam ad Troianos respiciat, quam ad uicinarum ciuitatum populum.

q Ab opportuna anni parte.

Et pater Anchises dare fatis [a] uela iubebat.
Litora tum patriae [b] lacrymans, portusq. relinquo,
Et campos, ubi Troia fuit.[c] feror exsul [d] in altum
Cum socijs,[e] natoq., penatibus,[f] & magnis [g] dijs.
Terra [h] procul uastis colitur Mauortia [i] campis,
Thraces arant, acri quondam regnata [k] Lycurgo:
Hospitium [l] antiquum Troiae, socijq. penates,
Dum fortuna [m] fuit. feror huc, & litore curuo

a *Deorum arbitrio.* b *Pathos, a loco.* c *His coniunge IX, aut X. uersus l. praeceden. eo loco: Venit sũma dies etc.*

d *Pathos, a statu, & condicione.* e *Duo humana posuit, & duo diuina. patris non fit mentio, quia non peruenit in Italiam.* f *Superiorib. lib. adnotaui penates Aeneae, atque adeo Troianorum fuisse, Apollinem, & Neptunum, qui muros Troiae condidisse memorantur: atque hos secum Aeneam in Italiam uexisse. Verum enimuero scriptores, qui penitius hanc rem examinarunt, nuncupari Penates, autumant, per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus, per quos animi rationem possidemus. Aetherem Ioui, assignant; Iunoni, aerem & terram; Mineruae, summum aetheris cacumen. Itaque Virg. ut declarat, qui fuerint illi penates, per epexegesim addit, Et magnis dijs: censens eos hoc modo fuisse appellatos. Erant enim Samothracibus, Dij Magni, ijdem, qui penates. Neque uero hoc dissimulat l.2. poeta, cum Iunonem, Deam magnam appellat: Iunonis magnae semper prece numen adora. Et lib.1. τὴν χρηστὴν appellans, Et bona Iuno. ait. Alibi etiam Dominamq. potentem, ait. Vide Macr. lib.3. Sat. c. 4.* g *Qui publice celebrantur, & quorum maximum imperium ac numen erat. Vide Macr. l.5. c.1.* h *Chorographia Thraciae; ab habitatoribus, militari laude, priscis gentis regibus, & regni usu.*
i *A Thrace, Martis filio: fecundior etiam uirorum est, quam frugum. quo etiam Virg. respexisse credo, cum ait, Arant, quasi dicat assiduo labore exercent.* K *Non intelligit hic Lycurgum, sanctissimum illum Lacedaemoniensium legislatorem: sed Dryantis filium, qui Liberum patrem regno fugarat, deum esse negans. Thracum rex fuit hic, qui, quod Thracas immoderate uino deditos conspiceret, uites omnes excidi iussit. De quo Plut. de utilitate tuetur. & Suidas. Acrem eum uocat, quasi bellicosum, & atrocem, ut etiam Acrem Aeneam, id est, strenuum.*
l *A publico foedere, & iure hospitali, quod cum Troianis quondam habuerant.* m *Fortunati fuimus.*

Moenia

Moenia[a] *prima loco, fatis ingressus*[b] *iniquis;*
Aeneadasq. meo nomen[c] *de nomine fingo.*
Sacra Dioneae[d] *matri, diuisq. ferebam*
Auspicibus[e] *coeptorũ operum; superoq.*[f] *nitẽtẽ*[g]
Caelicolum[h] *regi mactabam in litore*[i] *taurum.*

a *Appulit inter Melã amnem, & sinistrum Hebri brachium, contra insulã Samothracen. Aenos, a Pl. Mela, & alijs uocatur: hodie Aeno, Absynthus, & Poltyombria dicitur Sophiano, & locus mõstratur. Ciconũ quondam haec regio fuit. Porro consentiunt historici, opidum, quod hic uetustate donatur, ab Aenea conditum. Plin. addit, liberum esse. Et, ne argumentum desit, Polydori tumulum adhuc eo loco durare, in maritima ara: ubi Polymnestor auri cupiditate inductus, eum occidit.*

b *Propter terram caedibus foedatam, & ius hospitij uiolatum. Euidenter autem hoc loco respici arbitror ad Polymnestorem, cui Ilione, maxima natarum Priami nupta erat; unde hospitalis iuris fides sanctior esse debuisset, quam ut eam uiolare auderet.*

c *Fuit appellata haec urbs ab Aeneae nomine Aenos; populiq. Aeneadae. Hunc locum coniunge cum illo libri primi, ubi ait: Antenor potuit medijs elapsus Achiuis Illyricos penetrare sinus &c. Et illum, qui deinde seq., Romanosq. suo de nomine dicet, &c.*

d *Veneri, matri meae: Diones ex Ioue filiae, quae una nympharum Thetyos, & Oceani fuisse dicitur. In Bucol. Ecl.* IX. *Dionaeum Caesarem, Iulum uocat. Suidas quoque Venerem Dionem appellatam, auctor est.*

e *Fauentibus primis coeptis. Hinc Auspicari, bonis auspicijs feliciterq. inchoare: ducta metaphora ab auspicijs.*

f *Dijs superis sacrificaturi, candidas hostias mactant; inferis, furuas. Errauit in hostia dux Troianus. nam Ioui nusquam, sed uel Apollini, aut Neptuno, aut Marti, taurus sacrificabatur. Proinde, ut piaculum Aeneae inferat, & errorem in hostia ostendat, subijcit horrendum monstrum secutum esse. Verba Ateij Capitonis sunt: Si quis forte Ioui tauro fecerit, piaculum dato. Commisit ergo non ignorantia, sed ut monstro secuturo locum faceret.*

g *Opimum; quia, quae saginata sunt, nitere dicuntur.* T.

h *Syncope: est in his uerbis Iouis periphrasis.*

i *Taurus ea pontificum traditione Ioui immolari non poterat: idcirco Virg. uolens ostendere Aeneam non litasse, inducit eum praepostera hostia sacrificantem. Vide Macr. lib.* 3. *c.* 10.

Forte

Forte[a] fuit iuxta tumulus ;[b] quo cornea summo
Virgulta,[c] & densis hastilibus[d] horrida[e] myrtus.
Accessi ; uiridemq. ab humo conuellere[f] siluam
Conatus, ramis tegerem[g] ut frondentibus aras,
Horrendum,[h] & dictu uideo mirabile[i] monstrum.
Nam, quae prima solo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro[k] liquuntur sanguine guttae,
Et terram tabo[l] maculant. mihi frigidus[m] horror
Membra quatit, gelidusq.[n] coit formidine sanguis.
Rursus[o] & alterius lentum[p] conuellere uimen
Insequor, & caussas penitus tentare latentes,
Ater & alterius sequitur de cortice sanguis. (stes,
Multa mouens animo, nymphas[q] uenerabar agre-

a Commemorat occasionem insecuti prodigij, quo lectoris animum praeparet ad narrationē caedis Polydori. Hūc porro tumulum quem describit Virg. a silua uirgultorum myrteorum, & corneorum, Plin. sua aetate hic exstitiße testatur. b & collis, & sepulcrum. c Virgarum pullulantium densitas proprie Virgultum dicitur. d Inculta, & aspera ob densitatem uirgultorum suorum. e Vide Plin. l. XV. c. XXIX. & l. XXIII. c. IX. ubi de satiua, & siluestri disserit.
f Vim uirgarum, quam prius Virgulta, & Hastilia; postea, Arborem, Vimen, & Corticem uocat, maxima sane copia in uarianda oratione.
g A caussa finali. Sollemne enim priscis erat, perinde ac hodie, aras frondibus uestire, ac ornare.
h Maxime admirandum, & stupendum.
i Nam, cum ramos euelleret, effluxit sanguis, quod monstri similis erat.
K Pro, Atri sanguinis guttae. P. Laet.
l Sanguine corrupto. Lucret lib. 3. Et terram conspergere tabo.
m Per Metonymiam. n Periphrasis horroris a signo, seu accidente. Nam horroris caußa est, sanguis ad praecordia refluus: unde protinus frigus prouenit. o Indefessum Aeneae in explorandis prodigij caussis studium aduerte, ut qui non primo statim conatu monstri ludibrio territus uideatur; sed aliud uoluerit experiri.
p Molle, & flexuosum.
q Ea re nymphas agrestes ueneratur, quod suspicetur eum nymphae alicuius Hamadriadis sanguinem esse, quae una cum arboribus nasci, & occidere credebatur.

Gradi-

Gradiuumq. [a] patrē, Geticis [b] qui praesidet aruis,
Rite secundarent uisus, [c] omenq. [d] leuarent.
Tertia sed postquam maiore hastilia nixu
Aggredior, genibusq. aduersae obluctor arenae;
(Eloquar, [e] an sileam?) gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & uox [f] reddita fertur ad aures.
Quid miserū Aenea laceras? iam parce [g] sepulto:
Parce pias scelerare manus. non me [h] tibi Troia
Externum tulit: haud cruor [i] hic de stipite manat.
Heu fuge [k] crudeles terras, fuge litus [l] auarum:

a Martem intelligit, per antonomasiā. Gradiuum porro arbitrantur, Threijcio idiomate idem esse quod Bellicosum. Aliis magis placet, a gradiendo dictum esse. quod. s. gradatim in bellum uadatur. Nec uero desunt, qui ἀπὸ τοῦ κραδαίνειν, i. a uibrando deducant: quod hastae in bello uibrentur torqueanturq. b Thraciae aruis, cuius partem olim tenuerunt Getae. T. c Prodigium: quo significatu & Liu. usus est l. 1. ab V. C. cum ait: Hoc uelut domestico exterritus uisu. d bonum, ac leue, id est minime graue, aut aduersum, facerent. e Aporia, seu diaporesis. f Expolitio eiusd. sententiae.

g Ab impio. Lex enim erat 12. tab. Defuncti iniuria ne afficiuntor: deorum manium iura sancta sunto. Ex Solonis sanctionibus. Ne in uita defunctos conuicia iaciantur: ne quis sepulcra deleat, aut uiolet etiam. Per has leges etiam nefas erat, sepulcris ossa extrahere: aggerem, tumulumue disiicere: cineres effodere. Violatoribus sepulcrorum supplicia erant proposita ex Paulli I. C. sententia; humilioribus, capitis multatio; honestioribus, in insulam deportatio, aut relegatio, aut in metallum damnatio.

h Troia me tibi tulit, id est educauit non externum. S. A propinquitatis autem iure obtestatur: multo minus male meritus, cur se laedat.

i Sic habent quinque uetusti codices; etsi sint, qui uno aut altero exemplari adiuti legere malint, Aut cruor &c. Est autem paralepsis; & occupat id Polydorus, quod Aeneas tantopere admirabatur.

K Clausula constans exhortatione ad fugam ab impietate hospitae terrae, propter nefarium in se perpetratum scelus.

l Copia sermonem exornat, Crudeles terras, Litus auarum, per synecdoch.

Nam

Nam[a] Polydorus ego: hic confixum ferrea texit
Telorum seges,[b] & iaculis increuit[c] acutis.
Tum[d] uero ancipiti mẽtem formidine pressus (sit.
Obstupui; steterũtq.[e] comae,[f] et uox faucibus hae-
Hunc[g] Polydorũ auri quondã cum pondere[h] magno
Infelix Priamus furtim[i] mandarat[k] alendum
Threicio regi,[l] cum iam[m] diffideret armis
Dardaniae, cingiq. urbem obsidione uideret.
Ille, ut opes fractae Teucrum, & fortuna recessit,
Res[n] Agamẽnonias, uictriciaq.[o] arma secutus,
Fas[p] omne abrumpit: Polydorũ obtruncat, & auro
Vi potitur. quid[q] non mortalia pectora cogis

a Explicat quis sit; ne dubius & incertus rei haereat. Addit porro et caussã, cur eum fugere iubeat.

b Perquam uenusta metaphora, ut et illae, Aquae mons, Feruidus imber. Sic apud Homer. τρώων νέφος, & σιδήρειος ὀρυγμάδος. In iaculis indicat siluam uirgultorum, quae e sepulcro fuerant enata. c Reuiruit. S. Tractum hoc existimant, ex Romuli historia, qui capto augurio ex Auentino in Palatium hastam torsit, periclitãdarum uirium caussa: quae terrae infixa, in iustam arborem excreuit. d A consequentibus, quae prodigium insecuta sint, narrat. s. horrorem, comas subiectas, uocem formidine ademptam. e per Systolen, syllabam, quae natura longa esse debet, corripit. f Homerus in Il. 269. g Digreditur a coepta narratione, per occasionem prodigij ostentati, in historiam Polydori; quae aliter atque aliter a scriptoribus refertur. Vide Dictyn Cretens. & Euripid. & Maronis Euripidisq. sequacem Ouid. lib. XIII. Metam. Reliqua apud Hortensium. h Lucret. lib. V. Et simul argenti pondus, &c.
i secreto, ne res hostibus; innotesceret, & puer ad caedem deposceretur. K ἐπεξέπεμψεν. Euripid. l Periphrasis Polymnestoris.
m Si tempus, & instituti nostri ratio paterentur, ex collatione historiae Euripid. in Hecuba ostenderem, quam erudite & heroice Virg. admirabilem eius copiam contraxerit. Si quem hoc scire iuuabit, illum consulere ne grauetur. n Graecorum imperium; ut, Postquam res Asiae, in pr. h. l. o Copiam eius aduerte: contra eos qui ieiunum Virg. esse dicunt.
p Ius hospitale uiolat. q Epiphonema per interrogationem prolatum, ut augeatur indignatio. Vide Quinctil. l. 9 c. 2. Consimiles fere est exclamatio in auaritiam, sed paullo copiosior, apud Phocylid. in paraenesi.

Auri

Auri ſacra[a] *fames? poſtquā*[b] *pauor oſſa reliquit;*
Delectos populi ad proceres,[c] *primumq. parentem*
Monſtra deum refero, &, quae ſit ſententia, poſco.
Omnibus idem animus, ſcelerata excedere terra,
Linquere pollutū[d] *hoſpitiū, et dare claſſib'*[e] *Auſtros.*
Ergo inſtauramus Polydoro funus:[f] *& ingens*
Aggeritur[g] *tumulo tellus: ſtant*[h] *manibus arae*
Caeruleis maeſtae[i] *uittis, atraq.*[k] *cupreſſo:*
Et circum Iliades crimen de more[l] *ſolutae.*
Inferimus[m] *tepido ſpumantia cymbia*[n] *lacte,*

a *Exſecrabilis: ut, Sacrae pādūtur portae.* b *Redit a digreſſione ad omiſſam narationē. Fuit autem obiter, per oblatū portentum, hiſtoria caeſi Polydori inſerta, & quidem neceſſario: ut ſ. regina, & frequens Poenorum conuiuium rei non eſſet ignarum.* c *Boni principis eſt, rem ad conſilium referre, ut, auditis multorum ſententijs, deligat eam, quae optima eſt. Donat hic Rom. conſuetudinem uetuſtate, apud quos Coſ. dubias res ad Senatum referebant.* d *Caedibus profanatum: ubi Iuppiter* ξένιος *uindex inuocandus fuiſſet, & lib. 1. in f. Iuppiter, hoſpitib. nam te dare iura loquuntur.* e *Pro, claſſem Auſtris, per hypallagen.* f *Ab integro iuſta exſequi eggredimur, & ijs quidem caerimonijs, quibus tum mortuos condi ſollemne habebatur.* g *Proprio uſus uocabulo, rem ſignificanter exprimit: nam ab aggerendo, Agger nomen habet: & in funerum inſtauratione, partim ingens tumulus aggerebatur; qui mortui ibi conditi, monumentum praeſeferret; quod, ſi corpus abeſſet, Coenotaphium dicebatur.* h *Poſitae ſunt.* i *Maeſtitiae ſigna circumſcribit; uittas caeruleas, & cupreſſum.* K *Triſti, funebri, & ob id ingrata: adhibebatur enim cupreſſus, duplici ratione: Primum, propter naturam, ingeniumq. eius ligni; nam arbor eſt natu moroſa, fructus ſuperuacanei, baccis torua, folijs amara, odore uiolenta; ac ne umbra quidem gratioſa; deinde, quod nobilium funeribus familiaris eſſet, teſte Lucano: Et non plebeios luctus teſtata cupreſſus. Quoniam autem ſucciſa non regerminat, ſacra Plutoni; quare pro funebri ſigno ante domos funeſtas poni conſueuit; opinor,* διὰ τὸ ἄσηπτον εἶναι, *id eſt, ut Plin. ait, quod cariem, aut uetuſtatem non ſentiat. Hac de cauſſa ſcribit Thucydides, ex ea arcas fieri ſolitas, quibus eorum, qui in bello cecidiſſent, oſſa efferrentur.* l *Gentis, aut proeliantium* m *Inferiarum appellatio ab hac ſignificatione eſt. Inferre autem opp. Efferre.* n *De cymbijs, & carcheſiis, uide Macr. Sat. lib. 5. c. 21. Creditur uulgo poculi genus eſſe, nauiculae uehementer ſimile, oblongum, & procerum.*

Sanguinis

Sanguinis & sacri [a] pateras : [b] animãq. [c] sepulcro
Condimus, [d] & magna [e] supremum uoce [f] ciemus .
Inde , ubi prima fides [g] pelago, placataq. uenti
Dãt maria, et lenis crepitãs uocat Auster [h] in altũ,
Deducunt socij naues , [i] & litora complent .
Prouehimur portu ; terraeq., urbesq. [k] recedunt .
Sacra mari colitur [l] medio , gratissima tellus
Nereidum matri , [m] & Neptuno Aegaeo : [n]
Quam pius [o] Arcitenens [p] oras , & litora circum

a De uictimis sumpti. b Pocula patentia orificio amplo. c Sepulcr. cõd. ad tumulum elicimus. S. d Vt per solutis iustis, deinceps conquiesceret . e Hanc funerandi , seu potius animas condendi consuetudinem , eorum , qui miserabili aliquo casu perissent , & quidem citra sepulturae honorem hoc loco partim describit, partim lib. 6. Fuit autem horrenda quaedam , tum superstitio , tum uanitas priscorum mortalium, quibus nihil aeque persuasum erat, quam mortuorum animas circa Letheum amnem inerrantes, in campos Elysios transportari non posse, quãdiu iustis funebribus defraudata corpora , sine honore iacerent. Haec etiã stultissima, & perridicula persuasio animos eorum , ab impuris spiritibus effascinatos tenebat , ut crederent manes mortuorum ad sepulcra ultro citroq. subinde commeare , sanguinemq. caesarum uictimarum potare : quae, ubi haberi non possunt , tepidum lac, recens manibus expressum, cymbijs, aut carchesiis sepulcris infertur . Nota, opinor, est, Necyomãtia Odysseae Homericae ; quam adscriberem , si prolixiorem esse , instituti ratio permitteret . f Conclamamus ter Vale supremum. quod supra saepe monui. g Primam filem uocat trãquillitatem caeli, ac maris, qua citra periculum uela dare poterãt . h Pro quouis uento indefinite : neque enim Auster, sed Boreas euocabat ad nauigandum. i Huius oppositum est, Subducere naues, ut l. 1. & 5. Aen. & apud Caes. in Com. saepe. K Ita nauigãtibus uidetur . Itaque ad sensum communem respexit. l Dilatat narrationem a chorographia Deli insulae : quam a religione dei tutelaris, & Apollinis sibi nati describit, a situ, & circumfusis circumquaque insulis, ut satis liqueat, qua insulam uelit significare. m Recensentur ab Hesiodo L. Nerei, & Doridis filiae. n Quod in Aegaeo mari sita sit Delos. o Pium uocat eum, ob Pythonem peremptam : uel , ob pietatem in patriam , quam fluctuantem uado illigauit. p Apollo ; est autem epitheton ex Maeuij lib. 2. de bel. Pun. Vide Macr. l. v. c. v.

Errantem [a] Mycone [b] celsa, Gyaroq. [c] reuinxit:
Immotamq. [d] coli dedit, & contemnere [e] uentos.
Huc feror: [f] haec fessos tuto placidissima portu
Accipit: [g] egressi ueneramur Apollinis [h] urbem.
Rex Anius, [i] rex idẽ hominũ, Phoebiq. [k] sacerdos,
Vittis, & sacra redimitus tempora lauro,

a Nam diu fluctuans, una terraemotum non sensit, usq. ad M. Varronis aetatem. Mucianus, teste Plin. prodidit bis concussam. b In hac insula Hercules, gigantum relliquias fudit. Strab. lib. x. ait Myconios, caluos dici solitos, quod id uitij in illa insula sit gentilicium. Celsam autem uocat, ob montem Dimastum. c Vna Sporadum insula est, in qua mures, teste Suida, ferrum arrodunt. d Immobilem, & uado fixam reddidit. e Ob terrae motũ. f In Delum, nunc ita firmam, ac stabilem, ut nullis tempestatib. sede sua dimoueri poßit g Quod autem praeternauigata Chio, inter Andrũ, & Tenon prouecti, in Delum peruenerint, non casu, sed poetae, aut certe Troiani ducis consilio tribuendum est. Nam cum deorum augurijs ad nouas terras quaerendas ageretur, nihil prius esse debebat, quam ut in nauigando certam aliquam sibi regionem tamquam scopum propositam haberet, quo cursus dirigeretur; ne incertus sursum ac deorsum uagaretur. Neque uero id scire, nisi uel Delphico oraculo doctus, uel Delio inspirante poterat. Sed Delphos, ut hostilem terram, declinare conueniebat; quare consulto Delum insulam, ut minus periculosam, petit. Huc accessit, ueteris necessitudinis ius cum rege Anio. h Fuit ea insula teste Pli. lib. IV. c. XII. Apollinis templo, ac mercatu, tota urbe celebris. Pisistratus, apud Thucydidem l. 3. Denaria Apollini dedicat. Nec Sophianus picturam templi in Delo praetermisit, in sua Graeciae descriptione. Cetera uide apud alios. i De hoc Anio uide Coel. lib. 7. c. 15. antiq. lect. Porro hic prosopographia est eius, a duplici dignitate, regia, & sacerdotali; quin & uenerando religione habitu. In sacra historia Melchisedech, utraque dignitate Augustus memoratur. Romae quoque postea, & initio quaedam regia sacra a Numa fuere instituta; & sacerdotes, quia regis loco sacra obirent, illo bellicis rebus occupato. Quod alibi quoque regibus honorificum fuisse, in confesso est; multo ante apud Troiam; ut in Priamo, & Aenea liquet. Idem postea a Caesaribus longa serie obseruatum fuisse constat, Ab Iulo, Aeneae filio, sacerdotiũ pontificatus Maximi, in gente Iula multis saeculis mansit. Gessit Iulius Caesar, gessit Augustus, & alij nonnulli post eum. K Tunc erat hic mos, ut reges essent etiam sacerdotes, uel pontifices.

Occurrit,

Occurrit, ueterem Anchisen agnoscit amicum.
Iungimus [a] hospitio [b] dextras, & tecta subimus.
Templa [c] Dei saxo uenerabar structa [d] uetusto:
Da propriam [e] Thymbraee [f] domũ, da moenia fessis,
Et genus, & mansurã urbẽ: serua altera Troiae
Pergama, relliquias Danaũ, atq. immitis Achilli.
Quẽ sequimur? quo ue ire iubes? ubi ponere sedes?
Da [g] pater augurium, [h] atq. animis illabere nostris.
Vix ea fatus eram: tremere omnia uisa repente,
[i] Liminaque, [k] laurusq. [l] Dei, totusq. moueri
Mons circum, et mugire [m] adytis cortina [n] reclusis.

a Antiquũ morem, gratulandi hospitibus aduentum. Apud quasdã nationes honorificũ est, & osculis, recipere, & obuios salutare.
b Hospitalitatis iure.

c Religiose, se circa domesticas obsonationes nihil moratum memorat, sed statim deum tutelarum accessisse, cuius gratia potissimum huc cursum intenderat. Tẽpla autem, pro Templum ait, per enallag. numeri. d Quare saxo uetusto hoc templum exstructum dixerit, ex Epaphi sententia ostendit Macr. l. 3. Sat. c. 6. e Perpetuam. Non. & Ser. Alij, Certam. Porro petitionem simpliciter, omisso exordio, proponit; mouet affectus a praesenti rerũ statu. f Ad Dei beneuolentiam sibi conciliandam, Thymbraeum uocat illum, a loco, in quo summis honoribus a Troianis colebatur, ubi tyhmbra copiosissime praebent, quae herba est satureiae persimilis, Hemicraniae etiam cruda comesta, mirifice conducens, ut sentit Cor. Gemma. g Hom. Il. 268. h Oraculum, aut aliud euidens signum, quo certi simus, quo eundum sit. i Domus, per synecdoch. K Breuem syllabam, Que, pro longa posuit, ratione finalitatis, quod liquida sequatur. l Alludit ad eorum morem, qui comestis lauri folijs uaticinabantur. m Metaphora, ad insequentem allegoriam respiciens. n Cortina proprie est caldariũ, in quo pigmẽta, et colores coquuntur, et lanae inficiuntur. Pli. Haec rursum in cortinas aereas cõfecta, aceto spissatur. Idẽ, c. 6. l. XV. de colorib. Fit etiã apud infectores ex flore nigro, qui aereis cortinis adhaerescit. Sunt et uela seu peripetasmata, cortinae, quales sunt in proscenijs. Quid autẽ cortinae tripodum fuerint, mire uariãt scriptores. Ex Plinio uidetur conuinci posse, aereas fuisse, c. 3. l. XXXIV. Ser. pro tripode ipsius Apollinis accipit, unde oraculũ redditur a similitudine caldarij aenei, siue quod corio Pythonis tecta esset, siue quod certissima inde responsa ederentur, ut Cortina, quasi Cotina appellata uideatur. Sũt, qui a corde deductã uelint, quod cor Phoebadis illic teneretur: cuius sententiae uidetur & Varro fuisse.

Submissi petimus terram, & uox fertur ad aures.
Dardanidae [a] duri, quae uos a stirpe parentum
Prima tollit tellus, eadem uos ubera [b] laeto
Accipiet reduces: antiquam exquirite [c] matrem.
Hic domus [d] Aeneae cunctis [e] dominabitur oris,
Et nati [f] natorum, & qui nascentur ab illis.
Haec Phoebus; mistoq. ingens exorta tumultu
Laetitia, & cuncti, quae sint ea moenia, quaerũt,
Quo Phoebus uocet errantes, iubeatq. [g] reuerti.
Tum genitor, ueterum uoluens monumẽta [h] uirorũ,

a Oraculũ plane Apollineum, prima fronte: hoc est, obscurum, & ambiguum; cuius tota uis ab unius uoculae cõmoda interpretatione pendet. Iubet primam Troianae gentis originem repetere, & quidem tautologice; id quod huic daemoni peculiare erat: ut sic, alicuius boni specie, rudes animos in errorem pertraheret. Porro cum per antonomasiam Dardanidas eos uocet, potius, quam Teucros, Troianos, aut Laomedontiadas, satis coarguit, quam terram petendam censeat. Verum & Anchises ea uoce satis perspicue admonitus, negligentia quadam, aut potius incogitantia, in horrendum errorem, magno suo malo, labitur. At uero nullum regionis nomen exprimitur, sed maiorum origo, quam sequatur, monstratur. Sed, quia recentior erat Cretae, unde Teucer in Phrygiam delatus erat, memoria, Italiae antiquitus illi non uenit in mentem. Ex Creta Teucer; ex Italia Dardanus ortus in Troadẽ cõmigrare. Sed ea animorum laetitia publice orta, turbauit consilium, ut non aduerterent, cum Dardanidae salutarentur, moneri se, ut Italiam peterent. Porro, quod ad fictionem attinet, crediderim Virg. hic esse imitatum illum Homericae Iliad. locum, de capiẽdo ab Agamemnone Ilio. Nam, ut Agamemnon circa interpretationem oraculi ibi labitur, ita hic Anchises alucinatur circa Deliacum responsum.

b Remota metaphora, ab animali ad non animal, scilicet ad cortinam Deliam. c Terram. quod de histor. tractum, factoq. Bruti. teste S.

d Genus, & posteri eius.

e Orbi terrarum: imperium Rom. innuit.

f Homer: Il. 224. g In Phrygiam, de quo dubium erat, an uocaret Antiquam matrem, an in aliam terram.

h Monumenta dicta uidentur, a monendo, & esse ea omnia, quaecumque, uel defuncti caussa aedificantur; uel, ad memoriam alicuius; ut nos illius admoneant, ut sepulcra, statuae, libri, & similia.

Audite, o proceres, ait, & spes discite [a] uestras.
Creta Iouis [b] magni medio [c] iacet insula ponto:
Mons Idaeus [d] ubi, & gentis cunabula [e] nostrae.
Centum [f] urbes habitant magnas, uberrima [g] regna:
Maximus unde pater (si rite audita recordor)
Teucrus, Rhoeteas [h] primum est aduectus ad oras,
Optauitq. [i] locum regno. nondum Ilium, & arces
Pergameae steterant: habitabant [k] uallibus imis.

a Quia se meriturum sciebat: uel, quia senex esset.

b A dignitate personae; nã Cretenses, Iouẽ suum ciuem faciũt. Alij eum non in Creta, sed Thebis natum, uolunt. nõnulli rursum in Arcadia. At Lycophron certe Thebas Boeotiae, natale eius solum fuisse, scribit, ubi ea de re antiquum epigramma inuentum fuit. Proinde, ego Cretenses, κρητίζειν, ut satis consueuerunt, hic existimo, Thebanumq. Iouem fuiße.

c Mari mediterraneo.

d Hic est ille mons Idaeus, a quo is, quem in Phrygia fuiße legimus, nomen accepit. e Cunabula proprie lectuli sunt, in quibus infantes ponuntur: & Cunae, quasi Cynae dictae, ἀπὸ τοῦ κυέειν. Hinc per Metaphoram, pro rudimentis, & primordijs, aut origine alicuius sumitur, ut hic. Quemadmodum Cic. uocat Incunabula Oratoris, primam illam fundamentorum restitutionem. f Strab. enim lib. x. auctor est, Homeri aetate eam dictam fuisse ἑκατόμπολιν: cum Troianis temporibus recentior esset, & nonaginta dumtaxat urbes haberet; quod ex Homer. Odyß. XIX. ἐννενήκοντα πόλιας huic adscribente, clarum est, cum in Iliade ἑκατόμπολιν τὴν κρήτην, appellet. Sed iam discrepantiam Didymus conciliare conatur; quem uide, si uacet.

g Nulli enim insularum fertilitate cedit. maior Cypro est, minor Sardinia, & Sicilia, sed fertilitate omnibus par; ac nescio, an Sardiniam superet, si uera sunt, quae nuper ex nostrate quodam, amico non uulgari, cui utraque notissima est, intellexi.

h Phrygias, per antonomasiam. Duo enim sunt, eius regionis promontoria, unum Sigaeum, alterum Rhoetaeum, quorum posterius a Rhoetea, Protei filia, nomen traxit. Vide Plinium lib. V. c. XXX. & Strab. lib. XIII.

i Pro, elegit. ut, Pars optare locum.

K A loco, in quo tum incolae regionis habitabant. Vnde colligere est, loco editiori urbem conditam fuiße.

Hinc mater cultrix Cybele,[a] Corybantiaq.[b] aera,
Idaeumq. nemus: hinc fida silentia[c] sacris:
Et iuncti currum dominae subiere[d] leones.
Ergo agite, & diuum ducunt qua iussa, sequamur:
Placemus[e] uentos, & Gnossia[f] regna petamus:
Nec longo distant[g] cursu: (modo[h] Iuppiter adsit)
Tertia[i] lux classem Cretaeis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactauit honores;
Taurum[k] Neptuno,[l] taurũ tibi pulcher[m] Apollo,
Nigram hiemi[n] pecudẽ, Zephyris[o] felicibus[p] albã.
Fama[q] uolat pulsum regnis cesisse paternis

a Mater deorũ; quae & Ops, & Terra dicta est. b Cymbalorum periphrasis, quibus Corybãtes, Iouis latentis uagitus, ne exaudirẽtur, impedierunt. c Deae Cybeles. sacris.n. quibusq. suae erant caerimoniae: Herculis Lindij, exsecrationes: aliorum συζυμίαι: matris deum; silentiũ religiosum. d Alludit ad fab. Hippomenis, & Atlãtae, quos Cybele in leones uertit, currumq. suum subire coegit: de qua Ou. l. 10. Metam. e Propitios nobis eos reddamus, & conciliemus eorum nimbis fauorẽ. f Cretẽsia; periphrastice, & synecdoch. Gnosos.n. Cretae urbs est, Ceratos olim dicta, a proximo flu. teste Stra. Minois regia. g A Delo; unde triginta tãtum milliaria Germanica, si fides sit Geographis. h σὺν θεῷ ϐ' γὰρ ἄνευ θεϐ̃. Iuppiter hic pro caelo, aura, & uento usurpari uidentur. i Tertius dies: id.n. spatiŋ secundo uẽto iter bidui est. K Hom. in Il. 126. l Docet, quibus dijs quas hostias extẽplo mactarit. His.n. duobus tantum, & Marti, tauro sacrũ fiebat. Supra adnotaui, quã erudite Maro Aeneã suũ, de industria, alia, quã cõueniebat hostia, sacrificantẽ per errorẽ, induxerit. Vnde mox secutũ prodigiũ subiecit. m Aptum Apollini epitheton, imberbi, & perpetua iuuenta florenti. Sic.n. a poetis, ad naturã solis respicientibus fingitur, qui siue occidat, siue oriatur, nũquã senio frãgitur. n Tẽpestati. o Speciẽ pro genere p Hom. Il. 31. q Error Anchisae cõfirmatur, fama pulsi regno ducis, qua similitudinẽ ueri senex colligit, Cretã.s. eã esse terrã, quã Apollo obscuris uerborũ ambagibus petẽdã mõstrauit Fuit aũt hic Idomeneus, Deucalionis filius, Cretẽsiũ dux, teste Hom. in Catal. ducũ. Hũc tradũt a Troia redeuntẽ, cũ periclitaretur in mari, uouisse, immolaturũ, quod reduci primũ in litore sibi offerret. Accidit, filiũ patris reuertẽtis fama excitatũ, aduẽtũ ei gratulaturũ occurrisse: quẽ, uoti reus, cũ immolare pararet, propter inhumanã crudelitatẽ a suis regno pulsus est. Didymus ex Lycophrone, refert, eũ circa Euboeã cõcitata tẽpestate a Minerua cũ Calchãte, et Sthenelo Colophonẽ appulisse; atq. ibi fato functũ. Aliã historiã uide apud Lycophronis interpretem.

Idomenea[a] ducem, desertaq. litora Cretae,
Hoste[b] uacare domos, sedesq. adstare relictas.
Linquimus Ortygiae[c] portus, pelagoq. uolamus,
Bacchatamq.[d] iugis Naxon,[e] uirideq.[f] Donysam,
Olearon,[g] niueamq. Paron,[h] sparsasq. per aequor
Cycladas, et crebris[i] legimus[k] freta consita terris.
Nauticus[l] exoritur uario certamine clamor:
Hortantur socij, Cretam,[m] proauosq. petamus.
Prosequitur[n] surgens a puppi uentus euntes:
Et tandem[o] antiquis Curetum[p] allabimur oris.

a Idomenea ult. pro ducta, Ionũ more; apud quos accusatiuus nominũ in εῦς in ῆα desinit.

b Hostis, auctore Cic. l. 1. Off. apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus; quasi Hospes, ab hostiendo, id est, aequando, quod suis legibus uiuens nobis quodammodo aequari uideatur. Hodie perduellem intelligimus: aut eos, Pomponio I.C. teste, (in lege, Hostes. ff. de uerbor. & rer. signific.) qui nobis, aut quibus nos publice bellum decreuimus. Respexit interim hic poeta, ad hostilia, quae molitus fuerat: aut quem, ut hostem, Leucon regno expulerat. Quasi dicat, Nullus erit, qui uenientibus aduenis contrarius poßit exsistere; domus paratae, & incolumes solas incolas quaerunt, aut exspectant.

c Deli: quae ab Ortygia illa, quae in Aetolia est, eam nomen daturam accepit. Phanodic. in Deliacis, Nicãd. l. 3. Aetolicar. rerũ. d Vitibus consitam: aut celebratam Bacchis; aut ubi Bacchus egit triumphum. S. Alij, propter uinearum copiam Bacchatam esse dictam uolunt, q.d. Baccho dicatã. Hort. quod mihi uerosimilius uidetur. e Naxos insula a Delo XVIII. millia paßuum distat. aliquando Dias, quondam etiam Dionysias, propter uinearum fertilitatem, appellata. f Maris Aegaei insula, una Speradum, pabuli abundantißima: unde eam uiridem nominari a Virg. existimo: & si sint, qui a colore marmoris Lacedaemonij sic cognominatam uelint.
g Insula in mari Aegaeo, uox Cycladum, quam sine epitheto proponit, ut uarietatem innuat. h Docte, Niueam, a marmoris candore niueo, quo in primis nobilitata est ea insula. Recensentur autem mixtim aliquot insulae Cycladum, & Sporadum, quas in ipso cursu praeternauigarunt.
i Crebras terras, uocat insulas toto mari sparsas, & quasi disseminatas.
K Praeteruehimur. l κέλευμα. m Mimesis.
n Homer. Il. 2. & Odys. λ. o Post biduũ nauigationem.
p Hi enim primi erant cultores Cretae.

Ergo [a] auidus muros optatae molior [b] urbis;
Pergameamq. [c] uoco: & laetam cognomine gentē
Hortor amare [d] focos, arcemq. attollere [e] tectis.
Iamq fere ſicco ſubductae [f] litore puppes,
Connubijs, [g] aruisq. nouis [h] operata iuuentus

a Properat ad ſtudium condendae turbis, ut, animos quietis, & ſedis ſtabilis cupidos proponat. aptoq. omnia ordine artificioſa breuitate ſubijcit, quae ad nouae reip. inſtitutionem ſunt neceſſaria. b Ad eundem modum Liu. ait, Moliri fundamenta. Eſt autem hic Moliri muros, aedificare ex fundamentis urbis muros, ac eos foſſa cingere. c Scilicet, urbem. Plinius certe lib. IV c. XII. Pergamum inter clariſſimas Cretae urbes, numeratam fuiſſe a ueteribus, auctor eſt. Hanc porro antiquitate donat Virg. & origine peruetuſta, a Pergamis ſcilicet Troadis: quare etiam ob nominis rationem ſocios laetos fuiſse, memorat. d Ex eo, quod foci mentionem facit, uidetur conuinci poſſe, Amare focos. hic eſſe, Sacrificia celebrare: quod nil aliud ſit Veſta, quam focus, ac ignis inexſtinguibilis, ut ſupra monui. & apud Polluc. proprie is locus eſt, qui in Prytaneo uiſebatur, ubi inexſtinctus erat: in quo (inquit) ſacrificamus, aut ignē exſuſcitamus. Antiquitus.n. igne ſacrificabant, quia deus in igne exiſtimabatur habitare: ut idē Pollux l. IX. ubi ex profeſſo ἑςίαν. ſiue focū exponit. Ita Ser. Pōp. et Hort. at T. ex Gl. Domus cōſtruere e Erigere arcē ad defenſionē: niſi quis malit, per hypallag. exponere, ut ſit, Tecta arci imponere. f Pro, ſubductae puppes in litus. Et l. I. Aen. Subducite naues. Cuius cōtrariū eſt, Deducere naues. g Notandae phraſes. Operari connubijs, Operari ſacris, aruisq. pro, contrahere matrimonium, colere agros, & ſacrificare. Sed, quid ſi Operari, hic pro ῥέζειν accipiamus, quod Facere Latini efferunt: ut in Bucol. Cum faciam uitula pro frugibus, & conuiuijs; ut ſcilicet illae, feliciter prouenirent; haec, auſpicata fauſtaq. forent: Vt locutus eſt Virg. lib. I. Georg. Sacra refer Cereri laetus operatus in herbis. Et Iuuenal. Vt matutinis operatur feſta lucernis. Pompon. Ad Veneris profectus eſt mane uetulus, uotum ut ſolueret: ibi nunc operatus eſt. Tacit. lib. 2. Nox eadem laetam Germanico quietem tulit; uiditq. ſe operatum. Ex quibus ſane exēplis, uel Momo ipſo iudice, clarum eſſe arbitror, quod cupio, nimirum pro ſacrificare, Operari, interdum accipi. Quin adhuc tibi ex Plauto uerbale eius proferam, eodem plane modo uſurpatum: Vt iſtaec, inquit, operatio crimen expiet. h Sacrificium fecit: quia mos erat, ut neque uxor duceretur, neque ager araretur ſine ſacrificijs.

Iura, domosq. dabam; subito [a] cum tabida mēbris,
Corrupto caeli tractu, miserandaq. uenit
Arboribusq., satisq. lues, & laetifer [b] annus.
Linquebant [c] dulces animas, aut aegra trahebant
Corpora. tum steriles exurere [d] Syrius [e] agros:
Arebant herbae, & uictum seges aegra [f] negabat.
Rursus [g] ad oraculum Ortygiae, [h] Phoebūq. [i] remēso
Hortatur pater ire, mari, ueniamq. precari:
Quem fessis finem rebus ferat: unde laborum
Tentare auxilium iubeat: quo uertere cursus.
Nox erat, [k] & terris animalia somnus habebat.
Effigies [l] sacrae Diuum, Phrygijq. penates,

a Occasio ad cognitionem erroris circa interpretationem oraculi Deliaci. Describit autem peste, a caussis suis.

b Pathos, a tempore, paruum annum, mensem lunarē indicat, cum uidelicet, quo oritur Syrius, seu Canicula. Nam pestis, & segetum lues ex aere infecto, & intemperie quasi corrupto, accensisq. Solis uaporibus nascitur. c Aut moriebantur, aut afflabantur peste.

d Enallage modi; pro, Exurebat. Defectu enim humoris, qui per eius feruorem absumptus est, sterilescunt agri, & enecantur segetes.

e Ab effectu sideris pestilentissimi. est enim Syrius, stella praegrandis, & lucida in fronte canis; cuius exortu intolerabilis calor in terra sentitur, uapores Solis accenduntur, feruent maria, fluctuant in cellis uina, corrumpunturq. aut certe ita mutantur, ut difficulter postea, & raro pristinae bonitati restituantur; canes id temporis maxime in rabiem aguntur; quare tutius est, eos caedi, si quando uel minimum eius rei signum se prodit.

f Metaphora ab animali ad non animal: argumentum sumitur a consequentibus. Pestis autem non nisi ab irato Apolline immitti solet; ut apud Hom. lib. 1. Il. Sic hic, propter Anchisae peccatum, oraculi perperam interpretati, de Creta, non de Italia.

g Accepto malo, Anchises demum errorem suum cognoscit.

h Deli, in quo Apollo oracula edebat. Sic etiam Cic. domum Iurisconsulti, Oraculum ciuitatis nominauit. i Apollinem; cuius hoc cognomen est inter alia: quamuis Hom. usurparit hoc, pro Apollinis epitheto. K Succincta nocturni temporis descriptio; qua uigilantiam, & sollicitudinem Aeneae proponit Virgilius. l Quas porro uocet Effigies, statim explicat, penates scilicet Troianorum; de quibus iam satis antea dixi. Vt autem res uero similis appareat, restat circumstantijs.

Quos mecum a Troia, medijsq. ex ignibus urbis
Extuleram, nisi ante oculos adstare iacentis
In somnis, multo manifesti[a] *lumine, qua se*
Plena per insertas[b] *fundebat Luna fenestras.*
Tum sic affari,[c] *& curas his demere dictis.*
Quod[d] *tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,*
Hic[e] *canit:*[f] *& tua nos en ultro*[g] *ad limina mittit.*
Nos te, Dardania incensa, tuaq.[h] *arma secuti:*
Nos tumidum sub te permensi classibus aequor,
Iidem uenturos tollemus in astra[i] *nepotes,*
Imperiumq. urbi[k] *dabimus. tu moenia*[l] *magnis*
Magna para, longumq. fugae ne linque[m] *laborem.*
Mutandae sedes:[n] *non haec tibi litora suasit*
Delius, aut Cretae iussit considere Apollo.
Est locus,[o] *(Hesperiam Graij*[p] *cognomine dicunt)*
Terra antiqua, potens armis, atq. ubere glebae.
Oenotrij[q] *coluere uiri: nunc fama, minores*

a *Cum nimbo, qui circa deos uideri solet.* b *Quae aedibus interpositae, & insertae erant; ut Lucret. l.2. Inserti fundūt radij per opaca domorū. Vide Coel. Antiq. lect. l.20.c.7.* c *Visi sunt me conuenire, & alloqui: ac certiores facere, quonam flectēdū sit iter.* d *Attētio a cōmoditate loci.* e *Versus decem dictionū; quod rarissimum est; praesertim, cū nullae interueniāt cōiunctiones inclinatiuae.* f *Canunt poetae, et canūt uates diuini, cū futura denunciāt.* g *Beneuolētia a suo & Phoebi officio; in cuius cōmemoratione sua beneficia, et merita in Troianos commemorant: neque uero praesentia dumtaxat, uerum etiam futura.* h *Pro, tuas partes, tuum imperium.* i *Hyperbole. Erigunt aegrescentem aduersis rebus animum, spe, atque exspectatione ingentium emolumentorum: unde ad laborem hortantur, alludentes ad amplitudinem Romani imperij.* K *Lauinio, Albae, Romae.* l *Anadyplosis.* m *Relinque. Simplex, pro, Composito.* n *Discedendum est e Creta. Confirmat ab auctoritate oraculi Deliaci; quod perperam fuit interpretatus Anchises.*
o *Chorographia Italiae, a nominis ratione, incolarū antiquitate, rei militaris gloria, ubertate soli, et a maiorib. qui inde in Phrygiā primi coloniā deduxere.* p *Ab Hespero rege. Vide Apollonij interpr. in l.3.* q *Qui ab Oenotrio Sabinorū rege, qui in ea Italiae parte regnauit, appellationem sortiti sunt. Reliqua, quae ad hanc chorographiā pertinent, uide l.1. Aen. ubi ijdem uersus habentur; pag. 186.*

Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
Hae nobis propriae sedes: hinc Dardanus ortus,
Iasiusq. pater, genus a [a] quo principe [b] nostrum.
Surge [c] age, et haec laetus longaeuo dicta parenti,
Haud dubitanda, refer: Coritū, [d] terrasq. require
Ausonias: [e] Dictaea [f] negat tibi Iuppiter arua.
Talibus [g] attonitus [h] uisis, ac uoce [i] deorum
(Nec sopor [k] illud erat; sed corā agnoscere uultus,
Velatasq. [l] comas, praesentiaq. ora [m] uidebar:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio e stratis corpus, tendoq. [n] supinas

a De Dardano, nō de Iasio, dictū. b Troianū: Dardanus enim ex Teucri filia Erichthonium procreauit; is Troem; Tros Ilum; hic Laomedontē Priami patrem.

c Epilogus, constans praecepto, ad referendum ista in concilium, & memoratas terras petendum. d Coritus, Tusciae rex fuit, qui a se cōditum opidum, Coritum appellauit. e Expolitio, illustrans obscuram uocem Terras, Ausoniae nomen, est ab Ausone deriuatum, Vlyssis & Calypsos filio; uel (ut alij) Circes & Vlyssis: qui illic regnauit, ac urbes aliquot condidit. Porro de Ausonia, unde dicatur, & quibus terminis describatur, maxima est Geographorum dissensio. Quidam Romam in Ausonia collocant: alij Sallentinos, & eam partem Italiae, quae Siciliae fere contigua est, in ea ponunt: sunt item, qui eam Apenninis montibus terminent: Dion Coccian. nil ueretur affirmare, Ausoniam Aruncorum terram solam dici, quae inter Campanos, & Volscos media sita est. Tu uide Ioan. Tzetzen, cuius ea de re exstat carmen Graecum perelegans. f Epitheticῶς: alioqui Dictaeum mons in Creta est: cui hodie Labyrintho nomen esse ferunt. g Ab ijs, quae oraculum consecuta sunt, quae hic Visa nominat. Est autem Visum, cum res usu uenit, eodem modo quo apparuit. Hoc uerbum Liuio perfamiliare; ut & supra monui.

h Stupefactus, & ceu tonitruo examinatus.

i Periphrastice declarat quid, Visa, uocet; Responsum, s. deorum.

K Occupat parenthesi, id, quod de somnio obijci poterat, tamquam uanum sit responsum. Neque.n. somnijs fides habenda, quod ab incerta & commoda cuiuslibet interpretatione eorum ambages pendeant. Vnde pronus, in foedum, non solum errorem, sed & incredulitatem lapsus est.

l Vittis, ac diadematis. m Theocrit. 46.

n Relligionem, pietatem, & alacritatem suam in parendo ostendit.

Ad

Ad caelum cum uoce manus, & munera libo
Intemerata[a] *focis.* [b] *perfecto* [c] *laetus honore*
Anchisen facio certum, [d] *remq. ordine pando.*
Agnouit prolem ambiguam, [e] *geminosq.* [f] *parētes,*
Seq. nouo ueterum deceptum errore [g] *locorum.*
Tum memorat: [h] *Nate, Iliacis exercite* [i] *fatis,*
Sola [k] *mihi tales casus Cassandra canebat.*
Nunc repeto, haec generi portendere [l] *debita nostro,*
Et saepe Hesperiam, saepe Itala regna [m] *uocare.*
Sed [n] *quis ad Hesperiae uenturos litora Teucros*
Crederet? aut quē tum [o] *uates Cassandra moueret?*
Cedamus [p] *Phoebo, & moniti meliora sequamur.*
Sic ait: & cuncti dictis paremus ouantes.
Hanc quoque [q] *deserimus sedem; paucisq.* [r] *relictis*
Vela [s] *damus, uastūq.* [t] *caua trabe* [u] *currim' aequor.*

a *Rite perfecta.* b *Aris.* c *Videtur innuere τὸ τελεῖον ἱερὸν.* d *Gradus, pro gradu: Certiorem. Neq. enim alibi facile inuenias dici, Reddere aliquem certum.* e *Non, incertam; sed, duplicem: ut seq. declarant.* f *Duos; Dardanum scilicet, & Iasium, siue Iasionem: at rectius Dardanum, & Teucrum; quorum ille multo prior ex Italia, hic e Creta posterior in Phrygiam uenit.* g *Cretae, & Italiae:*
h *Agnoscit errorem suum Anchises recordatione oraculorum Cassandrae: sed culpam non creditae tum uatis, in eius fatum remouet: inde, in non uerisimile.* i *Fatigate, totū decenniū proximū bello patrio. Captat beneuolētiā a filij persona.* K *Breuissima narratio, paucissimis uerbis confessionem erroris continens.* l *Denunciare, & ante tempus signis praedicere euenturum aliquot: dictum, quasi Porro tendere.* m *Sub. Memini.*
n *Remotio in non uerisimile: quod incredulitatem eius arguit.*
o *A fatis Cassandrae: q. d. Vt maxime id aliquando futurum uerosimile fuisset, quis tamen Cassandrae etiam tum furenti, hoc credidisset: cui nūquā a Troianis fides adhibita fuit.* p *Clausula, ab exhortatione, ad parēdum oraculo.* q *Vt Troiam, & Thraciam.*
r *Ad inhabitandum Pergamum, nouam a se conditam urbem.*
s *Festinat ad sequentem nauigationem, quam consueto Laconismo absoluit.*
t *Nauis definitio.* u *Metaphora, ab animali ad non animal: accusandi quoque casum figuratum hic nota.*

Postquam

Poſtquã altũ[a] tepuere[b] rates; nec[c] iã amplius ullae
Apparent terrae; caelum undique, et undiq.[d] põtus.
Tum mihi caeruleus ſupra caput adſtitit imber,
Noctẽ,[e] hiemẽq. ferens; et inhorruit unda tenebris.
Continuo uenti uoluunt mare; magnaq. ſurgunt
Aequora: diſperſi iactamur gurgite[f] uaſto.
Inuoluere diem nimbi, & nox[g] humida caelum
Abſtulit: ingeminant[h] abruptis nubibus[i] ignes.
Excutitur curſu, & caecis[k] erramus in undis.
Ipſe diem, noctemq. negat diſcernere caelo,
Nec meminiſſe uiae media Palinurus[l] in unda.
Tres adeo incertos caeca caligine ſoles
Erramus pelago, totidem ſine ſidere noctes.
Quarto terra die primum ſe attollere[m] tandem
Viſa, aperire[n] procul montes, ac uoluere fumum.
Vela cadunt: remis inſurgimus: haud mora, nautae
Adnixi torquent ſpumas, & caerula uerrunt.
Seruatum ex undis Strophadum me litora primum
Accipiunt. Strophades[o] Graio ſtant nomine dictae

a Mare: ut ſupra ſaepe: Multum ille & terris iactatus & alto.

b Naues; per catachreſin. Sunt.n. Rates propriae, trabes inter ſe cõpactae, quae per aquam trahuntur: quod in Germania ſaepiſsime, in Italia aliquoties, ſed magna copia Venetijs, uidi.

c Vide, quaeſo, quã graphice expreſſerit locum Homer. Odyſs. XIV. Ἀλλ' ὅτε δὴ Κρήτην ἐλλείπομεν κ' δέ τος ἄλλη φαίνεται γαιάων: ἀλλ' οὐρανὸς, ἠ δὲ θάλασσα. etc. Nolo enim tam multa Graeca adducendo lectori moleſtus eſſe.

d Lucret. l. IV. Quippe ubi nil aliud, niſi aquam, caelumq. tuentur. Ouid. Omnia pontus erat. e Caliginem cum procella, ſeu tempeſtate, ut ſeq. declarant. f Mari, per Acyrolog. g Nubes caliginoſa.

h Enallage generis; pro, Ingeminantur. i Fulmina, periphraſtice intelligit. K Metalepſis.

l Vide eius mortem lib. V. in fine.

m Nam terra uidetur exſurgere, cum litoribus appropinquamus.

n Oſtendere. o Harum deſcriptionem, uide apud Apoll. l. I. Argonaut. Macrob. l. 5. Sat. cap. 2. Hodie lingua Italica dictae ſunt, Striuoli, teſte Erythraeo.

Inſulae[a] *Ionio*[b] *in magno: quas dira Celaeno,*
Harpyiaeq.[c] *colunt aliae, Phineia*[d] *poſtquam*
Clauſa domus, menſasq. metu liquere priores.
Triſtius haud illis monſtrum, nec ſaeuior ulla
Peſtis, & ira Deum Stygijs[e] *ſeſe extulit undis.*
Virginei uolucrum uultus, foedissima uentris
Proluuies,[f] *uncaeq.*[g] *manus, & pallida ſemper*
Ora fame.
Huc ubi delati[h] *portus intrauimus, ecce*
Laeta[i] *boum paſſim campis armenta uidemus,*
Caprigenumq. pecus, nullo cuſtode, per herbam.
Irruimus ferro, & diuos, ipſumq. uocamus
In praedam[k] *partemq. Iouem. tunc litore curuo*

a *Duae; contra Cypariſſum Peloponeſi promontorium.* b *Sunt tamen, qui eas in Aegaeo mari ſtatuant.* c *De his, uide Coel. l. 29. c. 27. & Apoll. l. 1. Argon. Venetijs in D. Martini, sũt duae Harpiyae baſi cuidam ueteri opere inciſae, quae certum hodie ſtatuarijs, & pictoribus figurandi monſtri exemplar praebent.* d *Phineus in Arcadia imperabat, qui Harpalices, uxoris, ſuaſu, liberos ſuos exoculauit: quod tam a patre in filios ſcelus, dij aegerrime ferentes, non ita multo poſt, eum occaecarunt, Harpyiasq. ei immiſerunt, quae dapes menſasq. eius defoedabant. Contigit autem Iaſonem in Colchidem iter facientem, ibi appellere, quem Phineus perhumaniter excepit; fortunasq. retulit, & incommoda, quae a belluis patiebatur. Qua re motus Iaſon, hoſpitaliſq. beneficij munere inductus, ut parem regi gratiam remetiretur, Zethum, & Calaim, Boreae filios, alatos ac iaculandi peritiſſimos, ad rapaces belluas hoſpitis regno pellendos immiſit. Et iam has in Plotas uſque inſulas perſecuti fuerãt, cum ab Iride admonerentur, ne ulterius Iouis canes perſequi tentarent. Qua uoce, uelut territi, monſtris in ijs inſulis relictis, in Arcadiam reuerterunt. Vnde Plotiae inſulae deinceps Strophades dictae, ἀπὸ τοῦ ςρέφειν, a reuertendo.* e *Ab inferis. his etiam l. 6. poeta ſedem in Orci ueſtibulo tribuit. Alluſiſſe hic uidetur ad Stygem Arcadiae, cui Phineus imperabat flu.* f *Sordis effuſio.*
g *Manus, pro unguibus. S. Graeci γαμψώνυχες.*
h *Neceſſitatem ſignificat. nam ſponte uenimus; non deferimur, niſi neceſſitate.* i *Pinguia; uel, per hypallag. Nos laeti.*
K *In praedae partem. Nam de praeda dijs immolabant ueteres Romani.*

Exſtruimusq.

Exſtruimusq. toros, [a] dapibusq. epulamur opimis.
At ſubito horrifico lapſu [b] de montibus adſunt
Harpyiae, & magnis quatiunt [c] clangoribus alas,
Diripiuntq. dapes, contactuq. omnia foedant
Immundo. tum uox taetrum dira inter [d] odorem.
Rurſum [e] in ſeceſſu longo, ſub rupe cauata,
Arboribus clauſi circum, atq. horrentibus umbris
Inſtruimus menſas, [f] arisq. [g] reponimus ignem.
Rurſum ex [h] diuerſo caeli, caecisq. [i] latebris
Turba ſonans [k] praedam pedibus circũuolat uncis,
Polluit ore dapes. ſocijs tunc, arma capeſſant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud ſecus, ac iuſſi, faciunt, tectosq. [l] per herbam
Diſponunt enſes, & ſcuta latentia [m] condunt.
Ergo, ubi delapſae ſonitum per curua dedere
Litora, dat ſignum [n] ſpecula Miſenus ab alta

a Lectos ex herbis intortis, qui in unoquoque toro tres erant ad capiendum cibum parati. b Vt paullo poſt; Celeriq. fuga ſub ſidera lapſae. c Huic.n. rapacium auium generi peculiare fuit, antequã praedã inuaderent, clangorem edere. d Sub. Auditur per Ellipſim. e Non ſat habet poeta, in uniuerſum ſemel Harpyiarum ingluuiem propoſuiße; niſi amplius ſignis maniſeſtiſſimis eum amplificet. Nihil enim tam tutum, nihil tam remotum, nihil inquam tam abditum excogitari potuiſſe, quod earum rapinis eßet expoſitum, doctißime canit. f Quod Iouem in praede parte uocarant, ſtabant arae, caeſis hoſtijs ſtratae. quamuis alioqui Arae dicuntur, in quibus dijs, quacumque ratione ſacrificatur. His ignem imponi mos erat. Neptuno autem ſacrificantibus, & ipſum mare, Ara erat; in quod exta porriciebantur, infundebaturq. uinum pro libamine, ut l.5. Aen. Extaq. ſalſos Porriciam in fluctus. lege Macr. Sat. l.3. g Reſpicit ad id quod ſupra dixit, In praed. part. Iouis. h E ſecreto montium loco: aut, ut alij, ex diuerſo mundi tractu, plaga, regione, aut cardine.
i Occultis, & latentibus, per Metalepſim.
K Clangens: ut ſupra. l Figura. pro, diſponunt, & tegunt: ut ſeq. uerſ. Scuta condendo latere faciunt.
m Vt ex inopinato eas ita adoriantur.
n Claßicum canit: uide lib. 6. Aen. uerſ. 164.

Aere cauo: [a] *inuadunt socij, et* [b] *noua proelia tẽtãt,*
Obscenas [c] *pelagi ferro foedare uolucres.*
Sed neque uim plumis ullam, nec uulnera tergo
Accipiunt; celeriq. fuga sub sidera lapsae,
Semesam praedam, & uestigia foeda relinquunt.
Vna in praecelsa consedit rupe Celaeno,
Infelix [d] *uates, rupitq.* [e] *hanc pectore uocem.*
Bellum [f] *etiam pro caede boum, stratisq. iuuencis,*
Laomedontiadae, [g] *bellumne* [h] *inferre paratis?*
Et patrio [i] *insontes* [k] *Harpyias* [l] *pellere regno?*
Accipite [m] *ergo animis, atq. haec* [n] *mea figite dicta:*
Quae Phoebo pater oĩpotens, mihi Phoebus Apollo
Praedixit, uobis furiarum ego [o] *maxima pando.*

a *Tuba, aut lituo potius; nam l.* VI. *ait lituo eũ aciẽ excitare solere, quoties Hector in cãpum descenderet.*
b *Aduersa portendẽtes, quidam exp. ego simpliciter accipiẽdum puto.*
c *Vel, quia rarũ est pugnare cum Harpyijs; uel, quia uulnerari non poterant.* d *Nuncia infelicitatis: ut, Homer.* μάντι κακῶν. e *Locuta est, per periphrasim.*
f *Exordium abruptum, & cum stomacho enunciatum, continens expostulatoriam de iniuria, & damno acceptis. Estq. adeo ipsa propositio, quae in controuersiam uenit; Vim fecistis, quod alienum pecus ferro labefe istis. Exaggeratur crimen: Insuper bellum infertis; & quod indignius est conamini nos regno nostro patri expellere. Postremo, minatur uicissim pro accepta iniuria talionem. Et, ne ea tamquam uana repudientur, a Iouis, et Apollinis auctoritate confirmat: atrociq. ac irato animo conuenienti antonomasia, Laomedontiadas, uirilenter eos uocat.*
g *Perfidi: a Laomedonte, qui Deos fraudauit mercede sua.*
h *Repetitio emphatica.* i *Neptuno: erant enim Neptuni filiae; earumq. nomina; Aello, Ocypete, & Celaeno.*
K *Amplificatio ad indignationis exaggerationem, ut quae neminem laeserint, sed sibi sua uindicarint.* l *Emphaticῶς; Iouis canes; Oceani neptes; Iridis sorores; Ponti, & Terrae, ut Seruius; Thaumanti, & Electrae, ut magna pars; Neptuni, ut reliqui sentiunt, filias.*
m *Attentio, ad comminationem uindictae, ob nefarium scelus.*
n *Expolitio.* o *A sua auctorilate. Atque hinc eorum opinio probatur, qui furias esse Harpyias sentiunt; Suid. rapaces daemones* ἁρπακτικὰς δαίμονας *appellat: Aeschylus inter Actaeonis canes recenset.*

Italiam cursu petitis, uentisq.[a] uocatis.[b]
Ibitis Italiam, [c] portusq. intrare licebit:
Sed non [d] ante datam cingetis moenibus urbem,
Quam uos dira [e] fames, nostraeq. iniuria caedis
Ambesas [f] subigat malis absumere [g] mensas.
Dixit: & in siluam pennis ablata refugit.[h]
At socijs subita gelidus [i] formidine sanguis
Diriguit: cecidere animi: nec iam amplius armis,
Sed uotis, precibusq. iubent exposcere pacem,
Siue [k] deae, seu sint dirae, obscenaeq. uolucres.
Et pater Anchises, passis de litore palmis,
Numina magna uocat, meritosq.[l] indicit[m] honores.
Dij [n] prohibete minas: dij talem uertite casum:

a Innuit uentos, quibus portum Deliacũ soluturus albã, nigrãq. pecudẽ mactarat, iam placatos eẽ.
b Oraculũ Iouis, quod Harpyia Troianis denunciat; quo grata simul & acerba promittuntur.

c Ellipsis; pro, In Italiam: cuius repetitio Emphasim quoque habet.
d Dirum Harpyiae Caelenus uaticinium: cui etiam euentus respondit, ut l.7. uidere est: Heus etiam mensas consumimus: inquit Iulus.
e Acerba haec, quam Troianis minatur, βουλιμία, poterat eos terrere; nisi praecessisset dulcis promissio, eos in optatam Italiam delatum iri.
f Circum esas. Exprimere conatur Homericum πάντα φρώξασαι. Et supra dixit: Semesam praedam. g Quod & factum est; non quidem, ut mensas ligneas, aut lapideas uorarent, sed orbiculos illos paniceos, e quibus cibum sumebant, quiq. carnibus subijciebantur. Quemadmodum apud Belgas, & Germanos, plerisque in locis etiam factitatum obseruaui. Ser. intelligit mensas paniceas, id est rotundas, quas maiores in honore deorum habebant. Donatus etiam ex frumento factas, dijs penatibus consecrari solitas, adnotauit. Tu, quod Virgilij sententiae conuenientius esse putabis, per me licet, sequaris. h Non quidem metu; neque enim hoc minanti conueniret; sed cito auolauit, ne placari posset a Troianis, neu per preces ira mitigaretur. i Vt supra: Gelidusq. coit formidine sanguis. K Vtramq. opinionem in medio reliquit; & eorum, qui Harpyias, Iouis canes, & Eumenidas esse contendunt, & eorum, qui aues rapaces, & foeda auiũ mõstra esse uolũt. l Sollemni ritu denunciat, Graeci παραγγέλλει; ἀπαγγέλλει. m Sacrificia. n Deprecatoria oratio, quam seni, ut religioso homini, & conscientia icto, tribuit.

a Deprecatoria oratio, quam seni, ut religioso homini, & conscientia icto, tribuit.
b Praecipitem fugã peccato agnito commemorat, quales in re inopinata exterritos pertubare solet.

Et placidi seruate pios. tum litore [a] funem
Diripere, excussosq. iubet laxare [b] rudentes.
Tendunt uela Noti: fugimus spumantibus undis,
Qua cursum uentusq., gubernatorq. uocabant.
Iam medio apparet fluctu [c] nemorosa [d] Zacynthos,
Dulychiumq. [e], Sameq. [f], et Neritos [g] ardua [h] saxis.
Effugimus [i] scopulos [k] Ithacae, Laertia [l] regna:
Et terram altricem [m] saeui exsecramur [n] Vlyssis.
Mox & Leucatae nimbosa cacumina [o] montis,
Et formidatus [p] nautis aperitur [q] Apollo:

c Funes nauticos: πρυμνησία uocant Graeci. d Homer. ὑλήεσσα Ζάκυνθος, Odyss. I X. uers. 24. e Abest Zacynthus a Strophadibus, stadijs 259. miliaribus German. plus minus 9. Hodie Zanthe, dicta nautis. f Hesychius exp. Dulychium, urbem Cephalleniae: Pausan. in ea collocat. Sed Homer. & eum secutus Virg. insulam facit, ut hoc loco; non urbem; iuxta quam fuere Echinades. Has Plin. a Dulychio distinguit: alij inter eas numerant.
g Interius est Same, CCC. stad. a Zacyntho.
h Mons est Ithacae; a quo Vlysses, Neritius est dictus.
i Homer. Il. β. Celeriter transimus. Scopulos autem per irrisionem Regna uocat: sicuti lib. I. Aen. Aeoli regnum, uocat Antrum.
K Scopulos, & rupes habet maximas Ithaca; ut ideo Homer. eam saepe κραναήν, πετρήεσσα, καὶ τρηχεῖαν. Ob quam forte caussam, Horat. in epist. ait: Non est aptus equis Ithacae locus. & Lycophron in Cassandr. festiue πόντιον σκέπας, id est, Ponticum tegumentum appellat. Hodie Tiachi nominant, insulam horridam, & inamoenam, & ob asperitatem montium incultam.
l Prosthesis. Fuit enim Vlyssis pater Laertes, quem Troianis temporibus non per insulas solum, in hoc tractu maris Ionij, sed per totum fere Epirum late imperasse, Homer. in Catal. ducum, scribit.
m Homer. Il. γ.
n Vt, cuius fraude, ac dolo maxime urbs Troia deleta fuit.
o In litore Actiaco.
p Ob locorum asperitatem: non sponte, sed quia fessi: est enim nautis formidatus. q Procul apparet.

Hunc

Hunc petimus fessi, & paruae succedimus [a] urbi:
Anchora [b] de prora iacitur: stant litore [c] puppes: [d]
Ergo insperata tandem tellure potiti,
Lustramurq. [e] Ioui, [f] uotisq. incendimus [g] aras,
Actiaq. [h] Iliacis celebramus [i] litora ludis.
Exercent [k] patrias, oleo labente, [l] palaestras [m]
Nudati socij: iuuat [n] euasisse tot urbes

a Leucadi, in ipso statim portu existenti, ab Actio lxxx. stad. distanti, inter quae duo, cum Antonio, & Cleopatra Augustus felici proelio congressus est. Vocatur autem haec urbs Leucas, uel Leucates, ut etiam mons ei uicinus.

b ἄγκυρα, Gr. ferramentum utrimque uncum, quod in uadum immissum funibus naues retinet, ne tēpestate ingruente loco moueantur. Anacharsis Scythae philosophi, inuentum esse dicitur, ut & Rota figulorum.

c Ellipsis; pro, In litore.

d Per synecdoch. Naues. sunt enim Puppes, posteriores nauium partes.

e Ioui sacrificando, peccatum nostrum expiamus. f Ob piaculum, in eius canes, Harpyias commissum. Non Apollini, qui laesus non fuerat.

g Tēpli Apollinis in Actiaco litore; ubi & Leucates mōs, Apollini sacer.

h Actium est Promontorium, in faucibus sinus Ambracij, inter omnes Europaeos facile celeberrimum, excelsum, in mare incumbens, fanoq. Apollinis celebre, & pugna Antonij, Cleopatraeq. cum Augusto infelici nobilitatum, quam diligentissime descripsere Velleius Paterculus, Orosius, & Propertius lib. IV.

i In honorem Augusti dictum: qui, deuicto apud Actium Antonio, ludos Actiacos Apollini instituit. Ait autem Virg. Troianos Actia litora Iliacis ludis celebrasse, ut eius gratiam aucupetur, ludos scilicet ab eo institutos ad longe uetustiorem originem referendo.

K Luctandi certamen notat, quod tum temporis in Graecorum certaminibus facile celeberrimum habebatur: & tum ab Augusto in ijs locis institutum fuit, ad suam originem.

l Luctaturi enim de palma, nudi palaestritae, ceromate perungebantur; quod ex oleo coeno permisto fiebat; cui, si sudor accederet κονίοσαλον appellabant Atticismi affectatores. m Palaestra locus est, in quo adolescentes unguntur ad luctam, & luctus exercent. πάλη enim lucta est; παλαιςρίτης, luctator. Palaestra etiam pro gymnasio usurpatur.

n Publici gaudij rationem reddit, quod scilicet per medias hostium urbes, huc usque penetrassent.

Argolicas, mediosq. fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum[a] *Sol circumuoluitur annum:*
Et glacialis hiems[b] *Aquilonibus asperat undas.*
Aere cauo clypeum, magni gestamen[c] *Abantis,*
Postibus[d] *aduersis figo, & rem carmine signo:*
Aeneas haec de Danais uictoribus[e] *arma.*
Linquere tum portus iubeo, et considere[f] *transtris:*
Certatim socij feriunt[g] *mare: et aequora*[h] *uerrunt.*

a *Addidit Magnũ, ne lunaris annus, qui est triginta dierum, intelligeretur. addidit, Sol, ne, quia dixerat, magnum, de illo omnium planetarum anno, qui fuit annorum XXXVI. millia, acciperetur. Vide Macrob. de Som. Scip. lib. 2. cap. 11.*

b *Duas potissimum ob caussas uidetur hoc anni tempus tam accurate expressisse, uidelicet, ut ostenderet, nullum tempus, quantumuis asperum, otio se consumpsiße; &, ut uentum ad nauigandum suadere, & hortari declararet.*

c *Ferunt hunc Abantem, cum Androgeo in Ilij expugnatione caesum a Troianis. Alij putant hunc, Aeneae comitem fuisse, Troianumque nobilem, cuius lib. 1. mentionem facit: Et qua uectus Abas. qui, hunc clypeum Argiuo hosti detractum, diu gestauerit, in trophaei uirtutisq. memoriam, moriensq. Aeneae, fidissimo comiti, in sui memoriam, donauerit. Sed hi fortassis aliquid dicerent, nisi lib. x. illum Abantem, Aeneae socium, multo post tempore a Causo interemptũ legeremus: Vnde in priorem sententiam sum procliuior, existimoq. Aeneam, hunc clipeum, tamquam sua de Danais, tametsi uictoribus, spolia, arbori suffixiße, ut ostenderet, Troianos, & si iam uictos, non omnes tamen inultos esse mortuos, superesseq. adhuc, qui eos ulcisci possent.*

d *Aeneas appulsus sui monumentum Leucatae, in sinu Ambracio, relicturus, clypeum hostibus detractum, cum epigrammate arbori suffigit.*

e *Sub. Detracta dicauit, uel consecrauit, per ellipsim.*

f *Hoc est, in tabulis illis nauis, in quibus remiges sedere solent, quae proprie, Transtra, aut Iuga dicuntur.*

g *Remis uerberant, ut naues propellant.*

h *Metaphora, a scopis ducta, ad remos, per similitudinem quandam, & expolitionem.*

Protinus aerias[a] Phaeacum[b] abscondimus arces,
Litoraq. Eperi[c] legimus, portuq. subimus
Chaonio, et celsam Buthroti[d] adscendimus urbem.
Hic[e] incredibilis[f] rerum fama occupat aures,
Priamidem[g] Helenum Graias[h] regnare per urbes,
Coniugio Aeacidae[i] Pyrrhi: sceptrisq. potitum,
Et patrio[k] Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui: miroq. incensum pectus amore[l]
Compellare uirum, & casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classes, & [m] litora linquens.
Sollemnes[n] tum forte dapes,[o] & tristia dona,
Ante urbem in luco falsi[p] Simoentis ad undam

a Valde altas; quae ambae sunt in montibus exstructae, inter quos in planicie media urbe sita fuit. b Phaeaces populi sunt ad sinum Ambracium, in finib. Eperi, contra Thesprotas, quorum opidum maritimum est Buthrotum. Hinc Phaeacia, quae nunc Corcyra, Graecis κόρκυρα, Italis Corfu, Homerus eam aliquando Scheriam; Callimachus Drepanen; Stephanus utroque nomine initio uocatam testatur: Phaeaciam, a Phaeace, Neptuni & Corcyrae filio. Hanc porro insulam Homer. Alcinoi regis hospitio, & Vlyssis appulsu nobilitauit. c Eperum diuidit ab Ambraciotis, Acheron flum. qui e Pindo oriens ad Nicopolim mare ingreditur. Porro inter 14. gentes Eperi, quas recenset Theopompus, clarissimi sunt Chaones, Triballi, & Molossi. d Hodie, Butrinto, appellatur: huc Heleni maxime caussa poeta mittit Aenean.

e Attentio a re noua, & incredibili, quam est narraturus.

f Priami filium. g Partem Eperi.

h Aeaci nepotis, Achillis filij: ita tamen, ut ex Peleo, non ex Aeaco Achillem natum intelligas. i Imperio, synecdoch.

K Troiano, scilicet. Heleno, antea eius fratri Hectori nuptam. Viri enim domicilium uxor sequitur: alioqui Thebana erat Andromache.

l Desiderio compellendi. m In portu, ac statione.

n Anniuersaria sacrificia.

o Has putant dici deorum apparatus in sacrificijs, & funeralibus. Vsurpantur autem pro quibuslibet, sed nominatim magnificijs conuiuijs, opiparisq., ac sumptuosioribus apparatibus.

p Ad simulacrum amnis in Troade.

a Parentabat Andromache mariti Hectoris manibus adcoenotaphium, ex cespitib. uiridibus aggestum. huiusmodi Sueton. Honorarium tumulum uocat.

Libabat [a] cineri [b] Andromache, manesq. [c] uocabat
Hectoreum ad tumulum; [d] uiridi quẽ cespite inanẽ,
Et geminas [e] caussam [f] lacrymis, sacrauerat aras.
Vt me [g] conspexit uenientem, & Troia circum
Arma amens [h] uidit, magnis exterrita [i] monstris
Diriguit [k] uisu [l] in medio, calor ossa reliquit:
Labitur, & longo uix [m] tandem tempore fatur:
Vera [n] ne te facies, uerus mihi nuncius affers,

b Gentilium in cremandis post mortem humanis corporidus ritum obserua. Mos enim priscis illis erat, ut ceu capsam in templis, ad repraesentandum mortuis officium, inanem tumulum accumularent; ad quem, tamquam uerum sepulcrum, omnes caerimonias sepulcrales, legitime exsequerentur. Martian. I. C. Coenotaphium uult esse locum religiosum, motus hoc Virgilij loco, cum ait, Sacrauerat geminas aras: uerum existimo Virg. hic non de simplici Coenothaphio loqui; sed de eo tumulo, ad quem duas aras dedicarat, ubi manes Hectoris euocabantur.

c Ad libamina, & inferiarum dapes.

d Coenotaphium intelligit, qualia erigi solent ijs, quorum corpora haberi non poterant, ne scilicet omni sepulturae honore destituti Stygiam paludem transnare non poßent.

e Vnam marito, alteram filio. Existimant tamen ueteres, honoratorum uirorum manibus duas aras cõmuniter consecrare solitos. T. & si aliter S.

f Appositio. g Ecce, quam pathetice narrat congressum suum cum Andromache: quam graphice mulieris tantae imaginem, rei subitae, & insperatae facie consternatae, depingat.

h Caussam Amentiae, occursum suum inopinatum fuisse praenarrauit.

i Monstri enim simile erat, Troianos, & in primis Aeneam, in Epeirum descensurum. K Obstupuit.

l Periphrasis stuporis ab accidentibus.

m Difficultatem in loquendo, ubi ad se redierat, ostendit: ut non tam muliebrem animum, quã adhuc stupore peregrinantem mentem, agnoscas.

n Arguit hoc ipsum Tautologia uerborum, quibus non gratulatur illum quidem aduenisse, id quod primum decebat: sed stupens admiratione nouae rei, uerba amentiae plena effundit.

Nate

Nate dea? uiuis ne? aut, ſi lux [a] alma receſſit,
Hector [b] ubi eſt? dixit; lacrymaſq.[c] effudit; et oēm
Impleuit [d] clamore locum. uix [e] pauca [f] furenti
Subijcio; & raris turbatus uocibus [g] hiſco.
Viuo [h] equidem, uitāq. extrema per omnia [i] duco:
Ne dubita: nam uera uides.
Heu quis te caſus deiectam coniuge [k] tanto
Excipit? aut quae digna [l] ſatis fortuna reuiſit?
Hectoris Andromache Pyrrhin cōnubia [m] ſeruas?
Deiecit [n] uultum, & demiſſa uoce locuta eſt:

a Periphraſis. q. d. Si mortuus es, cur non & Hector, ſe tecum mihi offert. Perſuaſum. n. uulgo, mortuorum umbras, ſuis ſe obuias effer ferre; idq. ob non recta praeſtita iuſta funebria, et alias cauſas ſuperſtitioſas. b Et hoc amentiae plenum eſt, arbitrari umbram hominis, quem praeſentem uideas. Solet autem plerumque fieri, ut de eo primum percunctemur, quem amemus uehementiſſime. ſecundum illud in Bucol. Quaerimus, an qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt.

c Decorum ſeruat, cum eam in lacrymas prorumpere ait, Flectens facta mentione: finemq. percunctandi facere.

d Hyperbole. e Iiſdem fere uerbis, quibus Andromaches in rogando difficultatem propoſuit, & Aeneae reſponſionem oſtendit; ibi, Vix tandem; hic, Vix pauca. f Impatienter dolenti.

g Pium affectum, & humanum oſtendit; quippe qui etiam lacrymis ſuorum & moueatur, & turbetur. Et auget turbationem, Hiſco: &, Raris uocibus, id eſt, paucis uerbis; ut oratio denſa undique ſit affectibus.

h Luculenter ad ſingula reſpondet Aeneas, citra uerborum ambages, ne quam obſcuritas perturbata ambiguitatem pariat.

i Pericula ſeptem annorum ſurſum deorſum adita.

K Emphaticῶs: nam incomparabilem illum Hectorem, uel multis uerbis ſatis extollere non potuit: uel indecorum fuit, refricare uulnus nominis iteratione. l Tanto uiro uiduatam, ſummaq. fortuna dignam.

m Verecunde, uerbiſq. mollibus infelicem ſortem mitigat. Cum enim ſorte Pyrrho in ſeruitutem ceſſiſſet, perinde ut Caſſandra Agamemnoni, & aliae alijs, non ſciſcitatur, num Pyrrho adhuc ſeruiat, ſed ſolum an in illius coniugio perſeueret, ne ſcilicet uerborum atrocitate, maerore, & luctu rabidum animum amplius acerbet. n Ab habitu. nā prioris condicionis recordatione erubuit: id quod, ingenui pudoris, ſignum eſt.

O felix [a] *una ante alias Priameia* [b] *uirgo,*
Hostilem [c] *ad tumulum Troiae sub moenibus altis*
Iussa [d] *mori: quae sortitus non pertulit ullos,*
Nec uictoris heri tetigit captiua cubile.
Nos, patria incensa, diuersa per aequora uectae,
Stirpis [e] *Achilleae fastus,* [f] *iuuenemq. superbum*

a Collatione malorũ Polyxenae, suam calamitatẽ exaggerat Andromache. Quinct. l. 6.c.3. Macr. Sat. l.4.c.6. Orditur aũt ab exclamatione, ut affectus melius moueret. b Antonomasia est; pro, Polyxena: quia uirgo exstincta est. Historiam sic referunt. Ab Hectoris interitu anno fere exacto, cum forte Hecuba, & filiae inferias, ad eius tumulum, quem extra urbem Priamus erexerat, sollemni ritu ferrent, accidit, ut cum Achilles tum moenibus obequitaret, Polyxenam intuitus, forma caperetur, & oculos, animumq. ad uirginem totum adijceret. Nam fama erat, si Dareti credimus, admodum eleganti Polyxena, adeoq. uenusta, ut omnes facile feminas, quae tum erant, forma superaret: colore candido, procera statura, longo teretiq. collo, oculis uenustissimis, ac reliquo corporis habitu adeo scito & pulchro, ut mirum non fuerit, Achillen eius amore captum fuisse. Quocirca seruum Phrygij sanguinis ad Hecubam mittit: fore pollicitus, ut ipse & Thessali statim ad Troianos deficerent, si sibi Polyxena in uxorem daretur: neque etiam dubitare se, quin illico obsidione Troia liberaretur, id si contingeret. Rem, ut proposita erat, ad Priamum refert, probatq. consilium, ut apprime utile, si certo confestim post nouam affinitatem Graeci sint abituri: alioqui, non uideri caussam, iungendae filiae, integro adhuc, & nondum confecto bello. Res ultro, citroq. perlata, iam Achillem ab omni armorum studio auerterat. Pugnatur interea rursum, Achillesq. ad arma capienda urgetur a ducibus: cumq. recusare non posset, quin arma resumeret, Troilum, Memnonẽq. insultantes sibi, interfecit. Qua re Hecuba, in recentem luctum propter Troili filij mortem, praecipitata, Achillẽ, quod temere ad arma recurrerat, spe connubij in templum Apollinis Thymbraei ad colloquium contraxit, ubi Paridi, alijsq. ad insidias dispositis, ipsum incautum, cum comite Antilocho, trucidandum obiecit. Vrbe autẽ capta ad eius manes placandos, Polyxenã, ex cõmuni Graecor. cõsensu Pyrrhus ad tumulũ patris mactauit: qui ob eã rẽ oraculumq. editum post patris caedem, e Scyro accitus fuerat. c Hoc cũ suo exsilio cõponit, et cõparat. d Quod minus acerbũ est, quã mori nõ posse, cũ uelis. e Pyrrhi. f Cuius pater Achilles praeter alios Hectorem, & Troilum: filius patre crudelior Politem, adeoq. ipsum Priamum, filiamq. Polyxenã trucidauit: huius ego fastum tuli, inquit.

Seruitio

Seruitio[a] enixae tulimus: qui deinde[b] secutus
Ledaeam[c] Hermionem, Lacedaemoniosq.[d] Hymenaeos,
Me famulam, famuloq.[e] Heleno transmisit habendam.
Ast illum ereptae magno inflammatus amore
Coniugis,[f] & scelerum[g] furijs[h] agitatus[i] Orestes
Excipit incautum, patriasq.[k] obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi, regnorum reddita cessit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamq. omnem Troiano[l] a Chaone[m] dixit;
Pergamaq.[n], Iliacamq. iugis[o] hanc addidit arcem.

a *Pertulimus, donec in seruitio positae eniteretur. S. Legitur, & Enixe. Malo tamen primam lectionem seruare, ac ita exponere: Tulimus superbum iuuenem, in seruitute ei Molossum filium enixae. Quamquam scribat Higynus, Amphialum, non Molossum, peperisse eam Pyrrho, antequam Heleno traderetur.* b *Transitio, qua exponit, quo modo a Pyrrhi seruitio fuerit liberata.* c *Ledae neptem, quam amare ceperat post susceptam ex Andromache serua prolem. Porro, ubi audiuit, eam Oresti datam, Lacedaemonem profectus; a Menelao uirginis patre, sibi desponsatam poscit coniugem. Quam ille, amico fidem seruare uolens, ab Oreste abductam, Pyrrho reddidit. Hac autem tam indigna contumelia motus Orestes, Pyrrhum Neoptolemum, Delphis sacris operantem, incautum obtruncat, Hermionemq. suam repetit.* d *Expolitio; nuptias Hermiones, Laconicae.* e *Paronomasia.* f *Hermiones ereptae.* g *Ob interfectam matrem.* h *Alludit ad furorem hominis, quo post parricidium agitari coepit. Hinc Prouerb. Oreste insanior.* i *Filius Agamemnonis, & Clitemnestrae; qui Aegysthum, qui patrem occiderat, matremq. stuprauerat, in complexu Venereo simul cum matre occidit, ut auctor est Sophocl. in Electra, & Euripides in Oreste. Pyladi tam fuit amicus, quam qui maxime; ut ex Cic. de Amic. latius uidere est.*

k *Patrias, dixisse uidetur, quod pater consimili fato ad Apollinis aram, a Pyrrho circumuentus fuerit: aut quod uelit innuere, eum ad illas aras caesum, quas ipse patri struxerat, cum inferias illi sollemni ritu ferret, & etiam cum uictimis.*

l *Fuit enim Chaon, unus Priami filiorum, teste Pausania, & Boccatio.*
m *Fratre suo.* n *Coniunge hunc uers. cum illo, qui sequitur: Pergama, & arentem Xanthi cognomine riuum, &c.*
o *Montibus, ut intellig. a parte totum.*

Sed

Sed [a] tibi [b] qui cursum uenti, quae fata dedere?
Aut quis ignarum nostris deus appulit oris?
Quid [c] puer Ascanius? superat ne, et uescitur aura?
Quem tibi iam Troia. [d]
Ecquae iam puero est amissae cura [e] parentis?
Ecquid [f] in antiquam uirtutem, animosq. uiriles
Et pater Aeneas, & auunculus excitat Hector?
Talia [g] fundebat lacrymans; longosq. ciebat
Incassum [h] fletus; cum [i] sese a moenibus [k] heros
Priamides multis Helenus comitantibus offert;
Agnoscitq. suos; laetusq. ad moenia ducit;
Et multum lacrymas uerba inter singula fundit.
Procedo; & paruam Troiam, simulataq. magnis
Pergama, et arentem Xanthi [l] cognomine riuum
Agnosco; Scaeaeq. [m] amplector limina portae.

a Transitione perelegāti, ad mutuas interrogationes, descendit. b Id est, tā prosperi. c De pueri Ascanij ingenio, indole, naturaq. per quā anxie percunctatur; fortasse, quod paucos illustriū uirorū liberos, parentum similes euadere; pauciores, illis praelucere; plurimos uero, deteriores fieri, multo usu cognorit. d Hemistichium sensum non habēs: quod quidem sic perficere conati sunt: Quem tibi iam Troia obsessa est enixa Creusa. e Non, Creusae, quam mortuam Andromache scire non poterat; sed patriae, quae communis omnium est parens. f Quasi dicat, An ne aliquod paternae uirtutis specimen in eo elucet? an ne auunculum suum Hectorem aliquando est praestaturus? g Vt nusquam sui dissimilis est Virg. in decoro personarum? Quanta cura rursum hic, mulicbres affectus, orationem, ipsosq. adeo propemodum gestus, in Andromacha retulit? ut qui prius exclamantem; inde narrantem; postremo perorantem, et percunctantem uicissim, obseruare uoluerit, tragicos gestus, tragicos plane affectus intelligat. h Frustra.

i Occasio, qua in omnem Aeneae aduentus familiam spargitur. Fingit.n. eodem se recipientem Helenum, quo praecesserat coniux.

K Helenus rex, & Vates, Priami filius, qui, interempto Pyrrho, Chaonia potitus erat. l Troadis, ut & Simois.

m Cognomen unius Troianorum portae, de qua supra latius egi l.2. in fine. Quam κατ' ἐξοχὴν nominat, quod in ea fuerit sepulcrum Laomedontis; unum, ex Troianorum fatis. Eo.n. integro Troia capi non poterat.

Necnon

Necnon & Teucri socia [a] simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat [b] in amplis.
Aulai [c] in medio libabant pocula [d] Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterasq. tenebant.
Iamq. [e] dies, alterq. dies processit: & aurae
Vela uocãt, tumidoq. [f] inflatur Carbasus [g] Austro.
His uatem [h] aggredior dictis, ac talia quaeso:
Troiugena, [i] interpres diuum, qui numina Phoebi,
Qui tripodas, [k] Clarij [l] lauros, [m] qui sidera sentis,
Et uolucrum linguas, et praepetis [n] omina pennae,
Fare age, [o] (nãq. omnẽ [p] cursũ mihi prospera dixit
Relligio: & cuncti suaserunt numina [q] diui
Italiam petere, & terras tentare [r] repostas:
Sola nouum, dictuq. nefas Harpyia Celaeno
Prodigium canit, & tristes denunciat [s] iras,

a Buthroto; ubi ciues nostri imperabãt.
b De conuiuio intellige. sic Ter. Eunuc. Accipit homo melius nemo.
c Diaeresis, more ueterũ, Lucretio perfamiliaris. Diphthõgus Graeca αι, quae Latinis ae, est.

d Vini, per Metonymiam. e Attentio ad nouam narrationem a temporis, & caeli ratione, quod ad nauigandum inuitaret. f Tumido, ab effectu. g Vento; species pro genere.
h Helenum, regem; qui & uates erat.
i Periphrasis Heleni, qui Troianus erat.
K De tripode, quid fuerit, quod diuersorum, diuersissimaeq. sint sententiae, nihil iam scribo, sed breuitatis caussa te ad Hortensii in hunc locum enarrationes remitto. Poteris etiam Coel. Rhodig. si uacet, consulere.
l Apollinis, ab opido Clario, sito in finibus Colophoniorum.
m Vide Plin. lib. XV. c. XXX.
n Auguria ex auium uolatu afferre potes: nam aues, ex quarum cantu omnia praedicuntur, Oscines dicuntur.
o Propositio petitoria: cui simul adnectit caussas, quamobrem de uitandis periculis quibusdam, & pugnantibus quodammodo oraculis, ipsum consulat.
p Pro, Omnis relligio prosperum dixit cursum: per hypallag.
q Apollinis spiritum intelligit, cuius afflatu omnia norunt uates.
r Longe positas.
s Deorum, ob iniurias sibi delatas.

Obscenamq.

Obſcenamq.[a] famem) [b] quae prima pericula uito,
Quid ue ſequens tantos poſſim ſuperare [c] labores.
Hic Helenus, [d] caeſis primum de more iuuencis,
Exorat [e] pacem diuum, uittasq. [f] reſoluit
Sacrati capitis: meq. ad tua limina, [g] Phoebe,
Ipſe manu [h] multo ſuſpenſum [i] numine ducit:
Atque haec deinde canit diuino ex ore ſacerdos.
Nate [k] dea (nam te [l] maioribus ire per altum
Auſpicijs manifeſta fides: ſic fata deum rex
Sortitur,[m] uoluitq. uices: is uertitur ordo)
Pauca tibi e multis, quo tutior hoſpita [n] luſtres
Aequora, & Auſonio poſſis conſidere portu,
Expediam dictis. prohibent nam cetera Parcae [o]

a Epexegeſis. b Longũ eſt hyperbaton, quod incipit a Fare ager, & durat uſq. ad Quid ue ſequens. c Pericula, & difficultates. d Vates diuina reſponſa conſulẽtibus redditurі, ſacris operabãtur; et adhibebant certas quaſdã caerimonias, quibus aliquid ſignificabatur, rudi uulgo ignotam. His diuorum gratiam ſibi conciliare exiſtimabant, ne fraudi, doloue eſſet, quod mortalibus eorum conſilia patefacerent. Vocabantur hae hoſtiae conſultatoriae, & peragi ſolebant: quare Hoſtiae iniuges etiam dicebantur. Ad eundem modum Sibylla lib. 6. diuorum pacem exoratura, antequam numen concipiat, Aenean ad hoſtias iniuges caedendas hortatur. e Exorare proprie eſt, orando impetrare id quod petimus. f E ueteri uaticinantium conſuetudine, reſoluit uittas. nam hoc ſignificabant, animo curis ſoluto ſe ad numen accedere.
g Apoſtrophe, ad Apollinem. h Arguit relligioſum animum, cũ uatis manu in fanum Apollinis introducitur. i Sollicitum, attentum. Si, ſuſpenſus, numinis plenus, exp. ut Ser. Malim tamen per Metaphoram, a corpore ad animum ſumpto uocabulo, Suſpenſum exponere, Relligione ictũ, & loci numine motum. Hort. K Orditur, a perſona Aeneae beneuolentia ſumpta: docilitas autem parentheſi incluſa eſt.
l Conſentanea prioribus oraculis reſpondet. ut in alijs etiam fides cancti habeatur. m Diſponit: ordinat. Alluſit ad ſortes Apollinis, cuius eſt ſacerdos. n Vicina, exp. Ser. o Parcas omnino tres comminiſcuntur poetae, Clotho, Lacheſin, & Atropon, quorum primam neere; alteram, fila per rhombum ducere; tertiã fila abrumpere, fabulantur. Parcas autem per antiphraſim dictas uolunt, quod nemini parcant.

Scire Helenum,[a] fariq. uetat Saturnia[b] Iuno.
Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,
Vicinosq. ignare paras inuadere[c] portus,
Longa[d] procul longis[e] uia diuidit inuia[f] terris.
Ante & Trinacria[g] lentandus[h] remus in unda,
Et salis Ausonij[i] lustrandum nauibus aequor,
Inferniq.[k] lacus, Aeaeaeq.[l] insula[m] Circes,[n]
Quam tuta possis urbem[o] componere terra.
Signa[p] tibi dicam: tu condita mente teneto.
Cum tibi sollicito[q] secreti ad fluminis undam,
Litoreis ingens inuenta sub ilicibus[r] sus

a Tertia persona pro prima; quod energiam habet. b Saturni filia. c Metaphora, a re militari. d Homer. Iliad. 5. e Longum opp. Vicino, in superiori uersu. f Superatu difficilis. Scal. g Freto Siculo. Trinacris dicta est, ob triquetram insulae figuram. h Flectendus; ut, Lentum uimen. quasi dicat, In Siculo mari nauigandum tibi est. Venuste autem ait, Lentandus, quod remi lententur, id est, inflectantur, & incuruentur, unde Lenti dicti, a Catullo: Lentos incuruans gurgite remos. T. i Tyrrheni, & Hadriatici maris. K Peruenuste hunc locum ad Homeri prototypum expreßit l. x. Odyss. l Ser. Aeaeae legen. contendit per tres diphthongos, ut sit adiectiuum genitiuo Circes respondens. Potes tamen etiam legere Aeaee, ut sit insulae proprium, casus nominandi: Sic enim hanc insulam uocat Homer. Odys. 10. Αἰαίην δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεσθα. Quamquam lib. 12. Odys. Κίρκης τ' Αἰαίης, bis adiectiue dixit. m Hanc insulam praeternauigantem fingit Aenean, statim post reditum eius ab inferis circa prin. lib. 7. o Venefica fuit, Solis, & Perses nymphae filia; quam Aeaeam uocat, uel ab Aeaee, Tyrrheni maris insula, uel, ut Apollonij interpp. adnotarunt, ab Aea, Colchidis ciuitate; quemadmodum & Cytea, ab Cyta eiusdem regionis opido. o Lauinium. p Hom. Il. 4. q Anxio, de labor. catastrophe. r Tradunt historiographi, rem minime fabulosam esse: prodigiosumq. Scrofae, cum 30. albis sucululis occursum; omen fecisse Troianis urbis cōdendae. Haec praegnans cum altarib. esset admota; sacrificantiũ manib. excussa fuit: atque inde abrepta quattuor & uiginti stadijs a mari, tumulo admodum modico consedit, loco difficili, & inculto. Sequitur Aeneas scrofam cum parte suorum, huius oraculi memor; & quidem modico interuallo, ne, si uestigijs institisset, eam fatali uia auerteret. Reliqua lib. 7. ubi prodigium occurret.

Triginta

a quo prodigio, regna turū triginta anuis Aſcaniū, ſignificabatur.

b In eo fatalis urbs condatur. Locus aūt incultus fuit, Lauroq. nomē haquit, ſecundūHorten.

c oſtendētis eſt. nam Calabria non longe diſtat ab Epiro.

Triginta [a] capitum fetus enixa iacebit,
Alba, ſolo recubans, albi circum ubera nati:
Is locus [b] urbis erit: requies ea certa laborum.
Nec tu menſarum morſus horreſce futuros:
Fata uiam inuenient, aderitq. uocatus Apollo.
Has [c] autem terras, Italiq. hanc litoris oram,
Proxima quae noſtri [d] perfunditur aequoris aeſtu,
Effuge: cuncta malis habitantur moenia [e] Graijs.
Hic & Narycij [f] poſuerunt moenia Locri:
Et Sallentinos [g] obſedit milite campos
Lyctius [h] Idomeneus: [i] hic illa ducis [k] Meliboei
Parua Philoctetae ſubnixa [l] Petilia [m] muro.
Quin, ubi trāſmiſſae ſteterint trans [n] aequora claſ-
Et poſitis aris iam uota in litore [o] ſolues; (ſes,
Purpureo uelare [p] comas [q] adopertus [r] amictu;

d Ionici. e Magnam Graeciam intell. quomodo tum uocabatur ea Italiae pars, quae Calabros, Lucanos, Cocrenſes, Sallentinos Tarentinos, Crotoniacas, & alios aliquot populos continet. atque adeo omnes eos, qui ſunt inter Iapygiam Leucopetram promontoria. Magnam porro uocat, non, quod ea reliquam partem Graeciae proprie dictae excederet, ſed, quod magnus ille Pythagoras inibi philoſophatus fuerit. Hort.

f Locros Narycios uocat, a Narycio Locrorum opido: unde Aiax profectus fuerat. g a Sallentino promontorio, cui ab occaſu oppoſitum eſt Lacinium. h A Lycto Cretae opido, quae Lacedaemoniorum colonia fuit.

i Dux Cretenſ. domeſtica ſeditione pulſus, hic conſedit. K Melibocenſis, a Meliboea urbe Theſſaliae, ut S. uel Magneſiae, ut alij. l hoc eſt, qui murorū Petiliae fundamenta iecit. m Lucanorum metropol. Strab. & Steph. n In Calabro litore, quod cum Sallentinis paeninſulam efficit. o ut hoſtium opida & occurſus omni ſtudio euitentur.

p imperatiuus paſſiuus.

q Obrupto capite ſacris operare; ne, caſu hoſte conſpecto, & turbatis fuga ſacris, operandi copia deintegro non eſſet.

r Dijs omnibus operto capite ſacra fiebant, uno Saturno excepto, cuius ration. uide apud Macrob. lib. 1. Sat. c. 10.

Ne

Ne qua[a] inter sanctos ignes in honore [b] deorum
Hostilis facies occurrat, & omina[c] turbet.
Hunc socij morem sacrorum, hunc ipse teneto;
Hac casti [d] maneant in relligione nepotes.
Ast, ubi digressum [e] Siculae te admouerit orae
Ventus, & angusti [f] rarescent [g] claustra[h] Pelori:
Laeua tibi tellus, & longo [i] laeua petantur
Aequora circuitu: dextrum [k] fuge litus, & undas.
Haec [l] loca ui quondam, & uasta conuulsa ruina
(Tantum aeui longinqua ualet mutare uetustas)
Dissiluisse ferunt, cum protinus[m] utraq.[n] tellus

a Caussa est, quam ob rē caput obnubere purpureo amictu praecipiat. Et sane propter Diomedē hoc ei Helenus praeceptum tam diligenter inculcare uidetur.

Nam cum Diomedes, propter oblatum Palladium, uarijs casibus iactatus, ad ultimum regno exsutus, esset, oraculo admonitus fuit, ut si numen sibi propitium uellet, illud Troianis restitueret. Accidit deinde, ut in his regionibus sacrificanti Aeneae interueniret: ac cum sacrum religiose turbare uereretur, Palladium Nantae cuidam sociorum reddidit. Diomedis porro in Italiam accessum, terrae adiacentes insulae ab eo denominatae satis demonstrant: ut, campi Diomedis: Arpi, aliquando Argos Hippium, mox Argyrippa, postremo Beneuentum, teste Suida, dictum. Ibi delegerat gentes Monadorum, Dardorum; & duas urbes, quae in prouerbij ludicrum cesserunt, Tricas, & Apinas.

b *Inter sacrificandum.* c *sacrificij ordinem rumpat.* d *per hypallagen, pro casta religione.* e *E litore Italico, ubi magna Graecia est.*
f *quia a continenti tribus passuum millibus distat. Est autem promontor: Siciliae.* g *hoc est, cum ex Hadriatico in uastum mare emicantibus Pelorus, Italiae, Scyllae & Charybdi oppositus, obscurus e fluctibus se ostendere incipiet.* h *Angusti Pelori, per hypallagen.*
i *ut totam insulam potius uastis amfractibus ad meridiem circumnauiges.*
K *Italicum.* l *Digressio in descriptionem Scyllae & Charybdis, & rationem angustiarum inter utramq. rationem. Fuit quondam Italiae Sicilia cōtigua: sed terrae motu, hinc Tyrrheno, inde Ionio pelago immisso, postea insula effecta est: perinde ut Chalcis a Boeotia; Cyprus a Syria; Belbicus a Bithynia; Leucosia a Sirenum promontorio abscissa fuit.*
m *Continuo, aduerb. loci.* n *Italia, & Sicilia, Isthmo coniunctae.*

Vna foret, uenit[a] medio ui pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaque, & urbes
Litore diductas angusto interluit aestu.
Dextrum Scylla latus, laeuũ implacata Charybdis
Obsidet, [b] atque imo barathri[c] ter gurgite uastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusq. sub auras
Erigit alternos, & sidera uerberat unda.
At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
Ora exsertantem, & naues in saxa trahentem.
Prima [d] hominis facies, & pulchro pectore uirgo
Pube tenus, postrema immani corpore[e] pistrix,
Delphinum caudas utero commissa [f] luporum.
Praestat, Trinacrij metas [g] lustrare[h] Pachyni
Cessantem, [i] longos [k] & circumflectere cursus,
Quam semel informem uasto uidisse sub antro
Scyllam, & caeruleis [l] canibus resonantia saxa.
Praeterea, si qua est Heleno [m] prudentia uati,
Si qua fides, animum si ueris implet Apollo:
Vnum [n] illud tibi, nate dea, praeq. omnibus unum
Praedicam, & repetens iterumq. iterũq. monebo.
Iunonis magnae primum prece numen adora:
Iunoni cane uota libens, dominamq. potentem

a Pro, In medium; ut, It clamor caelo.

b Tenet, Metaphora a re militari.

c Aptissima metaphora loci naturam explicat. Barathrum enim profunditatem immensam, et praecipitem significat, in quam Athenis conijciebantur rei.

d Primae corporis partes. τὰ πρῶτα ἄνθρωπος. Sic postr. τὰ ἔσχατα. Moralem porro huius figmenti rationem, uide apud Coel. antiq. lect. lib. 14. cap. 3. e Balena marina. Hort. f Commissas habens, uel adaptatas, uel iunctas. Poetice, casum accusandi, pro auferendi usurpat, q. d. infra uterum pristim referebat caudis luporum. g Oram, & fines. h Circumnauigare; cum non modico itineris dispendio: quod indicat uocula, Cessantem. i Immorantem. K Interpretatur uerbis luculentiorib. quid sibi uelit, Lustrare metas Pachyni. l Exaggerat horrorem a terribili scopuli facie, & canum latrantium sonitu.
m Enallage tertiae personae, pro prima.
n Attentio, a rei seriae repetendae magnitudine.

Supplicibus supera [a] donis. sic denique [b] uictor
Trinacria fines Italos mittere relicta.
Huc [c] ubi delatus Cumaeam [d] acceßeris urbem,
Diuinosq. [e] lacus, & Auerna sonantia siluis;
Insanam [f] uatem adspicies, quae rupe [g] sub ima
Fata canit; folijsq. [h] notas, & nomina mandat.
Quaecumq. in folijs descripsit carmina uirgo,
Digerit [i] in numerum, atq. antro seclusa relinquit.
Illa manent immota locis, neq. ab ordine cedunt.
Verum eadem, uerso tenuis cum cardine uentus
Impulit, & tenebras turbauit ianua [k] frondes,
Numquam deinde cauo uolitantia prendere saxo,
Nec reuocare situs, aut iungere carmina curat.
Inconsulti [l] abeunt, sedemq. odere Sibyllae.
Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia [m] tanti;
Quamuis increpitent socij, & ui cursus in altum
Vela uocet, poßisq. sinus [n] implere secundos:
Quin ades uatem, precibusq. oracula poscas:
Ipsa canat, [o] uocemq. uolens, atque ora [p] resoluat.
Illa tibi Italiae populos, uenturaq. bella,

a Expugna eius animum, & coge tibi esse beneuolũ: hostijs, & persoluendis uotis deuince. b Voti cõpos. c In Italiam. d Cumas, scilicet, in intimo Puteolani sinus receßu, ubi Italia angustißima est. e Auernũ, & Lucrinum. diuinos autem, id est, consecratos. f Ἐνθουσιασμένην, id est, diuino furore afflatam, Erythream, scilicet, quae illis temporibus ibi claruit, uirginisq. matris, regem aeternum educaturae partum praedixit. g Indicat obscure, subterraneum locum illum Necyomãtices Homericae circa opidũ Cimmeriorũ ad Cumas, aut certe nõ multo ĩde remotã actã rupẽ. h Huic mos erat in palmarũ folijs oracula tradere, teste Var. quẽ et hoc loco, et l. 6. secutus est noster poeta: Folijs tantum ne nomina manda; Ne turbata uolent rapidis ludibria uentis. i Vaticinia heroico carmine conscribebantur, ut est uidere apud Lucian. in Alexand. K Non, ianua, sed uentus per ianuam ingreßus. l Non accepto consilio. m Huius contrarij est Compendium. n Carbasa secundo uento implere; nam medium ueli uentorũ flatu curuati, sinũ uocat: & si alia quoq. haec dictio notat. o Non aũt scribat in palmarũ folijs, quae uẽto abripi poßit. p Loquatur; Epexegesis eius, quod praecceßit.

Et quo quemq. modo fugiasque,[a] feraq. laborem,
Expediet, cursusq.[b] dabit uenerata secundos.
Haec sunt, quae nostra liceat te uoce moneri.
Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiã.
Quae[c] postquam uates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro grauia,[d] sectoq.[e] elephanto
Imperat ad naues ferri: stipatq.[f] carinis
Ingens argentum,[g] Dodonaeosq.[h] lebetes[i]
Loricam consertam hamis,[k] auroq.[l] trilicem,
Et conum insignis[m] galeae, cristasq.[n] comantes,
Arma Neoptolemi. sunt & sua dona[o] parenti.
Addit[p] equos, additq. duces.
Remigium[q] supplet, socios simul instruit armis.

a Declines pericula, Polysyntheton est.

b Rationẽ nauigãdi in fatalem Italiae partem cõmonstrabit.

c Commemorat hospitalia munera, quae priscorum mortalium consuetudine Aeneae digressuro, tum hospiti, tum ciui suo, Helenus donarit. d ultima syllaba contra consuetudinem producitur, ratione finalitatis, in caesura per Ectasin. e Ebore polito. synecdochice. f Densat, cumulat. g Amplificat narrationem, ab enumeratione donorum. h Vide Coel. l. 19, c. 11. ant. lection. i Lebethes autem hos ex optimo aere, ceu Corinthio, fuisse, quidam tradiderunt. K Proprie sunt unci, quibus pisces capi solent; hic autem accipitur. pro ferreis instrumentis, quib. arcae saepiuntur. Erant. n. ueterũ loricae, non quales nostrae hodie, ex uariјs anulis catenulitq. connexae, sed uel ex crudo corio, lorisq. cõpactae; quales adhuc uidemus in antiquis imperatorum statuis; Var teste. l Ser. aliјq. hic Endyadim constituunt, quasi intelligendum sit, Loricam fuisse consertam aureis hamis. Ego tamen, quod eorum pace fiat, hic intelligere malim, Auroq. trilicem; pro, habentem tria diuersa aurea licia. Quis enim crudum corium, aut lora illa, ex quib. Loricas ueterum contextas fuisse monui. aureis hamis, compingere curet? quis non ad ornatum potius hic aurum superadditum, quam loris coriјsue conserendis adhibitum existimet? m Conus, nux pinea a Gr. appellatur: hinc Geometrae huiusmodi figuram Conum uocant. Ab eius autem similitudine, curuaturae, quae sunt in summitate galeae, cui cristae imponuntur, per translationem Coni dicuntur. n Comatas, Gr. κομόωντας. o Arrelitsae. p Repetitio. q Remos, uel remigum turbam.

Interea

Interea[a] classem uelis [b] aptare iubebat
Anchises, fieret uento mora ne qua[c] ferenti.
Quem Phoebi[d] interpres multo compellat honore.
Coniugio[e] Anchisa Veneris dignate[f] superbo,
Cura[g] deum, bis [h] Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniae tellus. hanc arripe uelis:
Et tamen[i] hanc pelago praeterlabare necesse est:
Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo,
Vade, ait, o felix nati pietate. quid ultra
Prouehor,[k] et fando surgētes [l] demoror[m] Austros?
Nec minus [n] Andromache digressu maesta supre-
Fert picturatas[o] auri[p] subtegmine uestes, (mo,
Et Phrygiā[q] Ascanio chlamydē: nec[r] cedit honori:
Textilibusq. onerat donis, ac talia fatur:

a Transitio ad consiliū de apparanda classe, ut aliquando e Buthroto soluant.

b Hypallage, pro Vela classib.

c Stanti.

d Heleni periphrasis.

e Quintilian. lib. 8. c. de tropis. Pro stupro, Coniugij uocabulo tamquam sanctiore utitur. f Qui dignus es habitus. g amor: ut illud: Veneris iustissima cura. q. d. qui dijs es curae, utpote ijs carus.

h Primo, cum ab Hercule Ilium esset expugnatum, Priamus, Anchises, & alij nonnulli dimissi fuerunt, uel potius, ut alijs placet, secreto elapsi. Secundo, capta a Graec. Troia, saluus filij humeris in pacatum euasit.

i Anacolython. Non enim praemisit priorem aduersatiuae partem: quam tamen intelligi uult, hoc modo: Quamuis haec Italiae pars uicinior sit, necesse tamen est, eam relinquere. K Prosequor sermonem. l Metaphora, ab animali ad non animal; id est, spirare incipientes. m Enallage speciei. n Homer. Od. 130. o Quib. intertextae uarie rerum & animantium picturae inerant. Porro, Aurum intertexere, cuiusmodi uestium hic mentio fit, in Asia existimatur Attalus inuenisse. Pictarum tamen uestium usus in confesso est Homeri aetate fuisse: apud quem Il. 3. Laodice, una filiarum Priami, ingentem telam texens introducitur. Et in Odyss. Penelope telam texens ac retexens, procos eludit.

p Pro, aureo subtegmine. Subtegmen. n. filum est sub stamine: stamen uero in tela filum firmum est; at subtegmen ultro citroq. transmittitur.

q Acu pictam: quod Phrygum inuentum fuit.

r nec munera dat inferiora meritis.

a Homer. Odyſſ. 130.

b Expreſſit Graecam uocem μνῆμα: ait enim ſic Helena Telemacho apud Hom. Odyſſ. xv. μνημ' ἑλένης χειρῶν.

c Enallagae perſonae, pro, Mecum.

d Super, T. dict: uult, ut a Val. Flac. Nec ſpes ulla ſuper. At S. pro Valde, aut uehementer.

Accipe et haec, manuũ[a] tibi q̃ monumẽta[b] mearũ.
Sint, puer, & longũ Andromaches[c] teſtẽtur amorẽ
Coniugis Hectoreae: cape dona extrema tuorum,
O mihi ſola mei ſuper [d] Aſtyanactis imago.[e]
Sic [f] oculos, ſic ille manus, [g] ſic ora ferebat:
Et nunc aequali [h] tecum pubeſceret aeuo.
Hos ego digrediens lacrumis affabar [i] obortis.
Viuite felices, quibus eſt fortuna [k] peracta
Iam ſua: [l] nos alia ex aliјs in fata uocamur.
Vobis parta quies, nullum maris aequor[m] arandũ:
Arua[n] neque Auſoniae, ſemper cedentia [o] retro,
Quaerenda: effigiem Xanthi, Troiamq.[p] uidetis,
Quam ueſtrae fecere manus, melioribus opto
Auſpicijs,[q] & quae fuerit minus obuia [r] Graijs.
Si quando Tiberim, uicinaq. Tibridis arua
Intraro, gentiq. meae data moenia cernam,
Cognataſq. [s] urbes olim, populoſq. propinquos

e Pathos ab imagine, de quo Macrob. Sat. lib. 3. c. 5. ubi hũc locũ citat.
f Amplificatio per diſtributionem.
g Homer. Odyß. 29.
h Pathos a collatione aetatis utriuſque.
i Lacrumis obortis, κατασδακρυχέων, quod Homero frequens eſt.
K aduerſa. l Sua, S. recte interp. Propria: ne ſcilicet ad antecedens ſecundae perſonae referatur, cum ipſum ſit tertiae perſonae.
m Metaphora, a terra ad mare.
n Vide Floridum in lib. de Iuris interpretib.
o ut illud: Italiae fugientis prendimus oras.
p Ficticiam, ſcilicet de illa magna quondam denominatam.
q Succeſſu, & incepto,
r Minas expoſita Graecorum iniuriae.
ſ Italas, et Epiroticas inter ſe propinquas, ſcilicet quae mari Hadriatico, ſeu Ionio tantum dirimantur.

Epiro Hesperia,[a] quibus idem [b] Dardanus auctor,
Atque idem casus; unam faciemus utramque
Troiam animis. maneat[c] nostros ea cura nepotes.
Prouehimur pelago uicina [d] Ceraunia iuxta,
Vnde iter Italiam, cursusq. breuissimus [e] undis
Sol ruit[f] interea, & [g] montes umbrantur [h] opaci:
Sternimur optatae gremio [i] telluris ad undam,
Sortiti [k] remos; passimq. in litore sicco
Corpora curamus; [l] fessos sopor irrigat artus:
Nec dum orbem mediũ nox horis acta subibat;
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat uentos, atque auribus aera captat:

a Graecor. more; pro Dardanus ἑσπερόθεν. S. Alludit aũt ad amplitudinem Romani imperij. b A maiorib. genere, patria, et casus similitudine. Patria aũt, genus, fortunae similitudo artissimo uinculo deuinciunt animos. ad quae si morũ quoq. similitudo accedat, & aetatis aequalitas, multo firmius coeunt animi, etiã inter absentes. c Extrema colloquij clausula. d Ab his montib. incipit Epirus. sunt aũt paene omniũ tota Europa excelsißimi, ab assiduo fulmine, quo percutiuntur, ita dicti. & quia sublimi uertice in Ionium excurrunt, a quibusdam scriptorib. ẽt Acroceraunia nuncupantur, ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ καὶ ἄκρου. Idq. ex sententia Plin. l.3.c.23 & in prooemio l.4. Alij tamẽ eos inter Armeniam & Hiberiam collocant, Horat. Od.3.l.1. Infames scopulos Acroceraunia. Vbi Lamb. cum alijs etiã tenet eos in Epeiro esse, Melae auctoritate fretus. e Est.n.ea Hadriatici & Ionij maris angustissima pars DCC stadior. latitudine. i. miliarium Germanicorum XXI. spatio inter Acroceraunia & Hydruntem opidum Italiae maritimum: sed nastius uersus septemtrionem se aperit.

f uesper fit.

g Homer. Il.118.

h sublato e nostro hemisphaerio sole obscurantur.

i Metaphoricῶs, ab homine ad litus.

K officia remigandi, exp. Ser. & pluresalij; sed hoc mirum uideri potest, cur tum demum officia remigandi sortiti sint, cum id antequam soluerent ex Epiro fecisse debebant. Vnde Hort. hoc aliter exp. dicens Sortiti remos, idest disponentes & sorte obtinentes remos, ut ad signum Palinuri quisq. naualib. instructus adesset.

l ut ad laborem postea alacriores & expeditiores essemus.

Sidera cuncta notat tacito [a] labentia caelo,
Arcturũ,[b] pluuiasq. Hyadas,[c] geminosq.[d] Triones,
Armatumq.[e] auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta uidet caelo constare [f] sereno:
Dat clarum e puppi signũ:[g] nos[h] castra [i] mouemus,
Tentamusq.[k] uiam, & uelorum pandimus alas.
Iamq. [l] rubescebat stellis Aurora fugatis,
Cum procul obscuros [m] colles, humilẽq.[n] uidemus
Italiam. Italiam [o] primus conclamat Achates:
Italiam laeto socij clamore salutant.

a *Haud scio, an Tacitum caelum hic tranquillũ uocet, & quietum: cum Palinurum auribus aerem captare proponit. Memini lib. 2. Tacitae lunae silentia, ipsam Lunam tum nondum lucentem appellari. nam, ut silentio nihil auditur, ita in tenebris nihil cernitur. Ibi Tacitum, & Silẽs coniunxit. Vnde non uideo, quid obstet, cur Tacitum caelum exponere non possimus illum, quo signa Australia & Septemtrionalia sunt conspicua, quae, lucente luna, maxime obscurantur, si astrologis credi fas. H.*

b *Sidus Septemtrionale, quod nautae solent obseruare.*

c *Signa meridionalia, de quibus in Georg. abunde.*

d *Hom. Od. 46.*

e *Armatum eum fingit Higyn. & cum Tauro decertantem. Sed Virg. eum, Auro armatum, dicit, propter eleuationem, & superlationem ob adspectum sideris horribilem, cum in statione nocturna silente Luna clarus fulget: aut etiam ob naturam sideris uiolentissimi in concitandis ortu suo tempestatibus.* f *Vocula haec, serenitatis perseuerantiam indicat.*

g *Faculam extulit: ut illud, Flammas cum regia puppis Extulerat. Translata similitudo est a re militari, in qua ad pugnam milites classico excitantur; quod data opera & hac ratione fecisse dici potest Virg. quod hunc Troianis mutandum esse locum, & ulterius esse nauigandum sciret.*

h *Persistit in translatione; a consequentib. nam caussa dati signi erat, ut ad nauigandum quisque se, & arma naualia expediret.* i *Classem.*

K *Hoc est, nauigamus. Hysteron proteron.*

l *Attexit matutini temporis descriptionem, ut maius quippiam adducat.*

m *Nondum Solis radijs adumbratos; uel, propter intercapedinem, & longinquitatem.*

n *Aqua enim terra altior est.*

o *Repetitio, desiderium fatalis terrae indicans.*

Tum

Tum pater [a] Anchiſes magnum cratera corona
Induit, [b] impleuitq. mero, diuosq. [c] uocauit
Stans celſi in puppi.
Dij maris, [d] & terrae, tempeſtatumq. potentes,
Ferte uiam uento facilem, & ſpirate [e] ſecundi.
Crebreſcunt [f] optatae aurae, portusq. pateſcit
Iam propior, tēplumq. [g] apparet in arce Mineruae.
Vela legunt ſocij, & proras ad litora torquent.
Portus [h] ab Eoo [i] fluctu [k] curuatus in arcum:
Obiectae [l] ſalſa ſpumant aſpergine cautes:
Ipſe [m] latet: gemino demittunt brachia [n] muro

a Religioſe, ex immodica laetitia, ob uiſam Italiā, ſacrificantē Neptuno Anchiſen inducit, utpote cui ſenē ſacra cōmēdata erant. Porro inter nauigandū īmolat taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo, Nigram hiemi pecudem, zephyris felicibus albam; cum alias hoſtias eorundem ſacra, terra poſtularent. b Id quod laetitiae argumentum erat. Idem autem litandi mos in conuiuijs hilarioribus apud priſcos ſeruatus fuit. Sed inter nauigandum, e celſa puppe liquor, relligioſe uoto prius concepto, perinde ut exta Neptuno in litore hoſtijs caeſis in fluctus porriciebantur; quod ne ipſum quidem ſine mero fiebat, quod in caput uictimae fundebatur.
c Inuocauit. Simplex loco compoſiti. d Maris, quod nauigo; terrae, quo ſum iturus. e Ad eundem modum tradunt, Scipionem, claſſem e Sicilia ſoluentem, precatum fuiſſe. f Perſpicue innuit, preces Anchiſae exauditas fuiſſe, cum illico gratiſſima aura ſequeretur.
g Non illud quidem, quod in Mineruae promontorio uiſebatur (eo enim propter Scyllam, & Charybdim accedere non potuit, quae inter Siciliam, & Leucopetram mediae erant.) uerum illud, quod in Iapygiae dorſo eminebat, cuiuſque portus contra Ceraunia in diuerſa ad ortum fronte occurrebat. Niſi forte quis Gargani portum malit interpretari, aut flumen illum portuoſum Frentonem ſcilicet, uelit intelligere.
h Topographia portus Sallentini. i A fronte enim ſpectat ortum.
K Impetu maris in arcum curuatus introrſum. l Nam fluctus illiſi ſaxa utrimque obiecta conſpergunt ſpuma. m Procul intuentibus; ut uiciſſim dixit, paullo ſupra: Portusq. pateſcit Iam propior. n Metaphora, ab hominibus ad ſcopulos. Nam ingentes duo in caelum dextra, laeuaq. Scopuli extolluntur, ut duo muri, aut brachia uideantur, quibus interior portus aduerſus maris, & caeli iniurias defenditur.

Turriti [a] ſcopuli, refugitq. a litore [b] templum.
Quattuor [c] hic, primũ omẽ, [d] equos ĩ gramine uidi
Tondentes [e] campum late, candore [f] niuali.
Et pater [g] Anchiſes, bellũ o terra [h] hoſpita portas:
Bello armatur equi: [i] bellũ haec armãta [k] minãtur.
Sed tamen [l] ijdem olim curru ſuccedere ſueti
Quadrupedes, & frena iugo concordia ferre.
Spes eſt pacis, [m] ait. tum numina ſancta precamur
Palladis [n] armiſonae. quae prima accepit [o] ouãtes:
Et capita [p] ante aras Phrygio uelamur amictu,
Praeceptisq. Heleni, dederat quae maxima, [q] rite

a Turris inſtar ĩ caelum ex naturali ſaxo erecti.
b In dorſo promontorij depreſſum: nam accedẽtibus refugere a litore, et ſubſidere uidetur. Hoc porro templum in Locris conditum, ut aliae arces in Sallentinis, a Cretenſibus, ut teſtantur Var. & Strabo. c Superſtitioſa antiquitas omnia obuia in omen rapiebat; & Anchiſes, equos per proximos campos in gramine paſcentes, litus ingreſſis ſtatim oblatos, in omen belli uertit, quod eorum uſus in bello plurimus ſit. d Equos, omen. Appoſitio.
e Depaſcentes gramen, late paſcentes per campum, & quaſi palantes.
f A colore: unde conuinci poterat, bellum non portendere; nam alba, & candida omnia auſpicata creduntur: perinde, ut furua, & atra, Infelicia. Itaque candor in omen potius uictoriae rapiendus erat, ſi omnino bellum minabantur. g Decore augurandi ſcientiam ſenili prudentiae tribuit.
h Quae nos hoſpitio excipis; per, Apoſtroph.
i Equi conſpectus belli praeſagium eſt; unde & lib. I. cum Carthaginem bellicoſam fore, uellet oſtendere, in eius urbis fundamentis equi caput effoſſum dicit. K Denunciant, aut portendunt.
l Correctio interpretationis, ab uſu diuerſa.
m Ad eam reſpiciens, quae parta uictoria eſt conſecuta.
n Bellorum praeſidis, in cuius tutela is erat locus.
o Laetabundi. Translatio eſt, ab ouandi more; quo, belli duces, rebus proſpere geſtis, ſed non ita magnis, ut iuſto triumpho dignae eſſent, ex S.C. pedites, uel (ut alijs placet) equo uno uecti in urbem ingrediebantur, myrteam coronam, quam ob id Oualem uocabant, in capite geſtantes; quae latius uide apud Gel. lib. V. Noct. Attic.
p Vt praeceperat Helenus uerſ. 405. huius lib. ſupra.
q Quia dixerat, Praeq. omnibus unum Praedicam. uerſ. 435.

Iunoni Argiuae [a] iussos [b] adolemus [c] honores.
Haud mora, continuo, perfectis ordine uotis,
Cornua [d] uelatarum obuertimus [e] antennarum:
Graiugenumq. domos, suspectaq. linquimus [f] arua.
Hinc sinus Herculei [g] (si uera est fama) Tarenti
Cernitur. attollit se diua Lacinia [h] contra,
Caulonisq. [i] arces, & nauifragum [k] Scylacaeum: [l]

a Cur Argiua cognominata fuerit Iuno, uide Palaephat. de narrat. fabu. Suid. et Lycophronis Scholiast. Vna inter cetera huius appellationis adfertur ratio: s. quod in Argiuorum ratione Neptuno prata fuissent consecrata, in quibus equos suos pasceret, de tota regionis possessione occaepit cum Iunone contendere; quae cum Iunoni adiudicata fuisset, Argiuae nomen tulit. b Monuerat antea Helenus, ut protinus transmisso aequore, cum uota diuis cursus sui auspicib. in litore persoluturus esset, certis quibusda caerimonijs sacra uelato capite faceret, ne hostium interuentu ea turbarentur, & ut eam relligionem posteritati suae commendaret. Quo loco, monui Aeneae postea usuuenisse, ut cum circa Graias urbes, in quibus Diomedes consederat, eo ritu sacris operaretur, ille cum Palladio forte sacrificantibus interuenit. Et praesentia sua rem diuinam turbaret, Nautae cuidam sociorum illud tradidit. Quod ipsum hoc loco accidisse, arbitratur Hort.

c Sacrificamus, & quasi odorem gratum dijs praebemus. Adolere enim, urere est; ut, Adolescunt ignibus arae. Item, Accrescere; unde Adolescens, & Adolescentia.

d Metaphora, ab animali, ad non animal.

e Vt cursum mutaremus. Don.

f Heleni consilium secutus, Magnae Graeciae litora uitat; ubi tum Diomedes consederat.

g Herculeum nominat Tarentum, non quod illud Hercules condiderit, sed Tara eiusdem in omnibus fere expeditionibus comes.

h Promontorium est Crotonis, uel, ut Ptolemaeus ait, Bruttiorum inter Hadriaticum, & Ionium mare.

i Ad Sagram, a Locris Italiae fronte; ibi incipit Magna Graecia. Sunt, qui Aulona uocent, quasi Vallona, a uallibus.

K Naufragia adferens.

l Scylacaeum opidum etiam Strabo lib. 6. recenset, in ora Calabriae post Cauloniam; adeo ut addubitare nemo debeas, quin genuina haec sit lectio.

Tum procul e fluctu Trinacria [a] cernitur [b] Aetna:
Et gemitum [c] ingentem pelagi, pulſataq.[d] ſaxa
Audimus longe, fractasq. [e] ad litora [f] uoces:
Exſultantq.[g] uada, atque aeſtu miſcentur arenae.
Et pater Anchiſes: nimirum haec illa Charybdis:
Hos Helenus ſcopulos, haec ſaxa horrēda canebat:
Eripite,[h] o ſocij, pariterq. inſurgite remis.
Haud minus, ac iuſſi, faciunt: primusq.[i] rudentē

a A tribus promontorijs, Siciliae, in qua eſt mons Aetna. b Polybius auctor eſt, Aetnam in Sicilia omnium montiū eſſe eminentiſſimū: cuius uertex globos eiaculatur, et quidē (quod maxime mirū eſt) nūquā deficiente materia, quae tot ſaeculis incēdio ſuffecerit. Ora alioqui ipſius crateris niualis eſt hibernis menſibus, quibus cinis egeſtus niuibus, et pruinis obtegitur. Loci autē ipſius facies prodigioſe uariatur, igni modo in imū collabēte, modo flāma prorupto, ſciſſoq. uertice in caelū emicante. Igniti nonnūquā fluunt riui, nunc flāmae fumo, & caligine obductae, interdum ardentes eructant lapides. Fuere, qui explorandi miraculi cauſſa ſummum iugum conſcendere ſint auſi; qui aream ſummam patentem ambitu XX. ſtadiorum ſe uidiße affirmarunt, incluſam ſupercilio ciueroſo in muri ſpeciem: in media planicie nebuloſum apparere tumulum. Nec defuerunt, qui labrum crateris tranſgreſſi, per ipſam aream paullulum proceſſerint, ſed altioris cineris calore retro pedes flexerint. Ferunt Empedoclem quondam ſtudio curioſius explorandi miraculum rei excitum, in his locis perijſſe: altero calceorum ferreorum, quos in eum uſum parauerat, haud procul a crateris ſupercilio reperto. Porro, ſi Pindaro credimus, tota haec regio, a Cumis uſque ad Siciliam, ignita eſt; exiſtimaturq. habere ſub terra, & mari concauitates quaſdam inuicem contingentes. Incendij porro huius cauſſae a Iuſtino lib. 4. ſic explicantur: Sicilia, inquit, terra eſt cauernoſa, & fiſtuloſa: quo fit, uentorum ut flatibus pateat, unde ignis concipitur. Intrinſecus ſulfur habet, & bitumen, quod, ubi uentus per ſpiramēta cauernarū īcubuit, cōcipit ignē: ſic Aetnae dutat incēdiū. Motus ergo uentorū, cauſſa incendij eſt. c Gemitū Metaphorice monſtroſo Scyllae ſcopulo attribuit; quod in huius uentre, canes, lupos, uitulos marinos habitare, & horrendum ſonare fabulentur poetae. d Epexegeſi; explicat.n. quis ſit ille gemitus. e Frāgūtur uoces ad litora, cum ceſſant. f Quae reddūtur perculſu fluctuū ad ſaxa. g Hyperbole, feruentis Charybdis. h Eripite uos hoc periculo inſurgentes remis. i Peruenuſta metaphora, proram fluctibus percußam, rudere dicit; quod proprie aſinorum eſt.

Contorſit

Contorsit laeuas proram Palinurus ad undas.
Laeuam cuncta cohors remis, uentisq. petiuit.
Tollimur [a] in caelum curuato gurgite, & ijdem
Subducta ad manes imos descendimus unda.
Ter [b] scopuli clamorem [c] inter caua saxa dedere:
Ter [d] spumam elisam, et rorantia [e] uidimus astra.
Interea fessos [f] uentus [g] cum Sole reliquit:
Ignariq. uiae Cyclopum [h] allabimur oris.
Portus [i] ab accessu uentorum immotus, et ingens
Ipse, [k] sed horrificis [l] iuxta [m] tonat [n] Aetna ruinis:
Interdumq. [o] arma prorumpit [p] ad aethera nubē,
Turbine fumantem [q] piceo, & candente fauilla:

a Hyperbolis uenustis Charybdis uiolentiā, aestūq. terribilē fluctus uicissim in immēsam altitudinem modo attollētem, modo rursum in uastam profunditatē dehiscentem exprimit: opponens inter se caelum sursum, & inferos, (quos nūc Imos manes uocat) deorsum. b Amplificat Scyllae ex aduerso saeuientis rabiem, ternarij iteratione. c Metaphora remota, ad subijciendam terribilem rei faciem, & naturam. nā fluctus in excauati, atque exesi scopuli saxa illisi, ululatum, & canum latratum imitantur. d Homer. Od. 105. e Pro, Irrorata. f Remigando. g Ventus cecidit, cadente simul Sole. h Huc se delatum Vlysses quoque, in Alcinoi, Phaeacum regis, frequēti conuiuio narrat. in Odyss 9. i Totum hunc locum apud Gel. reprehendit Phauorinus, tamquam nimis tumidum, infeliciterq. ex Pindaro translatū. lib. 17. c. 20 Defensionem autem Virgilij contra Phauorin. uide apud Pōtanum in Ant. K Scilicet, Portus.
l Horrendis, & terrificis.
m Ex 1. Pythior. Pindari. n Montem confragosum fuisse satis innuit. nam conflictus illi, & tanti sub terris fragores, nisi in concauo, & cauernoso fieri non possunt: easq. conflictiones uentorum, atque ignium in cauernis esse ait, ut confligentium nubium tonitrua imitentur.
o Interdum ingens atra fumi nubes antecedit: inde sequuntur interspersae scintillae, quibus ad postremum succedit aestus flammae erumpentis.
p Euomit. q Videtur Virgilius noster rem ipsam, & loci situm contemplatus fuisse, tam eleganter rem explicat: si quidem cacumen montis, qua tanta fumigatio emittitur, hiatum habet profundissimum, ac amplissimum, quem Craterem scriptores dixerunt: hodie plerique os uocant, exesis undique, atque exustis rupibus.

Attollitq. globos [a] flammarū, & sidera [b] lambit:
Interdum scopulos, [c] auulsaq. uiscera [d] montis
Erigit eructans, [e] liquefactaq. [f] saxa sub auras
Cum gemitu [g] glomerat, fundoq. [h] exaestuat imo.
Fama est, Enceladi [i] semustum [k] fulmine corpus
Vrgeri mole hac, ingentemq. insuper Aetnam
Impositam ruptis flammam exspirare [l] caminis;
Et, fessum quoties motat [m] latus, intremere omnē
Murmure Trinacriam, et caelum subtexere fumo.
Noctem [n] illam tecti [o] siluis immania [p] monstra
Perferimus: nec, quae sonitū [q] det caussa, [r] uidemus.

a *Quid hic aptius remota metaphora dici potuit, cum rei magnitudinem uerbis aequare uellet? Certe, haud scio, an ab ipso Pindaro melius, aut significãtius, ignis purissimi fontes inde eructari dicti sint: profecto grauius, & ad sensum communem accommodatius a Virg. id ipsum uidetur esse expressum.*
b *Remota metaphora ab animali ad flammam; quam intendit hyperbole.*
c *Saxa enim ingentia aestu huius incendij ad multa stadia in subiectum mare torquentur.* d *Saxa e uisceribus montis tamquam eius partes. nam & ossa terrae dicuntur.* e *Reddidit Gr. Pindari uocē* ἐρεύγομαι.
f *Pereleganter Liquefacta: nam saxi intra crateras liquefacti, & aestu incendij eiecti humor superinfusus, in uertice lutum fit atrum.*
g *Huius fragor tantus est, ut ad Matonem, & colles gemellos usquè; fauilla uero adhuc ardens in Taurominium, et Catanam usque perueniat.*
h *Significanter ignis uiolentiam, quae tum oculis, tum auribus longo inde inde interuallo, ostendit.* i *Enceladum, fabulantur poetae, ex Terra, & Titano prognatum, qui tum ob immensam corporis molem elatior factus esset de bello dijs inferendo cum alijs aliquot gigãtib. cogitauit; ac cum iam dies belli inchoandi adesset, uiresq. intendere incoepisset, a Ioue desuper fulmine ictus, sub Aetnam prostratus fuit, ubi continuo ardet. Etsi Lycophron, non Enceladum, sed Typhonem sub Aetna conditum, putet.* K *Pro, Semiustū, quasi semianimis sit Enceladus. S. Alij leg. Semiustum.* l *Fornacibus.* m *Sic habent quinque antiq. lib. & si quidā Mutant, legant: quod nō facile inuenias usurpatū: & si recte dicatur, Mutare uestē, aut arma. In Carpēsi tamē exēplari, Mutāt, legitur.* n *Redit ad omissā narrationē. Occiduo Sole huc appulerāt, et noctē insequentē metu in silua latuerūt.* o *Magis hoc Virgilianum est, quā si addas praepositionē, In.* p *Auxesis.* q *Etquidē auditū horribiliorē, propter altissimā quietē.* r *Metaphora propinqua; pro, Intelligimus.*

Nam

Nā neq. erāt [a] *astrorū ignes,* [b] *nec lucidus* [c] *aethra* [d]
Siderea polus : obscuro sed nubila caelo,
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera [e] *iamq. dies primo surgebat* [f] *Eoo,*
Humentemq. [g] *aurora polo dimouerat umbram :*
Cum subito e siluis macie confecta suprema.
Ignoti noua forma uiri, [h] *miserandaq. cultu*
Procedit, supplexq. manus ad litora tendit.
Respicimus : dira [i] *illuuies, immissaq.* [k] *barba :*
Consertum [l] *tegmen spinis :* [m] *at cetera* [n] *Graius :*
Et quondam [o] *patrijs ad Troiam missus in armis.*
Isq. ubi [p] *Dardanios habitus, & Troia uidit*
Arma procul, paullū adspectu conterritus [q] *haesit,*
Continuitq. gradum : mox sese ad litora praeceps
Cum fletu, precibusq. tulit. per [r] *sidera* [s] *testor,*
Per superos, atque hoc caeli spirabile [t] *lumen,*

a *Haeret in metaphora uerb. Videre : accōmodatq. rationem ad sensum communem. Nā uulgo existimant nullas esse stellas, quoties caelestium corporum lumē per obiectas nubes adimitur.*

b *Stellas intelligit.*

c *Per aetheris splēdorē. S.* d *Syncope. Hoc uocabulo ante Virg. usus est Ennius l.16. Vide Macr. l.6. c.3.* e *Hysteron proteron.* f *Haec aurorae descriptio eo spectat, ut rē ex improuiso oblatā narret.* g *Noctē ītellig.* h *Prosopographia, quāquā ceu penicello delineat, a forma inusitata, cultu, gestib. partibus corporis, habitu, natione, & actae uitae studijs.* i *Pathos, ab habitu.* K *Promissa, prolixaq.* l *Illigatū.* m *Lappis, & spinis densum, qualis solet esse eorū habitus, qui per metū in ulua, et spinis diu delitescētes, fame, et siti cōtabescūt.* n *Graec. more, qui* τὰ ἄλλα, *uel* τ' ἄλλα; *pro* κατὰ τὰ ἄλλα. o *Dudū, aut nuper admodū bello Troiano. a studijs superiorū annorū.* p *Splēdida rei narratio prosopographiā suscipit; exponit, quomodo uir ille ignotus, Achemenides s. subito armorum hostilium adspectu consternatus fuerit : haud quidem periculi metu, (utpote, qui interfici malebat, quā diutius apud immanes illos Cyclopas uitā agere,) sed propter prodigiosum, & inexspectatum Troianorum occursum, appulsumq. in eas terras.* q *Decorū seruat: fieri .n. nō poterat, ut, cōspecto hoste, non extimesceret.* r *Exordiū orationis petitoriae abruptū; ab obtestatione, quale diuturno metu examinato, et lōga fame cōfecto conuenit; cui honesta mors magis, quā uita, tam misera expetēda fuit.* s *Simplex, pro composito: Obtestor.* t *Quo spiramus, aut quo adspiramur.*

Tollite

Tollite [a] me, Teucri, quaſcumq. [b] abducite terras.
Hoc ſat erit. [c] ſcio me [d] Danais e claſſibus unum:
Et bello Iliacos fateor petiiſſe penates.
Pro quo, [e] ſi ſceleris tanta eſt iniuria noſtri,
Spargite [f] me in fluctus, uaſtoq. [g] immergite ponto.
Si pereo manibus hominum, periiſſe iuuabit.
Dixerat, & [h] genua amplexus, [i] genibusq. uolutãs
Haerebat. qui ſit, fari, quo ſanguine cretus,
Hortamur; quae deinde agitet fortuna, fateri.
Ipſe [k] pater dextrã [l] Anchiſes, haud multa [m] morat',
Dat iuueni, [n] atq. animũ praeſenti pignore [o] firmat.
Ille haec, depoſita tandem formidine, fatur.
Sum patria ex Ithaca, comes [p] infelicis Vlyſſi,
Nõie Achaemenides, Troiã genitore Adamaſto
Paupere (manſiſſetq. [q] utinam fortuna) profectus.
Hic me, [r] dum trepidi [s] crudelia limina linquunt,

a Petitio, ut a Troianis inde abducaturquo libet terrarum, Ouid. ſcribit eum cum Aenea in Italiam profectum fuiſſe. b Ellipſis eſt praepoſitionis In: quam poterat praepoſuiſſe; niſi ſic maluiſſet. c uitaſſe Cyclopas. ut paullo infra: Satis eſt gentem effugiſſe nefandam. d Confeſſio rei manifeſtae, quam infitiari non poterat: namque hoc lingua & habitu coarguebat. e q.d. ſi recuſaueritis me hinc uobiſcum aliquo uehere; ut manẽdum hic omnino mihi ſit, cognoſcite me arma in uos ſumpſiſſe: quare de me poenas ſumite pro ueſtro iure; ac praecipitem me date in mare, ut hominum manib. potius peream, quam ut immanium belluarum dentib. diſcerpar. f dilaceratum. g Expolitio. h Homer. Il. 11. i Pathos a geſtu. K Quo liberius memoret, confirmat Anchiſes hominis animum, pignore fidei ſuae interpoſito. l Dextra enim uirtuti & fidei dedicata fuit; ut frons uerecundiae, aures iudicio, os impudentiae, naſus irriſioni, genua miſericordiae antiquitus, & aliae item partes corporis aliis rebus conſecratae fuerunt. m Nomen plurale, loco aduerbii, Multum. n Homer. Il. 271. o pro, Confirmat. p Libere de ſe ſuisq. hoſtilia narrãdo, maxime auditorũ fidẽ ſibi conciliat. q Manſiſſet utinã genitor, quãtumuis pauper. r Explicat breuiter, quo caſu in hanc inſulã delatus eſt. Apud Ouid. quoq. 14. Metamorph. exſtat huius Achaemenidae grauis ad Macareum oratio. s Ne a Cyclope ex oculato, ob ſtrepitum ad naues & mare trepide fugientium, ſtationẽ petẽte, occuparẽtur, me in antro relicto, ſoluerunt.

Imme-

Immemores socij uasto [a] Cyclopis in [b] antro
Deseruere. domus sanie, [c] dapibusq. [d] cruentis
Intus opaca, [e] ingens: ipse [f] arduus, altaq. pulsat
Sidera: (dij talem [g] terris auertite pestem)
Nec uisu [h] facilis, nec dictu effabilis ulli:
Visceribus miserorum, & sanguine uescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro,
Prensa manu magna, medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, sanieq. [i] adspersa natarent
Limina: uidi atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent sub dentibus artus:
Haud impune quidem: nec talia [k] passus Vlysses,
Oblitus [l] ue sui [m] est Ithacus discrimine [n] tanto.
Nam simul [o] expletus dapibus, uinoq. [p] sepultus,
Ceruicem inflexam posuit, iacuitq. per antrum
Immensum, saniem eructans, ac frusta cruento
Per somnum commista mero; nos magna precati

a ingenti. b Totus hic locus de Cyclope, sumptus est ex l. 9. Od. ui de Macrob. lib. 5. c. 13. c Corrupto occisorũ sanguine foeda. d Carnib. humanis mactatis. e Metalepsis; aliud. n. ex alio intelligit: per opacitatem magnitudinem, ex qua Cyclopis Polyphemi uastã corporis molẽ arguit. f Polyphemus tam est procerus, ut caelum uertice feriat. Hyperbolicῶs amplificat, eius proceritatem mirandam. g Pathos per exclamationem. uide Macrob. l. 4. c. ult. h cuius etiam adspectus metum inferret. i exspersa, magis placet Seruio, id est madefacta. K Citat h. locum Coel. lib. 10. c. 15. l Sui obliuiscitur, qui non est apud se: e diuerso, qui praesens adest, ut de Vlysse praedicat Virg. non obliuiscitur sui, sed praesentib. consilijs ualet. m Artis suae, uersutiae suae. n Nam hoc demum sapere est, in periculo sapere. o Simulatq. p ut supra l. 2. Inuad. urb. uino somnoq. sepultam. Vinum illud dulce intell. quod ab Vlysse acceperat; quo mirifice delectatus fuerit Cyclops, promittens Vlyssi beneficij compensationem, quo ille magnopere sit gauisurus, si demum de sua lagena impertiat. Quo praestito, Vlysses, muneris spe lactatus, reposcit beneficiũ. Cui respondit Polyphemus, postremũ omnium eũ futurum, quem deuoraret: hoc se magni muneris loco ducere. Quo tam egregio responso consternatus Vlysses, casum illũ sibi praeuidẽdũ existimauit aliquo actu. Vnde hic data occasione crapulae, eã minime sibi negligendam putauit.

Numina,

Numina, sortitiq. uices, una undique circum
Fundimur, & telo [a] lumen terebramus [b] acuto
Ingens, quod torua solum [c] sub fronte [d] latebat,
Argolici clypei, [e] aut Phoebeae [f] lampadis instar:
Et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, [g] o miseri, fugite, [h] atq. ab litore funem
Rumpite. [i]
Nã, [k] qualis, quãtusq. [l] cauo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera [m] pressat,
Centum [n] alij curua haec habitant ad litora uulgo
Infandi Cyclopes, & altis montibus [o] errant.
Tertia [p] iam lunae se cornua lumine complent,
Cum uitam in siluis, inter deserta ferarum
Lustra, [q] domosq. trabo, uastosq. ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumq. pedum, uocemq. tremisco:
Victum infelicem; baccas, [r] lapidosaq. corna
Dant rami, & uulsis pascunt radicibus herbae.
Omnia collustrans [s] hanc primum ad litora classem

a Hoc telũ Homer. fingit fuisse sudem praeustam, seu titionem.
b Terebrãdo obcaecamus.
c Ab uno circulari in fronte media, Cyclopes appellati sunt, teste Hesiodo.
d Oculo per somnũ clauso; quem cõparat clypeo, ob magnitudinẽ; Soli, ob splẽdorẽ. Haec autẽ cõparatio rectior est, quã Ouidij, qui Polyphemi oculum Graeco clypeo tãtum comparauit. e De magnis, & rotundis clypeis Argi. intellige, qui totũ corpus circumtegunt: unde ἀσπίδα ἀμφιβρότην Graeci dicunt. H. f Periphrasis Solis. g Ex abrupto hortatur ad fugam, interueniente ab improuiso ipso Polyphemo. h Pathos, a repetitione uerbi, quod singularem fugae praecipitantiam indicat. i Vim, celeritatemq. ostendit: qualem uidere est in nautis, quoties ex improuiso hostibus interuenientibus, ne in naues insiliant, funes nauticos non soluunt, sed trepide ferro abrumpunt, quippe quibus tum mora omnis, & cunctatio periculosa sit. K Caussa, ob quam debeant sine mora rudentes abrumpere. l Lucilius, poetarum uanitatem irridens, hunc Polyphemum CC. pedum fuisse scribit. Vide lib. 27. c. 3. Criniti. m Mulget. periphrasticõs. n Numerus certus, pro incerto. o Incertis sedibus uagantur, ad tres illos Cyclopum communes scopulos. p Vertit se ad affectus, ratione praesentis fortunae. q Specus, & latibula. r Agrestium arborum fructus. s Circumspiciens.

Conspexi uenientem: huic me, quaecumque fuisset,
Addixi:[a] satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam[b] hanc potius quocũq. absumite leto.
Vix ea fatus erat, summo[c] cum monte[d] uidemus
Ipsum inter pecudes uasta se mole mouentem
Pastorem Polyphemum, & litora nota petentem,
Monstrũ[e] horrẽdũ, informe, ingẽs, cui lumẽ adẽptũ:
Trunca manum pinus[f] regit, & uestigia firmat:
Lanigerae comitantur oues: ea sola uoluptas:
Solamenq.[g] mali de collo fistula pendet.
Postquã[h] altos tetigit fluctus, et ad aequora uenit;
Luminis effossi fluidum lauit[i] inde cruorem,
Dẽtibus infrendẽs[k] gemitu; graditurq. per aequor
Iam mediũ; necdum[l] fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul[m] inde fugam trepidi celerare, recepto

a Addixi, non sine energia dictum; pro eo, quod est in seruitutem tradidi. b Emphaticῶs; ut felicẽ me ducam, quod hominum manibus perierim, potius quam ut talium mõstrorum dentibus cõficiar.

c In summo scopulo eum se attollentem inter pecudes. d Ne uanus coarguatur homo miserrimus, studio Polyphemum quasi in rem praesentem inducit. Quin & necessario hoc Virgilio faciendum fuisse existimauerim; ne Troiani stulte creduli hominis obscuri, & hostis (quod de Sinone euenerat lib. 2.) per ignauiam, & uanum metum in fugam temere acti iudicentur. e Quattuor uerbis hominem totum absolutissime, ac elegantissime describit. f Pinus manum regens, corporis magnitudinem indicat. Vide Quinctil. lib. 8. cap. 4. g Sunt, qui totum hunc uersum, tamquam adulterinum, repudient, reijciãtq. quod nusquam huius fistulae meminerit Homer. quem hic Virg. sit imitatus. Sunt & alij, inter quos est Don. qui eum non totum reijciunt, sed quattuor dumtaxat posteriores dictiones expungunt, tamquam nothas. Ego, quod nusquam omitti uideam (in 6. enim s. lib. eum reperi) retinendum duxi. Sed quod posteriores illas 4. dictiones in Carp. exemplari, & alio quodam cõmendatae antiquitatis libro, omissas uideam, facile adducor, ut credam eas a Virg. nũquam additas fuisse: quippe quae omnium horum duorum uersuum elegantiam tollunt. h Hysteron proteron. i De fluctibus. K Quod salsedinis acrimoniam in uulnere sentiret. l A signo conectura de monstrosa corporis uastitate ducitur. m Graphice trepidationem fugae describit.

a *Achaemenide; a quo tempestiue periculum edocti perniciē euasimus. Ferunt hūc ab Aenea hinc reuera cum socijs in Italiam abductum.* b *Nauis retinacula.* c *Metaphora a scopis ad remos, et solido pauimento ad mare.*

Supplice,[a] *sic merito; tacitiq. incidere*[b] *funem:*
Verrimus[c] *& proni*[d] *certantibus aequora remis.*
Sensit,[e] *& ad sonitum*[f] *uocis uestigia torsit.*
Verum, ubi nulla datur dextrā affectare[g] *potestas,*
Nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
Clamorem immensum[h] *tollit: quo pontus, et oēs*
Intremuere undae, penitusq. exterrita tellus
Italiae, curuisq. immugijt[i] *Aetna cauernis.*
At genus e siluis Cyclopum, & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & litora[k] *complent.*
Cernimus[l] *adstantes nequidquam*[m] *lumine toruo*
Aetnaeos[n] *fratres, caelo*[o] *capita alta ferentes,*
Concilium[p] *horrendum: quales cum uertice celso*
Aeriae[q] *quercus, aut coniferae*[r] *cyparissi*
Constiterant, silua alta Iouis, lucus ue Dianae.
Praecipites metus acer agit quocumque rudentes

d *Vt studium, & conatum summum sociorum coarguat, pronos eos remigasse ait.* e *Aduertit ex ictibus, & percussione remorum, fugientium strepitum.* f *Remigij, non hominum. dixit enim, Tacitiq. incidere funem.* g *Affectare dextram; pro, intendere, & anxia quadam auiditate manus in naues inijcere. Ter. Eun. Qui ad dominas affectant uiam.* h *Quo saxa, & rupes reboabant.* i *Metaphora remota, rei tragicae amplificandae accommoda; quod Hom. remißius extulit.* K *Admirabili breuitate multitudinē Cyclopum expressit: neque.n pauci, litora complere poterāt. quare rugens agmen ad clamorem excitum ostendit.* l *Vt uir pius uera pertexere; ac proin existimationem testimonio confirmat.* m *Quia lōginqui nocere nō poterāt.* n *Aristoph. in Cō. Patis, Aetnaeum cātharum, pro magno dixit. Qua ratione ēt hic Virg. Cyclopas, Aetnaeos uocare arbitror, propter immēsam corporis molē. Coel. l. 21. c. 23.* o *Ad caelū, octauo casu: Hyperbolicōs.* p *Apppositio, i. coetus horrendus.* q *Quae sublimes se in aerem extollunt: alibi & pro eo, quod ex aere constat, accipitur.* r *conos ferentes. Est autem proprie Conus, in aliquantam longitudinem rotunda forma, specie botri, aut nocis pineae. Ab huius autem similitudine baccas cyparissinas, Conos uocat.*

Excutere,

Excutere,[a] & uentis intendere uela secundis.
Cōtra, iussa monent Heleni, Scyllā, atq. Charybdin
Inter utramque uiam, leti discrimine[b] paruo,
Ni[c] teneant cursus: certū est dare lintea[d] retro.[e]
Ecce[f] autem Boreas angusta[g] a sede Pelori
Missus[h] adest. uiuo[i] praeteruehor hostia saxo
Panthagiae,[k] Megarosq. sinus, Tapsumq.[l] iacētē.
Talia monstrabat[m] relegens[n] errata[o] retrorsum
Litora Achaemenides, comes infelicis Vlyssi.
Sicanio[p] praetenta sinu iacet insula[q] contra

a Raptim colligere, et quocumque uenti uocarent, cursū intendere: nam omnes uenti secūdi sunt, si quo impellunt nauem, clauum regamus. Est itaque haec sñia: Tāta ibi oboriebatur trepidatio, ut salutis caussa ōis uētus secundus duceretur. Quae, si ἐυρώνοτος quē nos Vulturnū dicimus, exortus inter Scyllā, et Charybdim ursisset, per illa loca cursū tenere certū erat. Sed, quia Helenus diuersum praeceperat, haec ipsa loca omnino declinare, consilium erat; ut, si retro, unde profecti fueramus, cursus uertendus fuisset, non periclitaremur; cū interim numinis alicuius beneficio uentus exoptatus, sed cum itineris dispendio adesset Boreas, qui classem a Scylla, & Charybdi dispulit, quibus obuersus iacet Pelorus. Itaque in Austrum pulsi totam Siciliam circumnauigant. b Modico mortis interstitio. c Ni; pro, Ne: quod ueteribus frequens erat. d Carbasa, ex linteis confecta. e In Calabriam, aut sinum Tarentinum. f Non est hic monstrantis particula; sed attentionem ad rem nouam, et insperatam captantis. g A freto Siculo, quod perangustum est, inter Pelorū, aut Leucopetrā medium. h Fauore numinū, quae supra rogauerat Anchises: Ferte uiam uento facilem. i Natura, nō humana opera sic parata. K Panthagias amnis etiā a Plinio memoratur in Siciliae descript. l. 3. c. 8. Est aūt hic amnis iuxta sinū Megaricū, & Leontinū. l Insula est, modico 10. stad. interuallo a Sicilia distās. m Refert eorum locorum cognitionē ad Achaemenidē, qui paucis ante mensib. cū suo duce omnē eā orā pererrarat. n Renauigans. o Errore, & peregrinatione cognita. p Sicanius sinus, a Sicania insulae Siciliae quadam parte, in finib. Agragantinis, ut ex Apollodori sententia tradit Steph. qui & Sicanum amnem iisdem in locis collocat. Sed & insula quandoque tota dicta est Sicania; uel, a Bryarei Cyclopis filio Sicanio; uel, a Sicanis, Hispaniae populis, qui, Siculo duce, pulsis Aboriginibus, Italiā tenuerunt; a quibus cū uicissim postea pulsi essent, insulam hanc Italiae uicinam, occuparunt. q Ex opposito, e regione.

a Plemmyrium quia à Siciliae amnem esse scribunt, qui per agrum Syracusanū labitur.

Plemmyrium [a] undosum: nomen dixere priores
Ortygiam.[b] Alpheum [c] fama est huc Elidis [d] amnē
Occultas egisse uias subter mare, qui nunc
Ore [e] Arethusa [f] tuo Siculis confunditur undis.
Numina [g] magna loci iussi ueneramur: & inde
Exsupero [h] praepingue [i] solum stagnantis [k] Elori. [l]

Est autē promōtoriū, magno Syracusanorum portui accubans, ἀπὸ τοῦ πλημμύρω, inundo; unde πλημμυρὶς, inundatio: unde est, quod Ser. notat Virgilium hic Graeci nominis originem Latino epitheto expressisse, cū Undosum uocat. b Sic dicta, teste Solino, quod in ea primae uisae sunt coturnices. ὄρτυγας n. Graeci, coturnices uocant. Phanodicus in Deliac. et Nicāder .3. l. Aetolicar. rer. eam ab Ortygia Aetoliae opido dictam autumant. c Ptolemaeus Alphaeum uocat Alabum. d Strabo l. 4. ait, omnē illam regionem, quae inter Messeniam et Achaiam proprie dictam interiacet usq. ad mare, Elaeam dictam esse: per quā funditur Alpheus. e Apostrophe. f Arethusam fontem, a nympha quadam uenatrice nomen duxisse fabulantur poetae, quae cum forte lassa in Alpheo flumine se lauaret, ab eo fuit adamata: quae, cum amatorem fugeret, in Siciliae transformata est in fontem sui nominis. Quin addunt transformationem miraculum consecutum: Alpheum per occultos terrae meatus eam insecutum, & quidem subter mare, donec illi in Sicilia misceretur. Fabulosum id quidem, sed haud temere commentatum. Nam, si uerum est, Alpheum ex Tryphylico litore subter mare in Siciliā fluere, ibiq. in Arethusa amne caput rursum attollere, labiq., priori amisso nomine, in mare; quis, obsecro, non admiretur, hanc naturae nouitatē? Neq. uero, si postules, id apud poetas dūtaxat, Pindarū, Virg. Ouid & alios legitur; sed etiā apud diligentissimos, ueracissimosq. ut esse debēt oēs, naturaliū, recōditarūq. rerū inuestigatores geographos. Timaeū porro oīum primū id obseruasse ferunt, eo argumēto ductū, quod oīa in Alpheū iacta, in Arethusa uisuntur. g Etiā ī periculis optimo principi, cura relligionis incessit earū regionū, quae praeternauigat, ut nusquā nō memor sit praeceptorū Heleni. h Praeteruehor. i Cāpis n. superfunditur, ut Nilus. K Expēde, cur hic stagnātē dixerit, cū a Silio Clamosus appelletur. l Amnis uastus, & amplus, sic dictus ab Eloro rege, qui cū ponte iunxit, et perniū fecit. Alij, ab Eloris quibusdā populis, quibus Argos profectis oraculum redditum fuit, ne amnē sine noīe trāsirēt. Sed cum oraculo cōtēpto, nihilominus abijssent, transireq. cum tentarent, in eius transitu una cum equis omnes perierunt: sicq. flumini nomen suum reliquerunt.

Hinc

Hinc altas cautes, proiectaq.[a] saxa Pachyni
Radimus,[b] & fatis numquam concessa moueri.
Apparet Camarina[c] procul, campiq.[d] Geloi,
Immanisq Gela[e] fluuij cognomine dicta.
Arduus inde Agragas[f] ostentat maxima longe
Moenia magnanimum[g] quondã generator equorũ.
Teq.[h] datis linquo uentis palmosa[i] Selinus:
Et uada[k] dura lego[l] saxis Lilybeia[m] caecis.
Hinc Drepani[n] me portus, & illaetabilis[o] ora
Accipit. hic, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curae, casusq. leuamen,

a Iactata. Vide Macr. Sat. lib. 6. cap. 4.
b Remigando praeternauigamus.
c Siciliae urbs, quondam Syracusanorum colonia; Straboni, eiusdẽ nominis palus iuxta urbem. Haec cum olim siccata pestem genuisset, oraculo cõsulto, uetuit eam deus moueri. Illi diuino responso nõ obtemperantes, eam repurgarunt. quo facto, cessauit quidẽ pestis, sed per eã ingressis hostib. poenas neglecti oraculi dederunt. Vnde natum adagium, Camerinam mouere. de quo uide Chil. adag. Eadem fere Suidas; sed addit, quibusdam uideri fruticẽ, cuius rami, si cõmoueas, aut quatias, taetrum odorẽ edet. Pindarus Camerinam Oceani filiam uocat Olymp. hymno 5. d Gelae ciuitati uicini agri. e Antephemus e Rhodo, Euthymus e Creta profecti, colonias deducentes, ad Gelam fluuium, eiusdem nominis urbem condiderunt, anno fere quincto & quadragesimo, quam Syracusae coeptae essent, habitari.
f Mascu. genere mons muro cinctus, in cuius summa parte opidum. Est autẽ Agragas & flu. & urbs Siciliae, initio Aegesta dicta. g Syncope. h Apostrophe. i Plin. Selinuntem uocat l. 3. c. 8. hanc regnante Tullo Hostilio Megarenses condidisse produntur. K Quia promõtorium in pelagus excurrẽs proxima quaeq. uadosa efficit, ut saxa latentia, & cautes sub summa aqua periculosa sint peregrinantibus. l Praeternauigo, ut saepe antea. m Quasi non apparẽtia in summa aqua, neq. exstantia. n Drepanum, Siciliae urbs est, inter amnẽ, Bathum, & Sergestanum promontorium, et a litore in falcis speciem curuato, sic dicta. Abest a Lilybaeo XV. millibus passuum. Haec porro duo opida nobilitauit primum bellum Punicum, quo grauiter afflicta fuerunt a Romanis, quam diu sub umbra Carthaginis latebant. Est & Cypri promontorium, & aliud in Marmarica.
o Tristis; quod scilicet huc delatus, patrem dulcissimum amiserit: quam etiam uocem per expolitionem alijs uerbis reddit.

Amitto [a] Anchisen. hic me pater [b] optime fessum
Deseris, heu tantis nequidquam erepte periclis.
Nec uates Helenus, [c] cũ multa horrẽda [d] moneret,
Hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
Hic [e] labor extremus, longarum haec meta uiarũ.
Hinc me digressum uestris deus [f] appulit oris.
Sic [g] pater Aeneas intentis omnibus unus
Fata [h] renarrabat diuum, cursusq. [i] docebat,
Conticuit tandem, factoq. hic fine quieuit.

a *Pausan. Anchisen in Arcadia obijsse scribit. Vide Coel. l. 17. c. 20.*

b *Pathos, a relatione, per apostrophen, cũ luculenta doloris exaggeratione.* c *Hom. Il. 195.* d *Religiosa, & monita horrorem incutientia.* e *Epilogus narrationis Aeneae breuis, quo in compendium cursum suum contrahit, quem splendide, & copiose hactenus prosecutus est. Restabat ergo, ut narraret, quo casu soluta Siciliae ora, in Italiam transmissurus, retro in Africam peruenißet. Sed, quia hinc, ut a fine rei exordium operis duxit; narrauitq. lib. 1. quo pacto consilio, & iniuria Iunonis concitata tempestate, amissis nauibus, cursu excussus, aegre Africum portum tenuerit; artificiose hic narrationem abrumpit, satis ducens tribus uerbis indicasse, e Sicilia digressum, deo sic uolente, in Africam se delatum. Quod ipsum Dido ex oratione etiam Ilionei, cognouerat; cum diceret, coorta tempestate classem fuisse dispulsam, & huc reiectã. Hic porro ab historia recedit, ut argumento coepto non inseruiat, semper Homerum scopum suum intuens. Nam e Sicilia profectus, non in Africam, sed in Italiam delatus fuit.* f *Confirmat animum Didonis, cum se ad eam deorum uoluntate dicit accessisse.* g *Laconica quadam breuitate perorat Virg. ostenditq. Aenean summa animorum attentione, excidium Troiae, & narrationem suam, septem prope annorum, denarrasse.*

h *Euersionem Troiae intell.*

i *Troianorum iactationem.*

AENEI-

AENEIDOS · LIB · IV

ARGVMENTVM

Dido, amore Aeneae insaniens, animi sui morbum sorori aperit, eiusq. cõsiliũ secuta, ad nuptias animũ adijcit. Iuno quoq., ut Aeneã facilius ab Italia auerteret, agit cũ Venere, ut eius bona cũ uenia liceat Aeneae Elissam uxorẽ ducere. quoq. id cõmodius fieri poßit, se opportunitatem oblaturam ostendit. Postridie Aeneas, & Dido uenatum proficiscuntur. Ibi, omnib. iã praedae intẽtis, Iuno subitã immittit tẽpesta tẽ. Comites alius alio diffugiunt. Aeneas & Dido in idẽ antrum cõueniunt, ibiq. infaustis ominibus cõiunguntur. Interim Iuppiter, Iarbae, Getulorum regis, qui aduenam sibi praeferri iniquo animo ferebat, precibus fatigatus, Mercuriũ mittit ad Aenean, iubetq., ut relicta Africa in Italiam nauiget. Ille, Iouis imperio morem gerens, quaecumque ad nauigationem erãt necessaria, clam per socios parari iubet. Ceterũ, Dido, ubi claßẽ instaurari sensit, suspicata id quod erat, grauiter cũ ipso expostulat, precibusq., & lacrymis tum per seipsam, tũ per sororẽ, eũ ab incepto reuocare conatur. Aeneas iterũ in somnis a Mercurio admonitus intẽpesta nocte anchoram soluit: illa doloris impatiens, in editißima aedium parte, simulatione sacrorum ingẽtem pyrã exstruit: ablegataq. Barce, Sichaei nutrice, ne quid destinatae morti impedimẽti afferret, necẽ sibi consciscit. Est autẽ huius libri materia cũ fine libri secundi cõiungẽda, ubi a narratione historica digressus est Virg. ut ducẽ Troianũ, & Ilij excidiũ, & errores suos in Didonis gratiã narrantẽ faceret. In 1.n. lib. explicauit, quib. artib. & consilijs, Venus, Punicã fidẽ uerita, subtracto Ascanio, Cupidinẽ supposuerit, qui Didonẽ amore accẽderet: in hoc uero, Cupidinis officia, & opera in reginã prosequitur, ut dispicias, quid amor ualeat, & quã res sit uiolẽta, qui ẽt cõtinẽtißimos urat, uersetq., & a sedatae mentis cõsilio, ac sede, eo demẽtiae agat, ut pudorẽ prostituãt, & ad postremũ ẽt abijciãt; fidẽ uiolẽt; maniũ iura labefactent, & ipsi se religione soluãt. Huc deniq. amẽtiae labãtur, ut amorẽ turpẽ, honesto praetextu Cõiugiũ uocẽt. Totũ paene huius lib. argum. sumptũ est ex Apollonij l.3. & 4. Argon. teste Macr. Sat. l.5. c.17. Quod aũt hic de Didonis impudicitia cõmẽtus est Virg. ueterũ historiarũ fidei aduersatur: qua de re exstat apud Auson, Epigrãma perelegans.

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI IVRISCONSVLTI

At regina graui Veneris iā carpitur igne.
Consulitur soror Anna: placet succūbere amo (ri:
Fiunt sacra deis: onerantur [a] *numina donis.*
Itur uenatum: Veneris clam foedera iungunt.
Facti fama uolat: monitus tunc numine diuum
Aeneas, classemq. fugae, sociosq. parabat.
Sensit amans Dido, precibus conata morari. [b]
Postquam fata iubent, nec iā datur ulla [c] *facultas,*
Conscenditq. pyram; dixitq. nouissima uerba,
Et uitam infelix multo cum sanguine fudit.

a *Honorantur. Scripti duo; sed nō conuenit uersui; quare reijciendum duxi.*

b *Mouere, s. unus.*

c *Voluptas. scripti duo.*

ALIVD. INCERTI

Ardet amore graui Dido; soror Annaq. suadet
Nubere: iunguntur nimbo cogente sub antro:
Incusat precibus patrem contemptus Iarbas.
Nauigat Aeneas iussu Iouis. illa dolore
Impatiens, [d] *amore necem sibi protinus infert.*

d *Script. u. Impatiens, & amore, necem &c.*

ALIVD. MONOSTICHON OVIDII. NASONIS

Quartus item miserae duo uulnera narrat Elisae.

ALIVD

Vritur in quarto Dido, flammasq. fatetur.

ALIVD

Ardet amans Dido fatum sortita supremum.

Totus hic liber affectibus constat, uere tragicis; ut etiam melius in eo nihil, quam, amoris oestro percitae mulieris, uideas exemplum.

T [a] REGINA graui iamdudum [b] saucia [c] cura [d]
Vulnus [e] alit uenis, & caeco [f] carpitur igni.
Multa uiri [g] uirtus animo, [h] multusq. recursat [i]
Gentis [k] honos: haerent infixi pectore [l] uultus,
Verbaq. [m]: nec placidā mēbris dat cura quietem.
Postera [n] Phoebea lustrabat [o] lampade [p] terras,
Humentemq. Aurora polo dimouerat [q] umbram,

a Transitionis particula indicat se nouā narrationē ordiri, earū rerum, quae narrāte Aenea, iamq. absoluente acciderint.
b Ex eo tēpore, quo uarrare coepit. Iamdudum enim de longiori temporis spatio proprie dicitur.
c Mens saucia amore. Namque omnes plerumque cadunt in uulnus Lucr. sic uers. 488. h. l. Duras curas, de curis amorum ait. d Amore, quo utebatur. non enim in ea quiete, quam Aeneas facto hic fine sibi cum alijs capiebat, potuit sola Dido pernoctare. e Haeret in metaphoris propinquis a corpore ad animum translatis; ut Saucius, Vulnus, Venae.
f Periphrastice Didonem amore accensam ostendit, alludens ad Amoris naturam, qui caecus fingitur, & pharetratus. g Caussarum amoris enumeratio; uiri uirtus, noblitas generis, gentis dignitas, formae decus, & eloquentia, quae praecipue inter mortales amorem conciliant.
h Apoll. Arg. 57. de Medea. i Animo saepe obuersatur.
K Troianae gentis nobilitas. l Enallage numeri: a decore formae, quae si cum uirtute sit coniuncta, multo amabilior, longeq. gratior habetur.
m Hoc licet uel ad eloquentiae naturam, uel ad commemorationem uirtutis Aeneae, uel ad suauitatem pronunciationis referre.
n Haec matutini temporis descriptio huc spectat, ut ostendat, quanta sit amoris uis, & aestus in regina. Cum enim opportunum consultandi locū cum sorore, ac tempus capere potuisset, amor accensum pectus adeo nō sinit quiescere, quin a peruigilibus curis nocturnis sub exortum Solis se, amoremq. suum proderet sorori. o Illustrabat. Sic uers. 607. de Sole: Flāmis opera oīa lustrans. p Solē intell. sicut umbrā humentē, noctē significat.
q Perissologia est. quid. n. aliud est, Solē sua luce terras illustrare, quam caelo tenebras auroram dispulisse? Et sane mihi cum Hort. haec explicatio Virgilij sensui magis cōsona uidetur, quā illa posterior Seruij. Negari, n. nō pōt, quin de exortu matutino loquatur, ad quē usq., Dido noctis reliquū insomnis duxerat: cur alij de totius diei lustratione intelligant, nō uideo.

Cum

a Peruenuste unanim. utpote concordē, adeoque exhortātem ad id,

Cum ſic unanimē [a] *alloquitur male ſana* [b] *ſororē:* [c]
Anna [d] *ſoror, quae me ſuſpēsā* [e] *inſomnia* [f] *terrēt?* [g]
Quis [h] *nouus* [i] *hic noſtris ſucceſſit* [k] *ſedibus hoſpes?*
Quem ſeſe ore [l] *ferēs? quā forti pectore, et armis?*

quo ipſa amoris incēdio ſua ſpōte rapiebatur; nedum diſſuadentē. b Amore furens. Rationē enim amentia quadā amor excaecat. c Annam nomine; quae cum ſalubriter conſulere debebat, ceu oleo igni addito, uehementius etiam accendit plus ſatis ſua ſponte furentem. d Suaſorij generis oratio; nam in deliberationē adducit, dedat ne ſe amori, an non. Reijcit conſilium, a turpi; quod, mortuo Sichaeo, perpetuam pudicitiam, uoti rea, uouerit. Vix dum tamen amori reſiſtit, cui tamen potius quā ſe dedat, imprecatur infortunium, infelicemq. ſucceſſum. e Tranſlatio a corpore ad animum; pro, dubiam, & haeſitantem, adeoq. incertam, quid ſim factura. f Proprie ſunt Inſomnia, quae in ſomnis uidemus, Gr. ἐνύπνια: et Inſomnia etiam, primi ordinis uigilia. g Fingit ſe nocte ſuprema uiſis turbatam: id temporis, quod a fine narrationis ad auroram uſque reliquum erat. Proponit autem de inſomnijs, quibus amorem tegere cupiebat: ſed (quae eſt uis peculiaris) tamen uelit, nolit, fateri eam cogitur. Vt autem id tectius fiat, in laudem perſonae labitur. h Quis, eſt hic admirantis, teſte Don. in Ter. ſed multo id apertius eſt in Quē, uerſ. ſeq. i Ser. Nouum hic, pro Magno exp. ſed non uideo, cur ab uſitata dictionis ſignificatione ſit deflectendum. Quocirca malo ſic exp. Nouus hoſpes, i. qui mihi uſque huc incognitus fuit, recensq. interuenit: ſicut Vetus hoſpes dicitur, cui multum tēporis aſſueuimus. K Huc ad nos diuertit. Habet & aliā cōſtruction. hoc uerbum; dicimus enim, Succedo tibi, & ſuccedo in locum tuum: ut 20. fere locis ex Cic. depromptis, conuinci poſſet. l Quidam hoc ad formae decus referunt. Hort. ad militarē laudē trahit; ut ſit ſententia huiuſmodi: Quam ſtrenuum narrando ſe eſſe praedicauit? Quod poſtea expolit poeta, a conſtantia, & gloria militari. Quam uiri doctiſſimi ſententiam & ſi non improbem; tamē ne ſequar, facit illud l. 1. Obſtupuit primo adſpectu Sidonia Dido, Caſu deinde uiri, &c. Vbi primū Dido obſtupuit, quod tātā oris in eo uetuſtatē uideret, qualē ei ab ipſa Venere additā canit Virg. eod. l. 1. Os humeroſq. deo ſimilis, &c. quae ſi lubet, uide pag. 191. & 193. Deinde, ſicut res primum ſenſus mouent, et a ſenſibus ad animum perferuntur) ſecum meditata caſum, tā repentinum ipſius aduentus, magis ēt obſtupeſcebat. His accedit quod ex Philoſtrato, et ſupra annotaui, Aeneā talem adſpectum habuiſſe, ut eo milites, qui locum deſerturi uiderentur, retineret in officio: osq. tā uenuſtum, ut uel intuentem, ad amandum ſe alliceret.

Credo

Credo equidem (nec uana fides) genus [a] esse deorũ.
Degeneres [b] animos timor arguit. heu [c] quibus ille
Iactatus fatis? quae bella exhausta canebat?
Si mihi [d] non animo fixum, immotumq. sederet,
Ne cui me uinclo uellem sociare iugali,
Postquam [e] primus amor deceptam [f] morte fefellit;
Si non pertaesum thalami, [g] taedaeq. [h] fuisset:
Huic uni forsan potui succumbere [i] culpae.
Anna, (fatebor [k] enim) miseri [l] post fata Sichaei
Coniugis, & sparsos fraterna [m] caede penates,
Solus hic inflexit [n] sensus, animumq. labantem [o]
Impulit [p]: agnosco ueteris uestigia [q] flammae.
Sed [r] mihi uel tellus optem prius ima dehiscat,

a *Ex uirtute Aeneae, generis diuinitatem colligit. Nã (ut est apud Hora.) Fortes creãtur fortibus & bonis.* b *A cõtrariorum natura. Epiphonema.* c *Viri constãtiã admiratur, qui neq. lõgo bello, neq. periculosissimis iactationib. fractus sit.* d *Propositio deliberationis, uotũne irritũ faciat, an nõ.* e *Spe perpetui amoris frustrata sũ. Scal.* f *Pro, Decepit, et fefellit.* g *Nuptiarum, et cõiugij, per synecdoc. Mirifica poetae copia obseruãda est, Cõiugium, nunc uinculũ iugale, nunc Thalamum, nũc Taedã uocat.* h *Taeda, quae Gr. συκὴ, de genere larium arbor est, piceo succo abũdãs; liquidior tamẽ quã picea arbor Huius pix maxime liquida, passim nunc coquitur, muniendis nauibus utilissima, & si ad alios quoq. usus seruiat. Taeda autẽ flãmis in primis, & lumini sacrorum erat utilissima. atq. hinc ortum, ut faces ex ea nuptiales fierent, quae nouis nuptis praeferebant, ut in Bucol. attigi. Vnde figurate pro nuptijs, & coniugio, perinde ut thalamus, & cubile usurpatur.* i *Secundas nuptias. Culpã uocat: nã Digamiae nomen ẽt apud Ethnicos infame erat. uide Coel. l.28.c.22.* k *Cõfessio culpae, ne purgare se existimetur; uimq. amoris coarguit, quo se coacta prope uictã esset traditura.* l *Post mortẽ indignissimam Sichaei mariti mei, miseri: quod propter opes cõditas sub terra, a Pygmalione fratre Didonis esset interfectus.* m *Pygmalionis.* n *Mouit meũ aĩum, & de cõsilio suo, ac proposito abduxit.* o *Quasi, labi incipientẽ. circumspecte hoc, ne omnino se uictã dedere uideatur.* p *Pro, Impulsu labare fecit.* q *Amoris, & libidinis: metaphora, ut et in Vestigia.* r *Obtestatio Didonis, ueluti ad se redeuntis: in qua rationis consilio appetitui aliquãtulum resistit. Et ut cõstantiã suã ostẽdat, ĩprecatur sibi ipsi pessima quaeq., si se uictã dedat. Verũ perquã accõmodate decoro muliebri inseruit poeta, quae, cum quid deprecantur, tum cupiunt omnium maxime.*

Vel [a] pater oĩpotẽs adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes [b] umbras [c] Erebi, noctemq. profundam;
Ante [d] pudor quã te uiolẽ, [e] aut tua iura [f] resoluã.
Ille meos primus qui me sibi iunxit amores,
Abstulit: ille habeat secum, seruetq. sepulcro.
Sic effata sinum [g] lacrumis impleuit obortis.
Arma refert: o luce [h] magis dilecta [i] sorori,
Sola ne [k] perpetua maerens carpere [l] iuuenta?
Nec dulces [m] natos, Veneris nec praemia [n] noris?
Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?

a Quasi simplex imprecatio nõ sufficiat, addit alteram, uti serio se obfirmare uideatur. b Hac copia, nil signat aliud, quam inferorum sedes, quo se Iouis fulmine prius optat praecipitari, quam fidem Sichaeo datam & uotam pudicitiam, uiolet. c Habet haec repetitio pathos, quemadmodum & apostrophe sequens, Ante pudor, quam te uiolem, &c. d Vacat Ante, cum praecesserit Prius, sed tamen ita Homer. geminat interdum πρίν. Tur. e Apronian. censet leg. Violo, & Resoluo: atq. ita poetam scriptum reliquisse. Quod, ut credã, primo facile adducor Carpensis e ẽplaris auctoritate, in quo sic scriptum est. Deinde Pierij testimonio qui in Romano, et alio quodã Vaticano codice sic lectũ fuisse, prodidit. Tertio, quod nescio quid uetustatis lectio habet, si indicatiui praesens retineas, quã facile sentiet is, qui paullo sagacius odorabitur. f uincla iugalia. g Cauitatẽ oculorũ, T. post Ser. Sed quia lacrumantis reginae habitum subijcit, & Apollonium imitatur, gremiũ libẽtius intellexerim. apud illũ sic legitur: δεῦε δὲ κόλπους ἄλληκτον δακρύουσιν. i. madefecit uero sinus ĩdesinẽter lacrumis; ubi κόλπος magis pro gremio, quã pro oculi sinu accipitur, teste Hort. maxime, cum paullo ante praecedat apud Apollon. τὰ δὲ ῥαισυρὶ ἔκειτο ἐνθεμένη ἐπὶ γούνατ᾽ ὀδύρετο. quod satis magno argumento esse debet, ubertim effusas esse lacrumas. Quare oculorum sinus huc quadrare nequaquam possunt. h Exordium a beneuolentia personae Didonis amplificatae, cum eam uita sibi cariorem dicat. Vtitur suasoria oratione, qua sororem haerentem, ad fidem uiolandam, placatis dijs, impellit; hortaturq. ut Aeneam in regnum recipiat. i Enallage personae; pro mihi. K Subijcit interpretationem, quo pacto perpetuam iuuentam censeat non esse terendam; ne una inter feminas sine sobole uiuat: quod probrosum erat antiquis, ut uetus lex testatur. l Consumeris, quasi maerore iuuentam transigens. m Confutatio ab inutili. n Homer. in Il. 30 δῶρα ἀφροδίτης

Esto,[a] aegram [b] nulli[c] quondam flexere[d] mariti;
Non[e] Libyae, non ante Tyro despectus [f] Iarbas,
Ductoresq.[g] alii quos Africa terra [h] triumphis
Diues alit: placito[i] ne etiam pugnabis[k] amori?

a Cõcessio, qua amplificat procorũ Libyae opes, a quibus eius coniugium saepe fuerit expetitum, sed frustra. Et eam dissoluit a praesenti periculo & difficili. Quid enim feminae difficilius, quam cum amore depugnare? a quo ipse Iuppiter, et quantum deorum hominumq est, expugnetur? b Maerore s. Quidam exp. Aegram mariti i. ob maritum. sed prima melior sententia. Ob mortem enim Sichaei recentiorem, quae adhuc ob oculos uersabatur, a nemine, ut nuberet, induci potuit. c Respicit ad illud Solus hic inflexit sensus. d Libyae proceres, qui se maritos fore sperabant. e Germana huius uers. sententia mihi haec esse uidetur: Esto; non mouerint te ulli mariti: sed nunc Iarbas quidem, despectus & inuisus Libyae, & multo ante Tyro (ut synecdochice, pro Tyriis & Libycis populis intell.) tamen amori placito nunc repugnabis? f Iarbas, Mauritanorum rex, Iouis Hammonis ex Garamantide nympha filius, qui cum uiderit Didonem tanto successu Carthaginem condere, per legatos uxorem eam deposcit: & nisi potiretur, 10 Poenorum principibus ad se accitis bellum ferociter denunciat. Intellecta hac legatione Carthaginiẽsium primores, quod reginam μισόγαμον ob mariti mortem esse cognorant, rerum dubii, quid potissimum facturi sint, non succurrit. Tandem placuit rem aliquantulũ differri, arteq. palliatam, opportuno tempore indicari. Quod nacti, hac arte eam aggrediuntur. Indicant Iarbam, legatis missis, se ad docendum mansuetiores uitae cultus & mores humaniores, Carthaginiensib. offerre. Neque uero quemquam illo ad eam rem magis idoneum inueniri posse, ut barbari, ferarum ritu uiuentes, mitescerent. Post, eam deposci uxorem subindicãt; quod, nisi fiat, breui ciuitatem in discrimen adductum iri. Dido, consilii anceps, lacrumans Sichaei manes in conclaui interiori implorat. Post, rediens, suis perplexe respondit, iturã se, quo sua se fata uocarent. Ceterũ breue exorat ante nuptias spacium, dandi s. inferias marito ob uoti uiolationẽ. & ad caedendũ hostias interuallũ. Deinde secreto cõscensa pyra, ad populũ exclamauit, iam tum se ad maritum ituram. Sic suos allocuta, ferro pectus trãsfixit. Iustin. g Amplificatio, a procorum multitudine, a quibus certatim expetatur: cũ alioqui ab Iarba rege, eius nuptias affectatas fuisse constet. h Vnde bellicosũ fuisse liquet. i sic legẽd. Pierius auctor est; et uet. s. l. satis ostendunt. Est aũt huiusmodi sñia: Amori grato et qui tuo aĩo tãtopere allubescat, resistere poteris? q. d. Contẽpsisti eos, qui tibi displicebãt, an nũc pugnabis cũ amore placito? K Pro cũ amore. Graecor. imitatione, sic Catull. Noli pugnare duobus.

Nec uenit in mentem, quorum [a] consederis aruis?
Hinc [b] Getulae [c] urbes, [d] genus [e] insuperabile bello,
Et Numidae ifreni [f] cingũt, [g] et inhospita [h] Syrtis: [i]
Hinc [k] deserta siti regio, lateq. furentes

a A necessario, uel tuto. q. d. Versaris inter nationes barbaras, belli cosas & opibus pollentes: tu, femina, fratris & amicorum praesidijs destituta; nec est cuius implores auxilium: proinde censeo nubendum esse, ut habeas, qui te, ciues, urbem, & regnum consilio armisq. tueatur. b A meridie scilicet: a Septemtrione, mare Africum habet. c Getuli & Libyes, inquit Sallustius, Africam initio habebant, asperi incultiq. queis caro ferina cibus erat; & humi pabulum, uti pecoribus. Hi neque moribus, neque legibus, neq. imperio cuiusquam regebantur; uagi, palantesq. qua nox coegerat, sedes habebant: sed postquam in Hispania Hercules, sicut Afri putant, interijt; exercitus eius compositus ex uarijs gentibus, amisso duce, ac passim sibi multis imperium petentibus, breui dilabitur. Hactenus Sallust. Ceterum Getuli magis aliquanto ad solem reiecti sunt: Numidae uero ea loca tenent, quae proxime Carthaginem, Numidia, appellantur. Et Getuli haud procul ab ardoribus, mature opida habuerant: contra Numidae (Armenij hi, Persae & Medi fuerant, ex Herculis comitibus) paullo serius: sed paullatim sibi Getulos per connubea adiunxerũt; qui deinde, quod saepe tentantes agros, alia subinde atq. alia loca peterent, a permutandis papilionibus, Numidae omnes appellati sunt, quasi νόμαδες, a pascendo; νέμω enim pascere est. Plaustris sua mapalia circumferebant, quae oblonga erant, incuruis laterib. tecta, quasi nauium carinae. Sunt & huiusmodi apud Scythas, populi. d Augendi timoris gratia, Vrbes uocat, quae tantum modo mapalia sunt, in quibus Getuli habitant.

e Vt exaggeret periculum, alteram gentem ab armorum uirtute, alteram ab agresti indomitoq. ingenio describit.

f uel, saeui; uel, qui equis utuntur sine frenis.

g Ab occasu, scilicet.

h Cuius accolae inhospitales sunt, omnisq. humanitatis expertes.

i Syrtim maiorem intelligit, Carthaginem ab ortu spectat.

K Ad Austrum, qua ad zonam torridam uergit, uastiores & incultae sunt solitudines, quattuor fere dierum itinere, ac ob aquae paenuriã nõ habitatae. In interiori recessu sabuloso & uasto, Iouis Hammonis fuit templum, ad quod Alexander, religionis ergo, cum exercitu, difficilibus aquae paenuria itinerib. penetrasse dicitur.

Barcaei.[a] quid [b] bella Tyro ſurgentia [c] dicam,
Germaniq. [d] minas?
Dijs [e] equidē auſpicibus[f] reor, & Iunone [g] ſecūda
Huc curſum Iliacas uento tenuiſſe carinas.
Quā tu[h] urbē ſoror hanc cernes? [i] quae ſurgere re-
Coniugio tali? Teucrū comitantibus armis, (gna
Punica ſe quantis attollet gloria rebus?
Tu [k] modo poſce deos ueniam, [l] ſacriſq. litatis
Indulge[m] hoſpitio,[n] cauſſaſq. innecte[o] morandi:
Dum[p] pelago deſaeuit hiems,[q] et aquoſus[r] Orion,
Quaſſataeq. rates, & non tractabile [s] caelum.

a populi sūt Libyae, a Barco, interioris ſolitudinis opiao, ad Auſtrū ſiti Carthaginiēſi. quos Afri hodie uoce nō nihil deprauata Bariciaнos nuncupant. Sunt & alij Barcaei, a Barce opido Libyae, ut Suidas ait, Ptolemaidis Pentapoleos populi, quos ἱπποτροφίας apprime ſtudioſos, adeoq. primos a Neptuno equos curi ſubiungere, a Minerua uero currum agere, doctos fuiſſe, Mnaſeas in Libycis, auctor eſt. b Praeteritio perelegans. c Nam bellum plane praeſens, haud dubie Pygmalion ſorori illaturus uidebatur, praeſertim accepta urbis Carthaginienſis celebritate. A praciudicio. d Epexegeſis. Luculentiorib. uerbis exponit, quod bellum intell. ſ. fratris Pygmalionis minas, ob ſublatae pecuniae fraudem, ludibrium, & occultam fugam. e A deorum praeiudicijs. f Vide Chiliad. Adagior. cap. Propitijs dijs. g utpote, Cui uincla iugalia curae, ut infra uerſ. 59. Ominatio, a Veriſimili. h Quid. leg. Quantam, ut ſit energia inter Quae, & Quanta. i A conſequentib. K Complexio, a ſalubri & honeſto conſilio. l Periurij. ſ. Vnde poſtea dicturus eſt Virg. Non cineri ſeruata fides. q. d. pete a dijs ut concedant, atq. adeo da operam rei diuinae, deosq. precare; ut mox ſeq. Paceniq. per aras Exquirunt. Tur. m da operam: ut, Indulgent uino. n Hortatur ad humaniter tractandum hoſpitem, beneuolentiamq. conciliandam. o Haerēdi, ac manendi apud te. p Ab opportuno detinendi rationem monſtrat, argumento ducto a circumſtantia temporis hiberni.
q Tempeſtas.
r Heliacum haud dubie Orionis exortum notat, qui in XV. Kal. Maias, Tauro Oriente, in cuius ſedet latere, incidit: Coſmicum, intellig. non conuenit ijs, quae alijs locis a Virgil. canuntur; quod in f. l. 1. Aen. obiter attigi, & plenius l. 5. diſſerere ſtatui.
s Inclemens, propter pluuium Orionem; quem ob id Aquoſum uocat.

His

a Ab effectis orationis suasoriae, flagrātem amore

His dictis [a] incensum animum inflāmauit amore:
Spemq. dedit dubiae [b] menti, soluitq.[c] pudorem.
Principio [d] delubra [e] adeunt, pacemq.[f] per [g] aras

Elisam, multo magis accendit. procliue est enim animum eo impellere, quo sua sponte fertur. Haeret in metaphoris a corpore ad animum translatis; ut, incēsam inflammauit. b Nuberet, necne incertae, ac religione ictae, quam tamen soror illi ex animo excussit, ut iam diuos, & mariti manes, sibi minus eo nomine infestos speraret. c Quam breuissime duobus uerbis amantis furorem significat, discrimine turpis, & honesti confuso. Aduerte autem amantium inconstantiam. Nam quae paullo ante terram sibi dehiscere optauit, maluitq. ad inferos praecipitari, & Iouis fulmine feriri, quam pudorem uiolaret; eadem blandiuscula sororis oratione a proposito flexa, illico se religione soluit, frontem perfricat, atque adeo abijcit.
d A religione auspicia sumit, ut placatis dijs ex uoto succedat consilium. Veteres enim ut nil nisi auspicato incoeptabant; sic in contrahendo matrimonio exta consulere ijs mos erat, num felix fortunatumq. futurum esset coniugium. Maxime uero Iunoni caedebantur hostiae, tamquam nuptiarū praesidi; unde et Gamilia nūcupatur, ἀπὸ τῶν γάμων, i. a nuptijs.
e Var. lib. IIX rer. Diu. teste Macrob. auctor est, quosdam existimare Delubrum esse locum, in quo area sit, aßumpta, praeter aedem, deorum caußa. Nonnullos rursum arbitrari locum, ubi dei alicuius simulacrum dedicatum sit. Quemadmodum enim locus, in quo candela figitur, Candelabrum appellatur; ita locum, in quo Deum ponerent, Delubrum, dixisse. Vtramque porro opinionem adstruxit poeta, cum ait: Aut ante ora deum pingues spatiatur ad aras. Quid enim aliud Spatiari est, quam ampli alicuius loci spatia obambulare?
f Veniam, gratiam, fauoremq. numinum, ut eorum pace facere liceret, quod omnino facere, stabat sententia.
g Pro, ad aras diligenter per exta hostiarum deorum uoluntatem explorant, obseruantq. quid illa portendant. Aras, quasi Ansas dictas esse, Var. auctor est, quod in tripodib. sacrificantes ansas tenerent. Deinde commutatione litterarum, Aras dici coeptas. Alij uero, ab ardendo dictas censent, quod in his uictimae adolerentur. Nonnulli ab ἀράομαι, i. oro, quod in sacrificijs orantes manib. aras apprehenderent. Vnde infra Virg. Talib. orantem dictis, arasq. tenentem. Hoc autem maxime iusiurandum facturi facere consueuerunt. Vnde illud Periclis: Amicus ad aras usque: Neminē s. amici caussa aut pietate, aut inhonesti quippiā agere debere.

Exquirunt:

Exquirunt: [a] *mactant* [b] *lectas de more* [c] *bidentes*
Legiferae [d] *Cereri,* [e] *Phoeboq.,* [f] *patriq.* [g] *Lyaeo,*

a Explorāt. Duo maxime hostiarum genera ueteribus in usu erant: unum, quo dei uoluntas per exta disquirebatur; alterum, quo sola deo anima consecrabatur; uel uoti, uel piaculi caussa ad placanda numina; uel, ut id, quod a dijs precarentur, impetratum ferrent, quo reconciliari credebantur. Ad prius genus haec hostia pertinet: ad posterius uero illae, quarum in 2. & 3. lib. mentio facta est. Vel ex Macrobij sententia dicere possumus, Virgil. utrumque genus hostiae complexum esse; ut s. mariti manes, diuosq. animali uictima reconciliaret; & etiam, ut diuorum uoluntatem in extis, fibrisq. disquireret.

b Graeci, σφαττουσι, dicit. Ser. existimat sacrificantium uocabulum esse, atque κατ' ἐυφημισμὸν, dictum; ac proprie Mactare esse, magis augere. unde Macte uirtute. Plaut. per Auxesim extra sacra usurpauit, in Auul. Dotatae autem mactant, & malo damno uiros.

c Oues eximias. unde huiusmodi sacra Eximia, & maiores hostiae Opimae & Pingues dicebantur; ab ouibus selectis. Bidentes autem nonnulli appellant omnes bestias bimas, nedum oues solas, cum initio Biennes dicerentur; sed ad hiatum uitandum, d littera postea interposita est; factumq. ut pro Biennes, Bidennes dicerentur; longo deinde usu corrupta uoce Bidentes dici coeperunt. Higynus tamen Bidentes hostias appellatas scripsit, quae per aetatem duos dentes altiores haberent.

d Alij, Frugiferae. Rectius opinor Legiferae, θεσμοφόρῳ. Nam Dido urbi leges datura erat. Cur aũt Ceres Legifera dicta sit, uide Pli. l. 7. c. 56.

e Ratio esse potest: quia apud Athenienses, matronae solae, quibus perpetua pudicitia uitam degere consilium stabat, uiticeis in Thesmophorijs coronatae, sacris operabantur, quae deinceps a castis fieri oporteret. Itaque Dido pudicitiam uiolatura, Cereri mactat oues eximias, uti eius pace sibi id facere liceat; uel, ut constantem adhuc, & obfirmatum in seruanda pudicitia animum testetur, si modo queat amori resistere. Hort. Potest et alia adduci ratio; quod nimirum per Cererem, & Bacchum spiremus, & uegetemur, atque adeo ab interitu uendicemur: Dido itaque iram numinum, propter periurij crimen, uolens auertere, ea ipsa numina, quorum beneficio uitae ratio conseruatur, sacris animalibus placare nititur, eorumq. uoluntatem in extis explorare. f Ratio haec est; quia auspicia, extispicia, ignispicia, & similia, mantices, seu augurandi scientiae species sunt, cui praesidet Phoebus, qui & Apollo. g Liberum intell. per Antonomasiam; qui aptae urbibus libertatis est deus.

Iunoni ante omnes, cui uincla iugalia [a] curae.
Ipsa tenens dextra pateram [b] pulcherrima Dido,
Candentis [c] uaccae [d] media [e] inter cornua [f] fundit;
Aut ante ora [g] deum pingues [h] spatiatur [i] ad aras,
Instauratq. [k] diem donis; pecudumq. reclusis
Pectoribus [l] inhians, [m] spirantia [n] consulit [o] exta.
Heu [p] uatum ignarae mentes: quid uota [q] furentē,
Quid delubra iuuāt? est [r] mollis flāma [s] medullas

a Quare & Pronuba dicitur.
b Vasculū potorium, orificio amplo, & patenti; unde & denominatā reor.
c id est, cādidi coloris: quod ipsum laetum, & auspicatum omen futurarum nuptiarum esse uoluit. d Cum alias Apollini taurus caedatur; ut supra de Polydori tumulo, lib. 3. in prin. e De ritu fundendi uini inter cornua uictimae, uide Politian. Miscell. cap 26. f Nitrum porro inter cornua fundi solidum existimant.
g Simulacra, & statuas diuorum.
h Vel, Opulento, ditas, & opimas; uel, ut respiciat ad humum, & aras uictimarum sanguine perfusas, in quib. postea uictimae concremabantur.
i Fuit ergo area delubro adiuncta, ubi ad deambulandum spatium patebat. ut paullo supra ex Varrone retuli, de quo & Macr. Sat. l. 3 c. 4.
K Quia & antea sacrificarat. l Diastole in caesura. m Translatio peruenusta a corpore ad animum auidum, intentumq., tum ad explorandam numinis uoluntatem in extis, tum ad extispicum responsa. Sicuti qui serio intenti ad rem aliquam dubios animos applicant, ore hianti, sui quodammodo obliuisci solent.
n Exhalantia, ac palpitantia.
o Vnde dicitur uictima consultatoria, apud Macrob. lib. 3. c. 5. ubi etiam hic locus citatur. p Exclamatio in uanitatem, & superstitionem uatū, & haruspicum inscitiam, qui periuria sacrificijs expiari posse credebant, aut amore furentem aliquid sani agere posse arbitrabantur. Frustra certe dei uoluntas in extis tentatur, ubi appetitus (quae caro est) rationi, id est spiritui dominatur. Quid porro consulit exta, cum omnino stet sententia fidem uiolare, & amori succumbere? Quorsum expiamina, cum sedeat flagitium patrare pessumum? Praepostera siquidem religio est, recti specie prauas libidines palliare, & honestum praetextum obtendere.
q Auxesis; uel Relatio, ut alijs placere uideo.
r Edit, consumit.
s Amor. Metaphoris perpetuis inhaeret, quae rem mire exornant.

Interea, & tacitum [a] uiuit ſub pectore [b] uulnus.
Vritur [c] infelix Dido, totaq. [d] uagatur
Vrbe furens [e]: qualis [f] coniecta cerua ſagitta,
Quā procul incautam nemora inter Creſſia [g] fixit
Paſtor agens [h] telis, liquitq. uolatile ferrum
Neſcius: [i] illa fuga ſiluas, ſaltusq. [k] peragrat
Dictaeos [l]: haeret lateri letalis arundo. [m]
Nunc [n] media Aenean ſecum per moenia ducit,
Sidoniasq. [o] oſtentat [p] opes, urbemq. paratam.

a Occultū, et quod natibus tacitū habuit. b ut ſupra: Vulnus alit uenis. c ut ſupra: Et caeco carpitur igni. q.d. perdite amat.

d Nam, ut ira, ita & amor furor quidam eſt, quo animus de ſede ſua dimouetur, ut nullum in eo honeſti, & turpis diſcrimen dinoſcas.
e Amoris Oeſtra percita, & exagitata. f Hom. Il. 122. Comparatione illuſtrat rem, & hanc facit hypotypoſim, ut paſtorem Aenean, ceruā Didonem, Amorem telum, nemus Cretenſe urbem Carthaginem, per quam ſurſum regina uagatur, fingit. g Cretenſia; cuius ideo fieri mentionē ſuſpicor, quod Cretenſes praeſtantiſſimi ſemper fuerint ſagittarij, quibus ex harundine ſagittae conficiebantur. h Perſequens. i Ignoratus a cerua, non qui ceruam ipſe neſciret: ſed latens. K Denſiores ſiluas, quae ob arborum ſpiſſitudinem, difficulter peruiae ſunt; ac in quibus deſtinānt, luſtraq. ſua habent ferae. l Cretenſis montis Dictys ſ. m Sagitta, quā ex arundine potiſſimum facere ſolitos Cretenſes, paullo ante monui.
n A certiſſimis perditi amoris in Didone ſignis. eſtq. relatio in particula, Nunc. o Quas Tyro, fugiens minas fratris Pygmalionis, huc ſecū extulerat: niſi quis per antonomaſiam, Punicas opes malit intell. ipſam ſ. urbem luculentam, & tam regia magnificentia extructam. In Phoenicia Tyrus erat, olim inſula, poſtea ab Alexādro cōtinenti annexa. In ea trans Libanum ducentis fere ſtadijs a Tyro, fuit Sidon; antequam a Perſis caperetur, opulēta, & maritimarum urbium maxima. Poſt multos annos ab Aſcalonitarum rege expugnata urbe, incolae Tyrum delati ſunt, nouamq. urbem ſub id tempus condiderunt, quo Troia a Graecis exciſa fuit. Hic uitriariae officinae plurimae fuiſſe produntur, arenis Beli amnis eo tranſuectis, quibus fuſis nobile uitrum conflabatur. Hic autem ait Sidonias, quod ex Tyro, & Sidone, una quodammodo urbs facta fuerit. p Ad captādā gloriā, et laudē, ex magnificentia, & ſplendore coepti operis. nam eas ſe opes intelligere, per epexegeſin declarat, cum ait, Vrbemq. paratam.

Incipit [a] effari, mediaq. [b] in uoce resistit.
Nunc eadem, labente die, conuiuia quaerit,
Iliacosq. [c] iterum [d] demens [e] audire labores
Exposcit, [f] pendetq. [g] iterum narrantis [h] ab ore.
Post, [i] ubi digressi, [k] lumenq. obscura uicissim
Luna [l] premit, suadentq. cadētia [m] sidera somnos:
Sola [n] domo maeret uacua, stratisq. [o] relictis
Incubat: illum absens [p] absentē auditq. [q], uidetq.,
Aut gremio Ascanium, genitoris [r] imagine capta,
Detinet; infandum si fallere possit amorem.

a 'Amoris inconstantiam depingit, quae coeptam orationem, quasi sui oblita, abrumpit.

b Amoris uis ingens, ut qui & mentem eripit, & orationem.

c Excidium Troianum intelligit.

d Affectat eadem audire saepius, cum alioqui sanis crambe recocta sit molestissima.

e Quae uellet eadem, quae nouerat, audire.

f Non tam rerum narrandarum caussa, quam ut Aeneae conspectu fruens, uoluptatem ex eo caperet.

g Hunc uers. sic imitatus est Ouid in ep. Penelopes: Narrantis coniux pendet ab ore uiri. Est autem perelegans Metaphora in dict. Pendet.

h Amantis habitum egregie exprimit, quae dicentis uerba obtuendo excipit.

i Graphice a signis efflictim, & perdite amantis ingenium depingit: maerorem in solitudine; imaginem conspectus, & uocis absentis; complexum Ascanij, in quo parentis imaginem contempletur; & negligentiam circa administrationem reip. & publicorum operum curam.

K A toris, in quibus quisque accubuerat.

l Indicat noctem profundam, qua signa alia occidere, alia rursum exoriri uidentur.

m Vel, occidentia: uel, cadere uulgo apparentia, quoties attractus uapor, suo pondere grauis, & maturus, e corporibus caelestibus defluit.

n Sine eo, quem amabat: nam regina sola esse non poterat.

o Ab Aenea.

p Collusio, cum Polysyndeto. A natura amantis.

q ut supra: Haerent infixi pectore uultus, Verbaq. &c.

r Aeneae, cuius simulacrum in pueri uultu elucebat.

Non

Non [a] coeptae aſſurgũt [b] turres: nõ arma [c] inuẽtus
Exercet, portusue, aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, [d] minaeq.
Murorum ingentes, aequataq. [e] machina caelo.
Quam [f] ſimul ac tali perſenſit [g] peſte teneri
Cara Iouis [h] coniux, nec [i] famam obſtare furori;
Talibus [k] aggreditur Venerem Saturnia [l] dictis:
Egregiam [m] uero laudem, & ſpolia ampla refertis
Tuq., puerq. [n] tuus, magnũ et memorabile [o] numẽ;
Vna [p] dolo diuum ſi femina uicta duorum eſt.
Nec me adeo fallit, ueritam [q] te moenia noſtra
Suſpectas [r] habuiſſe domos Carthaginis altae.
Sed quis erit [s] modus? aut quo nũc certamine [t] tãto?
Quin [u] potius pacẽ aeternã pactosq. [x] Hymenaeos
Exercemus? habes, [y] tota quod mente petiſti.

a *A conſequentibus. Amor enim negligentes, et ad officia ſegniores facit.* b. *Metaphora ab animato, ad nõ animatum; pro, Non exaedificantur.* c *Principum enim mores uulgus plerũq. imitatur, ut uel alacres ſint, uel ſegnes circa officia.* d *Murorum extantes eminentiae, quas Pinnas dicimus: a Minari, quod non ſolum minas, terroremq. incutere; uerum etiam, extare, efferri, & eminere ſignificat; quod tum quidam a Manendo, hoc eſt, eminendo deductum uolunt, Zeugma perelegans hic eſt.* e *Hyperbolyce, ut alia pleraque.* f *Tranſit, intermiſſa narratione, ad conſilia deorum, quorum auſpicijs uterque alteri iungitur.*
g *Auxeſis.* h *Iunonis periphraſ. quae & ſoror eius erat.*
i *Aduerſa fama aeque, ac amore, laborare. Scal.*
K *Hom. Il. 73 154.* l *Saturni filia, per Antonomaſiam, Iuno.*
m *Ironia amaritudinis plena.*
n *Cupido, quem in Aſcanij locum ſuppoſuiſti.*
o *In quibuſdam s. lib. Nomen, leg.*
p *Singula uerba in hoc uerſu habent emphaſim.*
q *Vt lib. 1. uerſ. 675. Et uereor, quo ſe Iunonia uertant Hoſpitia.*
r *Siniſtram de Carthagine exiſtimationem concepiſſe.*
ſ *Dehortatio, ab ira, & odio priſtino, ad amicitiam conciliandam.*
t *Ellipſis, uerb. Contendimus, aut ſimilis.*
u *Conſilium narrationi coniunctum.* x *Nuptias, figurate.*
y *Confirmatio ab antecedente, a facili, & opportuno.*

Ardet[a] *amans Dido, traxitq.*[b] *per ossa furorem.*
Communem[c] *hunc ergo populũ, paribusq. regamus*
Auspicijs. liceat[d] *Phrygio*[e] *seruire*[f] *marito,*
Dotalesq.[g] *tuae Tyrios*[h] *permittere*[i] *dextrae.*
Olli[k] *(sensit*[l] *enim simulata*[m] *mente locutam,*
Quo regnum Italiae Libycas[n] *auerteret oras)*
Sic contra[o] *est ingressa Venus: Quis*[p] *talia demẽs*
Abnuat? aut tecũ[q] *malit contendere*[r] *bello?*
Si modo,[s] *quod memoras, factũ fortuna*[t] *sequatur.*
Sed[u] *fatis incerta feror, si Iuppiter unam*
Esse uelit Tyrijs urbem, Troiaq.[x] *profectis,*
Misceri[y] *ue probet populos, aut foedera iungi.*
Tu coniux: tibi fas animum tentare precando.

a *Metaphora est in Ardet, quã seq. periphrasi expolit.*
b *ut, Est mollis flamma medullas.*
c *Hypallage, pro, Cõmunibus auspicijs.*
d *Fingit Veneris consilium huc spectare, cum longe aliud esset. quare etiam gratiam inire studet.*
e *Vt molli, effeminato, & parum uiro.* f *Virulenter dictum hoc, ut & Phrygio: quasi uero, si Aeneae nubat, in seruitutem detur, qua Carthaginienses Veneri in dotem cedant.* g *In dotem datos.*
h *Poenos, per antonomas.* i *Fidei, & connubio; metaphorice.*
K *Pro, Illi, antiquo more. Vulpinatur cum uulpe inuicem Venus.*
l *Cognata, metaphora est.*
m *Neque enim, quod faueret nunc Troianis, quibus semper aduersata erat, hoc coniugium facere conatur; sed ut nuptiarum lenocinio detentum hic Aeneam, Italiae regno frustretur.*
n *Pro, in Libycas, per Ellipsim.*
o *Ad hunc modum illi uicissim respondit Venus.*
p *Exordium ab approbatione ficta consilij, & permissione eleuata; a difficili.* q *Emphasis.*
r *Homer. Iliad. 155.*
s *Corrigit permissionem interposita condicione.*
t *Tangit tria, fortunam, id est casum, fata, uoluntatem deorum.*
u *Caussam ad Iouis arbitrium reijcit Venus, quem sciebat filij fata alioqui integra habiturum.*
x *Troianorum periphrasis.*
y *In unius populi corpus coalescere.*

Perge [a] *: sequar.* [b] *Tum sic excepit* [c] *regia* [d] *Iuno:*
Mecū [e] *erit iste* [f] *labor. nūc, qua ratione, quod istat,* [g]
Confieri [h] *possit, paucis, aduerte, docebo.*
Venatum [i] *Aeneas, unaq. miserrima Dido*
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, [k] *radijsq.* [l] *retexerit* [m] *orbem.*
His [n] *ego nigrantem commista grandine* [o] *nimbum,*

a *Epilogus ad explorandum Iouis mentē, exhortatione constās.*

b *Inducit hic Virgil. duas deas diligenter de Didonis amorib. agentes; ne coniugij species humanis tantum consilijs coijsse uideatur; aut, ut ostendatur, res humanas dijs curae esse, ac sic nil fortuito agi.* c *Veneris uerba scilicet.*
d *Quasi dicat, βασιλική, regis filia, regis uxor, regis soror; & breuiter, deorum dearumq. omnium regina.* e *Recipit transigendi negotij prouinciam Iuno; sed tamen eam transigere non ualet, propter ineuitabilem fatorum uoluntatem. Quare uertit se ad consiliū utriusq. alteri iungendi, nullis nuptiarum auspicijs, nullis legitimis caerimonijs; rata, fore hac ratione, ut connubium firmaretur, & stabiliretur. Sed Venus callidior erat, & sagacior; neque enim eam fallebant filij, de Italia, fata. Quare Iunonis consilium ridet, & ad id cōniuet.* f *Vt exploremus a Ioue. Alij sic exp. Meus erit iste labor, tentādi eius animū, et explorādi.* g *Hoc est, de qua re trāsigēda, tenet cōsultatio.* h *Ser. hic adnotat Con, abundare: sed non arbitror. Credo .n. plus aliquid, quā Fio, notare. Nec est, quod metri caussa primā adiectā fuiße syllabam, succlament; lib. n. IX. Att. sic Cic. Quo facilius, & maiore cum dignitate, per te, qui utrique es cōiunctus, res tota cōfieret. Col. lib. I. c. IIX. Vt & panis diligenter confiat. & l. V. c. XV. Quod ex hominib. quod ex pecudib. confit. Vbi pro confici, accipitur. Elegantißime quoq. in Adelph. Ter. Hoc confit, quod uolo.* i *A circumstantijs rei facilitatem ostendit.* K *Saturni frater, a poetis fingitur, Caeli, & Vestae filius, qui etiam pro ipso Sole ponitur, ut hic. Fuit autem ex Titanum numero, ut Diodor. scribit, quem uide, si largiorem huius rei cognitionem desideras.* l *Splēdore, & luce sua, qua omnia illustrat, tenebrasq. dispellit. Est autem proprie radius, lignum teres, quo mensurae raduntur, aequanturq, quod & Hostorium, appellatur.* m *Aperuerit nocte tectū.*
n *Exponit consilium suum, quid nimium uenantibus sit immissura.*
o *Recte nimbum promisit se desuper effusuram; quod aeri praesit, ut Iuppiter caelo, Neptunus mari, Pluto inferis: ita enim partiti Saturni patris regnum inter se creduntur:*

Dũ trepidant [a] alae, [b] ſaltusq. indagine [c] cingunt,
Deſuper infundam, & tonitru caelum omne ciebo.
Diffugient [d] comites, & nocte [e] tegentur opaca.
Speluncam [f] Dido, dux & Troianus [g] eandem
Deueniẽt: [h] adero, &, tua [i] ſi mihi certa uolũtas,
Connubio iungam ſtabili, propriamq. dicabo.
Hic Hymenaeus [k] erit. Non aduerſata petenti

a Ser. exp. dum trepide feſtinant equites. Alae autẽ dictae ſunt equitũ turmae, a ſimilitudine alarum; quia circum legiones dextra, laeuaq. diſponuntur, perinde ut in auium corporibus, quibus illae proteguntur, uolatuiq. incumbunt.

b De alis trepidantibus in uenatione, uide adnot. Ioan. Scopae.

c In uenatu proprie indagines ſunt canes, ab inueſtigandis, inquirendisq. feris, atque adeo indagandis earum luſtris denominationem habẽtes; quod poſtea Odoram canum uim, appellat Virg. quod ſ. olfactu nullum non locum explorent.

d In diuerſum fugient.

e Nubium caligine.

f Elleipſis uoculae.

g Aeneas, per periphraſin.

h Eadem uerba, infra uerſ. 165.

i Si etiam tuum ſubſequatur officium.

K Coniugium, quod tota mente petimus. Porro de huius uocis origine ſaepe dictum eſt. Tantum addam, quod Homeri enarrator lib. 18. Iliad. ſcriptum reliquit de Hymenaeo: Ait enim quoſdam ab habitando, & una (ἀπὸ τοῦ ναίειν ὁμοῦ τὸν νυμφίον καὶ τὴν νύμφην) quod ſponſus, & ſponſa una habitent, Hymenaeum dicere: Alios uero phyſice; quod hymen tenuiſſima pellicula eſt, quae in uirginum conſtupratione rumpitur. Nonnullos hanc afferre hiſtoriam; quod Hymenaeus quidam Argiuus, Athenas nauigio delatus, offenderit uirgines Atticas, a Pelaſgis quibuſdam raptas fuiſſe, quibus Pelaſgos perſecutus, praeſens erat, ne uiolarentur. Vnde puellae, quae legitime nuberent, hymuum aliquem in eum canere coeperunt, quem Hymenaeum appellarunt. Hactenus ille. Simile autem carminis genus apud Romanos erat Thalaſſio, a Thalaßio quodam, cui Sabinarum pulcherrima in raptu addicta fuerat; cuius uox deinceps in nuptijs ſonare coepit. Idem hymnus, & Feſcenninum carmen dicebatur; quod primum ex urbe Feſcennia, Romam allatum fuiſſe, referunt; ſiue quod faſcinum pelleret, ut nuptiae auſpicatae, fauſtaeq. eßent.

Annuit,

Annuit, atque dolis riſit[a] *Cytherea*[b] *repertis:*[c]
Oceanum[d] *interea*[e] *ſurgens*[f] *Aurora reliquit.*
It[g] *portis, iubare*[h] *exorto, delecta*[i] *iuuentus:*
Retia rara,[k] *plagae,*[l] *lato uenabula ferro:*
Maſſyliq.[m] *ruunt equites, & odora canum*[n] *uis.*

a *Quod illi proprium eße dicunt; unde & φιλομειδὴς, ab Homero dicitur.*

b *Venus, per Antonomaſiam, ut aliquoties ex Suida dixi.* c *Pro compertis, id eſt intellectis, & animaduerſis.* d *Vulgi opinionem ſequitur, quod corpora caeleſtia ex Oceano credit emergere.* e *Duces uenatum deducturus, principium a temporis matutini periphraſtica deſcriptione ſumit; quod illud praecipue tempus, uenationi aptißimum eße iudicet. Tunc enim ferae e luſtris in paſtum maxime prodeunt; quemadmodum & ueſperi ſub occaſum Solis.*

f *Reſpicit ad Tithoni, & Aurorae coniugium.*

g *Exit e portis.*

h *Lucifero. Var.*

i *Enallage ſpeciei; pro, delecti iuuenes. Aptiſſime uenationem a perſonis, earumq. aetate, armisq. uenatoriis deſcribit; Xenophont. opinor ſecutus, qui, in lib. περὶ θήρας καὶ θηρήματος, uenatorem aetate uirenti adoleſcentem eſſe uult; &, ne qua aetati circumſcriptio deſit, uigeſimum in eodem requirit annum, quae delectae iuuentutis, de qua hic Virg. aetas eſt. Deſiderat quoque agilitatem, corporis proceritatem, robur, & animum laboris, incommodorumq. patientißimum. Hanc autem proſopographiam Virg. duobus uerbis abſoluit, cum delectam iuuentutem portis uenatum emittit.*

K *Minus denſa, in quae compulſae ferae capiuntur.*

l *Nomini generali ſubiecta eſt ſpecies. Tur. per appoſitionem. nam plagae ſunt retia rariora.*

m *Ex Maſſylia regione, Mauritaniae uicina, in extremis Libyae oris; haud procul, ut putant quidam, ab Heſperidum hortis. Plin. Maſſyliam in Tingetania collocat. Dionyſ. uult eos Carthaginienſium fines una cum Numidis attingere, quod & Virg. hoc loco ſenſiſſe uidetur. Sed, ut ut eſt, conſtat eos equitatum ſtrenuos fuiſſe; &, ſi Lucano credimus, neque ephippiis uti ſolitos, ſed uirgis tantum quibuſdam equos rexiſſe, ſic ait: Et gens quae nudo reſidens Maſſylia dorſo Ora leui flectit, frenorum neſcia, uirga.*

n *Plus ſignificat, quam multitudo, ut ait Ser.*

Reginam

Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Poenorum exspectant: ostroq.[a] insignis, & auro
Stat sonipes,[b] ac frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magna stipante caterua,
Sidoniam[c] picto chlamydem circumdata[d] limbo:
Cui[e] pharetra ex auro, crines nodantur[f] in aurũ,
Aurea purpuream subnectit fibula[g] uestem.
Nec non & Phrygij comites, & laetus[h] Iulus
Incedunt. ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se[i] socium Aeneas, atque agmina[k] iungit.
Qualis,[l] ubi hibernam[m] Lyciã, Xanthiq.[n] fluenta
Deserit, ac Delum maternam[o] inuisit[p] Apollo:

a Ab ornatu purpurae; cuius color ex tẽperatura muricis & conchilij fieri solet. Vnde fit, quod murex & ostrũ crebro pro purpura ponãtur. b Equus; a calceamentis ferreis, quib. sonum edit ingrediens. c Allusum opinor ad tapetes stolasq. Sidonias. d Limbus proprie est extrema rei ora; hic ad uestis extremitatẽ refertur. e Describit reginam a uenatricis habitu. f Colliguntur in modos. g Fibula proprie est lignum illud, quod disclusas in operibus distinet trabes; ut apud Caesar. lib. IV. de bel. Gal. in pontis Rhenani aedificatione, & multis alijs locis. Hic autem pro acu, qua uestes subnectuntur, accipitur. h more puerorum. i Eclog. 6. Addit se sociam, timidisq. superuenit Aegle.

K Comitatũ suum.

l Apoll. Arg. 10. uide praeterea Quinctil. l. 8. c. 3. & Coel. l. 5. c. 3. Est autem amplificatio a collatione, eo spectans, ut formae dignitatem in Aenea, ac plausum utriusq. gentis hyperbolice subijciat

m Hibernum appellari notat Hort. omne id quod meridiem obtuetur. Vnde Hibernare & Hiberna, apud Caesar. saepe usurpata, loca sunt, in quibus milites stationes certis anni temporibus habent. Quare Lyciam recte hibernam uocat poeta, quod Asia, cuius haec prouincia est, meridiem spectet. De qua uide Herodot. in Clio.

n Amnem illum intellig. qui non procul a Pataris mare influit.

o quod Latona mater eius illic habitarit; eumq. illic enixum educauerit.

p Volens Aeneae speciem humana non paullo augustiorem facere poeta, Apollini eum comparat, maxime ob habitum pharetrae choros in Delo instaurandi, quem diuersae gentes plausu & fauore prosequuntur.

Instauratq. choros, mistiq. altaria[a] *circum*
Cretesq.,[b] *Dryopesq.*[c] *fremūt,*[d] *pictiq.*[e] *Agathyrsi:*
Ipse[f] *iugis Cynthi graditur, molliq.*[g] *fluentem*
Fronde[h] *premit crinē fingens,*[i] *atq. implicat auro:*
Tela sonant humeris. haud illo segnior[k] *ibat*
Aeneas: tantum egregio decus enitet[l] *ore.*
Postquā altos uētū in montes, atq. inuia[m] *lustra:*[n]
Ecce ferae saxi[o] *deiectae uertice*[p] *caprae*
Decurrere iugis. alia de parte patentes
Transmittunt[q] *cursu campos, atq. agmina cerui*

a *In Delo nulla sacra fiebant sine musica & saltationib. Chori puerorū tibiys ac citharis modulātiū prodibant, quorum exercitatissimi ēo saltabant. Horum carmina ὑπορχήματα dicebantur, a saltandi ratione. Supplicatio, qua uictimam ad aram deducebant, Prosodion, dicebatur: deinde, cum quiescerent, Stasimum canebant.* b *Diastole in caesura.* c *populi ad Parnassum montem; in Apollinis tutela.* d *Modulantur suos hymnos. Metaphora est. βρέμουσι.* e *Agathyrsi, & Sauromatae, Maeotidis flexum, quem Buges amnis secat, sparsim ambiunt. Ibi & Essedones incolunt, moribus & cultu a superioribus nonnihil differentes. Parentum funera uictimis, festo sollemniq. familiarium congressu celebrant. Corpora eorum laniata, caesis pecorum uiscerib. immista, epulando absumunt. Capita affabre expoliunt, auroq. inclusa ornataq. pro poculis circumferentes, extrema hac ratione pietatis in parentes officia egregie praestitisse se arbitrantur. Agathyrsis uero mos est, ora & artus pingere; atq. ut maiorum imaginib. maxime excellunt, aut humilib. locis orti sunt; ita magis aut minus. Sed notis aut figuris iysdem pingebantur omnes, coloris ut plurimum caerulei, tam solide, ut ablui non possint. Quod omnium primus Bacchus iys fecisse memoratur, ex uictoria Indica reuertens. Mela. Vide & Tzetzen Chil. 8. c. 22.*
f *Apollo. s. in Cyntho, Deli monte, spatiatur, telis pharetraq. conspicuus.*
g *unguentatum, aut unguento fluentem.* h *Lauri.* i *Componens.*
K *deformior. nam uirtus & pulchritudo inuicem usurpantur. quod notauit Ser.* l *Icon.* m *Sine uiys: ut Peruia loca, per quae transiri pōt.*
n *Ferarum latibula. Festus exp. Lamas lutosas, quae in siluis aprorum cubilia sunt.*
o *Montis, per Tapinosin.*
p *Metaphora ab homine ad montem.*
q *Pro, Transeunt ad imitation. Lucr. uide Macrob. Sat. l. 6. c. 4.*

a Pulnerib. conspersa.
b Colligunt se. A ceruorum gregatim pascẽtium natura, qui & in fuga, ubi casus eos coniungit, congregare se solent.
c Delectãdi gratia puerilem ostentationem uiribus maiora conantem adiungit.

Pulueruléta[a] fuga glomerãt,[b] mõtesq. relinquũt.
At puer[c] Ascanius medijs in uallibus acri
Gaudet equo. iamq. hos cursu, iam praeterit illos,
Spumantemq. dari pecora inter inertia[d] uotis
Optat aprum, aut fuluũ[e] descendere mõte[f] leonẽ.
Interea[g] magno misceri[h] murmure[i] caelum
Incipit: insequitur commista grandine nimbus.
Et Tyrij comites passim, & Troiana iuuentus.
Dardaniusq. nepos[k] Veneris diuersa per agros
Tecta metu petiere: ruunt de montibus[l] amnes.
Speluncam[m] Dido, dux & Troianus[n] eandem
Deueniunt. prima & Tellus, & pronuba[o] Iuno
Dant[p] signum. fulsere ignes, & conscius[q] aether

Queri autem hoc non inepte possit, Vnde huc prodierit Ascanius, cum lib. 1. legerimus, eum abductum in Paphum a Venere, ac substitutum fuisse Cupidinem in eius locum, ut Didoni occultum inspiraret ignem. Neque uero iam amplius Cupidine opus est, Didone satis inflammata. d Non repugnantia: ut, Sternuntur inertia passim Corpora. e Fuluus color, teste Gel. lib. 2. cap. 26. dicitur, qui ex rubro & uiridi mistim factus & temperatus est, qualem in auro & leonib. uidemus. f Ellipsis praepositionis De; ut sit, De monte. g Absoluitur fabulae protasis, cum poeta per occasionem tempestatis in uenatu utrumque alteri coniungit. Nam is scopus plane est huius loci; ut mox hinc epitaseos & occasio, & principium nascatur. h Turbari; elegans metaphora, & aptissima hoc loco. i Tonitru & tempestatibus; per Metaphoram. K Ascanij periphrasis.

l Aquae de montib. currunt.

m Ellipsis, praepositionis In, uel Ad.

n Aeneae periphrasis.

o Vt, Tuq. harum interpres curarum & conscia Iuno.

p Prodigia edunt; tamquam praeiudicia inauspicatarum nuptiarum. Nã Ioue aut fulminante aut tonitruante nefas ducebatur aliquid incoeptare. His duob. addit & tertium. s. Vlulatum Oreadum nympharum.

q Qui, perinde ut sol, omnia collustrat. Porro Aethera, hic pro aere usurpat.

Connubij,

Connubij, sūmoq. ulularunt [a] uertice [b] nymphae.
Ille[c] dies primus leti, primusq. malorum
Cauſſa fuit. neque enim [d] ſpecie, famaue mouetur,
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem:
Coniugium uocat: hoc praetexit nomine [e] culpam.
Extemplo [f] Libyae magnas [g] it fama per urbes,
Fama,[h] malum,[i] quo non aliud uelocius ullum:
Mobilitate uiget, uireſq. acquirit eundo,
Parua[k] metu primo. mox [l] ſeſe attollit in auras,
Ingrediturq.[m] ſolo,[n] & caput inter nubila condit.
Illam [o] terra parens, ira irritata deorum,

a *ut in ijs nuptijs, quas mors ſecutura eßet. Vlulare autem ab ululis auibus ad mulieres tranſlatum eſt, quaſi dicas Eiularunt, & alibi ſic Virg. Et femineo ululatu, reſpiciēs ad Graecor. ὀλολύζειν, quod, Suida teſte proprie de mulieribus dicitur.*

b *Oreades ſ.*

c *Ecphoneſis, ex cauſſis futuri exitus plane tragici collecta.*

d *Neque praeſenti turpitudine, neque futura fama commouetur Dido.*

e *Stupri conſuetudinem, quam & ſupra, cum extenuatione facti, Culpam appellauit.*

f *Tranſitione uertit narrationem, ad ea, quae ſtatim flagitium admiſſum ſunt conſecuta.*

g *quod in magnis urbibus citius ſpargantur rumores, ob hominum frequentiam, ultro citroq. commeantium, quam in paruis obſcuriſq. urbibus.*

h *Elegans famae Idolopoeia, quam eandem eſſe uult, quae apud Homer. Oßa ſit.*

i *definitio famae.*

K *Quam diu inter paucos haeret, parua eſt & uehementer tenuis: ubi uero in perſonas, ut in comoedijs fit, ſpargi coepit, paullatim in immenſum creſcit. quam eius prodigioſam magnitudinem egregie amplificat Virg. cum terram pedibus, capite caelum pulſare dicit.*

l *Homer. Il. 45.*

m *Repetitur h. uerſus lib. 10. quem Pontan. in Ant. a Virgilij calumniatoribus uindicat.*

n *Ser. exp. quaſi dicat. Nec humili fortunae parcit, nec ſuperiori. Sed tamen uidetur potius uelle ſignificare Virg. eam protinus in immenſum creſcere.*

o *A parentib. quos obſcuros fuiſſe, & humiles coarguit.*

Extremā[a] (ut perhibent) Caeo, Enceladoq.[b] sororē
Progenuit, pedibus [c] celerem, & pernicibus alis,
Mōstrū horrēdū, ingēs: cui quot sunt[d] corpore[e] plu-
Tot uigiles oculi subter: (mirabile dictu) (mae,
Tot linguae, totidē ora[f] sonāt: tot subrigit[g] aures.
Nocte[h] uolat caeli medio, terraeq. per umbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut summi culmine[i] tecti,
Turribus aut altis, & magnas territat urbes,
Tam ficti,[k] prauiq. tenax,[l] quam nuncia ueri.
Hac[m] tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, & pariter facta,[n] atq. infecta canebat:

a ut perniciosissimā et deterrimā: γηγενῶν sorta ss.: quod Gigātes caelum expugnare aggressi, primi famam & nomina celebria ex impijs facinorib. apud posteros quaesiuere.

b Ex his duobus intell. reliquos Titani filios. c A pedum uelocitate, ac uolatus. Nam fama nihil non propagando exaggerat.

d non ipsius, sed omnium corporibus: ut, si diceret, Quot sunt arenae.

e Quo uigilantiam famae ac loquacitatem amplificet, collationem a plumis, quibus tecta uestitaq. fingitur, hyperbolicam ducit.

f Hyperbole: nam a diuersis fama inuulgatur.

g Erigit aures audientium, ad narrata a diuersis, & quidem locis, & temporibus diuersis.

h A circumstantia loci, ac temporis. nam noctes & dies inuulgat. Die per urbes propagatur: nocte ἀεροφοιτεῖ. Ex Homer. Ossae descriptione; quam Val. Flac. Argonaut. l. 2. grauissime imitatus est.

i Per domos nobilium, Tur. alt. i. per aulas regum. S.

K Hinc famae uanitatem uidere est, quae falsi tenacior sit, quam ueri, Numquam enim rumor rei detrahit, sed adfingit semper aliquid, ut ad postremum per omnia uanus sit.

l Eodem fere uers. usus est in Opusculo, de uiro bono. Hesiodus autē in Op. & Die, sic ait: φήμη γάρ τε κακὰ πέλεται. Praeterea Homer. Il. β. Famam Iouis nunciam facit.

m Clausula idolopoeiae famae, qua summatim enarrat ea, quae tum per Libyam de Didone, & Aenea sparsa essent.

n Prouerbialis locutio.

Venisse [a] Aenean, Troiano a sanguine cretum,
Cui se pulchra uiro dignetur [b] iungere Dido:
Nunc hiemem [c] inter se luxu, quã longa, [d] fouere,
Regnorum immemores, [e] turpiq. cupidine captos.
Haec passim dea foeda [f] uirum [g] diffundit in ora:
Protinus [h] ad regem cursus detorquet [i] Iarbam,
Incenditq. animum dictis, atq. aggerat iras.
Hic Hãmone [k] satus, rapta [l] Garamãtide nympha,
Templa Ioui centum [m] latis immania [n] regnis,

a Verum illud, si poetae fidem sequamur. Apte autẽ famam gaudentem uera falsis miscuisse narrat. Nã primo rumores cũ plausu serpunt, & narrando, ut homines sunt, alijs atq. alijs fucis pinguntur; & quae uerisimilia alia post alia adduntur pro ueris ab alijs inde referuntur. b quasi superior inferiori.

c Hiemẽ totã genio indulgere. Infectũ hoc & uanũ: nam nondũ totã hiemem per luxum perdiderant. d Hoc imitatus Ouidius sic canit: Et uacuus somno noctem, quam longa, peregi. Est autem Enallage partium, nomine pro aduerbio posito: & Heteresis speciei, positiuus pro superlatiuo, Quã longissime. e Verum hoc. nam uterq. regni sui oblitus, luxui & uoluptati uacabat: Aeneas Italiam fatalem, Dido regnum Carthaginiense neglexit: ut supra, Non coeptae assurgunt turres, &c. f Famam intellig. cum aũt Deam uocat famam, cum Homero sentit, qui multis locis, suã Ossam, quã unã cum fama esse existimant, diuinitate celebrat. g Syncope, pro, uirorum. h Ostendit in uniuersum famae naturam: deinde per occasionem ad Iarbae regis descriptionem transit, ad quem illico idipsum rumor pertulerat. Huius autem in primis referebat; uel, quod Dido ab eo soli partem dolo emptitasset; uel, quod paullo ante, eius nuptias Dido repudiarat: nunc uero externum profugum sibi proposuisset.

i Iouis filium ex Garamantide nympha, Garamantis regis filia: quam ad flumen Bagradam compresserat.

K Ioue, cui id cognominis erat. Libero patri, per Libyae deserta iter facienti, sitiq. paene confecto, aries fontem ostendit; cui, quod Iouem esse crederet, eodem in loco tẽplum erexit, cumq. ab arena Hammonem appellauit. Tur. tamen ex Plutar. sentit, Iarbam condidisse templum Iouis Hammonis, quod apud Garamantes oraculo nobile erat, et ignẽ inexstinctum habebat.

l Stuprata Ser.

m finitus numerus pro infinito.

n Ingentia, immensa & uisenda.

Centum

Centum aras [a] posuit, uigilémq. [b] sacrauerat [c] ignẽ,
Excubias diuum aeternas, pecudumq. [d] cruore
Pingue solum, & uarijs florentia [e] limina [f] sertis.
Isq. amens [g] animi, & rumore accensus [h] amaro,
Dicitur ante aras, media inter [i] numina diuum,
Multa [k] Iouem manibus [l] supplex orasse supinis.
Iuppiter [m] omnipotens, [n] cui [o] nũc Maurisia [p] pictis [q]
Gens epulata toris Lenaeum [r] libat honorem,
Adspicis [s] haec? an te, genitor, cũ fulmina torques,
Nequidquã [t] horremus? caeciq. [u] in nubibus [x] ignes
Terrificant animos, et inania [y] murmura miscent?

a Singulas cum Arietis statua; unde Hammon dictus Iuppiter. b Inexstinguibilem. c Qualis Romae erat Ignis aeternus Vestae consecratus. d Hostiarũ caesarũ sãguine. e Metaphora. f Synecdoche. g Vt & amator, & barbarus. h Ira perturbatus. i Ac si dicat, dijs testibus. S. K Multum. l Hom. Il. 8. m Hom. Il. 81. n Precatio Iarbae incusatoria, qua expostulat cum patre suo, quod acceptam a Didone iniuriam ferat. Aduenam ab ea receptum, se exclusum, qui Ioui religiose pariter ac laute sacrificet. o Beneuolentia ab honoribus, & religione, quibus Iuppiter a Mauris colitur. p Maurorũ gens Tingitaniae prouinciae est, a Steph. & plerisque alijs, Murusij dicta; proxima Maßaesylis, qui diuersis bellor. m cladibus attenuati, postea exstincti sunt: postea eorum regionẽ Getuli tenuere, Banurri, & Autololes. q A gentis ritu; cui mos fuit, in toris pictis libare. r Vinum intell. λωὸς enim torcular notat. Vnde Bacchus Lenaeus dictus, epitheticῶs. s Curas haec? Ex Epicur. sententia: Est autem acerba reprehensio, stomachiq. plena, praepostera quidem, ante propositionem; sed stomachanti, ob acceptam iniuriam, mire conueniens. Quod docte hic, & dedita opera poeta obseruauit.
t Iouem negligentiae, & oscitantiae incusat; quod, cum in noxijs puniendis sit segnior, fiat, ut mortales hanc existimationem induerint, omnia, quae libeant, sibi licere: ac proinde fieri, ut neque fulmen, neque tonitru eius deinceps quidquam curent. u Fulgurationes, seu corruscationes, sine uirib. Quod peruenustum est, si penitus introspicias, consideresque translationem a proximo sensu ductam. Vt enim caecus non percipit lumen: ita, quamuis facinorosi, & impij, afflati, fulgur non sentiunt, neq. tonitru crepitu perterrefiunt. x Quod ex nubium in aere mutua collisione fieri credantur. y Omni ui carentia tonitrua.

Femina,

Femina,[a] quae nostris errās [b] in finibus [c] urbem [d]
Exiguam [e] pretio [f] posuit, cui litus [g] arandum,
Cuiq. loci leges dedimus, connubia nostra
Reppulit, ac dominum [h] Aenean in regna recepit.
Et nunc ille Paris [i] cum semiuiro [k] comitatu
Maeonia [l] mentum [m] mitra,[n] crinemq.[o] madētem
Subnixus, rapto [p] potitur: [q] nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamq. fouemus inanem.
Talibus orantem dictis, arasq.[r] tenentem
Audijt omnipotens,[s] oculosq. ad moenia torsit
Regia, & oblitos famae [t] melioris amantes.

a Inuidiā quaerit a sexu.
b A modo.
c A loco.
d Cuius solum paruo a me emerit.
e Vili paratam.
f Indignissime ab initio tulit Iarbas, in uenditione soli tantuli, quantulum bubulo complecti potuisset, arte Didonis se fuisse circumscriptum. quamobrem, ob fraudis machinationem, contractus iure irritus esse debebat. per text. in l. eleganter. ff. de dolo.
g Peruenuste paroemian intexuit, ut feminae ingratitudinem coarguat.
h Auxesis: ut non maritum, sed dominum, cui sit per omnem uitam seruitura, sibi adiunxisse intelligat. i Inuidiam quaerit a persona, q. d. Paridi similis, raptor. K Alludit ad Gallos, Cybeles in Phrygia sacerdotes, quos spadones esse oportebat. Cui autem exsecta sunt genitalia, semiuir dumtaxat est. l Pileo Phrygio, seu habitu Lydio in capite, uiris parum decoro habitu. Est enim Maeonia, eadem quae Lydia, & Asiae minoris regio mediterranea, ab o casu Ioniam, & Aetoliam; ab ortu Phrygiam attingens: ab Austro Maeandrum, & Cariam; a Septemtrione Mysiam pulsans. m Per synecdochen, Caput intelligit.
n πολύσεμον; quod phasiam. siue taeniam notat, qua ligatur caput. Sunt & qui hic Mitram interpretentur, corollas ex fascijs horarijsq. cōcinnatas, quasi μίτον, id est, filum.
o Fluentem; ut supra de Apolline dixit, Molliq. fluentem Fronde premit crinem fingens, &c. p Rapta Didone, ut Paris Helena.
q Enallage coniugation. ut l. 3. in pr. Polydorum obtruncat & auro Vi potitur. ut & Ouid. Poteremur, pro, Potiremur.
r Sacrificnates enim orantesq. litare non poterant, nisi manibus aras tenerent; unde Aras tamquam Ansas dictas uoluit Var. l. 5. rer. diu. ut supra paullo monui Vide Macr. lib. 3. Sat. c. 2. s Hom. Il. 186.
t Extensio in caesura, per Diastolen.

Tunc ſic [a] Mercurium alloquitur, [b] ac talia mãdat:
Vade [c] age, nate, uoca Zephyros; [d] et labere [e] pẽnis;
Dardaniumq. [f] ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Exſpectat, [g] fatisq. datas non reſpicit urbes,
Alloquere, [h] & celeres deſer mea dicta per auras.
Non illum [i] nobis genitrix [k] pulcherrima talem
Promiſit, Graiumq. [l] ideo bis [m] uindicat armis;
Sed fore, qui grauidam [n] imperijs, belloq. [o] fremẽtẽ
Italiam [p] regeret; genus alto a ſanguine Teucri
Proderet, [q] ac totum [r] ſub leges mitteret orbem.
Si nulla [s] accendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſua molitur laude laborem:

a Homer. Odyſſ. v.
b Extenſio in caeſura per Diaſtolen.
c Mandatum Iouis, ut Mercurius, Carthaginem profectus, inde Aenean facessere iubeat.

d Qui uehant te Carthaginem. e Talaria intell. quae Mercurio peculiaria ſunt, ut ſeq. Et primum pedib. Talar. nect. f Aeneae periphraſis. g Moratur, & terit tempus. h Homer. Il. 14.
i Principium mandatorum ab exſpectatione, & ſpe promiſſorum falſa.
K Veneris' periphraſis.
l Syncope; pro, Graiorumq. Vindicat, pro Vindicauit, & liberauit, per Enallagen temporis.
m Primo quidem, cum Diomedes, Mineruae auxilio confirmatus, magna Troianorum ſtrage, res Graecorum ſtrenue tueretur, ſaxoq. maximo ita labefecerat, ut in genua procumberet: ubi haud dubie periturus erat, niſi peplo Veneris matris circumfuſuus, caedi ſubſtractus fuiſſet; teſte Homer. Il. v. Rurſus, cum Achille ſingulari certamine commiſſus, pugnando tam feſſus erat, ut neceſſum fuerit eum pugna eripi alicuius dei numine, aut interfici: Vnde Achilli tradunt a Neptuno, in Veneris gratiam, nubem obiectam, ut Aenean, caedi ſubtractum, conſpicere non poſſet. Apud Homer. Il. xx.
n Quae aliquando multa pareret imperia.
o Remota metaphora, ab animali ad non animal: ut in Grauidam.
p Italos, per metonymiam.
q Factis oſtenderet ſe genus a Teucro ducere; nihil ab eo degenerans.
r Amplificatio promiſſorum Veneris de filio.
ſ A perſona Aeneae, & filij.

Ascanio ne [a] pater [b] Romanus inuidet arces?
Quid struit: [c] aut qua spe [d] inimica [e] i gete moratur?
Nec prolem [f] Ausoniã, et Lauinia [g] respicit arua?
Nauiget. [h] haec summa est: hic nostri [i] nũcius esto.
Dixerat. [k] ille patris [l] magni parere parabat
Imperio: & primum pedibus talaria [m] nectit:
Aurea, quae sublimem alis, siue aequora supra,
Seu terram, rapido [n] pariter cũ flamine portant.
Tum uirgam [o] capit. hac animas ille euocat [p] Orco
Pallentes, alias sub tristia tartara mittit;
Dat somnos, adimitq., & lumina [q] morte resignat.
Illa fretus agit uento, & turbida tranat
Nubila. iamq. uolãs apicẽ, [r] et latera ardua cernit
Atlantis [s] duri, caelum qui uertice fulcit:

a Haec in laudem Iulij Caesaris dicuntur a Virg. qui se ab Ascanio originẽ traxisse gloriari solet.

b Emphaticῶς, qui naturali amore in filium parum ducatur.

c Reprehẽsio ab interrogatione, qua otium uiri, & luxum obiter perstringit. d Licenter neglexit elisionem, Graecorum imitatione. e Quae olim aduersus eius posteritatem crudelissimum odium sit exercitatura. f Posteritatem Romanae gentis.

g Ex futura Latini regis affinitate ad se deuoluenda.

h Clausula Laconica, qua mandatorum summam complectitur.

i Mandatorum nostrorum.

K Homer. Od. 42. & Il. 269.

l Iouis periphrasis, πατρὸς μεγάλου. m Talaria, a talis, quibus adnectuntur. Sunt qui exp. calciamenta cum alis: cum Agamemnon pedibus quoque talia inducat, Iliad. 2. Cic. Att. l. 14. prouerbiali allegoria dixit, Talaria induere; pro, fugam adornare, & quasi uelle quopiã auolare. n Celeritate uentis pari: ut Homer. ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο.

o Caduceum, ei ab Apolline donatum. p Ab inferis.

q Alludit ad ueterem Romanorum morem, qui mortuis oculos in rogo aperiebant, cum domi mortuis clausi essent. Tur. ex Plin.

r Summitatem.

s Atlantis Mauritaniae montis descriptio: cui & caput, & mentum, & barbam tribuit, lateraq., & cetera hominis membra: alludens nimirum ad Atlantis regis, subito Medusae capite conspecto, in montem conuersi, fabulam.

Atlantis, [a] cinctum assidue cui nubibus atris
Piniferum caput, [b] & uento pulsatur, & imbri:
Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento
Praecipitat [c] senis, [d] et glacie riget horrida barba.
Hic [e] primum paribus [f] nitens [g] Cyllenius [h] alis
Constitit: hinc toto praeceps se corpore ad undas

a Anaphora rei magnitudini cōueniēs. Porro: Atlas Libycus, ut Sophidi, et Aegyptijs placet, Osyridis, Dionysij, & Noe temporibus claruit; rex Mauritaniae fuisse memoratur, rerum astronomicarum egregie doctus: adeoq. primus de caeli machina, naturaq. mundi, disputare ausus. Vnde factum est, ut poetae eum, caelum sustinere humeris dixerint. Quod uero Herculi laboranti successisse memoratur, inde est, quod is in philosophia proxime post eum claruerit.

b Totam personam montis fictam, in sua membra secat; a capite, id est, summitate nemorosa ordiens. Mons ipse altissimus est, adeo uerticem acie nequeas aßequi; nubibus undique medius feritur, rigetque niuibus hieme, & aestate. Accolae ob immensam, & inusitatam altitudinem, Caeli columnam uocant: qui & ipsi, a monte, Atlantes uocantur: his religio est, animalibus uesci, teste Plin. qui inter cetera, Suetonium Paullinum, Romani exercitus ducem, ad summum Atlantis cacumen penetrasse, auctor est. Vide aliam eius descriptionem apud Silium libro primo.

c Neutrum est; pro, praecipitanter feruntur; ut alibi Virgil. Et nox iam frigida caelo Praecipitat.

d Vel, propter senium; uel, propter niues, quibus canescit.

e In monte Atlante.

f Leni uolatu.

g Volandi periphrasis.

h Mercurius, per antonomasiam; a Cylleno monte, & opido Arcadiae. Hodie Chiarenza uocatur; haud procul ab ostio amnis Penei. Mela quoque testatur, urbem Mercurio ibi nato celebrem esse. Didymus Cyllarium uocat; quod in Cyllenio, Arcadiae monte, sit educatus: siue, quod somni largitor sit, tenens sinuum habenas. Homeri enarrator lib. ult. Iliad. festiuam de huius cognominis ratione, & Mercurio historiam ex Eratosthene adducit. quem uideto, si uacat: neque enim omnia hic adscribere possum.

Misit,

Misit, aui [a] similis, quae circum litora, [b] circum
Piscosos [c] scopulos humilis uolat aequora iuxta.
Haud [d] aliter terras inter, [e] caelumq. uolabat,
Litus arenosum Libyae, uentosq. [f] secabat
Materno [g] ueniens ab auo [h] Cyllenia proles.
Vt primum alatis tetigit magalia [i] plantis: [k]
Aenean fundantem [l] arces, ac tecta nouantem
Conspicit. atque illi stellatus [m] iaspide fulua

a Mergo, scilicet, cui Virg. Mercurium comparat, cum Homer. eundem laro, (quem Fulicam quidam appellant) similem faciat: aui rapaci, piscesq. uenanti, respiciens, opinor, ad furacem illius naturam, quippe qui furum deus nuncupetur, Noster autem Virg. mergo eum comparat, nullos sectanti quidem pisces, sed supra aquam uolanti tantum.

b Venusta eiusdem uocis repetitio.

c Epithetice, q. d. piscium refertos ob imam concauitatem.

d Applicatio.

e Anastrophe.

f Volando diuidebat.

g Natus enim Maia, Atlantis filia.

h Ab Atlante monte. i Carthaginis uillas; Poeni enim lingua sua, Magalia, uillas appellant: Magar, domum rusticam; perinde ut casas agrestes, furnorum similes, Magalia. Hinc satis arguitur, illum locum quondam casas, & humilia rusticorum tuguria habuisse; quae postea regalis magnificentiae luxu, ac splendore in opulentissimam urbem excreuerant. K Pedibus aligeris, quibus talaria innexa erant. Indicat uelocitatem in legationibus obeundis necessariam esse; ne mora noxam gignat, aut calamitatem. l A studio, quo occupatum ducem Troianum offendit. m Pro, stellata rutilis punctis Iasponyche. Idem Plin. testatur lib. 37. cap. 8. cum Iaspidi aureum puluerem interdum inesse, docet. Alij exp. stellulis ex Iaspide factis mire splendescentem, aut stellarum in modum fulgentem. Quae non displicet interpretatio. Sed, quod priori explicationi magis faueam, ratione hac adducor, quod, ex Plinij loco supra citato, parū liquet, quae sit haec Iaspis fulua, de qua hic meminit Virg. Quare malim, quae huic Virgilij descriptioni proxime accedit, Iasponycham, quae & Onychopuncta uocatur, hic intelligere; quae nubem complexa imitatur niues, & rutilis punctis est stellata.

Ensis[a] *erat: Tyrioq.*[b] *ardebat*[c] *murice laena*[d]
Demissa ex humeris: diues[e] *quae munera Dido*
Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.
Continuo inuadit.[f] *Tu nunc*[g] *Carthaginis altae*
Fundamenta locas, pulchramq. uxorius[h] *urbem*
Exstruis? heu[i] *regni, rerum q. oblite tuarum.*
Ipse[k] *deum tibi*[l] *me claro demittit Olympo*
Regnator,[m] *caelum, et terras qui numine torquet:*
Ipse haec ferre iubet celeres[n] *mandata per auras.*
Quid struis?[o] *aut qua spe*[p] *Libycis teris otia ter-*
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum, (ris?
Nec super ipse tua moliris laude laborem:
Ascanium surgentem,[q] *& spes heredis Iuli,*
Respice; cui regnum Italiae, Romanaq. tellus
Debentur. Tali Cyllenius[r] *ore*[s] *locutus,*

a *Pro uagina, ut Ser. ex T. ex Iuuenal. Sat. 5.*
b *Epithetō a loco; unde nobilissima purpura aduehitur: unde & Tyriae uestes dicuntur.*
c *Metaphora, a similitudine coloris purpurei. Est.n. murex, conchae genus liquorem habens, purpurae similem, quo uestes tinguntur; & ab eo Conchiliatae dicuntur.* d *toga duplex, amictus auguralis.* e *Laus Laenae, a persona donantis, & artificis.* f *Quasi infesto animo & feroci spiritu eum adoritur; uenuste, quod rei est, ad orationem transferens.*
g *Ab acerba reprehensione orditur; cuius singulis dictionibus inest emphasis.* h γυναικρατούμενος, *uxori seruiens.* i *Pathos ab exclamatione.* K *Homer. Il. 163:117:* l *Narratio mandatorum.*
m *Periphrasis Iouis.*
n *Hypallage. q. d. me celerem tibi haec nunciare iubet.*
o *Erudite poeta decorum Homeri exemplo seruat. Nuncius enim aut legatus de suo in mandatis obeundis nihil addere debet, aut detrahere; uerū ea qua mandata acceperit fide perorare; quod hic Mercurium ijsdem paene urbis, quoad fieri potest, facere animaduertes.* p *A caussa finali ut ibi temere haerere non uideatur.* q *Ab honesto. Est enim secundū Deū, maxima pietas parentum, liberorum salutem incolumitatemq. sedulo curare, eosq. studiose promouere.* r *Mercurij periphrasis, sic dicti, a Cyllene Arcadiae monte, ut supra monui, in quo Iouem cum Maia, Atlantis filia, concubuisse ferunt, natumq. ex illo concubitu Mercurium.*
s *Oratione. s. uel exp. Talia loquitur ore, ut sit Pleonasmus.*

Mortales

Mortales [a] uisus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit [b] auram.
At uero Aeneas adspectu obmutuit [c] amens;
Arrectaeq.[d] horrore comae; et uox faucib[e]. haesit.
Ardet[f] abire fuga, dulcesq. relinquere terras,
Attonitus tanto[g] monitu, imperioq. deorum.
Heu[h] quid agat? quo nunc reginam abire [i] furentē
Audeat affatu? quae prima exordia sumat?
Atq. animum nunc huc celerem, nūc diuidit illuc,
In partesq. rapit uarias, perq. omnia uersat.
Haec alternanti [k] potior sententia uisa est.
Mnesthea, [l] Sergestumq. uocat, forteq. Cloanthū:

a Homer. Il. 271.
b Homericum figmen tū est, apud quem etiam uenti, inter deos recēsentur: unde hic Virg. ēt Mercurium in aurā euanuiße ait, quod dij nil aliud quam spiritus & uenti esse credantur. c Consternatus & attonitus, ut alibi saepe. Infelicis enim conscientiae terror amentiam parit, defensionis rationem adimit, efficitq. animi maximam perturbationem, quam a signis externis & accidentibus hic notat Virg. quod s. comae erectae fuerint, & uox eius metu defecerit.
d Lib. I. Aen. Steteruntq. comae & u. f. haesit.
e per metaphoram, uehementer cupit. Luctam autem coarguit spiritus (ut sic loquar) ad parendum prompti, & carnis detinentis.
f Caussa impulsiua, deorum iussus. g Exclamatio poetae ad commiserationem concitandam. Etenim, cum tot reginae merita, tot beneficia, quibus detineri potuisset, in eum exstarent, cogitat, quam indigne abitum suum latura sit regina. Rursus, his opponit deorum iussum, quib. non parere, religio esset, atque adeo piaculum. Vicit, quam aequum fuit uincere, pietas, uicit, inquam, relligio affectus carnis; atque oraculo ad postremum morem gerere constituit. h blanditijs circumuenire. S. q. d. blandimenta multa dando, adire; quamquam alia multa hoc uerbū quoq. significet.
i Respexit ad Homericum μερμηρίζειν: cuius genuinam significationem disertissime per periphrasim expressit. Quemadmodum & mox, Haec alternanti pot. sent. u. est. Iliad. β. & Odyss. δ. K Alternis modo hoc, modo illud consilium capienti. quo pacto potissimum excusaret suum abitum, quando omnino sequi uoluntatem Iouis, stabat sententia.
l Nobiles uiros Troianos, quos antea satis descripsi. His ergo exponit consilij sui rationes, de tentanda fuga, reginaq. conuenienda.

Claſſem aptent [a] taciti; [b] ſocios ad litora [c] cogant;
Arma par nt; [d] &, quae ſit rebus cauſſa [e] nouādis,
[f] Diſſimulent: [g] ſeſe interea, quando optima Dido
Neſciat, & tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus; & quae moliſſima [h] fandi
Tempora, qui rebus [i] dexter [k] modus. ocius omnes
Imperio laeti [l] parent, ac iuſſa [m] faceſſunt.
At regina [n] dolos [o] (quis fallere poſſit amantem?)
Praeſenſit, motusq. [p] excepit prima futuros;
Omnia [q] tuta timens. [r] eadem [s] impia fama [t] furēti

a Naues iſtruant armis naualibus, & reficiant tempestatib. fractas, ut deinde expeditae ſint ad nauigandum.
b diſſimulantes fugā, ne quid regina ſuſpicetur; tum autem, uti conſilium tacitum habeant. c Colligant, & conuocent: ut ſupra in Bucol. Tityre coge pecus. d Aduerſus Poenorū uim, ſi ſit opus eam repellere: tum etiam & naualia arma praeparent.
e Haec locutio, apud alios claſſicos ſcriptores accipitur; pro, nouis rebus ſtudere, & noua moliri. Dicimus &, Ad nouas res conſurgere, in deteriorem partē. Hic uero, Res nouare, poni uidetur, pro; ſarcire naues: niſi quis exiſtimet, hoc ipſum, quod claſſem reficiant, eſſe, res nouare.
f quaſi neſciant, cur naues ſarcire cogantur, principis imperium exſequentes. g Vltima ſyllaba uerſus praecedentis eadem cum prima huius generat comploſionem. h Maxime opportuna ad indicandum abitum.
i Interpretatur, quae mollia fandi tempora intelligat, quibus ſ. res dextre ac benigne ſit acceptura. K optimus rebus euentus. l Ob diſceſſum ex Africa in terram fatalem. m exſequuntur.
n Mire decorum ſeruat in deſcriptione miſere amantis Didonis, ex ſignis fugam Troianorum praeſentiſcentis. Sunt enim amantes praeter alios ſemper ſuſpicaces praecipue in malam partem. o Occultam, ac prudenter diſſimulatam fugam. p turbas, ac futuras expoſtulationes; cum Aeneas decreuiſſet opportunum tempus obſeruare, ad excuſandum diſceſſum neceſſarium, quem occulte moliretur. q oſtendit reginam diſceſſus Troianorum ſecuram fuiſſe, ac quiduis potius, quam eorum fugam, timuiſſe. Reſpexit ad prouerb. Metum inanem times: ubi quis in re tutiſſima formidat.
r Acyrologia, pro; ſperans, ut ex contrario, Sperare, pro, timere ponit u. 419. Nunc ego, ſi potui tantum ſperare dotorem, Et p. ſo. p.
ſ quae & Iarbae nunciauerat, Aeneam Didoni matrimonio iunctum.
t Didoni. ſ.

Detulit,

Detulit, armari classem, cursumq. parari.
Saeuit inops animi, totamq. incensa [a] per urbem
Bacchatur: [b] qualis commotis excita [c] sacris
Thyas [d] ubi audito [e] stimulant [f] trieterica [g] Baccho
Orgia, nocturnusq. uocat clamore [h] Cithaeron.
Tandem his Aenean compellat uocibus ultro.
Dissimulare [i] etiam [l] sperasti perfide [m] tantum [n]
Posse nefas? tacitusq mea decedere terra?
Nec te noster [o] amor, nec te data dextera quondã,
Nec moritura tenet crudeli funere [p] Dido?
Quin etiam hiberno [q] moliris [r] sidere classem:
Et medijs properas aquilonibus ire per altum,

a Commotæ agitataque per metaphoram. b Furit; ducta metaphora, a ritu Baccharũ, orgia Bacchi celebrantiũ: ductaq. inde per occasionẽ aptissima comparatione, furentis Didonis simulacrum quasi ob oculos ponit. c Orgijs Bacchi. d Baccharum una. e Clamore suo nocturno Thyades inuitante ad bacchandum. f Incitant, elegans metaphora. g Triennalia; τριετήρ ς.n. trienniũ notat. Dicta autem sunt sacra Liberi patris Trieterica, ab Indica uictoria trienni expeditione parta: quare institutum, ut tertio quoquo anno iterarentur, sed annuis Orgijs sumptuosiora. In his Bacchae mulieres erant, deo consecratae, atq. adeo Dionysij Orgiorum ministrae, quae bacchantium more furijs agitabantur; multa horrenda turpia peragebant. h Theßaliae mons iuxta Boeotiam, Libero patri sacrum, ex quo clamoribus horrendis sacerdotes conuocare solet ad sacra nocturna. i Cum nec diutius iram continere, nec rei indignitatem concoquere posset. K Apoll. Arg. 80. Vide Didonis epistolam ad Aen. apud Ouid. l Qui coniugij fidem iam uiolare mediteris. Dura sane, & plus quam δὶς διὰ πασῶν, ab eo discrepans, quod in libri huius capite dixerat, Quis nouus hic nostris, &c. Sed haec mulierum leuitas est et inconstantia, quae, ubi quid aduersi nacti sunt, protinus ad opprobria sua confugiunt; praecipueq. amantes feminae, quo uehementius amarunt, eo peius oderunt, simulatque iniuriola intercesserit. m Abruptum expostulatoriae orationis exordium, uehementer concitatae Didoni mirifice conueniens. n Emphasis. o Pathos a commiseratione. p Morte, quã ipse mihi cõsciscã, doloris impatientia uicta. q Tẽpestuosis ac pluuijs signis, tẽporeq intẽpestiuo. Neq n. ut supra monuit, Aeneas ex Africa soluit ĩ hieme; cũ ex sequẽtib. cõstet eũ ante hiemẽ in Siciliã rediße, sed in fine aestatis. r Paras, & sarcis ad nauigandum.

Crudelis,

a in te ipsũ, odio mei.
b Argumentũ a maiori negatiua: Troia, tua patria, non erat tibi per tẽpestatẽ repetenda; ergo multo minus ignota regio. Quod sic Ouid. Pergama uix tanto tibi erant repetenda labore, Hectore si uiuo quanta fuere forent.

Crudelis.[a] quid, si non [b] arua aliena, domosq.
Ignotas peteres, & Troia antiqua maneret,
Troia per undosum peteretur classibus aequor?
Me ne fugis?[c] per ego has lacrymas, dextrãq. tuã te
Quando aliud mihi iã miserae nihil ipsa [d] reliqui,
Per [e] connubia nostra, per incoeptos hymenaeos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce[f] meum; miserere domus[g] labentis, & istam
Oro[h] (si quis adhuc precibus locus) exsue [i] mẽtem.
Te propter[k] Libycae gentes, Nomadũq. [l] tyranni

c Ab expostulatione, quae amantium est inconstãtia, in obtestationem amantem labascit. d iam.n. & pudorem, & regnũ neglexi. e Copia obtestantis & amplificatio mire pathetica. Etenim cũ uerba desint plura quae dicat, unam & eandẽ rem, uerbis per copiã uariatis, saepius inculcat. f Verecunde id, quod alioqui in legitimo coniugio honeste fit, uerbis notat, quo maxime amor conglutinatur, quoq. utriusq. animi inuicem quasi innectuntur. g Familiae periturae, si me deseris. h Repetendo preces auget identidem commiserationem. i depone animum me deserendi. K Anastrophe: a commemoratione incommodorum suorum propter Aeneam; quae omnino quattuor erant; scilicet odium regũ Numidiae, Tyriorum ciuium suorum a se alienatae mentes, prostituta pudicitia, & famae castitatis amissae dedecus. Habet autem relat. Te miram uim patheticam.

l reges. Suidas citat Hippiam Sophistam, auctorem esse, poetas ante Troianorum tempora, reges Tyrannos appellare solitos fuisse; ac postea ad Graecos id dimanasse tẽpore Archilochi. Homer. tamen Echetũ, mortalia omniũ sceleratissimũ, Regem, non Tyrannum nominat. Trogus uero auctor est, reges quondam, ad quos maiestatis fastigiũ, non ambitio popularis, nõ uis, sed spectata inter bonos moderatio prouehebat, ob fortitudinẽ dictos esse Tyrãnos. Ceterũ cũ urbes et regna, oppressa, ui magis quã legibus gubernarẽtur, ita ut quod libido, non quod aequum dictaret, pro lege ratum haberetur, Tyranni nomen uerti coepisse. Omnium autem pestilentissimi fuisse memorantur Tyranni, Dionysii, Agathocles, Polycrates, Phalaris, & apud Athenienses Pisistratus. Tyranni nomen ortum uolunt a Tyrrhenis, quod hi latrociniis quondam insignes fuerint.

Odere,

Odere, infensi Tyrij: [a] te propter eundem
Exstinctus pudor, [b] &, qua sola sidera [c] adibam,
Fama [d] prior. cui me moribundam [e] deseris hospes?
Hoc solum nomen [f] quoniam de coniuge restat.
Quid moror? [g] an mea [h] Pygmaliō dū moenia frater
Destruat? aut captam [i] ducat Getulus [k] Iarbas?
Saltem [l] si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles: si quis mihi paruulus aula
Luderet [m] Aeneas, qui te tantum [n] ore referret:

a Ciues mei, qui hanc rē indignißime ferunt, praecipue cū te discedente bellum ab Iarba metuant, qui sibi te praepositum esse, indignißime fert.

b Gradatim adscendit, donec ad summum perueniat. Plus est, pudorem prostituisse, quam uel Iarbam, & uel suos sibi ciues inimicos fecisse; qui aliqua tandem uia reconciliari poterant, cum amissae semel pudicitiae recuperandae spes nulla eßet.

c Hyperbolica locutio est, qua tamen ostēdit pudicitiae suae nomen apud omnes clarum fuisse, cuius proijciendae caussa exstiterit ipse.

d Pudicitiae, quae omnibus opibus potior esset. Adde illud Solomonis in prouerb. Melius est, nomen bonum, quam diuitiae multae.

e uel, te digresso, mox mox morituram: uel, morti destinatam.

f Hospitis: quam fugam meditetur, id quod hospitum est; nō maritorum, quibus indissolubilis, indiuiduaque uitae consuetudo cum uxoribus esse debeat.

g Cur protraho mortem? quid cesso manum mihi inferre?

h A periculis, quae Aeneae caußa adierit. Tradunt enim Pygmalionem, ubi fuga Didonis se delusum sensisset, de ea persequenda consilium agitasse; & Iarbam, cum contemptus a regina nuptias eius desperaret, bellum Poenis indixisse. Qua de caussa, conscenso rogo, regina, ne in hostis potestatem ueniret, mortem sibi ipsa consciuit.

i pro, Captiuam. Respicit ad ius belli, quo captiua aut ab Iarba, aut a Pygmalione, abducenda fuisset.

K Ouid. in ep. Didon. Quid dubitas uinctam Getulo tradere Iarbae?

l Doloris extenuatio, a spe & exspectatione solatij; quod consecuta, pro nihilo eius abitum pependißet.

m Ludere proprie puerorum est: unde & παῖδας Graeci, ἀπὸ τοῦ παίζειν uocant.

n quasi dicat, ut, si re non possum, tui saltem imaginem haberem.

Non

Non equidē omnino capta,[a] *aut deserta*[b] *uiderer.*
Dixerat.[c] *ille Iouis monitis immota*[d] *tenebat*
Lumina, & obnixus[e] *curam sub corde premebat:*
Tandem pauca refert: Ego te,[f] *quae plurima fando*
Enumerare uales, numquam regina negabo
Promeritam: nec me meminisse pigebit[g] *Elisae,*
Dū[h] *memor ipse mei, dū spiritus*[i] *hos reget artus.*
Pro re pauca[k] *loquar. Nec ego hanc*[l] *abscōdere fur*
Speraui:[m] *ne finge fugam: nec coniugis umquā (to*
Praetendi taedas,[n] *aut haec*[o] *in foedera ueni.*
Me[p] *si fata meis paterentur ducere uitam*
Auspicijs,[q] *& sponte*[r] *mea componere curas:*
Vrbem Troianam primum, dulcesq. meorum
Relliquias colerē,[s] *& Priami tecta alta manerēt,*
Et recidiua[t] *manu posuissem Pergama uictis.*
Sed nunc[u] *Italiam magnam Grynaeus*[x] *Apollo,*

a *Captiua, ut paullo supra.*
b *Cum te praesentē in uultu sobolis obtuerer.*
c *Breuiter abrūpit orationē, quod aegrotae egregie conueniebat.*
d *Pro, immotos oculos: ab habitu perplexi sollicitiq. animi.*
e *Obstinatus.*

f *Captat beneuolentiam Aeneas in re dubia, a sua & Didonis persona.*
g *Enallage personae.* h *Homer. Il. 102.* i *Perelegās copia.* K *Attentio, a breuitate defensionis.* l *subaudiri profectionem, ait Ser.*
m *Negat se occultum abitum moliri, aut etiam possem sperauiße; quamobrem, non esse, cur istuc ipsa confingat.*
n *Synedochice, a signo signatum intelligit.*
o *non eo cōsilio in Libyā claße delatus sum, cum iter in Italiam esset.*
p *Excusatio, qua per translationem omnem culpā in fata & deos reijcit.*
q *Vt uellem, ut optarem. T.*
r *Meo arbitratu deliberare. Scaliger.*
s *Patriae relliquias ac minas extruerem.*
t *Post casum restituta. Caris. sicut Rediuiua, quae post interitū redeūt.*
u *A monitis diuorum; & primum quidem oraculorum, necessitatem fugae excusat: ut, uel ibi haerere; uel patriam excisam repetere, sui arbitrij non sit.*
x *Epitheticῶs; a nemore ei sacro, quod erat circa Grynaeam Aetoliae urbem, postea dictam Clazomenen, ubi celebre Apollinis oraculum uisebatur.*

Italiam Lyciae iussere capescere [a] sortes.
Hic amor, haec patria est. si te [b] Carthaginis arces
Phoenissam, Libycaeq. adspectus detinet urbis:
Quae tandem, Ausonia Teucros cõsidere [c] terra,
Inuidia est? & nos [d] fas extera quaerere regna.
Me patris Anchisae, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea [e] surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago:
Me puer [f] Ascanius, capitisq. iniuria [g] cari,
Quẽ regno [h] Hesperiae fraudo, & fatalibus [i] aruis.
Nunc [k] ẽt interpres [l] diuum, Ioue missus ab ipso,
(Testor [m] utrũq. [n] caput) celeres [o] mãdata per auras
Detulit: ipse [p] deum manifesto in lumine [q] uidi

a Quae sint hae Lyciae sortes, etiã nunc inter doctos acerrime disputatur. Constat autẽ a ueterib. haereditates sortito adiri solere; & proconsules sortibus aliquando electos. Quin et hodie, pluriũ legatariorum in optione dissensionẽ, sorte dirimendã esse, L. fin. C. Com. de leg. Imp. Iustinianus locupletißimus auctor est. Quare, cur hac quoq. ratione sortibus data oracula fuisse in Lyciae urbe Myra, intelligere non possimus, caußam non uideo. Praesertim cum & sortes Praenestinae, in agro eius urbis fuisse memorentur; quae iactis in mensam talis praesentia praesagia indicabant: ut & in fano Herculis, & in Achaia. Porro in agro Patauino Geryonis oraculum ita reddebatur, ut in aquam tesserae mitterentur.

b A simili. c quandoquidem satis promittitur. d Applicatio: Nos coacti oraculis Italiam petimus, cum tu sponte relicta patria in Africam traieceris. e Lucida, uel igneae naturae. f Necessitas, a pietate sua erga filium. Est autem defectio, s. mouet in Italiam proficisci.

g quam illi infero. h ei debito.

i Ob familiam Iuliam esse dictum asserit Tur.

K A recentibus ad se deorum mandatis.

l Alludit ad Graeci cognominis etymon, quo Hermes Mercurius dicitur. nam ἑρμῆς, ἀπὸ ἑρμηνεύειν; uel παρὰ τὸ ἐρέω, quod est, mandata renuncio, dicitur.

m Attestatione confirmat defensionem rei gestae, ad cõciliandã fidem.

n Tum meum, tum Ascanij filij. o Hypallage, pro; ipse celer per auras mandata ad me attulit. p Emphaticῶs, ne uideatur alterius testimonio niti. q Pleonasmus.

Intrantem muros, uocemq. his auribus [a] hausi.
Desine, [b] meq. tuis [c] incendere, teq. querellis.
Italiam non sponte [d] sequor.
Talia [e] dicentem iamdudum auersa [f] tuetur,
Huc illuc [g] uoluens oculos, totumq. [h] pererrat
Luminibus tacitis, [i] & sic accensa [k] prosatur:
Nec [l] tibi diua parẽs, generis nec Dardanus auctor,
Perfide, [m] sed duris [n] genuit te cautibus horrens [o]

a Periphrastica acyrologia; q. d. Audiui.
b Epilogus petitione cõstans, & necessitatis iteratione.
c Homer. Il. 102.
d Semper uisam nos fugere. e Huiusmodi oratione, & se expurgantem, & fugam excusantem ab initio eum quasi auersata, intuita fuit.
f Irata. g Ab habitu indignantis, & fauore concitatae.
h Praeter alias, magis placet Donati expositio, qui totum, ad Aenean, non ad domum, uel tectum, ut alij, refert. Etenim uerissimus ille iratae mulieris gestus est; ut; ubi, prae irae impotentia, loqui non possint, tacite aliquantulum perlustratae aduersarium, omnia corporis eius lineamenta percurrant, si quod forte calumniari, eoq. commodius reliquum sub lingua collectum uirus uno impetu euomere posint.
i Hypallage, pro, Ipsa tacita perlustrat.
K Metaphora; pro, ira exagitata. l Hom. Il. 174.
m Vt supra: Dissimulare etiam sperasti perfide tantum Posse nefas? Perfidum autem uocat, quod coniugij (quod ipsa praetendebat) fidem uiolare uellet. Sed ubi nunc uerba illa dulcia, quibus cum Anna sorore de hospitis laudibus tam diuinis egerat? uidelicet, Credo equidem, nec uana fides, genus esse deorum. Et, Quis nouus hic nostris successit sedibus hospes? Quem sese ore ferens, quam forti pectore & armis? & alia, quae magnifice de Aenea ante depraedicarat? Sed hoc Didonis tribuendum est affectui, iraeq. impotentiae, quae ubi uidit nil ualuiße suas preces, & spei nil esse reliquũ, illico ad conuicia se uertit. Animo suo, ut opinor, satisfactura, si hominem, obstinationis pertinacis intentione, contra omnem miserationem obfirmatum, lingua ulcisceretur.
n Ab inexorabili, & duro ingenio, argumentatur eum, non Troiae; sed in Caucaso monte, non inter homines, sed belluas editum esse.
o Aspera, dura saxis, & abrupta scopulis, & rupibus. Terrae enim natura, non mediocre momentum ad indolem humanam inolescendam habet.

Caucasus,

Caucasus,[a] Hyrcanaeq.[b] admorunt ubera[c] tigres.
Nã quid dissimulo?[d] aut quae me ad maiora reser-
Nũ fletu[e] ingemuit nostro? nũ[f] lumina flexit? (uo?
Nũ lacrymas uictus dedit, aut miserat' amãtẽ est?
Quae quibus[g] anteferã? iã iã,[h] nec maxima Iuno,

a Caucasus omnium fere montium maximus et altissimus esse dicitur, Ciliciam, Armeniaeq. mõtosa ita praeterit, ut plura inter se iuga, ceu perpetua serie inter se cohaerẽtia, uastissimũ in Ortũ extendãt dorsum: Tauro mõti a Cappadocia se attollenti committitur: eius partes hi montes coniuncti recensentur; Imaus, Emodus, Paropamissus, & alij aliquot, a quibus totus decurrit in planiciem immensam, & Aegypto similem. Hunc montem decem & septem dierum spatio cum exercitu superauit Alexander: ubi rupes eidem monstrata dicitur, in qua Prometheus religatus fuisse creditur. Hunc Scythae Graucasum, a niuis candore, si Plinio credimus, appellabant. Indiam a Scythia diuidit. Ex hoc omnia prope Asiae flumina oriuntur; quorum nonnulla in Indicum, & Rubrum; nonnulla in Caspium mare effunduntur. b Hyrcaniam eam, quae in Scythis est, intelligit; quae; ab Hyrcania silua, tigribus, pantheris, pardis, et similibus bestijs abundantissima, nomen habet: non autem eam, quae in Ionia est; quod haec huiusmodi animal ferre non prodatur. Indi autem, & Hyrcani Schytae soli fere tale animal producant, mirae uelocitatis, atque adeo omnium uelocissimum; cuius tum maxime uelocitas perspicitur; cum fetum suum, qui numerosus est, equi pernicissimi insidijs raptum uidet. Tum enim praeceps fertur ad inuestigandum odore hostem. At uero raptor, intellecto insequentis fremitu, unum abijcit catulum; quem ipsa morsu tollens, ac pondere etiam ocyssime acta, ad cubile reportat: iterumq. consequitur, facitque subinde saepius, donec hoste nauim ingresso, frustra in litore fremit, frendetq. aduersus abeuntem in altum. c Hoc Virgil. adfinxit; Homerus dumtaxat feritatem criminatus est parentum; sed hic educationem etiam reprehendit. Vide Gell. l. 12. c. 1. & Macr. l. 5. c. 11. d Attentio ad cõfirmationem. e Confirmatio ab antecedentib. signis. f Multa simul congerit, quib. ingratitudinem, & ingenij asperitatẽ exprobrat. g Quid prius, quid posterius dicã. Sic Ser. At uero mihi, Hortensij opinio, non uidetur inuenustior, ut s. amplificatio rei sit; quasi furenti nil tam crudele, nil tam indignum occurrere possit, cui non hanc ab Aenea acceptã iniuriã anteponat, ut hoc pacto summã iniuriã, summã rei indignitatem ostendat. h Obtestatio, sed uariato sermonis colore; ualetq. perinde ac si dicat, Obtestor Iouẽ, & Iunonẽ, ut ista aliquãdo aequis oculis adspiciant, & ingratitudinẽ, acceptãq. iniuriã sua aequitate ulciscantur.

Nec

Nec Saturnius [a] haec oculis pater adspicit aequis.
Nusquã [b] tuta fides. [c] eiectum [d] litore [e] egentem [f]
Excepi, & regni [g] demens [h] in parte locaui:
Amissam [i] classem, socios a morte reduxi.
Heu furijs [k] incensa feror: nunc [l] augur Apollo,
Nunc [m] Lyciae sortes, nunc & Ioue missus ab ipso
Interpres diuum fert horrida iussa per auras.
Scilicet is superis [n] labor est, ea cura [o] quietos

a Iuppiter, per Antonomasiã; q.d. Saturni filius.
b Non est tutum quequam in fidem recipere, aut de quoquã benemereri. Tur. c Perfidiae eum notat. d Ad beneficiorum cõmemorationem se accingit, quae quasi immemori exprobrat: quare in re personae decorum seruat. Nam is sexus, ubi conuicia desunt, illico ad exprobranda beneficia transire solet, quibus immodice amplificandis non tãtum nihil adimit, ut etiam adfingat quamplurima. e Quod litoris beneficium exprobret Aeneae (quamuis litora naturali Iure communia sint omnium, ut l.iij.ff de rer. diuis. notatur) non temere facit; nam ad illud Ilionei l.1. respicit, Hospitio prohibemur arenae. ubi accolarum motus contra Troianos sedauit, uimq. compescuit; quod sane beneficium erat. Etsi enim incolae uim ijs facere nullo iure poterant; tamen, quid barbarorum motus, gentiumq. ferarum paene ritu uiuentium, furores possint, multi, non sine exiguo cum fortunarum, tum uitae dispendio, periculum fecere. f Vi tempestatis naufragum, e mari appulsum suscepi.
g Ab effusa sua erga eum beneuolentia. Plus etiam dicit, quam furtiuas nuptias, quas ipsa res includit. consortem enim regni fecisse, pluris est, quam lectulo suscepisse.
h Vltro se ipsa excusat, ut rei indignitatem intendat, & amplificet.
i Fractam, & quassatam classem restaurare permisi, ac uim Tyriorum prohibui, periculiq. securos reddidi.
K Cum desit, quod ulterius exprobret, per indignationem exclamat. &, quia culpam discessus in fata retulerat Aeneas, hoc refellere conatur: nõ ualens, mimesi ridet potius, quam soluit. l Nunc praetexit Apollinem, nunc oracula, nunc quid aliud. m Ludit argumenta, & caussas nauigationis, ironia quadam, cum nil sit, quo refellat ea.
n Amara Ironia, de qua uide Macr. l. 4. c. ult. in fine.
o Respicit ad quorundam philosophorum opinionem, negantium deos curare mortalia.

Sollicitat. neque [a] te teneo, neque dicta [b] refello.
I, [c] sequere Italiã uentis: pete regna per [d] undas:
Spero [e] equidem medijs, [f] si quid pia numina poßũt,
Supplicia hausurum [g] scopulis, & nomine [h] Dido
Saepe uocaturum. sequar atris ignibus absens:
Et, cum [i] frigida mors anima seduxerit [k] artus,
Omnibus umbra [l] locis adero: dabis ĩprobe poenas.
Audiã, [m] et haec manes [n] ueniet mihi fama sub imos.
His medium [o] dictis sermonem abrumpit, et auras
Aegra [p] fugit, seq. ex oculis auertit, & aufert,
Linquens multa mea cũctantẽ, [q] & multa parantẽ
Dicere. suscipiunt famulae, collapsaq. membra
Marmoreo [r] referunt thalamo, stratisq. reponunt.

a Homer. Iliad. 5.

b Non refutat, sed alludit; id quod alioqui facere cõsueuerũt rhetores, uel cũ rei ueritas infirma est, uel parũ urget aduersarij argumentum.

metu.

c Ironica concessio, qua id, quod minime uult, uidetur permittere. Vide Quinctil. lib. 9. cap. 2. d Arguit incerta eße eius regna, cum id, quod quaeramus, nondum sit nostri iuris. e A difficultate in Italiã perueniendi, ut omnino certum sit in eam peruenturum aliquando esse Aeneam. Nam, si in scopulos impingat (id quod optat) expendet dijs suae perfidiae poenas. f Qui sint inter Africam, & Italiam ei occursuri. Et, Haurire supplicia, pro; poenas dare, aut pendere.
g Luiturum. h Enallage personae.
i Veterum opinio fuit, animas uiolenta morte e corpore migrantes, ut nullis piaminibus purgatas, infestius agi perturbationibus, & easdem hostes suos post hanc uitam inimice infectari.
K Hypallage est. l Hunc locum interp. Coel. lib. 17. c. 16. antiq. lect. ubi distinguit umbram, & imaginem.
m Te mihi poenas dedisse; et summam ex tua calamitate uoluptatem sum perceptura. n Ad inferos mihi perferentur tuae calamitates. Respicit ad infelicem eius exitum in bello contra Rutulos, quo in Numicio flu. mersus dicitur. o Cum Aeneas multa dicere pararet.
p Vt epitasis consurgat, fingit Virg. Didonem irae impotentia, & animi aegritudine exanimari.
q Metu Didonis meditantem sui defensionem.
r Epitheton, a materia, reginae magnificentiam ostendens.

At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis auertere curas, [a]
Multa [b] gemēs, magnoq. animū labefactus amore,
Iussa tamen [c] diuum exsequitur, classemq. reuisit.
Tum uero [d] Teucri incumbunt, & litore celsas
Deducunt [e] toto naues: natat uncta [f] carina:
Frondentesq. [g] ferunt remos, & robora [h] siluis
Infabricata fugae [i] studio.
Migrantes [k] cernas, [l] totaq. ex urbe [m] ruentes:
Ac ueluti [n] ingentem formicae [o] farris [p] aceruum

a Aegritudinem animi.
b Nomen, pro aduerbio.
c Viri enim fortis est, affectibus non succūbere, sed eos ratione superare.
d Ob regis praesentiam.
e Huius opp. est Subducere, ut lib. 1. & alibi.
f Pro, picata, resinataq. nauis. Synecdochice.
g Ligna frondentia in remorum usum ad naues portant.
h Amplificatio, cum integra robora, arbores glandiferas indolatas e silua in naues conuexisse narrat Troianos.
i Praecipitantiae caussam efficientem esse ait fugae studium, ne scilicet a Poenis opprimerentur.
K Hypotyposis praefestinatae fugae.
l Enallage personae secundae pro tertia, q.d. uidisset quis Troianos summa festinatione migrantes ex urbe.
m Continenti agmine fugientes; per metaphoram.
n Homer. imitatur, nisi quod, quam ille a muscis, hic a formicis comparationem ducit: Phocylidis exemplo.
o Animalcula illa parua intelligit, quae cuiuis fere domestica sunt. Variae autem sunt formicarum species: in India cornutas uidere est; magis noxias, quam nostrae sint. Sunt & formicae uenenatae; sed Italiae peculiares hae sunt. Inueniuntur & aliae, quae Herculanae uocantur, quib. cum modico salis tritis, lepra, lentigo, & id genus morbi curantur. Apud Dardas, Indos Septemtrionales aurum egerunt e cauernis terrae: felino sunt colore; magnitudine luporum Aegyptiacorum. Inter alias arborum pestes recensentur, ut et uoluoli: heliotropio tamen necari creduntur, quae plane inimica ijs est. Hort.
p Frumenti, & aliorum granorum.

Cum

Cũ populãt,[a] hiemis [b] memores, tectoq.[c] reponũt:
It [d] nigrum campis agmen,[e] praedamq. per herbas
Conuectant calle [f] angusto: pars grandia trudunt
Obnixae frumenta humeris: pars agmina [g] cogunt:
Castigantq. moras; opere omnis semita [h] feruet.
Quis [i] tibi tunc, Dido, cernenti [k] talia [l] sensus?
Quos ue dabas gemitus? cum litora feruere [m] late

a A re militari, ducta metaphora. Est et Enallage generis, pro populantur.

b Industriam, ac prudentiam formicarum significanter innuit, quae aestate sibi prouident, de alimentis, ne hieme egeant. Ore semina uiribus maiora gerunt: sed auersae ex pedibus postremis humeris obnixae moliuntur. Semina arrosa condunt, ne integra rursus in fruges expullulent e terra; madefacta, proferunt, ac siccant. Operantur noctu, maxime plenilunio: & interlunio ab opere cessant. Tanta est earum sedulitas, cum ex diuersis locis conuehentes, altera alterius sit ignara, ut signa recognoscant.

c *In tectum, in antrum, metaphorice.*

d *Hemistichium Ennij de elephantis, ait Seruius esse; quo Attius usus erat de Indis.*

e *Mire insurgit in amplificandis rebus minutis, &, ut plus uenustatis addat orationi, haeret constanter in metaphoris a re militari.*

f *Callem grammatici dictum uolunt semitam, quae callo pedum indurue rit; uerum & ad alia quaelibet refertur; & semitam arctam, quasi uiam dimidiam, significat.*

g *Agmen, ab agendo dictum; neque solum ad homines, uerum & ad alia multa extenditur.* h *Studio, ac assiduis laboribus plena.*

i *Pathos, per apostrophen, qua torquet orationem ad Didonem, ut ex amplificatis aegritudinis reginae caussis, ostendat, qua tum mente ea fuerit.* K *Ecquae sint tandem illa, quibus uarie affecta fuerit Dido, statim subijcit.*

l *Sensum pro affectu posuit, ut Cic. famil. lib. 1. De qua ostendam equidem paullo post, qui sit meus sensus, & status.*

m *Ferueo, non solum ignis est, ac flammae, sed etiam frigoris, & uentorum; quemadmodum & Aestuo, & Aestus. Feruet hiems, mare, perinde ut aestuat, ac feruet aestas. Est autem hic Enallage coniugationis, nisi dicere malis, haec, & similia uerba in utraque coniugatione, secunda scilicet & tertia, ueteres inflectere solitos. Hodie sane ad secundam tantum coniugationem pertinent.*

Prospiceres arce [a] ex summa, totumq. uideres
Misceri [b] ante oculos [c] tantis clamoribus aequor?
Improbe [d] amor, [e] quid nō mortalia pectora [f] cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex [g] animos [h] submittere amori,
Ne quid inexpertū [i] frust, a moritura relinquat.
Anna: [k] uides toto properari [l] litore circum: [m]
Vndique conuenere: uocat [n] iam carbasus auras:
Puppibus & laeti nautae imposuere [o] coronas.

a *Arces, ut plurimum aedes principum, rarius priuatorum aedes notant, quod ab ijs uim arceant.*

b *Turbari. ipsum autē uerbum in hac significatione paroemiam sapit.* c *Emphasis est; qua admirabilem animi dolorem ex adspectu amplificat. nam oculi, (ut Cic. ait l. 6. Famil. ep. 1.) augent dolorem, qui ea, quae ceteri audiunt, intueri coguntur, nec auertere a miserijs cogitationem sinunt.* d *Apoll. Arg. 81.*

e *Exclamatio epiphonemastice per auersionem prolata, in amoris uiolentiam, per quem mortales eo amentiae ueniunt, ut prorsus sui impotes efficiantur.* f *Ellipsis uerbi, Moliri, aut similis.*

g *Ecce quanta sit amoris inconstantia: nam, quae paullo ante infeste cum Aenea, exprobratis beneficijs, & mille opprobrijs iactis, expostulauit, eidem nunc supplicem se dedere statuit. Quo modo apud Terent. Thraso: Quid? nisi ut me dedam Thaidi?* h *Enallage numeri.*

i *Passiua significantione usurpat hanc uoculam, pro, Intentatum.*

K *Suasorij generis oratio, qua a sorore petit, ut legationem suam ad Aenean obeat.*

l *Impersonaliter; quod aliquanto uehementius est, quam si idem personaliter efferas.*

m *Licet aduerbialiter posita sit praepositio, quia tamen postposita est, anastrophen intelligere possumus, quasi dicat, Circum litora properant ad naues Troiani.*

n *Hypallage; pro, aurae, & uenti uocant carbasa; quod rursum per Synecdochen, naues notat.*

o *Quo pacto apud ueteres, soluturi nautae coronarint naues, parum constare ex ueterum scriptis arbitror: nisi quod summo malo ramum, uel coronam naui eos imponere solitos, tradant. Apud Belgas, e portu in altum abituri nautae, signa in summo malo fixa explicant, & tormenta bellica emittunt.*

Hunc

Hunc[a] ego si potui[b] tantum sperare[c] dolorem,
Et perferre soror potero: miserae hoc tamen unum
Exsequere[d] Anna mihi. solam nam perfidus ille
Te colere,[e] arcanos etiam tibi credere sensus;
Sola uiri molles[f] aditus, & tempora[g] noras.
I soror, atque hostem[h] supplex affare superbum.
Non ego[i] cum Danais Troianam excindere gentẽ
Aulide[k] iuraui, classem[l] ue ad Pergama[m] misi,

a Pathos, ab euentu inopinato. Macr. Sat. lib. 4. c. 6.
b Enallage modi, quasi dicat, Facile hanc animi aegritudinẽ pertulissem, si paullo ante eum tam praecipitanter abiturum fuisse praescissem: sed ne tum perdite quidem eum umquam amaßem.
c Pro, timere, ut supra. Cic. etiam pro Rosc. Am. Sin a uobis, id quod non spero, deferar, tamen animo non deficiam.
d Quod per se non potuit, per sororem tentat; sed frustra.
e Enallage modi. A facili argumentum.
f Faciles: ut, Et quae mollissima fandi Tempora.
g Quibus facile ad eum patebat aditus.
h Aenean uocat hostem. Quidam porro uolunt, Hostes, ab aequando dictos esse, quod Hostire, ueteribus aequare, comprimere, & caedere significarit. Sed & Cic. in Offic. auctor est, ueteres peregrinum Hostem uocare solitos; quod, cum suis moribus, suisq. legibus uiueret, nobis aequus quodammodo uideatur. Ad quam sane significationem sic mihi uidetur allusisse Virg. cum Didonem, Aenean uocaße hostem, inducit: ut contemptim istac illum appellatione notet. Nec arbitror propriam huius temporis, uocabuli Hostis significationem (pro eo qui contra nos arma induit, auctore Pomponio I. C. in L. Hostes. ff. de uerborum, & rer. sig.) huc pertinere. Nisi forte, ob id hostis loco duci putes, quod Didone inuita, & repugnante nauiget.
i Auersio ab audiente sermonem ducens. Vide Quinctil. lib. 9. c. 2.
K Ellipsis, pro; in Aulide; quae in Boeotia amplissimo portu, ac nauium capacissimo nobilitata est; ubi Graeci proceres, de Helenae raptu ulciscendo, consultarunt. l Neque auxiliarias naues misi.
m Arcium Troianorum nomen fuisse Ser. in illud Virg. lib. 2. Aeneid. annotauit, Troiam incensam, & prolapsa uidentem Pergama. quamquam non raro pro ipsa Troiana urbe a Virgilio positum fateatur, ut hoc loco, nemo negauerit.

Nec patris Anchiſae cineres, manes ue [a] reuelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?

a Dido uolens oſtendere, ſe nihil contra Troianos machinatã, neque ſe genti iniuriam, neque in mortuum Anchiſen impiam fuiſſe, quamobrem ſe fugiat, de duobus̃ illis, ut grauiſſimis criminibus ſe purgat, antequam accuſetur. Quantopere enim ſepulcrorum uiolatores coerceri uoluerint ueteres, abunde teſtatur Imp. Conſtantinus, in L. ſi quis ſepulcrum. C. de ſepulcro uiolato: ubi iudices in ea re ſupinos & lenes XX. libris auri multari uoluit. Tantum abeſt, ut hoc impune ferre uellet ipſós uiolatores. Paullus enim I.C. in L. Rei ſepulcrorũ. ff. de ſepul. uiol. eos, qui oſſa mortuorum eruerint, uel corpora ipſa extraxerint, ſi humilioris fortunae ſunt, ſummo ſupplicio affici; ſi uero honeſtiores, aut in inſulam deportari; aut in metallum damnari, auctor eſt. Adeoq. nulla gens fere tam effera eſt, quae non ſummam ſepulcrorum rationem haberi uelit, praeter, neſcio quos, Lotophagos, qui per extremam barbariem, uita defunctos in mare abijciunt: nil referre arbitrantes, igni ne crementur, an aqua, terra ue putreſcant. Pari fere barbarie in mortuos erant Sabaei, & Albani. Porro, quod Paullus Corpora extrahère, uel oſſa eruere, uocat; id regina, Cineres manesue reuellere dicit: quamquam, neſcio quid amplius, ex priſcorum ritibus intelligere uidetur, quod ego nondum inueſtigaui. Nec tamen ignoro, cadauera olim, digito prius abſciſſo, ad pyram deferri ſolita, ut ibi reliquo corpore peruſto, ad eum iuſta fierent: cineresq. illuſtrium perſonarum in urnulis condi, humiq. mandari conſueuiſſe. Quin & oſſa ſeparatim aſſeruata fuiſſe, humoq. mandata, Pyrrhonem Lyparaeum ſcripſiſſe tradit Plutarch. in lib. Romanarum rerum. Ipſum quoque ſepeliri, quam cremari, antiquius eſſe, Plin. lib. VIII. cap. IX. auctor eſt. Cremandi autem morem hinc ortum narrat, quod longinquis bellis obrutos (ut ipſius uerbis utar) ſubinde erui cognoſcerent. Primũ aũt ex Cornelia gẽte Sullam dictatorẽ crematũ produnt; quod ſic iuſſiſſet teſtamento, talionem ueritus, eruto C. Marij cadauere: qui deinde mos, ad Antoninorum Impp. aetatem perdurauit: inde rurſum terra condi coeptum eſt. Quod autem ad hunc locũ attinet, (unde digreſſus ſum re ſic poſcente) reſpicere arbitror poetã ad Diomedis factũ; qui, Varrone teſte, Anchiſae oſſa effoderat; quae tamen, una cum Palladio (cum ob hãc impietatem, alijs ſuper alias calamitatib. affligerentur) oraculo poſtea monitus, eidem reſtituere coactus fuit. Cato uero affirmare non dubitauit, Anchiſen una cum Aenea in Italiam ueniſſe. Quorum utri credendum ſit in tanta confuſione, non facile iudicauerim.

Quo

Quo ruit?[a] extremũ hoc miſerae det munus amãti:
Exſpectet facilemq. fugam, [b] uentosq. [c] ferentes.
Non iam cõiugium antiquũ, [d] quod prodidit, [e] oro.
Nec pulchro [f] ut Latio careat, regnumq. relinquat:
Tempus [g] inane [h] peto, requiem, ſpatiumq. furori,
Dum mea me uictam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro ueniam; [i] (miſerere [k] ſororis)
Quam mihi cũ dederis cumulatã, morte [l] relinquã.
Talibus orabat, talesq. miſerrima fletus
Fertq., [m] refertq. ſoror. ſed nullis ille mouetur
Fletibus, aut uoces ullas [n] tractabilis audit.
Fata [o] obſtant, placidasq. uiri deus [p] obſtruit aures.
Ac, [q] ueluti annoſam [r] ualido cum robore [s] quercum

a *Tã praecipiti animo, tam temerarius, qui ſe in praeſentiſſimum periculum conijcere feſtinet: quod per tempeſtates, ſignorumque orientiũ inclementiam haudquaquã tutũ ſit maria tentare.* b *Atroci uerbo, abitum eius notat.* c *Secundos, ac fauentes.* d *Carum, ut Pomp. Laet.* e *Violauit.* f *Quod illi tam pulchrum uidetur, ut omnia ei poſtponat.* g *Nullus enim dolor eſt, quem non longinquitas temporis minuat, atque molliat. Ser. Sulpic. ad Cic. lib. 4. Fam. ep. 5. Et lib. VII. ep. 18. Quamquam me non ratio ſolum conſolatur, &c. ſed etiam dies, quae ſtultis quoque mederi ſolet.*

h *Extenuat petitionem, tamquam factu facilem, rogans, ut ſaltem abitum ſuum differat, dum hic furor ſeneſcat.*

i *Beneficium: nam tantillum ſpatij beneficio loco ponit.*

K *Enallage perſonae. Pathos, a ſexu ſanguinis coniunctione.*

l *Sola morte.* m *Polyſyndeton.*

n *Nullas preces inexorabilis, & prope adamantinus admittit.*

o *Aeneae duritiem in fata reijcit.*

p *A quo, per Mercurium Carthagine faceſſere iuſſus erat, nempe Iuppiter ipſe.* q *Homer. Il. 131.* r *Veterem; quod quercus inter arbores prodigioſae uiuacitatis ſit, quippe quae centum, aut amplius annos creſcat, totidemq. ſenio emoriatur.* ſ *Obfirmatam animi fortis conſtantiam, & quibus machinis tentatus ipſe non ceſſerit, ſubiecturus, aptiſſimam comparationem a natura uenti Septemtrionalis, ducit, qui, ſua uiolentia annoſas arbores ſternere conatus, quod nimis altis radicibus haereant, fruſtra laborat.*

Alpini [a] *Boreae* [b] *nunc hinc, nunc flatibus illinc*
Eruere inter se certant: [c] *it stridor,* [d] *& alte*
Consternunt [e] *terram, concusso stipite, frondes:*
Ipsa haeret scopulis, &, quãtum [f] *uertice ad auras*
Aetherias, tantum radice in tartara tendit:
Haud [g] *secus assiduis hinc atq. hinc* [h] *uocibus heros*
Tunditur, [i] *& magno persentit pectore curas.*
Mẽs immota [k] *manet, lacrymae* [l] *uoluuntur inanes.*
Tum uero [m] *infelix fatis* [n] *exterrita Dido*
Mortem orat: taedet caeli conuexa [o] *tueri.*
Quo magis incoeptum [p] *peragat, lucẽq. relinquat;*

a *Quare uocet Alpinum, uide Coel. l. 15. cap. 3.*

b *Venti, qui a Solstitiali aestiua meta spirant; quos Graeci ἀπὸ τῆς βοῆς, Boream; nos, a uelocitate Aquilonem uocamus. Verum, cum Alpinos Boreas inter se certare dicit, Aparctiam intelligit, eiq. duos collaterales occasum uersus; Thraseam, & ad Orientis metam spectantem Aquilonem: adeo ut tres ab Arctico cardine spirantes intelligat. Alpinos autem nuncupat, quasi ex alpibus spirantes, id est, Septemtrionales. Sunt enim alpes Italiae Semptemtrionales.*

c *Summum eorum conatum arguit.*

d *Metaphora, a cardinibus ad horrendum uentorum Septemtrionalium latratum, ducta, amplificat summam uim uentorum.*

e *Ab effectis.* f *Hos duos uersus habes etiam lib. 2. Georgicω̃n.*

g *Applicatio similitudinis superioris.*

h *Expostulationibus Didonis, & Annae precibus.*

i *Quod corporis est, ad animum transfert; ut & in illo, quod sequitur, Voluuntur, nam inanes ob id fuerunt, quod nihil apud ducem Troianũ aequi obtinerent.*

K *Affecta enim uir fortis moueri potest, at nequaquam sinere se superari.*

l *Ipsius, non Annae, aut Didonis.*

m *Vbi uidit Aenean in sententia perseuerare.*

n *Quod fatali necessitate ex Africa Aeneas traheretur, & ipsa se in interitum rapi uideretur, per obiecta tum oculis, tum animo in somnis uisa.*

o *Conuexum proprie est, quod concauo globi oppositum est: poetae frequenter pro ipso caelo usurpant.*

p *Consilium, quod apud animum suum proposuerat. quare diserte impellentes caussas ad propositum exsequendum attexit.*

Vidit,

Vidit,[a] turicremis [b] cum dona[c] imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusaq.[d] in obscenum [e] se uertere uina cruorem.
Hoc uisum nulli, non ipsi [f] effata sorori.
Praeterea,[g] fuit in tectis [h] de marmore templum
Coniugis antiqui, [i] miro quod honore colebat,
Velleribus[k] niueis, & festa [l] fronde [m] reuinctum.
Hinc[n] exaudiri uoces, & uerba uocantis
Visa uiri, nox [o] cum terras obscura teneret:
Solaq.[p] culminibus ferali [q] carmine [r] bubo

a *Primum futurae mortis praesagium, quod in sacris liquor effusus in atrū cruorem mutatus apparuerit.*

b *Lucretium imitatur, l. 2. Turicremas propter tractatus concidit aras. Vide Macrob. lib. 6 c. 5.*

c *Libamina, quibus mortuis parentare mos erat.*

d *Interpretatur, quos dicat Latices sacros.*

e *taetrum, atque atrum cruorem.*

f *Emphaticῶς. q.d. hoc monstrum a se sola inter sacrificandum obseruatum, nulli indicare uoluit, ne sorori quidem, omnium consiliorum alioqui participi.*

g *Secundum praesagium futurae mortis, insomnia, seu potius phantasmata, quae sibi audire uidereq. uisa fuit.*

h *In regia Didonis. Sunt, qui hic per Templum, intelligant sepulcrum Sichaei, aut coenotaphium, e marmorario opere constructum, quod corollis & frondibus filamentisq. uestierat Dido. Sed nihil opus est, hoc modo restringere huius uocis significationem, cum aeque commode possimus eam, pro aedicula sacra, quam nos hodie Sacellum, uocemus, quamq. saepenumero atque adeo semper in principum aulis esse constructam reipsa comperi.*

i *Cari, ut saepe antea hanc uocem accipit.*

K *Quia nubentes puellae, primo ad limen mariti uenientes, postes laneis uittis obnubebant, & ornabant. sic Ser. aliter tamen Tur.*

l *diuina, ut si numen coleret.*

m *Coronatum aut cinctum ramis frondibusq. ut etiamnum in templis obseruatur.*

n *Ex hoc templo.*

o *A temporis circumstantia ut uerisimile sit commentum.*

p *Seraq. leg. Nonius, quod certe noctis aui buboni, nō pessime conuenit. Est. n. noctis monstrum, & maxime funesta abominādaq. auis, quae gemitu, non cantu aliquo uocali in tectis summitate personat.*

q *nam tacentis bubonis felix omen est.*

r *Tertium praesagium inauspicatum omen bubonis solitarij, in summo tecto triste carmen querentis,*

Saepe

a Hypallage.
b Quartū omen, respōsa uatū superiorum.
c Quinctū omen, quod Aeneae absentis imago, somniātem agitaret in multo maiorem fauorem.

Saepe quaeri, & longas [a] in fletum ducere uoces:
Multaq.[b] praeterea uatum praedicta priorum
Terribili monitu horrificant. agit [c] ipse furentem
In somnis ferus Aeneas: semperq. [d] relinqui
Sola [e] sibi, semper longam incomitata [f] uidetur
Ire uiam & Tyrios deserta quaerere terra.
Eumenidū [g] ueluti [h] demēs uidet agmina [i] Pētheus,[k]
Et solem [l] geminū, et duplices se ostēdere Thebas:[m]

d Ominosum enim principibus habetur esse solis. e Sextum omen, quod ubique sibi sola esse uideretur.
f Sine comite longam ad inferos uiam ire, atque eos post mortem quaerere, quos nusquam inueniret ijs in locis, quae umbrarum propria sunt.
g Furiarum; Megaerae, Alectus, & Tisiphones: quas Suid. καταχθονίυς δαίμονας, uocat. Tradunt eas nomina sua (cum prius Dirae, Furiae, & Erinnyes dicerentur) cum Orestis reconciliatione mutasse, cum in Areopago iudicio sumpto, plurimorum suffragijs absolutus fuit. Aeschylus etiā in Orestis iudicio tradit, Mineruam Athenis placasse Erinnyas, ne aduersum illum inclementius se gererent: indeq. eam Eumenides illas uocasse.
h Furorem amplificat a collatione Penthei, qui ob contempta Bacchi sacra in summum furorem actus fuit, & a Bacchidibus matre, & materteris discerptus.
i Ser. citat Vrbanum quendam, qui Agmina serpentum interpretatur, propter pilos anguineos furiarum. Sed id coactius esse scribit Horten. rectius, & simplicius, pro ipsis furijs per amplificationem dicta esse credens.
K Thebanorum rex, Echionis filius, qui iuxta uicum Scolum, ob contempta Bacchi sacra, a Bacchidibus dilaniatus fuit, ut paullo ante monui. l Ex Bacchis Euripidis, hunc locum transtulit, ubi Baccho euocanti Pentheus respondet, duos se soles, binas Thebas, urbemq. septifaucem uidere se uideri. m De Boeotijs Thebis hic sermonem esse, declarat locus unde haec translata sunt, ubi subiungit, Thebas, urbemq. septifaucem, per epexegesim, quod alioqui dubium esse poterat, cum nouem sint diuersae Thebae, quas si cognoscere lubet, consule dictionarium illud Latinum, quod sub Calepini nomine hodie circumfertur.

Aut Agamemnonius [a] ſcenis [b] agitatur Oreſtes,
Armatam facibus [c] matrem, & ſerpentibus atris
Cum fugit, ultricesq. ſedent in limine [d] dirae.
Ergo, [e] ubi concepit furias [f] euicta dolore,
Decreuitq. mori; tempus ſecum ipſa, modumq.
Exigit, [g] & maeſtam dictis aggreſſa ſororem,
Conſilium [h] uultu tegit, ac ſpem [i] fronte ſerenat.
Inueni germana uiam, (gratare [k] ſorori)
Quae [l] mihi reddat eũ, uel eo me ſoluat amantem.
Oceani [m] finem iuxta, ſolemq. cadentem
Vltimus [n] Aethiopũ locus eſt: ubi maximus Atlas

a Agamemnonis et Clytemneſtrae filius: cuius, quod prolixior ſit & omnibus paene nota, a me hic omittetur hiſtoria.

b tragoedijs celebratus, frequenter actus. ſic S. ſed fortaſſe non inconuenienter feceris, ſi hoc modo intellexeris. Scenis agitatur. i. in praetorijs et iudicijs agitatus. Neque enim Scena dumtaxat partem actus in comoedijs tragoedijsq. ſignificat, aut contignationes aliquot theatri, uerum etiam praetorium, ac locum, ubi ius dicitur: iam uero conſtat, eum Areopagitarum iudicio ſubmiſſum, tandem ab ijſdem abſolutum fuiße omnium fere ſententijs. Quare non inelegantur huc reſpexiſſe uideri poteſt Virg. cum Oreſtem ſcenis agitatum caneret.

c Clytemneſtram, facibus furiarum, quarum ſinguli capitum pili ſerpentes fuiße memorantur. d Quia apud Aeſchylum templum Apollinis nõ ingrediebantur, ſed Oreſtem in limine exſpectabant T. ex Pacuuio.

e Simulatq. furias infelicis conſcientiae ſenſit, quarum ſtimulis ad mortẽ accelerandã properauit, quaerendum fuit tempus opportunum, quo & ſuos & ſororem, a qua ſedulo obſeruabatur, nil eiuſmodi opinantes falleret.

f Quorſum pertineat poetarũ de furijs figmentum, eleganter Cic. pro Sex. Roſc. explicat; ubi Furias nil aliud eſſe docet, quam animũ magni alicuius ſceleris ſibi conſcium. g Conſtituit, ita tamen ut omnem doli ſuſpicionẽ nouae religionis ſpecie tolleret. h ſic alibi: Spem uultu ſimulat, premit altum corde dolorem.

i Hypallage: ut ſ. prorſus nihil ſiniſtri ſuſpicetur.

K antique, pro gratulari. l Propoſitio conſilij, cuius utram partem accipiat Anna, ſalua Didoni res eſt, excuſatioq. prompta. m Topographia populorũ et montium Africae occidentalium, quib. alluit Oceanus, ubi horti ſunt Heſperidum, non poetis modo, uerum & hiſtoricis celebratiſſimi.

n Nigritas intelligit, qui proxime Atlantem ſunt.

Axem humero torquet [a] stellis ardentibus [b] aptũ.
Hinc [c] mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasq. draconi
Quae dabat, & sacros seruabat in arbore ramos,
Spargens [d] humida mella, soporiferumq. papauer.
Haec se carminibus [e] promittit soluere [f] mentes,
Quas uelit; ast aliijs duras [g] immittere curas;
Sistere aquam fluuijs, & uertere sidera retro:
Nocturnosq. ciet manes. mugire [h] uidebis
Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
Testor, [i] cara, deos, & te, germana, tuumq.
Dulce caput, magicas inuitam accingier [k] artes. [l]
Tu [m] secreta pyram tecto interiore sub [n] auras
Erige; & arma [o] uiri, [p] thalamo quae fixa reliquit
Impius, [q] exsuuiasq. [r] omnes, lectumq. [s] iugalem,

a Sustinet, regit: ut supra, Caelũ, & terras qui numine torquet. b Consertũ, conspersum. T. c Exponit consilium suum, quo pacto magicis artibus poßit Aeneã uel inuitum retinere, uel amoris peste liberari, At ficte illa omnia dicuntur, quo mortem accersendam illa minus suspicetur. d Porrigens, aut praebens; ut Cic. Spargere uenena didicerunt. & Pli. Ac uiso dracone spargere somnifica medicamenta. Aduertendum hic est, Virg. hoc praeteritum tamquam praesens narrare, ut poetarum mos est. Nam hoc ipsum Massyla sacerdos tempore Herculis fecerat. e Vide Coel. lib. 9. c. 22. ubi Magiae species explicat, hunc locum illustrans. f Liberare amore posse mortales iactitat.
g Amores intelligit. h Remota metaphora a tauris ad brutã tellurem.
i Contestatio ad insinuandam necessitatem magis sacris operandi.
K Paragoge est, pro, Accingi; quatenus uero pro, parari, accipitur, metaphora est. l Ellipsis; pro, ad artes magicas. m Epilogus breui mãdatorum enumeratione constans, ut semotis arbitris secreto rogum per sacrificij speciem struat. quo praeter exspectationem in rerum omnium securitate, mortem sibi acceleret. n In altum.
o Gladium, aut ensem: ut mox subdit, Ensemq. relictum.
p Aeneae, per contemptum. q Per Antonomasiam intell. Aenean, qui epitheto, Pius uocabatur. r Vestes, quae etiam Exsuuiae dicuntur ab exsuendo, ut Induuiae, ab induendo. s In quo coniugij iura persoluerat, pudoremq. prostituerat, atque ob id addit in eo se perijsse amore.

Quo perij, super imponas. abolere [a] nefandi
Cuncta uiri monumēta [b] iubet, [c] mōstratq. sacerdos.
Haec effata, silet: pallor [d] simul occupat ora. [e]
Non tamen Anna nouis praetexere [f] funera sacris
Germanum credit; nec tantos mente furores
Concipit; aut graaiora timet, quā morte [g] Sichaei.
Ergo iussa parat. [h]
At regina, pyra [i] penetrali [k] in sede sub auras
Erecta ingenti, taedis, [l] atque ilice [m] secta, [n]
Intenditq. [o] locum sertis, & fronde [p] coronat
Funera: super exsuuias, ensemq. relictum,
Effigiemq. toro locat, haud ignara [q] futuri.
Stant arae [r] circum, & crines effusa [s] sacerdos

a Igne corrumpere.
b Quae illius me admonent; ut praecipit et Ouid. lib. 2. de remedio amor. sub finem, ubi sic incipit: Omnia pone feros, quāuis inuitus in ignes: Et dic, ardoris sit rogus iste mei.

Germanā. graviora.

c Ab auctoritate ueneficae, sacerdotis Herculis, ut scilicet consilium propositum minus habeat suspicionis, uerisimilitudinis autem multo plus. d Pallor, metus praecipue, atque irae argumentum est, ut & conscientiae crimini alicui obnoxiae. e Os, per enallag. numeri: uultum, per sinecdochen partis, pro toto. f Hypallage. g Sub. quam contigerint morte Sichaei, h Ellipsis uerbi, Exsequi.
i Rogo, quem Pyram graeci uocant; & si pyrae significatio latius pateat. K Adiectiue usus est hac uoce; pro, in penitiori aedium parte; quam paullo ante interius tectum, uocauit. l Describit rogum e lignorum generibus, e quibus factus fuit: taeda s. & ilice. Recensetur autem taeda, inter arbores resinam exsudantes, quae natura montes amāt; ut sunt cedrus, larix, & aliae, ex quib. resina fluit. sed taeda succi abundantioris est, quam reliquae: parcioris tamen, quam picea. quare a ueteribus flammis, ac sacrorum luminibus adhibebatur. m Glandifera arbor est ilex, breuiori tamen, & graciliori glande, quam reliquae; quare Hom. eam ἄκυλον uocat, ut a Balano eam distingueret. n Nam fissa facillime, teretia, & integra difficulter ignem concipiunt. o Hypallage, pro, intendit serta per locum. p Cupresso, quae funerea est arbor: aut, uerbenis, quae in sacro nocturnis solent adhiberi tamquam funereae. q Cum sacra simulata, serio perficiat, & quiduis potius sibi, quam Aenean restitutum iri speret.
r Vt in funebri luctu fieri consueuit. s Synecdoche.

Tercentum

Tercentum [a] tonat ore Deos, Herebũq.,[b] Chaosq.[c]
Tergeminãq.[d] Hecatẽ,[e] tria uirginis [f] ora Dianae.
Sparserat & latices [g] simulatos [h] fontis Auerni:
Falcibus & messae [i] ad lunam quaeruntur ahenis
Pubentes [k] herbae nigri cum lacte [l] ueneni.
Quaeritur & nascentis equi de fronte reuulsus,
Et matri praereptus amor.[m]
Ipsa [n] mola,[o] manibusq. piis altaria iuxta,
Vnum exsuta [p] pedem uinctis, in ueste [q] recincta,

a Refertur ad uerbum Tonat, non, ad Deos. b Inferos, et quantum impurorum spirituũ habent inferi. c Sic appellabant confusam illam ab initio unitatẽ biantẽ, et in profundũ patentem; cuius descriptionem uide apud Ouid. lib. 1. Metamorph. Quamquam Aristophanes, teste Suida, pro aere usurparit, in Auibus. d Hecate quare Tergemina fingatur, uide Coel. lib. 20. cap. 6. Quod autem ueneficae falcem aeneam tribuit, ex Sophoclis ῥιζοτόμοις sumpsit. Vide Macrob. l. 5. c. 19.
e Quod triceps pingi soleat, & tribus animalium nominibus inuocari. T. ut confirmat Ouid. 7. Metamorph. Tuq. triceps Hecate. Malim tamen hanc rationẽ, quod scilicet triplex sit lunae uicissitudo; cum surgit in cornua, cum diuidua est, cum plena est. f Ipsam Dianam τρίμορφην καὶ τρικέφαλην. g Sacrificaturi enim superis, totius corporis ablutione purgabantur: inferis autem mortuis litaturos, sufficiebat aqua leuiter cõspergi: ut lib. 6. cum Misenum sepelit Aeneas, satis indicat.
h Nam uera aqua Auerni lacus (qui Plutoni sacer est, ac per quem ad inferos descensus esse credebatur) haberi non poterat; quare ficta supponenda erat, cuius adspersione uteretur. i Succisae, ad Lunae obseruationem. K Pro, pubescentes, & tenerae. l Succum nigrum intelligit, qui exprimitur ex illis herbis. m Medicamentum amorem concilians, Philtrum s. quod Hippomanes nuncupant: illud nimirum, quod in fronte pulli equini nascitur; quod mater illico deuorare solet, eoq. magis suos fetus amare dicitur; alioqui ab uberibus repellere. Est autem hoc ipsum, carica minus, nigrum, latum, ad rotundum nonnihil uergens. n A persona ueneficae transit ad Didonem, & eius superstitionem, ac caerimonias sacrificaturae. o Alibi ostendi, quomodo animales hostiae sacris admotae, imposita mola caedi soleant. Molam autem intelligo, quiddam ex hordeo sale admisto confectum, quod postea uictimis inspergebatur. Vnde Immolare descendisse docent. p Sic apud Ouid. Vestes induta recinctas, Nuda pedem. q Dissoluta, ac non ligata.

Testatur

Testatur [a] moritura deos, & conscia fati
Sidera. tum, si quod [b] non aequo foedere amantes
Cura numen [c] habet, iustumq. memorq. precatur.
Nox [d] erat; [e] et placidum carpebāt [f] fessa [g] soporē
Corpora per terras: siluaeq., [h] & saeua quierant
Aequora: cum medio [i] uoluuntur sidera lapsu:
Cum tacet [k] omnis ager: pecudes, pictaeq. uolucres,
Quaeq. lacus [l] late liquidos, quaeq. aspera dumis
Rura [m] tenent, somno positae sub nocte [n] silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At [o] non infelix animi [p] Phoenissa, nec umquam
Soluitur in somnos, oculis ue, aut pectore noctem
Accipit. ingeminant [q] curae: rursusq. [r] resurgens
Saeuit amor, magnoq. irarum fluctuat [s] aestu.
Sic adeo [t] insistit; [u] secumq. ita corde uolutat.
En quid agam? [x] rursus [y] ne procos irrisa [z] priores
Experiar? Nomadūq. petam connubia [aa] supplex,
Quos ego sum toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrum

a Testes deos periurij, ac perfidiae aduocat, uindices olim sceleris, & acceptae iniuriae.

b Quasi dicat, si quis deus est, qui amātes iniquo, quod uiolatur foedere respiciat, eum ego in testem uoco, me indigna pati: & hunc quidē precor, ut periurij memor esse uelit, ac iuste idipsum ulcisci. c Pro, deo hic accipitur numen, ut antea aliquoties. d Apoll. Arg. 62. e Perelegans chronographia, qua reginae aegritudinem amplificat. f Periphrasis; pro, quiescebant. g Diurnis curis, & laboribus. h Metonymia, pro ijs, quae in siluis, & in mari degunt. i stationem Lunae, seu medium noctis significat. K Metaphora, q.d. cum quiescunt omnia animalia, quae in agris, aut stabulis sunt. l Pisces. m Ferae. n Quieta, per metaphorā. o Hom. Il. 104. p Pro, Animo; ut, Discrucior animi. q Enallage generis; pro, Ingeminantur. r Recrudescens amor rerum praeteritarum memoria. s Agitatur. t Cogitationes oratione pathetica subiungit, ut amplificet eo magis eius dolores. u Exponit, quo significatu hoc uerbo utatur, per synonimiam. x Pathos, ab addubitatione, de qua Macr. l. 4. Sat. c. ult. Constat autem haec tota oratio ex deliberationibus, et dialogismis. y Non, iterum, sed, uicissim. z Troianis uiolata fide. aa A rei indignitate.

a Quae ijs ab Ioue iussa sunt. S.
b Sententia est: Quasi uero mihi prosit eos esse a me leuatos auxilio, et stet apud &c.
c Per synecdochen, pro, nauibus, ut supra monui;

Iussa[a] sequar? quia ne[b] auxilio iuuat ante leuatos?
Et bene apud memores ueteris stat gratia facti?
Quis me autẽ (fac uelle) sinet? ratibusq.[c] superbis[d]
Irrisam[e] accipiet? nescis[f] heu perdita, necdum
Laomedonteae[g] sentis periuria[h] gentis?
Quid tũ? sola fuga[i] nautas[k] comitabor[l] ouãtes?
An Tyrijs, omniq. manu stipata meorum
Insequar? & quos Sidonia uix[m] urbe reuelli,
Rursus agam pelago, & uentis dare uela iubebo?
Quin morere,[n] ut merita es; ferroq. auerte dolorẽ.
Tu lacrymis[o] euicta meis: tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atq. obijcis[p] hosti.

sunt enim rates proprie trabes inter se connexae, quibus olim nauigabatur.
d Metonymia est. e Ludibrio ad istum modum habitam; uel, cum risu sequentem. f Subiectione affectus mouet.
g Homoeoteleuton, ac Antonomasia, per quam uoculam Troianos notat perfidiae. h Quia per iusiurandum Laomedon fefellit Neptunum, & Apollinem, qui Troiam illi condiderant: & Herculi, filiae suae liberatori, fidem non seruauit.
i Id quod est se abijcientis e regio fastigio ad ultimam sortem.
K Troianos intelligit, quos contemptim ita uocat.
l Vel, propter discessum laetos; uel insolenter ob uictoriam de regina partam exsultantes. Ouatio autem proprie est, minor triumphus, qui de hoste haud admodum graui agitur, uno equo, uel interdum etiam pedibus urbem ingrediente triumphante.
m A difficili, argumento a minori coniunctio consilium reijcit.
n Concludit deliberationem, reiectis omnib. argumentis, quae in consultationem tracta fuerunt, ab exhortatione ad mortem.
o Transfert omnem totius rei culpam in sororem, quae ei impultrix fuerit ad furtiuas nuptias; uerum tam commoda translatione utitur, ut culpae partem ipsa sustineat, partem soror, cum, suis lacrymis sororem deuictam, dicit classicum ad nuptias cecinisse.
p Aeneae, qui me ludibrio habuit, toro, fideq. uiolatis. Hostem appellat his Aenean, quod peregrinus sit, non quod bella intulerit sibi, Tyrijs ue.

Non[a] *licuit thalami expertem ſine*[b] *crimine uitã*
Degere more ferae? tales nec tangere[c] *curas?*
Non ſeruata fides, cineri promiſſa Sichaeo?[d]
Tantos[e] *illa ſuo rumpebat pectore queſtus.*
Aeneas celſa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat ſomnos,[f] *rebus iam rite paratis.*
Huic[g] *ſe forma dei*[h] *uultu redeuntis eodem*
Obtulit in ſomnis, rurſusq. ita uiſa[i] *monere eſt,*
Omnia[k] *Mercurio ſimilis, uocemq., coloremque,*
Et crines flauos, & membra decora iuuentae:
Nate dea,[l] *potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?*
Nec, quae circumſtent te deinde pericula,[m] *cernis*
Demens? nec Zephyros[n] *audis ſperare*[o] *ſecundos?*
Illa dolos,[p] *dirumq. nefas in pectore uerſat,*
Certa mori; uarioq. irarum fluctuat aeſtu.
Nõ fugis hinc praeceps,[q] *dũ praecipitare poteſtas?*
Iam[r] *mare turbari trabibus,*[s] *ſaeuasq. uidebis*
Collucere faces,[t] *iam feruere*[u] *litora*[z] *flammis.*

a *Pro, Nonne.*

b *ut ſupra: Huic uni forſan pot. ſuccumbere culpae.*

c *Amores intelligit: ut ſupra: Aſt alij duras immittere curas.*

d *Sichaei coniugis. eſt .n. Sichaeo, pro, Sichaeio. Alij diſtinguunt poſt Cineri.*

e *Epiphonema.*

f *Periphraſis, id eſt, dormiebat.* g *Innuit merum ſomnium fuiſſe, ac proinde uanam quandam imaginationem, ac ludibrium eſſe potuiſſe; ſed tamen, quia ſomnia aliqua a Deo proficiſcuntur, ideo tamquam oraculum accepit Aeneas.* h *Mercurij.* i *Mercurius Aeneae eodem habitu in ſomnis apparens fugam accelerare iubet.* K *Poetice, & Graecorum more, pro, omnibus corporis partibus.* l *Hom. Il.* 14.274.

m *Obiurgatio, a neceſſario.*

n *Pro quolibet uento. Nam Zephyris de Africa nauigari non poteſt.*

o *A commodo, & opportuno.*

p *Breuis narratio, unde oritur ad praecipitem fugam exhortatio.*

q *Feſtinus, celer.* r *Imminentium periculorum exaggeratio, uarijs expolitionibus adornata.* ſ *Per metonymiam; pro, nauibus.*

t *Ob illud, quod eſt infra: Ferte citi flammas.*

u *Metaphora, & Enallage coniugationis, ut & ſupra aliquot locis.*

x *Naues, per metonymiam.*

Si te his attigerit terris Aurora [a] morantem.
Eia age rumpe moras: uariũ,[b] & mutabile semper
Femina. Sic fatus, nocti se immiscuit [c] atrae.
Tum uero [d] Aeneas, subitis exterritus umbris,
Corripit [e] e somno corpus, sociosq. fatigat.[f]
Praecipites [g] uigilate [h] uiri, et considite transtris:
Soluite uela citi: deus [i] aethere missus ab alto
Festinare fugam, tortosq. [k] incidere funes,
Ecce iterũ stimulat. [l] sequimur [m] te sancte [n] deorũ,
Quisquis es; imperioq. iterũ [o] paremus [p] ouantes.
Adsis o, [q] placidusq. iuues, & sidera [r] caelo
Dextra feras. Dixit, uaginaq. eripit ensem.

a Matutinum tempus.
b Orationẽ sententiã claudit, qua omnem diutius haerendi dubitationem remouet.
c Caliginosae.
d Monitu praesentis periculi.
e Homer. Il. 14.
f Exercet, urgens scilicet.
g Festini, & celeres.
h Euigilate.
i Fugae caussam, qua simul & auctorem proponit, paucis subijcit; ad inijciendam scilicet religionem, si forte segniores ad parendum essent.
K Elegans epitheton.
l Metaphora, pro, hortatur. Sic opinor maluisse, cum utrumque conueniat, ut tanti numinis auctoritatem non parui ponderis esse ostenderet.
m Pathos, ab auersione.
n Quidam distinguunt post Sancte, ut sit sententia: Sequimur te, o sancte, quisquis deorum es. Alij malunt positiuum pro superlatiuo positum esse, ut apud Ennium: Saturnia sancta deorum. Alij rursum, Deorum ad Quisquis, referentes, malunt positiuum, ut est, intelligi simpliciter.
o Iam enim paruerat praeparatione nauigiorum: nunc uero secundum illi paret, cum fugam accelerare iussus, excitat socios ad festinandum.
p Laeti, ducta metaphora ab ijs, quibus minor triumphus, quae Ouatio dicitur, concessus erat.
q Quasi dicat, faueas: dij enim, quibus adsunt, fauere dicuntur, ut multis locis notaui.
r Horum enim exortu, uel sedantur maria, uel tempestates concitantur: quare apte Dextra precatur ea, ut secundo uento in Italiam peruehatur.

Fulmineum, [a] *ſtrictoq. ferit* [b] *retinacula* [c] *ferro.*
Idem oẽs [d] *ſimul ardor habet: rapiũtq.,* [e] *ruuntq.;* [f]
Litora deſeruere: latet ſub claſſibus aequor:
Adnixi torquent ſpumas, & caerula [g] *uerrunt.*
Et [h] *iam prima* [i] *nouo ſpargebat lumine terras*
Tithoni [k] *croceum linquens aurora cubile.*
Regina e ſpeculis ut primum albeſcere [l] *lucem*
Vidit, & aequatis [m] *claſſem procedere uelis,*
Litoraq., & uacuos ſenſit [n] *ſine remige portus;*
Terq. [o] *quaterq. manu pectus percuſſa decorum,*
Flauentesq. abſciſſa [p] *comas, Pro* [q] *Iuppiter ibit.*

a *Candentem, & fulminis modo reſplendentem.*
b *Feſtinantis Aeneae ardens ſtudiũ, & praecipitem fugam oſtendit, ut cui ſpatium non fuerit, uel ſubducendi anchoras, uel ſoluendi prymneſia.* c *Nauticos funes, quibus anchorae & litora nauium moles detinere ſolent.* d *Peruenuſte continuis dactylis trepidantium ſpeciem, ac fugientium praecipitantiam exprimit.*
e *Oſtendit eos raptim collectis omnibus rebus, confluxiſſe ad naues, funes collegiſſe, ac in mare trepide cum claſſe corruiſſe.* f *Polyſyndeton. Alludi opinor ad Gr.* ἄγουσι καὶ φέρουσι. g *A colore, & ſapore denominationes ſaepe ducunt poetae, ut hic Caerulum, & alibi. Sal, uel Salum, ut apud Gr.* ἅλς. h *Hom. Il.* 114. i *Narrationem a temporis matutini deſcriptione amplificat: quod hic, ſi uſquam alibi, factum eſt quam conuenientiſſime, propter reginam ſcilicet, quae, tota nocte inſomnis ducta, ubi lux omnia oculis conſpicua reddidiſſet, Troianos e feneſtra proſpicere potuit, iam fugientes: id quod ad doloris exaggerationem quamplurimum fecit.* K *Toties hanc, uel ſimilem chronographiam explicui, cum Tithoni Auroraeque fabula, ut hic repetere me taedeat.*
l *Hypallage; non enim albeſcit lux, ſed luce albeſcunt omnia.*
m *Feliciter plenis, ſine motu aliquo.*
n *Elegans metaphora.*
o *Ab additione numeri amplificat narrationem Graecorum more, qui* τρίς τε τετράκις τε, *dicunt, forſan ob numeri ſeptenarij perfectionem.*
p *Fortaſſe, quod Diti, & Proſerpinae ſacra factura erat: uel, quod ſuis perſuaſerat, amoris peſte ſe liberatum iri, magicarum artium adiumento. Vnde non ſufficiebat, nihil ligatum eſſe. quin & comas abſcindi oportebat: ut pari ratione Aeneae amor abſcinderetur.*
q *Abruptum orationis principium plane patheticum.*

Hic, ait, & noſtris illuſerit aduena [a] regnis?
Non arma expedient, [b] totaq. ex urbe ſequentur?
Diripientq. rates alij naualibus? [c] ite, [d]
Ferte citi flammas, date uela, impellite remos.
Quid loquor? [e] aut ubi ſũ? quae mẽtẽ iſania mutat?
Infelix Dido, nunc te fata [f] impia [g] tangunt.
Tum decuit, [h] cũ ſceptra dabas. en [i] dextra, [k] fidesq.
Quem ſecum patrios aiunt portare penates,
Quem ſubijſſe humeris confectũ aetate parentem.
Non potui abreptũ [l] diuellere corpus, [m] & [n] undis
Spargere? non ſocios? [o] non ipſum abſumere ferro
Aſcanium? patrijsq. [p] epulandum apponere mẽſis?
Verum, anceps [q] pugnae fuerat fortuna: [r] fuiſſet:

a *Atrox antonomaſia, qua Aeneam notat.*

b *Carthaginienſes ſcilicet, ut iniuriam reginae ſuae illatam ulciſcantur.*

c *Nauium ſtationibus, quae alibi a Caeſare, & Cicerone, et Armamentaria uocantur; cuiuſmodi eſt illud Venetorum, quo uultu neq. magnificentius ſpectari, neque inſtructius, abundantiusq. excogitari poſſe arbitror: quamuis non ignorem, apud Athenienſes quendam Philonem etiam armamentarium, mille, Plinio referente, capax nauium fabricaſſe.*

d *Mira orationis breuitas, nullaq. coniunctione ligata, quo plus habeat celeritatis.* e *Abſentibus ſcilicet.* f *Alias, facta.*

g *Pro, fata illius impij Aeneae, ut ſupra: Impium uocauit, uerſ. 496.*

h *Sub. Talia loqui.* i *Amara ironea.* K *Illius ſ. quẽ dicunt, &c.*

l *Alludit ad Baccharum, quibus ipſa ſimilis facta eſt per amoris oeſtrũ, factum, quae Penteum, Orpheum, Euripidem diſcerpſiſſe produntur, quod & ipſa Aeneae facere potuiſſe ſe affirmat.*

m *Hom. Il. 38.* n *Pro, per undas; uel, in undis.*

o *En obſecro uindicabundae mulieris ſtudium, cui non ſufficiebat unius delinquentis poena, niſi et inſontes ſocij, ducis culpam luerent. Neque uero, hoc ipſo adhuc contenta, etiam ipſum Aſcanium, in poenam depoſcit, cuius aetati uel in primis parcendum erat.* p *Prognes fabulam obiter attingit, quae Itym filium patri comedendum appoſuit.* q *Per elegantẽ antipophoram praeoccupat, quod alioqui obijci poterat: Si ferro rem incoeptaſſes, quoniam anceps eſt fortunae alea, quid ſi uicta diſceſſiſſes?*

r *Conceſſio, a rerum deſperatione ducta, animoq. uindicabundo: q. d. Vlciſcar me modo, non refert, ſi occumbam.*

Quem

Quẽ metui moritura? faces [a] in caſtra [b] tuliſſem:
Impleſſemq. [c] foros [d] flammis: natumq. [e] patremq.
Cũ genere exſtinxem: memet [f] ſuper ipſa dediſſem.
Sol, [h] qui terrarum flāmis [h] opera omnia [i] luſtras,
Tuq. harum interpres [k] curarum, & conſcia Iuno,
Nocturnisq. Hecate triuijs [l] ululata [m] per urbes,
Et dirae ultrices, & dij [n] morientis Eliſae, [o]
Accipite [p] haec, meritumq. malis auertite [q] nũmẽ,

a Incẽdiũ; per metonymiam. b Claſſem; ut, Nos caſtra mouemus. c Per ſyncop. pro, Impleuiſſẽ: ut & Exſtinxem. d Nauium tabulata, per quae diſcurritur. e Aſcanium, & Aeneam. f Super caeſorum aceruum me prius confoſſam conieciſſem, exemplo earum feminarum, quae amore pereuntes cum maritis, aut amatoribus mori ſtatuerunt; aut, maritorum iniurias ultae, ſuam quoque uitam abrumpunt. g Imprecatio, quae Aeneam, poſteritatemq. eius exſecratur, deuouetque. h Radijs, qui flammae inſtar circũgyrando cuncta penetrant. i Solem .n. mundi oculum ſpectare, & ambire conſtat omnia, cũ ſuis radijs terrã inumbrat. Quod ſi ita eſt, ut ſane eſt; eum Punicae res fugere non potuerunt. Plato in Rep. uiſibilem dei filiũ, Solẽ uocat: quem aliqui imaginẽ inuiſibilis filij intelligunt, qui lux ipſa eſt, mundum & omniũ mortaliũ mentes illuſtrans. Hunc ueteres pro deo, uenerabantur: nam ſuo exortu triſtitiã caeli diſcutit, animosq. hominũ ſerenat. K Reſpicis ad ſuperiorẽ deliberationẽ Iunonis cum Venere in pr. h. l. cum eius conſilio hae nuptiae coierint clamculũ: uel ad rationẽ phyſicã, qua Iuno aeri praeſidere fingitur, quo cõcluſi ſpiramus, & uiuimus; quare cõſciã fuiſſe apte ſubiungit, adeo ut ne Sol quidem magis potuerit. l Colebatur .n. in triuijs Hecate, & a pauperibus cena inſtructa in publico diripiebatur.
m A matronis, in eius ſacris, quae noctu fiebãt, magnis clamorib. inuocata, ob Proſerpinã amiſſam, n In quorũ tutela uiua ſum: uel, qui tutelares eſtis urbi Carthaginienſi. o Didonis ſ. nã hoc illi propriũ fuit; aliud ob id inditũ, quod cõplura ſupra animi muliebris fortitudinẽ geſſerit. Nã fratris inſidias fugiens Carthaginẽ condit, & cũ a ciuibus Iarbae nubere cogeretur, ſpontanea morte ſe a ſecundis nuptijs liberauit. Ser.
p Attentio ad preces, & deuotionem ſui ipſius. q Sunt, qui legant hic, Aduertite, ut ſit ſentẽtia: Aduerte in Aeneã geniũ infeſtũ, qui de eo poenas ſumat; ut ſit quaſi expolitio praecedẽtis orationis. Si Auertite legas, ut doctiſſimi quiq. praecipiũt, ſic ĩtellige, Auertite poenas a me ĩ hoſtẽ Troianũ.

Et noſtras audite preces. ſi tangere portus
Infandum[a] *caput, ac terris adnare neceſſe eſt;*
Et ſi fata[b] *Iouis poſcunt, hic*[c] *terminus haeret:*
At[d] *bello audacis*[e] *populi uexatus*, [f] *& armis,*
Finibus extorris,[g] *complexu auulſus*[h] *Iuli,*
Auxilium imploret[i]*; uideatq. indigna ſuorum*

a Gr. μιαρὰν κεφαλὴν dicũt: intelligit autem Aenean.

b Homer. Od. 21. uide inſuper Macrobium, qui hunc locum cum Homerico confert, exaequatque. c Hoc immutabile eſt, immotum manere debet, ut termini agrorum immoti manent. Sic & Lucret. lib. v. Atque alte terminus haerens. Vide Tur. d pro, ſaltem; ut l. 1. uerſ. 547. At ſperate deos. Ouid. Crudeles ſomni, quid me tenuiſtis inertẽ? At ſemel aeterna nocte praemenda fui. Et Cic. pro Flac. Si non propinquitatis, at aetatis ſuae; ſi non hominis, at humanitatis rationẽ haberet. Porro ſic & Polyphemus Cyclops Vlyſſem deuouet, eumq. ſibi ſiſti, ac praeſentẽ cõſtitui poſtulat, aut ſi id nõ poſſit, ἀλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ, inquit, φιλούς τ' ἰδέειν, &c.
e Italos, Latinos, Aborigines, Rutulos, & Etruſcos intelligit; quos Euander eum monuit, acerrimos eſſe in bellis.

f Euenit hoc, ſtatim poſt Troianorum in Italiam appulſum. nam cum praedas ex agris agerent, Latinus, Aboriginesque ad arcendam aduenarum uim concurrebant. Deinde & affinitate cum Latino coniunctus, a Turno bello petitus fuit, ob pactam ſibi, ſed Aeneae traditam Lauiniam.
g Pro, exſule, hic Extortis uocabulum a Virgilio uſurpari arbitror. Neque enim Aeneas fuit extra patriam eiectus, aut exactus, ſed fatorum uoluntate exciſa Troia ad nouas ſedes quaerendas compulſus. Exſulis enim per ſe nomen non turpitudinis, ſed calamitatis eſt, teſte Cic. pro domo: Turpe, non aliter, niſi cum decennali poena eſt. Extorrem autem proprie dici exiſtimarim, cum, cui aqua, ignique ob ſcelus aliquod ſit interdictum. Quod & ſentire uidetur Budaeus in ſecundis notat. in Pandectas, ubi, ab ignis interdictione ductum potius Extorris uocabulum, quam a terra, docet: & ſi, Exſul, quaſi extra ſolum dicatur. Crediderim eos Exteros uocari nunc poſſe, quibus humanitatis iura, officiorumq. uiciſsitudinem uetamur exhibere, quos Theologi, Excommunicatos appellant, non ſatis Latino uocabulo.

h Hoc ubi Aeneae uſuuenerit, nuſquam inuenio: quare arbitror a Didone adiectum dumtaxat, imprecationis amplificandae gratia.
i Implorauit ab Euandro, & Tarchonte.

Funera;[a] nec, cum se sub leges[b] pacis iniquae[c]
Tradiderit, regno, aut optata luce[d] fruatur,
Sed cadat[e] ante diē, mediaq.[f] inhumatus[g] arena.

a Quāquā enim uictor plerumque euaderet, tamen maximo illi constabat uictoria. Legimus enim Aborigines, Latinosq. ob Aeneam a Turno bello petitos, tantis animis utrimque commissos, ut neutra acies ex bello laeta abiret: & si Troiani, Latiniq. amisso rege Latino, uictores extiterint. b Harum pacis condicionū duplex refertur ratio: una, primo proelio uictum Latinū, pacē cū Aenea pepigisse, filiaeq. affinitate eam confirmasse: Altera, cū instructae acies constitisent, priusquam signa ea canerent, processisse. Latinum inter primores, ducemq. aduenarum ad colloquium auocasse; ac percunctatum, unde, & quo casu domo profecti, huc iter habuissent, quidq. quaererent. Postquam uero audißet Troianos esse, ducem uero Aeneam, Anchisaeq., & Veneris filium, nouarum sedium quaerendarum causa illuc uenisse, illico foedus inter eos ictum fuisse. c Quam iniquam pacem intelligat, dubito, nisi forte ad eam, quam cum Mezentio fecit, respiciat, qui postea ab Ascanio fuit interfectus: uel, ut sit imprecatio amplificata. d Vita. Quod sic euenit; nam secundum proelium, ultimum humanorum operum Aeneae fuit; in quo desideratus, nusquam amplius apparuit. e Sunt, qui scribant eum ad Numicum flu. sacrificantem lapsum, nusquam comparuisse amplius. f Nam Numico fluuio haustum periisse credunt; sublatumq. deinde, atque ui in uada proiectum, medio corpore nudum iacuisse, reliquo aquis tecto: sic, ut effectum sortita credatur Didonis haec imprecatio dira. Graeci aliquanto aliter hanc historiam referunt. Aeneas post Latini mortem suscepto regno, ad animos gentiū sibi conciliandos, Lauiniam urbem aedificare coepit, ac a Rutulis, bello illato, ad propulsandum eorum impetum, in campos exercitum eduxit, ubi a Mezentio, Rutulisque confossus occubuit. Cecidit igitur in media arena, hoc est, ut exp. Hort. in proelio, & quidem ante diem. g Id est, humo non tectus. Mirum est, hoc participium a suo uerbo principali, in significatione discrepare. cum enim Inhumare, humo tegere sit, ut ex Plin. lib. 17. patet, ubi ait: Non inhumare taleas, aut siccare prius, quam serantur, utilius compertum.) tamen participium Inhumatus, ἄταφον significat, & terra non contectum: ut h. & apud Cic. de Diuin. Is; cū esset, inquit, proiectus inhumatus, amica eius corpus pallio suo texit. Quare fere adducor, ut credam hoc participiū Inhumatus, nō a uerbo, Inhumare deriuari, uerum potius per antithesin a uerbi simplicis participio, Humatus, esse formatum.

Haec precor : hãc[a] uocẽ extremã cũ sãguine fundo :
Tum uos,[b] o Tyrij ſtirpem,[c] & genus omne futurũ
Exercete[d] odijs, cineriq.[e] haec mittite noſtro
Munera : nullus amor populi, nec foedera[f] ſunto.
Exoriare aliquis[g] noſtris ex oſſibus ultor,
Qui face Dardanios, ferroq. ſequare[h] colonos.
Nunc,[i] olim, quocumque dabunt ſe tempore uires.
Litora litoribus contraria, fluctibus[k] undas
Imprecor; arma armis pugnent, ipſiq.[l] nepotes.
Haec ait,[m] et partes animum uerſabat[n] in omnes,
Inuiſam quaerens quamprimum abrumpere[o] lucẽ.

a Clauſula imprecationis, quã ſuo ſe ſanguine confirmaturam ait.

b Quaſi ad poſteros loquitur. infert .n. Genus omne futurum.

c Aeneae poſteritatẽ, Romanis ſcilicet continuis bellis uexate. d Non modo ad uindictam, ſed & ad immortale in Romanos odium ſuos ciues, & poſteros hortatur.

e Mihi mortuae.

f Et certe fuit huic genti poſtea hoc quaſi peculiare, nulla ſeruare foedera, aut pacta. Quod, & ſi ſatis probent adagia, Punica fides, Punica relligio: non poſſum tamen, quin Liuij uerba, lib. 1. ſecundi bel. Pun. hic adſcribam: Has tantas, inquit, uiri uirtutes, ingentia uitia aequabant; inhumana crudelitas, perfidia plus quam Punica, nihil ueri, nihil ſancti, nullus deum metus, nullum iuſiurandum, nulla religio, &c.

g Hannibalem intelligit, qui multisq. cladibus afflixit, ac etiam uaſtauit.

h Odioſa uoce Colonos appellat, ceu aliunde in Italiam appulſos, non indigenas.

i Praeſens, futurumq. coniunxit; perinde ac ſi id quod poſt aliquot ſaecula euenturum eſſet, nunc ipſa in conſpectu propemodum habeat. Ita, Iam olim, Latine & uenuſte etiam dicimus.

K Infeſtiſſimum in Carthaginienſium in Romanos odium amplificaturus Virgilius, Didonem inducit precantem, ut ipſa utriuſque gentis elementa, hoſtilia aliquando moliantur.

l Ipſi quoque nepotes.

m Immanem imprecationem ſuſcipit immanius conſilium, ſ. ut, ablegata nutrice, religionis praetextu ſine arbitris mortem maturet. Eſtq. cataſtrophe huius tragoediae, longe triſtiſſima. n Vt meditabundi quaerendi alicuius conſilij cauſſa facere ſolent, o Vitae taedium innuit, quod contra fatorum ſtamina, e medio ui ſe tollere conetur.

Tam breuiter Barcen nutricem affata Sichaei:
(Nāque[a] ſuam patria antiqua cinis ater habebat)
Annam[b] cara mihi nutrix huc ſiſte[c] ſororem:
Dic, corpus properet fluuiali ſpargere[d] lympha,[e]
Et pecudes[f] ſecum, et monſtrata piacula[g] ducat:[h]
Sic ueniat.[i] tuq. ipſa[k] pia tege tempora uitta.
Sacra Ioui Stygio,[l] quae rite incoepta paraui,
Perficere eſt animus, finemq. imponere[m] curis,
Dardaniiq.[n] rogum capitis permittere[o] flammae.
Sic ait. illa gradum ſtudio[p] celerabat anili.

a Obiter ſuam nutricem Sidone mortuam, et ſepultam fuiſſe narrat, & quidem periphraſtice.

b Ablegat nutricem, ne quid deſtinatae morti afferat impedimenti. c Pro, Statue eam hic, adduc eam huc. Tranſitiuum eſt: quomodo I. C. quempiam iudicio ſiſti, dicunt.
d Quia diis inferis ſacrificantes adſpergebantur aqua: ut lib. VI. Spargens rore leui: nō autē abluebant ſe, quēadmodū ſuperis ſacra facturi. Atq. hinc eſt, quod ſubdit ſe Ioui Stygio ſacra facturam. Vide Macr. l. 3. c. 1. & 3. His coniunge locum illum lib. 2. uerſ. 617. Tu genitor cape ſacra manu, patriosq. penates: Me bello ex tanto digreſſum, & caede recenti Attrectare nefas, donec me flumine uiuo Abluero. & lib. 8. ubi Miſenū ſepelit: Idem ter ſocios pura circumtulit unda Spargens rore leui. Erat enim XII. tab. lex huiuſmodi: Ad diuos caſte adeunto: pietatem exercento. Quod ipſum religioſiſſime Romanos circa deorum ſacra obſeruaſſe, ex antiquorum ſcriptis eruitur. e Id eſt, aqua, ut ſaepe monui.
f Hoſtias furuas, quas Ioui Stygio, id eſt Plutoni, mactare conſtituerat. g Sacra expiatoria, aut piacularia ſacrificia, quibus litabatur.
h Pro, Abducat; figurate.
i Leui aquae fluuialis adſperſione, cum ſe, tum me purgatura, & piacularibus ſabrificiis inſtructa.
K Vt & huic moram iniiciat, iubet ſe ad ſacrificium componere.
l Plutoni; per Antonomaſiam; ad ſummi Iouis differentiam.
m Quia ſacris infernis amores, & curas ſolui credebant. T. ex Silio.
n Ignem, ex Aeneae imagine, enſe, ueſtibus, aliisq. eius rebus ibi relictis, conſtructum, amorem ſoluturum eſſe, a uenefica perſuaſam ſe fingit.
o Sinere, igne corrumpi.
p Eleganter autem feſtinantiam exprimit, quae non re ipſa, ſed conatu, et ſtudio celerant gradum. Don. in Eun.

At trepida,[a] & coeptis immanibus effera Dido
Sanguineam uoluens aciem, maculisq. trementes
Interfusa genas; [b] & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit [c] limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, [d] ensemq. [e] recludit
Dardanium, [f] non hos [g] quaesitum munus in usus
Hic, postquam Iliacas uestes, notumq. cubile
Conspexit, paullum [h] lacrymis, et mente [i] morata,
Incubuitq. toro, dixitq. nouissima uerba:
Dulces [k] exsuuiae, dum fata, deusq. sinebant,
Accipite hanc animã, meq. his exsoluite [l] curis.
Vixi, [m] &, quem dederat cursum fortuna, peregi:

a Festinantem ad mortem Didonẽ inducit, metu, ne sororis interuentu cõsilium praepediatur.
b Lumina, id est, oculos, per synecdochen.
c Ardens moriẽdi studium uehementiamque notat. d Enallage numeri. e E uagina eripit gladium ab Aenea sibi relictum. f Haeret in uirulenta paronomasia.
g Non enim ideo reliquerat eum Aeneas, ut eo in suam necem uteretur Dido. Alludit autem ad Aiacis ensem, quem ab Hectore dono acceperat, quo postea se interfecit.
h Solent enim haec duo plerumque mortem aliquantulum differre, quantumuis sit insanus, & horribilis, qui eam sibi accelerare conatur. Mortis enim horror naturae contraria est: lacrymaeq. ubertim fusae ex affectu cordis penitiori procedunt.
i Ostendit spiritus, & carnis, ut ita loquar, inter se luctam; quod animum non nihil restitantem, mortique moram iniicientem, uocat.
K Pathos, ex sermone ad inanimata conuerso.
l Cruciatus, ac dolores, quibus per praesentem mortem cupit exsui, Curas uocat. m Desperantis uox, significans se non amplius uiuere, sed periisse. Huiusmodi porro loquendi colores passim obuii sunt, apud classicos utriusque linguae scriptores: ut lib. 2. Virg. Fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens Gloria Teucrorum. Ouid. de Tristib. Nos quoque floruimus, sed flos fuit ille caducus: Flammaq. de stipula nostra, breuisq. fuit. Terentianus quoque Menedemus in Heaut. Imo habui, Chreme, ait. Et Cic. coniuratos extremo supplicio affectos, significare uolens, Vixerunt, inquit, isti. Euripid. in Hecuba: καγὼ γάρ ἦν ποτέ. Vide Chil. Adag.

Et nunc

Et nunc magna [a] mei sub terras ibit [b] imago.
Vrbem [c] praeclaram statui: mea moenia uidi:
Vlta uirum, [d] poenas [e] inimico a fratre [f] recepi.

a Trib. uehiculis animam agi cõtēdunt Platonici. Primum statuunt caeleste, simplex & purum, nullis elementis uitiatum: alterum aerium & simplex item, sed tamen ex materia conflatum: tertium & ultimum, materiale, ex omnibus simul elementis compositum. Quae insuper sic distinguunt, ut primum uita sine regione instilletur: inde irrationalis item, sed longaeua quae dissoluto corpore, in simplici materia ad certum tempus superfit: ad postremum, cum uita ratione spoliata, una cum corpore dissoluitur. Vnde in prima uita, uehiculo agi uolunt sensum communem quasi in uita ἀπαθῆ: in secũda, passionib. obnoxiũ: in ultima, eundẽ sensum patibilem ac diuisũ, ut loquuntur physici. Iam uero, uehiculum accipiunt, corpus aetherium, immortale animae amiculum, in effigiem humanam se transformans, cum corpori humano insinuatur; rursum, quando auellitur, pristinae figurae restitutum. Quod Zoroaster πνεῦμα uocauit, propter tenuissimã puritatem, quasi nõ corpus, sed spiritus tãtum exsisteret. Sordescit tamen nonnumquã affectibus corporis elementalis, & caliginẽ quodam modo contrahit. Porro Vmbrã animae, ueteres Theologi appellabant, animae idolum: fingebãtq. geminum, unũ ab ipsa, alterũ a mundi aĩa proficiscẽs. Vnde prisci illi Theologi existimabãt, animas quae uiolenta morte e suis corporibus migrarunt, ut nullis piaminib. purgatas, uehementius diuexari perturbationibus: quin posse easdẽ hostes suos infeste insectari, docuerunt. Id quod paullo ante Dido ẽt indicare uisa fuit, uers. 386. ubi ẽt nonnihil hac de re monui. Et hãc uin dictã putabant, non tantũ humanam indignationem surgere, sed ẽt diuinam Nemesin, aut daemones. Hos ueteres sophos secutus hic Maro, in aĩa post fatum ẽt sensum remanere innuit, sub persona Didonis, quae Magnã sui imaginem sub terras ituram asserit: quam ob id Magnum uocat, quod prima sentiendi natura, atque adeo aliorum sensuum fons sit in anima rationali, quam hic ex Platonicorum, ut dixi, sententia, imaginem magnam uocat. b umbra corporis, post obitum. Ex Ennij opinione, aĩas ad inferos descendere nõ credẽtis, sed tantum quaedã simulacra. Eademq. fuit & Homeri opinio. T. c Praeclara sua opera cõmemorat, quib. se cõsoletur. Decorũ sexus obseruat poeta; neq. n. uiro haec perinde decora esset iactantia: cum alioqui summum sit solatium, sancte inculpateq. uitã egisse. d Sichaeum, a Pygmalione fratre trucidatũ. e nulla. n. auari poena grauior, quam amittere pecuniam, cuius caussa scelus commiserat. f Poetica, sed infrequens locutio, Recipere poenas ab aliquo, pro; Capere de aliquo poenas, aut, in quempiam animaduertere.

Felix,

Felix,[a] heu nimium[b] felix, ſi litora tantum
Numquã Dardaniae tetigiſſent[c] noſtra[d] carinae.
Dixit, & os[e] impreſſa toro, Moriemur[f] inultae?
Sed[g] moriamur, ait; ſic ſic[h] iuuat ire ſub umbras:
Hauriat[i] hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus,[k] et noſtrae ſecum ferat omina mortis.
Dixerat: atque illam media[l] inter talia ferro
Collapſam adſpiciunt comites, enſemq. cruore
Spumantem, ſparſasq.[m] manus. it clamor[n] ad alta
Atria: concuſſam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemituque, & femineo ululatu
Tecta fremũt:[o] reſonat magnis plãgoribus aether:
Non[p] aliter,[q] quã ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua[r] Tyros, flãmmaeq. furẽtes

a *Ex rebus geſtis, praeclareq. conſtitutis, felicitatem ſuã metitur; abſolutã illã quidem, niſi Troianorũ appulſus eam labefactaſſet.* b *Pathos; a repetitione eiuſdem uocis.* c *Catullus; Vtinam nec tempore primo Gnoſia Cecropiae tetigiſſent litora puppes,* d *Sinecdochicῶs, naues intelligit.* e *Poetice, per ſynecdochen; pro, Ore impreſſa toro.* f *Principium abruptum orationi Patheticae conuenientiſſimum. Vide Macrob. lib. 4. Sat. c. 2.* g *Secum prius aliquantum meditata uidetur uindictam; ſed, dum rurſum temporis momento omnia ad mortem opportuna, mutata mente, Sed moriamur, ait.* h *Haec accipienda, ut pectori enſe admoto ea dixiſſe uideatur.* i *Periphraſis, q.d. uideat deſuper hunc rogum.* K *Reſpicit hac atroci antonomaſia, ad conſimilem Dardani perfidiam, ut qui dijs promiſſa non ſeruarit: ſicut Aeneas ſibi fidem coniugij fefellit.* l *Video aliquos uet. ſ. libros habere Medio, nõn Media; quod fortaſſe non fuerit abſurdum conſiderare. nam ſi exp. Medio ferro collapſam inter talia uerba: ſententia non erit inuenuſtior, meo quidem iudicio, quam ſi Mediam inter talia uerba ferro collapſam, exponas: nec quoque, ſi ſeruata uerborum conſtructione, Media inter talia uerba collapſam ferro, interpreteris.* m *Morientiũ more reiectus.* n *Innuit Carthaginis direptionem, a Scipione Aemiliano tertio bello Punico factã.* o *Metaphora hyperbolica, ab aĩali ad nõ animal.* p *Hom. Il. 200.* q *Quaſi dicat, nõ minor fuit luctus, aĩo. ũq perturbatio, ex unius Didonis morte, quã ſi aut Carthago, aut Tyrus, hoſtiũ manib. capta, exciſaq. fuiſſet.* r *Addit, Antiqua, uel ut inde deductã ſignificet Carthaginienſiũ coloniã: uel, ut uetuſtatẽ eius indicet.*

Culmina

Culmina [a] perq. hominum uoluantur, perq. deorũ.
Audijt [b] exanimis; trepidoq. exterrita cursu,
Vnguibus ora soror foedans, [c] & pectora pugnis,
Per medios ruit, [d] ac morienem nomine [e] clamat:
Hoc illud [f] germana fuit? me fraude [g] petebas?
Hoc [h] rogus iste mihi, hoc ingens, araeq. parabãt?
Quid primum [i] deserta querar? [k] comitẽ ne sororẽ
Spreuisti moriens? eadem me ad fata uocasses:
Idem ambas ferro dolor, atq. eadẽ hora [l] tulisset.
His etiam struxi [m] manibus, patriosq. uocaui
Voce deos, sic te ut posita [n] crudelis abessem?
Exstinxti [o] te, meq. soror, populumq., [p] patresq.
Sidonios, urbemq. tuam. date, [q] uulnera lymphis
Abluam; [r] et, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. [s] Sic fata, gradus [t] euaserat altos;

a Per tecta domorum, et templorum.

b Tragicũ hoc negotiũ decore amplificat, a miserabili sororis luctu, quam prae ceteris grauius affici conueniebat.

c Cruẽtãs: a sororis gestibus; pathos mouet.

d Concitatum adeo sororis animum rei nouitate coarguit: adeo ut non occurrat, quid prius, quid posterius facere debeat.

e Si qua s. mẽs adhuc, aut uitalis spiritus insit corpori, ut signum edat: quod nulla ratione conuenientius elici, quã proprij nominis appellatione potest; adeo ut & semianimes per hoc uitae argumentum prodant. Hinc illae inclamationes, & conclamationes apud ueteres in funeribus sollemnes habebantur, quod uitalis spiritus interdum conclusus adhuc etiam uiuos fallere soleat.

f Querellis patheticis, sed superuacaneis, extremam catastrophen absoluit.

g Vt s. rogum, sacrorum praetextu, in quo tu perires, exstruerem?

h Querulae Annae oratio, quae mortis caussam in se transfert.

i Pathos; ab addubitatione, de quo Macrob. Sat lib. 4. c. ult.

K Quidam sic exp. Querar ne, quod comitem sororem spreueris?

l Abstulisset me tecum, quae non debebam tibi superstes esse.

m Subaudi, rogos.

n In tali furore uersante.

o Syncope.

p Senatum Carthaginiensem.

q Permittite: aut, date aquam.

r Pro, ut abluam.

s Ore admoto excipiam halitum, aut uidebo, num spiritus, aut anima ex ore proficiscatur.

t Rogi: nam pro mortuorum dignitate rogus exstruebatur altior, aut humilior.

a Hypotyposis morientis Didonis.
b Ser. existimat hic ad tria bella Punica alludi, quod ter rebellarint Carthaginienses, et ter etiam de uicti sint.
c In torum, octauo casu.
d Donatus legisse uidetur Repertam; quomodo & ego uidi scriptum esse in duob. uet. l. Nec uidetur repudianda lectio, cum similem habeamus apud Cic. in Catone Maiore; ubi sic legitur: Senectutem ut adipiscantur omnes optant, eandem accusant adeptam.

Semianimemq. sinu germanam amplexa fouebat
Cum gemitu, atq. atros siccabat ueste cruores.
Illa[a] graues oculos conata attollere, rursus
Deficit: infixum stridet sub pectore uulnus.
Ter[b] sese tollens, cubitoq. innixa, leuauit:
Ter reuoluta toro[c] est; oculisq. errantibus alto
Quaesiuit caelo lucem, ingemuitq. reperta.[d]
Tum Iuno[e] omnipotēs,[f] lōgum miserata[g] dolorē,
Difficilesq.[h] obitus, Irim[i] demisit olympo,
Quae luctantē[k] animā, nexosq.[l] resolueret artus.
Nam,[m] quia nec fato, merita[n] nec morte peribat,
Sed misera ante diem,[o] subitoq. accensa[p] furore;
Nondum illi flauum Proserpina[q] uertice[r] crinem

e s. supera & pronuba, non inferna, ut Ser. putanit. f Physica ratione Omnipotentem appellauit, quod ~~aeri,~~ quo uiuimus, praesidere fingatur. g Eius miserta fingitur Iuno, quod religiosissime semper eam coluerat. h quia non natura, non fato, sed casu perierat. i Thaumantis filiam, quam poetae Iunonis nunciam appellant: propterea, quod Arcus caelestis, qui per hanc significatur, pluuias denunciet. Cuius caußam, Aristot. in 3. Meteor. esse ait, radium solarem cauae nubi immißum, qui repulsa acie in solem refrāgitur: quamuis Suidas, Hesiodus, & Posidonius, aliter de hac sentire uideantur. Plato sane in Cratylo, Irim ἀπὸ τοῦ ἔρειν, dictam putat, quod .s. deorum internuncia sit, & fere ad discordiam serendam mittatur; ut Mercurius ad pacem conciliandam. K Mittitur Iris ad diuellendam e corpore Didonis animam. l Expolitio, ut uidelicet animam artubus innexam solueret. m Vide Gell. l. 13. c. 1. et Coel. l. 21. c. 4. n Pro, naturali. o sub. a dijs destinatum, quem fatalem uocant, quemq. uiolenta morte occupauit. p Ellipsis, uoculae Perijt. q Cereris filia, Plutonis siue Ditis uxor. r Sumptum ex Alcesti Euripidis, teste Macrob. lib. 5. c. 7. Vide Homer. Iliad. Ψ. & Ouid. lib. 3. Metam. Et sectos secum imposuere capillos.

Abstu-

Abstulerat, Stygioq. caput damnauerat Orco.
Ergo Iris croceis [a] per caelum roscida [b] pennis,
Mille [c] trahens uarios aduerso sole colores,
Deuolat, & supra caput [d] adstitit. hūc [e] ego [f] Diti
Sacrum iussa [g] fero, teq. isto corpore soluo.
Sic ait, & dextra crinem secat: omnis & una
Dilapsus [h] calor, [i] atque in uentos [k] uita recessit.

a Homer. Il. 163. b Roscidā appellat, quod ex humore nata sit. c Amplificatio colorum Iridis, ab additione numeri certi, pro incerto. d Propter crinem, quem ibi ablatura est: uel quod uita, secundum quosdam, in cerebro sita sit. e Crinem. s. f Plutoni ac Proserpinae. g A Iunone. h anima recedente, corpus friget. Vitam autem pro anima posuit, ut l. 4. Geor Tenues nascentem accersere uitas. i id est, uita; quam quidam a corde ad cerebrum usq. protendere uoluerunt. K Peruenuste hic ait, uitam id est, animam in uentum abysse, quod Latinis proprie Anima uentum significet: atq. ipsa uitalis anima, quae uegetat corpus, uento comparatur, quod ceu uentus e nexu corporis euolet. Quemadmodum & hic, Didonem dilapsam in uentum, ac ceu furtim, nemineq. praesentiscente ex oculis in auram euanuisse, canit. Vbiq. s. sibi constans, ac ex Platonicorum sententia animae mortalitatem adstruens, quam Epicurei, alyq. nonnulli, una cum corpore interire, docebant.

DIDONE. MORTVA QVID. ACCIDERIT

Didone fatis perfuncta, mox ab Iarba Getulorum rege, Carthago occupatur. Anna, relicta Africa, in Melitam insulam fugit: ibiq. perhumaniter a Batto rege, qui tum illic regnabat, excepta, biennium habitauit. Verum, cum a Pygmalione, Annae, Didonisq. fratre, ob hospitium Annae praebitũ, bello Battus peteretur, eidẽ suadere coepit, ut alio se cõferret. Illa, naui conscensa, recto cursu in agrum Laurentum delata fuit: ubi tum, pacata Italia, Aeneas, ductaq. uxore Lauinia, affluentissimis Latinorum opibus imperabat. Offendit hic casu in litore cum uno Achate illum nudis pedibus ambulantem: qui Annam errantem ibi conspicatus, uix sibi credens, eam ipsam esse: tandem & agnouit, & agnitam allocutus est: auditoq. Didonis casu, secum eam in regiam deduxit, ibiq. manere iussit. Verum, cum forte Lauinia uxor, pellicem sibi eam ante oculos adductam, suspicaretur, Annae insidiari coepit. Quae a Didone in somnis monita, ut suspectum hospitium fugeret, per fenestram nocte dilapsa, ad amnem Numicium uenit, ac in eum se praecipitauit. Postridie insanis clamoribus per Laurentem agrum diu quaesita fuit: sed, cum praeter uestigia ad fluuium usque nil appareret, uisa est clamantibus ex fluuio clare respondere: Placidi sum nympha Numici, Amne perenne latens, Anna Perenna uocor. Itaque deinde pro dea coli coepit. Haec ita sufficiant, si prius monuero, plane fabulosam esse hanc, tam ingeniose a summo hoc poeta subtiliterq. excogitatam, tam splendide, atque erudite tractatam, de Aenea, Didoneq. tragoediam: cuius ueram historicamq. narrationem, si quis forte requirat, pag. 349. contextus explanationi insertam, inueniet. Hoc amplius, apud Ausonium, & Marullum, prosopopoeiam Didonis legere est, quam uterque luculentissime ex uetusto quodam Graecorum, εἰς τὸν εἰκόνα Διδοῦς, epigrammate, in linguam Latinam transtulit.

AENEI-

AENEIDOS · LIB · V

ARGVMENTVM

Aeneas, relicta Carthagine, in Italiam nauigans, ui tẽpestatis in Siciliam defertur: ubi ab Aceste benigne exceptus, manibus Anchisae patris, quem superiori anno, eodem die, apud Drepanum sepeliuerat, anniuersarium sacrum facit, ludosq. ad tumulum eius instituit, suaq. uictoribus praemia decernit, nauali certamine uincit Cloanthus: Euryalus, Nysi dolo, cursu superat: Entellus senex, Daretẽ iuueniliter se iactantem, caestu uincit: sagittandi peritia superat Eurytion. prima tamen praemia, aetatis, dignitatisq. habita ratione, Acestae decernuntur, cuius sagitta in aerem emissa subito exarserat. Ascanius, in honorem Anchisae aui, cũ primae nobilitatis pueris, equestres ludos, pugnamq. imaginariam exhibet. Interea Troiae mulieres, hortatu Iridis, longaeq. nauigationis taedio, ignem in classem coniiciunt, quattuorq. naues exurunt: ceterae, subita a Ioue immissa pluuia, incendio sunt ereptae. Nocte sequenti Anchises, Aeneae, filio in somnis apparens, Iouis uerbis admonet, ut Nautae consilium secutus, mulieres, imbellesq. senes in Sicilia relinquat: ipse cũ iuuentutis robore, integraeq. aetatis flore in Italiam nauiget, Sibyllaeq. in primis antrum adeat: illius cum ductu ad se in campos Elysios esse peruenturum, ubi & posteritatis suae seriem, omniumq. instantium bellorum discat euentum. monitis itaque paternis morẽ gerens Aeneas, oppidum in Sicilia condit, nomine Acestam. eo & matrum, & senum bello inutilium coloniam transscribit: ipse cũ exercitus robore Italiã petit. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, nauiganti Aeneae mare tutum praestat. Palinurus in tanta securitate somno succũbens, una cũ gubernaculo in mare excutitur, eiusq. uicem supplet Aeneas. Atque haec quidem, summa est narrationis lib. v. cuius hypothesis, ex Homeri Iliados lib. XXIII. sumpta est, ubi, post interfectum singulari certamine Hectorẽ, Achilles Patroclo, amico suo cõiunctissimo, paullo ante ab Hectore caeso, magnificentissimum funus curauit, ludosq. & omnis generis, ut hic, certamina, instituit: nisi quod pro nauali certamine, equestre proelium; pro caestuum certamine, luctam instituisse Achillem, narrat Homerus.

{130 - 418}

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI IVRISCONSVLTI

a Hũc uers. nõnulli sextũ faciunt.
b Al. Allapsa.
c Al. Iris nutricem habitu. Sed nõ dlacet. Nõnulli, Iris tũ Beroen.
d Al. narrat.
e Al. Vrbi matres.
f Al. placitum.

NAVIGAT [a] Aeneas; Siculas defertur ad oras.
Hic manes celebrat patrios, una hospes Acestes:
Ludos ad tumulũ faciunt; certamina ponunt.
Prodigium est cunctis ardens delapsa [b] sagitta.
Iris, anum Beroen [c] habitu mentita senili,
Incendit naues, subitus quas uindicat imber.
In somnis, pater Anchises, quae bella gerenda,
Quoq. duce ad manes poßit descẽdere [d] monstrat.
Transscribit matres urbi, [e] populumq. uolentem:
Et placidum [f] Aeneas Palinurũ quaerit in undis.

ALIVD. INCERTI

In Siculas iterum terras fortuna reducit
Aenean: tumuloq. patris persoluit honorem.
Tum cogit naues incendere Troadas Iris.
Troes ibi linquunt socios. Venus anxia placat
Neptunum: Somnus Palinurum mergit in undis.

ALIVD. MONOSTICHON OVIDII. NASONIS

Manibus ad tumulum quincto celebrãtur honores.

ALIVD

Quinctus habet ludos, & claßem corripit ignis.

ALIVD

Quinctus habet uaria tumuli spectacula patris.

Elegans hic liber est, & si minus quã ceteri, elaboratus. Continet ẽt puerilis aetatis ludos, quos Homerus omisit. Forte, quod illic in armis; hic in otio: illic ad tumulum Patrocli admodum nuper ab Hectore caesi, hic ad Anchisae fato defuncti tumulum, exacto anno, maxima oĩum Troianorũ laetitia, sollẽnes ludi celebrantur. Quare hic in publico, cõiq. ludorũ gaudio, omnis aetatis mortales introducere uisum est.

NTEREA [a] medium [b] Aeneas iam claſſe tenebat
Certus [c] iter, fluctusq. atros [d] Aquilone ſecabat, [e]
Moenia [f] reſpiciens, [g] quae iam infelicis Eliſae
Collucent flammis, [h] quae tantum accenderit ignem
Cauſſa, latet: duri [i] magno ſed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid femina poſſit,
Triſte per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Vt [k] pelagus [l] tenuere rates: [m] nec iã [n] amplius ulla
Occurrit tellus; maria undique, & undiq. caelum;
Olli [o] caeruleus [p] ſupra caput adſtitit imber,

a Dum iſta Carthagine geruntur in luctu publico, et funus reginae curatur, exſequiaeq. parantur.

b Inter Africam, et Siciliam erat, quae prima inſularum in mari mediterraneo, Italiam petentibus occurrit. c Nauigandi in fatalem terram; a qua multis magnisq. tempeſtatibus ſeptem fere annos, fuerat excluſus. d Ingruente a Septemtrione procella, per quam Italiam conſequi non poterant: uel, atros uento, ut ex ſpecie genus intelligatur. e Nauigabat; per periphraſin.
f Carthaginienſium. g Eorum more, qui dulcem aliquem locum relinquere coguntur, quem numquam amplius ſint reuiſuri. h Incendio pyrae, in qua Didonis corpus cremabatur. i Non temere eſſe cogitabant Troiani, tantum ignem in urbe Carthagine lucere: ſed cum apud ſe conſideraret, quam indigne regina Aeneae fugam tulerit, & quam perdite eũ adamarit, facile ex antecedentibus quid lateat, augurabantur.
K Vbi altum ten. procul a litore prouectae.
l Maris profundum, a πελαγίζειν, aeſtuare, exundare; figurate pro, mari; ſicut Rates, pro, nauibus, ponuntur.
m Improprie: non enim ſunt naues hae, Rates: ſed ex ratibus fabricatae,
n Homer. Odyß. 12. & uide Macr. l. 5. Satur, c. 7.
o Antiſtoechon eſt, robuſtioris ſoni gratia ſic a poetis uſurpatum.
p Caerul. pro nigro hic uſurpatũ Tur. exiſtimat, ut Gr. κυάνεον, dicunt. Hort. colorem uiridiorem, qui Glaucus dicitur, hic intelligi mauult: quem Latini ueteres, a caeli colore, Caeſium appellarunt; tametſi caeruleum albo commiſtum, ſua temperie, Glaucum efficere putent nonnulli: perinde, ut fului, & nigri temperamento, uiridis color miſcetur.

Nocte,[a] hiemeq. feres, et inhorruit [b] unda tenebris.
Ipse [c] gubernator [d] puppi [e] Palinurus ab alta:
Heu [f] quianam [g] tanti cinxerunt aethera [h] nimbi?
Quidue pater [i] Neptune paras? Sic deinde locutus
Colligere [k] arma [l] iubet, ualidisq. incũbere remis,
Obliquatq. sinus [m] in uentum, ac talia fatur:
Magnanime Aenea, non,[n] si mihi Iuppiter auctor
Spondeat,[o] hoc sperem Italiam contingere caelo.
Mutati [p] trãsuersa [q] fremũt,[r] et uespere [s] ab atro[t]
Consurgunt uenti; atque in nubem cogitur [u] aer.

a Tenebras, & tempestatẽ inducens. b Horrorem nauigantibus incussit, & cum imminentibus tenebris sẽper augmentatus fuit: notum est.n. tranquillo caelo animũ ad serenam, nubilamq. lucem, & ingruentem noctem, aliter atque aliter affici. Quare & de rebus laetioribus, lucem: contra, de tristiorib. noctem oboriri, dicere solemus. c Emphasis. d Horroris ab insurgente tempestate amplificatio a persona Palinuri gubernatoris, qui, cũ trepidus deorum opem implorat, colligereq. uela tumultuarie imperat, omnem potiundae telluris optatae spem abijcit, nisi numinis alicuius fauore uertantur in melius uenti. e Qui locus gubernatoris est, clauum tanentis.

f Prosopopoeiam Palinuri ad Neptunum affingit, ad praesentis discriminis amplificationem. Ellipsis est, uerbi, Fatur, Inquit, aut similis alicuius uerbi. g Pontanus, Qui nam, legen. putat. Ser. tamen hanc lectionem adnoscit; pro, Cur, interrogandi aduerbio. Et sic scriptum uidi in 5. s. l.

h Nubes atrae, unde pluuiae oriuntur. Variae autem significationis est, Nimbus, quas subinde, dum ferret occasio, explicui. i Verecunda, ac modesta expostulatio. K Vela contrahere, non penitus deponere. infert .n. Obliquatq. sinus in uentum. l Quae Graeci, ὅπλα, dicunt.

m Velorum scilicet, q.d. Vela obliqua tendit. n Desperationis plena oratio, qua significat, tali aeris constitutione se in Italiam peruenire non posse. o Impossibilitatem, siue τὸ ἀδυνατον amplificat.

p Desperationis caußa erat, transuersus ab occasu uentus.

q Enallage partium orationis; pro, Transuersim.

r Elegans; sed remota metaphora est, ab animali ad non animal.

s Ab occasu: illi.n. uenti natura pluuij sunt, ut Auster, qui tepidus est.

t Ac proinde turbulento, & tempestuoso.

u Congregatur. nam ex aere in liquorem coacto, aut ex liquore in sublime eleuato, nubes gigni, existimant physici.

Nec nos obniti [a] contra, nec tendere tantum
Sufficimus. [b] superat quoniam fortuna, sequamur: [c]
Quoq. uocat, uertamus iter. nec litora longe
Fida [d] reor fraterna [e] Erycis, portusq. [f] Sicanos:
Si modo rite memor seruata [g] remetior astra. [h]
Tum pius Aeneas: Equidem [i] sic poscere [k] uentos
Iamdudum, & frustra cerno te tendere [l] contra;
Flecte [m] uiam uelis, an sit mihi gratior ulla,
Quoq. magis fessas [n] optem dimittere naues,
Quã quae Dardaniũ [o] tellus mihi seruat Acesten,
Et patris Anchisae gremio complectitur [p] ossa?
Haec ubi dicta, petunt portus, & uela [q] secundi
Intendunt zephyri. [r] fertur cita gurgite [s] classis:
Et tandem laeti notae [t] aduertuntur arenae.

a *Non ualemus obniti remis, neque tendere uelis aduersus insurgẽtem procellam. Vnde infert necessario, superãtis fortunae arbitrio nauim esse permittendam.* b *Hoc est, non satis sumus, aut nõ ualemus tãtum. Peruenuste, si Italici sermonis proprietatem inspicias.* c *Neque enim cum ea pugnandum.* d *Propter Acestis affinitatem.* e *Propter Erycèm, Veneris, & Butae filium, fratrem Aeneae ὁμομήτριον.* f *Per epexegesin; ostendit, quae litora intelligat. Porro, de portu Sicano, supra notaui nonulla, pag. 339. Hic autem aduerte primam huius uocis syllabam communem esse.* g *Obseruata.* h *Ad quorum obseruationem nauigatur: de quibus uide Arat. in Phaenom.* i *Consilium Palinuri approbat Aeneas tribus de caussis, quae clarae sunt.* K *Vt Sicilia propter occiduum uentum petenda sit. A necessario.* l *Cum uento aduerso obluctari: ut supra, Nec nos obniti contra, nec tendere t. Sufficimus.* m *Nauiga obliquatis uelis in Siciliam.* n *Pro, Feßos socios; per metonymiam.*
o *Natum Egesta, Hippotis Troiani filia.* p *Imitatur Lucr l. 1. Morte obita, quorum tellus complectitur ossa. Vide Macr. Sat. l. 6. c. 1.*
q *Prosperi nunc, uersis, flexisq. in Siciliam uelis, qui antea in recto cursu ab occasu transuersi, nauigantes ab Italia disiiciebant.*
r *Occidentalis .n. uentus est zephyrus, Euro perinde ad ortum oppositus, ut Septemtrionali Boreae Notus a meridie flans.*
s *Mari profundo; per Tapinosin.*
t *Pro, Ad notam arenam, Siciliam scilicet, quae nota erat; nam superiori anno in ea patrem Anchisen sepelierat Aeneas.*

At [a] procul excelso [b] miratus uertice montis
Aduentum, sociasq. rates, occurrit Acestes,
Horridus [c] in iaculis, & pelle [d] Libyssidis [e] ursae: [f]
Troia [g] Criniso [h] conceptum flumine mater
Quem genuit. ueterum non immemor ille parentũ
Gratatur [i] reduces, [k] & gaza [l] laetus [m] agresti [n]

a Sternit uiã ad congressum Acestis & Aeneae, quorũ illum uenationi per occasionẽ operã dantem inducit: unde ab habitu uenationis decore eũ circũscribit. b Aptissime hoc. nã, unde praesentius, quã e summo mõte subiectũ mare cõtempletur Acestes? ut sic Aeneae classem aduentantem conspiceret? Porro ex hoc loco, satis conuincitur, quod aperte Dionysius scribit, Drepani eum appulisse: quae Siciliae pars montosior reliquis exsistit. c Admirandus aut horribilis in iaculis. d Solent aũt heroes antiquitus ferarũ pellibus praecipueq. leonũ aut ursorum, delectari, ijsdemq. amiciri, ut apparerent horribiliores, ut Alexander Neapolit. lib. VI. c. 26. meminit. Et legimus l. 2. supra, Aenean, cum patrem efferre decreuisset, primum se leonis pelle instrauisse. Et hodie passim in Germania, alijsq. locis nonnullis mos est, ut nobiliores pellibus, uel lupinis uel ursinis uestiantur: fortasse ut priscorum habitum imitentur, qui initio animantium pellib. pro indumentis utebãtur. Quin & Gen. 3. legimus, huiusmodi tunicas ex pellibus factas, protoplastis primum datas, in usum necessarium Postea in delicijs, tum claris uiris, tum uenatoribus, esse coeperunt pelles. e Patronimicõs, pro Libycae dixit: quod ursis alijsq. feris abundaret Libya. Miratur Plinius, cum in annalib. proditum sit, Domitium Ahenobarbum, aedilem curulem, ursos Numidicos C, & totidem uenatores Aethiopas in circo dedisse, Numidicos dictum fuisse: cum, in Africa ursos non gigni, constet. f Hoc eo dictum Tur. existimat, quod feris abundet Libya, ac ideo pulcherrimae pelles inde afferebãtur. g Pro, Troiana: Acestem. n. ex Egesta uirgine Troiana, & Criniso, Siciliae fluuio, prognatũ ferunt. h Sunt qui hunc flu. Crimnisum uocent, ex uet. librorũ auctoritate. i Pro, Gratulatur, ueteri obsoletoq. uerbo, ut supra Dido, Gratare sorori, l. IV uersu 478. K Incolumes post annum redditos. l Barbara lexis: Persicum. n. uocabulum est, quo omnis opulentia significatur. m Gaudens eos aduenisse, praesenti fortuna eos excipit. Vel exp. Laetus. i. inter suos ob regni nouitatem in magno honore habitus.

n Hinc satis colligere est, ea tempestate regni Siculi munimenta fuisse admodum tenuia. Nec tamen hospitis humanitatem aspernatus est Aeneas.

Excipit,

Excipit, ac fessos opibus [a] solatur amicis.
Postera [b] cum primo stellas oriente [c] fugarat
Clara dies, socios [d] in coetum litore ab omni
Aduocat Aeneas, tumuliq. ex aggere [e] fatur.
Dardanidae magni, genus alto [f] a sanguine diuũ,
Annuus [g] exactis completus mensibus orbis,
Ex quo relliquias, [h] diuiniq. [i] ossa parentis
Condidimus terra, maestasq. [k] sacrauimus aras.
Iamq. dies, ni fallor, [l] adest, quẽ semper [m] acerbũ,
Semper honoratum [n] (sic dij uoluistis) habebo.

a *Quidam leg. hic Dapibus, pro Opib. quod in superiori uersu Opes complexus sit.*

b *Decori hic, ut ubique memor Virg. omissis ijs, quae otiose referentur, de Acestis humanitate, conuiuio, & id genus obuia beneuolentia; tum, quod ad hospitem Troiani sanguinis diuertat; tum etiã, quod ab eodem superiori anno summa cum humanitate exceptus fuerat, transit ad parasceuem sacrorum anniuersariorum patris, & certaminum publicorum, quae ex more ad mortuorum busta celebrabantur: auspicaturq. a temporis matutini descriptione periphrastica.*

c *effecerat, ut abijsse uiderentur: quae tamen semper fixae sunt.*

d *Militari more in concionem uocat eos, ut pronunciaret, quibus studijs aliquot dies essent transigendi.*

e *Lapidum aut terrae coaceruationem, qua tumulus muniretur, Aggerem hic uocat, ex quo Aenean ad Troianos loquentem inducit.*

f *A nobilitate & splendore gentis Troianae beneuolentiam capit. Priamus .n. & Anchises genus suum ad Iouem referebant.*

g *Anni periphrasis, qui ex XII. mensibus in orbem reuolutis constat.*

h *Vtrãmque, ut alibi monui, historiam adstruit, & eorum, qui Anchisen in Sicilia fato defunctum uolunt, & qui in Atho monte: unde, concremati ossa & cineres, quae Relliquias uocat, in Siciliam portasse, ibiq. condidisse, uideri potest.*

i *Dijs cari, & in felicium animorum coetum translati.*

K *Pro, nos maesti ob carissimi patris interitum, illi, ceu deo, aras consecrauimus, ad quas sacrificemus nunc.*

l *ob confusionem anni, quae erat apud maiores.*

m *Ob amissi parentis memoriam. Pietatis enim liberorum est, parentum mortem luctu prosequi.*

n *Anniuersaria memoria, propter eius apotheosin.*

Hunc ego Getulis [a] agerem si [b] syrtibus exsul, [c]
Argolico ue [d] mari deprensus, & urbe [e] Mycenae:
Annua uota [f] tamen, sollemnesq. [g] ordine [h] põpas
Exsequerer, strueremq. [i] suis [k] altaria donis.
Nunc ultro [l] ad cineres, ipsius & ossa parentis,
Haud equidẽ sine mente reor, sine [m] numine diuũ,
Adsumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo [n] agite, & cuncti laetũ [o] celebremus [p] honorẽ:
Poscamus uentos: atq. haec [q] me sacra quotannis

a Epitheticõs pro Libycis, a parte totum intelligẽs: sunt enim Libyae oppositae syrtes duae dispari magnitudine, pari tamen periculo: sic, ab attracta in cumulum arena, dictae: quibus modo rursus dispulsis eadem loca sunt in profundum praecipitia, adeo ut naues illapsas, suis uorticib. in gyrũ actas, absorbeant. b Amplificatio a maiori ducta a loci circumstantia.
c Ad maiorem amplificationem addit calamitosae fortunae uocabulum Exsul. d Ionio. Plus id, quam in syrtibus. significat enim, etiamsi inter medios hostes esset, illum se diem festum, uel inuitis hostibus habiturum. Nec ab re Argolicum dicit, uolens infestissimorum hostium, ad Troiam ducum, patriam innuere. Et ut ad summum progrediatur, addit ipsas Mycenas, ubi ipse Agamemnon imperarit. Distabant autem Mycenae ab Argis, VI ∞. DCCC. passibus. e Singulari numero ait, Mycenae, pro, Mycenarum: ut Mycene, es. f Complosio exstа, geminata syllaba.
g Epexegesi declarat, quae uocet Annua uota. h πόμπας Graeci, missiones exponunt, a πέμπω. Latinis porro hac uoce signatur, omnis sollemnis apparatus ad ostentationem & triumphi speciem. Vnde ludorũ, spectaculorum, sacrificiorum sollemnes, Pompae dicuntur, ἀπὸ τοῦ πομπεύειν. i. triumphare. i Pro, Instruerem. Est autem periphrasis uerbi, sacrificare: q d. mactarem ad eius altaria hostias, ut diuo. K Congruis: uel, sibi debitis. l Praeter nostrum consilium, cum iter esset in Italiã. Quare addit, Haud equidem sine mente reor, sine n. diuum, ut scilicet, anniuersarium sacrum patri facerent. m Vide Chil. Adagior. cap. Non sine dijs. n Epilogus constans exhortatione ad sacra concelebranda.
o Pro, Laeti celebremus. p non dicit, exsequias: uult. n quasi a numine uentos posci. Vnde uentorum potestatem Anchisae h. tribui, Lactant. auctor est. q id est, rogemus, ut hic urbe felicib. auspicijs condita & templo Veneri genitrici, id genus sacri quotannis sibi fieri patiatur; ut. s pro numine cultus, diuinos honores boni consulat.

Vrbe

Vrbe[a] *uelit posita templis sibi ferre dicatis.*
Bina[b] *boum uobis Troia generatus Acestes*
Dat numero capita in naues.[c] *adhibete*[d] *penates*
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes.
Praeterea, si nona[e] *diem mortalibus almum*
Aurora extulerit, radijsq.[f] *retexerit orbem,*
Prima citae[g] *Teucris ponam certamina classis.*
Quiq. pedum cursu ualet, & qui uiribus[h] *audax:*
Aut iaculo incedit melior,[i] *leuibusue sagittis;*
Seu crudo[k] *fidit pugnam committere caestu,*[l]
Cūcti adsint, meritaeq. exspectēt praemia palmae.

a *Vrbē intellige, quā in Sicilia, cōdidisse fertur, non eā, quā in Italia de Lauiniae nomine statuisse memoriae proditur.* b *Singulis nauib. duos boues sua liberalitate donat Acestes rex.* c *Dat in naues, Latine dixit, cadē forma, qua Plaut. Aulul. Nummos in uiros distribuere.* d *Tum Troianos, tum Siculos, idq. uel propter communem patriam, uel, quod loci genij sint. his inter epulas sacrificari uult, ut moris fuisse quibusdam in locis priscis mortalibus comperio: & sane l. 3. Aen. idem fecisse Aenean in Strophadib. insulis legetis.* e *Alludere uidetur ad sacrū nouēdiale, in funerib. potētiorū fieri solitū. Vbi, primo die, mortuus domū suā referebatur, ac ibiaē dies 7. asseruabatur: octauo cremabatur: nono reliquiae sepeliebātur. Vnde, Pulueres nouēdiales apud Horat. & feriae inde Nouēdiales appellabantur, quod antiquitus nono quoq. die ad nouendialia sacrificia cōueniretur: nimirū ad sepeliendū mortuū aut foris, aut aliquādo domi suae. Vnde consuetudo irrepsit, ut dij penates in priuatis domibus colerētur.* f *Copia.* g *Velocioris nauis.* h *Hoc nōnulli ad pedū uelocitatē referunt: quā recte, aliorū esto iudiciū. Ego sane, si, quod sentio, proloqui liberū est, non dubitauerim, quin ad caestus certamē referatur, uersumq. ab hoc secundū, Seu crudo &c. huic statim subnectendū esse: queadmodū, cōsultis uet. libris, cū eius uersus sniam nō satis assequerer, didici. Hoc amplius, quo referāt cōiūctionē Seu, qui prioris sniae sunt, nō intelligo: & in ludorū celebratione caestuū certamen, sagittariorū, ut manifestū est, certamē praecedit.* i *Praestātior. Vult autē hoc per Endyadin Ser. dictū, pro Iactu sagittarum, ut uacet cōiunctio enclitica Ve. Sed nimis, opinor, durum hoc fuerit.* K *duro. nam ex crudis boum tergoribus plūbo insuto cōficiebatur.* l *Clauae genus, pilas plumbeas corio bubulo insutas habens, a caed ndo dictū: unde & cum diphthongo scribi debet. nā sine diphthongo, secundi ordinis, zonam illam uirgineam, quam maritus prima nocte dissoluere solet apud ueteres, significat.*

Orc

a Tacendi periphrasis, ut supra aliquoties monui. Propert. Quisquis ades, linguis uir mulierq. fave.

b Coronate

Ore fauete[a] omnes, & cingite[b] tempora ramis.
Sic fatus, uelat materna[c] tempora myrto.
Hoc Helymus[d] facit, hoc aeui maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius: sequitur quos cetera pubes.
Ille[e] e concilio multis cum millibus[f] ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterua.
Hic[g] duo[h] rite mero[i] libans carchesia[k] Baccho,
Fūdit humi,[l] duo lacte nouo, duo sanguine[m] sacro:

capita frondibus, aut corollis ex arborum ramis contextis. c Veneri dicata, forte, quod ex ea, bina olei uiniq. genera fiant. Hort. d Anchisae filius nothus, ut Lycophron scribit, qui cum Aceste rege, in Siciliā missus est, comes Panopes, teste Virg. hoc ipso lib. Tum duo Trinacrij iuuenes, Helymusq. Panopesq. Assueti siluis, comites senioris Acestae.

e Aeneas. f Numeri amplificatio decora. g Homer. Il. 250.

h Cur ex singulis duo, & cur unum, pro unius anima, non sufficiat, rationem adferunt, quod duabus partibus homo, anima. s. & corpore, hoc corruptibili, illa immortali, conflatus sit. Sed confer, obsecro, cum hoc loco uers. 305. lib. 3. Aen. ubi Andromache uni Hectori geminas aras sacrauerat. Opinor equidem rationes non admodum obuias esse, etsi per se facillimae uideantur.

i Puro uino, non diluto, per metonymiam.

K Poculi genus, quod Graecis tantum notum fuiße existimant, procerum & circa medium nonnihil compreßum, mediocriterq. ansatum, uerum ansis a summo ad infimum pertingentibus, Asclepiades a re nautica uocis etymon deductum arbitratur. Vide plura apud Macrob. l. 5. c. 21. Athenaeum l. 11. deinde Crinit. & Baysium. Polluc. l. 1. Onomast. Apollonij scholiast. l. 1. Argon. Hesych. & Sophoclem. Pherecydes scribit, Iouem pro mercede concubitus Alcmenae aureum carchesium dediße. l Fundi inferias signif. quas Gr. χοὰς, uocant. T.

m uictimarum. Porro, quare sanguine, lacte, & uino Anchisae parentatum sit, has adsert rationes Hort. ut s. per uinum diuinitatem, per lac caelestis animae puritatem, per sanguinem, hominem aliquando mortalē fuisse, significent. Romulum tamen lacte, non uino, libasse, Plin. l. 14. c. 12. auctor est. Numae regis etiam lex Postumio huiusmodi lata est: Vino rogum ne respargito. Quod tamen sanxiße illum, propter rei inopiam, notissimum est. Eadem lege, ex imputata uite libari uina dijs, nefas statuit.

Purpu-

Purpureosq.[a] iacit flores, ac talia fatur.
Salue[b] sancte parens, iterum[c] saluete recepti[d]
Nequidquã cineres,[e] animaeq.[f] umbraeq. pater-
Non[g] licuit fines Italos, fataliaq. arua, (nae;
Nec tecũ Ausoniũ, quicũq. est, quaerere[h] Tibrin.
Dixerat haec: adytis[i] cũ lubricus anguis[k] ab imis
Septem[l] ingens gyros, septena[m] uolumina traxit,

a Purpurei caloris rosas: idq. uel propter amabilẽ illius floris speciẽ; uel, quod purpurea rosa, Veneris sãguine tincta, in eius tutela esse credatur: uel etiam, quod, cum sanguinei coloris sit, uita in sanguine esse credatur. b Beneuolentia, a religione, & pietate erga patrem. c Ser. post Iterum censet distinguendum: quod, cũ sepeliret eum, dixerit Aeneas, Salue, & uale. d Alludere uidetur ad historiam Diomedis, qui cineres Anchisae, ablatos, restituere postea oraculo monitus fuit. e Hic iterum respicere uidetur ad eorum opinionem, qui Anchisae cineres, ab Aenea in Siciliam delatos, existimant: nisi quis malit hic Cineres, pro ossibus, aut corpore, accipi. Paullo supra tamen, Nunc ultro ad cineres ipsius, & ossa parentis Adsumus: utramque sententiam complectitur. Tametsi nil uetet simpliciter accipere, ut mortuus, crematus, & humatus in Sicilia credatur. f Iamblichus memoriae prodidit, Mercurium scriptum reliquisse, duas homini inesse animas; unam sensitiuam; alteram, rationalem. Quin & quattuor esse in homine animas, uegetatiuã, uitalem, sensualem, intellectualem, philosophi dixere, Vide Coel. lib. 15. c. 23 ant. lect. Porro antiquitus persuasum fuit, mortuorum umbras in sepulcris degere; atque hinc libamina, parentationes, & inferiae, quae sepultorum tumulis inferebantur. g Pathos; aetiologia exornat. h Diserte ait, Quaerere Tibrim, quem septem iam annos per maria, & terras summo studio quaesitum, nondum inuenire potuerit. i Penitissimis sacri tumuli locis; cõponitur hoc uerbum ab α, priuatiua particula, & δύω, ingredior, quasi dicas ἄδυτον, i. inaccessibilem locum. Vnde factũ est, ut pro secretiori loco tẽpli, ad quẽ nulli erat aditus, praeterquã sacerdoti, acciperetur. K Serpens exiuit e tumulo Anchisae, quod fausti, auspicatiq. ominis fuisse arbitrãtur. Porro hoc saepe usu uenisse cõstat, nõ solũ priscis illis tẽporib. ut & apud Sil. e tumulo Murrhi; sed & recẽtiori aetate Lutetiae Parisiorũ, ex Karlmanni, Gallorũ regis, sepulchro. Nasci eos putauit Pythagoras, si quãdo ex sepulcris emicuerit, e spinae humanae medulla putrefacta. l Septẽ ait, ob septenarij perfectionem, & dignitatem. m Pro, septẽ; quod satis familiare est poetis, ut s. numeri specie abutantur.

Amplexus

Amplexus placide [a] tumulum, lapsusq. per aras
Caeruleae [b] cui terga notae, maculosus & auro
Squamam incendebat [c] fulgor: ceu [d] nubibus [e] arcus
Mille [f] trahit uarios aduerso [g] Sole colores.
Obstupuit [h] uisu Aeneas: ille agmine [i] longo
Tandem inter pateras, [k] & leuia pocula serpens, [l]
Libauitq. [m] dapes, rursusq. innoxius [n] imo
Successit [o] tumulo, & depasta [p] altaria liquit.
Hoc [q] magis incoeptos genitori instaurat honores,

a Leniter, benigne, ac minus infeste.

b Describit serpentem a colore maculoso, ac ī aurum fulgēte; cuiusmodi in serpentū squamis ubique uidere est. c Serpentis descriptionem comparatione ab Iride ducta illustrat, ac uelut ob oculos ponit. d Metaphora, a rei similitudine ducta. e Pro, In nubibus; per Ellypsin. f Certus pro incerto numerus: quod frequens est. g Neque enim umquam, nisi contra Solem oppositus, apparet, nec aliter creari potest, teste Arist. in Meteor.

h Et sane merito: cui enim non monstri simile uideatur, serpentem e terra exeuntem, aras depascentem, rursusq. eodem unde profectus esset redeuntem citra omnem circumstantium laesionem, aut periculum.

i Tractu, ductuq., ut aliquoties supra notaui, et praecipue lib. 3. ad h. uer. Inter opima uirum leni fluit agmine Tibris. Ab agendo scilicet, perquam uenuste dictum. K Non placet, quod hic quidam notat, Pateras has, esse ea pocula, quae paullo ante Carchesia appellata sunt. Nam, si Patera, a patendo denominationem duxit, Carchesiaq. sint pocula procera, & circa mediam partem compressa, ut supra monui, eam expositionem huic loco minime conuenire, quis non uidet? An uero existimare par est, tam ieiunum, uerborumq. inopem fuisse Virgil. ut, in re diuersissima, iisdem uti uocabulis, necesse habuerit? Non arbitror, & satis acta probant. Quin, ut hic supersedeam, affirmare non dubitem, simpliciter, ut aiunt, Pateras hic usurpari, & per Leuia pocula, Carchesia, prius instructa, intelligi.

l Serpens, hic particip. est, non nomen. m Leniter gustauit.

n Quippe, qui nemini nocuerit.

o Irrepsit in tumulum, ubi hostiae flamma absumpta essent: nisi quis, Depasta altaria, malit intelligere, quasi ipse serpens ea depastus sit.

p Id est, tamdiu permansit, quamdiu cuncta aris superposita flamma consumeret. q Fausto hoc accepto omine Aeneas, parenti ab integro sacrificare aggreditur.

Incertus [a] genium ne [b] loci, famulum ne parentis
Esse putet. caedit [c] quinas [d] de more [e] bidentes, [f]
Totq. sues, totidem nigrantes terga iuuencos:
Vinaq. [g] fundebat pateris, animamq. [h] uocabat
Anchisae magni, [i] manesq. Acheronte [k] remissos. [l]
Necnon [m] & socij, quae cuique est copia, [n] laeti
Dona ferunt, [o] onerantq. [p] aras, mactātq. [q] iuuēcos.

a Caussa ab integro sacra instaurandi. b Vide plurima de his, apud Censorin. de die nat. c. 2. ubi cuilibet locum unum tantum genium assignat: domibus uero coniugatorum binos. Vide supra lib. 2. pag. 279. quae de Genijs notata sunt. c Tur. existimat sacra, dicta Solitaurilia, hic innui. d Ad numeri quinarij potentiam respexisse uidetur, quam nonnulli, rerum abditarum obseruatores, maximam esse credunt, nec septenario cedere, quamuis plurima de eo praedicentur. e Homer. Il. 250. f Vide quae notaui pag. 253. de bidentibus. g Hom. Il. 251. h Vel, ut propitia, fauensq. praesentē beneuolentiam, & uota acciperet; uel, Vocabat; pro, inuocabat, tamquam ἀποθεώσει in deos relatam. Porro de ratione conclamandi, & uocandi animas in praecedentibus aliquoties memini. i Hoc cognomento epithetico censebantur penates dij Troianorum. K Ab inferis, Acherontem porro unū ex decantatis illis inferorum amnibus, nemo est, qui ignoret: & lib. VI. fusior de eodem instituetur explicatio. l Anchisae animam ab inferis reuersam. T. Vide Ser. Credebantur autem manes in sepulcris infusis libaminibus uictitare: id quod nunc maxime uerisimile fuit, cum inde serpens erepens, & eodem se recipiens, uisui obiectus fuisset. Sed, nil necesse est, omnia hic physice, aut allegorice expendere, ne absurdae tandem cum ludibrio subsultent explicationes. m Principis inde pium exemplum optimi ciues sequuntur; ac summo studio certatim suo quisque munere funguntur. n Alacres, & lubentes. o Dona ferre, hic dictum; pro, uictimas caedere ad aras, quidam uolunt: sed, non conuenire, duplici ratione conuinci potest. Vna, quod praecedat, Quae cuique est copia (quod, Dona, pro muneridus oblatis, simpliciter accipi, satis ostendit;) altera, quod unum idemq. bis dixisse superuacanee, coargui posset Virgilius: subdit enim, Mactantq. iuuencos; quod equidem cōueniētius, de uictimis caesis exponi, arbitror. p Effusam Troianorum in sacra, quibus operabantur, liberalitatem, arguit: nisi malis mactatis iuuencis aras fuisse onustas, ut sit hysteron proteron. q Partim in altaribus pro uictimis concremandos; partim in epulis seruandos.

Ordine

Ordine ahena [a] locant alij: fusiq. [b] per herbam
Subijciunt uerubus prunas, & uiscera [c] torrent.
Exspectata [d] dies aderat: nonamq. serena
Auroram Phaethontis [e] equi iam luce uehebant:
Famaq. [f] finitimos, & clari nomen Acestae
Excierat. laeto complerant litora coetu
Visuri Aeneadas: [g] pars & certare [h] parati.
Munera [i] principio ante [k] oculos, circoq. [l] locantur

a Ollas, quas Graeci, χύτρας, uocant, ad aquam calefaciendā: ut & I. C. Paull. in L. cum de lanionis. §. 3 Asinam ff. de fund. instru. scriptum reliquit, his uerbis. Nec multum refert inter cacabos, & ahenum, quod supra focum pendet: hoc, aqua ad potandum calefit: in illis, pulmentarium coquitur. b Antiquam consuetudinem, qua epulum in funeribus, itemq. anniuersarijs sacris heroum dabatur, celebrat. c Assant iuuencorum uiscera. Viscus proprie dicitur, omne id, quod in animantibus sub corio est. Hinc, Viscerari, carnes distribuere: & Visceratio distributio illa carnis, quae in sacris sollemnibus, & clarorum uirorum funeribus fieri consueuit. d Perfectis rite sacris, transit obiter Virg. ad descriptionem temporis matutini, ac diei, in quem certamina pronunciata erant. Homerus uero Achillem suum libando per totam noctem fatigatum, sopori componit: quem deinde suauiter dormientem, ducum, ad tentorium conuenientium, strepitus, e somno excitat. Inde erectum illum sedentem, ac concionantem fingit; & paullo post equestri certamini, propositis praemijs, incumbentem: Virgilius autē pro equestri, nauale certamen supposuit; quod iam aggreditur. e Solares equos intelligit. Cur autem Phaethontis appellet, ex Ouidij fabula 2. Metam. clarum euadit. Fingūt enim, Phaethontem, precario Solis patris sui currum regendum accepisse, ac paullo post per gubernandi inscitiam, totum orbem conflagrasse: ipsumq. in Eridanum curru excussum: ob quod sorores eius maerore contabescentes in populos arbores conuersae sunt.

f Homer. Iliad. 252.

g Troianos; per antonomasiam, a duce Aenea.

h Pro, ad certandum; Graeca locutio.

i Quae scilicet uirtutem excitare possent.

K Imitatione Homerica, lib. 23. Iliad.

l Alludit ad Romanorum morem, qui suos circos ludis destinatos habebant.

In medio,

In medio sacri[a] tripodes, uiridesq. coronae,[b]
Et palmae[c] pretium[d] uictoribus, armaq., & [e] ostro
Perfusae[f] uestes, argenti, auriq. talenta:[g]

a Quales sacrari solent S. Vel, tã pulchri, ut sacros credas. Respicit, opinor, ad Delphicũ tripodẽ, in quẽ Phoebas uaticinatura descẽdebat. Hic autẽ accipi eos putarim, pro illis aerijs, aut mensis tribus pedibus fultis. b Vt rei bellicae, sic & certaminum publicorũ, quondam erant coronae, uel potius corollae, ex herbis, uel arborum frondib. ramisue nexae: ut oleagineae, salignae, gramineae, laureae, myrteae, quernae, & quae ex apio, idq. genus alijs herbis fiebant. c Quae initio diu commune oĩum sacrorum certaminum praemiũ erat, cũ postea singuli ludi peculiares arbores, & herbas, quibus uictores coronarentur, sibi delegerint. Haec, ante laurũ, peculiariter Phoebo cõsecrata fuit, & uictoriae uerũ symbolum habitum, ea re, quod singulare quiddã huic arbori inesse uideatur, quod uiris fortib. & certaminum uictorib. peculiariter cõueniat. Neque .n. ut alia pleraque, si grauius onus ĩponas, quã ferre posse uideatur palma, rei pondere deorsum cedet, aut opprimi se patietur, sed aduersus idipsum insurgẽs incuruabitur, & quasi obluctãs uim afferenti oneri resistet, Auctor Plutar. 8. Symposiac. Fructus eius in Hispania, praesertim maritimis locis natae, mites sunt, cum contra in Africa dulcissimi sint, sed non durabiles. Omnium clarissimae sunt regiae palmae Babylone natae, in Bagoae horto, ubi Persarum regibus seruabantur olim. Alexandri milites, Plinio teste, palmis uiridibus in Gedrosis strangulati sunt. Tanta enim musteis suauitas est, ut mãdẽdi finis non sine periculo fiat. In primis autem Hierichuntem palmetis illustrem scriptores celebrant. Porro, cum pro uictoria Palmam usurpant, non id prima fit palmae significatione, sed metaphorica; quod scilicet uictoribus in praemium daretur.

d Praemium certaminis uicti: per appositionem, ut Gram. norunt.

e Ostrum ab ostreis dictum, color in glauco austerus, irascenti mari similis, & subrubens: unde, Vestis ostrina. Porro Cõchilium, murex ostrum, saepe in eadem significatione ponuntur.

f Periphrastice; pro, Vestes purpureae, aut certe non dissimiles.

g Carpense exemplar habet, Talentum: & rectissime, meo iudicio; cum postea in praemiorum distributione, uictori Cloantho, Aeneas, magnum det ferre talentum: & quam facile librariorum incuria Talenta, pro, Talentum irrepere potuerit, facile norunt ij, qui, uel aliquando castigatoris munere functi sunt uel aliquantulum operae in ueterum librorum lectione posuerint.

Et tuba [a] commiſſos [b] medio canit aggere [c] ludos.
Prima pares ineunt grauibus [d] certamina [e] remis
Quattuor ex omni delectae claſſe carinae.
Velocem Mneſtheus [f] agit acri remige Piſtrin, [g]

a Veterum certaminum conſuetudinē oſtendit, Romanorumq. ī auſpicandis ludis morē, qui antequā ludos aggrederentur, tuba ſignum dabant, hoc eſt, claßicum canebant: ſiue, ut tum ſpectatores animis, oculisq. adeſſent; ſiue, ut, qui nondum cōueniſſent, iam undique ſine mora cōfluerēt. Quod & hodie ubiq. obſeruari uidemus. b Incoeptos. ſic, Pugnā cōmittere, i. inchoare, etſi non ignorē, aliter quoq. accipi. c Ex aggere, hoc eſt, editiori loco; ut clangor eius longius, & melius audiatur. d Hinc nauiū uaſtitatem colligere eſt. e Enallage numeri. f Vnus Aeneae comitum, qui ab Aſſaraco rege originem duxit, teſte eod. Virg. l. XII. Et genus Aſſaraci Mneſtheus. g Piſtrin, & Piſtricen (nā utrumq. in hac ſignificatione inueniri, mox oſtendam) belluam marinā, eamq. pilis ueſtitā eſſe tradunt, tāta etiam corporis magnitudine, ut ducenum cubitorum in mari Indico, Plinio teſte, reperti ſint: inter quas & balneae quaternum iugerum longitudine, & anguillae tricenos pedes longae recenſentur. Hanc autem belluam, Arato, Higynoq. teſtibus, olim pro ſigno in caelum translatam, idem, quod in mari nomen habuerat, nomen retinuiſſe Ciceronis in Arat. aliquot locis, clarum eſt. Ait .n. Spiniferā ſubter caudā piſtricis adhaeſit, & trib. alijs aus quattuor locis, quos ſtudio hic omitto. Vnde non ſatis mirari poßum, Perottum, Piſtricen dici, negare auſum: praeſertim, cum eius rei locupletiſſimum teſtem Ciceronem legere potuerit. Nec uero Seruij, in libri 3. Aen. uerſ. 427. diſtinctionem admitto, qua, Piſtrin, ſemper de naui; Piſtricē de bellua marina intelligi debere aſſerit. Germanicus .n. Caeſar in Arato, pro caeleſti ſigno, Piſtrin, uſurpat: Auſter Piſtris agit duo ſidera: perlegit unū. Nāq. aries ſupra Piſtrin, piſcesq. feretur. Quod ipſum, nō dubito, quin a marina bellua nomē habeat: ut et tot alia ſidera, noīa ſua, ex terris, prout res earum fuerunt, ſuſtuliſſe, et īmutata retinere, ī cōfeſſo eſt. Vnde effici exiſtimo, et Piſtricē, et Piſtrin, belluā marinā ſignificare. Quod autē Mneſthei naui, Piſtris nomē fuerit, idipſum, cū Nonio, Aldoq. ſeniore (quē immerito reprehēdit Erythraeus) reliquisq. Manutijs, a marinae belluae ſimilitudine ei īditū, aſſerere nō uereor: quātūcūq. alijs placeat, ἀπὸ τοῦ πρίζειν τὰ κύματα, Priſtin, nō Piſtrin hic legendum. Cōſului ſane ſuper hac re, ut et mihi ipſo, et alijs ſatisfacerē, ſex oīno uetuſtiſſimos, probatiſſimosq. ſ. libros, (inter quos et Carpēſe exēplar fuit,) in quib. mirum cōſēſum animaduerti: oībus hoc loco Piſtrin habētib. ſed l. 3. uer. 427. Piſtrix, excepto uno, qui Piſtris habebat.

Mox[a] *Italus Mnestheus, genus a quo nōīe Mēmi:*
Ingentemq. Gyas[b] *ingenti mole Chimaeram,*[c]
Vrbis opus: triplici[d] *pubes quā Dardana uersu,*
Impellunt: terno[e] *consurgunt ordine remi.*
Sergestusque,[f] *domus tenet a quo Sergia nomen,*
Centauro[g] *inuehitur magna:*[h] *Scyllaq.*[i] *Cloanthus*
Caerulea:[k] *genus unde tibi*[l] *Romane Cluenti.*
Est[m] *procul in pelago saxum,*[n] *spumantia contra*
Litora: quod tumidis submersum tunditur[o] *olim*

a *Repetitio eiusdem personae, dedita opera facta a Virgil. ut s. Mēmiorum familiā origine & antiquitate donaret: quem & paullo post Sergiorum Cluentiorum gentem celebrat.* b *Secundae nauis ducē facit Gyan, uirum Troianum nobilem, cui a corporis robore nomen factum uidetur, quasi γύιον: tametsi nonnihil scriptura uariat.* c *Nauis nomē ingenti mole & prodigiosae uastitatis; quale est etiam monstrum unde denominationem accepit: Alludens, opinor, ad illud Hesiodi in Theogon. χίμαιραν μεγάλω, ubi eam ex Echidna & Typhione prognatam esse scribit, tribus capitib. terribilem, leonis, caprae & draconis. Quod & Homer. 6. Iliad. scribit, & Latine reddens Lucret. sic canit: Prima leo, postrema draco, media ipsa Chimaera.* d *Triremem describit, per ἀναχρονισμὸν cum satis constet, belli Troiani tempore nondum eas fuisse uisas.*

e *Pro, tribus ordinibus. ac per epexegesin exponit, quid intelligat per Triplicem uersum.* f *Tertius dux, cum Centauro sua Sergesthus, nobilis Troianus, & Aeneae comes erat. Hinc omnis familia Sergia nomen traxisse creditur. Hinc L. Sergius Catilina, hinc Sergius ille Paullus: haud dubie ortus fuit: ut & Sergius Galba Romanorum Imperator, reliquiq. Sergiae gentis uiri.*

g *Nauis nomen a Centauri effigie, quam in puppi depictam habebat.*

h *sub. naui: ut Ter. in prologo Eu. Eas se non negat Personas transtulisse in Eunuchū suam Ex Graeca. Pro, in fabulā suam Eunuchū dictā. Donat.*

i *Quartus dux, cum sua naui Scylla, Cloanthos.*

K *nigra. nam caeruleum ad nigrum uergit.*

l *Per apostrophen ad Cluentium uariat orationem.*

m *Scopuli descriptio a situ & habitu uario, & mergorum usu.*

n *Scopulus, interdum e fluctib. exstans, nonnumquam sub aqua cum nauigantium periculo latens.*

o *Subinde, interdum: ut Horat. lib. 1. Ser. ep. 1. Vt pueris olim dant crustula blandi Doctores.*

Fluctibus, hiberni [a] condunt [b] ubi sidera Cori: [c]
Tranquillo [d] silet, [e] immotaq. attollitur unda
Campus, [f] & apricis statio [g] gratissima [h] mergis.
Hic uiridem Aeneas frondenti ex ilice [i] metam [k]
Constituit signum nautis pater, unde [l] reuerti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.

a Quando hibernus fluctus maximus excurrit, cum maxime intumescunt maria, ac maritima etiã loca inundant. b Amplissime: nam, ubi seuere incipiunt, sua rabie caelum nubibus plane obtegunt. c Venti; species pro genere. Corus autẽ uentus est ab occasu solstitiali spirans, (Argesten Graeci, & Zephyron uocant,) a quo proxime ab aequinoctiali flat Fauonius. Corus cum exortu Arcturi, diebus fere XI. ante autumnale aequinoctium flare incipit: &, quia uicinus iis est, qui ad Septemtriones habitant, fit, ut frigore etiam proxime ad illos accedat; maximeque interdum saeuiat: id quod, heu nimium, anno 1571. cum in Belgio essem, aliquot diebus, maxime cum periculo, fortunarumque deminutione, ac detrimento, uidi: cum passim domus corruere, annosas, ac mirae uastitatis arbores stirpitus euelli; alias (quod nimis radicatae erant) per medium cannae in modum frãgi, & aggeres in maritimis locis perrumpi, metu diuinae irae confecti, pauidiq. ciues adspicere cogerentur. Paullopost, apud Louanienses, amplissima D. Petri turris, lateris unius parte, uersus orientalem plagam collapsa, horrendam diu ciuibus ruinam minitata est, sed adhuc, immensa Dei Opt. Max. clementia, immota stat, & multum, diuq. mansura speratur. d Cum mare tranquillum est. e Metaphora, ab animali sumpta, ac ad non amimal, scopulum s. translata, ostendere conatur, tranquillo mari scopulum illum, ex summa aqua ita exstare, ut procul conspiciatur; quod alioqui pleno mari sub aquis, ceu breuia, latet. f Saxi illius latitudinem intel. quasi qer similitudinem; ostenditq. eius usum, quippe ubi mergi ad Solem apricantur. g Gratus locus ad cõponendum se ad Solem. Venusta metaphora ducta a tranquillo loco, ubi naues consistere solent in tuto. h Aues sunt aquaticae, quib. peculiare est, sub aquis mersis urinando, aliquanto inde interuallo rursus emergere. Vnde & nomen acceperunt. i Fortasse quod illa arbor funesta sit, eoq. ludis funebrib. cõuenientissima. Quin & Didonem l. IV. induxit poeta ex ilice pyrum sibi construentem. K Terminũ, & finẽ, quo cursus dirigatur: quemadmodum unde cursus initium fiebat, Carceres, aut Repagulum dicebatur. l A caussa finali erectae ilicis, quae tanto interuallo esset cõspicua, stãtib. circa repagula in procinctu ad prosiliendum, & cursum inchoandum.

Tum

Tum[a] loca ſorte legunt: ipſiq.[b] in puppibus auro
Ductores[c] longe effulgent, oſtroq.[d] decori.
Cetera populea[e] uelatur fronde iuuentus;
Nudatosq.[f] humeros oleo[g] perfuſa niteſcit.
Conſidunt tranſtris;[h] intentaq.[i] brachia; remis
Intenti,[k] exſpectant ſignum: exſultantiaq. haurit[l]
Corda pudor[m] pulſans, laudumq.[n] arrecta cupido.
Inde, ubi clara[o] dedit ſonitũ tuba, finibus[p] omnes
(Haud mora) proſiluere[q] ſuis. ferit aethera clamor
Nauticus:[r] adductis[s] ſpumant freta uerſa lacertis.

a Proxima fuit, ut loca ſortirentur duces, unde ad ſignũ eſfunderẽtur. b Obiter ad narrationis ſplendorem ducum, aut iuuenũ, breues proſopographias addit, ab habitu. c Duces certaminis; non gubernatores, ſed, domini. d Muricis, & conchylij liquor, artificum temperatura purpureus color fit, in uiolaceum tendens: accipiuntur tamen perſaepe pro ipſa purpura, ut dixi ſup. e Velantur remiges corollis populneis, quod ſcilicet uictoria in hoc certamine magna uirtute, magnisq. laboribus remigantium praecipue pariendi ſit: populus autem Herculi τῷ ἀκαμάτῳ, id eſt, omnibus laboribus indefeſſo, ſacra erat. teſte Virg. in Bucol. Populus Alcidae gratiſsima. f Vt ſi expeditiores ad remigium eſſent. g Oleo ſorte eos unxere, quod membra oleum recreet, firmetq. contra algores, corpusq. tepefaciat. Solẽt & pugiles luctaturi eo perfundi. ut firmiores redderẽtur, feſſiq. cum in flumen inſilirent (ut Romae ex Campo Martio in Tiberim) ne algore aquae corpus obrigeat. h Iugis, ſiue tabulis, in quibus remigatur. i Al. Nudataq. ut Pierius ex antiquo lib. eruit: ſex tamen ſcripta Aldi Manutij exemplaria in hanc lectionem conſentiunt, unum eſt, quod pro, Intenti, in ſeq. uerſ. Attenti, habet. K Animo, & corpore (ſ. qui intenta remis brachia habebãt) ad ſignum, quod exſpectabatur, intenti erant. l Pro, Exhaurit, i. exomet. ſubſiliunt. n. pauore, aut ſpe. Vel, (ut Caeſar Scal.) exhaurit ſpiritibus. m Metus, ne ſ. in extremis ſint pulſans corda eorum palpitantia, & inter ſpem, metumq. luctantia. n Spes obtinendae palmae, ſeu uictoriae. o Modulata cõpoſitio, rẽ fere ob oculos ponens, ut non narrare, ſed uidendam oſtẽdere uideri poſſit. p Loco, unde excurſus fiebat, qui alias, Carceres; alias, Repugnacula dici ſolet. q Metaphora, ab animali ad naues. r Hunc clamorem Graeci κέλευσμα, uocant. ſ Prius impetuoſius rapta fuit compoſitio: nunc lentior eſt, quod rei naturae, per ſe graui, ac laborioſae, ut ſic loquar, cõueniẽs eſt.

Infindunt [a] pariter ſulcos : totumq. dehiſcit
Conuulſum [b] remis, roſtriſq. ruentibus aequor.
Non [c] tam praecipites [d] bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntq. [e] effuſi carcere [f] currus :
Nec ſic immiſſis aurigae undantia [g] lora
Concuſſere iugis, [h] proniq. [i] in uerbera pendent.
Tum plauſu, [k] fremituq. uirum, ſtudijsq. fauentum
Conſonat omne [l] nemus: uocemq. incluſa [m] uolutãt
Litora : pulſati colles clamore reſultant.
Effugit ante alios, primusq. elabitur undis
Turbã iter, [n] fremitũq. Gyas. [o] quẽ deinde Cloãthus
Conſequitur melior [p] remis, ſed pondere pinus [q]
Tarda tenet. poſt hos aequo diſcrimine [r] Piſtris, [s]
Centaurusq. [t] locum tendunt ſuperate priorem. [u]
Et nunc Piſtris habet, nunc uictam praeterit ingẽs
Centaurus, nec una ambae, iunctisq. feruntur

a Sic Ecloga 4. Quae cingere muris opida, quae iubcãt telluri infindere ſulcos, id eſt, findẽdo incidere: uel, ut Põp. Laet. hic notat. Infindunt, i. ualde findunt.
b Metaphora peruenuſta.
c Homer. Il. 256.
d Feſtinãtes.

e Amplificat celeritatem, quam in praecedenti uocula, Corripuere, notarat. f Pro, Carceribus. g Large effuſa, & quodammodo fluentia, eleganti metaphora ſignificat lora. h Iugalibus equis.
i Elegans aurigae, flagello equos urgentis ad curſum effuſum, hypotyposis.
K Feſtiua hypotypoſi certantium ſtudium, oculis ſubijcit : inſurgitq. hyperbolis, metaphorisq. ad clamorem plauſum, his illisq. fauentium oculis, indicatum, uelut ex tabella ob oculos ponendum.
l Echo ſignif. ut & ſeq. uerſ. m Incluſam uocem magno ſono reddunt.
n Id eſt, in ipſo principio.
o Hoc loco ſemel admonendum duxi, poetam uarietatis cauſſa, modo ipſos duces, modo pro ducibus nauium nomina uſurpare.
p Vel, remigandi peritior, figurate: uel, remis inſtructior quidem, at nauis pondere tardius mouebatur. Supra: Aut iaculo incedit melior, leuibusq. ſagittis. q Materia, pro re: nauis. Et exp. Tenet; pro, tenetur, & retinetur ſuo pondere tarda pinus. r Interſtitio, interuallo.
ſ Mneſthei nauis. t Nauis Sergeſti. porro hi duces, cum aequis frontibus agantur, certatim alter alterum ſuperare contendunt. u Id eſt, tertium. nam Gyas primus, Cloanthus ſecundus: q.d. Priorem inter ſe.

Fronti-

Frontibus,[a] *& longa ſulcant*[b] *uada ſalſa carina.*
Iamq. propinquabant[c] *ſcopulo,*[d] *metamq. tenebãt;*
Cum princeps, medioq. Gyas in gurgite uictor,[e]
Rectorem nauis[f] *compellat uoce Menoeten:*
Quo tantum mihi dexter abis? huc[g] *dirige curſum:*
Lit[h] *ama,*[i] *et laeuas ſtrigãt*[k] *ſine palmula*[l] *cautes:*[m]
Altum[n] *alij teneant. Dixit: ſed caeca*[o] *Menoetes*
Saxa timens, proram pelagi detorquet[p] *ad undas.*
Quo diuerſus[q] *abis? iterum: pete ſaxa, Menoete:*
Cum clamore Gyas reuocabat:[r] *& ecce Cloanthũ*

a Proris per metaphoram. b Pro, nauigant; per periphraſim; & metaphoram. Sulcare.n. eſt ſulcos facere, & terram proſcindere aratro: nũc ait proſcindere, aut ſulcare uada ſalſa, pro, mare. c Occaſio interioris certaminis, inter Gyam, & Cloanthũ, qui proxime praecurrentis tergo inſtabat. d Saxo, in quo, ut meta, ſignum fixum ſtabat. itaque nauigando hoc luſtrandum erat. e Pro tempore ſcilicet, at non ita, ut iam in hoc certamine palmam eſſet meritus; reliquos enim modico interuallo reliquerat, qui eum conſequi & poterant, & etiam praeterire; quantumuis iam in curſu primus, ac metae proximus praecurreret.

f Chimaerae ſ. g Digito commonſtrat, quo torqueri nauem uelit Gyas, gubernatoriq. ſuae imperat. h Saxum proximum, quod circumlegendũ erat: apta translatione a ſolida continenti; quod pari modo hic ſcopulus pulſetur mari. i Pete, aut tene: quod ea, quae amamus, firmiter tenere ſoleamus. K Radat leniter fundum. l Palmulas uocant extremas remorum partes, quod quandã protentae palmae ſimilitudinem habere uideãtur. Hinc Catul. de Phaſelo: Siue palmulis Opus uolare forte, ſiue linteo. m Sunt ſaxa aſpera, & abrupta, quae nunc Cautes, nunc ſcopuli, dicũtur a Virgil. n q.d. Profundum alij petant, cum uictoriae periculo: at nos, quib. palma propemodum in manu eſt, tuto compendium nauigationis circa ſaxum teneamus. ne quis nos inter nauem, & ſcopulum occupet. o Hom. Il. 255. & ſane concinna, & uenuſta eſt translatio, nã exp. pro laterib. ſub aqua ſcopulis. p Dirigit ad profundum. q Quid. hic ita diſtinguunt. Quo diuerſus abis iterũ? petes. Menoete: Quidã ſic: Quo diuer. abis? iterũ pete ſa. Menoete. Primũ ĩperãtis eſt, alterũ admirãtis, tertiũ uero hoc, per ĩdignationẽ ĩterrogãtis. r His uerb. reuocabat Menoetẽ A ſimilitudine fugitiuũ, qui aut fuga, aut diſceſſu reuocãtur. Cõſimili rõne, nimiũ a ſcopulo, ſaxorum latentium metu, exorbitantem Menoetem, a procurſu reuocat.

Respicit instantem [a] tergo, et propiora [b] tenentem.
Ille [c] inter nauemq. Gyae, scopulosq. sonantes
Radit [d] iter laeuum interior, [e] subitusq. [f] priorem
Praeterit, & metis tenet aequora tuta [g] relictis.
Tum uero exarsit iuueni dolor [h] ossibus ingens:
Nec lacrymis [i] caruere genae: segnemq. Menoeté,
Oblitus decorisq. sui, sociumq. [k] salutis, [l]
In mare praecipitem puppi deturbat ab alta.
Ipse [m] gubernaculo rector subit: ipse magister, [n]
Hortaturq. [o] uiros, clauumq. ad litora torquet.
At grauis, [p] ut fundo [q] uix tandé redditus imo est
Iam senior, madidaq. fluit in ueste Menoetes,
Summa petit scopuli, siccaq. in rupe resedit.
Illum & labentem Teucri, & risere natantem;
Et salsos rident reuomentem pectore fluctus.
Hic [r] laeta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto, Mnestheoq. [s], Gyan superare [t] morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloq. propinquat:

a Vrgenté, & proxime a tergo haerentem.
b Proxima, Enallage gradus: uel, etiã nõ peccauerit, qui Propiora simpliciter accipiat.
c Cloanthus.
d Legit, & nauigat, inter dextram Gyae nauẽ, & laeuum scopulum.
e Velociter subiens medium spatium, praecurrentem Gyan, non solum occupat sed & praeterit, & anteuertit.
f Hom. Il. 254.
g Profunda, non pericula per saxa latentia.
h Dolorem autem uicti generositatis indicium esse, lib. 3. Georg. ostendit, ubi illum inter animosi equi signa commemorat.
i A signis generosi animi, & excelsi, aliena imperitia palmam sibi praeripi indigne ferentis.
K Quorum salus agebatur, deiecto gubernatore.
l Periclitabantur .n. quod per ipsum ducem, gubernandi imperitum, nauis gubernaretur: uel, quod, eo clauum tenente, nulla uictoriae adipiscendae spes superesset.
m Gyas.
n Gubernator nauis.
o Ad incumbendum remis, totis uirib.
p Suspendit parumper narrationem, & per occasionem obiter ad delectandum Menoetae fortunam refert.
q Ellipsis praepositionis, Ex.
r Omissis praecurrentibus, perspicuo ordine ad reliquos duos transit, quĩ proxime sequebantur.
s Dissyllabum est Mnestheo, per synaeresin, Eo, in unam syllabam contracto; idq. ex uersus necessitate.
t Inscitia gubernantis.

Nec

Nec tota tamen ille [a] prior praeeunte carina:
Parte [b] prior: partẽ [c] roſtro premit aemula Piſtris.
At [d] media ſocios incedens [e] naue per ipſos
Hortatur Mneſtheus. nunc [f] nunc inſurgite remis
Hectorei [g] ſocij; [h] Troiae quos ſorte [i] ſuprema
Delegi comites: [k] nunc illas [l] promite uires,
Nunc animos, quibus in Getulis [m] Syrtibus uſi,
Ionioq. [n] mari, Maleaeq. [o] ſequacibus [p] undis.
Nõ iã [q] prima [r] peto Mneſtheus: [s] neq. uincere certo:
(Quãquã [t] o) ſed [u] ſuperẽt, quibus hoc Neptune dedi
(ſti:

a Sergeſtas non in totã praecedebat Mneſtheũ, ſed parte prorae tantummodo. b q. d. ſola prora eminebat nauis Sergeſti. c Centauri ſ. Piſtris roſtro ad uincendum aemula urget. d Hom. Il. 254. e In re ludicra duci, ceu in ſeria, decorem attribuit. f Repetitio uoculae, Nunc, mirum pathos habet.
g A memoria, & recordatione Hectoris eos ad feſtinandum hortatur, Hectoreos appellans, tamquam Hectoris uirtutem, & audaciam referentes; ut eos ſibi conciliet. h Comi appellatione beneuolentiam captat, & ad uirtutem ſocios hortatur, commoda ante geſtorum commemoratione.
i Troiae ſorte ſupr. i. poſt exciſam Troiam.
K Hom. Il. 254. l Emphaticῶs. m Pro, Libycis; neq. n. Syrtes in Getulis ſunt, nec cõtra Getulos iacent, ſed magis ad occidentalẽ plagã uergunt. Verum, ſi quis dicat ex parte totum intelligere Virgilium, cur errare iudicetur, non uideo. n Iuxta Charybdim. o Malea, Laconiae promontorium eſt, a rege quodam Argiuorum ita dictum, ut ſuo loco notaui.
p Non temere ſic ait. nam mare, quo illud promontorium pulſetur, adeo eſt infeſtum, & importuoſum, ut non niſi longiſſimo circumductu a nautis ſuperetur: qui, ubi maxime ſe periculum euaſiſſe exiſtimãt; iamq. plane ſecuros ſe, adeoq. liberatos credunt; rurſus fluctus eos perſequitur, retrahitq. in periculum ineluctabile, unde ſe expedire non poſſint.
q Verecunda ſtudij extenuatio, ad uitandum dedecus. ſi poſtremus ad litus redeat. r Primas partes, ſeu uictoriam.
ſ Emphaticῶs, uolens innuere ſe non infimum inter Troianos duces eſſe.
t Pathos, per reticentiam: aut correctio uerecunda, non reijcientis quidem uictoriam, ſi contingat, at affectantis etiam: q. d. Quamquam non abnuerem uictoriam, atque utinam ea contingeret etiam.
u Per auerſionem hoc ipſum rurſus fortunae arbitrio relinquit; oſtendens uictoriam non ab humanis uiribus, ſed ab ipſo Deo pendere.

Extremos[a] pudeat rediiſſe. hoc uincite [b] ciues,
Et prohibete neſas. [c] Olli [d] certamine ſummo [e]
Procumbunt. uaſtis tremit ictibus aerea [f] puppis:
Subtrahiturq. [g] ſolum. [h] tũ [i] creber anhelitus artus,
Aridaq. [k] ora quatit: ſudor fluit undique riuis. [l]
Attulit ipſe uiris optatum caſus [m] honorem.
Namq. furens animi, [n] dũ prorã ad ſaxa ſuburget [o]
Interior, [p] ſpatioq. [q] ſubit Sergeſtus iniquo,
Infelix ſaxis in procurrentibus [r] haeſit.
Concuſſae cautes, [s] & acuto in murice [t] remi

a *A turpi deterret ſuos. Occupet extremum ſcabies; mihi turpe relinqui eſt. Quem uer. luculentiſſime explanauit Aldus Manutius, Paulli F. in ſuis in Artem Horatij commentarijs.* b *q.d. hoc ſit uictoriae loco, nõ cõmittere, ut extremi redeatis. Eſt. n. nonnihil intra mediocritatem conſiſtere, ſi ſumma aſſequi nequeas.* c *Summum dedecus.* d *Hom. Il. 255.* e *Trãſit ad ſtudij in remigando amplificationem, cum relicta meta certatim carceres repeterent.* f *Non re uera aerea, ſed firma. fortis: ut, Iunctosq. temo trahat aereus orbes.* g *Remigum in remigando, agendoq. celeritatem oſtendit.* h *Mare intelligit. nam Soli appellatione omne id contineri uolunt, quod ijs ſubijcitur, quae aliquid ſuſtinent, & rei cuipiam ceu fundamẽtum ſubijciuntur. Eodem modo Ouid. ipſum caelum ſtellarum Solum uocat, Meta. lib. 1. Aſtra tenent caeleſte ſolum.* i *Perelegans certantium omni ſtudio de palma hypotypoſis.* K *Siccitatem faucium e calore notat: q.d. ſiccas, & ſiti exuſtas fauces.* l *Tamquam per riuos: more remorum.* m *Occaſio ipſa Mneſtheo, Cloanthoq ſpem obtinendae uictoriae affert.* n *Pro, furens animo: ut, Diſcrucior animi, Amens animi: phraſes comicis, reliquisq. poetis familiariſſimae.* o *Leuiter urget, & dirigit. Sub n. in compoſitione minuit ſimplicis ſignificationem. ſententia autem haec eſt: Dum Sergeſtus, ſtudio euitandi cautes longius a ſcopulo procurrentes, proram aliquantulum in aliam partem dirigere conatur, in illas impegit, remosq. fregit.* p *Interior, pro, Siniſterior, hic dictum eſſe, putat Coel. l. 9. c. 10. quem S. ſeq. at Tur. ſic exp. Interior, i. qui breuiore ad metã ſpatio tendebat.* q *Agitur in ſpatiũ ſcopuloſum.* r *In mare e ſcopulo opinione longius porrectis, ac latentib. ut nauigantes facilius fallere potuerint.* ſ *Saxa latentia.* t *Saxi acumine. Cautes, ſiue ſaxa nunc Muricem uocat, trãslata ſimilitudine a piſciculo, quẽ Gr. κογχύλιον, nos Muricẽ appellamus, qui & inter oſtrea numeratur, & eius liquore purpureo ueſtes tinguntur. Hoc autẽ loco pro ſaxo aſpero uſurpatur, propter corticis, tum ſcabritiem, tum duritiem.*

Obnixi

Obnixi[a] crepuere, illisaq. prora pependit.[b]
Consurgunt nautae, & magno clamore morantur:[c]
Ferratasq. sudes,[d] & acuta cuspide contos[e]
Expediunt, fractosq. legunt[f] in gurgite remos.
At laetus Mnestheus, successuq.[g] acrior ipso,
Agmine[h] remorum celeri, uentisq. uocatis,
Prona[i] petit maria, et pelago decurrit[k] aperto,[l]
Qualis[m] spelunca subito[n] commota columba,[o]
Cui domus,[p] & dulces latebrosa in punice[q] nidi,
Fertur in arua uolans, plausumq.[r] exterrita pēnis[s]

a Illisi, impactiq. remi uerberando dissiliere in partes. b Nutauit, librauit sese. Pompo. Haesit in latentibus saxis, seu libramēto pēdens. Hort.

c Retro agunt. d Sunt, qui hoc loco Trudes legen. putent, reclamante priori syllaba, quam, originis suae ratione, produci par est. Porro hoc instrumenti genus quoddam est, quo in re quapiam protrudenda utimur. Tacit. lib.3. Quidam trudib. aut furcis inertem molē prosternere. e Nautica instrumenta, acutum in capite ferrum habentia, quib. utuntur ad loca nauibus opportuna exploranda. f Colligunt. Ceterum Sergesti exemplo hic monemur, ne temere nos periculo obijciamus, humani casus incōstantiā obliti: ut supra Menoetis exemplo, ad audendum, & ne nimis simus timidi; ubi res audaciam postulat. g Peruenuste humani ingenij naturam exprimit, quod successu alitur, ac redditur alacrius. h Actu, ab Agendo, ut supra monui saepius, & praecipue, ubi ait, Leni fluit agmine Tibris: nisi quis malit hic, pro remorum multitudine accipi. i Vicina litoribus. unde altum, est longe positum. K Haeret in natura maris; quod, quo a litore discedas longius, semper altius esse uidetur. Quare diserte ait, Decurrere ex alto mari ad litus. l Vbi nulli scopuli, nullae cautes erant. m Cōparatione a colūbae natura, uolatusq. ratione sumpta, amplificat, primū post successum superati Sergesti, uelocitatem: deinde aequabile cursum ad praeteruehendos Gyan, & Cloanthum. n Leui strepitu in praecipitē uolatū sedibus, nidoq. exturbatur columba. o Harum uolatus, initio uehemens est, & impetuosus, quo fit, ut durare nō possint, etsi in sui uolatus principio a paucis auib. superari posse credantur. p Metaphoricῶs colūbaria, Domus colūbarū appellat, ut quid humani ingenij laude dignum, ijs tribuat. q Saxo; species pro genere. r Stridorē ingentē cōcitato uolatu edit: inde, quietior est, adeo ut īmotis alis transnare aerem uideatur. s Hoc male cū Exterrita iungit Ser. neq. n. pēnis suis exterrita dat plausum magnum: sed clamore, aut strepitu aliquo exterrita.

Dat tecto [a] ingentem; mox aere lapsa quieto [b]
Radit [c] iter liquidũ, celeres neque commouet alas.
Sic Mnestheus: sic ipsa fuga secat [d] ultima [e] Pistris
Aequora: sic illam fert impetus ipse uolantem.
Et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum, breuibusq. [f] uadis, frustraq. [g] uocantem
Auxilia, & fractis [h] discentem [i] currere remis.
Inde [k] Gyan, ipsamq. [l] ingenti mole Chimaeram
Consequitur: cedit, quoniam spoliata magistro [m] est.
Solus iamq. ipso superest in fine Cloanthus:
Quem [n] petit, & summis adnixus uiribus urget.
Tum [o] uero ingeminat [p] clamor: cunctiq. sequentẽ
Instigant [q] studijs: resonat clamoribus aether.

a A loco; nam, ut domesticae columbae sub tectis, ita siluestres ĩ arboribus nidulantur.

b Tuto, securo, & a periculis libero.

c Secat purum aerem.

d Hinc forte argumentum sumũt, qui Pristis, non Pistris legendum praecipiunt; quod scilicet Virg. sic scripserit, & hic ad Pristis nomen alludat, tamquam ἀπὸ τοῦ πρίζειν τὰ κύματα, formatum sit. Fateor: non inscitum illud est, nec inuenustum. Nec displiceret huiusmodi etymologia, si non ad eandem formam plurima alia, recte cogitata, recteq. scripta, peruerti posse intelligerem. e Trium nauium de uictoria certantium: nam Sergestus adhuc in cautibus luctabatur. f Vada breuia, sunt saxa sub aquae superficie ita latentia, ut nauigantibus non sint conspicua. g Neque enim ullus in medio mari aderat, qui uellet in ipso certaminis periculo ei auxiliari.

h Prouerbij speciem habet, pro eo, quod est, tenui praesidio niti.

i Venuste, ac festiue: nam magnae artis est, fractis remis nauigare, aut tendere quo uelis.

K Instat proxime praecurrenti Gyae, quẽ perleui momento occupauit, quod docto gubernatore orbatus esset.

l Expolitio: nauem scilicet Gyae ductoris.

m Gubernatore, quem paullo ante e puppi praecipitem dederat.

n Quem s. Cloanthum insequitur Mnestheus.

o Homer. Iliad. 260.

p Enallage generis; pro, ingeminatur.

q Spectatores in litore collecti, fauore Mnestheum sequentem exstimulabant.

Hi[a] propriũ[b] decus, et partũ indignãtur[c] honorẽ,
Ni teneant; uitamq.[d] uolunt pro laude pacisci.
Hos[e] successus alit. possunt,[f] quia posse uidentur.[g]
Et fors aequatis coepissent praemia rostris,[h]
Ni[i] palmas[k] ponto tendens utrasque Cloanthus,
Fudissetq. preces, diuosq. in uota uocasset.
Dij,[l] quibus imperiũ pelagi, quorũ aequora[m] curro,
Vobis laetus ego hoc candentem[n] in litore taurũ
Constituam ante aras, uoti reus,[o] extaq. salsos
Porriciam[p] in fluctus, et uina liquentia[q] fundam.
Dixit: eumq. imis sub fluctibus audijt omnis

a Cloãthi socij, qui iã uictoriam prope manu tenebant.

b Quasi iã certum uictoria parta, & proprium.

c Sic exp. Hort. Cloanthi socij ualde ĩdigne ferunt, quod uictoriam, iam fere partam, sibi praeripi paterentur: maluntq. uitam deponere, quam uictoriae laudem amittere. Scr. paullo aliter, sed nõ satis se explicat. Ego, hoc modo exponere, non dubitarim: Socij Cloanthi; illo successu, quem adhuc habuerant, adeoq. uictoria ipsa, quam certo sperare poterant, plane se indignos iudicant, nisi teneant, & tueantur partum honorem, ipsa certaminis uictoria. Porro, ut sic exponam, mouet unum Ciceronis exemplum, lib. 1. de Inuent. qui eodem plane modo uerbum, Indignari, intelligere mihi uidetur. Deinde, inquit, cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem oportet, & dicere, ea, quae indignantur aduersarij, tibi quoque indigna uideri. d Ex pacto uitam cum laude mutare. Scal. e Posteriores Mnesihei socios, quos uincere aliena fortuna magis quam sua uirtute contingit. f Persuasum haberet se uincere posse, quod tergo Cloanthi haereret. g Sperantes uictoriam ex opinione spectantium. h Proris, ut aequatis frontibus currerent.

i Festiuum commentum, sed pium tamen, quo monemur, uictoriam non humanis uirib. sed diuino auxilio contingere. K Pro, palmam utramque.

l Beneuolentia, cum eos deos marinos uocat: q. d. Dij maris.

m Figuratum est, & rarum; sicut & illud, Nauigo mare.

n Candidum, cum alioquin ferrum candere dicatur.

o Debitor. unde uota soluentes, dicimus absolutos. hinc illud in Bucol. Damnabis tu quoque uotis, i. reos facies. p Porricere, uerbum est sacrificantibus sollẽne, ut ex Verannio notauit Macr. Sat. l. 3. c. 2. ubi etiam rationem adsignat, cur in fluctus exta se porrecturum polliceatur, cum in aram, aut focum soleant porrici. q Vide uers. 776. h. lib.

Nereidum,

Nereidū,[a] Phorciq.[b] chorus, Panopoeaq.[c] uirgo:
Et pater ipse manu magna Portunus [d] euntem
Impulit. illa noto citius, uolucriq. sagitta
Ad terram fugit, & portu se condidit alto.
Tum satus [e] Anchisa, cunctis [f] ex more uocatis,
Victorem magna [g] praeconis uoce Cloanthum [h]
Declarat,[i] uiridiq.[k] aduelat tempora [l] lauro:
Muneraq.[m] in naues ternos [n] optare iuuencos,
Vinaq., & argenti [o] magnum dat ferre [p] talētum[q]
Ipsis praecipuos ductoribus addit honores:[r]

a Nympharum marinarum, Nerei, & Doridis, Hesiodo in Theogon. filiae hae fuerunt numero quinquaginta.

b Hunc Hesiodus, Ponti, ac Terrae filium esse canit: alij, Thoseae, ac Neptuni filium produnt, teste Var. ac Corsicae, Sardiniaeq. imperasse: tandemq. ab Atlante nauali proelio uictum, mari haustum, & marinum deum factum fuisse.

c Vna filiarum Nerei. quam Hesiodus πανόπλω, uocauit, ab aquarum perspicuitate, ὡς πᾶν ὄπλεσαν. d Portuum custos, & praeses, a Gr. Palaemon, a nostris Melicerta dictus. e Aeneae periphrasis.

f Ad imitationem sacrorum certaminum per praeconem loco edito sollemniter uictorem Cloanthum pronunciari iubet, ne sua laude uirtus defraudetur. g Clara, quae ab omnibus exaudiri potuerit. h Pronunciat: significantissima uoce usus est. i Forte non errauerit, qui hic Virgilium dissimulanter ad naualem Augusti de Antonio uictoriam respicere dixerit. K Recte uiridi, tamquam semper uirenti, ut cui ne hieme quidem decidunt folia. l Caput: per synecdochen, pars pro toto. m Hoc, uel ad Declarat, uel ad Dat ferre, referri potest. Arguit autem optimi principis tum magnificentiam, tum effusam liberalitatem in socios. n Tres in singulas naues. An uero illos duos intelligat, qui singulis nauib. paullo ante ab Aceste donati sunt, & unum a se in singulas naues additum, non ausim affirmare. o Hom. Il. 223. p Pro, Dat ferendum. Quinctil. l. 9. c. 3. q Hinc satis liquet, supra, uers. 112. Talentum, non Talenta legendum esse: quod & ibi monui. Nisi forte malis, illud sic exponere. Argenti, auriq. talenta, tamquā duo fuerint; unum auri, alterum argenti, talenta. Sed nec hoc cōuenire uidetur: nāque hic unius dūtaxat talēti mētio fit, alterū uero desiderari uidebit, qui sic uolet. Nimis autem inique fecerit, qui tam grauem supinae obliuionis notā Virgilio inurat, quasi sui ipse memor non fuerit. r Munera honoraria amplissima, ac honorificentissima.

Victori

Victori chlamydem[a] *auratā : quā plurima circum*
Purpura Maeandro[b] *duplici Meliboea*[c] *cucurrit:*
Intextusq.[d] *puer*[e] *frondosa*[f] *regius Ida*
Veloces iaculo ceruos , cursuq. fatigat ,[g]
Acer , anhelanti[h] *similis:quem praepes*[i] *ab Ida*
Sublimem pedibus rapuit Iouis[k] *armiger uncis :*
Longaeui palmas nequidquam[l] *ad sidera tendunt*
Custodes , saeuitq.[m] *canum latratus in*[n] *auras .*
At , qui deinde locum tenuit uirtute secundum ,[o]
Leuibus[p] *huic hamis*[q] *consertam , auroq. trilicem*
Loricam,[r] *quam Demoleo*[s] *detraxerat ipse*
Victor , apud rapidum Simoenta sub Ilio[t] *alto ,*

a *Vestē praetextam, eandemq. Phrygiā, i. acu pictā. T. Chlamys, aūt uestis militaris breuior fuit, artiorque pallio. Quidā idē existimāt esse cū paludamēto: certe Macedones pro paludamento, chlamyde usos fuisse cōstat. Strabo chlamydis effigiem , & terrae habitabilis eandem fuisse, lib. 2. scribit.* b *Maeandrum, Nonio teste, hic intel. picturae genus, in labyrinthorum morē flexuosis ambagibus implexū, quod oris chlamydum addi solet.* c *Pro, Meliboeensis.* d *Hom. Il. 123.* e *Significat Ganymedis imaginem , chlamydi fuisse intextam .* f *Ellipsis praepositionis, In.* g *Insequitur in uenatione.* h *Hypotyposis pueri a cursu fatigati.* i *Volans celeriter.* K *Aquilae periphrasis . Homer. autem canit eum a dijs ipsis raptū ad pocillandum,* παρὰ τὸ οἰνοχοεύειν τῷ Διὶ. l *Aut mirantes, aut increpantes deos. Ser.* m *Non quide, quod ipse latratus in pictura fuerit auditus, sed quod canum simulacra ita effigiata , ut latrantibus essent similia .* n *Pro , Ad auras ; ut in auras exierit .*
o *Mnestheum intell. qui casu magis quam uirtute secundas partes in certamine nactus erat.* p *Mnestheo.* q *Squamis ferreis consertam , & tribus licijs per eas currentibus ornatam. T . Est autem hamus, ferreus circulus in loricis : quae inde Hamatae dici possunt , quod catenulis consertis contextae sint hodie ; etsi olim ex loris , crudoq. corio fieri solebant, ut supra monui, pag. 322.* r *Hom. Il. 261. inducit Achillem Eumelo thoracem donantem, quem ipse Astaeropaeo detraxerat.* s *Hosti Graeco, ad Ilium pugnante. Allusisse autem hic Virgilium censet Hort. ad Demoleonta, & Phlegraeum , centauros prodigiosi roboris .*
t *Graecorum imitatione , longam uocalem , alio sequente , contraxit . Quemadmodum & lib. 3. supra , Insulae Ionio in magno , diphthongum finalem , sequen. uocali corripuit .*

a Pro, habendam, δὶ δῶσιν ἔχειν. Graecorum more.
b Mnestheo.
c Amplificatio roboris Demolei, a signo: unde laus Aeneae celebratur, qui tantum uirum in pugna fuderit.

Donat habere [a] uiro, [b] decus, & tutamē in armis.
Vix [c] illam [d] famuli Phegeus, Sagarisq. ferebant
Multiplicem, [e] connixi [f] humeris: indutus at olim
Demoleus cursu [g] palantes [h] Troas agebat.
Tertia [i] dona facit, geminos ex aere lebetas,
Cymbiaq. [k] argento perfecta, atque aspera [l] signis.
Iamq. [m] adeo donati omnes, [n] opibusq. superbi,
Puniceis ibant euincti tempora [o] taenis; [p]
Cum [q] saeuo e scopulo multa uix arte [r] reuulsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,

d Homer. Il.53. 270. e Varie complicatam: quia paulloante Trilicem dixit, quasi triplicem; nunc Multiplicem, per amplificationem. f Vt pondus & magnitudinem eius coarguat. g Vel hinc, robur Demolei colligas licet. neque.n. fieri potest, quin gyganteis uiribus homo fuerit, si ea armatus, Troianos fugientes, cursu persequi solebat. h In diuersum fugientes: deducta metaphora ab errantib. bobus: uel, ut nonnulli existimarunt, a palis castrorum huc illuc translatis, i Homer. Il.258. K Cymbion, teste Didymo, poculi genus est oblongum & angustum, nauigio simile; quod Gr. κυμβὴν, appellat, inde hoc poculum κύμβιον. Sed Dionys. Samius, teste Athenaeo, idem putat esse Cymbion. cum eo, quod Homer. κισσύβιον, nominat, quod ex cissi.i. hederae ligno confici soleat. Macrob. Sat. l.v c.21. perperam existimat ea ueteres ignorasse: cum apud Var. Cymbium; apud Andronic. Carchesium reperiatur: ut, Florem antlabant Liberi ex carchesiis. Nonius. l opere sculptili elaborata. m Homer. Il,257. n Qui in certamine uicerant. o Capita, per synecdochen: id quod signum erat uictoriae. p In multis lib. legitur per 3. syllabas Taeniis, ut sit dactylus in sexta sede. sed, si uerum est, quod h. Ser. annotat, nihil ista circuitione opus est; existimat.n. Taena & Taenia dici posse. Est aūt, teste Festo, Taenia proprie fascia, quo caput ligatur: Graeca dictio est, quā sic Verrius exp. ut dicat esse laneū ornamētū capitis honorati. Ego tamē hic malim accipere pro tota uitta abusiue, cū proprie sint Taeniae, uittarū extremitates, quae ab infulis propendent, ut indic. Virg. l.7. Fit tortile collo Aurū ingēs coluber, fit longae taenia uittae. q Trāsitio ad Sergestū in certamine ultimū: in cuius appulsus amplificatione mire disertus est Virg. & faciē incrustatae, tamquam ob oculos ponit. r id est, uirtute. Paul. Manut.

Irrisam

Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis [a] saepe uiae deprensus in aggere [b] serpens,
Aerea [c] quē obliquū rota transiit, aut grauis ictu
Seminecem liquit saxo, lacerumq. uiator,
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte [d] ferox, ardensq. [e] oculis, & sibila colla
Arduus attollens. pars [f] uulnere clauda [g] retētat
Nexantem nodis, seq. in sua membra plicantem.
Tali [h] remigio nauis se tarda mouebat:
Vela [i] facit [k] tamen, & plenis subit ostia [l] uelis:
Sergestum Aeneas promisso [m] munere donat,
Seruatam ob nauem laetus, sociosq. reductos,
Olli [n] serua [o] datur, [p] operū [q] haud ignara Mineruae,

a Comparatio uenusta, a serpentis, rotarū ictu fracti, natura.

b in editiore mediae uiae loco, per quem uehicula aguntur. A parte totam rotam uocat Aeream; nam rotarum circumferentiae dumtaxat ferreis laminis munitae sunt. c In quibusdam uet. s. l. Tractus. sed haec lectio probata iamdudū est a ueris doctis, eamq. confirmant s. l. sex. d Priore. s. nam lingua & capite ueneno armatus est. e Ab irae signis. f Posterior pars saucia. g Metaphora ab animantib. quae pedibus utuntur. h Applicatio similitudinis huius. q. d. simili ratione, lentius, propter remos fractos agebatur. i Homer. Il. 11. K Expandit uela, ut ocius moueretur: Epanalepsis.

l Portum, nam ut portus, patens e mari aditus est, sic Ostia sunt fluminum.

m Promiserat enim antea neminem indonatum ex certamine abiturum. Itaque supererat, ut extremo suum quoque praemium daretur.

n Antistoechon, pro Illi. Porro & Sergestum ultimum, suo praemio donat, quod boni principis esse sciret, fortunae & iniquitatem, & iniuriam beneficio aliquo lenire ac pensare.

o A seruando, non a seruiendo, dictos esse seruos, Tribonian. Theophil. & Dorotheus memoriae prodiderunt: quod. s. imperatores captiuos uendere, ac per hoc seruare, nec occidere solent. In quosdam. n. uictores ius belli exercere noluerunt; sed captis ciuitatibus, sub hasta uendere uictos malebāt: id quod Caesarem in Gallia, Augustum in Salassis fecisse obseruaui.

p Homer. Il 256.

q Operum Mineruae. i. lanificij, & texturae fertur. n. prima colum, & fusum inueniße Minerua.

Cressa[a] genus[b] Pholoe, [c] geminiq. sub ubere nati.
Hoc pius Aeneas misso [d] certamine, tendit
Gramineum[e] in campũ, quẽ collibus [f] undiq. curuis
Cingebant siluae: mediaq. in ualle[g] theatri [h]
Circus [i] erat: quo [k] se multis cum millibus heros
Consessu [l] medium tulit, exstructoq. [m] resedit.
Hic, [n] qui forte [o] uelint rapido contendere cursu,
Inuitat pretijs animos, & praemia ponit.

a Cretensis genere & natione, sed mirum fortasse cuipiã uidebitur, cur Virg. hic seruam Cretensem mulierem faciat, cum nulla olim gens libertatis amantior, quaeq. se pertinacius asseruerit in libertatem, tyrannosq. peius oderit, reperta fuerit, quam Cretenses. Equidem non arbitror hoc temere a Marone factum; sed uel iccirco eam induci, quod ad Troiam ex Idomenei castris capta fuerit ab Aenea; uel certe ab eodem, ob texturae peritiam, empta. b Graeca figura: ut illud lib. IIX. Qui genus, unde domo. c Seruae nomen h. alioqui etiã Arcadiae & opidum, & mons nemorosus: ita, a Pholo Centauro, a quo Hercules perhumaniter hospitio exceptus fuit, cognominata. d Omisso: simplex pro composito. e ut aptum, propter soli aequalitatem; certaturis cursu. f Ergo & in collibus eram siluae. g Quae collibus media subijciebatur: circumquaq. n. colles erant, in medio spatioso campo relicto ad procurrendum. h Theatri circus. i. spatium spectaculi. Ser. Certe non inconuenienter fecerit, qui poetam h. ad theatrum Romanum, aut alium locum, in quo ludi & spectacula edebantur, respicere dixerit. Erat id apud Romanos, hemicycli speciẽ aedificatum, cui uela carbasina obtendebantur, cum ex eo ludi spectarentur: Amphitheatra autem e duob. theatris forma rotunda constabãt. i Circum Maximum eum respicere, ex uocula Theatri uidetur innui. Is porro erat Romae, a Caesare dictatore exstructus, trium stadiorum longitudine, unius uero stadij latitudine; cum quaternum iugerum aedificijs, qui ad sedendum CCLX. hominum millia continebat. Ibi ludi spectabantur. Forma spatij erat oblonga: in circuitu spectacula erant, in quibus equites & patres spectabant: in summo circi, Carceres erant, unde equi iuncti currib. prosiliebant: ad quam similitudinem in circum theatri cursoret hic introducit Virg. K In quem circum & locũ spatiosum. l Metaphora a concilio, ad incedentem, in media frequentia, Aenean. m Stibadio. s. aut toro ibi praeparato, unde uideri, & exaudiri potuerit. n In hoc circo inter nobiles Troianos sedens Aeneas.
o Homer. Il. 23.

Vndiq.

Vndique conueniunt Teucri, mistiq. Sicani.[a]
Nisus, & Euryalus primi;[b]
Euryalus forma insignis, uiridiq. iuuenta;
Nisus amore[c] pio pueri. quos deinde secutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius simul, et Patron: quorũ alter[d] Acarnã
Alter[e] ab Arcadia[f] Tegeae[g] de sanguine gentis.
Tũ duo Trinacrij[h] iuuenes, Helym'[i], Panopesq.[k],

a Siculi. b Quorũ res gestas uide lib. 9. paullo post principium. c Ser. existimat Pueri, cum seq. etiam iungi posse.

d Epirota. Acarnia n. pars Epiri. S. e Sed, utrũ ex his Acarnanẽ, Patronẽne, an Salium, uocet poeta, nemo, opinor, facile iudicauerit. Curtius sane scribit, Patronẽ quendã duc- Graecorum militũ, Dario fidissimum, in extremo aduersus Alexandrum proelio, regi suo salubre consilium aduersus insidias dedisse, ut se in Graecorum castris cõtineret, nisi se Besso Narbarzaniq. trucidandum uellet obijcere. f Bellicosissima semper haec gens fuit: sed auxiliarib. copijs, potius, quã suo Marte. Adeo ut prouerbio locum fecerint, Arcades imitari: quo in eos utimur, qui strenuam alijs operam nauant, suorum negotiorum obliti. Hi porro Graecorum primi in Italiam colonias misere. Aiunt hic, decẽ & septẽ aecates ante excisum Ilium, Oenotrum cũ fratre Peucetio, classe in Italiã delatum: hinc Euandrũ in Latium, Troiani belli tẽporib. uenisse: hinc Dardanum, uel in Italiam, uel in Samothraciã primum, inde in Phrygiã delatum. Ad hunc ẽt modum Hort. hic innui a Virgilio, conijcit, hinc ẽt Salios oriundos; mansisseq. eorum tum nomen, tum gentẽ apud Troianos: ac postea nauigasse. Vnde se hunc Salium, Arcadẽ agnoscere, in re tã dubia, ait Hort. Quod libenter equidem homini doctissimo assentior, donec certius quidpiam ex antiquis monumentis eruatur. g Sic malo, quã Tegeaeae sanguine gentis: quod Steph. Strabo, & Plin, eadem nominis huius significatione usi sint. Est n. genitiuus a nominatiuo Tegea, Arcadiae opido percelebri, cuius incolae aliquãdo Spartanos proelio uicerunt, & ad unũ oẽs occiderunt, Herodoto teste. Porro, & hanc lectionem probant antiqui l. sex: quib. accedit unũ Pierij exẽplar. h Siculi. Trinacria n. ut supra memini, Sicilia dicebatur, a trib. suis promontorijs. i Helymo, & Acesti, ut supra ostẽdi, appellẽs in Siciliã Aeneas, occurrit, sed is grandaeuus fuit, & sex urbes condidit ibidẽ, uel, ut Ser. tres dumtaxat, inter quas, una fuit Helyma. Huius haud dubie filius hic iuuenis fuit, qui inter cursores numeratur cum Panope. K Hunc perinde ut Helymũ a uenationis studio, exercitioq. describit, nec dubiũ, quĩ praecipuae nobilitatis ĩter Siculos fuerĩt, cum eos senioris Acestae socios, et comites appellet.

a Inter quos ipse Aeneas medius sic locutus est. b Vt etiam ignauissimos quosque ad uirtutē extimulet. c Cretensia. Gnossos n. ciuitas Cretae praecipua, et Minois regia fuit.

Assueti siluis, comites senioris Acestae:
Multi praeterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus [a] in medijs sic deinde locutus.
Accipite haec animis, laetasq. aduertite mentes:
Nemo [b] ex hoc numero mihi non donatus abibit:
Gnossia [c] bina [d] dabo, leuato [e] lucida ferro
Spicula, [f] caelatamq. [g] argento ferre bipennem. [h]
Omnibus [i] hic erit unus honos: tres praemia primi
Accipient, flauaq. caput nectentur oliua. [k]
Primus [l] equum phaleris [m] insignem uictor habeto.

pua, et Minois regia fuit. Per antonomasiā autē a specie ad genus Gnosia spicula, uocat, Cretensia. d Singulis duo optimi pariter, ac nobilissimi generis spicula. e Laeuigato, candefacto, & splendescenti ferro triangulari fere. f Spiculum, Vegetio teste, telum missile est, cuius ferrum est triangulum, unciarum nouem, hastile pedum quinque, & semissis. Veteres Pilum neutro genere appellabant. Ad huius iactum exercebantur milites, ita ut arte, & uirtute directa, scutatos pedites, & loricatos equites saepe trāsuerberarēt. Vnde Virg. l. 7. Aut lenta lacertis Spicula cōtorquēt. Cic. fam. l. v. ep. XII. Quem enim nostrum ille moriens apud Mantineā Epaminondes non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi auelli iubet spiculum, posteaquam ei percunctanti dictum est, clypeum esse saluum? Sic igitur hic accipitur: etsi interdum pro sagitta, interdum pro eiusdem ferro, aliquando etiam pro apum aculeis sumi constet.
g Tectam, & insculptam. h Securim ex utraque parte aciem habentem, quam Gr. πελέκυν uocant. i Singuli, siue in primis, siue in postremis sint, duo spicula, unamq. securim, seu bipennem accipient.
K Alludit ad Olympia, in quibus uictor olea coronabatur: ob id s. quod Olea, cuius uice hic Oliua ponit Virg. neq. cariem sentiat, neq. uetustatē, uolentes eo significare, pugiles, aut cursu certaturos indefessum, ac constantem animum habere debere: quod hic usuuenit; eaq. ratione Aeneā, tribus primis oleae coronam pronunciasse existimo. l Hom. Il. 252.
m Equorū ornamentis, quae sic ἀπὸ τȣ̃ φαλȣ̃, i. illustri, uocātur. Nōnumquā & nobiliū, diuitūq. ornamēta, Phalerae dicūtur, teste Liu. ab V. C. l. IX qui tradit, comitia aedilicia Cn. Flauij Scribae, tātū habuisse indignitatis, ut pleriq. nobilium, aureos anulos, & phaleras deponerent. Horat. pro speciosis uerbor. ornamentis usurpauit, cū ait: Ad populū phaleras, etc.

Alter

Alter Amazoniam [a] pharetram, plenamq. ſagittis
Threicijs: [b] lato [c] quam circum amplectitur auro
Balteus, [d] & tereti ſubnectit fibula [e] gemma. [f]
Tertius Argolica hac galea contentus [g] abito.
Haec [h] ubi dicta; locum [i] capiunt; ſignoq. [k] repēte

a *Quaſi Amazoniam, uſitata figura. S. Verũ, quid ſi uere Amazoniã interpretemur? ſ. qua Amazones aliquando uſae ſint, ut laus ſit pharetrae, ab exotica gente, quo nomine & rei ſua dignitas, & pretium augetur. Sed unde, dicat aliquis, Amazonia pharetra ad Troianos, atq. adeo ad Aenean peruenit? Multorum, eorumq. non leuis cenſurae ſcriptorum teſtimonio cõſtat, bello Troiano ſupremo, Memnonem ex Aethiopia, & Amazones ex Ponto ſuppetias Priamo ueniſſe, cum ab Hectore occiſus Achilles interiſſet. Deinde accedunt & hoſpitalia Didonis munera, inter quae fuit & inſignis, auroq. inſignita pharetra: ſed hoc nil ad poëtae conſilium, qui Aeneã, aut Troiana decora, aut ſpolia hoſtib. detracta, ſuis donantem fere introducit. Ergo ueriſimilius eſt Amazonici belli tẽpore, cui Priamus multo ante interfuerat, cum Anchiſa, huiuſmodi Amazonica ſpolia Amazonis detracta fuiſſe, eaq. monomenta penes Aeneã, parẽte mortuo, manſiſſe. Meminit huius belli Hom. Il. 2. ac nos ẽt ſupra mẽtionẽ fecimus, l. 2. p. 238. Hiſtoriae ſumma haec fuit: Otreo, & Mygdone, fratrib. Hecubae, in Phrygia regnantib. Menalippe, & Hippolyte, Amazones, ualidis copijs in Phrygiam populabũdae uidebantur irrepturae; Illi, collatis caſtris, Priamoq. in ſubſidium aduocato, eas pepulerunt, inſiſtentesq. prohibuerũt, ne regni ſui limites tranſirent.* b *Epitheticõs: a ſpecie ad genus. Aptiſſime tamen ductum epitheton ab ea gẽte, quae olim bellicoſiſſima fuit habita, ſagittisq. plurimũ ualuit.* c *Balteum, a forma, et materia acceſſoria deſcribit.* d *Balteum uet. neut. gen. dicebant, auctore Feſto. Vide Macr. l. 5. Sat. c. 17. Proprie cingulum militare eſt, uel zona bullis ornata; uel potius, lorum, unde arma depẽdẽt, quod Gr. τελαμῶνα, aut, ut alij, ζωστῆρα, uocant. Virgil. l. 12, uerſ. 490.* e *Ornamẽtum cinguli ad ueſtẽ ſubligãdã.* f *Gemma dicitur oculus uitis, quem primo emittit, ut alibi Virg. Turgẽt in palmite gẽmae. Quã quidã primariam uoculae huius ſignificationẽ, quidam uero ſecundariam eſſe aſſerunt, ut ſ. translatione a lapillis pretioſis ſumpta, ſic ruſtici uitis oculos, qui in ea fructum oſtendunt, appellare fuerint coacti uocabulorũ paenuria, ut innuere uidetur Cic. 3. de Orat. & Quinctil. l. 11x. Hic autem pro lapillo pellucido, aut unione ſumitur.* g *Innuit tertium praemium ſecundo, et primo uilius eſſe.* h *Hom. Il. 254.* i *Repagula intrant. Carceres autẽ is locus dicitur, unde curſus initiũ fit.* K *Ad proſiliẽdũ. hoc n. & animis, & auribus intenti ſtabant exſpectantes.*

Corripiunt ſpatia audito, limenq.[a] relinquunt
Effuſi,[b] nimbo ſimiles:[c] ſimul ultima[d] ſignant.
Primus abit, longeq. ante omnia corpora Niſus[e]
Emicat, & uentis,[f] & fulminis ocior alis.[g]
Proximus huic,[h] longo ſed proximus interuallo,
Inſequitur Salius; ſpatio poſt deinde relicto,
Tertius Euryalus.
Euryalūq. Helymus ſequitur. quo[i] deinde ſub[k] ipſo
Ecce uolat, calcemq.[l] terit iam calce Diores,
Incumbens humero:[m] ſpatia etſi plura[n] ſuperſint,[o]

a *Carceres, e quib. proſiliebant.* b *Elegans metaphora, qua admirabilem curſus celeritatem, uelocitatemq. indicat: hanc ſimul hyperbolice amplificat, ad metaphoram reſpiciens.* c *Hyperbole per comparationem. Vide Quinctil. lib. 8. c. ult.* d *Intuentur, auiditate uincendi. Peruenuſte curſorum certantium naturam explicat: nam uincendi ſtudio in ipſo iam curriculo, animus extrema ſpatia haurit. Simili figura uſus comicus, cum ait: Vorans uiam redi: celeritatem in obeundo negotio ſignificare uolens. Hic certe, in mente, in oculis hoc ipſum uerſatur, de quo certamen eſt: quare diſerte ait, ſimul ultima ſignant.* e *Hic Aiacis Oilei perſonam hic refert, Salius Vlyſſis, qui ſecundus e repagulis proſilijt, apud Homer. Il. 23.* f *Gemina hyperboli Niſi uelocitatem amplificat, a natura uentorum, & fulminis, quorum celeritas omnem admirationem excedit.* g *Ab auium ſimilitudine, quarum in uolatu ſita eſt pernicitas.* h *Sic Cic. in Bruto: Duobus igitur ſummis, Craſſo, & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, ſed longo interuallo tamen proximus.* i *Hom. Il. 254.* K *Poſt, pro, Sub, cum auferendi caſu: cum Ante, & Poſt ſcriptores reliqui cum accuſandi caſu uſurpent.* l *Homer. de Vlyſſe idem fere refert, niſi quod eum ueſtigia currentis Aiacis, pedibus pulſaſſe, canat. Virgilius, meo iudicio, plus ait, quam Homer. etſi non ignorem diuerſum ſentire alios. Nam, pedem in ueſtigiū alterius uix ſubſtracti pedis immittere, minus eſſe eo, quod Diores hic Helymi calcem ferire dicitur, quis ſanae mentis negauerit?* m *Flexo humero. Quis et hoc minus eſſe dicat, eo quod Hom. de Vlyſſe ait, ſ. eum Aiaci flatum capite affudiſſe? In curſu, qui fatigatus, capite prope humeris alterius haeret, an non ei anhelitum afflaſſe dicendus eſt? Sic credo equidem, qui recte rem perpenderit, arbitraturum.* n *Si plus ſpatij ſupereſſet, cum praeteriret, qui cum eo iuris ī curſu ambigui fuit, cum ſimul ad metam peruenerint.* o *Ergo haud procul a meta aberant.*

Transeat elapsus [a] prior, ambiguumue [b] relinquat.
Iamq. fere spatio extremo, fessiq. sub ipsam
Finem aduentabant; leui cum sanguine Nisus
Labitur [c] infelix; caesis ut forte iuuencis
Fusus, humū uiridesq. super [d] madefecerat herbas.
Hic iuuenis iam uictor ouans uestigia presso
Haud tenuit titubata [e] solo, sed pronus in ipso
Concidit immundoq. fimo, sacroq. [f] cruore.
Non tamen Euryali: non ille oblitus amorum: [g]
Nam sese opposuit [h] Salio per lubrica surgens.
Ille [k] autem spissa iacuit reuolutus arena.

a Ser. existimat licenter Virgil. & minus proprie loqui: at nos cum Hortē. aliter credimus, ea ratione, qua egredi, & extre dicimus. Nam cum uellet extremum Dioris in cursu conatum indicare, cum iam paribus prope uestigijs Helymus, & Diores mouerentur, subdit, si longius a meta absuissent, potuisse Diorim emicuisse: id quod Elabi hic uocat, quasi in procursu a fronte eminere, & ceu ex eo loco longius labi. Atque haec quidem genuina poetae mens fuisse uidetur. Quod si quis aliter sentiat, hisq probabilius quid adducat, id adeo non sum reiecturus, ut etiam amplectar lubens. b Ambigere, de locorum finib. proprie dici, norunt I. C. etsi grammaticorum uulgus aliter putet. Proinde, quando hic de loci ambiguitate in cursu certamen est, eandem expositionem tenendam censet Hort. c Ex Hom. Il. 23. ubi Aiax in occisorum boum sanguine labi inducitur. d Ex hoc, & simili apud Homer Il. 3. loco, constat, olim hostias ante certamina mactari solitas fuiße. e Tmesim hic ex Ser. sententia constituit Fab. Choemnic. quasi dicat, superfusus. Cui opinioni duo l. s. accedunt, habentes, Superfusus humum uirides madef. h. quamquam non sim nescius, uersum non constare: sed, quid non licet poetis? f Pro, Titubantia, per enallagen generis, i. trepidantia. Porro, h. locum imitatus Papinius, Chromin fingit axe detinentem Hippodamum: & alio loco, Idam introducit Parthenopeum crinib. arreptum a meta retrahentem. & sic uictoriam aperta ui sibi uindicantem, occupata meta. g Expolitio fimi immundi: ergo in sacro cruore, cum per lubricum consistere nequiret, concidit humi.
h Id est, Euryali turpitudinem, plurali numero, Ser. ait significari: sed errat: nam legimus in Cicerone: Pompeius, amores nostri: &, Est mihi in amoribus. P. Manut. i Sic apud Hom. Palladis fauore superat Vlysses. K Salius, qui proximus Niso haeserat in excursu.

Emicat [a] Euryalus, & munere uictor amici
Prima [b] tenet, plausuq. [c] uolat, fremituq. secundo.
Post Helymus subit, & nũc tertia [d] palma Diores.
Hic totum [e] caueae [f] consessum ingentis, & ora
Prima patrũ [g] magnis Salius clamoribus implet:
Ereptumq. dolo [h] reddi sibi poscit honorem.
Tutatur [i] fauor Euryalum, lacrymaeq. decorae,
Gratior & pulchro ueniens [k] in corpore uirtus.
Adiuuat, & magna proclamat uoce Diores,
Qui subijt [l] palmae, frustraq. [m] ad praemia uenit
Vltima, si primi Salio reddantur honores.
Tum pater Aeneas, Vestra, inquit, munera uobis

a Prosilit: etenim beneficio Nisi prolapsi, qui pedem Salio obiecerat, primus ad metam procurrit. b τὰ πρῶτα. Ser. c Fauore spectatorũ, per elegantes metaphoras, cnm ait etiam, Fremituq. secundo. d Id est, tertius uictorum est Diores: uel, tertia uictoria est ipsi Diores, ut ἀκλιτῶς poeta, aut προσεδικῶς loquatur. e In ludicro certamine, ceu in re maxime seria, inuicẽ expostulantes iuuenes fingit: exemplo Homeri, apud quem Iliad. 23. Aiax & Idomeneus in curruli certamine ad altercationem usq. contendentes describuntur. f Caueam, ait per metonymiã, pro ipsis spectatorib. cum proprie locus sit, in theatro, uelis opertus, ex quo populus ludos spectabat.
g Aeneae, & procerum Troianorum spectantium, quos hic Patres nuncupat, alludens, opinor, ad Romanor. Senatum, in quo Patres uocabantur, centum illi senatores, quos Romulus ad reip. curam elegerat, siue quia is numerus satis erat, siue quia soli centum erant, qui ad id idonei essent, ut auctor est Liu. l. 2. ab V. C. in principio. Dictos Patres ob id Fest. scribit, quod agrorum partes tenuiorib. ex aequo, & bono assignabant, tamquã liberis suis, q. d. Partres. Graece autem πατὴρ dicitur, quasi παῖδας τηρῶν, i. ex se genitos seruans. h Nisi s. qui se ei currenti opposuerat.
i Caussam quoque eandem reddit Papin. quamobrẽ omnium fauor in Parthenopeum inclinatior esset; Accessit, inquit, lacrymarum gratia formae. Etenim sic a natura comparatum est, ut uirtutes in uenusto corpore pluris aestimentur, quam in monstruoso, ac deformi.
K Prouenien s, crescens.
l In locum proximum uictoriae uenit.
m Neque enim tum tertius sed quartus fuisset uictor: & nil, nisi bipennem, cum duobus spiculis habuisset.

Certa

Certa manēt pueri:[a] et palmā[b] mouet ordine nemo.
Me liceat[c] casū m[d] miserari insontis[e] amici.
Sic fatus, tergum[f] Getuli[g] immane[h] leonis
Dat Salio, uillis[i] onerosū,[k] atq. unguibus[l] aureis.
Hic Nisus, Si tanta, inquit, sunt praemia[m] uictis,
Et te lapsorum miseret; quae munera Niso
Digna dabis? primam merui qui laude[n] coronam:
Ni me, quae Salium, fortuna inimica[o] tulisset.

a Nō quod pueri re uera essent, sed ueterum exēplo, qui adolescētes pueros uocāt: & quidem decore. eadē quippe ratione, iuuenes, Patres appellant senes. b Victoriam; signum pro signato, per metonymiam; uel, ut alij malunt, per synecdoch. c Ab honesto: simulq. declarat optimi principis munus erga afflictos. Cum enim uictores fere exsuperanti laetitia exsultent, & uicti consternato sint, maestoq. animo, dolor leuandus est aliquo praemio, ducis dexteritate. Quod hic egregie praestat Aeneas. d Alludi putat Ser. h. tamquam respiciat Aeneas ad id, quod paullo ante contigerat, ut s. caderet Nisus. Quod certe infra confirmatur, Et te lapsorum, &c. e Qui aliena fraude, non suo uitio, lapsus, ultimus ad metam peruenit. f Pro, tergus. Indifferenter n. eam uocem poetae, pro, pelle, usurpant. g Quidā per Ae diphthongum scribi uolunt, Gaetulus, persuasi Graeco textu apud Steph. ubi sic scribitur, γαιτοῦλοι. h Ingens. Lanuini auctore Macrob. Mane bonum dicebāt: atque hinc Latini, diuersa significatione, Immane uocant, quod malum, aut nocens est, quasi Minime bonum: quod modo pro ingenti, ut hic; modo, pro fero deinceps accipitur. i Densitate pilorum, & floccis, quales in iubis leonum uidemus. K Plus est, quam oneratum. φορτικὸν, intell. quod oneri est, & grauat portantem. Vt l. 9. Euryalum tenebrae ramorum, onerosaq. praeda Impediunt. i. magni ponderis praeda. l Synaeresis.
m A minori ad maius: Si, inquit, Salio, qui in secundo cursu adhuc circa metam, priusquam ludibrio Nisi prolaberetur, proximas partes a primo tantum tenebat, tam luculentum praemium detur: quantum Niso debetur, qui primus emicuisset ad metam, nisi fortunae iniquitate per lubricum in terram corruisset? Disertissime argumentatur primo splendidius munus, quam secundo, deberi.
n Id est, uirtute: a seq. quod praecedit. S. aut, Laudabili facto.
o Infortunium transfert in ludibrium fortunae. Cum Salius dolo non uitio suo lapsus esset: qui certe dolus alteri prodesse non debuisset, ut doctissime tradunt I. C.

Et ſimul his dictis faciem oſtentabat,[a] & udo
Turpia membra fimo. riſit [b] pater optimus [c] olli:
Et clypeum [d] efferri [e] iuſſit, Didymaonis [f] artes,
Neptuni ſacro [g] Danais de poſte refixum.
Hoc [h] iuuenẽ [i] egregiũ praeſtanti munere donat.
Poſt, [k] ubi confecti curſus, & dona peregit: [l]
Nunc ſi cui uirtus, animusq. in pectore praeſens,[m]
Adſit, & euinctis attollat brachia palmis.[n]
Sic ait, & geminum [o] pugnae proponit honorem;
Victori uelatum [p] auro, [q] uittisq. iuuencum;
Enſem, atque inſignem galeam, ſolatia uicto.
Nec mora: continuo uaſtis cum uiribus effert
Ora [r] Dares, magnoq.[s] uirum ſe murmure tollit:[t]

a Id eſt, identidem oſtendebat, ut Aeneae ſimul affectus erga ſe concitaret: alioqui, inſolenter, & arroganter oſtẽdere ſignificat.
b Homer. Il. 257.
c Illi arriſit Aeneas: non autem, ut quid. exp. Olli iußit efferri clypeum.
d Sic & Idas apud Papin. clypeo donatur: Aiax autem Homericus bouem accipit pro praemio.
e In medium proferri. f Quid. lib. ſ. Dydimaeonis, habent. Ab artifice munus laudat. g Ab honorifica religionis commendatione munus celebrat, cum addit, detractum olim Graecis, & quidem de poſte ſublatum poſtea, qui Neptuno ſacer fuerit. h Hom. Il. 257. i Niſum, qui alioqui in curſu primas tenuiſſet. K Hom. Il. 259. l Diſtribuit. Eſt autem ellipſis, ſub. ſic fatur. m Promptus: q.d. Si cui inſit prompta animi alacritas. n Manibus; per ſynecdochen. o Duo diuerſa praemia, quorum unum uictori, alterum uicto cedat; non autem, ut quidam exp. duplex praemium, nam hoc uni ſoli cederet, non diuiſum. Sic ergo intelligo, duo praemia, & duos infantes unico partu editos, Geminos dicimus, non duplicem puerum, aut infantem.
p Adhuc modũ in Belgis, & Germania honorarij boues auro ornantur: quod hic uidemus a ueterib. etiam ſeruari ſolitum in certaminib.
q Solent enim habere laminas quaſdam auratas. unde illud: Aurata iuuencum Terga fatigamus haſta.
r Synecdochicῶs; pro, ſe extollit, & praedicat.
ſ Magna admiratione, & ſtupore Troianorum, & Siculorum ſpectantiũ.
t Effert ſe ſecundo rumore. Scal.

Solus [a] qui Paridem [b] ſolitus contendere [c] contra:
Idéq. ad tumulũ, [d] quo maximus occubat [e] Hector,
Victorem Buten [f] immani [g] corpore, qui ſe
Bebrycia [h] ueniens Amyci [i] de gente ferebat, [k]

a A ſignis inuicti roboris, & exercitati ĩgenij ĩ pugilatu, quod cũ Paride, & ſtrenuo pugile olim ſe cõmitti cõſueuerit. b *Hunc tradunt, cum editus eſſet primum, a parentib. in ſiluis, (quod Hecuba mater, facẽ ſe, qua poſtea Troia cõburcretur, in utero geſtare ſomniaſſet) exponi iußũ, et clam Priamo ruri inter paſtores diligenter fuiſſe educatũ. Accidiſſe uero poſtea, cũ adoleuißet, in urbe agonales ludos publice indictos. Quo, cum undique partim ad oſtentandam uistutẽ, partim praemij capiendi dulcedine pellecti, cõfluerent fortiſſimi quiq. pugiles: ipſe Paris regi adhuc, regijsq. liberis, incognitus, ad ſollẽnes quoq. ludos cõuenit. Hic, multis ab Hectore caeſtuũ pugna ſuperatis, Paris audacia, et iuuenili robore fretus, cum eo ẽt cõgreſſus eſt. Diu uero in neutram partẽ ſe inclinante uictoria, Hectorem aiunt, tandem exclamaſſe, fratrem ſe agnoſcere: quod, prolatis monumentis, ita cõpertum fuit. Vnde & nõnulli ſcriptores, Paridem, nõ Hectorẽ Troianorum fortißmum fuiſſe, affirmare nõ dubitarunt.* c *Anaſtrophe.* d *In Sigaeo, ludis funebrib. Hectoris. Nõ ſolum n. Priamus Hectori filio iuſta perſoluit ĩ Sigaeo, ſed ẽt ludos ĩ eiuſdem honorem ad ſepulcrum illius ĩſtituit; quib. Dares Buten uicit.* e *Enallage temporis; pro, occubuit. Neq. rurſum locum ubi occubuit Hector, ſed ubi cõditus eſt, intelligit. Nam ad muros urbis monomachia perijt Hector, Achillis dextra: in Sigaeo conditus eſt a Priamo.* f *Amyci filium, celeberrimum pugilem, qui ſemper uincere conſueuerat.* g *Vaſto, ingenti.* h *Bebrycibus ĩperabat Amycus Bithyniae rex, tenebatq. ea tẽpeſtate, qua Argonautae Colchos peterent, maritima. Quae aũt fuerit haec regio Bebrycia, qui determinate ſcripſerit, adhuc uidi neminẽ. Steph. & Strab. l. 7. & 12. Bebryces populos eſſe aiunt, a Thracib. oriundos, ac eam partem Aſiae incoluiſſe, quae poſtea Bithynia, et aliquando Mygdonia dicta ſit. Iſacius Tzetzes, Myſos eſſe, qui Bithyniae ĩteriores ſint, exiſtimat. Charõ antiquus ſcriptor, Lampſacenorũ regionẽ, antea Bebryciã dictã, affirmare nõ dubitat.* i *Amycus, Neptuni filius, Butae pater, Bebrycib. ĩperabat, Argonautarũ tẽpore. Hic neminẽ hoſpitem in regnũ ſuũ admittebat, iterue per idipſum facere permittebat, niſi primum caeſtibus ſecum congrederetur, auctore Flac. Argon. lib. 2. & 4. Tandem uero Pollux ab eo prouocatus, eum ĩterfecit, ut tradit Apollon. et Val. Flac. Epicharmus tamen, & Piſand. eum a Polluce uinctum dumtaxat, nõ interfectum.* K *Neq. falſo: utpote qui Amyci filius eſſet; ex quo poſtea Eryx in Scilia procreatus.*

Perculit,

Perculit,[a] & fulua moribundum[b] extēdit arena.
Talis[c] prima Dares caput altum in proelia[d] tollit:
Ostenditq. humeros latos, alternaq. iactat
Brachia protendens, & uerberat ictibus[e] auras.
Quaeritur huic alius:[f] nec quisquā[g] ex agmine tāto
Audet adire[h] uirum, manibusq. inducere caestus.
Ergo alacris, cunctosq. putans excedere[i] pugna,[k]
Aeneae[l] stetit ante pedes: nec plura[m] moratus,
Tum laeua taurum cornu tenet,[n] atque ita fatur:
Nate dea, si nemo[o] audet se credere pugnae,
Quae finis standi? quo me decet usque[p] teneri?
Ducere dona iube. cuncti simul ore fremebant[q]
Dardanidae, reddiq.[r] uiro promissa iubebant.

a Cōra fidem historiae scribere uidetur Virg. cū Butē hic a Darete uel interfectū, uel ad necē usq. caestib. fuisse pulsatum canit, nisi hunc locum sic accipiamus, ut bello Troiano Butes e Sicilia Troiam uenisse dicatur. Fuit autem hic Amyci filius, qui, patre a Polluce occiso, in Siciliam profugit. ubi à Lycaste, nobili scorto, quae ob eximiam formam Venus dicta fuit, adamatut, ex ea Erycen sustulit. Vnde poeta in pr. l. huius litora Siciliae, fraterna appellauit. propter Erycen τὸν ἀδελφον σοῦ ὁμομήτριον. Ponamus ergo Troiano bello Buten annis grandem in Phrygiam uenisse, ac sic cum Darete ad tumulum Hectoris in Sigaeo congressum, ab eo superatum fuisse. b Morienti similem. S. Vel, morti proximum. c Tali fama celebratus, quod s. Paridis antagonista fuerit, & Butē exercitatissimum pugilem superarit. d Stolida iuuenum ferocia in Darete notatur. e Id quod plane ostentatorum est, & alte se uaneq. buccinantiū: cum uera uirtus, tacite robur, ac citra iactantiam spiret. f Qui s. cum eo certet. g Hom. Il. 175. h Congredi cū Darete. i Omnes pugna detrectare ratus. K Fabric. Palma, legē. censet [illegible] et. Gr[illegible] & [illegible] antiq. l Ingentē fastum ex hoc innui Don. ait. quod Dares [illegible] accedere ausus fuerit, nimium s. elatus, neminē sibi antag[illegible] cōstitui: ac ob id ferocior. m Non amplius moratus. n Hom. Il. 37. ubi Epeus prouocator, consimili modo mulā tangit. o Violentum Daretis argumentū: Nemo mecum audet in arenam descendere: ergo uici, ac proinde mihi praemia debentur; licet ἀναιμακτί. p Tmesis.
q Metaphora; pro, magno clamore Daretis uerbis applaudebant.
r Quasi debita.

Hic grauis [a] Entellum dictis castigat Acestes,
Proximus ut uiridante toro [b] consederat herbae:
Entelle, heroum quondam [c] fortissime frustra, [d]
Tanta ne tam patiens nullo certamine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis deus [e] ille magister [f]
Nequidquã [g] memoratus Eryx? [h] ubi fama [i] per oẽm
Trinacriã [k] & spolia [l] illa tuis pendentia [m] tectis?
Ille sub haec: [n] Non laudis [o] amor, nec gloria cessit
Pulsa metu: sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis [p] hebet, [q] frigẽtq. effetae in corpore uires.
Si mihi, quae quõdam fuerat, quaq. improbus [r] iste

a *Auctoritate pollens ob maiestatem regiam & similis aetatis prouidentiam.* b Homer. Il. 75. c *Cõmemoratio pristinae uirtutis Entellũ ad certamẽ adhortatur.*

d *Quod nunc certamen detrectes inire cũ ferociente illo iuuene, tantopere se prae omnib. efferente, & praedicante.* e *Diuinus, ob singularẽ, quẽ ex pugilatu cõsecutus est, laudem.* f *Laudatißimi magistri sui Erycis commẽdatione Entelli animum senilẽ excitat ad audendũ memorabile facinus. Nec uero mediocrem stimulum ad uirtutem habet ueteris gloriae recordatio.* g *Frustra deprecatus abs te tantopere, si nunc recuses certamen, id quod Eryx numquã fecit, ut qui cum Hercule congreßus sit; ut paullo post leges.* h *Butae, & Lycastes filius, pugil celeberrimus, frater Aeneae* ὁμομήτριον, *ut duob. locis hoc ipso lib. adnotaui.* i *A nominis celebritate, & signis ueterum uictoriarum exhortatio.* K *Siciliam; a triquetra insulae forma, aut a trib. promontorijs.* l Hom. Il. 141 m *Alludit ad Romanor. morẽ, qui aediũ suarũ limina, affixis hostiũ spolijs, exornabãt. T. ex Pli. Solebãt aũt clari pugiles, & athletae spolia, uictis pugilib. detracta, ad ostentationẽ in aedium portis figere, ut se ipsi celebrarent, & alios itẽ ad uirtutẽ excitarent.* n *Sub. Respondit: ellipsis.* o *Remouet a se suspicionẽ ignauiae, metus, &* τῆς ἀπατείας *dedecus: transfertq. detrectionis caussam in senilis aetatis tarditatem, quae s. propter effetas frigido sanguine uires rigidior est, minusq. ad rotundos caestus alacris.*

p *Simili querella, aetatisq. excusatione utitur apud Achillem Nestor Il. 23.* q *Metaphora; a ferro ad sanguinem, qui quoniam in senecta fit frigidior, amittitq. de suo naturali uigore, fit, cur uires minuantur: nam ex eius calore contrahunt nerui suum robur. Hoc uerbo etiam Liu. 3. belli Pun. utitur: Num, inquit, ferrum hebet? an dexterae torpent?*

r *Daren, per antonomasiam intelligit.*

Exsultat

Exſultat fidens,[a] ſi nunc foret illa [b] iuuenta:
Haud equidē pretio [c] inductus, pulchroq. iuuenco,
Veniſſem: nec dona moror. Sic deinde locutus,
In medium geminos immani pondere [d] caeſtus
Proiecit: quibus acer [e] Eryx in proelia [f] ſuetus
Ferre [g] manum, duroq. intendere brachia [h] tergo.
Obſtupuere [i] animi tantorum [k] ingentia ſeptem
Terga [l] boum plumbo [m] inſuto, ferroq. rigebant.
Ante omnes ſtupet [n] ipſe Dares, longeq. [o] recuſat.
Magnanimusq. Anchiſiades [p] & pondus, & ipſa

a Suae uirtuti tāquā non extimeſcens iuuenilem Daretis ferociā. Ponitur autem hoc nomē in laude, cū Confidens in uitio saepius poni ſoleat, auctore Cic. Tuſcul.q.l.3. Qui fortis eſt, idem & fidēns, quoniam Confidens mala loquendi conſuetudine in uitio ponitur, & rurſum Tuſc.4. Et ſi fidentia, id eſt firma animi confiſio, ſcientia quaedam eſt & opinio grauis, non temere aſſentiens: metus quoque eſt diffidentia exſpectati & impendentis mali. Lib. quoque ſecundo de Inuent. ſic ait: Fidentia pars eſt fortitudinis, per quam magnis & honeſtis in rebus, multum ipſe animus in ſe fiduciae cum certa ſpe collocauit. b *Emphatice, audacem, fortem, robuſtumq. ſe fuiſſe indicat.* c *Pro, praemio: quod ſic apparet Virgilium intelligere, quia ſtatim ſubijcit, Pulchroq. iuuenco.* d *Non ignoro eſſe nonnullos, qui & Iliad. l.23. ſub πυγμῆς ſignificatione hos caeſtus intelligant ſed, ut l.3. Georg. p.88. monui, puto ibi Pygmachiae nomine, pugilatum, aut pugnorum certamen intelligi: cum nuſquam expreſſa huius apud Graecos fiat mentio.* e *A perſonae dignitate, caeſtuum praeſtantiam arguit.* f *Pro, aſſuetus, conſuetus, ſolitus.* g *Pro, conferre: ſimplex pro compoſito.* h *Vt ſupra, maſculino genere Tergum pro cute, & bubulo tergore ponit: per quae tamen lorum notat, quo caeſtus brachijs implicabantur.* i *Cum ſtupore admirati ſunt.* K *Ser. ait ad homines referi, non ad boues, & ideo diſtinguendum.* l *Pro, tergora, ut ſupra paullo: a materia, cum amplificatione. Papin. Nigrantia plumbo Tegmina nuda boum, uocat.* m *Fiebant.n. caeſtus ex tergorib. bubulis, quib. plumbum inſutum erat.* n *Summo cum ſtupore miratur huiuſmodi caeſtus Erycis.* o *Quid. leg. Recurſat.i. reſilit admiratione ſtuporeq. caeſtuum. At, ſi, Recuſat, legere malis, expone, i. negat ſe tam ualidis tamq. grauib. caeſtib. pugnaturum eſſe.* p *Aeneas, tamquam dicat, Anchiſae filius πατρωνυμικῶς, aut per antonomaſiam.*

Huc illuc uinclorum immenſa uolumina[a] uerſat.
Tum ſenior[b] tales referebat pectore uoces:
Quid ſi quis caeſtus ipſius[c] & Herculis arma
Vidiſſet,[d] triſtemq.[e] hoc ipſo in litore[f] pugnam?
Haec germanus Eryx quondã tuus[g] arma gerebat.
Sanguine[h] cernis adhuc, ſparſoq. infecta cerebro.
His magnũ Alciden[i] cõtra ſtetit: his ego[k] ſuetus,
Dum melior[l] uires ſanguis dabat, aemula[m] nec dũ
Temporibus geminis canebat[n] ſparſa ſenectus.[o]
Sed, ſi noſtra Dares haec Troius arma recuſat,

a Vt plus admirationis caeſtus habeant, facit eoſdem Aenean manib. librantem, ut inuſitatae magnitudinis ac ponderis arma.

b Entellus, ſenex miles. c Emphatice, a minori ad maius: q.d. Hi caeſtus nobis graues et magni uidentur: ſed nihil ad Herculis caeſtus, quibus ille Erycẽ hoc ipſo in litore (unde Eryci nomen factũ fuit proximo monti) uicit. d Tũ demum fuiſſet, quod obſtupeſceret Dares, reliquiq. e Recte Triſtem ait, reſpiciens ad Erycem, ibi ab Hercule interfectũ. f Hercules ab expeditione Hiſpanica, relicto ibi Hiſpano comite, reuerſus, Ibericũ armentũ prae ſe agẽs, in Libyã trãſmiſit, ubi Dercynũ et Alebionẽ Neptuni filios furti reos interfecit. Hinc in Italiã tranſiecit, atq. a Rhegio in Etruriã peruagatus; cũ taurum ex omni armẽto deſideraſſet, quẽ in Siciliã trãſnaſſe acceperat, anceps cõſilij, diu haeſit. Porro hunc Eryx exceptũ ſuis admiſcuerat. Qua occaſione perpulſus Hercules in Siciliã nauigauit. Verum, cum ab Eryce ter repetiſſet taurum ſuum, nec tamẽ redderetur, eũ inuadere proponit, uiq. ſuũ auferre. Ter igitur cum eo caeſtib. cõgreſſus, ad poſtremũ eum interfecit. Quare nõ modo taurũ recuperauit, ſed & regno Erycis potitus eſt: et libertate incolis reſtituta, qua dũ uiueret Eryx, uti prohibebãtur, miraculi uiſendi cauſſa, ad montẽ Aetnã proceſſit. Porro ab hoc tauro, Italiae nomẽ inditum autumant, quod Tyrrheni, ſua lingua, Italum uocarent taurum. g Apoſtrophe ad Aenean, cuius frater erat Eryx, ut ſaepe monui. h Erycis, ab Hercule occiſi. Ser. ex Var. refert campum illum ad radicem Erycis Siciliae montis adhuc eſſe infecundum ex Erycis ſanguine. i Herculem, ab Alcaeo auo, Amphytrionis patre. K Sub. Ferre manum in proelia, ut ſupra. 402. l Periphraſis, uirilis & robuſtae aetatis, qua nerui & robur adhuc uigebant: ut ſenij periphraſis, id quod ſequitur, a ſigno, Aemula necdum &c. m Viribus priſtinis aduerſa et inimica n Pro, Caneſcebat. o Senectutem Aemulam uocat, teſte Donato, quod, cum nihil per ſe poſſit, tamen inuideat uirtuti, & aliquid egregij agere uolenti corpori.

Idq.

a huius certaminis. s.
b Pro, Aequa arma: a conseq. id quod precedit. S. sic & uers. 425. Parib. armis.
c Abijce, et depone: quod ijs forte assuetum Dareta suspicaretur Entellus.

Idq. pio sedet Aeneae, probat auctor[a] Acestes:
Aequemus pugnas:[b] Erycis tibi terga remitto,
Solue metus; & tu Troianos exsue[c] caestus.
Haec fatus, duplicē[d] ex humeris reiecit[e] amictū:
Et magnos mēbrorū artus, magna ossa,[f] lacertosq.
Exsuit, atque ingens media consistit arena.
Tū satus Anchisa caestus pater extulit[g] aequos:
Et paribus palmas[h] amborum innexuit[i] armis.[k]
Constitit in digitos[l] extemplo arrectus uterque,
Brachiaq. ad superas interritus extulit auras.
Abduxere[m] retro longe capita ardua ab ictu:
Immiscentq. manus[n] manibus, pugnāq. lacessunt.[o]

d Obollam exp. Ser. quam etiam duplicem, perinde ut chlamys, fuisse contendit. Certe Obolla militū erat uestis, sicut & Laena auctore Nonio, quā Gr. χλαῖναν, uocant: atque haec pallijs hieme maxime superinduebatur. Erant & Saga uillosa, quas item Laenas appellabant, & Amicula. Certe, ut est, Duplicem amictū, militarem hic intelligere uidetur, quo reiecto ad pugnā sit futurus expeditior. e Al. Deiecit: quomodo se in multis s. l. inuenisse testatur. Vnum etiam Aldi Manutij s. exemplar, Deiecit, habet: reliqua omnia, ut & Carpense, Reijcit: quae mihi melior lectio uidetur.
f Hypermeter uersus. Quidam tamen l. s. inclinatiuam hanc particulam non habent. in quib. Magna ossa, lacertos: uidetur per appositionem esse dictum. g Decore hoc Aeneae tribuit, quippe pio & aequo principi, qui neutri uelit esse iniquus. h Manus, & brachia, quibus adnectebantur caetus, loris bubalis, ijq. ualidis. i Caestuum innectendi rationem, ex uet. marmorib. hāc se eruisse scribit Choemnic. Coria bubula, inquit, quibus plumbum ferrumue īsutum erat, articulis manus in uolam flexae circumdata, &, ut pondus sustinere ferientium manus ualerent, illigata erant.
K Caestibus aequalib. l In digitos arrectus, quod tanto facilius & fortius percutit aduersarium, quanto fuerit corporis proceritate sublimior. Donat. hic. m Nā solent pugiles dextra petentes aduersarium caput ab ictu in laeuam lōgius deflectere, ne feriātur. n Vocum collusio, ut apud Homer. Iliad. 23. χερσὶν χεῖρας. o irritant lentius: ut in ludis & certaminib, primis statim prooemijs fieri solet, priusquam animi incalescāt: ut norunt ij, qui aliquando Nerobergae, aut Francofurti, publica digladiatorum uidere certamina.

Ille

Ille pedum[a] melior motu, [b] fretuſq. iuuenta,
Hic membris, & mole [c] ualens: ſed tarda trementi
Genua[d] labãt: uaſtos quatit aeger anhelitus[e] artus.
Multa uiri nequidquam inter ſe uulnera [f] iactant:
Multa[g] cauo lateri ingeminant,[h] et pectore uaſtos
Dant ſonitus, erratq. [i] aures, & tempora circum
Crebra manus: duro crepitãt ſub uulnere[k] malae.[l]
Stat grauis[m] Entellus, niſuq. [n] immotus eodem,
Corpore tela[o] modo, atq. oculis uigilãtibus[p] exit.[q]
Ille, [r] uelut celſam oppugnat qui molibus[s] urbem,

a Addit obiter perſonarũ deſcriptiones: huius ab agilitate & motu corporis, aetateq. iuuenili: Entelli uero, a uaſtitate corporis robuſti & ſenectae, quae quanto iuuenta tardior eſt, tanto plus gloriae ex uictoria ei cõciliatur. b Agilitate ĩ occurſu recurſuq. c pro, mẽbrorũ mole: ut, Molẽq. & montes. d Proceleuſmaticus pro dactylo. e nam ob pulmonis inualetudinem, ſenibus ſpiritus, anima & anhelitus breuiores aegrioreſq. ſunt: id quod etiam apparet in laborantib. ualetudine aduerſa, propter pulmonis languorem ex corporis fracti infirmitate. Atque hinc fit, cur citius ſenes ambulando agendoq. quam iuuenes defatigentur. f Vulnus non ſolum de laeſa ruptaq. ab ictu carne dici, uerum etiam de ictu aut uerbere, ex hoc uerſu collige: cum ait, Nequidquam iactant uulnera.
g Anaphora. h Alios poſt alios ictus ingerunt. i Metaphora ab animãtib. ducta, qua ictus fallentes circa pugnantium capita, impactoſq. tẽporib. denotat. K Ictu: ut paullo ante, Vulnera iactãt nequidquã. l Homerica imitatio ex Iliad. ⳨ ubi Euryalus cum Epeo pugnãs in mala uulnus accipit. m Innuit multis annis exercitatum ſenẽ, grauẽ atq. immotum ſtare, neu ictib. Daretis perterritum, huc illuc diſcurrere, aut reſilire. n Immobilitatẽ conatus & laboris exaggerat in ſene exercitato, cum eodẽ niſu quaſi indeſeſſã, pariq. adſiduitate aduerſus adoleſcentẽ cõſiſtere, atq. ipſos ictus caeſtus a uertice ueniẽtes declinantẽ euitantemq. eum facit, ut Daretem ſ. ipſe quietus ac recens defatiget. o ictus caeſtus Daretis. p Curã attentiſſimam in auertendis declinandiſq. ictib. innuit. q Vitat, declinat, effugit. Cic. in Catil. Tuas petitiones parua quadam declinatione, et (ut aiũt corpore effugi. Sed non inuenuſta eſt haec ſignificatio uerbi Exit: nam, qui ictum a uertice uenictẽ uitat, ea linea ſe ſubducit, ſubtrahitq. qua uenit ictus. Hoc etiam imitatus eſt Papin. Ecce iterum, inquit immodice uenientẽ eludit & exit. r Daretis ſtudiũ initum, in oppugnãdo Entello amplificaturus, cõparationẽ addit plane hyperbolicã. ſ Machinis.

Aut montana ſedet [a] *circum caſtella ſub armis,*
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemq. pererrat
Arte locum, & uarijs aſſultibus [b] *irritus* [c] *urget.*
Oſtendit [d] *dextram inſurgens Entellus, & alte*
Extulit: ille [e] *ictum uenientem a uertice uelox*
Praeuidit, celeriq. [f] *elapſus corpore ceſſit.* [g]
Entellus uires in uentum [h] *effudit: & ultro* [i]
Ipſe grauis, [k] *grauiterq. ad terram pondere uaſto*
Concidit: ut [l] *quondā caua* [m] *cōcidit aut Erymātho,* [n]
Aut Ida [o] *in magna radicitus eruta pinus.* [p]
Conſurgunt ſtudijs [q] *Teucri, & Trinacria pubes:*
It clamor caelo: [r] *primusq. accurrit Aceſtes:*

a *Pro, circumſidet in armis.*

b *Aſſultus hic pro oppugnatione uſurpatur: qua uoce adhuc Galli, paucis immutatis literis, utuntur, dicētes, Aſſault.*

c *Operam ludens, fruſtraq. laborans Dares.* d *Dextram minatus, in pedes inſurrexit, ut grauius Daretē certo ictu feriret. Quod ſic Val. Flac. ait: Emicat hic, dextramq. parat, dextramq. minatur.*

e *Dares, qui Entelli geſtus notat.* f Hom. *Il.* 143. g *Ab ictu.*

h *Prouerbiali forma, ſignificat Entellum aberrare a corpore Daretis.*

i *A nemine impulſus. Aliter Ser. ſed non ſatis conuenienter.*

K *Peruenuſta ſimilium dictionum repetitio.*

l Hom. *Il.* 181. *cui hoc fere peculiare eſt, ut maximarum arborum ruinis, fortium uirorum caſus aequiparet.*

m *Vetuſtato excauata, annoſa, quae non ſecuribus, ſed carie exeſa, uel ſponte, uel uenti procella acta cecidit.*

n *Species pro genere: ut & in Ida. Erymanthus autem Arcadiae mons eſt, arboribus denſus, & horridus, in quo* Hercules *aprum prodigioſae magnitudinis, omnia circumcirca uaſtantem, interfecit, qui & inde Erymanthius aper dictus fuit: uel, ut alij, uiuum ad Euryſtheum regem perduxit.* o *Aptior futura uidetur comparatio, ſi de Troiae monte Ida, non de eo, qui in Creta eſt, intelligamus, etiamſi ille ab hoc nomen acceperit. Nam ab ijs, quae familiaria nobis, & domeſtica ſunt, frequentius ducimus comparationes, quam ab ijs, quae ſunt nobis extranea, & peregrina.* p *Amplificatio caſus a comparatione hyperbolica.*

q *Fauoribus, & commiſeratione Entelli.*

r *Pro, Ad caelum; octauo caſu, hyperbolice.*

Aequumq.

Aequaeuumq. ab humo miserans[a] *attollit amicũ.*
At non tardatus[b] *casu, neque territus heros,*[c]
Acrior[d] *ad pugnam redit, & uim suscitat*[e] *ira.*
Tum pudor[f] *incendit uires, & conscia uirtus:*
Praecipitemq.[g] *Daren ardens*[h] *agit aequore toto,*
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies. quã[i] *multa grãdine*[k] *nimbi*[l]
Culminibus[m] *crepitant: sic densis ictibus heros*[n]
Creber[o] *utraq.*[p] *manu pulsat,*[q] *uersatq. Dareta.*
Tum[r] *pater Aeneas, procedere longius*[s] *iras,*

a *Casum eius deplorans: ut lib. 10. Ingemuit miserans grauiter, dextramq. tetendit.* b *Homer. Il 52.* c *Entellum honorifica Antonomasia Heroem uocat.* d *Tria recenset potissimum, quae animũ Entelli ad longe acriorem pugnam excitarunt: iram, pudorem, & sibi consciam uirtutem.* e *Ex Peripateticorum sententia, qui iram fortitudinis cotem esse docent, & uirum sibi uideri negant, qui irasci nesciat, auctore Cic. Tusc. 4.* f *Pudorem in uicto, generosi animi indicium esse, testatur poeta l 3. Georg. dum equi animosi notas recenset.* g *Motu celerem.* h *Metaphora perelegans, ut & in Praecipitem.* i *Pro, quam multo nimbo grando praecipitatur.* K *Eodem modo Hom. lapidum iactus utrimque in proelio prouolantium niuib. hibernis comparat: unde, non dubito, quin comparationem hanc desumpserit Virg. Iliad. 12.* l *Hyperbolica comparatione, uerbera ab Entello Dareti inflicta, amplificat, quam adeo apte rei applicauit, ut nata huic loco, non quaesita, uideatur.* m *Tectis: synecdochice.* n *Rursum per antonomasiã honorificentissime Entellum appellat.* o *Addit Creber, i. crebro, atq. idẽtidem duplicans uerbera, ut ueterani pugilis impetũ, & ardorẽ, ex lapsus ignominia concitatum, hypotyposi oculis subijciat.* p *Plus id, quod praecedit, Densis ictib. & quod paullo ante ait, Nunc dextra ing. ict. nunc ille sinistra: hic utraque manu simul.* q *Spectant & haec duo uerba, & frequentem actionem, ne quid amplificationi desit.* r *Homer. Il. 260.* s *Nam cum ludicrum certamen sit, & tantum exercitij caussa institutum, indecorum foret tragicam speciem admiscere, perinde ut in re seria. Neque n. hic de uita certamen erat, sed de praemio proposito, uter s. tolleret: quamquam inter Herculem, & Erycem, Pollucem, & Amycum, de capite certabatur: quod sic iniuria accepta exigeret. Itaque, ne hic funesti quid per iram admittatur, inducit Virgilius Aenean subtrahentem Dareta, pugnamq. dirimentem.*

Et saeuire animis Entellnm haud passus acerbis:
Sed finem imposuit [a] pugnae; fessumq. [b] Dareta [c]
Eripuit, mulcens dictis; ac talia fatur:
Infelix, [d] quae tanta animum dementia cepit?
Non uires alias, conuersaq. numina [e] sentis?
Cede deo: [f] dixitq., [g] & proelia uoce diremit.
Ast [h] illum fidi [i] aequales, genua aegra trahentē,
Iactantemq. utroq. [k] caput, crassumq. [l] cruorem [m]

a *Sic etiã Papin. inducit Tydeum & Hippomedontem, Adrasti iussu, cohibentes, constringentesq. manus Capanei, ne Alcidamantem caestibus enecet. Verba poetae illius, quod multa eßent, hic omisi: qui ea uolet, inde petat.* b *Oneratum, & emollitum caestibus.* c *Graecus genitiuus: sunt & id genus plurima alia, quae duplicem patiuntur inflexionem, ut Chremes, is, & Chremetis: Laches, is, & Lachetis: sic Dares, is, Daretis, Dareta, Darete; ut, Praecipitemq. Daren ard. ag. aeq. toto.* d *Homer. Il. 75.*
e *Vt cuique genium, ceu numen, tributum intelligamus, qui uires suppeditet, & fortunam fingat. Huius quoque beneficio alius alio creditur eße fortunatior.* f *Plutarch. in lib. de Audiendo, auctor est, hoc prouerbium, inter Graeciae sapientum oracula celebratum, ἕπου θεῷ, i. sequere deum: putatq. huius hanc esse seneentiam, Obtempera rationi: quasi unicuique oraculi uice eße debeat, quidquid in pectore dictet ratio. Hinc illud Menandri, ὁ νοῦς γὰρ ἡμῖν ὁ θεὸς, i. animus noster nomen est. Et Cic. 3. de Finib. auctor est, inter sapientum praecepta prouerbij loco celebrata, Parere, & sequi deum, Se noscere, & Nihil nimis. Fortaßis allusit ad illud, Nil sine deo. Nihil n. in rebus humanis citra numinis uoluntatē secundum est, aut felix. Quin, si ad illud θεομαχεῖν, respexisse dicam Virg. non uideo, quod inconueniens committam. Cum deo n. pugnare, certamenq. suscipere uidetur, qui cum potentiore, quam ipse sit, congreditur.* g *Quidam hic Que, abundare tradunt: ego Graecam phrasim magis, quam Latinam loquendi consuetudinem, obseruasse existimo: uel, plane poetice eum dicere uoluisse, q.d. Dixitq., diremitq.* h *Daretem socij ex arena ad naues prope exsanguē ducunt. Hom. idē fere de Euryalo, ab Epeo superato, canit, quē socij pedib. per circum traxere.* i *Fidi aequales, i. amici sui coaetanei; quod Hom. ait, φίλοι δ' ἀμφεσαν ἑταῖροι, &c. quae uide apud illum.* K *Hom. ἑτέρωσε: modo huc, modo illuc, mortuo similis.* l *Spißum, Homer. αἷμα παχὺ πτύοντα, i. sanguinem crassum exspuētem, seu euomentem.* m *Sic & apud Hom. Euryalus uictus cruorem ore reiectans, a socijs ad naues ducitur.*

Ore reiectantem, mistosq.[a] in sanguine dentes,
Ducunt ad naues: galeamq.[b] ensemq. uocati[c]
Accipiunt: palmā[d] Entello, taurumq. relinquunt.
Hic uictor superans[e] animis, tauroq. superbus,
Nate dea, uosq. haec, inquit, cognoscite[f] Teucri,
Et mihi quae fuerint[g] iuuenili[h] in corpore uires,
Et qua seruetis reuocatum[i] a morte Dareta.
Dixit: & aduersi contra stetit ora iuuenci:
Qui donum[k] adstabat pugnae: durosq. reducta
Librauit[l] dextra media inter cornua caestus[m]
Arduus,[n] effractoq.[o] illisit in ossa cerebro.

a Hoc conuenienter, ex se, addit Virgil. cum Homer. nec alius quisquam huius meminerit. Neque uero, si bene rem consideres, aliter fieri potuit, cum caestibus undiq. emollitus, & quasi fractus membra grandiora, nedum dentes, fere uacillarent: unde perspicere licet, num facile sanguini misceri potuerint.
b Polysyndeton. c Sponte n. non ueniebant. pudore Daretis uicti.
d Palmae mentio nulla facta fuit: sed haec erat commune omnium certantium praemium, quamuis aliud proprium esset. T. ex Plutar. Neque enim libenter concesserim, uictoriam hic simpliciter per Palmam declarari: quamuis hoc nonnulli adstruere conati sint, ex uulgatissima Palmae pro Victoria usurpatione, per metonymiam inducta. e Exultans spiritus ferocia, ex uictoria. f Diserte cum decoro personae, senilis aetatis ingenium in Entello depingit. Est n. ea aetas natura arrogantior, propter rerum usum, et experientiam, quam cum auctoritate maiorem dicendo reddunt, quam fortasse fuerit, cum sciant a nemine se reprehensum iri. Quod & Horat. in Arte poetica, non minus uenuste, quam uere, senib. tribuit, cum sic canit: Difficilis, querulus, laudator temporis acti Se puero: censor castigatorq. minorum. Itaque hic etiam Virg. senilis naturae non ignarus, Entellum, magnificum suae uirtutis ostentatorem, propriaeq. laudis buccinatorem, ab hoc senectutis facinore, facit, & introducit. g Amplificatio maioris a minori. h Carisius legendū ait, Iuuenali. i Aeneae beneficio, iā sub cultro, ut aiunt, uersantē, caedi subtractum. K Per appositionē: praemium uictori. l Quasi collimans, ne ictus falleret, sed certus foret. m Enallage numeri: cū ille unum dūtaxat caestum habuerit. n Entellus ingens, caestum illisit in ossa: hoc est, in frōtem, inter duo cornua mediā, quo ictu cerebrum ita fuit fractum, ut ēt humi conciderit. o Hypallagen hic fingit Ser. sed, cum sensus sit perspicuus, & nullo modo perturbatus, quid necessum sit, non uideo.

a Homer. Il. 34.
b Maximo artificio, sono uerborũ exprimit: id

Sternitur,[a] exanimisq. tremẽs procũbit humi bos.[b]
Ille super [c] tales effudit pectore uoces:
Hãc tibi Eryx[d] meliorẽ[e] animã [f] pro morte Daretis
Persoluo: hic [g] uictor caestus, artemq.[h] repono.

quod huic poetae peculiare esse uidemus, ut semper, quoad eius fieri potest, rebus uersum suum attemperet. Monosyllaba dictio, etsi in alijs uituperetur, in animantium tamen nominib. non modo permissum esse in fine, sed & summae artis iudicari eam compositionem disertissime tradit Erythraeus, et Cor. Valerius. l. 3. Aen. dixit, Inuenta sub ilicibus sus. Horat. quoq. Nascetur ridiculus mus. Vnde miror Seruium, pessimũ hunc uersum esse, quod monosyllabo exeat, scriptũ reliquisse: immo potius, si dicere fas est, pessimũ eius iudicium, qui tam insulse iudicet; de tanti poetae uersib. c Ellipsis est, q.d. Entellus super caesum Eryci taurũ, sic locutus est. d Athletice sane, quippe qui magistro suo hunc honorem acceptum ferat, a quo tã egregie institutus, multas pugillari certamine uictorias habuerit. e Alludere uidetur ad hostias succidaneas, de quibus & prouerb. δευτέρων ἀμεινόνων. T. f Animalẽ hostiã intellig. de qua uide Macr. Sat. l. 3. c. 5. & ea, quae notaui ĩ l. IV. pag. 353. Porro, ut caussam hostiae animalis redderet, ipso Animae nomine utitur: deinde ut nuncupatũ uotũ coarguat, addit, Persoluo, quod de uoti reo proprio dicitur. g Ad postem Herculis, more reliquorum pugilũ, quibus id moris erat. h Pro, Sepono, colloco, uel simplici Pono. Repono n. aliud includit; nisi forte uelit Reponere, pro, Restituere, tãquam debitum, ut Seneca ad Lucil. scribens, hoc uerbum subinde accipi docet, & Plaut. in Persa: Nummos sexcentos des mihi, quos tibi reponam in hoc triduo, aut quatriduo. Porro hic ad ueterem athletarum cõsuetudinẽ alludit poeta. His n. per aetatẽ permissum erat, a gladiatorio munere cessare: ac ĩ perpetuae uirtutis, strenuaeq. aliquãdo naturae opere testimoniũ, uirgula donabãtur, cui Rudis nomẽ erat: unde hoc modo dimissi, Rudiarij dicebãtur. Ab hoc ritu, translatione sumpta, postea, qui quouis modo ĩ otiũ restituebãtur, uel ob aetatẽ, uel ob corporis, animiq. inualetudinẽ, rudẽ accepisse, rudeq. donati esse dicti sunt, quod ex Horatij ad Maecenatẽ epistola manifestũ est, ubi sic canit: Iris spectatũ satis, & donatũ iã rude, quaeris Maecenas, iterũ antiquo me includere ludo. Quã metaphorã, scriptor Chil. Adag. lepidiorẽ futurã, si lõgiuscule trãsferatur, existimat: ueluti, si quẽpiã adhortari quis uelit, ut tãdẽ aliquãdo a studiorũ laborib. abstineat, sibiq. rudẽ ĩpartiat. Porro, quod ad gladiatores attinet, ij post ea tẽpora uolẽtes suo munere defungi, arma ad postẽ, Herculi, ut praesẽti deo, suspendere, cõsecrareq. solẽt: hoc facto significantes, arti se digladiatoriae ualedicere, alijsq. permittere. Quod & ipsũ eadem epist. testatur Hor. cũ ait: Veianius armis Herculis ad postẽ fixis, latet abditus agro. Pro-

469

Protinus [a] Aeneas celeri certare sagitta
Inuitat, qui forte uelint, & praemia ponit:
Ingentiq. manu [b] malum de naue Seresti [c]
Erigit: & uolucrem traiecto [d] in fune columbam, [e]
Quo [f] tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Conuenere uiri: deiectamq. [g] aerea sortem
Accepit galea: & primus clamore secundo
Hyrtacidae [h] ante oēs exit locus Hippocoontis. [i]

a Homer. Il. 262.
b Magna suorū multitudine malum erigit. Hort. Ergo altum, & grauē fuisse oportet.

c Caue putes, Sergesti eum intelligere nauem. Nam alius est Serestus, alius quoque Sergestus, ut lib 12. uer. 561. ostendit Virgilius, utrumque eodem uersu complectens. d Pro, Extenso.
e Columbam autem, cur figi iusserit in malo, cum ea Veneri sacra sit, non abs re dubitari potest. Sed respondet ex Vrbano Pompon. Laetus, quem alij perperam Pomponium Sabinum nominant, aues omnes alicui sacras esse, ac eadem ratione ab omnibus uolucribus abstinendum fuisse Aeneae, si id spectare uoluerit. Verum columbam prae ceteris elegisse, quod matrem Venerem, si ob id sibi succenseret, a se filio facilius placatum iri, cognosceret. f Pro, in quam, teste Ser. nam saepe ponit Virg. aduerbia pro nominib. ut, Genus unde Latinum. l. 1. ten. in pr.
g Homer. Il. 262. ubi etiam sagittariorum sortes in aenea galea uoluuntur. Et Iliad. δ. cum placuisset Troianum bellum, singulari Paridis, et Menelai certamine decidi, sortes in galeam aeream mittebātur, uter prius hastam emitteret: sed Pandarus Palladis hortatu foedus uiolauit, & sagitta uulnerauit Menelaum, ut latius apud Homer. d. l.
h Homer. tradit Asium Hyrtaciden ex Arisba, et amne Scellente ad Troiam uenisse suppetias Priamo: sed cum differentiae caussa patris nomen addat, ac postea iuuenem eum uocet, dubitari non immerito potest, is ne fuerit, an alius ab eo diuersus, Hyrtaci nepos. i Thrax ergo fuit hic Hyrtacides iuuenis: cum eum Hippocoontis filium faciat. Homer. Il. x. ubi narrat Rhesi Thracum regis ad Troiam caedem, Hippocoontem patruelem eius ab Apolline excitatum refert, postquā Diomedes, & Vlysses equos abduxerat; sociosq. & ducem adhuc palpitantes inuenisse. Proinde huius Hippocoontis Thracis filiū Hyrtacidem hic intelligi posse, Hort. existimat. Habebis aliū Hyrtacidem l. IX. sed illud nomen patronymicum est ab Hyrtace, Troiano quodā nobili, ex Ida mōte, qui pater Nisi fuit, unius comitū Aeneae: quāquā & hic quoq. Hyrtacides, comes Aeneae fuisse uidetur. Sed nihil hic statuo in re tam obscura.

Quem modo [a] nauali Mnestheus certamine uictor
Consequitur, [b] uiridi Mnestheus euinctus oliua, [c]
Tertius Eurytion, tuus [d] o clarissime frater
Pandare; [e] qui quondam iussus [f] cōfundere foedus,
In medios telum [g] torsisti primus Achiuos.
Extremus, [h] galeaq. ima subsedit Acestes,
Ausus & ipse [i] manu iuuenum [k] tentare laborem.
Tum ualidis flexos [l] incuruant [m] uiribus arcus

a Mnestheus modo uictor secundus in certamine nauali.

b Secundus exsilit e galea Mnestheus, quē paullo ante in nauali certamine uictorem fuisse, ait poeta; utpote qui secundus in ordine uictor fuerit, non quidem principalis, quem Cloanthum fuisse sciebat. Proinde non est, cur Virgilium hic incogitantiae arguant quidam, putantes eum sui oblitum fuisse, sed falluntur. An non aduertunt, plures uictores in unoquoque horum certaminum, praeterquam in caestuum pugna, fuisse declaratos? an non plura constituta fuiße praemia? Quid, obsecro, sibi uolunt haec poetae luce clariora uerba: Omnibus hic erit unus honos: tres praemia primi Accipient, &c? an hic de uno dumtaxat uictore, an de uno praemio uerba fiunt? Non arbitror equidem: etsi nonnulli sic malint. c Pro, Olea, uictoriae signo.

d Per apostrophen, in historiam Pandari dilabitur, qui, cum ita conuenisset inter partes, ut Troianum bellum singulari Paridis, & Menelai certamine definiretur, Mineruae iussu foedus uiolauit, mittendo sagittam in Menelaum.

e Lycaonis filius, Eurytionis frater, idem ille, qui a belli artibus ab Homero celebratur Iliad. δ. qui e Lycia ad Troiam uenerat. Meminit poeta cuiusdam Pandari lib. IX. qui pro portis castrorum fortiter pugnando occubuit.

f A Minerua, os habitumq. Laodoci Antenoridae mentita.

g Sagittam, ut ex Homero constat.

h In postremis collocat Acestem regem, ut fortunae, quae sortes regit, arbitrio, ita euenisse credatur. Quare & caeca pingitur, quippe quae neminem respicit, cum alioqui humano iudicio regem conueniret priuatis omnibus praeponi. i Ipse quoque, quamuis esset aeui maturus.

K Certamen sagittariorum, quod multis nominibus solis iuuenibus relinqui oportet.

l Incuruos flectunt, debuit dicere. m Intendunt.

Pro se quisque uiri,[a] & deprom ũt tela pharetris:
Primaq.[b] per caelum, neruo stridente,[c] sagitta
Hyrthacidae iuuenis uolucres [d] diuerberat auras:
Et uenit, aduersiq. infigitur arbore [e] mali.
Intremuit [f] malus, timuitq. exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.[g]
Post [h] acer Mnestheus adducto [i] constitit arcu
Alta petens, pariterq. oculos, telumq. tetendit.
Ast ipsam miserandus [k] auem contingere ferro
Non ualuit; nodos, & uincula [l] linea rupit,[m]
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos, atque atra uolans in nubila fugit.

a Ad uirtutem, & uim, non ad sexum respicit.

b Ordine certamẽ sagittis auem petentium aggreditur. Variat interim hoc uno ab Homero, quod primum, qui hic telum torquet Hyrtaciden, a fune, & columba aberrantem faciat, ac malum dumtaxat, in quo columba fixa erat, diuerberantem inducat: cum Teucer Homericus, qui primam eiaculatur sagittam, primo teli coniectu funem ruperit: quod Virg. secundo tribuit, ea re forte, ne uno atque altero iactu, ludus statim sine ulla exspectatione finiatur: quod sic fieri necesse uidebatur, ad inducendam illam inopinatam, ac tristem catastrophẽ, quam prodigij ratio exigebat.

c Perquam significanter, & uenuste.

d Frustra emittitur, cum nec funem, nec columbam tangeret, quamuis malo infixa fuerit.

e Hoc Ser. ea figura dictum putat, qua alibi, Lustra Auentini montẽ: alij; ea forma, qua dicimus, Crater argenti.

f Ab effectu uiolentiam iactus arguit.

g Virtutis admiratione fauentium clamores oriuntur.

h Homer. Iliad. 262.

i Hypotyposis collimantis sagittam suam in columbam.

K Quia uictoria caruit. Sic supra uer. 329. Labitur infelix: de eo, qui uictoria excidit, quae in promptu esse uidebatur.

l Periphrasis funis.

m Est & haec Homeri fictio: apud quem Teucer, uincula, quibus delegata erat columba, rumpit,

Tum rapidus [a] iamdudum arcu contenta [b] parato
Tela tenens, fratrem [c] Eurytion in [d] uota uocauit: [e]
Iam uacuo laetam caelo ſpeculatus, & alis
Plaudentem nigra figit ſub nube columbam.
Decidit exanimis, uitamq. [f] reliquit in aſtris [g]
Aeriјs; fixamq. [h] refert delapſa ſagittam.
Amiſſa ſolus [i] palma [k] ſuperabat [l] Aceſtes:
Qui tamen aetherias telum contorſit in auras,
Oſtentans [m] artem [n] pariter, [o] arcumq. ſonantem.

a Merionis partes, apud Hom. donat hic Eurytioni Virgil. qui auem in ipſo uolatu figat, perinde ut ille.

b Hypallage eſt, q.d. tenens tela parata in arcu contento, id eſt, intento ad eiaculandum.

c Pandarum ſcilicet, quem ſagittandi peritia parem fere Apollini facit Homer. d Nam apud Lycios colebatur, quaſi heros. S.

e Sic Meriones Apollinem in uota apud Homer. uocaſſe ſcribitur.

f Docet inter uolandum auem effudiſſe uitam, ſic ut eam in aere reliquiſſe uideatur. g Alludit ad ueterem ſacrificiј ritum, quo ſtellis aues immolabantur. Vide Macr. Sat. l. 3. c. 8.

h Hoc loco auis una cum ſagitta decidit: cum Merionae ante pedes in terram delapſa ſagitta, auis in ſummum mali praeceps cadat, unde paullo poſt deorſum in terram decidit.

i Certamen ſagittariorum abſoluturus, parta iam ab Eurytione uictoria, cum ſupereſſet adhuc rex Aceſtes, arcum intentum iamdudum tenens, dedita opera eum in auram torquentem inducit ſagittam: ut uidelicet nō otioſum iactum poſtea congruat.

K Victoria; ſignum pro ſignato, per metonymiam.

l Pro, ſupererat: ut apud Cic. Deq. eo, quod ipſis ſuperat, aliјs gratificari uolunt.

m Ad artis oſtentationem refert, telum in ſummitatem uacuam mali, in qua columba haeſerat, torquere. Id enim, quia in auras ſublato ſcopo emittebatur ſagitta, oſtentationem artis hic uocat: alioqui iaculum in altum torquere, artis non eſt. n In geſtu manifeſtam.

o Sic habent uetuſtiſſimi quique l. ſ. ut ſcilicet ratione hepthemimeris h. ſyllaba breuis, producatur. Nec neceſſum arbitror, hic legere. Pariterq. arcumq. ſonantem: ut quoſdam uoluiſſe uideo. Quaſi uero Virg. hic dumtaxat, ſua hepthemimeri uſus ſit, non autem aliјs plurimis in locis: ut, Et furiјs agitatus amor, & conſcia uirtus. uerſ. 872. & plurimis aliјs locis.

Hic[a] oculis ſubito[b] obijcitur: magnoq. futurum
Augurio[c] monſtrum,[d] docuit poſt exitus ingens:
Seraq.[e] terrifici cecinerunt omina[f] uates.[g]
Nāque uolans liquidis in nubibus arſit[h] harūdo,[i]
Signauitq.[k] uiam flammis,[l] tenuesq. receſſit

a *Aduerbium, Hic, hoc loco trāſitionis, ac nouae ab integro narrationis, formam habet, & uidetur ſignificare, Tum, uel, Iam tum.*

b *Ex occaſione coniecti teli in uacuas auras, tranſit ad obiecti prodigij narrationem.*

c *Augurij uocabulo, pro prodigio hic utitur Virg. etſi plurimum inter haec uocabula interſit.*

d *Monſtrum, a monſtrare deriuant grammatici, quod ſcilicet aliquid ante euenturum monſtret, ac denunciet: ac omne id, quod contra rerum naturam fit, aut naſcitur, ſignificare uolunt.*

e *Grauia: ut Salluſt. Serum bellum in anguſtijs futurum. T. pro, Dira, exp. cum mox incenſis nauibus illius diri portenti fides repraeſentata ſit. Omiſſis porro his duabus explicationibus Turnebi, & Seruij, tertia* Hor*tenſij non inuenuſta eſſe uidetur, qua ille Sera omnia; pro, futura, ac poſtea euentura exp. Nam Serum id dicitur tempus, quod exacto tempore maturo, tandem languidiuſcule, & in poſtremis apparet. Ita Serum diei, Serum noctis, Seram ſenectutem, & Sero adeſſe dicimus: cur ergo Sera omnia, quorum euentum ludorum exitus, iam tandem arguerit, exponere non poſſumus? Equidem debere, nedum poſſe, exiſtimo: tu, ſi lubebit, reliquas expoſitiones per te ipſe conſiderato.*

f *Omen, quaſi Oremen, quod ore fiat, dictum eſſe, ſupra monui: media uox eſt, & in bonam, & in malam partem uſurpari ſolita.*

g *Attentio ad prodigij enarrationem ab auctoritate uatum circa interpretationem ominis. Apud Stat. Pap. emiſſa ſagitta ante pedes Adraſti recidit, quod ita omen interpretabantur uates, omnes Argiuorum duces, praeter Adraſtum, ad Thebas occubituros eſſe: id quod ita accidit.*

h *Telum Aceſtis ardens, ac caudam ſecum trahens, quid portenderit, haud obſcure indicat poeta, cum exitum id ſatis docuiſſe, canit. Flamma in uertice Aſcanij lib. 2. Ardens, quid denunciarit, ſuo loco ſupra indicaui.*

i *Sagitta: materia pro re. Solebant enim ex harundine praeſtantiſſimae ſagittae fieri.*

K *Longam, quaſi igneam caudam in ipſo caſu traxit.*

l *Videtur ad naturam acontiae alludere, quae a Latinis, Iaculum dicitur, numeraturq. inter repentina ſidera.*

Conſumpta

Consumpta in uentos.[a] caelo[b] ceu saepe refixa
Transcurrunt, crinemq.[c] uolantia sidera ducunt.
Attonitis haesere animis, superosq. precati
Trinacrij, Teucriq. uiri; nec maximus omen
Abnuit[d] Aeneas, sed laetum[e] amplexus Acesten
Muneribus cumulat[f] magnis, ac talia fatur:
Sume,[g] pater: (nam te uoluit rex magnus Olympi

a Euanuit.

b A simili, comparatione ducta a natura stellarum quarundam cadere apparentium. Etenim, cum illae fixae caelo haereant, ut e suis sedibus moueri nequeant, nimio alimento tracti humoris, igneam uim abundantia reddunt, tum, cum decidere creduntur, ut apud nos quoque, ait Plin. idipsum luminibus accensis, liquore olei notamus accidere. Lucret. existimat uentum esse, qui, cum altiora petat, aethereum ignem secum torquet, qui imitetur stellas cadentes: Hinc Ouid. Quae si non cecidere, potest cecidisse uidere. Cum igitur Virg. stellas, aut sidera refixa dicit, communem uulgi sensum, ac iudicium secutus esse uideri potest, ut poetis mos est.

c Capilli speciem ipso casu referentia.

d Deceptus errore Aeneas, infaustum omen pro felici approbat, quod, ut dirum auersari debeat, Celeritas autem uolantis sagittae, celeritatem etiam euentus portendit. T.

e Ipse laetus, aut potius laetitiam simulans, ne, si tristiorem se ostenderet, publicum gaudium perturbaret.

f Venuste, Cumulat; pro, copiose, & largiter eum donat. Vnde Cumulatas opes, pro copiosis legimus: tamquam nullo neque numero, neque pondere, sed cumulo infusas, ac aceruatim, & cumulate congestas. quod resipit prouerb. σῶρον ἀγαθῶν, id est, cumulus, siue aceruus bonorum, de immensis opibus dici solitum; ut & δάτος ἀγαθῶν.

g Percipe. Contra uatum praedictiones fingit omen ad Acesten pertinere, & illud suo arbitrio interpretatur. Quod ea re sic fingere Aenean paucis innui supra in eo uersu, Abnuit Aeneas: ut suorum animis praesentem curam, & solicitudinem ex ostento iniectam eximat: quamquam alias plus aequo, & ad superstitionem usque auguriorum studiosus.

Talibus auſpicijs [a] exſortem [b] ducere honorem)
Ipſius Anchiſae [c] longaeui hoc munus habebis,
Cratera [d] impreſſum [e] ſignis, quem [f] Thracius olim
Anchiſae genitori in magno munere Cyſſeus
Ferre ſui dederat monumẽtum, [g] et pignus amoris.
Sic fatus, cingit [h] uiridanti [i] tempora lauro: [k]
Et primum [l] ante oẽs uictorem appellat Aceſten.
Nec bonus Eurytion praelato inuidit honori:
Quamuis ſolus [m] auem caelo deiecit ab alto.

a Prodigium ardentis ſagittae Auſpicia nunc appellat, quaſi ſigna ſuadẽtia aliquid fieri.

b Praemium extra ordinẽ. Hoc autem erat honorificentiſſimum. Quaſi dicas praemium extraordinarium, ſine ſorte, aut extra ſortem. Neque enim funem, malum aut columbam fixerat Aceſtes, quare nullum ei praemium debebatur. Sed hoc oſtentum a dijs profectum uult Aeneas, ut ſcilicet extraordinarium, &, ut ita dicam, primum Aceſtes honorẽ obtineret, ſummumq. quaſi iuſtus uictor, praemium.

c Laus populi, a perſonae qualitate: quam ut minime uulgarem oſtendat, addit emphaſim pronominis, Ipſius.

d Homer. Iliad. 67.

e Apprime eleganter, Impreßum ſignis; pro, cui ſigna impreſſa erant, & imagines a reliqua planicie exſtantes, inſculptae.

f Maior poculi laus, et commendatio, a praeſtantioris perſonae dignitate, unde, ad Anchiſen, fuerit profectum. Fuit hic Cyſſeus, Thracum rex, Dymantis frater, Hecubae pater; a quo ipſe Cyſſeis dicta eſt. & Cyßeus, Liber pater, ἀπὸ τοῦ κίσσου, i. hedera, ſed tum ſine ypſilo ſcribitur. Vide de Cyſſeo, & Archela, Higyn, c. 219.

g Quod Anchiſen illius admoneret: eſtq. ea, quae ſtatim ſequitur, expolitio ſuperiorum. fere eadem repetuntur uerſu ab hoc 33.

h Quoniam uictorem in hoc certamine Aceſten declaraturus eſt.

i Participium ſine uerbi origine. pro, perpetuo uirenti, ſeu uiridi: quod illi arbori numquam decidant folia, ut nonnullis alijs. Proinde, epithetice eam ſic appellat.

K Alludit ad Pythia, in quib. uictor corona laurea coronabatur.

l Pleonaſmum hic conſtituunt nonnulli, tãquã Primum ſuperſit, & ſuffecerit dixiſſe, Ante omnes Aceſten uictorẽ declarat: ſed uide, num pro Primo, aduerbialiter ſumi uoluerit Virg.

m Et ſic primum illi praemium deberetur.

Proximus

a ad dona.
b Periphrasis Mnesthei, qui funem diuerberauerat.
c Periphrasis Hyrtacidae, qui malum confixerat.

Proximus ingreditur donis,[a] qui uincula[b] rupit:
Extremus, uolucri[c] qui fixit harundine[d] malum.
At pater Aeneas,[e] nondum certamine misso,[e]
Custodem[g] ad sese, comitemq. impubis[h] Iuli[i]
Epytiden[k] uocat, & fidam sic fatur ad aurem:
Vade age,[l] & Ascanio, si iam[m] puerile paratum
Agmen[n] habet secũ, cursusq. instruxit[o] equorum,

d Telo, aut sagitta, per metonymiam. e Transitio ad puerorũ ludum, qui ab Homero praetermissus est. Voluit n. Aeneas, in anniuersarijs patris sui ludis, omnis aetatis publicam laetitiã exhibere. f Pro, dimisso: simplex pro cõposito. g Modo Custodẽ, modo Comitẽ uocat Epytiden, quẽ Hom. Il. ρ. Praeconẽ Anchisae uocat. Porro donat hic Romanã in re militari consuetudinẽ antiquitate, quibus mos erat, tironib. primo anno radimentorum militiae custodem uelut paedagogum adiungere, a quo regerentur, instruerenturq. in disciplina militari: a quo, ordines ductare, uertere, hostem ab equo deijcere, ex uno equo in alium; modo dextra; modo sinistra; desultoria leuitate insilire, & id genus alia docerentur. Quin & nostra aetate non modo in disciplina militari, sed & in litteris addiscendis, principum & nobilium uirorum liberis, cum uelut a lacte depulsis, formatores & praeceptores docti adiunguntur, a quibus illi bonos mores ciuilemq. uitam addiscant. Diserte autem Virg. Epytiden Ascanij paedagogum facit: quasi Epitaden. aut Epiteden, a uerbo ἐπιτηδεύω, i. exerceo, instituo: apposite a re, & officio paedagogi nomine ducto. Quamquã, haud me latet, paenultimam, ἐπιτηδὴς per η scribi, eoq. produci.
h Innuit ad pubertatem usque sub tutela & imperio paedagogorum pueros olim fuisse: deinde sui iuris fieri solitos.
i Ascanij filij Aeneae, qui alio nomine Iulus dicebatur.
K Quaedam exemplaria hic Euritiden, quaedam Iphitiden, habent: sed utraque male, eum apud Homer. Iliad. ρ' eiusdem huius Epytidis, descriptio sit: ubi aperte Ηπυτίδης, patronymicum esse patet, pro Epyti filio, Periphante. l Mandat Epytidi, ut suo iussu Ascanius puerorũ agmen instructum in circũ secum producat. m Hinc apparet, quod alioqui dubiũ nix erat, ante eidem imperatũ ab Aenea fuisse per Epytiden, instruere ad umbratile & ludicrum certamen suos coaetaneos. n Multitudo militum: sic ab agendo dictum, quod perinde ut labentis aquae cursus agatur.
o Per epexegesim exp. quale Agmen intelligat.

Ducat auo[a] *turmas,*[b] *& sese ostendat*[c] *in armis.*
Dic,[d] *ait. ipse omnem longo decedere*[e] *circo*[f]
Infusum[g] *populũ, et campos*[h] *iubet esse patentes.*[i]
Incedunt pueri, pariterq. ante ora[k] *parentum*
Frenatis lucent[l] *in equis. quos omnis euntes*
Trinacriae mirata fremit,[m] *Troiaeq. iuuentus.*
Omnibus in morem tonsa[n] *coma*[o] *pressa corona.*[p]
Cornea bina ferunt praefixa hastilia[q] *ferro:*
Pars leues humero pharetras. it pectore[r] *summo*
Flexilis[s] *obtorti per collum circulus auri.*

a *Anchisae. s. in eius honorem.* b *Turma, auctore Vegetio l. 2. c. 14. equitũ proprie est, & 32. equites complectitur: cui qui praeeras Decurio dicebatur. Et, ut centum pedites ab uno Centurione sub uno uexillo regebãtur: sic 32. equites.* c *Non solum uero, ut uideatur, sed etiam ut in armis ludicri certaminis spectaculum exhibeat.* d *Similem synonymi repetitionem habes l. IV. VI. & XI. & apud Ter. Andr. Cedo, cuium puerum huc apposuisti, dic mihi. Quidã hic leg. Sic ait: sed nec ueterũ librorũ fulta auctoritate haec lectio, nec ulla ratione tolerari posse animaduertat, qui diligenter eã considerabit.* e *In latera, in frontẽ tergumq. recedere, ut s. spatium in circo esset cõcurrendi inuicem ad iustae ueraeq. pugnae speciẽ.* f *alludere uidetur ad Rom. morẽ, qui suis ludis destinatos habebãt circos.* g *Metaphorice, nã cũ sagittariorũ ludus certaminib. finẽ imposuisse uideretur, undiq. populus in circũ se infuderat.* h *iubet populũ discedere, ut cãpus pateat.* i *Vacuũ esse camporum spatiũ.* i *In conspectu parentũ.* K *Armis splendescentib.* l *Applausu ac fauore prosequitur pueros in equuleis procedentes in circum.* m *Hypallage, pro, tonsa coma, corona. i. galea pressa erãt: quod antiquis mos esset pueritiã egressis tondere capillitiũ, ac ad aras numinis alicuius deponere.* n *Nota sex cõtinuas dictiones A littera terminatas, quae aequalitate & similitudinẽ habitus declarãt.* o *Pro, Galea: ut apud Homer. Il. λ. στεφάνη, legitur, i. corona.* p *E corno, ligno durissimo, facta non aũt e cornu, quod non existimẽ memoriae proditum, tantae proceritatis aut rectitudinis umquam reperta fuisse cornua, ut ex ijs hastae fieri possent: quamquã non ignorẽ monocerotibus mirae proceritatis cornua esse, qualia apud Parisios in D. Dionysij opido, et Venetijs in Thesauro D. Marci uisuntur: sed non arbitror tanti esse ulla uirorũ, nedum puerorum certamina, ut ex huiusmodi cornib. hastas aptare expediat.* q *Tradunt poetã hic celebrare equestrẽ puerorũ ludũ, quẽ Caesar August. hmõi honorib. affecit ut singulis Troianã galeã, binaq. hastilia donarit.* r *Pectoris et colli cõfinio.* s *Aurei torquis periphrasis.*

Tres [a] equitum numero turmae, terniq. uagantur
Ductores: [b] pueri bisseni [c] quemq. secuti,
Agmine partito fulgent, paribusq. magistris. [d]
Vna [e] acies iuuenum, [f] ducit quam paruus ouantẽ [g]
Nomen aui referens Priamus, tua [h] clara Polyte
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, [i] uestigia [k] primi
Alba pedis, frontemq. ostentans arduus albam.
Alter Atys, [l] genus unde Atyi [m] duxere Latini,

a Alludit ad Romuli tempora, quibus Romani equites in tres centurias diuisi erant, teste Liu. l. 1. ab V. C. Vna Rhamnẽsis, a Romulo: altera, Tatiensis, a T. Tatio Sabinorum rege: tertia Lucerum centuria, a Lucumone, ut nonnulli autumant. b Quos uocant Decuriones, auctore Vegetio l. 2. c. 14. c Fuit ergo puerorum haec turma in duodenos restricti. d equitum.n.dicebantur magistri. e Acierum a ducib. qui praeerant, diuisis. f Non est, quod se tam operose hic torqueat Ser. quod Pueros, aliquãdo Iuuenes uocet Virg. quasi hi maturiores aetate quã priores fuerint. nã hoc fit per copiã orationis uertẽdae. g Laetũ, nõ ouantẽ, quõ solẽt ij, qui modicã uictoriã habuerãt. h Apostrophe ad Polyten, Priami filiũ, quẽ poeta l. 2. ostẽdit in patris cõspectu a Pyrrho fuiße interfectũ: Cato in Originib. tradit cũ Aenea in Italiam uenisse, atq. ibi opidum Polytoriũ cõdidisse: quod Ancus Martius rex postea captum, incẽdi iussit, ne saepius rebellandi materiã exhiberet. At noster hic poeta, cum Priamũ Italos aucturum scribit, non obscure innuit Politoriũ ab eo postea cõditũ, ac de patris Polytis nomine sic appellatum fuisse. i Hom. Il. 255. K Pro, uestigia prima pedum alba. In magno.n.pretio habentur, quib. quattuor pedes albi sunt, adeo ut apud Belgas nõnullis locis uectori uectigalium immunitatẽ praestẽt. l Secundus fuit Atys, cuius genus, nobilitatẽ, et parẽtes praetermittit, sed eũ ab origine & principio nobilissimae ac principis familiae Romanae laudat. Adulatur Augusto, cuius genus inter Romanas familias antiquissimum esse contendit: adeoq. eius matrẽ Attiã inde ortã, & quasi Atyã ita appellatã. Fuit & Atys quidã alius, hoc multo uetustior, unus filiorũ Herculis ex Omphale, qui multa memorabilia praestitit, quae uolẽs hic omitto, quod longa nimis sit eorum enarratio. m Sic ex Pierio legendum existimo, per synaeresin, pro Attij. matremq. Augusti, ad cuius familiam hic alludit Virg. Attiã, non Acciam fuisse appellatam. Sunt tamẽ, qui Atyi, scribant, quod Atys ypsilon habeat.

Paruus

Paruus Atys, pueroq.[a] puer dilectus Iulo
Extremus,[b] formaq. ante omnes pulcher[c] Iulus,
Sidonio[d] est inuectus equo: quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum, & pignus amoris.
Cetera Trinacrij[e] pubes[f] senioris Acestae
Fertur equis.
Excipiunt plausu[g] pauidos, gaudentq.[h] tuentes
Dardanidae, ueterumq. agnoscunt ora[i] parentū.
Postquam omnem laeti consessum, oculosq. suorū
Lustrauere in equis, signum[k] clamore paratis
Epytides longe[l] dedit, insonuitq.[m] flagello.

a Paranomasia, siue uocum collusio, quamuis in eadem significatione; ab amicitia Iuli, siue Ascanij.

b ordine extremus, forma primus.

c Hunc studio in extremis collocat, ut supra Acesten, quod memorabile quippiam de eo scribere proposuerit. Et fere ubique in Virg. animaduerte, quod, ubi de uirtute certamen est, semper in postremis collocet principes.

d Sidone natum, quem Dido secum ex Tyro & Sidone adduxerat, Ascanioq. donarat. e Diuersimode hic legitur: alij enim Trinacrijs, quidam Trinacrae, nonnulli Trinacriae. ut Carp quas omnes lectiones, etsi uersus sententia patiatur, nulla tamen poetae sensui accommodatior esse mihi uidetur, quā ea, quae Trinacrijs habet. Etenim, cū decurionibus suos cuiq. peculiares equos assignauerit, ut in ceteris diuersitatem coarguat, Trinacrijs .i. Siculis eos equis fuisse uectos, dicere uoluiße (ut alijs, quod lubebit, interim sentire liceat) mihi uidetur. At, si sic exponas: Cetera pubes Trinacrij senioris Acestae, fertur equis: quid hoc, obsecro, noui est? an pedites in circum prodirent, cum equestri certamine decertaturi sint? Non arbitror sane Maronem sic se explicaturum, uel si nunc reuiuisceret.
f Iuuentus, per Metonymiam, nam signum pro signato ponitur.
g gloriae cupiditate sollicitos: ut, Corda pauor pulsans. S. h Intuentes: simplex pro composito. i Vultus, per synecdochen. K Hoc ex ueteri Romanor. more, apud quos magistratus aliquis ludis praesidens, ex superiori loco auspicandorum ludorum signum dabat, teste Sueton. in Nerone. l Ex interuallo, sed seorsum a turmis semotus. m Cū in re militari, uel tuba, uel buccina signum fiat, hic in re ludicra, umbratiliq. proelio, clamore & flagelli sonitu a paedagogo & custode, paratis ad certandum pueris datum fuisse Virg. canit.

Olli

Olli discurrere pares, atque agmina terni
Diductis [a] soluere [b] choris: [c] rursusq. uocati
Conuertere [d] uias, [e] infestaq. tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliosq. recursus
Aduersis spatijs; alternosq. orbibus orbes
Impediunt; pugnaeq. cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fugae [f] nudant, nunc spicula uertunt
Infensi: facta pariter nunc pace feruntur.
Vt quondam [g] Creta fertur Labyrinthus [h] in alta,
Parietibus textum caecis [i] iter, ancipitemq.
Mille [k] uijs habuisse dolum, [l] qua signa sequendi
Falleret indeprensus, & irremeabilis error.
Haud [m] aliter Teucrum nati uestigia cursu
Impediunt, [n] texuntq. fugas, & proelia ludo,

a Separatim in acië collocatis.
b Separauere agmina sua: uenuste.
c Aciebus. uocati antë, ictu flagelli id est uirgae in morem flagelli sonantis.
d Ad rationem conuertendi ordines ex suo loco, restituendiq. illico acies.
e Quemadmodum in choris. fortaßis allusit ad euolutiones per decuriam, & iuga, cuius speciem, Persicam, uel Cretensem, choream appellabant.
f Ad fugam. Quid. leg. Fuga.
g Homer. Iliad. 143.
h Comparatio ducta a flexuosis Labyrinthi erroribus, quam sumpsisse uidetur ex Catulli Argonau. Erat autem in Creta hic Labyrinthus a Daedalo instructus, portentosissimum, ac maxime stupendum opus, itinerum amfractibus, & ambagibus occursus, recursusq. inexplicabiles continens, crebris foribus ad fallendos exitus, & ad redeundum semper in eosdem errores. Ad hoc exemplar apud Belgas, & Germanos, uidi plurimos hortos fuisse constructos: in quos si solus admittare, utarum tam uarijs ambagibus continuo innecteris, ut, qua potißimum exeas, uel si totos dies erres, inuenire non poßis.
i Hypallage; pro, caecum textis parietibus.
K Numerus certus pro incerto, q.d. multis.
l Ambages, & amfractus, qui in errorem inducant.
m Amplificatio similitudinis.
n Implicant, intexunt.

Delphinum

Delphinũ [a] similes, qui per maria humida [b] nando
Carpathium, [c] Libycumq. [d] secãt, ludũtq. per undas.
Hunc morem [e] cursus, [f] atq. haec certamina primus
Ascanius, longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priscos [g] docuit celebrare Latinos.
Quo [h] puer ipse modo, [i] secum quo Troia pubes,

a Alia cõparatione puerorum ludum illustrat, s. delphinũ in mari colludentium discursibus. Sed & erudite, & ad rẽ accommodate. nam animal hoc est homini amicissimũ, & musica symphonia apprime delectatur: ita, ut nauibus etiam in mari se offerat aliquando, exsultans, alludensq. ad eas: qua ex re periculum nautis esse posset, nisi continuo, eiectis uasis uacuis, delphinis ludendi materiã suppeditarent: non quidem ex nocendi studio delphinorum, quos hominib. per se amicissimos esse constat, sed ex belluae magna, exuberantiq. laetitia, cum hominibus obuia fit. Porro Arionis cytharoedi a delphino excepti exemplum celebratius est, quam ut hic referatur. Velocissimi cursus, aut potius natatus animal est, ac nisi multum infra rostrum os illi foret; in medio paene uentre, nullus piscium eius celeritatẽ euaderet. Fame impulsi, cum piscem fugientem, in ima uada persecuti, diutius spiritum conclusum tenuere, quasi arcus neruo eiecti ad respirandum emicant, ac tanta ui exsiliunt, ut uela nauium uento passa transuolent. Plura uide apud Plin. l. 9. cap. 8. Illud addendum, esse etiam instrumentum ferreum, aut plumbeum, ad simulacrum delphinis effigiatum, quo in nauali certamine uti cõsueuerunt bellatores: inde apud Thucydidem dicti, Delphinophori.

b Ad ὑγρὰ κέλευθα, Homeri, respici existimat Ser. c Quod a Carpatho insula inter Aegyptum, & Rhodum sita, nomen habet.

d Mare Africum intelligit. Etenim, ut pro Africa tota, Libya saepenumero: ita Libycum pro Africo mari indifferenter, figurateq. usurpatur.

e Finem huic puerorum equestri certamini facturus, qua origine, & per quos populos postremo ad Romanos peruenerit hic mos puerorum concurrendi in armis equestri proelio.

f Quidam leg. Hunc morem, hos cursus: quomodo Pierius, & Fabric. & uet. lib. legendum omnino censent: ego hanc lectionem retinui, quod sex lib. s. eam confirment.

g Qui ea loca tenuerant, ubi Alba postea fuit condita, nullo ante Romam conditam. h Tmesis.

i Id est, quomodo nunc exhibuit ipse Ascanius, ita Albani postea docuere suos incolas: quos Virg. priscos Latinos uocat.

Albani docuere suos. hinc [a] maxima porro [b]
Acccepit Roma, & patrium [c] seruauit honorem:
Troiaq. nuuc pueri Troianum dicitur agmen.
Hac celebrata [d] tenus [e] sancto certamina patri.
Hic primum fortuna [f] fidem mutata [g] nouauit.
Dum uarijs tumulo referunt sollemnia ludis,
Irim [h] de caelo misit Saturnia Iuno [i]
Iliacam ad classem, uentosq. adspirat [k] eunti,
Multa mouẽs, nec dũ [l] antiquũ saturata [m] dolorẽ. [n]

a Ex Alba, uel, ab Albanis acceperũt Romani.

b Post longum interuallum.

c Troianũ nomen multis saeculis is ludus seruauit. Pyrrhicam uulgo appellatam, hanc Troiam, contendit Suet. Durauit porro hic ludus, Troia dictus, usque ad tempora Claudij Caesaris, ut auctor est Tacit. lib. XI. Sedente, inquit, Claudio Circensib. ludis, cum pueri nobiles equis ludicrum Troiae certamen inirent, interq. eos Britannicus, imperatore genitus, & L. Domitius, adoptione mox in imperium, & cognomentum Neronis adscitus, fauor plebis acrior in Domitium, loco praesagij acceptus est.

d Epilogus certaminum anniuersariorum ad Anchisae tumulum. Sed, ut plerumque, (ut in prouerbio est) extremum gaudij luctus occupat: ita hic quoque occasio ad turbandas res laetiores sternitur.

e Tmesis; pro, Hactenus.

f Id est, Alia fortuna euenit. Scal.

g Sequitur enim Palinuri mors.

h Homer. Iliad. 16.

i Cuius nuncia dicitur, forte quod pluuiam praesagiat, quae in aere gignitur, cui praesidet Iuno.

K Physice hoc dictum scribit Hort. quod, cum Iuno aeri praesideat, eum Virg. Iridi uentos adspirare fingat, ut celerius se moueat. Sed, hic non inconuenienter quaeri existimo, cur, cum lib. 1. Aen. Aeolum uentorum caussa, rogare debuerit, ad disijciendam Aeneae classem, huic tamen in uentos potestatem habere fingatur. Hoc tibi, ut exercendi ingenij materiam habeas, discutiendum relinquo.

l Nondum saturata poenis, quas dolor eius iam sumpserat.

m Quid. leg. Exsaturata: quod sane uehementius est. Sed hanc lectionem probat Pier. & sex praeterea uet. s. l. Aldi Manutij, P. F. A. N.

n Pro, Saturata dolore; figurate.

Illa [a] uiam celerans [b] per mille coloribus arcum,
Nulli uisa [c] cito decurrit tramite uirgo:
Conspicit ingentem concursum, [d] & litora lustrat:
Desertosq. [e] uidet portus, classemq. relictam.
At procul in sola [f] secretae [g] Troades acta [h]
Amissum Anchisen flebant: cunctaeq. profundum
Pontum [i] adspectabãt flentes, heu [k] tot uada fessis,
Et tantum superesse maris. uox omnibus [l] una:
Vrbem orant: taedet pelagi perferre laborem.
Ergo [m] inter medias sese haud ignara nocendi
Conijcit, & faciemq. deae, uestemq. reponit: [n]

a Homer. Il.16.

b Pro, Celeriter per uiam abiẽs. Prisca fuit I. C. ueterum formula, & loquendi modus, ut &, Vade uiam, Abi uiam, & similia, quae festiue pro Mur. ridet Cic.

c Siue, quod dea introducatur, qua specie mortalibus conspicua non fuit: siue, quod per celeritatem a nemine uisa fuerit.

d Troianorum, ac Siculorum circa tumulum Anchisae, qui haud procul a litore aberat.

e A nautis, & reliquis Troianis, qui simul omnes relicta classe, ad ludos sollemnes, & anniuersarios Anchisae confluxerant.

f Deserta. sic Terent. Venit meditatus e solo loco.

g τὸ πρέπον seruat, ut eius mire obseruans est. Indecorum enim uideri poterat, honestissimas matronas in publicis spectaculis uiris misceri: tum etiam, matronarum erat in exsequijs pullatas solutis crinib. mortuos lugere, ut alibi testatur Virg. Et circum Iliades crinem de more solutae.

h A loco, ubi se continebant matronae, Anchisen lugentes. Ἀκτὴ autem Graece, litus signat: q. d. Solae in deserto litore, per hypallagen.

i Mare; species pro genere.

K Sermocinatio. Tribuitur enim matronis Troianis diutina nauigatione fractis querellarum plena oratio.

l Omnes idem pariter conquerebantur, tamdiu s. se mari terraq. iactari, nec quietem habere posse.

m Oblata scilicet occasione ad naues incendendas adhortandi, quod facile persuasum uidebatur, cum iam peregrinandi taedio afficerentur.

n Pro, Seponit, ut s. aliam fa. & uest. accipiat.

Fit [a] Beroe, Iſmarij [b] coniux longaeua [c] Dorycli; [d]
Cui genus, [e] & quondam nomen, natiq. fuiſſent:

a Haec oĩa eo pertinẽt, ut oratio Iridis, aſſumpta perſona Beroes, ad fallendum ceteras mulieres plus haberet auctoritatis. b Etſi uideo eſſe in antiquis libris ſex, atque adeo in Carpẽſi illo probatiſſimo exemplari, Marij: nihil tamen mutandum cenſeo; primum quod Ser. ſic legiße animaduertã; deinde, quod oẽs adhuc uiros doctos, Põponio Laeto, paucisq. alijs exceptis, hãc lectionẽ retinuiſſe uideã. Qui, Marij, legunt, adiectiuũ a mõte Maro in Thracia, deducũt, q.d. Thracij Dorycli uxor. Fuiſſe aũt hũc mõtẽ, cui Maros nomen faciunt in Thracia apud Cicones, Homer. innuit Odyſ. l. 9, ubi Maronẽ, Euãthei, ut ipſe canit, uel, ut alij, Cupithi filiũ, Vlyſſi utrẽ caprinũ dulciſsimo uino plenũ (cuius unũ poculũ uiginti aquae metretas ſustinere poterat) dediſſe canit. Etenim Maron ipſe a Maro mõte, & Maroneis uinũ dicebatur, in quo praeſtantiſsima uina naſcebãtur. Quin & Maroneã, Ciconũ itẽ ciuitatẽ, a Maro mõte, cui ſubiecta eſt, nomẽ habere, nõ dubito: quãuis Suidas, Iſmaron, Thraciae opidũ, ut Plin. appellat, nõ Iſmarus, cũ Maronea idẽ eſſe aſſerat. Plin. certe duas diuerſas, distinctasq. urbes facit. Iam uero, ut aliã lectionẽ ẽt examinem, quid obſtet, quominus Iſmarij, legere poſſimus? an non, ut a Maro Marius, ſic ab Iſmaro Iſmarius deducitur? an non & hoc adiectiuum, pro, Thracij Dorycli, exponi poteſt: Opinor equidẽ, nõ ſine exẽplo: nã & paullo ſupra Libycum mare, pro Africo uſurpauit, ut fere ſolet pro toto partem ponere. Sed, ne fallaris, admonẽdũ te duxi, ne Pomponij Laeti, & aliorũ idẽ hoc loco docentium opinionem ſequaris. Ait ille Iſmarum, non montem, ſed opidũ dumtaxat Ciconum eſſe: ecce tibi ex hoc ipſo poeta argumentum, l. 2. Geor. uerſ. 26. quo talẽ doctrinã confutes, ſic enim canit: Iuuat Iſmara Baccho Conſerere, atque olea magnũ ueſtire Taburnũ. Vt plura addã, nec tempus permittit, nec inſtituti mei ratio patitur: cetera per te ipſe collige. c Grãdaeua. Tradunt Virg. hic ad Beroen Epidauriã, unã nutricum Semeles alludere, in quam Iuno fertur aliquando ſe transformaſſe, cum pellicem Semelem ulciſci uellet. d Quisnã fuerit hic Doryclus, nõ ſatis cõſtare arbitror, etſi nonnullos affirmare intelligã, hunc fratrẽ Phynei, Thraciae regis, fuiſſe. Nam & apud Pauſan. in pictura Polygnoti, & nonnullos alios Doryclus, ſiue hic, ſiue alius, inter Priami regis liberos recenſentur: & Homer. Iliad. XI. meminit Dorycli, nothi ipſius Priami, ab Aiace, cũ nonnullis alijs pugna interfecti. uerba eius haec ſunt: Α᾽ίας δὲ τρώεσιν ἐπάλμενος εἷλε δόρυκλον Πριαμίδην νόθον ὑιόν. &c. e A genere, & auctoritate, ut dicenti dignitas concilietur.

Ac

Ac sic[a] *Dardanidum mediam se matribus infert:*
O miserae,[b] *quas nō manus, īquit, Achaica*[c] *bello*
Traxerit ad letum patriae[d] *sub moenibus: o*[e] *gēs*
Infelix, cui te exitio[f] *fortuna reseruat?*
Septima[g] *post Troiae excidiū iā uertitur*[h] *aestas:*[i]
Cum freta, cum terras omnes, tot inhospita[k] *saxa,*
Sideraq.[l] *emensae ferimur; dū per mare*[m] *magnū*[n]
Italiam sequimur[o] *fugiētem,*[p] *et uoluimur undis.*

a *Facta Beroe, id est sumpta facie, habituq. Beroes.* b *Exhortatoria Iridis sub Beroes persona oratio, ad inducendum scilicet mulieres Troianas, ut naues incendant. Constat exordium beneuolentia, cum eas, Miseras, uocat, praesentemq. earundem fortunam deplorat, ac affectus a circumstantijs concitat.* c *Graecorum copiae ad Troiam oppugnandam missae.* d *Pathos, a loco, pro, Troiae.*
e *Non exclamantis, sed dolentis est.* f *Non, regno, sed, exitio.*
g *Ser. existimat Virgilium, si diuturnior illi uita contigisset, hunc locum fuisse emendaturum, quod scilicet non satis exactam, ut ipse putat, temporis rationem habuerit. Possunt tamen Seruij obiectiones dilui, si Aenean diutius post patris mortē in Sicilia mansisse intelligamus.*
h *Vt in fi. l. primi: Nam te iam septima portat Omnibus errantem terris, & fluctibus aestas.* i *Annus; pars pro toto. Dionysius tamen secundo anno post Troiae excidium, in Italiam uenisse Aenean, memoriae tradidit. Sed Virg. uolens Vlyssis nauigationem per omnia effingere, ut nimir. fortis et tolerantissimi principis exemplar in Aenea proponeret, plures annos eius erroribus tribuit: ac ex decennali Vlyssis, septennalem Aeneae affingit, alludens, opinor, ad istius numeri mysterium.*
K *Vt supra, Inhospita syrtis.*
l *Quibus terrae peragratae subiacent, quorum supra uerticem, latitudinem, & longitudinem praeternauigarant.*
m *Mediterraneum intel. inter Africam, & Europam medium.*
n *Imitatur Lucret. Dum mare per magnum: uel dixit, ut Homer.* ἅλα δῖαν. *Tur.* o *Diserte utrumque coniunxit, utpote sensui communi se accommodans: cum semper retrorsum, aut prorsum, aut laeuorsum ui tempestatis pellerentur. Ac ideo recte Italiam fugientem dicit, quae uisa fuit retro fugere, quod paullatim propius adnauigando, eam tamen adsequi nequirent.*
p *Sic l. 6. Iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.*

Hic [a] Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes.
Quid [b] prohibet muros iacere, [c] et dare ciuib' urbẽ?
O patria, et rapti nequidquam [d] ex hoste penates,
Nulla ne iam Troiae dicentur moenia? nusquam [e]
Hectoreos [f] amnes, [g] Xanthũ, & Simoenta uidebo?
Quin agite, & mecũ infaustas [h] exurite [i] puppes. [k]
Nam mihi Cassandrae [l] per somnum uatis imago

a Ab opportuno suadet in Sicilia manendum esse.

b Sic Mediceus l. & reliqui, quos ego uidi, scripti omnes; quamquam non desint, qui Quis, legendum asserant. quo modo & Carp.

c Pro, Fundamenta murorum iacere.

d Nam frustra poterant penates ex urbis Troiae incendio erepti uideri, quod nullam adhuc ciuibus suis salutem attulißent.

e Sic Aldini sex uet. l: Numquam uero legisse se Pierius auctor est in Romano codice antiquo, ubi & pro, Amnes, Manes inuenit, quod facillime accidere posse, per litterarum transpositionem, nemini dubium esse puto.

f Pro, Troianos, per antonomasiam, tragicam, & plane patheticam.

g Refricat illius memoriam adhuc satis recentem, earum rerum, quae in Epeiro apud Helenum uiderat, nimirum fluuios, de nominib. Troianorum amnium nominatos, & plura alia.

h In quibus toties periclitatae fuißent, infeliciterq. nauigassent.

i Quoniam paullo ante, ut manendi desiderium excitaret mulierculis, de noua in Sicilia urbe condenda, proposuerat, quo id facilius obtineant, prius expedire ui debatur, exuri classem, qua amissa omnem discedendi facultatem ablatam existimarent.

K Naues; per synecdochen. Sunt porro, qui classem Aeneae, non in Sicilia, sed in portu Caietano combustam ferunt: atq. eidem nõ a nutrice Aeneae, sed ἀπὸ τῦ καίειν, Caietae nomen factum.

l Cui toties cum summo rerum suarum detrimento fidem abrogarant, sed lib. 3. uersic. 181. Anchises, deplorat se antea semper Cassandrae uaticinia pro uanis habuisse, cum ait: Sola mihi tales casus Caßandra canebat. His ergo cum superiore anno ab Anchisa confirmata, et approbata fuerint eiusdem uaticinia, eius uatis religionem matronis iniicit; ne temere eius prodigia reiiciant, ut saepe antea maximo suo damno fecerant.

Ardentes dare uiſa[a] *faces : hic quaerite Troiam :*
Hic[b] *domus eſt, inquit, uobis, nunc*[c] *tẽpus agi*[d] *res:*[e]
Nec[f] *tantis mora prodigijs:*[g] *en*[h] *quattuor*[i] *arae*[k]
Neptuno . deus[l] *ipſe faces , animumq. miniſtrat .*
Haec memorans[m] *prima infensũ*[n] *ui corripit ignẽ,*

a Nõ affirmat ſibi quidem a Caſſandra datas eſſe faces, ſed dari uiſas , ut ſ. uerborum ambiguitas errorẽ pareret, ac matronas in eã partẽ inclinaret, ĩ quã alioqui per ſe pronae erãt. b Repetitio particulae, Hic, addit uehemẽtiã orationi. c Cũ Troiani oẽs, & Siculi ad ludorũ ſpectacula abierint: nũc ſine ĩpedimẽto ignẽ in naues cõijcere poteritis. d In alijs Agit res, lectũ intelligo in peruetuſto quodã exẽplari, quẽadmodũ & Alaini tres habent: reliqui, Agi res. e Non, Troiã excitare, ut Ser. ſed claſſem exurere, ne facultas ſit in poſterum abeundi alio . Eſt autem haec uenuſta phraſis, cui ſimilem habet Ouid. de Remed. Amoris : Cedit Amor rebus : res age , tutus eris. f Ellipſis uoculae, Sit, aut ſimilis. g In bonam partem uſurpatur : quaſi dicat, non eſt cunctandum his obſequi uiſis, aut monitis per ſomnum. h Alia confirmatio, a coniectura de numinis uoluntate, quod ignem praeſentem uidebatur praebere . Nam , cum arae ad tumulum Anchiſae aliquanto interuallo adſtarent, in quibus paulio ante hoſtiae mactatae fuerant : id quod religionis cauſſa poſitum illic fuerat , interpretatur Iris in ſuum commodum , tamquam deus ignem illum claſſibus Troianorum cremandis deſtinaſſet .

i Cur autem quattuor potiſſimum fuerint, conijcere licet ; forte, quod aqua quattuor elementorum ſit optimum. in qua Neptuni regnum conſtituitur ; uel etiam, quod ex quorundam philoſophorum ſententia, quatternarius perfectus ſit numerus . Unde etiam ijs ipſis iuriſiurandi nata fuit religio , ut per quaternitatem , ut ita loquor , animae , (mentem , ſcientiam , opinionem , ſenſum ,) ex qua omnia uitam hauriunt , iuramentum conciperent .

K Aras intelligit a Cloantho ibi poſitas, quas cum ab alijs nauali certamine ſe ſuperatum iri conſpiceret , expanſis palmis, Neptuno uouit.

l Neptunus. m Facti celeritate conſilũ moram praeuenit.

n Mediceus lib. Infectum , habet pro , Inſenſum , quod ſane uenuſtum eſt , quaſi dicat , inimicum materiae picatarum nauium . Sed nec hanc lectionem improbare poſſum , tamquam per hypallagen dicat , Inſenſum ignem , pro , ipſa inſenſa ignem corripit : ſic habent ſ. l. ſex, qui ſunt apud Aldum Manutium , P . F . A . N.

Sublataq. procul dextra connixa coruſcat, [a]
Et iacit. arrectae [b] mentes, ſtupefactaq. [c] corda
Iliadum. hic una e multis, [d] quae maxima natu,
Pyrgo, [e] tot [f] Priami natorum regia nutrix:
Non Beroe uobis, non haec Rhoeteia, [g] matres,
Eſt Dorycli coniux. diuini [h] ſigna decoris,
Ardenteſq. notate oculos, qui ſpiritus [i] illi,
Qui uultus, uociſq. ſonus, uel greſſus [k] eunti.
Ipſa [l] egomet dudum Beroen digreſſa reliqui
Aegram, indignantem, [m] tali quod ſola [n] careret
Munere, nec meritos Anchiſae inferret honores.
Haec effata.

a Ducem ſe praebet Iris ad hoſtilia inferenda, ut agnita diuinitate, ad exemplũ reliquae matres incitarẽtur, quaſi diuinitus admonitae. b Aeſchiologia in trãſlatione.

c Epexegeſis eius, quod praeceſſit, Arrectae mentes. d Spectat hoc ad auctoritatem Pyrgus, quod regia nutrix fuerit. e Ellipſis uerbi, Ait, aut ſimilis. f Quinquaginta: ut patet lib. 2. Aen. Quinquaginta illi thalami, &c. & ex Homero multis locis.

g Troiana: a Rhoeto Troadis promontorio.

h A ſignis manifeſtis. i Odor; ut, Diuinum uertice odorem Spirauere. S. Verum ego cum Hort. per, Spiritus, hic libentius acceperim, ferociam, & animoſum pectus. Nam ab accidente ſtatim notauit iram, quam ſequitur impetus uiolentus. Et in uultu maxime elucent ſigna ferocis ſpiritus, & animi. K Vt lib. 1. Et uera inceſſu patuit dea.

l Ab alio ſigno antecedente. Neque enim poteſt Beroe ſimul in caſtris, & hic eſſe: atqui ego eam ibi paullo ante reliqui.

m Indigne ferentem, quod ſola Anchiſae anniuerſarijs intereſſe non potuerit, ob aegrotationem. Quod ſic exponam uoculam, Aegram, moueor hoc argumento, quod ſcilicet, aegritudo, quae proprie animi eſt, teſte Cic. Tuſc. 3. (quamquam haec differentia nonnumquam confunditur) excuſationem Beroi non praeſtitiſſet abſentandi ſe ab anniuerſarijs. Cic. tamen lib. 1. de Diu. Aegrum, etiam ad corpus refert, cum ait: In eo opido ita grauiter aeger fui, ut omnes medici diffiderent. & Tuſc. 3. Corpus etiã ſi mediocriter aegrum eſt, ſanum non eſt.

n In alijs; Quae ſola. in nonnullis; Quo ſola. In uno Aldi Manutij. P. F. A. N. Quod: in reliquis, Quae.

At matres primo [a] ancipites, [b] oculisq. malignis [c]
Ambiguae, spectare [d] rates, miserũ [e] inter amorẽ [f]
Praesentis terrae, [g] fatisq. uocantia [h] regna:
Cum dea [i] se paribus per caelum sustulit [k] alis,
Ingentemq. fuga secuit sub nubibus arcum. [l]
Tum uero attonitae monstris, [m] actaeq. furore [n]
Conclamant, [o] rapiuntq. [p] focis penetralibus [q] ignẽ.
Pars spoliant aras, frondem, ac uirgulta, facesq.

a Ante cognitum numen.

b Dubiae, sed fere persuasae. Nã, ut Ter. act. I. sc. V. ait, Dum in dubio est animus, paullo momento huc illuc impellitur. c Dubijs; ut lib. VI. Quale sub incertam lunam sub luce maligna. Dubios oculos hic porro intelligi puto, qui propter perturbationem animi inter ueram aliquam rem, & falsum commode distinguere non possunt. d Enallage modi; pro, Spectabant; ut poetis, & historicis frequens est. e Id est, magnum, teste S. aut quo efficerentur in dies miseriores: quomodo apud Terent. exponitur illud: Eam misere amabat, id est, uehementer, & ualde anxie.

f Nam amor pr. terrae, suadebat: contra, fatalis terrae exspectatio dissuadebat incendi naues. g Siciliae scilicet, in qua Anchisen superiori anno sepelierant. h Italica scilicet, ex fatorum constitutione sibi promissa. i Iris, quae paullo ante Beroes formam, & habitum assumpserat. K Homer. Il. 204. l Caelestem scilicet, Iridi cognominem, de quo saepius dixi abunde. m Miraculis, ac prodigijs: quod s. a caelesti numine in Beroes formam transmutato, & ignis in naues esset iniectus, & ipsae ad eius exemplum animatae essent.

n ἐνθουσιασμῷ, ab Iride concitatae, cuiusmodi a dijs afflatis immitti solet. o Ducta metaphora a re militari. Nam in castris interueniente hoste, ad arma conclamatur: aut, si castra mouenda sunt, & signa, ad uasa conclamari solet, ut apud Caes. lib. I. de bel. ciu. uidere est. Ad hoc exemplum ergo matronae hostile facinus incoepturae conclamant ad inuadendas naues, perinde atq. ad urbis oppugnationem.

p Haeret in metaphora, ac collatione rei militaris, in qua ubi ad arma conclamatum est, ἄγουσι καὶ φέρουσι, parta maxime uictoria: id quod hic fieri quoque uidemus. q Focis sacratioribus, quos Aras uocant: id quod statim per expolitionẽ subnectit. Penetralia autẽ adiectiue usurpat, pro, castis, puris, ac a profano usu semotis. Substãtiue aũt, Penetralia sunt; loca secreta, & in uniuersum omnia ea, quae in intimo recessu sunt.

Coniiciunt.

Conijciunt.[a] furit immissis Vulcanus [b] habenis [c]
Trastra per,[d] et remos, & pictas[e] abiete [f] puppes.
Nuncius Anchisae ad tumulum, cuneosq.[g] theatri
Incensas perfert naues Eumelus: [h] & ipsi
Respiciunt atram [i] in nimbo uolitare fauillam.
Primus [k] & Ascanius, cursus ut laetus equestres
Ducebat, sic acer equo turbata [l] reliquit
Castra;[m] nec exanimes[n] possunt retinere magistri.[o]

a In naues.
b Ignis; per metonymiam. Estq. remota metaphora in Furit.
c Metaphora a retinaculis, quibus equi reguntur. d Anastrophe: & proceleusmaticus pro dactylo in quincta sede. e Simulacris, figurisq. animantium, aut diuorum, ut intelligamus, ignem ne diuorum quidem simulacris pepercisse. Pathos ab impio. f In abiegnis nauibus. Metonymia, & synecdoche: Puppis, pro tota naue.

g Metaphora ad multitudinem in theatro collectam. Est enim prodrie Cuneus multitudo peditum, quae cum acie coniuncta, principio fronte angustior, deinde paullatim procedit latior, atque hostium ordines perrumpit, quod a multis simul in unum locum tela conijciantur. Militari uoce, Porcinum caput, uocatur.

h Hunc trepidationis, ac tumultus, ad naues nuncium facit. significat autem bellicosum, ἐυμηλὴς καὶ ἐύμηλιος: unde hoc nomen deductum uidetur. Fuit & alius multo ante Eumelus, unus ex Helenae amatoribus. Ab Homero etiam recensetur alius quidam Eumelus, Admeti, & Alcestidis filius, qui ex Pyrrhoebia ad Troiam inter Graecorum duces, cum undecim nauibus uenit.

i Immo potius candentem fauillam: sed in nimbo atro, id est, fumo nigro, in quo flamma, ac fauillae elucescunt.

K Primus accurrit Ascanius, quod commodum eius interciperetur. Nauibus enim exustis in fatalem terram sibi debitam nauigare non poterat.

l Vel, ipse turbatus; uel, castra turbata stulta mulierecularum temeritate.

m Classem: ut lib. III. Nos castra mouemus.

n Metu periculi anxij paedagogi, ne in discrimen impudens rueret, cum scilicet incendium classis, iniuriae hostilis speciem praeseferret.

o Modo magistros, modo custodes uocat, quos Graeci, παιδαγογοῦς, dicunt.

Quis

Quis [a] furor iste nouus? [b] quo nūc, quo tēditis, īquit?
Heu miserae ciues, non hostem, inimicaq. castra
Argiuum, [c] uestras spes [d] uritis. en ego [e] uester
Ascanius. galeam ante pedes proiecit [f] inanem,
Qua ludo indutus belli simulacra [g] ciebat. [h]
Accelerat [i] simul Aeneas, simul [k] agmina Teucrū.
Ast illae [l] diuersa metu per litora passim
Diffugiunt, siluasq., & sicubi concaua [m] furtim
Saxa petunt. piget incoepti, lucisque, [n] suosq. [o]
Mutatae agnoscunt; excussaq. [p] pectore Iuno [q] est.

a Expostulatoriae orationis exordium abruptum, ab obiurgatione. Perpetuae interrogationes, & ellipseis intēdunt effectus.

b Quod matronae suas ipsae naueis incendant, a quibus sua ipsarum salus pendeat. c Argiuorum, per syncopen. Quod honeste, & utiliter fieret. Pium enim pro aris, & focis pugnare, hostiq. damnum dare.
d Naues, in quibus spes uestrae positae sunt: uidelicet perueniendi ad regna, & sedes quietas. e Se nominat, quis sit: ut scilicet auctoritatem sibi, tum puero, tum armis tecto conciliaret, & sic ab incoepto retraheret, quas obiurgatione nihil motas fuisse uidebat.
f Procul ab se capiti detractam galeam abiecit: id quod indignantis est.
g Graeci nomini etymon reddidit. Illi enim imaginarias, & umbratiles pugnas σκιομαχίας uocant, q. d. pugnam contra umbras.
h Lucret. l. 2. Componunt, complent, belli simulacra cientur.
i Grandiorem statim aetatem adiungit, ad compescendas aeque pertinaciter furentes ad incendendam classem. K Simul, hic; pro, Tum, accipitur. l Quod maturior aetas, ac heroica dignitas in magistratu, tum metum, tum auctoritatem conciliet.
m Sub. Sunt, uel Patent, aut occurrunt in fuga: per Ellepsin.
n Huius uitae: uel, propter taedium nauigationis, uel propter furorem fanaticum, quo incitatae nefas magnum fuerant ausae.
o Ciues populares, quos modo enthusiasmo actae agnoscere nequibant.
p Caussam addit, qua illas apud se non fuisse arguit, ac modo extra se positas, iam demum ad se redisse, cum eas Iunonis numine correptas fuisse, ac modo eam excussam dicat.
q Furoris caussa. Alludit ad Phoebadum, & Sibyllarum enthusiasmum, quae, Phoebi spiritu correptae, ac furore diuino extra se actae, horrenda uaticinabantur: deo uero excusso, ad se redibant.

Sed non iccirco flammae, atque incendia uires
Indomitas [a] posuere. udo [b] sub robore uiuit
Stipa[c] uomens tardum[d] fumum:[e] lentusq. carinas
Est[f] uapor, & toto descendit corpore [g] pestis: [h]
Nec uires heroum, infusaq.[i] flumina[k] prosunt.
Tum pius Aeneas humeris[l] abscindere[m] uestem,
Auxilioq. uocare deos,[n] & tendere[o] palmas.[p]
Iuppiter[q] omnipotens, si nondum exosus[r] ad unum
Troianos, si quid pietas [s] antiqua labores
Respicit humanos: da flammam euadere classi
Nucn pater, & tenues [t] Teucrum res eripe leto: [u]
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte,[x] tuaq. hic obrue dextra.
Vix haec ediderat, cum, effusis imbribus, atra

a Forte ad Homericum illud ἀκάματον πῦρ respicit, Iliades quincta lib. 1. indefessus & insatiabilis ignis. b aquis uicino. c antique dixit. est enim a stipando: quod ea naues stipentur. Graeci σύπειον uocant, a σύφω, quod obturo signat. d Qui non cito emicat, utpote densior & ex materia uda. T. e In humidis. n. aqua marina ratib. linum etiam & stupa concepta flamma incipit fumare. Sed sane pereleganter fumi naturam paullatim in densiorem nubem crescentis expressit. f Edit, consumit. g Corpore nauis. s. h Incendium, καταχρηστικῶς. i Haec omnia ad incendij amplificationem spectant. K Synecdochicῶς, pro aqua. l Pathos, a gestu indignantis, & pia precatione ad incendij uim a nauibus arcendam. Teste autem Virg. Aeneae pietatem ostendit, cum eum indicat existimare ob scelus, flagitiumq. alicuius Troianorum illud incendiū exortum esse. m Infinitis uerbis, pro praeteritis imperfectis indicatiui utitur, per Enallagen modi: quae figura narrationib. accommodatissima, Liuio, Caesariq. & omnib. historicis persamiliaris est. n Homer. Il. 17. ἀπὸ δὲ χλαῖναν βάλε. o Extendere; simplex pro composito: q. d. expandebat manus ad deos, p Manus, per synecdoch. q Breuis condicionali propositione constans precatiuncula, a contrarijs. Si merui malū, perde; si non, serua. r antique, pro odisti. s Modeste refricat suam in deos, parentemq. pietatem. t Metaphorice, accisas bello, incendio urbis, captiuitate, & naufragio. u Letum hic, pro internecione usurpat, per acyrologiam, cum improprie res anima uacantes, morti, aut leto, eripi dicantur. x Vt supra, l. 2. Demisere neci, nunc cassum lumine lugent.

Tempestas

Tempestas sine more[a] *furit,* [b] *tonitruq. tremiscũt*[c]
Ardua terrarum,[d] *& campi; ruit aethere toto*
Turbidus imber aqua, densisq. nigerrimus austris:
Implenturq. super puppes, semusta madescunt
Robora;[e] *restinctus donec uapor omnis,*[f] *et omnes,*
Quattuor amissis, seruatae a peste[g] *carinae.*
At[h] *pater Aeneas, casu concussus acerbo,*
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
Mutabat, uersans Siculis ne resideret aruis;
Oblitus fatorum;[i] *Italas ne*[k] *capesseret oras.*
Tum senior[l] *Nautes,*[m] *unum Tritonia Pallas*
Quem docuit, multaq. insignem reddidit[n] *arte,*
Haec responsa[o] *dabat, uel quae*[p] *portenderet ira*[q]

a *Sine exẽplo, praeter solitum morẽ, uel praeter modum.*
b *Effusum imbrem copiosissimum ĩdicat; quod metaphoris perelegãtibus amplificat.*
c *Amplificatio hyperbolica, quae alijs, atque alijs synonymijs ad summum usque crescit,* d *Periphrastice, pro, montibus.*
e *Naues, per metonymiam.*
f *Perelegans collusio in Omnes.*
g *Pestis catachristicωs, pro, incendio, ut supra uer. 683.*
h *Non tam Aeeneas, accepto damno perturbatur, quam quod post longam iactationem amissis nauib. Italia arceri uideatur: sic, ut dijs, & uentis iratis fatalem terram petere debere uideatur.*
i *oraculorum.* K *Pro An.* l *Senile consilium ab aetate, prudentia, & religione commendat.* m *Alludit forte ad historiam, qua Sp. Nautius (familia, ab hoc Aeneae socio nata) cum Menenio Agrippa popularem tumultum in secessione Auentina sedauit. Vide Dionys. & Liu. Fuit autem hic ille Nautes, cuius l. 3. pag. 319. & 329. memini: cui. s. sacrificante Aenea in Italia, occurrẽs Diomedes, oraculis impulsus, Palladium Aeneae restituendum tradidit. Quare & subiungit hic poeta, hanc Nauten a Minerua institutum. Porro ab hoc inde Nautiorum gentem Romae, sacrorum Mineruae ministerijs initiatam fuisse, non Iuliam, nonnulli memoriae prodiderant.* n *Virtute.*
o *Respicit ad diuina oracula, quae a Minerua imbiberat.*
p *Denunciaret. factum uerbum a Porro & Tendere.*
q *Vt classis incendium ortum fuit a Iunonis ira in Troianos, quae semper Troianis infesta fuit, ne. s. in fatalem terram ueherentur.*

Magna deum, uel quae fatorum posceret ordo.
Isq. his Aenean solatus [a] uocibus infit: [b]
Nate dea, quo fata trahũt, retrahũtq., [c] sequamur:
Quidquid erit, superanda [d] oĩs fortuna [e] ferẽdo est.
Est tibi Dardanius [f] diuinae [g] stirpis Acestes.
Hunc cape consilijs socium, & coniunge uolentem.
Huic trade, amissis [h] superant [i] qui nauibus, et quos
Pertaesum magni incepti, rerumq. tuarum est:
Longaeuosq. senes, ac fessas aequore matres,
Et quidquid tecũ inualidum, metuensq. pericli est,
Delige, & his habeant terris sine moenia fessi.
Vrbem appellabunt permisso [k] nomine Acestam. [l]
Talibus incensus dictis senioris amici.
Tum uero in curas animus [m] diducitur omnes:

a Pro, Solaturus. Enallage tẽporis.

b Incipit, orditur, loqui incipit.

c Optimi cõsilij auctor est Nautes, dum necessitati fatali parẽdum esse suadet. Etenĩ, quod fatis semel placuit, id licet euitare nemini, teste Homero Odyss. 5.

d Quae fata sequenda, quamq. necessitatem boni consulendam dixerit, explicat, cum in aduersis, contra ea, quae euitare nequeas, optimum remedium esse tolerantiam, docet: atque hac sola omnem, quantumuis grauem, aduersitatem superari.

e Fortunam Homer. ignorasse uidetur, cum nusquam eius mentionem faciat, sed fato uel Parcae omnia regenda committit. Vide Macrob. lib. 5. cap. 16.

f natus enim Criniso fluuio & Aegesta, Phoenodamantis, uel (ut alij) Hippotae Troiani filia.

g Siue, quia Troianorum regum Iuppiter auctor fuerit: siue, quod Criniso fluuio genitus: nam fluuiorum genios, inter minorum gentium deos recenseri traditur.

h Exustis quattuor nauibus, qui supersunt.

i Supersunt: ut supra uers. 519. Amissa solus palma superabat Acestes.

K ab ipso Aceste.

l Ab etymo & collusione nomine regis Acestis sic quidem: sed haec urbs Segesta appellata fuit, ut supra memini.

m Melius & figuratum magis Animum: quo modo in duob. u. l. scriptum uidi. Carp. Animo legit: tres alij, Animus.

Et nox

Et nox[a] atra polum bigis [b] subuecta tenebat.[c]
Visa dehinc caelo facies delapsa parentis
Anchisae subito tales effundere uoces:
Nate, mihi uita quondam, dum uita manebat,
Care magis nate Iliacis exercite fatis,
Imperio[d] Iouis[e] huc uenio, qui classibus ignem
Depulit, & caelo tandem miseratus ab alto est.
Consilijs pare, quae nunc pulcherrima Nautes
Dat senior; lectos iuuenes, fortissima corda,
Defer in Italiam. gens [f] dura, atque aspera [g] cultu
Debellanda[h] tibi Latio est. Ditis [i] tamen ante [k]
Infernas accede domos, & Auerna [l] per alta

a *quasi maior caussa cogitationis.* b *Luna nocti ac humidis praeest: biga uehi fingitur, cũ reliquis quadrigae tribuãtur: Has duae puellae siue nymphae trahũt propter perpetuã uirginitatem Dianae, quae cum Luna ac Proserpina eadem est.* c *Transitio ducta a descriptione temporis nocturni ad oraculum Anchisae. Spectat autem illud huc, ut Nautae consilium patris testimonio confirmetur, & ut inde discat Aeneas, quae prius, quae posterius illi sint in Italia gerenda, ne quid tum praeter spem illi eueniat.* d Hom. Il. 15. e *Attentio ab auctoritate Iouis, a quo missum se ad Aenean filium dicit, ut s. ostendat eum adhuc dijs curae esse, nec odio haberi a Ioue.*

f *Loquitur de Rutulis & boriginib. Tyrrhenisq. aduersus quos bellum illi gerendum sciebat.*

g *unde lib. 9. Natos ad flumina primum Deferimus, saeuoque gelu duramus, & aestu.*

h *Perquam uenuste: nam certissimam uictoriam promittit, uerbo Debellandi.* i *Plutonis, qui ob id Dis appellatur, quod opes e terra effodiantur; uel quod in terram redeant. Vnde Pluto apud Claudian. Semperq. tenemus, Quod superi tenuere semel.*

K Hoc *ita, ne ordo perturbetur. Nam statim, cum in Italiam appulisset, Sibyllae ductu inferos petijt, ut l. 6. latius.*

l *Monstrat loca, per quae descensus patet ad inferos in Italia. Auernus aũt & Lucrinus, duo lacus sunt, in sinu Baiano, ita uicini, ut maximis tempestatib. coniungi interdum solere dicantur. Dictusq. Auernus, quasi ἀόρνος, ut Virg. alibi testatur, quod aues superuolantes per taetrũ sulphureũq. odorem emoriantur. Quare illac iter ad Ditis cõcaua esse poetae finxerunt.*

Con-

Congressus [a] pete nate meos. non [b] me impia nãque
Tartara habẽt, tristesq. umbrae: sed amoena piorũ
Concilia, Elysiumq. [c] colo. huc [d] casta [e] sibylla
Nigrarum [f] multo pecudum te sanguine [g] ducet. [h]
Tũ genus [i] oẽ tuũ, &, quae dentur moenia, disces.
Iamq. uale: torquet medios [k] nox humida [l] cursus: [m]
Et me saeuus [n] equis oriens afflauit anhelis. [o]
Dixerat, [p] & tenues fugit ceu fumus [q] in auras.
Aeneas, quo deinde [r] ruis? quo proripis, inquit?

a Colloquium.

b Per antipophorã id occupat, quo terreri potuisset Aeneas, (nimirum de Tartaro, qui impiorũ carcer est,) ut scilicet alacriorem, expeditioremq. eum ad iter capessendum reddat.

c Beatorum animorum domicilium, quo, corpore soluti, migrare dicuntur: de quo in lib. seq. plura dicenda erunt, & opportuniora. d Docet quo modo in ea loca penetraturus sit. e Propter uirginitatem. sunt enim sibyllae Apollini sacrae, cuius afflatae spiritu horrenda canunt oracula. Ser. castam appellari existimat, quod fingunt eam poetae Apollini concubitum negasse. f Nam furuis hostijs dij inferi placantur. H. St. legit, Nigrantum. g Mactatis multis pecudib. de qua re latius lib. sequenti. h A facili, & opportuno. i Huius rei caussa ad inferos ducitur, & praecipue ad habendum cum patre colloquium. K Mediam noctem intel. cum Sol sub terra lineam meridionalem transierit. A prima autem noctis hora Romanis dies incipiebat: quae inde consuetudo adhuc apud Gallos, Germanos, atque adeo omnes transalpinos perdurat, ut scilicet dici horas a medio noctis praecedentis numerari incipiant. etsi interim non ignorem, totius Germaniae, solos Nerobergenses, & Suabacenses, diuersum a reliquis gubernandi horologij morem obtinere. l Homer. etiam plurib. locis eodem modo ait, ὑγρὰ νὺξ. m Macrob. Sat. lib. I. autumat poetam his uerbis admonere, & innuere, diem a sexta noctis hora oriri; cum dicat Anchises, mediam noctem lapsam, iamq. insequentem coepisse diem, qua mox oriturus sit Sol. n Violentus, cuius accessu paullatim disparent tenebrae, ita ut umbris amplius locus non sit. o Fessis, spiritum prae nimio labore trahentib. Periphrasis est, aduentantis diei. Solem enim quadrigis uehi poetae fabulantur, a quattuor equis, quorum haec sunt nomina, Pyrois, Eois, Aethon, & Phlegon. p Hom. Od. 96. q Sic etiã apud Hom. Il. ⳼. Patrocli anima uelut fumus euanescit. De quo loco, uide Macr. l. 5. Sat. c. 7 r Declarat naturalem filij in patrem storgem, seu amorẽ, qui patrem complecti, & cum eo colloqui desiderabat.

Quem

Quē[a] fugis ? aut quis te noſtris cōplexibus arcet ?
Haec memorans, cinerē, et ſopitos[b] ſuſcitat ignes :
Pergameūq.[c] Larē,[d] & canae[e] penetralia Veſtae[f]
Farre[g] pio, & plena ſupplex[h] ueneratur acerra.[i]
Extemplo[k] ſocios, primumq. accerſit[l] Aceſten :
Et Iouis imperium,[m] & cari praecepta parentis
Edocet, & quae[n] nunc animo ſententia conſtet.

a Emphaticῶs : filiū ſcilicet, non alienum.
b Tranſlatum ab animali ad nō animal, ad ignem Veſtae ſcilicet, qui ſacer erat, & cineribus conditus, quodammodo dormire poteſt uideri.
c Troianum ; per antonomaſiam. d Deum tutelarem, Veſtam, in cuius tutela Troia fuiſſe credebatur. Cic. Lares uocat daemones, medios inter deorum eminentiſſimam naturam, & humanam. Hos Appuleius modo Genios, modo Lares nominat : quos ueteres, preces noſtras ad Deum perferre, & illinc rurſum ad nos diuina dona, reſponſaq. deferre exiſtimarunt. Lari itaque Aeneas, quem ſecum ex urbe extulerat, nunc ſacrificat, eumq. religioſe ueneratur. e Antiquae, aut ob ignis fauillas. f Seruij rationem, cur ſ. Veſtam farre uenerari conſueuerint, non ignoro: &, quia non admodum placet, hanc ex Plotini doctrina deductam ſubijcio: Id ideo fieri ſolere, quod Veſta, & Ceres, pro anima terrae haberi conſueuerint, unde fruges, & herbae, quibus uictitamus, enaſcuntur : quemadmodum & ture, ac roſarijs, ueteres illi ſacrificare ſolitos, ex Plauti Aulular. conſtat.
g Exponit, quem Larem Troianorum intelligat, uidelicet Veſtam, quam ſecum Troia extulerat, ut ſupra, Aeternumq. adytis penetralib. ignem. Erat enim Veſta, ignis perpetuus, qui poſtea religioſe apud Romanos, conſecratis etiam uirginib. ſeruabatur inexſtinctus.
h Supplices ueteres Veſtae ſacrificare ſolitos etiam Plutar. confirmat, cum ait, ἱκέτης τῆς ἑστίας, id eſt, ſupplex Veſtae.
i Arcula, in quam tus reponi ſolet, Turibulum uulgo appellant. Quoniā autem terra (cuius una cum Cerere, Veſta fuit anima exiſtimata) odoriferarum herbarum parens eſt, ueterib. mos erat, lari ture, & floſculis ſacrificare, & quidem in foco, ubi ignis ſopitus iacebat. Quare etiam ſignificanter addit, Plena acerra Aenean ueneratum eſſe Larem Pergameum.
K Hom. Il. 266. l Vocari curat. Cic. ad Q. frat. Pompeius ſe cōparat, homines ex agris accerſit. m Vt Troianos, qui exuſtis quattuor nauib. ſupererant ad manendum in Sicilia uolentes reddat, Iouem caelitus id mādaſſe per Anchiſen ait. n Velle nimirum ſe urbem ſtatuere in Sicilia, in qua aliquam Troianorum partem fato relinquat.

a respexit ad morẽ Romanũ. transscripti enim in colonias deducebantur.
b Troianas mulieres, diuturna nauigatione ractas.

Haud mora consilijs, nec iussa recusat Acestes.
Transscribunt[a] urbi matres,[b] populumq uolentem
Deponunt,[c] animos nil magnae laudis egentes.
Ipsi transtra nouant;[d] flãmisq. ambesa[e] reponunt[f]
Robora[g] nauigijs; aptant remosque, rudentesque;[h]
Exigui numero, sed[i] bello[k] uiuida uirtus.
Interea Aeneas urbem designat[l] aratro:[m]
Sortiturq.[n] domos: hoc Ilium,[o] et haec loca Troiae

c Quasi onera de nauib. Quidam distinguunt post Volentem: ut s. hi dicerentur deponere animos. i. submittere se inertiae. d Pro, Renouant: ut supra l. IV. Aen. Fundantem arces & tecta nouansem Conspicit. Alioqui et agriculturae & I. C. uocabulum est. Cic. l. 2. de Or. Agro non semel arato, sed nouato & iterato. e Pro, semusta: ut supra, Semusta madescunt robora. f Eximunt, & seponunt. g Asseres roboreos. h Polysyndeton, & hypermetrum. i Explicat, quos dixerit occupatos esse in reficiendis nauibus. Paucos quidem, sed delectos ad bellum iuuenes, qui gloriae in Italia adipiscendae exspectatione alacres, summo studio incumbebant in id, ut reparata classe, in Italiam, quam primum daretur opportunitas, transijcerent. K Ad bellum: octauo casu. l Videtur dedita opera Virg. hanc descriptionem addidisse, ut s. ueterem ducendi muros consuetudinẽ, celebraret. Porro tradit in Origin. Cato, apud ueteres muris locũ designaturos, in condendis urbibus, hunc fuisse morem, ut aratro taurum dextrum, uaccam sinistram intrinsecus iungerent: atque ita ducebant sulcum, ut togae parte incincti, capite uelati, parte succincti tenerent stiuam, glebasq. omnes introrsum eijcerent. Atque ita ducto sulco loca muris designabant. Ast, ubi in urbem ingressus esset, ibi aratrum leuatum portabant: unde, a portando, Portae nomen inuenere. Quin & in euertendis urbibus, aratrum inducebatur. Quod satis etiam Horat. Od. 1. innuit, cum ait: Imprimeretq. muris hostile aratrum Exercitus insolens. & Cic. Phil. 2. Vt uexillum uideres, & aratrum circumduceres: cuius quidem uomere portam Capuae paene perstrinxisti, &c.

m Ne mireris. olim. n. aratra condendis etiam urbib. adhibebantur. De quo uide Coel. l. 26. c. 5. n Sorte partitur, & distribuit. o Aeneas locis in Sicilia condendae urbi destinatis, Troiana nomina facit, ut nõ iam exsilium, sed patriam praesentem imaginarentur transscripti.

Esse

Esse iubet. gaudet regno[a] Troianus Acestes,
Indicitq.[b] forum,[c] & patribus[d] dat iura uocatis.
Tunc uicina[e] astris Erycino in uertice sedes
Fundatur Veneri Idaliae:[f] tumuloq.[g] sacerdos,
Et lucus[h] late sacer additur Anchisaeo.[i]
Iamq. dies epulata nouem[k] gens omnis, & aris
Factus honos:[l] placidi[m] strauerunt aequora uenti:
Creber et adspirans[n] rursus uocat Auster[o] in altũ.
Exoritur procurua ingens per litora fletus:
Complexi inter se noctemque, diemq. morantur.
Ipsae[p] iam matres, ipsi, quibus aspera[q] quondam
Visa maris facies,[r] & non tolerabile numen,

a Nõ quod per Aeneã regnaret, sed quod noua urbe, & Troiani sãguinis ciuib. regnũ suum per Aenean auctum esset.

b sic & Liu. Indici finitimis spectaculũ iubet.

c locum, & tempus agendorum negotiorum: conuentus qui dicitur.
d Vt ciuitas consilio & legib. conseruetur, legit senatum aut senatores quos Patres appellat.
e Quib. noua haec Resp. regatur & muniatur.
f In monte. Quidam tamen Erycem ἀκρόπολιν faciunt, alij montem. Sed, ut ut est, monti Eryci, ab Eryce ibi sepulto nomen factum fuit: in quo Aeneas Veneri matri sacellum erigi iussit.
g Epithetice, ab opido Cypri Idalio: quasi dicat, Cypriae.
h Ne quid praetermisisse uideatur Aeneas, patri Anchisae, ut diuo terrestri, sacra instituit, antequam ex Sicilia decedat: sacerdotem; qui sacra statis diebus obeat, & lucum; cuiusmodi aris & templis extra urbes amoenitatis caussa adiungi solent.
i Alludere uidetur ad morem Rom. & templum Iuleum, quod & flaminem & lucum habuit. Fab.
K Pro, Anchiseio: ut l. IV. Cineri promissa Sichaeo: pro, Sichcio: & Ouid. Sepulcrum Orphaeum, pro Orpheio. l Alludit ad nouendiale sacrum.
m Ad aras religiose sacrificatum fuit. Vnde etiam dijs placatis statim secundus uentus insecutus fuit. n Ab opportuno. Mare tranquillum, & uentus secundus ad nauigandum inuitant. o Fauens & secundus ex Sicilia Italiam petentibus. p Qui Italiam e Sicilia petentib. prosper est.
q Respicit ad id, quod supra dixit, Pontum adspectabant flentes.
r Sic l. 9. Vultum salis placidi, dixit.

Ire uolunt,[a] omnemq. fugae[b] perferre laborem.
Quos bonus[c] Aeneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrymans[d] commendat Acestae.
Tres Eryci[e] uitulos, & tempestatibus agnam[f]
Caedere deinde iubet, soluiq. ex[g] ordine funes.[h]
Ipse[i] caput tonsae folijs euinctus oliuae[k]
Stant procul in prora pateram tenet, extaq. salsos
Porricit[l] in fluctus, ac uina liquentia fundit.
Prosequitur[m] surgens a puppi uentus euntes.
Certatim socij feriunt mare, & aequora uerrunt.
At Venus[n] interea Neptunum exercita[o] curis

a Ecce tibi, incōstās mulierū ingenium. Nolunt, ubi uelis, ubi nolis, cupiunt ultro; ut recte putat Gnatho ille apud Ter. Eu. act. IV. sc. VII. Vnde & Hecyr. act. 3. sc. 1. eas pueris similes esse ait Parmeno. b profectionis. c Vere bonus, qui non grauetur eos nunc moestas ob suorū discessum benignis uerbis consolari, quos pro sua auctoritate ob inconstantiā acerbius castigare potuisset. d Aliud in suos pietatis argumentū, quod lacrumas fundat, & diligenter eos Acestae cōmendet, ut deinceps in tutelam acceptos, ut suos ciues tueatur. e Fratri ὁμομήτριῳ discedens religiose sacrificat. Nam antiquis mos erat, ut oram soluturi, uel tempestati uel dijs maris sacrificarent. f Sic & Horat. in Epod. uouet tempestatibus agnam. g referri ad illud, caedere, ait Ser. ut sit sententia, Caedere iubet ex ordine & solui funes. Sed sane dura haec fuerit traiectio. h Prymnesia & nauticas funes, peracto sacrificio curauit legi, anchorasq. subduci. i Aeneas s. hoc. n. imperatoris erat, ut, priusquam classis moueretur, pro suorum salute preces funderet, & e summa naui dijs maris libamina daret. K Oleae: figurate, ut saepe antea. l Sic & Macrob. Sat. l. 3. c. 2. legit, & utitur praeterea hoc uerbo Liu. l. 9. Secūdi belli Pun. cū ait: Cruda exta, caesa uictima, uti mos est, in mare porricit. Quāuis alij imperite & hic, & apud Liu. Proijcit, legendū esse asserāt. m Hom. Il. 11. n Notandū hic existimo, Virg. ut initio narrationē suā, qūo Troiani e Sicilia in Italiā soluerēt, a cōsilio Iunonis & Aeoli, de excitāda tēpestate, et disijciēda Aeneae classe, orsus fuit: ita hic, ultimum nauigationis e Sicilia, a Veneris et Neptuni consultatione, de pacando mari, ut salua & incolumis classis aliquando in Italiā appellere possit, absoluere. o Atque etiā libro 1. Iuno fuit curis exercita, qūo Aeneae in Italiā profectionē impediret, eodē modo, quo nunc hic Venus sollicita est, quomodo potissimum a Neptuno impetret, ut filio suo Aeneae mare tutum praestet.

Allo-

Alloquitur, talesq. effundit[a] *pectore questus:*
Iunonis[b] *grauis ira, & inexsaturabile pectus*
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnès:
Quam[c] *nec longa dies,*[d] *pietas*[e] *nec mitigat ulla:*
Nec Iouis imperio,[f] *fatis ue infracta quiescit.*
Non media de gente Phrygũ exedisse[g] *nefandis*
Vrbem odijs satis est, poenam[h] *traxisse per omnem*
Relliquias[i] *Troiae. cineres, atque ossa peremptae*[k]
Insequitur. caussas[l] *tanti*[m] *sciat illa furoris.*[n]
Ipsa mihi[o] *nuper*[p] *Libycis, tu testis in undis*
Quam molem[q] *subito excierit, maria omnia caelo*
Miscuit,[r] *Aeolijs nequidquam*[s] *freta procellis,*[t]

a *Sub. cum dolore: ut illud, lib. 6. Fuditq. preces rex pectore ab imo*
b *Attentio, a caussa, cur supplex Neptunum precib. sollicitet.*
c *Amplificatio odij a tempore & pietate Aeneae.* d *quae aegritudinem adimit hominibus, ut ille ait.* e *quae etiã in hostibus affectus concitare solet.* f *Plus hoc est, quam quod praecessit, itaq. amplificatio gradatim ad summum tendit, sed longe maxima sane est amplificatio, eã nihil curare Parcas, quarũ imperio etiam ipse diuũ pater, atque hominum rex, subsit.* g *Atrox sane metaphora.* h *Vetus lectio et distinctio: Nec poenã trax se per oẽm Relliquias: Troiae cineres atq. ossa peremptae Insequitur. Sic & alibi, Vixset, pro Vixisset, legitur.*
i *Aenean, eiusq. fugae socios.* K *Euersae Troiae.* l *eae sunt, quas Iuno exsequitur lib. 10. nimirum palmam de formae praestantia abiudicatam, & similia, quae inde petes.* m *Q. d. uiderit, cur tam furiose illos exagitet. Modesta reprehensio est, caussae non satis honestae, ob quam tam atrox odium in illam gentem susceperit.* n *Doloris. s. per Auxesim.*
o *Innuit sibi fieri, quae Aeneae filio facta sit iniuria.* p *Ab exemplo alterius iniuriae, cuius etiam testem ipsum Neptunum praesent..s citat, ne ficta uideatur querellarum excusatio.*
q *Tempestatem in mari.*
r *Ab amplificatione tempestatis, quae tanta fuerit, ut omnia perturbarit: quod per prouerbiale illud schema uenuste significatur, quod Liu. sic usurpat: Mare, inquit, caelo confundere uidebantur. & Virg. alibi, Miscere sacra profanis.*
s *Frustra imploratis uentorum furorib. quod. s. Aeneas incolumis euaserit, per leui accepto damno.*
t *Ventis, qui sub Aeoli imperio tenentur.*

In regnis hoc ausa tuis.[a]
Pro[b] *scelus, ecce etiam, Troianis matribus*[c] *actis*
Exussit[d] *foede puppes, &*[e] *classe subegit*[f]
Amissa socios ignotae[g] *linquere terrae.*
Quod superest,[h] *oro liceat dare tuta per undas*
Vela tibi; liceat Laurentum[i] *attingere*[k] *Tibrim:*[l]

a A loco, ad concitãdum aduersariae odiũ: Audax.n. mehercle facinus, ne dicam temerariũ, ĩ alieno regno sibi ius in hostẽ usurpare, illudq. licẽter, adeoq. ĩpune, perturbare. b *Pathetica exclamatio, in recens, adeoq. nuperũ admodũ facinus.* c *In furorem: uel, adactis, impulsis.* d *Exurendas curauit per Iriden, Beroes habitum mentitam.* e *Iunoni imputat, quod in Sicilia imbellem multitudinem, quae nauibus supererat, relinquere cogatur.* f *Pro, coegit; ut & apud Sallust. usurpatur hoc uerbum: Auxilio, inquit, multos mortales falsos fieri subegit.* g *Pro, ignobili. non enim ignota, ad quam bis Troiani uenerant.* h *Petitionis propositio.* i *Possessiue, ut uocant grammatici: Alij leg. Laurentem, adiectiue.* K *Peruenire ad Tibrim, pro, in Italiam; cuius ille flu. est. Veteres earum regionum, quae intra Tibrim, & Circeos montes mari proximos clauduntur, angustias, Latij nomine consuerunt: inde deducto etymo, quod Saturnus filij tyrannidem fugiens, illic sub Iano tutus latuisset. Ab initio Siculos, ut indigenos, hoc soli tenuisse quidam tradunt: etsi non desunt alij, qui hos Siculos eosdem cũ Ligurib. fuisse, opinantur, et ab Aboriginib. inde fugatos. Hi enim Aborigines, ijs temporib. cum Troiani primum in eas terras appellerent, hanc regionem habitant, alijs atque alijs populis, diuersis illuc casib. delatis, ante in soli societatem receptis: gens bellicosa erat, ac inde soli pomeria finesq. propagarunt ad Lirim flu. usque. Quidam uero Latinos esse dictos uolunt, a Latino Albanorum rege: plures ab alio Latino, Lauiniae patre, qui id tẽporis in Latio regnũ tenebat, cũ Troiani illuc deferrẽtur. Sed, quam illi uere sentiãt, satis ex Orpheo liquet, qui unus Argonautarũ, nauẽ Argo appulisse in Latinorũ fines canit. Quod si ita est, ut nemo sanae mẽtis negare põt, cõstat Latinorũ nomẽ multo uetustius esse, quã ut a Latino, Lauiniae patre, deriuatũ sit. Regnarunt.n. ab initio in Latio, Ianus, Saturnus, Picus, Faunus, quem deinde secutus est Latinus, cuius regni tẽpore Troianorũ appulsus in hanc terrã incidit. Sunt aũt nõnulli alij, & hi fortasse aliquid dicere uideri possunt, qui Latinorũ nomen, a Latino, Herculis filio, deductũ asserunt. Sed nil affirmo.* l *Oritur hic flu. e montib. Appeninis, uerũ in ipso cursu multis flum. augetur: partim per Tyrrhenos, Vmbros, partim per Sabinos, et Latinos, seu Laurẽtes, in mare deuoluitur. Vnde et Laurentũ Tibrim ait Virg. quod per eorum agrum currat.*

Si concessa [a] peto, si dant ea moenia Parcae. [b]
Tum Saturnius [c] haec [d] domitor [e] maris edidit alti.
Fas [f] omne est Cytherea meis te fidere regnis;
Vnde genus ducis. [g] merui [h] quoque: saepe [i] furores
Compressi, & rabiem tantam caelique, marisque.
Nec minor in terris [k] (Xãthũ, [l] Simoentaq. testor.)
Aeneae mihi cura tui. cum Troia Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia [m] multa daret leto; gemerentq. [n] repleti

a A possibili: q. d. si licita peto, & debita haec Troianis sit terra.
b Deae infernales quae uitas hominibus dispensare fingantur: antiphrastice sic dictae, quod nemini parcant. c Saturni filius Neptunus. d Neptuni responsum ad beneuolentiam & reconciliationem Troianorum compositum, in quo obiter probat exemplis, nunquam Troianis se aduersatum: quinetiam Aeneae praesens auxilium attulisse, licet in muros urbis suis manib. excitatos conturasset.
e Saturni periphrasis cum antonomasia coniuncta. Fuit. n. Saturni filiorũ unus, cui in diuisione regni paterni, maris imperium sorte obuenit: quod quidem ob id a poetis sic finxisse tradunt poetas, quod Neptunus primus mare nauib. sit ingressus.
f Quid. distingunt post Fas: ut s. Omne iungatur cum Fidere.
g Alludit ad fabulam, qua Venus dicitur orta ex Caeli uirilib. a Saturno filio amputatis, & in mare proiectis.
h In ijs quae feci, merui hoc ut fideres mihi. Quidam hic Metui, leg. ut sit sententia, Ne. s. malũ, aut damnum in meo regno aduersariorum iniquitate Troiani acciperẽt. Et unũ omnino uidi exẽplar uet. in quo sic scriptum erat: nec fortasse male, quamuis alia sententia magis obuia uideatur.
i Fluctus uentorum atrocitate turbatos, per metaphor. ab homine ad mare. Quid autẽ, si per Furores, Iunonis atrox nocendi studium intelligamus, cuius furentis prudens & sciens supprimit nomen? Sane non minus uenusta erit oratio, si hoc modo intellig. Nã fluctuum atrocitate uentorum excitatum impetum, sequenti uersu enarrat, cum Rabiẽ caeli marisq. ait. Tu interim, quod uidebitur, sequere: malo. n. ingenij te libertate uti, quae omnib. permissa est, modo rationis freno obediat. K Homer. Il. 214.
l Per prosopopoeiam Troianos flu. testes citat, ad quorum ripas Aeneam Achillis manib. subtraxerit, alioqui occubiturum.
m Homer. Il. 232. n Metaphora ab animali ad non animal.

a Reddit Scamandri cum Achille expostulantis uerba apud Homer. lib. XX. Iliad οὐ δέ τι πῆ δύναμαι προχέειν ῥόον εἰς ἅλα δῖαν.

Amnes; nec reperire uiam, atq. euoluere [a] *posset*
In mare [b] *se Xanthus: Pelidae* [c] *tunc ego forti*
Congressum Aeneā, nec dijs, nec uiribus aequis, [d]
Nube caua eripui: cuperem [e] *cum uertere ab imo*
Structa [f] *meis manibus periurae* [g] *moenia Troiae:*
Nunc quoq. mens eadē perstat mihi: pelle timores.
Tutus, quos optas, portus accedet [h] *Auerni.*
Vnus erit tantū, amissum [i] *quem gurgite quaeret.*

b *Ex Hom. Il. φ. ubi Achilles introducitur tantum Troianorum numerum occidens, ad Xanthum flu. ut cadaueribus obstructus fluuius aquas suas in mare euoluere non poßet* c *Pelei filio, Achilli. poetice autē cum datiuo solo, cum reliqui cum ablatiuo, & praepositione usurpent.*

d *Aequis, duob. iunctum, at diuersa significatione. Dijs nō aequis, i. aduersis. Virib. non aequis, i. non aequalibus, imparibus.* e *Hoc ad Aeneae cōmēdationē facit, cui parcēdum existimauerit Neptunus, uel propter propinquitatis ius, uel propter uirtutis, pietatisq. existimationē, quāuis una cum Apolline in euersionē Troiae, propter Laomedontis perfidiam iurasset.*

f *Homer. Iliad.* 236.

g *Pro, periuri Laomedontis moenia, qui praemium dijs pactum persoluere recusauit.*

h *Quod sic euenit. nam circa Cumas, quae uicinae sunt Lucrino, & Auerno lacubus, classis Aeneae appulit.*

i *De Miseno intell. Ser. unde illud l.* VI. *Inter saxa uirum spumosa immerserat unda. Ego, salua uiri doctissimi gratia, de Palinuri morte intelligi malim, illudq. quod sequitur, Vnum pro multis dabitur caput: expolitionis gratia subiectum. Etenim, quod S. hoc primum de Miseno accipit, secundum uero, de Palinuro, quis hoc cum Virgilij mente congruere existimet? cum ea ratione, non unus dumtaxat, sed duo perijsse intelligantur: quod si significare uoluisset, non dubium, quin satis expresse declaraturus fuerit. Adde, quod, si de Miseno intelligas, cum eo, quod praecessit, pugnare uidebatur. Neque enim Misenus Cumis desideratus fuit, ut Palinurus, sed in Italiam peruenit. Quare diserte Virg. ait, Vnus erit tantum, qui portus Auerni non accedet. Taxatiue; Palinurum intelligens, qui, ante quam Cumarum allaberentur oris, e puppi - fraude Somni, decidit: quem Aeneas amißum quaesiuit in gurgite.*

Vnum

Vnum[a] *pro multis dabitur*[b] *caput.*[c]
His ubi laeta deae[d] *permulsit pectora dictis;*
Iungit equos[e] *curru*[f] *genitor;*[g] *spumãtiaq.*[h] *addit*
Frena feris,[i] *manibusq. omnes effundit*[k] *habenas.*
Caeruleo per summa leuis uolat aequora[l] *curru.*
Subsidunt undae; tumidumq. sub axe tonanti[m]
Sternitur[n] *aequor aquis; fugiũt uasto aethere nĩbi.*
Tum[o] *uariae*[p] *comitũ*[q] *facies, immania*[r] *Cete,*[s]

a *Anaphora in repetitione uocis ad figurandam orationem.* b *Sacrificij loco: quod de Miseno dici non potest, quippe qui non insons, sed culpabilis fuerit, ob impietatem in deos. Nam, cum litui cantu cum Tritone certare ausus fuißet, uictus, meritas suae impietatis poenas persoluit. sed interim suum cuique permitto iudicium.* c *Synecdochice, q.d. Vnus sociorum pro omnium salute mihi litabitur.* d *Veneris, cum qua sermonẽ conferebat.* e *Vitulos marinos, pirocas, & similia animalia marina, quibus Neptunus inequitare fingitur.* f *Neptuni currum describit Hom. Od. 5. Porro hic Curru, pro, Currui, ait.* g *Neptunus: siue, quod Oceanus omnia flumina gignat, ac recipiat: siue, quod aqua, ut elementorum praestantißimum, oĩa producat.* h *Omnia ad similitudinem in terra equitantium narrãtur.* i *Equis. S. aut pro epitheto, cum dura sit antecedentis repetitio. Sic l. 2. Aen. Equum Durateum, ferum uocat: Inq. feri curuam compagibus aluum Contorsit.* K *Metaphora a liquidis ad habenas: supra dixit, Furit immissis Vulcanus habenis.* l *Ho. Il. 137.* m *Sub axibus currus in ipso curru stridentib. Remota metaphora, a caelo ad rotarum aexs.* n *Paullo supra, Placidi strauerunt aequora uenti. Porro, quae hic sequũtur, ad dignitatem, maiestatemq. numinis amplificãdam spectant. Insecuta est illico maris trãquillitas, ac aeris serenitas, pulsis caelo nubibus, unde orientes uenti, maria turbãt, miscentq.* o *Tribuit Neptuno oĩa regia insignia, & decora, equos, currum, sceptrum, nympharum deorumq. marinorũ satellitium.*

p *Varias comitum facies, ait, pro, uarijs comitibus.*

q *Ipsius Neptuni scilicet.*

r *Ingentia: ut, Dorsum immane mari summo.*

s *Marina bellua multo maxima, sexcentorum pedum longitudinis, trecentorum uero & sexaginta latitudinis, si Plinio credimus, qui lib. 32. c. 1. huiusmodi animalia Arabiae flumen intrasse scribit. Belgae eos, quod in mari procumbant instar ualli, sua lingua, VValuisch, uocant.*

Et se-

a Melicertam Athamantis, & Inus filiũ, una cũ matre in mare praecipitatũ, fabulantur poetae ĩ deum maris fuisse conuersum, et a Graecis quidẽ Palaemona, a nostris Portunum uocari.

Et senior Glauci chorus, Inousq. Palaemon, [a]
Tritonesq. citi, Phorciq. exercitus omnis.
Laeua [b] tenẽt Thetis, & Melite, Panopeaq. uirgo,
Nesaee, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.
Hic [c] patris Aeneae suspensam [d] blanda uicissim
Gaudia pertentant [e] mentem. iubet ocius [f] omnes
Attolli malos, intendi brachia [g] uelis. [h]
Vna omnes fecere pedem, [i] pariterq. sinistros,
Nunc dextros soluere sinus: [k] una ardua torquent.
Cornua, [l] detorquentq.: ferũt sua flamina classem:
Princeps [m] ante omnes densum Palinurus agebat [n]
Agmen: ad hunc alij cursum contendere iussi.

b Sexum imbecilliorem sinistrae parti prudenter applicat.

c Grata caeli, marisq. tranquillitate laetitiam cepit Aeneas: quod secundam, & prosperam nauigationem in Italiam nunc tandem aliquando promittere uiderentur.

d Antheae dubiam, & sollicitam de nauigationis euentu, & caeli facie.

e Tacite innuit animo gaudium suppressisse Aenean, id quod prudentis est, qui in secundis insolescere, aut in aduersis rebus animo deijci non debet.

f Ne scilicet oblatae occasioni ipse desit.

g Antemnas intelligit, quibus expansa carbasorum cornua, brachiorum speciem habent.

h Al. Remis; ut supra, Intentique brachia remis, Intenti exspectant signum.

i Funem, quo uelum tenditur; qui, Pes uocatur. Vnde, Facere pedem, p. pro, Velum tendere.

K Velorum laxas, ac fluxas partes, quae uentorum flatibus intumescunt.

l Velorum carchesij utrumque latus, quae Cornua dicuntur, a figura sua.

m Vt supra; Primus ibi ante omnes &c.

n Gubernabat classem, praecurrens alijs sua naue, secundum quam alij nautae cursum suum dirigere iubebantur.

Iamq. fere [a] mediam caeli nox humida [b] metam [c]
Contigerat: placida laxarant membra quiete
Sub remis fusi [d] per dura sedilia nautae:
Cum leuis aetherijs delapsus Somnus [e] ab astris
Aera dimouit tenebrosum,[f] & dispulit [g] umbras,
Te Palinure[h] petens,[i] tibi tristia [k] somnia[l] portās
Insonti; puppiq. deus [m] consedit in alta,
Phorbanti [n] similis: fuditq. has ore loquellas.

a A nocturni temporis descriptione, opportuni ad id, quod subijciet, de Palinuri casu.
b Epitheticῶs, ut saepe antea, ὑγρὰ νὺξ. est enim nox roscida suapte natura propter lunam, quae mari & humidis praeest. c Media caeli meta, linea meridionalis est, quam cum Sol sub terra contingit, apud nos media nox est.
d Peruenusta dormientium remigum hypotyposis: qualis fere esse solet eorum uita, qui in triremibus, aut alijs actuarijs nauibus, Venetijs, & alibi operas praestant.
e Hunc Ouid. deorum placidissimum uocat, & Homer. Mortis fratrem, multis locis.
f Quid enim est aliud nox ipsa, nisi aer tenebrosus, aut umbra terrae, cuius interuentu ubi Sol occiderit, aer obtenebratur, & quasi inumbratur. g Suas. nam semper Deos ambit nimbus.
h Apostrophe, ad Palinurum, Aeneae nauis gubernatorem peritissimum.
i Fallacias struens, factiose aggrediens. Videtur hic imitari illum locum Odyss. γ. de Phrontide Onetoride, Menelai nauis gubernatore sollertissimo.
K Quippe praesentem mortem allatura, citra suum aliquod meritum. quare etiam addit Insonti; ut qui non caecam speculationem in gubernanda naui egerat, ut Elpenor Homericus, qui uino, ac somno sepultus, ad sociorum strepitum uix potuit excitari: sed qui numinis fraude, non sine uitio in mare praeceps datus fuit.
l Soporem. S. m Somnus, sub imagine Phorbantis.
n Priami filio. Hort. Quamquam plures alij fuerint Phorbantes. Vnum, Neptuni filius, Curetum rex, qui ab Erechtheo occisus traditur, & a quo Athenis τὸ φορβαντεῖον dicebatur. Huius meminit Hyperides in oratione contra Proelum, Teste Suida. Proditur alius, Triopae filius, ex Hiscilla, uel, ut alij, Hyocla, pater Ilionei Troiani. Alius, Argiuorum rex: alius item pastor Polybij Corinthiorum regis. Verum hic a Virgilio, Priamidem uolunt intelligi: quam recte, ipsi uiderint.

a Iasij nec filius, nec nepos esse potuit Palinurus, quod lōgißimo ante annorum interuallo Iasius antecesserit, quippe qui Abātis Argiuorum regis filius, Dardani frater fuerit. Restat ergo, ut per antonomasiam Palinurum Iasiden uocarit, pro, Troiano, appellatione deducta a Dardano, Iasij fratre, qui ab eo Iasides dicebatur, & inde per antonomasiam reliqui Troiani. Lib. 12. 391. Virg. Iapidem uocat Iasiden, nulla neque patronymici, neque antonomasiae ratione, sed tantum per nominis fictionem, quod medicus esset excellens, παρὰ τὸ ἰάομαι, id est, medeor. Non uideo tamen, cur dici hic non possit, Somnum, hoc nomine appellari Palinurum, ut beneuolentiam ab eius persona captaret, eoq. facilius eum induceret ad capiendum somnum.

Iaside [a] Palinure, [b] ferunt ipsa [c] aequora classem:
Aequatae [d] spirant aurae: datur hora quieti:
Pone caput, fessosq. oculos furare labori:
Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.
Cui uix attollens Palinurus lumina fatur:
Me ne [e] salis placidi uultum, fluctusq. quietos
Ignorare iubes? me ne huic confidere monstro? [f]
Aenean credam [g] quid enim fallacibus [h] Austris, [i]

b Egregius fuit nauclerus, nauis Aeneae gubernator peritissimus, ut Elpenor apud Homer. Vlyssis fingitur nauium gubernator. Vnde ortus fuerit, quibusque parentib. prognatus, a nemine adhuc memoriae proditum inuenio: hoc tamen adijciam ex Martiale l. 3. ubi hoc nomine ludit, in Paullinum suum, hoc modo: Minxisti Paulline semel currente carina: Meiere uis iterum, sic Palinurus eris. A πάλιν, i. rursum, & οὖρος, urina, deductum nomen, Iterum meiens, sonat. c A tuto: q.d. secundo mari, & uento naues aguntur. d Prospere; ut illud l. 3. Aequatis claſsē procedere uelis. e Praestat tū optimi, tum exercitatissimi gubernatoris munus, qui caeli, ac maris incōstantiā norit, neque in praesenti tranquillitate periculorū sit securus. f Mari, cuius mōstrosa est mutabilitas: per metaph. ab aīali ad nō animal. g Cur cōmittā Aeneā uētis fallacib. & mutabilib. ēt toties deceptus (cū nec ars, nec diligētia mea ualuit) fraude sereni caeli, i. quod tēpestates (Iunonis arte cōcitatae) repēte sēper excipiunt? Donat. aliter legit; aliter ēt S. ab ambobus ēt dissētit Helenius, qui ita citat: Me ne huic cōcredere mōstro Aeneā, toties deceptus fraude sereni? Carpēse exēplar, cum hac lectione nostra cōsentit, nisi quod, pro Austris, Auris habeat. Aliū quoq. uidi scriptū codicē, qui Astris habebat. Sed, quomodocumq. legas, difficilis est locus. h Vētis instabilib. & quib. nihil incertius, nihil incōstātius. Austros n. pro uētis, figurate ponit. i Qui Austris legunt, sic exp. i. uētis meridionalibus, quib. flātib. secunda e Sicilia est nauigatio Italiam petentib.

Et caeli toties [a] deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat, clauumq. affixus, [b] & haerens
Nusquam amittebat, oculosq. sub astra tenebat.
Ecce deus [c] ramum Lethaeo [d] rore madentem,
Viq. soporatum Stygia, super utraque quassat
Tempora, [e] cunctantiq. [f] natantia [g] lumina soluit.
Vix primos inopina quies laxauerat artus:
Et super [h] incumbens, cum puppis parte reuulsa
Cumq. gubernaclo liquidas proiecit [i] in undas
Praecipitem, ac socios nequidquã saepe uocantem.
Ipse [k] uolans tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter tutum [l] non secius [m] aequore classis;
Promissisq. patris Neptuni [n] interrita [o] fertur: [p]

a A periculis antecedentib. neq. n. sapientis est, suo periculo, aut dãno cautiorẽ in posterum non reddi. b Vnũ uet. exẽplar uidi, quod Affixit, habebat: sed figurata magis, & grauior est haec nostra lectio. c Ne sua culpa e puppi decidisse dicatur Palinurus, transfert in Somnum omnem culpam, quem Deum uocat: ut & Ouia. Placidissimum illum deorum appellans. d Lethes & Stygis ideo meminit, quod nihil aliud sit somnus, quam mortis quaedã similitudo. Et, Lethaeo rore, ait, pro tristissimo liquore, ac mortem ablaturo. Lethe n. ἀπὸ τῆς λήθης, id est, obliuione, quod s. omnium obliuiscantur mortui: & Styx, a στυγνάζω, i. tristor, nomen habet. e Quamuis Aristoteli pathos, siue affectio somni circa cor perinde ut uigiliae, consistat: eodem tamen auctore fere oritur ille e capite, humorib. impleto, & suffarcinato. f Quasi reluctanti. g Errantia, somni uicinitate; S. aut per similitudinem, natantes, seu errantes in speculandis stellis oculos. h Egregia Somni Palinurum deijcientis in mare, hypotyposis. i Non abiecit, sed porro, aut procul iecit: ut in illo uersu: Proiectaq. saxa Pachini: &, Proiecto dum pede laeuo Aptat se pugnae. K Somnus in auem transformatus, re perpetrata, in auras abit. l Neptuni praesidio.

m Al. Non segnius. Spoliata nimirum hoc modo & clauo, & gubernatore classis. n Qui promiserat Veneri, Aeneae omnia tuta se praestiturum, dummodo unius morte omnium salus redimeretur.

o Non territa, imperterrita. Ouid. l. 8. Metam. Sola est interrita uirgo, & l. 10. apud eundem: Quid? quod inest uirtus, & mens interrita lethi?

p Vento secundo, tutis itineribus agitur.

Iamq.

a Caprearũ insulã ĩtel. Iamq. adeo scopulos [a] Sirenum [b] aduecta subibat,

quae est in ora Campaniae, contra Neapolim, immensae altitudinis rupib. ac profundo mari saepta, unoq. & eo perangusto tramite accessa, circuitu fere X L ∞ passuum: Tiberij principis tum arce, tum solitudine nobilis, qui in his, reip. cura in totũ abiecta, reliquum postea uitae egit. Porro hãc ipsam insulam Sirenes tenuisse feruntur, etsi nõ desint, qui antea ipsas Pelorida, deinde Capreas, postea Leucasiã habitasse uelint, ut apud Alexã. est.

b Quae tres omnino fuerunt, Acheloi amnis, & Calliopes musae, filiae, quarum natu maxima, Partheno, & postea Parthenope dicta fuit: Vnde postea urbs ea nomen sortita est, quae nunc Neapolis dicitur, ut pag. 148. monui. Vna ex his, uoce; altera tibijs; tertia lyra canebat. Sunt, qui Sirenes, aues esse putent in India, quarũ cantu praeternauigantes in litus pertracti, discerpebãtur. Quapropter hanc insulã Vlysses praeternauigaturus, cera obturatis sociorum aurib. ipse se malo alligari curauit, ut cãtus dulcedine audita frustra ad dirigendũ eo nauẽ luctaretur. Vnde, quidquid dulcedine aliqua abblãditur, habetq. interim sub uoluptatis specie pestẽ exitiabilẽ, Sirenẽ appellare licet. Homeri uero scholiastes enarrãs uersum illũ Odis. μ. σειρῆνας μὲν πρῶτον, notat, secundũ quosdã, Sirenas, Acheloi, & Steropes fuisse filias: secundũ alios, Acheloi, & Terpsichores; quae a Venere captae uirginitatẽ oderant, et cũ essent alatae, in Tyrrhenũ clima auolabant, occuparuntq insulã Anthemusam: noĩa earũ fuisse, Aglaophemen, Thelxepeã, Pisonoẽ, & Ligeam, ita ut 4. fuisse putẽtur. Homer. autem duas dũtaxat agnoscit Sirenes Has Lycophrõ ἀπυιογοῦνας. nominat, quod supra specie humana, infra uolucrum essent. Quas cum musae deuicissent, ijsdẽ detraxerunt alas. Hinc factũ, cur musae capitib. alatis pingãtur, praeter unã Terpsichoren, quod eorum sit mater. Atque ista circa Cretã contigisse tradunt, unde eius insulae urbs Apterae nomen inuenit, quod Sirenes, ibi deuictae, alas amiserint. Plura de his uide apud Suid. Porro rei ueritas sic habet, ut sint loca quaedam marina, montibus quibusdam in artum contracta, in quae illisi fluctus, cum suauem sonum ederent, praeternauigantes, eum audientes, aestui se totos crediderunt. quamobrem una cũ nauib. illic periere. Quod ipsum his satis innuit Virg. cum ait, Tũ rauca assiduo lõge sale saxa sonabant. Nã Rauca saxa, scopulos in angustias cõtractos intelligere uidetur, quib. cum fremitu blando illisi fluctus marini, cum canorum quiddam resonarent, nautae periculorũ securi, aestui se totos permittebant, sed postea, facto naufragio, corpora in nudos scopulos eiecta, ibi computruerunt. Quare diserte ait poeta, Multorum ossib. albos fuisse scopulos illos. Vide Io. Tzetzen, qui diuersas de Sirenibus sententias, & allegorias, facetis uersibus complexus est.

Diffi-

Difficiles [a] quondam, multorumq. [b] ossibus albos;
Tum rauca assiduo longe sale [c] saxa sonabant;
Cum pater [d] amisso fluitantem errare magistro [e]
Censit, & ipse ratem [f] nocturnis [g] rexit in undis,
Multa [h] gemens, casuq. animum concussus amici. [i]
O nimium [k] caelo, & pelago confise [l] sereno,
Nudus, & ignota, [m] Palinure, iacebis arena. [n]

a Aliquã-do periculosos, quãdiu s. a Sirenib. habitarentur.
b Quos s. cantus dulcedine ad se illectos occiderent.

c Mari: ut paullo supra, Me ne salis placidi &c. A nominatiuo Sale, is, ut apud Ennium lib. 14. Ann. Caeruleum spumat sale conferta rate pulsum. Assiduo sale ergo, id est, frequenti maris impulsu, & illisione in scopulos lõge sonabat scopulus. d Aeneas. e Gubernatore, seu nauclero. f Nauem, per synecdoch. cum ex ratibus componi naues soleant.
g Per noctem in mari. h Nomen pro aduerbio, ut alibi, per Enallagen partium orationis. i Palinuri, amicissimi sui, & peritissimi naucleri, a quo eius, sociorumq. salus pendebat. K Pathetice, per apostrophen, exclamat in eius casum, ignarus tamen quonam casu gubernaculo excussus fuerit, etsi ab officij ratione satis uerisimilem de interitu eius coniecturam sumat. l Praesenti significatione usurpatur hoc participium: ut Cic. pro Rosc. Comoedo: Copia, & auctoritate caussae confisus.
m Addit amplificationem; cum in ignota terra, eum relictum iri ait; id quod sane tristius est, ac magis dolendum, quam si ab amicis, aut cognatis in patrio solo, iustis funebribus praestitis, conderetur.
n Pathos, a loco, & habitu: quod in arena iacebit nudus, id est, insepultus.

ARGVMENTVM

Cumas aduectus Aeneas, antrũ sibyllae petit, peractoq. de more sacrificio, Phoebi oraculũ cõsulit. ibi & instantia pericula, & futuri belli euentũ discit. Miseni cadauer, in litore inuentũ, exurit, reliquiasq. sub proximo mõte sepelit, qui Miseni nomẽ ab illo obtinuit. Inde colũbarũ ductu ad aureũ ramũ peruenit: quo decerpto, mactatisq. hostijs, deos inferos ueneratus, sibylla duce per Auerni fauces ad inferos tendit. Palinurũ, quo sepulcri honore careret, circa Stygiã paludẽ oberrantẽ inuenit, eũq. una ulteriorẽ ripã trãsijcere cupiẽtẽ sibylla prohibet, coenotaphijq. & exsequiarum spe cõsolatur. Post haec, Stygẽ trãsiectus Aeneas, Cerberoq. medicatis offis sopito, per loca infantiũ, eorũq., qui falso crimine dãnati, capite suppliciũ luerãt, iter faciens, peruenit ad sedẽ eorũ, qui amoris impatiẽtia manus sibi cõsciuerãt. ibi, Elisam cõspicatus, cũ se purgare uellet, illa indignabunda cõspectũ eius effugit. Inde progressus, Deiphobum in sedibus eorum, qui bello aliquãdo claruerunt, multis uulneribus lacerũ cõspicit, necisq. eius indignum modum ab ipso edocetur. Relicto deinde ad Laeuã Tartaro, sceleratorumq. poenas a sibylla edoctus, ad Ditys ipsius moenia cõtẽdit, aureumq. ramum in ipso reginae limine defigit. Post haec, ad fortunatorum sedes iter instituit, & a Musaeo ad patrem suum perducitur. ibi Anchises Aeneae filio, Albanorum, Romanorumq. regum catalogum recẽset; nobiliumq. aliquot Romanorum nomina percurrẽs, ad Iulij Caesaris, & Augusti laudes descendit, Marcellumq. Octauiae filium, immatura morte praereptum, miris in caelũ laudib. effert. Inde ꝑ eburneã portã ad superos egressus, socios reuisit, relictisq. Cumis, Caietã petit. Probus libri VI. initiũ non a, Sic fatur lacrymans, sed ab, Obuertunt pelago proras, facit: quod sic in Tuccae libris, & Cornelianis cõmentarijs fuisse existimet, adeoq. ipsum Virgiliũ priores hos duos uersus fini libri V. adnexuisse. Nescio tamẽ, cur factũ sit, ut Phici liber, uel, ut alj, Titianus aliter habuerit, & Apronianus manifeste doceat, huius VI. lib. principium genuinum esse, Sic fatur lacrymans &c. Fab. tamẽ l. 8. c. 8. duos hos primos uersus, cum a Virgilio ad finẽ prioris libri essent relicti, a Tucca, & Varo, ad huius libri principium, quod sic ijs melius uideretur, esse translatos, auctor est.

ALIVD

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI IVRISCONSVLTI

CVMAS deinde uenit: fert hic respõsa Sibyllae.
Misenum sepelit: mõs seruat [a] nomẽ humati.
Ramum etiam, [b] ante deũ placato numine portat:
Et uates [c] longaeua una descendit Auernum.
Agnoscit Palinurum, & ibi solatur Elisam.
Deiphobumq. uidet lacerum crudeliter ora.
Vmbrarum poenas discit, narrante Sybilla.
Conuenit Anchisen [d] penitus [e] in ualle uirenti:
Agnoscitq. [f] suam [g] prolem, monstrante [h] parente:
Haec ubi percepit, graditur, sociosq. reuisit.

a Al. Seruans.
b Etiã diuum plac.
c Vates tecta, atque uno.
d Quidam s. l. sic distinguunt h. uers. Conuenit Anchisen, penitusque in ualle uirẽti Agnoscit, prolemque suam &c.
e Penitusq.
f Agnouitq.
g Agnoscit prolemque suam.
h Narrante.

ALIVD. INCERTI

Sacratam Phoebo Cumarum fertur in urbem
Rex Phrygius: uatisq. petit responsa Sibyllae.
Misenum sepelit: post haec adit infera regna:
Congressusq. patri discit genus omne suorum.
Quoq. modo casus ualeat superare futuros.

ALIVD. MONOSTICHON OVIDII. NASONIS

Aenean memorat uisentem tartara sextus.

ALIVD

Quaeruntur sexto manes, & tartara Ditis.

ALIVD

Infernos Ditis manes, & regna pererrat.

Hic liber fere ex Odys. λ. desumptus est, tamq. doctus est, et artificiosus, ut extra omnem doctrinae aleã positus esse uideatur. Est n. tamquam thesaurus doctrinae Virgilianae, & reconditae cuiusdam philosophiae cornucopiae.

Ic fatur [a] lacrymās, [b] classiq. immittit habenas; [c]
Et tandem [d] Euboicis [e] Cumarum [f] allabitur [g] oris.
Obuertunt pelago proras. tum dente [h] tenaci

a Sane, siue hoc sit genuinum huius lib. principium, siue non, cōstat manifesto, hoc principiū, a praecedētis lib. fine pendere. Nā ubi sensit Aeneas, nauim gubernatore orbatā, ratus; id quod res erat; clauo eum excussum, casum illius miseratus exclamarat, O nimium caelo &c. Proinde dum lacrymis Palinuri sui fortē hoc pacto prosequitur, tandē Cumas peruenit. b Pathos, a gestu, ut nō uerbis tantū illius misertus uideatur, sed re ipsa affectus suos optimus princeps coarguat. c Metaphora ab equis ad naues. nā habena proprie equorū retinaculum est, quo equi constringuntur, & quodāmodo habētur. Funes aūt nauticos intel. anchoris innexos, quib. naues litorib. aut ripis adhaerent, ne in altum aquarum ui abripiantur. d Ad Aeneae desiderium retulit, cupientis ad Italiā peruenire: q.d. post longā tot annorū iactationem, uenit Cumas. e Hoc ideo, quod tēpore Latini Siluij, quarti Albanorū regis post Ascaniū, Cumae in litorali Italiae ora, a Cumanis, & Chalcidensib. & ex Euboea profectis, cōditae fuerint. Aiunt Hippoclem, & Megasthenem, eorum duces, ita inter se pactos fuisse, ut gens altera, quae urbi nomen daret, alterius colonia diceretur. Proinde urbs nomē a Cumaeis sortita, Chalcidēsiū credita fuit colonia. Atq. ob id Cumas, modo Chalcidicas arces, modo rupē Euboicā, uocāt. f Cumae, arū, Lucaniae ciuitas maritima, iuxta Puteolos, olim ab his, qui ex Chalcidae, Euboeae urbe, ad nouas sedes quaerēdas profecti, in Italiā uenerūt, condita. Nominis rationē hanc adferunt, quod nimirū Chalcidēses, quos modo dixi, haud procul a Baijs, (qui locus a Baio, Vlyssis socio, ibi sepulto, nomē accepit) litus uacuū inuenissēt, ibi mulierē grauidā, cui Cymae nomē erat, cōspicati ab eius noīe ibidē condiaerūt urbē, Y, in V, Latino more cōuertētes: alij, ἀπὸ τοῦ κύοντος. i a praegnāte muliere, dictas esse, Cumas malunt: rursum alij, ἀπὸ τοῦ κύματος, i. a fluctu. Nōnulli a Cuma, Aeolidis urbe, ex aduerso Lesbi sita: unde & Sibylla Cumea, quam alij a loci uicinitate Erythraeam nominant, dicta fuit. g Peruenit ī Italiā. Chronographi tradunt, Aeneā post tertiū excidij Troiani annū ī Italiā cū oī fortuna, patre Anchisa, nutrice Caieta, filio Ascanio, XXII. nauium classe, in qua ter mille & CCCC. uiri inerāt, delatum, cum primum Labdon in Latio regno inauguratus esset. h Morsu: ut l. 1. Aen. Vnco non alligat anchora morsu. uers. 173.

Anchora [a] ſundabat [b] naues: & litora curuae [c]
Praetexunt puppes. iuuenū manus [d] emicat [e] ardēs [f]
Litus in Heſperiū. [g] quaerit pars [h] ſemina [i] flāmae,
Abſtruſa in uenis [k] ſilicis: pars [l] denſa ferarum
Tecta [m] rapit, ſiluas; inuentaq. flumina monſtrat.
At [n] pius Aeneas arces, [o] quibus altus [p] Apollo
Praeſidet, horrendaeq. [q] procul ſecreta [r] ſibyllae,

a Inſtrumentum eſt nauale ferreū, quo naues in litore, aut mari fundamus, retinemusq. ne uēto, aut tempeſtatis ui huc illuc ferantur. b Fundare proprie de aedificiorum fundamentis, uel de ijs rebus, quae in terram immittuntur, & infiguntur, ut firmius, ſolidiusq. ſtent, dicitur. Vnde hic eleganter dicitur, anchora fundare, id eſt, firmare, & retinere naues. c Hypallage; pro, curua litora praetexunt, id eſt, tegunt naues. d Multitudo, ut ſupra lib. 5. & paullo poſt, hoc ipſo lib. Hic, manus ob patriam pugnando uulnera paſſi. e Proſilit uelociter in littus Italicum.

f Italiae deſiderio flagrans.

g Heſperium litus, id eſt, Italicum. Cum ſolam enim Heſperiam pronunciamus, Italiam intelligi; cum uero Extrema, uel Vltima, addimus, Hiſpaniam, tradunt. Italia autem Heſperia, ab Heſpero, Atlantis fratre, qui patria pulſus, in Italiā tranſiecit, dicta putatur: etſi Macrobius Italiam, quod ad occaſum uergat, dictam eſſe Heſperiam autumet.

h Prolepſis elegans. i Scintillas ignis; per periphraſim.

K Meatibus; Metaphora ab animali ad non animal.

l Arbuſta, folia, ramos arborum, periphraſticῶs.

m Definitio ſiluae.

n Aeneae pietatem celebrat, qui ſcilicet ſocijs alijs curis diſtrictis, ad templa feſtinarit.

o Apollinis templum intelligit, quod, quia in monte ſitum erat (unde & Altum Apollinem, per hypallagen uocat) Arcem appellauit. Nam ueteres, montium ſummitates, & quamcumque altitudinem, a qua hoſtes facile arceri poſſent & depelli, Arces nominabant.

p Per hypallagen; pro, Arces altas Apollinis, id eſt templum in altiſſimo loco poſitum.

q Venerandae; ut, Horrendum ſiluis, & relligione parentum.

r Memor eius, quod iuſſerat Helenus lib. 3. uerſ. 441. ut ſcilicet poſt primum ſtatim in Italiam appulſum, ad Sibyllam properaret, ut quae fata Italica habiturus eſſet, ex ea poſſet cognoſcere.

Antrũ[a] immane, [b] petit; magnã cui mẽtẽ, [c] animũq.
Delius [d] inspirat uates, aperitq. futura.
Iam subeunt Triuiae [e] lucos, atque aurea [f] tecta.

a Appositiue.

b Immane, i. magnũ, & uastum. De huius uocabuli etymo supra nonnihil dixi: nimirum a Lanuuinis Mane, pro bono usurpari solitum, propterea quod a manibus, i. inferioribus locis, lucis exordium emergat, aut certe ab omine bono: Vnde Immane, quod huic ex diametro oppositum est, pro malo, infaustoq. sumi etiam consueuit, teste Macrobio, ut cum dicimus, Immanis bellua, Immane facinus: etsi aliter quoque, pro magno, & ingẽti usurpatur, ut in discursu Aeneidos saepe meminimus, & hic in primis ita accipi uidetur.

c Erudite Mentem ab Animo discernit, quod & Lact. lib. 7. facundum praecipit, cum sic ait: Primum, non idem est Mens, & Animus: Aliud enim est, quo uiuimus: aliud quo cogitamus. Nam dormientium mens, non animus sopitur, & in furiosis mens exstinguitur, animus manet. Quocirca falli eos, qui haec non distinguunt, nemini dubium: cum Mens sit cogitationis, consilijq. subtilitas quaedam, certae rationi consentanea; (Vnde Amentes, & Dementes dicimus, qui nullo consilio utuntur) Animus uero, uitae & uoluntatis fundamentum. Plaut. in Cistel. Exanimor, distrahor, diripior, ita Nullam animi mentem habeo. & in Epid. Pauor territat mentem animi. Terent. in Andr. Mala mens, malus animus. Sed unum atque alterum e Cic. exemptum depromam, quo manifestam eius differentiam, uelut in speculo, perspicias. Tusc. lib. 3. Qui exijsse e potestate dicuntur, ideo, inquit, dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi a natura tributum est. & de Finib. lib. V. Deinde, inquit, id quod uidemus, & ita figuratum corpus; ut excellat alijs: & animum ita constitutum, ut & sensibus instructus sit, & habeat praestantiam mentis, cui tota hominis natura pareat. Lucret. lib. 3. Primum animum dico, mentem quam saepe uocamus, in quo consilium uitae, regimenq. locatum est. Idem eod. lib. Deniq. cur animi numquam mens consiliumq. Gignitur in capite, &c.

d Apollo, a Delo insula, sic dictus.

e Dianae, sic dictae, quod triuijs praeesset. Ouid. 3. de Ponto. el. 2. Protinus immitem Triuiae ducuntur ad aram.

f Per amplificationem, Apollinis templum magnificentissime a Daedalo ijs in locis conditum, notat.

Daeda-

Daedalus,[a] ut fama[b] est, fugiens Minoia[c] regna,
Praepetibus[d] pennis ausus se credere caelo,
Insuetum[e] per iter gelidas enauit[f] ad arctos;[g]
Chalcidicaq.[h] leuis tandem super adstitit arce.

a Daedalum, quidã scribũt, Eupalami, alij Euphemi filium fuisse, atque a Minerua architecturam fuisse edoctum. Hic, eum Perdicem, sororis suae filium, ὁμότεχνον, per inuidiam de summo tecti fastigio praecipitaßet, poenarum metu solum uertit, & in Cretam fugit. Sunt, qui tradant eum, non Perdicem, sed Telen, puerum admodum, discipulum suum interfecisse: quod (qua erat ingenij excellentia) figuli rotam, & serram, ad formam spinae piscis excogitaßet. Vt ut est, ob artis excellentiam breui in Minois Cretae regis amicitiam adscitus est, cuius iußu, ad similitudinem illius Aegyptiaci statim ei in Creta Labyrinthum extruxit. Inde Pasiphae reginae familiarior factus, rationem eidem cõmonstrauit, quo pacto, ligno inclusa cum tauro consuesceret. Quo comperto, iratus Minos Daedalum ad supplicium quaeri iussit. Ille primum Icaro filio suo ex Neucrate Cretensi serua, deinde sibi fabricatis alis, ceraq. iunctis pennis, in Siciliam fugit. Icarus interim cera Solis calore liquefacta, in mare decidit; & nomen mari Icario fecit. Minos autem, Daedali fuga accepta, eum bello persecutus est, ac in Siciliam ingressus, a Cocalo, uel; ut alij; Corcalo hospitio acceptus fuit, cuius filiae in thermis aquam calidam ei superfundentes, quod Daedalo, ob artis praestantiam, ingenijq. dexteritatem bene cuperent, ibi eum siue uapore aquae, siue aestu, siue quo alio modo, interfecisse dicuntur. Corpus Circensibus redditum fuit, subitae mortis praetextu, quod dum forte lauaretur, imprudenter in aquam feruidam lapsus, repente exanimatus esset. Varias hac de re sententias, uide apud Hort.

b Hanc fabulam uide apud Ouid. l. 8. Met. & l. 2. de Arte amandi. Gell. l. 6. c. 6. & Pont. in Anto. c Cretensia. Minos n. Cretae rex fuit bellicosißimus, ut qui primus maris imperio potitus fuisse dicitur.

d Patulis, & porrectis alis, cera conglutinatis, ut est in fabula Ouid. d. l. 8. De hoc loco uide disputationem Hygini apud Gell. l. 6. c. 6. Hanc uocem augurandi modo accipit Virg. l. 3. uers. 361. e Insuetum s hominib. cũ auium sit uolare. f Pro, Euolauit, ut indic. id quod seq. Remigiũ alarũ, pro alis, quib. enauerat, aut potius euolarat. g Ad Septẽtriones. Cumas enim e Creta petentib. iter ad Septẽtriones dirigendum. h Cumarũ urbe; nã hãc a Chalcidẽsib. olim ex Euboea in Italiã delatis, cõditã eße paullo ante monui: cum, easdem Cumas, Euboicas oras appellaret Virg.

Redditus his primum terris tibi Phoebe[a] sacrauit
Remigium[b] alarum, posuitq. immania[c] templa.
In foribus letum Androgeo.[d] tum pendere poenas
Cecropidae[e] iussi[f] (miserum) septena[g] quotãnis[h]
Corpora natorum. stat ductis[i] sortibus urna.
Contra[k] elata mari respondet Gnosia[l] tellus.
Hic crudelis amor[m] tauri, suppostaq. furto

a Apostrophe ad Apollinẽ, cui Daedalus e Creta in hãc Campaniae oram delatus, structo insigni magnificẽtia tẽplo monumentum fugae suae ibi dedicauerat. Hac porro digressione dilatat narrationem, praecipue a monumentis rerum Creticarum, parietib. tẽpli in ipso statim ingressu insculptis. b quia & nauium, & uolucrum sunt alae: unde illud l. 3. Velorum pandimus alas. c Ingentia & uasta, ut paullo supra monui, ubi de huius uocabuli etymologia latius egi. Est autem hic Enallage numeri, Templa, pro Templũ. d Gignendi casus Graecus, quartae inflexionis: cum Latine, huius Androgei, dicamus. Fuit autẽ hic Minois, regis Cretae, filius, egregiae indolis adolescens, qui cum in Graeciam ad certamina profectus, in palaestra longe uictor exstitisset, per inuidiã ab Atheniensib. & Megarensibus occisus fuit. Qua iniuria grauiter permotus rex, primum grauissimo bello Megarenses adortus, eos deuicit. Inde Athenienses hac uictoria sua exanimatos, ea lege tributarios fecit, ut quotannis septem masculae, totidemq. femineae stirpis pueros, pro caede filij Androgei, in Cretam sibi seruituros mitterent: alij Minotauro deuorandos obijci solitos hos pueros uirginesq. tradiderunt: sed tam confusa sunt omnia, ut, quid statuas, quidue credas potissimum, scire non possis. e Athenienses, per Antonomasian a Cecrope Aegyptio eorũ rege. f A Minoe, qui eum numerũ illis imperauerat. g Septem paria: nam pepigerat Minos septem mares & totidem feminas sibi mitti.

h Quidam tamen Graeci scriptores ueteres, id duntaxat nono quoq. anno pactum scribunt.

i Sortito enim mittebantur.

K Rectissime: nam ex aduerso ad meridiem Athenae Cretam spectant.

l Creta, ut supra monui, per synecdochen. Gnossos enim una celeberrimarum Cretae urbium erat, olim aliquando Ceratos, ab amne uicino dicta. Gnosso γνώσσω. i. dormio dictum uidetur.

m Quem amorem dicat, statim explicatius subijcit, cum ait Pasiphaen ibi expressam, cuius prodigiosus cum tauro coitus, Daedalo (quippe huius rei conscio) fugae caussa fuit.

Pasi-

Pasiphae, mistumq. genus, prolesq. [a] biformis
Minotaurus inest, Veneris [b] monumēta [c] nefandae.
Hic labor [d] ille [e] domus, [f] & inextricabilis error.
Magnum reginae, [g] sed enim miseratus [h] amorem

a Prolē n. ex hoc coitus procreatam partim humana partim taurina forma fuisse, traditur. b Per metonymiam, pro; Coitus nefarij. c Nam monstrosus ille fetus, arguebat satis nefarium matris concubitum. d Daedali artificis. e Emphasi declarat non uulgare opus fuisse. f Labyrinthū intel. de quo Plin. lib. 36. c. 13. & nos superiori libro in fine equestris puerorum certaminis, non nihil addidimus. Erat porro Labyrinthus, humani ingenij opus portentosum, itinerum ambages quāplurimas, occursus recursusq. inexplicabiles cōtinēs, crebris forib. ad fallēdos exitus, ut subinde in eosdē errores redeundū esset. Plutarchus affirmasse Cretenses auctor est, Labyrinthum nil aliud incommodi habuisse, quā quod in eo inclusi, propter innumeras loci ambages, effugere non possent. Apud Aegyptios, multo ante ad Heracleopolim, tale opus fuerat, ad quod Creticū hoc, aedificatum fuisse traditur. De eius structura haec memoriae prodita inuenimus. Totus ex quadrato lapide erat, latera singula pedes tricenos lata, quinquagenos alta, in basi quadrata. Pyramides quinq. habebat, in singulis angulis singulas, & in medio unā centenum ac quinquagenū pedum, ita quidē fastigiatas, ut in summo orbis aeneus esset, & pegasus unus omnib. impositus fuerit, ex quo pēderent catenis excepta tintinnabula, quae uēto agitata, sonum in longū durantē reddebant, ut olim pelues Dodoneae, supra orbē, quattuor pyramides insuper, singulae cētenos pedes altae. supra quas una adhuc alia, cuius celsitudinē, ut incredibilem, Varronem puduit adijcere, ita uir ille religiosus fuit. Porro intus inextricabilis, quo si quis sine glomere fili adiret, exitū inuenire nō posset. Quattuor maxime memorātur labyrinthi, quorum tertius (nā Daedalus, suum opus ad Aegyptiacum imitatus fuerat) in Lemno uisebatur: quartus in Italia, iuxta Clusiū, Porsenae regis Etruriae opus egregium. Oēs hi lapide fuere polito, ac fornicibus tecti. Fuisse & Sami dicitur Labyrinthus elegās, cuius auctor exstitit Theodorus, qui se ex aere fudit. Ille aūt oīum uetustissimus fuisse dicitur, cuius structurā, quidā ad regem Petesucum, alij ad Tithoem referunt: multi, inter quos Herodot. est, non unius, sed multorum regum monumentum fuisse arbitrantur, quorum ultimus Psammetichus, aliquid circa illum dicitur operatus. Demoteles, regiā Motherudis fuisse adserit: Lycias, Meridis sepulcrum. g Ariadnes, Minois regis filiae, Thesei amore captae. h Permotus Ariadnes amore in Theseum maximo, misericordiaq. inductus, quod s. illa huius amore peritura uideretur, nisi ipse accurreret.

Daedalus, ipſe dolos [a] tecti, ambagesq. reſoluit.
Caeca [b] regens filo [c] ueſtigia. tu quoque magnam

a Errorem amfractuoſum Labyrinthi fili ductu explicauit. b Per metalepſim, inextricabilia, dubia, errabũda. c Sic ex Pherecide Didonis hiſtoriam digerit, lib. 11. Odyſ. Theſeus ſorte datus cum iuuenibus Athenienſium Minoi debitis ex foedere. in Cretam nauigat, ap caedem Minotauri. Quo delatus, Ariadnam Minois filiam, corporis uenuſtate, amore incendit. Quae, ut amatoris compos fieret, accepto a Daedalo fili glomere, eoq. Theſeo tradito, qua ratione labyrinthum ingreſſus, Minotaurũ occideret, docet. Iubet extremitatẽ fili oſtio innectere, atq. ita paullatim deuoluendo glomum progredi, donec ad interiora perueniret. Ac tũ, ſi dormientem opprimeret, uictor capitis pilos tenens, Neptuno ſacrificaret. deinde, qua uenerat, fili ductum retro ſequens, rediret. Quib. rite ſic a Theſeo peractis, Ariadna uoti compos facta, cum eo aufugit, ſed non ita multo poſt, prioris beneficij immemor, abductam in Chio, aut Naxo inſulis, periurus deſeruit. Quam Bacchus poſtea uxorem duxit, eiuſq. coronam nouem ſtellis ornatam, quam a Venere acceperat, aſtris intulit, Gnoſiamq. appellauit. Poſtremo a Diana ſagittis confixa dicitur, quod uirginitatem non ſeruaſſet. Philochorus, Simonides, & uariae hiſtoriae ſcriptor, paullo aliter hanc rem referunt & allegorice exponunt. Taurum a Paſiphae adamatum, dicentes fuiſſe, praeſtanti forma imperatorem, qui cum claſſe in Cretam appulerit, ac cum quo illa, opera Daedali, in domo priuata egregie munita, clam marito conſuetudinem habuerit. Filium e Tauro procreatum, quod duorum patrum eſſet, Minois ac Tauri, Minotaurum dictum fuiße. Labyrinthum, in quo concluſus fuerit Minotaurus, immane monſtrum, pro re uehemẽter impedita, & anxia accipiunt, unde difficillimus fuerit exitus: quod ſic Tauro applicant, ut tradant eum fuiſſe gladiatorem robuſtiſſimum, ferocia plus quam humana, conſuetum in certaminib. uincere, qui, cũ forte Minos in Androgei caeſi memoriam certamẽ gymnicũ inſtituiſſet, magna ferocia in arenã deſcẽderit, &, cũ antagoniſtã non haberet, nec reperiri poſſet, hoĩem barbarum ferocia exſultantẽ de uictoriae poßeſſione deturbaret, tandem petijt Theſeus ut ſibi liceret cum eo cõgredi, quod petenti haud difficulter cõceſſum eſt: ac diu luctatus cum eo eo inter diſparia ſpectantiũ ſtudia, ad poſtremũ uictoria potitus eſt Theſeus. Qua Theſei uictoria apprime gauiſus Minos, ut Taurũ (quẽ ob infamiã adulterij peſſime oderat) maiori ignominia afficeret, oẽs Theſeo obſides reſtituit, & Atheniẽſib. tributũ in perpetuũ cõdonauit. Porro Ariadna regis filia, adoleſcentis uirtute & forma capta, eidem nubere deſiderat: mutuoq. amore adiuta, facile ab eo abducta fuit.

Partem

Partē opere ī tāto (sineret[a] dolor) Icare[b] haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro:
Bis[c] patriae cecidere manus. quin protinus[d] omnia
Perlegerent[e] oculis, ni iam praemissus Achates
Afforet, atque una Phoebi, Triuiaeq. sacerdos
Deiphobe[f] Glauci,[g] fatur quae talia regi:[h]
Non hoc[i] ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege[k] de intacto[l] septem mactare iuuencos
Praestiterit, totidem lectas[m] de more bidentes.[n]

a Si permisisset dolor patris Daedali: ut seq. Bis conatus erat c. eff. in auro, Bis pat. cec. manus. Ellipsis.

b Per apostrophen obiter caussam occupat, cur in tanto casus sui monumento pater filij calamitosam fortunam praeterierit. c Anaphora, qua affectus paternus intenditur in exprimenda filij calamitatis tragoedia.

d Hanc lectionem Coel. & Macrob. agnoscunt: etsi sint, qui, Omnes, legere malint. Multi quoque scripti l. Omnem, habent. Sed Priscian. & alij dactylicum uersum agnoscunt. Vide Petr. Crinit. lib. 24. c. 7

e Perlegissent: & Afforet, pro affuisset. Enallage. Hic aūt sedulo aduertēdum, proprie Virg. uoce Legere usum: cum pictura perinde ut scriptura oculis legatur seu percurratur. f Id sibyllae huic fuisse nomen tradunt.

g Sub. filia: ut lib. 3. Hectoris Andromache, sub uxor. h Aeneae, regi Troiano. ut l. 1. Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter, &c.

i Ab excursis, ad intermissam narrationē reuertitur. Nam interea dū dux Troianus monumentis Daedali contemplandis oculos pascit, Sibyllam uatem accersitum missus erat Achates: quae adueniens Aenean picturae intentum reprehendit ab inutili spectaculo & otio.

K improprie, pro armento. nam de iuuencis dicturus est.

l Iniuges hostias intel. de quib. Macrob. Sat. l. 5. c. 3. quas uocat Gregem intactum, quasi numquam ad iugum admissum, nondum uillatum. In sacris enim omnia libera & dissoluta, pura item & casta esse oportet.

m Haud scio an Lectas bidentes hic appellet, eximias hostias, quae ad sacrificium destinatae e grege eximuntur. an uero, quod eximia specie, ut numini caedendae, eligantur. Macrob. certe e Veratio de Quaest. Pontif. easdem innuere uidetur, lib. 3. c. 5. Satur. Vide etiam Hom. Iliad. γ. & dict. Macrob. l. 7. c. 9.

n Oues bimas: quamquam nonnulli hac uoce omnes bimas hostias significari uelint.

a Differunt sacrificia.
b Hinc manifestum, bene expositũ supra, Arces, quib. altus Apollo Praesidet: per hypallagen dictum.
c Describit antrum sibyllae a forma, situ, & credita diuinitate. Euboicam rupem, Cumas uocat per antonomasiam, ut supra monui in huius libri principio.

Vide Horat. l. 1. od. 12 et ... Lamb.

Talibus affata Aenean. nec sacra morantur[a]
Iussa uiri Teucros uocat alta[b] in tẽpla sacerdos,
Excisum[c] Euboicae latus ingens rupis in[d] antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, [e] ostia[f] centum:
Vnde ruunt totidem uoces, responsa sibyllae.
Ventum erat ad limen, cum uirgo, poscere [g] fata
Tempus, ait: deus[h] ecce, [i] deus.[k] cui talia fanti
Ante fores subito, non uultus,[l] non color unus,
Non comptae mãsere comae: sed pectus anhelũ,[m]
Et rabie[n] fera corda[o] tument: maiorq. uideri,[p]
Nec mortale[q] sonans: afflata[r] est numine quãdo
Iam propiore dei, Cessas [s] in uota, precesq.

d Pro, in formam antri. In, n. hic similitudinis uim habet. e Amplificatio numeri certi pro incerto.
f Ab ostio, aditum sic distinguit, ut hoc ab adeundo, illud ab obstando distum putetur. sententia autem haec est, q. d. Vndiq. ad antrum, ceu in centrum, erant aditus. g Oracula. Et, Poscere fata, Graeca magis, quam Latina phrasis: pro, tempus poscendi fata.
h iam afflata est numine: quare dicturientis uerba abrumpuntur, ceu attonitae subito.
i Monstrat nulli conspicuum atq. adeo ἀόρατον, daemonem praesentem.
K Sub. Adest per Ellpsim uerbi.
l A forma & habitu uatis iã afflatae enthusiasmo, spirituq. prophetico.
m Fessum & aegre spiritum ducens.
n Diuinandi s. desiderio, & spiritu fanatico: quare & Furere dicuntur uates & Insanire: ut supra l. 3. Insanam adspicies uatem, quae rupe sub ima, &c.
o Enallage numeri: Corda, pro Cor unius sibyllae, numinis plenae.
p pro, uidebatur. Enallage modi.
q Absolutum transitiue usurpatur: pro, mortale quiddam.
r Afflari uates dicuntur, quando agitantur daemonio, quod spiritu, qui uentus quidam est, corripiantur.
s Exhortatio ad faciendum numini uotum, ab utili, & periculo incommodi, ni faciat.

Tros,

Tros, ait, Aenea, cessas? nec enim ante dehiscent[a]
Attonitae[b] magna ora[c] domus, & talia fata[d]
Conticuit. gelidus[e] Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, funditq.[f] preces rex pectore ab imo.
Phoebe, graues Troiae semper miserate[g] labores.
Dardana[h] qui Paridis direxti[i] tela, manusq.
Corpus in Aeacidae;[k] magnas obeuntia[l] terras
Tot maria intraui duce te,[m] penitusq. repostas
Massylum[n] gentes, praetentaq.[o] Syrtibus arua.
Iam tandem[p] Italiae fugientis[q] prendimus[r] oras.

a Aperientur, aut patefiēt: in pr. l. IV. Aen. Sed mihi uel telus optem prius ima dehiscat. i. aperiens me absorbeat.
b facientis attonitos, quod s. numinis sint plenae. c Metaphorice, fores antri, Ora domus uocat. d Effata, locuta. e Elegans metonymia. Caussa pro Caussato, ut aiunt grammatici. tamquam reddens corpus gelidum, & tremulum: sanguinis n. tunc ab omnibus partibus ad cor se confert, & sic fit ut corpus gelidum reddatur. f Metaphora, a re corporea ad incorpoream.
g Captat beneuolentiam ab officio & meritis Phoebi in Troianos, & maxime recentib. beneficijs.
h Homer. Il 51. Vide & Quinctum Calab. Derelictorū ab Homero l. 3. in pr. i Direxisti, per syncopen, ut paullo supra, suppostaq. furto Pasiphae: & paullo infra Penitusq. repostas Massylum gentes: pro Supposita, & Repositas.
K Achillis, Aeaci nepotis, Pelei filij. Historiam hanc uide pag. 312.
l Circumdantia.
m A dei beneficio, cui acceptem fert suam salutem.
n pro Africae. posuit enim speciem pro genere. quia Massyla Africae mediterranea pars est, ad quam Aeneas classe peruenire non potuit.
o Circumfusa: aut, obiecta, opposita. Periphrastice Carthaginiēsium agrum intel. nam Syrtes in interiori Punici maris recessu positae sunt, quas reciprocum mare & uadosum inaccessas facit, sed de his lib. 3. a nobis abunde dictum.
p Venuste, q. d. Post multorum annorum iactationem tandem aliquando Italiam semper retro fugere uisam, consecuti sumus.
q Fugere apparentis, cuius arua, supra semper retro cedere dixit.
r Difficultatem in assequendo ostendit hoc uerbum: & notat insuper eam se haud temere amissuros esse.

Hác

a Hactenus illa Troi. fort. nos sit comitata: uel etiam potes accipere Secuta, pro persecuta.

Hac[a] Troiana tenus fuerit fortuna secuta.
Vos[b] quoq. Pergameae[c] iam fas est parcere genti
Dijque,[d] deaeq.[e] oēs, quibus obstitit[f] Iliū, et ingēs
Gloria Dardaniae[g] tuq.[h] o sanctissima uates,
Praescia uenturi, da[i] (non indebita[k] posco
Regna meis fatis) Latio[l] considere Teucros,

b Petitionis propositio, ut s. genti Troianae parcăt ij, qui Iliaco nomini infesti fuerunt. c Troianae, antonomasia, à Pergamis Phrygiae; ut saepe iam dictū est. d Dij Troianis infensi erăt, Apollo & Neptunus, quod a Laomedonte promissa mercede, postquă urbem Troiae moenib. cinxissent, defraudati essent: hos porro, ut sibi propitij sint, & tandem aliquando saeuiendi finē faciant, suppliciter rogat. e Iuno, & Pallas s. quae ob formae palmă sibi abiudicată, diu Troianis aduersati erŭt. f Non obfuit, sed aduersata fuit. primŭ dijs murorum conditoribus, inde Herculi, postremo deabus in iudicio Paridis. Quare illi ipsi euertisse l.2. Troiam finguntur a Virg. l.2. uers. 601. g Troiae, per antonomasiam, a Dardano rege. h Apostrophe, ad sibyllam uatem, & Apollinis Triuiaeq. i. Dianae sacerdotem. i Impudenter admodum exagitat P. Manutium Henr. Stephanus, quod in breuibus illis in Virg. notationib. ab ipso ante annos aliquot saepius editis, legerit, Da, in hoc uersu, simile esse ei, quod ecloga 1. dicitur. Sed tamē iste deus qui sit, da Tityre nobis; quasi uero hoc ex Paulli doctissimo cerebro natum sit, ac non ex ipsius Seruij, in hunc locū, scholio, ab alio aliquo excerptū, ibi parū cōsiderate adiectū. Nec est fortassis (ut obiter Seruiū, quē ille, sub Manutij nomine, tă foede lapsum esse ait, hic defendam) cur hoc ipsum tantopere aspernetur Henr. Si.n. poetae mentem bene indagemus, sic, opinor, reperiemus, Aeneam uatis huius diuinitati tantopere fuisse confisum, ut, quod illa pronunciaret, dei ipsius sententiam uoluntatemq. esse certo sibi persuaderet. Quod si ita est, ut ex hoc alijsq. poetae huius locis colligere mihi uideor, cur nō hic quoq. Da, pro Dic. i. pronuncia, uaticinare, exponere potuit Seruius? an uero hoc superiori illi loco, ut nō plane sit simile, tantopere dissimile est, ut Henrico stomachum mouere debuerit? Sed, ne ulterius progrediar, si Da, hic pro Concede exp. (ut Henr. uoluisse uidetur, etsi, contra quam debuit tantopere260 ferociens, nihil hic definiat) non uideo, quo modo hoc ipsum de Sibylla apte dicas, quae, cum uates dumtaxat, non dea esset, praestare nil ipsa aut concedere Aeneae, sed futura tantum praedicere poterat. K A petitionis aequitate: nă ea, quae petit, fata sibi deberi innuit. l In Italia, quae cur Latium appellata fuerit, saepe iă dixi; quare indicem hic adnexŭ, quē nunc, quă unquă antehac, locupletiorē habes, consule.

Erran-

Errantesq. deos,[a] agitataq. numina Troiae.
Tũ[b] Phoebo, & Triuiae solido de marmore tẽpla
Instituam, festosq. dies de nomine[c] Phoebi.
Te[d] quoq. magna manẽt regnis penetralia[e] nostris.
Hic ego namque tuas sortes,[f] arcanaq.[g] fata

a Penates intell. ut ex subiũcta expositione manifestũ est. Pathos a Pio.

b Pro accepto beneficio remunerationem pollicetur, Apollini et Dianae, templa magnificentissime exstructa uouet.

c Alludit ad ludos Apollinares, qui postea ex uaticinio Martij uatis & carmine sibyllino Romae celebrati sunt, primo bello Punico, Cornelio Rufo X uiro, qui ob id Sibylla cognomento dictus fuit, ac postea corrupto uocabulo Sylla. Vide Liu. de primo bell. Pun.

d Apostrophe ad Sibyllam, cui uicissim pro beneficio promittit, se in adytis, quae Latine Penetralia uocat Virg. scripta eius reposituram, quorum inspiciendorum caussa X uiri item creentur, qui ab initio cum II. tantum exsisterent, I I uiri appellati sunt. Inde, plebe impultrice, X, facti sunt, ut huius s. magistratus nomen quoque sortirentur. Postea ad X V numerus accreuit, & inde X V uiri appellati. Porro, Tarquinium Superbum, ultimum Rom. regem, I I uiros instituiße, Pomponius auctor est: Fenestella autem, se nullam huius sacerdotij mentionem reperisse scribit, ante Postumi secundi dictatoris filium, qui ex uoto patris bello Latino, facto, cum alio collega, illud sacerdotium adeptus est. Itaque hi instituebantur sacrorum caussa, ut s. sacros libros legerent, carmina Sibyllina interpretarentur, praeessent templo Apollinis, & sacris eius: Quoties prodigia motus magnos, aut rerum graues euentus portenderent, lectisternijs ad deorum puluinaria, supplicijs & sacris eorum minas auertebant, eosque placabant. His aliquando fastorum corrigendorum curam fuisse datam, memoriae proditum: ac hi ipsi mensem Februarium, qui diu in ordine ultimus fuerat, post Ianuarium collocarunt. Non ab re facturum me putaui, si studiosos monerem, librum illum, qui Fenestellae falso inscribitur, Andreae Dominico Floco Florentino restituendum.

e Locum secretum, ad quem non nisi certo alicui acceßus patet, in quo libros Sibyllinos asseruaret. Graeci ἄδυτα, nos Penetralia, dicimus.

f Ecce tibi Sibyllinas sortes, quarum ante mentionem feci, lib. IV. Aen. ubi de Lycijs sortibus agitur: quae sane quomodo ductae fuerint, & si plurima de tripode, & oraculis annotarim, non satis inter doctos constare arbitror. g Oracula, ut supra, Poscere fata.

Dicta meae [a] genti ponam, [b] lectosq. [c] ſacrabo
Alma uiros. [d] folijs [e] tantum [f] ne carmina manda;
Ne turbata uolent rapidis ludibria uentis.
Ipſa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.

a Populo Romano, meis poſteris: nam in his fata tãtum Romana fuiſſe, dictum eſt. b Pro, reponam in intimis penetralibus ſacrorum. Conſtat autem Romae poſtea Sibyllinos libros aſſeruatos fuiſſe, in ſacrario; ſed, cuius ſibyllae fuerint, prorſus non liquet. Anus quaedam Tarquinium Superbum, regem Rom. ultimum, adiiſſe fertur, nouem magna uolumina in ſinu ferens, in quibus aiebat diuina oracula contineri. Haec regem interrogauit, num nouem hos libros CCC. Philippeis redimere uellet; quo ridente, & recuſante, quaſi anus aetate deſiperet, illa tres in maximo foco coram rege exuſſit, percunctans, num reliquos ſex eodem pretio mercari uellet, quo uniuerſos antea obtulerat. Verũ ridens rex tum, multo quam ante profuſius, nunc plane eam ſibi deſipere uideri, ait. Quare illa rurſum tres alios in focum excuſſos, combuſſit. Atqui tertio ea rogãte, num reliquos tres tanti, quanti uniuerſos antea licitata fuerat, redimere uellet, Tarquinius, anus conſtantia, aut pertinacia motus, pretium numerari iuſſit, quantum popoſcerat: illa, receptis nummis inde digreſſa, nũquam amplius uiſa fuit. Libri autem hi tres in Capitolij intimo ſacrario repoſiti, Sibyllini dicti fuere, quod anus illa Sibylla uulgo credita eſſet. Seruati autem Romae fuiſſe traduntur, donec ſiue caſu aliquo, ſiue fraude humana incenſo capitolio, igne conſumerentur, quod poſt bellum Marſicum accidiſſe ferunt. De harum numero, & oraculis, conſule bibliothecam ſacram. c Electos, delectos, qui ſcilicet ijs libris cuſtodiendis, & interpretandis praeeſſent.

d Quindecim illos uiros intelligit, quorum munus erat libros Sibyllinos conſulere. Primo autem a Tarquinio Superbo, II uiri, inde X uiri, poſt XV uiri his libris inſpiciendis praepoſiti ſunt, ex quib. cum forte M. Atilius horum myſteria temere uulgaſſet, bubulo corio inſutus, regis iuſſu in mare praecipitatus fuit. e Palmae, in quibus ſcribebat haec ſibylla, quod huic uni peculiare fuiſſe creditur, ut ſ. oracula ſua nõ ore redderet, ſed palmarum folijs inſcripta ad oſtium antri poneret, quae ſi uento agitata conturbari contigiſſet, numquam poſtea induci poterat, ut de integro caneret, aut eadem in ordinem redigeret: atque ita incertiores abibant hoĩes, quã uenerãt. Quod elegãter Var. & multo uenuſtius noſter poeta l. 3, Aen. uerſ. 443. canit. f Id eſt, tantũ rogo, ne ſcribas in folijs palmae.

At Phoebi nondum patiens immanis [a] *in antro*
Bacchatur [b] *uates, magnum si* [c] *pectore possit*
Excussisse [d] *deum. tanto* [e] *magis ille fatigat* [f]
Os rabidū, [g] *fera corda domans, fingitq.* [h] *premēdo.*
Ostia iamq. domus patuere ingentia centum [i]
Sponte sua, uatisq. ferunt responsa per auras.
O tandem [k] *magnis pelagi defuncte periclis:*
Sed terra [l] *grauiora manent: in regna Lauini* [m]

a *Horrenda, furens, & insana, ut ex uers. 10. h. libri. et l. 3. uers. 443. colligitur.*

b *Bacchātis more furit: uel, quia idē est Apollo, qui Liber, & qui Sol. de quo late Macrob. Sat. lib. 1. cap. 18.*

c *Tentando, an possit excutere Apollinem, cum furore se exagitat.*

d *Vt supra, Excussaq. pectore Iuno est. lib. 5. uers, 679. Excussisse autem, pro, Excutere, per Enallagen temporis.* e *Quasi dicat, quanto suadebat uates enixius excutere uim numinis pectore, tanto ille magis corpus eius impressu suo tangere conabatur.* f *Id est, lassitudine affatim grauat. est n. dictum, Fatigo, ab Affatim, & Ago: etsi aliquando pro, caedere, sumatur, ut ibi, Versaq. iuuencum Terga fatigamus hasta; & pro, miscere, aut perturbare; ut, Caelumq. fatigat.*

g *Metaphora ab animantib. quorum proprie est Rabire.*

h *Pro arbitrio suo mentem eius format, imbuitq. ijs, quae sit responsura.*

i *Numerus certus pro incerto.* K *Beneuolentia a persona Aeneae, & eius inuicti animi magnitudine.* l *Quidam ex quorūdam s.l. auctoritate legunt hic, Terrae: ut in Carp. est. Nos in 4. uet. l. Terra, scriptum inuenimus. quod, quia magis figuratum est, potissimum secuti sumus: & exp. Terra; pro, per Terram, ut sit oppositum eius, quod praecessit. Dixit n. Aenean maris periculis omnibus defunctum esse, sed terrestres difficultates grauiores eum manere.* m *Quattuor omnino exempl. uet. quae sic habebāt, duo quae Latini, uidimus. Plurimorum autem testimonio cōstat, Latinum, cum in Italiam ueniret Aeneas, in illis locis regnasse: Lauinium autem eius fratrem, ibidem antea regnum tenuisse, a quo adhuc eo tempore loco nomen manserat. Legimus autem, Latino sceptra tenente, cum urbem Lauinium, & eius pomeria ampliasset, a lauro ibi inuento eam, Laurentum & Laurolauinium dixisse. Postea autem a Lauinia regis filia, Aeneae in uxorē data, rursus Lauinium appellitari coepisse. Quae cum forte antea Turno fuisset despōsata, nec tamē matrimonio tradita, totius belli cōtra Latinū, & Aenea caussa fuit: Turno iniuriā sibi factam, uindicare cupiente.*

Darda-

a Consolatur Aeneã persuasione partae fatalis terrae, cui tamen statim opponit pericula, & labores adeundos, priusquam ad

Dardanidae ueniẽt:[a] (mitte hanc de pectore curã)
Sed non & uenisse uolent: bella, horrida bella,[b]
Et Tibrim multo spumantem sanguine cerno.[d]
Non Simois[d] tibi, nec Xanthus, nec Dorica[e] castra
Defuerint. alius Latio iam partus Achilles,[f]
Natus & ipse[g] dea. nec Teucris addita[h] Iuno[i]
Usquam aberit; cum tu supplex[k] in rebus egenis
Quas gentes Italũ,[l] aut quas nõ oraueris[m] urbes?[n]

quietem sit peruenturus. b Turbarum magnitudinem, uerbi Bella repetitione exaggerat, & denunciat cladem magnam, quam a signis describit, Tiberis scilicet caesorum sanguine spumantis.

c Aptissime ad uatis personam hoc refertur. Vates enim futura, ut praesentia, uident. d Tiberinus, inquit, & Numicus (in quem cecidit Aenεas) pro, Simoi, Xanthoq. aderunt.

e Graeca, ut supra lib. 2. Aen. saepe dixi. Videtur intelligere Halesium, Agamemnonis ex Briseide, aut, ut alij, ex Clytemnestra, filium, quem tradunt cum magnis copijs Turno aduersus Aenean auxilio uenisse, qui, patria pulsus, ob coniurationem contra patrem, in Italiam delatus contra Troianos, paternum odium gerebat, & iccirco cum Turno copias suas coniunxit. f Turnum intel. Dauni ex nympha Venilia filium.

g Propter Aenean sic ait, qui, quod dea Venere natus erat, pericula minus curare uidebatur, tam ut ei aliquis periculorum ingruentium metus inijciatur, ait illi rem fore cum Achille Italico, qui & ipse dea natus sit: uel etiam dicere possumus, eum hic Achillis Graeci diuinitatem celebrare, qui matre Thetide natus ex Peleo, bello insuperabilis fere fuit.

h Pro, Infesta, ad Lucilij imitationem dixisse uidetur. Macrob. Sat. lib. 6. cap. 4.

i Quae s. Rutulorum res aduersus Troianos, & Latinos tuebitur, non aliter ac Graecorum opes ad Troiam tutata est.

Kb Amplificat pericula ab auxiliorum externorum imploratione.

l Syncope; pro, Italorum.

m Enallage modi; pro, Orabis: nisi μετ' ολίγον μ΄λλων uelimus interpretari.

n Interrogatio uim uniuersalem habet: q.d. omnes populos externos frustra sollicitabis ad armorum societatem.

Caussa

Caussa [a] mali tāti coniux [b] iterum hospita Teucris,
Externiq. [c] iterum thalami.
Tu [d] ne cede malis, sed contra audentior ito,
Qua [e] tua te fortuna sinet. uia [f] prima salutis,
Quod minime [g] reris, Graia pandetur ab [h] urbe.
Talibus ex adyto [i] dictis Cumaea sibylla
Horrendas canit ambages, [k] antroq. remugit,

a Per antipophoram tacitae cogitationi occurrit.

b Lauiniā intell. initio Turno Rutulorum regi desponsam; quam tamen Latinus pater, diuersis territus prodigijs, Aeneae extero genero dare coactus fuit. Quod aegre ferens Turnus, ut sane debuit, exterum sibi praepositum uidens, Aenean, Latinumq. bello petijt, in quo ipse singulari certamine ab Aenea occisus fuit, ut in lib. XII. fusius legere est. c Nam & prius Helena externa Paridis uxor, caussa Troiani belli fuisse creditur. d Epilogus oraculi Apollinis, constans exhortatione ad constantiam in dubijs rebus, ne animo pusillo sit: sed palmae instar aduersus oneris, periculiq. difficultatem insurgat.

e Carpense exemplar habet Quam: nec forsan aliter scripsit Virg.

f Prima ratio, caussa, & occasio salutis tuae e Graecia proficiscetur, contra quam credere possis, praesertim excisa ab hostibus Graecis patria.

g Hoc imitatus uidetur Ouid. cum sic canit: Semper tibi pendebat hamus, Quo minime credis gurgite, piscis erit.

h Pallantem intell. Euandri Arcadū regis urbem. Coel. lib. 21. cap. 20. & latius in lib. IIX. Vnde Aeneae primum auxilia aduersus hostes profecta sunt, ex Carmentae oraculis.

i Quae ἄδυτα dicantur, supra saepius monui; paullo ante Latino uocabulo Virg. ea uocauit Penetralia: nunc uero, per expolitionem quid hic per ea intelligat, subiungit, cum ait, Antroq. remugit: sumpta metaphora propinqua a boue ad hominem.

K Constat enim oraculorum sibyllinorum, aut ex tripode Delphico depromptorum ueritatem, obscuris ambagibus, & circuitionibus inuolui solere, ut perplexas & dubias mortalium mentes in errore suspenderentur. Declarat id abunde χρησμοί, apud Diodor. Herodot. Thucydidem, & ceteros historiographos, quorum obscuris circuitionibus quam foede reges & populi aliquando decepti fuerint, quis est, qui nesciat? & praecipue Scyrius ille Pyrrhus, quam certam sibi uictoriam pollicebatur, cum ex adyto oraculum accepisset huiusmodi? Aio te Aeacida Romanos uincere posse.

Obscuris uera inuoluens: ea frena [a] *furenti*
Concutit, & stimulos [b] *sub pectore uertit Apollo.*
Vt primum cessit [c] *furor, & rabida ora* [d] *quierunt;*
Incipit Aeneas heros: Non [e] *ulla laborum,*
O uirgo, noua [f] *mi facies, inopina* [g] *ue surgit:*
Omnia praecepi, [h] *atq. animo mecum ante* [i] *peregi.*
Vnum oro; (quando [k] *hic inferni ianua regis* [l]

a *Quibus uatis mentem pro arbitrio uersabat, ac tēperabat. Metaphora, a brutis ad hominem.*

b *Vim illam diuinam, quae animum sibyllae, & impetum fatidici spiritus excitauit. Metaphora.* c *Non, penitus recessit, sed, coepit imminui.*
d *A signo sanae mentis, cui restituta fuit, fatidico spiritu excusso. Enallage numeri in Ora.* e *Capta beneuolentia a persona uatis, simul assuetudinem periculorum terra, marique, & cognitionem omnium, quae hic praedicta sint, declarat.* f *Nam partim ab Heleno, partim a patre acceperat, quae gerenda sibi forent.* g *Malis autem praeuisis minus consternantur, quam ijs, quae subito nec opinantibus obueniunt.*
h *Hoc est, ante cepi, q.d. cogitatione praeueni omnia, quae ex te audio. In quibusdam uet. lib. est, Percepi: uerum superius magis placet, ut eruditioni Virgilianae, ac proprietati aptius.*
i *Reuolui, qua ratione difficultates superem.*
K *Parenthesis, inclusam habet propositionis occasionem a loco: nam ibi fauces esse memorantur: per quas descensus patet ad Platonis regnum. Apprime erudite hic a Virgilio dictum hoc loco. nam circa Cumas fabulosae necyomantiae Homericae, cuius in Odyßea mentio fit, signa ostenduntur: cuiusmodi sunt Styx, Acherusia palus, Acheron, calidae aquae uice Pyriphlegetontis, multa occulta, & subterranea loca, uarios meatus, exitusq. habentia. Qualia etiam circa Neapolim, & Puteolos uisuntur.*
l *Qui inferis dominatur. Inferos porro prisci philosophi nil aliud esse uoluerunt, quam tarda & inertia corpora humana, quibus inclusae animae, quiddam carceribus simile patiuntur. σήματα γὰρ τὰ σώματα dicta asserebant: & simul omnia, quae apud inferos credebat esse fabulosa antiquitas, in corporibus humanis illi posuerunt. Acherontem in homine dicebāt, inconstantiae dolorem, atque adeo mutabilitatis paenitentiam: Lethen, caelestis patriae obliuionem: Phlegetontem, animi perturbationes: Cocytum, deplorationem scelerum commissorum: Stygem, omne quod animis mortalium in fluctibus odiorum demergit.*
m *Plutonis periphrasis, cui inferorum imperium tribuunt.*

Dicitur,

Dicitur,[a] & tenebrosa palus[b] Acheronte refuso)
Ire ad conspectum cari[c] genitoris, & ora
Contingat; doceas[d] iter, & sacra[e] ostia pandas.
Illum[f] ego per flammas, & mille[g] sequentia tela
Eripui his humeris, medioq. ex hoste[h] recepi;
Ille[i] meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagiq. minas,[k] caeliq. ferebat
Inualidus[l] uires ultra,[m] sortemq.[n] senectae.

a Atqui illud duabus de caussis cōmentos fuisse poetas traditur, primū, propter odoris foeditatem, quae tanta fuit, ut etiā aues praeteruolantes ea loca necarentur: deinde, quod totus ille tractus aquis sulphuratis, calidisq. fontib. scateat, quae supposito igne uideantur ebullire.

b Pro, lacu, posuit. nam Auernum significat, in quem Acheron restagnare fingitur ab inferis, ut latius docet Suid. Verum, missis fabulis, Acheron fluuius in his regionibus in paeninsula erat, a quo opidani Acherontini dicebantur: atque hinc fabulandi occasio poetis oblata fuit. Apud Plaut. Acherontij senes, & ulmorum Acheron, legitur. Alius etiam est in Heraclea Pontica hoc nomine fluuius; unde Hercules Cerberum canem iussu Euristhei abduxit: unde uicißim fabulae materiam de inferis, Plutone, Proserpina, & reliquis, natam existimant.

c Anchisen, patrem suum, intelligit.

d Viam mihi commonstres.

e Ditis regni ostium aperi. f Descensus caußam praetexit pietatem suam, quam exemplis perquam graphice amplificat. g Numerus certus pro incerto. & haud scio, an in eum aliqua iacta fuerint tela, cum patrem efferret. h Synecdoche, pro, hostibus. Sane uerba singula emphasim habent singularem, quam per te ipse considerato. neque enim omnia quae uellem notare possum, ne nimium crescat liber hic, quem uelut enchiridion, eße cuperem, si fieri posset.

i Ab honesto, & aequo. Si enim Anchises filio per omnia pericula peregrinationis comes fuit: pium est uicissim filium patris caußa nullum laborem quamuis arduum recusare. Vide lib. 2. Aeneid. sub fin. ubi humeris patrem portabat.

K Tempestates, & procellas, quae nauigantibus toties extrema minatae fuerunt. l Homer. Iliad. 5.

m Anastrophe, pro, Vltra uires.

n Sors enim senectae quies est, atque otium, ut pueritiae ludus.

Quin,[a] ut te supplex peterē, & tua limina [b] adirē
Idem orans mandata dabat. natique,[c] patrisq.
Alma [d] precor miserere. potes [e] nāq. omnia: nec te
Nequidquam lucis[f] Hecate [g] praefecit Auernis.[h]
Si [i] potuit [k] manes arcessere [l] coniugis Orpheus,
Threicia fretus cithara, fidibusq. canoris:
Si fratrem [m] Pollux alterna morte redemit,

a Ab auctoritate, & iussu eiusdē sui parētis, ut non temere sibyllam ad officium sollicitare, aut pietatis fucum obtendere existimetur. b Domum, aut antrum; synecdochice.
c Polysyndeton, & pathosra relatione. d Sibyllam intellig. quam & paullo supra Almam uocauit: quasi Sanctam, & uenerandam. Sic & Plaut. in Curcul, Fortunam, Almam uocat, & idem hic noster poeta in Epigram. de Venere, & uino, Venerem Almam, quasi pulchram appellat.
e A facili.
f Lucos uocant per antiphrasin, siluas obscuras, & opacas, quae longo annorum spatio numquam caesae fuerunt.
g Antonomasia est; pro, Proserpina. Haec autem propter triplicem nomenclaturam, Hecates, Proserpinae, & Dianae. triformis ueteribus credita fuit. Caussam uide pag. 398.
h Qui sunt circa Auernum, & Acherontem, aliaq. loca, per quae ad inferos descensus esse existimatur.
i Particula, Si, pendet a praeced. Miserere: uel etiam aliter non male expon. Si frat. Poll. &c. & mi genus ab Ioue summo, i. & mihi idem concedatur, cui perinde ut illis est genus ab Ioue summo. Sed tum malim illa, Quid Th. m. Q. mem. Al. parenthesi includi.
K Pathos. ab exemplo, de quo Macrob. lib. 4. cap. 5.
l A dispari caussa. Orpheus uxoris Eurydices manes arcessere, aut potius accersere potuit; ego patris manes uidere non potero? ille fretus cithara hoc ipsum potuit; ego misericordia motus non impetrabo?
m Castorem scilicet Tyndari ex Leda filium: cum Iuppiter ex eadem Pollucem genuisset. Vnde factum, ut alter mortalis, alter uero immortalis esset: Pollucis tamen precibus motus Iuppiter ob mutuam concordiam eis concessit, ut communicata immortalitate inter eos, alternis uiuerent, quod hic ait Alterna morte redemisse Pollucem suum fratrem: quod si ad Geminorum caelestium rationem referas, satis erit perspicuum. Historiae enarrationem uide apud scriptorem uariae historiae.

Itq., reditq. uiam toties.[a] quid[b] Thesea?[c] magnũ,[d]
Quid memorẽ Al[c]idẽ?[e] et mi[f] genus ab Ioue sũmo.
Talibus orabat dictis, arasq. tenebat.[g]
Tunc sic orsa loqui uates: Sate sanguine diuum
Tros[h] Anchisiade,[i] facilis descensus Auerni:[k]
Noctes, atque dies patet atri ianua[l] Ditis:
Sed reuocare[m] gradũ, superasq. euadere ad auras,

a Homer. Il. 5. b Propter illustres uiros, non habet quod extenuet, aut etiam amplificet amplius, sed quod in illis elucet maxime, id sibi cum ipsis commune esse ait. c Higynus, auctore Gellio, hunc locum reprehendit, quem lege, ac tecum ipse perpende, an iure Aristarchum agat. Theseus hic Argaei Athenarum regis, & Aethrae filius. qui cum Perithoo ad rapiendam Proserpinam ad inferos profectus est, Perithooq. occiso, ipse a Plutone captus fuit. Tandem uero ab Hercule liberatus. d Fortem, aut diuinum, quippe qui nullis laboribus superari potuerit. Fuerunt autem, teste Var. XL. aut amplius Hercules: sed hic eum intelligi existimo, qui ex Alcmena, Amphitruonis uxore, per Iouem excitatus fuit. Fuit & alius quidam Hercules, qui in Phoenicia claruit, Iosue temporibus, generatione decimanona, sed hic Magnus appellatus non fuit. e Antonomasia pro Hercule, ab Alceo auo, sic dicto; uel, ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, i. fortitudine. Erat autem hic ab Eurystheo, Stheneli Mycenarum regis filio, instinctu Iunonis, ad Cerberum rapiendum iussus, ut casu aliquo occidi posset. Verum ille, cane ad superos pertracto, Theseoq. liberato, omnes nouercae conatus fefellit. Vide late Plutarch. & Herodotum, de utriusque gestis. f Applicatio narrationis ad suam personam: qua se illis dignitate generis parẽ facit: quare non minus id sibi licere arbitratur, quam ijs licuerit. Mi, autẽ per synaeresim dixit, aut imitatione Graeca, Μοι. g Olim precantes aras tenebant, ut & supra pag. 369. monui. Vnde Aras, quasi Ansas dictas putauit Var. rer. diu. l. 5. referente Macr. Sat. l. 3. c. 2. h Primitiuũ pro deriuatiuo, q. d. Troiane Aenea, per antonomasiã, uel enallagen. i Anchisae fili. Beneuolẽtia a persona Aeneae. K Id est, ad inferos, per synecdochẽ. Est n. Auernus lacus apud inferos, in quem Acheron, ut supra monui, ex Suida, restagnare creditur. l Plutonis. cui inferorũ imperiũ sorte obuenit in Saturni patris possessionũ diuisione. m Quod si hic, et alijs locis tropũ recipimus, quid quaeso aliud est, Reuocare gradum, superasq. euadere ad auras, quã e uitiorũ sordibus in nouã uitã emergere, ac resurgere? quod sane perpaucis contingit, quos aequus amauit Iuppiter, aut qui ardenti uirtute commendantur.

Hoc opus,[a] hic labor est. pauci,[b] quos aequus amauit
Iuppiter, aut ardens [c] euexit ad aethera uirtus,
Dijs geniti potuere.[d] tenent[e] media omnia siluae,[f]
Cocytusq; sinu labens circumfluit atro.[g]
Quod si tantus amor menti, si tanta Cupido est,
Bis [h] Stygios innare lacus, bis nigra [i] uidere
Tartara; & insano iuuat indulgere labori:
Accipe,[k] quae peragẽda prius. latet [l] arbore opaca
Aureus [m] & folijs, & lento uimine ramus,[n]
Iunoni infernae [o] dictus sacer.[p] hunc tegit omnis
Lucus,[q] & obscuris claudunt conuallibus umbrae.

a Non negat ei sibylla suam petitionem, sed deterret a reditus difficultate, quam cum descensus facilitate cõponit: oblique notans temerarium Perithoi, et Thesei conatum, qui ab inferis sua uirtute, redire non potuerunt: secundum Virgilij hoc loco sententiam. b Tria genera hominum tangit, dilectos a Ioue, praeditos uirtute, dijs genitos. c Ardentem uirtutem, iustitiam uocare uidetur, cuius nomen omnes ethicas uirtutes complectitur. Dijs genitos, mystice accipimus, pro puris & ex Deo natis, aut spiritu renatis, quos philosophi ad diuinarum rerum contemplationemm animos surrigere religiose scribunt. d Sub. Reuocare gradum. e Dehortatio a difficili.
f Per Siluas, & Lucos, mythologi hic accipiunt, corporum foedam contagionem; qua oppressi, nil sentimus; & a ueritatis cognitione arcemur.
g Rectissime, sinu atro: nam Cocytum interpretantur luctum perpetuum, & acerbissimam animi perturbationem. h Semel in uita, & iterum post mortem. Habet autem, Bis, particula, horroris amplificationem.
i Metalepsis; pro, Tenebrosa: & Tartara, abyssum inferorum uocat.
K Transit ad praecepta, quae prius exsequenda sunt, quam descendere ad inferos poßit. l Difficultatem innuit, cum latere ramum, & quidem in umbrosa arbore subijcit.
m A materia, & qualitate.
n Per aureum ramum, prudentia intellig. qua nihil non, quantumuis arduum, confici potest.
o Id est, Proserpinae, per periphrasin, a rei dignitate.
p Sacratus, dicatus.
q Per Lucum, corporis intellige contagionem, qua oppressi nil sentimus: per Vmbras appositas, inanes & prauas cupiditates, quae & ipsae a ueritatis cognitione animos hominum arcent.

Sed non ante datur telluris [a] operta [b] subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fetus. [c]
Hoc sibi pulchra suum [d] ferri Proserpina munus
Instituit. primo auulso non deficit [e] alter
Aureus, & simili frondescit uirga metallo.
Ergo alte uestiga oculis; & rite [f] repertum
Carpe manu. namq. ipse uolēs, facilisq. sequetur,
Si te fata [g] uocant: aliter [h] non uiribus ullis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.
Praeterea iacet exanimum tibi corpus [i] amici,
(Heu nescis) totamq. incestat [k] funere classem:
Dum consulta petis, nostroq. in limine [l] pendes. [m]
Sedibus hunc [n] refer ante suis, [o] & cōde [p] sepulcro.
Duc nigras [q] pecudes: ea prima piacula [r] sunto.

a Mythologicῶs sic, Nō ante ad ueritatis cognitionē & notitiā peruenire possumus, quam aureus ille ramus contigerit, i. sapiētia, quae tum diuinarum, tum humanarū rerum sciētia est, citraq. quam nulla datur fugiendarum expetendarumue rerum θεωρία. b Occulta terrae & inferorum adyta. c Metaphora ab animali sumpta. Aurorum ramum periphrastice describit. d sibi carum, &, quo praecipue delectari creditur.
e Non deest, quia statim subnascitur alius. f Hoc cum Carpe construitur. g Atque hinc certe omnia pendent humana consilia, ut successum habeant prosperum: quibus aduersantibus, omnes nostri conatus irriti redduntur; annuentibus, citra humanam operam omnia uelut optata eueniūt.
h Alioqui, uel sin minus.
i Misenum intell. Aeneae tubicinem, quem tamen nonnulli putant ab Aenea fuiße occisum, quod sine cadauere necromantia fieri nō posset. Hort. per hanc κενοδοξίαν intell. ut s. Aeneas non nisi eam exsutus, ad diuinarum rerum contemplationem se accingat.
K Polluit. l Synecdoche, pro Antro: ut infra, Lin ens antrum.
m solicitus es. S. Alij, Suspensus haeres, uel moraris. n Amicum tuum Misenum. o Id est, in terram, quae propria cadauerum sedes est.
p Per epexegesin se explicat. q Praecepta de caerimonijs sepulcralib. Hostiae furuae & dijs inferis & mortuis conueniunt, ut tristes & luctum repraesentātes. r Propter illud uers. 150. Totamq. infestat fu. classem. Vocat autem sacrificia expiatoria, quibus animae expurgari credebantur. Piacula, alibi etiam Piamina.

Sic demum lucos Stygios, regna inuia[a] uiuis[b]
Adspicies. dixit, pressoq.[c] obmutuit ore.
Aeneas, maesto defixus lumina uultu,
Ingreditur,[d] linquens antrum, caecosq.[e] uolutat
Euentus animo secum: cui fidus Achates
It comes, & paribus[f] curis[g] uestigia figit.
Multa inter sese uario sermone serebant,[h]
Quē sociū[i] exanimū uates, quod corpus humādum
Diceret.[k] atque illi Misenum in litore[l] sicco,
Vt uenere, uident, indigna[m] morte peremptum,
Misenum Aeoliden,[n] quo non[o] praestantior alter
Aere[p] ciere[q] uiros,[r] Martemq.[s] accendere cantu.

a Exceptis tamē tribus hominum generibus, quos nominauit, ibi, Pauci, quos aequus am. Iup.
b Nā mortuis dumtaxat, exceptis paucis, huc iter facere licet, non uiuis. Inuiū, per quod iri non potest. Quidam tamen hic Viuus leg. c Pleonasmus: satis n. erat, dixisse, Obmutuit, uel, Dicendi finem fecit. d Ad classem, & socios, sibyllae praecepta exsecuturos. e Incertos casus. f Quasi dicat, Comes est, ut itineris, ita & curarum. g Alludit ad etymon Achatis, quod nomen ab ἄχος, i. sollicitudine deducitur, quae perpetua principum comes est. h Al. Ferebant. Alludit ad etymon uocis Sermo.
i Sociorum, per syncopen: aut, si malis, etiam sine figura intelligere potes. K Sub. sibylla uates. l Pathos; a loco, & casu Miseni.
m Genus mortis non exprimit hic, sed in sequentib. uersib. a Tritone, Neptuni tubicine, inter scopulos marinos proiectum, ibidem submersum fuisse, canit Virg. n Aeoli nepotem Ceterum αἰολίδας Graeci, uarios & ueloces uocant. Vnde Homer. αἰολη νὺξ, i. uaria, propter siderum ueloces cursus. o Imitatur Homer. Iliad. β.
p Pro, tuba, aut lituo: materia, pro re confecta.
q Simplex pro composito, & species pro specie, pro, excitare uidelicet. Estq. simul enallage modi, pro, ciebat, & accendebat.
r Hoc non ad sexus differentiam, sed ad imbellium, & timidorum rationē dicit. nullis enim timidi hortationibus mouentur. Viros ergo fortes debemus accipere, quasi uirtute praeditos, & generosos.
s Hoc hemistichium dicitur addidisse, dum Augusto recitat. Martem autem pro, proelio, dixit; per metonymiam: ut Accendere per metaphorā, pro, excitare.

Hectoris[a] *hic magni*[b] *fuerat comes, Hectora*[c] *circũ*
Et lituo[d] *pugnas insignis obibat,*[e] *& hasta.*
Postquam illum[f] *uictor uita spoliauit*[g] *Achilles;*
Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora[h] *secutus.*
Sed tũ,[i] *forte caua dũ personat*[k] *aequora concha*[l]
Demens,[m] *& cantu uocat in certamina Diuos,*[n]
Aemulus[o] *exceptũ*[p] *Triton*[q] *(si credere dignũ*[r] *est)*
Inter saxa[s] *uirum spumosa immerserat unda.*

a *Digreditur in prosopographiã Miseni mortui.*
b *Recte et hoc, qui, cũ Troianorũ fortissimus esset, rerum gestarũ magnitudine, cognomentũ* *Magni meruerat: perinde ut posteris tẽporib. Alexander ille Pellaeus, & Karolus, Pipini, Gallorum regis filius. hoc ipsum cognominis sua uirtute inuenere.* c *Anastrophe: neque uero mediocrem uenustatem habet repetitio. Circum Hectorem autem, pro, apud Hectorem dixit.* d *Lituus proprie tuba incurua est, gracilem sonum edens: a cuius similitudine postea Baculus ille auguralis, quo templa designabantur, Lituus dictus est, ut patet ex Cic. l. 1. de Diuin. De lituo, uide Gellium l. 5. c. 8. & Macrob. Sat. lib. 6. c. 8.* e *Versabatur in pugnis.* f *Hectorem; ut supra, Ter circum Iliaca raptauerat Hectora muros.* g *Ad bellum retulit, in quo uictis auferuntur exuuiae.*
h *Non inferiorem laude uirum.*
i *Homer. Il. 24.* K *Sonat per aequora. Vel, Personare facit. S.*
l *Tubae periphrasis, a conchae marinae similitudine.* m *Hinc satis patet, cur Miseni laudes huc adferat, s. ut oblique coarguat multa in bello uana geri, & inanem gloriam, iactantiamq. plerosque mortales plus quã ueram uirtutem sectari.* n *Tritonem intel. Neptuni tubicinem, de quo l. 1. in pr. mentio facta fuit. Aiunt hunc Neptuni, & Salatiae filium; uel, ut alij, Oceani, & Thetyos fuisse, Neptuni tubicinem, ac concha, pro tuba, uti solitum, artisq. buccinatoreae egregie peritum, ut mirum non sit Misenum κενόδοξον, cum eo certamen de artis peritia inijsse.*
o ὁμότεχνος, *eiusdem artis peritus: quales fere semper mutuo odio flagrãt.*
p *Insidijs oppressum: quasi uirtute uinci non posset.*
q *Neptuni tubicen.*
r *Tale illud apud Arat. εἰ ἐτεὸν δὴ, &c.*
s *Scopulos. Indicat deos punire omnem impietatem, quam praesentes ubique uident, & audiunt.*

a Propterea quod sic perierat uir ille fortis, omnes lugebant, ac indignissime eius casum ferebant.
b quasi irascentes superis aut dijs marinis, quod tam necessarium sibi uirum, tantaq. artis excellentia praeditum, morte absumpserant.

Ergo[a] *omnes magno circum clamore*[b] *fremebant,*
Praecipue pius Aeneas. tum[c] *iussa sibyllae,*
Haud mora, festinant[d] *flentes, aramq.*[e] *sepulcri*
Congerere arboribus,[f] *caeloq.*[g] *educere certant.*
Itur[h] *in*[i] *antiquã*[k] *siluam, stabula*[l] *alta*[m] *ferarum:*
Procumbunt piceae:[n] *sonat icta*[o] *securibus ilex:*
Fraxineaeq.[p] *trabes, cuneis & fissile robur*[q]

c Transit ad Troianorum in congerendis lignis studium, ut rogus, quem Graeci πύραν uocant, Miseno cremando exstrueretur, uti a Sibylla praeceptum ac mandatum fuerat Aeneae. d Festinanter exsequuntur.
e Pyram, in modum arae lignis construi solitam.
f Ellipsis, pro, ex arboribus. g In caelum: hyperbolicῶs.
h A Troianis s. ad caedendas arbores in usum rogi.
i Homerus in Il. 250.
K Hinc arborum proceritatem colligas licet; utpote quae longis annorum spatijs numquam caesae fuerint: quod etiam ex sequenti expolitione patet, cum ait Stabula alta ferarum.
l Caussam reddit, cur antiqua fuerit haec silua, quod s. incolae ad eam caedendam nũquam hãc ingredi ausi fuerint, propter feras, quae ibi latebãt. Hinc ergo collige Troianorum audacem & magnum animum, qui siluam huiusmodi, non modo intrare, sed & caedere non dubitarint.
m Metaphoricῶs, in qua s. silua ferae καθ' ὁμοιότητα stabulentur.
n Haec arbor propter pinguedinem mortuorum regis adhiberi maxime solet. est n. tota horrida & resina perfusa, & ex ea pix aterrima exsudat, resinaq. thuris instar succosa, teste Plin. l. 16. c. 9.
o Pereleganti hypotyposi excidentium arbores studium depingit. Est autẽ ilex, arbor glandifera, ut esculus, de qua iam saepius egi: quare te ad Indicem remitto, qui singula loca nullo negotio docebit.
p Ex fraxino, arbore tereti, & procera, factae. Haec arbor Homeri praeconio & Achillis hasta, multũ nobilitata est, Iliade 19. Quae nascitur in Ida Troadis, tam est cedro similis, ut ablato cortice emptores fallat.
q Glandifera durissimi ligni arbor: unde & pro uirtute, per metaphoram, usurpatur.

Scin-

Scinditur:[a] aduoluunt ingentes montibus [b] ornos.
Nec non Aeneas opera inter talia [c] primus
Hortatur socios, paribusq.[d] accingitur armis:
Atque haec[e] ipse suo tristi cum corde uolutat,
Adspectans siluā immensā, & [f] sic ore precatur:
Si[g] nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto: quando omnia uere,
Heu nimium de te [h] uates Misene [i] locuta est.

a Varie hic locus legitur. in quibusdam s.l. Ac uoluūt: in alijs, Et uoluunt, legitur. Vnū omnino uidi codicem, in quo Aduol
uunt, erat, quomod. & Pier. in Langobardico codice, scriptum fuisse, auctor
est. Ego, ut, quid sentiam, libere addam, Ac uoluunt, legere malim: ut s. in-
telligamus Troianos e montib. deuoluisse ornos, earum arborum uastitatē
ac molem respiciendo, quae locis montuosos uehementer gaudent, adeo ut
nusquam fere, praeterquam in montib. nascantur. Sed, quomodo aduoluere
montib. ornos tam uastas facile potuerint Troiani, non uideo. quare potius,
Ac uoluunt, legendum arbitror: quod ipsum quoque uocabulum Voluere,
indicare potest, si bene consideres. neque n. ea quae ex ualle in altiorem lo-
cum portari cupimus, Voluere dicimur, sed potius eleuare aut attollere. Et
sane, cum mecum reputo, quā facile ex Ac uoluunt, librariorum incuria
Aduoluūt, fieri potuerit, non miror aliud, quam cur tamdiu permanserit
huiusmodi lectio. b Arbores proceras, tereti caudice, & laeui cortice, quā
Col. de Arbor. c. 16. siluestrem fraxinū esse ait: quod ipsum quoque teste
Ruellio, Gallorū idioma confirmat, cum ab ijs, Fresne sauluaige, dicatur.
c Aeneā hic primū facit, s. in opere pio, quē alibi fere uelut ducē, a sociorū
operib. segregat. d instituitur officijs: Vel, accingitur instrumentis ut il-
los adiuuet: Vel, operū particeps est, ut ex praecedēti, id, quod sequitur col
ligas Porro quae arma intelligat, dubitari posset, cū Armorum appellatio
ad plura se extēdat: nos, subiectam materiā inspicientes, rustica arma, non
militaria, intelligi existimamus, s. securim, cuneum, ligonem & similia, ad
r[illegible]gū erigendū necessaria. e Quae sequuntur cogitat apud animum suum:
nā locus occasionē praebebat ita reputādi. Docuerat eū paullo ante Sibyl
la, latere in arbore ramū illū aureū, quo opus erat ad transitū ad Auerna
impetrandum. Itaq. oblata silua, dum officio pio incumbit, monitorum me-
mor, ptat sibi illū nunc obuiū fieri. f Hoc poetae huius nō esse existimat
Ser. & eū secutus Fabr. confirmat, ea re, quod nō oret, sed potius hic optet
Aeneas. quod sane sic apparet. g Q. d. O si nunc se ostendat aureus ille
ramus in h. t. nemore. h Ex Miseni casu colligit nil uani habere oracu-
lum, de aureo ramo. i Apostrophe, luctus plena.

Vix

Vix ea fatus erat, geminae cum forte [a] columbae
Ipsa sub ora [b] uiri caelo uenere uolantes,
Maternas [c] agnoscit aues, laetusq. precatur:
Este [d] duces, o si qua uia est, cursumq. per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem [e] diues [f] opacat
Ramus humum: tuq. o dubijs ne deficе [g] rebus
Alma parens. Sic effatus, uestigia pressit,
Obseruans, quae signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes [h] illae tantum prodire [i] uolando,
Quantum acie [k] possent oculi seruare sequentum.
Inde, ubi uenere ad fauces graue olentis [l] Auerni,
Tollunt se celeres, liquidumq. per aera lapsae,
Sedibus optatis gemina [m] super arbore sidunt: [n]

a quasi a Venere, Aeneae matre, missae. sunt enim i eius deae tutela, propter fecũditatem. De his uide Pli. l.10.c.34.

b Enallagem numeri: pro, sub conspectũ Aeneae.

c Veneri, matri suae sacras.

d Breuis petitoria oratio: cuius haec summa est, ut se ad aureum ramũ ducant: oratq. simul matrem, ut nunc in rebus dubijs sibi adsit.

e quae omnia laeto sinu effundit.

f Inumbrat, quod proprie est arborum.

g Ne mihi desis, ne me deseras.

h optimum augurium, quia pascebant: etsi hic omnium fere animantium, & praecipue uolatilium ingenium & consuetudo ferant, ut pascendo procedant.

i Enallage modi, pro; prodibant, procedebant.

K Id est, uisu.

l Aptissimum lacui epitheton tribuit exhalat enim sulphurea aqua grauem odorem, adeo ut etiam aerem taetra suffimigatione & habitu inficiat.

m Eadem, ut grammatici. Legitur &, Geminae, s. columbae, uel per hypallagen, retinendo hanc lectionem, exponere licet, Sidunt geminae columbae super arbore.

n Pro, sedent, exponunt nonnulli: ego, pro, deorsum feruntur, aut ad sedendum se demittunt, capere malim. nam ex aere subsidere in arbores, corporis libratione quotidiana experientia columbas uidemus: quod uenisse admodum per uerbum, Sidere, exprimit noster Virg.

Discolor[a] unde auri per ramos aura[b] refulsit,
Quale[c] solet siluis brumali frigore uiscum[d]
Fronde uirere noua quod non sua seminat arbos,
Et croceo[e] fetu[f] teretes[g] circumdare truncos:
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice: sic leni crepitabat[h] bractea[i] uento.
Corripit[k] extemplo Aeneas, auidusq. refringit
Cunctantem,[l] & uatis portat[m] sub tecta sibyllae.
Nec minus[n] interea Misenum in litore Teucri
Flebant, & cineri ingrato[o] suprema[p] ferebant.

a Quia ex uiridi arbore alius color effulsit. Don.

b splendor. ut apud Cic. pro Sextio: Quem neq. perculi tempestas, nec honoris aura potuit umquam de suo cursu dimouere. Etsi alius sit auri, alias honoris splendor.

c A simili narrationem dilatat, ut euidenti comparatione aurei rami naturā oculis subijciat.

d Fruticen intell. qui ex turdorum potissimum faece super arborum ramis delapsa, & a sole cum humiditate feruefacta, nascitur. Vnde est, quod subdit poeta, quod non sua seminat arbos. De hoc uide Plin. l. 16. c. 44.

e Crocei coloris, qui in rutilum tendit.

f Recens uiscum nuncupat, quod illustrius splendet sublustri luce.

g Rotundos in longum & procerum.

h Conflictantium litterarum crepitus bracteae uentis agitatae sono accommodatus, ut non legere, sed uidere rem uidearis.

i Aurea lamina. Bracteas porro a Laminis, sic distinguunt grammatici, ut illas tenuiores, has crassiores esse existiment. Ceterum non proprie bructeam hic intelliges, sed uimen illud, seu ramum aureum, de quo paullo ante mentionem fecit, quem nunc per copiam appellat Bracteam.

K Vehementiam & sedulitatem Aeneae in diffringendo ramo ex uoto, ostendit hoc uerbo Virg.

l ad ipsius auiditatem respexit: nam tam auidus & cupidus illius erat, ut minimum quodq. momentum, quo illi decerpendo occupabatur, grauis mora ei uideretur: q. dicat, Cunctari uisum.

m Celeritatem in obeundo negotio ostendit. Etenim ramo inuento uehementer gauisus Aeneas, nihil ulterius in silua cūctatur, sed ad Sibyllā festinat.

n Transit ad studia Troianorum circa iusta Miseni, quem rite conditum oportuit, antequam infernas domos adire posset Aeneas.

o Cadaueri s. ad quod nullus funeralium officiorum sensus perueniebat.

p Vltima officia, iusta funebria exhibebant mortuo Miseno.

Prin-

Principio [a] *pinguem* [b] *taedis,* [c] *&* [d] *robore secto* [e]
Ingentem struxere pyram: cui [f] *frondibus atris*
Intexunt latera, & ferales [g] *ante* [h] *cupressos* [i]
Constituũt, decorantque, super fulgentibus [k] *armis.*
Pars calidos latices, [l] *& ahena undantia* [m] *flãmis*
Expediunt, [n] *corpusq. lauant frigentis,* [o] *et ungũt.* [p]

a *Vbi summatim funebres caerimonias proposuit, transit singulatĩ ad particularia officia, quibus suprema illa iusta constabant.* b *Pinguem rogum appellat ob succulẽtiam earum arborum, simul & naturam piceam, cur & a ueterib. peculiariter funerib. dicatae fuerunt.*

c *Taeda arbor est, ex laricum genere, sed succi abundantioris: quam ob rem flammis & lumini sacrorum, nuptijsq. eam consecrarunt ueteres.. Atq. hinc fit, cur per tropum etiam pro nuptijs usurpetur in carmine. Sed & hoc tacendum non putaui, existimare me, Virgilium, quam antea Piceam dixerit, nunc Taedam uocare: quam ibi Ilicem, hic Robur appellare, per copiae speciem, ne eadem tam saepe uocabula iterare cogeretur.*

d *Homer. Il. 250.*

e *Fisso, ac in partes dissecto. Violentiorem. n. fissa ligna ignem efficiunt, quam integra.*

f *Huic pyrae, seu rogo, intexebant ligna funeribus apta: cuiusmodi sunt, larix, picea, taxus, cupressus, & aliae nonnullae arbores, quas supra memoraui.* g *Tristes & funebres, ut monui, pag. 168. & IV. Aen.*

h *In anteriori parte.*

i *Cupressis ideo rogos cingi solere, Var. auctor est, ne graui cadaueris exustione multitudinis corona offenderetur.*

K *In illustrium n. uirorum bustis una cremabantur, quae ijs in uita carissima fuerant.*

l *Aquas, ut lib. IV. Aen. u. 512. Sparserat & latices simulatos fontis Auerni. Omnem autem humorem generali uocabulo Laticen uocari tradunt, ab eo, quod intra aliquid lateat.* m *Expedite & celeriter proferũt.*

n *Homer. Iliad. 273.*

o *Mortui. Calore n. uitali pulso, qui spiritus sedes habetur, friget corpus. Vnde per tropum, Mortem modo frigidã, modo Pallidam, appellamus.*

p *Huius consuetudinis ungendorum s. corporum etiam meminit Herodot. l. 1. quem latius consule. Deinde & ex Iuuenale, constat, cadauesa prius ungi solere, quam cremarentur. Sic n. ille sat. 4. Et matutino sudans Crispinus amomo, Quantum uix redolent duo funera.*

Fit

Fit[a] *gemitus:*[b] *tum mēbra toro*[c] *defleta reponunt,*
Purpureasq.[d] *super*[e] *uestes,*[f] *uelamina nota,*
Conijciunt. pars ingenti subiere pheretro,[g]
Triste ministerium; & subiectam more[h] *parentū*
Auersi[i] *tenuere facem. congesta cremantur*
Turea dona, dapes,[k] *fuso crateres oliuo.*[l]

a Homer. Il. 286.
b Hanc deflendi mortuos consuetudinem, in Gallijs adhuc seruari uulgo constat, ubi plangore, & euellendis capillis tam sunt horrendae praeficae, ut omnium ora in se conuertant. Quem etiam morem, si usquam alibi, in Creta maxime uigere, atque adeo immoderatum esse, ab quibusdam familiaribus meis, qui ea loca peragrarunt, audiui saepenumero.
c Pheretro scilicet, ut patet infra uersu, ab hoc, secundo, ubi ait, Subiere pheretro; quod lignum erat, quo efferebantur mortui ad rogum.
d Vestes luculētiores, quas in uita in pretio habuerat, mortuo instornunt.
e Sub. corpus exanime. f Homer. Il. 276. g Quo funus effertur. Pheretrum enim id omne dicimus, quo aliquid in pompa portatur. Liu. l. 1. ab. V. C. Spolia ducis suspensa, fabricato apte ad id pheretro gerens, Capitolium adscendit: ibiq. cum ad quercum pastoribus sacram deposuisset, templum designauit, & addidit cognomen, Iuppiter Pheretrius.
h Propinquioribus enim uirilis sexus hoc dabatur officium.
i Iniecturi enim facem in rogum, se auertebant, quo arguerent inuitos id se facere. Cur autem corpora cremauerit antiquitas, uide apud Homericae Iliados enarratorem, in funere Patrocli.
K Epulae, quibus mortuo parentatum erat, ut morem fuisse saepe monui. Valla deorum epulas, aut quae eorum sacrificijs allatae sint, dūtaxat Dapes appellari existimat: non etiam alios omnes lautos, opiparosq. apparatus. Sed uir doctissimus, etsi alijs locis ingenio acerrimo, egregioq. iudicio, hic sui dissimilis fuit. Etenim ex hoc ipso, alijsq. poetis statim demonstrabo, siue deorum, siue mortuorum, siue deniq. hoīum fuerint, a ueterib. Dapes nullo discrimine appellatas fuisse. Martial. de mensa Ligurini agens, sic canit: Illa quidem lauta est, dapibusq. instructa superbis. Virg. in Bucol. Quas illi Philomela dapes, quae dona pararit. & l. 3. Aen. Nā simul expletus dapib. uinoq. sepultus, &c. Vnde arbitror perspicuum esse, quam uere senserit Valla: quē putarē hac re potissimum in errorē inductum, quod scilicet apud ueteres Daps diceretur, res diuina, quae fiebat hiberna, aut uerna semente: a Graeca uoce δαΐς, quae id genus epulas signat, auctore Sext. Pompeio. l Oleo, ex oliua expresso.

Postquam

Postquam collapsi [a] cineres, & flamma quieuit:
Relliquias [b] uino, & bibulam [c] lauere fauillam:
Ossaq. [d] lecta cado [e] texit Chorineus aheno.
Idem ter [f] socios pura [g] circumtulit [h] unda,
Spargens [i] rore leui, & ramo felicis [k] oliuae:
Lustrauitq. [l] uiros, dixitq. nouissima [m] uerba.
At pius Aeneas ingenti mole [n] sepulcrum [o]
Imponit, suaq. arma uiro, remumque, tubamq.
Monte sub aerio; [p] qui [q] nunc Misenus ab illo
Dicitur, aeternumq. tenet per saecula nomen.
His actis, [r] propere exsequitur praecepta Sibyllae.
Spelunca [s] alta fuit, uastoq. immanis hiatu,

a Aptissimo uerbo usus est, q. d. in unum aceruum simul lapsi, ut in urnā conuerri possent, quem postea Cadum appellat Virg.
b Homer. Il. 276.
c Pronam, & procliuē ad exsorbendum uinum. Ignita enim ac calida humorem omnem imbibunt, absumūtq. d Hom. Il. 276. Patrocli ossa, aurea phiala cōdita fuisse canit. e Vrna aenea contexit, id est, collegit in urnam Chorineus, funeris sacrificus, oßa Miseni, & cineres. f Hic rursum nota Ternarij mysterium.
g Casta, & consecrata aqua. h Id est, purgauit, teste Ser. qui illius uerbi hanc antiquam esse notat significationem. Vel, si placet, hypallagicῶs intellige. i Adspergens aqua consecrata: quem morem adhuc apud nos durare uidemus, ut, peracta re diuina, aqua lustrali, adspergamur.
K Pro, Oleae festae; quae Mineruae sacra erat, cuiq. Romarum imperatorum maiestas, magnum honorem tribuerit, Idibus Iulijs, equitum turmas ea coronando,
l Adspersit, aut purgauit Troianos. m Ilicet, innuit; quod extremū erat, quod in sacrificijs dici solet. Inde, corpore rogo imposito, ter Vale conclamare mos erat. n Hom. Il. 279. & Od. 103.
o Tumulum Miseno exstrui curat magnificum.
p Alto; ut supra, Aerias alpes.
q Mons s. At Mela l. 2. c. 4. & Chrestomathiae scriptor, auctores sunt, non solum montem, sed & totum illud post Cumas ad meridianam plagam promontorium, Misenum fuiße appellatum, a Phrygij militis nomine, ut ipsius Melae uerbis utar. r Transitio ad ὁδοιπορίαν descensus ad inferos, Miseno iustis rite persolutis.
s Primo describit hiatum, per quem descensus ad inferos esse putabatur, merisq. amplificationibus exornat eius loci miraculum.

Scrupea,

Scrupea,[a] *tuta* [b] *lacu uigro, nemorumq. tenebris:*
Quam [c] *ſuper haud ullae poterāt impune*[d] *uolātes*[e]
Tendere iter pennis: talis [f] *ſeſe halitus atris*
Faucibus [g] *effundens ſupera ad conuexa* [h] *ferebat:*
Vnde [i] *locum Graij* [k] *dixerunt nomine Auernum.*
Quattuor [l] *hic* [m] *primum nigrantes terga* [n] *iuuēcos*
Conſtituit, frontiq. [o] *inuergit* [p] *uina ſacerdos;*

a *A Soli aſp ritate, Scrupeam dicit ſpeluncam. Sunt autem ſcrupuli, lapilli minuti, qui ambulantibus in calceas inſiliunt: qui quod pedibus moleſti ſunt, pro dubio, cura, & ſolicitudine per tropum frequenter uſurpantur: & Scrupulum inijcere, prouerbiali ſpecie, pro, ſollicitudinem animo cuiuſpiam inijcere. Porro, teste Feſto, Scrupi, pro ſaxis aſperis, & attrectatu difficilibus, ſumuntur. Vnde Scrupeus, quod Graeci λιθώδην, dicunt, quaſi aſperum, ac tranſitu difficile.* b *Cincta.* c *Anaſtrophe, pro ſuper quam ſpeluncam.*
d *Citra noxam. Fetore enim ſulphureo halitu enecabantur.*
e *Volantes, hic pro auibus uſurpat; & tendere iter pennis, periphraſtice; pro, uolare.* f *Cauſſa, cur aues ea loca adire non conſueuerint.*
g *Remotis metaphoris, peruenuſte rem explicat.*
h *Ad caeli curuitatem.* i *Fabr. h. Inde, & Aornon, legere mauult: ut ſcilicet ad illud tempus reſpiciatur, quo Iulius Caeſar, exciſis arboribus, & purgata ripa, locum ſalubriorem effecit. Hodie ſimilis eſt uallis inter Neapolim, & Puteolos, Sulfuraria, nomine.* K *A nominis ratione: ſ. priuatiua particula, α, & ὄρνις, i. auis: quaſi ſine auibus.*
l *Priuſquam ſe in ſpeluncam immergat, religioſe illis dijs ſacrificat; quorum penetralia ſit inuiſurus. Quattuor iuuencos, & eos atros caedit, quod numerus par dijs inferis conueniat, perinde ut ſuperis impar. Eadem candidae, & nigrae uictimae ratio facienda; nimirum, ut haec inferis aptior, illa ſuperis, & bonis ominibus praeſagiendis conuenientior habeatur.* m *Hic; pro, ante fauces ſpeluncae.* n *Synecdoche; pro, nigrantia tergora habentes: & Nigrantes, pro, Nigros, ut alibi quoque.*
o *Operis huius lib. IV. ait. Media inter cornua fundit.*
p *Conuerſa manu in ſiniſtram partem ita effundit, ut patera conuertatur: id quod huius generis ſacris peculiare fuiſſe tradunt. Fundere uero, erat ſupina manu libare, idq. dijs ſuperis dumtaxat congruit. Diomed. grammaticus, pro, ſenſim illabi, & influere exponit. Plaut. in Curc. Inuergere in me liquores tuos Sino ductim. Quod plane ex hoc Plauti exemplo, confirmari uidetur.*

Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,[a]
Ignibus imponit ſacris libamina[b] *prima,*
Voce[c] *uocans Hecaten,*[d] *caeloq.,*[e] *Ereboq.*[f] *potẽtẽ,*
Supponunt[g] *alij cultros, tepidumq. cruorem*
Succipiunt[h] *pateris. ipſe*[i] *atri uelleris*[k] *agnam*
Aeneas matri[l] *Eumenidum, magnaeq.*[m] *ſorori*

a *Setas, proprie duriores illos, craſſioresq., quae in ſuũ dorſis erectae ſtant, pilos eſſe tradunt grãmatici: quod uocabulum hic pro pilis boum uſurpat Virgil.*
b *Appoſitiue. Ignes ſacros uocat, qui ad ſacrificium ibi parati, inſtructiq. erant.* c *Pleonaſmus, cum uocans dixiße ſufficere poterat.* d *Hecates triplex eſt nomen. nam in caelo, Luna; in terris, Diana; apud inferos, Proſerpina dicitur. Dicta autem fuit Hecate, teſte Fulgentio, quaſi ἑκατὸν, i. centum: quod huius mater Ceres, cum a Plutone raptam, anxie per quaeuis loca quaereret, inuentori centuplicatum praemium obtulerit: uel, quod eadem frugum inuentrix centuplicatum ex unoquoque grano fructum colligere docuerit. Alij ob id ἑκάτην, dictam uolunt, quod C. uictimis eã placare mos erat, ex Menelai inſtituto: uel, quod inhumatos centum annos errare cogat, antequam quietis locũ concedat.* e *Polyſyndeton.* f *Apud ſuperos, & inferos poteſtatem ei fuiſſe dicit: apud illos quidem, quamdiu ſupra noſtrum horizontem conſpicua eſt Luna, cuius nomen in caelo tenere fingitur: apud illos, ubi ſub terra demerſa antipodib. noſtris lumen praebet. Erebum autem infernalem flu. conſtituunt, qui hic per ſynecdochen, pro inferis ponitur.* g *Vt ſupra l. 1. Geor. u. 348. Neque ante Falcẽ maturis quiſquã ſupponat ariſtis.* h *Pro, Suſcipiunt. S. Hoc modo etiam legendum eſſe Egnatius exiſtimat, & confirmauit doctiſſimus uir, Paullus Manutius, eius quondam diſcipulus, etſi longe poſt ſe eum reliquerit, ut pote, quo nemo Ciceronianae dictionis puritatem melius ad hanc diem ſit aßecutus.* i *Aeneas ſeparatim Nocti ſacrificat furua hoſtia, ut pote dijs inferis conuenientiſſima.*
K *Hom. Il. 216* l *Nocti, ſorori Terrae. S. quod iccirco finxiſſe poetas traditur, quod ſ. nox terrae umbra ſit, cuius interuentu Solis adſpectus, radijq. adimuntur. Nocte autem Furias natas uolunt, quae per antiphraſin Graece, εὐμενίδες, dicuntur, quod immites ſint, & implacabiles, terreantq., & puniant ſemper mortalium animos. Matri ergo Eumenidum ſacrificat furuis hoſtijs, utpote cuius operta eſſet ſubiturus, ne ſuis praeſtigijs ei Tartara petituro noceat.*
m *Terram intellig. quae Noctis ſoror eſſe fingitur, ut iam dictum eſt.*

Enſe

Ense ferit,[a] sterilemq. tibi Proserpina uaccam.[b]
Tum Stygio[c] regi nocturnas[d] inchoat[e] aras;
Et solida imponit taurorum uiscera[f] flammis,
Pingue superq.[g] oleum fundens ardentibus[h] extis.
Ecce autem[i] primi sub lumina Solis, & ortus,
Sub pedibus mugire[k] solũ, & iuga coepta moueri
Siluarum, uisaeq. canes[l] ululare[m] per umbram,
Aduentante dea.[n] procul o, procul[o] este profani,
Conclamat uates, totoq. absistite luco:

a Caedit, mactatque. Feririenim, cum occidũtur, animalia dicũtur. b Hãc Tauram uocat Var. quod cum uxor Plutonis fuisse fingatur Proserpina, nũquã tamen enixa fuerit. c Plutonis periphrasis, qui Stygi, Acheronti, & reliquis inferorum fluuijs dominatur. d Quae tota nocte arderent. S. at Prob. Inferis dicatas, exponit. e Perficit, exp. Ser. & ait esse uerbum sacrorum. f Viscera, omnia interiora esse censentur, ueluti pulmo, iecur, cor, ilia, praecordia, & ea, quae pelle conteguntur. Ex his porro Exta dicuntur, quae dijs sacrificantur, & ab haruspicib. inspiciuntur, ad futura diuinanda. g Tmesis; pro, superfundens. Ex Homeri Odys. XI. sumpta est haec sacrificandi ratio. h Hinc collige Holocaustum fuisse hoc sacrificium, cum uiscera una cum extis igne absumpta fuerint. In holocautomate enim uniuersam uictimam, detracto dumtaxat tergore, igne absumere moris erat. i Exactis sacris, horrenda signa aduentus Proserpinae praenuncia, aptis translationibus narrat. Hanc grauitatem Homer. omisit, sed Vlyssen stricto ferro sedentem, nec usquam prope ad sacrum cruorem umbras prius accedere permittentem facit, quam Tiresiam audierit. K A bobus sumpta metaphora remota, ad terram, ut l. IV. Aen. u. 490. l Furiae. Lucan. Stygiasq. canes in luce superna Destituam. m Hoc alij luporum, alij ulularum proprium esse uolunt, ἀπὸ τοῦ ὀλολύζειν, i. lugubrem uocem emittere, aut clamare. Vnde ὀλολυκὴ, ululam significat, & ululatum, aut potius eiulatum, ut sentire mihi uidetur Hesychius, cum eam esse feminarum uocem sacris operantium, asserit.

n Proserpina scilicet.

o Iteratio particulae uehementiam habet identidem monentis, ut scilicet alueo discedant. Profanum id esse tradunt, quod extra fanaticam caussam sit, quasi porro a fano, & religione secretum. Trebat. auctore Macrobio, id dici profanum, ait, quod ex religioso, uel sacro in hominum usum, proprietatemq. conuersum sit.

Tuq. inuade [a] uiam, uaginaq. eripe ferrum: [b]
Nunc animis [c] opus, Aenea, nunc pectore firmo. [d]
Tantum [e] effata furens [f] antro se immisit aperto.
Ille ducẽ [g] haud timidis uadentẽ passibus aequat. [h]
Dij, [i] quibus ĩperiũ est [k] aĩarum, umbraeq. silẽtes, [l]

a Vetuste hoc fortasse, ut, Ire uiã, Vade uiam, aut similia: sed tamẽ significanter Inuadere dixit, quasi magno, excelsoq. animo rem arduam incoepturus.

b Hoc ex Platonicorum sententia, qui daemones corpora esse putabant, laediq. posse, & praeter caetera arma gladios maxime metuere. Coel. lib. 2. cap. 8 & lib. 1. cap. 29. Porro, qui hic philosophantur allegorijs, ferrum interpretantur fortitudinem, atque animi constantiam in uiro sapiente, quibus ad inferos descensurum oporteat esse armatum.

c Constantia animi infracta, & firma, aduersus terrores, & mortuorum spectra obuia.

d Egregie confirmato contra quaeuis pericula, ijs uirtutibus, quibus animosum pectus fultum esse decet.

e Non pluribus sibylla Aeneam allocuta, intrauit antrum.

f Enthasiasmo, seu numine afflata.

g Vatem sibyllam, cuius ductu per singula inferorum loca penetrat: diuersa ratione ab Homerico Vlisse, qui a Tyresiae uatis umbra in νεκυομαντείῳ edocetur.

h Intrepide aequis passibus sequitur.

i Difficilem, & periculosam materiam tractaturus poeta, deprecatur impietatis notam, quod scilicet umbrarum res occultas, & sub terra demersas, in lucem erutas, mortalibus sit proditurus. Lege enim XII. tab. deorum manium iura facto, dictoue laedere nefas erat: Deorum manium iura intacta seruantor. Qui uero eorum mysteria uulgat, quodammodo eorundem iura laedere uidetur. Sed, cum audita tantum, non uisa narraturum se esse promittit, non obscure fabulosa ea esse innuit: quocirca hac ex parte facile ueniam impetrat: cum pro uanis audita repudiari possint, uisa nequaquam.

K Plutonem, & Proserpinam, quibus imperium inferorum delatum creditur, intellige.

l Quoniam umbrae substantiae sunt incorporeae, quae uocem emittere nequeunt, Silentes a poetis uocantur. Sed non absurdum fortasse fuerit, Silentes umbras, pro, secretis inferorum silentijs accipere.

Et[a] Chaos, [b] et Phlegethō, [c] loca nocte silētia late,
Sit mihi fas audita [d] loqui, sit numine uestro
Pandere res alta terra, [e] & caligine mersas.

a Eleganter copula geminatur.
b Vide, quae notaui pag. 398.

Hic obiter ex Aristophane, τοῦ χάους genealogiā subyciam, omissis Graecis, quae sic sonant: Chaos fuit ab initio & Nox, Erebusq. primū ater, & Tartarus ingens; cū neq. Terra adhuc, neq. Aer, neq. Caelū adhuc conditū eßet. At omnium primū nox atris pennis alata, in uasto Erebi gremio, ouum subuentaneum peperit, ex quo postea natus est Amor ille delectabilis, in humeris alis aureis relucens, uentosis uertiginibus adsimilis. Hic Chao alato commistus, nocturno coitu apud inferos, nostrum genus peperit, fouit, produxitq. primum in lucem. Nam ante id tempus genus immortalium diuorum nullum fuerat, priusquam Eros commiscuißet uniuersa. Itaque alijs commistis natum fuit Caelum, Oceanus, & Terra, ac diuorum, beatorumq. omnium soboles. Hactenus Aristoph. Quanto autem simplicius & uerius, quantoq. illustrius Moses, illa de opificio mundi, totiusque uniuersi, omnium primus scripta reliquit, quae fabularum, & aenigmatum inuolucris, Graecia illa prisca, mendaxque, & omnis reliqua fabulosissima uetustas, implicuit? cum sic ait Genes. 1. cap. In principio creauit Deus caelum, & terram: terra autem erat inanis, & uacua, & tenebrae erant super faciem abyssi, & spiritus domini ferebatur super aquas. & ea, quae sequuntur, quae Moses numinis afflatu, de Chao, quamuerissime scripsit, ut & alibi legitur: Qui fecisti mundum de materia infirmi. De quibus scribens Lactant. sic ait: Nemo quaerat, ex quibus ista materijs, tam magna, tam mirifica opera Deus fecerit: omnia enim fecit ex nihilo. Nec audiendi sunt poetae, qui aiunt Chaos in principio fuisse, id est, confusionem rerū, atque elementorum, postea uero Deum diremisse omnem illam congeriem, singulisq. rebus ex confuso aceruo separatis, in ordinemq. descriptis, instruxisse mundum pariter, & ornaße. Sic Lactant. Firm.

c Inferorum flu. qui flammis aestuantibus rapidus fingitur, & nonnumquam Pyriphlegethō dicitur. huius naturam hic idem poeta uenuste explicat, cum sic canit: Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnes Tartareus Phlegethon.

d Ergo conuinci non uult uera se, aut comperta dicturam, sed audita dumtaxat.

e Profunda terrae caligine. Est autem inferorum periphrasis: q. d. licet mihi inferorum res mortalibus aperire.

Ibant [a] obscuri [b] sola sub nocte per umbras, [c]
Perq. domos Ditis uacuas, [d] & inania [e] regna:
Quale [f] per incertam [g] Lunam sub luce maligna [h]
Est iter in siluis, ubi caelum condidit umbra [i]
Iuppiter, & rebus nox abstulit atra [k] colorem.
Vestibulū [l] ante ipsū, primisq. [m] in faucibus [n] Orci,

a Redit a deprecatione culpae, ad narrationē τῆς ὁδοιπορίας, ad inferos, per subterraneū specum, in quem noctu ingrediantur, egredianturq. uelut e Trophonij antro, qui ex mortuis futura cognoscere cupiebant. Sunt porro, qui hic Cimmerios collocent, quorum meminit Homer. in Odyßea sua.

b Alij, Obscura Soli, leg. ego nostram orationem hypallagi ornatiorem puto. c Vmbras hic non intelligit animas corporibus exsutas, sed profundi specus caliginem. d Corporibus scilicet, etsi umbris plenissimas, & confertißimas. nam, cum animae sint substantiae incorporeae, locum nullum occupant. e Simulacra enim illic sunt: quae inania esse, dubiū non est. f Vt umbrarum, & opacitatis speciē subijciat, cōparatione loci caliginem oculis subijcit. g Dubiam, & per subiectas nubes interceptam, neque apparentem, sed & siluarum opacitas, auget nocturnas tenebras, ut rebus facies auferantur.

h Pro, exigua, uel obscura, metaphorice, cū proprie Malignū signet asperū, difficile, & inuidum. i Noctē intel. quae nil aliud quā terrae umbra est. K Caliginosa, qua nihil per noctis tenebras in oculos incurrit. Metalepticῶs l Vestibulum quid sit, quaeq huius uocabuli sit ratio, exp. Gell. l. 15. c 5. Item Macrob. l. 6. c. 10. & nos supra l. 2. Aen. adnotauimus, pag. 250. nimirum aream esse ante domum, quae illam a uia publica diuidat. Huiusmodi uestibulum inferis hic tribuit poeta. Quoniam autem mos fuit ueteribus Romanis, uestibula, & atria, signis & tabulis exornare, ut scilicet essent, quae exspatiantium oculos delectarent, remorarentur, ac detinerent: ad consimilem modum Virgil. monstrorum formis, quae mortalibus pestes sunt, uestibulum, i. primum statim inferorum aditum, domicilium tribuit. m Explicat, reddit quid uestibulum uocet, fauces uidelicet inferorum, id est, angustias, uel ingressum inferni: sumpta metaphora ab animali. n Orcum, multi ipsum Plutonem esse contendunt, ab urgendo, deducto uocabulo, quod ad interitum omnia demergat, & urgeat. Sed & amnis apud inferos memoratur, qui idem sit cnm Styge, manens a Thessalia ab infeis, defluensq. in Peneum quidem, sed ab eo non recipitur, supernatans um instar olei.

Luctus, & ultrices posuere cubilia curae:
Pallentesq.[a] habitant morbi, [b] tristisq. senectus,
Et metus, & male suada [c] fames, et turpis egestas,
Terribiles [d] uisu formae, letumque,[e] laborque:
Tum consanguineus [f] leti sopor,[g] & mala [h] mẽtis
Gaudia, mortiferumq.[i] aduerso in limine bellum,

a Per metonymiam, efficiẽs pro effecto, ut & in seq. Tristis senectus, Turpis egestas, & similib.

b Vna congerie diuersorum monstrorum prosopopeias enumerat, ut ex his praecipuas mortalium pestes, animis pariter, & corporibus duras, infestasq. intelligamus.

c Citat hunc locum Quinctil. lib.8. cap.6. ubi de epithetis agit. Diserte autem Malesuadam famem nominat, quod scilicet per egestatem miseros mortales, ad furta, caedes, rapinas, & iniurias alias impellit. Vnde & uenuste per expolitionem addit, Turpis egestas: non quod suapte natura turpis sit, sed quod saepe homines rebus turpibus sese dent, ac ita malis artibus uictum quaerant. Etsi sit in contrarium ratio, qua Fames industriam homini saepe addere dicitur. ut in ipso statim libelli sui frontispicio Pers. canit: Quis docuit psittacos suum χαῖρε? Magister artis, ingeniq. largitor Venter, negatas artifex sequi uoces. & Ouid. Ingenium mala saepe mouent, &c. Venuste autem Graecus senarius hoc declarat: πολλῶν ὁ λιμὸς γίγνεται διδάσκαλος.

d Appositiue, & eleganter simul earum rerum horribilitatem describit.

e Polysyndeton; Letum pro morte accipiunt, a Leo, Prisciano teste, deducto uocabulo, quasi deleo; quod mors omnia deleat.

f Alij, mortis germanum faciunt somnum: quod mors, priuatione animae perpetua corporis quies sit. Alibi, mortis imaginem uocat hic poeta.

g Homer. Iliad. 155. Od. 112.

h Ex sceleribus prouenientia, seu ex flagitijs perpetratis concepta; cũ admissa scelera paenitudo, & luctus sequi debeat. Illud uero male perditorum hominum est, quos nulla praui conscientia remordet, neque supplicia futura terrent.

i Exitiale bellum, quod pacis, & concordiae artibus semper aduersetur, illisque se medium opponat. Aduersatur sanis consilijs, ut omnia misceat.

Ferreiq.[a] Eumenidũ thalami, et[b] discordia[c] demẽs,[d]
Vipereum[e] crinem uittis innexa cruentis.
In medio[f] ramos, annosaq. brachia[g] pandit
Vlmur[h] opaca,[i] ingens: quam sedẽ somnia uulgo

a Eumenidum thalami, in quibus furiae natae esse, & habitare dicuntur; dictae per antiphrasim Eumenides, quasi minime mites, & propitiae.

b Explicat huius loci allegoriam.

c Docte cum Eumenidibus discordiam coniunxit, quae pace quippe turbata lites, & motus serit, sic ut omnia misceantur sacra prophanis.

d Non poterat aptius Discordiae epitheton comminisci, quam dementiae. nam ex mera stultitia, & dementia dissidium nascitur: cum primum natura ad concordiam, & mutuam beneuolentiam nos consociarit.

e A forma terribili, quae rei naturae apprime congruit.

f Vestibulo. aut absolutum est: & intelligitur de porta eburnea, per quam exire postea introducitur Aeneas. S. Transit autem a uestibuli infernalis descriptione. ad interiorem illius loci partem, quae sub tecto non esset.

g Ramos, temporis diuturnitate mire argumentatos, & patulos, brachiorum instar. Metaphoricῶς.

h Haec arbor sterilis est, quam proinde, ut iisdem apprime congruentem, senoniorum fecit sedem; quod scilicet sterilia sint somnia, & uana, quae per somnum uidemus, nisi diuinum habeant testimonium. Ceterum uidetur hic poeta Platonis dogma expressisse, qui animum in hac uita altum dormire, ac, priusquam expergiscatur, e theatro hoc facessere, ac iam inde post mortem profundo somno sepeliri tradit. Quod ipsum uidetur & Orpheus significare, ubi sic canit: ἄῤῥηκτοι τοῦ ἄϊδαο πύλαι καὶ δῆμος ὀνείρων. Ouid. lib. XI. Metamorph. ubi somni regiam describit, in uestibulo papauera collocat, & ea liba, quae soporem conciliant: Ante fores antri, inquit, fecunda pap. florent, &c.

i Quia scilicet ramis patulis, & effusis, erat, ut sic opaca frondibus dici posset. In hoc autem antiquitas elucebat, & ramorum opacitas eidem respondens.

Vana

Vana [a] *tenere ferunt,* [b] *folijsq. sub omnibus haerēt.*
Multaq. praeterea uariarum monstra ferarum,
Centauri [c] *ĩ foribus stabulāt,* [d] *Scyllaeq.* [e] *biformes,* [f]

a Rectissime, Vana, quod somnijs fides adhibenda non sit, eo quod dubiam nimis habeant interpretationem. b Apte Ferunt. nam supra dixit: Sit mihi fas audita loqui: neque enim incertis temere affirmare quippiam uoluit.

c Centauros hic pro monstris, contra communem rerum naturam ad humanam perniciem natis, accipi tradunt. Hi, ut in fabulis est, Ixionis, & Nubis filij fuiße dicuntur, superne humana, inferne equina forma. Qui uero historicam ueritatem indagarunt, sic tradidere; Eos scilicet Thessaliae populos, ac Penei montis accolas fuisse, a quibus ex equis pugnandi ratio fuerit inuenta, (ut ijsdem uehendi a Bellephoronte, frenis regendi a Peletronio, currui iungendi ab Erichthonio) inde cum equi ora in Peneo flu. immersa haberent, procul spectantibus eam speciem habuere, quam postea credula uetustas in ijs figurandis expreßit. Etymologiae ratio ἀπὸ τοῦ κεντεῖν, id est stimulare, uidetur descendere: quod primi equos adscendisse, eosq. stimulis propulisße dicantur.

d Vt de equis, sic de Centauris loquitur, quod illis ex parte sint similes. Nam inferne formam equi, superne hominis repraesentant.

e Duae a scriptoribus antiquis Scyllae memorantur. Vna, Nisi Megarensium regis filia, quae ob ademptos patri capillos aureos, eosdemq. fatales, in Cirin auem, quam eandem cum alauda, & galerita faciunt, conuersa narratur: altera, Phorci filia, quae media sui parte Circes ueneficijs in canem fuit, atque inde in scopulum, de quo lib. 3. Aen. dictum est. Nam hinc fabulam eße confutam, quod Scylla sit in mari Tyrrheno fera horribilis, oculorum tenus formosae mulieris speciem, reliqua faciei parte, canum capita sex, praeseferens: corpore uero reliquo serpentinam formam habens. Prioris fabulam uide apud Ouid. lib. 8. Metamorph. Posterioris transmutationem huius operis. lib. 3.

f Quod una in Cirin auem, altera in marinum monstrum mutata creditur.

Et centum

Et centum [a] geminus Briareus, [b] ac bellua Lernae [c]
Horrendum [d] ſtridẽs, flãmisq. armata Chimaera, [e]

a Centimanus, & (ſecũdũ quoſdam) etiam centiceps, etſi Heſiodus quinquaginta dũtaxat ei capita tribuat.

b Hunc Homer. Il. α. a ſuperis Briareum, ab inferis, & mortalib. Aegaeonem uocari oſtendit, ac ἑκατόγχειρα facit. Hic Cotti, & Gygis frater, Caeli, & Terrae filius fuiſſe ſcribitur ab Heſiodo: ab Eumeto autem in Titanomachia Terra, Mariq. genitus fingitur. Vtut eſt, monſtrum horrendum fuit, quod uiribus confiſum, cum fratribus duobus multa contra Saturni filios bella geſſit. Tandem cum iiſdem deuictum, ad inferos detruſum. Ion in dithyrambis, & Didymus, memoriae prodidere, cum Iuppiter iactaſſet ſe inſolentius, coram reliquis diis, Mineruam, Iunonem, & Neptunum in eum coniuraſſe, coniecturosq. in uincula fuiſſe Iouem, niſi a Thetide perſuaſus Briareus in caelum adſcendiſſet, Ioui nimirum ſuppetias laturus: cuius aduentu coniuratos deos territos, ab incoepto deſtitiſſe, ac cum Ioue in gratiam rediiſſe, Hom. & Lucian. in dialogis, τῶν νεκρῶν θεῶν, auctores ſunt. Virgilius hunc in Orci ueſtibulo cum aliis monſtris cuſtodem inferorum regni facit, ne ſcilicet Titanes illius uincula refringentes, uiolenter irruant. Nomen a rei natura confictum: nam βριαροὶ, Graecis dicuntur, odioſi, moleſti, agreſtes, duri, & terribiles.

c Sub. paludis. Hydram intell. quam Heſiodus ex Typhaone, & Echidna nympha prognatam canit, & a Iunone educatam, in Herculis odium, ſed quam tamen is poſtea confecerit. Hoc monſtrum alii C, alii IIX, nonnulli VII. capitum fuiſſe tradunt, & inter ea unum immortale. Hoc amplius, uno eius reciſo capite tria renaſcebantur. Quod quidem, cum hoc monſtro diu multumq. conflictatus Hercules, ignitis laminis extemplo reciſum caput aduſſit: uel, ut quidam uolunt, igne Graeco confecit. Hanc hydram poetae fingunt, in palude, aut lacu quodam ſordidiſſimo, in communi Argiuorum, Mycenorumq. agro exſiſtenti, a Iunone fuiſſe educatam, ut ſupra monui, ad internecionem Herculis. Ceterum Strabo lib. IIX. & Zenodotus memoriae prodiderunt, hunc lacum uere exſtitiſſe, in agro Argolico, in quẽ cum omne ſordium genus portarentur, uulgo natum fuiſſe prouerbium, λέρνη κακῶν, quod ſ. foetidas, & peſtilẽtes nebulas exhalabat, unde mala quamplurima naſcebantur. Lernae uero nomen a Lerno rege manaſſe exiſtimant. d Pro, Horrende, per Enallagen part. e Et hanc ex hydra Lernea patre Typhone procreatam. Heſiod. in Thegon. fabulatur, pedibus uelocem, & robuſtam, tricipitem, ignemq. ſpirantem: quod hic Virgil. flammis armatam dicit.

Gorgones,[a] Harpyiaeq.,[b] et forma tricorporis[c] umbrae.
Corripit hic subita trepidus formidine ferrũ[d]
Aeneas, strictamq. aciem uenientibus offert:
Et,[e] ni docta[f] comas tenues sine corpore uitas[g]
Admoneat[h] uolitare caua[i] sub imagine formae,
Irruat, & frustra[k] ferro diuerberet umbras.
Hinc[l] uia, Tartarei[m] quae fert Acherõtis ad undas.
Turbidus hic coeno, uastaq.[n] uoragine gurges
Aestuat,[o] atque omnem Cocyto[p] eructat arenam.
Portitor[q] has horrendus aquas, & flumina seruat

a Medusa, eiusq. sorores Sthenyo & Euryale, Phorci filiae, quae Dorcadas insulas in Aethiopico mari, contra Hesperidũ hortos sitas, habitasse dicũtur. Harum histor. uide apud Hesiodum, Zenodotũ, & Lycophronis enarratorẽ Tzetzen, Gorgonum domum describit Plin. l. 6. c. 31. b De his l. 3. Aen. abunde dictum. c Erili, & Geryonis, qui ex Chrysaore natus, tricorpor, uel, ut Hesiod. canit, triceps, fuit: tandemq. in Hispania, cuius rex erat, ab Heroule interfectus, ut refert Oppianus in Cynegeticis. Itaque, ut intelligas quorsum omnia haec monstra referat, sic habeto, per haec monstra, mortalium scelera & flagitia intelligi, & Tartarũ eorum habitũ: unde dimanat Acherõ. i. gaudiorũ priuatio. d Gladiũ, quẽ iussus fuerat antea a Sibylla stringere in occurrentes umbras. e Hom. Il. 249. f Sibyllae periphrasis, ὡς εἰδυῖα τὴν βουλήν. g Diserte, quippe quae nec carnem, nec ossa habeant: unde recte alibi uocantur, umbrae, quod locum non occupent. h Enallage tẽporis, pro, admonuisset, irruisset, et diuerberasset. i Non solida, sed inani. K Cũ substantiae sint plane incorporeae, quae nec tangi nec laedi possint: quare et a Graecis σκιαι dicuntur. l Ex uestibulo uia est ad amnes infernales, Acherontes. m Qui ex interiore Tartaro emanat & profluit. n Profunda uoragine, quae & uortex dicitur, quod uoret & absorbeat ea quae incidunt in eũ. o Feruet, agitatur: metaphora a calore ad maris aestũ. Illa uero remotior est in Eructat, ab homine ad non animal translata. p in Cocytũ, i. per Stygem. Al. Cocyti, leg. q Catachrestice Charontẽ uocat Portitorẽ, cũ proprie is dicatur Portitor, qui portoriũ. i. fructus pecuniarios ex portu conduxit, sic, a portu, dictus, quamuis Valla lib. 1. a portando deriuet Portitorem. Quod non arbitror admittendũ. nam cur tum potius Portitor, quã Portator diceretur? quãq. non ignorẽ sic aliquã do hoc uocabulũ reperiri usurpatũ, ut apud Stat. 1. Theb. Languet hyperboreae glacialis portitor ursae. Vbi pro eo, qui ursam portat, & gerit, accipitur. Sed hoc nõ est perpetuum Ab eo igitur Charõtẽ Portitorẽ uocat, quod, stipe accepta, uel lupino, (ut Lucian. scribit in dialog. τῶν νεκρῶν θεῶν) pro naulo, umbras in ulteriore in fluminis ripam traijcit.

Terri

Terribili squalore [a] Charon: [b] cui plurima mento
Canities [c] inculta iacet: [d] stant [e] lumina flamma: [f]
Sordidus [g] ex humeris nodo [h] dependet amictus.
Ipse [i] ratem conto subigit, [k] uelisq. [l] ministrat,
Et ferruginea [m] subuectat corpora cymba, [n]
Iam senior; sed cruda [o] deo, [p] uiridisq. senectus.

a Squalor proprie est in corporib. alta sordiũ cõgeries, ad squamarum in piscibus similitudinem: a quarum crebritate, asperitateq., ut in serpentum quoque coriјs uidere est, squalere dicitur hic Charon. Hinc l. XII. uers. 87. Auro squalentem alboq. orichalco Loricam, dixit. In uniuersum quidquid nimis inculcatum, obsitumq. re aliqua est, ut uisentibus prima facie horrorem incutiat, recte squalere dicitur. b Inferorum portitor, cuius prosopographia sequitur in uersib. Virg. c A senilis aetatis signo. Quin multo significantius seq. uox Inculta, grandiorem, & quoque decrepitam senectutem ostendit, quod ea aetas peculiariter prorsus sui cultus soleat esse negligentior.

d Homer. Il. 4. e Horrent, S. & Don. in Ter. q. d. inflexibiles oculi eius, & semper stantes intenti, quasi quasdam flammas emittebant.

f Vet. lib. 4. uidi, in quibus erat Flammae: unum, qui Flamma habebat. Nonnullos de hoc loco disputantes audiui, qui dicerent se in peruetusto quodam exemplari Flammea, scriptum uidisse, ut per synaeresin metiendo uersum, spondaeum syllabae contractae faciant. Tu hac in re utere tuo iudicio, sed caute. g Immundus, & squalens.

h Non fibula dumtarat, sed nodo suspensus. Don.

i Charon scilicet. K Propellit.

l Ministerio fungitur circa uela, ut S. exp. Obsequitur uelis.

m Sub. nigra, tristi. alibi: Cum caput obscura nitidum ferrugine texit. Peruenustum autem inferorum cymbae epitheton addidit, cum inter funestos, ferrugineus color numeretur: a ferrugine, quae ferri rubigo est, ut aerugo aeris. Hinc lib. IV. Georg. uers. 183. Ferrugineos hyacynthos, ait, id est, subnigros, ut S. & in rubeum nonnihil efflorescentes.

n Proprie nauis piscatoriae genus est, ut ex ipso Cic. 3. Off, patet. Opipare. inquit, a Pythio apparatum conuiuium. cymbarum ante hortulos multitudo: pro se quisque, quod ceperat, afferebat. Hoc autem, ut & apud Iuuenal. & Plin pro, portitorum nauicula accipitur, qua amnes, aut lacus transiјciantur. o Cr. sen. ut Graeci, ὠμογέρων.

p Charontem intell. quem etiam Deum appellat, ut poetarum mos est, diuorum ministris propter immortalitatem Dei appellationem, tribuere

Huc

Huc[a] omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres,[b] atq. uiri, defunctaq. corpora uita
Magnanimũ heroũ,[c] pueri, innuptaeq. puellae,
Impositiq. rogis iuuenes[d] ante ora parentum.
Quam[e] multa in siluis autumni frigore[f] primo
Lapsa cadunt folia, aut[g] ad terrã gurgite[h] ab alto
Quã multae glomerãtur[i] aues, ubi frigidus[k] annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.[l]
Stabant[m] orantes primi transmittere cursum;
Tendebantq.[n] manus ripae ulterioris amore.
Nauita[o] sed tristis[p] nunc hos, nunc accipit illos;
Ast alios[q] longe summotos arcet arena.

a Ad ripas Acherõtis.
b A sexu.
c A generis splendore.
d Filij a parẽtib. terra conditi. Ab aetate pathos. Acerbum enim parentibus est eos condere, quos procrearũt.

e Traductus uidetur hic locus ex Homeri Iliad. lib VI. Duplici porro cõparatione satis hyperbolica umbrarum ad amnem mentium uim proponit.
f Ergo ultima autumni parte.
g Altera collatio ab auibus, gregatim sub tempus uernum tepidius caelum petentibus.
h Pro, Mari, per tapinosim.
i Confertim uolant. Proprie autem, Glomerare, est, implicare, & in globi, seu sphaerae figuram inducere filum.
K Hiems: a toto partem dicit, quemadmodum & pontum, mare, usus specie pro genere: cum proprie pontus sit interior maris pars inter Chersonesum, & Euxinum.
l Sine frigore, in Africa. S.
m Certatim ad ripam protensis manibus orabant Charontem, ut primi traijcerentur. n Hypotyposis supplicantium umbrarum, quae pathos mirificum habet. o Antonomasia, pro, Charonte: ac per Epenthesim ex Nauta, Nauita fecit.
p Asper, & acerbus.
q Inhumatos, & insepultos s. Vnde inuentum est superstitiosum sepulturae genus, quod Terrae iniectionem uocarunt ueteres.

Aeneas,

Aeneas, (miratus enim, motusq. tumultu)
Dic, ait, o uirgo, quid uult concursus ad amnem?
Quid ue petũt animae? uel quo discrimine [a] ripas
Hae linquunt, illae remis uada [b] liuida uerrunt? [c]
Olli sic breuiter fata est longaeua [d] sacerdos:
Anchisa [e] generate, deum certissima [f] proles,
Cocyti stagna alta uides, Stygiamq. paludem:
Dij cuius iurare timent, [g] & fallere [h] numen.
Haec [i] oĩs, quã cernis, inops, [k] inhumataq. turba est:
Portitor ille, Charon: hi, quos uehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca [l] fluenta
Transportare prius, quam sedibus [m] ossa quierunt.

a Quod est discrimẽ inter has quae linquunt ripas, & illas quae &c.

b Vadum, proprie uocant fluminis fundum solidũ, quod in eo sine periculo uadatur. Hic uero, cum Vada liuida, ait, Cocytum intell. inferorum amnem, fortassis a morte, quam nonnumquam Liuidam dicimus, quod cum non nisi mortui trajciant. Proprie enim Liuidum dicimus colorem carnis subnigrae ex ictu baculi, aut fustis. A quo deinceps, inuidos solemos Liuidos appellare, quod in eorum uultibus illum colorem communiter uideamus.

c Nauigant: ducta metaphora a purgantibus pauimenta scopis, quod proprie est Verrere.

d Significanter Longaeuam uocat, quod huius in primis Sibyllae uiuacitas in prouerb. abierit. nam & apud Ouid. 14. Matamor. septem saecula eidem attribuuntur.

e Aeneae periphrasis.

f Ex eo, quod subire inferos potuit.

g Huius rationem uide apud Coelium Rhodig. lib. 27. cap. 5.

h Iuratum numen fallere, seu peierare: communi enim omnium deorum calculo, decretum fuit, ut, qui peieraret, ut scilicet iuratam Stygem falleret, annum unum, & dies nouem, ambrosia, & nectare careret.

i Respondet ad id, quod rogarat Aeneas, Quid uult concursus ad amnem.

K Quae neque legitimam habuit, neque imaginariam sepulturam.

l Raucum uocat flumen, a sono obtuso fluctuum.

m Sepulcrum intell. quod Sedem mortuorum uocat.

Centum[a] *errāt annos, uolitātq.*[b] *haec litora circū.*[c]
Tum demum[d] *admiſſi ſtagna exoptata reuiſunt.*
Conſtitit[e] *Anchiſa*[f] *ſatus, & ueſtigia*[g] *preſſit,*
Multa putans,[h] *ſortēq. animo miſeratus*[i] *iniquā,*
Cernit ibi maeſtos, & mortis honore[k] *carentes,*
Leucaſpim,[l] *& Lyciae ductorē claſſis*[m] *Orontem:*[n]
Quos ſimul a Troia uentoſa per aequora uectos
Obruit auſter,[o] *aqua inuoluens nauēque, uirosque.*

a *Ex Platonicorum myſterijs hoc depromptum uidetur, qui religioſe denarium numerum conſiderabant: hūc, ſi decies ſumas, centenarium efficies. Atque hos annos uniuerſos uocant, quod ſ. purgationi, & expiandis animis dedicati fuerint, quibus nimirum uitiorum ſordes eluuntur, ut tandem aliquando Elyſij felicitate fruantur. Videri etiam poteſt Virg. hoc loco, ad uetuſtam Oſiridis, & Iſidis hiſtoriam reſpexiſſe. Nam cum Iſis mariti oſſa diu quaeſita, tandem circa Syenen inueniſset, ea collecta in ſepulcro condidit, loco inacceſſo, in inſula, quam ob id Abaton uocauit: haud longo interuallo a Memphi, palude limoſa, & frequentibus papyris horrida, quam etiam paludem Stygem nuncupauit, decreuitque, ne quis eam, non niſi ſtatis diebus, traijceret. Quod ſi forte quis in ea perijſset, in centum annos ei ſacrificabatur, quod tempus finiendo errori ſufficere uiſum fuit.* b *Quippe umbrae, & ſubſtantiae incorporeae.*
c *Anaſtrophe.* d *Centum annis exactis.* e *Quo ſplendidius huius loci narratio continuetur, exemplis rem illuſtrat, non exoticis illis quidem, aut incognitis, ſed domeſticis, & notis ſimul, & recentibus.*
f *Vt ſupra, Anchiſa generate: Aeneae periphraſis.*
g *Expolitio. Arguit autem admirationem ex re noua, & miſerabili.*
h *Reputans, cogitans: ſimplex pro compoſito, ut ſaepe alibi.*
i *Quid enim iniquius, quam ob alterius negligentiam puniri? nemo enim culpa ſua caret ſepulcro.* K *Sepultura: ut alibi, Quiſquis honor tumuli.* l *Gubernatorem, & nauclerum Lyciae nauis, ut ex* 1. *lib. Aen. uerſ.* 119. *colligo.*
m *Claſſem hic pro naui uſurpari, ex lib.* 1. *patet, ubi ſic canit: Vnam quae Lycios, fidumq. uehebat Orontem, &c. uerſ.* 117. *& etiam ex eo quod ſequitur, Nauemque, uirosque.*
n *De quo lib.* 1. *Aen. uerſ.* 224. *mentio facta eſt.*
o *Ventus: hic pro genere ſuo ponitur Auſter, ut ex lib.* 1. *uerſ.* 115. *liquet, ubi Eurum inducit naues ab ortu uadis illidentem.*

a *Attentionis particula, ad congreſſum Palinuri & Aeneae enarrandum ſe accingit.*

Ecce[a] gubernator ſeſe [b] Palinurus agebat:
Qui Libyco[c] nuper [d] curſu, dum ſidera ſeruat,[e]
Exciderat[f] puppi, medijs effuſus in undis.
Hunc ubi uix multa maeſtũ[g] cognouit in umbra,[h]
Sic prior alloquitur: Quis te, [i] Palinure, deorum

b *Palinurus qui uiuens naues agere ſolebat, mortuus ſeipſum agebat. Non me latet, quid hic Donatus, alijq. de hac phraſi comminiſcantur, dum unus ſeſe agere, i. ſine ullo negotio difficultateq. incedere, exponit, alius ad Graecorum* ἤλθεν, *reſpicere poetã tradit, tertius, aliud quippiã cõminiſcitur. Ego, nec hoc, nec illud, nec quidquã, quod adhuc legerim, hic admitto: ſed, ſi ea, quae ingenijs data ſemper libertas fuit, mihi non denegetur, id, quod ſentio, paucis ſubijciam, liberum de eo uel reijciendo uel recipiẽdo cuiq. iudicium relinquens. Verſu igitur 833. l. praecedentis, Virg. ſic canit: Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat Agmen: ad hunc alij curſum contendere iuſſi. Hic autem eodem uerbo non tamẽ uſus fuiſſe uideri debet, ut qui ad munus, quod Palinurus, dum ĩ uiuis erat, ſumma diligẽtia obierat, hic alludere uoluerit. Locutio ipſa, per ſe infrequens, ſic, ut haud ſciam, an ei ſimilem alibi inuenire poſſis, quã apud Ter. And. act. IV. ſc. II. Quo hinc te agis, inquit Dauus: ut Chaerini triſtis in diſcedendo tarditatem notet, ut ibi admonet Donat. Qua nouitate phraſeos, ſi non hoc, quod iam dixi, innuere noluerit Virg. cur non ſimpliciter apparuiſſe eum aut obuium factum Aeneae dixerit, non ſatis mirari poſſum, Si, ad animorum immortalium conſuetudinem, qui ſe ipſi agunt & mouent, nullius freti adminiculo, reſpici dicas, fatebor id quidem, dum tamen, cur non & hoc modo de Leucaſpi & Oronte loquatur, rationem adferas.*

c *In traiectu e Sicilia in Italiam per mare Libycum, ſeu Tyrrhenum.*

d *Hoc de breuiori tempore haud ita diu peracto dicitur.*

e *Pro, Obſeruat: ut ſupra, lib. 5.*

f *Pari ratione Homer. Odyſſ. XI. Vlyſſi Elpenoris umbram primam apud inferos Vlyſſi occurrere facit, cuius caſum ad eundem modum primũ etiam narrat antequam ad colloquium deſcendat.*

g *quod, honore ſepulturae defraudato, traiectus negatus eſſet.*

h *Obſcuro & tenebroſo loco, per profundi ſpecus caliginem,*

i *Materiam narrandi & reſpondendi ſuppeditat, quo nimirum caſu e medio fuerit ſublatus: maxime cum oraculi fide Italia ei cum ceteris promiſſa uideretur.*

Eripuit

Eripuit nobis, medioq. ſub aequore merſit? [a]
Dic [b] *age.* [c] *namq. mihi fallax* [d] *haud ante repertus*
Hoc uno reſponſo animum deluſit Apollo:
Qui fore te ponto incolumem, finesq. [e] *canebat*
Venturum Auſonios. en haec promiſſa [f] *fides* [g] *eſt?*
Illa autem: Neque [h] *te Phoebi cortina* [i] *fefellit,*
Dux Anchiſiade: nec me [k] *deus aequore merſit.*

a *Tmeſin hic conſtituunt, pro, Submerſit medio aequore.* b *Interrogationis repetitio emphaſim habet. id quod ſatis indicant ſequentia.* c *Hom. Il.* 131. d *Mendax: non erat quidem mendax oraculum, ſed* λοξὸν καὶ ἀμφίβολον*: nam contigit Palinuro quidem Italiae portas attingere, uerum ſecus, quam uel Aeneas, uel ipſe interpretatus fuerat; id quod peculiare illi ingenio fuit. Quare ſignificanter hic ait, Fallax.* e *Ellipſis praepoſitionis, In; pro, in fines Auſon.* f *Oblique numinis uanitatem notat, quae hoc euentu coargui poſſe uidebatur.* g *Alij leg. Fidesq. eſt: ut ſit zeugma. quo modo & in ſ. l. aliquot inuenio.* h *Reſpondet ad id, quod poſtremum rogarat Aeneas, de fide oraculi; narratq. quam ualde metuerit Aeneae, ſe ex puppe delapſo, quamq. ſollicitus pro eo fuerit.*

i *Locus, unde reſponſa, ſeu oracula dabat: hic autem pro ipſo oraculo ponitur. Cortinam autem tradunt fuiſſe locum in Apollinis Delphici templo, ita dictum, a corio Pythonis, quo tripus illa Delphica contecta fuiſſe memoratur. Alij putant Cortinam appellatam, quaſi Certinam, quod ibi certiſſima reſponſa, & indubitata redderentur; Alij, Cordinam, a corde uatis in ſpecu demerſae. Nonnulli a* κορὴ*, puella, &* τείνειν*, i. extendere, deriuãt, quod illic ſcilicet uates extenderetur. Qui rectius ſentiunt, a Pythonis ſerpentis corio, ut dixi, nomen habere dicunt, quaſi dicas, Corinam: quod uaſa, quae nunc ex aere conficiuntur, apud ueteres ex corio bubulo fierent: uel, quod hoc uaſis genere in corticis uillaticis uterentur, ad aquas calefaciendas, & uina decoquenda, quae ſolent decies cortina deferueſcente decoqui. Ariſtophanes in Plut. Cortinas* στέμματα*, id eſt, coronas nuncupat: quod cortina uas eſſet rotundum, tribus fultum pedib. ad coronae ſimilitudinem, in quo Phoebas uaticinatura demergebatur.*

k *Ser. Poſt Me, diſtinguen. putauit, quod ſcilicet alioqui hic locus cum fine libri ſuperioris pugnare uideatur: ſed fallitur. Nam quamuis a Somno in mare fuerit praecipitatus, nõ tamen ab eodem ſubmerſus fuit, ſed a Velienſibus, a quibus, cum forte ad eorum litus adnaſſet, repulſus, occiſusq. fuiſſe traditur.*

Namq. gubernaclum, multa ui ſorte reuulſum,
Cui datus haerebam cuſtos, curſusq. regebam,
Praecipitans [a] traxi mecum, maria aſpera iuro, [b]
Non ullum pro me tantum cepiſſe timorem,
Quam tua, [c] ne ſpoliata armis, [d] excuſſa magiſtro, [e]
Deficeret tantis nauis ſurgentibus undis.
Tres Notus [f] hibernas [g] imẽſa per aequora noctes
Vexit me uiolentus aqua. uix lumine [h] quarto
Proſpexi Italiam; ſumma ſublimis ab unda.
Paullatim adnabam terrae; & iam tuta [i] tenebã;
Ni gens [k] crudelis madida cum ueſte grauatum,
Prenſantẽq. [l] uncis manibus capita aſpera mõtis, [m]
Ferro inuaſiſſet, praedamq. [n] ignara putaſſet.

a Heteroſis generis; pro, Praecipitatus. b Citra praepoſitionẽ dixit: quod aeque uſitatum eſt. Dicimus n. & Iuro Iouem et per Iouẽ, ut alibi. c Sunt, qui hic legant, Quam te: quo fundamento, plane ignoro. Veteres libri omnes, quos conſulere mihi licuit, Quam tua, habent: nec Pierius ullam omnino huius lectionis uarietatem annotauit. Reſtat ergo, ut, reiecta illorum ſententia, nec auctoritate ueterum librorum, nec ſenſu aliquo fulta, cõmunem hanc lectionem retineamus. Video equidẽ, quam ſibi ſententiam imaginentur: hunc, ut arbitror, quaſi dicat Palin. Teſtor maria aſpera neminem pro me magis fuiſſe ſollicitum, quam te Aenea: ſed tum quomodo ſequentia prioribus quadrabunt? an non hoc modo maiore Aeneae pro ſe, quam pro amico Palinuro ſollicitudinẽ fuiſſe coarguetur? Atqui non illam hic Virgilij mentem fuiſſe animaduertent, ſi qui penitius rem introſpicient, ſed hanc, quae multo uenuſtiorem parit ſententiam: Maria aſpera, iuro, inquit, nullum umquam pro me ipſo tantum cepiſſe timorem, quantũ habui pro tua naui, ne illa armis, i. gubernaculo ſpoliata, ac me gubernatore excuſſo, deficeret tantis ſurgentibus undis.
d Gubernaculo. e Gubernatore. Noue dictum, teſte S. Excuſſa magiſtro nauis, pro, cui magiſter, ſeu nauclerus excuſſus fuerat a ſomno. f Species, pro genere, uento. g Aſperas. h Die, ut apud Cic. pro Rab. Poſt. Si te ſecundo lumine hic offendero, moriere. i Sub. Loca, aut litora.
k Lucanorũ, in quos caſu in litore haerentes incidi. l Identidẽ apprehendere conantẽ. Summũ Palinuri conatũ in luctãdo ſignat, circa promõtoriũ Velinum. m Saxum intel. per tropum. n Vel, praedonem e naui deiectum; uel hoſtem deturbatum, qui Lucanis praedae eſſet.

Nunc

Nunc [a] me [b] fluctus habet, uersantq. in litore uēti.
Quod [c] te per caeli iucundum [d] lumen, & [e] auras,
Per genitorem oro; per spem surgeutis Iuli,
Eripe me his inuicte [f] malis. aut tu mihi [g] terram
Inijce, (namq. potes) portusq. require [h] Velinos: [i]
Aut tu, si qua uia est, si quam tibi diua [k] creatrix
Ostendit, (neque enim credo sine numine [l] diuum

a Homer. Od. 93.
b Corpus meum insepultum.
c Epilogus cōstans obtestatione, ut humo mandetur corpus, & iusta funebria sibi praestentur.
d Ad differentiam tristis illius, & iniucundae aurae, quae apud inferos esse dicitur.
e Ex Homeri Iliad. λ. ue refert Macr. l. 5. c. 7. Satur.
f Qui etiam ad inferos descenderis.
g Hinc dicebantur Humati, quos humus, seu terra iniecta contegeret. Etenim antequam gleba iniecta sit, locum nil plane religionis habete, tradunt scriptores ueteres: etsi sola mortui corporis illatione religiosum locum fieri Iustinian. Instit. l. 2. tit. de rer. diuis. §. Religiosum. & Augustin. lib. 1. c. 3. luculentissime scriptum reliquerunt.
h Monstrat locum, ut demat laborem sciscitandi, quaerendi cadaueris: ut apud Homer. Elpenor.
i Anticipatio poetica est, quam Graeci ἀναχρονισμὸν uocant. Id enim temporis Veliam conditam nondum fuiße, satis constat. Quod aduertens Higynus apud Gel. lib. 10. c. 16. hunc locum reprehendit: sed a Virg. strenue stat Coel. l. 11. c. 24. & Pontan. in Anton. Velia autem Lucaniae opidum fuit ad Palinuri promontorium, antea Helia nominatum: olim Seruio Tullo regnante Romae, ab ijs, qui ex Phocide per Harpalum Cyri regis praefectum fugati sunt, in agro Lucano conditum, D C. aut amplius annos, ante Aeneae in Italiam aduentum. Vnde est, quod Higynus Virgil. reprehendit, existimans emendaturum fuisse, si licuiße, ob non exactam temporis rationem habitam. Sed fallitur; studio enim id, deditaq. opera fecisse uidetur noster poeta, cum ad monstrandum Aeneae locum, ubi a Lucanis occisus sit, necesse fuerit loco nomen affingere, cui nullum tum erat: ut ipse fatetur Higynus. Quod si nomine opus erat ad inuocandum locum, ubi cadauer offenderetur, quod, obsecro, potuit aptius, & conuenientius dare Virgil. quam illud, quod sua aetate locus ille censebatur? Quasi uero id sine exemplo fecerit: ac non in eo, ut in plerisque alijs, Homerum secutus sit.
K Venus mater tua.
l οὐκ ἄνευ θεῶν: dicitur de ijs, qui citra humanam industriam magni aliquid consequuntur.

a Nauigare.
b Praeſta auxiliũ, S. Eſt enim dextra uirtuti, fidei, auxilio, & omnibus rebus auſpicatis conſecrata.
c Ergo corpore inhumato, umbrae circa ripam errantes, non putabantur quieſcere, ſed ſurſum deorſum perpetua inquietudine diuagari.

Flumina tanta paras, Stygiamq. innare[a] paludem)
Da dextrã[b] miſero, & tecum me tolle per undas;
Sedibus ut ſaltem placidis in morte quieſcam.[c]
Talia fatus erat, coepit[d] cum talia uates:[e]
Vnde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?[f]
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemq. ſeuarum[g]
Eumenidum[h] adſpicies, ripam[i] ue iniuſſus[k] abibis?
Deſine[l] fata deum flecti ſperare precando:
Sed[m] cape dicta memor duri ſolatia caſus.
Nam tua finitimi[n] longe, lateq. per[o] urbes,
Prodigijs[p] acti caeleſtibus, oſſa piabant:

d Ellipſis uerbi, Loqui, uel uiciſſim percunctari. e Homer. Elpenori omnia promittentem, & reſpondentem facit Vlyſſem, quod hic ſecus a Marone factum uidemus, ut inducat Sibyllam Palinuro reſpondentem: hac ratione, quod, cum futura eſſent ei denuncianda de corpore humando, & loco nomen faciendo, haec ſingula Aeneas praeſcire non potuerit. f Tranſmittendi Stygem. g Id eſt, triſtem, & ineuitabilem. h Quo magis eum terreat, ait collegium furiarum eum manere, ſi trãſijcere uelle pergat. De his furijs uide pag. 394. & hoc lib. uerſ. 250. i Ellipſis praepoſitionis, In.
K In 4. ſ. l. quos hac de re conſului, eſt, Inuiſus adibis? Quo modo legit Pompo. Laet. In uno alio, Immiſſus abibis? In Carp. Iniuſſus adibis? In alio item uet. ſ. Innixus abibis. Quam omnem lectionis huius uarietatẽ, hic adijcere uiſum fuit, quod a nemine adhuc fuiſſe indicatam, reiq. forſan nonnihil lucis allaturam, uiderem. l Concludit fatum immutabile eſſe, nimirum ut inſepulto traiectus concederetur. Proinde non eſſe, cur precando ſe fatiget. m Attentio, qua in ſpẽ ſolatij abiectũ erigit, ne maerore cõficiatur. n Non quidẽ Velini, quos tũ nullos fuiſſe monui antea, ſed Cãpani, & Lucani finitimi eius loci, ubi Palinurus a litore pulſus, occiſus fuerat. o De hiſtoria ductũ. Lucanis n. peſtilẽtia laborantib. reſpondit oraculum, manes Palinuri placãdos. Qui deinde Lucũ ei dedicarunt, & cenotaphiũ erexerunt. p Peſte, alijsq. oſtentis territi, oraculum conſulent, quo pacto ira deorũ ſit placanda. Prodigium in le dictum autumant, quod porro denunciet, & aliquid futurum portendat: quaſi porro digitum.

Et

Et statuent tumulũ,[a] et tumulo sollemnia [b] mittẽt:
Aeternumq.[c] locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curae emotae, pulsusq. parumper
Corde dolor tristi: gaudet [d] cognomine terra.
Ergo iter inceptũ peragunt,[e] fluuioq.[f] propinquãt.
Nauita [g] quos iã inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum[h] nemus ire, pedemq. aduertere [i] ripae,
Sic prior aggreditur dictis, atq. increpat [k] ultro:[l]
Quisquis es, armatus[m] qui nostra ad flumina tẽdis,
Fare age quid[n] uenias, iã istinc [o] & cõprime gressũ.
Vmbrarum hic locus est, somni, noctisq. soporae:[p]
Corpora uiua nefas [q] Stygia uectare carina.

a Sepulcrum condito corpore, aut κενοτάφιον.
b Iusta funebria persoluent.
c De hoc Plin. l. 3. c. 5. Opidum Helia, quae nũc Velia: promontorium Palinurũ, a quo sinu recedẽte traiectus ad columnam Rhegiam C ∞ passus.
d Gaudet quod habiturus sit terrã sibi cognominem. Sed in Pier. uetusto lib. ut & in Carp. est, Terrae: ut sit sententia, Gaudet, quod terra habitura sit id cognomen.
e Pergunt ire ad amnem, qui ipsis traijciendus erat.
f Stygi nimirum.
g Charon scilicet.
h Vel, quod in eo nemore nullus, neque cantus, neque garritus uolucrum audiretur: uel, hypallagetice, ipsos tacitos, & silentio accedere ad ripam Stygis.
i Periphrasis eius, quod uno uerbo Appropinquare dicitur: ut & in seq. uersu, Aggreditur dictis; pro, Alloquitur.
K Increpare, proprie est, crepitum quacumque ratione reddere: metaphorice uero hic pro, immani sono reprehendere, & incusare, accipitur.
l Non rogatus: expolitio synonymiae.
m Quasi dicat, nihil pium molitur armatus.
n Eleganter; pro, Cur, ut Ouid. in ep. Oenones ad Parid. Quid arenae semina mandas? Terentius And. Sed quid Pamphilum exanimatum uideo.
o Terret ab incolis earum regionum, ab impio, & exemplis ducto argumento.
p Soporiferae, quae soporem adfert.
q Ab illicito.

Nec uero Alciden[a] me ſum laetatus euntem
Accepiſſe lacu, nec Theſea, Pirithoumque:
Dijs quamquam geniti, atq. inuicti uiribus eſſent.
Tartareum[b] ille[c] manu cuſtodẽ in uincla[d] petiuit
Ipſius a ſolio[e] regis,[f] traxitq.[g] rrementem:
Hi[h] dominam,[i] Ditis thalamo deducere[k] adorti.
Quae contra breuiter fata eſt Amphryſia[l] uates:
Nullae hic inſidiae[m] tales: abſiſte moueri:
Nec uim tela[n] ferunt. licet[o] ingens ianitor[p] antro

a Herculẽ. de his uide ſupra eod. hoc lib. uer. 122. ubi eorum hiſtorias & fabulas annotaui.
b Cerberum intel.
c Hercules. ſ. qui iuſſa Euryſthei, perpurgato iam Augiae ſtabulo, confectaq. hydra, ad inferos deſcendiße fertur, Cerberumq, tricipitem abduxiſſe. d Homer. Il. 88.
e Pro ſella regia hic accipitur, in qua ſedentes reges ius dicunt. Dictum uolunt, quaſi ſolidum, quod olim reges in thronis ligneis & quibusdã quaſi armarijs ob corporis ſui tutelam ſedere conſueuerint. Aſper gram. per antiſtichon ſic appellatum putat, quaſi Sedium: ut ſella, quaſi ſedda. Alias multas habet ſignificationes, quas aliunde petes. f Ditis ſiue Plutonis, inferorum regis. g Ad ſuperos ab inferis.
h Theſeus, & Pirithous, quorum hic Iouis ex Dia, Ixionis coniuge; ille, Aegaei Athenarum regis & Aethrae filius fuit.
i ipſius Charontis. non enim coniungendum eſt, Dominam Ditis.
K Ab illicito.
l Sibyllae epitheton, longe petitum: ab Amphryſo ſ. Theſſaliae flu. ubi, a Phoebo, cuius ſacerdos erat, de concubitu ſollicitata fuiſſe dicitur. Vide fabulam apud Ouid. l. 14. In pr. l. 3. Georg. Apollinem, uocat Paſtorem ab Amphryſo: quod Admeti, Pheriorum regis, pecus paui ße diceretur.
m Reſpondet Sibylla ad impietatis exempla poſterius enumerata, ut, priuſquam ad priora ueniat, periculorum ſecurum reddat Charontem, & iniuriae metum eius animo eximat.
n Reſpondet ad id, quod Charon de armis obiecerat. Atque hinc patet, quod & ſupra monui, inferos arma & gladios formidare. Proinde Sibylla, ut a ferro ſecurum reddat Charontem, ait nil eſſe, quod ſibi metuat ab Aeneae ſtricto gladio.
o Per nos ſ, qui huc eo conſilio non uenimus, ut haec regna turbemus.
p Cerberi periphraſis, qui ſupra Tartareus cuſtos dictus fuit. Erat autem canis triceps, cauda draconis.

Aeternum[a] *latrans exsangues terreat umbras:*
Casta[b] *licet patrui*[c] *seruet Proserpina*[d] *limen.*[e]
Troius Aeneas pietate insignis, & armis,
Ad genitorē,[f] *imas Erebi*[g] *descendit ad umbras.*
Si te nulla mouet tantae pietatis[h] *imago:*
At ramum hunc (aperit[i] *ramū, qui ueste*[k] *latebat)*
Agnoscas.[l] *tumida ex ira tum corda residunt.*
Nec plura his.[m] *ille admirans uenerabile donum*
Fatalis uirgae, longo post[n] *tempore uisum,*

a *Enallage part pro, Aeterne, seu perpetuo: aduerbio in nomē commutato.*
b *Ideo & ei casta iuuenca sacrificabatur, ut Pomp. Laet. notat.*

c *Plutonis, qui Iouis, patris Proserpine, frater germanus erat.* d *Haec Iouis & Cereris filia fuisse creditur, ac in Sicilia a Plutone patruo suo rapta fuisse. Quam rem 3. libris elegantissime descripsit Claudian. poeta peregregius: item Ouid. 4. Fast. ac Cic. Ver. 4. diserte & compendio complexus est.*

e *Domum, synecdochicῶς.*

f *Sub. Visendum.*

g *pars est inferorum, ubi sedes eorum, qui bene uixerunt.*

h *Pietate n motus ad inferos descendit Aeneas, ut supra dictum.*

i *Profert, aut detegit per Aeschrologiam.*

K *Qui sub ueste Aeneae occultatus erat. Ceterum totus hic locus nil aliud signare uidetur, quam ut, qui se dedunt contemplationi rerum diuinarum, a dolo ac omni iniuria debeant esse alienißimi. Neque enim, ut tres illi heroes, paullo ante nominati, ad uim faciendam uenerat Aeneas, sed patris inuisendi caußa. i. ad philosophandum de reb. diuinis: quo inde aduersus mundum, carnem & uitia mortalia armatus instructusq. esset. Aperit ergo sub ueste latentem ramum. i. sapientis animum, quo intelligatur rerum suarum destinatus scopus, ad quem nemo citra sapientiam & Dei uoluntatem, quā hic Fatalem uirgam appellat, peruenire potest.*

l *Aliud pietatis in deos argumentum Charontı hic proponit, quo agnito, nihil sit, quod uereatur amplius.*

m *Sub. dicta fuerunt.*

n *Tandem post multos annos conspectum. nam fato destinatis datur dumtaxat, alÿ nemini. Quod hic satis innuit Charon, cum Longo post tempore sibi uisum ramum, ait, indicans simul sceleratorum illo penetrantium uberrimam messem esse.*

Caeruleã [a] aduertit puppim, [b] ripaeq. propinquat.
Inde alias animas, quae per iuga [c] longa sedebant,
Deturbat, laxatq. [d] foros: [e] simul accipit alueo [f]
Ingentem Aenean. gemuit [g] sub pondere cymba
Sutilis, [h] & multam accepit rimosa [i] paludem. [k]
Tandẽ [l] trans fluuium incolumes uatemq., [m] uirũq.
Informi limo, glaucaq. [n] exponit in ulua.
Cerberus haec ingens latratu regna trifauci [o]
Personat, [p] aduerso [q] recubans immanis in antro.
Cui uates horrere [r] uidens iam colla [s] colubris,

a Caeruleus color, γλαῦκος Graec. dicitur, ex albo, & uiridi mistus, in flauum nonnihil tẽdens. Unde Horat. a coloris affinitate Tibrim Flauũ nuncupauit: noster hic poeta eundem caeruleum & glaucum. l. IIX. u. 65.
b Nauim; synecdochicῶς. c Remigum in nauibus sedilia, Graece ζύγα, Transtra alio nomine dicta. d Multitudine enim remota, quasi laxantur spatia. e Nauium tabulata, uel loca in naui apertiora, inter quae perambuletur. f Per Synaeresim, contrahendo syllabas in spondeum. Alueus autem hic pro nauicula Charontis, aut cymba accipitur; allusione forsan facta ad uasa illa uiminea, in quibus aliquid reponi solet. Nam & infra cymbam hanc Sutilem fuisse canit: quod non temere posuisse Virgil. existimo. g Intexta: ex quo fragilem fuisse innuit. h Homer. Il. 62. Metaphoricῶς gemitum cymbae tribuit. i Rimas agens hausit multum aquae palustris. K Synecdochicῶς, pro parte palustris aquae.
l Difficultatem in transiiciendo innuit, & quidem cum periculo coniunctã: quare aptissime subiungit, Incolumes eos expositos fuisse in ulua.
m Polysyndeton, Aenean scilicet, & Sibyllam.
n Quem colorem, Nigidius, a Latinis caesium, siue potius caelium nuncupari tradidit, ex albo, & uiridi mistum, ac in flauum nonnihil tendentẽ.
o Ex tribus eius faucibus prodeunte: etsi Hesiod. eum πεντηκοντάκοντα appellet in Theogo.
p Transitiue, usurpat hoc uerbum: sed uenuste.
q Opposito, obiecto, atque e regione sito antro, ut apud Cic. lib. I. de diuinat. accipitur: Eodemq. inquit, equo aduersam ripam conscendit. Etsi aliter alij hunc locum exponant.
r Hispida, aspera, atque terribilia esse. Pilos enim serpentinos habebat Cerberus.
s Fingit enim pro pilis habere serpentes.

Melle

Melle soporatam,[a] *& medicatis frugibus offam*[b]
Obijcit. ille, fame rabida tria guttura pandens,
Corripit obiectam, atque immania terga resoluit
Fusus humi, totoq.[c] *ingens extenditur antro.*
Occupat[d] *Aeneas aditum, custode sepulto;*[e]
Euaditq.[f] *celer ripam irremeabilis*[g] *undae.*
Continuo[h] *auditae uoces, uagitus*[i] *& ingens,*
Infantumq. animae flentes in limine[k] *primo:*
Quos dulcis uitae exsortes, & ab ubere[l] *raptos*
Abstulit[m] *atra dies, & funere*[n] *mersit acerbo.*

a Temperatam herbis ad somnum inducēdum, papauere, et simile mistis. b Offā grāmatici uocāt, massam ex porcinis carnib. cōfectā, quā facere ex mediocri intestino a Lucanis didicerāt Romanae mulieres Atq. hinc Offa porcina Μάζα, a Graec. appellatur, cibarium s. ex frustis panis, pingui iure, & liquamine perfusis; etsi etiam ex frustis carnis, caseo uetere, pipere, & cinnamomo conditis, fieri consueuerit, ut adhuc apud nostrates caesis porcis usus obtinuit, nullo tamen adhibito caseo. c Metalepsis: uastitatem molis intelligit: ut & de Polyphemo lib. 3. dictum est. d Prior inuadit. Indicat intrepidam celeritatem in inuadendo ulteriorem ripam, priusquam sopitus canis expergisceretur. e Auxesis, i. dormiente, sine pulsu, i. motu. f Trāsit ad ripam irremeabilis fluuij. Est autē ellipsis praepositionis, In. g Per quā reditus ad superos nulli pateat, ita ut, qui semel transmiserit eā, perpetuo ibi sit manendum: aut (ut poetice cū poeta loquamur) per alterutrā portarum diuino permissu redeundum. h Distinguit umbrarum apud inferos loca, in quib. pro uitae cuiusq. ratione, & meritis diuersa animorū genera discriminat. Neq. uero ita turbato, confusoq. ordine singula ptingit, ut Hom. quin aliquando ad recreandū legentis animum narrationi nonnihil inhaeret. i Infantib. quod in uita consuetum uagire, nunc quoq. in morte eū uagitū tribuit, tāquā studiū aliquod, quo uiui delectabantur, lucis nondum gustata dulcedine. K Prima regione, ponit infantes, quod immatura morte, e medio sublati, lucis nōdū gustata dulcedine, decesserint. l Paroemiacōs, ut A nutricis lacte, A teneris unguiculis, Ab incunabulis; pro, Ab ipsa statim infantia. m Mors tristis, eoq. magis, quo immaturior. Secus ille, qui censuit, optimum non nasci, aut certe quamprimum mori: existimans, nullam in uita hac, quae tandem cum morte commutāda sit, esse dulcedinem, aerumnarum uero quamplurimum.
n Pathos, ab immatura morte.

a Anastrophe: pro, iuxta hos: & Ellipsis uerbi, Auditi sunt, uel Visi uel similis. Secundo loco igitur collocat, eos, qui insontes morte multati fuerant; eo quod proxime ad infantium innocentiam accedant.

Hos iuxta,[a] falso[b] damnati crimine mortis.
Nec uero hae sine sorte[c] datae, sine iudice sedes.
Quaestor[d] Minos[e] urnam mouet. ille silentum

b Qui falso intentato crimine damnati, culpae exsortes perierunt: cuius rei exempla historias peruoluentib. plurima se offerunt.

c Eleganter sortes in iudicio infernali nominat more Romano, apud quos a iudicib. sortes ducebantur, & quae prima dica ex urna prodibat, prima iudicabatur. Unde factum, ut sortes, inter alia significata, pro iudicum suffragijs, uel ore editis, uel in urnam missis, accipiantur.

d Qui iudicijs publicis apud ueteres Rom. praeerat, Quaesitor dicebatur, & per syncopen Quaestor, a uerbo Quaerere, quod erat, diligenter de crimine inquiri curare, ac postea legib. uindicare: proprium iudicis & magistratus, cum Inquirere, quorumlibet fuerit, ut ex Cic. manifestissimum est. Hunc quaesitorem aliquando pretorem, aliquando quaestionis iudicẽ Cic. uocat: a quo iudicib. Romanis in subsellijs sedentib. ternae tabellae dabantur, quarum unae A, littera notatae, absolutionem: alterae; C, condemnationem: tertiae, quib. N. L. inscriptae erant, ampliationem significabant. Quẽadmodum apud Graecos, θ condemnationis: T, absolutionis: Δ ampliationis fuisse notam, Ascon. Pedianus auctor est: cuius rei hanc fuisse originem refert Isidor. quod in bello caesos Graeci, cum suorum numerum recenserent, littera θ notarent, tamquam aduerso pectore telum gerentes: incolumes uero ac superstites, littera T. In grauib. igitur caussis hac tabellae, uel in cistam, uel in urnam mittebantur: a quarum numero uel salus rei, uel capitis periculum pendebat. Unde & hae sententiae, quod uoce non ferebantur, sed tabellis in urnam coniectis, Tabellariae dicebantur. Haec ea re latius aliquantulum tractaui, ut quam apte Romanorum iudiciorum consuetudinem, sub Minois infernalis iudicis persona, hic celebret poeta, intelligas.

e Fuit hic Iouis filius, posterioris Minois, quem supra a Cocali filiabus interemptum narraui, pater. Hunc Pluto, quia consilio, prudentia & iudicio reliquis praestabat, umbrarum apud inferos iudicem constituit, Rhadamantho quoque & Aeaeo additis. quod summa iustitia in terris sua quisque regna gubernassent.

Conci-

Conciliumq.[a] uocat, uitasque,[b] & crimina discit.
Proxima deinde tenent maesti[c] loca, qui sibi[d] letũ
Insontes peperere manu, lucemq. perosi
Proiecere[e] animas quam uellent aethere[f] in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores.[g]
Fata[h] obstant, tristiq. palus innabilis[i] unda

a Egregie Romanorũ iudiciorum sollemnitatem in Minoe hic depingit Virg. nam cum, cõciliumq. uocat, ait, iudicum electionem, & detentionem ei dat: cum Quaesitorem adpellat, tamquam praetor sit rerum capitalium, questionis iudicem facit: cũ urnam nominat, sortitionem ei dat: cum uero, uitasq. & crimina discere eũ canit, facinorum cognitionem, legumq. uindictam tribuit. Ex Ascon. Ped. b Omnis anteactae uitae, tamquam ex Iouis dipthera, delicta cognoscit. c Eum habitum umbris affinxit poeta, quo e rebus humanis decessere. Maestos ergo ob mortis caussam accipio: etenim nulla scelerum conscientia freti, sed solo praesentis uitae taedio ex acceptae iniuriae nimio dolore nato, manum sibi intulere. Oblique notat Catonem Vticensem, Brutum, Lucretiam, & si qui alij uitã abijcere, quã turpitudine aut ignominia deformati uiuere, maluerunt. d Nõ ita accipiẽdus est hic locus, quasi Virg. horrendum ac nefariũ illud scelus approbet: sed ut locũ monstret in quẽ id genus hoĩes, hinc emigrent. Etenim nisi, rerum naturae opifex ille & architectus admirabilis, his nos corporis custodijs liberauerit, ad caeleste eius domiciliũ aditũ habere non possumus. Hac quippe lege creati sumus, ut ex hac machina opificis prudentiã admirantes, uolũtati eiusdẽ pareamus, tandemq. aliquãdo nos maximis eius beneficijs dignos, aut saltẽ nõ indignos demõstremus. Quare pijs omnibus animus in corporis custodia tamdiu retinendus est, donec iussu eius, a quo datus fuit, reuocetur, quasi diuina uirga, ad suũ principiũ: ne munus humanũ a Deo adsignatum, ut ĩquit Cic. defugisse uideamur. e Abiecere, ceu uile quiddam. f In hac uita: nam Aetherẽ uocat nostrũ habitaculum, cõparatione inferorum Altũ uocat S. g Mala, quib. uita cõis est obnoxia. h In Carp Fas obstat: in quinq. alijs uet Fata obstant, Pier. singulas paene huius uersus uocelas, uarie legi ostendit. i Sic 2. uet. exempl. quae sunt apud Aldũ. Alij, Inamabilis: ut H. St. Gellio ac Macrob. auctorib. cõfirmãtib. idẽ 3. s. l. & quarto Carp. Vnde miror Fabricium hanc lectionẽ in uet. s. l. reperiri, negare Videtur aũt. si Innabilis legamus per expolitionem prioris Fata obstannt, caussam reddere: quasi ea re exitus inde negetur, quod uidelicet nauigabilis non sit illa palus: & proinde siue fas siue fata obstare.

Alligat.

Alligat,[a] *& nouies*[b] *Styx interfuſa coercet.*
Nec[c] *procul hinc partẽ fuſi mõſtrantur in*[d] *omnem*
Lugentes[e] *campi.*[f] *ſic illos nomine dicunt.*
Hic, quos durus amor crudeli tabe[g] *peredit,*[h]
Secreti[i] *celant calles,*[k] *& myrtea*[l] *circum*
Silua tegit: curae[m] *non ipſa in morte relinquunt.*
His Phaedrã,[n] *Procrinq.*[o] *locis, maeſtãq. Eriphylẽ*

a *Obſtringit, impedit.*
b *Numeri additione τὸ ἀδύνατον amplificat: innuẽs impoſſibile eſſe ad ſuperos remeare. Iam uero, quod de nouem orbibus caeleſtib. hic philoſophatur Ser. ſi cui placet, is inde petat. Mihi certe eorum doctrina magis hic probatur, qui nouenarium numerum a ueteribus pro qualibet multitudine uſurpari ſaepenumero ſolitum tradidere: ut, ἐννεακέντρον, pro duobus aculeis; ἐννεάδεσμος, pro, πολύδεσμος. Vnde & Muſis dicatus fuit hic numerus, auctore Euſtathio in praeconum Enneade, Iliad. 2.*
c *Tranſitio ad quartam regionem, quae eorum eſt, qui amoris aeſtu necem ſibi conſciuerunt.* d *Oſtendit plures eſſe, in quibus libido dominatur.*
e *Campi lugentes, eorum ſedes, qui amoris impatientia perierunt.*
f *Sic dicti a luctu, per tropum, quod illi, qui propter turpem, foedamq. libidinem, ſibi manum intulere, miſere ibi crucientur.* g *Metaphora a corpore ad animum.* h *Alij, Peremit.* i *Ab alijs ſecluſi, & ſeparati.*
K *Viae callo perduratae: uide pag. 387. & l. IX. infra: Rara per occultos ducebat ſemita calles.* l *Myrtus Veneri ſacra: unde hic amantibus myrteam ſiluam tribuit, poſt quam lateant.* m *Amores intel. ſeu curas ex amoribus natas, quibus marceſcunt praeteritae libidinis recordatione.*
n *Phaedra, Minois ex Deucalione neptis, aut, (ut Aſclepiadi placuiſſe uideo) poſterioris Minois filia, Theſeiq. uxor, quae cũ forte uetito Hippolyti priuigni amore capta ad cõcubitũ eũ ſuũ adducere non poſſet, amore in calũniã mutato, apud patrẽ eũ detulit, multa de priuigni audacia, et temeritate queſta, Troezene ſe inceſti ab eo interpellatã, uix illius euaſiſſe uim: iniuriã ulciſceretur maritus, cuius torũ fallere noluiſſet. Qua re uidens Hippolytus patrẽ nouercae dolo perſuaſum, de occidẽdo filio cogitare, cõſcenſu curru, fugit extra patriã: ſed cum phocae, quae in litus exierant, equorũ, & rotarum ſtrepitu perterritae, magno ſe ĩpetu in mare praecipitarent, uiciſſim exterriti equi fruſtra obluctãte Hippolyto currum per ſcopulos, & ſaxa traxerunt, iuuenẽq. loris ĩplicitum diſtrahẽdo in uarias partes occiderunt. Quo mortuo, calumnia forte quadã detecta, Phaedra ſuſpendio mortẽ ſibi quaeſiuit.* o *Hae duae ſequentes ipſae ſe nõ interfecerunt, ſed prima a marito ſuo, altera a filio, trucidata eſt.*

Crudelis nati[a] *monstrantem*[b] *uulnera cernit,*
Euadnenq.[c] *& Pasiphaen.*[d] *his Laodomia*[e]
It comes, et iuuenis quondã, nũc femina Caeneus,[f]
Rursus & in ueterem fato reuoluta figuram.[g]
Inter quas Phoenissa recens a uulnere Dido
Errabat[h] *silua in magna. quam Troius*[i] *heros*
Vt primum iuxta stetit, agnouitq. per umbram
Obscuram,[k] *qualem*[l] *primo qui surgere mense*
Aut uidet, aut uidisse putat per nubila lunam;

a *Alcmeonis f. cui pater ad obsidionẽ Thebarum profectus, id praeceperat, quod se Adrasto, uel, (ut alij) Polynici prodidisset. Vide latius hac de re Diodor. & Didymum, qui paullo aliter ex Asclepiade hanc fabulam refert.* b *Pathos, ab attestatione.* c *Haec Martus ex Thebe, uel, (ut alij) Phylaei ex alia muliere filia, Capaneum, maritum suum, ad Thebas fusum, perdite a se adamatum, tam effuse doluit, ut, eiusdem morte audita, protinus stupore diriguerit.* d *Haec, cum Minois uxor esset, Tauri tamen amore adeo flagrauit, ut sine eo nusquam esse uideretur, ut supra monui.* e *Haec, Acasti, & Laudotheae filia, Protesilai uxor fuisse, ac tam perdite maritum amasse dicitur, ut, occiso eo, ipsa amplius superesse noluerit, simulq. a dijs petierit semel eius uidere umbram, antequam moreretur: quod consecuta, in illius amplexib. animam efflauit. De hoc uide ep. Hero. Ouidij.* f *Huius est apud Ouid. l. 12. Met. fabula elegans, ubi in auem mutatur. Elati filius fuisse traditur, a prima aetate puella uenustissima forma: adeo ut Neptunus, pro concubitu, quod peteret illi polliceretur, petensq. ipsa, ut in uirum mutaretur, ac inuulnerabilis esset, utrumque consecuta est. Ceterum, cum postea suis donis, uirtutibusque abusus, eo superbiae deuenisset, ut, contẽptis dijs, Lapithas, quib. imperabat, per hastam suam iurare coegisset, Iuppiter ira motus, Centauris ei immisit, quibuscũ diu, multumq. conflictatus, tandem arborum, stipitumq. nimbo ita oppreßus fuit, ut in terram uiuus deijceretur, ibiq. sic interiret. Expeditioni Argonauticae interfuisse traditur, etsi alij Coronin, eius filium, non ipsum Caeneum ibi adfuisse uelint. Higyn. auctor est, ipsum sibi necẽ cõsciuisse. Vide Ho. Il. l. 1. ubi Nestor eũ recenset inter eos praestantissimos duces, quibuscum ipse familiariter uixerat.* g *Pro, Sexũ. bis n. sexũ mutasse dicitur.* h *Recte Errabat; quod iniussu Proserpinae, (quae flauum crinẽ nondum amputauerat, ut in fi. l. 4. Aen.) e corporis custodia emigrauerat.* i *Aeneae periphrasis, per copiam.* K *s. recenti morte.* l *Comparatione, a natura, aut certe imagine, lunae nouae leuiter per nubes sublucentis, exponit qualis assistẽti Aeneae uisa fuerit Dido Phoenissa.*

Demisit lacrymas,[a] dulciq. affatus amore est;
Infelix[b] Dido, uerus mihi nuncius[c] ergo
Venerat exstinctam,[d] ferroq. extrema secutam?
Funeris[e] heu tibi caussa fui? per sidera iuro,
Per superos, & si qua fides[f] tellure sub ima est,
Inuitus, regina, tuo de litore[g] cessi.
Sed[h] me iussa deũ,[i] quae[k] nũc has ire per umbras,[l]
Per[m] loca senta[n] situ cogunt, noctemq. profundam,
Imperijs egere suis. nec credere[o] quiui,
Hunc tantum[p] tibi me discessu ferre dolorem.
Siste[q] gradum, teq. adspectu ne subtrahe nostro.

a *Pathos, ab animi habitu.*

b *Vltro se statim apud Didonẽ incusat Aeneas, quasi caussã mortis illi, propter subitũ ex Africa discessum praebuerit: Vlysses uero Odys. λ. Aiaci se excusat, ac benigniter appellando, nullis parcens laudibus ad animum praeferocem deponendum, & colloquium eum inuitat.*

c *Huius nuncij nusquam, quod sciam, meminit Virg. nisi forte ad illa Mercurij uerba referas, lib. 4. uers. 564.* d *Sub. te fuisse: quod sequitur, synonymiae expolitio est.* e *Mortis: Pathos a caussa.*

f *Apud inferos enim promissa non habent exitũ.* g *Regno Carthaginis.*

h *Purgat se, excusans discessum suum a necessitate: q. d. si putassem meum discessum tibi caußam necis futurum, fortassis etiam deorum imperium saluti tuae posthabuissem.* i *Syncope.* K *Confirmat ab aequali exemplo praesenti, ac fatali neceßitate.* l *Inferorum tenebras, quas amplificat, cum eas, Loca senta situ, uocat.* m *Egregie exaggerat praesentem diffidultatem, expolitione a natura locorum.* n *Squalida. S. Ego malim exp. Horrida: motus illo Ter. loco in Eun. act. 2. sc. 2. ubi Sentum, & squalidum coniungit: hoc, ad sordes, illud, ad horrorem referens. adeo ut hic non dubitem exponere Loca senta situ, ea, quae sunt squalore horrida. Etenim sitas proprie, caries, mucor, & quiuis squalor, quo parietes educi solent, dicitur: Sentum, aut a sentis, id est, spinis, quod a tangentibus sentiantur, grammatici deducunt. Haec cũ scripsissem, obseruaui Seruium in eo Terentij loco, Sertum legere, non Sentum; explanantem illud lib. 3. Aen. Consertum tegmen spinis.* o *Spectat hoc ad rei ignorantiam excusandã, quare culpa caruisse uideri debeat.* p *Vt ex eo necẽ tibi ipsa consciſceres.* q *Abibat enim, ut irata. Vnde iubet consistere, Inuitans ad familiare colloquium: qua in re Homericum Epilogum reddit Odys. λ. ἀλλ' ἄγε δεῦρο ἄναξ, ἵν' ἔπος, καὶ μῦθον ἀκούσῃ Ἡμέτερον.*

Quem

Quē[a] fugis? extremū fato[b] quod te alloquor, hoc est.
Talibus Aeneas ardentem,[c] & torua[d] tuentem
Lenibat[e] dictis animum, lacrymasq.[f] ciebat.[g]
Illa solo fixos oculos auersa[h] tenebat:
Nec magis[i] incepto uultum[k] sermone mouetur,
Quam si dura[l] silex, aut stet Marpesia[m] cautes.
Tandem proripuit[n] sese, atque inimica refugit[o]

a Emphaticῶs, significat se ei olim amicissimum, dum Carthagine esset, fuisse.

b Cui nimirum diuorū uoluntate descendendi ad inferos incubuerit necessitas, ad quos non sit amplius rediturus. Quapropter extremum eius conueniendi habitura sit copiam. c Eadem adhuc ira inflammatam, qua ob illius fugam uita se spoliarat. Nunc iram a signis indicat, cum torue adspicientem fingit.

d Enallage part. pro, torue. e Pro, Leniebat: antique.

f Mirum profecto, quid sibi uelit hic locus, ubi uidetur uelle dicere Virg. Aeneā Didoni dulcis consuetudinis cōmemoratione lacrumas excussisse: hoc porro qui praestare potest, quin uultū auditoris sermone suo moueat, dubium non uidetur. Voluerunt quidem his uerbis significari, ipsum sibi Aeneam lacrumas ciuiße, Didonis in se beneficiorum recordatus: quod sane aptius conuenire dicebatur, nisi sequeretur, Nec minus Aeneas, c.p. iniquo, Pros. lacrumans longe, &c. Quod mehercle Aeneae in lacrumando uices innuit. Nil iam definio, satis habens studiosis cogitandi, exercendiq. ingenij materiam suppeditasse.

g Id est, Ciere poterat. nec tamen illam placauit. S. Aut, Ciebat sibi: ut quibusdam placere uideo. quod mihi quidem cum seq. non conuenire uidetur: cum sequatur, Prosequitur lacrymans longe & miseratus euntē est: de Aenea uicissim lacrymas fundente.

h Constituunt nonnulli hic hypallagen: mihi uero uenustior, ea omissa, uidetur oratio.

i Amplificatio obstinati animi, comparatione peruenusta.

K Poetice; pro. Vultu. l Epitheticῶs, inexorabilem significat fuisse.

m In Paro insula, una Cycladum, mons saxeus est, Marpessus dictus, unde Parium marmor effoditur. Hunc scite usurpat poeta, pro, quouis saxeo monte, ut Didonis animum pertinacem, ac inexorabilem fuisse demonstret: cuiusmodi & Adamantinum, & Ferreum, aut etiam Corneum dicimus.

n A conspectu Aeneae fugit: huius sequitur expolitio.

o Ex Homer. Odys. λ. ubi Aiacis umbra Vlyßis conspectum fugit.

In nemus

In nemus[a] *umbriferum; coniux ubi pristinus*[b] *illi*
Respondet[c] *curis, aequatq.*[d] *Sichaeus*[e] *amorem.*
Nec minus Aeneas, casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrymās[f] *lōge, et miseratus euntē est.*
Inde[g] *datum*[h] *molitur*[i] *iter: iamq. arua tenebat*
Vltima, quae bello clari secreta[k] *frequentant.*
Hic illi occurrit Tydeus.[l] *hic inclytus armis*
Parthenopaeus,[m] *& Adrasti*[n] *pallentis*[o] *imago.*

a *Tenebras intell. quas Ho. in Odys. λ. ubi Aiacē alloquitur Vlysses, uocat ἔρεβον κατὰ τεθνειώτων i. caliginē mortuorū.*

b *Prior maritus, quē l. 1. Aen. Pygmalionis insidijs interceptum, perijsse dixi.* c *Par est mortis similitudine: uterque n. ferro perijt ante diem. S.* d *Pari eam affectione diligit. S.* e *Sichaeus eius maritus.* f *Concludit affectib. ab habitu, quibus consuetum suum ergo Didonem testatur amorē.* g *Transitio ad ultimam inferorum regionem, quā claris ducib. uirisq. illustrib. fortiter pugnando caesis attribuit.* h *Ratione fati, aut oblatū fortuito.* i *Periphrasis, sed carmini peculiaris: q. d. Pergit coeptum iter facere.* K *Vt supra, Secreti celant calles: q. d. A reliquis propter uirtutes heroicas, & fortitudinem, semota, ac separata.* l *Oenei Aetolorum regis filius, a Menalippo bello Thebano, grauiter uulneratus, haud multo post, exsorpto Menalippi per Amphiaraū obtruncati, cerebro, furore agitatus, interijt. Historiam uide apud Hom. Il. v.* m *Diodor. l. 5. hunc Minalionis, & Atalātae fuisse filiū ostendit. Alij, Milanionis, & Menalippae: nōnulli, Atalantae, & Meleagri: quidam uero Martis. & Menalippes fuisse filium tradunt. Vtut est, iuuenis admodum impiger fuisse dicitur, qui cum Adrasto ad bellum Thebanum profectus, posteaque cum inde re infecta discessisset Adrastus, una cum eo reuersus, ad bellum Troianum se cum auxiliaribus copijs contulit, ac ibi fortiter pugnando occubuit. Vide Stat. l. 4. Achil. & Propert. lib 1. el. 1.* n *Thelaonis, & Eurynomi filius fuit Adrastus, prius Sicyonis, deinde Argiuorum rex; Tydei, et Polynicis socer, qui ob iniuriam genero illatam Thebanis bellum intulit, in quo alijs uario casu fusis ducib. ipse cum paucis domum reuersus fuit. Priamus Nemesi delubrum dedicauit, quam de se Adrastiam uocauit, auctore Strab. l. 13. & Antimacho poeta ueteri, cuius uersus a Suida citantur. Auctor est Herodotus in Terpsichore, Adrastum, regno Argiuorum pulsum, Sicyonem ad Polybum auum maternum fugisse; ibiq. mortuum, humo fuisse mādatum.* o *Hypallage; pro, Vmbra pallida Adrasti.*

Hic

Hic[a] multum fleti ad[b] superos, belloq. caduci[c]
Dardanidae: quos ille omnes longo ordine cernens
Ingemuit,[d] Glaucũq.,[e] Medõtaq.,[f] Thersilochũq.,[g]
Tres[h] Antenoridas,[i] Cereriq. sacrũ Polyboetem,
Idaeumq. etiam[k] currus,[l] etiam arma[m] tenentẽ.
Circumstant animae dextra, laeuaq. frequentes:
Nec uidisse semel satis est: iuuat usque morari,
Et conferre[n] gradum, & ueniendi discere caussas.
At Danaũ proceres, Agamẽnoniaeq. phalanges[o]

a Commemorat illustres aliquot Troianos, qui fortiter pro patria pugnando in bello occubuerũt, ut s. sub Aeneae persona Troianos celebret, Homeri exemplo, qui Odys. λ. obiter etiam recenset, Graecorum illustrium umbras aliquot. b Pro, Apud superos defleti, ob uirtutem, ac fortitudinem. c Mortui, ab ea Cadendi signif. unde Cadauer, & Cadiua olea. Scal. d Pathos a pietate in suos conciues.

e Antenoris filium, quem Agamemnon interfecit, teste Dicty Cretense. Plures fuere Glauci, de quibus uide Adag. scriptorem, & Athenaeum lib. VII. f Troianus nobilitate clarus hic fuit. Homer. Il. 2. recenset aliũ quendam Medontem, Oilei, et Rhenes filium, illicita coniunctione conceptũ.

g Hunc Homer. Il. φ. ab Achille inter Paeones interfectum canit,

h Homer. Il. 192. i Antenoris filios: plures hi fuere, sed inter alios tres hi, Polybus, Aganor, Acamas, cum Hectore, Polydamante, & Aenea in pugnam descendisse feruntur, ut Hom. Il. XI. canit.

K Geminatum Etiam,, pro duplici Et, posuit.

l Priami enim fuerat auriga. Vnde etiam eum apud inferos curribus se oblectantem facit: praecipue cum postea dicturus sit, Quae gratia currum, Armorumq. fuit uiuis, quae cura nitentes Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos, &c. Huius mentionem quoque facit Homer. Il. ult. narrans Priamum Achillis petentem, cum donis amplissimis.

m Alius fuit Idaeus, praeco Troianus, qui cũ Talthybio suorum iussu pugnam inter Hectorẽ, & Aiacem diremit, cuius meminit idem Hom. Il. VII. & ult. Sed uolens aurigam, non praeconem significare, currum eum, & arma adhuc tenere, fingit.

n Propius accedens cum ijs ambulare, ut fata eorum sciscitetur, quo casu s. & qua fortuna in ea loca peruenerint.

o Phalanges uocat hic agmina peditum: quam uocem Liu. & Curt. Macedonicam esse sentiunt.

Vt uidere uirum, fulgentiaq. arma per umbras;
Ingenti trepidare metu: pars uertere [a] terga,
Ceu quondam petiere [b] rates: pars tollere uocem
Exiguam: [c] inceptus clamor frustratur [d] hiantes.
Atque hic Priamiden [e] laniatum corpore toto
Deiphobum [f] uidit, lacerum [g] crudeliter ora, [h]
Ora, manusq. ambas, populataq. [i] tempora raptis [k]
Auribus, & truncas [l] inhonesto [m] uulnere nares.
Vix adeo agnouit pauitantem, & dira tegentem [n]
Supplicia, [o] & notis compellat uocibus ultro.
Deiphobe armipotẽs, genus alto a sanguine Teucri,

a *Enallage modi, ut in 4. aut 5. uocib. Metaphora etiam est a re militari sumpta.*

b *Graecorum ad naues fuga in expugnatione propugnaculi refertur l. 2. Il. sed multo effusior Hectore insequente, eiusdem operis l. 15. ubi ignis in eorũ naues frustra Aiace caedibus grassante, illatus fuit. Eandem fugam hic conspecto Aenea umbris Graecorum trepidantibus tribuit poeta: etenim pristinum ingenium apud inferos umbrae creduntur seruare.*

c *Vt fit in metu.* d *Imperfectus relinquitur. A spirituum natura, qui nil aliud, quam substantiae incorporeae, sunt, uocis organis destitutae: unde sonum edere non ualent, etsi capita forsan attollere, & in hiatum ora temere diducere, clamitantium instar, posse uideantur.*

e *Priami filium.* f *Qui Helenam duxerat, mortuo Paride. Hunc Dares prodidit, a Palamede ad pugnam egresso, circa fines belli, obtruncatum fuisse. At noster poeta, diuersam historiam secutus est, quam retuli pag. 277. & plerique scriptores uerissimam esse asserunt.* g *Pathos ab habitu, ut est apud Macrob. Sat. l. 4. c. 3.* h *Synecdoche, & Anadiplosis.*

i *Deformia, per Metaphoram.* K *Abscisis, & amputatis aurib.*

l *Adiectiue, pro, Truncatas, & amputatas: cum substantiue Truncus, ea arboris pars sit, quae ramis truncatis, id est, putatis, reliqua superest.*

m *Turpi: ut Ter. Illum ne, obsecro, inhonestum hominem. Aut etiam Indigno: quod indecorum esset, & indignum, regium filium eo modo contruncare, & sanguine foedare.*

n *Tegere conantem: neque enim priuatus manibus tegere poterat.*

o *Tegere supplicia, rara locutio, & sententia, & constructione. Si pro Poenis accipias Supplicia, fortassis aliquid dicere uideberis: ego uero non uerear per tropum exponere, Supplicia, id est, uulnera, quae supplicij loco Deiphobo inflicta erant.*

Quis

Quis tam crudeles optauit [a] *ſumere poenas?*
Cui tantum de te [b] *licuit? mihi fama* [c] *ſuprema*
Nocte tulit, [d] *feſſum uaſta de caede Pelaſgum*
Procubuiſſe ſuper confuſae [e] *ſtragis aceruum.*
Tunc egomet tumulum [f] *Rhoeteo* [g] *in litore inanẽ*
Conſtitui, & magna manes ter [h] *uoce uocaui.*
Nomẽ, & arma [i] *locũ ſeruant: te* [k] *amice nequiui* [l]
Conſpicere, & patria decedens ponere terra.
Atq. [m] *hic Priamides:* [n] *Nihil* [o] *o tibi* [p] *amice relictũ (eſt:*

a Pro, Auſus fuit: Gr. ἠύξατο, ἢ ἠξίωσε; pro, Voluit, uel, Auſus fuit.
b Pro, In te. Emphatice, ac pathetice, ab indigno.

c Non aſſerit eum illa nocte fuſum, ſed famae dumtaxat rumore, quo occubuiße ferebatur, motum, ſe κενοτάφιον poſuiße, omniaq. iuſta perſoluiſſe.
d Retulit: ſimplex pro compoſito. e Quae omnis generis hominum multitudine conſtabat. f Intell. κενοτάφιον, quod erigi ſolet ijs, quorum corpora haberi non poterant. g Pro, Rhoeteio; ut ſupra lib. IV. Cineri promißa Sichaeo; pro, Sicheio, pag. 401. In Rhoeteio autem litore Aiacis Aſylum fuiſſe, ut in Sigaeo Achillis, dicitur.
h De hac ueterum conclamandi conſuetudine ſaepius iam dixi: proin Indicem libri conſule, ex quo omnia loca doceberis. Pag. 413. nonnihil obiter hac de re dictum eſt.
i Non ipſa quidem arma, ad quae obtinenda, urbe capta, incenſaq. penetrare non potuit: ſed armorum fortiſſimi uiri inſignia picta, quae uerorum uicem praeſtabant.
K Tuum corpus. Sic uerſic. 362. ſupra, Nunc me fluctus habet &c. Graecorum more corripuit uocalem longam in fine, ſequente breui ſyllaba, ut in Bucol. Et longum formoſe uale, uale, inquit, Iola. Lib. 3. Aen. ſimili modo diphthongum corripuit: ut, Inſulae, Ionio in magno.
l Quo minus abſolutum forſan officium praeſtiterit, facultatem excuſat: q.d. nuſquam potui in tanta caeſorum ſtrage, cadauer tuum inuenire, ac patrio ſolo condere, ob hoſtium importunitatem.
m Al. Ad quae Priam. &c. quo modo duos ſ. l. habere uidi.
n Ellipſis uerbi, Reſpondit, aut ſimilis: Antonomaſia quoque eſt in Priamides, pro Deiphobo.
o De funeralium, iuſtorumq. officio, ſcrupulum Aeneae eximat, ut ad ſequentia attentiorem reddat.
p Pro, A te relictum.

a Quia cõſtituto tumulò manes uocaue rat, ut paullo ſupra uidere potes. b Enallage perſonae; pro, Mihi amico tuo.

Omnia [a] Deiphobo [b] ſoluiſti, [c] & funeris [d] umbris.
Sed me fata [e] mea, & ſcelus [f] exitiale Lacaenae [g]
His merſere [h] malis. illa haec [i] monumẽta reliquit.
Namq., [k] ut ſupremã [l] falſa [m] inter gaudia noctem
Egerimus, noſti; & nimium meminiſſe neceſſe eſt:
Cum [n] fatalis equus ſaltu [o] ſuper ardua uenit
Pergama, [p] et armatũ peditẽ grauis [q] attulit aluo. [r]

c Recte Soluiſti; Superſtites enim mortuis iuſta funebria debent. Vnde, cum Aeneas iura manium Deiphobi religioſa praeſtiterit, apte reſpondet umbra nihil ab eo relictum, aut omiſſum eſſe, quod factum oportebat.

d Non funeri, ſed umbris funeris. non enim funus ibi potuit eſſe, ubi nec cadauer fuerat. Vnde uiciſſim manifeſtum eſt, Funeris umbras, pro cadaueris, & defuncti, & uita ſpoliati corporis umbras eum intelligere.

e Quorum uigore factum fuit, ut Helenes inſidijs in haec mala praecipitaret. f Haec Deiphobi narratio pugnare uidetur, cum illis 22. uerſic. lib. 2. Aeneid. uerſ. 567.

g Laconicae, ſeu Spa.tanae: per antonomaſiam.

h Metaphora ab aquis, & in ijs fluitantibus.

i Δακτικως intell. monſtrat enim truncata membra, quibus ceu monumentis pernicioſae coniugis debeat admoneri.

K Breuis, & nulla rei narratio, tempori, perſonaeq. accommodatiſſima.

l Hanc Val. Flac. Duricam noctem appellat, qua ſ. Durateus equus armatos in urbem Troianam effudit, qui reliquis e Tenedo ſoluentibus portas aperirent, urbemq. exſcinderent.

m Quippe perſuaſi abijſſe hoſtes, & patram omni obſidione liberatam, cum tamen paullo poſt hoſtium inſidijs dolis occuparemur. Ex lib. 2. Aen. pete hiſtoriam, ſi quid amplius requiras.

n Exponit, per expolitionem, quam dixerit ſupremam noctem.

o Alluſit ad uiui animantis naturam, ſubindicans eius fuiſſe machinam, ut integros prope muros tranſilire potuerit: alioqui non ignorabat Deiphobus, diruta moeniorum parte, equum fatalem in urbe pertractum fuiſſe.

p Troiae moenia: quae peculiariter hoc uocabulo deſignari, iam ſaepe monui.

q Metaphora, a praegnantib. quae fetu grauidae uterum geſtant.

r Sic antea lib. 2. Aeneid. uerſ. 238 Feta armis. Ca p. Alueo: unicus Fab. lib. Aluus, habet.

Illa [a] chorum [b] simulans, euantes [c] Orgia [d] circum
Ducebat [e] Phrygias: flammã [f] media ipsa tenebat
Ingentem, [g] & summa Danaos ex arce uocabat.
Tum me, confectum curis, somnoq. grauatum,
Infelix [h] habuit thalamus, pressitq. [i] iacentem
Dulcis, & alta quies, placidaeq. simillima [k] morti,
Egregia [l] interea coniux [m] arma omnia tectis
Emouet, & fidum capiti subduxerat ensem:
Intra tecta uocat Menelaum, & limina pandit,
Scilicet id magnum sperans fore munus [n] amanti,
Et famam exstingui ueterum sic posse malorum. [o]
Quid moror? irrũpũt thalamo. [p] comes additur una
Hortator scelerum [q] Aeolides. [r] dij [s] talia Graijs
Instaurate, [t] pio [u] si poenas ore reposco.

a *Helena s. Lacaena.*
b *Choreã, quasi ipsa choraga esset.*
c *Bacchãtes: a Libero, qui Euã dicitur.*
d *Bacchi sacra, & mysteria: ἀπὸ τῆς ὀργῆς, id est, ira, aut furore deducta uoce.*

e *Tmesis hic est, cum fine praecedentis uersus.* f *Facem, aut funale.*
g *Vt s. late lucem spargeret.* h *Hypallageticῶs, in quo ego s. ea nocte trucidandus conquiescebam miser, ac infelix.* i *Superioris orationis expolitio, rei accommodatissima.* K *Est n. αὐτοκασίγνητος τῷ θανάτῳ.*
l *Ironia perelegans, ut & infra in illo uers. Scilicet id magnum sperans fore munus amanti.*
m *Helena, quae, occiso Paride, Deiphobo nupsit, eius fratri.*
n *A caussis finalib. Vna, ut hoc beneficio pristinum maritum sibi demereret: altera, quae satis friuola erat, eo officio rata taetram adulterij labẽ, & notam deletum iri.* o *Adulteriorum.*
p *Octauo casu; pro, In thalamum.*
q *Pro, Ad omnia scelera.*
r *Vlysses, Aeoli nepos Anticliae filius, quae ante Laertis nuptias cum Sisypho, Aeoli filio, concubuit: unde Vlysses natus, quod ei apud Ouid. etiam Aiax obijcit.*
s *Concludit narratiunculam imprecatione debitae poenae, pro iniuria data. Ecphonesis pathos mouet.*
t *Reddite, seu rependite: alioqui Instaurare, proprie est reficere, atque integrare a uetusto Stauro.*
u *Praemollit uindictam a pio, & aequo.*

Sed[a] te, qui uiuum casus, age fare uicissim,
Attulerint, pelagi[b] ne uenis erroribus actus,
An monitu diuum? an quae te fortuna fatigat,
Vt tristes sine sole[c] domos, loca turbida[d] adires?
Hac uice[e] sermonum, roseis aurora[f] quadrigis
Iam medium[g] aetherio cursu traiecerat[h] axem.
Et fors omne datum[i] traherēt[k] per talia[l] tēpus:[m]
Sed comes admonuit,[n] breuiterq. affata sibylla est:

a Transitio ad interrogandi uicissitudinē, ne ita abrūpatur oratio. Sed quod ea quae rogat otiosa uideantur, & in superioribus narrata, nihil uicissim ab Aenea respondetur.

b Vi tempestatis huc delatus.

c Inferorum loca, Soli inaccessa.

d In quibus sontium poenis, & supplicijs turbantur omnia.

e Dum alterum alter uicißim interrogat, hac uerborum, quae inuicem cedebant, uicißitudine. f Periphrastica conticinij nocturni descriptio. Species quoque prosopopoeiae est, cum Auroram quadrigis, perinde ut Sol uehi fingit, ac lucem terris inducere. g Ex hoc loco colligit Macr. l.1. Sat.c.8. noctem ciuilem a meridie incipere, quemadmodum ciuilem diem a media nocte interdum computari dixi, pag. 496. De dierum initijs multa erudite Gel. lib.3. c.2. Ciuilis diei ratio apud Romanos ita semper habita fuit, teste Var. l. Rer. hum. ut mediae noctis hora eum inciperet, finiretque. Athenienses uero, a Sole occiduo ad eundem iterum occidentem, diem computare, idem auctor est: Babylonios ita partiri, ut Sol exoriens principium, finisq. diei esset. Vmbris meridiem auspicari, & finirire diem: quod quidem nimis uisum sibi absurdum scribit.

h Iam ultra medium noctis erat, apud mortales.

i Concessum ad peruagandum inferos, & Elysii prata.

K Enallage temporis, pro, Traxißent. Notanda autem & locutio, Trahere tempus, i. diem, aut tempus colloquendo transigere.

l Colloquia scilicet, aut sermones, ut supra dixi. Hac uice sermonum, &c.

m Viginti & quattuor horas scilicet.

n Vrget ad abeundum; nam haec nocturna inferorum sacra spatio uiginti & quattuor horarum peragi necesse erat. Vnde, qui huc descendebant, noctu se huc praecipitabant, ac noctu rursum hinc emergebant, ut ex Strab. adnotatum reliquit Chraestomathiae scriptor.

Nox

Nox ruit, [a] Aenea: nos flendo ducimus horas.
Hic locus [b] est, partes [c] ubi se uia findit in ambas.
Dextera, [d] quae Ditis magni sub moenia tendit:
Hac [e] iter Elysium [f] nobis. at laeua, malorum
Exercet poenas, & ad impia [g] Tartara mittit.

a Labitur, & appetit dies: alioqui Nox ruere tum dicitur, cũ imminet, ut alibi in illo uers. Vertitur interea caelum, & ruit Oceano nox, Inuoluens umbra magna terramq. polumq. Illud interim non duxi praetereundum, Ruere, ad pomeridianum apud mortales tempus, referri posse: quo exacto, nox instare dicitur. Quinimmo, si bene consideres memoratam ciuilis diei partitionem, sic, opinor, inuenies: a meridie non noctem statim, sed occiduum tempus, & uesperam appropinquare. b Δεικτικῶς biuium monstrat Aeneae, per quod iter sit ad Elysios campos, & Ditis profunda regna.

c De duplici inferorum uia, uide Platonem in Gorgia. Macrob. lib. 1. c. 14. de som. Scip. & Coel. Rhodig. lib. 22. cap. 6.

d Viarum partitio. Dextra, uergit ad regiam Plutonis, unde in Elysium est diuerticulum; Laeua, in abyssum inferorum, & profunda tartara, ubi sceleratorum animae uarijs poenis excarnificantur.

e Dextrae uiae monstrat diuerticulum, per quod ad Elysios campos eatur.

f Ellipsis praepositionis, In: pro, in Elysium. Est autem Elysium, beatorum animorum, quo corpore exsuti migrare dicuntur, domicilium. Ser. ἀπὸ τῆς λύσεως, id est, a solutione, seu dissolutione corporis, & animi, dictum existimat. Alij, πεδίον ἢ λύσεος dicunt, a profectione; quod, qui recte uitam egerint, eo migrare credantur. Suidas Elysium scibit delubrum apud inferos esse: alij regionem, seu campum tegulis instratum: nonnulli locum quietum, ac summa temperie aeris in Aegypto esse credunt: alij similem locum in Lesbo constituunt hoc nomine dictum. Didym. Od. 4. domicilium quidem heroum esse scribit, sed ita ab Eleutheri cuiusdam religiosissimi hominis filio nuncupatum uult. Vtut est, sunt huiusmodi loca inaccessa: quae Enelysia aliquando dicta fuisse Suid. auctor est. Veteres certe Elysium campum in medio inferorum esse existimarunt. Philosophi eundem in insulis fortunatis collocarunt. Nec defuerunt, qui circa Lunarem circulum, ubi purissimus est aer, eum esse dicerent, quod certe apprime cum sequentibus conuenit, ubi dicitur, Aeris in campis: de Elysio scilicet. Reliqua de his campis beatorum spirituum, uide apud Platonem in Gorgia.

g Vbi puniuntur impij.

a Ellipticῶs, sub. locutus est. orãsne quid succenseat sibi uates, quod colloquio tã longo eos remoretur.

Deiphobus contra:[a] Ne saeui,[b] magna sacerdos:
Discedam; ex̄plebo[c] numerum, reddarq. tenebris.
I decus,[d] i, nostrum, melioribus[e] utere fatis.
Tantum[f] effatus, & in uerbo[g] uestigia torsit.
Respicit[h] Aeneas subito, & sub rupe sinistra
Moenia lata uidet triplici circumdata muro;[i]
Quae rapidus flammis ambit torrentibus[k] amnis
Tartareus Phlegethon, torquetq. sonantia saxa,

b Ne indigne feras, doctissima uates: Sibyllam intel. c Ser. exp. pro, minuam uestrum numerum. Ennij exemplo: Nauibus explebant sese. Quae interpretatio Capro, & Pomponio Laeto placuisse uidetur. Alij alias interpretationes adferunt, quas e Seruio pete. Macrob. l. 1. c. 13. Som. Scip. doctissime de numerorum ratione disputans, hunc locum subtiliter admodum explicate: cuius uerba, ut planior fiat, haec res, obiter adscribenda duxi. Constat, inquit, numerorum certam constitutamq. rationem animas sociare corporib. Hi numeri, dum supersunt, perseuerat corpus animari: cum uero deficiunt, mox arcana uis illa soluitur, qua societas ipsa constabat. Et, hoc est, quod Fatam, et Fatalia uitae tempora uocamus. Anima ergo ipsa non deficit, quippe quae immortalis atq. perpetua sit: sed impletis nnmeris fatiscit. Nec anima lassatur animando, sed officium suum deserit corpus, cum iam non possit animari. Hinc illud est doctissimi uatis: Explebo numerum, reddarq. tenebris. Hactenus Macrob. Iã uero studiose lector, emunge nares, sagaciterq. odorare, num huc respexerit Virg. cũ haec scriberet. Sunt alij, qui per hysteron proteron hun: uers sic exp. Reddar tenebris & sic implebo numerũ umbrarum. Quorũ, ut non reijciã, non sequor tamẽ sententiã: quod uenustior Macrobiana illa mihi uideatur esse explicatio. d Ualedicẽdi formula: q. d. uale et uiue feliciter. Verbi aũt repetitio mirũ pathos habet. e Quã quibus ego usus sum. f Hoc dumtaxat locutus est, aut dixit. g Simulatq. haec uerba prolocutus fuerat, abijt: uel, adhuc uale dicens uestigia torsit ad discedendum a nobis. h Transit ad enarrationem poenarum, quas impij apud inferos dant, pro sui quisq. delicti ratione. i Hesiod. in Physiogon. ipsi Tartaro χάλκεον ἕρκος, i. aeneum saeptum circumiectum scribit. Sed obijcias forte, quid his tantis munimentis opus, ubi non corpora, sed umbrae & manes tantũ sunt? Fatetur poeta, nihil istac opus esse custodia: sed hypallageticῶs umbrarum remp. ad exempla reip. humanae delineare uoluit. K Ignescentib. a Torreo; quod alias quoq. significationes habet.

Porta aduersa ingens, solidoq. adamante[a] *colūnae:*
Vis ut nulla uirum,[b] *non ipsi exscindere ferro*
Caelicolae[c] *ualeant. stat ferrea turris ad*[d] *auras:*
Tisiphoneq.[e] *sedens, palla*[f] *succincta*[g] *cruenta,*[h]
Vestibulum[i] *insomnis*[k] *seruat noctesque, diesque.*
Hinc exaudiri[l] *gemitus, & saeua sonare*
Verbera,[m] *tum stridor*[n] *ferri, tractaeq. catenae.*
Constitit Aeneas, strepitumq. exterritus[o] *hausit.*
Quae scelerum facies?[p] *o uirgo, effare: quibusue*
Vrgentur poenis? qui tantus plangor ad auras?
Tum uates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrum,
Nulli fas casto[q] *sceleratum*[r] *insistere*[s] *limen.*[t]

a *A materia, qua nihil durius in reb. humanis esse dicitur. De huius gemmae natura, lege Plin. uocabulū eße uolunt Graecum, ἀπὸ τοῦ α, ςερητικοῦ μερίου καὶ δαμάω ἢ δάμνυμι: quod nulla re frangi poßit ille lapillus, adeo ut & malleos & ipsas incudes dissilire faciat. Hircino tamen, eoq. calido ac recenti sanguine, emolliri tradunt: quod secreta aliqua naturae ratione fieri, certum est.* b *Per syncopen: non ad sexū, sed ad uirtutem retulit; ut Cic. Virū res illa quaerebat.* c *Diui, caeliū incolentes: amplificatio.* d *In prodigiosam altitudinē erecta.* e *Furiarū maxima, a caedib. plectēdis sic dicta τίσις. n. ultionē, φόνος caedem signat.* f *Vestis erat longa, ad terrā usq. defluens. A Palam, dicta, Var. teste, quod foris sit, omnibusq. manifesta.* g *Ab habitu & ornatu, quasi parata cum ad excubias, tum ad sumendum de sceleratis supplicia.* h *quasi sanguine excarnificatorum & sanie perfusa. Signū pro signato. Subindicat horrendam poenarum atrocitatem.* i *Quid hic intell. per uestibulum, exponit Gel. l. 16. c. 5. & Macrob. Sat. l. 6. c. 8.* K *Peruigil. numquā enim ita quieto sunt animo facinorosi, quin poenarum metu ac scelerū conscientia angantur. Vnde recte poeta eos ab insomni Tisiphone exspectari fingit.* l *Enallage modi, ut & in seq. Sonare.* m *quib. in facinorosos perpetuo saeuiunt furiae.* n *Proprie is sonus est, quem funes nautici inter se collisi efficiunt: unde stridere, Graeci τρύζειν dicunt: ad alia tamen inde transfertur, ut ad dentes, ferrum, & neruos, similiaq. alia.* o *Ext. hausit, sub. Auribus. Periphrasis, pro Audiuit.* p *Pro, Species. Ser.*
q *Pio. S.* r *Continens pro contento: non enim ipse abyßi locus est sceleratus, sed flagitiosi, quib. refertus est.*
ſ *Ingredi, aut intrare.*
t *Synecdochicōs, pro Tartari porta posuit.*

Sed me, [a] cum lucis Hecate [b] praefecit Auernis,
Ipsa deum [c] poenas docuit, perq. omnia duxit.
Gnosius [d] haec Rhadamanthus habet durissima regna:
Castigatq., [e] auditq. dolos, subigitq. fateri,
Quae quis apud superos, furto [f] laetatus inani, [g]
Distulit in seram [h] commissa [i] piacula mortem.

a Ut auctoritatem, & fidem sibi conciliet uates, fingit se a Proserpina lucis Auernis praefectam, poenarũ genera edoctã, illiusq. ductu oĩa eius loca perlustrasse. b Per antonomasiam intel. Proserpinam, quae cur Hecate dicta fuerit, saepe dixi. c Quas dij nocẽtib. statuerũt. d Cretẽsis, a Gnosso, Cretae urbe, ubi imperarunt Minos, & Rhadamãthus, Iouis, & Europes filij, Graecorũ legum latores uetustissimi, mira aequitate cõmissos sibi subditos regere soliti: etsi interim nõ sim nescius, exstitisse tragoedianũ scriptores Graecos aliquos, qui Rhadamãthũ quidẽ iustitia clarũ, Minoen uero iniustũ, agrestẽ. ac durum fuisse, cõtẽderint: sed nos Socratis (cuius instar oĩum sola posset esse auctoritas, ut Homeri, & Hesiodi testimonio destituamur) in discipuli diuini Gorgia Callicli respondentis oratione moti, utrumque iustitia mortales omnes antecelluisse arbitramur. Ubi Iuppiter Rhodamantho, & Aeaco, uniuersis umbris iudicandis praefecit: Minoi uero senilis dignitatis munus tradit arbitrandi, si quid difficile alteri, aut ἀπόρρητον, ut Platonis uerbis utar, fuerit enatum. Et certe, ut a diuinis ad humana descendamus, fuit hic Rhadamanthus tanta auctoritate, & prudentia uir, si Platoni in Minoe credimus, ut Minos hoc ipso in regni sui administratione uti non fuerit grauatus. Erat enim, inquit Plato, uir bonus, sed haud quaquã ad unguẽ, omnes regis artes edoctus: tamẽ οὐχ ὅλην τὴν βασιλικὴν τέχνην, sed administratiua quadam opera uicariaq. regias uices iudicijs praefectus, obire didicerat: quare Iudex bonus uulgo habebatur. Hoc enim nomophylace Minos in urbe utebatur: extra urbem, Taloe. Hic quotannis uicos, ac pagos circuibat, legum administrationi intentus, aereasq. tabulas, quibus leges insculptae erant, circumferens: unde & Aereus dictus fuit.
e Polysyndeton, ab officio praetoris, et iudicis quaestionis: cognoscit caussas, & habet de reis quaestiones, i. torturam instituit ueritatis extorquendae caussa. f Furtum non accipitur hic pro fraudulosa rei alienae, inuito domino, contrectatione, ut l. 1 §. fin. ff. de furt. sed pro omni noxa furtim, & in operto perpetrata. g Quod stulte frustra putauit latere posse: cum liquido constet omnia oĩum delicta reuelatum iri. h Postquã erit tarda nimis resipiscẽtia, aut postquã expiationi scelerũ nullus reliquus est locus, [illegible]. i. ijs perpetratis, ob quae faciẽda sunt piacularia sacrificia.

Continuo

Continuo [a] ſontes ultrix accincta [b] flagello
Tiſiphone quatit [c] inſultans; toruosq. ſiniſtra
Intentans [d] angues, uocat agmina ſaeua ſororum. [e]
Tum [f] demũ [g] horriſono ſtridentes cardine ſacrae [h]
Panduntur portae. cernis, [i] cuſtodia [k] qualis
Veſtibulo ſedeat? facies [l] quae limina [m] ſeruet?
Quinquaginta atris immanis [n] hiatibus Hydra [o]
Saeuior [p] intus habet ſedem. tum [q] Tartarus ipſe

a Latam ſententiam ſequuntur ſupplicia, quorum exſecutrices furiarũ gentem facit, et inter eas nominat Tiſiphonem, cui a puniendis & ulciſcendis caedibus nomen factum eſſe, dixi ſupra.
b Accincta dicit, ut hypotypoſin expeditiſſimae ad ſumenda ſupplicia de ſceleratis furiae, ac in uerbera pronae ultricis, ob oculos apte ponat.
c Pulſat, & ferit dextra perpetuo ſcuticae uerbere: ſiniſtra, ſublatas angues minitatur. d Comminans anguib. ſe uerberaturam.
e Megaeram, & Alecto, intelligit: quas per amplificationem Agmina uocat, quod cadendo, & flagellando defatigatae uices mutuas ſuſcipiant, ac perpetuis uerberib. ſceleratos agant, ac exagitent. Neque uero me latet Seruium hic Harpyias, per ſororum agmina accipere: quam recte, aliorum eſto iudicium. f Apte, illis propius progreſſis, horrendi carceris faciem ſummatim deſcribit, a ſtridore portae ſubito apertae, a ianitoribus utrimque diſpoſitis, & quãtitate ipſius Tartari amplificata. Ceterũ elegãter Tã continuat praecedẽtis narrationis ſeriẽ. g Mittũtur, ait, poſt uerbera, ad ſuppliciũ aeternũ, apertis abyſſi portis. h Exſecrabiles, per quas nimirũ in abyſſũ barathri Tartarei ad poenas aeternas demerguntur damnati. i Verba ſunt Sibyllae, digito monſtrantis eum praeſentem, ut attentior ſit Aeneas. K Actiue, pro, ipſis cuſtodibus: ut Plaut. Capt. Ita uinculis, cuſtodijsq. circũmuniti ſumus. & Tibul. Sed, pretium ſi grãde feras, cuſtodia uicta eſt: alioqui & pro carcere, & pro fide ei cui quid cuſtodiẽdũ damus, accipitur. l Tiſiphonem intel. quam paullo ſupra u. 555. ante ueſtibulum, palla cruẽta ſuccinctam ſedere finxit. m Portas, per ſynecdoch. Porro haec omnia, quae de Tartari munimentis, & cuſtodia congeſta ſunt, eo tendunt, ut oſtẽdatur, nullũ inde effugiũ eſſe, quod & cũ ſacris literis quã optime cõuenit. n Terribilis L. capitibus atris, o Proprie Hydra eſt ſerpens aquaticus, omnium fertiliſſimum anguis genus, cuius ſemen niſi incendio exureretur, fecunditas modum excederet. Belluae Lerneae meminit ſupra, ubi de portentis in inferorum ueſtibulo poſitis, egit. Itaque hydram ab illa hoc loco refert. p Quã illa, quae limina ſeruat, Tiſiphone: niſi enallageticῶs, cõparatiuum pro poſitiuo accipere malis, ut ſaepe alias Virg. feciſſe monui.
q Homer. Il. 82.

Bis

Bis[a] patet in praeceps tantũ, tẽditq. sub umbras,
Quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.
Hic[b] genus antiquum terrae,[c] Titania[d] pubes,
Fulmine deiecti,[e] fundo uoluuntur[f] in imo.
Hic & Aloidas[g] geminos,[h] immania[i] uidi
Corpora; qui[k] manibus magnum rescindere caelum
Aggressi, superisq. Iouem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem Salmonea[l] poenas,
Dum flãmas[m] Iouis, & sonitus[n] imitatur Olympi.

a Homer. Il. IIX. canit abyssum & fundum inferni, tantũ deorsum sub inferis, quantũ caelum sursum a terra distat, patere. Noster de suo addidit amplificationem, dimensionem duplicando, ut admirabilior. b In imo Tartari barathro ac abysso. c Gigantes & omnes monstrosae uastitatis homines, antiqui Terra progenitos dicebant: ut & eos, quorum obscura erat familia. d Titani filij. Titanũ n. fratrẽ Saturnus regno expulisse fertur: mortuo deinde Titane, eiusdẽ filij, paterni regni recuperãdi caussa, cõtra Iouẽ bella mouerunt: a quo superati fugatiq. ad Tartara detrusi aeternis poenis excarnificantur. Fabulã pete ex Homeri scholiaste in Il. ό. ubi fuse eã prosequitur. e A Ioue, contra quẽ bellũ mouerant. f Othon & Ephialten, Neptuni filios intel. ex Ephimedia Aloei uxore, ut Homer. Odys. 11. testatur. g Gemellos fratres; uel, duos Aloei filios. Ser. Geminos h. exp. pro, sui similes: sed nõ satis conuenienter, ut opinor. cum poetae liberrime distributiuis pro cardinalib. numeris soleant abuti. h Maxima: nã nono aetatis suae anno, ulnas nouẽ longi, totidẽ cubitos lati fuisse traduntur. Ac tum dijs bellũ se illaturos minari coeperunt. Primũ Ossan Olympo aggressi sunt superimponere, inde ambobus Pelion accumulare, ut per eos mõtes ascensum in caelũ sibi pararent. Atq. eo forsan adscendissent. Sed Apollo sagittis utrumq. cõfixit, priusquã ad pubertatẽ peruenirent. Hos aũt Sibylla uidisse hic se testatur, in imo Tartari barathro. i Addit poenarũ caussam, ut alios a simili conatu impio deterreat. K Deucalionis Elidẽsis filius, auctore Didymo: etsi Higyn. Aeoli filiũ, Sisyphi fratrẽ fuisse scribat: ut & Suidam scripsisse ui leo. Hunc tãtae improbitatis fuisse tradunt, ut Iouis fulmen tonitruq. per machinã aeneam imitari fuerit ausus: deinde & quadriga uectũ, ardentes faces fulminis instar, in populares suos torquere solitum. Vnde quodã tẽpore, uero Iouis fulmine, quod ille mentitus fuerat, percussum, perijsse tradunt, ac ob impietatẽ ad inferos detrusum: quẽ & hic sibilla memorat se cum alijs multis uidisse. l Fulmen trisulcumq. Iouis telũ intel. m Tonitru: quod proprie, nubi inclusam exhalationẽ, exitum quaerentẽ, esse docent physici, ut alibi latius monui.

Quat-

Quattuor[a] *hic inuectus equis, & lāpada*[b] *quassans,*
Per Graium[c] *populos, mediaeq.*[d] *per Elidis.*[e] *urbē*
Ibat ouans,[f] *diuumq. sibiq. poscebat honorem,*[g]
Demens,[h] *qui nimbos,*[i] *& non imitabile fulmen*
Aere, & cornipedum curso simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit[k] *(non ille*[l] *faces, nec fumea taedis*
Lumina) praecipitemq. immani turbine[m] *adegit.*
Nec nō et[n] *Tityon,*[o] *terrae omnipotētis alumnū,*

a *Quat. eq.* i. *quadrigis aut curru quadriiugo.* b *Facem ardentem torquens.* c *Syncope, pro; Graiorum.* d *Ait, Mediae Elidis urbē, Pisam significans, postea Bisam & Arpinā nominatam, ubi imperabat homo nefarius. Videtur ergo Elidem posuisse pro Elaea, i. tota regione, non urbe, ut Plin. l. 5. de Achaiae descriptione docet.* e *in qua ipsa Iuppiter praecipue colebatur. Est autem Elis (a Ptolemaeo Helea dicta: ab alijs Elaca) in occidentali Peloponnesi tractu, ciuitas egregia ab Olympia, xxx. stadia distans.* f *Triumphans & laetus suo inuento, quo Iouis fulmen mentiretur, Iouem se esse dicēs: ut Tzetzes adnotauit Nō quidē proprie triumphās, aut ouans, sed gaudio aut laetitia exsultans, atq. glorians de aequali cū dijs potestate.* g *In quib. l. s. est Honores: ut dicatur & coli uoluisse ut Deus, et timeri, quo se maximos indicāt tyrāni. Fabr.* h *Ecphronesis in impietatē & uaesanam improbitatem hominis, qui nō imitabile fulmen uoluit simulare.* i *Idem paene de Metello Pio tradidit Sallust. referente Macrobio l. 3. c. 13. & Crinito l. 2. c. 10.* K *Expreßit uiolentum iactus impetum, quo nefarius homo a Ioue fusus est.* l *Q. d. n. ō faces, nec f. t. l. ut Sal. qui illis telū fulminis imitari nolebat, sed telum fulmineum in eum contorsit.* m *Turbo proprie uentus est, qui specie depreßae nubis maiore erumpit, quā procella, sed cum frigore obuia quaeq. & proxima cum primis prosternēs.* n *Eadem de Tityo, narrat Vlysses, apud Homer. Od* χ. *Per uulturem, iecur perpetuo tundentem, Mythologici foedam amoris libidinē intelligunt, quam physici in iecore constituunt.* o *Tityus, Iouis ex Elara, Orchomeni filia, dicitur fuiße filius. Hic cū ad aetatē integrā peruenisset, Latonā Apollinis matrē de stupro interpellauit. Quare iratus Apollo, cui id mater conquesta fuerat, sagittis eū cōfodit, & apud inferos supinum religauit, iecur uulturib. continuo arrodēdum praebens, quod quo plus arroditur, eo magis semper renascitur, ut nefario homini poena sit perpetua. Euphorion scribit eū corripuisse & reprehendisse Dianā, ac ob id puniri. Didymus Homeri locū exponēs, ait Tityi corpus per nouē iugera exporrectum iacere, ita ut dimidij stadij locum occupet, eiq. adhuc infixas esse sagittas, quib. eum Apollo confecit.*

Cernere

a Elegãter exprimit illud Homeri, Od. λ. ὃδ' ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα. Est autem

Cernere erat: per [a] tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur:[b] rostroq. [c] immanis uultur obunco [d]
Immortale[e] iecur tondens,[f] fecundaq. poenis [g]
Viscera, rimaturq.[h] epulis, habitatq. sub alto
Pectore: nec fibris [i] requies datur ulla renatis.

πέλεθρον aut πλέτρον, auctore Didymo in illum Homeri locum, sexta pars stadij: dicit ergo Homerus, quod Tityi corpus in nouem ingerib. exporrectũ iaceret, ita ut locum dimidij stadij occuparet.

b Exporrigitur, & expanditur: ut solent cadauera mensae religata expandere anatomici.

c Pathos, a modo.

d Venuste, Obunco, quod Graeci, ἐπικαμπὴς dicunt, quasi ualde unco & incuruo.

e Perpetuum & semper durans, quod numquam absumitur. Exesum enim continuo in poenam renascitur.

f Tondẽdo pascens, uolucrũ more: sic lego ex Homeri loco, Odyß. χ Γῦπε δὲ μὶν ἑκάτερθε παρημένω ἧπαρ ἔκειρον: ubi expono, ἧπαρ ἔκειρον. i. iecur tondebant: etsi non ignorem quosdam pro Fodebant, transtulisse. Alij hic leg. Tundens, per V: quo fundamento, non satis apprehendo. Nec me latet, quam facile ex O littera, V fieri potuerit, siue lectorum, siue describentium consuetudinem inspicias. Ego sane, etsi Homeri locus, iam a me adductus, ad hanc rem sufficere poterat, Carp. Medicei, & quattuor uetustiorum codicum, qui apud Aldum sunt, auctoritate, non parum confirmor.

g Fecunda poenis, pro, in poenas. i. renascentia semper uiscera: ut seq. Nec r. fib. datur ulla renatis.

h Rimando depascitur: ut, Rimantur prata Caystri, Georg. l. 1. u. 382.

i Fibrae sunt quarumlibet rerum extrema. Vnde, iecoris, pulmonis, cordis, & cuiuscunque uisceris extremas partes Cornel. Cels. l. 4. c. 1. de re med. uocat.

Quid memorē Lapithas,[a] *Ixiona,*[b] *Pirithoūque?*[c]
Quos super atra silex iam iam lapsura, cadentiq.[d]

a Lapithae, gens Thessaliae barbara & ferox: quorum principes numerantur, Dryas, Pirithous, Caeneus, Exadius, Polyphemus, & alij aliquot, Pindum & Othryn montes incolentes.

b Ixion filius fuit Phlegyae (alij tamen Aetionis, alij Iouis filium faciūt) qui Dian, Dionei, uel Eionei filiā uxorē duxit, cui cum multa in dotis compensationem promisisset, ad se uenienti. ut munus acciperet, necem pro donis intulit, per fraudem in fossam carbonariae specie ardentem eo demerso. Deinde & Iunonem de stupro interpellanti, nubes a Ioue subiecta fuit, ex qua Centauros genuisse dicitur. Ratus tamen cum Iunone se consuesse, rei turpitudinem celare non potuit, sed apud quosuis iactabundus eblaterauit: quod aegre ferens Iuppiter, eum ad inferos detraxit, rotaeq. perpetuo currenti alligatum, improbitatis poenas dare uoluit. Vnde Ouid. Voluitur Ixion, & se sequiturq. fugitq. Hunc poenam mythologici sic ἀλληγορῦνται, eos s. in rotarum radijs districtos pendere, qui, nil consilio praeuidentes, nil ratione moderantes, se suasq. res fortunae arbitrio permittunt, casibusq. fortuitis semper rotantur. Plura uide apud Fulgent. & Homeri scholiasten Il. l. 1. Didym. Od. l. 21. Pindarus uero prodigiosa de Ixione canit, ut & Palaephatus, quae Tzetzes, chil. 9. consentanee refutat, addens ueram historiā, eiusdemq. moralem theoricam.

c Filius Ixionis & Diae supradictae. qui cum artissimo amicitiae uinculo cum Theseo coniungeretur, eundem ad inferos ad rapiendam Proserpinam, comitatus fuisse dicitur: ubi uim facere aggressus primo impetu a Cerbero interfectus fuit: ac huius mortem uindicare uolens Theseus, parum abfuit, quin & ipse simili casu occumberet: tandem tamen captus in uinculis a Plutone detentus fuit, donec ab Hercule, eo descendente, liberaretur. Horat. tamen Pirithoum, non interfectum, sed ut Theseus trecentis catenis ligatum fuisse canit, l. 3. Car. Amatorem trecentae Pirithoum cohibent catenae.

d Versus hypermeter, ac rei subiectae explicande accommodatissimus. Videtur enim lapis aut silex in alto pendens, non modo casura legi, sed etiam legentibus illabi. Pierius adnotauit, Que, in plerisq. uetustis ex emplaribus, aut omnino non esse, aut erasum esse. Ego duos probatissimos ac uetustissimos libros (inter quos & Carp. est) uidi, qui coniunctionem haberent: quattuor, in quib. desiderabatur.

Imminet

Imminet [a] adsimilis. lucent genialibus [b] altis
Aurea [c] fulcra [d] toris, epulaeq. ante ora [e] paratae
Regifico luxu. [f] furiarum maxima [g] iuxta
Accubat, [h] et manibus prohibet contingere mēsas,

a Pathos a modo. Haec silex, quāuis ad Ixionem, & Pirithoū proprie referri debere uideatur: tamen, quia nec transitionis particula inserta est, nec peculiariter inediae, famisq. tantum facit mentionem Virg. non minus apte ad sequentia, quam ad praecedentia referri posse putant, quando perinde ut superiorib. Tantalo, saxum imminere, Athenaeus Dipnosoph. lib. 6. refert, & de saxi eius parocmia late tractet minor Isaeus rhetor. ut, ταντάλειος λίθος.

b Geniales tori, seu lecti uocantur, qui puerorum recens natorum genijs sterni solent. In his accumbere mos erat antiquis.

c Notat luculentas hominis nefarij, dum uiueret, opes, ex Suida.

d Fulcra, app. supremas lectoram partes.

e Tantalum intell. quem aureo toro accumbentem fingit, magnifico quidem epularum luxu instructo, sed quas a furiarum maxima eidem accumbente, attingere prohibeatur, Homerus eundem in stagno collocatum comminiscitur, ac mento aquam attingere, quoties uero sitiens caput ad bibendum admouet, refugere aquam, atq. illico terram apparere atram. Ferunt hunc superis carum, Corinthijs imperasse, ac, cum forte quadam dij aliquot eum inuisuri accessissent, nihilq. apponeret, Pelopem filium adhuc puerum, in partes discerptum coxisse, dijsq. manducandum adposuisse. Quam impietatem indignissime ferentes dij, Pelope in uitam reuocato μετεμψυχώσει, restitutoq. illi eburneo humero, Tantalum ad inferos detruserunt, ac poenis his, quas hic legis, excarnificandum dederunt. Quam fabulam ἀλληγοροῦσι Horat. lib. 1. Epistol. prima.

f Tyrannorum uitam designat, specie quidem splendidam, sed, si quis propius intueatur, miseram, milleq. periculis obnoxiam: id quod familiari cuidam suo, exemplo ante oculos proposito, aliquando ostendit, & confessus est Dionys. Syracusanorum tyrannus.

g Sic lib. 3. Aen. uers. 252. de Harpyia Celaeno, ait: Vobis furiarum ego maxima pando. Quam ego hic cum Hort. Tisiphonen exp. etsi nonnulli ex Ser. hic famem explicent.

h Accubare, & Accumbere, proprie iacere est ad sumendum cibum. Solent enim ueteres in toris mensas sternere, quibus accumbebant.

Exsurgitq.

Exsurgitq.[a] facem attollens, atque intonat[b] ore.
Hic,[c] quibus inuisi fratres,[d] dum uita manebat;
Pulsatus[e]ue parens: & fraus innexa clienti[f]:

a Ardentē edendi appetitum obiectis epulis excitat Tisiphone, non Harpyia: & eadem, βουλιμία et fame plusquam canina pereuntē attingere uetat edulia. b Increpat eum horrenda uoce, ut accumbentem absterreat. c s. detinentur ac torquentur, prout meruere. d Ab impietate fratrum contra fratres, quorum rara est, Ouidio teste, gratia et cōcordia. Eteoclem & Polynicem, uidetur significare: Atreum & Thyesten: Aegyptum & Danaum: quorum primi mutuis uulnerib. conciderunt, alij grauissima odia inter se exercuerunt. Multa passim in historijs obuia sunt exempla, quib. mutua fratrum discordia cognoscitur. Vt condito uix dum orbe inter primos fratres Cainum & Abelē: prima mundi iuuenta, inter Esau & Iacob, fuiße testantur sacrae litterae. Nec uero Romana historia huiusmodi caret exēplis, cum ab ipsis Romani imperij incunabilis, Amulius & Numitor, deinde Romulus & Remus, fraterna iura subuerterint. e Pulsatus, ait, ut nō solū caedē, sed & aliā quālibet iniuriā, quae parētib. infertur significet: quod eleganter per hanc Miosim explicat. De hoc crimine, interrogatus Draco, legislator Atheniensium sapientiß. quā ob rē nullas leges tulisset, respōdit; se existimasse, neminē tā impium futurum, ut tam nefarium scelus uel cogitaret quidē. Postea uero, Lex Pompeia de parricidijs lata fuit, eaq. cautum, ut si quis parentum fata praeparasset, cum cane, gallo gallinaceo, uipera & simia, uiuis animantiq. ipse quoq. uiuus coniunctus, culleo (quē ἀσκόπεραν Graeci nominãt) cum ijs insutus, & inter eas ferales angustias cōprehēsus, in mare praecipitaretur: ut oīum elemētorum usu uiuus carere incipiat, & ei caelum superstiti, et terra mortuo auferatur: alioquin bestijs obijcitur, si mare longe absit, secundum diui Hadriani cōstitutionem l. paenul. ff. ad l. Pōp. aut in amnē proijcitur, per tex. in §. Alia deinde lex. Inst. De publ. iud. Huiusmodi culleus Romae olim Neronianae statuae, quod matrē occidisse crederetur, deligatus fuit. In sacra historia, Absalon patrem Dauidem pulsasse dumtaxat, non occidiße legitur: quam tamen impietatem Diuina statim uindicta consecuta fuit. Exemplis passim scatent historiae, & nos aliquoties accidisse meminimus nefaria haec scelera: faxit Deus, ut ne amplius in posterum uideamus.

f Notat patronorum in clientes perfidiam. Lex XII. tab. sic ait: Patronus, si clienti fraudem fecerit, sacer esto. Certe utrimque debet constare fides, ut neutri alteres defraudent. Clientem porro Gram. quasi Colentem dictum uolunt, quod patronum, a quo defenditur, colat obseruetque.

Aut, qui diuitijs [a] *soli* [b] *incubuere repertis,*
Nec partem posuere suis; quae maxima turba est:
Quiq. ob adulterium [c] *caesi: quiq. arma* [d] *secuti*
impia, [e] *nec ueriti dominorum* [f] *fallere dextras;*

a *Auaros taxat, a quibus nulli bene fit. Nõ mirum ergo, quod a nemine amentur, omnibus sunt inuisi. Huiusmodi erudite, perstringit Horat. ep. l. 1. ep. 1. Contra etiam, non minus reprehendendi sunt illi, qui sua turpiter profundunt, in eos, ijsq. temporib. in quos, aut quando non conuenit. Ergo, medium qui sequitur, recte res suas instituit.*

b *Hypallage; pro, Solis. Auari enim neque sibi, neque alijs bene facere possunt, adeo habendi amor eos torquet.*

c *Vt Aegysthus, qui commisit adulterium cum Clitemnestra, Agamemnonis uxore, Orestis matre.*

d *Taxat hic omnes, qui aduersus patriam, ciues, parentes, liberos, cognatos, aut alios propinquos sustinentes caussas iniustas bella mouent: aut, qui imperia inuadentes, libertatem opprimentes, tyrannidem suam stabiliunt. Vnde & Syllã perstringere uideri potest, qui ob laudem Iugurthae capti, ciuitatem Rom. in horrendas clades, & mille pericula coniecit, ac contra fidem legati, imperatoris sui gloriam in se transtulit.*

e *Impie deficientes a suis hostium arma secuti sunt, ut apud Caes. l. 3. belli ciu. Roscillus, & Aegus, Adbucilli filij, Allobroges natione fecisse leguntur, qui maximas pecunias mutuati, multisq. coemptis equis ad Pompeium transfugerunt.*

f *Pompeianorum in Caesarem perfidiam notare uidetur, qui iniuriarum omnium ueniam consecuti, impia tamen arma adhuc aduersus clementissimum principem sumpserunt: etsi aliter alios hac de re iudicare non me fallat. Dominum autem Caesarem ob id uocare uidetur, quod oppressa libertate, monarchiam stabiliuerit. Quamuis Domini uox, perinde ut Regis, odiosa populo Ro. alijs contra nationibus honorifica, & plausibilis uisa semper fuerit: posteris tamen Caesarum temporib. eiusdem appellatio blandior, plausibiliorq. haberi coepit, ut ex Plin. Martiale, Valerio Max. & alijs plerisque liquido constat. Nec uero latere quemquam arbitror, Relatiua apud dialecticos esse Dominum, & Seruum. Sed, quid si dicamus Virgilium hic innuere bellum seruile, quod Spartaeo duce serui fugitiui, latrocinantium specie, ceu ecnephias, e Sicilia erumpentes, aduersus dominos suos, inde populum Rom. gessere: quos M. Licinius Crassus omnes ad unum usque cecidit, & reliquias ad IV. fere ∞ ceruis suffixit.*

Inclusi

Inclusi [a] poenam exspectant. ne quaere doceri,
Quā [b] poenā, aut quae forma uiros, fortuna ue mersit.
Saxū ingens uoluunt [c] alij, radijsq. rotarum
Districti [d] pendent. sedet, aeternumq. [e] sedebit

a Fortasse ad puniendorum seruorum morem ueterē respexit. Nam e fuga retracti, & dominis traditi serui, in puteum ad supplicium cōditi seruabantur. Cum addit, Inclusos exspectare iudicium, de supplicij genere sentētias, grauitatē animaduersionis ostendit. Metus n. poenae diuturnus ipsa morte durior est. b Sub. Exspectant, aut in quo statu uersentur. c Intel. Sisyphum Asopi filium, cuius talis a Didymo ex Pherecyde Il. VI. recensetur fabula: Cum Iuppiter Aeginam, Asopi filiam per Corinthum in Oenonen abduxisset; Sisyphus Asopo, patri suo, eam, quaerenti praedam, monstrauit. Vnde iram Iouis in se prouocauit. quare, ut eum ulcisceretur, Mortem ad eum misit: quam cum Sisyphus uarijs uinculis uinxisset, euenit ut nullus fato fungeretur, quoad Mars ipsam Mortem dissolueret, & ei Sisyphum traderet. Qui priusquam moreretur, Meropae uxori mandauit, ut sibi mortuo iusta ad inferos mitteret. At uero, cum uxor ad tempus ea non persoluisset, Pluto, re cognita, eum in uitā cum uxore expostulatū remisit. Verū, cū Corinthū peruenisset, redire ad inferos neglexit. Quod aegre ferēs Iuppiter, eū senio cōfectū ad inferos remisit, saxumq. maximū uoluere coegit, in montis cuiusdā uerticē, quod cum ad summum paene extulerit, repente deorsum delabitur. d Ixionem intel. de quo supra dixi uers. 601. Radios porro rotarum uocat τὰς κνήμας. Est autē egregium pathos a materia, & modo torquendi. e Supra, uers. 122. inter eos eū numerat, qui ab inferis reuerterunt, respiciens ad historiā, nō fabulā, qua in raptu Proserpinae, occiso Pirithoo, captus fuit, sed postea Herculi eius noxa remissa, ab illo liberatus, ac in patriā reductus fuisse a Plutarcho in Thesei uita memoratur. Hic uero, cū eundē Aeternum apud inferos sessurū canit, ad fabulā fabulosissimā respicit: qua Pirithoo comes factus ad rapiendam Proserpinā cum eo per Taenarum montē progressus dicitur, ac cum forte itinere defatigati essent, ambos in saxo cōsedisse, unde cum surgere conarentur, oīno se leuare nequiuisse. Quare manēdum ibi fuit utriq. donec ad rapiendum Cerberum ad inferos descēdēs Hercules, Theseum, quē restitantē, & tergiuersantē ad nefarium scelus perpetrādum eo profectum cognoscebat, a saxo abstraheret, Pirithoo, qui destinato cōsilio ad flagitiosam improbitatē perpetrādā ad rapiēdā Proserpinā profectus fuerat, in saxo relicto. Nō est ergo, quod quasi pugnantē hic sibi ipsi poetam criminētur quidam. Nihil obstat rursum, quo minus ī uita ab Hercule sit liberatus ab īferis, & post mortē iterum supplicijs sit destinatus: perinde ut et ipse Hercules uiuens emersit ab inferis, post mortem eodem detrusus.

Infelix Theseus:[a] Phlegyasq.[b] miserrimus omnes
Admonet, & magna testatur[c] uoce per umbras;
Discite[d] iustitiam moniti, & non temnere[e] diuos.
Vendidit[f] hic auro[g] patriam, dominumq.[h] potentẽ

a Quidam hic leg. Tereus: quod reijcit Fabr. Sed, cur Athenarum conditorem Theseum, & in deorum numero habitum, huic loco affigit? non honoris caussa. ait enim, Infelix. Quomodo Aeternum, cum ab Hercule fingatur liberatus? non temere, inquit Fabr. non temere. Fortassis de raptu Proserpinae intelligenda sunt, propter quam & humana, & diuina iura uiolauit, libidine atque superbia. b Phlegyes initio Gortinam incolebant, iniurium, & iniquissimum hominum genus, uitamq. latrocinijs ducẽs, finitimos grauiter infestabant: sed accolarum nulli aeque, ac Thebani eorum contumelijs expositi erant; mansißentq. nisi Amphion, & Zethus, Iouis ex Antiopa filij, Thebas muris cinxissent. Hi autem uiuis Phlegyes nocere Thebanis nil poterant: at protinus ijs fato defunctis rursum in agros Thebanorum irrumpentes, ui Thebas ceperunt, & tanta barbarie finitimos uexarunt, ut ex Iouis mandato uniuersam gentem Apollo deleri praestare iudicarit, quam diutius eius tollerare barbariem. Haec ex Pherecide Didymus Iliad. v. c Testimonio suo inter damnatos affirmat, iustitiam colendam esse, diuosq. uerendos, ac metuendos: dehortatur immanem populum a barbarie; monet, ut suo, suorumq. exemplis edocti pietatem colere discant. d Sic & Ixion apud Pindar in Pythic. 2. Insuper Chemnic. refert, in agro Patauino puellam fanaticam Graece, & Latine, cum rudis ante insaniam fuisset, optime loquentem, optime loquentẽ, hanc apud Virg. esse praestantissimam sententiam, ter clara uoce rogatam respondiße.

e Pro, Contemnere: simplex pro composito. f Ex L. Vari carmine de Morte: Vendidit hic Latium populis, agrosq. Quiritũ Eripuit, fixit leges pretio, atque refixit. Sunt porro, qui hunc Virgilij locum referant ad Lasthenem, qui Olynthum prodidit. Quod etiam indicare uidetur Demosth. in orat. περὶ στεφάνου: Μεχρὶ τούτου Λασθένης φίλος ὠνομάζετο Φιλίππου, ἕως προύδωκεν Ὀλύνθον. g Perstringit patriae proditores, qui accepta ab hoste pecunia, ab aequo, & pio transuersi aguntur. Notum, opinor, est, Iugurthae responsum, de inexplebili Romanorum auaritia; Vrbem ipsam uenalem esse, si emptorem reperiat. Harum rerum exempla apud historicos passim occurrunt: unde petat, qui ea desiderat. h Caesarem dictatorem, nõ dubito, quin hic notet, quẽ amicorũ auxilio, quos multos auro corruperat, ad monarchiã euersa libertate, perueniße cõstat. Caesar n. Romã ad Curionẽ pecunia mißa, plerosq. Romanos nobiles ea sibi conciliabat, qui auri fame ab aequo, & bono deflectentes, imperium dictatori Caesari uendebant, atq. eundem sibi dominum praeficiebant, quibus ad id tempus usque, nomen illud insolens pariter, ac odiosum habitũ fuerat. Impo-

Impoſuit; fixit [a] leges pretio, atque refixit. [b]
Hic thalamũ [c] inuaſit natae, uetitosq. Hymenaeos. [d]
Auſi [e] omnes immane nefas, auſoq. [f] potiti.
Non, [g] mihi ſi linguae centum [h] ſint, oraq. centũ,
Ferrea [i] uox, omnes ſcelerum cõprendere formas,
Omnia poenarum percurrere nomina [k] poſſem.
Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeua [l] ſacerdos,
Sed, iã age carpe [m] uiã, et ſuſceptũ perfice [n] munus,

a Ante curiam Hoſtiliã, ubi initio XII. tabu. leges, in aere inciſae, omnib. ad legendum, excipiendumq. expoſitae fuere. Videtur autem metaphorice Figere, & Refigere leges dixiſſe, pro; leges condere, & eaſdem bene conditas rurſum per auaritiam, aut abolere, aut mutare. id, quod pernicioſiſſimi tyranni, non boni principis eſt. Quo uitio Tribonianum laboraſſe, Suidas aſſerere uidetur. b Cic. Phil. 12. Num figentur rurſus eae tabulae, quas uos decretis ueſtris refixiſtis? c Huius rei tam in ſacris, quam in profanis literis exempla leguntur plurima. Loth, utramque filiam cognouit, ex quibus & liberos ſuſcepit, ut ex hiſtoria ſacra conſtat: ex profana, referunt ex Myrrha Cinyram patrem, Adonin procreaſſe: patri Erichtheo Procrin filiam Aglauram peperiſſe; de Cicerone autem id credere, quod ei a Salluſtio obijcitur, nefas iudicant. d Nuptias, per metonymiã. Nuptiarum n. Deus eſſe putatur Hymenaeus: unde pro coitu, aut nuptijs ponitur; ut Geor. l. 3. uer. 60. e Ecphoneſis ſummaria in omnes huc uſque memoratas ſcelerum ſpecies. f Hoc eſt, impio conatu, ac libidine. Sic & Silius l. 5. Funditur unanimo niſu, & concordibus auſis Pilorum in Poenos nimbus, &c. g Ex Hom. Il. β. aut certe ex Hoſtij poetae Latini, de bello Hiſtrico l. 2. qui diu ante Virg. ſcripſit. Vide Macr. l. 5. c. 7. & l. 6. c. 3. Vide pag. 62. h Amplificatio, a numero certo pro incerto: uenuſtas etiam ex eiuſdem numeri relatione orationi accedit. Hom. Il. 2. minus ait, cum decem dumtaxat linguarum mentionem faciat, quas omnes, ſed ne totidem quidem ora, ad multitudinem referendã ſuffecturа praedicat. i Vocem infractam, & ferreum ſeu aeneum pectus, Graecus habet: quae ſingula prouerbiali hyperbole, de ijs, quae uehementer firma, ſolida, inexorabiliaq. ſignificare uolumus, dicere ſolemus. K Species, & genera. l Sibyllae periphraſis. Recte eutẽ Longaeuam appellat, ut alibi quoq. notaui; nam ad extremam ſenectutem perueniſſe dicitur, & diutius quam aliarum ulla uixiſſe. Enumeratis Tartari poenis, hortatur Aenean, ut Proſerpinae aurei rami donũ reddat antequã lõgius progrediãtur: iam eo peruentum eſſe, ubi is ſit figendus: deinde ſe ad Elyſiũ diuerſuros. m Periphraſtice, pro, Perge, uel Progredere. n Id eſt, redde ramum aureum Proſerpinae: ut uerſ. 142.

Acceleremus, ait. Cyclopum educta[a] caminis
Moenia conspicio, atq. aduerso fornice[b] portas:
Haec[c] ubi nos praecepta iubent deponere dona.
Dixerat; & pariter gressi per opaca uiarum
Corripiũt spatium medium, foribusq.[d] propinquãt.
Occupat Aeneas aditum, corpusq. recenti
Spargit[e] aqua, ramumq. aduerso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere diuae,
Deuenere locos[f] laetos,[g] & amoena uireta[h]

a *Magna. sic enim cu iuslibet rei significat magnitudo. S. Mihi explicatio. H. Stephaninõ displicet, qui Ferrea moenia intell. ut uer. 554. supra.*

b *Arcu, bonis, ac pijs inimico.* c *Sub. Sunt loca ea, in quib. ramus aureus defigendus est.* d *Sub. Portarum.* e *Non quod pollutus ullo uel adspectu, uel tactu esset, ut Ser. existimat, sed ut religiosum se ostendat, & religioni satisfaciat, parua corporis adspersione contentus est.*

f *Ellipsis praepositionis, In.* g *Elysium intel. beatorum animorum domicilium, de quo nonnulla supra, ad huius libri uer. 542, annotaui, quibus adde, uarie de Elysio sentire scriptores. Philosophi in insulis fortunatis atq. in Hispanijs eum collocant, ubi in subterraneis locis, non inferos, sed Plutonem ipsum habitare crediderant. tanta enim in eo tracta metallorum fecunditas est. De his Plin. l. 6. c. 32. qui insulas fortunatas a Canarijs diuersas facit. Duas autem diuersas insulas Fortunatas referunt esse in mari Aethiopico, exiguo inter se spatio distantes, ac a Libya* x. *millib. semotas: ubi rarissimi uenti flant, ac rariores etiam nimbi cadunt: etsi qui eo penetrant uenti, suaues esse, ac roscidos, ferant: solum hic esse praepingue, quod non solum arationi, sed & plantationi idoneum sit: fructus etiam sponte dulcissimos ibi gigni, adeoq. ut* Homer. *canit,* πάντα ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα *prouenire omnia. Ad haec, admirabilis caeli clementia, aerisq. temperies nouum orbem praeseferre uidentur. Qui enim a terra spirant uenti, ut Boreas, & Aparctias, ob longissima spatia, antequam eo perueniant, languẽt, & euanescunt: qui uero e mari flant, ut sunt Argestes, & Zephyrus, tenues quidem imbres adferunt, sed quibus omnia facillime humido tantum aere sata nutriantur. Itaque hae insulae Campi Elysij ab* Homero *tantopere decantati, a multis esse crediti sunt.* Has *inuisendi, & aliquando occupandi, ut a bellorum curis tranquillam uitam ageret, incredibilis cupiditas Sertorium cepisse quondam dicitur.*

h *Horum uiretorum pulcherrima est descriptio apud* Hom. *Od.* 4.

Fortunatorum nemorum, sedesq. [a] *beatas.*
Largior [b] *hic campos aether, & lumine* [c] *uestit*
Purpureo; [d] *solemq. suum,* [e] *sua sidera* [f] *norunt.*
Pars [g] *in gramineis exercent* [h] *membra palaestris:*
Contendunt ludo, & fulua luctantur arena:
Pars pedibus ptaudũt [i] *choreas,* [k] *et carmina dicũt.*

a Hinc, & *aliunde cõ stat, ueteres Campum Elysium, locum amoenissimum, et nullis aeris*

tempestatib. expositum, ubi beatorum animae quiescerent, appellauisse. Fue-
runt, qui eundem cum Paradiso facerent. Et quidem Tertul. in Apologeti-
co aduersus gentes, sentit ethnicos scriptores, ea, quae de inferis, de Phyri-
phlegethõte, & de Elysio prodiderunt, omnia ex prophetarum libris perpe-
ram intellectis, ita accepisse, ut fabularum ambagibus, & caligine caeca
pleraque corruperint, aut saltem obscurarint. Philosophis successerunt poe-
tae, qui ingenij ostentandi gratia, impudentissimis mendacijs illorum com-
menta uestiuerunt. Quod apud prophetas de extremo iudicio memoriae pro-
diderunt, Minoi apud inferos iudicanti applicarunt: gehennam fecere Py-
riphlegethõtem: Paradisum, fortunatorum nemorum locum, pijs spiritibus
paratum: quem Elysium dixere. Ita ex sacris libris multa detorta in fabu
las uerterunt. Hoc ipsum adfirmat Eusebius. Irenaeus etiam, qui statim
post Apostolorum tempora claruit, palam adstruit, Socratem ea, quae de
uita beata, & aeterna, de Paradiso, de mente disseruit, ex Bibliacis libris
hausisse omnia. Et Plato sane, qui praeceptorem suum ea disputantem in-
ducit, sine dubio, Mosche uolumina, unde illa pefectius cognouerit, le-
gisse coniuncitur. Diuersas de Paradiso terrestri, quem Elysium ethnici uo-
carunt, sententias uide apud D. Thomam, Petrum Lombard. Lactantium,
D. Augustinum, Bedam, & alios.

b *Quam est in cetera inferorum parte.*

c *Claudian. Sunt altera nobis Sidera, sunt orbes alij, lumenq. uidebis Purius, &c.*

d *Pulchro. Tur.* e *Suum, ait, tamquam in alio mundo, & a nostro hoc diuerso: etsi nulli alij nec sint, nec esse possint mundi.*

f *Cum apud inferos atris tenebris omnia horreant.*

g *A diuisione, studia, & exercitationes beatorum spirituum subijcit, ne nihil agere uideantur.*

h *Lucta scilicet, ut statim subijcitur.*

i *Pedum complosione choreas ducunt.*

K *Systole est; χορείας enim ducunt.*

a Orpheum Thracium intell. quem alij Oeagri, & Calliopes filium: alij Bucolionis, & A barbariae:

Necnon Threicius [a] longa cum ueste [b] sacerdos [c]
Obloquitur [d] numeris septem [e] discrimina uocum:
Iamq. eadem digitis, iam pectine pulsat eburno. [f]
Hic [g] genus antiquum, Teucri pulcherrima proles,
Magnanimi heroes nati, [h] melioribus [i] annis,
Ilusq. [k], Assaracusq. [l], et Troiae Dardanus [m] auctor.

quidam uero, Menippes, & Oeagri ferunt fuiße filium. Plures autem fuerunt, diuersae nationis hoc nomine appellati. Hic uero, ut dixi, Thracium intelligit Calliopes filium, a qua tam egregie cytharam sonare didicit, ut saxa, & feras commouisse dicatur: etsi non ignorem mythologicῶs hoc intelligendum. b A uestitu, & corporis habitu decoro, functioneq. sacerdotali. c Sacerdos religiosißimus fuiße traditur, ac diuersas cerimonias instituisse: unde & ab Horat. Sacer deorum interpres, appellatur. Edidit orationes de cognitione Dei, scripsitq. incomprehensibilem quendam, omniũ rerum summum, ab initio natum esse conditorem uniuersorum, & plura alia, quae hominem summa sapientia fuisse, fidem facere poßunt.

d Pro, Cecinit modulis: ut simul intel. eum pulsasse fides, & cantasse, ut Italis & Hispanis morẽ etiam nunc esse uidemus. e Orphei n. cithara septem tantum chordas habebat: duae deinde a Therpandro adiectae sunt. Vide Plin. l. 7. c. 56. f A materia. Fabulantur nonnulli totam Orphei lyram ex bubulis cornibus factã fuisse, cui adaptarit ipse 7. chordas in gratiam Maiae, 7. Atlãtidum matris: postea ob nouem Musarum dignitatem, duas accessisse. g Quamuis poeta argumenti sui habita ratione, heroas, & semideos ad inferos relegat: ita tamen eos collocat, ut a caelo non abducantur, ubi aer purior est, ubi Elysium, ubi suum Solem norunt sua sidera. Primo loco ponit Troianae gentis primos conditores, Teucrum s. & Dardanum: quorum illum posterius e Creta, hunc multo ante ex Italia, caeso fratre Iasio, primum in Samothraciam, inde in Phrygiam delatum fuisse dixi, in lib 3. & alibi. Genealogiam Dardani, eiusq. posterorum apud Hom. Iliad. xx. lege. h Sic Catull. O nimis optato saeclorum tempore nati Heroes saluete. i Feliciorib. temporib. quam Priamus, Aeneas, & alij, qui bello Troiano interfuerunt. Ecphonesis ex temporum calamitate sumpta. K Polysyndeton. Fuit autem Ilus Aeneae proauus, qui regiam urbem de se Ilium uocauit. l Rex item Troianus, filius Trois, pater Capyos, & Anchisae auus. m Primũ cõditae Troiae auctorẽ noĩatim celebrat Dardanũ, qui de se uniuersã eã regionẽ, Dardaniã, alijs nominib. ultro citroq. deletis, appellauit. Postea a Troe, Troia: & ab Ilo postremo, Iliũ urbs fuit appellata.

Arma

Arma[a] *procul*,[b] *currusq.*[c] *uirum mirãtur inanes.*
Stant terrae defixae[d] *hastae, passimq. soluti*
Per campos pascuntur equi. quae gratia[e] *currum,*
Armorumq. fuit uiuis, quae cura[f] *nitentes*
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit[g] *ecce alios, dextra laeuaq. per herbam*
Vescentes, laetumq. choro Paeana[h] *canentes,*
Inter[i] *odoratum*[k] *lauri nemus; unde superne*

a *Quidam hic & paullo infra, exponunt haec per Endyadim: pro, Armatos currus, aut Armatorũ uirorũ currus. Alij per zeugma; q d. Mirantur procul, i. de longinquo currus inanes, & arma scilicet inania, quod non inuenustum est: malim tamen per Ellipsin exp. ut sit sensus: Arma procul abiecta mirantur & currus inanes: neque n. ea uenustate Arma inania, qua Currus inanes usurpamus, dici existimo. Porro reges hos, Virg. a pacis, cuius in uita studiosi extiterant, studio commendare uelle uidetur, cum quattuor pacifici illorum ingenij subijciat argumẽta; Arma nimirum procul abiecta a se, currus bellatorum uacuos, hastas solo defixas, & libere pascentes, nulloq. hostium metu per campos sine frenis palantes equos. Liberum autem studiosis sit haec aliter expensa, & cogitata, uti doctissima eorum ingenia exigere uidebuntur, etiam cõtra meã explicationem intelligere & iudicare, dum tamen a poetae nostri mente, ne abscedant.* b *Sub. Mirantur abiecta.* c *Notum satis ex Homeri Il. ijs, & posteriorib. temporib. morem fuisse, ut in proelijs duces maxime e curribus pugnarent.* d *Nam olim praepilabant posteriorem partem hastae, ad defigendum humi.* e *Pro, Curruum, licentia poetica: uel potius per Syncopen, ut Repostos.* f *Hoc ex Platonicorum doctrina depromptum uidetur, qui adstruunt animas ijs delicijs post mortem excarnificari, quibus superstites intemperantius deditae fuere. Vnde Tantalum a luxu constringi; contra, claros uiros suarum uirtutum sequi recordationem.*
g *In uniuersum complectitur reliquam beatorum spirituum turbam, quã ita propositam particulatim iam inde distribuit, ut unumquemque eo studio, quo in reb. humanis pijs officijs, & religiose se exercuerit, distineri fingat, contentos tenui uictu, & cantu Deum colentes.* h *Hymnum, & εὐφημίαν Apollinis. Duo porro Paeanis genera ueteres celebrasse inuenio: unum bellicum, ante pugnam: alterum, ubi uicissent. Primum Paeana Marti, alterum Apollini canebant.* i *A loco, in laureto s. propter Apollinem, cui sacra est lauri arbor, ut saepe monstraui.* K *Pro, Odoriferum aut odorum, quod ex se odorem late spiret.*

Plurimus

Plurimus[a] Eridani[b] per siluam uoluitur[c] amnis.
Hic manus ob patriam[d] pugnando uulnera passi;
Quiq. sacerdotes casti,[e] dum uita manebat;
Quiq. pij[f] uates, & Phoebo digna[g] locuti;
Inuentas[h] aut qui uitam excoluere per artes;
Quiq.[i] sui memores alios fecere merendo.[k]
Omnibus his niuea cinguntur tempora uitta.[l]

a Ingens, quippe, qui 30. amnibus augetur. b Padi fluuij. Hunc nõnulli Nilum, cõplures Oceanũ esse uolunt. Fluminum omnium in Europa praeter Istrum maximũ est: oritur ex Apenninis in gremio Vesuli montis, primum angustis profluens alueis; inde breui cursu 30 amnib. auctus, diffundit se in Hadriaticũ 7. ostijs. Oriente cane augetur: niuibus liquatis, agris quã namb. torrẽtior, nihil tamen ex rapto sibi uindicat. uide Plin. l.3.c.16. c Ex illo lauri nemore hunc labi fingit, quod Phoebo seu Apollini, ob Phaetontem in eo submersũ dedicatus sit Eridanus, ut sic nimirum ei omnia conuenire ostendat: spiritũ, hymnum, lauretum, & Eridanum. Ad superos uero ab inferis ob id labi fingit, quod ex iugi fonte Apennini in superum mare eijciatur, siue quod in caelum translatus existimetur. Fabulam uide apud Germanie. Caes. in Arati Phaenom. d Respicit ad L. Iuniũ Brutũ, tyrãnidis regiae uindicatorẽ, (de quo & alijs uide Liu. ab V.C.l.2.) Curiũ, utrumq. Deciũ, Coclitẽ, Scaeuolã, Horatios ad Cromerã, Codrũ Atheniensiũ regẽ, Philaeni fratres & innumerabiles alios magnanimos ciues, qui fortiter pugnãdo pro patria ceciderũt. Inter gradus. n. pietatis, in patriã beneuolẽtia ponitur. Secundum Deũ n. & parẽtes, plurimũ patriae debemus: sic ut huic ẽt fraternus amor cedere existimetur. Domo n. subuersa, incolumis nihilominus manet reip. status: at urbis ruina, domũ, penates, facultatesq. oẽs secum in perniciẽ trahit. e Nullo incestu polluti, nullis stupris aut adulterijs infames, sed puri tum animo, tum corpore. f Vt ab impijs & qui mendaci spiritu afflãtur, eos discriminet. g i. uera, quae Apollinem decerent. h Rerũ inuentores, quiq. mortales cõmoditatib. aliquib. adiuuarunt. His prisci diuinos honores post mortẽ deferebant, nihil aliud Deum esse existimãtes, quã prodesse mortalib. De rerum inuentorib. uide Higyn. l.1.c.274. & 277. Plin. l.7.c.56. i Optime de parentib. liberis, patriaq. sua meriti, sic ut sui memoriam aliquam, fortassis ẽt desiderium reliquerint post mortẽ. K Bene merendo: q.d. Qui suis meritis sui memoriã reliquerunt. l Vitta olim diuinitatis signum fuisse traditur: & ideo, qui bene de parentib. liberis, ciuib. amicis & patria merentur, quod integrae uitae sint, recte Vittam tribuit.

Quos

Quos circumfusos [a] sic est affata sibylla,
Musaeū [b] ante [c] omnes: mediū nam plurima turba
Hūc habet, atq. humeris exstante [d] suspicit [e] altis:
Dicite, [f] felices animae, tuq. optime uates: [g]
Quae regio Anchisē, quis habet locus? [h] illius ergo [i]
Venimus, et magnos Erebi [k] trāsnauimus [l] amnes.
Atq. huic responsum paucis ita reddidit heros: [m]
Nulli certa [n] domus: lucis habitamus opacis: [o]
Riparumq. [p] toros, & prata recentia [q] riuis [r]

a Circa se collectos: metaphora ab inanimato ad animatū. b Theologus fuit post Orpheum, Eumolpi filius, Atheniensis natione, qui & iam amores Leandri & Herus descripsisse fertur. c Honorificentissimum certe de Musaeo eulogium. d A corporis proceritate. Hinc colligi posse uidetur, Virgilium, Eumolpi filium intellexisse, inter aliot Musaeos corporis robore praestantem. constat n. hunc in Pythicis certaminib. palmam tulisse. e Admiratur: metaphora rei conueniens.
f Ser. hic existimat Sibyllam numine destitutam fuisse, propterea quod rerum non praesentium tantum, sed futurarum etiam genera, nunc de Anchisa percunctetur: at uero, non ita putandum. quinimmo hoc ipsum summo poetae consilio dedita opera factum esse, ut s. per interrogationem materia narrandi de situ & amoenitate Elysij praebeatur: uel, quod, dilatādae narrationis caussa, breue colloquium utriusque sit insertum: uel denique, humano more, rerum non ignaram colloquendi copiam captasse. g Musaeum intelligit. h Caussam addit, cur de Anchisa roget, ne Musaeus otiosam esse interrogationem arbitretur. i Pro, Caussa: q.d. Propter illum. Vim nominis habet haec particula, cum gignendi casu constructum, significatq. quod Graecis ἕνεκα. Sisen. l. 3. Milites, ut lex Calpurnia concesserat, uirtutis ergo ciuitate donati sunt. K Inferorum. Exaggerat caussam itineris a difficultate & periculis. l Traiecimus, aut transmisimus. Amplificatio. m Musaeus uates. n Respondet ad illud, quod rogarat Sibylla, Quis habet locus? satis innuens nullo loco animam includi, aut coerceri posse, quippe substantiam incorpoream. o Epithetικῶς: propter densas arborum umbras. p Ne quid ad absolutam amoenitatem desit, adiungit et limpidos amnes, & riparū toros sūt. aūt Tori proprie, herbae intortae, a quib. lecti, Tori nuncupantur. Gr. στιβάδες. q uirentia riuorum caussa. S. i. quae recentib. riuis perpetuam uoluptatem, amoenitatemq. pariant.
r Sic Ser. legit, confirmantib. id 6. uet l. qui sunt apud Ald. Man. quidam tamen, Siluis leg. ex uno ueteri Rom. codice, ut testatur Pier.

Inco-

Incolimus. ſed uos[a] (ſi fert ita corde uoluntas[b])
Hoc ſuperate[c] iugum, & facili iam tramite ſiſtā.[d]
Dixit, & ante tulit greſſum, camposq. nitentes
Deſuper oſtentat: dehinc ſumma cacumina linquūt.
At pater Anchiſes penitus[e] conualle uirenti
Incluſas[f] animas, ſuperumq. ad lumen ituras,
Luſtrabat[g] ſtudio recolens, omnemq. ſuorum[h]
Forte recenſebat numerum, carosq. nepotes,
Fataq.[i] fortunasq. uirum,[k] moresque,[l] manusq.[m]
Isque[n] ubi tēdentē aduerſum[o] per gramina uidit
Aenean, alacris palmas[p] utrasq. tetendit:[q]
Effuſaeq. genis lacrymae, & uox excidit[r] ore.

a Tranſit ad id, quod erat interrogationis pars praecipua, Velle ſe Anchiſen alloqui: Hūc igitur illis monſtrat, ut edocti de habitationis ratione, eo potiantur. b Quidam hic, Voluptas leg. ut in uno ſ.l. eſſe uidi: in quattuor alijs tamen, Voluntas, ſcriptum inuenio. c Conſcendite hunc collem. Ad eundem modum, Superare montes, pro, Conſcendere, ſiue Tranſcendere, dicimus; Superare amnes, & flumina, pro, Traijcere, &c. Montium autem partes ita ferme diuiduntur, ut ſint aut radices, aut latera leuiter accliuia, uel praecipitia; aut iuga, uel cacumina. Vtraque autem hic ſuperant Aeneas, & Sibylla. d Id eſt, mox apparere faciam Anchiſen. e Quaſi dicat, paene intus, ac intra ipſam conuallem, quae montib. undique ſit concluſa. non quidem quaſi inde exitus non pateat, ſed quod in concluſo loco a reliquis ſint ſemotae illae animae. f Multitudine ſeparatas, quo facilius agnoſcerentur. g Non ocioſas fingit felices animas, ſed pijs ſtudijs occupatas. Anchiſen ſuorum poſterorū ſeriem, & ſingulorum fata luſtrantem inducit. At Tireſias Homeric. ocioſus inter umbras aureum ſceptrum geſtans offenditur, nec ullo ſtudio diſtinetur occupatus. h Quos ſuos dicat, ſtatim per expolitionem ſubijcit: caros ſ. nepotes, i. poſteritatem ſuam, quae ex Aenea relicto eſſet oritura. totiq. orbi aliquando imperatura. i Polyſyndeton: fatalem poſterorum ſuorum ſucceſſum intel. K Pro, Virorum; ſyncope. l Res ab illis geſtas. m Al. Genusq. Quod nondum in aliquo uet. lib. uidere contigit: Aldini enim ſ. l. omnes noſtram lectionem confirmant: Manus aūt exp. aut pro naſcitur orū poſterū ui, & potētia: aut pro uirtute, quod illi dextra dicata ſit. n Anchiſes ſcilicet. o Ex aduerſo ſe, patrem eius petentem. p Manus; per ſynecdochen. A ſignis paterni affectus erga filium. q Expandit ad caelum, dijs gratias agens, quod ad ſe filium uenire permiſerant. r Quaſi ſeni.

Veni

Venisti [a] tandem, [b] tuaq. [c] exspectata [d] parenti [e]
Vicit iter [f] durum pietas? datur ora tueri
Nate tua, & notas audire, & reddere uoces?
Sic equidem ducebam animo, rebarq. futurum,
Tẽpora dinumerans: [g] nec me, mea [h] cura fefellit.
Quas [i] ego te terras, & quanta per aequora uectũ
Accipio, quantis iactatum nate [k] periclis.
Quam metui, ne quid Libyae [l] tibi regna [m] noceret.
Ille autem. Tua [n] me, genitor, tua [o] tristis imago, [p]
Saepius occurrens, haec [q] limina tendere adegit.

a Exordiũ ex abrupto, patheticae orationi maxime conueniens. b Post longos errores, & uaria discrimina rerum. c Laudat filium a pietate erga se, quem nullum iter, quamuis asperum sit remoratum, quo minus patrem inuisat. d Nam supra l. 5. per somnum nunciarat ei, ubi degeret: quapropter & se inuisere iusserat apud inferos ĩ diuerticulo Elysii. Vnde nunc, cum eum praesentem uidet, sibi gratulatur. e Enallage personae; pro, Mihi. Anticlia apud Homer. rogat filium, quomodo inferorũ tenebrosa profunda penetrarit, quae mortalibus uidere sit peracerbũ, indeq. alia, quae inde pete. f Ad inferos. g Redditio exspectationis, a ratione temporis, quo decessit. h Id est, tu, mea cura: ut illud; Veneris iustissima cura. sic exp. Ser. Henrici St. tamen explicatio magis mihi placet, exponentis, Mea cura, id est, mea spes, quod spei cura semper sit comes. i Alij leg. Quas ego per terras: ut in uno f. l. inueni, alijs quinque nostram lectionem confirmantib. Nec desunt etiam, qui hoc modo leg. Quas te ego per terras, &c. K Rursum pathos, quasi amplexantis: a magnitudine laborum: quos expolitione statim amplificat.

l Carthaginis: continens pro contento. Modeste notat filij cum Didone consuetudinem, & regni Italici obliuionem.

m Enallage numeri, ut et supra in Ora. n Caussam, a pio, statim reddit, cur laborem tam arduum susceperit: dulcem uidelicet patris recordationem, & ardens eiusdem uisendi desiderium. o Pronominis repetitio, praeter emphasim, etiam pathos habet. p Respicit ad illud lib. IV. Me patris Anchisae, quoties humentibus umbris Nox operit terras &c. Per Imaginem porro hic, memoriam accipere uidetur, per tropum: si quis tamen simpliciter accipiendum putet, non magnopere refrager. Tua autem imago, ait, poetice: possessiuo pro primogenio abusus; pro, Imago tui, quae a me de te habetur: alioquin, si actiue interpretere, sententia erit, Imago, quã tu possides, huc me tendere cõpulit. q Ellipsis; pro, ad haec limina.

Stant

Stãt[a] sale[b] Tyrrheno classes. da[c] iungere dextram,
Da genitor, teq. amplexu ne[d] subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu[e] simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter frustra comprensa manus effugit[f] imago,
Par leuibus uentis, uolucriq. simillima somno.
Interea[g] uidet Aeneas in ualle reducta
Seclusum nemus, & uirgulta[h] sonantia[i] siluae,
Lethaeũq.,[l] domos placidas[m] qui praenatat, amnẽ.
Hunc circum innumerae gentes,[n] populiq. uolabãt.
Ac uelut[o] in pratis, ubi apes aestate serena
Floribus insidunt[p] uariis; & candida circum[q]

a Paucis ad id respõdet, quod dixerat Anchises, Quas ego te terras, & quãta per aeq. uectum Accipio, &c. b Pro, Mari: ut l. 5. uers. 845. Mene salis placidi uultum, fl. q. Ignorare iubes? Quemadmodum Graeci ἅλα simili quoq figura usurpant.

c Petitio, cum extenuatione. Rursum repetitioni uerbi insunt affectus.

d Apocope, pro, amplexui: uel per Ellipsin, pro; ex amplexu nostro.

e Lacrumantem Anchisen, sed decore, inducit, motum filii pietate: etsi alioqui ea aetas in lacrumas pronior est. f Sumptum ex Homer. Od. 96. ubi Vlysses, matris umbram amplecti cupiens, simili modo frustratur.

g Parasceue ad Socraticã philosophiã, quae exstat apud Plat. in Phaed. maxime, & alibi, de animorum immortalitate, de Deo conditore & gubernatore rerum, ex quo omnia uitam & substantiam hauriunt, omnia mouentur. Huc ut rem deducat, & Anchisen haec & alia docentem inducat. fingit Aeneam, ex occasione amnis & subiectae siluae, narrandi materiam illi suppeditantem. h Quod nemus intelligat, periphrastice plurib. uerbis circumloquitur. i sic legisse Ser. cui & Romanus codex adstipuletur, Pier. auctor est: quinq. tamẽ Aldini uet. l. et Carp. Siluis, habẽt: Siluae.

K Caussam, quare Lethaeum amnem poetae induxerint, uide apud Lactant. de Diu. prae. c. 10 l Elysios campos. m Praeterfluit.

n Innum. gentium & pop. animae.

o Vmbrarum densam circa Lethaeum amnem uolantium frequentiam demonstraturus, ab apum in flores deuolantium aestiua mellificatione, similitudinem ducit: qua rem uelut praesentem ob oculos ponit.

p Insident, mel exsugentes.

q Diacope seu Tmesis.

Lilia

Liliaᵃ funduntur.ᵇ strepit ᶜ omnis murmure cãpus.
Horrescitᵈ uisu subito, caussasq requirit
Inscius Aeneas; quae sint ea flumina porro,ᵉ
Qui ue uiriᶠ tanto complerint agmineᵍ ripas.
Tũ pater Anchises. animae, ʰ quibus altera fato

a Speciem pro genere posuit. c Aptissima metaphora, apum, nunc in hos, nunc in illos flores deuolantium densitatem exprimit. b A bombo seu suaui sono apum, quem peruenuste cognata metaphora Murmur uocat. d Terrorem ex obiectis spectris ei affingit: quẽ mythologici conscientiae ex ueritatis simulacris motae & perterritae applicant. Primo enim scelerum conscientia obiectis ueritatis umbris facinorosos premit, deinde paenitentia ducti, caussas et fontes uitiorum docentur, ac ad resipiscentiam redeunt: postremo diuina speculatione se oblectantes omniũ uitiorum obliuiscuntur. e Procul. f Parasceue ad ea, quae infra de Aeneae posteritate, Iuliaeq. familiae laudib. cõmemorantur. g Impetu S. Non uideo, tamen cur pro frequentia aut multitudine hic accipi non possit. h Pythagoricum illud dogma fuit, sed somnium uerius atq. delirium, quod persuaserat miseris mortalib. Pythagoras: cuius & hoc cõmentum refert Hermippus. Cum in Italiam uenisset, statim subterraneam domum effodit, matri imperans ut in tabulis annotaret ea, quae contingerent, & tẽpus simul adscriberet. Deinde in illum hiatum subterraneum se recepit. Mater, ut mandatum fuerat, quamdiu abesset, omnia, quae agebantur sedulo in litteras retulit. Anno peracto, rediit ex effosso specu squalidus, macilentus, horridus, situ obsitus, ac prorsus Trophonianus aliquis: qui aduocata in concionem multitudine, publice docuit, quo modo ab inferis rediisset. Atq. ut fides sibi haberetur, omnia, quae in illa Italiae parte, se absente, gesta essent, tamquam ex commentariis recitauit. Quod audiens multitudo, hominis miserta, & religione commota, passim lacrumas fudit, Pythagorae diuinam mentem inesse existimans. Extemplo uiri suas quisq. certatim Pythagorae uxores in disciplinam tradiderunt, ut arcanam illam philosophiam ex illo discerent: quae deinde Pythagoricae dictae fuere. Hinc μετεμψύχωσιν animarum struxit, qua in alia atq. alia corpora migrare credebãtur. Hanc opinionẽ et tenuisse Pharisaeos, Ioseph. de bel. Iudaico, l. 2 c. 7. auctor est: animam s. incorruptam esse, transire omnium bonorum in alia corpora, malorum uero perpetuo supplicio cruciari. Virgilius sic non omnib. alia corpora deberi innuit, sed quibusdam tantum: neque iis fortuito, sed fato. Nam malis reditum negatum constat, qui ob scelera in uita perpetrata horrendis cruciatib. puniuntur. Bonis autem sua praemia in Elysio sunt: quibus ergo altera fato Corpora debentur?

Corpora debentur, Lethaei [a] ad fluminis undam
Securos [b] latices, [c] & longa obliuia [d] potant.

a. Respicit ad speculationem physicam, qua illi duos tropicos, zodiacum intersecantes, portas esse cōminiscuntur, per quas animae e caelo in terras deorsum feruntur, ac sursum item remigrāt. Horū altera, Cancer; hominū putatur: altera, Capricornus; deorum: quod per eā animae ad propriā immortalitatis sedē, diuorūq. numerū reuertantur. Atque id quidē existimant antri Ithacensis descriptionē apud Hom. significare. Hac de caußa Pythagoras docuit, a γαλαξία Ditis īperiū īcipere, quod īde lapsae aīae iā a superis recesserint: inde deorsū ī corpora lapsurae, quādiu ī Cancro sunt, nōdū a superis abijsse creduntur. Verū ad Leonē usq. labēdo profectae, futurae cōditionis exordiū, & rudimēta nascēdi auspicari putantur. Cum igitur aīa in corpus defluit, siluestrē tumultum statim dicunt experiri, quē ὕλην uocant. Eam ob caussam Plato in Phaed. aīam noua ebrietate trepidantē in corpus fluere scribit, uolens nouum potū alluuionis materialis intelligi. Comes autem ebrietatis est obliuio, quae ibi animis obrepere incipit. Etenim, si animae illae rerum diuinarum memoriā, quarū ī caelo gnarae fuiße existimantur, secum in corpora deferrent, nulla inter hoīes de Deo, eiusq. reb. foret digladiatio. b Ab effectu: qui securos faciunt: ut, Morbi pallidi, qui pallidos faciunt, & Mors pallida. c Aquas obliuionē rerū gignentes, & inducentes. d Alludit ad uocis etymon, ἀπὸ τῆς λήθης enim, Lethe deriuari uolunt. Deinde ad Pythagoricam μετεμψύχωσιν respicit. Solent n. illi docere animas ad corpora remigraturas ex Letheo amne potare, quo omnium in uita exactorū prius obliuiscantur. Pythagoras ēt, qui huius doctrinae primus auctor fuit, ut scribit Heraclides Ponticus, dicere solitus fuit, aliquando Aetalidē se fuisse, ac Mercurij filiū existimatū, monitūq. se a Mercurio, ut extra immortalitatē, quod uellet, libere peteret: tū petijsse ut uiuens, et functus uita, oīum quae sibi usuenissent, recordari posset: statimq. uoti factū eße cōpotē, oīumq. meminisse, quae ante multa saecula euenißent Euphorbo, Aethalidiq. Ac ulterius ēt a Mercurio hoc beneficij tulisse, ut aīa sua perpetuo errore uagaretur, migraretq. in arbores, quas uellet, aut ēt animātia, (hinc stulta persuasione cum ab esu suum, boūq. abstinuiße, ueritū ne patris, aut parentū aīam offenderet, memoriae proditū est) teneretq. simul quae apud inferos sibi euenissent, quaeq. reliquis animis. Iactare solet, Euphorbū se ad Troiā fuisse: cui rei fidē facturus Branchidas petijt, ubi fanū Apollinis ingressus, clypeū ibi ostēdit, quem sibi dudum Euphorbo detraxerat Menelaus, detractumq. uelut trophaeum gloriae caussa ibi fixerat. Ex Euphorbo ī Hermotimum iuisse, deinde in Pyrrhum Delium piscatorē descēdisse, atq. ita ad postremum Pythagoram factum, omniumq. eorum, quae dicta sunt, meminisse.

Has

Has equidem memorare[a] tibi, atq. ostendere corã
Iampridem hanc prolẽ cupio enumerare meorum,
Quo[b] magis Italia tandem[c] laetere reperta.
O pater, an[d] ne aliquas ad caelũ hic ire putãdũ est
Sublimes[e] animas, iterumq. ad tarda reuerti
Corpora? quae lucis miseris tam dira[f] cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo,
Suscipit[g] Anchises, atque ordine singula[h] pandit.
Principio[i] caelum,[k] ac terras, camposq.[l] liquẽtes;

a Attentio a cupiditate posterorum animas commonstrandi, quibus altera fato corpora debentur.
b Caussa finalis, ab utili. Promiserat etiam idipsum filio per somnum in Sicilia, ut dicitur lib. v. Sum genus omne tuum, & quae dentur moenia disces.
c Alij, Mecum laet. ut Carp. & 5. alij s. libri.
d Continuat id, quod Anchises de confluentib. umbris ad Lethaeum amnem responderat, eas esse uidelicet, quae fatis iterum ex Elysio in corpora humana mitterentur: quod quidem Aeneae, ut est, paradoxum uisum fuit. Diserte itaque id diligentius interrogando, patri materiam nouae narrationis contexendae suppeditat. e Ser. exp. Animas sublimium, non omnium. H. Steph. construit cum Ire, uti sit sententia: Ire sublimes ad caelum aliquas animas: quae sane conuenientior est interpretatio. Nec uero inuenusta fuerit sententia, si Sublime caelum, hypallagticῶs exponas.
f Vt scilicet ex perpetua quiete cupiant in uitam miserijs refertissimam remeare: in corpore uinciri, & quasi in sepulcro condi. Nam utroque hoc modo corpus a philosophis, & item a Cicerone consideratur: Qui e corporum, inquit, uinculis, tamquam e carcere, euolauerunt.
g Id est, Respondet: u: Grae. ὑπολαβών. Carp. tamen exemplar, Suspicit, habet. h Expositurus, quomodo ex Elysio in corpora humana mittantur animae, altius orditur mundi creationem, a Deo, et diuina potentia, qua singula continentur. Hunc Deum, Spiritum uocat, Plato, τὸν νοῦν, id est, mentem: ex quo omnia uerius suam uitam hauriunt, quã ex quaternione Pythagorico. i Digreditur in locum philosophicum, Deum s. esse mundi animam ex Platonicor. opinione. Vide Macr. de som. Scip. l.1.c.14. & Crinit. de hon. discip. l.6.c.12. Ab elementis quattuor orditur, sed tamen alio modo quã reliqui. Sphaeram n. in duas partes distribuit, unicuique duo assignans elementa in caelũ, quod aerẽ cõplectitur, & ignẽ: & terrã, quae aquam continet. K Pro, aere, & aethere posuit. l Periphrasis Maris.

Lucentemq. globum Lunae, Titaniaq.[a] astra
Spiritus[b] intus alit,[c] totamq. infusa per artus[d]
Mens agitat molē,[e] & magno se corpore miscet.
Inde[f] hominum, pecudumq. genus, uitaeq. uolātū,
Et quae marmoreo[g] fert mōstra[h] sub aequore pōtus.

a Solē hic intelligi, plerique existimant uerius quā stellas: at Ser. utrūque disiunctiue intelligit. Ego non inconuenientissime facturum me arbitror, si copulatiue utrumque, i. & stellas, & Solem significari dicam. Constat enim Solem ipsum utpote unum e Titanibus aliquando Titanem nominari, teste Lucr. lib. 1. Flammiger an Titan ut alentes hauriat undas: & alibi saepius, ut exemplis supersedeam. Deinde uero Titanem Solis fratrem fuisse creditum, qui ad Asopum habitarit, & a quo tota regio, Titane dicta fuerit, Pausanias memoriae prodidit: eundéq. fuisse uirum sollertem, ac perspicacissimi ingenij, utpote qui primus ipsius Solis, ac Lunae, stellarumq. motus obseruasse, & demonstraße dicatur. Vnde etiam Solis frater uulgo existimatus fuit. Quae cum ita sint, non obscura, opinor, coniectura nasci potest, ab hoc, Titania astra, dictas fuiße stellas. Neque etiam uerisimile est, cum Lunam nominarit, Solem sub his Titanijs astris complecti noluisse: quin ea re praecipue epitheton huiusmodi addidisse existimarim. Multitudinis numerum peculiariter astris significandis destinasse uidetur: quo miror ualde eos, qui Solem his uerbis; magis, qui ignem significari uoluerunt. Neque enim cum Ignea epithetice uocantur astra, protinus ignis sunt: nec, ut exemplo ex hoc ipso loco deprompto utar, etsi mare Marmoreum dicitur, idem Marmor eße recte dixeris: nec cerea pruna, aut brachia, ipsam ceram.

b Deus, mens aeterna, νοῦς, ut Platonici aiunt.

c De animae mundi fabricatione, quo pacto illa per numeros sit contexta, qui a pari, & impari cubum, id est, perfectionem solidam cōficiunt, disputat Timaeus apud Platon.

d Elementa, quae membra sunt mundi. S.

e Sphaericam mundi machinam, cum orbibus & circulis caelestibus.

f Vel ex quattuor elementis, uel a Deo.

g A colore, non a materia, mare uocat Marmoreum.

h Diuersas piscium species.

Igneus [a] est ollis [b] uigor , & caelestis origo
Seminibus, quantum [c] non noxia [c] corpora tardant,
Terreniq. hebetant [e] artus, moribundaq. [f] mēbra .
Hinc [g] metuūt, cupiūtq., dolēt, gaudētq. [h] nec auras
Respiciunt [i] clausae [k] tenebris, & carcere [l] caeco.

a A natura, & origine animorum. Quam diuersae autem fuerint, de animae hominis natura inter philosophos sententiae, docet Macr. l. 1. com. in Som. Scip. & Laert. in Vit. phil. b Antistoechon; pro, illis: quamquam nonnullos f. l. sic habere uidi. c Q. d. In tantum uiget in illis pars diuinitatis, in quantū finit corporis qualitas. S. d Diserte Noxia: uel, senio effeta; uel alio aliquo naturae priuatae uitio laborātia. Vsus n. eorū, partim tēporum, partim ingenij iniuria hebetatur. e Pro, Hebetātur: enallage generis actiui pro paß. f Explicat, quae noxia corpora dixerit, expolitione: q. d. senescentia corpora, & paullatim senio ad mortem properantia. g Monent quidā sibi uideri castigatiorē fore lectionē, si hoc loco, pro, Hinc, legatur, Hic: qua de re ego uet. lib. cōsulens, forte unū inueni, in quo Hic, erat; aliū ēt, in quo Hij: reliquis Hinc aßerentib. Quomodo aūt rectius legatur, ijs examinādū relinquo, qui acutius uidēt, otiumq. habent . nā mihi quidē fere caecutienti, ac etiānum laboris taedio ad finē properāti, ob tēporis angustiam huiusmodi deliberatio nō cōceditur . h τὰ πάθη, quib. quatitur corpus humanū, recenset: nec temere quaternario eas includit, cū 4. tantū praecipua sint affectuū genera: laetitia, spes, dolor, metus. Manutius in ep. 28. l. XI. ad Ciceronē tria cōiungit; Timerēt, īquit, gauderēt, dolerēt. De his, quod lōgiorē eorū tractatio explicationē requirat, philosophos consule. i Carp. habet, Despiciūt; ut & alij duo uetustissimi, & probatissimi libri: tres reliqui, Respiciūt. K Ad Pythagoricorum dogmata respicit: hi n. ut et Platonici, duas mortes olim prodiderunt: unam animae, alteram animalis . Mori autē tum animal credebatur, cum eius anima e corpore emigraret: contra uero, tum intermori anima, cum a suo principio, et origine ī corpus demergeretur. Prior mors, communibus sensib. exposita: altera, in philosophorum gymnasiis disputatur, ac uulgo tam uidetur insolens, ut eam solā Vitae nomine (nedum pro morte reputent) appellatam censeat . Morte igitur animalis, liberatur anima, & ad caelestem patriam remittitur, ubi uera uita est: altera uero Pythagorica nimirum morte , anima ab immortalitate in has tenebras demergi putabatur. Vnde in corporis clausa carcere, eiusq. uinculis coercita , per terrenas curas ad caelestem θεωρίαν alucinatur . Atque illud est, quod poeta canit, Auras s. caelestes non respicere, cum tenebroso carcere clausae sunt. l Corpus intelligit : per Endyadin autem ait, pro Tenebroso carcere .

Quin,[a] & supremo cum lumine uita [b] reliquit,
Non tamẽ omne malũ miseris, nec funditus omnes
Corporeae excedunt pestes: [c] penitusq. [d] necesse est
Multa diu concreta [e] modis inolescere [f] miris.
Ergo [g] exercentur poenis, [h] ueterumq. malorum
Supplicia expendunt. aliae panduntur inanes,

a Per antipophoram tacitae quaestioni occurrit, qua obijcias: Ergo corporis custodia liberatae, recta ad suae originis principia pergant. Non sic, ait. Nam patriae suae fere oblita, corporiq. longo usu adsueta, exitum horret. At fatali hora, cum emigrare uelit nolit, cogitur, per indignationem discedit. Immo, inquit, ne post mortem quidem, commode potest a corpore diuelli: sed, aut circa cadauer obuersatur, aut alius noui alicuius corporis (Pythagorice) captat domicilium; non humani tantum, sed etiam belluini, cuius in hac uita naturam exercuit: quiduis potius perpessura, quam, ut in caelum, quod semel deseruit, reuertatur incognita, reliquisq. dissimilis. Ex Macrob. com. in som. Scip.

b Vbi anima corpus deseruit, non emaculatur statim ijs sordib. quas corporis commercio contraxit.

c Auxesis. Sordes, & uitia corporis intell. quibus anima inficitur.

d Quasi dicat, Fieri uix potuit, ut longa illa mutuae consuetudinis consociatione, multa, eaq. horrenda uitia animo inolita non sint. Nam, ut in prouerbio est, qui tangit picem, inquinatur ea.

e Conglutinata.

f Ennianum hemistichium, quo mire confirmatas in anima corporeas pestes, quae profectionem eius in patriam remorentur, significat. Sic in Georg. lib. 2 uers. 77. Vdoq. inolescere libro.

g Quasi dicat, Quid restat igitur, nisi ut expientur supplicijs, & poenis contagia? Poenas uere expiatorias intel. quibus expurgatae, ad sua principia remigrent puriores.

h Alludit ad tria genera purgationum: omnis enim, aut per aerem, aut per aquam, aut per ignem fit expolitio. Ex hoc loco colligit Lactant. poetas mortuorum resurrectionem sic satis ex Biblijs lib. aut etiam ex sibyllinis cognouisse. Vide eum cap. 22. de Diu. prae. Et sane, ut eam non agnouerint, locum certe, ac sedem purgationi animarum post mortem esse destinatam, eos credidisse, ex hoc ipso loco, uel Momo iudice, conuincitur.

Suspensae [a] *ad uentos. alijs sub gurgite uasto*
Infectum [b] *eluitur scelus, aut exuritur igni.* [c]
Quisq. suos patimur manes. [d] *exinde* [e] *per amplum*
Mittimur Elysiũ, & pauci [f] *laeta arua tenemus:*
Donec [g] *longa dies, perfecto temporis orbe,*
Concretam [h] *exemit labem, purumq. reliquit*
Aetherium [i] *sensum, atque aurai* [k] *simplicis ignẽ.*

a Forsan ad eas respicit, quae inanẽ gloriam nimis secutae sunt: ut simili delicto poena afficiantur. Ventos autem aerem, quem aliquando spiritum dicimus, uocat. Ventorum autem regnum aer est, calidus, & humidus. Hac natura illi sunt, quibus ex commotione calidi sanguinis, & spirituum, uulgo Sanguineis nomen est: quorum uitia acre purgari, dicere uidetur. Ad consimilem modum, Melancholici, qui sicci sunt, & frigidi, terra (quae sub aqua, cuius crassissima pars in terram transmutatur, comprehenditur) expurgantur. Vnde & ait, Sub gurgite uasto deprimi. Iam uero & phlegmatici, frigidi & humidi, aqua, cuius complexionis sunt, eluuntur. Cholerici autem, quod calidi sint, & sicci, sordes igni exuruntur. Haec confer cum Seruiana illa in pisces, monstra marina, & caelestia corpora μετεμψυχώσει.

b Al. Inuectum. Aldini sane uet. lib. sex, nostram lectionem confirmãt. Hort. exponit Infectum, pro eo, quo animae sunt infectae.

c Quo pacto animae corporibus liberatae cruciatum sentiant, disputat Lactant. de Diu. prae. cap. 20.

d Supplicia, quae sunt apud manes. S. Aliter Macr. Mihi non displicet, explicatio de genijs.

e Vbi ad istum modum sumus purgati, & expiati.

f Nam dãnatorum animis reditus praeclusus est ad corpora: uel, qui non ad plenum expiantur, repetunt noua corpora.

g Haec quidam iung. cum ijs, Quisq. suos pat. manes. Alij sic exp. Tamdiu haeremus in Elysio, post aliquanti temporis poenas, donec tempus a Deo principe praestitutum, nobis attractam tabem absterserit, & anima iam perpurgata fuerit. Proinde tempore opus est pleno, & absoluto ad emaculationem, priusquam ex Elysio ad amnem oblimonis perducantur.

h Contractam labem.

i Periphrastice animam circumloquitur, modo Aurae simplicis ignem appellat.

K Vetusto more soluit diphthongum, quod Lucretio perquam familiare est.

Has [a] omnes, ubi mille [b] rotam uoluere per annos,
Lethaeum ad fluuium deus euocat agmine magno,
Scilicet immemores [c] supera ut conuexa reuisant,
Rursus & incipiant in corpora uelle reuerti.
Dixerat [d] Anchises, natumq., unaq. sibyllam
Conuentus [e] trahit in medios, turbamq. [f] sonantem:
Et tumulum [g] capit, unde omnes lōgo ordine possit
Aduersos legere, [h] & uenientem discere uultus.
Nunc age, [i] Dardaniā [k] prolē quae deinde sequatur
Gloria, [l] qui maneant Itala de gente nepotes, [m]
Illustres animas, nostrumq. in nomen [n] ituras,
Expediam dictis, & te tua fata [o] docebo.
Ille, uides? [p] pura [q] iuuenis qui nititur hasta,

a Sub. Animas, mille exactis annis Deus ad obliuionis amnem uocat, ut ibi longa obliuia potent: caussam subnectit, scilicet, immemorem, &c.

b Perfectionem rursus signat, ut supra: Centum errant annos. Hac uult animas emaculari, ut, quidquid forte labis adhuc inhaeserit, prorsus auferatur. Denarius numerus perfectus, centenarium producit: hic decies sumptus, millenarium gignit.

c Vel praeteritorum, uel futurorum.

d Transitionem parat ad ea, quorum caussa tota haec κατάβασις ad inferos instituta fuit: s. ut stirpem Aeneae, Albanorum reges, & deinde Romanos proceres celebret, ut minus adultio sentiatur. e Multitudinē, frequentem umbrarum numerum. f Per synonymiam, alludens ad rei naturam: turbae n. sua multitudine strepunt, fremuntque, ac animae etiam, quia substantiae sunt incorporeae, sonum tantum edunt. g Rebus humanis se accommodat, cum alioqui neque ex humili, neque ex edito loco spiritus oculis corporeis conspici possit, nisi corpore assumpto, aut aerio, aut alio aliquo. h Considerare. S. Alij, Discernere. Quidam, Perlustrare: secundum illud, u. 34. Quin protinus omnia Perlegerent oculis. In pr. huius l. i Redintegrat attentionem, & docilitatem. K Troianam, per antonomasiam; intel. Aeneae posteros, Albanos reges, & Romanos.

l Ex rebus praeclare gestis. m Romani, qui ex tuis posteris nascentur.

n In gentem neque n. Romani, Anchisiadae, aut Aeneadae umquam appellati fuisse reperiuntur. o Id est, quae tibi bella gerenda, eorumq. quis futurus sit exitus explicabo. p Sic & Helena Il. γ. Graecor. proceres ostēdit e moenibus Priamo. q Sine ferro. S. ut, Pura uasa, quae caelata, aut incrustata non sunt.

Proxima [a] sorte tenet lucis loca, primus [b] ad auras

a Id est, primus ex te nascetur, Illustrat deinde per copiā obscurius dictum. b Genealogiae seriē ab eius filio Siluio, quē ex Lauinia procreaturus est, orditur. Scriptores rē totā de Ascanijs ī diuersum trahunt. Aenea e reb. humanis sublato, Ascanius per aetatē imperio nōdum maturus erat, quod tamē ad pubertatē usq. ei incolume māsisse sub muliebri tutela ferunt. indeq. paterno regno inauguratum feliciter regnum gubernasse. Sed hic Ascanius, uter fuerit, nō satis constat: maiorne ille, qui Creusa matre, Troia incolumi natus, paternae ī Italiā fugae comes fuit, (quem Iulum dictum, sui nominis auctorem gens Iulia uocat) an minor, quē ex Lauinia susceperat. Ceterum, hic ne, an alter fuerit, non est, cur te torqueas: hoc constat, abundante Lauinij multitudine, urbe opulenta matri, uel nouercae relicta, nouam aliamq. sub Albano monte Ascanium condidisse urbem, quam, ab albae suis augurio, et urbis in dorso montis porrectae situ, Albam Longā appellauit. Sed tamen nil haec quadrant huic loco, ubi Ascanium Siluium, postumam Aeneae prolem, in siluis post patris mortem natum, & educatum, aperte describit. Ascanij filium Siluium dictum, casu quodam in siluis natum uolunt: & patri in imperium successisse Liu. auctor est locupletissimus: quin & Ascanium XXX. imperij anno, Albam condidisse, addit. Sed quanta sit scriptorum hac de re diuersitas, uel hinc liquet, quod extent, qui Albam ab Aenea conditam asserant: Rursum alijqui ab Ascanio, Aeneae, & Lauiniae filio: & Siluium Ascanij filium patri in regnum Albanum successisse. Sed qui tum Siluius Aeneae postuma proles? Age uero, ex Dionysio, & alijs, quo res clarior fiat, historiam adscribam. Aeneas septimo fere anno post Ilij excidium, fato defuncto, Ascanius, Euryleos dictus, statim ab eius interitu, Latinorum regnū suscepit. Quem, ut priuignum, uerita Lauinia, uterum gestans, occulte in siluam, ad Tyrrhenum quendam regij pecoris magistrum fugit, ibiq. peperit. Latuit apud eum diu. Aduertens aūt Tyrrheus, Ascanium, suspicione caedis nouercalis Lauiniēsib. exosum esse, Lauiniae rē aperit, suadetq. Lauiniū repetere, nihil esse, quod uereretur: persuasit reginae pastor. Ascaniū illa reuisit, qui beneuolētiā suum in nouercā aīum declarauit. In regnum recepit, regnauit una cum ea, usq ad cōditā Albā: ac Siluium fratrē postumum in regnum succedere iussit. Ab hoc deinceps, oēs Albanorum reges, Siluij dicti fuere. Iulo filio, Pontificatum Max. donauit: quod deinde sacerdotium in Iula gente, usq. ad eius interitum permansit. Quin & Siluius appellatus fuit, quod in siluis natus esset. Ceterum quādiu uixit Ascanius Creusae filius, Lauinia apud eum materna ueneratione habita fuit.

Aetherias, Italo[a] *commistus sanguine, surget*
Siluius,[b] *Albanum*[c] *nomen, tua*[d] *postuma*[e] *proles:*
Quem[f] *tibi longaeuo serum Lauinia coniux*
Educet siluis regem, regumq.[g] *parentem:*[h]
Vnde[i] *genus longa nostrum dominabitur*[k] *Alba.*

a *Ex Lauinia scilicet, Latini filia procreãdus, & suscitandus.*

b *Non temere est, quod uariant scriptores. Nam Liu. qui fide historica nulli secundus est, Siluium, Ascanij filium uocat: Siluius deinde regnat Ascanij filius, inquit, casu quodam in siluis natus. Constat igitur eum secundum ab Ascanio, Albae regnum tenuisse: constat item in siluis eum natum, sed de patre controuersia est. At Virg. eum, tum Aeneae postumã prolem, tum in siluis educatum canit.*

c *Omnes enim Albani reges, Siluij dicti sunt.*

d *Apostrophe ad filium Aenean.*

e *Te humato nascitura: quam Graeci ὀψίγονον, uocant. Huius uocis etymon facere reddit Megadorus apud Plaut. in Aulul. Post mediam aetatem, inquit, qui mediam uxorem ducit domum, Si eam senex anum praegnantem fortuito fecerit, quid dubitas, Quin sit paratum nomen puero Postumus? Adiectiue, pro postero, ac futuro: ut, Spes postuma. In qua significatione Grammatici quidam hic accipi putant uocabulum: maxime, quod addat Anchises, Longaeuo, arguẽs prolẽ serã. Affirmat hoc Casellius apud Gell. negat Sulpic. Apollinar. l. 2. c. 16. Quod si ita acceperimus Postumum pro lõgaeuo, nodus solutus est. Addit super haec, Seruꝰ: quippe, grandaeuo aliquando natum. Rursum, alij, qui ita accipiunt, ut post mortem patris, natus, eductusq. in siluis sit, Longaeuum exp. qui longum acturus sit aeuum cum dijs immortalibus. Itaque Virgil. utramque opinionem in ambigua uoce expressit.*

f *Hunc locum interpretatur Gell. lib. 2. cap. 6 ostendens Casellium Vindicem a Sulpicio Apollinare in loci huius interpretatione fuiße reprehensum.*

g *Paranomasia perelegans.*

h *Quod ab eo reges orti, longa serie ibi sint regnaturi, & Siluij cognomen praelaturi.*

i *Id est, A quo: ut l. 1. Aen. Genus unde Latinum: in prin. Ter. Eun. act. 1. sc. 2. E praedonibus unde emerat, id est, a quib. Et in Eun. prologo: Vnde petitur aurum: pro, reus a quo petitur.*

K *Trecentos fere annos Siluij posteritas Albae regnasse proditur.*

Proximus

Proximus [a] ille Procas, [b] Troianae gloria [c] gentis,
Et Capys, [d] et Numitor, [e] & qui te nomine reddet,
Siluius Aeneas, [f] pariter pietate, uel armis
Egregius; si [g] umquam regnādā acceperit Albam.

a Non quidem, quod statim, & immediate post Siluiū in uitam sit emersurus, sed quod proximus in ordine ibi fuerit collocatus, & post Siluium, monstranti Anchisae apparuerit. Apud Liu. enim alius ordo genealogiae est: ibi decimus & tertius ab Ascanio Procas memoratur, etsi alij dumtaxat decimum & quartum fuisse existiment. b Fuit Procas Numitoris, & Amulij pater, quorum ille Romuli, & Remi auus, a fratre regno exsutus, & in carcere detentus fuit, ut fusius apud Liuium.

c Non abs re Procam, Troianae gentis gloriam uocat: nam is origo, & prima stirps Romani populi recensetur, utpote auus Rheae Siluiae, matris conditorum urbis Romae. d Carminis necessitate regum ordinem confudiße uidetur: septimus n. Capys ab Ascanio numeratur, ortus Aty, Capetis pater. Fuit & Capys Troianus Anchisae pater, Assaraci filius: cuius memoriam in recensione regum Albanorum obiter celebrat, in Aeneae laudem, qui auo tam illustri prognatus sit. e Hic decimus quartus Albanorum rex ab Ascanio recēsetur: aut (ut alij) decimusquinctus. Porro haec numeri discrepātia, ex eo est, quod a Liuio, alter Capetus sit praetermißus. Sed, ad Numitorem quod attinet, legimus, Amulium patre mortuo, regnū per uim occupasse, fratre maiore, Numitore, cui iure gentium regnum debebatur, in carcerem coniecto. Quod tamquam parum esset, eo nondum contentus, Egestum, uel, ut alij, Lausum, Numitoris filium, etiamnum impuberem, ut uindictae securus esset, dispositis in silua, ubi uenabatur, percussoribus, insidijs exceptum obtruncat, tacite subornans, qui a latronib. interfectum dicerent. Sed fidem apud Albanos mendacium illud non inuenit, suspicantes etiamnum atque adeo iam persuasos, illum eadem id agere uia, ut fratrem, quem regno exsuerat, posteris etiam priuaret. Hoc amplius, quod Iliam, seu Rheam Siluiam, fratris filiam, ut omnem procreandae prolis illi spem praeciperet, per honoris speciem, Vestalem legit. Veteribus enim apud Albanos honorificum habebatur id sacerdotium, adeo ut non quasuis, sed summo loco ortas uirgines in illum ordinem collocarent. Lege fusius historiam apud Liu. lib. I. ab V. C. f Hic in serie tertius fuisse memoratur, Siluij Ascanij filius. g Dubitatiue, nec temere. fraude n. tutoris paterno regno diu caruit, ut qui quinquagesimo s. & secundo anno, demum id receperit; quem tamen XXX. & unum annos regnasse produnt, sic ut ad XXCIII. annum aetatem produxerit.

Qui iuuenes[a] quantas ostentant, adspice, uires.
At, qui umbrata[b] gerunt ciuili[c] tempora[d] quercu,
Hi[e] tibi Nometum,[f] et Gabios,[g] urbēq; Fidenā,[h]

a Epilogus narrationis: quoniā nihil admodum memorabile ab Albanis regib. gestum sit, caussae nihil esse existimat, cur in eorum catalogo recensendo diutius immoretur. Itaque obiter ad uetera quaedam monumenta recensenda properat, ut sit castra, ac opida quaedam origine uetusta donet. b Quasi dicat, quae corollis uirtute partis inumbrantur. c Ciuica corona, quercea, quae dabatur ijs, qui ciuem in proelio seruassent. Sabinus Massurius tamen scripsit ciuicam coronam ei tantum dari solere, qui ciuem seruasset, & hostē eodem tempore occidisset, neque loco se in eadem pugna mouisset: alioqui ius coronae ciuicae negari. Verum posteris temporibus Tiberius Caesar, consultus, num ciuica ei deberetur, qui caeso hoste, & seruato ciue locum deseruißet, quo statim hostes potiti essent: respōdit; ita uideri, quod appareret loco tā iniquo pugnatum, ut etiam a fortiter pugnantib. retineri non potuerit. Huiusmodi corona L. Coelius, Ciceronem in Senatu donandum censuit a rep. quod nimirum, eius opera, industria, & uigilantia, urbs a saeuissima Catilinae coniuratione seruata, uindicataq. fuisset.

d Synecdoche, pro, Capite, cui imponebatur huiusmodi corona. Notat autem obiter, cum uirtutem, tum pietatem illorum in ciues.

e Omnes hae priscorum Latinorum urbes fuerunt, olim ab Albanis regibus constitutae, & bona ex parte a Romanis deletae.

f Sabinorum opidum, cuius ager cum initio uehementer sterilitate laborasset, postea colonorum cura fertilißimus redditus fuit. Nobilitatum fuit Senecae, clarissimi, & diuinißimi (ut sic dicam) philosophi memoria, qui ibi campos habuisse memoratur, uini feracissimos: adeo ut singula praedia octonos uini culeos reddidiße prodantur. Habuerunt & hic uillas Palaemon grammaticus, Ouid. & Martial.

g Volscorum urbs fuit LXX. ∞ pass. ab urbe distans, a Galactio, & Bio fratribus, Siculis condita, Solino teste: fraudeq. Sexti Tarquinij, Superbi filij, in Romanorum ditionem reducta, ut apud Liu. est.

h Variauit numerum, cum plurali tantum efferatur. Clarißimum Latij opidum, quod a regibus Romanis, uarijs cladib. afflictum fuit. Primum a Romulo, a quo captum non sine magna clade fuit: inde a Tullo Hostilio, caesis ciuitatum principibus, in deditionem uenit: mox ab Etruscis, regnante Tarquinio Prisco occupatum, & Romanis adimptum fuit: recuperatum inde post exactos reges L. Virginio, & Claudio Iulio Cos.

Hi

Hi Collatinas[a] *imponent montibus arces,*
Pometios,[b] *Castrumq. Inui,*[c] *Bolamq.*[d]*, Coraque.*[e]
Haec[f] *tū nomina erūt, nūc sūt sine nomine terrae.*[g]
Quin[h] *& auo*[i] *comitem sese Mauortius*[k] *addet*[l]

a *Collatia in Latio fuit: nomen opido a cōferendo factum putatur, quod scilicet in illud aliarum urbium opes aliquando collatae fuerint, auctore Sex. Pompeio. Inde porta Collatina Romae appellata. Collatina autem dea, fuit illa, quam collibus praeesse putarunt. Illustrauit Collatiam Tarq. Priscus, a quo in deditionem accepta, arma adempta, pecuniaq. insuper imperata fuit: Egerio fratris eius filio perpetua potestate opido praefecto. Sed nihil aeque nobilitauit eam urbem, atque stuprum, & mors Lucretiae, Tarquinij Collatini uxoris, de quo uide Liu. lib. 1. ab V. C.*

b *Sic legen. antiqui l. omnes, quos adhuc uidere mihi contigit, demonstrant, non Pomerios; ut inepte quidam. & tragoedia fuit Naeuij, Militum Pometinensium. Virgil. hic per Heterosin numeri, & generis, Pometios ait, cum usitate alioqui Pometia dicta fuerit, urbs ipsa in Latio sita, capta, direptaq. aliquando a Tarq. Superbo.*

c *Panos: nam is, ab ineundo, Inuus quoque appellatus est. Quod castrum intelligat, non satis constat, sed inter Castrimonienses fuisse licet conijcere.*

d *Opidum agri Campani in Italia, Coriolis, & Fidenis uicinum, teste Liu. Latius uide de hoc Plin. lib. 3. c. 5*

e *Latij opidum, cuius incolas Coranos, a Dardano ortos, ait Plin. in descript. Italiae, collocant opidum circa Castrimonienses.*

f *Non ait Anchises in praesenti ea loca sic uocari, sed olim ea nomina a conditoribus suis huiusmodi appellationes sortitura.*

g *Carp. habet, Gentes.*

h *Missis Albanorum, & regib. & rebus, ad res Romanas transit. Hic non ita seruat ordinem, ut etiam incipiens a Romulo, praeteritis tot medij temporis illustrissimis consulibus statim ad Caesarem dictatorem, & Augustum, qui ei in monarchia successit, properet, ut scilicet horum duorum, qui imperij pomeria egregie propagarant, laudes, Romuli gloriae aequipararet.*

i *Numitori, cum quo Romulus, & Remus, eius nepotes, uno anno regnauerunt.*

K *Martis filius, ut fama erat: uel; bellicosus, tamquam Marte dignus.*

l *Adiunget se socium, in uindicando regno Albano, ab Amulio per tyrannidem occupato, ut supra latius monui.*

a *A parente & maiorib. nobilissimis, Iliam, siue Rheam*

Romulus, Assaraci[a] quem sanguinis Ilia[b] mater
Educet. uiden ut geminae[c] stant[d] uertice[e] cristae,[f]
Et pater ipse suo superum[g] iam signat honore?

Siluiam describit, cū eam sanguinis Assaraei esse canit. i. prognatā Troianorum regum sanguine. Trois. n. filius fuit Assaracus, pater Capyos, unde Anchises Aeneae pater descenderat. b *Haec Numitoris filia fuit, canēte Ouid. Ilia cum Lauso de Numitore sati. Haec & Rhea dicebatur. De hac ead. habes l. 1. Aen. u. 277. Haec a patruo Amulio per honoris speciem Vestalis facta, ut paullo supra monui, a Marte, cū forte aquā pro sacris haustura exijsset, cōpressa fuit, ex quo Romulū & Remum concepisse dicitur: quos cum enixa esset, ad Tiberim exponi iussit Amulius. ipsamq. apud eundem amnem defodi uiuam: unde est, quod Vxorium amnem, Horat. uocat Tiberim, l. 1. Car. Od 2. Pueri inuenti in ripa, a Faustulo pastore ablati, & uxori Laurentiae educandi traditi sunt: ubi cum adoleuissent, a pastore de genere suo edocti, Amulium trucidant, & Numitori patruo regnum restituunt.*

c *Mutata numeri specie, Geminas, pro Duas dixit.*

d *Per admirationem uariatus est dictionis color; a signis uirtutis & strenuitatis.*

e *Ellipsis praepositionis, In.*

f *Galearū coronae sunt, a gallorū gallinaceorū cristis ducta similitudine.*

g *Syncope, pro superorum: non accusandi casus, ut Ser. uoluit diuinitatem significat, qua a patre Marte donatus creditur. Liu. l. 1. ab V. C. scribit, eum, cum forte ad Caprae paludem concionem haberet, subita procella cum nimbo orta repente omnium oculis sublatum: nec usquam inde in terris apparuisse amplius. Vnde, credita diuinitate ad superos translatum fama erat. Quam publice auxit & confirmauit Iulius Proculus, asserens, augustiore habitu nocte sibi Romuli imaginem occurrisse: a quo, tamquam e caelo lapsa, huiusmodi mādata accepisset, ut, posita de se maestitia, rem militarem armis propagarent, urbem suam caput orbis terrarum aliquando futuram: se in caelum sublatum, indigetem factum esse. His uerbis persuasa multitudo, Romulum Deum deoq. prognatum, deinceps colere coepit. Regnarat annos XXXVII: perijt ipse annos natus LV. Plutarchus regno annum unum adijcit, uitae item unum adimit. Alij fuere, quod & ipsum Liu. non dissimulat, qui eum a patrib. corpore in minutissimas partes discerpto interfectum, singulosq. singula frusta sub uestib. abdita domum occulte portasse, memoriae produnt. Cetera ex Liu. Plutarch. & Dionysio pete.*

En

En[a] huius, nate, auſpicijs illa[b] inclyta[c] Roma[d]
Imperium terris, animos[e] aequabit Olympo,
Septemq.[f] una[g] ſibi muro circumdabit arces:[h]
Felix[i] prole uirum:[k] qualis[l] Berecynthia[m] mater

a *Admirātis (cū alio qui exprobrantis uox ſit) ac monſtrantis. Romulum n. cuius auſpicijs Roma primum ſit condita, & inde eius imperium ac pomeria prolata ac propagata, monſtrat Anchiſes.* b *Emphaſis ſignat illam urbem in qua totius orbis aliquando futurum ſit imperium. Inclytū quid ſit, uide pag. 219.* c *De Romae nomine, uide Pomp. Laet. Hortenſ. & ālios.*

d *Hanc urbem Romulus, fratris & aliorum caede expiata, ad XII. Kal. Maias, poſtr. Palilia, foſſa cinxit, ſulco aratri circumactu ducto. qui deinde dies, ut erat illorum temporum ſuperſtitio, a paſtorib. ſollemnis habitus fuiße dicitur.* e *Amplificatio magnitudinis imperij, & magnanimitatis Romanorum.* f *Qui diligenter Romanae urbis cunabula perſcrutauere, initio eam ſeptem colles ita complexam aiunt, ut arcus ſpeciem eorum ſitus repraeſentaret: & Tibris duos extremos praeterlabens nerui formam praeſeferret. Nomina collium haec erant: Auentinus, Quirinalis, Coelius, Palatinus, Coeliolus, Viminalis, Capitolinus. Alij pro Coeliolo & Capitolino, Exquilinum & Ianicularem ſufficiunt. De quib. ſingulis conſule eos, qui diligentiſſime de Romanae urbis uetuſtate ſcripſerunt.*

g *Hypallageticῶs, pro; uno muro: quamquam alij exp. Vna ſ. Roma.*

h *Septem colles, uocat arces. ſolent. n. ueteres, ut pag. 515. monui, montium ſummitates, Arces uocare. Horum collium medius Palatinus in ſummo urbis ſitus erat: in quo multo ante conſederat Euander, ubi Pallanteum, humile & obſcurum opidulum condiderat.*

i *In urbis Romae felicitatem exclamatio uenuſta, utpote quae tam illuſtrem & numeroſam clarorum uirorum ſobolem genitura eſſet, ut eius uirtute caput aliquando orbis terrarum futura ſit. Proſopopoeiam urbi affingit, cum eam prole uirum beatam ac claram eſſe futuram ait.*

K *Syncope, pro uirorum. non ſexus, ſed uirtutis & fortitudinis ſignificatione dixit: quem Homer. ἐτ' ἀνέρες. Cic. pro Coel. Cum is iam ſe corroboraniſſet, ac uir inter uiros eſſet.*

l *Comparatione pereleganti, a Matris deorum tacito, quod memoria & recordatione ampliſſimae & numeroſiſſimae prolis concipit, gaudio, ducta, urbis felicitatem, peruenuſte amplificat.*

m *Cybele, quae eadem cum Tellure creditur: unde hic eam Turritam uocat: Berecynthiam, a Berecyntho, Phrygiae caſtello.*

Inue-

Inuehitur curru Phrygias [a] turrita per urbes,
Laeta deum partu, centum complexa nepotes,
Omnes caelicolas, [b] omnes supera alta tenentes.
Huc geminas nunc [c] flecte acies, hãc [d] adspice gẽtẽ,
Romanosq. tuos. Hic Caesar, [e] & omnis Iuli
Progenies, magnum caeli uentura [f] sub axem.
Hic uir, hic [g] est, tibi quem promitti saepius audis,

a Nam in Dindymis Phrygiae mõte, ad Sagarim amnẽ uel (ut Plutarchus) ad Marsyã flu. peculiarib. sacris colitur, quae ipsa sibi per Corybantas fieri curauit. b A simili forte inferre uoluit poeta, duces Romanos illustres heroas futuros, & propter beneficiã & pietatẽ in patriam tandẽ in diuorum numerum relatũ iri. c Alij, Huc fl. ut nimirũ repetione excitetur attentio. Quo pacto in s. l. reperisse se asserit Fabr. Aldini sane omnes, Nunc habent, ut & Carp. d Transit ad celebrationem Caesaris dictatoris, & Augusti; omissis inter medijs plurib. de caussis. Primũ, ut Iuliae gentis progeniem antiquitate donet; deinde ut principi suo aduletur, sub quo populi Rom. imperium longe amplissimum erat. Si.n. longam regum & imperatorum inter mediorum seriem enumerare perrexisset, lectorem ad Caesaris laudes properãtem, nimium fuisset remoratus, & legendis praecedentium encomijs fessum, minus ad postremorum laudes affectum propensum duceret. Quinimmo, si recte rẽ consideres, aliter ei faciendum non fuisse comperies. Nam laudibus uecto urbis conditore, conuenire uidebatur & monarchiae auctorem subijcere: praesertim cum hoc Virgilio propositum fuisse uidemus, ut Caesarem cum Romulo exaequet, & parem factis ostendat.

c Intell. C. Iulium Caesarem, dictatorem, qui primus monarchiam introduxit & stabiliuit, sic ut hereditariam faceret suae genti. De hoc praestat, in totum silere, quam pauca dicere. Habes elegantissimos eius de suis reb. commentarios, quos de reb. eius praeclare gestis, consule. Plutarchum uero & alios. de ijs quae monarchia introducta acta sunt, si mores eius cognoscere desideras, adire poteris.

f Assecutura caelestes honores: praeter pestes illas, & monstra, uerius quam homines, Caligulam. Claudium, Neronem, & alios, quorum imperium in tyrannidem exijt, ut apud Plutarch. & Suetonium est.

g Repetitio demonstratiui pronominis Hic, non emphasim, sed ἐνάργειαν personae, de qua prodigiose uirtutis argumenta narrari audierit, denotat.

Augustus [a] *Caesar, diuum* [b] *genus,* [c] *aurea* [d] *cōdet*
Saecula; qui rursus Latio, regnata per arua
Saturno [e] *quōdā, super & Garamātas,* [f] *& Indos*

a Octauius a puero dictus: postea Caesar, quod nomē sibi ex testamēto Caesaris dictatoris, maioris auunculi, ac patris adoptiui, fuit adeptus. Ad postremum, honorifica & amplissima Augusti appellatio, a senatu illi fuit decreta.

b Pier. annotat in Mediceo, & Romano exempl. Diui genus esse: quomodo & Ser. legisse animaduerto in scholijs eiusdem, exponentem s. Caesaris, qui factus sit Deus. Quod confirmat Fabric. aiens se in nummis iuuenili effigie, ita scriptum uidisse; Caesar Diui F. Quo modo etiam leg. in antiquis Inscriptionibus, reperi Antiquarum Inscriptionum Thesauro, cuius editionem molitur Aldus Manutius Paulli F. Aldi N.

c Genitus proditur Octauio & Atia, Iulia Caesaris Iulij sorore: fuit itaque Caesar dictator, Octauij, seu Augusti auunculus maior. Vide Suet. in Augusto. d Tanta n. tranquillitate, deuictis primum hostib. totos quadraginta annos remp. gubernauit, ut noua mundo facies inducta uideretur, adeo ut eius tempora, Aurea saecula, dicta fuerint. Hac tempestate tam pacifica, pacis auctor παντοκράτωρ ὁ θεὸς, Christus, Dei filius nasci uoluit, ut pace nil melius, nil acceptius, nil sibi gratius esse nobis ostenderet. e Aetates mundi quattuor fuisse tradunt: auream, argenteam, aeneam, & ferream. Prima, Saturno regnante in Italia, qua mortales sanctissime, nullis legibus adstricti, uixisse produntur, & sua sponte fidem seruaße bella non nouisse: uictu simplici usos, fagis & glandib. alijsq. quae ἀνήροτα καὶ ἄσπαρτα proferebat terra: non operosas delicias, non gulae irritamenta noscebant. At, postquam, Saturno pulso, Iuppiter denominari coepit, paullatim omnia in deterius labi, bella exerceri, leges condi, ac uictus delicatior adinuentus fuit: quare eam Argenteam aetatem dixere. Harum omnium elegans exstat apud Hesiodum, ἐν τῷ, ἔργα καὶ ἡμέρα. Ouid. 1. Met. & Lactant. descriptio.

f Vltra Garamantas, & Indos, ad quorum fines nullius adhuc gentis imperium peruenit. Sunt Garamantes interioris Africae populi, ab ortu supra Psylos, ab occasu Atlantes, reliquis partib Augilas, & Troglodytas respicientes, homines ferarum ritu in siluis degentes, adeo ab hominum consortio segregati, ut uisos protinus fugiant: matrimonia nesciunt, sed paßim confuso coitu cum feminis consuescunt, liberos quisque suos, ex formae similitudine agnoscentes. Hi a Romanis superati memorantur, cum amplissimum de Afris triumphum ageret Cor. Balbus.

Proferet imperium. iacet extra[a] ſidera tellus,
Extra anni, ſolisq. uias,[b] ubi[c] caelifer Atlas

a Extra Cãcri & Capricorni tropicos, intra quos Zodiacum perambulat ſol: ergo, extra Zodia cumcircuum. Veteru m exiſtimatio fuit, ultra tropicum Capricorni, nullum locum habitabilem eſſe: cum tamen ex recenti latitudinis obſeruatione, Africam, in qua ſunt Garamantes & Aethiopes, conſtet tantum ultra tropicum paralellum Capricorni excurrere, quantum intimus Hadriaticici ſinus angulus a ſolſtitiali circuli recedit. Nec obſcurum eſt, ut arbitror, terras, quae ab aequatore 25. partib. ad Boream & ad Auſtrum abſcedunt, iam extra tropicos eſſe ſitas. Et quia extra aequinoctialem, Antoecos 30. partib. ne quid amplius dicatur, iacere tradunt; couſequens eſſe uidetur, continentem extra Zodiaci limites iacere, & ipſam Africam ad latus Antoecorum multis gradib. aperiri, cum Auſtrina plaga, ut minimum 60. gradib. in meridiem extendatur: ut ex Orontij, aliorumq. Chartis coſmographicis, manifeſtum eſt, Vult ergo hic dicere poeta, ſi qua tellus ultra tropicum Capricorni habitabilis eſt, ea populi Romani imperio ſub Auguſto adijcietur. De ijs, quae ſunt ultra tropicum Cancri, non eſt, quod quidquam dicatur, cum conſtet Iulium Caeſarem uſque ad Britannos, & Thalen (quam Belgae, Ooſtulietlandt, nominant) inſulam, ultra Orcades, penetraſſe, quae loca intra circulum arcticum & trop. Cancri, nedum extra ſolis metam, ſita ſunt.

b Intel. XII. ſigna Zodiaci, qui ſolis praecipuus eſt circulus.

c Aethiopiam ſignificat, quae circa hibernum occaſum, ad ultimam occidentis uram, Atlantem reſpicit. Haec quoque regio a Romanis ſubiugata fuit, duce M. Petronio, qui cum forte Aethiopes, Gallo in Arabia bellum gerente, in Thebaidem irrupiſſent, & Caeſaris ſtatuas deieciſſent, in eos miſſus cum X. millib. peditum & DCCC. equitib. eorum impetum non ſolum repreſſit, ſed etiam in fugam agens eorum cohortes, intra triduum maximam eorum urbem ui cepit. Qua re ſubito percülſa Canace eorum regina, per legatos ueniam a Petronio petijt. Quib. ille reſpondit, ad Caeſarem irent, quem offendiſſent: datisq. itineris comitib. ad Caeſarem deduci curauit: quo cum perueniſſent, humaniſſime ab eo ſuſcepti, pax conceſſa, tributaq. remiſſa fuere. Quod egregium fuit clementiae in Caeſare exemplar.

Axem [a] *humero torquet* [b] *stellis ardentibus* [c] *aptũ.*
Huius in aduentu iam nunc, [d] *& Caspia* [e] *regna*
Responsis [f] *horrent* [g] *diuum, & Maeotica* [h] *tellus,*
Et septem gemini [i] *turbant* [k] *trepida ostia Nili.*

a *Caeleste globum, cũ proprie poli extremi, in quibus uniuersa machina uolui-tur, Axes dicantur, sumpta metaphora a currus parte, cui rotae inferuntur.* b *Sustinet, regit. Aptum autem, i. uicinum. S. aut conspersum, & consertum, ut lib. IV. Turnebum exponere annotaui, pag. 396.*

c *Quod igneae naturae sint, Vel, quod ardere uideantur prae splendore.*

d *Idem est, quod Nunc, facitq. certi temporis, quod praesens est, indicationem. Cic. de Diu. Iam nunc perspicio mente, & cogitatione, quae tum hominum studia, qui concursus futuri sint. Terent. inuertit ordinem: Eamus, inquit, nunc iam intro.*

e *Parthos quidam, alij Assyrios, intelligunt, ubi Caspiae portae monstrantur: ego non illos tantum, sed & Medos, Armenios, Hyrcanos, Persas, & alias gentes orientales.*

f *Sueton. in Caes. auctor est, oraculis diuorum responsum toti orbi nasciturum inuictum imperatorem: quod postea ad Augustum retulere. & paullo ante quam is nasceretur, Romae prodigium publice factum, quo denunciabatur, rerum naturam P. R. regem parturire. Apud Persas item, quos hic Caspiorum nomine signat, stella insuetae magnitudinis uisa fuit. Quae profecto omnia, non Augusti, sed* CHRISTI *aduentum portendebant: quemadmodum in ipsius ortu, teste Eusebio, Romae in Trãstiberina regione fons e terra erupit, qui toto illo die oleo manauit. Insuper Orosius tradit, eo die, quo natus est Christus, Octauium Romae uenisse, se Dominum appellari: haud dubio praesagio maioris dominatus, qui tum tẽporis in terris oriretur, signum dans.*

g *Religione iniecta externati populi sunt, ut etiam nunc aduentum eius praeuideant, qui ipsorum impietatem & barbariem compescet.*

h *Scythae, & Sarmatae.*

i *Septem ostijs marẽ intrantis. Est autem Nilus Aegypti flu. omnium, qui mediterraneum mare intrant, longe maximus, Asiam ab Africa discriminans: de quo latius consule Plin.*

K *Pro, Turbantur. S. per enallagen generis.*

Nec uero [a] Alcides [b] tantum telluris [c] obiuit;
Fixerit aeripedem [d] ceruam [e] licet, aut Erymāthi [f]
Placarit nemora, & Lernam [g] tremefecerit [h] arcu:
Nec [k] qui pampineis uictor iuga flectit habenis,
Liber agens celso Nysae [i] de uertice tigres. [l]
Et dubitamus [m] adhuc uirtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis [n] procul ille autem ramis insignis oliuae [o]

a Ab exemplis maioribus amplificat Augusti potentiā, et rerum ab eo gerendarum magnitudinē. Impensius autē Augusti laus crescit, quod res eius deorum factis exaequantur.

b Hercules, per antonomasiam, ut saepe monui.

c Celebrantur passim XII. labores Herculis, qui, quoniam notiores sunt, quam ut hic recensere necessum sit, ad reliqua transeo: si hoc prius addidero, Varronem, XL. Hercules agnoscere; omnesq. eos, Hercules uocari posse, qui res magnas fortiter gessissent, tradere.

d Diomedes grammaticus synaeresim hic collocat, per quattuor syll. pro, aeripedem, per quinque: Apronian. autem Aeripedem ceruam hic eo modo dictum existimat, quo apud Homer. πλακόποδας ἵππους.

e Circa Parrhasiam opidum, ceruam aeneis pedibus terribilem, arcu fudisse memoratur.

f Erymanthus Arcadiae mons est in Peloponneso, in quo Hercules fulmineum aprum, a quo illa nemora grauissime infestabantur, statuit.

g De hac uide σχόλιον, pag. 554.

h Miosis: minus dicit, quam factum sit. confecit enim belluam, non tantum tremefecit.

i Ab exemplo maiori, Bacchi s. qui, perlustrata India, in extremis eius finibus, expeditionis suae monumentum reliquit. Herculem autem, & Bacchum recte hic coniunxit, quod ad utriusque expeditionis terminos propagatum fuerit sub Augusto Romanum imperium.

K Indiae montis, cuius uertex Meros, radix Nysa appellatur.

l De hoc animali, uide pag. 383. m Hortantis; pro, Dubitas.

h Quoniam in Romulo regia Aeneae stirps defecit, ut ab alienigenis deinceps regnari debuerit, fingit Anchises, primo intuitu non agnoscere eum, qui post Romulum regnaturus esset.

o Pro, Oleae, quae arbor Mineruae sacra, & pacis insigne est. Vnde significat, eo regnante, pacem ciuitati fore cum finitimis.

Sacra ferens? nosco[a] *crines, incanaq.*[b] *menta*
Regis Romani:[c] *primus qui legibus urbem*
Fundabit,[d] *Curibus*[e] *paruis, & paupere terra*
Mißus in imperiũ magnum.[f] *cui deinde subibit,*[g]
Otia[h] *qui rumpet patriae, residesq.*[i] *mouebit*
Tullus[k] *in arma uiros, & iam desueta triumphis*
Agmina: quẽ iuxta sequitur iactantior[l] *Ancus,*[m]
Nũc quoq. iã mirũ gaudens[n] *popularibus*[o] *auris.*
Vis & Tarquinios[p] *reges, animamq. superbam*[q]

a *A laudibus Augusti ad Romanorum regum seriẽ transit.* b *Valde cana: nam* xxc. *annos natus decessisse fertur.* c *Numae Pompilij, senecta uenerandi, secundi Romanorum regis. De quo uide Liu. lib.2. ab V. C.* d *Religione, & legib. instruet urbem, a Romulo armis bene munitam.* e *Dionysius scribit in historia Reatina se legisse, Aborigines illam terram, ubi Cures urbs postea fuit, olim tenuisse, & a Fabidio nato ex indigena puella, & genio quodam id opidum conditum, ac Cures nominasse, de eius nomine cuius sit creditus filius: etsi alij a cuspide, quam Curim Sabini dicere solerent, Cures dictas uelint.*

f *Romanum s. in quo propter uitae integritatem confirmatus fuit. Lege Liu. lib.1. ab V. C.* g *Pro, Succedet.* h *Pacem sub Numa 43. annis integram habuerant Romani, quam Tullus occasione a Ciuilio Albanorũ rege oblata, rupit.* i *Otiosos, quasi nimium sedentes.*

K *Nepos Hostij Hostilij, qui sub arce a Sabinis capta, fortiter pugnans occubuerat. Erat hic Tullus Hostilius ingenio non minus feroci, quam Romulus: ad haec auita gloria, ac aetas florida; qua regnum capeßere iubebatur a pop. Ro. animum eius ad bellicam laudem excitabat: indignum ratus tantam urbem otio torpescere.* l *Quod s. ex regia Numae stirpe prognatus esset: quam nobilitatem praecedens Tullus, iactare non poterat.*

m *Hic Ancus Martius fuit, nepos Numae ex filio, & Martio pontifice.*

n *Quippe cui, regia stirpe genito, omnium ordinum consensu, & fauore regnum deferretur.* o *Per metaph. fauorem, & gratiã popularem intel.*

p *Priscum, & Superbum intel. ante quos regnauit Seruius Tullus, quẽ ob stirpis obscuritatẽ, praetermisiße putatur Anchises. Superbus, Prisci ex filio nepos fuit, qui propter ferox, ac crudele ingenium hoc cognomentum nactus fuiße dicitur. De his uide Halycarnas. & Liu. l.V.* q *Nobilem, illustrẽ, ac generosum: quippe qui populũ R. Superbi tyrãnide oppressum, in libertatem uindicare ausus fuerit, expulsis urbe regib. Tarquinijs.*

Vltoris[a] *Bruti,*[b] *faſceſq.*[c] *uidere receptos?*
Conſulis[d] *imperium hic primus, ſaeuaſq. ſecures*
Accipiet; natoſq.[e] *pater, noua bella*[f] *mouentes,*
Ad poenam[g] *pulchra pro libertate*[h] *uocabit*[i]
Infelix.[k] *utcumque ferent ea fata*[l] *minores:*[m]

a Et libertatis publicae, & Lucretiae pudoris.

b L. Iunius Brutus, Iunij, ab uno Aeneae comitum oriundi, & Tarquiniae, Priſci filiae, fuit filius: hic, patre ſuo cum maiore filio ampliſſimae indolis iuuene, a Superbo per inuidiam occiſo, ſtuporem, & amentiam, uti ludibrio uerius, quam formidini eſſet regi, de induſtria ſimulauit. Vnde & a ficto ſtupore, Bruti cognomen nactus eſt. Plura uide apud Plutarch. Dionyſ. & Liu. lib. 2. ab V. C. c *Imperium conſulare. Intellectio eſt: nam 12 lictores, ſecures ſingulas, ſingulis uirgarum faſcib. inſertas geſtantes, item purpura, ſella eburnea in triumphis, quae regum ad id tempus uſque fuerant, conſularia inſignia deinceps facta ſunt.* d *Cum Tarquinio Collatino primum cōſulatum geſſit Brutus: ſed cum plebi Tarquinium nomem, ob Superbi tyrānidē, inuiſum eſſe uideretur, collegae auctor fuit, ut ſpōte ſe cōſulatu abdicaret: quod & feciſſe eum, etſi grauate, ſcribit Liu. in cuius locum Brutus ex Seruij formula comitijs cēturiatis, Valerium Publicolā ſuffecit: Dionyſius aliquāto aliter de Collatino.* e *Pathos a relatione. Bruti filios, Titum, & Tiberium, qui cōiurationis Tarquinianae participes fuerāt, intelligit.* f *Proditionem contra cōſules Rom.* g *Ad capitis ſuppliciū: utrique n. magna populi miſeratione ſecuri caput amputatū. Quae de ceterorū ſupplicio refert Dionyſ. et Plutar. uariāt ab ijs, quae l. 2. ab V. C. Liu. ſcribit: nōnullis ēt exploratiora eos, quā Liuiū, hac de re habuiſſe exiſtimāt.* h *Ad libertatē partā melius cōſeruandā.* i *Depoſcet, & produci curabit.* K *Ecphoneſis in infelicitatē liberationis Bruti, qui uindicandae libertatis publicae cauſſa, naturalē* ςόργην *in liberos patriae caritati anteponere debuerit: aut potius qui cum pulchra illa libertatis aſſertae gloria, domeſticā proditionis labē fortunae malignitate habuerit cōiunctā. Egregie mehercle Ciceronis Off. l. 3. praeceptum exſecutus hic fuit Brutus; ſic n. ait Cic. Quid ſi tyrannidē occupare, ſi patriam prodere conabitur pater, ſilebit ne filius? imo uero obſecrabit patrē, ne id faciat: ſi nihil proficiat, accuſabit: minabitur etiam: ad extremū, ſi ad perniciē patriae res ſpectabit, patriae ſalutē anteponet ſaluti patris. Hactenus Cic. Sic & Brutus faciēdum ſibi exiſtimauit, ſi boni cōſulis officium praeſtare uellet. n. que n. hoc urbis ſtatu, mitius cum liberis agere potuit, per quos, ſi ſucceſſum res habuiſſet, totam remp. breui in diſcrimen ſummū perducendam fuiſſe, uidebat.* l *Al. Facta, ſ. quib. ille ſaeuit in liberos ſuos.* m *Al. Nepotes.*

Vincet

Vincet[a] *amor patriae, laudumq. immensa cupido.*
Quin Decios,[b] *Drusosq.*[c] *procul, saeuumq. securi*[d]
Adspice Torquatũ,[e] *et referẽtẽ*[f] *signa*[g] *Camillũ.*[h]
Illae autẽ, paribus[i] *quas fulgere*[k] *cernis in armis,*
Concordes animae nunc, & dũ nocte[l] *premuntur,*
Heu[m] *quantum inter se bellum, si lumina uitae*
Attigerint, quantas acies, stragemq. ciebunt,

s Exclamatione in factum Bruti cõcludit narrationem.

b Transit obiter ad Cos. *quorũ uirtus remp. Rom. auxit,* *Pater, & filius Decij, egregiam reip. operam nauarunt: ille bello Latino, pro rẽp. se deuouens, in mediam Latinorum aciem se coniecit: hic patris exemplum secutus, contra Gallos idem fecisse memoratur.*

c *Marcum, & Neronem, Drusos intelligit, quorum primus Scordiscos ad Danubium retulit; alter, cum Salinatore collega, Hasdrubalem uicit. Fuit & alius Drusi priuignus, qui Germanos trans Rhenum uicisse putabatur, ac postea ex equo lapsus, fracto crure in morbum letalem incidisse.*

d *Hoc eo dicit, quod in filium, qui non iure cum Latinis pugnasset, animaduerti curasset, ingenitae in filium* στοργῆς *oblitus. Vnde, Manliana imperia, in prouerb. abierunt: etsi Val. Max. hoc L. Postumio Triburto adscribat.*

e *T. Manlium dictatorem intel. qui singulari certamine cum Gallo congressus, occiso aureum torquem detraxit, ex quo Torquati nomen nactus est.*

f *Quae Galli uictis Romanis abstulerant.*

g *Redeuntem sub signis Romanis, cum robore copiarum ad expellendos ex urbe hostes, qui iam cum Romanis, sic conuenerant, ut,* ∞ *auri pondo acceptis, agro Romano excederent.*

h *Intel. Furium Camillum, qui Gallos, Brenno duce, Romam opprimentes, non Latio dumtaxat, sed & tota Italia expulit. Vide Liu. a quo nonnihil dissentiunt Plutar. & Polyb.*

i *Caesarem, & Pompeium intell. quorum hic parem, ille superiorem, ferre non potuis.*

K *Enallage coniugationis tertiae, pro secundae.*

l *Quamdiu hic apud umbras sunt.*

m *Pathetica exclamatione ciuilis belli procellam exaggerat.*

Aggeribus [a] socer [b] alpinis, atq. arce [c] Monoeci
Descendens, gener [d] aduersis instructus Eois.
Ne pueri, [e] ne [f] tanta animis assuescite [g] bella; [h]
Neu patriae ualidas in uiscera [i] uertite uires:
Tuq. prior, [k] tu parce, [l] genus qui ducis Olympo: [m]

a Montibus alpinis: nam alpib. seu aggeribus quibusdam circumducta est Italia, per quas Caesar Germanorum, & Gallorum robore instructus aduersus Pompeium generum in Italiam descendit.

b Caesarem intel. qui Socer Pompeij, data illi in matrimonium filia Iulia, fuiße dicitur.

c E Liguria. Est n. Monoecus ara, & portus Liguriae, qui & Herculis portus dicitur, teste Plin. lib. 3 c. 6. quod ibi, pulsis hostib. habitarit Hercules; uel, quod in eius templo nullus cum eo deus coleretur, ὡς μόνος οἰκῶν. unde & Hercules Monoecus dictus fuit. d Pompeius Caesar, ducta in uxorem eius filia Iulia: hic socio occurrit Orientalib. auxilijs instructus: qibus Romanorum legiones XI. equitum VII. millia adiunxit. ut ex commentar. Caesaris, & alijs historijs manifestius est, & notius, quam ut hic repetatur. e Pueros uocat, tamquam e sua stirpe exorituros, amice, & familiariter eos a ciuili bello ad mutuam concordiam hortari cupiens.

f Affectus insunt particulae, Ne, repetitae: ualetq. perinde ac si dicat, Omnino ne aßuescite bellis.

g Enallage generis, pro, Aßuefacite: ut & alibi.

h Verumtamen non est existimandum Anchisen eos omnino a bellis, quibus imperium, ac patriae communis salus defendatur, dehortari: sed dumtaxat a bellis ciuilibus & intestinis, quae omnes respubl. euertunt, & delent. Quod & ipse in seq. uersu satis declarat, cum rogat, ne uires suas in patriae uiscera conuertant.

i Quadam prosopopoeiae forma, ubi Romae Viscera tribuit, ceu uiuam personam, in cuius corpus ferrum acuatur.

K Superior, Victor.

l Ad Caesarem hoc pertinet. & ait, Parce, ut uictorem simul, & clementem significet.

m A Ioue, & eius filia Venere, ex qua Anchises Aenean suscepit, ad Simoentem flu. Vnde Iulus Ascanius, cuius nomen habebat Caesar, cum Iulium se uocari uelle saepe contenderat.

Proijce

Proijce tela[a] manu, sanguis meus.[b]
Ille[c] triumphata[d] Capitolia[e] ad alta Corintho[f]
Victor aget currum, caesis insignis Achiuis.[h]
Eruet ille[g] Argos,[i] Agamemnoniasq. Mycenas,[k]
Ipsumq. Aeaciden,[l] genus[m] armipotētis Achilli,[n]

a Arma, belli instrumenta. b Rufinia. mauult, Pius: ut intelligatur, Caesarem priorem parcere debere, quia sit Anchisae pius sanguis, & ab Olympo genus ducat. Carp & 5. alij s.l. habent, Meus.

c L. Mummiũ demonstrat, quem in Graeciam exercitum ducturum promittit, quasi iniuriam maiorum suorum, euersa Corintho, ulturum.

d Triumphatam Corinthum, ait passiua uoce: de qua L. Mummius consul Roman. triumphum acturus sit. e Mos enim erat, triumphantes curru in urbem, & Capitolium inuehi. f Vrbs Corinthiae, in extremo Isthmi, ubi Peloponnesus incipit, a Corintho Marathonis filio dicta, cum primum Ephyraea cognominaretur: totius Graeciae lumen a Cic. uocatur. In hanc urbem exercitum miserunt Romani, quod legati eorum uiolati essent a Corinthijs, & praecipue a Critolao, urbis principe. g Achaeis, Chalcidensib. & Boeotis: quorum freti auxilijs, tã certã sibi de Romanis uictoriam promiserant, ut, priusquam in pugnam iretur, nonnulli currus educerent, ad hostium spolia in urbem reportanda: sed, spe nimium falsi, triste suis spectaculum praebuere. h Hoc non ad L. Mummiũ, ut Gel. Higynusq. intellexisse uidentur, sed ad Q. Curium Dentatum referendum arbitror. Nã hunc consulē Aeacidē, i. Pyrrhum Epirotarũ regem Italia expulisse, & uicisse, xx. hostium millib. caesis, ex historia constat. i Hoc eo dicit Anchises, ut uindictae Troiani regni nomine filium, ducē Troianũ soletur; non quod uel a Mummio, uel a Curio Dētato Argi, aut Mycenae unquam fuerint euertendae. Sed, cũ Argos nominat, intellige non de Amphilochico, sed Peloponnesiaco: alia n. statim a Corintho incipit, Argia nomine, oriētalis, quã Myrtoũ mare inter Atticã, & Cretã stringit. Ita n. Strabo Argiã collocat, ut ab occasu Laconiam, Laeonia Messeniam attingat, & terminet.

K Pelopõnesi urbs, non procul ab Argis, a Perseo, Danaes filio aedificata. Has Agamemnonias uocat, quod in ea postea natus Agamemnon, latissime regnauerit. l Hic Pyrrhum, Epirotarum regem, intelligendum constat: quē Curius Dentatus uicit, & Italia expulit. Aeaciden autem eum uocat, quod ab Achille, qui Aeaci nepos erat, ortum traxisse prodatur. Ex Pyrrho enim Neoptolemo, Achillis filio, prognatus fuit hic Pyrrhus, de quo sermo noster est. m Appositio. n Genitiuus Graecus, ut saepe supra: io, Achillis.

a Maiores suos Troianos, unde Romani origine ducturi sint.

Vltus auos [a] Troiae, tēpla et temerata [b] Mineruae.
Quis te [c] magne Cato [d] tacitū, aut te Cosse [e] relinquat?
Quis Gracchi [f] genus, aut geminos, [g] duo fulmina [h] (belli,

b Polluta, contaminata, furto Palladij, & stupro Cassandrae, quorum hoc ab Aiace Oilei filio, illud ab Vlysse, & Diomede perpetratum fuit.

c Per apostrophen uariatus est orationis color, & breuibus interrogationibus multos simul coaceruat, ut per huiusmodi enumerationem festinet ad epilogum. Relinquere tacitum, est praeterire.

d M. Porcium Catonem, maiorem scilicet censorium intell. qui tertij belli Punici temporibus maxime floruit. Cuius facta, quod longiorem requirant tractationem, ex historicis te petere malumus.

e Cornelium Cossum innuit, qui de Veientibus, & Fidenatib. ex S. C. & iussu populi dictator factus, triumphum egit, spolia Tolumnij Veientum regis currui insidēs populo monstrauit, ac postea in aede Iouis Feretrij fixit. Vide Liu. lib. 4. ab V. C.

f T. Sempronium Gracchum, & Tiberium, Caiumq. eius filios, celebrat; quorum pater bis Cos. fuisse, ac toties triumphasse proditur: uir rara eloquentia, & animi fortitudine. Huic, cum pro Scipionibus intercessisset, & patrum auctoritate maioris Africani, minor (nam maior Nasicae nupserat) filia Cornelia, matrimonio data est: etsi interim ei cum Africano patre inimicitiae nō obscurae essent. Procos. factus Flauij hospitis sui sui perfidia, per colloquij speciem in insidias tractus, a Magone caesus fuit, quem ita luxit Cornelia, ut, a rege Ptolemaeo in matrimonium petita, ipsius nuptias recusarit: duodecim ex marito filios suscepit, quorum tres dumtaxat superstites māsere, praedicti duo Gracchi, & una Sempronia, quae minori Africano nupsit.

g Pro, Duos, numerus distributiuus, pro cardinali: ut saepe alibi.

h Remota metaphora: quasi dicat, Terrores belli Scipiones Africani: quos, ut significare coarguatur, ac non Cnaeum, & Publium, fratres eorum, qui in Hispanijs periere, significanter addit, Cladem Libyae: a toto partem intelligens, ipsam uidelicet Carthaginem. Tam strenui enim, & acres in bello erant Africani duo, ut huiusmodi de illis eulogium a Catone in Senatu Romae publice auditum sit: Reliquos, qui in Africa pugnarent, umbris dumtaxat pugnare; Scipiones uero, rigore.

Scipiadas,

Scipiadas, [a] *cladem* [b] *Libyae, paruoq.* [c] *potentem*
Fabricium, [d] *uel te ſulcos, Serrane,* [e] *ſerentem?*
Quo feſſum rapitis Fabij? [f] *tu Maximus* [g] *ille es,*

a *Enallage ſpeciei, patronymicum pro primitiuo, i. Scipiones Africani duo: quorum maior, ſecundum bellum Punicum, tributaria facta Carthagine, finiuit; minor, urbem funditus deleuit, ſeptingenteſimo anno, quã condita eßet. Reliqua uide apud Liu. de ſecundo, & tertio bello Punico.* b *Stragem Carthaginienſium, quia urbs eorum, non expugnata modo, ſed & deleta, & euerſa funditus eſt.* c *Paupertate glorioſum, ac in maximo imperio continentẽ, ſeu tẽperantẽ: cuius tale celebratur eulogiũ, Malle ſe aurũ habentib. imperare, quã aurum habere, aut penes ſe tenere.* d *M. Fabricius, Romanus ciuis frugaliſſimus, qui in tenui cenſu Pyrrhi, et Samnitum dona forti animo ſpreuit. Huius filiae ob paupertatẽ de publico dotatae fuerunt, ſolam ſecum ad maritos domeſticam gloriam ſpectantes.* e *Cincinnatum intel. ciuem Rom. Atiliae gentis: cui agrũ colẽti delata ob uirtutẽ dictatura eſt, teſte Liu. Nã Dionyſius hoc tũ ei accidiſſe ſcribit, cũ Cõſul crearetur. Vt ut eſt, parũ referre exiſtimo: hoc ſane hinc colligitur, ea tẽpeſtate, nõ tã opes, aut diuitias, quã uirtutẽ, ornamento fuiſſe. Serrani nomẽ, auctore Ser. a ſerẽdo inuenit: quod ab ijs, qui dictaturam ei delatam nunciabant, agellũ (quẽ trãs Tiberim 4. dũtaxat iugerum habebat) ſerere inuentus fuißet.* f *Clariſſimã ab initio eã gẽtẽ fuiſſe cõſtat; nã cũ Veientes Romanis incõmodi eſſent magis quã graues, ea familia id bellũ ſibi cõficiẽdũ peculiariter depopoſcit. Quare CCC. & VI. uno in cunis relicto, armati contra hoſtes profecti ſunt: ſed cũ res ea hoſtib. multo ante quã procederent ad expeditionẽ Fabij, nunciata eſſet, oẽs hoſtiũ inſidijs ad Cremerã flu. periere.* g *Q. Fabiũ Maximũ innuit, quẽ ſupra, in cunis relictum, ſolum ex Fabijs ſuperſtitẽ manſiſſe, monui. Hic ſecundo bello Punico, poſt infelicẽ pugnã ad lacum Traſimenũ, dictator cõtra Hannibalẽ miſſus, cum nollet acie cum eo decertare, ne ſ. hoſti tot uictorijs feroci militem obijceret, pro gloria inuidiã conſecutus fuit. Vnde M. Minucius, magiſter equitum, criminãdo eum tãquã timidum, & ſegnẽ, effecit, ut populi iuſſu imperium aequatum cum eo obtineret. Quare diuiſo exercitu cum loco iniquo pugnaſſet Minucius, militesq. in ſummo diſcrimine uerſarentur, interuentu Fabij, cum exercitu, hoſtium manib. ereptus fuit. Quo beneficio uictus deinde Minucius, & caſtra cum eo cõiunxit, & patrẽ eum ſalutauit: ideq. milites ſuos commilitonibus facere iuſſit. Neque n. temerarie nimis hoſti ſe obijcere noluit Fabius, ſed cedendo, ſequendoq. cunctatione hoſtem frangere conatus fuit, adeo ut inde ſibi Cunctatoris cognomentum inuenerit.*

Vnus [a] qui nobis cunctando restitues rem.
Excudent alij [b] spirantia [c] mollius [d] aera: [e]
Credo equidem: uiuos ducent de marmore uultus: [f]
Orabant [g] caussas melius, caeliq. meatus
Describent radio, & surgentia sidera dicent.
Tu [h] regere imperio populos, Romane, memento,
(Hae tibi erunt artes) paciq. imponere morem, [i]

a De quo s. sic scripsit Ennius: Vnus homo nobis cunctando restituit rem, &c.

b Ab enumeratione illustrium Imperatorum, transit ad partitionem rerum, in quib. diuersae gentes excelluerunt: q.d. Alij alijs artib. praestabunt: at Romani, belli studijs, & rei militaris artib. oēs alios populos superabunt, toti orbi imperabunt, defendēt afflictos, & iniurios bellis cōpescent. c Fusoriam intel. & conflaturam metallorū, quam Cadmus Phoenix inuenisse dicitur.

d Apte: quasi aes deposito rigore in mollitudinem uiui animalis concessum sit.

e Per Aera, Corinthios designat: per Marmor, Panos: per caussarum actionem, Athenienses: per astronomiam, Aegyptios, & Chaldaeos. Vide Plin. lib. 7. c. 56. & Higyn. libro fab. c. 277. & 274.

f Statuariam innuit, quae ars uiuas personarum quarumlibet effigies imitatur. g Eloquentiae laudem intel. quae Graecis debetur: nam teste Horat. Graijs ingenium, Graijs dedit ore rotundo Musa loqui, praeter laudem nullius auaris. quod & ipse Cic. confirmat, sic dicens: Doctrina nos Graecia, et omni litterarum genere superabat, in quo erat facile uincere nō repugnantes: nam mores, & instituta uitae, resq. domesticas, ac familiares nos tuemur.

h Emphasis cum Apostrophe, Bellicosam eam gentem futuram coarguit, quippe quae uniuerso orbi aliquando sit imperatura: ut, quemadmodum aliae gentes alijs artibus excelluerint, ita populus R. belli, pacisq. artib. reliquis praestaret.

i Exponit S. Morem, id est, leges pacis: quod non arbitror reijciendum. Duo enim exemplaria uet. s. uidi, in quibus pro, Morem, erat, Legem: sic ut conijcere possimus, aut hanc ueram esse lectionem, quam posuerit Virgil. aut saltem illam non inconuenientem eius esse expositionem, quam assignat Ser. Adde, quod non raro, pro, More, Lex; & e contra, Lex, pro, More, usurpetur. Cic. 1. Off. Quae more aguntur, institutisq. ciuilibus. Et diuturni mores consensu utentium comprobati legem imitantur.

Parcere [a] subiectis, & debellare superbos.[b]
Sic pater Anchises,[c] atq. haec mirantibus[d] addit:
Adspice, ut insignis spolijs [e] Marcellus [f] opimis [g]
Ingreditur, uictorq. uiros supereminet [h] omnes.
Hic rem Romanam, magno turbante [i] tumultu, [k]
Sistet eques, sternet Poenos,[m] Gallumq.[n] rebellẽ;[o]

a Boni principis officiũ recẽset, quod si quisquam alius, certe Iul. Caesar egregie obseruauit, ut ex histori js satis constat. b Imperio parere detrectantes, bello persequi: bonos uero, & supplices tueri. c Ellipsis uerbi, Ait, aut similis. Verba sunt Virgilij, qui nouã narrationẽ texentem inducit Anchisen. d Aeneae, & Sibyllae. e Interfecto Gallorum duce Virdumaro ad Clastidium opidũ, detractisq. eidem opimis spolijs: ut paullo ante de Cosso, & Larte Tolumnio memoraui. Latius historiam prosequitur Hor. f M. Claudius Marcellus, qui cum multa strenue aduersus Hannibalem gessisset, tandem, Poenorum insidijs circumuentus, occisus est. g Opima proprie ea spolia appellari uolunt, quae duci dux in proelio occiso detrahit. Qualia primus Ioui Feretrio dedicasse scribitur Romulus, Aerone Ceninensiũ duce occiso: secundus, Cor. Cossus, obtruncato Larte Tolumnio, Veientum rege: tertius, hic M. Claudius Marcellus, Virdumaro, in medio conflictu fuso, spoliatoq. h Gloria rei militaris, prudentia, & uirtute. i Mutatio generis: pro, magnis tumultib. turbatam. K Diserte Ciceronis auctoritatẽ, & definitionẽ, quod ad tumultus significationẽ attinet, secutus est Virgil. Ille n. ueteres Tumultum Italicum dicere solitos, quod domesticus esset; Gallicũ, quod finitimus, scriptũ reliquit. l Cõponet, & corroborabit. Nã Clastidiũ, quod opidũ Galli oppugnare aggressi erant, cũ equitatu, et parte pedestriũ copiarũ, ut laborãtib. succurreret, summa festinatione properauit, Gallosq. inde repulit, ac fudit, magna eorum parte in Padum praecipitata, caesoq. duce Virdumaro.
m Bis n. ad Nolã uicit Hãnibalis exercitũ numerosissima Poenorum multitudine cõstãtẽ: etsi paullo post ab Hãnibale cũ speculãdi caussa noctu cũ Crispino collega egressus esset, per insidias occisus sit, Crispino fuga sibi cõsulẽte. n Virdumaro occiso, ut supra monui: & reliquis Mediolanum fuga se recipientib. Quã tamẽ urbẽ Plutar. Marcellũ ẽt cepisse tradit, ac tũ demũ alios Gallorũ duces oĩ spe, quã in armis habuerãt, abiecta, se, ac sua omnia Romanis dedidisse, finemq. ibi belli Gallici fuisse.
o Aptissime Rebellem uocat, quod saepius uictus, & in deditionem receptus, iterum bellum instaurat; & uictoris imperium detrectat: ut apud Caesarem uidere est.

Tertiaq.

Tertiaq.[a] arma patri[b] ſuſpendet capta[c] Quirino.
Atque hic Aeneas:[d] (una[e] namque ire uidebat
Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis:
Sed frons laeta parum, & deiecto[f] lumina uultu)
Quis, pater, ille[g] uirum[h] qui ſic comitatur euntem?
Filius, an ne aliquis magna de ſtirpe nepotum?

a Reſpicit ad legẽ Numae, quam refert Plutarch. ut prima ſpolia opima Ioui, cum CCC. aſſibus dedicentur: ſecunda Marti cum LXXX. tertia Quirino, cum C. Quod tertium praeceptum, in tertijs opimis ſpolijs diligenter hic a Virg. obſeruatum eſt.

b Diſerte addidit, Quirino: ut ea non Ioui Feretrio, (ut a Romulo) ſed ipſi urbis conditori, & patriae patri Romulo, quem Quirinum uocat, ſuſpenſa doceat, cum C. aſſium dono. Vnde non arbitror ſequendum hic Ser. qui Patrem intelligit Iouem.

c A duce duci detracta, quae antea Opima ſpolia dixit.

d Ellipſis uerbi, Incipit fari, aut Loquitur.

e Vel, cum reliquis ducib. Rom. uel, cũ M. Claudio Marcello, qui ab Hannibale per inſidias caeſus fuit: quod poſterius malim, quod cum non nomine tantum hic iunior, ſed & ſanguine & familia attingeret, ideoq. Virgiliũ, Vna ire dixiſſe.

f Hoc finxit ob immaturam eius mortem. anno n. XIIX. fato functus fuiſſe traditur. Oculi n. in terram deiecti maeſtitiam & uerecundiam coarguunt: perinde, ut frons, animi uel laeti uel triſtioris index eſt.

g Monſtrat Marcellum, Octauiae ſororis Augusti & Cn. Marcelli filiũ, quem adoptauerat princeps in filium ſuũ, ac poſtea, auctore Suet. in Aug. Iuliam filiam ſuam ei tantum pueritiam, ut ille ait, egreſſo, nuptui dedit: quae, eo immatura morte ſublato, M. Agrippae nupſit. Sed, quo modo Iulia Marcello nubere potuit, cum frater eius adoptiuus eſſet? quod fieri uetitum, l. per adoptionem ff. de rit. nupt. & §. Sed ſi qua. Inſt. de nupt. Hoc I. C. uentilandum relinquo. Nec uero audiam', ſi Iuliam emancipatam reſpondeant: (nihil n. nuptijs obſuit poteſtas patria, ſed cognatio) multo minus, ſi Marcelli adoptionem ſolutam. Nam ex conſenſu hiſtoriarum liquido conſtat, eum XIIX. aetatis ſuae anno in Augusti poteſtate obijſſe.

h Hic dubitari poſſe exiſtimo, Marcellumne indicet, quem nomine refert Octauiae filius: an Augustum, a quo in filium & proinde in ſucceſſorem imperij R. adoptatus fuit. Neque n. temere ſubdit, Filius, &c.

Quis

Quis strepitus[a] circa comitũ? quãtũ instar[b] ĩ ipso est.
Sed nox[c] atra caput tristi[d] circumuolat umbra.
Tum pater Anchises lacrymis ingressus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quaere tuorum.
Ostendent[e] terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. nimiumq[f] uobis Romana propago[g]
Visa potens superi,[h] propria[i] haec si dona[k] fuissent.
Quantos[l] ille[m] uirum[n] magnã Mauortis[o] ad urbẽ
Cãpus[p] aget[q] gemitus, uel quae Tiberine[r] uidebis

a Ser. hoc ad eius aedilitatem refert. Sed ego malim pro plausu, & populari fu rore accipi, ac etiã pompa illa frequenti Romanorũ, funus eius sequentium. Mire carus n. populo fuit, non modo propter formae decus & futuram successionem, sed praecipue propter affabilitatem, humanitatemq. singularem. b *Quidam exp. Exemplar: alij, quorum nobis sententia magis probatur, Aequiparatio uirtutis s. illius, cui sanguine coniunctus est, quẽq. etiam nomine refert.* c *Mortem intell. nam breuissimae uitae futurum innuit. Poetice Noctem pro morte usurpat: hinc Catull. Nox est perpetuo una dormienda.* d *Publicum luctũ, eumq. maximũ ob eius mortem futurum, significat.* e *Elegantissima miosi, uitae eius breuitatem innuit, dũ terris dũtaxat ostensum iri, ait: quasi statim quã editus esset, e uitae theatro facesseret.* f *Admiscet affectus, a fatorum inuidia, per quae Romani imperij amplitudo & potentia, maior esse haud potuerit.*
g *Metaphora, a uitis ea parte, quae paullatim ducitur. & latius atq. latius extenditur. Romanos intell. ab ipsa Aeneae posteritate pedetentim propagatos.* h *Apostrophe ad deos superos.*
i *perpetua: ut l. 1. Propriamq. dicabo: & alibi: Da propriam Thymbraee domum.* K *Si Romanis sua felicitas per Marcel. diuturna fuisset,* l *Pathos per admirationẽ, a miserabili pompae funebris facie, in campo Martio, ubi magnifico apparatu crematus & sepultus fuisse traditur.* m *Emphaticõs: non uulgarẽ campũ designat, Martium nimirũ.* n *Syncopes, pro uirorum.* o *Per epenthesim, pro Martis: nam Romulus & Remus Martis filij credebantur; quare non iniuria a Marte, Martis urbem appellat, tamquam a Martis filio conditam.* p *Metonymia: neque n. campus ipse, sed frequens populi R. multitudo carissimũ sibi principem lugebat.* q *Ag. pro Ducere gemitus, dixit.* r *Apostrophe, ad Tiberinum deum, qui in Tiberi habitare credebatur: nisi quis figurate malit Tiberinum, pro amne, cui praesideat, accipere.*

Funera,

Funera,[a] cum tumulorum praeterlabere recentē.[b]
Nec[c] puer Iliaea[d] quiſquam[e] de gente Latinos[f]
In tantum ſpe[g] tollet[h] auos:[i] nec Romula[k] quondā
Vllo ſe tantum tellus iactabit alumno.[l]
Heu[m] pietas, heu[n] priſca fides, inuictaq. bello
Dextera. non illi quiſquam ſe impune tuliſſet
Obuius[o] armato, ſeu cum pedes iret in hoſtem,
Seu[p] ſpumantis equi foderet calcaribus[q] armos,
Heu[r] miſerāde puer,[s] ſi qua[t] fata aſpera rumpas,

a *Enallage numeri per Auxeſin; cū unum tantum fumus efferretur.*
b *In quo recens aggeſto ipſius Marcelli cineres conditi ſint.*

c *Tranſit in laudes perſonae Marcelli immodicis, per ominationem, ut iuuenis praeſentem multo magis faciem admiretur.* d *Antonomaſtice pro Troiana.* e *Aliorum collatione, a ſpe futurae uirtutis, & parentum exſpectatione, uehementer laudes eius amplificat: argumento ducto a ſignis, quae in eius uultu elucebant, unde non dubiam futurorum rationem et coniecturam ducere ſolemus.* f *Pro, Romanos, qui de ſtirpe Latina per Romuli matrem, duxerunt originem: ut Iliacam gentem, Troianā uocat, quod ab Ilo rege, aut Ilio urbe originem ducant Troiani.* g *Artificioſe in puero ſpem laudat, cum facta laude digna per aetatem nondum gerere aliqua potuerit.* h *eriget antiquitatem generis. S.*
i *Parentes & propinquos hic intell. quib. de ſe egregiū uirtutis ſpecimen polliceri uiſus fuit.* K *Pro, Romulea: Italiae terra.*
l *Quem genuerit, & aluerit: q.d. nullo principe tam ſe efferet Roma, quā hoc Marcello.*
m *Pathetica exclamatio, cuius cauſſam ſatis innuit Anchiſes: quod nimirum, tria uirtutum genera, quae in heroibus maxime commendantur erga patriam, cum Marcello ſint ſepelienda, ſic ut ea per aetatem patriae nondum praeſtare nequeat.*
n *Repetitio uoculae dolentis, mire intendit ſeniles affectus.*
o *Enallage partis, pro Obuiam: uel caſus, pro Obuium.*
p *Duplicem pugnae rationem, quā excellens futurus ſit, circumſcribit.*
q *non poſſunt armi calcaribus fodi. ſed poſuit partem pro toto.*
r *Rurſum exclamatione affectus concitat, ut audientium animos ſuſpenſos teneat, auidos ſ. cognoſcendi; ecquis ille futurus ſit, quem tātopere laudat.*
ſ *Pathos ab aetate, de quo uide Macrob. Sat. l, 3. c. 4. Quin & amplificat pathos, cum eum Miſerandum appellat i. miſericordia dignum praedicat.*
t *q.d. Vtinam aliqua ratione fatalem neceſſitatem euitare poſſes.*

Tu[a] *Marcellus*[b] *eris: manibus*[c] *date lilia plenis:*
Purpureos[d] *spargam*[e] *flores, animamq. nepotis*[f]
His saltem[g] *accumulem*[h] *donis, & fungar inani*[i]
Munere, sic[k] *tota passim regione uagantur*
Aeris[l] *in campis latis, atque omnia lustrant.*
Quae postquam Anchises natū per singula duxit,

a *Emphasis, qua singularem illius personam arguit, in cuius laudibus immodicus tot uerbis immoratus fuerit.* b *Nomen, quod tam diu suspendit, nunc demū reddit attentis: hoc consilio, ut dolor bene positus, filij audito nomine, Augusto, Octauiaeq. audientibus recrudesceret. Nec poetam fefellit opinio. nam, cum ad hunc locum peruenisset recitando, dicitur Octauia in uestigio fere defecisse, atque aegre, examinata prope, ad se tandem reuersa fuisse, lacrymis ac eiulatu omnia miscens; silentiumq. poetae indici mandasse, uerum quod paucissimos uersus restare affirmaret, tantillum adhuc spatium poetam impetrasse.* c *Hortatur posteros Romanos, ad persoluenda puero, magnifico apparatu iusta.*

d *Rosas intel. quae priscis in summo pretio fuerunt. Aptissime autem Rosas; nam, ut ijs nullus flos est amabilior, nullo odore gratior: sic nullus minus diuturnus.* e *Inspargam tumulo mortui.*

f *Marcelli scilicet. Etenim existimabant antiqui, mortuorum animas in sepulcris habitare; quamobrem in parentationibus libamina tumulis inferre consueuere. Cumulaturum igitur se promittit, honoris ergo, animam Marcelli his rosarijs, ceu donis quibusdam, cum aliud uiuo maius nequeat praestare. Et tamquam fidem propriam nomen suum pro posteritate interponit, ut se id dicat facturum, quod parentes, adeoq. omnes ciues Romani, Anchisae progenies, illi debeant.*

g *Ut minimum floribus, quando alio munere eum cumulare non possum.*

h *Eleganti metaphora illa dicuntur, Cumulare aliquem beneficio, aut donis, Cumulare alicui beneficium, id est, cumulate reddere alicui beneficium, &c.* i *Cuius uidelicet nullus sensus ad eum sit peruenturus.*

K *Redit ad narrationem, unde digressus fuerat.*

l *Sic, ἠερόεντα κέλευθα, uias aerias, pro caliginosis, dicunt Gr. quae ad Orcum ferunt. Ita T. & alij nonnulli, qui & aliter exp. Supra uarias philosophorum de Elysio sententias perstrinxi: atque inter ceteras philosophorum sententias, recensui fuisse, qui putarint, Elysium esse circa globum lunarem, ubi purior sit aer. quod hic adstrui uidetur, & probari, ex Probi sententia.*

Incenditq.

Incenditq.[a] animum famae [b] uenientis amore:
Exin bella uiro memorat, quae deinde gerenda;
Laurentesq. [c] docet populos, urbemq. [d] Latini,
Et quo [e] quemq. modo, fugiatq.[f], feratq. laborem.
Sũt [g] geminae somni[h] portae.[i] quarũ altera fertur[k]
Cornea, [l] qua ueris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto: [m]

a Metaphora remota. maximarum enim uerum recordatione uiri fortis, & generosi animus ad uirtutem acuitur, & inflammatur, non secus ac subiecto igne lignorum strues.
b Futurae laudis. c Laurentum, Latij opidum, incolentes indicat populos, quidq. cum ijs sit tractaturus.
d Regiam Latini, opidum Laurentum.
e Tmesis, pro, Quo modo quemque laborem perferat.
f Polysyndeton. Prius autem est, scire, quae pericula uitanda sint, ac fugienda; proximum, forti animo quamuis perferre fortunam.
g Totius libri epilogus, constans descriptione portarum Somni: quas describit a materia, cum corneam alteram, alteram eburneam uocat: & ab officio, seu usu, cum per has somnia ad mortales proficisci canit. Harum portarum interpretationes, uide apud Didym. in Odyss. XIX.
h Somni, pro, Somnij, dictum putat T. ut apud Homerum, ὀνειρείῃσι πύλῃσι.
i Ex Homeri Odyss. XIX. ubi Penelope duas somniorum portas facit. Vide Macrob. lib. I. cap. 3. in Som. Scip.
K Dicitur: ut supra, l. I. Aen. u. 19. Quam Iuno fertur, terris magis omnib. unam Posthabita coluisse Samo.
l Per Portam Corneam synecdochice oculos accipiunt nonnulli: quod prima oculorum tunicula plane corneae formae sit, tum etiam cornu perspicuum sit, & splendidum. Vnde mythologicõs Corneam portam, absolutam rerum ueritatem inducere aiunt: quod, quae uidentur, fidem magis, quam quae audiuntur, mereri constet.
m Synecdoche, pro, Ebore, parte elephantis. Per hoc intel. os, &, qui intra id sunt, dentes, eboris colorem praeseferentes. Didym. ex etymo τοῦ ἐλεφήρασθαι, id est decipere, & fallere, huius portae interpretationem sumit: quod, quae dicuntur, uana, obscura, incerta, & confusa plerumq. sint. In summa Eburneam portam mendacia, & fallacias interpretantur; Corneam uero, qua rei ueritas patefiat. Vide Ser.

Sed

Sed falsa ad caelum [a] *mitttunt insomnia* [b] *manes.*
His ubi [c] *tum natum Anchisēs, unaq. sibyllam*
Prosequitur dictis, portaq. emittit eburna:
Ille [d] *uiam* [e] *secat* [f] *ad naues, sociosq. reuisit.*
Tum se ad Caietae [g] *recto fert litore portum.*
Anchora de prora iacitur. stant litore puppes. [h]

a *In mundum. nam inferorū cōparatione, ij qui terram incolūt, Superi interdum dicuntur.*

b *Insomnium proprie dicitur, quoties ea cura, idq. studium dormienti occurrit, quo se uigilantem fatigarit. Atque adeo uel hinc insomnio nomen datum arbitrantur, non quia per somnum uideatur, sed quia in ipso somnio tantummodo esse creditur, cum uidetur & nihil uigilanti aduehit momenti. Vnde hoc loco, uana omnia esse ea, quae de inferis cecinerit, significaturus poeta, falsa insomnia esse ait.*

c *Variant hic scripti libri, quibusdam Ibi, alijs (tribus nimir.) Vbi, habentib. Quorum utrum melius huic loco conueniat, acutius uidenti perspiciendum relinquo: ego, ut, quod sentio, libere proferam, Ibi, legere malim.*

d *Aeneas, dux Troianus: sed quid de Sibylla? ubi haeret? an ne cum Aenea ad portum Caietanum se confert? Mirum, ni ad antrum suum.*

e *Periphrasis: pro, Proficisci, uel ire ad naues. Nam e porta eburnea emissus recta ad suas naues, & socios se recepit Aeneas. Mirum, ni ex eodem specu, in quem descendens se demerserat, in lucem emerserit.*

f *Tenet. unde Secta dicitur, quia propositum tenet. S.*

g *A Caieta, Aeneae nutrice, quae ibi fato defuncta fuit, dictum locum. Hinc Ouid. 14. Met. Litora adit nondum nutricis habentia nomen.*

h *Synecdochicῶs: pro, Naues: nam puppis posterior nauium pars est: prora, prior, de qua eijcitur anchora ad fundandas naues, ne fluctuent.*

AENEIDOS
LIB. VII
ARGVMENTVM

Caieram, nutricem suam Aeneas sepelit, locumq. ipsum ab eius nomine Caietam appellat. Inde Circes sedem praeteruehitur, secundoq. uento ad Tiberis ostia defertur: aduersoq. flumine subuectus, in Laurentem agrum egreditur. Ibi cum ex Ascanij uerbis cognouisset, eam esse terram fatis sibi debitam, ad Latinum regem, qui eius tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui & suo nomine illi munera offerrent, & urbis condendae locum peterent. Latinus, legatione benigne audita, praeter postulata Lauiniam filiam suam, quam & ex Fauni, patris sui, oraculis, & augurum responsis, externo uiro tradere iubebatur, ultro Aeneae coniugem offert. Interim Iuno, prosperis Troianorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis euocat: quae primum Amatam, Latini uxorem, deinde ipsum etiam Turnum furijs suis implet: atque inde ad Troianorum iuuentutem conuersa, quae tum forte uenationi dedita erat, mansuetum illis ceruum obijcit, Tyrrhei, armentarij regij, liberis in primis carum: quem cum Ascanius sagitta uulnerasset, rustici, arreptis armis, in Troianos impetum faciunt. Alecto ex superiore classicū canit. cadunt in eo tumultu Almon, Tyrrhei filius natu maximus, & Galesus agricola regionis totius locupletissimus: qui cum in urbem mortui essent relati, Turnus, & Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum, iniuriāq. manu uindicandam exstimulant. Verum, dum ille, & fatorum, & foederis nuper cum Troianis initi memor, adduci non posset, ut illis bellum indiceret: Iuno ipsa belli portas aperuit. Turni auspicia ad bellum sequitur Mezentius una cum Lauso filio: item Auentinus Herculis ex Rhea filius, Catyllus, & Coras Tiburtini fratres, Camilla ex Volscorum gente, mulier fortissima, alijq. complures, quorum catalogus ad finem libri recensetur.

ALIVD

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI IVRISCONSVLTI

HIc quoq. Caietã sepelit: tũ deinde profectus
Laurentum uenit: hanc uerbis cognouit Iuli
Fatalem terram. Mensis, en, uescimur inquit.
Centum oratores, ueniam, pacemq. petentes,
Ad regem mittit,[a] *lectos tum sorte, Latinum:*
Qui cum pace etiam natae connubia pactus.
Hoc forte Alecto Iunonis dissipat ira.
Concurrunt dictis, quamuis pia fata repugnent.
Belli caussa fuit, uiolatus uulnere ceruus.
Tum gẽteis socia arma parãt; fremit arma iuuẽtus.

a *Al. Mittunt laeti cum sorte.*

ALIVD. INCERTI

Tandem deueniunt Laurentia Troes in arua.
Et pace accepta laeti noua moenia condunt.
Nocte satam Iuno Furiam euocat: illa Latinos
Inter & Aeneadas bellum serit, & ciet arma.
Protinus auxilijs terra instruit Itala Turnum.

ALIVD. MONOSTICHON OVIDII. NASONIS

In Phrygas Italiam bello iam septimus armat.

ALIVD

In Latium Aeneas Italas simul intrat in oras.

ALIVD

Septimus Aenean reddit fatalib. aruis.

Quemadmodum sex priorib. Aeneidos lib. poeta ad imitationem Odysseae Homericae errores Aeneae descripsit: ita sex posteriores ad exemplum Iliad. delineauit, in quibus bella narrat, quae uir fortis in fatali terra magno, & excelso animo gessit.

Tu quoque [a] litoribus nostris [b] Aeneia nutrix
Aeternam moriens famam Caieta dedisti:
Et nunc seruat honos [c] sedem tuus, ossaq. nomen
Hesperia [d] in magna, si qua est [e] ea gloria, signat.
At pius exsequijs Aeneas rite solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
Aequora, tendit iter uelis, portumq. relinquit.
Adspirant aurae in [f] noctem: nec candida cursum
Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima [g] Circeae raduntur litora terrae:
Diues inaccessos [h] ubi Solis [i] filia lucos
Assiduo resonat [k] cantu, tectisq. superbis
Vrit odoratam nocturna in lumina [l] cedrum, [m]
Arguto tenues percurrens pectine telas.

a Sicut Misenus, et Palinurus: sũt porro auctores, nec ij quidem imi subsellij, qui portum hũc non a Caieta, sed ἀπὸ τοῦ καίειν, nomẽ esse nactum, ut & pag. 486. obiter monui: quod ibi Aeneae naues statim post eius in Italiam appulsum, exustae fuerint; Id quod tamen in Sicilia accidisse, cecinit Virg. b Italicis: ut alibi: Non eadem arboribus pendet uindemia nostris. c Vel per hypallagen, pro, Sedes seruat honorem tuum; & tumulus habet nomen tuum.
d Italia, sic dicta ab Hespero, ut supra non uno loco dictum est. Magna, addit discriminis caussa, quod Hispania, Minor Hesperia sit appellata.
e Diserte loquitur dubitatiue, ex eorum nimirum sententia, qui nullum sensum officiorum funebrium ad mortuos peruenire, docent. f Circa noctem.
g Ex Homeri Odyss. 5. ubi paene eadem memorantur de Calypso. Vide Macrob. Sat. l. 5. c 22. h Non accedendos, ob periculum artium magicarum: uel, propter paludes, & breuia.
i Periphrasis Circes. Haec terra olim insula fuiße creditur, at nunc continens est, teste Plin. l. 3. c. 5.
K Pro, Resonare facit: ut alibi, Personat, pro, Personare facit.
l Homer. Od. 42. m A signis opulentiae. Porro de oleo cedrino, uide Plin. Cedrum, ut, pro oleo cedrino, quo utebatur Circe in lampadum nocturno lumine.

Hinc

Hinc [a] exaudiri [b] gemitus, iraeq; leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum;
Setigeriq; sues, atque in praesepibus ursi
Saeuire, ac formae magnorum ululare luporum:
Quos hominũ ex facie dea saeua [c] potentibus herbis
Induerat Circe in uultus, ac terga ferarum.
Quae ne [d] monstra pij paterentur talia Troes [e]
Delati in portus, neu litora dira [f] subirent:
Neptunus uentis impleuit uela secundis,
Atque fugã dedit, & praeter [g] uada seruida uexit.
Iamq; [h] rubescebat radijs mare, & aethere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis;
Cum uenti posuere, [i] omnisq; repente resedit
Flatus, & in lecto luctantur marmore [k] tonsae. [l]
Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum [m]
Prospicit. hunc inter fluuio Tiberinus [n] amoeno, [o]
Vorticibus rapidis, & multa flauus arena,

a Homer. Od. 86.
b Enallage modi, ut & in seq. Saeuire: pro exaudiebantur, & saeuiebant, ac ululabant.
c Circe, uenefica, Solis: uel, (ut alij, Aeetae, & Hecates filia.
d Quasi dicat, ne contingeret illis in huiusmodi monstra mutari.

e Quorum dissimiles, id est, impij, illa passi sunt. f Infesta loca, quas Circe tenet. g Tmesis: praeteruexit. h Chronographia matutini tẽporis, a signis antecedentib. i Cessauerre, quieure: uel usurpatione uerbi actiui pro passiuo, pro, Positi sunt per Heterosin generis.
K Aequore, seu mari: a colore. sic & Tonsae, pro remis.
l Ser. exp. id est, remi: a tondendo, i. radendo: quod fluctus radant, & decutiant, sicut capillos tonsores: ego sicudictos malim remos, quod fluctus tundant, & uerberent.
m Intel. Lucum Iouis indigetis.
n Mirum, ni ipsum Deum fluminis praesidem intelligat. Appellatur interim hic flu. nunc Tiberis, cum antea uocaretur, Albula.
o Sic lib. 2. Aen. Vbi Lydius arua Inter opaca uirum leni fluit agmine Tibris. Chraestomathiae scriptor tradit Tibrim ex Apenninis montibus oriri, ac paullatim uarijs amnibus, quos in cursu excipit, augeri, partim etiã labi per Tyrrhenos, ac inde per Vmbros diuertere: mox per Sabinos, & Latinos, ubi Roma est, currere, postremum apud Ostiam in mare deuolui.

In mare prorumpit. uariae circumq., ſupraq.
Aßuetae ripis uolucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu, lucoq. uolabant.
Flectere iter ſocijs,[a] terraeq. aduertere proras
Imperat; & laetus fluuio ſuccedit opaco.[b]
Nunc[c] age, qui reges, Erato,[d] quae tēpora[e] rerū,
Quis Latio antiquo[f] fuerit ſtatus, aduena claſſem
Cum primum Auſonijs exercitus appulit oris;
Expediam, & primae reuocabo exordia[g] pugnae.
Tu uatem, tu diua mone. dicam horrida bella:
Dicam acies, actosq.[h] animis in funera reges;
Tyrrhenamq. manum, totamq. ſub arma coactam
Heſperiam. maior rerum[i] mihi naſcitur ordo:
Maius opus moueo. rex[k] arua Latinus, & urbes,
Iam ſenior, longa placidos in paee regebat.

a Al. Socios: quomodo tamē adhuc nōdum uidere contigit, alia lectione 6. lib. confirmata.
b Propter lucum, per quem labitur fluuius ille.
c Alteram operis partē, quae eſt de bellis ab Aenea ī Italia geſtis, aggreſſurus, inuocationem renouat poeta, cui & Graecorum more propoſitionem admiſcet.
d Huic Muſae ſaltationem tribuunt. Meminiſſe autem te uelim, unius nomine omnes Muſas hic inuocari; hoc conſilio, ut narrationi dignitas, auctoritasq. concilietur.
e Tempora enim, ut ait Lucret. nulla ſunt, niſi e rebus colligantur.
f In quo multo ante longa ſerie a priſcis regib. quos illi Diuos uocarunt, Iano, Saturnoq. regnatum fuerat.
g Cerui interitum: cuius cauſſa fuerat Aſcanius, qui, uenando, eum uulnerarat. h Impulſos potius, quam Collectos.
K Attentio a difficultate, atque operis grauitate, ſubindicans in prioribus minus fuiſſe difficultatis uel laboris, quam in ſeq. ſit futurum.
i Narratio ducta a deſcriptione temporis, quo Latinus rex Aboriginibus imperabat. Sunt, qui contendant Latinos, a Latino Albanorum rege nominatos: ſed multo plures, qui ab hoc Latino, Lauiniae patre, Troianorum hoſpite, eos dictos aſſeuerent. Orpheus certe in Argonaut. teſtatur in Latinorum fines nauem Argo fuiſſe delatam: quod, ſi ita eſt, fieri non poteſt, quin multo uetuſtius ſit hoc hoc nomen Latinorum, quam alij dicunt. Fuerunt, qui Latinum hunc ex Hercule, & Hyperboride nympha ortum, dicerent: qua de re co ſule Didym.

Hunc

Hunc [a] Fauno, et nympha genitū Laurēte Marica [b]
Accipimus . [c] Fauno Picus pater : isq. parentem
Te [d] Saturne refert ; tu sanguinis ultimus [e] auctor.
Filius huic [f] fato diuum, prolesq. uirilis
Nulla fuit, primaq. oriens erepta iuuenta est.
Sola domum, & tantas seruabat filia sedes,
Iam matura uiro, iam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio, [g] totaq. petebant
Ausonia. petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus [h] auis, atauisq. potens : quē regia [i] coniux
Adiungi generum miro [k] properabat amore :
Sed uarijs portenta [l] deum terroribus obstant.
Laurus [m] erat tecti medio, in penetralibus [n] altis,

a Latinum regem Aboriginum. b Lactant. de falsa relig. lib. I. auctor est, Circem, ubi in humanis esse desiisset, Maricam Minturnensium numen esse effectā. Atque hinc iradunt Virg. Latinū regē, Maricae filium uocare, quem Hesiod. Circes fuisse filium scribit. c Hoc adiecit ob uarias opiniones de conditoribus urbis Romae. d Apostrophe ad Saturnum, qui a Iano, omnium uetustissimo, Aboriginum rege, hospitio susceptus, dimidium simul regni ab eodem impetrauit. e Id est, primus : ut Ser. exp. Nam, qui descendendo primus, adscēdendo ultimus est. sic ultimum principium aliquando dixit Cic. f Latino, s. g Id soli spatium ueteres Latij nomine appellarunt, quod intra Tiberinam ripam, & Circeios a mari ad montes modicis finib. concludebatur. Vnde quidam, non a Saturni latibulis, sed quod hic tractus quodammodo inter montes lateret, Latium dictum uoluerunt. Sed, quomodo ergo Magnum Latium uocat, cum tam angustum fuerit? Mirum certe, ni totam Hesperiā, hoc loco per Magnum Latium accipit : quod sic uidetur, cum per expolitionem statim subijcit, Tota Ausonia. h Rutulorum rex, Dauni filius. i Amata, Latini regis uxor. K Noua intemperantia. l Prodigia, & ostēta, quibus Latino terror incutiebatur diuinae irae, ne s. auderet Turno filiā dare nuptum. Portēta n. proprie sunt, quae aliquid portendunt, & significant euenturum. m A qua, inquit Ser. cum ampliaret Lauiniū Latinus, Laurolauinium appellauit. Hāc uero arborem, propter fatidicam uim, Phoebo dicatam esse, omnes norunt. Quare, cum uellet poeta, prodigium rerum futurarum praesagum, arboris opportunitate explicare, prudēter id lauro tribuit. n Quae Graeci ἄδυτα, Latini Penetralia dicunt : hoc est, interiora, penitioraq. aediū loca ; quae plane, ut religiosa, ita inaccessa erant, & ἄβατα.

Sacra comam, multosq. metu [a] seruata per annos:
Quam pater inuentam primas cū conderet arces,
Ipse ferebatur Phoebo [b] sacrasse Latinus,
Laurentisq. ab ea nomen [c] posuisse colonis, [d]
Huius apes summum densae (mirabile dictu)
Stridore ingenti, liquidum trans aethera uectae,
Obsedere apicem; & pedibus per mutua nexis
Continuo uates, Externum cernimus, inquit,
Aduentare uirum, & partes petere agmen easdē
Partibus ex iisdem, & summa dominarier arce.
Praeterea, [e] castis [f] adolet dum altaria taedis,
Et iuxta genitorem adstat Lauinia uirgo,
Visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atq. omnē ornatum flamma crepitante cremari,
Regalesq. accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis, tum fumida [g] lumine fuluo
Inuolui, ac totis Vulcanum [h] spargere tectis.
Id uero horrendum, ac uisu mirabile ferri. [i]
Namque fore illustrem fama, fatisq. canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris, [k] oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucosq. sub [l] alta
Consulit Albunea: nemorum quae maxima [m] sacro
Fonte sonat, saeuamq. exhalat opaca mephitim. [n]
Hinc Italae gentes, omnisq. Oenotria [o] tellus
In dubiis responsa petunt. huc dona sacerdos

a Metu religioso: uel, religiōe, quae nascitur ob timorem.
b Vt uaticiniorū praesidi.
c Ab etymologia uocabuli. Laurētes populi, a Lauro arbore dicti.
d Cultorib' & incolis.
e Aliud portētū ex Ro. historia petitū: qua memoriae proditum est, flāmā Seruii Tulli caput lābentē, regnū ei portendisse: de qua re uide latius l. 2. pag. 266.
f piis. S.
g Ser. per fumū et adspersionē flāmarū, belli incendiū intelligit: sed hoc nihil ad Lauinā.
h incēdium significat, per Metonymiā.
i Enallage modi.
K Fabr. auctor est, Donati exēplar habuisse, Mōstrorū: sicut Securus pelagi, et Securus amorū, l. 5. supra.
l Pro. In. Est aūt Alb. & fontis & siluae nomē.
m oīs. n. fons alicui deo dicatus.
n Mephitis odor grauissimus est, ex aquis sulphureis nascens.
o Proprie Sabinorum tractus. S.

Con-

Contulit,[a] & caesarum [b] ouium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosq. petiuit.
Multa modis simulacra uidet uolitantia miris,
Et uarias[c] audit uoces, fruiturq. deorum
Colloquio, atq. imis Acheronta affatur Auernis.
Hic &[d] tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum[e] lanigeras mactabat rite[f] bidentes;[g]
Atque harum effultus tergo, stratisq. iacebat
Velleribus. subita ex alto uox reddita luco est.
Ne pete connubijs natam sociare Latinis
O mea progenies, thalamis neu crede paratis.[h]
Externi ueniunt generi;[i] qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant; quorũq. a stirpe nepotes
Omnia sub pedibus,[k] qua Sol utrumq.[l] recurrens
Adspicit[m] Oceanum, uertiq. regiq.[n] uidebunt.
Haec responsa patris Fauni, monitusq. silenti
Nocte datos,[o] non ipse suo premit ore Latinus,
Sed circum late uolitans iam fama per urbes
Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes
Gramineo ripae religauit ab aggere classem.
Aeneas, primiq. duces, & pulcher Iulus

a Fabr. legi uult, Cũ tulit, diuisis dictionibus propter sententiam.
b Ad Amphiarai oraculũ putant alludi, qui cũ in uita, somniorum ĩte pres creditus esset, post mortẽ oraculum ei institutum fuit: quod consultu ri, caesarum ouium pellib. incubabant. Vide Coel. lib. 27. c. 14.
c ob multa simulacra.

d Ostendit et Latinũ in hunc lucũ cõtẽdisse, ijsq. caerimonijs, ĩmo religione potius, prodigiorum uim, substratis pellib. elicuisse. e Numerus certus pro incerto: amplificat hostiã ab additione numeri, ut centum oratores, pro multis. f Cũ debita sollẽnitate: sic n. a Recte differre aiunt I. C. ad L. nõ putauit. §. nõ quãuis. ff. de acq. poss & l. inste. ff. d. t. Quib. cõsentit grãmaticorũ doctrina, deriuatiũ hãc uocẽ ab antiquo uerbo Rito: quod nihil tradatur ritib. quod nõ rectũ esse credatur: tãquã ex abundãti, cũ ad rei substãtiã sollemnitates nõ requirãtur: sed, si quãdo additae fuerint, tãto rectius rẽ esse administratã. g Oues biennes, ut superiorib. libris nõ uno loco dictũ est. h Turno s. i Enallage numerorũ. K i. imperio suo, et ptãte. l Maro Eoum, et occiduũ: ut Horat. Vterq. Poenus. m Alij Respicit. n Romani imperij amplitudinẽ coarguit, a septẽtrione in meridiẽ propagãdi aliquãdo. o Nõ tacet, sed protinus uulgat.

Corpora ſub ramis deponunt[a] arboris altae,
Inſtituuntq. dapes, & adorea[b] liba per herbas
Subijciunt[c] epulis, (ſic Iuppiter ipſe monebat)
Et Cereale ſolum[d] pomis agreſtibus augent.
Conſumptis hic forte alijs, ut uertere morſus
Exiguam in Cererem paenuria adegit edendi,
Et uiolare manu, malisq. audacibus orbem
Fatalis cruſti,[e] patulis nec parcere quadris:
Heus, etiam menſas[f] conſumimus, inquit Iulus.
Nec plura alludens:[g] ea uox audita, laborum
Prima tulit finem; primamq. loquentis ab ore
Eripuit[h] pater, ac ſtupefactus numine preſſit.
Continuo, Salue fatis mihi debita tellus,
Vosque, ait, o fidi Troiae ſaluete penates.[i]
Hic domus, haec patria eſt. genitor[k] mihi talia nãq.

a Vt fatalis erroris finẽ adeſſe demõſtret poeta, nudis uerbis relictis ambagib. ſubijcit primũ fatalis terrae inuentae ſignũ, ab Harpyia Celaeno praedictũ. Vaticinata.n.fuerat illa, tum demum erroris finẽ habituros Troianos, ubi inedia adacti, orbes paniceos abſumerẽt. Itaq. in Laurentem agrum delatis hoc contigiſſe hic ait Virg. & non Harpyiae Celaeno, ſed patri Anchiſae hoc oraculum adſcribit; honoris forte cauſſa. b Ad liba, quae mox Cereale ſolũ, deinde Patulas quadras, poſtremo Mẽſas appellat, placẽtae ſunt ex farre, melle, oleo, ſacris aptae. S. uide ſupra pag. 305. c Hac de re Dionyſ. l. 1. in hãc ſnĩam ſcribit: In Laurẽti agro Troiani prandiũ ſupra apiũ habuere, ſtrato pane ad munditiẽ, cũ quidẽ comediſſet ex apto defectu obſonij, Aeneae filius, uel alius aliquis ex diſcũbentib. dicitur exclamaſſe, Mensã cõſumimus: quo audito, credidere oraculi finẽ adeſſe, quod ſiue Dodonae, ſiue in Erythris datũ erat, &c. d Mensã. Solũ.n. omne, quod aliquid ſuſtinet, dici uolũt. e ἐκ τοῦ σκληροτέρων μερῶν τῶν ἀρτῶν, ut ait Didym. i. e durioribus panis partib. cõpactũ eſt fruſtũ. f Religioſũ.n. habebatur, menſas i. quadras uel orbes, qui ex cruſtis panis fieri ſolebãt, comedere. g per iocũ dixit: q. d. Ludẽs, ut ẽt ex Cic. affertur hoc pro illo, & e cõtra: uel, Ad reſpõſi fidẽ uerba cõponens, S. h Vix exſpectãs donec totã eloqueretur, dixit protinus ſe eã agnoſcere & oẽm accipere. i Qui fuerint Troianorum penates, uide uarias ſnĩas apud Macrob. Sat. l. 3. c. 4. K Interpretatur Aeneas oraculum, haud ignarus fatorũ ſuorũ, cuius interpretationẽ ẽt ab Anchiſae patris auctoritate confirmat: quãuis, ut paullo ante monui, id alij Harpyiae Celaeno tribuãt, ut ex l. 3. cõuinci uidetur.

(Nunc

(Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit.
Cum te nate fames ignota ad litora uectum
Accisis coget dapibus consumere mensas;
Tum sperare domos defessus, ibiq. memento
Prima locare manu, moliriq. aggere tecta.
Haec erat illa[a] fames, haec nos suprema manebãt,
Exitijs[b] positura modum.
Quare agite,[c] & primo laeti cum lumine solis,
Quae loca, qui ue habeãt[d] hoĩes, ubi moenia gẽtis,
Vestigemus, & a portu diuersa petamus.
Nunc pateras[e] libate Ioui,[f] precibusq. uocate
Anchisen genitorem, & uina reponite[g] mensis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat,[h] & geniumq.[i] loci, primamq deorum
Tellurẽ,[k] nymphasque, & adhuc ignota precatur
Flumina:[l] tum noctem, noctisq. orientia signa,
Idaeumq.[m] Iouem, Phrygiamq.[n] ex ordine matrẽ
Inuocat, & duplices[o] caeloq. Ereboq. parentes
Hic[p] pater omnipotens ter caelo clarus ab alto
Intonuit;[q] radijsq. ardentem lucis, & auro,
Ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
Diditur[r] hic subito Troiana per agmina rumor,
Aduenisse diem, quo debita[s] moenia condant.

a extrema s. omniũ periculorum. b Pericula et exitia marina intell. nã in terra plura et grauiora restabant. c Exhortatur socios ad explorandã regionem. d Habitẽt: ut Graec. ἔχειν. e i. uinum, posuit. n. cõtinẽs pro cõtento, per metonymiã. f Religiose hortatur ad pietatem & gratias dijs agendas. g Vt mox, Certatim instaurãt epulas, &c. h Coronat caput ritu sacrificandũ. i De genijs, uide Cẽsorin. de Die natali (quẽ ĩnumeris locis eracadatũ propediẽ emittet Aldus Manutius P.F.A.N.) & Macrob. Sat. l. 3. c. 1. Hic aũt Apollinẽ intelligi, tradit Dionys. K Opim, cõem omnium parentem. Terra. n. uictũ, aqua potũ mortalib. praebet. l Naiadas: quod ijs praesideant. m Ab Ida, Cretae monte, in qua natus & educatus ducitur Iuppiter. n Cybelem turritã, ut l. praecedenti. o Anchisen s. apud inferos: Venerem matrem apud superos. p Homer. Il. 8 4. q Sereno caelo tonans Iuppiter, boni ominis augurium praestare dicitur. r Pro, spargitur. Verbũ est Lucretianum. Huius actiuo usus & Hor. Ser. l. 2. participio Catull. ĩ Mãlij epithal. s Fatis promissa.

Certatim [a] instaurant [b] epulas, atq. omine [c] magno
Crateras laeti statuunt, & uina [d] coronant.
Postera [e] cum prima lustrabat lampade terras
Orta dies; urbem, & fines, & litora gentis
Diuersi [f] explorãt: [g] haec fontis stagna Numici, [h]
Hunc Tibrim fluuium, hic fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisa, delectos ordine ab omni,
Centum oratores augusta [i] ad moenia regis
Ire iubet, ramis uelatos [k] Palladis [l] omnes,
Donaq. ferre uiro, pacemq. exposcere Teucris.
Haud mora. [m] festinant iussi, rapidisq. feruntur
Passibus: ipse humili designat [n] moenia [o] fossa,
Moliturq. locum; primasq. in litore [p] sedes

a *Aptissime, ut gaudium fuisse publicum ostendat.* b *Dixit iã, Et uina reponite mensis.* c *Laeti omine: at Magno, quidã exp. Valde manifesto.* d *Non ipsa quidẽ uina, sed pocula: per metonymiam.* e *Periphrastica matutini temporis descriptio.* f *In diuersas partes profecti.* g *Militaris uox ad priuatum usum, & negotium detorta.* h *In hoc fluuio bello Latino ultimo haustus creditur Aeneas, ut saepe antea monui.* i *Augurio consecrata: uel, maiestatis plena.* K *Coronatos, quippe qui ad pacem petendam, non ad bellum indicendum profecti sint.* l *Oleae, cui praeest Pallas, quod eam prima inuenisse credatur.* m *Diserte decorum in obeunda legatione exprimit, cum celeritatem in faciendo itinere illis tribuat, omnemq. cessationem adimat.* n *Primum aratro sulcum, deinde fossam inducit, ut fossa & muro essent munita moenia.* o *Opidum, quod hic condidit Aeneas, Troiam fuisse appellatum, Cato in Orig. & Liu. ab V.C. l. I. auctores sunt.* p *Referunt historiae, Aeneam primum illius loci naturam contemplatum, cum nihil in eo animaduerteret, quod ad sui cultũ inuitaret, diu secum cogitasse, ac deliberasse, longiusne iret, (neque n. sibi persuadere poterat, tam incõmodas sibi sedes a dijs monstrari) an uero ibi haereret, ac aedificaret. Tandem e proximo luco uocem redditam, ut ibi maneret, ac urbem moliretur; cetera dijs curae fore. Alij tradunt, effigiem deorum penatium, per quietem Aeneae obiectam, a quib. locum illum aggere, ac fossa, ualide communire iussus fuerit. Oraculo fidem fecit Scrofa, quae postridie in eo ipso luco, cum xxx. suculis inuenta fuit. Quare, seposita omni mora, huc translatis castris, undique collecta materia, aedificare coeperunt. Quod uaticinium Heleno poeta donauit, l. 3. Aen.*

Castrorum

Castrorum in morem pinnis,[a] atq. aggere[b] cingit.
Iamq.[c] iter emensi, turres, ac tecta Latinorum[d]
Ardua cernebant iuuenes, muroq. subibant:
Ante urbem pueri, & primaeuo[d] flore iuuentus
Exercentur[f] equis, domitãtq. in puluere[g] currus;
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuq., ictuq. lacessunt:
Cum prouectus[h] equo longaeui[i] regis ad aures
Nuncius, ingentes ignota in ueste, reportat,
Aduenisse uiros. ille intra[k] tecta uocari
Imperat. & solio medius consedit auito.[l]
Tectũ augustũ, ingens, cẽtum sublime[m] columnis,
Vrbe fuit summa,[n] Laurentis regia Pici,[o]
Horrendum[p] siluis,[q] & relligione parentum.
Hinc sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia[r] templum,

a *Summa moenium, et uallorum, Pinnae uocantur, ut apud Caes. freques est.*
b *Id est, muro, ĩ quo sunt pinnae.*
c *Redit ad legatos, seu oratores.*
d *Hypermeter uersus, cuius ultima syllaba a sequentis uersus prima dictione eliditur. Quod non temere sic factum esse credendum: quinimmo, ubi his utitur, semper grauitatem quandam rerum, aut operum uastitatẽ exprimere conatur. Carpensis tamen habet, Latini.*
e *Qui puberes erant. Nam* XVI. *aetatis anno, adhuc tirones erant. Isidor. & Ser.* f *Alludit ad Romanorum morem, apud quos iuuentutem huiusmodi studijs exerceri solitam, Veget. auctor est.* g *Non currus, sed equos sub curribus domitant.* h *Alij, Praeuectus, leg.* i *Latini, qui senex erat, & grandaeuus.* K *Statim oratores Aeneae admissi fuerunt ad colloquium.* l *In quo auus eius Picus solebat iura dicere.*
m *Videtur alludere ad domum Augusti in Palatio conditam.*
n *Pro, Arce: ut Graeci, qui eam ἄκραν πόλιν, & frequentius una uoce, ἀκρόπολιν, uocant.* o *Aui ipsius Latini regis.*
p *Venerandum: uel, per Endyadin, Horrenda religione; ut supra, Metu, pro religione, aut religioso metu.*
q *Arboribus enim sua inesse credebatur relligio. Vnde & in lucis sacra delubra erant.* r *Cum Templum addit, satis indicat non fuisse Curiam, nisi in loco inaugurato, ad sacrorum, & religionis usum.*

Hae

Hac sacris sedes epulis, hic ariete [a] caeso
Perpetui soliti patres considere [b] mensis.
Quin etiam ueterum effigies ex ordine auorum
Antiqua ex cedro, [c] Italusque, [d] paterq. Sabinus,
Vitisator [e] curuam seruans sub imagine falcem
Saturnusq. [f] senex, Ianiq. bifrontis [g] imago,
Vestibulo adstabant, aliįq. ab [h] origine reges,
Martia qui ob patriam [i] pugnando uulnera passi:
Multaq. praeterea sacris [k] in hostibus [l] arma,
Captiui pendent currus, curuaeq. secures,
Et cristae [m] capitum, & portarũ ingentia claustra,
Spiculaq., clypeiq., ereptaq. rostra [n] carinis.

a Hoc sacrificium in ianua palatij fiebat festis diebus.

b Videtur alludere ad Romanorũ priscorum ritum, qui sedentes epulari solebãt. Vide Ser. et Coel. l. 27. cap. 25.

c A materia, ut perpetua statuarum monumenta ostendat. Cedri enim ea natura est, ut cariem non sentiat. d Enumerat priscos Aboriginum reges. Ab Italia: a Sabino, Sabini dicti credũtur. e Hac uoce ante Virg. usus est Attius in Bacch. uide Macr. l. 6. c. 5. Sat. f Hic Caeli, et Terrae filius creditus fuit, ac a Ioue filio fugatus, in Italiam ad Ianum uenit, a quo in regni societatem, propter uirtutem, & prudentiam receptus fuisse traditur. Monstrauit enim indigenis rationem plantandi uites, & metendi segetes: quod satis innuit poeta, cum eum Vitisatorem appellat, & falcem tenere. g Bifrontem eum ob singularem prudentiam finxerunt: unde & primus anni mensis illi nuncupatus fuit, quod exacti anni finem, & insequentis principium, ceu duobus frontibus adspiciat.

h Pro, Aboriginum reges. sed est metro prohibitus. S. Malim sic exp. Alij omnes perpetua serie a prima origine usque ad Latinum reges.

i A meritis: quasi dicat, qui in bellis pro patria pugnando ceciderunt.

K In quibus spolia numinib. dedicabantur ys, quorum auxilijs uictores se euasisse uiri fortes existimauerant. Sic Ioui Statori, & Pheretrio Romulus: sic Marti, sic Victoriae alij.

l Sic alibi: Barbarico postes auro, spolijsq. superbi. Alludit ad Capitolium, & Curiam Rom. in quae hostium spolia, & rostra nauium illata fuerant. m Galeae, per synecdochen.

n Ferrea nauium munimenta, proris illarum, naualibus proelijs detracta: cuiusmodi postea Romae Antiatibus adempta, ad Curiam Hostiliam suspensa fuere; a quibus ipse locus nomen etiam fuit sortitus.

Ipſe Quirinali [a] lituo, paruaq. ſedebat
Succinctus trabea, [b] laeuaq. ancile [c] gerebat
Picus equum domitor: quẽ capta cupidine [d] cõiux
Aurea [e] percuſſum uirga, [f] uerſumq. uenenis,
Fecit auem [g] Circe, ſparſitq. coloribus alas.
Tali intus templo diuum, patriaeq. Latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta uocauit;
Atque haec ingreſſis placido prior [h] edidit ore.
Dicite, Dardanidae, (neque n. neſcimus & urbẽ,
Et genus, auditiq. aduertitis aequore curſum)
Quid [i] petitis? quae cauſſa rates, aut cuius egẽtes
Litus ad Auſonium tot per uada caerula uexit?
Siue errore uiae, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautae patiuntur in alto)

a Lituum Quir. habens: non autem, Succinctus lituo, ut quoſdã exponere uideo. Intelligit Bacillum augurale, quali poſtea Romulus uſus fuiſſe dicitur. Hic autem huiuſmodi baculũ Pico tribuit, quod augurum antiquam conſuetudinem ab Aboriginibus manaſſe creditum ſit, ut refert Dionyſ. Multa de Augurandi ritib. Pomponius, plura Andr. Dominic. Floccus, in libello de Magiſtrat. Romanorum (qui falſo Feneſtellae inſcribitur) annotauit. Auienus apud Macrob. ait eſſe uirgam breuem, & incuruam ea parte, qua robuſtior eſt; Flaccus autem, baculum in manu recuruum. b Augurum toga, de cocco, & purpura.

c Scutum undique rotundum, ſine angulis, & ἀγκύλον, i. incuruum. Sed cur hoc Pico tribuit, cum conſtet Numae temporib. e caelo delapſum? Arbitror ideo, ut eum Numae Pompilio, religione parem faciat.

d Pro, Cupiditate Venerea. Ferunt n. Picum Saturni filium, cum Canentem, Iani ex Venilia filiam duxiſſet uxorem, a Circe in uenatione uiſum, ſtatim ab eadem amatum: cui cum morem gerere nollet, in auem ſui nominis, herbarum, ueneficijq. ui ab eadem protinus fuiſſe mutatum.

e Hoc nõnulli per ſynaereſin ad uirgam referunt: ſed mihi explicatio Seruij magis probatur, ad Circen id referentis.

f Nam, ut canit Ouid. Ter iuuenem baculo tetigit: tria carmina dixit, etc.

g Vide Ouid. Metam. lib. 14.

h Legatorum enim fuerat, ut ipſi ante loquerentur.

i Ex Homeri Odyſ. l. x. ſumptum eſſe uidetur, ubi non ita diſſimilib. uerbis Telemachum, & Mineruam alloquitur Neſtor.

Fluminis

Fluminis intrastis ripas, portuq; sedetis:
Ne fugite hospitium, ne ue ignorate Latinos,
Saturni gentem,[a] haud uinclo, nec legibus[b] aequā,
Sponte sua, ueterisq.[c] dei se more tenentem.
Atq; equidē memini (fama est obscurior[d] annis)
Auruncos[e] ita ferre senes,[f] his ortus ut agris
Dardanus Idaeas Phrygiae penetrauit ad urbes,
Threiciāq. Samū, quae nunc Samothracia[g] fertur.
Hinc illum Corythi[h] Tyrrhena ab sede profectum,
Aurea nunc solio stellantis regia caeli
Accipit, & numerum diuorum altaribus auget.
Dixerat, & dicta Ilioneus[i] sic uoce secutus:

a Alludit ad aurea Saturni saecula, quib. ut & apud Ouid. 1. Metam. est, nō aera collo Vincla ligabantur: Per Saturni tēpora, intell. legem naturae, quae nobiscum nascitur. Sunt enim prima principia, quae in omnes mortales, quantumuis profligatos, ac perditos, propagantur, monstrante ratione, & instinctu naturali.

b Hoc est, quae sua sponte, nullis legibus coacta, iuste, & pie uiuit.

c Saturni, proaui mei.

d Haud ita multi anni sunt, sed fama peruagata non est. Sc.

e Sic leg. qui optime hunc locum intelligere uidentur, non Aruncos. hi enim Latij populi, Rutulis uicini sunt: at Aurunci, Campaniae, Calenis, & Suessanis finitimi: uel, ut alij, ipsi Suessani, quorum princeps erat Halesus, Turni socius. Vide lib. x. infra.

f A testibus, & auctoritate senum Auruncorum. Priscis enim morem fuisse comperio, ut maiores natu res anteactas liberis suis narrarent exactissime: id quod & Lucan. lib. 4. confirmat, cum sic canit: Cognita per multos docuit rudis incola patres. Quod etiam hodie apud barbaras quasdam nationes, adhuc obseruari creditur. Non diu enim esse tradunt quidā, qui Arabiam, Persiamq. peragrarunt, quod apud Hebraeos historiae scribi coeptae sint: cum antea maiores liberis, & nepotib. res suas exacte narrare consuessent, quo apud omnem posteritatem earundem exstaret memoria. Postea scriptores exorti sunt, qui omnia, quae contingerent, in commentarios, aut annales, referrent. g Samon Apollonius, Atlantidos insulam uocat: olim etiam Leucosia appellata fuit, teste Aristot. in Polit.

h Lib. 3. Aen. Corytum, terrasq. require Ausonias.

i Hic, & l. 1. Aen. apud Didonem Troianorum caussam egit.

Rex,

Rex,[a] genus egregiũ Fauni,[b] nec fluctibus actos
Atra subegit hiems[c] uestris succedere terris;
Nec sidus[d] regione uiae, litus ue fefellit:
Consilio hanc[e] omnes, animisq. uolentibus urbem
Afferimur, pulsi[f] regnis, quae maxima[g] quondam
Extremo ueniens sol adspiciebat Olympo.
Ab Ioue principiũ generis: Ioue[h] Dardana pubes
Gaudet auo.[i] rex ipse[k] Iouis de gente suprema
Troius Aeneas tua nos ad limina misit.
Quanta[l] per Idaeos saeuis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos; quibus actus uterque
Europae, atque Asiae fatis concurrerit orbis:
Audijt & si quem[m] tellus extrema refuso[n]
Submouet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quattuor in medio dirimit plaga[o] solis iniqui.

a beneuolẽtiam conciliat ab honore, & genere.
b Fuit hic Faunus, antiquissimus omnium regum in Latio, qui Ab originibus imperauit, quos ab agresti incultaq. uita ad mansuetiorẽ cultum uitae assuefecit; lucos sacrauit, locis & urbib. nomina fecit, templaq. deorum exstruxit, adeo ut nonnulla ab hoc Fauno templa Fana dicta esse existiment. Sunt tamen, qui Ianum Fauno antiquiorem faciant, ut supra monui. Fauno huic soror fuisse proditur, Fatua nomine, uates: a qua etiamnum reliqui uates Fatuarij dicuntur. c Tempestas: ut, Hiememq. ferens. d Obseruatio sideris, ad quod solent nautae nauigationis suae cursum dirigere.
e Ellipsis: pro Ad hanc urb. f Non studium tantum & uoluntatem, uerum etiam necessitatem arguit, ad nouas sedes quaerendas, caussam fuisse. g Troianarum opum egregie amplificatio h Duplici ratione ex Iouis sobole eum esse ostendit, ab utroq. nimirum parente, ut iam audies.
i generis origine. nam auus non est Iuppiter Troianorum, sed unius Aeneae, per Venerem matrem, Iouis filiam.
K Commendatio Aeneae a generis nobilitate.
l Diserte, priusquam petat, quod proposuit, pathos mouet, ex acti belli commemoratione, ut hac ratione regem sibi concilies.
m Si quis procul habitet. Scal.
n Refluo. Britanniam, easq. insulas Oceani, ubi septenis horis reciproco cursu fluit ac refunditur mare, uidetur intelligere. o Zona torrida, quae a ueterib. credita fuit inhabitabilis esse propter immoderatũ aestum.

Diluuio [a] ex illo tot uasta per aequora uecti
Dijs sedem exiguam [b] patrijs, litusq. rogamus
Innocuum, [c] & cuncti undamq. [d] auräq. patentem.
Non erimus regno indecores. [e] nec uestra feretur
Fama leuis, tantiq. abolescet gratia facti:
Nec Troiam [f] Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Aeneae iuro, dextramq. [g] potentem,
Siue fide, [h] seu quis bello est expertus, & armis:
Multi [i] nos populi, multi (ne temne, [k] quod ultro
Praeferimus [l] manibus uittas, ac uerba precantũ)
Et petiere sibi, & uoluere adiungere [m] gentes.
Sed nos fata deum uestras exquirere terras
Imperijs [n] egere suis. Hinc Dardanus ortus
Huc repetit, iussisq. ingentibus urget Apollo

a Bello, & excidio Troiano. Sc.
b Arte utitur ad impetrãdũ apta. petit enim dijs, & petit exiguam sedem.
c Quo scilicet ita utãtur, ut nemini nocere uelint. Hac significatione uocant I. C. ignem innocentem, quo scilicet in domo conducta ita utitur inquilinus, ut damnum inferre, aut incendium excitare non possit. Sic & Cic. fam. l. VII. Innocentem epistolã uocat, quae nihil habebat, quod non uel in concione recte legi posset.
d Aquam, & aerem, quae omnibus patere debent. S. Etenim naturali iure communia sunt omnium haec; aer, aqua profluens, mare, & per hoc litora maris accedere prohibetur: dum tamen a uillis, & monumentis, & aedificijs abstineat. L. 3. ff. de acquir. rer. do. e Lyptote, q. d. Ornabit te societas nostra: sed hoc superbum nimis, & arrogans uideri potuisset: quapropter sua prudentia temperat orationem Ilioneus. f Per metonymiam, pro Troianae gentis relliquijs. g Annotat Fabr. poetam hic Ciceronem imitari, quem tacito iudicio Ilioneo oratori conferat. Sic enim ille de Caesare: Totum hominem tibi trado, de manu, ut aiunt, in manum tuam istam, & uictoria, & fide praestantem. h Hom. Il. 18. i Ab honesto. neque n. indecore petit ab rege Latino, id, quod alij populi, & reges ultro obtulerunt Troianis. K Pro, Contemne: figurate.
l Pro, Praetendimus: ut lib. IIX. Et uitta comptos uoluit praetendere ramos. τὴν ἱκετηρίαν προτείνειν.
m Hoc expresse antea de solis Carthaginiensib. dictum est, lib. I. reliquos tamen possimus intelligere Epirotas, et Siculos, propter Heleni, & Acestae amicitiam, & affinitatem. n Impulerunt, uel coegerunt.

Tyrrhenum

Tyrrhenũ ad Tibrim, et fontis uada sacra Numici.
Dat tibi praeterea fortunae parua prioris
Munera, relliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro [a] libabat ad aras:
Hoc [b] Priami gestamen erat, cum iura uocatis
More daret populis, sceptrumq., sacerq. [c] tiaras,
Iliadumq. labor, uestes. [d]
Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloq. [e] immobilis haeret,
Intentos uoluens oculos: nec [f] purpura regem
Picta [g] mouet, nec sceptra mouent Priameia tantũ,
Quantum in connubio natae, thalamoq. moratur.
Et ueteris Fauni uoluit sub pectore sortem: [h]
Hunc illum fatis externa [i] a sede profectum
Portendi generum, paribusq. in regna uocari
Auspicijs, [k] hinc progeniem uirtute futuram
Egregiam, & totum quae uiribus occupet orbem.
Tandẽ [l] laetus ait: Dij [m] nostra [n] incoepta [o] secundẽt,

a Pateram significat, q.d. hac aurea patera.
b Sub. Diadema.
c Pro, Sacra tiara. S.
d Vestes acu pictas intel. quas primum ab Idaeis in Phrygia inuentas fuisse, Pli. l. 4. c. 48. auctor est.
e Homer. Il. 33.
f Proponit in Latino, rege, incorruptum aurei saeculi exemplum, cuius animus nulla opulentia, nullis munerib. moueatur.
g Acu laborata: quod Phrygum fuisse inuentum tradunt: sic ut adhuc acupictores (quos uocant) Phrygiones appellentur.
h Oraculum: ut infra: Ex adito sortes.
i Respicit ad uerba illius paterni oraculi, Externi ueniunt generi.
K Potestate pari. S.
l Quasi dicat, post longam deliberationem.
m Antiquo more de pace, & nuptijs filiae loquitur Latinus, κατὰ τὴν εὐφημίαν, deorum in prooemio mentionem faciens; quem quidem Catonis Censorij morem fuisse peculiarem tradit Ser. eoq. illud apud Cic. in Diu. in Ver. referendum, cum sic ait: Et, si quid ex uetere aliqua oratione est, Iouem ego opt. max. &c.
n Ab insigni regis Latini liberalitate, qui sterile litus petentib. fertiles agros promittit.
o Primum ad suas cogitationes, deinde ad Troianorum postulata respondet Latinus.

Auguriumq. suum: dabitur, Troiane, quod [a] optas.
Munera nec sperno. non uobis, rege Latino,
Diuitis uber [b] agri, Troiae ue opulentia deerit.
Ipse modo Aeneas (nostri si tanta cupido est:
Si iungi hospitio properat, sociusq. uocari)
Adueniat, uultus. ne ue exhorrescat amicos.
Pars mihi pacis [c] erit dextram [d] tetigisse tyranni. [e]
Vos [f] contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, uiro gentis quam iungere nostrae
Non patrio ex adyto sortes, [g] non plurima caelo
Monstra sinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
Et reor, &, si quid ueri mens augurat, [h] opto.
Haec effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant tercentum [i] nitidi in praesepibus [k] altis.
Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisq. tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia [l] pendent.
Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.

a Pax scilicet.
b Pro, Vbertas, ut alibi.
c Foederis: ab eo enim quod sequitur, id quod praecessit, determinationem accipit, teste S.
d Haec n. amicitiae, haec pacis, haec fidei, atque uirtutis symbolũ esse dicitur.
e Per catachresin, pro, Regis: in meliorẽ partem hic capitur Tyrãnus, ut apud uetustiores Grae. qui τύραννον, pro rege, simpliciter dicebant.
f Transitio a Latini mandatis ad Aenean perferendis.
g Oracula: per catachresin.
h Auguratur: enallageticῶs.
i Spectauit ad legionis Romanae morem, in qua erant equites trecenti. Atque hic numeri amplificatione regis Latini opes celebrat: ac in donis decorum regium seruat, quem currus, & equos, quib. uehantur oratores tanti principis, dare honestius erat, quam aurum, & gemmas.
K Ex praesepium altitudine equorum proceritatem intelligi uult.
l Phalerae. S. licet alij, id quod sequitur, Tecti auro, malint ad phaleras referri.

Absenti Aeneae currum, geminosq. iugales [a]
Semine ab aetherio, spirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos Daedala [b] Circe
Supposita de matre nothos furata creauit.
Talibus [c] Aeneadae donis, dictisq. Latini,
Sublimes [d] in equis redeunt, pacemq. reportant.
Ecce autem Inachijs [e] sese referebat ab Argis [f]
Saeua Iouis coniux, aurasq. inuecta tenebat;
Et laetum Aeneam, classemq. ex aetere longe
Dardaniam Siculo prospexit ab usq. [g] Pachyno.
Moliri iam tecta uidet, iam fidere [h] terrae,
Deseruisse rates. stetit acri fixa dolore; [i]
Tum quassans [k] caput, haec effudit pectore dicta:
Heu [l] stirpem inuisam, & fatis [m] contraria nostris
Fata Phrygum. num Sigaeis [n] occumbere campis,

a Equos currui assuefactos; quos a parentum nobilitate laudat: cum ab eorũ semine esse ait, qui Solis currũ trahere dicuntur.

b Ingeniosa, ut Daedalus. Epitheton Lucretian. Ait enim, Daedala tellus. Vide hac de re Macrob. Sat. l. 6. c. 4. c Pro, Cum talibus donis, & responsis. d Vel, Sublimes tal. don. & dict. i. erectis animis ob talia dona, & responsiones tam optatas. e Ad differentiam. nam & Argi erant in Italia, a Diomede conditi. f Argos intell. quod Phoroneam uocat Stephan. a Phoroneo, Inachi filio, eius conditore, ut auctor est Plin. g Praepositio contra opinionem Seruij, praepositioni iungitur, ut apud Plaut. in Persa; De procul: apud Propert. In ante. Iungitur & aduerbio, ut apud Ter. De repente: apud Cic. Sub posteaquam. Quãquã ĩ Cicerone pro, Sub posteaquã, reponit Aldus Manutius Paulli F. Aldi N. S.V.B. Posteaquã: ut tres literae singulares significẽt, Si uales, bene. Citat hic Fabr. marmor quoddam Veronẽse, in quo sic habeatur: Petimus, ne quis nos inquietet, & ex arca nostra, neq. ab ante aliter ponat, nec commoueat. h Sic Prisc. & scripti libri quinque, quos ego super hac re consului. Et infra est, Fidere nocti: Linacer tamen, teste Fabr. Fidere terra, legit. Pierius scriptũ l. citat, in quib. pro, Fidere, est Sidere: ut & ego in uno uet. scriptum uidi. i Inuidia: qua Siculi tyranni maius tormentum non inuenere, teste Horat. K A signo doloris. l Exordium ab exclamatione, orationi patheticae cõuenientissimũ: cui uehemẽtiã addunt mirã, breues, intercisaeq. ĩterrogatiũculae. Vide Macr. l. 4. c. 2. Sat. m Voluntatib. n Troianis; antonomastice, a Sigaeo Troadis promontorio.

Num capti potuere capi? num incensa cremauit
Troia uiros? medias acies, mediosq. per ignes
Inuenere uiam? at,[a] credo,[b] mea numina tandem
Feßa iacent, odijs[c] aut exsaturata quieui.
Quin etiam patria excussos infesta per undas
Ausa[d] sequi, & profugis toto me[e] opponere pōto.
Absumptae in Teucros uires caelique, marisq.
Quid[f] Syrtes, aut Scylla mihi, quid uasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tibridis alueo,
Securi[g] pelagi, atque mei. Mars[h] perdere gentē
Immanam Lapithum[i] ualuit: concessit[k] in iras
Ipse deum antiquam genitor Calydona[l] Dianae:
Quid scelus[m] aut Lapithis tātū, aut Calydone merē
Ast ego, magna Iouis cōiux, nil līquere inausū (tē?
Quae potui infelix, quae memet in omnia uerti,
Vincor[n] ab Aenea. quod si mea numina non sunt
Magna satis, dubitē haud[o] equidē īplorare quod us-
(quā est.

a Fabr. An, legendum cēset, ut uehemētior sit ironiae ratio: q. d. Se nec fatigatam destitisse. b Quasi dicat, scilicet: ironice. c Quidam Odijs, iungunt cum Quieui. d Queritur conatus suos irritos fuiße, ut stomachum magis acuat. e Per Iunonem, aerem intelligimus: ergo Me, cum dixit, imbres, tonitrua, tempestates significare, uideri potest. f Spargit querellas per pericula, in quae nauigantes compulerat, sed frustra. g Sine metu pelagi, & mei. h Ab inferorum numinum exemplis exaggeratio. Talis etiam locus est lib. 1. Aen. a uers 43. Pallas ne exurere classem &c. usque ad uers. 54. i Pirithous, Lapitharum rex, uxorem ducturus, cum Centauros, deosq. omnes extra unum Martem ad nuptias uocasset, iratus ob acceptam hac ex re contumeliam Mars, furorem Centauris immisit, ut cum Lapithis comitterentur. K Concessit illi suas iras in Cal. effundere: ita ulcisci Cal. ut irae suae satisfaceret. l Oeneus, rex Calydonius, cum de primitijs suis, omnib. numinib. praeterquam Dianae sacrificasset, irata dea in Calydonios, aprum terribilem immisit, qui omnia circum circa uastauit, donec a Meleagro interficeretur. m Pro, Quam sceleris poenam. n Plus dicit, quam si diceret, Non possum perdere, aut ulcisci Aenean. o Confirmat se ad extremum conatum, ad accersenda ab inferis auxilia: id quod impotentem iram arguit.

Flectere

Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.
Non dabitur regnis (esto) [a] prohibere Latinis;
Atque immota manet fatis Lauinia coniux:
Attrahere, [b] atq. moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos exscindere regum.
Hac gener, [c] atq. socer coeant mercede [d] suorum.
Sanguine [e] Troiano, & Rutulo dotabere uirgo: [f]
Et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
Cisseis [g] praegnans ignes enixa iugales: [h]
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestaeq. [i] iterum recidiua [k] in Pergama [l] taedae.
Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petiuit:
Luctificam Alecto [m] dirarum ab sede sororum,
Infernisq. ciet tenebris: cui [n] tristia bella,
Iraeq., insidiaeq., & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater [o] Pluton, odere sorores

a Concessio, quã soluit a facultate committendi omnia, extrahendiq. nuptias.
b Extrahere, & differre. Fata enim differri tantum, non prorsus tolli posse, existimauit antiquitas.
c Aeneas, et Latinus.
d Suorum caede confoederationem hanc emant. e Nuptiarum exsecrationem subiungit, irae impotentia uicta, f Lauinia, regis Latini filia. g Ex Eurip. sentẽtia, Hecubam, Cissei regis filiam facit. Homerus eam Dymantis filiam fuisse asserit: quem sequitur Ouid. cum ait: Proles enixa Dymantis.
h Pro, Coniugales, id est, matrimonio conceptos. Facem enim parere se somniarat Hecuba, cum Paridem editura esset. i Exitiales nuptiae. Amplificatio ab historia. K Post ruinam restituta, ut pag. 380.
l Belli Troiani, ac Latini, similia omnia inter se confert: Venerem Hecubae, Aeneam Paridi, Lauiniam Helenae aequiparans tam apte, ut conuenientius nihil fieri (mea quidem sententia) potuerit.
m Vnam furiarum infernalium sororem, Megaerae, & Tisiphones. Prosopographia constat amplificatione horrendae formae, & operum Alectus.
n Homer. Iliad. 62.
o Furias Aeschyl. Acherontis, & Noctis filias facit: & ideo Pater, hic, non naturae, sed generationis nomen existimandum est. Orpheus tamen eas Plutonis, & Proserpinae filias esse tradit, quod huic loco non conuenit, propter illud, quod seq. Virgo sata Nocte, ex Aeschyli sententia.

Tartareae monſtrum : tot ſeſe uertit in ora,
Tam ſaeuae facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit uerbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium uirgo [a] ſata Nocte laborẽ,
Hanc operam, ne noſter [b] honos, infracta[c] ue cedat[d]
Fama loco, neu connubijs ambire Latinum
Aeneadae poſſint, Italos ue obſidere fines.
Tu potes [e] unanimes armare in proelia fratres, [f]
Atque odijs uerſare [g] domos : tu uerbera tectis,
Funereasq. inferre faces : tibi nomina mille, [h]
Mille nocendi artes : fecundum [i] concute pectus.
Diſiice compoſitam [k] pacem, ſere crimina belli :
Arma uelit, poſcatq. ſimul, rapiatq. [l] iuuentus.
Exin Gorgoneis [m] Alecto infecta uenenis
Principio Latium, & Laurentis tecta tyranni [n]

a *Alecto intel. quam Aeſchylus Nocte progenitam fingit; quare Iuno hic beneuolentiam ab eius perſona captare uolens, eam a generis dignitate commendat.*

b *Propoſitio Iunonis.*

c *Vel, ante hac ĩfracta, uel ualde fracta cedat.*

d *Cedat, pro, Cadat, dictum Scal. exiſtimat: Ser. pro Vincatur, exp.*

e *A facili, argumento ducto de maiori ad minus.*

f *Vt in Eteocle, & Polynice, Romulo, & Remo, Amulio, & Numitore, ſuperiori lib. meminimus, pag. 613.*

g *Euertere familias.*

h *Additione numeri millenarij eius potentiam amplificat, ut nimirum facilitatem, poſſibilitatemq. inſerat.*

i *Malitiae plenum, ac fraudis.*

K *De qua iam conuenit inter Troianos, & Latinos.*

l *Iuuentus optat, interdum arma, ſed non audet a principibus petere. Et ut etiam maxime poſcat, tamen non ita ſtatim conceduntur. Itaque, inquit, Rapiat, id eſt, tanta bellandi cupido iuuentuti immittatur, ut ſua ſponte, contempto duce, ad arma proſiliant. Tanta porro feſtinatione hortatur ad maturandum conſilium, ut negligat etiam epilogum.*

m *Alludit ad fabulam Meduſae, quae una ex Gorgonib. fuit. Gorgoneis autem hic pro Diris uenenis accipi crediderim.*

n *Regis : ut ſupra, Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.*

Celſa

Celsa petit, tacitumq.[a] obsedit limen Amatae.[b]
Quam super aduentu Teucrũ, Turniq. hymenaeis
Femineae[c] ardentem curaeque, iraeq. coquebant.[d]
Huic[e] dea caeruleis unum de crinibus anguem
Conijcit, inq. sinum praecordia[f] ad intima subdit;
Quo furibunda domum monstro permisceat omnẽ.
Ille inter uestes, & leuia pectora lapsus
Voluitur attactu[g] nullo, fallitq.[h] furentem,
Vipeream inspirans[i] animam: fit tortile[k] collo
Aurum ingens coluber, fit longae taenia uittae,
Innectitq. comas, & membris lubricus errat.
Ac, dum prima lues, udo[l] sub lapsa ueneno,
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem,
Nec dum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius, & solito matrum de more locuta est,
Multa[m] super nata lacrymãs, Phrygijsq. hymenaeis.
Exsulibus[n] ne datur ducenda[o] Lauinia Teucris,
O genitor? nec te miseret nataeque, tuique?

a Pro, Tacite, & sine strepitu obs. nõ enim refertur ad Limen.
b Reginae, Latini uxoris. Feminã autem potissimũ ad hãc rem deligit, quod hic sexus pronior ad rixas serendas, miscendaq. omnia, existimetur.
c Feminis usitatae.
d Ab opportuno. Antea enim semper abhorruerat a Troianorum nuptijs: quare eam sibi peropportunam delegerat furia, ad disturbandas nuptias. e Amatae scilicet.
f Recte Praecordia: sunt enim loca cordi uicina, in quibus affectus humani, & perturbationes sitae sunt.
g Sic ut non attingeret; uel, ut tactus eius non sentiretur.
h Sine sensu accipientis, furorem inijcit. S.
i Latenter inspirat furenti, id est furere incipienti.
k Tort. aurum: torquis circumlocutio.
l Serpentum enim uda corpora sunt, ut qui etiam per terram lapsantes, uias humore signent, ceu limaces.
m Enallage partis, nominis, scilicet pro aduerbio.
n Indignationis plenum exordium, interrogatione etiam, quasi id ipsa ignoraret, constans. o Videtur per intellectionem dixisse, pro, Abducenda: quasi non dicatur de iusto matrimonio, ut uidetur innuere paullo infra, cum ait, Abducta uirgine.

Nec

a Prima oblata nauigandi occasione. Tota occupata est Amata in insectando uirulentis uerbis Aenea, quē modo Perfidum, modo Praedonem appellat, quod diu in mari iactatus fuerit.

Nec matris miseret; quā primo[a] Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta uirgine praedo?
At[b] non sic Phrygius[c] penetrat Lacedaemona pastor,
Ledaeamq. Helenā Troianas uexit ad arces?
Quid[d] tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et consanguineo[e] toties data dextera Turno?
Si gener[f] extrema petitur de gente Latinis;
Idq. sedet; Faunīq. premunt[g] te iussa parentis:
Omnem equidē sceptris terram, quae libera nostris
Dissidet, externam[h] reor, & sic dicere diuos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus,[i] Acrisiusq. patres.[k] mediaeq. Mycenae.[l]
His ubi nequidquam dictis experta, Latinum

b Al. An non. c Paridis periphrasis; a cuius exemplo dehortatur nuptias. d Quid erit, uel est tua fides, quid &c. q.d. Cuius pretij est; uel, quid prodest. Perstringit regina inconstantiam Latini, mariti sui, & perfidiae notam oblique obijcit, quod fidem Turno non sit seruaturus, addita etiam amplificatione consanguinitatis. e Ipsius Amatae. filius n. Veniliae fuit, Amatae sororis. f Eleganti antipophora tacitae obiectioni occurrit. qua dici poterat, Oracula Fauni iubent filiam externo genero dari. Haec oracula etiam confirmat ipsa, & suo commodo pro se interpretatur, ostendens Turnum genere exterum esse, e Graecia oriundum: Aeneā uero ex Italia ortum. g Vrget. h Interpretatur pro se oraculum, Turnum scilicet externum eum esse, qui gener poscatur,
i Hic omnium primus in Argo Pelasgico regnauit: Inacho prognatus Phoroneus, qui tempore Isaachi regnauit: huius soror Io, Inachi filia, a Phoenicibus in Aegyptum auecta fuit. Ab hoc Inacho, Acrisius Abantis filius, qui Proeto in regnum postea successit, genus duxit, teste Pompon. Laeto, & Gyraldo, de dijs gent.
K Pilumnus enim unus ex Turni maiorib. Danaen, Acrisij Argiuorum regis filiam, in Italiam delatam uxorem duxerat, ex qua Daunum, Turni patrem, suscepit.
l Argiae, ubi Inachus, ubi Acrisius regnarint. Abrumpit citra perorationem occupatissima femina suam orationem.

Contra

Contra ſtare uidet; penituſq, in uiſcera [a] lapſum
Serpentis furiale malum, totamq. pererrat:
Tum uero infelix, ingentibus excita monſtris,
Immẽſam ſine more [b] furit lymphata [c] per urbem:
Ceu [d] quondam torto uolitans ſub uerbere turbo: [e]
Quem pueri magno in gyro uacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curuatis [f] fertur ſpatijs: ſtupet inſcia turba,
Impubesq. manus, mirata uolubile buxum:
Dant animos plagae. non curſu ſegnior illo
Per medias urbes agitur, populoſq. feroces.
Quin etiam in ſiluas, ſimulato [g] numine Bacchi, [h]
Maius adorta nefas, [i] maioremq. orſa furorem,
Euolat, & natam frondoſis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris, taedaſq. moretur;
Euhoe [k] Bacche [l] fremens, ſolum te uirgine dignum
Vociferans. etenim molles tibi ſumere [m] thyrſos, [n]

a Nam dixit ſupra, uerſ. 354. At dum prima lues.
b Inuſitato quodam, & inaudito modo: ut et ſupr. l. v.
c Furore percuſſa, aut furijs agitata.
d Ex Hom. Il. ξ. Tibull. lib. 1. El. 5. Nãq. agor, ut per plana citus ſola uerbere turbo, Quẽ celer aßidua uerſat ab arte puer. Theocr. in Pharmaceutr. χ' ὡς δινεῖται ὁ ῥόμβος ὁ χάλκεος.
e Turbo, praeter uenti ſignificationem, globus eſt forma corni, quem alio nomine Trochum nominant, a pueris in plano ſolo ſcutica circumagi ſolitum. Huic poeta Amatae inſanientis ſpeciem comparat.
f Per uias obliquas.
g Non quod ipſa ſimularet, (id enim eſt ſanorum,) ſed quia ita fureret, ut Liberi ſacra celebrare uideretur. S.
h Bacchicum furorem deſcribit Catull. in Epithal. & Columel. in Hortis.
i Bacchanalia, ſeu Liberi patris feſta, Nefas uocat propter Rom. leges poſtea contra Bacchanalia latas.
K Acclamatio Bacchica, εὐοῖ: alij dictum uolunt, quaſi εὖ υἱέ, ut ſit Iouis filio ex bello gigantco reuertenti gratulantis.
l Auerſio ad Bacchum.
m Per heteroſin modi, pro, Sumebat, & ſic in ſeq. Ser. Vel, etiã cũ his infinitiuis aſſumi poteſt uerbum, Vociferabatur ex participio uocis repetitum.
n Haſtas Bacchicas exponunt: at tum Baritonũ faciunt θύρσος: acutitonum autẽ θυρσός, nuptiales corollas ſignificare, Hort. ſcribit.

Te lustrare[a] choros, sacrum tibi pascere crinem.
Fama uolat, furijsq. accensas pectore matres
Idem oẽs simul ardor agit, [b] noua quaerere tecta.
Deseruere domos, uentis dant colla, comasque.
Ast aliae tremulis ululatibus aethera complent,
Pampineasq. gerunt incinctae pellibus [c] hastas.[d]
Ipsa inter medias[e] flagrantem feruida[f] pinum[g]
Sustinet, ac natae, Turniq. canit Hymenaeos,
Sanguineam torquens[h] aciem. toruumq. repente,
Clamat: Io matres audite ubi quaeque[i] Latinae.
Si qua pijs animis manet infelicis Amatae
Gratia; si iuris materni cura remordet:
Soluite[k] crinales uittas,[l] atque Orgia mecum.
Talem[m] inter siluas, inter deserta ferarum
Reginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.
Postquam uisa satis primos acuisse furores,
Consiliumque, omnemq. domum uertisse Latini:
Protinus[n] hinc fuscis tristis dea tollitur alis

a Aut ellipsis est, Te. i. propter te & tui honoris caussa: aut legẽdũ Te lustrare choro, quomodo in duobus. s. l. legi, & H. Steph. sequi uideo.
b Bacchantium pernenusta hypotyposis.
c Pelles, quib. Bacchãtes tegebantur, ceruorum erãt uel hinnulorum: Graeci νεβρίδας nocant, Inde originem habuisse putantur, quod Bacchus ab expeditione Indica rediens, id genus pelles gestabat. Vnde et Nebrida ferre dicuntur, qui natura sunt timidiores, aut uini amantes. d Nam thyrsos pampinis uitium implexos gestabant in his sacris: atq. id genus hastae esiam Thystla uocant: quamquam Thystla et sacrificia Thelestica sunt. i. quae ad initiationem pertineant. e Latinas matronas s. f Vehemens ac concitata, facem ardentem gestabat. g Pineam facem. h Sic Infra, paullo post: Tum flammea torquens Lumina. i. oculos ira inflammatos.
i Codices nonnulli habent Vbicumque: Priscian. leg. Vbi quaeque, pro Quaecumque: alij, Vbiquaque, pro Quaecumque.
K Solutis n. crinib. haec sacra celebrari solebant.
l Capitum diademata matronarum. nam meretricibus non dabantur.
m Talem agit. i. tali modo agit, ita uersat & exagitat.
n Transitio ad secundum belli occasionem, ad Turnum. s. quem & ipsum furore implet, & ad arma concitat.

Audacis

Audacis Rutuli[a] ad muros: quam dicitur[b] urbem
Acrisioneis[c] Danae fundasse colonis,
Praecipiti delata noto.[d] locus Ardea quondam
Dictus auis:[e] & nũc magnũ[f] manet[g] Ardea nomẽ.
Sed Fortuna fuit.[h] tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto toruam faciem, & furialia membra
Exsuit, in uultus sese transformat aniles,
Et frontem obscenam rugis arat,[i] induit albos.
Cum uitta crines, tum ramum innectit oliuae;
Fit[k] Calybe Iunonis anus, templiq. sacerdos:
Et iuueni ante oculos his se cum uocibus offert:
Turne,[l] tot incassum fusos patiere labores?
Et tua Dardaniјs transscribi[m] sceptra colonis?[n]
Rex[o] tibi coniugium, & quaesitas sanguine[p] dotes
Abnegat, externusq. in regnum quaeritur heres:

a *Turni periphrasis.*
b *Antiptosis, ut & l. 1. Vrbẽ, quã stat. uestra est, subducite naues. Vide Linac. hac de re.*
c *Hoc referri uult Ser. nominãdi casu ad, Danae, non ad, Colonis: ego ad Colonis, salua uiri doctissimi pace, referendum existimo. ut sit adiectiuum: patronymicum autem femininum, pro Acrisіј filia, Acrisione, esse, uel Acrisis, idos, non Acrisioneus. Sed, dicas forte, Danaen cum Argolicis colonis e Graecia non uenisse, quibuscum urbes condere potuisset: Fateor: atqui aduena ipsa, atque Acrisione .i. Acrisіј filia, cur in Italia assumptos colonos, de suo nomine Acrisioneos dicere non potuerit, rationem non uideo.* d *Vento in Italiam deuecta.*
e *Fabulam. quam hic obiter tangit, do Ardea in auem sui nominis commutata, refert Ouid. l. 14. Metam.*
f *Alludit forte ad epitheton Arduum, quasi ingens ac celebre nomen.*
g *Al. Tenet.* h *.i. Fortuna sic tulit, ut Tur. carperet quietem.*
i *Pulchra prosopographia, a forma & habitu Alectus.*
K *sic l. v. Fit Beroe: pro, transformatur in eius speciem.*
l *Exordium a castigatione tolerantiae, quam exasperat ab indigno, exhortans ad suscipienda arma contra Latinum.*
m *proprie de colonis: qui transscribi dicebantur: q.d. Patieris transferri a te regnũ Latin. ad colonos Dardanios? Vel, tibi ereptũ regnum tradi colonis?* n *Contemptim, ad augendam dignitatem.* o *Latinus s. Narratio rei gestae.* p *Tuo s. Amplificatio iniuriae.*

I nunc,

I nunc,[a] ingratis[b] offer te irrise periclis:
Tyrrhenas,[c] i, sterne acies, tege pace Latinos.
Haec[d] adeo tibi me[e] placida cum nocte iaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia[f] iussit.
Quare age, & armari pubem, portisq. moueri
Laetus in arma para: & Phrygios, qui flumine[g] pul
Consedere, duces, pictasq.[h] exure carinas. (chro
Caelestum uis[i] magna iubet. rex ipse Latinus
Ni dare coniugium, & dicto parere fatetur;
Sentiat, & tandem Turnũ[k] experiatur in armis.
Hic iuuenis[l] uatem[m] irridens, sic orsa uicissim
Ore refert: Classes[n] inuecta Tibridis undam,
Non, ut rere, meas effugit nuncius aures:
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Iuno
Immemor est nostri.
Sed te[o] uicta[p] situ,[q] uerique effeta[r] senectus

a Amarulenta irrisio, et exprobratio meritorum suorũ erga Latinum: quod eo facit amarulẽtius, ut irritet exacerbetq. magis odiũ eius in Latinum ob ingratitudinem s. & incõstãtiam.

b Pro quib. nulla gratia reddetur.

c Hoc ideo dicit, quod ante aduentum Aeneae in Italiam perpetuum erat Tyrrhenis aduersus Latinos bellum. Vnde IIX. libro dicturus est, Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina. d Homer. Il. 204. e Quo plus ponderis sua uerba habeant, ex Iunonis auctoritate ea confirmat.
f Iunonis periphrasis, quae Saturni filia fuit. g supra; Fluuio Tiberinus amoeno. Enniãnũ hoc aũt uidetur: qui, Flumine sancto, ait. h A facili: quasi ad luxũ magis exornatas, quã ad bellũ instructas. i Iunonẽ intell. de qua sic Auson. in Monosyllab. Et soror cõiux fratris, regina, deum uis. K Emphasis: q. d. nõ uulgaris uirtutis uirum. Estq. simul Enallage personae, ut orationi maiestas addatur. l Turnus s. m Calyben, Iunonis sacerdotem & uatem. n Primũ respondet Turnus, ad id, quod ad classes, in Tiberi stantes, exurendas attinet: cetera magis irridet, quod non uerisimile sibi uideretur, a Latino quidquam de nuptijs filiae pactis mutatũ iri; quare anum senio delirare ait. o Conclusio constans iocosa exhortatione ad officiũ. p Squalore & marcore consumpta. q qui ex uetustate nascitur. r Cui sunt effetae uires ad dicendum id quod uerum est: ut s. innuat eam iampridem coepisse delirare, quod sacerdos cum esset Iunonis (putabat. n. reuera Calyben esse) rixas tamen & arma serere conaretur.

O mater

O mater[a] curis nequidquam exercet, & arma
Regum inter falsa uatem formidine ludit.
Cura[b] tibi, diuum[c] effigies, & templa[d] tueri:
Bella[e] uiri, pacemq. gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At iuueni oranti[f] subitus tremor occupat artus:
Diriguere oculi:[g] tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaq. se facies aperit: tum flammea[h] torquens
Lumina, cunctantem, & quaerentē dicere plura
Reppulit, & geminos[i] erexit crinibus angues:
Verberaq.[k] insonuit, rabidoq. haec addidit ore:
En[l] ego uicta situ,[m] quam ueri effeta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit.
Respice[n] ad haec:[o] adsum dirarum ab sede sororū:
Bella manu, letumq. gero.
Sic effata, facem iuueni coniecit, & atro[p]
Lumine fumantes fixit sub pectore[q] taedas.
Olli[r] somnum ingens rupit pauor, ossaq., & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.

a Matrem uocat, quod grandaeua sit, et anus. b Sub. sit: per ellipsim uerbi. c Homerus in Il. 55. d Hoc eo dicit, quod Calyben Iunonis sacerdotem esse putaret, quam nō eō ueniebat bella serere. e Vt apud Homer. πόλεμος δ' ἄνδρεσσι μελήσει. Alludere uidetur ad paroemiam, Bellum Cononi curae fuerit. f loquenti. g A signis irae.
h Supra, Sanguineam torquens aedem. u. 399.
i Geminos ait, pro parib. uel simil.ib. ut Cic. pro Rosc. Am. Par est auaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia.
K pro uerberibus. l Retorquet contumelias in Turnum, sollicitudinemq. inijcit, & quidem pari amarulentia, qua ille eam carpserat, ac reprehenderat. m Ex uetustate nascente, sic ut per delirium uera dicere nequeam. n Vt horrendis simulacris Turnum moueat, angues intentat: ut l. VI. Tisiphone sceleratis in Tartaro demersis.
o Ser. construit cum seq. hoc modo: Adhaec adsum. i. ad regum arma concitanda. p furiali inferno.
q Vbi fellis locus, unde iracundia.
r Antistoechon, pro Illi: subijcit furiae effectus, ex ira, quam Turno in pectus coniecerat.

Arma amẽs fremit,[a] *arma*[b] *toro, tectisq. requirit:*
Saeuit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira[c] *super:*[d] *magno ueluti*[e] *cum flamma sonore*
Virgea[f] *suggeritur costis undantis aheni:*[g]
Exsultantq. aestu latices: furit intus aquae[h] *uis,*
Fumidus atque alte spumis exuberat amnis:
Nec iã se[i] *capit unda: uolat uapor ater ad*[k] *auras.*
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primus[l] *iuuenum, & iubet arma parari,*
Tutari[m] *Italiam, detrudere finibus hostem:*[n]
Se satis[o] *ambobus Teucrisq. uenire,*[p] *Latinisque.*

a *Figurate; pro, cum fremitu & cũ clamore poscit. Peruenuste autẽ ipsis dictionib. strepitum militũ ad arma cõclamãtium exprimit.*
b *Relatio eiusdem dictionis, impetum insanientis exprimit.* c *Homer. Il. 203.* d *Hoc est, insuper ira saeuit, quae maxime uitiat sanguinem, adeo ut plerosq. morbos inde pullulare credãt medici.* e *Homerũ. Il. l. XXI. Macrob. recenset hũc locũ inter eos, in quib. Virg. Homerũ superaße uidetur.* f *De uirgis facta.* g *Vt luculenter saeuientis ira animi imaginem oculis subijciat, addit comparationem, a natura flammae, fomento lignorum ahenis bullientib. subiectorum crepitantis, ductam: tum autem & aquae ut ignis ita saeuientis, ut intra ollae alueos iam se uix contineat, similitudine aestuantem ira Turnum, tamquam in tabula, conspiciendum praebet.*
h *In plerisq. codicib. Aquae uis, legitur: etsi Ser. Aquai, solum agnoscat, affirmans ita a Tucca & Vario esse restitutum, cum Virg. Aquae uis, scriptum reliquißet. Quod ut ita sit, tamen contra Tuccae, & Varij, Probi, & Macrobij, aliorumq. hos sequentium iudicia, Aquae uis legendum censet Fabric. ex doctissima uerbisq. plenissima Homeri comparatione.* i *Melius, quam si dixisset, Nec iam uas capit undam S.* K *Amplificatio saeuientis in aheno aquae.* l *Procerib. iuuentutis Rutulae.*
m *Nulla coniugij facta mentione, solum patriae, quam tueri se uelle ait belli caussam constituit.*
n *Veterem recentemq. huius uocis significationem, ut eius mira ars est in dictis temperandis, uno eodemq. uersu exprimit: siue enim peregrinum, siue infestum aduenam intelligas, nil peccaueris.* o *A facultate. Suis animũ addit, cũ se solum, contra Latinũ & Aenean. ad arma suscipienda, asserit suffecturum* p *Pro, Venturum esse: q. d. se suffecturum utriq. in bello. Hypermetrum, & Polysyndeton.*

Haec ubi dicta dedit, diuosq. in uota[a] uocauit:
Certatim[b] sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc[c] decus egregiũ formae mouet, atq. iuuentae:
Hunc ataui reges, hunc claris[d] dextera factis.
Dum[e] Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygijs se concitat alis,
Arte noua speculata locum, quo[f] litore pulcher
Insidijs, cursuq. feras agitabat[g] Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia[h] uirgo
Obijcit, & noto nares contingit odore,
Vt ceruum ardẽtes[i] agerent: quae prima malorum
Caussa[k] fuit, belloq. animos accendit agrestes.
Ceruus erat forma praestanti, & cornibus ingens:
Tyrrhidae[l] pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant,[m] Tyrrhusq.[n] pater, cui regia[o] parent

a quia uotis nuncupatis, bella sumebãtur. S.
b Verisimile obseruat in ficto negotio.
c Prolepsis: reddit autem tres potissimum caussas impulsiuas ad bellum: formam Turni, nobilitatẽ antiquã, & res gestas summa cum laude.
d Per hypallagen, pro, Clara factis dextera.
e Relictis Rutulis ad Troianos transit Alecto, ut ab illis aliquam Turno belli materiam & caussam moueat: hanc ex ceruo uulnerato quaerit.
f Noue inter duo nomina, unum pro nomen posuit. Fabr.
g aptius ad cursum, quam ad insidias, refertur. nam cursu agitamus: insidijs circumuenimus.
h Alectus periphrasis: a Cocyto inferorum flu. ut u. 562. Cocytiq. petit sedem. Vnde profecta erat furia.
i Rabie concitati,
K Reprehenditur h. Virg. a Macrob. 7. Sat. c. 17. quod parum grauem tanti belli caussam fecerit: quem defendit Pontan in Ant.
l Tyrrhi filij: quidam leg. Tyrrheidae, & seq. u. Tyrrheusq. pater: sed, quam bene, aliorum esto iudicium: nisi συναίρεσιν constituant.
m Pro, Nutriebant: antiquo more, qui Nutribant, Audibant.
n Hic regij pecoris magister erat, de quo obiter egi, pag. 615. ubi de Lauinia in siluis pariente tractatur.
o Ad regem pertinentia, sed quorum Tyrrhus magister erat & custos. Reges n. quõdam ex agris pecudibusq. uictitabant, quoq. pecorum quis plus habebat, eo ditior existimabatur: adeo ut inde deductum Pecuniae uocabulum, memoriae proditum sit.

Armenta, & late custodia credita campi.
Assuetum imperijs soror [a] omni Siluia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis:
Pectebatq. ferum, [b] puroq. in fonte lauabat.
Ille manum [c] patiens, [d] mensaeq. assuetus herili,
Errabat [e] siluis, rursusq. ad limina nota
Ipse domum sera quamuis [f] se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rapidae uenantis Iuli
Commouere [g] canes, fluuio [h] cum forte secundo
Deflueret, ripaq. aestus uiridante leuaret.
Ipse etiam eximiae laudis succensus amore
Ascanius, curuo direxit spicula cornu:
Nec dextrae erranti deus [i] abfuit: actaq. multo
Perq. uterum sonitu, perq. ilia uenit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit;
Successitq. gemens [k] stabulis; quaestuq. cruentus,
Atq. imploranti similis, tectum omne repleuit.
Siluia prima soror, palmis percussa [l] lacertos,
Auxilium uocat, & duros [m] conclamat [n] agrestes.
Olli (pestis [o] enim tacitis latet aspera siluis)

a Soror Thyrrbidarum puerorum, Almonis s. & alterius fratris natu minoris, ut paullo post uidebis, Tyrrhi pastoris filia. Bonũ, inquit Ser. puellae rusticae nomẽ formauit Virg.

b Id est, quadrupedẽ: ut illud l. 11. In latus, inq. feri, &c. S. Al. Feram, legunt.

c Manum, pro, Manuum, ut S. hic: & supra, Currum, pro, Curruum. d Ergo mãsuefactus erat, etsi natura fera esset; ut & pauones, & columbae, quae ex cõsuetudine abire, & redire solent. Vnde tamen inferri nõ potest feritatẽ amisisse, nec ab alio occupari posse: cum eousque dũtaxat eius, qui mansuefecerit, esse intelligantur, donec animũ reuertendi habeant. L. naturalem. § pauonum ff. de acquir. rer. do. e Errando, & palando pascebat. A natura ceruorum, qui libenter gregatim pascebant. f Pro, Quãtumuis sera nocte. g Turbarunt, uel sua natura, uel rabie, a furia immissa. h Ceruos adeo natatu ualere, ut tota maria trãsiiciant, auctor est Plin. l. 8. c. 32. i Masculino genere, pro, Alecto. sic de Venere, lib. 11. Descendo, ac, ducente deo. K Pathos. l Imitatus uidetur Homericũ illud: ὣ πεπλήγετο μηρώ. m Ex laborum consuetudine. n Castrense uerbum, ut ex Caes. patet. o Furia Alecto scilicet. S.

Improuisi

Improuisi adsunt: hic [a] torre armatus obusto,
Stipitis hic grauidi notis. quod [b] cuiq. repertum,
Rimanti, telum ira facit. uocat agmina Tyrrhus;[c]
Quadrifidam [d] quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans [e] immane [f] securi.
At saeua e speculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit,[g] stabuli et de culmine [h] summo
Pastorale [i] canit signum, cornuq. recuruo
Tartaream [k] intendit uocem, qua protinus omne
Cōtremuit nemus,[l] & siluae intonuere profundae.
Audijt [m] & Triuiae [n] longe lacus,[o] audijt amnis
Culfurea [p] Nar [q] albus aqua, fontesq.[r] Velini:

a *Prolepsis: seruat autē decorum in armādis rusticis, ut quaeque tela se illis obuia dabant.* b *Quod quaerens quisq. reperit, ita iubet illi esse pro telo: ut l. I. Aen. Furor arma ministrat. Tale quiddā protulit Attius in Chrysippo: Neq. quisquā a telis uacuus, sed uti cuique obuiā fuerat Ferrum, alius saxo rudeue &c.* c *In uulgatis exemp. Tyrrheus, legitur. nos Tyrrhus, quomodo legendum esse, patronymicum paenultima prod. quo paullo ante u. 484. usus est, satis demōstrat: nisi forte per συναίρεσιν metiri uersum placeat, quod non displicet.* d *In quatttuor partes fissilem: uel, magnam, & horribilem. ut Pōpon. Laet.* e *A natura desudantis laborando.* f *Id est, Supra modum: & si alioqui admirantis uox sit.* g *Sic in ant. l. recte distinguitur: quod approbat Fabr.* h *E summo tecto, quod ipsis speculae uice erane.* i *Pastorib. notū, quo audito, soliti fuerant ad arma concurrere.* K *Epitheton aptissimū, eleganter ex loco eius natiuo depromptum.* l *Locus haud lōge ab Aricia.* m *Hunc locum ex lib. IV. Argon. Apollonij translatū arbitratur Vrsin. aut saltē ex Homer. Il. υ'.* n *Dianae, per antonomasiam.* o *Lacum Aricinum intell. qui & Dianae speculū dicitur.* p *Sic Ennius Annal. lib. VI. Sulfureas posuit spiramina Naris ad undas.*
q *Flu. in uia Latina, de quo sic Plin. lib. 3. c. 12. Nar amnis exhaurit illos (Sabinos s.) sulphureis aquis: Tiberim ex his petens replet, e monte Fiscello labens, iuxta Vacunae nemora, & Reate in eosdē conditus. Hactenus Plin. Horum nemorum puto hic meminisse Virg. Testatur & l. 31. c. 4. idem Pli. hunc amnem in agro Narniensi. terrae imbrib. sicciorē fieri: id quod & Cic. in Admirandis suis inseruit.* r *Lacus Velini, quos accolunt Sabini, teste Plin. lib. 3. c. 12. Tradunt porro potantibus calculosis ex hoc lacu praesentissimum esse remedium.*

Et trepidae matres pressere ad pectora natos.
Tum uero ad uocem[a] celeres, qua bucina signum
Dira dedit[b], raptis concurrunt undique telis
Indomiti[c] agricolae. necnon & Troia pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxere acies. non iam certamine agresti,
Stipitibus duris, agitur, sudibus ue praeustis;
Sed ferro ancipiti decernunt,[d] atraq. late
Horrescit[e] strictis seges[f] ensibus, aeraq. fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila iactant:
Fluctus[g] uti primo coepit cum albescere[h] uento,[i]
Paullatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde[k] imo consurgit ad aethera fundo.
Hic iuuenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitur. haesit enim sub gutture uulnus,[l] & udae
Vocis iter, tenuemq. inclusit sanguine uitam.
Corpora multa uirum circa, seniorq. Galesus,
Dum[m] paci medium se offert, iustissimus unus

a Bucinae.
b L. 3. Ann. sic En. Postquam defessi sunt, stant, & spargere sese Hastis ansatis, concurrunt undique telis.
c Sic Caesar lib. I. de bello Ciu. Pastoresq. indomiti spe libertatis excitati.
d Pugnant, & dimicãt.
e Ex Homeri Il. v. Ennianis uerbis transtulit hunc locum. Sic n. lib. XIII. Ann. Ennius: Horrescit telis exercitus asper utrique.
f Metaphora a densitate culmorum in agris: ut, Telorum ferreus imber.
g Sumptum ex Homer. Il. δ. in quo contendit Macrob. Virgilium non satis Homeri maiestatem esse assecutum. Sed hoc ego acutiorib perspiciendum relinquo, qui me acutius uident.
h Quia, cum incipit mare paullũ turbari, partes eius, quae non mouentur, albescere uidentur, & uernare: at, cum inhorruit, nigrescit. Tur. ex Arist. Probl.
i Aliqui leg. Ponto: quomodo & Carp exemplar habet.
k Ostendit comparatione, quomodo tumultus magis ac magis paullatim increuerit.
l Id est, Sagitta: ut lib. II. Infesto uulnere Pyrrhus.
m Pathos a caussa, & fortuna: de quo uide Macrob. Sat. lib. 4. cap. 3. & 4. Nulli quantumuis pio bellum parcit: sed ne ijs quidem, qui pacis maxime studiosi sunt.

Qui fuit, Ausonijsq. olim ditissimus aruis:
Quinque[a] greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum uertebat aratris.
Atque[b] ea per campos aequo dũ Marte geruntur;[c]
Promissi dea facta potens, ubi sanguine[d] bellum
Imbuit, & primae commisit[e] funera pugnae,
Deserit Hesperiam, & caeli conuexa[f] per auras
Iunonem uictrix[g] affatur uoce superba:
En perfecta tibi bello discordia tristi:
Dic, in amicitiam[h] coeant, & foedera iungant:
Quãdoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua[i] si mihi certa uoluntas;
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamq. animos insani Martis amore:
Vndiq. ut auxilio ueniant, spargam arma per agros.
Tum contra Iuno: Terrorũ,[k] & fraudis abunde est.
Stant[l] belli caussae: pugnatur comminus armis.
Quae fors prima dedit, sanguis nouus ĩbuit arma.
Talia connubia,[m] & tales celebrent hymenaeos.
Egregium Veneris[n] genus, & rex ipse Latinus
Te super aetherias errare licentius auras.
Haud pater ipse uelit summi regnator[o] Olympi.

a *Amplificatio ab opibus rusticanis.*
b Homer. *Il. 58.*
c *A pugnae narratione, transit ad Furiã Alecto, eiusdẽq. exsibilationem, quod bellum concitarit.*
d *Sic Attius in Ar. tud. Inter quos et multo saepe sanguine imbutos.*
e *Quemadmodum dicimus Committi pugnam, cum inchoatur.*

f *Pro, Conuecta, quidam exp. ut, Vsque coloratis amnis deuexus ab undis: pro, Deuectus. Alij, per conuexa caeli, per auras Iunonem affatur.*
g *Voti compos.* h *Ironicῶs. Significat enim tantum inter eos odij se seuisse, ut facile in amicitiam coire non possint, etiamsi Iuno ipsa caedibus satiata pacem resarcire conaretur.* i *Eadem uerba lib. IV.*
K *Terrorum, ex tot hominum caede; fraudis, ex ceruo uulnerato.*
l *Idonea belli iacta sunt fundamenta.* m *Talia cõiugia, leg. Pomp. Laet.*
n *Ironia in Aeneae periphrasi.* o *Naeuius in carmine Belli Punici: Summe deum regnator, quia nam genus isti. & paullo post: Summi deum regis fratrem Neptunum regnatorem marum.*

Cede locis: ego, si qua super [a] *fortuna laborum est,*
Ipsa regam. Tales dederat Saturnia [b] *uoces.*
Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
Cocytiq. [c] *petit sedem, supera ardua linquens.*
Est locus Italiae in medio sub montibus altis,
Nobilis, [d] *& fama multis memoratus in oris,*
Amsancti [e] *ualles.* [f] *densis hunc frondibus atrum*
Vrget utrimque latus nemoris, medioq. fragosus [g]
Dat sonitum saxis, & torto uertice torrens.
Hic specus horrendum, & saeui [h] *spiracula Ditis*
Monstrantur, ruptoq. ingens Acheronte uorago
Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnys,
Inuisum numen, terras, caelumq. leuabat. [i]
Nec minus interea extremam [k] *Saturnia bello*
Imponit regina manum. ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, caesosq. reportant,
Almonem puerum, foedatiq. [l] *ora Galesi:*

a Tmesis, pro, Superest, restat. b Antonomasticῶs Iunonem, Saturni filiam intell. c Synecdoche: q.d. inferos, & Ditis profunda, unde fuerat a Iunone euocata, repetit. d Notus. e Loci ex omni parte sancti, Ser. interpretatur. Am. n. apud ueteres, in compositione, Circum significabat: ut sit Amsanctus, q.d. circum sanctus, & undique sacer. f Italiae umbilicum, seu meditullium uocant hunc locum. Est autem in Hyrpinis, ac aquas sulphureas, quae undique siluis, angustijsq. clausae sunt, continet, tam pestilentes, ut, propter odoris foeditatem, propius accedentes enecent. Vnde recte hic, Inferni spiracula cõstituit poeta. quae a Grae. χαρώνεα, fauces subterraneae, taetrum, & pestiferum odorem exhalantes ex quo scilicet Ditis fauces existimabantur. Per hunc specum autem ait Alecto furiam infernalem, suas sedes repetijsse. g Cum fragore labens. h Quod hostiae admotae concidant, & moriantur. i Quippe, quod caelo, ac terrae sua praesentia fuisset onerosum, & graue. Cui uero bono, bella, dissidia, rixae, & similia, non sunt grauia, & inuisa? K Phrasis perelegans, Extremam manum operi imponere: pro, rem aliquam finire, & omnib. numeris suis absoluere. Dicitur etiam, Summam addere manum: Metaphora ducta, ab aedificatorib. qui, absoluto aedificio, fastigium aliquod solent imponere. Cui confine est, Colophonem imponere, uel addere. l Cruentati.

Implorantq. deos, obtestanturq. Latinum.
Turnus [a] adest, medioq. in crimine caedis, & ignis
Terrorem [b] ingeminat: Teucros in regna [c] uocari,
Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
Tū, quorū attonitae Baccho nemora auia matres [d]
Insultant thyasis, [e] (neq. enim leue nomē Amatae)
Vndique collecti coeunt, Martemq. fatigant. [f]
Ilicet infandum cuncti contra omina [g] bellum,
Contra fata deum, peruerso numine poscunt,
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille [h] uelut pelagi rupes, immota, resistit.
Vt pelagi [i] rupes, magno ueniente fragore;
Quae sese, multis circumlatrantibus [k] undis,
Mole tenet: scopuli nequidquam, & spumea circū
Saxa fremunt, lateriq. illisa refunditur alga. [l]
Verū, ubi nulla datur caecū [m] exsuperare [n] potestas
Consilium; & saeuae nutu Iunonis eunt res:
Multa deos, aurasq. pater testatus inanes,
Frangimur [o] heu fatis inquit, ferimurq. [p] procella.
Ipsi has sacrilego [q] pendetis sanguine poenas,
O miseri. te, Turne, [r] nefas, te triste manebit

a Vt tumultus ad summum perducatur, Turnum superuenientē inducit, ac expostulantem cum Latino de facta iniuria.
b Vt uers. 552. Terrorū, & fraudis abunde est.
c Quasi exsules, et perfidos.
d De quib. supra, uers. 392.
e Choreis.
f Exercēt. Scal.

g Omina, apum, & flammae prodigia; per Fata, Fauni patris responsa intel.
h Ex Homer. Il. l. 16. quo uersu, tamquam prouerbiali, utitur Macrob. Sat. l. 6. c. 4. Hic autem poeta noster hac comparatione Latini constantiam amplificat: estq. uelut exemplum studij pacis in rege Latino. i Comparationis repetitio mire festiua, & elegans est. K Latini uaticiniū, quod postea exitus comprobauit. l Herba litorali. m Fremitum populi. S.
n Al. Expugnare, uincere. o Vt scopulus impulsu fluctuum.
p Vt nautae, tempestatis uiolentia, aut undarum ui, quo nolunt, aut minime cupiunt, aguntur. Egregia translatio. q Q. d. Vos sacrilegi pendetis poenas huius belli. Vocat autem eos, Sacrilegos, quia bellum sumebant cōtra uoluntatē deorum. r Latini uaticiniū, quod postea exitus cōprobauit.

Supplicium, uotisq. deos uenerabere seris.
Nā mihi [a] parta quies, omnisq. [b] in limine portus:
Funere [c] felici spolior. Nec plura locutus,
Saepsit se tectis, rerumq. reliquit habenas,
Mos erat [d] Hesperio [e] in Latio, quem protinus [f] urbes
Albanae coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cũ prima mouent in proelia Martem;
Siue Getis [g] inferre manu lacrymabile [h] bellum,
Hyrcanis ue, Arabis ue parāt, seu tēdere ad Indos,
Auroramq. [i] sequi, Parthosq. reposcere [k] signa.
Sunt geminae Belli portae, (sic nomine dicunt)

a *Aetate sua se consolatur Latinus, quod sibi iam seni immatura mors accidere non possit.* b *Securitas omnis in prōptu est. Alludit ad paroemiam, In portu nauigare, pro eo, quod est, extra periculum, & in tuto esse: sumpta a nauigantibus metaphora.* c *Ostendit suam aetatem in pace exactam, ac tranquillam senectutem consecutum se iam esse, sic, ut nihil sit, quod amplius ad absolutam hominis felicitatem desiderare, aut optare possit, praeter regale funus, quo forte per exortum bellum posset spoliari: quod ipsum tamen in felicitate ponit.* d *Fingit Virgil. hanc consuetudinem tum apud Aborigenes fuisse, quae longo post tempore apud Rom. a Numa Pompilio, condito Iani sacello, instituta fuit, ut auctor est Liu. l. 2. ab V. C. Vide de hoc loco egregiam disputationem apud Macrob.* e *Id est, antiquo. nam duo Latia fuerunt. S.* f *Perpetua, & non intermissa obseruatione statim ab Alba condita col.* g *Scythiae pop. qui hodie Tartari dicuntur. Porro harum gentium enumeratione indicat, latissime ad Ortum, Septemtrionem, & Meridiem, imperium populi Rom. propagatum fuisse. Hyrcani autem, Parthi, & Indi, orientales superiores Asiae sunt, ut Arabes in meridiē sunt reiecti.* h *Thracium, Dacum, ac Sarmaticum bellum, in laudem Augusti celebrat. Daci enim, qui inter Istri fluenta sedes habent, amne frigorib. congelato, populi Ro. sociorum finem hostiliter infestabant. Quorũ īpetũ coercēdũ, et reprimēdũ ratus Augustus, per P. Lētulũ eos in ulteriorē ripā fluminis submouit, & fugauit. Deinde & Sarmatarũ excursiones cohibuit. Thraces partim per Pisonē, partim per Crassum uicit, ac captiuos ī artissima uincula cōiecit, & cōtinuit: etsi barbari, ac feri hoīes ferreas catenis, quib. uincti erāt, nō semel dētib. refringere conati sint.* i *Ortum diei, pro populis dixit, ad Orientē habitātib.* K *Hoc eo dicit, quod olim Crasso cũ filio īterfecto, Romana signa a Parthis fuerint adēpta: quae postea Augusto sunt restituta.*

Relligione

Relligione sacrae, & saeui formidine Martis.
Centum aerei claudunt uectes, aeternaq. ferri
Robora, nec custos absistit limine Ianus.
Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,
Ipse Quirinali [a] trabea, cinctuq. [b] Gabino
Insignis, reserat [c] stridentia limina consul:
Ipse uocat [d] pugnas. sequitur tum cetera pubes:
Aereaq. assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, tristesq. recludere portas.
Abstinuit tactu [e] pater, auersusq. refugit
Foeda ministeria, & caecis se condidit umbris.
Tum regina [f] deum, caelo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine uerso
Belli ferratos rupit [g] Saturnia postes.
Ardet [h] inexcita [i] Ausonia, atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis: pars arduus [k] altis
Puluerulentus equis furit: omnes arma requirunt.

a Regali purpurea, s. albo admisto nam trabearum tria genera fuere, deorum, regum, augurũ. Quirinalem trabeam ait, quod Romulus, i. Quirinus trabea uteretur. Vnde Ouid. Trabeati cura Quirini. b Gabin. cinctus, quo Gabij utebãtur: hic toga erat in tergum reiecta, quali consul utebatur hostib. bellum indicturus. Cuius rei hanc originem produnt, quod cum Gabys sacrificantib. subito hostes interuenissent, illi, togis in tergum reiectis, ad arma concurrerint, hostesq. fuderint.

c Coel. antiq. lect. l. 12. c. 8. Seruium secutus insignem consulem hic describi putat, quem Cic & Liu. Priorem, Plin. Maiorem uocat. Hoc tamen non uidetur sensisse poeta, sed magis ad trabeae, cinctusq. Gabini cultum respexisse. Vide Alexand. l. 5. c. 18. d Euocat ad bella. Ser. putat alludi ad tertium militiae genus, quod Euocatio dicebatur. e Attingere portas noluit ad ipsas reserandas. f Rectissime hoc Iunoni tribuit poeta. Nam cum Latinus restitaret bellum suscipere, nemo ducum citra eius consensum, uel ad arma sociare animos audebat, uel belli portas aperire. g Non ait, Aperuit, uel reserauit, uerum Rupit, i. portas e cardinib. euellit, ut s. rei uiolentiam notet. h Ante inexcita, & immob. ut intelligamus, quanto diutius desides fuerint, tanto ardentius ad bellum fuisse profectum Ausones.
i Paullo post ait, Qui bello exciti reges. uers 642. K Pro, Ardua in altis equis: ad rem, non ad uocem, respicit.

Pars

Pars leues clypeos, & spicula lucida tergent
Aruina pingui, subiguntq. in cote secures:
Signaq. ferre iuuat, sonitusq. audire tubarum.
Quinque adeo magnae, positis incudibus, [a] urbes
Tela [b] nouant, Atina [c] potens, Tiburq.[d] superbũ,
Ardea,[e] Crustumeriq.[f], et turrigerae Antemnae.[g]
Tegmina tuta cauãt [h] capitum flectuntq. salignas[i]
Vmbonum crates. alij thoracas ahenos,
Aut leues ocreas [k] lento ducunt argento.
Vomeris [l] huc, & falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus enses
Classica [m] iamq. sonant. it bello tessera signum.

a Recenset urbes, quae Turni ad bellũ auspicia sunt secutae. b Pro, Arma parant, ad bellum se instruunt. c Ciuitas amplissima iuxta Pontinas paludes: dicta ab ἄτῃ, quod morbi frequentes ex ijs paludib. oriantur. Vnde Martial. l. x. Quo ciue prisca gloriatur Atina. Plin. l. 3. c. 5. recenset eam inter opida, quae ex Venetis interiere. Vnde, Atinates, huius incolae. d Vetustissimum in Sabinis opidum, X V I. ab urbe lapide, creberrimis, ijsq. limpidissimis fontib. irriguum, ac singulari aeris temperie commendatum. Ouid. 4. Fast. Iam moenia Tiburis udi Stabant. Martial. l. V I. Cum mors Venerit, in medio Tibure Sardinia est. Origine Graecum est, ab Amphiarai liberis, Tiburte, Catillo, & Corace, uel Cora, ut alij, communib. auspicijs, post patris prodigiosum ad Thebas interitum, exstructum, sed a natu maioris Tiburti nomine sic appellatum: ut referunt Cato in Orig. & Solin. Hoc tempore eo se conferunt Romani ualetudinis caussa, ubi per aestum periculosior fore uidetur aer Romanus. Delicias eius, ac amoenitatem elegantissimis uersib. descripsit eminentissimi uir ingenij, M. Anton. Muretus, in fi. suorum Hymnorum sacrorum. e Hoc Latij opidum esse dixi, a Danae, Persei matre, Pilumni uxore conditum. f Crustumerium dicitur, sed, metri caussa mutauit. S. g Sabinorum urbs est, quam ab eo sic dictam autumant, quod ante ipsam amnis praeterlabatur, quasi, Ante amnẽ positae. Turrigeram uocat, quod solidissimis moenib. munita esset, in quib. turres, aut potius turriculas plurimas exstruere solent ueteres. h Pro, Cõficiunt caua tegmina, i. galeas. i A materia salicis. Scuta n. ex salignis uiminib. facta uestiebant coria. K Tibiarũ munimẽta ex aere, quib. solũmodo duarũ primarũ classiũ milites uti solebãt, cũ postremae sortis, tantũ caligas gestarent: ut l. 1. ab V. C. Liuius ait. l Agriculturae instrumenta ad belli usum transferuntur. m Tubae, quib. ad pugnam datur signum. Hort.

Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementes
Ad iuga cogit equos, clypeumq., auroq. trilicem
Loricam induitur, fidoq. accingitur ense.
Pandite [a] nunc Helicona [b] deae, cantusq. mouete,
Qui [c] bello exciti reges, quae quemque secutae
Complerint campos acies, quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma uiris, quibus arserit [d] armis.
Et meministis [e] enim diuae, & memorare potestis;
Ad nos uix tenuis famae perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis asper [f] ab oris
Contemptor [g] diuum Mezentius, agminaq. armat.
Filius huic iuxta Lausus, quo [h] pulchrior alter
Non fuit, excepto [i] Laurentis corpore Turni;
Lausus, [k] equum [l] domitor, debellatorq. ferarum,
Ducit Agyllina [m] nequidquam [n] ex urbe secutos

a Hom. Il. β. Ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι, ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι, etc. Catalogum ducũ, qui Turni arma secuti fuere, cõtexturus, iterat inuocationem: et quidem id exemplo Homeri, cui id perquam familiare est, quoties difficiliorem aliquam rem aggreditur, ut scilicet Musarum auxilio feliciter se explicare possit. De comparatione Homerici, & Virgiliani catalogi, uide disputationem Macrob. Sat. l. 5. c. 13. & Iou. Pontani defensionem. b Mons est prope Thebas, Musis sacer. c Attentionem, & docilitatem coniungit. d Splenduerit: aut, Quorum armorum amore flagrauerit: aut, quib. armis ardenter proeliata sit Italia. e A facili. Homer. lib. 2. Iliad. f Sine deorum respectu in homines impius, & crudelis: adeo ut suis imperare non sit ueritus, ut primitias, quas dijs immortalibus ponere cõsueßent, sibi offerrent. g Vnde nõ mirũ est, inquit Ser. quod cõtra piũ Aeneã arma mouerit, si deos contemnere ausus fuerit. Fuisse traditur Tyrrhenorum rex, summus deorum contẽptor, a subditis, ob immanẽ crudelitatẽ, cum omni familia regno pulsus. Vnde una cũ Lauso filio, ad Turnum Rutulorum regẽ fugit, cũ quo una cum filio cõtra Aeneã arma ferens, infeliciter pugnauit. h Hom. Il. 25. i Laudat eũ a formae decore, qua omnes facile superabat, extra Turnum. Eod. modo Hom. in Catal. Nireum facile pulcherrimum facit, post Achillẽ, cui noster Turnum cõparat. K Venusta repetitio, ad illustris personae descriptionẽ, ab equitandi, & uenandi studio, & arte singulari. l Hom. Il. 48. m Hanc Dionys. Acyllam uocat. Pompon. Laet. putat Cere, Etruriae opidum, a Pelasgis cõditorib. Agylla dictum. n Frustra, quia in proelio perijt, neque paternum imperium recepit. S.

a Exemplo Homeri certum militũ numerum Lauso, ut et reliquis, tribuit: obliq. adolescentis optimas uirtutes praedicans, ut cũ a patrijs uitijs degenerasse ostendat: etsi una cum patre a Tyrrhenis pulsus fuerit.

Mille[a] uiros,[b] dignus[c] patrijs qui laetior esset
Imperijs, & cui pater[d] haud Mezentius esset.
Post hos insignem palma per gramina currum,
Victoresq. ostentant equos,[e] satus Hercule pulchro
Pulcher Auentinus,[f] clypeoq. insigne paternum,
Cẽtum angues, cinctamq. gerit serpentibus hydrã:
Collis Auentini silua quem Rhea[g] sacerdos
Furtiuum partu[h] sub luminis edidit oras,
Mista[i] deo[k] mulier, postquam Laurentia uictor,
Geryone[l] exstincto, Tirynthius[m] attigit arua,
Tyrrhenoq. boues in flumine lauit Iberas.[n]
Pila[o] manu, saeuosq. gerunt in bella[p] dolones,
Et tereti pugnant mucrone, ueruq. Sabello.[q]
Ipse pedes[r] tegmen[s] torquens immane leonis,

b Homer. Il. 171. c Dignus, cui laetior esset paterni imperij status. d Q.d. Dignus alias patris imperijs laetioribus. e Homer. Il. 115. f De Auentino scriptores uariant. Liu. collis nomen fuisse, ab Albanorũ rege quodam Auentino, ibi sepulto, auctor est: a quo huic pulchro Auentino, ab Hercule patre nomen datum uolunt, cum ab expeditione Hispanica reuersus, in eo colle cum armento consedisset. Alij aliud quid comminiscuntur, quos consulere te malo, quam huc omnia congerere. g Respicere hic tradunt poetam, ad Romuli & Remi, urbis conditorum, procreationẽ, quod Marte deo, & humana matre, Ilia Rhea Siluia, procreati fuerint. h Homer. Il. 22. i Pro, Commista: a Misceor, pro coire. quo pacto etiam Homer. frequenter utitur uerbo μίσγομαι. k Herculi: ut conditorum urbis mater Marti commista fuisse proditur. l Hispaniae rege. m Hercules, per antonomasiã. n Hispanas, Geryoni adẽptas. o Ab armorum genere, quib. ad bellum cum suis instructus prodijt. Missilia, quib. utebatur pedestris exercitus, Pila uocabantur, ferro subtili trigono praefixa, unciarũ fere IX, fine pedali: quae in scuto fixa, abscindi non poterãt, & loricam, fortiter directa, facile perrumpebant, teste Veget. l. 2 c. 15. qui Pila, nunc Spicula uocari auctor est. p Dol. sunt uel flagella, intra quorũ uirgam latet pugio: uel, secundũ Var. ingentes conti, cum breuissimo ferro. S. q A Sabinis, Sabellum deducitur: sed Sabelli, Samnites erant. Illyrij appellabant Sabelliam, telum uenabulo simile. r Vide Coel. l. 4 c. 6. s Hom. Il. 104.

Terribili impexum seta, cum dentibus albis,
Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeoq. humeros innexus amictu.
Tum gemini[a] fratres Tiburtia[b] moenia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque,[c] acerq. Coras, Argiua iuuentus:
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
Ceu[d] duo nubigenae cum uertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Omolen, Othrynq.[e] niualem
Linquentes: cursu rapido dat euntibus ingens
Silua locum, & magno cedunt uirgulta fragore.
Nec Praenestinae[f] fundator[g] defuit urbis,
Vulcano[h] genitum pecora inter agrestia regem,
Inuentumq. focis omnis quem credidit aetas,
Caeculus.[i] hunc legio late comitatur agrestis:
Quiq. altum Praeneste uiri, quiq. arua Gabinae[k]
Iunonis, gelidumq. Anienem,[l] & roscida riuis

a Homer. Il. 22.

b Tibur intell. quod opidū ab Amphiarai liberis cōditum tradūt, qui sub Euandro in Italiā uenere, patre ad Thebas occiso, ut Cat. & Solin. scribūt. Pli. uero eius originē multo uetustiorē esse autumat, quā Romae Graecus historicus, P. Sextius, opus Catili esse ait, qui post patris Amphiarai ad Thebas interitum, iussu oraculi cum omni suorū manu & sacris, missus in Italiam, tres liberos procreauit, Tiburtū, Catilum, & Coracem, quem Virg. hic Coram uocat, (nisi forte quis pro Coras, Corax legendum existimet) opidumq. condidit, quod, de Tiburti filij nomine, Tibur uocauit. Vnde recte Horat. lib. 1. Car. Circa mite solum Tiburis, & moenia Catili. Virgil. aūt Catillus, dixit per epēthesim, l geminato. c Polysyndeton. de his supra, uers. 630. d Homer. Il. 56.

e Montes sunt Thessaliae, Centaurorum sedes.

f Preneste ἀπὸ τῶν πρίνων, Seruius deducit.

g Solin. Praeneste, non a Caeculo, sed a Praeneste, Vlyssis & Circes filio, conditum tradit: ut et Martianus.

h Homer. Il. 64.

i Hic, quare Vulcani filius fuerit creditus, fabulosa refertur a Ser. ratio. Porro ab hoc Caeculo, quidam contendunt Caeciliorum nobilem familiam apud Rom. originem ducere. K quae Gabijs colitur. l Hic amnis ex Trebanorum montibus oriri creditur.

Hernica saxa [a] colũt; quos diues Anagnia [b] pascit,
Quos Amasene [c] pater. [d] non illis [e] omnibus arma,
Nec clypei, currus ue sonant. [f] pars maxima glãdes
Liuentis plumbi spargit: pars spicula gestat
Bina manu, fuluosq. lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti: uestigia [g] nuda sinistri
Instituere pedes: crudus [h] tegit altera pero.
At [i] Mesapus equum domitor, Neptunia [k] proles,
Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
Iampridem resides populos, [l] desuetaq. bello
Agmina in arma uocat subito, ferrũq. retractat. [m]
Hi Fescenninas [n] acies, aequosq. [o] Faliscos, [p]

a Saxa, ait. propter frequentes montes ĩ illa regione. b Ex ordine cõiunctos populos enumerat. nam in eodem tractu sunt, Praenestini, Hernici, & Anagnini. c Hic Campaniae flu. est. Est & alius eodem nomine in Sicilia, de quo Ouid. 14. Met. Nec non Sicanias uoluens Amasenus arenas. d Sub. Alluis, uel Irrigas: per Apostrophen. e Hernicos describit ab aemorum genere, & prodeundi ad bellum consuetudine. Fuere autem hi Hernici, quorum pars Anagnia, a Pelasgis oriundi, & sic ab eorum duce Hernico appellati. f Rotundum pileum, forma sphaerae per medium diuisae, intell. g Pede sinistro nudo pugnare instituerunt. Quod Euripides in Meleagro de Aetolis tradidit, Virg. hic Hernicis tribuit: forte, quod ab Aetolis originem duxisse putentur. Nec uero ignorauit poeta Aristotelẽ, Aetolos nõ laeuo, sed dextro pede nudo ad bellum uenire solitos, scriptum reliquisse, sed maluit hac in re Euripidis, quã Aristotelis, sequi fidem. h Pro, Crudo corio factum calceamentum rusticum dextrum pedem uestit. i Transitio ad Messap. quem ab equitandi studio, & parente describit; & a peculiari fato, quo neque igni, neque ferro laedi a quoquam poterat. Cuius rei fabulosam rationem reddit Ser. K Hoc dicit, quia per mare ad Italiã uenit. S. l Enumeratio populorum, quos secum sub suis signis ad bellum traxit Messapus. m Tractat ferrum, quod tractare desueuerat. n Fescennia, teste Plin. lib. 3. c. 5. Etruriae ciuitas est, cuius incolae ab Atheniensib. originem traxere. Vnde Fescenninum carmen, idem Romanis, quod Graecis Hymenaeus. o Hoc ideo, quod P. R. missis decem uiris ab his iuria fetialia acceperit, & nonnulla alia XII. tab. supplementa. S.
p Ex Falisca, Etruriae urbe. Ab his mulieres Romanae, Lucanicas farcire didicerunt: unde, Falisci uentres, tomacula.

Hi Soractis[a] habent arces, Flauiniaq.[b] arua,
Et Cimini cum monte lacum, lucosq. Capenos.[c]
Ibant aequati[d] numero, regemq.[e] canebant:
Ceu[f] quondam niuei liquida inter nubila cycni,[g]
Cum sese e pastu referunt, & longa canoros
Dãt per colla modos: sonat amnis,[h] & Asia[i] lõge
Pulsa palus.
Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
Misceri putet, aeriam sed gurgite ab alto
Vrgeri uolucrum raucarum ad litora nubem.
Ecce Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmẽ agẽs Clausus,[k] magniq. ipse agminis instar.
Claudia nunc a quo diffunditur & tribus, & gens
Per Latiũ postquã in partem[l] data Roma Sabinis.
Vna[m] ingẽs Amiterna[n] cohors, prisciq.[o] Quirites,

a Mons in Hirpinis, Apollini sacer: ut l. XI. legemus.
b Locus in Sabinis, sub Soracte mõte.
c Vnde porta Capena, quae iuxta est, nomen accepit.
d In pares ordines digesti.
e Messapũ scilicet, Neptuni filiũ.

f Plausum, ac fremitum militum, regem Messapum canentium, cygnorum a pastu clangori comparat. g Hom. Il. β. notante Macr. Sat. lib. 5. c. 8. h Caistrus, quo cohaeret Asiae paludi. i Hom. d. Il. 2. ἀσίῳ ἐν λειμῶνι: quod eos dixisse coniectare licet, perinde ut Asia prata, dicuntur amoena. Herodotus auctor est, Lydos affirmare, Asiã, nõ ab Asia Promethei uxore, uerum ab Asia Manis nepote dictã. Forsitan ad eum locum uterq. poeta respexit. hoc amplius, quod ibi adhuc monstrent accolae lucos illos duorum heroum, Asiae uidelicet, & Caystrij. Huius meminit doctissimus uir in Iliad. 2. Meminisse autem oportet Virgil. hic primam in Asia syllabam, imitatione Homer. extendiße, cum alioqui semper corripiatur. K Alludit ad historiã, quã refert Liu. ab V. C. Clausum Regillo cum magna clientum manu Romam concessisse, & pro Clauso, Claudium, totamq. eius familiam Claudiam fuisse appellatam. l Respicit ad pacẽ inter Ro. & Sab. quae dirimentib. infestas acies in foro Rõ. mulierib. quarum ex iniuria bellum ortum fuerat, urbẽ utriq. gẽti fecit cõmunẽ, etsi interim ius suffragij Sabinis nõ cõcederetur. Sic Ser. aliter tamẽ sentit Hortẽs. cuius nõ tum mihi probatur sententia, quod compreßa nimis, & arta sit. m Enumerat populos Clausum secutos. n Amiterninos in Bruttijs collocant, qui rectius de Geographia sentiũt: etsi non ignorẽ aliquos in Sabinis eos constituere. Aquilã uocant hodie sua lingua Itali, quam ueteres Amiternũ. Vide Pli. l. 3. c. 5. o Sabini, a quib. & Romani dicti sunt Quirites.

Ereti[a] manus omnis, oliuiferaeq. Mutuscae:[b]
Qui Nomentum[c] urbem, qui rosea[d] rura Velini,
Qui Tetricae[e] horrentes rupes, montemq. Seuerũ,
Casperiãq.[f] colunt, Forulosq.,[g] et flumẽ Himellae:[h]
Qui Tiberim, Fabarimq.[i] bibũt, quos frigida misit
Nursia,[k] & Hortinae[l] classes, populiq. Latini:
Quosq. secãs infaustum[m] interluit Allia[n] nomen:

a Eretum, Sabinorum opidulũ est, non procul a Tiberi in colle situm, quod etiam ueteres aliquando Mõtem Eretum uocauerunt: hodie Montem Rotundum nominant b Mutucumenses forsan intel, qui & ipsi Latij populi fuere, teste Plin. Seruius autem Mutuscas postea Trebiam dictas autumat, nobilitatam postea memorabili P.R. clade, secundo bello Punico. Quod confirmare uidetur Plin. l.3.c.22. ubi ait: Reatini, Trebulani, qui cognominantur Mutuscaei. c De hac urbe uide pag.618. d Miror, an hic locus mendo careat, praecipue cum apud Pli. l.3.c.12. legatur hoc modo: Sabini Velinos accolunt lacus, roscidis collibus. Hoc amplius, quod in duob. uet. exemp. Roscida, pro, Rosea legerim. Carpensis tamen codex & tres alij non nimis recentes, Rosea habent: sed, ut ut est, aut Roscida, aut Rorida legendum arbitror, cum in Rosea, prima syllaba natura sua corripiatur: unde huic uersui non conuenit haec uocula. Ser. per Rosea rura, intelligit Rosulanum agrum, his Velinis lacubus uicinum.

e Tetricum. Ser. montem in Sabinis esse ait, arduum, & asperum, a quo homines tristes ac seueri, Tetrici dicuntur: ad quam significationem alludens, statim ipsum montem Seuerum uocat. f Opidum in Sabinis, fortasse idem cum eo, quod Casperulam Sil. uocat. g Sabinorum opidum Foruli, saxoso in loco situm, quod Strab. l.5. Petram uocat, ad rebellandum, quam ad habitandum, aptiorem. Mirum tamen, ni eos populo, aut opido innuat, quae postea Forum Decij, & Forum nouum dicta fuere: quae in eodem planestractu sunt.

h Vt supra, Vrbem Buthroti. Est autem Sabinorũ flu. cuius haud scio, an umquam meminerit Plin.

i Hunc amnem Ouid. Farfarum uocat.

K Antiqua Sabinorum urbs, ex qua Q. Sertoius, uir militaris disciplinae peritissimus, originem traxit. De hac uide Leruij scholion.

l Hortini equites, qui Classes dicuntur. S. m Propter cladem s. ibi a Gallis Senonib. acceptam XV. Kal. Aug. duce Brenno. n Ser. putat Virgilium hic, Allia, per duplex ll, metri necessitate dixisse, pro Alia: Lucanumq. bene posuisse lib. VII. Phars.

Quam

Quā[a] multi Libyco uoluuntur marmore [b] fluctus,
Saeuus ubi Orion[c] hibernis conditur undis:
Vel cum Sole nouo densae torrentur aristae,
Aut Hermi [d] cāpo, aut Lyciae[e] flauentibus aruis.
Scuta[f] sonant,[g] pulsuq. pedū tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
Curru iungit Halesus[h] equos, Turnoq. feroces
Mille rapit[i] populos: uertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de collibus altis
Aurunci [k] misere patres, Sidicinaq. iuxta [l]

a Appij Claudij, prius Clausi dicti, copiarum per elegans amplificatio, a comparatione hyperbolica a fluctibus marinis, & camporum aristis, quae sua natura sunt innumerabiles, ducta.

b Maris ut aliquoties supra, & praecipue uers. 28. h. l.

c De hoc signo, consule Indicem: alijs enim locis abunde de eo tractatum est, sic ut hic repeti fuerit non superuacaneum modo, uerum & taediosum.

d Addit fertilissimi soli circumstantiā. A Smyrna Hermus amnis campos fecit, & nomini suo adaptat. Oritur circa Dorialum Phrygiae promontorium, multosq. colligit fluuios, inter quos Phrygem, qui, nomine genti dato, a Caria eam disterminat. Pactolus autem & Hyllus in Hermum se exonerant: ex Pactolo aureas arenulas recipit. Addit Ser. hunc superfusum atque agros proximos inundantem, fertilitatem gignere, atque ob id fingi aureas arenas fundere.

e De hac regione alijs locis, & praecipue lib. 4. Aen. dixi.

f Quid. Sc. s. iungunt praecedenti comparationi.

g Al. Cursuq. pedum conterita tellus. quo modo & l. Carp.

h Hic siue comes, siue nothus Agamemnonis filius fuerit fluuij etiam in agro Tarentino nomen est. Ab hoc Faliscos nomen accepisse, testatur Ouid. 4. Fast mutato H, in F. sicuti Formiae, quae antea Hormiae dicebantur. Prisci n. multis in uocibus F, pro H. substituerunt.

i Raptim adducit. S.

K Aurunci Seruio idem sunt cum ijs, quos Ausones Graeci uocant.

l Recte ait, Iuxta Sidicinum mare. Nam & Plin. recenset Sidicinum, quod antea Teanum uocabatur in prima Italiae regione: & Sidicini ueterem Auruncam deleuisse traduntur.

Aequora, quiq. Cales [a] linquunt, amnisq. uadosi
Accola Volturni, [b] pariterq. Saticulus asper, [c]
Oscorumq. [d] manus. teretes [e] sunt aclides [f] illis
Tela; sed hece lento mos est aptare [g] flagello.
Laeuas cetra [h] tegit, falcati [i] comminus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale: [k] quem generasse Telon Sebetide nympha
Fertur, Teleboum [l] Capreas [m] cum regna teneret

a Campaniae opidũ est, quod Plin. l. 3. c. 5. ut mihi uidetur, Calenum nuncupat. Non procul a Capua distat, & agrum habet generosissimi uiri feracem. Vnde Hor. l. 4. Car. Sed pressum Calib. ducere Liberum Si gestis. Ausones tenebant hoc opidum, qui postea Ro. temporibus L. Papirio Crasso, & Kaesone Duellio Cos. cum arma cum Sidicinis coniunxissent, leui proelio a Romanis fusi fuere. Et, quia Sidicini infestissimo in Rom. animo erant, Cales Cos. insequentis anni obsedere, nec prius inde discessere, quam festo uino, & epulis sepultis Calenis, opidum caperent, & diriperent. b In ora Campaniae, Sano flu. est, & opidum Volturnum cum amne uadoso, Vulturnus nomine, teste Mela l. 2. Est & Vulturnũ Etruscorum opidum, teste Liu. lib 4. ab V. C. c Moribus: & est populus Campaniae. S. d Italiae populi, qui tractum maritimum Campaniae tenuerunt, ab oris foeditate ita dicti: sic, ut quibusdam placeat Obscena uerba, quasi Oscena dici. Hoc certe constat ex Liu. primum apud Oscos fabularum ludos fuisse celebratos. e Describit Oscos, ab armorum, quibus ad bellum instructi uenerunt, genere. f Iacula ansata, uel amentata: cum sequatur, Flag. lento, id est, loreo amento. Suspicatur Tur. uocem esse deprauatam ex ἀγκυλίδες, ab ἀγκύλαι. g Sunt enim tela, & iacula, quae fune religata, post inflictum uulnus retrahuntur. h Scutum breue est loreum, Afris & Hispanis familiare, a quib. & hodie Loreum appellatur. Frequenter in elegantissimis suis comment. Cetratarum facit mentionem Caesar: & Liu. de bel. Maced. & Punico. l. I. i Cuiusmodi fortasse hodie Asiatici, Cappadoces, &, ut semel dicam, Turcae utuntur: aut certe quales superiorib. saeculis Germani, uti consueuere, Turcicis multo longiores. K Hic Telonis, & Sebetides filius fuit, qui Capreis regnauit, ac patrij imperij fines armis, & uirtute late propagauit. Fuit & alius Oebalus, Laconũ rex, e cuius filio Icario, Penelope nata fuit. l Per syncopen, pro Teleboarum. Sed Teleboae, Capreas insulas inhabitarunt, sub imperio Telonis. Strab. l. 7. Teleboas in Acarnania collocat. m De his uide pag. 510.

Iam senior; patriis sed non & filius aruis
Contentus, late iam tum ditione premebat
Sarrastes [a] populos, et quae rigat aequora Sarnus, [b]
Quiq. Rufas, [c] Batulũq. tenẽt, atq. arua Celẽnae, [d]
Et [e] quos maliferae despectant moenia Abellae, [f]
Teutonico [g] ritu soliti torquere cateias: [h]
Tegmina [i] queis capitũ raptus [k] de subere cortex:
Aerataeq. micant peltae, micat aereus ensis.
Et te montosae [l] misere in proelia Nursae [m]

a Enumerat populos, quos sub suã ditionẽ redegerat Oebalus. sũt autem Sarrastes, Sarni mõtis accolae. b Campaniae flu. e monte Sarno oriens, inter Pompeianum, & Salernum agros, iuxta opidum in radice Sarni montis positum. Vide Plin. l. 3. c. 5. c Campaniae, teste Ser. castella. d Locus quidam Campaniae Iunoni sacer, teste Ser. e Hom. Il. 4. f Nomen & opidi, & montis, & flu. in Samnitib. Opidum in monte situm, despectans populos, qui hic a poeta recensentur: Mons ipse niuib. intemperie, uentisq. horridus, quasi ἄελλα: Latinis modo Abella, modo Auella. Fabr. Vnde nuces Auellanae dictae putantur, quod ibi copiosissime proueniant. g Quod huiusmodi telis in bello uti soleant Teutones. h Ser. exp. Tela Gallica. Barbara lexis est, ut Gaza, Magalia, & similia. Vtitur tamen hac eadem uoce, diligens Virgilij imitatur Sil. Vide Alex. l. 6. c. 22. Gell. l. 10. c. 25. i Id est, quib. galeae de subere factae erant. K Proprie: quia recens suberis cortex in quamuis formam facile flectitur. l Hinc intelligitur, Aequicolas cis Vestinos in montosiorib. locis habitantes eum intuere, qui propter sterilitatem soli uenationi student, cũ Aequi, in Sabinis, prope Volscos sint. m Aequicolarum, qui inter Marsos, Pelignos, & Sabellos montes habitant, opidum. Mire uariant hic scripti lib. adeo ut, quomodo legendum sit, non satis constet. Duos sane antiquissimos libros uidi, in quib. Nersae erat: quod sequitur Pompon. Laet. cui non uerear accedere, relicta communi lectione. Quod enim ex Plin. lib. 3. cap. 12. proferunt argumentum, non tam pro ijs facit, quam sibi persuadent. Cur enim potius a Nursis, quam a Nursia, Nursinus deriuatur? Certe in illo Martial. uersu lib. 13. negare non poßunt, quin a frigida Nursia, pilas Nursinas, dixerit poeta, cum ait: Nursinas poteris parcius esse pilas. Carpensis etiam lib. qui mihi multorum instar est, Nersae, habet: etsi in alijs Nyrsae, Narsae; in quibusdam corruptius, ut opinor, Mersae, & Versae, legatur. Nursae, nondum uidere contigit in scripto aliquo libro.

Vfens,[a] *insignem fama, & felicibus armis:*
Horrida praecipue cui gens, assuetaq. multo
Venatu nemorum, duris[b] *Aequicola glebis.*[c]
Armati terram exercent, semperq. recentes
Conuectare iubet praedas, & uiuere rapto.
Quin & Marrubia[c] *uenit de gente sacerdos,*
Fronde[d] *super galeam, & felici comptus oliua,*
Archippi[e] *regis missu fortissimus Vmbro:*
Vipereo[f] *generi, & grauiter spirantibus hydris*
Spargere qui somnos cantuq., manuq. solebat,
Mulcebatq. iras, & morsus arte leuabat:
Sed non Dardaniae medicari[g] *cuspidis ictum*
Eualuit, neque eum iuuere in uulnera cantus
Somniferi, & Marsis[h] *quaesitae ĩ mõtibus herbae.*
Te nemus Angitiae,[i] *uitrea te Fucinus*[k] *unda,*

a Flu. est iuxta Terracinã, teste Plin. l. 3. c. 5. quod a Circeis per Põtinas paludes labitur. Ab hoc flu. duci nomen finxit, quẽ l. XII. a Gia Troiano interfici leges. b Infertilibus. S. Habuimus n. in Georg. solam mollem terrã fertilẽ esse lib. 2. uers. 204. Et cui putre solũ, numquã hoc imitamur arãdo. c Marubios Plin. inter Marsos numerat l. 3. c. 12. d Nam sacerdotes, & uates coronati, & infulati erant. Ser. exp. Comptus frondib. festae oliuae. e Gellianus auctor est, lacu Fucino haustum fuisse Marsorum opidum Alchippen, a Marsya eorum duce conditum. Vnde existimat Hort. hic alludi in propria regis appellatione ad opidi hausti nomẽ: nisi in alterutro mendum sit, ut uel hic Alchippi, uel apud Plin. Archippe, sit legendum. f Terrenis serpentib. exponit S. & Hydr. aquaticis serpentib. g Facetus iocus in superstitionem magicam, qua cum posset alijs prodesse, ipse tamen fatum suum euitare nequiuit. h Alludit ad Marsorum naturam, quib. peculiaris quaedam aduersus serpentes uis fuisse creditur: quemadmodum in Africa Psylis. i Pompon. Laet. Anguitiae leg. & exp. progeniei Marsorum nomen fuisse, quae anguib. aduersabatur: cui non repugnat Carp. lectio, quae Anguetiae habet. Nos communem lectionem retinentes, Angitium nemus, a Medea, (quam Marsi, Angitiam, ab angendis incantatione serpentib. uocauerunt) sic appellatum intelligimus, quod, ut dixi, eiusdem carminib. serpentes angerentur. Nec uero me latet, quid Macr. l. 1. Sat. & Musarius, antiquus scriptor, de Angerona, & Volupia, dicunt. K Lacus est in Volscis, prope Marsos ad Albam Albensium, in quarta Italiae regione.

Te liquidi fleuere lacus.
Ibat[a] & Hippolyti[b] proles pulcherrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Aegeriae[c] lucis, Hymettia[d] circum
Litora,[e] pingues[f] ubi, & placabilis ara Dianae.
Nāq. ferūt fama, Hippolytū,[g] postquā arte[h] nouercae
Occiderit, patriasq. explerit sāguine poenas,
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Aetheria, & superas caeli uenisse[i] sub auras,
Paeonijs[k] reuocatum herbis, & amore Dianae.
Tū pater omnipotens, aliquē indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere uitae
Ipse repertorem medicinae talis, & artis,

a Transitio ad Virbium, Hippolyti Virbij filium, quē fingit ab Aricia matre, ad bellū missum. Est autem & Aricia, Campaniae opidum, ut Abellinum, & Alba Longa.

b Hic Thesei, ex Hippolyta Amazone filius fuit, qui nouercae iniuria misere interijt, ut supra, pag. 593. c Aegerium lucum uocat, a nympha Aegeria, quae in silua Aracina uersabatur; huius congressu familiari Numa se uti populo persuasit, ac ab eadem, quae ad religionem pertinerent, edoceri.

d Ab Hymetto, Atticae monte, in quo mellis ad miraculum usque ab apibus fit copia. Hanc hic usurpat, pro loco mellis pleno: ut Homer. Ambrosiam noctem, ait. e Hom. Il. 23. f Sub. frequenti sanguine. Placabilis, i. non qualis ante fuit, uel illic apud Tauros, humano sanguine gaudens. S. g Digreditur in Hippolyti fabulam, quam uide apud Ouid. lib. 15. Metam. h Phaedrae, Minois filiae.

i Quis fuerit hic a mortuis resuscitatus, non satis constat, uariantib. in eo scriptorum sententijs. Pindarus in re tam dubia nomen omnino nullum expressit: Eratosthenes nominat, Hippolytum, Orpheus Hymenaeum, Stesichorus Capaneum, Telesarchus Orionem, Diodorus Orum, Epiphanius Eucleem, Pausanias Semelem, Propertius Androgeonem, quibus alij addunt Glaucum, & Tyndareum. Sunt, qui plures simul uitae restitutos asserant. Philarchus, Phinei filias: Polyanthus, Proeti filias, adducunt. Sed, quid mirum, in fabula tantam esse dissensionem, cum, si conuenirent omnes, fabulae naturam res sit amissura?

K Medicis: a Paeone, deorum medico, cuius meminit Homer. in fi. Il. ε. quasi dicat, Medicinalibus herbis.

Fulmine Phoebigenam[a] *Stygias detrusit ad undas:*
At Triuia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, & nymphae Aegeriae, nemoriq. relegat:[b]
Solus ubi in siluis Italis ignobilis[c] *aeuum*
Exigeret, uersoq. ubi nomine[d] *Virbius esset.*
Vnde etiam Triuiae templo, lucisq. sacratis
Cornipedes arcentur equi, quod litore currum,
Et iuuenem[e] *monstris pauidi effudere marinis.*
Filius[f] *ardentes*[g] *haud secius*[h] *aequore campi*
Exercebat equos, curruq. in bella ruebat.
Ipse[i] *inter primos praestanti corpore Turnus*
Vertitur,[k] *arma tenens, & toto uertice supra est.*
Cui[l] *triplici*[m] *crinita iuba galea alta Chimaerã*[n]
Sustinet, Aetnaeos[o] *efflantem*[p] *faucibus ignes.*
Tã[q] *magis illa fremẽs,*[r] *& tristibus effera flãmis;*

a Sic Prob. & uet. lib. Ser. Poenigenam leg. exponens q. poena matris genitũ: Alij, etiam matre Poena genitum exp. Nos per Phoebigenam, ipsum Aesculapiũ, Phoebo genitum, accipimus. b Commendat, segregatum ab alijs. S. c Pro, Ignotus: q. incognoscibilis. d Caussa haec ex Callimachi αἰτίοις petita est. e Hippolytum Thesei F. f Huius Hippolyti Virbij, ab equis in litore distracti. g Praeferoces, impetuosos, & concitatos. h Alias, Segnius: ut S. leg. exponens, Non segnius patre suo equos agebat. Tam audax erat, ut nec paternae mortis terreretur exemplo. i Hom. Il. 23. K Ser. exp. pro Agit: at non satis conuenienter, ut mihi quidẽ uidetur. Potius uidetur Homericum στροφᾶται, & πωλεῖται, exprimere uoluisse poeta. H. St. l Hom. Il. 48. m Galea tres habens conos, & lophos, tresq. item cristas, cuiusmodi Graeci τετράφαλον, uocant. n Effigiem Chimaerae; de qua lib. V. late egimus. Porro huius monstri speciem ei in galea collocatum fuiße fingit, ut cum animi, & corporis dotib. armorum etiam honorem coniungat.

o Ingentes, & Aetnaeis similes.

p Non inuenuste, ad similitudinem montis Chimaerae, in Lycia, perpetuo incendio celebrati, (perinde ut Vesuuius in Italia, & in Sicilia Aetna) Turnum, cui Chimaeram in capite posuit, uehementes spiritus efflare, fingit. q Sic apud Sallust. Quam quisque pessime facit, tam maxime tutus est. r Habere uidebatur in fremitu, & flammis, ut uisa crudelitate crescere putaretur. Don.

Quam

Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
At [a] *leuem clypeum sublatis cornibus Io*
Auro insignibat, iam setis obsita, iam bos,
Argumentum [b] *ingens, & custos* [c] *uirginis Argus,*
Caelataq. amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur [d] *nimbus peditum, clypeataq. totis*
Agmina densantur campis, Argiuaq. [e] *pubes,*
Auruncaeq. [f] *manus, Rutuli, ueteresq. Sicani,* [g]
Et Sacranae [h] *acies, & picti scuta Labici:* [i]

a *A descriptione galeae Turni, transit ad clypei exornationem, aitq. ibi fuisse expressam Io, nondum in bouem transformatam, deinde eandem setis obsitam, & bouis more cornua ostendentem, Argum custodem, & Inachum patrem, & similia alia.* b *Ingeniosum artificium; ut Cic. Ver. Ex ebore diligentissime perfecta argumenta erant in ualuis. & Tranquil. Inter Pyrrhicarum argumenta taurus Pasiphaen in ligneo iuuencae simulacro abditam iniit.*

c *A Iunone appositus, ne reuerti posset in formam priorem.*

d *Summariam syllepsin praemittit, ac deinde partes persequitur, ut Hom. lib.* XIII. *Iliad. qui consimilem personarum coaceruationem facit, quam hic peruenuste expressit Virg.*

e *Non indecore Graecarum gentium copias Turno adiungit, ut Graeca armorum insignia, quod scilicet ex Graecia oriundus esset; ut supra dictum est. A Danae enim Acrisii Argiuorum regis filia Turnus originem duxit.* f *Fabr. hic Aruncaeq., aut Arruncaeq. legendum docet, non Auruncaeq., ut supra, uers. 206. Auruncos ita ferre senes. Et hinc colligit, Auruncorum terras possedisse Suessanos; Aruncorum uero, Rutulos.*

g *Populi Hispaniae, qui in Italiam uenerunt, pag. 339.*

h *Ardeates, propter uotum sacrum, ut quidam uolunt, teste S. Alii populos quosdam Romae uicinos intel. qui a Corybante quodam Cybeles sacerdote, ea loca tenente, originem duxisse putantur: sic a sacrificando dicti: Corybantium enim erat Magnae deum matri, id est, Cibeli sacra facere.*

i *Glaucum Labicum, Minois filium, in Latium uenisse tradunt, omniumq. primum e gentis suae ritu pictum scutum ostendisse. Vnde originem habent Labici populi, & opidum, cuius Liu. lib. 2. ab V. C. meminit. Hinc Labicanum, apud Sueton. in Caesare; & Labicanus ager, Labicis opido uicinus circumcirca.*

Qui [a] saltus Tiberine tuos, sacrumq. Numici [b]
Litus arant, Rutulosq. exercent uomere colles,
Circaeũq. [c] iugum, quis Iuppiter Anxuris [d] aruis [e]
Praesidet, & uiridi gaudens Feronia [f] luco:
Qua Saturae [g] iacet atra palus, gelidusq. per imas
Quaerit iter [h] ualles, atq. in mare cõditus Vfens. [i]
Hos super aduenit [k] Volsca [l] de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes aere cateruas,

a Homer. Il.23.

b Sacrum Numici litus, prolepsis est poetica. Porro in hoc flu. postea submersus creditur Aeneas. Vnde Sacrum litus, uocat: quod, inuento ibi Aeneae cadauere, flu. ille sacratus fuerit. c Mons est, & opidum, olim Latij terminus, si Homero credimus. Strabo lib. 5. sic ait: Post Antium Circaeum est, stadiorum CCXC. mons mari, & paludibus instar insulae circumdatus. Habet etiam castellum, & Circes sacellum, cum Mineruae ara. Plura uide apud Homer. lib. x. Odyss. d Quid. uet. libri, Anxurus, habent: quod mihi quidem magis placet, quam Anxuris. e Terracinam intel. quae Anxur Volscorum lingua dicitur, ubi colebatur, Iuppiter puer, dictus Anxurus, quasi ἄνευ ξύρου, id est, sine nouacula: quod barbam nondum rasisset. f Hic opidum intel. sub Soracte monte positum. Huius lucum, cum subito arsisset incendio, & ob id diuae simulacrum alio transferre uellent incolae, repente produnt euiruisse: atque ideo Viridi luco hic dici ait S.

g Saturae palus, eadem est cum illa, quae Pontina dicitur. Vide Coel. lib. 19. cap. 25. In agro Pontino memorabilis illa Valerij Coruini cum Gallo pugna fuisse dicitur, Liuio, & Gellio testibus.

h Significat fluminis angustias.

i Fabr. scribit, Pompeium, Liuianos lib. marmora antiqua Venetiae, & Insubriae perpetuo habere Oufens: unde Oufentina tribus, & Oufentes populi. Est autem Vfens, ut paullo supra monui, fluuius apud Terracinam, qui statim a Circaeo iugo per Pontinã paludem labitur: quem locus Mucianus scribit quondam fuisse XXIII. urbium.

K Muliebrem sexum etiam admiscet, ne quid in imitatione desideretur.

l Erudite eam e Volscis trahit, quod ea gens ab Amazonibus profecta credatur. Etenim Graecorum historijs proditum est, Amazonas, cum in Attica proelio deuictae fuissent, in Italiam fuga delatas; ut nominatim Isac. Tzetzes tradit.

Bella-

Bellatrix. non illa colo, [a] calathis [b] ue Mineruae
Femineas assueta manus, sed proelia [c] uirgo
Dura pati, cursuq. pedum praeuertere [d] uentos.
Illa uel intactae [e] segetis per summa uolaret
Gramina, nec teneras cursu laesisset aristas:
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret aequore plantas.
Illam omnis tectis, agrisq. effusa iuuentus,
Turbaq. [f] miratur matrum, & prospectat euntem,
Attonitis inhians [g] animis, ut regius [h] ostro
Velet honos leues humeros, ut fibula crinem
Auro internectat, Lyciam [i] ut gerat ipsa pharetrā,
Et pastoralem praefixa [k] cuspide myrtum. [l]

a Lanificio, cuius repertrix, ut aliarū pulcherrimarū artium, Minerua fuisse creditur. b Vasculū est uimineū, in quo mulieres pēsa, tramosque uoluūt: et si nō ignorem. interdum ēt pro qualo, aut alio uasis genere, in quo a rusticis recens lac distertur, accipi: ut Geog. l. 3. uer. 402. Sub lucem exportant calathis. c Describit Camillam in studio rei militaris, pedum uelocitate, & ornatu, quo in proelium prodijt.

d Cursus amplificatio hyperbolica.

e Homer. Il. 20. de equis Dardani. Apol. Ar. 1. Vide Macrob. l. 5. Sat. cap. 8 & Quinctil. lib. 8. cap. 6.

f Ex Homer. Odyss. β. τὸν δ᾽ ἄρα πάντες λαοὶ ἐπερχόμενον θηοῦντο.

g Ore ob stuporem patefacto.

h A decoro puellae habitu.

i Apollineam: quod Pataris in Lycia, & alijs urbibus singulari honore coleretur.

K Quasi dicat, hastam gerebat, cuius cuspidi myrtus erat affixa.

l Apte pariter, ac decore, herbam Veneri dicatam, uirgini tribuit, de cuius herbae excellentia, multa alias dixi.

AENEI-

AENEIDOS
LIB. IIX
ARGVMENTVM

Belli ſignum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiiq. totius, finitimarumq. urbium ſibi auxilia adiungit. Venulus quoque Arpos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi ſimilitudine ad belli ſocietatem impellat. Quibus rebus permotus Aeneas, copiarumq. ſuarum paucitati diffidens, Tiberini monitu aduerſo flumine in ea loca ſubuehitur, in quibus poſtea Roma condita fuit: Euandriq. regis, qui ex Arcadia profugus in Palatino monte opidum nomine Pallãteum condiderat, auxilium implorat. Euander Aenean, aduentus eius cauſſa cognita, benigne hoſpitio excipit, ſacriſq. Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, cauſſam, ritusq. ſacrificii edocet, locaq. eius tractus nobiliora obiter hoſpiti recenſet. Poſtridie Aeneas, equitum quadringentorum ſubſidio adiutus, quibus praeerat Pallas unicus Euandri filius, partem copiarum ſecundo flumine ad ſuos remittit: ipſe cum reliquis Agyllam, florentiſsimam Tyrrhenorum ciuitatem, petit, cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vulcanus uxoris blanditiis adductus priuigno ſuo arma fabricatur, eademq. a Venere ad Aenean deferuntur: qui, armorum pulchritudine delectatus, cum cetera omnia, tum clypeum in primis, qui res a poſteritate ſua ſtrenue gerendas habebat depictas, ſtudioſe admiratur. Elegantiae multum ac eruditionis habet hic liber, cum propter alia, tũ in primis propter orationes artificioſas, digreſsiones in hiſtorias, amplificationesq. rerum a deſcriptionibus: in quibus omnibus Poeta ſummmum ſe oratorem oſtendit.

ALIVD

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI IVRISCONSVLTI

DAT belli signum Laurenti[a] Turnus ab arce.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbẽ,
Qui petat auxilium, & doceat quae caussa petẽdi.
Aeneas diuum[b] monitis[c] adit Arcada regem
Euandrum,[d] Arcadia profugũ, noua regna petẽtẽ
Accipit auxiliũ: huic natũ, & socia agmina iungit
Euander, Pallas fatis comes ibat iniquis.
Iamq. habilis bello, & maternis laetus in armis,
Fataq. fortunasq. ducum, casusq. suorum
[e] Sortitus clypeo, diuina[f] intentus in arte[g] est.

a Quidam legũt; Turnus, ab arce Mittitur et magna, Ven.
b Lib. 5. s. habent, monitu.
c Alij, adijt; quod tamen metri ratio non tolerat.
d Quattuor scr. & tres impr. habent, Arcadiae.
e Alij, Sortitur.
f Quidam, Tentus.
g Scr. 2. omittunt, Est.

ALIVD. INCERTI

Vidit ut Aeneas summa ui bella parari,
Arcades, Euandrumq. senem sibi foedere iungit:
Dardanioq. duci sociatur Etruria tota.
Arma petit genitrix, dat Mulciber: in clypeoq.
Res pingit Latias, & fortia facta nepotum.

ALIVD. MONOSTICHON OVIDII. NASONIS

Dat simul Aeneae socios octauus & arma.

ALIVD

Praeparat octauo bellũ,[h] & quos mittat in hostes.

h Scr. 4. et totidem impressi, carẽt uocula, Et.

ALIVD

Intonat hinc bellum tecti de culmine Turnus.

A digressione in Catalogum ducum, qui Turno auxilium contra Troianos tulere, redit ad narrationem historiae: hoc est, quibus animis ad bellum itum sit. Contra, quid consilij ceperit Aeneas, unde auxilia petere oraculo iussus fuerit. Iam, quemadmodum Graeci Troianis bellũ illaturi in Aulide cõiurarunt, ita Rutulis bellũ facturis Aeneae, auxilia in Latio cõiurant.

T BELLI[a] *signum Laurenti Turnus ab arce*
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu;
Vtq. acres cōcussit[b] equos, utq. impulit[c] arma:
Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
Coniurat[d] trepido Latium, saeuitq. iuuentus
Effera. ductores primi Mesapus, & Vfens,
Contemptorq. deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos uastant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus[e] Diomedis[f] ad urbem;
Qui petat auxilium; &, Latio consistere Teucros,
Aduectum Aenean classi,[g] uictosq. penates
Inferre,[h] & fatis regem se dicere posci,
Edoceat,[i] multasq. uiro se adiungere[k] gentes
Dardanio, & late Latio increbescere nomen:
Quid struat[l] his coeptis, quē, si fortuna sequatur,
Euentum pugnae cupiat,[m] manifestius ipsi,[n]
Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.

a *Id est, uexillū. Alludit autē ad Romanorū consuetudinem, qui subitis tumultibus, cum iustum conscribendi exercitus tēpus non suppetebat, duo uexilla ex Capitolio proferebāt, ad quae qui remp. saluam uellēt, sese reciperent.*
b *Sonitu tubae.*
c *Ad pedites pertinere, & esse sacrorum, tradit Ser. quem uide. Quidam exponunt de hasta impulsa in hostium fines, ut postea moris fuit fetialibus.* d *erant enim tria militiae genera, coniuratio, & euocatio, in tumultu: quae hic significantur: tertium sacramentum.* e *Orator Turni.* f *Arpos. Dicta est haec urbs prius Argyrippa, quasi ἵππειον ἄργος.* g *pro classe.* h *Vt lib. 1. Inferretque deos Latio.* i *Significet Diomedi.*
K *Vt magis inuidiam concitaret.*
l *Pathos per reiectionem, plus cogitationi relinquens, quam uerbis exprimi posset.*
m *ostendit, uictorem Aenean cum ipso etiam Diomede bella gesturum.*
n *Diomedi, qui Troianos propius nouerat, quam uel Turnus, uel ipse rex Latinus, quibus eorum artes nondum satis perspectae erant.*

Talia[a] per Latium: quae Laomedontius heros
Cuncta uidens, magno curarum fluctuat aestu;
Atque animū nunc huc celerem, nūc diuidit[b] illuc,
In partesq. rapit uarias, perq. omnia uersat:
Sicut, aquae tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole[c] repercussum, aut radiantis imagine lunae,
Omnia peruolitat late loca, iamq. sub auras
Erigitur, summiq. ferit laquearia tecti.
Nox[d] erat, & terras animalia fessa per omnes
Alituum,[e] pecudumq. genus sopor altus habebat:
Cum[f] pater in ripa, gelidiq. sub aetheris axe
Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seramq. dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci, fluuio Tiberinus[g] amoeno,
Populeas[h] inter[i] senior se attollere frondes
Visus. eum tenuis glauco[k] uelabat amictu
Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo.
Tum sic[l] affari, & curas his demere dictis.
O sate gente deum, Troianam ex hostibus urbem[m]
Qui[n] reuehis nobis, aeternaq. Pergama seruas,
Exspectate solo Laurenti, aruisq. Latinis,
Hic tibi certa domus, certi, ne[o] absiste, penates;

a Fiebant, aut quid tale.
b Sic Cat. Nos alio mēte, alio diuisimus aures.
c quia primo aquam ferit, inde tendit ad tecta.
d Temporis nocturni descriptio huc spectat, ut amplificet Aeneae solicitudinem & curas. Nam, omnibus animantib. ad quietem compositis, solus Aeneas quiescere nō ualuit: id quod collatio, quae statim praecedit, ēt coarguit.
e Epethesis est, pro Alitū.
f Homerus in Il. ↓.
g Visitur ēt hodie Romae Tiberini statua, eadē paene forma, qua hic depingitur.
h Propter Herculem, qui in ijs locis uersatus fuerat. Illi populus dicata, ut myrtus ueneri, laurus Apollini, quercus Ioui.
i pertinet ad reuerentiam.
K Dij fluuiorum & maris hoc uestitu glauco, i. caeruleo, pingi solebant, & capite arundine tecto. E carbaso aūt texebātur tenuissima uela.
l Bis hoc uersu supra usus est, semel lib. 2. atq. iterū lib. 3.
m Totū pro parte.
n ob Dardanum, Troiani generis auctorē, ex Italia profectum, unde lib. VII. hinc Dard. ortus. Huc repetit.
o i. ne desere tuum inceptum. Iunguntur aūt haec, Ne absiste, neu terrere. ideo illa, ne abs. non inclusa sunt parenthesi.

Neu belli terrere minis. tumor[a] omnis, & irae
Concessere Deum.[b]
Iamq. tibi, ne uana putes haec fingere somnum,
Litoreis[c] *ingens inuenta*[d] *sub ilicibus sus,*
Triginta capitum fetus enixa, iacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit; requies ea certa laborum.
Ex quo terdenis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. nunc qua ratione, quod instat,
Expedias uictor, paucis, aduerte, docebo.
Arcades[e] *his oris, genos a Pallante,*[f] *profectum*
Qui regem Euandrum[g] *comites, qui signa secuti,*
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Pallantis proaui de nomine Pallanteum.
Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.
Hos castris adhibe socios, & foedera iunge.
Ipse ego te[h] *ripis, & recto flumine ducam;*
Aduersum remis superes subuectus ut amnem.

a *Al. Timor.*

b Hemistichion, quod Seruius adijcit, & in antiquis est, *Profugis noua moenia Teucris, inducendum.*

c *Idem signum Aeneae praedixit Helenus lib. 3. Quattuor autē hosce uersus etiā supra inuenies lib. 3,*

d *Aiunt quidā, suem semper Troianos secum habuiße. Alij uolunt perdidisse, et postea inueniße. Dionysius in hanc sniām ait: Cū Aeneas sacrificaret, aufugit porca, quam secum ferebant. & oraculum erat, ubi deficeret sus, eo loco mansuri essent. Praegnans aūt haec erat. Insecuti ergo sunt usque ad tumulum, qui abest a mari tribus millibus passuum. Audita uox, ut consisterent et obseruarent suem parientem: nam post tot annos, quot illa pareret porculos, Troianos mutaturos esse sedem cum meliore fortuna. Die sequenti triginta porcos est enixa: totidem post annos deducta fuit colonia ab Ascanio, ab colore porcae: dicta Alba, & a situ Longa. Aeneas porculum, & porcos dijs consecrauit.* e *Annis 60. ante bellum Troianum, Arcades in Latiū nauigauere, duce Euandro filio Mercurij, & Nicostratae, quae & Themis dicta est.* f *Euander, Pallantis Arcadiae regis nepos, occiso patre una cū Nicostrata matre in Italiam uenit, & in Palatino monte urbem condidit, quam a nomine aui Pallanteum uocauit.* g *A tuto, & commodo.*

Surge

Surge age, nate dea; primisq. cadentibus [a] astris,
Iunoni fer [b] rite preces; iramq., minasq.
Supplicibus supera uotis. mihi uictor honorem
Persolues. ego sum, pleno quem flumine cernis
[c] Stringentem [d] ripas, & pinguia culta secantem,
Caeruleus [e] Tibris, caelo [f] gratissimus amnis.
Hic mihi magna domus: celsis [g] caput urbibus exit.
Dixit, deinde lacu fluuius se [h] condidit alto
Ima petens: nox Aenean, somnusq. reliquit.
Surgit, &, aetherij spectans orientia solis
Lumina, rite cauis undam [i] de flumine palmis
Sustulit, ac tales effundit ad aethera uoces:
Nymphae, [k] Laurẽtes nymphae, genus amnib' unde
Tuq. [l] o Tibri tuo [m] genitor cũ flumine sancto, (est,
Accipite Aenean, & tandem arcete periclis.
Quo te cumq. lacus miserantem incommoda nostra
Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, semper celebrabere donis,

a Vt l. 2. uer. 9. Suadentq. cadẽtia sidera somnos.
b Idẽ suadet Helenus l. 3. Iunonis magnae etc.
c Minuentẽ: quod Tiberis proprium est; Ser. exp. radentem.
d Egregie Tiberis naturã express sit, qui ita ripas suas stringit, & excauat, ut, labefactis saepenumero fundamentis, proxima quaeque aedificia subruant. Vnde & Rumon a quibusdam, & in sacris Serra, uocari solet. Vide Pol. Misc. cap. 58.
e Tiberis, ante Tibris, & prius Albula, oritur in media fere longitudine Apennini montis. in finibus Arretinorum primo tenuis, nec nisi piscinis augetur. Etruriam ab Vmbris, & Sabinis, mox ab urbe paßibus sexdecim, Veientem agrum a Crustumerio, deinde Fidenatem, atq. Latinum a Vaticano dirimens, 40. fluuios benighe excipit. Praecipuus sit Nare, & Aniene. Subito incremento augescit, & numquam nisi in ipsa urbe saeuit.
f Pro, caelitibus: metonymia, continens pro contentis. g De fonte fluuij ex editiore Etruriae parte. cõueniit, quod addit, -quocũque solo pulcherrimus exis, Tur. h Hom. Il. 15. i supra dixi, superis sacrificaturos habuisse satis, si aqua tantum conspergerentur. K Ita Ser. dist. Nymphae Laurentes, nymphae, gen. l Ser. ait sic inuocari solitum: Adesto Tiberine cum tuis undis. m Rectius, Tu, o gen. ut sit anaphora ecphonetica. Lisi lectio uulgata Enniana magis sit. Ex lib. Ann. 1.

Corniger

Corniger [a] Hesperidum fluuius regnator aquarum.
Adsis o [b] tandem, & propius [c] tua numina firmes.
Sic memorat, geminasq. legit de classe biremes,
Remigioq. aptat; socios simul instruit armis,
Ecce autem, subitum, atque oculis mirabile mõstrũ,
Candida per siluam cum fetu concolor albo
Procubuit, uiridiq. in litore conspicitur sus:
Quam pius Aeneas tibi enim tibi maxima Iuno
Mactat sacra ferens, & cum grege [d] sistit ad aram.
Tibris ea fluuium, quã [e] longa est, nocte tumentem
Leniit, & tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni, placidaeq. paludis
Sterneret aequor aquis, remo ut luctamẽ [f] abesset.
Ergo iter inceptum celerant [g] rumore [h] secundo:
Labitur uncta uadis abies: [i] mirantur & undae,
Miratur nemus insuetum fulgentia longe
Scuta uirum fluuio, pictasq. [k] innare carinas.
Olli remigio noctemque, diemq. fatigant,
Et longos [l] superant flexus, uariisq. teguntur
Arboribus, uiridesq. secãt placido aequore [m] siluas.
Sol medium caeli conscenderat igneus orbem,

a Flumina quare pingi soleant cornuta, uide duas rationes apud Seruium. 1 Turn. ait, ideo esse, quod fluuij diuidunt se in Brachia, partes, uel ostia, quae cornua uocantur: ut, Rhenusque bicornis: siue ob mugitum. Vide Lamb. Hortensium.
b non. n. dubitat Aeneas de fide oraculi, sed petit celeritatem.

c Sic lib. 10. Donat placidus. irreptitium uidetur. d Foetu. Est autem hyst. prot. pro, sistit, & mactat. e pro, in quantum.
f Labor, & difficultas. g Al. peragunt: quae tamen lectio Fabr. non probatur. h Secundo amne, aestu fluctuq. secundo. Antiquus poeta apud Cic. de diuinat. Soluere imperat rumore secundo. Prouerbiale fuit ueteribus, pro cuiusuis negotij successu laeto & optato. Vide Nonium & Macrob. Scio plures aliter hunc locum exponere, uerum nulla, praeter hanc Fab. expositionem, mihi arridet.
i Materia pro re. K Homerus ait, naues pingi solitas rubrica.
l Quia Tibris semper flectitur. m id est, apparentes in flumine uicinarum siluarum imagines.

Cum muros, arcemq. procul, & rara domorum
Tecta uident, quae nunc Romana potentia caelo
Aequauit. tum res inopes Euandrus habebat.
Ocius aduertunt proras, urbiq. propinquant.
Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadae [a] magno, diuisq. ferebat
Ante urbem in luco. [b] Pallas [c] huic filius una,
Vna omnes iuuenum primi, pauperq. senatus,[d]
Tura dabant, tepidusq. cruor fumabat ad aras,
Vt celsas uidere rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & tacitis [e] incumbere remis;
Terrentur uisu subito, cunctiq. relictis [f]
Consurgunt mensis. audax quos [g] rumpere [h] Pallas
Sacra uetat, raptoq. uolat telo obuius ipse;
Et procul e tumulo, iuuenes, quae caußa subegit
Ignotas tentare uias? quo tenditis? inquit:
Qui [i] genus, unde [k] domo? pacē ne huc fertis, an arma?
Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferaeq. manu ramum praetendit oliuae:
Troiugenas, [l] ac tela uides inimica Latinis;
Quos illi bello [m] profugos [n] egere superbo:
Euandrum [o] petimus. ferte haec; & dicite lectos

a Herculi, Amphitryonis filio, sacrificabant. De hac institutione uide apud Oui. 1. Fast. b Bene lucus. nam in eo luco antrū erat Panis Lycaei, & ara Herculis. c Decore eas partes Pallanti tribuit: quippe iuueni rerū imperito, ac temerario, parato ad arcendū uiribus hostē. sed et sacra interrūpere fuga uetat, ne piaculum committeretur. d Pro senibus posuit, qui pauperes erant. e Pro, taciti incumbere. f In sacris parabantur mensae: quia proiectis exstis comedebant. g Arcadas. h quia nefas erat, intermittere sacra coepta. Vnde etiam lib. 3. Helenus iubet Aeneā uelata facie sacrū facere, ne quidquam uideat, quod sacrificium coeptum posset obturbare. i Id est, quo genere: ut illud, Cressa genus Pholoe. K Ita locutos ueteres, Domo &c. obseruatū est ab Aldo Manutio, P. F. A. N. in orthographia, in uerbo, Arretium. l Aeneas loquitur, & respondet ad illud, Qui genus? Troianos uides. m Ad illud, Quae caußa subegit? Latini nos bello huc egere. n ut uos quoque. quaerit n. beneuolentiā a similitudine personae. o Pathos a similitudinae fortunae. Nā & Euander patria pulsus, postquā in ijs locis cōsedisset, bello uexabatur a Latinis.

Dardaniae uenisse [a] duces, socia arma [b] rogantes.
Obstupuit tanto perculsus nomine Pallas:
Egredere o quicumque es, ait, coramq. parentem
Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes:
Accepitq. manu, dextramq. amplexus inhaesit.
Progressi subeunt luco, fluuiumq. relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis affatur amicis:
Optime Graiugenum, cui me fortuna precari, [c]
Et uitta [d] comptos uoluit praetendere [e] ramos;
Nō equidē [f] extimui, Danaū quod ductor, et Arcas,
Quodq. a stirpe fores geminis coniunctus [g] Atridis.
Sed mea me uirtus, & sancta oracula diuum,
Cognatiq. patres, tua terris [h] didita fama,
Coniunxere tibi, & fatis egere uolentem.
Dardanus, Iliacae primus pater urbis, & auctor,
Electra, ut Graij perhibent, Atlantide cretus,
Aduehitur Teucros: Electram maximus [i] Atlas
Edidit, aetherios humero [k] qui sustinet orbes.

a Responsio ad illud, Vnde domo? E Dardania uenimus, huc fatis cōpulsi. b Ad postremā clausulā responsum est, Pacem ne fertis, an arma? Rogamus socia arma. c Precor tibi, antiquissimum est. d Vitta ideo in ramo est, quia oliua pacē, uitta religionē significat. e Paciferae oliuae ramum, ut modo dixit. f Occupatio, cur, cum Troianus sit, non dubitet tamen supplex uenire ad Graecum. g Tantalus, Iouis filius ex una filia Atlantis. Huius Pelops, cuius Atreus: Atrei Menelaus, & Agamemnon. Maia filia Atlātis, ex Ioue, & Maia Mercurius: ex Mercurio, & Nicostrata Euandes. Alij sic, Laeda, & Hypermestra filiae fuerūt Thyestae: Laedae, & Tyndari filiae fuerunt Helene, & Clytemnestra, & Timandra: quae nupta Echino, peperit Euandrum. Alij sic, Ex Sterope filia Atlantis natus sunt Oenomaus, ex illo Hippodamia: Hippodamiae, & Pelopis Atreus: Atrei Agamēnon, & Menelaus. Ex Maia sorore Steropes, & Atlantis filia Mercurius: ex quo Euander. h antiquum uerbū, pro, sparsa, diuulgata; Sic supra l. VII. Diditur hic subito Troiana per agmina rumor. Est aūt uerbum Lucretio admodū familiare. Quare male in quibusdā edit. legitur, Dedita. i Atlātes tres fuerūt, Rex ī Mauritania, Rex Arcadiae, & Rex Corinthi, qui pater Electrae. K Mōtis altitudinē ad hominē trāstulit. Alludit nimirū ad illā fabulā, qua Atlas Mauritaniae rex, cōspectu Medusae capite, in mōtē cōuersus fingitur, cuius tāta est altitudo, ut caelū attīgere uideatur.

Vobis Mercurius pater est, quem [a] candida Maia
Cyllenes gelido conceptum uertice fudit.
At Maiam (auditis si quidquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, caeli qui sidera torquet.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His [b] fretus, non legatos, [c] neque prima per artem
[d] Tentamenta tui [e] pepigi. meme ipse, meumq.
Obieci caput, & supplex ad limina ueni.
Gens eadem, quae te, crudeli [f] Daunia bello
Insequitur. nos si pellant, nihil absore credunt,
Quin omnẽ Hesperiã penitus sua sub iuga mittant,
Et mare, quod supra, teneant, quodq. alluit infra.
Accipe, [g] daq. fidem. sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt [h] animi, & [i] rebus spectata iuuẽtus.
Dixerat Aeneas. ille os, oculosq. loquentis
Iamdudum, & totum lustrabat lumine corpus.
Tum sic pauca refert: [k] Vt te, fortissime Teucrum,
Accipio, agnoscoq. libens: ut uerba parentis,
Et uocem Anchisae magni, uultumq. recordor.
Nam [l] memini Hesiones uisentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum Salamina [m] petentem,

a *Splendidior n. Maia ĩter Pleiadas.*
b *Id est, hac consanguinitate.*
c *Cũ nullo ante pactus sum, ut te aut per artẽ aliquam, aut per legatos probarẽ; sed intrepidũ me tibi cõmisi. S. Artem fortasse intell. artificiosam orationem.*
d *Experimenta.*
e *Pactus sum.*
f *Rutula, a Danao rege. Ser.*

g *Ennius lib. 1. Annal. Accipe, daq. fidem, foedusq. feri bene firmum.*
h *Ne ignauos esse credat Euander, adiuuat animum eius in Troianos beneuolum, erigitq. in spem certam uictoriae de hostibus.*
i *Troiano bello per decennium.* K *Loquax senectus rerum antiquarum commemoratione gaudet. Vnde & hic Euander, & apud Homerum Nestor inducuntur, de ijs, quae in adolescentia uiderãt, loquacius disserentes. Vide Macr. Sat. l. 5. c. 14.* l *Homer. Il. 100. & Virg. lib. 1. Atque equidem Teucrum memini Sidona uenire.*
m *Alij uolunt, ut est, insulam dici Aeginam, & urbem ipsam, Salaminã. Est autem Salamis, siue Salamin, in Atthide & insula, & urbs, Eleusi obiecta, Persicae classis excidio celebratae.*

Protinus [a] Arcadiae gelidos inuisere fines.
Tum mihi prima genas uestibat flore iuuenta:
Mirabarq. duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises: mihi mens iuuenili ardebat amore
Compellare uirum, et dextrae coniungere dextram.
Accessi, & cupidus Phenei [b] sub moenia duxi.
Ille mihi [c] insignem pharetram, Lyciasq. sagittas
Discedens, chlamidemq. [d] auro dedit intertextam,
Frenaq. [e] bina, meus quae nūc habet aurea Pallas.
Ergo ei, [f] quā petitis, iūcta est [g] mihi foedere dextra:
Et, lux cum primum terris se crastina reddet,
Auxilio [h] laetos dimittam, opibusq. iuuabo.
Interea sacra haec, quando huc uenistis amici,
Annua, quae differre nefas, celebrate [i] fauentes
Nobiscum, & iam nunc sociorum [k] assuescite mēsis.
Haec ubi dicta, dapes iubet, & sublata reponi
Pocula, gramineoq. uiros locat ipse sedili; [l]
Praecipuumq. [m] toro, & uillosi [n] pelle leonis

a Vno, eodemq. itinere, uel continuato itinere. Alij, Vlterius pergentem.
b Opidi Arcadiae, cuius dux Agapenor.
c Haec humanitatis praedicatio ad laudem Anchisae pertinet. Consuetudo ueteribus fuit, ut discessuri inuicem munera hospitalia relinquerent, sui monumenta, & amoris, fideiq. mutui pignora.
d Decore: quippe Phrygum inuentum acu pictura esse creditur.
e Improprie. nam bina tantum dici de ijs, quae singulari carent numero, ait Seruius.
f Clausula, constat concessione petitionis, & benigna inuitatione ad communia sacra.
g Iuncta est antiquis amicitijs per illud Anchisae hospitium. S.
h Eodem uersu supra usus lib. 1. in Oratione Didus, ad Troianos.
i Inuitate Aenean ad sacra.
K Vt hinc oriundi, non ut externi.
l Non uacat, quod dixit Sedili. Nam, ut refert Macr. Sat. 3. c. 6. in sacris Herculis, epulabantur, sedentes.
m Structo ex herbis, & super sedile posito.
n Priscis hic mos fuit, ut proceres nobilium in pellibus ferarum sederent. Apud nostrates, & maxime superiores Germanos, apud eos ipsos splendidū, & luculentum etiamnum habetur, leoninis, lupinis ue uestiri.

Accipit

Accipit[a] Aenean, solioq. inuitat acerno.[b]
Tum lecti iuuenes certatim, araeq.[c] sacerdos
Viscera tosta[d] ferunt taurorum, onerãtq. canistris
Dona[e] laboratae Cereris, Bacchumq.[f] ministrant.
Vescitur Aeneas simul, & Troiana iuuentus
Perpetui[g] tergo bouis, & lustralibus extis.
Postquã[h] exempta fames, & amor cõpressus edẽdi,
Rex Euandrus ait: Non haec sollemnia nobis
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram[i]
Vana superstitio, ueterum ue ignara deorum
Imposuit. saeuis hospes Troiane periclis
Seruati facimus, meritosq. nouamus honores.
Iam primum[k] saxis[l] suspensam hanc adspice rupẽ:
Disiectae procul moles, desertaq. montis[m]
Stat domus,[n] & scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit uasto submota recessu,
Semihominis[o] Caci: facies quam dira tegebat,
Solis inaccessam radijs: semperq. recenti
Caede tepebat humus, foribusq. affixa superbis
Ora uirum tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater. illius atros
Ore uomens ignes, magna se mole ferebat.
Attulit[p] & nobis aliquando optantibus aetas

a Accepit collocat super toro cooperto pelle leonis. Aliter Ser.
b Ex acere arbore confecto. Nota incorruptã illius saeculi tenuitatem, sine auro, sine argento nitentem.
c Quã Maximam diximus fuisse appellatam.
d Describit Oeconomiã hospitalitatis.
e Panes ex Cerere, i. ex frumento, confectos, et elaboratos. Ser. alio refert uocem, Laboratae.
f id est, Vinum: Metonymia.
g Integri, soliti, ac numquam interrupti.
h Homero illud frequens est Iliad. 9. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδήτυος ἐξ ἔρον ἕντο. Vide Macrob. Sat. 5. cap. 8.
i Maximam sub diuo, sine sacello.
K Narratio, quam ducit a descriptione loci, quem monstrat Aeneae in montis iugo.
l quasi iam iamq. lapsuram. Ser.
m Auentini.
n Caci scilicet, infamis latronis, filij Vulcani.
o Fabulam hanc de furto, & nece Caci, etiam Ouid. refert lib. 1. Fast. & Iustinus lib. 44.
p ut multis.

Auxilium, aduentumq. dei. nam maximus [a] ultor,
Tergemini [b] nece Geryonis [c] spolijsq. superbus,
Alcides aderat, taurosq. hac [d] uictor agebat
Ingentes, uallemq. boues, amnemq. tenebant.
At furijs [e] Caci mens effera, ne quid inausum,
Aut intentatum sceleris ue, doli ue fuisset,
Quattuor a stabulis praestanti corpore tauros
Auertit, totidem forma superante iuuencas.
Atq. hos, ne qua forent pedibus uestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, uersisq. [f] uiarum
Indicijs [g] raptos, saxo occultabat opaco.
Quaerentem nulla ad speluncam signa [h] ferebant.
Interea, [i] cum iam stabulis saturata moueret
Amphitryoniades armenta, abitumq. pararet;
Discessu mugire boues, atque omne querellis
Impleri nemus, & colles clamore rilinqui.
Reddidit una boum uocem, uastoq. sub antro
Mugijt, & Caci spem custodita fefellit.
Hic uero Alcide furijs exarserat atro
Felle [k] dolor. rapit arma [l] manu, nodisq. grauatũ
[m] Robur, & aerij cursu petit ardua montis.
Tum primum nostri Cacum uidere timentem,

a Qui se alijs etiam plurimis ultorem exhibuit. b Tres fuerunt Geryonae fratres, qui summa inter se concordia regnabãt. Vnde factus est locus fabulae, Geryonẽ tricorporem fuisse. c abductis bobus ex Hispania ĩ Italiam, occiso Geryone. d Eius itineris uestigia ex Hispanijs, tum ĩ Pyrenaeis iugis, tum ĩ Gallia Narbonensi multis saeculis durarunt, ut etiam in ipsis Alpibus aliquot loca Graecas appellationes tenuerint. Et circa Alpes, Lepontij, & Euganei ex Herculis comitibus fuisse creduntur. Parum tamen inter auctores constat, qua ille in Italiã uenerit. e Quinque scr. iteq. Ser. legunt, Furis. Et Propert. l. 4. - furem sonuere iuuenci, Furis & impl. Furis nomẽ & olim, et nunc in Italia maxime infame. f quae uestigijs signatae furtum saepe patefaciunt. g id est, uestigijs. h id est, uestigia. i Eadem fere Liuius lib. 1. ab urbe condita. K Fel, iracundiae sedes est. l id est, sagittas. m clauam, intelligit.

Turbatumq. oculis: [a] fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamq. petit. pedibus timor addidit alas.
Vt sese [b] inclusit, ruptisq. immane catenis
Deiecit saxum, ferro quod, & arte paterna [c]
Pendebat, fultosq. emunijt obice postes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemq.
Accessum lustrans, huc ora ferebat, & illuc,
Dentibus infrendens. ter totum feruidus ira
Lustrat Auentini [d] montem: ter saxea tentat
Limina nequidquam: ter fessus [e] ualle resedit.
Stabat acuta silex, praecisis undique saxis,
Speluncae dorso insurgens, altissima uisu,
[f] Dirarum nidis domus oportuna uolucrum.
Hanc, ut prona iugo laeuum incūbebat ad amnem,
Dexter in aduersum nitens concussit, & imis
Auulsum soluit radicibus: inde repente
Impulit, impulsu [g] quo maximus insonat aether.
Dissultant riuae, resluitq. exterritus amnis:
At specus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbrosae penitus patuere cauernae:
Non [h] secus, ac si qua penitus ui terra dehiscens
Infernas reserat sedes, & regna recludat
Pallida, dijs inuisa, superq. immane [i] barathrum
Cernatur, trepidentq. immisso lumine manes: [k]

a Ea parte turbatum, quae proditrix est mētis, ut īquit Ser. addens legi ēt, Oculi. ut sit. Videre turbatum oculi. Vulgatā tamen lectionem exponit, & sic lib. 9. retinet.

b Perseuerat in fabula. nam Cacum paullo ante Vulcani filium fecit, quem fabrū esse fingūt Poetae, & Ioui fulmina fabricari.

c Vulcani.

d Auentini montem ea forma dixit, qua lib. 3. Buthroti urbem.

e non corpore, sed animo, ut egens consilij. S. Alij simplicius de corpore intelligunt.

f Strigum scilicet, bubonum, & similium. Seruius tamen mauult hic significari coruos, uultures, aquilas, ceterasq. id genus aues, quae non sunt mali ominis, sed humanis carnib. uescuntur.

g Tragica plane amplificatio.

h Hom. in Il. 220. Est autē comparatio hyperbolica, ad amplificandum horrorem speluncae.

i Immensa profunditas, & uorago inferorum.

K Cum quibus confertur Cacus.

Ergo insperata deprensum in luce repente,
Inclusumq. cauo saxo, atque insueta[a] rudentem
Desuper Alcides telis premit, omniaq. arma
Aduocat, & ramis, uastisq. molaribus[b] instat.
Ille autē (neq. enim fuga iā super ulla pericli est)[c]
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Euomit,[d] inuoluitq. domum caligine caeca,
Prospectū eripiens oculis, glomeratq. sub antro
Fumiferam noctem, commistis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, seq. ipse per ignem
Praecipiti iecit saltu, qua plurimus undam[e].
Fumus agit, nebulaq. ingens specus aestuat atra.
Hic Cacum in tenebris, incendia[f] uana uomentem,
Corripit in nodum complexus, & angit inhaerens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
Panditur exemplo foribus domus atra reuulsis:
Abstractaeq. boues, abiurataeq.[g] rapinae
Caelo ostenduntur; pedibusq. informe cadauer
Protrahitur.[h] nequeunt[i] expleri corda tuendo
Terribiles oculos, uultum, uillosaq. setis
Pectora semiferi,[k] atq. exstinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, laetiq. minores

a clamantē. Persius primam uerbi Rudo, quā hic corripuit Poeta, produxit. Findor, ut Arcadiae pecuaria rudere, credas.
b Lapidibus, qui minores molaribus non erant.
c Omittendum, Est, ut Super, ualeat, superest. Sic lib. VII. Si qua super fortuna laborū. & Silius Vigilij imitator.
d Hanc ob caußam Cacum Poetae Vulcani filium fecisse creduntur, quod fumum ore euomeret: quod hodie q. in praestigiatoribus quibusdam uidemus.
e Intelligit uaporem qui in morem undae circumuoluebatur. Ducta metaphora ab aquarum inundatione, ut in sequenti uerbo, Aestuat.
f nihil Herculem laedentia.
g Quas iure iurando negauerat esse apud se; Vel, peierando retinebat. H. St. Seruius exponit, clam surreptae, & contra ius retentae.
h Hypotyposis elegans. Pedibus trahere, prouerbium, rem pro suo arbitratu uersare. i Arcades.
K Antea uocauit semihominem.

Ser-

Seruauere diem; primusq. Potitius[a] *auctor,*
Et domus Herculei[b] *custos Pinaria*[c] *sacri,*
Hanc aram luco statuit, quae maxima semper
Dicetur nobis, & erit quae maxima semper.
Quare agite, o iuuenes, tantarũ in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula porgite[d] *dextris,*
Communemq. uocare deũ, & date uina uolentes.[e]
Dixerat;[f] *Herculea bicolor cum populus umbra*
Velauitq. comas, folijsq. innexa pependit;
Et sacer impleuit[g] *dextrã scyphus.*[h] *ocius omnes*
In mensam laeti libant, diuosq. precantur.
Deuexo[i] *interea propior fit uesper Olympo:*
Iamq. sacerdotes, primusq. Potitius ibant,

a *Ipse Hercules ad Aram, quae postea Maxima fuit appellata, opimam mactauit bouem: sacrorum ratione duabus filijs Graijs tradita, Potitijs ac Pinarijs, quorum nomina ab ipso ministerio facta uideri possunt. Liuius ait factum forte ita euenisse, ut Potitij ad tempus praesto essent, ijsque exta apponerentur: Pinarij extis adesis, ad ceteram uenirent dapem: inde institutum mansisse, donec Pinarium genus fuit, ne extis eo sollemnium die uescerentur. Potitij ab Euandro edocti, antistites per multas aetates huius sacris praefuerunt. donec tradito seruis publicis sollemni familiae ministerio Potitiorum ac Pinariorum omne genus perijt. Aiunt id Appium Claud. fecisse, hisce familijs infestum. Diodorus auctor est, Potitios ac Pinarios, inter eos, qui sub Euandro erant, uiros fuiße illustres, a quibus Hercules summis honoribus fuerit affectus: atque ob id utrumque sacris adhibitum.*

b *id est, ministra: ut lib. XI. At Triuiae custos.*

c *Quare Pinariam domum custodem sacrorum Herculis uocet, uide apud Macr. Sat. 3. cap. 6. & Liuium lib. 1. ab urbe condita.*

d *Praebete pocula: ex Homero Seru.* e *fauentes lubentesq.* f *Herculi consecrata. Erat haec arbor priscis scutis apta.* g *Ad signif. magnitudinem: ut cum Gr. dicunt* χειροπληθὴς λᾶας. h *Hercules legitur tulisse in Italiam ligneum uas magnum, & reliquisse: quod ne uetustas consumeret, obductum pice seruabatur. Scyphus Herculi dedicatus, ut cantharus Libero patri, propterea quod bibax esset, eademq. de caussa cum maiores nostri quasi abundum pingebant, & cum poculo.*

i *in noctem inclinato.*

Pellibus

Pellibus in morem cincti, flammasq. ferebant.
Instaurant epulas, & mensae grata secundae[a]
Dona ferunt, cumulātq. oneratis lancibus aras.
Tum[b] Salij ad cantus, incensa altaria circum
Populeis adsunt euincti tempora ramis.
Hic iuuenum chorus, ille senū, qui carmine laudes[c]
Herculeas, & facta ferunt: ut prima nouercae[d]
Mōstra manu, geminosq. premens eliserit[e] angues:
Vt bello egregias idem disiecerit urbes,
Troiāq.,[f] Oechaliamque:[g] ut duros[h] mille labores
Rege sub Eurystheo[i] fatis Iunonis iniquae
Pertulerit. tu[k] nubigenas inuicte bimembres,[l]
Hylaeumque, Pholumq. manu, tu Cressia[m] mactas
Prodigia, & uastum Nemeae[n] sub rupe leonem:
Te[o] Stygij tremuere lacus, te ianitor[p] Orci,

a Bellaria intelligit, quae quid sint, alias dictum est. Addimus uina Liberi patris bellaria fuisse in antiqua comoedia. b qui tripudiantes circuibant aras. c Sollemne priscis habebatur, epulis adhibere Citharoedos aut musicos, a quibus uel deorum laudes, uel Heroum res gestae cantu celebrantur. Cum igitur Salios cantantes introducit, decore Herculis egregia facta eius sacris ebuccinantur. d Iunonis. e Duos angues strangulauit Hercules infans, a Iunone cunis immissos. f Quam expugnauit sub Laomedonte, & Hesionē regis filiam Telamoni dedit. g Oechalia urbs est Thessaliae, in qua regnauit Eurytus: cuius filiā Iolē, quia pater denegauerat, Hercules ui cepit: Eurytum interfecit, & Iphitū eius filiū e turri praecipitem dedit. h Homer. Il. 9. Vide & Hom. Il. ύ. i Eurystheus rex Arginorum, qui omnia impossibilia praecipiebat Herculi, iubente Iunone. Frater eius erat, ex Amphitryone. K Orationis forma mutatur in mimesin. l Centauros dicit, quos fingunt e nube & Ixione procreatos. Horum alter Hylaeus a Theseo caesus narratur. Pholus Herculem excepit hospitio. m Taurum Pasiphaes adulterum ex Creta insula uiuum Argos ad Eurystheum aduexit.
n Hercules interemit Leonem in Nemaea silua, quae est inter Cleonem, & Phliuntem, in Argiua regione. o Homer. in Il. θ'.
p Cerberum intelligit, quem Hercules uinctum ad superos attraxit: quam fabulam tangit Hom. Il. θ'. & Virg. supra lib. VI. Tartareum ille manu custodem in uincla petiuit.

Ossa

Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullae facies,[a] non terruit ipse Typhoeus
Arduus, arma tenens: non[b] te rationis egentem
Lernaeus turba[c] capitum circumstetit anguis.
Salue,[d] uera Iouis proles, decus addite diuis:
Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant, super[e] omnia Caci
Speluncam adijciunt, spirantemq. ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesq. resultant,
Exin se cuncti diuinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. ibat rex obsitus[f] aeuo;
Et comitem Aeneam iuxta, natumq. tenebat
Ingrediens, uarioq. uiam sermone leuabat.
Miratur, facilesq.[g] oculos fert omnia circum
Aeneas, capiturq. locis, & singula laetus
Exquiritq.,[h] auditq. uirum monumenta priorum.
Tum rex Euandrus, Romanae[i] conditor arcis:
Haec nemora indigenae Fauni,[k] nymphaeq. tenebāt
Gensq. uirum truncis, & duro robore nata: (ros,
Queis neq. mos, neq. cultus erat: nec iungere tau-
Aut componere[l] opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper uictu uenatus alebat.

a scilicet, quae fabulantur ad ostia inferni.
b Nō te ita circumstetit, ut reddiderit rationis egētem, id est, amentem: quod hic poeta saepe pro cōsternato dicit. Vel, nō fuisti rationis egens, & cōsilij inops, cum te circumstetit.
c Huic lernae paludū hydrae, quidam septē, alij centum capita tribuunt.
d Epilogus cōstat religiosa imitatione ad praesentia sacra. e magis quam omnia, ultra omnia. f Sic Ter. in Eun. Pannis annisq. obsitus. Vide Coel. l. 3. c. 28. g mobiles. h Varus percunctationib. praebet Euandro sequentis narrationis occasionē, quae senibus in primis soles esse iucunda. Vide Macr. l. 7. c. 2. i i. Palātacae, ubi postea Palatiū fuit. K Post Chaos in elemēta diuisū, geniti principio fuere dei, inde heroes & cetera aīalia. Primi ergo, qui habitauere Latiū fuere dij, & bene inquit Fauni. Primi n. hoīes, priusquā esset repertus usus aedificiorū, habitabāt cauos trūcos arborū, & antra, indeq. geniti putabantur. Hi uiuebant brutorum animalium more, ut ait Lucr. l. 5. l Nec quaerere, nec parta tueri, ut Naso loquitur. q. d. in diem uiuebant.

Primus ab aetherio uenit [a] Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiens, & regnis exsul ademptis.
Is genus indocile, [b] ac dispersum montibus altis
Composuit, legesq. [c] dedit, Latiumq. uocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
[d] Aureaq., ut perhibent, illo sub rege fuere
Saecula. sic placida populos in pace regebat:
Deterior donec paullatim, ac decolor [e] aetas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.
Tum manus Ausoniae, [f] et gentes uenere Sicanae:
Saepius & nomen posuit [g] Saturnia tellus.
Tum reges, asperq. [h] immani corpore Tibris:
A quo post Itali fluuium cognomine Tibrim
Diximus: amisit uerum uetus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagiq. extrema [k] sequentem,
Fortuna omnipotens, & ineluctabile [l] fatum
His posuere locis, matrisq. egere tremenda
Carmētis nymphae monita, & deus auctor Apollo.
Vix ea dicta: dehinc progressus, monstrat & arā, [m]

a Haudquaquam e caelo Saturnus uenit, sed e Creta. Fuit aequalis Belo, patri Nini. Sed Caeli filius ob id creditus fuit, quod a filio fugatus a Creta, cum in Latium uenisset, locorum indigenae, ĩdolem et uirtutem eius mirati, ut e caelo demissum eum uenerati essēt. b pro, indoctum. c Vide Lactantium lib. 1. de falsa relig. cap. 13. d Vet. lib. & Helenius, Aurea quae. e non aurea, i, pulcherrimi coloris, sed infecta, ut sunt corpora uitiosa. Vel, discedens & degenerans a priori colore.
f Numerus requirit, ut scribatur, Manus Ausonia. F.
g Deposuit, mutauit in aliud. h quia rex praedonum.
i Rex fuit, ut multi uolunt, natione Etruscus: ut alij, rex Aboriginum, qui dedit nomen fluuio. Alij uolunt, Tybrim dici, quasi Hybrim, ἀπὸ τῆς ὕβρεως, i. ab iniuria. Nam aiunt fuisse antiquo tempore per ripas Tiberis quendam praedonem ducem, qui omnia molestabat: & ab eo, qui uenerant Graeci in Latiū, appellauerūt Thybrim, ab iniuria, appositione literae, T. Sed Tibris scribitur per I, nō per Y, testib. antiquis lapidib.
K Nauigationem in longinquas, & ultimas terras procul domo parantem. Sic pelagi extrema, erunt extremae, & longissime remotae eius partes. T. Quidam gramm. aliter. l Ineuitabile. m quam fecit exstinctae matri.

Et Carmentalem[a] Romano nomine portam.
Quã memorant nymphae priscũ Carmẽtis honorẽ[b]
Vatis fatidicae: cecinit quae prima futuros
Aeneadas magnos, & nobile[c] Pallanteum.
Hinc lucum ingẽtem, quem Romulus acer Asylũ[d]
Rettulit,[e] & gelida monstrat sub rupe[f] Lupercal,
Parrhasio[g] dictum Panos de more Licaei.
Nec non & sacri[h] monstrat nemus Argileti:
Testaturq.[i] locum: & letum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam[k] sedem, & Capitolia ducit
Aurea[l] nunc, olim siluestribus horrida dumis.[m]
Iam tum relligio[n] pauidos terrebat agrestes
Dira[o] loci: iam tum siluam, saxumq.[p] tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso uertice collem,
(Quis[q] deus, ĩcertũ est) habitat deus: Arcades ipsũ

a Carmentalis porta, a Carmente Euandri matre dicta, quae postea Scelerata, appellata est, quod hac porta emissi sint Fabij, qui ad Cremerã perierunt. b Strabo l. 5. Matrem etiam Euandri honorãt Romani, secundam nympharum esse dicentes, cognominatam Carmentis. c quia in Palatio erat sedes imperij. d Erat hic locus situs inter duo querceta, umbris densus, inter arcem, & Capitolium. Intermontio ipsi loco nomẽ erat. Huc serui, & qui domesticis iudicijs pulsi solum uerterant, uelut ad unicũ libertatis portum, e uicinis urbibus confluebant. Hi benigne accepti, & omnibus officijs inuitati, indies nouam urbem frequentiorem reddebant.
e Ad imitationem Atheniensis Asyli fecit. Ser. f montis Palatini.
g Parrh. de more, id est, ostendit Lupercal Panos Lycaei, dicatum ex more Arcadico. S. h Exsecrabilis. S. i Iurat non sua culpa hospitij iura fuisse uiolata: quod Argus quidam ab eo susceptus hospitio, ibi fuisset necatus. Ser. K Arx Tarpeia fuit loco edito, e regione Palatij, in iugo monticuli, qui Saturnius initio fuit dictus: deinde Tarpeius: nouissime, a capite prodigioso hominis, ibi inuento, Toli dicti, (ut refert Arnobius) Capitolinus. Arx Tarpeij fuit appellata, a Sp. Tarpeio, a cuius filia ea Sabinis hostib. prodita fuit. l Adeo ornata fuerunt, ut numerentur quasi prima inter septem spectacula mundi. m spinis.
n Latius hoc exsequitur Prop. l. 4. Eleg. 1.
o magna: ut alibi. p Tarpeium.
q Homer. Iliad. 10.

Credunt se uidisse Iouem, [a] cum saepe nigrantem
Aegida [b] concuteret, dextra nimbosq. cieret.
Haec duo [c] praeterea disiectis opida muris,
Relliquias, ueterumq. uides monumenta uirorum.
Hanc [e] Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbẽ:
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Euandri, passimq. [e] armenta uidebant
Romanoq. foro, [f] & lautis mugire Carinis. [g]
Vt uentum ad sedes; [h] Haec, inquit, limina uictor
Alcides subiit; [i] haec illum regia cepit:
Aude [k] hospes contẽnere opes, & te quoq. dignum
Finge deo, rebusq. ueni non asper egenis.
Dixit, & angusti subter fastigia tecti
Ingentem Aenean duxit, stratisq. [l] locauit.

a Hom. Il. ρ'. Sic legit Donat. alij, Deũ. Pertinet hoc in primis ad laudem Romanorum, quod multis saeculis ante urbem conditã Iuppiter eam sedem delegerit.
b Aegis fuit clypeus Iouis, sic appellatus, quod tectus fuerit pelle caprae Amaltheae; quae Iouem educauerat. Mortuae pellem exemit Iuppiter, ut haberet memoriam nutricis, & clypeum texit ea pelle. Postea Iuppiter dedit clypeum Mineruae, in quo Perseus uictor posuit caput Gorgonis Medusae. Pomp. Sab. Vide infra. c unum Iani, alterum Saturni. d Ianiculum. Erat autem Ianiculus opidum trans Tiberim. e quasi tuta, Caco mortuo. f Romanum forum erat a sinistra parte, ubi sunt tres columnae. Erant ibi quattuor fora, Boarium, Romanum, forum caussarum, forum Traiani. Dictum est Forum, a ferendo. g Carinae, Carinarum, appellata est regia urbs, a similitudinae carinae nauis, & ea ducebat ex Palatio, & Capitolio per mediam uallem Exquilinam, quae nunc dicitur, Regio mõtis: & ex alia parte ducebat uersus uiam Praenestinam. In Carinis erant omnia splendida, & sumptuosa aedificia; & ideo dixit poeta, Lautis. Erat ibi domus Ciceronis, in cuius porticu erant centum columnae. Pomp. Sab. h Palatium.
i Herculis cognomento, Victoris aedes duae Romae fuerunt; altera ad portam Trigeminam, altera in foro Boario. Rationem cognomenti, uide apud Macrob. Sat. lib. 3. cap. 6.
k quasi rem arduam, & difficilem, in animum tuum fortiter inducito.
l strata erant ex herba, & pelle, non ex purpura.

Effultum folijs, & pelle Libystidis[a] ursae.
Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis
At Venus haud animo nequidquã exterrita mater,
Laurentumq.[b] minis, & duro mota tumultu,
Vulcanũ alloquitur, thalamoq. haec cõiugis aureo[c]
Incipit, & dictis diuinum adspirat amorem:
Dum bello Argolici uastabant Pergama reges
Debita,[d] casurasq. inimicis ignibus arces:
Non ullum auxilium miseris, non arma rogaui
Artis, opisq. tuae: nec te, carissime coniux,
Incassum ue tuos uolui exercere labores:
Quamuis[e] & Priami deberem plurima[f] natis;
Et durum Aeneae fleuissem saepe laborem.
Nunc Iouis imperij Rutulorum constitit oris:
Ergo[g] eadem supplex uenio, & sanctum mihi numẽ
Arma rogo[h] genitrix nato. te filia Nerei,[i]
Te potuit lacrymis Tithonia flectere coniux.[k]
Adspice, qui coeant populi, quae moenia clausis
Ferrum acuant portis in me, excidiumq. meorum.
Dixerat,[l] & niueis hinc atq. hinc diua lacertis

a Quidam cod. habent, Libyssidis: quod cum Analogiae ratione potius conuenire uidetur. Plin. tamen lib. 8. cap. ult. negat in Africa ursos gigni. Verum ea in re a Plinio dissentit Solinus. Quidã malunt, Hybistidis, legere; ut a Sicilia.

b Latinorum.

c id est, pulchro.

d Fatis exitio destinata. Ita Ser. quasi fato debita. e Homer. Il. 208.
f Propter Paridem, qui iudicauit Venerem forma excellere. g Hom. Il. 209. h Reprehenditur hoc in loco Virg. ab Euangelo apud Macr. Sat. lib. 1. c. 24. quod, parum memor decori, Venerem filio suo, quem in adulterio conceperat, a marito arma petentem, inducat. Defensionem Virgilij, uide apud Pontanum in Antonio. Ser. dicit, post Arma rogo, esse distinguendũ, ut cui petat, non dicat, sed relinquat intellig.
i Periphrasis Thetidis.
K Argumentatur ab exemplis minoribus. Aurora pro Memnone filio impetrauit arma a Volcano, item Thetis pro filio Achille: ego, quae sum filia Iouis, & tua coniux, non impetrabo?
l Homer. Iliad. 157.

Cunctantem

Cunctantem [a] amplexu molli fouet. ille repente
Accepit solitam flammam; [b] notusq. medullas
Intrauit calor, [c] & labefacta per ossa cucurrit:
Non secus, [d] atque olim tonitru cum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit laeta dolis, & formae conscia coniux.
Tum [e] pater [f] aeterno [g] fatur deuictus [h] amore:
Quid [i] caussas petis ex alto? [k] fiducia cessit
Quo tibi diua mei? similis [l] si cura fuisset;
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset:
Nec pater omnipotens Troiam, nec fata uetabãt [m]
Stare, decemq. alios Priamum superesse per annos.
Et nunc si bellare paras, atque haec tibi mens est:
Quidquid in arte mea possunt promittere curae;
Quod fieri ferro, liquido ue [n] potest electro; [o]
Quantũ ignes, animaeq. [p] ualent; absiste [q] precãdo
Viribus indubitare tuis. Ea [r] uerba locutus,

a de promissione. Ser. b Veneris. c ignis amoris. d Comparatione ostendit, quo pacto calor amoris per ossa Vulcani serpsit. e Homer. Il. 157. f Vulcanũ appellat Patrem; ideo uxoriũ ĩtellige, tãquã esset pater Aeneae, qui maritus Veneris matris suae. g Magno, atque adeo immenso. Tur. h Alij, deuinctus. i Hom. Il. 209. K Nonius exponit, Ex uetusto, & antiquo. At Ser. Argumentatione longe repetita. Al. ab excidio Troiae. l Si sollicita itidem fuißes de armis habendis. m Tages Etruscus summus omnium haruspex, scripsit fata non posse euitari; sed poße protrahi, & contra rescindi. n Puro. Pollicetur firma, & splendida ex electri, & ferri temperatura. De numerorum ratione assentitur Fabr. Politiano: Nonius, & Priscianus, legunt pro, Potest, Potestur. uerum haec lectio tolerari non potest, cum Electrum primam producat. o Electrum nunc, non succinũ intelligit, sed metallum fossititium. In omni auro, cum foditur, inest argentũ, alibi octaua parte, alibi tricesimasexta. Quoties uero quincta portio argenti in auro est, Electrum uocatur: cui auctoritas fuit etiã Homeri tẽpore. Helene dicitur sacrasse Lyndiae Mineruae calicẽ ex Electro. Potest & artificio fieri, in simplici auro, addito argento. p uenti efficere possunt in fabrili arte. q Desine, precando me, ostendere te incertã de auctoritate, qua ualere possis apud me. r Homer. Il. 157.

Optatos

Optatos dedit amplexus,[a] placidumq. petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.
Inde, ubi prima quies medio iam noctis abactae
Curriculo[b] expulerat somnum, ceu[c] femina primũ,
Cui tolerare colo uitam, tenuiq. Minerua,[d]
Impositum cinerem, & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulasq. ad lumina longo
Exercet penso, castum ut seruare cubile
Coniugis, & possit paruos educere[e] natos.
Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo
Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula[f] Sicanium iuxta latus, Aeoliamq.
Erigitur Liparen,[g] fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus, & Cyclopum exesa caminis
Antra Aetnaea[h] tonant; ualidiq. incudibus ictus
Auditi referunt[i] gemitum; striduntq. cauernis
Stricturae[k] Chalybũ;[l] & fornacibus ignis anhelat:
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Hoc[m] tunc ignipotens caelo descendit ab alto.

a castis, pudicisq. uerbis rei Venereae turpitudinẽ uelauit, sicut l. 3. Georg. Nimione luxu obtusior usus sit genitali aruo, & sulcos oblimet inertes.
b tempore.
c Carpense, & H.St. Cũ fem. legunt, nec aliter interpres Terentij, a quo Terentio etiã haec similitudo sumpta est.
d Lanificio, Lanificij arte. Alij, pro mercede, & pretio, quod Mineruual dicitur.
e Educare.
f Vulcaniae insulae descriptio, quam uulgus nautarum, seruatis manifestis antiqui nominis uestigijs, Bulcam appellat. Turnebus ait, eum Hieram describere, quae una est ex insulis Vulcanijs; ubi collis est flammas noctu euomens.
g Lipara, una est ex Aeolijs, & quidem praecipua magnitudine: ita dicta a rege Liparo, qui eam initio tenuit. Posteris temporibus Gnidij coloniam in eam deduxerunt.
h Quod ex illis ictibus etiam Aetnaea resultaret: uel signif. Aetnaeis similia.
i per echo.
K terrae sunt, ferri in massam coactae.
l Chalybs appellatur ferrum, quia primum apud Chalybas populos, qui sunt a dextris maris Pontici, inuentum. Est autem ferri species optime temperata, quae lingua Itala, Acciaio dicitur.
m Hoc, pro huc, test. Prisc. & Ser. Quidam tamen libri habent, Huc.

Ferrum exercebant [a] *uasto Cyclopes in antro,*
Brontesq., Steropesq., & nudus mébra Pyragmon.
His informatum manibus iam parte polita
Fulmen [b] *erat, toto genitor quae plurima caelo* [c]
Deijcit in terras, pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti [d] *radios,* [e] *tres nubis aquosae*
Addiderant, rutili tres ignis, & alitis Austri. [f]
Fulgores [g] *nunc terrificos, sonitumq., metumq.*
Miscebant operi, flammisq. sequacibus iras.
Parte alia Marti currum, [h] *rotasq. uolucres*
Instabant, [i] *quibus ille uiros, quibus excitat urbes:*
Aegidaq. [k] *horrificam, turbatae* [l] *Palladis arma,*
Certatim squamis [m] *serpentum, auroq. polibant;* [n]
Connexosq. angues, ipsamq. in pectore diuae
Gorgona desecto uertentem lumina collo.
Tollite [o] *cuncta,* [p] *inquit, coeptosq.* [q] *auferte labores*
Aetnaei Cyclopes, & huc aduertite mentem.
Arma acri facienda uiro: nunc uiribus usus, [r]
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra:
Praecipitate moras. Nec plura effatus. at illi

a *Faceta amplificatio, a descriptione cyclopum in ea officina.*
b *Fulmen oritur ĩ corpore frigido nubium.*
c *Qualia plur. Iup. ab omni parte caeli deijcit in terras.*
d *Periphrasis grandinis. Torti, id est, constricti, & coacti ĩ grẽdinem. S.*
e *Fulminis scilicet, quod trifidum pingebatur, cuspides radios dicebant.* f *Intelligunt quidam per Austrum, Autumnum; per Rutilum ignem, Aestatem; per Nubem aquosam, Ver; & per Imbrem tortum, Hiemem.* g *Homer. Il. 60.* h *Sugillatur & hic locus a nonnullis, quod riuali suo currum fabricetur Vulcanus.*
i *Omni studio, ac cura fabricabant.* K *Aegis proprie est munimentum pectoris aereum, habens in medio Gorgonis caput: quod munimentum, si in pectore numinis fuerit, Aegis uocatur; si ĩ pectore hominis, Lorica dicitur. S. Vide plura sup.* l *Sic Apollonius dixit ἀκτῖνα. Ad bella concitata. ut s. Extemplo turbati animi. Turn.* m *squamosis corijs.*
n *Antique, pro, Poliebant.* o *Homer. Il. 209. Ab hoc uersu epistolam quandam ad Troianum scriptam inchoauit Plin. Iunior.* p *Studiũ Vulcani in cudẽdis Aeneae armis, posthabitis omnib.* q *Al. certos lab. i. qui quotidiana opera exercentur. qui olim instituti, qui uobis praecipue soliti. Pier.* r *Pro, Tempus est uti uiribus.*

Ocius incubuere omnes, pariterq. laborem
Sortiti.[a] fluit [b] aes riuis, auriq. metallum:
Vulnificusq. chalybs uasta fornace liquescit.
Ingentem clypeum informat,[c] unum omnia contra
Tela Latinorum; septenosq. orbibus orbes
Impediunt. alij uentosis follibus auras
Accipiunt, redduntq.: alij stridentia tingunt [d]
Aera lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa ui brachia tollunt
In numerum,[e] uersantq. tenaci forcipe massam.
Haec pater Aeolijs properat dum Lemnius [f] oris;[g]
Euandrum [h] ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini uolucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicaq. inducitur artus;
Et Tyrrhena pedum circumdat uincula [i] plantis:
Tum lateri, atq. humeris Tegaeũ [k] subligat ensem,
Demissa ab laeua pantherae [l] terga retorquens.
Necnon & gemini custodes limine ab alto
Procedunt, gressumq. canes comitantur [m] herilem.
Hospitis Aeneae sedem, & secreta petebat,
Sermonum memor, & promissi muneris [n] heros.
Nec [o] minus Aeneas se matutinus agebat.

a diuiserãt inter se, ut alibi, Sortiti remos. proprie, sorte distribuerunt.
b liquefit.
c Imitatio est Homeri ex Il. 18. ubi Vulcanus a Thetide rogatus, Achilli similẽ clypeum cudit.
d tingendo stridere faciunt. Vel, ita tingunt, ut strideãt.
e id est, in ordinẽ. Multi uolunt artẽ numerorũ acceptã ex ictibus malleorum.
f Vulcanus, a Lemno insula.
g quia, deiectus a Iunone ob deformitatem, cecidit in Lemnum.
h Redit ab excursu ad intermissam narrationem, hoc est, ad res Euandri. Haec descriptio sumpta est ex Hom. Il. 2. & ab Agamemnone surgere iusso, apte ad Euandum translata. Et Odys. 2. Vide Macr. l 5. c. 8.
i Quia calceos Tuscos, primũ senatores, deinde & milites, gerere soliti sunt. T.
K Arcadicum, quia ipse cum suis ex Arcadia profectus fuerat. Decore ergo patrium telum ei accommodat.
l animantis maculosae tergus.
m Est & hoc Homeri, qui Telemacho duos canes comites aßignat Odys. 2.
n Promiserat auxiliari Aeneae.
o Homer. Il. 104.

Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congressi iungunt dextras, medijsq. residunt
Aedibus, & licito [a] *tandem sermone fruuntur.*
Rex prior haec u
Maxime Teucrorum ductor, [b] *quo sospite numquam*
Res [c] *equidem Troiae uictas, aut regna fatebor;*
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguae uires: hinc Tusco [d] *claudimur amni:*
Hinc Rutulus premit, & murũ circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos, opulentaq. regnis
Iungere castra paro: quam fors inopina salutem [e]
Ostentat: fatis huc te poscentibus affers. [f]
Haud procul hinc saxo incolitur fundata uetusto [g]
Vrbis Agyllinae [h] *sedes: ubi Lydia quondam* [i]
Gens bello praeclara, iugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos, rex deinde superbo
Imperio, & saeuis tenuit Mezentius [k] *armis.*
Quid memorem infandas caedes, quid facta tyrãni
Effera? dij capiti ipsius, generiq. reseruent.
Mortua quin etiam iungebat corpora uiuis,
Componens manibusq. manus, atque oribus ora,

a *Quem illis tuto inter se cõferre licebat.*

b *Suasorij generis oratio, qua consulit Aeneae Euandrus, ut a Tarchonte, Etruscorum duce, auxilium petat. Suadet ab opportuno, ut spẽ ĩjciat firmiorum opum certissimam, aduersus potẽtes hostes. Exordium ductum ab insinuatione. Ostendit enim uires suas tenuiores esse, quam quae ad tantum bellum sufficiant, laudans simul Aeneae uirtutem.* c *ut illud lib.3. Postquam res Asiae.* d *Tiberim, Tuscum uocat, quod in Etruria oriatur, in finibus Arretinorũ. Pli. l.3. c.5.* e *Alludit ad oraculum Sibyllinum; - uia prima salutis, Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.* f *Fati necessitate factum est, ut uenires; fortunae beneficio, ut illi ducem requirant. Legitur, & Affert. Vide Ser.* g *antiquo opere.* h *Agyllam inter Etruriae urbes etiam Plinius enumerat l.3. c.5. eamq. a Pelasgis conditam affirmat, eandemq. esse, quae alio nomine dicebatur Caere. Meminit & Stephanus Agyllae.* i *Lydi uenerunt in Italiam, duce Tyrrheno, Atys filio, & sederunt in Etruria.* K *Rex Mezentius tenuit Etruriam, sed crudelitate sua expulsus, consedit in Latio.*

Tormenti genus, & sanie, taboq.[a] *fluentes*
Complexu in misero, longa sic morte necabat.
At fessi[b] *tandem ciues infanda furentem*
Armati circumsistunt, ipsumque, domumque;[c]
Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
Ille inter caedes Rutulorum elapsus in agros
Confugere,[d] *& Turni defendier hospitis armis.*
Ergo omnis furijs surrexit Etruria iustis:
Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt.
His ego te, Aenea, ductorem millibus[e] *addam.*
Toto namque fremunt condensae litore puppes,
Signaq. ferre iubent: retinet longaeuus haruspex[f]
Fata canens. O Maeoniae delecta[g] *iuuentus,*
Flos ueterum, uirtusq. uirum, quos iustus in hostē
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira:
Nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
Externos optate[h] *duces. tum Etrusca resedit*
Hoc acies campo, monitis exterrita diuum.
Ipse oratores ad me, regniq. coronam[i]
Cum sceptro misit, mandatq. insignia[k] *Tarchon,*
Succedam castris, Tyrrhenaq. regna capessam.
Sed mihi[l] *tarda gelu,*[m] *saeclisq.*[n] *effeta senectus*
Inuidet imperium, seraeq. ad fortia uires.

a *sanie mortui, tabo uiuentis. Ser.*
b *saeuitia, & crudelitate Mezentij.*
c *familiā.*
d *historice, pro, confugiebat.*
e *quasi fortem multis: ut sit firmus exercitus.*
f *Scilicet Tarchon, Tyrrhenis asserēs quaerendum esse ducem externum.*
g *Tyrrheni ex Maeonia, duce Tyrrheno, in Italiam transmigrarunt: unde hic, ad originem ipsorum spectans, Maeoniae iuuentutem dixit.*
h *uotis.* i *insigne. nam, coronam Tuscos reges numquam habuiße, ait Ser. species est pro genere.* K *insignia, omnia ornamenta regalia; uel, Insignia, pro, magna. Ser.* l *tacitae obiectioni occurrit, per antipophoram. Poterat n. quaerere Aeneas, quare, cū ipse externus esset, sese Tyrrhenis ducē nō praestitißet; aut, si aetate prohiberetur, quare Pallantem ipsis nō praefecißet.* m *frigore senili tarda, & annis debilitata.* n *Notādū dicta saecula etiam in uno homine, secundū eos, qui dicunt saeculū 30. annos habere. Nā alij uolunt, 110. Alij mille annis putāt saeculū cōtineri. S.*

Gnatum exhortarer, ni mistus matre Sabella[a]
Hinc partem patriae traheret. tu, cuius & annis,
Et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
Ingredere, o Teucrũ, atque Italũ fortißime ductor,
Hunc tibi praeterea, spes, & solatia nostri,[b]
Pallanta adiungam. sub te tolerare magistro
Militiam, & graue Martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis.
Arcades huic equites bis centum, robora pubis
Lecta dabo, totidemq. suo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat; defixiq.[c] ora tenebant[d]
Aeneas Anchisiades, & fidus Achates;
Multaq. dura suo tristi cum corde putabant;[e]
Ni signum caelo Cytherea dedisset aperto.[f]
Namq. improuiso uibratus ab aethere fulgor[g]
Cum sonitu uenit, & ruere[h] omnia uisa[i] repente,
Tyrrhenusq.[k] tubae mugire per aethera clangor.[l]
Suspiciunt:[m] iterũ atq. iterum fragor intonat ingẽs:
Arma inter nubem,[n] caeli in regione serena
Per sudum[o] rutilare uident, & pulsa tonare.
Obstupuere animis alij; sed Troius heros
Agnouit sonitum, & diuae promißa parentis:

a Euander duxit filiã regis Sabinorum.
b quia, amissa coniuge, unicum habebat solatium.
c Alibi, ut 2. Aen u. 1. Intentiq. Sed Defixi praesefert etiam stuporem quẽdã. Pier.
d tristes, ob auxiliorum paucitatem, ait Ser.
e reputabãt. simplex pro composito.
f Ser. exp. Sereno. ego autẽ in propria sua significatione acciperem. Videtur n. cum fulgurat, & tonitruat, ĩ caelo quasi hiatus quidam.
g Fulgetra proprie est, quae uenit cum sonitu.
h Homer. Il. 125.
i propter concußionem sonitus.
K Tyrrhenos tubae aeneae inuentores fuisse, auctor est Plin. lib. 7. cap. 56.
l A Graeco κλα'γγη uenit, ut & Belgicum clanck, idem significans.
m Arcades attoniti.
n Cimbrico bello armorum sonitus auditus in caelo: si cuilibet similis materiae plura exempla scire, eorumq. significationes, consulat eos libros, quos nuper omnium scientiarum genere instructißimus uir, Cornelius Gemma, De naturae diuinis characterismis, in lucem dedit.
o serenum est post pluuias, quasi sub udum. S.

Tum

Tum memorat: Ne uero hospes, ne quaere profecto
Quem casum portẽta[a] ferant: ego poscor Olympo.[b]
Hoc signum cecinit missuram[c] diua creatrix,[d]
Si bellum ingrueret, Vulcaniaq. arma per auras
Laturam auxilio.[e]
Heu quantae miseris caedes Laurentibus instant:
Quas poenas mihi, Turne, dabis: quã multa subũdas
Scuta uirum, galeasque, & fortia corpora uolues,
Tibri pater: poscant acies, & foedera[f] rumpant.
Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto:
Et primum Herculeis[g] sopitas ignibus aras
Excitat: externumq.[h] larem, paruosq. penates
Laetus adit: mactat lectas de more bidentes,[i]
Euandrus pariter, pariter Troiana iuuentus.
Post hinc[k] ad naues graditur, sociosq. reuisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Praestantes uirtute legit: pars cetera prona
Fertur aqua, segnisq.[l] secundo defluit amni,
Nuncia uentura Ascanio rerumque, patrisq.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua:
Ducunt exsortem[m] Aeneae; quem fulua leonis
Pellis obit totum, praefulgens unguibus aureis.[n]
Fama uolat paruam subito uulgata per urbem,[o]
Ocius ire equites Tyrrheni ad litora regis.

a Portentum in bonã partem, pro felici omine.
b De Olympo poscor, i. Haec signa caussa mei fiunt. Vel, in Olympũ poscor. Ser. At Pie. rectius, Poscor ad bellum ex Olympo.
c Homer. Il. 204.
d Sic appellatur Venus, quia omnia gignit.
e Κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus Venerẽ Aeneae arma promisisse. Nam eius rei poeta numquã meminit. f quae se facturum Latinus promiserat. g Hypall. pro Herculeas aras, in quibus erant ignes sopiti. h cui pridie sacrificauerat. Ser. i Bidentes hostiae, quae dicantur, uide Gell. l. 16. c. 6. K Reuertitur Aeneas ad naues, & delectũ militũ facit. l sine remigio. m equum insignem, haudquaquam uulgarem, optimum, & praecipuum, eximium, egregium, leonis eximij pelle instratum. n aut erant aurati, idq. ad ornatum; ut Papinius, Auro mansueuerat unguis; aut alludit ad colorem unguium. o Pallanteum.

Vota [a] metu duplicant matres, propiusq. periclo
It timor, [b] & maior Martis iam apparet imago.
Tum pater Euandrus dextram complexus euntis
Haeret inexpletum lacrymans, [c] ac talia fatur:
O [d] mihi praeteritos referat si Iuppiter annos:
Qualis eram, cum primā aciem Praeneste sub ipsa
Straui, scutorumq. incendi uictor aceruos, [e]
Et regem hac Herylum dextra sub Tartara misi: [f]
Nascenti cui tres animas [g] Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat: [h] terna arma mouēda:
Ter leto sternendus erat: cui tum tamen omnes
Abstulit haec aīas dextra, & totidē exsuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu diuellerer usquam,
Gnate, tuo; neque finitimus [i] Mezentius umquam,
Huic capiti insultans, tot ferro saeua dedisset
Funera, tam multis uiduasset ciuibus urbem.
At [k] uos, o superi, & diuum tu maxime rector
Iuppiter, Arcadij quaeso [l] miserescite regis,
Et patrias audite preces. si numina uestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reseruant;
Si uisurus eum uiuo, & uenturus in unum; [m]
Vitam oro: patiar quemuis durare [n] laborem.
Sin aliquem infandum casum fortuna minaris:
Nunc o nunc liceat crudelem abrumpere uitam; [o]
Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri:

a Homer. Il. 20. b Timet propinquum periclum. Sc. c quia non poterat se continere a lacrymis. d Homer. Il. XI. e Apud antiquos mos erat, ut uictores incenderent arma, & scuta eorum, quos uicerant. f Ex Iliad. lib. XI. ubi similiter Nestor eius aetatis roburexoptat, quo Itimoneum occiderat. Vide Macr. Sat. 5. cap. 8. g per tres animas perfectum indicat uirum. h Hoc ad similitudinē rerum ab Hercule gestarum confictum est. Vult n. hunc Herylū tricorporem fuisse, quē admodum & Geryonem. i Al. finitimo. K a suis laudibus ad curam filij conuertitur. l Al. Reminiscere regis, Exaudiq. preces patrias. m cum filio meo. n ferre, sustinere. o Sic alibi: Quando aliter nequeam crudelem abrumpere uitam.

Dum

Dum te, care puer, mea sera, & sola uoluptas,[a]
Complexu teneo; grauior ne nuncius aures
Vulneret. Haec genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.
Iamq. adeo[b] exierat[c] portis equitatus apertis:
Aeneas inter primos, & fidus Achates:
Inde alij Troiae proceres; ipse[d] agmine Pallas
In medio, chlamyde, & pictis cõspectus[e] in armis.
Qualis,[f] ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus[g] ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum[h] caelo, tenebrasq. resoluit.[i]
Stant pauidae in muris matres, oculisq. sequuntur
Pulueream nubem, & fulgentes aere cateruas.
Olli per dumos, qua proxima meta uiarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine[k] facto
Quadrupedante[l] putrẽ sonitu quatit ungula[m] cãpũ.
Est ingens[n] gelidum lucus prope Caeritis amnem,[o]
Relligione patrum late[p] sacer: undique colles
Inclusere caui, & nigra nemus abiete cingunt.
Siluano fama est ueteres sacrasse Pelasgos,
Aruorum, pecorisq. deo, lucumque, diemque:[q]

a nam & sero, & solus est susceptus. Gr. dicũt, τηλύγετον, & μουνογενῆ. b Adeo, ad ornatũ pertinet tantũ. c Aeneas cũ Pallante praeit Tarchontem. d Homerus Il. 115. e conspicuus, spectabilis. f Imitatio est Homeri Il. x. Hectorem similẽ fingit Autumnali sideri. Vide Macr. Sat. lib. 5. cap. 8. g Veneris enim stella dicitur, & Hesperus, cum sequitur Solem. h uenerabile. i propter iubar, quod sola possidens aliquod efficiat lumen. Ser. K Agmen proprie est, multitudo, ordinata, & incedens. Omnes aliae significationes sunt impropriae. l De quadrupedib. properantibus haec uox dicitur. Plaut. Quadrupedanti canterio. Turn. m Quinque perpetui dactyli profectionis celeritatem exprimentes. n Luci religiosi descriptio. Totum autẽ hunc locum diligenter expendit Macr. l. 3. c. 3. o Minionem, ad urbem Agyllam, quã Pelasgi condidere. Pelasgus omnium primus in Arcadia rerum potitus fuit, teste Pausania in Arcadicis. p quia nõ solũ a ciuib. sed & ab ĩcolis colebatur. q Polysyndetõ. Apud antiquos, dies dedicatiõis sollẽnis erat; atq. is ritus durat adhuc.

Qui

Qui primi[a] *fines aliquando habuere Latinos.*
Haud procul hinc Tarcho,[b] *& Tyrrheni tuta tenebant*
Castra locis: celsoq. omnis de colle uideri
Iam poterat legio,[c] *& latis tendebat*[d] *in aruis.*
Hac[e] *pater Aeneas, & bello lecta iuuentus*
Succedunt, fessiq. & equos, & corpora curant.
At[f] *Venus aetherios inter dea candida nimbos,*[g]
Dona ferens[h] *aderat: natumq. in ualle reducta*
Vt procul egelido[i] *secretum flumine*[k] *uidit,*
Talibus effata est dictis, seq.[l] *obtulit ultro:*
En[m] *perfecta mei promissa coniugis arte*
Munera: ne mox aut Laurentes nate superbos,
Aut acrem dubites in proelia poscere[n] *Turnum.*
Dixit, & amplexus nati Cytherea petiuit:
Arma[o] *sub aduersa posuit radiantia quercu.*
Ille, deae donis, & tanto laetus honore,[p]
Expleri nequit, atq. oculos per singula noluit:
Miraturq., interq. manus, & brachia[q] *uersat*
Terribilem cristis galeam, flammasq. uomentem,
Fatiferumq. ensem, loricam[r] *ex aere rigentem,*
Sanguineam, ingentem: qualis, cum caerula nubes
Solis[s] *inardescit radijs, longeq. refulget.*
Tum leues ocreas[t] *electro, auroq. recocto,*

a *Post Saturnum, a quo ea terra Saturnia, tũ etiãnum dicebatur, cum eo communiter cõmigrarent. Lãb. Hort.* b *Tarcho, pro Tarchõ, Latinus nominatiuus metri caussa abiecto, n. Ser.* c *exercitus Aeneae.* d *Castra metabatur.* e *apud Tyrrhenos, i. ubi erant castra Tyrrhenorum.* f *Hom. Il. 211.212.* g *Alludit ad fabulã, qua Venus ex mari orta fingitur.* h *Homerum imitatur, qui Il. 7. Thetidem inducit arma a Vulcano fabricata suo filio afferentem.* i *id est, nimium gelido. est autem una dictio; ut, Edurus, pro ualde durus.* K *praesidio fluminis. Ser.* l *confessa deam, ut lib. 2. Ser.* m *Loquitur Venus Aeneae, eiq. portat arma fabricata a Vulcano. Homeri locus est, Iliad. l. 18. & 19.* n *prouocare.* o *Hom. Il. 19.* p *Quod manifestã uiderat matrem, & numinis sui plenam.* q *Hypotyposis gestuum eorum, qui aliquid admituntur.* r *Hom. lib. 18. ubi omnia haec praeter ensem, & hastam etiam recensentur.* s *Hom. Il. 7.* t *Hom. Il. lib. 18.*

Hastamque,

Hastamque, & clypei non enarrabile textum.
Illic[a] res Italas, Romanorumq. triumphos,
Haud uatum ignarus, uenturiq. inscius aeui,
Fecerat ignipotens: illic genus omne futurae
Stirpis ab Ascanio,[b] pugnataq. in ordine bella.
Fecerat[c] & uiridi fetam Mauortis in antro
Procubuisse lupam;[d] geminos[e] huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impauidos; illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere[f] lingua.
Nec procul hinc Romā, et raptas sine more[g] Sabi-
Consessu caueae[h] magnis[i] Circēsibus actis,[k] (nas
Addiderat, subitoq. nouum consurgere bellum[l]
Romulidis, Tatioq.[m] seni, Curibusq.[n] seueris.[o]

a Ab hoc loco ad finē usque libri, insigniora quaedā Romanorū gesta, in clypeo caelata, exsequitur, Homerū in hoc imitatus, qui Il. l. 18. similis clypei descriptione claudit. b subaudi, ad Augustum Caesarem usque. c Orditur a conditorū urbis ortu, & educatione. d illam, quam fingunt peperisse in lupercali. Dicuntur autem Romulus, & Remus fuisse lupae filij. Antrum, in quo expositi fuerunt, Germalum appellatur. e Totus hic locus Ennianus est, teste Ser. f id est, tergere. Alludit autem ad ursorum naturam. g honestate. h cauea est, ubi populus spectat. i Circēses ludi, quare magni sint appellati, uideto Ascon. K Romulus Circenses ludos simulauit, quando rapuit Sabinas.
l Sabinum, quod secutus est ex raptu uirginum. Romulus Numitorem cō-
suluit de rapiendis uirginibus: placuit omnibus sententia. statuitur dies,
& ludi Neptuno equestri. conuenere finitimi omnes ad ludos. Romulus,
dato signo militis, iubet impetum facere. diffugientibus hospitibus illae ra-
ptae sunt. Secundum leges patrias eas iuuenibus locauit, communione
panis, & aquae. raptae fuerunt sexcentae & octogintatres, anno primo im-
perij Romuli, ut quidam uolunt; ut alij, anno quarto. Romani haec sacra
appellant Consualia. Deus uocatur Consus, a consilio, cuius ara subterra-
nea erat iuxta Circum maximum. Ex cursibus equorum ludi fiunt, cū cur-
ru, & sine curru. Ideo autem subterraneam habebat aram, quia consilium
debet esse tectum. Pomp. Sab. m T. Tatius rex Sabinorum contra Ro-
manos, regnauit postea cum Romulo post bellum Sabinum.
n quibus natus fuit Numa Pompilius. o quia morum seueritatem, &
disciplinam, quae apud Lacones erat, colebant.

Post

Post ijdem inter se posito certamine reges[a]
Armati Iouis ante aras, paterasq. tenentes
Stabant, & caesa iungebant foedera[b] porca.[c]
Haud procul inde, citae[d] Metiũ ĩ diuersa quadrigae
Distulerant: (at[e] tu dictis[f] Albane maneres[g])
Raptabatq. uiri mendacis uiscera Tullus
Per siluam, & sparsi rorabant sanguine uepres.
Nec non Tarquinium[h] eiectum Porsenna iubebat
Accipere, ingentiq. urbem obsidione premebat:
Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemq. minanti
Adspiceres, pontem auderet quod uellere Cocles,[i]
Et fluuium uinclis innaret Cloelia[k] ruptis.
In summo[l] custos Tarpeiae Manlius[m] arcis
Stabat[n] pro templo,[o] & Capitolia celsa tenebat;

a Tullus Hostilius, & Metius Suffetius. b Foedus Ennius appellat Fidus. c In omnibus sacris plus ualent feminei generis uictimae. Pro porco dictũ putãt grãm. Sueton. porcam, Liuius porcum dixit. Sed porcus & de femina dictum fuisse uidetur. Tur. d Citae quadr. ut quae cursitabant in spatio Circi maxima concitatione curriculi. T. e Apostrophus inclusus parenthesi. f Foedus indicat percussum inter Tullum, & Metium Suffetiũ. Pathos a caussis. g manere deberes, uel debueras. h Tarquiniũ Superbũ dicit, quẽ Porsena Clusinorũ rex in regnũ restituturus, urbem artissima obsidione cinxit. i Horatius, Cocles cognomẽto dictus, ab uno oculo, amisso altero hostium telis in traiectu amnis. K Hac duce, uel (ut alij) Valeria Publicolae filia, deceptis custodib. Romanae uirgines Tibrim trãsnauerũt. Impetrarũt hae ab illis, quorũ custodiae creditae erant, ut ad flumẽ liceret ire lotũ: simulq. rogarãt, ut tãtisper oculos tenerẽt, dũ positis uestib. fluuiali se aqua abluerẽt, ne nudae cõspicerentur: ac tũ Cloeliae hortatu in ulteriorẽ ripam tranasse. Cloeliae equestris statua Romae publice posita inde est. Hor. l summa clypei parte. m Diripiẽtib. urbẽ Gallis Senonib. Titus Manlius auctor fuit, conscendendi Capitolium; & ea ẽt caussa est, quod Capitolinus dictus sit. Mox suspicione regni affectati carceri datus, populi assensu liberatur. cũ eiusdẽ rursus suspicionis reus esset, e saxo Tarpeio praecipitatus est. Pomp. Sab. n Historiã hanc, & oẽs praecedentes, uideto apud Liuium. lib. 2. ab Vrbe. o pro defensione templi. Ser.

Romuleoq. recens horrebat regia [a] culmo.
Atque hic auratis uolitans argenteus [b] anser [c]
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemq. tenebant, [d]
Defensi tenebris, & dono noctis opacae.
Aurea caesaries ollis, atque aurea uestis: [e]
Virgatis [f] lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque alpina coruscant
Gaesa [g] manu, scutis protecti corpora longis.
Hinc exsultantes Salios, nudosq. Lupercos,
Lanigerosq. [h] apices, & lapsa ancylia [i] caelo
Extuderat: [k] castae ducebant sacra per urbem
Pilentis [l] matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta hostia Ditis;
Et scelerum poenas, & te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, [m] furiarumq. ora trementem,
Secretosq. pios, [n] his dantem iura [o] Catonem. [p]
Haec inter tumidi late maris ibat imago
Aurea: sed fluctu spumabant caerula cano:
Et circum argento clari Delphines in orbem
Aequora uerrebant caudis, aestumq. [q] secabant.

a curiã Calabram dicit, quã Romulus texerat culmis. b pulcher. c Galli, cũ arcem Capitolinam noctu, admotis scalis, adscẽdissẽt, anser clãgorẽ edidit. Quare, Manlio primum excitato, Romani opẽ tulerũt. Inde in templo Iouis Capitolini anseris imaginem fecere. d id est, parum aberat, quã Romulus texerat

culmis. c pro barba, accipit Ser. Vnde inuestes, ĩberbes. f Gr. ῥαβδωτοῖς, uirgas quasdam in longum, aut latum uaria serie, & colore porrectas habẽtib. T. Vide Coel. antiq. lect. l. 16. c. 7. g hastas. Barbara lexis. h quia flamines gestabant pileum, in quo erat breuis uirga desuper habens aliquid lanae. i De ancyli Numae tempore caelo delapso, uide Ouid. lib. 3. Fast. K studiose fecerat in clypeo. l uehiculis delicatis, quibus matres sacrificaturae Cereri, aut alij alicui diuae, antiqua cõsuetudine uehebantur. Hort. m Catilinae suppliciũ apud inferos. n Pij dicuntur, qui in Elysiis sunt. o Egregia Catonis laus, quem non inter damnatos, ut Minoem, & Rhadamanthum, sed inter pios iura dantem facit. p Censorium. non enim Vticensem laudasset, qui contra Caesarem, Augusti patrem, arma tulerat, ac a partibus Pompeij steterat. q mare.

In medio

In medio classes aeratas, Actia bella[a]
Cernere erat: totumq. instructo Marte uideres
Feruere[b] Leucaten,[c] auroq. effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
Cum patribus, populoq., penatibus et magnis dijs,[d]
Stant celsa in puppi. geminas cui tēpora flammas[e]
Laeta uomunt, patriumq.[f] aperitur uertice sidus.
Parte alia uentis, & dijs Agrippa[g] secundis,[h]
Arduus, agmen agens, cui belli[i] insigne superbum
Tempora nauali fulgent rostrata corona.[k]
Hinc ope barbarica, uarijsq. Antonius armis,[l]
Victor[m] ab aurorae populis, & litore[n] rubro,
Aegyptum, uiresq. Orientis, & ultima secum

a Transit ad res Augusti, ut illi in primis gratificetur.

b Enallage coniugationis.

c Sinu Ambracio egressos ĩ Ioniũ, statim excipit Leucadius litus, & promontorium Leucates, dein sinus, ac Leucadia. Ipsa peninsula quondam Neritis appellata, opere accolarum a continenti abscissa fuit: & reddita uentorum flatu congeriē arenae accumulantium. Locus uocatur inde, Dorycelos. Hort.

d De penatibus, ac magnis dijs Romanorum, uide Macrob. lib. 3. c. 4.

e Quae res haud dubie summum imperium, altero addito, auctum portendebant. f Caesaris. Cometam dicit, qui eius mortui simulacro super uerticem Romae publice adiectus fuerat.

g Octauius eo nauali certamine dextrum regebat latus: M. Agrippa laeuum. Cum iam in ipso pugnae ardore, res contis, & tragulis gereretur, Agrippa laeuum circumagente cornu, cogebatur publicola latius se explicare: quo contigit ilico, ut, Antonij classe abrupta, turbati fuerint ordines: Idem Pompeium, M. Pompeij filium, nauali proelio uicit. Hort.

h significat deos fauisse primum Augusto, deinde Agrippae.

i De bello Siculo, quod cum Pompeio gestum est. Turn.

K Haec aurea erat, & dabatur ei, qui maritimo bello primus nauem hostiũ cum uictoria adscendisset. Hanc meruit Agrippa, eiq. a Caesare datum est uexillum caeruleum post naualem uictoriam in Cilicia.

l Auxilijs, ab Asiae, Africaeq. populis, missis. m Parthos duodeuiginti proelijs uicerat: Armenios fudit, eorumq. regem Artauasdem cepit.

n Mari. Dicitur Hebraeis mare illud rubrum, Mare Soph, quasi caricosum, seu papyrosum.

Bactra uehit; sequiturq. (nefas) Aegyptia cōiux.[a]
Vna omnes ruere, ac totum spumare reductis
Conuulsum remis, rostrisq. stridentibus[b] aequor.
Alta petunt: pelago credas innare reuulsas
Cycladas,[c] aut montes concurrere montibus altos.
Tanta mole uiri turritis[d] puppibus instant.
Stupea flamma manu, teliq. uolatile ferrum
Spargitur: arma noua Neptunio[e] caede rubescunt.
Regina[f] in medijs patrio uocat agmina sistro:[g]
Nec dum etiam geminos a tergo respicit angues.
Omnigenūq.[h] deum mōstra,[i] & latrator Anubis,[k]

a Cleopatra, cuius cōsilium uicit Antonium, ut nauali proelio cum Octauio decerneret: cū Antonij amicissimi auctores fuissent terrestris pugnae, non naualis. Ceterum 60. Cleopatrae naues, quae post primum ordinem stabant, repente uelis sublatis fugam capessebant, & suorum animos percellebant. Statim & Antonius, qui totus ex Cleopatrae pēdebat adspectu, pugna egressus fuit: secutus est abeuntem, suis in praesenti discrimine destitutis. At Cleopatra Antonium imperatorem sequentem intuita, signum e celsa puppi sequenti dedit: ad quod ipse delatus, ubi in eandem nauem receptus esset, neque eam adspicere uoluit, neque ab ea conspici, uerum solus maerore affectus, in prora consedit. Triduo ita solus, ac tacitus in prora haesit. Vbi uero ad Tenarū promontorium peruentum esset, una cum Cleopatra cenare coepit, ac cubare. Horten. b Sic & lib 5. Sed al. leg. utrobique rostris strid. alij, rostrisq. trid. c De his insulis, & sporadib. in magno mari Ionio, in lib. 3. dictum est. Est autem hyperbole, eleuaturq. res per similitudinem.

d Quod inuenit Agrippa primus, eo proelio nauali, quo apud Actium Antonium uicit. Vide Coel. ant. lect. lib. 29. c. 27. e arua Nept. pro mari.

f Cleopatra, quae secum sexaginta naues ad bellum traxit, quae post primum ordinem steterunt. g aeneo crepitaculo Aegyptio, per cuius laminā incuruam, paucae ungulae mediae traiectae, crispante brachio trigeminos ictus reddunt sonum argutum. Hort.

h Homer. Iliad. 220.

i Vere monstra: quippe coluit bouem, ciconiam, felem, canem, lupum, caepam, crocodilum.

K Osiridis filij duo fuerunt: Anubis, qui pro insigni canem habuit; & Macedon, qui lupum. Physici Anubim Mercurium putant, & pingitur capite canino.

Contra Neptunum, & Venerē, contraq. Mineruam
Tela tenent: [a] saeuit in medio certamine Mauors,
Caelatus ferro, tristesq. ex aethere Dirae: [b]
Et [c] scissa gaudens uadit Discordia palla:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius [d] haec cernens arcum intendebat Apollo [e]
Desuper: omnis [f] eo terrore Aegyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes uertebant terga [g] Sabaei.
Ipsa uidebatur uentis regina uocatis
Vela dare, & laxos iam iamq. immittere funes.
Illam inter caedes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens, undis, & Iapyge [h] ferri:
Contra autem magno maerentem [i] corpore Nilum
Pandentemq. sinus, & tota ueste uocantem
Caeruleum in gremiū, latebrosaq. [k] flumina uictos. [l]
At Caesar, triplici [m] inuectus Romana triumpho
Moenia, dijs Italis, uotum immortale, sacrabat
Maxima tercentum tota delubra per urbem.
Laetitia, ludisq. [n] uiae, plausuq. fremebant:
Omnibus in templis matrū chorus, omnibus arae:
Ante aras terram caesi strauere iuuenci.
Ipse sedens niueo [o] candentis limine Phoebi,

a Pugnat Antonius fauētibus dijs Agyptiorū. b Deae tristes, uocantur dirae, i. quae ulciscūtur, & puniunt. c Homer. Il. 6. d Act. i. litoralis, qui in Leucadio litore colebatur, & ludis triennalibus & gymn. & circens. naualibusq. celebrabatur. Turn. e Apud Actium Augustus Antonium superauit et Cleopatrā: quapropter hic fingit eos ab Actio Apolline in fugā esse cōuersos. f Hom. Il. 6. g i. fugiebant. sic l. 6. Pars uertere terga. h Cauro uento, ex Apulia flante. i Prosopopoeia. K Quia Nili origo nescitur S. Plin. tamen l. 5. c. 9. haud longe ab Aethiopia Maurorum post maiorē Atlantē lacū esse, ex quo erūpit: quod uidetur esse uerisimile ex belluarum similitudine. l Aegyptios suos. m Antoniano, Delmatico, Alexādrino. Nō recedit autē a ueritate historiae. Nam & Suet. in uita ipsius tradidit, Augustum triduo continuo, hos tres peregisse triūphos. n Ludi compitalicij celebrantur. S. o marmoreū n. erat templū, aduecto marmore de portu Lunae, qui est in Liguria. Intelligit aūt templū Apollinis, ab Augusto ex haruspicū respōsis ī palatio cōditū: cuius meminit Suet. ī uita ipsius. c. 29

Dona

Dona [a] recognoſcit populorum, aptatq. ſuperbis
Poſtibus : incedunt uictae longo ordine gentes,
Quam uariae linguis, habitu tam ueſtis, & armis :
Hic Nomadũ [b] genus, et diſcinctos [c] Mulciber [d] Afros,
Hic Lelegas, Carasque, [e] ſagittiferosq. Gelonos [f]
Finxerat : Euphrates [g] ibat iam mollior undis :
Extremiq. hominum Morini, [h] Rhenusq. [i] bicornis, [k]
Indomitiq.

a aurũ coronarium, quod ferebant uicti, qui uita donati erant a ducibus. b Nomades Africae populi sũt, inter Zeugitanam regionem, & Mauritaniã ſiti, qui poſtea, litteris aliquot mutatis, Numidae appellati ſunt. c Vel habitum eorum oſtendit, qui uſq. in talos fluebat : aut eos inhabiles militiae intellexit : aut inſtrenuos eos eſſe; ut contra Praecincti, ſtrenui dicuntur, Grae. εὔζωνοι. Ser. d Vulcani epitheton, quod omnia mulceat ignis. e Cariam dicit, minoris Aſiae gentem. Aiunt quidam, Lelegas, & Caras incoluiſſe Ioniam Atticae; hinc pulſos petiſſe Phrygiam, & habitaſſe Siden, & Pedaſum, & Simoentem. Vnde Ouid. de Hippodamia Chriſei filia, amata ab Achille, de Pedaſo regno Chriſei ait, Lelegia moenia uidi. Graeci, qui uicerunt Troiam, expulerunt ex his locis Lelegas, & habitarunt tandem una cum Caribus. Nam inde monumenta Caria, Lelegia dicuntur. Pompon. Laet. f populos Scythiae extremae. g Quaſi amnis ſenſerit etiam Caeſaris uictoriam. Euphrates ex montibus Armeniae maioris fluit, ex quibus & Tygris. Labitur per Armenos, Cappadocas, Comagenos, Syriam, Meſopotamiam, (quae hodie Diarbec dicitur) Babylonem; & ad Seleuciam mari Perſico infunditur. Terminus fuit regni Parthici, & Romani. h Morini, populi ſunt inter Belgas, Atrebatibus, Ambianis, Neruijs, Oceanoq. mari finitimi, a quibus breuiſſimus in Britanniam, nunc Angliam, eſt tranſiectus. continentes ſiluas, & paludes habebant. Eorum finibus comprehenditur Comitatus, cui nomen eſt Pontus, ad Abbatiam Sancti Bertini directo iure pertinens, ueteri nomine Ponti, quo regio illa a pleriſque deſcribitur. Haec Raym. Marl. Horum ciuitas Epiſcopalis, Latine Terrauana, Gallice Terouane, in prouincia Rhemenſi, & regno Francorum ſita, a Carolo Quincto Imperatore Auguſto, funditus euerſa eſt. i Rhenus, Germaniae fluuius, non longe a Danubij, & Rhodani fluminum fontib. & fere in medio eorũ oritur ex Lepontijs, (qui a nonnullis Sarmatae dicti, alpes incolunt, inter fines dioeceſum Curienſis, & Tridentinae, non longe ab Italia) longoq. ſpatio per fines Nantuatium, (qui hodie Conſtantienſes eſſe creduntur) Heluetiorum,

& Sequanorum, (ex quibus sunt Basilienses) & Comitatus Ferretensis, Mediomatricum, (hodie Metensium) qui olim usque ad Rhenum extendebantur, Tribocum, (nunc Argentinensiũ, & Treuirorum citatus fertur. ac ubi Oceano proximus est, in plures diffluit partes, multis, ingẽtibusq. insulis effectis, quarum tres fere a Phrysiis, ac reliquae a Sicambris, (nunc Geldrensibus) & Hollandis, qui olim Bataui dicebantur, incoluntur. Sunt etiam, qui hunc, & Danubium in Raetia oriri tradant, & non longe a locis, ubi uina Oltrinasca nascuntur. Raymund. Marlianus. K *Quia in duo brachia tum diuisus erat, in VVahalim, & sui nominis amnem Posteris temporibus tertium accessit cornu, Iselx scilicet. Diuidit autem se in haec tria cornua paullo supra Neomagũ, circa locum, qui uulgo t'Tolhuys, id est, domus telonaria, dicitur, quod ibidem naues transeuntes uectigal duci Cliuiae persoluant.*

a *Al. Daae. uel, Daci, uel, Dahae. quo modo et Carp. Daci populi sunt inter Istri flueta, truces, & indomiti. Dahae uero Persarũ populi pastoricij.*

Indomitiq. Dacae,[a] & pontẽ indignatus Araxes.[b]
Talia per clypeum Vulcani dona parentis
Miratur; rerumq. ignarus imagine gaudet,
Attollens humero, famãque, & [c] fama nepotum.

b *Araxes, fluuius maioris Armeniae, ortus ĩ eisdẽ mõtibus; quibus Tigris, & Euphrates quadraginta duorum millium pass. spatio intrat postea Cirum amnem, & defertur in mare Caspium. Ita rapidus est, ut pontem non patiatur; ideo dicit poeta, eum pontem indignari. Terminat Atropatiam, & Armeniam. Haec Pomp. Laetus. Herodotus in fine libri primi: Araxes e Mantienis montibus nascitur, unde Gindes fluuius, Histro par. Insulas habet Lesbo similes, quarum incolae per aestatem radicibus arborum uescuntur. Maturos fructus in hiemem seruant. Gindem Cyrus rex in riuos quamplurimos mutilauit.* c *que, &: τε, καὶ: phrasis Homerica, & Virgilio admodum familiaris.*

AENEI-

AENEIDOS LIB. IX

ARGVMENTVM

Abſente Aenea, & in Tuſcia conquirendis auxiliis occupato, Turnus a Iunone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendae occaſionem amitteret, quamproxime ad hoſtes copias admouet. Qui cũ ſuis ſe moenibus continerent, neque aequo loco facerent dimicandi poteſtatem, ut illis ſpẽ omnẽ fugae intercluderet, claſſem exurere conatur. Erat eius claſsis materia ex Idaeae matris luco caeſa. quapropter matris precibus adductus Iuppiter, naues oẽs inſtanti incendio eripuit, & in totidem nymphas marinas conuertit. Poſt haec, imminente iã nocte, Turnus aduerſus hoſtium eruptiones ad opidi portam excubias diſponit, ijs Meſſapum praefecit: interim conſultantib. Troianorum ducib. quemnam potiſsimum ad Aeneam mitterent, qui de ſuorum periculo eum faceret certiorem, ultro eam prouinciã ſuſcipiunt Niſus, & Euryalus, coniunctiſsimum amicorum par: qui cum urbe emiſsi, hoſtiũ excubias uino ſomnoq. obrutas offendiſſent, Rhamnetẽ cum magno Rutulorum numero trucidant, eorũq. ſe ſpoliis exornant: uerum, cum, inſtante iam luce, ſe recipere conantur, Volſcentis equitibus conſpectis, ad ſiluas cõfugiũt. Ibi Euryalus armorum pondere, uiaeq. errore impeditus in hoſtes incidit, & a Volſcente, fruſtra deprecante Niſo, confoditur. Niſus quoque, caeſo Volſcente, & Euryali nece ſtrenue uindicata, multis uulneribus confoſſus ſuper amici corpus concidit. Capita haſtis affixa, in caſtra deferuntur, ubi a Troianis e moenibus agnita ingentem in urbe luctum excitant. Interim Turnus totis uiribus hoſtes oppugnat, magna utrimque ſtrages editur. Ibi Aſcanius Numanum inſolentius ſe iactantem ſagittae ictu interficit. Pandarus, & Bitias ſucceſſu elati portam recludunt, hoſtesq. ſubeuntes ingenti caede propellunt. Eius rei nuncio accepto Turnus per portam patentem in opidum irrumpit, Troianosq. in fugam conuertit. tandem hoſtium multitudine circumuentus, paullatim cedit, ad eam opidi partem, quae fluuio alluitur, &, ut erat armatus, flumen tranſnans, incolumis ad ſuos reuertitur.

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI IVRISCONSVLTI

ATQVE ea diuersa penitus dũ parte gerũtur,
Iunonis monitu Turnus festinat in hostem.
Teucrorum naues, Rutulis [a] iaculantibus [b] ignem,
Nympharum in speciem diuino numine uersae.
Euryali, & Nisi ceptis fuit exitus impar.
Pugnatur: castra Aeneadae, uallumq. tuentur.
Audacem [c] Rutulum [d] dat leto pulcher Iulus.
Fit uia ui. Turnus Bitian, & Pandaron altum
Deijcit, [e] & totis uictor dat funera castris;
Iamq. fatigatus recipit se in castra suorum.

a scr. 4. Rutilis.
b scr. 1. Iactantibus.
c scr. 1. Audacter.
d scr. 1. Numanũ. Erythraeus legi uult, Remulum.
e scr. 4. Deiecit.

ALIVD. INCERTI

Ad Turnum propere Iunonia mittitur Iris,
Instigatq. animos: acies mouet ille, Phrygasq.
Obsidet. in Nymphas uersa est [f] Aeneia classis.
Euryalus Nisusq. luunt nece proelia noctis.
Vi Turnus potitur castris, mox pellitur inde.

f Al. inde igni euersa est.

ALIVD. MONOSTICHON OVIDII. NASONIS

Daunius expugnat Nono noua moenia Troiae.

ALIVD

Nonus habet pugnas, nec adest dux ipse tumultu.

ALIVD

Euryalum & Nisum deflet cum matre iuuentus.

In hoc lib. mutatio est rerũ omnium: nam & personae, & loca alia sunt, et aliud negotium incipitur. Ab Aenea n. transit ad Turnum: a Tuscia ad Ardeam: a petitione auxiliorum ad bellũ. Formatus est autẽ hic liber ad illud Homeri, ubi dicit, per noctẽ egressos esse Diomedẽ, et Vlyssem, cum, capto Dolone, castra penetrarũt. Nã parte maximã, et occonomiae, et negotiorum exinde habet. Haec Ser.

ATQVE [a] ea diuersa penitus dum parte geruntur,
Irim de caelo misit Saturnia Iuno.
Audacem [b] ad Turnum. luco tum forte parentis [c]
Pilumni [d] Turnus sacrata ualle sedebat: [e]
Ad quem sic roseo Thaumantias [f] ore locuta est:
Turne, [g] quod optanti diuum promittere nemo
Auderet, uoluenda [h] dies en attulit ultro. [i]
Aeneas, urbe, & socijs, & classe relicta,
Sceptra Palatini, sedemq. petiuit [k] Euandri.
Nec satis: [l] extremas Coryti penetrauit ad urbes:
Lydorumq. manum, collectos armat agrestes. [m]
Quid dubitas? nũc tẽpus equos, nũc poscere currus:
Rumpe moras [n] omnes, turbataq. [o] arripe castra.

a Trãsitio, qua hunc librum connectit cum superiori.
b ita uocat fortes uiros sine felicitate, ut alibi, Pallãtẽ. uterq. autẽ est occisus.
c Parentẽ abusiue dixit, pro auo. Fuit n. Turnus, Dauni filius, cuius pater fuit Pilumnus.

d A pilo, sic dictus fuit Saturnus, quod primus docuisse dicatur frumenta in pilo comminuere. e Hic sedere de eo dicit, qui mortuis feriatur. Nã Pil. a Turno colitur pro mortuo, licet habitus postea deus. ut, denicalibus ferijs resideri mortuos scripsit Cic. Turn. f Iris, filia Thaumantis. Ceterum, ut apud Homer. Iris ad Agamemnonem, ita hic ad Turnum, ad miscenda omnia mittitur: ibi a Ioue, hic a Iunone. g Exhortatoria oratio, ad inuadenda castra hostium. Exordium a temporis exspectati ratione ductũ: locus ab opportuno. h Voluta, ut apud Lucret. exp. Quidam, uolubilis. sic Homer. περιπλομένων ἐνιαυτῶν. i Tempus tulit, quod nullus deorum auderet promittere. K Polit. misc. c 71. Fabricius, Hortensius, & Turnebus, malũt legere, Petit, pro Petijt, aut Petiuit. quo modo et in Carp. sic in Buc. Malo me Gal. petit. Nam propter coitum uocalium, ult. alias breuis, producitur. Alij, inter quos Erythraeus, malunt, Petiuit, reclamante prima Euandri syllaba, quae diphthongi ratione uidetur producenda.
l petijsse Euandrum. m Extenuatio opum Troianorum.
n Ouid. Rumpe moram: nocuit semper differrre paratis. Et Virg. alibi:
Eia age, rumpe moras, teq, &c.
o quae, absente Aenea, turbari facile possunt.

Dixit, & in caelum paribus se sustulit alis,
Ingentemq. fuga secuit sub nubibus arcum.[a]
Agnouit[b] iuuenis, duplicesq. ad sidera palmas
Sustulit, ac tali fugientem est uoce secutus:
Iri,[c] decus caeli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde haec tam clara repente
Tempestas? uideo medium discindere[d] caelum,
Palantesq.[e] polo stellas: sequor omina tanta,
Quisquis in arma uocas. Et sic effatus, ad undam
Processit,[f] summoq. hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, onerauitq.[g] aethera[h] uotis.
Iamq. omnis campis exercitus ibat apertis,
Diues[i] equum, diues pictai[k] uestis, & auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidae iuuenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur[l] arma tenens, & toto uertice supra est:

a Arcus caelestis e nubibus gignitur, cum Sol inseritur cauis nubibus, colores accipit a mistura nubium, & uarietate ignium aeris. Non fiunt arcus, nisi aduerso Sole, & non nisi dimidia circuli forma, nec noctu. Fit autem maxime ab aequinoctio autumnali, decrescente die. Pompon. Laet.

b arcum caelestem, & eius naturam. c Ex Homer Iliad. σ. ubi ijsdē paene uerbis Iridi respondet Achilles. Quod etiam annotauit Macr. Sat. lib. 5. c. 9. d Alij, Discedere legunt: eamq. lectionem propriam, & elegantem, imitando significauit ueram esse Hier. Vida. Discedere hoc loco, & apud Cic. de Diuin. est idem quod Graecis σχιάζειν. Et eiusmodi discessus caeli, chasmata Pli. nominauit. Cic. de terrae hiatu: Cum terra discessisset magnis quibusdam imbribus. e quasi in alienum tempus errore uenientes, uel discursantes, uagantes. f Hoc genus purgationis erat apud antiquos. g Multiplicia uota indicat, quae dijs diuersis pro sua, & exercitus salute uouit.

h Iunonem ipsam; aut potius ipsum Iouem. Vel pro aere ponit, unde cepit augurium.

i Exercitus: uel, Messapus.

K Locus est unus ex quattuor, in quibus hac diaeresi usus est Virgilius, ut annotauit Probus.

l In plerisque libris hic uersus desideratur. &, si dicendum est, huc translatus uidetur ex octauo Aeneidos.

Ceu septem[a] surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum[b] Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cum refluit[c] campis, & iam se condidit alueo.
Hic subitam[d] nigro glomerari puluere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab aduersa conclamat[e] mole Caycus:[f]
Quis[g] globus, o ciues, caligine uoluitur atra?[h]
Ferte citi ferrum, date tela, scandite[i] muros:
Hostis adest. eia. ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, & moenia complent.
Namq. ita discedēs praeceperat[k] omnibus[l] armis
Aeneas: si qua interea fortuna fuisset,[m]
Ne struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra modo, & tutos seruarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor, iraq. monstrat,[n]
Obijciunt portas tamen, & praecepta facessunt.
Armatiq. cauis exspectant turribus hostem.
Turnus[o] ut ante uolans tardū[p] praecesserat agmē,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi

a Seruius septem Gangis alueos intelligit. Sed hoc Straboni repugnat, qui lib. 15. unicum esse confirmat Gangis ostium. Vnde rectius uidetur septem flumina intelligere, quae in se recipit Ganges. Plin. tamen lib. 6. c. 18. auctor est nouēdecim flumina in Gangem influere: sed sex tantum, aut septem enumerat, quae sunt nauigabilia.
b id est. per profundā altitudinem. c Inundat proxima quaeque agrorū.
d A signis aduentantium hostium. e non interrogans (ipse enim nunciat) sed cum admiratione. f Troianus, cuius item meminit in primo. Nomen huic factum est, a Caico, amne Mysiae, antea Astraeo dicto.
g pro quātus, admirātis, non interrogantis. h A. Furius Antias in poematibus, Omnia notestunt tenebris caliginis atrae. i In Rom. & scr. 5. legitur, & Scandite. In alio quodam, Adscendite.
K Alludit ad disciplinam Romanae militiae, qua seuerissime animaduertebatur in eos, qui iniussu imperatoris in hostem pugnassent.
l quasi dicat, sicut decet optimum ducem.
m Si quis casus bellicosus interuenisset.
n hortatur. o Homer. Il. 85. p Tard. agm. Peditum, qui equitum comparatione tardi sunt. S.

Improuiſus adeſt: maculis quem Thracius [a] albis
Portat equus, criſtaq. tegit galea aurea rubro.
Ecquis erit mecum, iuuenes, qui primus in hoſtem?
En, ait, & iaculum intorquēs [b] emitttit [c] in auras,
Principium pugnae, & campo ſeſe arduus infert.
Clamorem [d] excipiunt ſocij, [e] fremituq. ſequuntur
Horriſono: Teucrum mirantur inertia [f] corda,
Non aequo dare ſe campo, non obuia ferre (huc
Arma uiros, ſed caſtra fouere: huc turbidus, atque
Luſtrat equo muros, aditum per auia [g] quaerit.
Ac, ueluti [h] pleno lupus inſidiatus ouili,
Cum fremit ad caulas, uentos perpeſſus, & imbres [i]
Nocte ſuper media, [k] tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper, & improbus ira
Saeuit in abſentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ſiccae ſanguine fauces: [l]
Haud aliter [m] Rutulo, muros, & caſtra tuenti,
Igneſcunt irae, & duris dolor oſſibus ardet,
Qua tentet ratione aditus, & quae uia [n] clauſos
Excutiat [o] Teucros uallo, atq. effundat in aequor. [p]

a *A colore, & loco celebrat nobilitatem equi. Hoc dicendi genus apud Macr. ſiccū appellatur.*
b *Al. attorquens.*
c *more Romano. haſta enim in hoſtium fines immiſſa, pugnae principium indicabatur.*
d *Sic habēt ſcr. 5. Legitur tamen etiam, Clamore, & tum ſenſum eſſe dicit Seruius, haſtae iactum ſocij clamore comitantur.* e *Rutuli.* f *quia non ueniebant, inſtructa acie, in pugnam.* g *Quod in aliis legitur, Aditumq. & peruia quaerit, Virgilianum non eſt. Incenſi hominis eſt, aditum per auia, hoc eſt, ubi nullus ſit, quaerere. Fab.* h *Comparatio energiae plena, qua clariſſime impotentes Turni affectus ob oculos ponuntur.*
i *Ab incommodorum contemptu, amplificat conſtantiam lupi.*
K *ultra mediam noctem.* l *ſcilicet, fatigant.*
m *Applicatio. Turnus, lupus, oues intra caulas concluſae, Troiani moenibus tuti.*
n *Ser. probat hanc lectionem. Quidam, Qua, legunt, & exp. In quo loco: quo modo & Carp. uia autem, acceſſio ad muros.* o *turbet.* p *cogat aequo campo ſedare; ut uerſ. 56.*

Claſſem,

Classem,[a] quae [b] lateri castrorũ adiuncta latebat,
Aggeribus septem circum, & fluuialibus undis [c]
Inuadit, sociosq. incendia [d] poscit ouantes,
Atque manum pinu [e] flagranti feruidus implet. [f]
Tum uero incumbunt: urget praesentia Turni:
Atque omnis facibus pubes accingitur [g] atris.
Diripuere focos; [h] piceum fert fumida lumen
Taeda, & commistam Vulcanus ad astra fauillam.
Quis Deus, o Musae, [i] tam saeua incendia Teucris
Auertit? tantos ratibus quis depulit [k] ignes?
Dicite. prisca fides facto; [l] sed fama perennis.
Tempore, quo primum Phrygia formabat [m] in Ida
Aeneas classem, & pelagi petere alta parabat,
Ipsa deum fertur genitrix Berecynthia [n] magnum
Vocibus his affata Iouem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domino te poscit Olympo.
Pinea silua mihi multos dilecta [o] per annos
Lucus in arce fuit summa, [p] quo [q] sacra ferebant,
Nigranti picea, trabibusq. obscurus acernis.
Has ego Dardanio iuueni, [r] cum classis egeret,
Laeta dedi: [s] nunc sollicitam timor anxius urget. [t]

a Homer. Il. 172. b classis, i. cohors. c Numici. d Ignẽ, uel faces ad incendiam. e face, quã in naues torqueat, cum neque muros, neque aggerem labefactare posset ulla ui praesenti. f Alij, Infert. quod et Donatus uidetur agnoscere. Ita infra, Funiferos infert Mezentius ignes. Fabr. retinet, implet, uel quasi proprium, uel ut antecedens ponatur pro consequente. g amatur, instruitur. S. h scilicet Rutuli, quia Turnus poposcerat ignẽ. i Rem incredibilem narraturus, inuocationem renouat, quod colloquia, & facta deorum, nisi a Musis edoctus, nosse non poterat. K Cybeles depulit ignes e ratibus. l Factum hoc licet priscum sit, tamen fama eius nõ est oblitterata. Ser. m formare cogitabat. non enim in Ida, sed in Antandro facti. n sic dicta, a Berecyntho, monte Phrygiae. o Pinus Magnae matri sacra. p Cacumina montis Idae, Gargara dicuntur. q ad quem lucum. r Aeneae. s Impietatis suspicionem remouet ab Aenea, ne lucum Matri Idaeae sacrum, ipsa inuita, succidisse uideatur. t Ser. legit, Angit, ut & 5. scr. necnon Med. cod. & alij aliquot.

Solue metus,[a] atque hoc precibus sine posse parentē
Neu cursu quassatae ullo, neu turbine uenti
Vincantur:[b] prosit nostris in montibus ortas.[c]
Filius huic contra, torquet[d] qui sidera mundi:
O genitrix,[e] quo fata uocas?[f] aut quid petis istis?[g]
Mortali ne[h] manufactae, immortale carinae
Fas[i] habeant? certusq.[k] incerta pericula lustret
Aeneas?[l] cui tanta deo permissa potestas?
Immo, ubi defunctae[m] finem, portusq. tenebunt
Ausonios, olim[n] quaecumque euaserit undis,[o]
Dardaniumq. ducem Laurentia uexerit arua,
Mortalem eripiam formam, magniq. iubebo
Aequoris esse deas; qualis Nereia Clotho,[p]
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: idq. ratum Stygij per flumina fratris,[q]
Per pice terrentes[r] atraq. uoragine ripas
Innuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat[s] promissa dies, & tempora Parcae
Debita complerant, cum Turni iniuria[t] matrem[u]
Admonuit sacris ratibus depellere taedas.

a Exime mihi metus. Libera me hoc metu. Petitio.
b trabes, quae sacrae mihi sunt.
c ortas fuisse in luco meo.
d sustinet, regit.
e Iuppiter matri loquitur.
f Ser. leg. Trahis?
g us, Peto illi beneficium, id est, pro illo.
h confutatio ab impossibili. Neq. enim fieri potest, ut idem sit mortale, & immortale; certum, & incertum.
i pro, ius. K securus euentuum, ac periculorum. quia potius qui nauigat, incertus certa adit pericula. Sc. l id est, cui ergo deorum est permissa tanta potestas, scilicet ex mortali facere immortalem, q d. nulli.
m liberatae longa nauigatione. n Vel, olim, iunge cum praeced.
o ab undis, a procellis, p Legendum est, Doto. Haec enim ab Homer. 8. & Hesiodo in Theog. inter Nerei filias connumeratur. Facilis in scribendo error, cum littera, d, minuscula, litteris, cl, non dissimilis sit. In nullis autem scr. h, aspiratio, post, t, reperitur, q id est, per Stygiam paludem, per quam non poterant dij peierare. r ardentes. Confirmat autem promissum iuramento peculiari. s A deorum consilijs redit ad res humanas, & Iouis promissa: hoc est, ad nauium metamorphosim.
t quam Turnus inferebat matri Cybelae. u Deorum.

Hic

Hic primum noua lux [a] oculis effulsit, & ingens
Visus ab Aurora [b] caelum transcurrere nimbus,
Idaeiq. chori: tum uox horrenda per auras
Excidit, [c] & Troum, Rutulorumq. agmina cõplet.
Ne trepidae [d] meas Teucri defendere naues,
Ne ue armatae manus: maria ante [e] exurere Tur-
Quã sacras, dabitur, pinus. [f] uos ite solutae, (no,
Ite deae pelagi; [g] genitrix iubet. & sua [h] quaeque
Continuo puppes [i] abrumpunt uincula ripis;
Delphinumq. modo demersis aequora rostris
Ima petunt: hinc uirgineae (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, [k] pontoq. feruntur,
Quot [l] prius aeratae steterant ad litora prorae.
Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse [m]
Turbatis Meßapus equis: cunctatur & amnis
Rauca sonans, reuocatq. pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno:
Vltro animos tollit dictis, atque increpat ultro.
Troianos [n] haec mõstra [o] petũt: [p] his Iuppiter ipse
Auxilium solitum [q] eripuit. non tela, nec ignes
Exspectant Rutulos: [r] ergo maria inuia Teucris,
Nec spes ulla fugae: [s] rerũ pars altera [t] adẽpta est:
Terra autem in manibus nostris: [u] tot millia gẽtes [x]

a id est, nimbus deorum.
b ab oriente.
c ex nimbo.
d loquitur Cybele.
e hoc eo pertinet, ut a Troianis timiditatis suspicionẽ amoliatur.
f naues e silua sacra Idaea excisas.
g id est, ite nos naues iã factae deae maris.
h Alij leg. Pelagi. Genitrixq. iubet, sua.
i naues uertuntur in nymphas.

K prima parte uirgines, postrema delphines. l Ex sequenti libro huc translatus uersus, & παρεμβεβλημένος, qui in quibusdam antiquis etiã desideratur. Habet τὸ ἀνακόλουθον uim suam; ut lib. 2. Millia quot magnis numquam uenere Mycenis. m etsi Neptuni eßet filius. n Homer. Il. 85. o naues euersae. p malum Troianis portendunt. q maritimum, propter naues. r Non exspectant Troiani, ut Rutulorum telis, aut ignibus pereant, qui iam nauium amißione perierunt. Ser. s i. fugere non poterunt. t beneficium nauigationis, facultas nauigãdi. u In nostra est potestate, nobis patet. x Appositio. Alij, Gentis, legunt.

Arma

Arma ferunt Italae. nil me fatalia[a] terrent,
Si qua Phryges prae se iactant, responsa deorum.
Sat fatis,[b] Veneriq. datum est tetigere[c] quod arua
Fertilis Ausoniae Troes. sunt & mea contra
Fata mihi,[d] ferro sceleratam excindere gentem,
Coniuge praerepta: nec solos[e] tangit Atridas[f]
Iste dolor, solisq. licet capere arma Mycenis.[g]
Sed periisse semel satis est: peccare fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Femineum.[h] quibus[i] haec medii fiducia ualli,
Fossarumq. morae, leti discrimina parua,[k]
Dant animos; an non uiderunt moenia[l] Troiae,
Neptuni fabricata manu, considere in ignes?
Sed uos,[m] o lecti, ferro quis scindere uallum
Apparat? & mecum inuadit trepidantia castra?
Non armis[n] mihi Volcani, non mille carinis
Est opus in Teucros. addant,[o] se protinus omnes
Etrusci socios: tenebras, & inertia furta
Palladii, caesis summae custodibus arcis,

a Occupat id, quod de fatali necessitate responsum fuerat oraculis. Atque occupationẽ eam soluit commoda interpretatione uaticiniorũ, ut quae sibi nil sint obfutura.

b Homer. in Il. 172.

c Expon. oraculũ, Troianos peruenturos in Italiam.

d Troianorum fatis uicissim sua opponit: haec nempe, ut gentem Troianam in hac ipsa terra deleat. Fictio.

e Homer. Il. 9. Vide Prouer. Non soli Atridae amant uxores.

f Scilicet Menelaum, cui ablata fuit Helene uxor.

g Mycenae urbs Agamemnonis.

h Ab euentu. Ait autem: Si semel peccasse, atque periisse satis esset, iam Troiani essent perosi omnes feminas.

i Homer. Il 9.

K Al. Leti discrimine paruo. quo modo & Carp.

l A maiori, ad minus.

m Exhortatur ad oppugnandum.

n gladio enim, quem fecerat Vulcanus, utebatur. unde illud, Ensem quem Dauno ignipotens Deus ipse parenti Fecerat.

o Donat Troianis, quantum sibi dari ausint optare, auxilia & praesidia: se tamen suffecturum omnibus.

Ne timeant,[a] nec equi caeca condemur in aluo:[b]
Luce palam[a] certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem, saxo, & pube Pelasga
Esse putent, decimũ quos distulit Hector in annũ.
Nunc adeo,[d] melior quoniam pars acta diei,[e]
Quod superest, laeti beni gestis corpora rebus
Procurate[f] uiri, & pugnam sperate parati.
Interea, uigilum excubijs obsidere[g] portas,
Cura datur Messapo, & moenia cingere flammis.
Bis septem[h] Rutuli, muros qui milite seruent,
Delecti: ast illos centeni quemque secuti
Purpurei[i] cristis iuuenes, auroq. corusci
Discurrunt, uariantq. uices, fusiq. per herbam
Indulgent uino, & uertunt crateras ahenos.[k]
[l] Collucent ignes:[m] noctem custodia[n] ducit
Insomnem ludo.[o]
Haec[p] super e uallo prospectant Troes, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine[q] portas

a Non est quod timeãt ut noctu capiãtur, quod tempus maxime opportunũ est insidijs. In tenebris Diomedes & Vlysses peruenerunt in urbẽ, & arcis custodibus caesis rapuerunt furtim Palladium. A tẽpore.
b Victoria non dolo, sed uirtute paranda. Respexit antẽ ad hos uersus lib. 2. Huc delecta uirum sortiti corpora furtim Includunt caeco lateri, penitusq. cauernas Ingentes, uterumq. armato milite complent. c Haec opponit tenebris & furtis, quae dixit. d Homer. in Il. 20. Epilogus est, constans exhortatione, ad curanda corpora ante pugnam, more militari. e Ennius lib. 7. Annal. Magna cum lapsa diei Parte fuisset. f Attius in Annalib. Exercent epulas laeti, famulos procurãt Quisq. suos. g Enallage coniugationis. h Homer. Il. 9. Mille quadringentos dicit in statione nocturna dispositos, ne quis ex opido elaberetur.
i Ser. 2. Purpureis. K Ennianum hemistichium, teste Ser.
l Homer. in Il. 91. m Id tum ueteribus, ut ex Homero liquet, usitatum fuit: tum nostra item tempestate, extra telorum coniectum, hibernis mensibus propter frigus fere fit. n milites, qui excubabant. o Quidam liber calamo exaratus, supplet hunc uersum, & addit, Nisi somnum Bacche uacares. p Homer. in Il. 107.
q Festini per formidinem. S.

Explo-

Explorant, pontesq. & propugnacula iungunt,
Tela gerunt: instant Mnestheus, acerq. Serestus;
Quos pater Aeneas, si quando aduersa uocarent,
Rectores iuuenum,[a] & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, sortita[b] periclum,
Excubat, exercetq. uices,[c] quod cuiq. tuendũ est.[d]
Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
Hyrtacides,[e] comitem Aeneae quem miserat Ida[f]
Venatrix, iaculo celerem, leuibusq. sagittis:
Et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Aeneadũ, Troiana nec induit[g] arma,
Ora puer prima signans intonsa iuuenta.[h]
His[i] amor unus erat; pariterq. in bella ruebant:
Tum quoq. communi portam statione tenebant.
Nisus ait: Dij ne hunc ardorem mentibus addunt,[k]
Euryale? an sua cuiq. deus fit dira[l] cupido?[m]
Aut pugnã, aut aliquid iãdudum inuadere magnũ
Mens agitat mihi: nec placida contenta quiete est.
Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant: somno uinoq. soluti[n]
Procubuere: silent late loca: percipe porro,[o]
Quid dubitẽ,[p] & quae nũc animo sententia surgat.

a Germana lectio est, Iuueni, scilicet Ascanio. Et est in 2. ser.

b sorte diuisa, ad pericula depellenda.

c i. per uices excubat.

d Scilicet, ad id quod accepit.

e Hyrtaci filius. Describit Nisum a parente, studioq. iaculandi. Nisus & Eurialus numerãtur inter amicorũ paria, ut Pylades & Orestes, & alij. f Idam Ser. Nisi matrẽ intelligit. Nã si de mõte Phrygiae intelligas, nõ uideo, quo pacto Idã uenatricẽ dicat, cum eiusmodi uerbalia actiue accipi soleant. g per aetatem. h Iuuenta pro lanugine & erumpẽte barba, ut & ἥβη, Gr. Turn. i Homer. in Il. 177. K Incendorne hoc ardenti desiderio, dei alicuius instinctu? l An quisq. suã dirã cupiditatẽ pro dei instinctu habet? uel afflatu. m pro, magna, alibi exitiosum significat. n Sepulti, legunt quidam. Sic infra: Rutuli somno, uinoq. sepulti. Hãc lectionẽ in utroq. loco habet quattuor scripti. Vnus scr. recentior, habet, Soluti. o Hortantis est dictio. Laet. p pro, cogitare incipiam.

Aenean acciri omnes populusq.[a] patresq.
Exposcunt,[b] mittiq. uiros, qui certa reportent.
Si tibi,[c] quae posco, promittunt: (nam mihi facti
Fama sat est) tumulo uideor reperire sub illo
Posse uiam ad muros, & moenia Pallantea.
Obstupuit magno laudum perculsus amore
Euryalus, simul his ardentem affatur amicum:
Me ne igitur socium summis adiungere rebus,
Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?
Non ita[d] me genitor bellis assuetus Opheltes,[e]
Argolicum[f] terrorem inter Troiaeq. labores
Sublatum, erudijt: nec tecum talia gessi,[g]
Magnanimũ Aenean, & fata extrema secutus.
Est hic,[h] est animus lucis contemptor,[i] & istum[k]
Qui uita bene credat emi,[l] quo tendis, honorem.
Nisus[m] ad haec: Equidem de te nil tale[n] uerebar:
Nec fas:[o] non, ita me[p] referat tibi magnus ouantẽ
Iuppiter, aut quicũq. oculis haec adspicit aequis.

a Alludi ad Romanorum consuetudinem: apud quos primum populus iubebat, deinde patres fiebant auctores.
b Poscimus propter merita, Petimus supplices.
c Propositio consilij.
d Homer. in Il. 44. Seruat decorũ, cum puerũ, qui propriã uirtutẽ commemorare nõ potest, paterna gloria superbientem inducit. e Commendat patrem, a uirtute rei militaris. f quẽ Graeci Troianis inferebant, non quo ipsi turbarentur. g ut me comitẽ fugias. h Hic potest esse & aduerbium demonstrantis, ut sit, Est hic, i. in meo pectore. Põt & sic accipi ut dicas, Hic est, est animus l. contemp. hoc est, iste animus. Ergo Hic & produci põt, & corripi. Ser. i q. d. non curo mori. K s. honorẽ. optima & nõ ingrata est emptio, dare uitam pro honore. l i. ad quẽ niteris, libenter emat uita, i. uitae pretio. m Tres caussas sodalicij, ut honestas, obtendit. amicitiae fidem: si cadat hostium manibus, adsit amicus praesens, a quo sepeliatur, aut certe absenti parentet: & ne matri occisi caussa luctus sit, quae una omnium matrum Troianorum, Troianos in Italiam usque esset secuta.
n quale tu suspicaris in praesentia. o scilicet erat ita uereri.
p Distinctione τὸ ἦθος illustratur. In Cul. Eurydicemq. ultro ducendam reddere, non fas, Non erat. Contra XI. Aen. Non uitae gaudia quaero, Nec fas.

Sed ſi quis, (quae multa uides diſcrimine [a] tali)
Si quis in aduerſum rapiat caſus ue, deus ue,
Te ſupereſſe uelim: tua uita dignior aetas.
Sit qui me raptum pugna, pretio ue redemptum
Mãdet humo ſolita; [b] aut ſi qua id fortuna uetabit,
Abſenti ferat inferias, decoretq. ſepulcro.
Neu matri miſerae tanti ſim cauſſa doloris;
Quae te ſola, puer, multis e matribus [c] auſa [d]
Proſequitur, [e] magni nec moenia curat Aceſtae. [f]
Ille autem: Cauſſas [g] nequidquam nectis inanes;
Nec mea iam mutata loco ſententia cedit.
Acceleremus, ait: uigiles ſimul excitat. illi
Succedunt, ſeruantq. uices: ſtatione relicta,
Ipſe comes Niſo graditur, regemq. [h] requirunt.
Cetera [i] per terras omnes animalia ſomno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrum primi, & delecta iuuentus
Conſilium [k] ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quis ue Aeneae iam nuncius eſſet
Stant [l] longis adnixi haſtis, [m] & ſcuta tenentes
Caſtrorum, & campi medio: [n] tum Niſus, & una

a Solet n. rebus praeclare coeptis raro fortuna reſpondere. Vnde eſt illud apud Statium, - fors ingentibus auſis Rara comes.
b ubi ceteri ſepeliuntur.
c matres nõ niſi nobiles dici, ait Ser.
d Al. Vna.
e id eſt, auſa eſt proſequi. Vel, Proſequitur, rem tantam auſa. De hac uer. 284.
f Aceſta in Sicilia condidit urbem ex ſuo nomine Aceſtam.
g Loquitur Euryalus. h Aſcanium, regis filium. ſic lib. 6. Reginae ſed enim miſeratus amorem. Ser. i Profundi temporis nocturni deſcriptio huc ſpectat, ut Aſcanij, & aliorum ducum uigilantiam doceat.
K Homer. Il. 10. Eſt autem uerſus hic integer ex lib. 1. Lucilij, unico uocabulo mutato: Conſil. ſum. hominum de r. hab. l gubernatores Teucrorum. m oſtendit iam eos diuturna ſtatione fatigatos. Quod autem ſtant, & Romani moris eſt, & bellicae neceſſitatis. hunc autem ſtandi habitum & Salluſt. lib. 3. Hiſtor. commemorat, cum ait: Feſſi arma ſua quiſque ſtantes incubuere. n In medio caſtrorum, quae pro urbe erant, campus fuit. Apronianus legit, campis in medio caſtrorum. Pomponio uero Laeto Campi placet.

Euryalus confestim alacres admittier orant:
Rem magnã, pretiũq. morae [a] fore. primus Iulus
Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.
Tunc sic Hyrtacides: Audite [b] o mentibus aequis,
Aeneadae, ne ue haec nostris spectetur ab annis, [c]
Quae ferimus. Rutuli somno, uinoq. sepulti [d]
Conticuere. locum insidijs conspeximus ipsi,
Qui patet in biuio portae, quae proxima ponto.
Interrupti ignes, aterq. ad sidera fumus [e]
Erigitur. si fortuna permittitis uti, [f]
Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea,
Mox hic cum spolijs, ingenti caede peracta,
Affore cernetis: nec nos uia fallit [g] euntes.
Vidimus [h] obscuris primam sub uallibus urbem [i]
Venatu assiduo, & totum cognouimus amnem. [k]
Hic annis grauis, atq. animi maturus Alethes:
Dij [l] patrij, quorum semper sub numine Troia est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum [m] tales animos iuuenum, & tam certa tulistis
Pectora. sic memorans humeros, dextrasq. tenebat
Amborũ, & uultum lacrymis, atq. ora rigabat.
Quae uobis, quae digna uiri pro talibus ausis [n]
Praemia posse rear solui? pulcherrima primum
Dij moresq. dabunt uestri: tum cetera reddet
Actutum [o] pius Aeneas, atque integer aeui [p]

a Sic Naso, Grande morae pretium.
b Beneuolentia a persona.
c Suspicioni temeritatis occurrit, quae in adolescentibus magis dominari solet, quam ratio.
d Alij, Soluti.
e Sine flamma.
f Fortunã sequi, & arripere occasionem oblatam. Sc.
g multos occidimus in uia.
h Dat caussam.
i Nos in obsc. uallibus positi uid. primam ut bis partem. Ser. Intelligit autem Pallanteum. K Tiberim scilicet. l loquitur Alethes, ubi uidet tales animos iuuenum. m Homer. Il. 10. n Seru. legit, (ut & in 3. scr. est.) Laudib. istis: & exponit, uirtutibus: ut a laude uirtus intelligatur, id est ab eo, quod sequitur, id, quod praecedit. o cito. p Vel de praesenti tempore, uel de futuro, i. cum ad maturam seu uirilem peruenerit.

Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.
Immo ego uos, cui sola salus genitore reducto.
Excipit [a] *Ascanius per magnos, Nise, penates,* [b]
Assaraciq. larem, & canae [c] *penetralia Vestae,*
Obtestor, quaecumque mihi fortuna, fidesq. est,
In uestris pono gremijs: [d] *reuocate parentem,*
Reddite conspectum: nihil illo triste recepto.
Bina dabo, [e] *argento perfecta, atque aspera signis,*
Pocula, deuicta genitor quae cepit Arisba; [f]
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si uero capere [g] *Italiam, sceptrisq. potiri*
Contigerit uictori, & praedae ducere sortem:
Vidisti quo Turnus equo, [h] *quibus ibat in armis*
Aureus? ipsum illum clypeum, cristasq. rubentes [i]
Excipiam sorti, [k] *iam nunc tua praemia Nise.*
Praeterea, bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captiuosq. dabit, suaq. omnibus arma:
Insuper his, [l] *campi, quod* [m] *rex habet ipse Latinus.*
Te uero, mea quem spatijs propioribus aetas
Insequitur, uenerande puer, iam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum,
Verborumq. fides. Contra quem talia fatur

a Suscipit, ut l.6. Suscipit Anchises, atq. ordine singula pādit. b Iuramēto cōfirmat promissum. c purae, & sanctae. d id est, Me cōmendo uestrae uirtuti. Sc. e Homerus Iliad.9. f Arisbam Troadis opidum. Plin. lib.5.c.30. numerat inter urbes ab Homero celebratas. g Hom. Il. 1. & 9. h Hom. Il. 10. introducit Hectorē promittentē Doloni speculatum ituro, equos, & currus Achillis. i Promittit spolia ex Turno, quae eo die uiderant. K Extra sortem tibi dabo: nec in sortitionem praedae mittentur, sed tibi extra ordinem cedent. Turn. l ita legit Ser. & exp. Super haec. Vel, Praeter haec. Hor. 2. Serm. Et paullum siluae super his foret. Ita aliquoties Silius, poetae nostri, (ut uolūt) imitator. Quidā legūt, Insuper, id cāpi, etc. m scr.3. Quos, legūt, & īter eos unus, Cāpos, et habet.

Euryalus:

Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit: [a] *tantum:* [b] *fortuna secunda,*
Aut aduersa cadat. [c] *sed te super* [d] *omnia dona*
Vnum oro. genitrix Priami de gente uetusta
Est mihi: quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem: non moenia regis Acestae.
Hanc ego nunc, ignaram huius, quodcũq. pericli est,
Inq. salutatam [e] *linquo; (nox,* [f] *& tua testis*
Dextera) quod nequeã lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, [g] *& succurre relictae.*
Hanc sine me spem ferre tui: [h] *audentior* [i] *ibo*
In casus omnes. Perculsa [k] *mente dederunt*
Dardanidae lacrymas, ante omnes pulcher Iulus:
Atque animum [l] *patriae strinxit pietatis imago.* [m]
Tum sic effatur: [n]
Spondeo [o] *digna tuis ingentibus omnia coeptis.*
Namque erit ista mihi genitrix, nomenq. Creusae
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parua manet, [p] *casus factum quicumq.* [q] *sequetur.*
Per caput hoc [r] *iuro, per quod pater ante solebat;*
Quae tibi polliceor reduci, rebusq. secundis, [s]
Haec eadem matriq. tuae, generiq. manebunt. [t]

a *Numquã meã de hoc audaci incepto sententiam mutabo.*
b *Hoc tantummodo de me possum promittere. Ser. At Donat. uidetur legisse, tãtum fortuna secunda, Haud aduersa cadat. Et hãc lect. reperi in scr. duob.*
c *scr. unus, Cadens.*
d *i. ultra.*
e *Tmesis.*
f *Al. & Vox. Al. Mox.*
g *auxilij egentem, me discedente.*
h *Fac me posse sperare, te non defuturum precibus meis. Sc.*
i *scr. 1. legit, Audacior: Alter, Quam ardentior.*
K *scr. 4. Percussa.*
l *Pathos a similitudine passionis: de quo uide Macrob. lib. 4. c. 6.*
m *Repraesentauit Euryalus caritatẽ erga parentes. Sc.*
n *scr. 1. implet hũc uersum, & addit: Placido puer inclytus ore. Alij, Affatur.*
o *Carpẽs. Sponde.*
p *quae peperit te talem, debet ab omnibus coli.*
q *Praemia enim nõ euentis, sed uirtuti, debentur.*
r *Graecor. imitatio, qui per caput alterius iurare cõsueuerunt. Porro, cũ patris sui exẽplo per proprium caput iurat, ratũ ac indubitatum esse indicat, quod pollicetur.*
s *Silentio mittit aduersa omnia.*
t *Mos erat, ut decreta dona alicui, si cecidisset, cui debebantur, darentur domui suae.*

Sic ait [a] illacrymans; humero simul exsuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon [b]
Gnosius, atque habilem uagina aptarat eburna.
Dat [c] Niso Mnestheus pellem, horrentisq. leonis
Exsuuias, galeam fidus permutat [d] Alethes:
Protinus [e] armati incedunt: quos omnis euntes
Primorum [f] manus ad portas iuuenũque, senũque, [g]
Prosequitur uotis. necnon & pulcher Iulus,
Ante annos animumq. gerens, curamq. uirilem,
Multa patri portanda dabat mandata: sed aurae
Omnia discerpunt, [h] & nubibus irrita donant. [i]
Egressi [k] superant fossas, noctisq. per umbram
Castra inimica [l] petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. passim uino somnoq. [m] per herbam
Corpora fusa uident: [n] arrectos litore currus,
Inter lora, rotasq. uiros simul arma iacere,
Vina [o] simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextra: nunc ipsa uocat res: [p]
Hac [q] iter est: [r] tu, ne qua manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, & consule longe.
Haec ego uasta [s] dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, uocemq. premit, simul ense superbum

a Homerus Il.10. b Laus ab artifice Cretensi. Addit Gnosium, ad differentiam Lycaonis Pelasgi F. quem in lupum fabulae mutatũ tradunt. c Hoc uerbum in praeced. etiã intell. Ensẽ exsuit, et dat Euryalo. d quia sunt aliae galeae explorãtiũ. e Hom. Il. 10. & 22. f Genitiuus hic uenit ab eo, quod est Hi Primores, sicut hi proceres: quorum nominatiuus singularis non inuenitur, licet dicamus Primoris. Ser. g Ergo senes hic erant. h Quia non pertulerunt illa mandata Aeneae. Quae inutiliter iubentur, dicitur, uentus discerpere. Ser. i Alibi: Partem uolucres dispersit in auras. Catull. Quae nunc aerij discerpunt irrita uenti. K Hom. Il.112. l mortem illis allatura. m Nota ebrietatem Rutulorum. n Neglectae excubiae, & corrupta rei militaris disciplina, rem uerisimiliorem reddunt: Alioqui incredibile uideri poterat, duos adolescentes tantam stragẽ edere potuisse. o continens pro contento. p id est, occasio suadet. Sc. q Hom. Il.112. r id est, per hostium caedem, & audaciam nostram. S. s fusa humo corpora.

Rhamnetem

Rhamnetem[a] aggreditur:[b] qui forte tapetibus altis
Exstructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur,
Sed [c] non augurio potuit depellere pestem,[d]
Tres iuxta [e] famulos temere [f] inter tela iacentes,
Armigerumq.[g] Rhemi premit,[h] aurigãq. sub ipsis
Nactus equis, ferroq. secat pendentia colla.[i]
Tum caput [k] ipsi aufert domino, truncũq. relinquit
Sanguine singultantem atro,[l] tepefacta cruore
Terra, toriq. madent: necnon Tamyrũq., Lamũq.,
Et iuuenem Serranum, illa qui plurima [m] nocte
Luserat insignis facie, multoq. iacebat
Membra [n] deo [o] uictus: [p] felix, si protinus [q] illum
Aequasset nocti ludum, in lucemq. tulisset.[r]
Impastus ceu plena leo per ouilia turbans [s]
(Suadet enim uaesana fames) mãditq., trahitq.
Molle pecus, mutumq. metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali caedes: incensus [t] & ipse
Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebẽ,
Fadũque, Hebesumq. subit, Rhetũq.[u], Abarimq.[x],
Ignaros,[y] Rhetum [z] uigilantẽ, & cuncta uidentẽ;

a Rhamnetis erat rex, & augur.
b Ad eundem modum apud Hom. Il.10. dormiens interficitur Rhesus.
c Ho. Il 10
d id est, exitium, mortem, caedẽ, a Niso illi illatam.
e Enumerat cor poeta, quos Nisus, castra hostium ingressus, interfecit.
f passim, fortuitu, negligenter.

g Hom Il.6. h Al. Perimit, i. interficit, occidit. i equorum, expono, & non, aurigae, ut Pompon. Laet. K Hom. Il.13. l Hom. Il. 4.
m Plurimum, Qui lu. in plurimam usque noctem, i. maximam noctis partẽ.
n Hom. Il. 112.109.134. o uino, uel somno. S. p Al. uinctus.
q Vlterius pergendo, seu progrediẽdo. Vel, non intermittendo. r id est, si tota nocte lusisset. s Tmesis, pro, Perturbans ouilia. t exemplo Nisi.
u Maxima huius nominis ĩ diuersis libris est lectionis uarietas. Alij enim Rhoecũque; Alij, Rhoctũque; Al. Roethũque; Al. Retumque; Al. Rophetũque; Al. Letheũque Ego, quod nomẽ in hac diuersitate recipiẽdum sit, non statuo, ut tu lector diligẽtius cõsideres, & examines. x scr. 4. Habarimq.
y i. dormiẽtes. z Hunc alium esse a superiori existimo, cũ superiorẽ ignarum dicat, hunc uero uigilantem, & cuncta uidentem.

Sed magnum metuens se post cratera tegebat:[a]
Pectore in aduerso totum cui comminus ensem
Condidit[b] assurgenti, & multa morte[c] recepit.[d]
Purpureã uomit ille animã, & cũ sanguine mista
Vina refert moriens. hic furto feruidus instat:[e]
Iamq. ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos rite uidebat
Carpere[f] gramen equos: breuiter cũ talia Nisus,
(Sensit enim nimia caede, atq. cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Poenarũ exhaustũ[g] satis est. uia facta per hostes.
Multa uirum solido argento perfecta relinquunt.
Armaq., craterasq. simul, pulchrosq. tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quae mittit dona, hospitio cum iungeret[h] absens
Caedicus: ille suo moriens dat habere[i] nepoti:
Post mortem bello Rutuli, praedaq. potiti.
Haec rapit, atq. humeris nequidquã fortibus aptat.
Tum[k] galeam Messapi habilem,[l] cristisq. decorã[m]
Induit: excedunt[n] castris,[o] & tuta capessunt.
Interea praemissi equites ex urbe Latina,[p]

a Attende hic, quanta olim fuerit Craterũ magnitudo.
b scilicet, Euryalus.
c Cruore.
d Eduxit gladium cũ multo cruore. Alij leg. Purpureũ, de ense, qui multo cruore esset purpureus. S. et Don. Vel, Multa morte, cum multo morientis cruore.
e latenter enim saeuiebat, nocturno proelio. S. Alij exp. Prosequitur caedes furtiuas.
f Homer. Il. 61.
g ostendit eos auidos caedis fuisse.
h Fuit mos hospitalitatis apud maiores, ut hospites inuicem sibi munera darent: qui nũc est apud Turcas. Vel sic intelligamus, Caedicus dedit Remulo filio Tiburti, dona hospitalitatis. Rutuli, cũ superiori tempore expugnassent Tibur, potiti fuerunt tali munere: ideo Rhamnetis habebat, quia Rutulus erat. mihi placet, ut intelligamus Rhamnetẽ nepotẽ Remuli. P. Laet.
i Graeca phrasis est, pro, dat habenda.
K Homer. Il. 140.
l Aptam, & conuenientem. Sic, - humeris de more habilem suspenderat arcum.
m splendentem.
n Nisus, & Euryalus.
o Rutulorum.
p regis Latini.

Cetera

Cetèra dum legio[a] campis instructa moratur,
Ibant, & Turno regi responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro:[b]
Iamq. propinquabant castris, muroq. subibant,
Cum[c] procul hos laeuo flectentes limite cernunt,
Et galea Euryalum sublustri[d] noctis in umbra
Prodidit immemorem,[e] radijsq.[f] aduersa refulsit.
Haud temere est uisũ: cõclamat ab agmine Volscẽs:
State uiri: quae caussa uiae? qui ue estis in armis?
Quo ue[g] tenetis iter: nihil illi tendere[h] contra,
Sed celerare fugam in siluas, & fidere nocti.
Obijciunt equites sese ad diuortia[i] nota,
Hinc, atq. hinc; omnẽq. aditum[k] custode coronant.[l]
Silua fuit,[m] late dumis, atque ilice nigra
Horrida: quam densi complerant undiq. sentes:
Rara per occultos ducebat[n] semita calles:
Euryalum tenebrae ramorum, onerosaq. praeda
Impediunt, fallitq. timor regione uiarum.
Nisus aait: iamq. imprudens euaserat hostes,
Atque locos,[o] qui post Albae de nomine dicti
Albani: tum rex stabula alta Latinus habebat.
Vt stetit, & frustra absentem respexit amicum:
Euryale, infelix[p] qua te regione reliqui?

a propriè nã legio de peditibus, turma de equitibus dicitur.
b Equitum magistrum denotat: quae dignitas secunda erat a dictatura.
c Hom. Il. 110.
d Non penitus illustri, quod l.6. dicit, lunae sub luce maligna.
e quia non debuerat ferre galeam.
f Lunaribus.
g Homerus Il. 110.
h Nihil responderunt. Tendo contra sermonem tuum, id est, Tibi respondeo. Ser.
i semitas transuersas, quae sunt a latere uiae militaris.
K Ser. Abitum, mauult. Ideo enim siluam cinxerunt equites Rutuli, ne quis inde abiret, uel effugeret.
l cinguna.
m Descriptio siluae ab arborum generib.
n Al. lucebat.
o Sunt, qui hic, Lacus, legere malint, eo quod uel Dionysio teste, constat Albam inter excelsum montem, & magnum lacum fuisse exstructam. Lacus huius meminit Cic. lib. 1. de Diuin. & Val. Max. l. 1.
p ad se ipsum, non ad Euryalum.

Quaue [a] ſequar? rurſus perplexũ iter oẽ reuoluens
Fallacis ſiluae, ſimul & ueſtigia retro
Obſeruata legit, dumisq. ſilentibus errat:
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum.
Nec longum in media [b] tẽpus, cum clamor ad aures
Peruenit, ac uidet Euryalũ, quẽ iã manus omnis,
Fraude loci, [c] & noctis ſubito turbante tumultu
Oppreſſum, rapit, & conantem plurima fruſtra.
Quid faciat? [d] qua ui iuuenẽ, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat, & pulchrã properet per uulnera mortem?
Ocius adducto torquens hoſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, ſic uoce precatur:
Tu [e] dea, tu praeſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos,
Si qua tuis [f] umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis uenatibus auxi,
Suſpendi ue tholo, [g] aut ſacra ad faſtigia fixi:
Hunc ſine [h] me turbare globũ, [i] & rege tela per auras.
Dixerat: et toto connixus corpore ferrum
Conijcit. haſta uolans noctis diuerberat umbras, [k]
Et uenit aduerſi [l] in tergum Sulmonis, [m] ibiq.
Frangitur, ac fixo [n] tranſit praecordia ligno.

a Diuerſitas lectionis apud uet. Gramm. nõ omittenda. Don. & Vrban. ita legerunt, & diſtinxerũt: Quaue ſequar, rurſus perplexũ iter omne reuoluẽs, Fallaces Siluas, ſimul & ueſtigia retro Obſeruata legit. b inter auditum ſonũ, & uiſum Euryalum. c Sic modo dixit, Fallacem ſiluam. d Pathos ab addubitatione, quã Graeci ἀπόρησιν uocant. Vide Macrob. Sat. lib. 4. cap. 6. e Hom. in Il. 5o. f Ex paternorum, ſuorumq. meritorum fiducia ueluti debitam ſibi gratiã repoſcit. Sic Chryſes ad Apollinem Iliad. α. Εἴ ποτέ τοι &c. g Tholus pars illa ſub tecto eſt, in qua trabes coeunt, ubi ſuſpendebantur ſpolia & dona, quae ſacrificabantur dijs. h Hom. Il. 5. Eſt autẽ Petitio. i militum 300. K tenebras dubias. l Qui erat e regione, etſi non aduerſo pectore. Haſta porro ſic fracta eſt ipſo impetu, ut finderetur ita haſtile ſiſſum, & ipſa fiſſione acuminatum praecordia tranſit. Turn. m interemit Sulmonem. Tractum eſt hoc nomen ab opido in antiquo Latio, quod Sulmo dicitur. n obſcurum hunc eſſe locum, ait Ser.

Voluitur ille uomens calidum[a] de pectore flumen
Frigidus, & longis singultibus ilia pulsat.
Diuersi circumspiciunt.[b] hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat[c] ab aure,[d]
Dum trepidant. it hasta Tago per tempus utrumq.
Stridens, traiectoq. haesit tepefacta cerebro.
Saeuit atrox Volsens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec quo se ardens immittere possit.
Tu tamē interea[e] calido mihi sanguine poenas[f]
Persolues amborum, inquit: simul ense recluso
Ibat in Euryalūm. tunc uero exterritus, amens
Conclamat Nisus: nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem.
Me me:[g] adsum, qui feci: in me conuertite ferrū,
O Rutuli. mea fraus omnis: nihil iste, nec ausus,
Nec potuit: caelum hoc, & sidera conscia testor.
Tantum infelicem nimium[h] dilexit amicum:
Talia dicta dabat:[i] sed uiribus ensis adactus
Transadigit[k] costas, & candida pectora rupit.[l]
Voluitur[m] Euryalus leto; pulchrosq. per artus
It cruor; inq. humeros ceruix collapsa recumbit:
Purpureus ueluti cum flos succisus aratro
Languescit moriens: lasso ue[n] papauera collo
Demisere caput, pluuia cum forte grauantur.

a Lucr. l. 2. Sāguinis expirans calidum de pectore flumen. b Rutuli, admirati unde telum in Sulmonem per tenebras proficisceretur. c Al. Vibrabat. d Gestus iaculantis exprimitur. Nam manualia tela, aut ab aure, aut a latere iaciuntur. Ser. e donec ille inuenitur. f Ennius l. 1. Ann. mihi nam calido das sanguine poenas. f subaudi, occidite. g Ecphonesis, in pium amorem Nisi. h Nisus uidelicet, ut sua interpellatione & iudicio, ferrum libratum ab amico auerteret. i Rectius uidetur, Trans abijs, uel Transadijt, tū quia praecessit adactus, tū quia nō dicimus, Ensis adigit, sed adigitur. K Alij, Pectora candida rumpit. Dixit Pectora, & adiecit pathos, Cādida, itē Rumpit, non Rupit, energiae gratia. Probat hanc lectionem Donat. probant lib. uet. l Pathos ab attestatione rei uisae, & hypotyposi deficientis in ipso uulnere. m Homer. in Il. 8.

At Nisus ruit in medios, solumq. per omnes
Volscentẽ petit: in solo Volscente moratur.[a] (hinc
Quẽ circum glomerati hostes, hinc comminus, atq.
Proturbant:[b] instat non segnius, ac rotat[c] ensem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Cõdidit aduerso, & moriẽs animã[d] abstulit hosti.[e]
Tum super exanimem sese proiecit amicum
Confossus, placidaq.[f] ibi demum morte quieuit.[g]
Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt:
Nulla dies umquam memori uos eximet aeuo.
Dum domus Aeneae Capitoli immobile[h] saxum
Accolet; imperiumq. pater Romanus habebit.
Victores praeda Rutuli, spolijsq. potiti[i]
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, & primis una tot caede peremptis,
Serranoque, Numaque. ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesq. uiros, tepidumq. recenti
Caede locum,[k] & plenos spumãti[l] sanguine riuos.
Agnoscunt spolia inter se, galeamq. nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.
Et iam[m] prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens aurora cubile,
Iam Sole infuso, iam rebus luce retectis,

a cum illo solo congreditur, eũq. unum sternere conatur.
b Ser. 5. Perturbãt.
c Hypotiposis Nisi, hinc illinc perturbantis hostes ferro, & excipiẽtis Volscentem incautum.
d Homer. in Il. 64.
e Rutulo.
f quasi contentus, perẽpto hoste.
g Tum demum q. ibi m. pl. cum illum uidit a se peremptum.
h Per immobile saxum Capitolij, aut Tarpeiam ipsam rupem, intelligit; aut, ut Seruio placet, Terminũ Deum, qui solus ne ipsi quidem Ioui uoluit concedere.
i Non solum suis armis eõs exsuerunt, sed etiam illa praeda, quae Rutulis fuerat ante detracta.
K Sic lib. IIX. Semperq. recenti Caede tepebat humus.
l spumat enim sanguis, cum effunditur. & adhuc effundebatur: quia dixit: Seminecesq uiros. Ser.
m Hom. Il. XI. Est autem descriptio diei.

Turnus

Turnus[a] in arma uiros, armis circumdatus ipse,
Suscitat, aeratasq. acies: in proelia cogit
Quisq. suos; [b] uarijsq. acuunt rumoribus [c] iras.[d]
Quin ipsa arrectis (uisu mirabile) in hastis
Praefigunt capita,[e] & multo clamore sequuntur,
Euryali, & Nisi.
Aeneadae duri murorum in parte sinistra
Opposuere aciem; nam dextra cingitur amni)
Ingentesq. tenent fossas; & turribus altis
Stant maesti: simul ora uirum praefixa uidebant,
Nota nimis miseris, atroq. fluentia tabo.
Interea [f] pauidam uolitans pinnata per urbem
Nuncia fama ruit, matrisq. [g] allabitur aures
Euryali; ac subitus miserae calor ossa reliquit:
Excussi manibus radij: [h] reuolutaq. pensa.
Euolat infelix, & femineo ululatu,
Scissa comã, muros [i] amens, atque agmina cursu
Prima petit. non illa uirum, non illa pericli,
Telorũq. memor: caelum dehinc questibus implet.
Hunc[k] ego te, Euryale, adspicio? tu ne ille senectae
Sera meae requies? [l] potuisti linquere solam,
Crudelis? nec te[m] sub tanta pericula missum,
Affari extremum miserae data copia matri?
Heu, terra ignota, canibus data [n] praeda Latinis,

a Homer. Il. 10.

b Fabricius legit & distinguit hoc modo: Aeratasq. acies in proelia cogit: Quisq. suos, ut sit synthesis. Turnus adhortabatur milites, ad oppugnationem opidi sese pararent: duces eum secuti cohortes expediebãt, & quisque colligebat suos.

c Duos Romanos pulcherrimum facinus ausos, tantam stragem in castris nocte ea edidisse.

d ex Euryali, & Nisi audacia susceptas.

e Nisi, & Euryali.

f Homer. Il. 246.

g Euryali.

h Radius dicitur instrumentum illud, quo telae inneCtuntur.

i Homer. in Il. 70. 246.

K id est, talem Querella matris Euryali, amplificandi luctus caussa.

l Quem sperabam fore requiem.

m Homer. Il. 24.

n Fabr. placet, Date. ut in I I X. Decus addite diuis.

Alitibusq.[a] *iaces : nec te tua funera*[b] *mater*
Produxi, preßi ue oculos, aut uulnera laui
Veste tegens, tibi quam[c] *noctes festina, diesq.*
Vrgebam, & tela curas solabar aniles.
Quo sequar? aut quae nūc artus, auulsaq. mēbra,
Et funus[d] *lacerum tellus habet? hoc mihi de te,*
Nate, refers? hoc[e] *sum terraque, mariq. secuta?*
Figite me, si qua est pietas, in me omnia tela
Conijcite, o Rutuli, me primam absumite ferro.
Aut tu, magne pater,[f] *diuum miserere, tuoq.*
Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo;[g]
Quando aliter nequeo crudelem[h] *abrumpere uitā.*
Hoc fletu concussi animi, maestusq. per omnes
It gemitus : torpent[i] *infractae ad proelia uires.*
Illam[k] *incendentem*[l] *luctus Idaeus, & Actor,*[m]
Ilionei monitu, & multum lacrymantis Iuli,
Corripiunt,[n] *interq. manus sub tecta reponunt,*
At tuba[o] *terribilem sonitum procul aere canorum*
Increpuit : sequitur clamor, caelumq.[p] *remugit.*
Accelerant acta pariter testudine Volsci,
Et fossas implere parant, ac uellere uallum.
Quaerunt pars aditū, & scalis[q] *adscendere muros,*
Qua rara est acies,[r] *interlucetq.*[s] *corona*[t]
Non tam spissa uiris : telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Assueti[u] *longo muros defendere bello.*[x]
Saxa[y] *quoq. infesto uoluebant pondere, si qua*

a *Ho. Il. 3.* b *pro, Funerea. Nā funereae sūt, ad quas funus pertinet. Alij intelligūt, pro In funera, uel, Ad funera. Legitur, & Funere. Producere autem exp. ante aedes proponere mortuos ad exsequias. Hoc faciebāt funereae. Praeficae uero sequebantur. Funerarum quaestus parietibus cōtinebatur, Praeficarū clamor ad Libitinā, & in publico personabat.* c *ueste ex tela.*

d *cadauer.* e *funus tuum.* f *o Iuppiter.* g *fulmine Al Caelo.* h *miserabilē.* i *pigrescunt.* k *matrē Euryali.* l *Al. Accēdētē.* m *Auctor.* n *nō cum iniuria, sed cū celeritate.* o *Praeparatio ad oppugnationē, quā primū summatim graphice describit, atque inde particulatim eam enarrat.* p *Plane tragice.* q *Ho. Il. 136.* r *Troianorū.* s *parū lucet.* t *hominū.* u *Ho. Il. 206.* x *propter obsidionē Troianā.* y *Ho. Il. 131.*

Possent tectam aciem[a] *perrumpere: cũ tamen oẽs*
Ferre libet subter densa testudine[b] *casus.*
Nec iam sufficiunt. nã, qua globus imminet ingẽs,
Immanem Teucri molem uoluuntque, ruuntque:[c]
Quae Rutulus strauit late, armorumq. resoluit
Tegmina:[d] *nec curant caeco contendere Marte*
Amplius audaces Rutuli, sed pellere uallo
Missilibus certant.
Parte alia horrendus uisu quassabat[e] *Etruscam*
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Messapus equum domitor, Neptunia proles,[f]
Rescindit uallum, & scalas in moenia poscit.
Vos, o Calliope,[g] *precor, adspirate canenti,*
Quas ibi tum ferro strages, quae funera Turnus
Ediderit, quem quisq. uirum demiserit Orco:
Et mecum ingentes oras[h] *euoluite belli.*[i]
Et meministis enim diuae, & memorare potestis.
Turris erat uasto suspectu, & pontibus altis,
Opportuna[k] *loco: summis quam uiribus omnes*
Expugnare Itali, summaq. euertere opum ui
Certabant: Troes contra defendere saxis,
Perq. cauas densi tela intorquere fenestras.
Princeps[l] *ardentem coniecit lampada Turnus,*
Et flammam adfixit lateri: quae plurima uento
Corripuit tabulas, & postibus haesit adesis.[m]

a *Tectam aciẽ hic uocat, quã in seq. uer. Testudinem.* b *sub testudine Rutuli tolerabãt ictus.* c *Polysynaeton, Voluuntque, ruuntque: quod idẽ alibi propemodũ Graecorũ imitatione prouerbialiter extulit, Rapiuntque, ferũtque, ἄγουσι καὶ φέρουσι, agũtq. feruntque: pro eo quod est, hostili more populari, aut infestare. Terent. in Adelph. Ceteros ruerẽ, agerem, raperem, tunderẽ, prosternerem.* d *i. ipsam testudinẽ, quae armorũ erat cõnexio.* e *Vires, & magnitudinẽ Mezentij ex eo uult intelligi, quod solidã pinũ manu quatiebat.* f *Ab eo, quod equi originem habuerunt a Neptuno: et cũ Messapus esset domitor equorũ, uidebatur Neptunia proles.* g *Calliopẽ pro oĩb. Musis ĩuocat, quapropter ẽt pluralis numeri uerbũ ei adiunxit. Est aũt haec inuocatio sumpta ex Homeri Il. μ'.* h *extrema, uel principia: ut dixit Quinctil. Oras soluentib. bene precemur.* i *spatia magna belli explicate. ut Ennius l. 6. dixerat, Quis potis ingentes oras euoluere belli.* K *circa portas.* l *Primus.* m *Cõsumptus.*

Turbati trepidare intus, frustraq. malorum
Velle fugam. dum se glomerant, retroq. residunt
In partem, quae peste[a] caret; tum pondere turris
Procubuit subito, & caelum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole secuta,
Confixiq. suis telis, & pectora duro
Transfossi ligno ueniunt: uix unus[b] Helenor,
Et Lycus elapsi. quorum primaeuus Helenor,
Maeonio regi quem serua Lycimnia[c] furtim
Sustulerat,[d] uetitisq.[e] ad Troiam miserat armis,
Ense leuis nudo,[f] parmaq.[g] inglorius[h] alba.
Isque, ubi se Turni media inter millia uidit,
Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas,
Vt fera,[i] quae densa uenantum saepta corona
Contra tela furit, seseq. haud nescia morti
Inijcit, & saltu supra uenabula fertur;
Haud aliter iuuenis[k] medios moriturus in hostes,
Irruit,[l] &, qua tela uidet densissima, tendit.
At pedibus longe melior[m] Lycus, inter[n] & hostes
Inter & arma fuga muros tenet, altaq. certat
Prendere tecta[o] manu,[p] sociũq. attingere dextras.

a id est, incendio, ut lib. 5. - toto descẽdit corpore pestis.
b Pro, unus & alter, uidelicet Hel. & Lycus.
c Varia huius nominis est lectio. Alij n. legunt, Licinia; Alij, Licinia; Alij, Lacynia; Al. Lacinnia; Al. Lacymnia; Alij, Licinnia.
d educauerat. supra: Argolicum terrorẽ inter, Troiaeq. labores Sublatum.
e Quia serui olim capitis poena a militia arcebãtur. Auctor Mart. Digest. de re militari. Pompon. expon. Vetitis, propterea quod Tiro esset, & necdum bella tractare sciret.
f id est, stricto.
g parma, species scuti, leuis armaturae, qualis uelites erant, Latinum est uocabulum, sic dicta, teste Var. lib. 4. de ling. Latina, quod a medio in omnes partes par est. Haec lorea fuit, teste Suida, & rotunda, magnitudine tripedali. De hac sic loquitur Polybius: Parma, ob structuram & fortis est, & idoneã securitati habet magnitudinẽ; figura exsistẽs rotunda, & diametro tripedali. Nonius breue scutũ ait esse, quod ĩtelligẽdũ est respectu scuti a Polybio descripti.
h Ingl. quasi Tiro. Ser.
i Ho. Il. 129.
K s. Helenor.
l Ho. Il. 117.
m Ergo & Helenor bonus.
n id est, per.
o Al. Saxa.
p quia tunc alti non erant muri, sed ad impetum tantum repellendum.

Quem

Quem Turnus pariter cursu, teloq. secutus
Increpat his uictor: Nostras ne inuadere demens
Sperasti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte reuellit:
Qualis [a] ubi aut leporē, aut candēti corpore cycnū
Sustulit alta petens pedibus Iouis armiger [b] uncis,
Quaesitum [c] aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus. undiq. clamor
Tollitur. inuadunt, & fossas aggere complent.
Ardentes [d] taedas alij ad fastigia iactant. [e]
Ilioneus [f] saxo, atque ingenti fragmine montis
Lucetium portae subeuntem, ignesq. ferentem,
Emathiona Liger, Chorineum sternit Asylas;
Hic [g] iaculo bonus, hic longe fallente sagitta.
Ortygium Caeneus, uictorem Caenea Turnus,
Turnus [h] Ityn, [i] Cloniūque, Dioxippū, Promulūque,
Et Sagarim, [k] & summis stantē pro turribus [l] Idam:
Priuernū Capys. hūc primo leuis hasta Themillae [m]
Strinxerat: [n] ille manū, proiecto tegmine, demens [o]
Ad uulnus tulit: ergo alis allapsa sagitta,
Et laeuo infixa [p] est lateri manus, abditaq. intus
Spiramenta animae [q] letali uulnere rupit.
Stabat in egregijs Arcentis [r] filius armis,
Pictus acu [s] chlamydē, et ferrugine [t] clarus Ibera, [u]

a Hom. Il. 244.
b Aquila. Haec auis, quia fulmine non tangitur, fingitur a poetis armiger Iouis esse.
c Ho. Il. 5.
d Hom. Il. 46. & 132.
e saepe iaciunt.
f Hoc nomē cum sequētibus Graecum est, & Tyrrhenū. Graeca autem habent nomina Troiani, propter Euandrum: Nā ex Euādro, & Tyrrhenis auxilia erant.

g Emathio. h Anadyplosis. i Haec omnia sumpta ex antiquitate Phrygiae. K A fluuio Phrygiae Sangario. l pro defensione turrium. Aut, sic magnum, ut turrim putares. Ser m Themillas Troianus erat. n Leuiter uulnerarat. o qui tegmen, i. scutū, proiecerit. p Al. Affixa. q Periphrasis pulmonis. r Personae descriptio, a genere armorū, habitu, forma, & loco, in quo educatus fuerat. s Phrygio opere intertextā, quia ipse Phryx. t Ferrugineus color ferro ardenti, aut certe ferrugini similis est, qui & Hyacinthius ab hoc poeta appellatur: Ferrugineos hyacinthos. u Loquitur hic de Iberis, inter Albanos, & Colchos sitis: unde olim ī Hispanias uenere, qui amni Ibero, & ipsi Hispaniae, nomē fecerunt.

Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia [a] circum
Flumina; pinguis ubi, & placabilis ara Palici. [b]
Stridentem fundam, positis Mezentius armis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena,
Et media aduersi liquefacto [c] tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena. [d]
Tum primum bello celerem intendisse sagittam [e]
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces
Ascanius, fortemq. manu fudisse Numanum;
Cui Remulo cognomen erat, Turniq. minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is [f] primam ante aciem digna, atq. indigna relatu
Vociferans, tumidusq. nouo praecordia regno [g]
Ibat, & ingenti [h] sese clamore ferebat.
Non pudet obsidione iterum, ualloq. teneri,
Bis [i] capti Phryges, & morti praetendere muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt.
Qui deus Italiam, [k] quae uos dementia adegit? [l]
Non hic Atridae, nec fandi fictor Vlysses:
Durum a stirpe genus: natos ad flumina primum

a Simethos fluuius est Siciliae, circa Gatanen & Centuripas.
b Quis fuerit Deus Palicus, uel qui potius Palici, nam duo fuisse memorãtur, uide Macr. Sat. lib. 5. cap. 19. & Diod. Siculum lib. XI.
c quia plũbum iactum dissoluitur nimio rotatu, & aeris calore.
d Mezentius funda interemit filium Arcentis.
e Haec erat prima sagitta emissa ab Ascanio contra homines.
f Numanus.
g Acceperat enim in dotem a Turno particulam regni.
h Ingentem Ser. legit, id est, Non erat ingens, sed se esse ingentem clamitabat.
i Immo ter capta est Troia diuersis temporibus: primum, ab Herucle; deinde, ab Amazonibus; postremo, a Graecis, duce Agamemnone. Tzetzes in Lycoph.
K Subaudi, uobis promisit, aut simile quiddam.
l huc cursum nostrum uertere.

Desc-

Deserimus,[a] *saeuoq. gelu duramus*[b] *& undis:*[c]
Venatu inuigilant pueri, siluasq. fatigant.
Flectere ludus[d] *equos, & spicula tendere cornu.*
At patiens operum, paruoq. assueta iuuentus,
Aut rastris terrā domat,[e] *aut quatit opida bello.*
Omne aeuum ferro teritur,[f] *uersaq. iuuencum*
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
Debilitat uires animi, mutatq. uigorem:
Caniciem galea premimus; semperq. recentes
Conuectare iuuat praedas, & uiuere rapto.
Vobis picta croco,[g] *& fulgenti murice*[h] *uestis,*
Desidiae cordi: iuuat indulgere choreis:
Et tunicae manicas,[i] *& habēt redimicula mitrae.*

a *E consuetudine Germanorū traxit, qui aquae Rheni arbitrio explorabāt partus, esset ne legitimus, an nothus. Turn.* b *Hoc de Spartanorū moribus tractum uidetur, qui pueritiam suā, (ut auctor est Seneca lib. 1. suasoriarum) ad futurae militiae patientiam Eurota flumine indurabant. Vide Coel ant. lect. lib. 18. c. 1. Galenus alicubi praecipit, infantes sale aspersos fascijs inuoluendos; hoc est, ut Auicenna docet, ut perluantur aqua, in qua colliquatum sit sal, ut ita commode cutis et umbilicus occallere incipiant, ore ac naribus intactis. Improbat autem Galenus infantes frigida lauare. Vide Aetium Tetr. 1. Serm. 4. cap. 3. & Oribasiū Synopseos lib. 2. cap. 43. & ad Eunap. lib. 2. cap. 21.* c *pro, gelidis undis.* d *aliorum labor, nostrae pueritiae ludus est.* e *Cato ait, Maiores nostri uirum bonum cum laudabant, ita laudabant, bonum agricolam bonumq. colonum: amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur. Optimos etiam milites ex agricultura accipiebant.* f *Semper in manib. tela militaria gerimus, etiam cum terrā subigimus. Nam hasta pro boum stimulo utimur. Turn.*

g *crocoton uestem dicit delicatam, fimbriatam, ac rotundam, qua potissimum mulieres utebantur.*

h *purpura.* i *Tunicae χειροδοτοὶ, hoc est, manicatae, siue (ut Plautus loquitur) manuleatae, primum apud priscos Latinos, ac deinde etiam Romae incorruptis adhuc moribus, probrosae habebantur, feminasq. potius quam uiros decere putabantur. Vide Gell. l. 7. c. 12.*

K *Mitra mulierum fuit: unde Mitella. Tale tegmen capitis apud Lydos etiam in usu fuit.*

O uere[a] Phrygiae,[b] (neq. enim Phryges) ite per alta
Dindyma,[c] ubi assuetis biforem[d] dat tibia cãtum.
Tympana uos, buxusq. uocat Berecynthia[e] matris
Idaeae: sinite arma uiris,[f] & cedite ferro.
Talia iactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Ascanius; neruoq. obuersus equino
Contendit telum; diuersaq. brachia ducens,
Constitit ante Iouem, supplex per uota precatus:
Iuppiter omnipotens, audacibus annue coeptis.
Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,[g]
Et statuam[h] ante aras aurata fronte iuuencum
Candentẽ,[i] pariterq. caput cũ matre ferentem,[k]
Iam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
Audijt, & caeli genitor de parte serena
Intonuit laeuum.[l] sonat una letifer[m] arcus:
Effugit horrendum stridens elapsa sagitta,
Perq. caput Remuli uenit, & caua tempora ferro
Traijcit. I, uerbis uirtutem illude superbis.[n]
Bis capti Phryges[o] haec Rutulis respõsa remittũt,
Haec tantũ[p] Ascanius. Teucri clamore sequuntur,

a Homer. Il. 18. b Appellat eos mulieres. c Dindymon mons Cyzici est, sacer Matri deũ, quod gemina ubera fundere uideatur. d sinistram dicit, quae duo foramina, ut dextra unũ, habebat. Hanc tibiam sacris Cybeles tribuunt, quod orgyastica fuerit, hoc est, concitatrix, & inflãtis os, uultumq. deformarit. Qua de caussa fabulantur eam a Pallade abiectam, quã ipsa repererat, deprehensa deformitate oris. Tibiarũ apud ueteres plures fuisse species constat: interq. eas una fuit, quae a Libybus Plagialos dicebatur, ex loto. Elymos ex buxo fuit, inuenta a Phrygibus: quã poeta hic innuit, cum dicit, Buxusq. uocat Berecynthia. Inuenere etiã Phryges lugubrem tibiam, qua Cares simul coepere uti. Hort. e a monte Berecyntho. f Vos, qui mulieres estis, relinquite nobis, qui uiri sumus, arma. g spolia Numani Remuli. h Homer. in Il. 109. i candidum, nitidum, ac praepinguem. K aequalem matri, nondum patri. S. l Laeua tonitrua felicia putantur, quod, quae nobis sinistra sunt, ea superis dextra esse creduntur. m Carp. Fatifer, id est, ferens mortẽ. n Versus leoninus. o Hostilis insultatio, quam σαρκασμὸν uocant Graeci. p Subaudi, & dixit, & fecit: sic alibi; Nec plura. Sub. dixit.

Lae-

Laetitiaeq. fremunt, animosq ad sidera tollunt.
Aetheria tum forte plaga crinitus[a] Apollo
Desuper Ausonias acies, urbemq. uidebat
Nube sedens, atq. his uictorem affatur Iulum:
Macte[b] noua uirtute puer, sic[c] itur ad astra,
Dijs genite,[d] & geniture deos. iure omnia bella
Gente sub Assaraci[e] fato uentura resident:
Nec te Troia capit.[f] Simul haec effatus, ab alto
Aethere se mittit, spirantes[g] dimouet auras,
Ascaniumq. petit. forma[h] tum uertitur[i] oris
Antiquum in Buten. hic Dardanio[k] Anchisae
Armiger ante fuit, fidusq. ad limina custos.
Tum comitem Ascanio pater addidit. ibat Apollo
Omnia lõgaeuo similis, uocemque, coloremque,
Et crines albos,[l] & saeua[m] sonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iulum:
Sit satis Aeneide[n] telis impune Numanum
Oppetijsse tuis. primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus[n] non inuidet armis.

a Apollo a Poetis crinitus fingitur, propter solis radios, qui quandã capillorum speciem uidentur referre.
b Mactus, quasi magis auctus: uocabulũ tractum a sacris: cum.n. uino spargebantur cornua uictimae, dicebãt; Magis auctus est taurus.
c cum uirtute.

d ob Venerẽ. Geniture autem, ob Iulium Caesarem, & Augustũ. e Assaracus pater Capyos fuit, patris Anchisae. f Ex Phil. dicto ad Alex. μακεδονία σε οὐ χωρεῖ. At Ser. exp. Maioris es meriti, quam ciuitas, in qua nunc es. g uitales, quibus uiuimus. h Homer. in Il. 185. i Apollo se in Buten mutauit. K Il. 99. l Ser 5. sanos. m strepitu terribilia. S. n In quibusdam codicibus legitur, Aeneade, abiecta ex secunda syllaba uocali subiunctiua: quemadmodum lib. 1. Defessi Aeneadae. Plurima tamen exemplaria habent Aeneide: quod aut per syncopam dictũ est, abiecta, a, littera: aut (ut Seruius putauit) a nominatiuo Aeneas, sicut Theseides, a Theseus. Priscianus quoque auctor est, Virgilium sua auctoritate Aeneidem dixisse, cum ars exigat Aeneadem.
o Simil. armis, non peritia, sed genere uictoriae. Pari gloria. quia, ut Apollo puer occiso Pythone ultus est matris iniuriam, sic Asc. occiso Num. iniurias Troian. defendit. Ser.

Cetera parce puer bello. Sic orsus[a] Apollo,
Mortales medio adspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
Agnouere[b] deum proceres, diuinaq. tela
Dardanidae, pharetramq.[c] fuga sensere sonantem.
Ergo auidum pugnae dictis, ac numine Phoebi
Ascanium prohibent: ipsi in certamine rursus
Succedunt, animasq.[d] in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acres arcus,[e] amentaq. torquent.[f]
Sternitur omne solum telis. tum scuta, cauaeque
Dant sonitum flictu[g] galeae: pugna aspera surgit.
Quantus[h] ab occasu ueniens pluuialibus Haedis[i]
Verberat imber humũ: quã multa grandine nimbi
In uada praecipitãt, cũ Iuppiter[k] horridus austris
Torquet aquosã hiemẽ, et caelo caua nubila rũpit.
Pandarus,[l] & Bitias, Idaeo Alcanore creti,
Quos Iouis eduxit luco siluestris Hiera,[m]
Abietibus iuuenes patrijs[n] & montibus aequos,[o]
Portam,[p] quae ducis imperio commissa,[q] recludũt
Freti armis, ultroq. inuitant moenibus hostem.

a Homer. in Il 10. b Homer. Il. 13. c Homer. Iliad. α. d id est, uitam. e Ipsi acres intẽdunt arcus. f Tela amentis torquent. g Afflictu, ictu. Ser. h Homer. in Il. 104. i Haedi duae stellae sũt, in manu Heniochi, siue aurigae, quartae & quintae magnitudinis. Germ. Caesar in Aratum: At manus haedos Ostendit nautis inimicum sidus in undis. A Graecis ἔριφοι dicuntur. Quoniam autem occidẽ e 4. nonas Octob. Heniocho matutino, Caesaris corona incipit oriri, Haedi uesperi 8. Idus Octob. occidunt. Turbidũ sidus & uehemens suo exortu ut Succulae, Orion, Arcturus, & librae occasus. Tantus telorum imber est exortus. K aer, ut alibi; itemq. Hor. Sub Ioue frigido. l Totus hic locus de Pandaro & Bitia portas aperientibus sumptus est, ex lib 15. Ennij. Vide Macrob. Sat. l. 6. cap 2. m Sic in omnibus, quos uidere licuit, scriptis, inueni. Verum Turn. legendum suspicatur Hyaena. n Idaeis. o i. pares, uel, aequandos montibus & abietibus. p Homer. in Il 113. q Quae imp. abeuntis Aen. commissa ei fuerat. uel potius, quae imp. Aen. fuerat comm. Pand. & Bitiae. uide Ser.

Ipsi intus dextra, ac laeua pro turribus adstant
Armati ferro, & cristis capita alta corusci:
Quales aeriae Liquetia[a] flumina circum,
Siue Padi ripis, Athesim[b] seu propter amoenum,
Consurgunt geminae quercus,[c] intonsaq. caelo
Attollunt capita, & sublimi uertice mutant:[d]
Irrumpunt, aditus Rutuli ut uidere patentes.
Cōtinuo Quercēs, & pulcher Aquicolus armis,
Et praeceps animi Tmarus, et Mauortius Haemo[e]
Agminibus totis aut uersi terga dedere,[f]
Aut ipso portae posuere in limine uitam.
Tum magis increscunt animis discordibus[g] irae:[h]
Et iam collecti Troes glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longius audent.
Ductori Turno diuersa in parte furenti,
Turbantiq. uiros, perfertur nuncius,[i] hostem
Feruere[k] caede noua, & portas praebere patentes.
Deserit inceptum, atque immani concitus ira
Dardaniam[l] ruit ad portam, fratresq. superbos:
Et primū Antiphatē, (is enim se primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,[m]
Coniecto sternit iaculo: uolat Itala cornus[n]
Aera per tenerum,[o] stomachoq. infixa sub altum

a Liquetus fluuius, est Venetae ditionis, post Taruisinū agrum, & oritur in mōtibus Opiterginis.

b Athesis fluuius funditur ex alpibus Tridētinis, & per Veronam labitur.

c Comparatio Homerica ex Iliad. μ´ ubi Polypoetes, & Leoteus portarū defensores similiter quercubus comparantur.

d quercus.

e Tmarus, & Haemō, uirorum nomina a montium nominibus efficta. Ipsum praeterea epitheton Mauortius ad Haemum Thraciae montem respicit, in quo Martis domicilium poetae collocarunt.

f Significat eos primo fugatos esse, & inde caesos.

g hostilibus. h Troianorum.

i nunciatur Turno caedes suorum.

K Enallage coniugationis. l Ita dictam, a Dardania porta deletae Troiae. m id est, nobilis. n id est, telum de Itala cornu. S.

o Al. Tenuem.

Pectus abit reddit ſpecus atri uulneris[a] *undam*
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tũ Meropẽ, atq. Erymantha manu, [b] *tũ ſternit Aphidnum:*
Tũ Bitiã ardẽtẽ oculis, aĩsq. frementẽ,
Non iaculo: [c] *(neq. enim iaculo uitã ille dediſſet:)*
Sed magnum ſtridens contorta Phalarica[d] *uenit,*
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquama[e] *lorica fidelis, & auro*
Suſtinuit. collapſa ruunt immania membra.
Dat[f] *tellus gemitũ, et clypeũ*[g] *ſuper*[h] *intonat ingẽs.*
Qualis in Euboico Baiarum[i] *litore quondam*
Saxea pila cadit: magnis quam molibus ante
Constructam iaciunt ponto:[k] *ſic illa ruinam*
Prona trahit, penitusq. uadis illiſa recumbit:
Miſcent ſe maria, & nigrae attolluntur arenae.
Tum ſonitu Prochyta[l] *alta tremit, durũq.*[m] *cubile*
Inarime[n] *Iouis*[o] *imperijs impoſta Typhoeo.*

a *Alij, Sanguinis. Ser. tamẽ agnoſcit Vulneris; ut depend eat a nominatiuo Specus, ſitque exaggeratio poetica.*
b *i. Gladio comminus ferit: cũ Antiphatẽ occidiſſet iaculo.*
c *ſ. ſternit.*
d *Phalarica quod genus teli ſit, uide Vegetium de re militari lib. 4. cap. 8.* e *Laminas intelligit aereas, quibus compacta eſt lorica.* f *Hom. in Il. 48.* g *Clypeum neut. gen. extulit: ut ſit ſenſus, ingens Clypeũ ſuper eum inſonat.* h *Sic alij, Sonitum ſuper arma dedere. Probatur autẽ haec ſententia a Nonio, & optime cum illo Homerico conuenit:* ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ. *Item:* ἀμφὶ δέ οἱ βράχε τεύχεα ποικίλα χαλκῷ. i *Vrbs prope Cumas, a ſocio Vlyſſis Baio.* k *Ser. quidã, inter quos & Carp. legunt, Ponto iaciunt.* l *Prochyta, auulſa Pithacuſis eſt, inſula ante Miſenũ promontorium in Baiano mari; ita dicta a ſono, quod fuerit inde profuſa:* πρόχυ *enim profundo ſignificat. Quidam exiſtimant ſic dictum, a nutrice Aeneae, eiuſdem nominis.*
m *mortiferum.* n *Inarima, inſula eſt, quae ab ſtatione nauium Aeneae etiam appellata eſt Aenaria, & Pithacuſa etiam a dolijs. Eam inſulam Eretrienſes & Chalcidenſes habitarunt. Flammas aliquando uomit: unde nata fabula, ſub ea ſepultum eſſe Typhoeum gigantem, cui nomen inditum eſt a uerbo* τύφεσθαι, *id eſt, exhalare fumum. Totus ille tractus cauernoſus eſt, & uentos facile concipit, qui luctantes, aut terrae motum faciunt, aut ignem emittunt.* o *Hom. Il. β'. & ś.*

Hic Mars[a] armipotens animum, uiresq. Latinis
Addidit, & stimulos acres sub pectore uertit;
Immisitq. fugam Teucris,[b] atrumq.[c] timorem.
Vndiq. conueniunt;[d] quoniã data copia pugnae:
Bellatorq. animo deus[e] incidit.
Pandarus, ut fuso germanum[f] corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam ui multa[g] conuerso cardine torquet.[h]
Obnixus[i] latis humeris, multosq. suorum
Moenibus exclusos duro in certamine linquit:[k]
Ast alios[l] secum includit,[m] recipitq. ruentes,
Demens, qui rutulũ in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroq. incluserit urbi,
Immanem ueluti pecora inter inertia tigrim:[n]
Continuo noua lux oculis offulsit;[o] & arma
Horrendum sonuere: tremunt in uertice cristae
Sanguineae, clypeoq. micantia fulgura mittit:[p]
Agnoscunt faciem inuisam, atq. immania mẽbra
Turbati subito Aeneadae. tum Pandarus ingens
Emicat; & mortis fraternae feruidus ira,

a Transitio ad pulcherrimũ facinus Turni, qui intra muros conclusus fortissime cum hostibus dimicauit.

b Hac ueloti pro oeconomia sequentẽ narrationem uerisimilẽ reddere conatur. Nam sine manifesto numinis auxilio, prorsus incredibile uideri poterat, Turnũ hostium castris inclusum, incolumem euasisse.

c Atrum per Metalepsin dicit, turpem, molestum, odiosum, quod atra, inauspicata & funesta et iniucunda erãt. Turn.

d Itali scilicet, quibus Mars animos addidit. e Mars. f Bitiam.

g Carp. & quidam alij, legunt, Magna.

h Claudit. i Conatus. K sine spe euadendi, S.

l Rutulos, inter quos erat & Turnus.

m Pandarus clausa porta suos reliquit in medijs hostibus, & hostes cum Turno inclusit moenibus.

n Turnum Martis stimulis concitatum (Tigri) Troianos timore perculsos Pecori comparat.

o Alij, Effulsit: quomodo & Carp. habet.

p Turnus.

Effatur. Non haec [a] dotalis [b] regia Amatae, [c]
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica uides: nulla hinc exire potestas.
Olli subridens [d] sedato corpore Turnus:
Incipe, [e] si qua animo uirtus, & consere dextram:
Hic etiam inuentum Priamo narrabis [f] Achillem.
Dixerat: ille [g] rudem nodis, [h] & cortice crudo [i]
Intorquet summis adnixus uiribus hastam.
Excepere aurae uulnus: Saturnia Iuno
Detorsit ueniens; portaeq. infigitur hasta.
At non hoc [m] telum, mea quod ui dextera uersat,
Effugies: neq. enim is [n] teli, nec uulneris auctor. [o]
Sic ait, & sublatum alte consurgit in ensem,
Et mediam [p] ferro gemina inter tempora frontem
Diuidit, impubesq. immani uulnere malas.
Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus, [q] atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens, atq. illi partibus aequis. [r]
Huc caput, [s] atq. illuc humero ex utroq. pependit.
Diffugiunt [t] uersi trepida formidine Troes:
Et, [u] si continuo uictorem ea cura subisset,
Rumpere claustra manu sociosq. [x] immittere portis;
Vltimus ille dies bello, gentiq. fuisset:
Sed furor ardentem, caedisq. insana cupido

a Loquitur Pandarus. b tibi data per dotē. Ostendere uult se non per imprudentiā Turnum inclusisse, sed illum per temeritatem sibi minime profuturā castra penetrasse. Ser. c reginae, uxoris scilicet Latini. Porro Amatae nomen priscū est. eo enim appellari cōsueuerunt omnes Vestales: quod ita fuisset dicta, quam primam Numa rapuit. Raptae statim hoc nomen imponebatur. d confidentia uirtutis. e Loquitur Turnus. f caesus mea dextera apud inferos. hoc est, morieris. Se alterum facit Achillem. g Pandarus. h impolitam, & per hoc nodosam. i Viridi, Ser. Duro, Pompon. Sab. K Hom. Il. 35. 227. l Hom. Il 48. m Turnus loquitur Pandaro, dicens: Non effugies hoc telum, ut ego effugi tuum. n Alij, Es; Alij, Est. o ductor. p Hom. Il. δ. & ϖ. q Pathos a modo; de quo Macr. Sat. l. 4 c. 3. ubi hunc locum citat. r Diuisum fuit aequali parte caput Pādari. s Ho. Il. π. t Ho. Il. δ. u Ho. Il. θ. x Rutulos.

Egit

Egit in aduersos.[a]
Principio Palarim,[b] & succiso poplite Gygen
Excipit[c] hinc[d] raptas fugientibus[e] ingerit hastas
In tergum: (Iuno uires, animumq. ministrat)
Addit Halyn comitẽ & cõfixum Phegea[f] parma;
Ignaros deinde in muris, Martemq. cientes,
Alcãdrumq.,[g] Haliũq., Noemonaq., Prytanimq.;
Lyncea[h] tenentem contra, sociosq. uocatem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat. huic uno deiectum comminus ictu
Cum galea longe iacuit caput. inde ferarum
Vastatorem Amycum,[k] quo non felicior[l] alter,
Vngere[m] tela manu, ferrumq. armare[n] ueneno:
Et Clitium[o] Aeoliden, & amicum Cretea[p] Musis
Cretea Musarum comitem, cui carmina semper,
Et cytharae cordi, numerosq. intendere neruis:[q]
Semper equos, atq. arma uirum, pugnasq. canebat.
Tandem ductores, audita caede suorum,
Conueniunt Teucri, Mnestheus, acerq. Serestus;
Palantesq. uident socios, hostemq. receptum.[r]
Et[s] Mnestheus, Quo deinde fugã, quo tẽditis, ĩquit?

a Eos, qui ante eum ex aduerso ei erãt, etsi tergum auerterant, et fugerãt. Turn. b Enumerat aliquot, qui in pugna Turni manu ceciderĩt. Sunt autem haec nomina partim Sicula, partim Asiatica, ex antiquitatibus, uel sumpta, uel conficta. Nominum uero haec cõgeries ad ornatũ magis, quã ad narrationẽ pertinet, & fere tota ex Il. ε. sumpta est. c Excipit, & succidit poplitẽ. Nam ante fuit, ut eum circumueniret insidijs. Ser. d Hom. Il. ν. e Deinde raptas de hostibus cadaueribus. f φηγεὺς, à φάγω. g Homeri uersus ex Il. ε. tantum commutatis interiectionib. h Allusum ad Lynceum illum oculatum, qui hyperbolen prouerbialẽ fecit, Lynceo perspicacior. Hort. i Hom. Il. σ. & υ. K Nõ obscure ad Amyci Bebrycum regis mores, & ingenium allusit, qui, hostes in caestuum certamẽ prouocare solitus, postea a Polluce pugile ex prouocatiõe ĩterfectus fuit. l i. peritior. m Ho. Odys. α. n Translatio in eodem uerbo duplicata. Nã & ueneno armare, & Ferrum armare, sine metaphora non dicimus. Vide Quinctil. l. 8. c. 6. o Clitius quidã Euryti filius, frater Iphyti. p Poetã Lyricum. Ser. Quidã scribunt Crethea. Alij, Crathea. q rhythmos facere intentione neruorum, i. Qui secundum chordas uerba componebat. Ser. r intra moenia. s Homer. Il. 36.

Quos

Quos alios [a] *muros, quae iā ultra moenia habetis?*
Vnus homo, [b] *& uestris o ciues undiq. saeptus*
Aggeribus, tantas strages impune per urbem
Ediderit? iuuenem primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriae, ueterumq. deorum, [c]
Et magni Aeneae segnes miseretque, pudetque?
Talibus [d] *accensi firmantur, & agmine denso*
Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluuium petere, ac partem quae cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum; ceu [e] *saeuum turba leonem*
Cum telis premit infensis: at territus ille
Asper, acerba tuens retro redit, & neque terga
Ira dare, aut uirtus patitur; nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens potis est per tela, uirosque.
Haud [f] *aliter retro dubius uestigia Turnus*
Improperata refert, [g] *& mens exaestuat ira.*
Quin [h] *etiam bis tum medios inuaserat hostes:*
Bis conuersa [i] *fuga per muros agmina uertit.*
Sed manus e castris [k] *propere coit omnis in unum:*
Nec contra [l] *uires* [m] *audet Saturnia Iuno*

a *Locus sumptus ex Il. ό. ubi simili oratione Graecos, ad defensionē nauiū, adhortatur Aiax Telamonius. Quod et annotauit Macr. Sat. lib. 5. cap. 9.*
b Hom. Il. 58. *A turpi, quod multi ab uno in fugam uerterentur.*
c *penates intelligit.*
d Homer. Il. 65.
e *Aptissima cōparatio, qua Turnum leoni confert, qui neque omnium tela solus sustinere, neq. prae animi generositate fugam potest arripere.* f *Haud aliter Turnus retrocedēs, petebat fluuium, ac solet leo, pressus multitudine, nec terga praebere, propter irā, uel pudorē; nec posse, licet cupiat in uenantes impetum facere. Ser.* g *paullatim decedebat.* h Hom. Il. 124. i *scr. lib. 5. item Carpensis, legunt, Confusa.*
K *ex urbe.* l *Minas Iouis artificiose subticuit, quas tamen Hom. expressit. Locum hunc primum Ennius ex Iliad. ό. mutuatum, in librum suum transtulit; unde cum Virg. accuratius expolitum in hunc locum transumpsit. Vide Macr. l. 6. c. 3.*
m *Troianorum.*

Sufficere: [a] aeream [b] caelo nam Iuppiter Irim
Demisit, germanae [c] haud mollia [d] iussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
Ergo [e] nec clypeo iuuenis subsistere [f] tantum,
Nec dextra ualet: iniectis [g] sic undique telis
Obruitur: strepit assiduo caua tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida aera fatiscunt,
Discussaeq. iubae capiti: nec sufficit umbo
Ictibus: ingeminant hastis & Troes, & ipse
Fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
Liquitur, & piceum [h] (nec respirare potestas)
Flumen agit: fessos quatit aeger anhelitus artus.
Tum demum praeceps [i] saltu sese omnibus armis
In fluuium dedit. ille [k] suo cum gurgite flauo [l]
Accepit uenientem, [m] ac mollibus extulit [n] undis,
Et laetum ad socios, [o] abluta caede, [p] remisit.

a Elegans cum primis uerbum in hac significatione, pro Subministrare; contra Iouem, cuius maior est potētia, ac numen maius. b quod in aere uersicolor sit, Soli semper apposita. c Iunoni sorori, et cōiugi. d Superba. e Hom. Il. π'. & Ennius Annal. l. 15. f resistere. g Obiectis, est apud Macr. h nigrū, et ex eo multum. Multus n. humor nigricat, qui paucus pellucet, et limpidus est, Turn. i Sub Turni persona pulcherrimum Caesaris dictatoris facinus celebrat, qui bello Alexandrino ab hostibus cinctus, armatus de ponte in subiectum mare desiluit, ac ducentis passibus ad proximam nauem adnauit, laeua manu sublata, qua libellos habuit, ne madidi corrumperentur, mordicus paludamentum trahens, ne hostis spolio potiretur. K Tiberis. l eo colore aqua Tiberis est.
m Quod necessitatis erat, religioni adscripsit.
n extra tulit. Quaeritur hic, quare fauerit ei Tibris, cum pro Aenea esset: quod ita soluitur, ut seruaret eum, ad maiorem Aeneae laudem. Pomp. Sab. o Quidam hic, inter quos & Virg. Carpens. legunt pro, Ad socios, Socijs.
p Quia, caede contaminati, aqua se abluere solebant.

AENEIDOS
LIB. X

ARGVMENTVM

Iuppiter, conuocato deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur. ibi Venus, de Troianorum periculo, insatiabiliq. Iunonis odio cõqueritur: aliquamq. tandem tot calamitatum requiem petit. Iuno contra malorum omniũ caussam in Troianos, ueluti primos belli auctores, atq. adeo in Venerẽ ipsam reijcit. Frustra itaq. tentata reconciliatione, Iuppiter, ubi nullum uidet esse cõtentionũ finẽ, ne aut uxorẽ, aut filiã laederet, se neutrarũ partiũ studia secuturũ pronunciat, sed pro sua aequitate om. fatis esse permittendũ. Interim Rutuli totis uirib. ad oppugnationem redeunt: Troiani minore animo obsessi se ad defensionem parant. Dum haec in Latio gerũtur, Aeneas, reb. in Etruria ex animi sentẽtia cõfectis, multorũq. sibi populorũ auxiliis adiunctis, 30. nauiũ classe ad suos reuehitur. Ibi nymphas paullo ante in eã formã ex nauib. suis trãsformatas, obuias habet: ex his, & de classis amissione, & de suorũ periculo certior redditur. Inde in hostiũ usq. cõspectũ prouectus, copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistunt, occurrentesq. aditus, terra hostẽ prohibere conantur. Magno utrimq. detrimẽto pugnatur. Ibi Pallas, magna prius edita hostiũ strage, tandẽ a Turno occiditur. cuius rei dolore percitus Aeneas, magnos Rutulorũ aceruos amico inferias mittit. Ascanius quoque, eruptione facta, suas cũ patre copias cõiungit. Quibus rebus permota Iuno, & pro Turno solicita, impetrata a Ioue uenia, praesenti eũ periculo eripit. obiecta illi falsa Aeneae imagine: quã dum in nauim quandam fugiẽtem insequitur, uinculis a Iunone ruptis, ui tempestatis ad litora Ardeae proxima deuehitur. Interim Mezẽtius Iouis monitu pugnae succedens, magnũ tã Troianorũ, quã Etruscorũ numerum prosternit: donec ab Aenea hastae ictu uulneratus, & a Lauso filio protectus, aegre se ad obligandũ uulnus ex acie recipit. ibi Lausus quoque, dũ patrẽ ulcisci conatur, ab Aenea interficitur. eius rei nuncio accepto, Mezentius, conscenso equo, in proeliũ redit: ubi dum filij mortem uindicare parat, eadem, qua filius, dextra concidit.

ALIVD

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI IVRISCONSVLTI

CONCILIVM diuis hoĩum de reb' habetur.
Interea Rutuli portis circũ omnibus instãt.
Aduenit Aeneas multis cum millibus heros.
Mars uocat, & totis in pugnam uiribus itur.
Interimit Pallanta potens in proelia Turnus:
Caedunturq. duces: cadit & sine nomine uulgus.
Subtrahitur pugnae [a] Iunonis numine Turnus.
Aeneas perstat Mezenti [b] caede piata.
Et Lausum inuicta perimit per uulnera dextra.
Mox ultor [c] nati Mezentius occidit [d] ipse.

a Pugna, legunt alij.
b scrip. 4. Mezentij.
c Al. Victor.
d Al. Attulit.

ALIVD. INCERTI

Placat & uxorem dictis & iurgia natae
Iuppiter. Auxilijs instructus Troius heros
Aduenit: occurrunt Rutuli, atq. in litore [e] pugnãt.
Occidit a Turno Pallas, uictorq. superbus
Aeneae eripitur. Mezentius interit acer.

e Alij, ad litora.

ALIVD. MONOSTICHON OVIDII. NASONIS

Exponit Decimus Tuscorum in litore pugnas.

ALIVD

Occidit Aeneae Decimo Mezentius ira.

ALIVD

Mezenti interitus canitur: post funera Lausi.

Principio libri decimi refertur deorum consilium, de rebus utriusque gentis, & belli ratione. Inde redit ad narrationem pugnae, quae uario inde Marte dirempta fuit.

ANDITVR [a] interea [b] domus omnipotētis [c] Olympi: [d]
Consiliumq. uocat diuum pater, atque hominum rex
Sideream in sedem: [e] terras unde arduus omnes,
Castraq. [f] Dardanidū adspectat, populosq. Latinos.
Considunt tectis bipatentibus: [g] incipit ipse:
Caelicolae magni, [h] quia [i] nam sententia uobis
Versa retro? tantumq. animis certatis iniquis? [k]
Abnueram [l] bello Italiam concurrere Teucris.
Quae contra uetitū discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi, ferrumq. lacessere suasit?
Adueniet [m] iustum pugnae (ne accersite) tempus:

a Totus hic uersus ex Naeuio, solo epitheto, Altitonantis, in Omnipotentis; uel, ut alij legunt, Omnipatentis, immutato, desumptus est. Alij tamē hic malunt legere, Domus omnipotentis Olympia. Sed ea lectio testimonio Fabij confutatur lib. 9. c. 14. qui in hoc uersu quinque tantum dactylos agnoscit. Videtur autem conuersus esse ex Homeri locis Il. θ'. & δ'. & υ'. Est temporis matutini descriptio, quo caelum, & terra aurora coepit illustrari. b dum ista uario habitu geruntur in Italia. Etenim oriente Sole caelum uidetur aperiri, sicut occidente claudi.
c omnia complectentis, omnibusq. potentis, ut sit a potior. T. d Scribit Appul. Minuc. & Iouem Olympum dici. e Periphrasis caeli. Videtur circulum lacteum significare, per quem aditum in caelum fingunt.
f Hom. Il. θ'. g apertis. h Oratio Iouis dissuasoria, generis deliberatiui. Huius propositio est, a bellis esse desistendum in praesenti. Quod si omnino stet sententia bellare, tempus uenturum, quo ad satietatem pugnabunt. Exordium tractum est ab expostulatione uehementi cum dijs, de eorum inconstantia, quae in deos cadere non debeat. Hort.
i cur. Ennianum sermonem Seruius ait esse.
K conuenerat enim, ut satisfieret fatis: hoc est, ut Aeneas in Italiae possessionem ueniret. Nunc id agi contra fata, ut per concitatum bellum Aeneas, & Troiani internecione deleantur.
l Vt uicissim annuere dicitur cum nutu (quo totum Olympum tremefacit) sibi aliquid placere testatur. m secundo bello Punico contigit, quo Hannibal Italiam perpetuos 18. annos crudelissime uexauit.

Cum

Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atq. alpes immittet apertas.[a]
Tum certare odijs, tum res rapuisse[b] *licebit.*
Nunc sinite,[c] *& placidum laeti componite foedus.*
Iuppiter haec paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert:[d]
O pater,[e] *o hominum, diuumq. aeterna potestas,*
Namq. aliud quid sit, quod iã implorare[f] *queamus?*
Cernis[g] *ut insultent Rutuli, Turnusq. feratur*
Per medios insignis equis, tumidusq. secundo
Marte ruat: nõ clausa regunt iã moenia[h] *Teucros:*
Quin intra portas, atq. ipsis proelia miscent
Aggeribus moerorũ;[i] *& inundãt*[k] *sanguine fossae.*
Aeneas ignarus abest. numquam ne leuari[l]
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Troiae, necnon exercitus alter:[m]
Atq. iterum in Teucros Aetolis[n] *surgit ab Arpis*

a *ab eo patefactas.*
b *bellum per feriales indicere. S.*
c *Epilogus. Sinite, pro, Desinite: simplex pro cõposito.*
d *Recte Veneri loquacitatem tribuit. Nã, ut ait Catullus, Verbosa gaudet Venus loquella.*

e Homer. Il. 2. & 5. f *cum misericordia poscere.* g *Altius orditur narrationem, a praesentium rerum motu.* Hac *admonet Iouem praesentium periculorum, quae tamen ipse intueatur.*
h *Pathos a loco, ad concitandam hostibus inuidiam. Addit & amplificationem rei, ad exaggerandam indignitatem: intra portas: in aggeribus: & quod plus est, fossae onerantur sanguine caesorum. Alludit ad Xanthum, & Simoentem, qui, bello Troiano cadaueribus oppleti, sanguine inundabant proximos campos.*
i *antique, pro murorum.*
K *Inundant, neutrum actiue posuit, ut in 8. annotat Prisc. nec aliter expo. Seruius. Antea legebatur Fossae: quod natum ex illo l. 2. Dum distinet hostem Agger murorum, nec inundant sanguine fossae.*
l *Liberari.*
m *Prior enim ante Troiam erat Graecorum; hic uero Latinorum.*
n *Diomedes, nepos Oenei, filij regis Aetoliae, condidit Arpos in Apulia.*

Tydides.

a Diomedes filius Tydei.
b Homer. in Il. 53.
c Hoc mihi restat, ut iterum a Tydide uulnerer. Alludit ad fabulam, quam Iliad. ε'. narrat Homerus, Venerem cum filio suppetias ferre uellet, a Diomede fuisse uulneratam.

Tydides.[a] equidem[b] credo, mea uulnera restant;[c]
Et tua progenies[d] mortalia demoror arma:[e]
Si sine pace[f] tua, atque inuito[g] numine Troes
Italiam petiere: luant peccata; neque illos
Iuueris auxilio. sin tot responsa secuti,
Quae superi, manesq.[h] dabãt: cur nũc tua quisquã
Flectere iussa potest?[i] aut cur noua condere fata?[k]
Quid repetam[l] exustas Erycino in litore classes?
Quid tempestatum regem, uentosq. furentes,
Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manes[m] (haec intentata manebat
Sors rerum[n]) mouet, & superis immissa repente
Alecto,[o] medias Italum bacchata per urbes[p]
Nil super[q] imperio moueor: sperauimus ista,[r]
Dum fortuna fuit: uincant, quos uincere mauis.

d Ab indigno: Iouis filia & Dea, arma hominum sustineo. e Exspectanda mihi sunt arma mortalia; Manet me, seu impendet mihi casus ille ex armis mortalibus. f uenia.
g inuito tu uoluisti Troes uenire in Italiam. h per superos Apollinem intelligit; per manes Creusam, Aeneae uxorem, & Anchisen patrem.
i Tacite Iouem inconstantiae arguit: quemadmodum & lib. I. Quae te genitor sententia uertit? K ut cadant, qui non sunt casuri.
l Praeteritione probat minorem: hoc est Aenean grauissima incommoda perpessum, perinde, ut qui inuitis diis huc sit delatus: naues in Sicilia exustas: tempestates ab Aeolo excitatas: Irim ad concitandas matres Troianas. m Iuno supra, Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.
n Obiter tangit eam fabulam, qua rerum uniuersitas inter Iouem, Neptunum & Plutonem sorte dicitur esse diuisa. Unde est etiam illud lib. I. Non illi imperium pelagi, saeuumq tridentem, Sed mihi sorte datum.
o Remotioribus missis, recentem iniuriam commemorat Iunonis, per quam Alecto, ab inferis excita, res Italas bello turbauit.
p Laurentium, & Ardeam.
q Occupatio, qua praesentem cupiditatem ita remouet, ut anteactam non inficietur. r aduersa ista ferendo uicimus.

Si

Si nulla est[a] regio, Teucris quam det tua coniux
Dura:[b] per euersae, genitor, fumantia Troiae
Excidia obtestor: liceat dimittere ab armis
Incolumen Ascanium, liceat superare nepotem.[c]
Aeneas sane ignotis iactetur in undis;[d]
Et, quamcumque uiam dederit fortuna, sequatur.[e]
Hunc[f] tegere, & dirae ualeã subducere[g] pugnae.
Est Amathus,[h] est celsa mihi Paphos, atq. Cythera,
Idaliaeq. domus. positis inglorius armis
Exigat hic aeuum. magna ditione iubeto
Carthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde
Obstabit Tyriis. quid pestem[i] euadere belli[k]
Iuuit, & Argolicos medium fugisse per ignes?
Totq. maris, uastaeq. exhausta pericula terrae,
Dũ Latiũ Teucri, recidiuaq.[l] Pergama quaerant?
Non satius cineres patriae[m] insedisse supremos,
Atq. solũ, quo Troia fuit?[n] Xanthũ, & Simoenta[o]
Redde oro miseris:[p] iterumq. reuoluere casus

a Obtestatio, cũ extenuatione petitionis. Hac simul Iunoni inuidiam concitat.
b Dura Ser. iungit cũ nomine Cõiux: fortasse aũt excidia, fumantia, id est quae adhuc fumãt.
c Pathos ab ab aetate. Seruetur Ascanius, a quo est futura gens Iuliorum.
d Alludit ad amnẽ Numicum, in quo postremo proelio haustus creditur fuisse. e Alibi: Nate dea, quo fata trahunt, retrahuntq. sequamur. f Homer. in Il. 180.
g ut in priore bello, magno illo Troiano, filium pugnae subtraxit. Enumerat tuta aliquot Cypri loca, in quae Ascaniũ ex hostium manibus submoueat. h Amathus ultimã habet longam diphthongo. Nã apud Graecos scribitur ἀμαθοῦς. Legitur in quibusdam exemplaribus hic uersus, sic: Est Amathus, est celsa Paphos, atq. alta Cythera. Est autem altera lectio propter numeros melior. i incendium. K quo uictores fuerunt Graij.
l Pergama recidiua dici putat Seruius quasi rediuiua, uel renascentia. Sed rectius est, ideo recidiua dicta esse, quod bis ciciderint, semel ab Hercule, atq. iterum ab Agamemnone euersa. m Pathos a loco, & collatione periculorũ. a minorib. exaggeratis. n significat iam non esse, sed periisse.
o Intell. sedes certas peti, quae antiquae patriae imaginẽ habeãt, ut loci, portae, fluuij idem nomen habentes in memoriam redigant eis belli Iliaci condicionem atq. formam. Turn. o Pathos a commiseratione.

Da pater Iliacos Teucris. Tum[a] regia Iuno
Acta furore graui. Quid me alta silentia cogis
Rumpere, & obductum uerbis uulgare dolorem?
Aenean hominum quisquam, diuumq. subegit[b]
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petijt fatis auctoribus, esto,
Cassandrae impulsus furijs.[c] num linquere castra[d]
Hortati sumus, aut uitam committere uentis?[e]
Num puero summam belli, num credere muros,
Tyrrhenamue fidem,[f] aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem,[g] quae dura potentia nostra
Egit? ubi hic Iuno, demissa ue nubibus Iris?
Indignum est Italos Troiam circumdare flammis
Nascentem, & patria Turnum consistere terra:
Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia[i] mater:
Quid face[k] Troianos atra uim ferre Latinis?
Arua aliena iugo premere, atq. auertere praedas?
Quid soceros legere, & gremijs[l] abducere pactas?
Pacem orare manu,[m] praefigere puppibus arma?[n]
Tu potes[o] Aenean manibus subducere Graium,

a Hom. in Il. 38.
b Coegit. Legitur interrogatiue. Quae non sunt gesta narrat; praeterita mandat silentio.
c Cassādrae uaticinium supra retulit Anchises li. 2. Saepe mihi tales casus Cassandra canebat, etc.
d Vrbē castra contem prim uocat, & culpam absentiae in Aenean retorquet, diluens obiectum, ut non sit, quod eum abesse queratur Venus.
e incertis, & inanibus. f Opem, uel auxilium, ut cum dicitur, Dij uestram fidem. Don. in Ter. g Fraus pro damno uel periculo, ut apud Ciceronem in Philip. Eisq. fraudi ne sit, quod cum Antonio fuerint. h Ironice ludit magis, quam refutat, id quod de Iride Venus dixerat, cuius impulsu matronae naues in Sicilia exusserant. i pungit Venerem, Aeneae matrem. non enim dea Venilia, sed nympha. K bello saeuo. Serv. l Turni, cui Lauinia desponsa fuerat. m Aliud habere promptum in lingua, aliud praestare reipsa. Pacem per oratores centum petebat: ac mox, Rutulis Latinisq. ad arma concurrentibus, ad opem Euandri implorandam coactus fuit. n Propter illud, Scuta uirum fluuio, pictasq. innare carinas. o Ex Iliad. ε'. ubi Aeneas cum Diomede congressus a matre certissimae neci eripitur.

Proq.

Proq. uiro nebulam, & uentos obtendere inanes,
Et potes in totidem classem conuertere nymphas.
Nos aliquid Rutulos contra iuuisse, nefandũ est.[a]
Aeneas[b] ignarus abest. ignarus & absit.
Est Paphos, Idaliumq. tibi, sunt alta Cythera.
Quid[c] grauidã bellis urbẽ,[d] et corda aspera[e] tẽtas?
Nos ne tibi fluxas[f] Phrygiae res uertere fundo
Conamur? nos, an miseros qui Troas Achiuis
Obiecit? quae caussa fuit consurgere in arma
Europamque, Asiamque & foedera soluere furto?
Me duce[g] Dardanius Spartã expugnauit adulter?
Aut ego tela dedi? foui ue cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis. nunc sera querellis
Haud iustis assurgis, & irrita iurgia iactas.
Talibus orabat Iuno; cunctiq. fremebant[h]
Caelicolae, assensu uario: ceu flamina[i] prima,
Cum deprensa fremunt siluis, & caeca[k] uolutant
Murmura, uenturos nautis prodentia[l] uentos.
Tum[m] pater omnipotens, rerũ cui summa potestas,
Infit. eo dicente deum domus[n] alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus aether:
Tũ zephyri[o] posuere, premit placida aequora pontus.

a Q. d. Scilicet nefandũ est. Vel cum interrog.
b Eadẽ uerba repetit, quibus supra usa est Venus, eaq. debent intelligi a Iunone, et pronunciatione deprauari, & amara quadam ironia eludi.
c Omnium bellorũ caussam in Venerem reijcit, ut quae Paridi rapiendae Helenae fuerit auctor.
d Ardeã.
e Asperi sunt Latini ad bellandum. f molles, quae etiam sine inimicis perire possent. Ser. Rectius, caducas. g Fatetur ironice, quae in ipsa non sunt.
h Indignabantur propter odiorum inter deas certamen: quorum partim huic, partim illi studebant.
i In hac comparatione sunt signa futurae tempestatis.
K Ideo caeca murmura, quod eorum ratio non appareat. Fit enim quadam arcana naturae ratione, ut sit murmur in siluis ante uentorum flatum.
l Denunciantia procellas uentorum. m Homer. in Il. 265.
n Metonymia. Continens pro contento.
o Species pro genere.

Accipite[a] *ergo animis, atq. haec mea figite dicta.*
Quãdoquidẽ Ausonios coniungi foedere Teucris
Haud licitum est; nec uestra capit discordia finem:
Quae cuiq.[b] *est fortuna hodie, quã quisq. secat*[c] *spẽ,*
Tros, Rutulus ue fuat,[d] *nullo discrimine habebo:*
Seu fatis Italum castra[e] *obsidione tenentur,*
Siue errore malo Troiae, monitisq. sinistris.[f]
Nec Rutulos soluo.[g] *sua cuiq. exorsa*[h] *laborem,*[i]
Fortunamq.[k] *ferent. rex Iuppiter omnibus idem*[l]
Fata uiam inuenient.[m] *Stygij per flumina fratris,*[n]
Per pice torrentes, atraq. uoragine ripas.
Annuit;[o] *& totum nutu tremefecit Olympum.*
Hic finis fandi. solio tum Iuppiter aureo
Surgit, caelicolae[p] *medium*[q] *quẽ ad limina ducũt.*
Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere caede uiros, & moenia cingere flammis.
At legio Aeneadum uallis obsessa tenetur:
Nec spes ulla fugae: miseri stant turribus altis
Nequidquam, & rara muros cinxere corona.
Asius Imbrasides,[r] *Hicctaonius q.*[s] *Thymoetes,*

a *Attentio. Summa orationis haec est, quod promittat se aequũ utrisq. fore. Aequus erit, si rẽ fatis permittat.* b *Iouis pronunciatio, qua se neutrarum partiũ studia secuturũ ostẽdit, sed pro sua se aequitate exitũ fatis permissurum.* c *pro tenet: unde sectae philosophorũ, propriã quaedã instituta retinentiũ, S. Turnebus aũt hoc modo exp. Secat. i. desecat, ac proinde sumit. Qui. n. quid desecat, sibi id sumit. quod & Gr. ἀποτέμνεσθαι dicũt.* d *pro, fuerit. Futuri tẽporis uerbũ defectiuũ. Ser.* e *ipsa noua Troia.* f *Quia Iuno dixit, Cassandrae furijs.* g *absoluo.* h *opera s. Sc.* i *periculũ.* K *felicitatẽ.* l *scilicet, erit: quia dixit, Nullo discrimine habebo.* m *Quia scit hoc esse fatale, ut Aeneas imperet in Italia. Ser.* n *per stygiã paludẽ. Cõfirmat promissa iuramẽto.* o *Hom. Il. α.* p *Hom. in Il. 12. Il. 129.* q *Celebrat poeta Romanã cõsuetudinẽ, deducẽdi cõsulẽ e curia domũ.* r *Imbrasi filius, ab Imbraso fluuio Sami insulae in ora Ioniae.* s *Hicetaonis filium: ut eũ ab illo Thymoetẽ sene distinguat, cuius meminit in secũdo, qui Troianos primus hortabatur, ut equũ durateũ intra muros duceret, et in arce statueret. Hic porro Thymoetes Hicetaonis filius fuit illius, quẽ Homer. lib. Iliad. 3. inter senes quoq. recẽset, qui circa Priamũ in Scaeis portis sedẽtes pugnã spectant.*

Assa-

Assaraciq. duo, & senior cum Castore Tibris,
Prima acies. hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus Ethaemon Lycia comitantur ab alta.[a]
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partē exiguā montis, Lyrnesius[b] *Agmon,*
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.[c]
Hi iaculis, illi certant defendere saxis,
Moliriq. ignem, neruoq. aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus[d] *honestum,*[e]
Qualis gemma micat, fuluum quae diuidit aurū,[f]
Aut collo decus, aut capiti, uel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia[g] *terebintho*
Lucet ebur: fusos ceruix cui lactea crines
Accipit, & molli subnectit circulus auro.
Te quoque magnanimae uiderunt Ismare[h] *gentes*
Vulnera dirigere, & calamos armare ueneno,[i]
Maeonia[k] *generose domo; ubi pinguia culta*
Exercentq. uiri, Pactolusq.[l] *irrigat auro.*
Affuit & Mnestheus, quem pulsi pristina[m] *Turni*
Aggere murorum sublimem gloria tollit:
Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi.[n]
Illi inter sese duri certamina belli.

a nobili.

b Phryx.nā Lyrnesos ciuitas est Phrygiae.

c sic Seruius, & recte. Nam, si Mnestheo legas, iā in quinta sede erit Trochaeus.

d siue galea: ut non pugnaturus, ob illud quod audiuit supra, Cetera parce puer bello &c. Ser. Respicit autem ad Caesarem dictatorē, quem aliquando nudo capite cum hoste signa contulisse accepimus. e pulchrum. f id est, quae est in medio annuli aurei.

g Oricos ciuitas est Epiri, iuxta quam nascitur terebinthus nigri ligni.
h Ismarus opidum Thraciae sub Maro monte.
i Ab ingenio & natura gentis.
K Lydia olim Maeonia dicta est: unde Tyrrheni originem traxerunt.
l Pactolus fluuius Lydiae, habet ramenta auri.
m Oratione Mnesthei pulsus fuit Turnus.
n Capyn Capuae nomen fecisse, etiam Stephanus auctor est.

Contulerant: media Aeneas [a] freta nocte secabat.
Namq. ut ab Euandro castris ingressus Etruscis,
Regem [b] adit, & regi memorat nomenq. genusq.: [c]
Quid ue petat, quid ue ipse ferat, Mezentius arma
Quae sibi conciliet, uiolentaq. pectora Turni
Edocet: humanis quae sit fiducia rebus,
Admonet, immiscetq. preces. haud fit mora, Tarchon
Iungit opes, foedusq. ferit. tum libera fatis [d]
Classem conscendit iussis gens Lydia [e] diuum
Externo commissa duci. Aeneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones: [f]
Imminet Ida super, profugis gratissima [g] Teucris.
Hic magnus sedet Aeneas, secumq. uolutat
Euentus belli uarios: Pallasq. sinistro
Affixus lateri: iam quaerit sidera, opacae
Noctis iter; iam quae passus terraque, mariq.
Pandite [h] nunc Helicona deae, cantusq. mouete,
Quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
Aenean, armetq. rates, pelagoq. uehatur.
Massicus [i] aerata princeps [k] secat aequora Tigri: [l]
Sub quo mille manus iuuenum, qui moenia Clusi, [m]

a Redit ad Aeneã, quẽ ad finẽ octaui libri dixit in Etruriã ad Tarchontẽ esse profectum.
b Tarchontem.
c s. suum.
d Intell. libere licuisse militatũ ire Etruscis, nihil refragantibus fatis, cum Aeneae externo duci, ob illud lib. 8. Externos optate duces, commisissent. Nã duce Etrusco militarẽt in Mezentium, ut [illegible] ante moniti fuerant. Turn. Respicit autem ad Euandri uerba lib. 8. Retinet longaeuus haruspex, Fata canens.
e Tyrrheni, Etrusci. f Sculptura, qua nauis illa ornata erat. Decore omnia. Leones matri deum consecrati sunt: & ex Ida materia sublata fuerat, unde naues confecerat. g Propter facta illic nauigia; materiã enim ad naues suppeditauit.
h Nouum catalogum eorum populorum, qui Aenean ad bellum sint secuti, contexturus, iterat inuocationem, quo fides sit penes Musas.
i Massicus rex Clusinorum, filius Osini fuit.
K Catalogus ducum, qui Aeneae auxilia ad bellum sunt secuti.
l Nauis nomen hic est.
m Clusium ciuitas Etruriae, regia Porsenae.

Quiq.

Quiq. urbem liquere Cosas;[a] queis tela, sagittae,
Corytiq.[b] leuis humeris, & letifer arcus.
Vna toruus Abas. huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline[c] puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli iuuenes: ast Ilua[d] trecentos
Insula, inexhaustis Chalybũ generosa metallis.
Tertius, ille hominum, diuumq. interpres Asylas,[e]
Cui pecudum fibrae, caeli cui sidera parent,
Et linguae uolucrum, & praesagi fulminis ignes,[f]
Mille rapit[g] densos acie, atq. horrentibus hastis.
Hos parere iubent Alpheae ab origine Pisae,[h]
Vrbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens,[i] & uersicoloribus armis.
Tercentum adijciunt: mens omnibus una sequendi,
Qui Caerete domo, qui sunt Minionis[k] in aruis,
Et Pyrgi ueteres, intempestaeq.[l] Grauiscae.
Non ego te, Ligurum[m] ductor, fortissime bello,
Transierim Cycne, & paucis comitate Cupauo:[n]
Cuius olorinae surgunt de uertice pennae,
Crimen[o] amor uestrum, formaeq. insigne paternae.
Namq. ferunt, luctu Cycnum Phaetontis amati,
Populeas inter frondes, umbramq. sororum[p]

a *Cosae, maritima urbs Etruscorũ, cis Populoniam. Hinc Cosanum litus, contra Egilium et Dianium.* b *pharetra.* c *Auratum Apolline simulacrum habebat. Alij de imagine picta intelligunt.* d *Iluã insulam a ferri fertilitate etiã Plinius cõmẽdat lib. 3. c. 6. & lib. 34. c. 14.* e *Homer. Il. 28.* f *peritissime agnoscuntur.*

g *raptim ducit.* h *Pisae, Etruriae opidum, Pisaeorum in Arcadia colonia est: unde & nomen accepit.* i *Per equum equitandi peritiam uidetur intell. Ser. qui exp. Eques optimus.* K *fluuius est Caeretanus adhuc nomen retinens.* l *pestiferae, quasi sine temperie, Grauiscae enim dictae, quod graue aerem sustinerent. S ex Cat.* m *A Macra amne, qui finis est Etruriae, ad Varum usque Ligures iacent: quorum clarissima hac nostra tempestate Genua est, ciuitas maritima, cum celebri portu.* n *Cycno prognate.* o *Dicit caussam, quare ferebat pennas oloris.* p *Phaetontis scilicet, quae mutatae fuerunt in arbores.*

Dum canit, & maestum musa solatur amorem,
Canentem [a] molli pluma duxisse senectam,
Linquentem terras, & sidera uoce sequentem.[b]
Filius,[c] aequales comitatus classe cateruas,
Ingentem remis Centaurum [d] promouet: ille
Instat aquae, saxumq. undis immane minatur
Arduus, & longa sulcat maria alta carina.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicae Manthus,[e] & Tusci filius amnis:
Qui muros, matrisq. dedit tibi Mantua nomen,
Mantua diues auis: sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:[f]
Ipsa caput populis, Tusco de sanguine uires.
Hinc quoque quingentos in se [g] Mezentius armat:
Quos patre Benaco [h] uelatus arundine [i] glauca
Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
It grauis Auletes, centenaq. arbore [k] fluctum
Verberat assurgens, spumant uada marmore [l] uerso.
Hunc uehit immanis Triton,[m] & caerula concha

a Pompon. Sabi. n legit Candentē, & exp. Cādescentem.
b Cum cātu caelum petentem. Vel, quod est re uera in sidera relatus, ut uidemus in sphaera. S.
c Cupano.
d Nauem hic intell. a pictura eo nomine appellatam. Ipsius autē Centauri imaginem depictam, qua forma, atque habitu, describit: saxum uidelicet in aquam iacturo similem.
e Mantho filia Tiresiae uatis, & mater Ocni, quem & Bianorem uocat in Bucol. Hic Mantuam condidisse putatur, & a nomine matris eam appellasse.
f quia Mantua, urbs Tusciae, tres habuit tribus, quae in quaternas curias diuidebantur. S.
g odio sui in arma compellit.
h In hac regione decem lacus sunt celeberrimi, amnesq. eorum, aut partus, aut alumni: ut Abduam Larus reddit, Verbanus Ticinum, Minciū Benacus, Ollium Sebinus, Lambrum Eupilis.
i propter amnis, & lacus huius ingenium, in quibus arundineta.
K id est, centum remis, ad exprimendam nauis magnitudinem, quae plures habuit remorum ordines.
l mari.
m Tritonem ea, quae hic describitur, forma, in Lusitaniae litoribus fuisse conspectum tempore principatus Tiberij, auctor est Plin. lib. 9. c. 5.

Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem praefert, in Pristin desinit aluus.
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant
Subsidio Troiae, & campos salis [a] aere secabant.
Iamq. dies caelo concesserat: almaq. curru
Noctiuago Phoebe medium pulsabat Olympum.
Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clauumq. regit,[b] uelisq. ministrat.[c]
Atque illi medio in spatio [d] chorus ecce suarum
Occurrit comitum, nymphae,[e] quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphasq. e nauibus esse
Iusserat: innabant pariter, fluctusq. secabant,
Quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
Agnoscunt longe regem, lustrantq. choreis.
Quarum quae fandi doctissima Cymodocea,[f]
Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaq. dorso
Eminet, ac laeua tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur: Vigilas ne, deum gens,
Aenea? [g] uigila, & uelis immitte rudentes.
Non sumus Idaeae sacro de uertice pinus,
Nunc pelagi nymphae, classis[h] tua, perfidus[i] ut nos
Praecipites ferro Rutulus, flammaq. premebat:
Rupimus inuitae [k] tua uincula, teq. per aequor
Quaerimus. hanc genitrix faciem miserata refecit,

a Periphrasis maris.
b & lib. 5. dedit ei gubernandi peritiam.
c Ministrum se praebet uelis. Tur.
d Festiuum commentum, ut rerum Troiae inter illas sit certior.
e Nymphae ex nauibus factae, Aeneae in mari occurrunt.
f Cymodocea, aptum nymphae marinae nomen, a fluctuum receptu dictum.
g Ostendit poeta, alijs altum stertentibus, Aenean solicite uigilare, cogitabundam, & de futuris agitantem animo. h Hanc nauium immutationem etiam Ouidius inter Metamorphoses suas recenset lib. 14.
i qui post foedus bellum commouit: unde illud Latini regis, Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas.
K q. d. maluissemus tibi seruire, quam in nymphas commutari.

Et dedit esse deas, aeuumq. agitare sub undis.
At puer Ascanius muro, fossisq. tenetur
Tela inter media, atq. horrentes Marte Latinos.
Iam loca iussa tenet forti permistus Etrusco
Arcas [a] eques. medias illis [b] opponere turmas,
Ne castris iungant, certa est sententia Turno.
Surge age; [c] & Aurora socios ueniente uocari
Primus in arma iube, et clypeũ cape quẽ dedit ipse
Inuictum ignipotens, [d] atq. oras [e] ambiit auro.
Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris, [f]
Ingentes Rutulae spectabit caedis aceruos.
Dixerat, [g] & dextra discedens impulit altam,
Haud ignara modi, [h] puppim: fugit illa [i] per undas
Ocior [k] & iaculo, & uentos aequante sagitta.
Inde aliae celerant cursus. stupet inscius ipse
Tros Anchisiades, animos tamen omine [l] tollit.
Tũ [m] breuiter supera adspectans conuexa precatur:
Alma parens [n] Idaea deum, cui Dindyma [o] cordi,
Turrigeraeq. urbes, biiugiq. [p] ad frena [q] leones,

a Horum equitũ ante non meminit: sed ex hoc loco κατὰ τὸ σιωπώμενον uult intelligi, equestres copias Arcadum terrestri itinere praemissas fuisse.

b equitibus uenientib.

c Exhortatio ad arma suscipiẽda.

d Vulcanus. Antonomasia.

e extremitates clypei.

f Si non putes mea dicta uana, crastina lux uidebit magnã caedem Rutulorum. g Totum hoc commentum huc spectat, quod Aeneas secundis uentis, ac mari, sed in primis, diuis fauentib. redierit in castra Troiana. h moderationis, quippe quae fuerat nauis. i Nam & ipsa antea nauis fuerat. K Hyperbole. Sed & amphibologia est in iaculo.

l tali cursu prospero.

m Hom. Il. 268.

n Loquitur Aeneas ad Cybelem, eamq. precatur, ut augurium obiectum uelit secundare. Beneuolentia a potentia numinis.

o De Dindymis uide supra

p Alludit ad fabulam, qua dicitur Cybele Hippomenem, & Atalantam in leones commutatos currui suo subiugasse. Vide Ouid. Metam. lib. 10.

q domiti. Nam, quae animalia frenos recipiunt, domita sunt. Tur.

Tu mihi[a] *nūc pugnae princeps, tu rite propinques*[b]
Augurium, Phrygibusq. adsis pede diua secundo.
Tantum effatus; & interea reuoluta[c] *ruebat*
Matora iam luce dies, noctemq. fugarat.[d]
Principio socijs edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnaeq. parent se.
Iamq. in conspectu Teucros habet, & sua castra,
Stans celsa in puppi. clypeum tum deinde sinistra
Extulit ardentem. clamorem[e] *ad sidera tollunt*[f]
Dardanidae e muris: spes addita suscitat iras.
Tela manu iaciunt: quales[g] *sub nubibus atris*
Strymoniae[h] *dant signa grues,*[i] *atq. aethera tranāt,*
Cum sonitu, fugiuntq. Notos clamore secundo.
At Rutulo regi, ducibusq. ea mira uideri
Ausonijs, donec uersas ad litora puppes
Respiciunt, totumq. allabi classibus aequor.
Ardet[k] *apex capiti, cristisq. a uertice flamma*
Funditur, & uastos umbo uomit aureus ignes:
Non secus,[l] *ac liquida si quando nocte cometae*
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius[m] *ardor:*
Ille sitim, morbosq. ferens mortalibus aegris,
Nascitur, & laeuo[n] *contristat lumine caelum.*
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit.

a comprecatio.
b familiare facias, ut, Et propius res adspice nostras.
c Aperta, ut, Inuolutā dicitur, quod clausum est.
d diem describit.
e Hom. Il. 29. 56.
f scilicet cognito Aenea.
g comparatio sumpta ex Iliad. 7. Vide Macrob. Sat. l. 5. c. 10.
h Hom. Il. 29. Strymō Thraciae fluuius est, circa urbem Hedonidem, initio Palaestinae nuncupatus. Species pro genere.
i Nam Gruum in aere clangor, prognosticum est ingruentis tempestatis: contra, serenitatem denunciat, si silentio per sublime uolant.
K Totus hic locus sumptus est ex Il. ε, ubi fulgorem armorum Diomedis stellae autumnali comparat Homerus.
l Homer. Il. 259.
m Sirius est stella in lingua canis, pestifer, & morbos afferens.
n sinistro, infelici.

Litora

Litora praeripere,[a] *& uenientes pellere terra.*
Vltro animos tollit dictis, atque increpat ultro.
Quod[b] *uotis optastis,*[c] *adest, perfringere dextra.*
In manibus Mars[d] *ipse, uiri.*[e] *nunc coniugis esto*
Quisq. suae, tectiq memor: nunc[f] *magna referto*
Facta patrum, laudes:[g] *ultro occurramus ad undã,*
Dum trepidi, egressisq. labant uestigia prima.
Audentes fortuna iuuat:[h]
Haec ait, & secum uersat,[i] *quos ducere contra,*
Vel quibus obsessos possit concredere muros.[k]
Interea Aeneas socios de puppibus altis
Pontibus[l] *exponit. multi seruare recursus*
Languentis[m] *pelagi, et breuibus*[n] *se credere saltu:*
Per remos[o] *alij. speculatus litora Tarchon,*
Qua uada nõ sperat,[p] *nec fracta remurmurat unda,*
Sed mare inoffensum[q] *crescenti allabitur aestu,*
Aduertit subito proras, sociosq. precatur.
Nunc o lecta[r] *manus ualidis incumbite remis:*
Tollite, ferte rates, inimicam findite[s] *rostris*

a *id est, antecapere.* b Homer. *Il.* 171. c *Oratio Turni ad suos, & mirum in modum persuadet.* d *Praesentes iam sũt hostes, ita ut manu cũ illis confligere possitis. Iam uobis facta est manũ cõserendi potestas. Est autem acrior adhortãtis sententia, a necessario, honesto, & utili. Sil. 2. Stat campus & arma, Et Mars in manibus. Huic contrarium mox subijcit prouerbium, Mars in pedibus, item. Mars in lingua. 2. Aeneid. Fabr.* e *Al. Viris.* f Hom. *Il.* 83. 171. g *Al Facta, patrum laudes. Al. Laudesque.* h *Sic Ennius lib. 7. Fortibus est fortuna uiris data. Vide Macr. Sat. l. 6. c. 1.* i *cogitat quidem, non tamen facit: ne, diuiso exercitu, utrobiq. uincantur.* k *Quos relinquat in obsidione.* l *scalis nauium. S.* m *Tranquilli.* n *Vadis. Sic lib. 1. In breuia & Sirtes.* o *Scaphis. Ser.* p *Pompon. Sab. legit, Spirant: quae lectio etiam est in Carp. Virgilio, Aqua, cum alta est, nec spirat, nec remurmurat.* q *Quod non offendit.*

r *Exhortatoria oratio Tarchontis ad milites, ut nauiter remis incumbant, ad inuadendum litus, etiam cum nauis suae periculo.*

s *Militari felle dictum est, ut etiam terra ipsa quodam modo sentiat hostis aduentum. Ser.*

Hanc terram, sulcumq. sibi premat [a] ipsa carina.
Frangere nec tali puppes [b] statione recuso, [c]
Arrepta tellure semel. Quae talia postquam
Effatus Tarchon; socij consurgere tonsis,
Spumantesq. rates aruis inferre Latinis;
Donec rostra tenent siccum; [d] & sedere carinae
Omnes innocuae, [e] sed non puppis tua [f] Tarchon:
Namq. inflicta uadis, dorso [g] dum pendet iniquo,
Anceps sustentata diu, fluctusq. fatigat,
Soluitur, [h] atq. uiros medijs exponit in undis:
Fragmina remorum quos, [i] & fluitantia transtra
Impediunt, retrahitq. pedes simul unda relabens.
Nec [k] Turnum [l] segnis retinet mora; sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in litore sistit.
Signa canunt. Primus turmas inuasit agrestes
Aeneas, omen [m] pugnae; strauitq. Latinos,
Occiso Therone, [n] uirum qui maximus ultro
Aenean petit: huic gladio perq. aerea scuta,
Per tunicā squalentē [o] auro latus haurit [p] apertū.
Inde Lycam ferit, exsectum iam matre perempta,
Et tibi, Phoebe, sacrum; [q] casus euadere ferri
Cui licuit paruo: nec longe Cissea [r] durum,

a faciat. b Al. Puppim. c Insigne Tarchontis odiū in Mezentium ex hoc loco uult intelligi, qui omnis morae impatiens, nauim frangere maluit, quam paulio tardius proelium inire. d scilicet litus. e Innocuus, hic passiue accipitur, teste Seruio, pro eo, cui non nocetur: cui tamē refragatur Valla. f Auersio. Tarchontis enim nauis naufragium ibi fecit quidem, uerum ipse euasit saluus. g arenae durioris cumulo.
h Naufragium patitur. i Naufragos. k Homer. Iliad. 130.
l Transitio ad Turnum, & Rutulorum studia, ad excipiendos Troianos: ut Hector quondam festinabat cum suorum manu ad litus, ut inde copias Graecorum prohiberet. m quia, ut nunc, sic ubique uincet Aeneas.
n Enumeratio eorum, qui manibus Aeneae in primo conflictu concidere.
o Loricam splendentem auro. Vel, auro in squamarum modum contextam. Vide Gellium noct. Att. lib. 3. c. 6. & Macr. Sat. l. 6. c. 7.
p Haurit, pro hic ferit, ponitur. Ser. Sic apud Silium: Latus haurit Iliberi.
q Propterea quod ex matre exsectus. r Cisseus, & Gias, filij Melāpodis.

Immanemq.

Immanemq. Gyan, sternentes agmina claua,
Deiecit leto. nihil[a] illos Herculis arma,
Nil ualidae iuuere manus, genitorq. Melampus,[b]
Alcidae comes, usque graues dum terra labores
Praebuit. ecce, Pharon[c] uoces dũ iactat inertes,
Intorquens iaculum clamantis sistit in ore.
Tu quoque, flauentem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytium[d] infelix, noua gaudia, Cydõ,
Dardania stratus dextra, securus amorum;[e]
Qui iuuenũ[f] tibi semper erant, miserande iaceres,
Ni fratrum stipata cohors foret obuia, Phorci
Progenies, septem numero, septenaq. tela
Conijciunt. partim galea, clypeoq. resultant
Irrita: deflexit[g] partim stringentia[h] corpus
Alma Venus[i] fidum Aeneas affatur Achatan.
Suggere[k] tela mihi, (non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos) steterũt[l] quae in corpore Graiũ
Iliacis campis. tum magnam corripit hastam,
Et iacit. illa uolans clypei transuerberat aera
Maeonijs, & thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremq. ruentem
Sustentat dextra. transfecto[m] missa lacerto,
Protinus hasta fugit, seruatq. cruenta tenorem:[n]
Dexteraq. ex humero neruis moribunda pependit.
Tum Numitor, iaculo fratris de corpore rapto,

a Hom. Il. 48. 64.
b Comes Herculis, dum terra praebuit labores.
c Legitur & Pharo. Seruius utramque lectionẽ agnoscit: & Clamanti legit utrobique, non Clamãtis.
d puerum, quem turpiter amabat.
e Cydones Cretenses erant. porro de Cretensibus legitur, intemperantes in amore puerorum fuisse.
f tibi semper erant amores iuuenum.
g Hom. Il. δ. & ε.
h quae ueniebant, ut affigerentur corpori.
i Non sine Deo eorum tela euasit.
K Etsi, iuxta prouerbium, ne Hercules quidem aduersus duos, nedum Aeneas: armis tamen confidens Vulcanijs, poscit tela sibi dari, ut cum septem unus manum conserat.
l Hom. Il. 13.
m retroacto.
n currendi modum.

Aenean

Aenean petijt. sed [a] non & figere contra
Est licitum; magniq. femur perstrinxit Achatae.
Hic Curibus, [b] fidens primaeuo corpore, Lausus [c]
Aduenit, & rigida Dryopen ferit eminus hasta,
Sub mentum grauiter pressa; pariterq. loquentis
Vocem, animamq. rapit transiecto gutture. at ille
Fronte ferit terram, & crassum uomit ore cruorem.
Tres quoq. Threicios Boreae [d] de gente suprema,
Et tres, [e] quos Idas pater, & patria Ismara [f] mittit,
Per uarios sternit casus. occurrit Halesus,
Auruncaeq. [g] manus, subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis. [h] expellere tendunt [i]
Nunc hi, nunc illi. certatur limine in ipso
Ausoniae. magno discordes aethere uenti
Proelia ceu tollunt, [k] animis, & uiribus aequis;
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
Anceps pugna diu; stant obnixa omnia contra.
Haud aliter [l] Troianae acies, aciesq. Latinae
Concurrunt: [m] haeret [n] pede pes, densusq. uiro uir.

a Homer. Il. 87.
b *Cures Sabinorũ opidum fuit, Numae Põpilij patria postea illustratũ. Cõditum tradunt a Fabidio nato ex Genio quodã, qui Cures fuerit dictus, & puella indigena.*
c *Seruius legit, Clausus, (quo modo & Carpes habet,) eundem esse existimans, de quo ad finem lib. 7. dictum est, Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Clausus. Lausus porro cum patre Mezentio ex Etruria profugus ad bellum uenit.*
d *Boreas creditur e Thracia spirare.* e *A. Gellius noct. Att. lib. 13. c. 20. in praecedenti uersu Tres, in hoc Tris legendum contendit, cumq. sonum putat multo auribus esse gratiorem.* f *Thraciae urbs.*
g *Aurunci appellantur homines barbari. Nam barbae caprarum dicuntur Aurunci.* h Homer. *Il.* 135. i *Tyrrhenos descendentes.*
K *Grauis comparatio, ducta a natura uentorum inter se pugnantium diu, ut neuter alteri cedat. Spectat autem ea huc, ut animorum utrimque pertinaciam in pugna amplificet.* l *Applicatio similitudinis.*
m *[illegible] contrectans.* n *Ex Ennij 4. Annal. hunc locum sumptum putat Macrob. Sat. 6. c. 3. ubi sic lectum est: Premitur pede pes, mucro mucrone, uiro uir. Constat tamen locum esse* Homeri Iliad. γ'.

At

a Omisso Aenea, narrat ea, quae ab Arcadibus in diuersa căpi parte sint fortiter gesta: ut Pallantis, qui hic Patrocli Homerici persona refert, uirtutem maxime celebret, nō diu superstitis futuri.
b pro, Latinis.
c sequentibus.
d id est, descendere ab equis, & pedestes certare.

At parte [a] ex alta, qua saxa rotantia late
Intulerat torrens, arbustaq. diruta ripis,
Arcades insuetos acies inferre pedestres
Vt uidit Pallas Latio [b] dare terga sequaci, [c]
Aspera queis natura loci dimittere quando
Suasit equos: [d] unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis uirtutem accendit amaris.
Quo fugitis, [e] socij? per uos, [f] & fortia facta,
Per ducis Euandri nomen, deuictaq. [g] bella,
Spēq. [h] meā, patriae [i] quae nūc subit aemula laudis,
Fidite [k] ne pedibus. ferro rumpenda [l] per hostes
Est uia, qua globus ille uirum densissimus urget.
Hac uos, & Pallanta ducem patria alta reposcit: [m]
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoste
Mortales: totidem nobis animaeque, manusque.
Ecce maris magno [n] claudit nos [o] obice pontus:
Deest i[illegible] erra fugae; pelago Troiam ne petemus?
Haec ait, & medius densos prorumpit [p] in hostes.
Obuius huic pimum, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus. hunc, magno uellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis

e Militaris oratio Pallantis exhortatoria est, ad perrumpēdum per hostes, & fugae dedecus fugiendum. Constat Suasorij generis partibus.
f Exordium ductum est ab obtestatione, ne fugae consilium capiant.
g finita. h quam in nobis habeo. i patris. K Homer. Il. 168.
l Propositio, quae pugnandi necessitatem illis proponit. m Patria hoc petit a nobis, ut uictis, ac caesis hostibus reuertamur. n In Carpens. & uetustis fere omnibus magna obice legitur fem. gen. Eamque lectionem etiam Ser. agnoscit. Olim n. obex duqij generis fuit, teste Capro. o A pugnandi necessitate. Quid si maxime uellent capere fugam? non possunt. Hinc clauduntur mari, illinc aq hostibus sunt cincti. Ergo uia ferro per hostes est faciēda, cum magna laude. p ut eos hortaretur exemplo.

Per

Per medium qua spina dedit; hastamq. receptat[a]
Ossibus haerentē. quem non super occupat Hisbon,
Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentē,
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis
Excipit, atq. ensem tumido[b] in pulmone recondit.
Hinc Helenum petit, & Rhoeti[c] de gente uetusta
Anchemolū, thalamos ausum incestare nouercae.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in aruis,
Daucia Laride, Thymberque,[d] simillima proles,
Indiscreta suis, gratusq. parentibus error.
At nunc dura dedit uobis discrimina[e] Pallas.
Nā tibi Thymbre[f] caput Euandrius abstulit ensis:
Te decisa suum Laride dextera quaerit,
Semianimesq.[g] micant digiti, ferrumq. retractant.
Arcadas accensos[h] monitu, & praeclara tuentes
Facta uiri, mistus dolor, & pudor armat in hostes.
Tum[i] Pallas biiugis fugientem Rhoetea praeter
Traiicit. hoc spatium, tantumq morae fuit[k] Ilo:
Ilo[l] namq. procul ualidam direxerat hastam:
Quā medius Rhoeteus itercipit, optime Teuthra[m]

a cum difficultate diuellit.
b naturaliter tumidus est pulmo.
c Rhoetus rex fuit Marruuiorū, qui sunt in Marsis. is genuit Anchemolum, cui suo perinduxit nouercā nomine Casperiam, quam Anchemolus adamauit & stuprauit. inde aufugit irā patris, & contulit se ad Turnū.

d Hos gemellos adeo inter se forma similes dicit fuisse, ut parentes neutrum ab altero dinorint. e casus: alterum ferro obtruncauit, alterī praecidit manus. f Metathesis pro Thymber.
g Homerus in Il. 49. h Qualis dux, talis miles: uirtute Pallantis Arcades accensi, in hostes communiter se armant.
i Homer. in Il. 48.
K ad mortem.
l id est, in Ilum. Sermo Virgilio usitatus
m Auersio. Fuit alius Teuthras, Thespij pater multo uetustior, a quo Thespij filiae ab Ouidio in ep. Deianirae ad Herculem, Teuthrantia turba appellantur. Aeschylus Thespiam, urbem Teuthrantis, appellauit, in tragoedia Agamemnone.

Te fugiens, fratremq. Tyren: curruq. uolutus
Caedit semianimis Rutulorum calcibus arua.
Ac,[a] uelut optato[b] uentis aestate coortis,
Dispersa immittit siluis incendia pastor:
Correptis subito medijs, extenditur una
Horrida per latos acies Vulcania[c] campos:
Ille sedens uictor flammas despectat ouantes:
Non aliter socium uirtus coit omnis in unum,
Teq. iuuat[d] Palla: sed bellis acer Halesus
Tendit in aduersos, seq. in sua colligit arma.[e]
Hic mactat[f] Ladona, Pheretaq. Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti diripit ense,
Elatam in iugulum:[g] saxo ferit ora Thoantis,
Ossaq.[h] dispergit cerebro permista cruento.
Fata[i] canens[k] siluis genitor[l] celarat Halesum:
Vt senior leto canentia lumina soluit,
Iniecere[m] manum Parcae, telisq. sacrarunt
Euandri. quem sic Pallas petit ante precatus:
Da nunc Tibri[n] pater ferro, quod missile libro,
Fortunam, atque uiam duri per pectus Halesi.
Haec arma, exuuiasq. uiri tua quercus habebit.[o]

a Homer. in Il. 117.
b id est, Ex uoto & in tempore, ut: Optato aduenis.
c Quasi flammae sint Vulcani exercitus. Ser. exp. uis ignea.
d quod Arcades simul cũ duce coiuere.
e post scutum se clausit. S. Totũ se scuto communijt propter uim plurimorũ. D.
f Mactantur Arcades ab Haleso.
g Iugulo uulnus minantem.
h capitis Thoantis.
i Hom. in Il. 282.
k Ab. Canens.
l Ad delectandum inserit fabulã Halesi, fato in bellum mortuo patre, protracti.
m Locum hunc interpretatur Macrob. Sat. lib. 3. cap. 7. ubi Virgilium hoc in uersu admodum proprijs diuini, humanique iuris uerbis usum ostendit.
n uicinum inuocat numen. nam circa ripas eius pugnabant.
o Romuli facinus praeclarum sub persona Pallantis celebrat, donatque eum moram dedicandi opima spolia, antiquitate. Romulus Sabinorum regem in proelio obtruncatum spoliauit: spolia ad quercum pastoribus sacram deposuit, uoluitque ea opima appellari, quae dux duci in proelio detraheret.

Audijt illa deus . dum texit [a] Imaona Halesus ,
Arcadio [b] infelix telo dat pectus inermum .
At non caede uiri tanta perterrita Lausus, [c]
Pars ingens belli, sinit agmina : primus Abantem
Oppositum interimit, [d] pugnae nodũque, [e] morãq. [f],
Sternitur Arcadiae proles : sternuntur Etrusci,
Et uos o Graijs imperdita [g] corpora Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque, & uiribus aequis.
Extremi addensent [h] acies : nec turba moueri
Tela, manusq; sinit . hinc Pallas instat, & urget,
Hinc cõtra Lausus : nec multum discrepat aetas : [i]
Egregij forma , sed quis fortuna negarat
In patriam reditus . ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi :
Mox illos [k] sua fata manent maiore sub hoste. [l]
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum : qui uolucri curru medium secat agmen .
Vt uidit socios : Tempus [m] desistere pugnae :
Solus ego in Pallanta feror : soli mihi Pallas
Debetur : cuperem, ipse parens spectator adesset .
Haec ait : & socij cesserunt aequore iusso . [n]

a id est, spoliat . sic Plautus : Hominem detexã pallio . S. Est autem simplex pro cõposito .
b Pallanteo .
c Lausus non sinit agmina Rutulorum esse perterrita caede Halesi .
d Homer. Il 7.
e Nodum pugnae, hoc est, robur, & firmamẽtum : Elegans metaphora ab arboribus ducta, quae, qua ex parte sunt nodosae, difficulter cuneis perrumpi poßunt. f Subaudi, dissipauit. g Quos Graeci perdere nequiuerũt. Teucros autem intell. quos secum duxit Aeneas. Ser. h Addensent, secundae coniug. H. St. i Lausus, & Pallas, erãt pares aetate. K Ratio cur non datum illis fuerit concurrere. Pallantem enim paullo post Turnus, Lausum Aeneas interimet. l Enallage numeri, pro, maioribus sub hostibus, ut non intel. utrumque sub eodem hoste. m Hom Il. 242. Loquitur autem Turnus . n Hanc lectionem agnoscunt Ser. & Macrob. Sat. lib. & cap. 6. ita tamen, ut fateantur per hypallagen dictum, Socij cesserunt aequore iusso , pro eo quod est , Socij iussi cesserunt aequore . Sunt tamen codices , in quibus legere est , Iussi .

a Homer. Il. 134.
b Alterutrum praesens proponit: aut uincere, aut fortiter mori. Utrũque ex aequo laudabile ducit. Attius in armorũ iudicio: Nã trophaeum ferre me a forti uiro pulchrum est. Si autem et uincar, uinci a tali nullum est probrum.
c Pate, quem cupis spectatorem adesse, aequo animo feret, quidquid acciderit.

At Rutulum abscessu iuuenis, tum iussa superba
Miratus, stupet in Turno, corpusq. per ingens
Lumina uoluit, obitq. truci procul omnia uisu:
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut [a] spolijs ego iam raptis laudabor opimis,
Aut leto insigni: [b] sorti pater aequus utriq. est: [d]
Tolle minas. fatus medium procedit in aequor.
Frigidus [d] Arcadibus coit in praecordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis. pedes apparat ire
Comminus. utq. leo, [e] specula cum uidit ab alta
Stare procul campis meditantem proelia taurum,
Aduolat: haud alia est [f] Turni uenientis imago.
Hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae; [g]
Ire prior Pallas, si qua fors adiuuet ausum [h]
Viribus imparibus; magnũq. ita ad aethera fatur:
Per patris hospitiũ, [i] & mẽsas, quas aduena adisti, [k]
Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremq. ferant [l] morientia lumina Turni.
Audijt Alcides iuuenem, magnumq. sub imo
Corde premit gemitum, lacrymasq. effundit inanes.

d Homer. Iliad. 7
e A comparatione subijcit utriusque ferociam.
f Turnum Leoni, Pallantem Tauro comparat.
g Eo processisse, ut hasta posset contingi. Venisse infra iactum hastae, ita ut ea posset feriri.
h Alludit ad sententiam illam, Audentes fortuna iuuat.
i Obtestatur Pallas Herculem per hospitij ius cum patre Euandro quondam, ut suo numine sibi nunc praesens adsit.
K Hercules, interempto Caco, ab Euandro hospitio susceptus est. Sic enim supra lib. 8. loquentem fecit Euandrum: Haec limina uictor Alcides subijt.
l Cogantur inuita hoc spectaculum ferre.

Tum genitor natum [a] *dictis affatur amicis:*
Stat [b] *sua cuiq. dies:* [c] *breue & irreparabile tẽpus*
Omnibus est uitae: sed, famam extendere factis,
Hoc uirtutis opus. [d] *Troiae* [e] *sub moenibus altis*
Tot nati cecidere deum: [f] *quin occidit* [g] *una*
Sarpedon, mea progenies: [h] *etiam sua* [i] *Turnum*
Fata uocant, metasq. peruenit ad aeui.
Sic ait, [k] *atque oculos Rutulorum reijcit aruis.*
At Pallas [l] *magnis emittit uiribus hastam,*
Vaginaq. caua fulgentem diripit ensem.
Illa uolans, humeri [m] *surgunt qua tegmina summa,*
Incidit, atque uiam [n] *clypei molita* [o] *per oras,*
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro praefixum robur acuto
In Pallanta diu librans [p] *iacit, atque ita fatur:*
Adspice, [q] *num mage sit nostrum penetrabile telũ.*
Dixerat: ac [r] *clypeum, tot ferri terga, tot aeris*
Cum pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis [s] *medium transuerberat ictu,*
Loricaeq. moras, & pectus perforat ingens. [t]
Ille rapit calidum frustra de uulnere telum:
Vna, eademq. uia sanguisque, animusq. [u] *sequũtur.*
Corruit [x] *in uulnus. sonitum super arma dedere:*

a *Iuppiter* Herculem.
b Hom. *Il.* 6. & 12.
c *Dies, femipino genere, pro tẽpore non cõstituto; masculino, pro tempore 12. horarum, ut Pedianus meminit.*
d *Dicit ideo esse amandã uirtutem, ut uitae breuitas fama, et gloriae meritis possit augeri. S.*
e *A loco maiori.*
f *ut Achilles Thetidis, Memnõ Aurorae, Ascalaphus Martis. A maiori ad minus.*
g Homer. *Il.* ρ'.
h *Sarpedon, Iouis filius, a Patroclo* [illegible]*ut interfectus. Vide* Hom. *Il.* π. *Ab exemplo maiori.*
i Hom. *Il.* υ.
K *Hom. Il.* 30.
l *Pugna Pallantis cum Turno.*
m *Al. Humeris.*
n *Hom. Il.* δ.
o *quasi, cum difficultate.*
p *cum diu librasset.*
q *Loquitur Turnus.*
r Homer. *Il.* 57.
s *telum missum a Turno, perforauit clypeum, & loricam, & pectus Turni.*
t *non pectus, sed cuspis. non enim ingens pueri pectus.*
u *pro anima. Ser.*
x *Locus Ennij, ex lib. 16. ut annotauit Macrob. lib. 6. cap. 1.*

Et terram [a] hostilem moriens petit ore cruento.
Quam Turnus super assistens, sic ore profatur: [b]
Arcades haec, inquit, memores mea dicta referte
Euandro: qualem meruit, [c] Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi
Largior: haud illi stabunt [d] Aeneia paruo (est,
Hospitia: & laeuo pressit pede talia fatus,
Exanimum, rapiens immania pondera baltei,
Impressumq. [e] nefas: [f] una sub nocte iugali
Caesa manus iuuenum foede, thalamiq. cruenti:
Quae bonus Eurytion [g] multo caelauerat auro:
Quo nunc [h] Turnus ouat spolio, gaudetq. potitus.
Nescia mens [i] hominum fati, sortisq. futurae,
Et seruare modum rebus sublata [k] secundis.
Turno [l] tempus erit, magno cum optauerit emptum
Intactum Pallanta; & cum spolia ista, [m] diemq.
Oderit. At socij multo gemitu, lacrymisq.
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.

a Hom. Il. λ'. & π'. & φ'.
b Haec uerba, Sic ore profatur, pro nothis habentur: ut testatur lib. antiq. inter quos & Carpen. ea non habet.
c scilicet, habere pater.
d constabunt.
e Insculptum.
f Danai filiarũ, quae suos uiros occiderunt omnes una nocte, excepta Hypermnestra, quae sola Linceum seruauit.
g Carpens. & quidam alij scr. legunt, Quae Clonus Eurytides. Ab artifice laudat, filio Euryti, sculptore optimo; itemq. materia, & caelatura.
h Loquitur poeta. Hom. Il. ρ'.
i Ecphonesis in Turni temerariam exsultationem, ob Pallantis necem: qui cum in secunda fortuna sibi comparare nequiret, haud multo post similem sortem experturus erat. Hectoris, & Patrocli pugnam, & euentuum horum congressus per omnia refert. Hectorem Turnus, Pallas Patroclum repraesentat. Hoc noster ab Homero uariat, quod ibi circa caesi corpus acriter pugnatur: hic Turnus donat Euandro filium humandum. In pugna, caeso Euphorbo, alysq. nonnullis Troianis, corpus subtrahitur: hic Arcades ducem suum scuto impositum in castra referunt.
K elata.
l Homer. Il ζ.
m Quia propter hunc balteum, quem nunc se sustulisse laetatur, periturus est, ut ad finem lib. 12. uidere est.

O dolor,

O[a] *dolor,*[b] *atque decus magnum rediture parenti:*
Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert;
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis aceruos.
Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor
Aduolat Aeneae, tenui discrimine leti
Esse suos, tempus uersis[c] *succurrere Teucris.*
Proxima quaeq. metit gladio, latumq. per agmen
Ardens limitem agit ferro, te Turne, superbum
Caede noua, quaerens:[d] *Pallas, Euander, in ipsis*
Omnia sunt oculis:[e] *mensae quas aduena primus*
Tunc adijt, dextraeq. datae. Sulmone[f] *creatos*
Quattuor hic iuuenes, totidem, quos educat Vfens,
Viuentes rapit, inferias quos immolet umbris,[g]
Captiuoq. rogi perfundat sanguine flammas,
Inde Mago[h] *procul infensam cum tenderet hastā,*
Ille[i] *astu subit,*[k] *ac tremebunda superuolat hasta,*
Et genua amplectens effatur talia supplex:
Per patrios manes,[l] *& spes surgentis Iuli,*
Te precor, hanc animam serues natoque, patrique,
Est domus alta: iacent penitus defossa[m] *talenta*
Caelati argenti: sunt auri pondera facti,

a Hom. Il. 275.
b *Hos duos uersus seq. alij a poeta, alij a socijs reportantibus cadauer, dici uolunt. Decus autem, propter haec, Cum tamen ingentes Rut. &c. Est autem exclamatio pathetica poetae, in luctum, & dolorem senis Euandri, ubi casum filij acceperit. Hūc paucis uerbis omi-nando amplificat. Pathos ab auersione.* c *scilicet in fugam, fugatis.*
d *ut te interimat.* e *Gratitudo Aeneae: enumerat enim beneficia.*
f *ab Sulmone, urbe Latij.* g *Homerum imitatur Iliad.* ⸸. *ubi Achilles duodecim Troianos Patroclo mittit inferias.* h *Hunc in ipsa turba obuium fundit, ut Achilles Lycaonem Priami filium: atque eundem pariter supplicem fingit, ut ille Lycaonem, ut sibi parcat, & incolumem dimittat.*
i *Homer. Il. 13.* K *Subsedit. Ser.*
l *Aenean crudelitatis arguit Lactantius, lib. 5. cap. 10. quod supplici, & per manes patrios deprecanti non pepercerit. Sumptus est autem totus hic locus ex Iliad. lib. 4. & 6.*
m *alte infossa, fossae commissa.*

Infectique mihi. non hic uictoria Teucrum
Vertitur; haud anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat: Aeneas [a] contra cui talia reddit:
Argenti, atque auri memoras quae multa talenta,
Gnatis parce [b] tuis: belli commercia [c] Turnus
Sustulit ista prior, iam tum Pallante perempto.[d]
Hoc patris Anchisae manes, hoc sentit Iulus.
Sic fatus, galeam laeua tenet, atque reflexa
Ceruice orantis capulo tenus [e] abdidit ensem.
Nec procul Aemonides Phoebi, Triuiaeq. sacerdos,
Infula [f] cui sacra redimibat tempora uitta,
Totus collucens ueste, atque insignibus armis.[g]
Quem congressus agit campo; lapsumq. superstans
Immolat,[h] ingentiq.[i] umbra tegit. arma Serestus [k]
Lecta refert humeris, tibi rex Gradiue [l] trophaeũ.[m]
Instaurant acies,[n] Vulcani stirpe creatus
Caeculus,[o] & ueniens Marsorum mõtibus Vmbro.
Dardanides [p] contra furit: Anxuris [q] ense sinistrã,
Et totum clypei ferro deiecerat orbem.

a Hom. Il. 116. 230. b id est, Serua. S. & D. c ignoscendi facultatem, & uicissitudines. Ser. Humanitatem poscis, quae inter partes solet aliquando praestari: sed istum mihi tuus ille Turnus sustulit, et inhumanitatem plenam morte Pallantis docuit. d cum peremit illum. e Pathos a modo: de quo Macrob. Sat. l. 4. c. 4. f fascia de albo, & cocco. g Probus, teste Ser. Albis, legendum putauit; Asper uero, Armis.

h Quasi uictimam, ut ille consueuerat. nam hoc uerbo ad sacerdotis nomen allusit. Ser.

i Aut ad magnitudinem corporis, aut ad laudem Aeneae refertur.

K Duo erant Seresti, alter remanserat in Troia, alter cum Aenea.

l Mars. Auersio.

m Victoriae monumentum.

n iam fusus.

o Caeculus, quare Vulcani filius sit creditus, uide ad finem lib. 7.

p Aeneas: Antonomasia.

q Hunc, ut ineptum factorum, & uirtutis suae ostentatorem, perstringit.

Dixerat ille aliquid magnum,[a] uimq. affore uerbo
Crediderat, caeloq. animum fortasse ferebat,[b]
Canitiemq.[c] sibi, & longos promiserat annos.
Tarquitus[d] exsultans contra fulgentibus armis,
Siluicolae[e] Fauno[f] Dryope quem nympha crearat,
Obuius ardenti[g] sese obtulit: ille reducta[h]
Loricam, clypeiq. ingens onus impedit hasta.
Tum[i] caput orantis nequidquam, & multa parātis
Dicere, deturbat terrae; truncumq. repente
Prouoluens, super[k] haec inimico pectore fatur:
Istic[l] nunc metuende iace: non te[m] optima mater
Condet humi, patrio ue onerabit membra sepulcro:
Alitibus linquere feris:[n] aut gurgite mersum
Vnda feret, piscesq. impasti uulnera lambent.
Protinus Antheū, & Lycam, prima agmina Turni,
Persequitur, fortemq. Numā, fuluumq. Camertē
Magnanimo Volscente satum, ditissimus agri
Qui fuit Ausonidū, & tacitis regnauit Amyclis.[o]

a significat infestā fortasse fuisse ei Nemesim, aduersari solitā superbis: eiusq. insolentiā prouocasse deorum inuidiam, quae ei exitij causa fuerit, & pestis. Turn. b id est, aequabat. Allusum ad paroemiam, Caelum manibus contingere: de ijs, qui magna de se praedicant, inaniterq. se uenditant. c A signo, notat senectutem: Stultorum est, ea sibi promittere, quae in nullius hominis manu sunt, sed a Deo pendent. Nemo fatum suum, aut fatalem diem, nouit, ita ut praesens hora certam non habeat fidem. Hort. d Homer. Iliad. 121. e Epitheton hoc ex lib. 1. Naenij de bel. Pun. sumptum esse ostēdit Macr. lib. 6. cap. 5. f Pompon. Laetus legit, Dauno, dicitq. eos errare, qui Faunum, rusticum deum, hoc loco recipiunt. g Aeneae ferro saeuienti in hostes. h Hasta Aeneae transuerberatus fuit clypeus, & ita penetrata lorica, ut in ea haereret. ita l. & cl. impediebantur. Reducta autem, quia lacertos retro reducunt, hastam mittere parantes. Turn. i Hom. Il. 117. K Hom. Il. 122. l Hom. Il. φ. m Hom. Il. 230. 166. n Homeri uerba, & belli Troiani euentum respicit, quo cadauera, uel auibus rapacibus lanianda obijciebantur; uel in aquam piscibus esca praecipitabantur. Hort. o quia, ueniente hoste, cum nemo nunciaret, improuiso captae sunt. Vide prouerb. Amyclas silentium perdidit.

Aegaeon

Aegeon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasq. manus, quinquaginta oribus ignem,
Pectoribusq. arsiße, Iouis cum fulmina contra
Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses.
Sic toto[a] *Aeneas desaeuit in aequore uictor,*
Vt semel intepuit mucro. quin[b] *ecce Nyphei*
Quadriiuges in equos, aduersaq. pectora tendit:
Atq. illi longe[c] *gradientem, & dira frementem,*
Vt uidere, metu uersi, retroq. ruentes,
Effunduntq. ducem, rapiuntq. ad litora currus.
Interea biiugis infert se Lucagus albis
In medios, fraterq. Liger:[d] *sed frater habenis*
Flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
Haud tulit Aeneas tanto feruore furentes:
Irruit,[e] *aduersaq. ingens apparuit hasta.*
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currũ cernis Achillis,[f]
Aut Phrygiae campos: nunc belli finis, & aeui
His dabitur terris. uaesano talia late
Dicta uolant Ligeri: sed non & Troius heros
Dicta parat contra:[g] *iaculum nã torquet in hostẽ.*
Lucagus ut pronus pendens in uerbera telo
Admonuit biiugos; proiecto[h] *dum pede laeuo*
Aptat se pugnae; subit oras hasta per imas
Fulgentis clypei, tum laeuum perforat inguen.
Excussus curru moribundus uoluitur aruis.
Quem pius[i] *Aeneas dictis affatur amaris:*
Lucage, nulla tuos[k] *currus fuga segnis equorum*

a *Hyperbolica comparatio.*
b Homer. *in Il.* 64.
c *longis gradibus.*
d *Liger, & Lucagus fratres erant.*
e Homer. *Il.* 116.
f *Oblique fugacitatẽ, Aeneae obiicit Liger, quod primũ a Diomede, deinde etiã ab Achille in fugã fuerit uersus. Vide Macrob. Sat. lib.* 6. *c.* 9.
g *Non respõdit Aeneas, sed intorsit iaculum.*
h *protento, extento.*
i *Quamuis pius: procacitas linguae nõ põt non optimi cuiuslibet aĩum exacerbare.* i *Sarcasmus, quo & hosti perempto insultat, & fugam ab illo sibi obiectã in equorũ timiditatẽ, & umbrarũ terriculamenta confert: nisi potius malis eum ad Nyphaei necem respicere.*

Pro-

Prodidit, aut uanae uertere [a] ex hostibus umbrae:
Ipse rotis saliens iuga deseris. Haec ita fatus
Arripuit bijugos. frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapsus eodem.
Per te, per qui te[b] talem genuere parentes,
Vir Troiane, sine hāc animā, et miserere precantis.
Pluribus oranti Aeneas: [c] Haud talia dudum
Dicta dabas: morere, & fratrem[d] ne desere frater.
Tum, latebras animae, pectus mucrone recludit.[e]
Talia[f] per campos[g] edebat funera ductor
Dardanius, torrentis[h] aquae, uel turbinis atri
More furens. Tandē erumpūt, & castra relinquūt,
Ascanius puer, & nequidquam obsessa iuuentus.
Iunonem[i] interea compellat Iuppiter ultro:
O[k] germana mihi, atq. eadem gratissima coniux,[l]
Vt[m] rebare, Venus[n] (nec te sententia fallit)
Troianas sustentat opes, non uiuida bello
Dextra uiris, animusq. ferox, patiensq. pericli.
Cui Iuno submissa:[o] Quid o,[p] pulcherrime coniux,
Sollicitas aegram, & tua tristia[q] dicta timentem?
Si mihi,[r] quae quondam fuerat, quāq. esse decebat,
Vis in amore foret; non hoc mihi namq. negares
Omnipotens, quin & pugnae subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem seruare parenti.
Nunc pereat,[s] Teucrisq. pio det sanguine poenas.[t]

a equos tuos.
b Obtestatio, per eos, quos uir pius habuit carissimos.
c Sub. dixit: Defectio.
d ut ironice alluserit ad paroemiā; Frater uiro adsit.
e aperit.
f Ho. Il. 46
g Epiphonema clausulae loco, in perpetratae cladis enumeratione, ut accingat se ad nouā narrationē.
h Ho. Il. e. Obiter duplici collatione Aeneae ferociam hyperbolice subijcit.

i Hom. Il. 6. K Hom. in Il. 30. l Iuno quare soror & coniux Iouis fingatur, uide rationem physicam apud Macr. l. 1. Sat. c. 17. m Hom. Il. δ'. n Narratio breuis, ut Iunoni querēdi, loquēdique, id, quo angatur, suppeditet. o summissum animum praeseferens, uel, summissa uoce. p Abruptum exordiū, dolēti aegrescentiq. aptū. q seuera. r Eodē fere uersu, fine tantū immutato, et supra usus est lib. 5. s Cōcedit ironice: quod, ne fiat, tacite optat. t Eū lateter Aeneae exaequat, qui ubiq. cultor deorum inducitur. Ser.

Illa

Ille [a] *tamen nostra deducit origine nomen:*
Pilumnusq. illi quartus pater: [b] *& tua larga*
Saepe [c] *manu, multisq. onerauit limina donis.*
Cui rex aetherij breuiter sic fatur Olympi:
Si mora [d] *praesentis leti, tempusq. caduco* [e]
Oratur iuueni, meq. hoc ita ponere sentis: [f]
Tolle fuga Turnum, atq. instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse uacat. [g] *sin altior istis*
Sub precibus uenia [h] *ulla latet; totumq. moueri,*
Mutari ue putas bellum: spes pascis inanes.
Cui Iuno illacrymans: Quid si, quod uoce grauaris,
Mēte dares, [i] *atq. haec Turno rata* [k] *uita maneret?*
Nunc manet insontem grauis exitus: [l] *aut ego ueri*
Vana feror. [m] *quod ut o potius formidine falsa*
Ludar, & in melius tua, qui potes, orsa reflectas.
Haec ubi dicta dedit, [n] *caelo se protinus alto*
Misit, [o] *agens hiemem nimbo* [p] *succincta per auras;*
Iliacamq. aciem, & Laurentia castra petiuit.
Tum [q] *dea nube* [r] *caua tenuem sine uiribus umbrā*
In faciem Aeneae (uisu mirabile monstrum)

a Homer. Il. 264. b Locus hic pugnare uidetur cum illo superiori, Cui Pilumnus auus. nisi intelligamus & auū, & abauum Turni eodem nomine fuisse appellatos. c Homer. Il. ϑ. d ut Iuno aliquid obtinuisse uideatur, concedit dilationem necis: quando fatum ineuitabile est. Iouis enim uox, fatum ipsum est immutabile, quod ita sit fatus. Hort. e morituro. f uis me hoc ita statuere. Sc. Graecum loquendi genus, quo Lucilium quoque alicubi usum esse, ostendit Seruius. g Vndique iam in mortem truditur: hoc tantum uacat spatium. h Veniae impetratio, Sin preces istae tendunt ad impetrandam aliam ueniam, id est, ut aliud indulgeam. i Etenim, quae negas uoce, id est, fato, traderes mente. K In quibusdam cod. legitur, Data uita. Seruio tamen, & doctis omnib. magis uideo placere, ut Rata, legatur. l crudelis finis. m ignara ueritatis sum. S. n confirmata nonnihil Iuno uerbis Iouis in praesenti, Turnū caedi subtrahere maturat. o demisit. Iunonis descēsus. p nubibus. S. q Hom. Il. 55. r Fictio haec pertinet ad decorū, ut Turnus errore potius ex pugna auferri, quam sponte sua fugere uideatur.

Dardaniis ornat telis, clypeumque, iubasque
Diuini assimulat capitis: dat iaania[a] uerba:
Dat sine mente sonum, gressusq. effingit euntis.
Morte obita,[b] quales[c] fama est uolitare figuras;
Aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
At primas laeta ante acies exsultat imago,[d]
Irritatq. uirum[e] telis, & uoce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemq. eminus hastam
Conijcit. illa dato uertit uestigia tergo.
Tum uero Aenean auersum ut cedere Turnus
Credidit, atq. animo spem turbidus[f] hausit inanẽ;
Quo fugis,[g] Aenea? thalamos[h] ne desere pactos;[i]
Haud dabitur dextra tellus quaesita per undas.
Talia uociferans sequitur, strictumq. coruscat
Mucronem, nec ferre uidet sua gaudia uentos.[k]
Forte ratis celsi coniuncta crepidine[l] saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,
Qua rex Clusinis[m] aduectus Osinius[n] oris.
Huc sese trepida Aeneae fugientis imago
Conijcit in latebras: nec Turnus segnior instat,
Exsuperatq. moras, & pontes transilit altos.[o]

a Exsilia: uemẽtia ab umbra.
b id est, suscepta. Est autem imitatio Lucretij, qui sic habet l. 1. Morte obita quorum tellus amplectitur ossa. Vide Macr. l. 6. cap. 1.
c Duabus euidentibus cõparationibus umbrae speciẽ illustrat.
d Immo uersa in umbram Aeneae.
e Turnum.

f elatus, arrogantia tumens. g Loquitur Turnus. h Simile est illud lib. 12. En agros, & quam bello Troiane petisti, Hesperiam metire iacens.
i Exspecta, dum seruata pactorum fide, optatam ducas uxorem. Don.
K Nec animaduertit uanum esse suum gaudium. Non animaduertebat, quod ferebant talem laetitiam uenti.
l abrupti saxi altitudine; Pro, Crepidini, positum. Ser.
m Taxat hoc loco Virgilium Eustathius apud Macr. lib. 5. c. 15. tamquã parum memorem catalogi, quem ad finem lib 7. contexuit. A qua tamen calumnia facile tuetur Virg. Pontanus in Antonio.
n Massicus, filius Osinij.
o ut insequatur imaginem.

Vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem,[a]
Auulsamq. rapit [b] reuoluta per aequora nauem.
Illum [c] autem Aeneas [d] absentem in proelia poscit:
Obuia multa uirum demittit corpora morti.
Tunc leuis[e] haud ultra latebras iam quaerit imago,
Sed sublime uolans nubi se immiscuit atrae:
Cum Turnum medio interea fert aequore turbo.
Respicit ignarus rerum,[f] ingratusq. salutis;[g]
Et duplices cum uoce manus ad sidera tendit:
Omnipotens genitor,[h] tanton' me crimine dignum
Duxisti? & tales uoluisti expendere poenas?[i]
Quo feror? unde abij? quae me fuga, quē[k] ue redu(cet?
Laurētes ne iterū muros, aut castra uidebo?[l]
Quid manus illa uirū,[m] qui me meaq. arma secuti?
Quosq. (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes[n] uideo, gemitumq. cadentum
Accipio. quid agā? aut quae iam satis ima dehiscat[o]
Terra mihi? uos o potius miserescite uenti:
In rupes, in saxa, uolens uos Turnus adoro,
Ferte[p] ratem, saeuisq. uadis immittite[q] Syrtis,
Quo neq. me Rutuli, neq. conscia fama sequatur.
Haec [r] memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat[s] illuc:

a ne redire posset in proeliũ, deprehenso dolo. Ser.
b Iuno scilicet.
c Turnum.
d Al (nõ recte) Ille autem Aenean &c.
e Iuno euanuit.
f artis, per quam euaserat.
g ingratus salutis. utpote ignarus rerum. Nullã gratiam habet pro illis, quae in eius salutem facta erãt: utpote qui ea nesciret. Est autem nouus dicendi modus, pro eo quod est, accepta salute ingratus.
h Querulatoria Turni oratio ad Iouem, tota composita est exaggerationibus indignis, a turpitudine fugae, tum apud alios, tum apud suos.
i Credebat se in aqua perire. Sic apud Sil. li. 17. Iuno delusit Hannibalē.
K qualem.
l Pathos ab addubitatione: de quo uideto Macr. l. 4. c. ult.
m Defectio. deest enim, Dicet, uel aliud uerbum. Vel, Quid multitudo facit nunc sine me duce. Meminit, ne a suis, uelut Hector a Polydamante, coarguatur.
n illos timentes absentia mea mori. Mouet affectus.
o imprecatio sibi irati ob facti turpitudinem.
p Impellite.
q ut obruar, & peream.
r Hom. Il. 15.
s μερμηρίζει. Coarguit ancipitem hominis animum, & incertum consilium in turpi fuga.

An sese mucrone [a] *ob tantum dedecus amens*
Induat, & crudum [b] *per costas exigat ensem:*
Fluctibus an iaciat medijs, & litora nando
Curua petat, Teucrumq. iterum se reddat in arma. [c]
Ter [d] *conatus utramq.* [e] *uiam; ter maxima Iuno*
Continuit, iuuenemq. [f] *animi miserata repressit.*
Labitur alta secans, fluctuque, aestuq. secundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem. [g]
At Iouis interea monitis [h] *Mezentius ardens*
Succedit pugnae, Teucrosq. inuadit ouantes.
Concurrunt Tyrrhenae acies, [i] *atque omnibus uni,*
Vni odijsq. uiro [k] *telisq. frequentibus instant.*
Ille, [l] *uelut* [m] *rupes, uastum quae prodit in aequor*
Obuia uentorum furijs, expostaq. ponto,
Vim cunctam, atq. minas perfert caeliq., marisque:
Ipsa immota manet, [n] *prolem Dolicaonis Hebrum*
Sternit humi, cum quo Latagū, Palmumq. fugacem:
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat os, [o] *faciemq. aduersam; poplite Palmum*
Succiso uolui segnem [p] *sinit; armaq.* [q] *Lauso*
Donat habere humeris, & uertice figere cristas.
Necnon Euantem Phrygium, Paridisq. Mimanta

a *Priscianus hunc locum citans, legit Mucronē. Sincerior tamē lectio uidetur Mucrone, septimo casu. Sic locutus est Caesar l. 7. de bel Gal. Se ipsi acutissimis uallis induebāt. Et l. 2. Acutissimis stipitib. induebantur. Male igitur Seruius putat, uel per abusionē, uel per hypallagen esse dictum. Alij expo.*

An se mucrone suo transfigat. b *crudelem.* c *reddat armis.*
d *Additione numeri ternarij, amplificatio.* e *Et interficere se, & natare*
ad litus. f *pro, animo.* g *Ardeam.* h *Mezentium Iuppiter ho-*
minem sibi, dijsq. omnib. ob impietatem inuisum, ad pugnam instigat, quo
maturius spretae religionis poenas lueret. i *concurrunt inter se Tyrrhe-*
ni sub Mezentio, & sub Aenea. K *Mezentio.* l Homer. *Il.* 170.
m *comparatione Mezentij uirtutem in bello amplificat, ut eo plus gloriae*
ad uictorē postea redeat. n *Al. Manes.* o *Occupat os Latagū, Graeca*
figura dixit, pro eo, quod est, Occupat os Latagi. Sic Gr. ἔκρουσεν ἀχιλλέα
τὸν πόδα. p *i. nō ambulātē, ob succisū poplitē.* q *Palmi s. & Latagi.*

Aequalem,

Aequalem, comitemque: una quē nocte [a] Theano
In lucē genitori Amyco dedit; & face praegnās [b]
Ciſſeis [c] regina Parin creat: urbe paterna
Occubat; [d] ignarum [e] Laurēs habet ora Mimanta: [f]
Ac, [g] uelut [h] ille canum morſu de montibus altis
Actus aper, multos Veſulus quem piniſer annos
Defendit, multosq. palus Laurentia, [i] ſilua
Paſtus arundinea, poſtquam inter retia uentum eſt,
Subſtitit, infremuitq. ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam iraſci, propius ue accedere uirtus:
Sed iaculis, tutisq. procul clamoribus inſtant:
Haud [k] aliter, [l] iuſtae quibus eſt Mezentius irae, [m]
Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro:
Miſſilibus longe, & uaſto clamore laceſſunt. [n]
Ille autem impauidus partes cunctatur [o] in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo [p] decutit haſtas.
Venerat antiquis Coryti [q] de finibus Acron,
Graius homo, īfectos linquēs profugus hymenaeos. [r]
Hunc [s] ubi miſcentem longe media agmina uidit,
Purpureum pennis, [t] & pactae [u] coniugis oſtro:
Impaſtus [x] ſtabula alta leo ceu ſaepe peragrans
(Suadet enim uaeſana fames) ſi forte fugacem

a Quia una, eademq. nocte natus fuerat, qua Paris.
b Quia antequam pareret, facem ſe peperiſſe uidit ī ſomnijs. S.
c Ciſſeida uocat Hecubam, Euripidis ſententiam ſecutus, qui eā Ciſſei filiā facit. Homerus eā Dimāte patre natam tradidit: quem & Ouid. ſecutus, Proles, inquit, praeclara Dimantis.

d Paris. e pro, Ignoratum; ut, teſt. etiam Gell. Sic Neſcius, paſſ. f Mimas, comes Paridis. g Hom. Il. 121. 189. h Alia comparatione Mezentij ferociam impotentem illuſtrat. i Latina. K Hom. Il. 189. l Applicatio. pari ui, & truculentia Mezentius in Troianos ſaeuit. m Quibus irae eſt: ut dicitur, eſſe odio. Nō eſt animus ulli eorum, quibus eſt irae. n Mezentium. o diſponit ſe. p Tergum pro ſcuto poſuit. Nam ſcuta tergoribus bubulis ſolent tegi. q Corytus, Tuſciae opidum, patria Dardani. r nuptias. s Hom. Il. 50. t criſta purpurea. u propter nouas nuptias. x Comparatio Homerica ex Il. γ. huc translata: quod etiam annotauit Macr. lib. 5. c. 10.

Conſpexit

Conspexit capream, aut surgētē in cornua[a] ceruum,
Gaudet hians immane, comasq. arrexit, & haeret
Visceribus super accumbens: lauit improba taeter
Ora cruor:
Sic ruit[b] in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus[c] atram
Tundit humum exspirans, infractaq. tela cruētat.[d]
Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec iacta caecum dare cuspide uulnus.
Obuius[e] aduersoq. occurrit, seq. uiro uir[f]
Contulit, haud furto[g] melior, sed fortibus armis.
Tum super abiectum[h] posito pede nixus, & hasta,
Pars belli haud temnēda uiris, iacet altus Orodes.[k]
Conclamant[l] socij laetum Paeana[m] secuti:
Ille[n] autem exspirans: Non me, quicūq. es, inulto,
Victor, nec longum laetabere: te quoque fata
Prospectant paria, atq. eadem mox arua tenebis.[o]
Ad quem subridens mista Mezentius ira:
Nūc[p] morere, ast de me diuū pater, atq. hoīum rex
Viderit. Hoc dicens, eduxit corpore telum.

a cornibus eminentem. Ser. Capite arduo. Sc.
b ad consimilem modum in cōfertos hostes irruit Mezētius.
c Pathos a modo: de quo Macr. lib. 4. c. 4.
d sanguine suo.
e Mezentius.
f Mezentius.
g furto, id est, insidijs, uel dolo.
h prostratum.

i Homer. Il. 49. K Allusum est ad uocis etymon. ὄρος enim Graecis Mons est; ὀρώδης, montuosus, siue medius dicam, monti similis.
l significanter de Mezentij socijs: quasi laetitia exsultant de uictoria, quam clamoribus effusis testantur.
m Laetam cantionem, ob uictoriam, quod magnum Orodem fudisset. Paean alioqui proprie est, carmen Apollineum. Apollo ipse a feriendo, παίαν dicitur. Vnde in cantiuncula, ἰὴ παίαν, quod sagittis suis Pythonem serpentem confecisset.
n Homer. Il. 187.
o Sic apud Ho. Il. ρ. Patroclus moriens Hectori instare praedicit necem.
p Sumptus est hic locus ex Il. χ. ubi Hectori, sibi mortem praedicenti, totidem prope uerbis respondet.

Olli [a] dura quies [b] oculos, & ferreus urget
Somnus, in aeternam clauduntur lumina noctem.
Caedicus [c] Alcathoũ [d] obtruncat, Sacrator [e] Hydaspẽ,
Partheniumq. [f] Rapo, & praedurũ uiribus Orsen: [g]
Messapus Cloniumque, Lycaoniumq. [h] Ericaten,
Illum infrenis [i] equi lapsu tellure iacentem,
Hunc peditem pedes. & Lycius processerat [k] Agis:
Quem tamẽ haud expers Valerus uirtutis auitae [l]
Deijcit, Atronium Salius, Saliumq. Nealces
Insignis iaculo, [m] & longe fallente sagitta.
Iam grauis aequabat luctus, & mutua Mauors
Funera: cedebant pariter, pariterq. ruebant
Victores, uictique: neque [n] his fuga nota, nec illis.
Dij Iouis in tectis iram miserantur [o] inanem
Amborum, [p] & tantos mortalibus esse labores. [q]
Hinc Venus. hinc contra spectat Saturnia Iuno.
Pallada Tisiphone media inter millia saeuit.
At uero ingentem quatiens Mezentius hastam

a Homer. Il. χ.

b Periphrasis mortis.

c Imitatione Homerica, coacernat enumeratione sũmaria quosdam in eo proelij ardore caesos, & qui uicissim statim ab alijs interfecti fuere: iuxta illud, καὶ κτανέοντα κατέκτα.

d ab Alcathoe, urbe propinqua Megaris: pro Arcade ponitur.

e A Sacranis, qui fuere populi antiquissimi in Latio.

f A Parthenio, fluuio Arcadiae.

g Nomen Argiui, apud Homerum.

h A Lycaone, rege antiquissimo Arcadiae.

i asperrimi, qui frenorum sperneret regimen. Ser.

K Dimicaturus contra Mess. Sed Val. praeueniens eum occidit.

l Non degenerans a uirt. auita. Seruius aliter exp.

m Iactu longe fallentis sagittae; ut sit ἓν διὰ δυοῖν. S.

n Homer. Iliad. 115.

o Miserantur mortalium calamitatis hic dij, non autem in pugnã descendunt, ut in bello Troiano apud Graecum uatem. Hort.

p Rutulorum scilicet, & Troianorum.

q contra deos immortales ῥεῖα ζῶντας, id est, sine labore uiuentes, inducit Homerus.

Turbidus

Turbidus ingreditur campo. quã [a] magnus Orion, [b]
Cum pedes incedit medij per maxima Nerei
Stagna [c] uiam scindens, humero supereminet undas:
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturq. solo, & caput inter nubila condit:
Talis se uastis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,
Obuius ire parat. manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, & mole sua stat: [d]
Atq. oculis spatium emensus, quantum satis hastae:
Dextra mihi deus, [e] & telum, quod missile libro,
Nunc adsint: uoueo [f] praedonis [g] corpore raptis

a id est, ut, Duabus rursus comparationib. robur, uim, & heroicã proceritatẽ Mezētij attollit.

b Tradunt Hyrcũ quẽdam senem fuisse, qui cum Iouẽ, & Mercurum hospitio humaniter excepisset, ab ijs petiuisse filium: uxorem olim sterilem decessisse. Et, ut id impetraret a dijs, statim illis mactasse bouem. Porro dij bouis in corio lotium suum reddiderunt, atque ita conuolutum condiderunt in terra. Vnde natus est Hiero, quem a Lotio Vrionem uocauit: atque inde, unius literae mutatione, Orion coeptus est appellari. Hic ubi ad maturam aetatem peruenisset, magnus uenator euasit, ac Dianae comes adiunctus est. Paullatim uenandi studio exercitus eo peruenit, ut iactaret nullum animal gigni posse e terra, quod ipse non superaret. Breui a paruo scorpione, qui e terra erepserat, ictus perijt. Idẽ aliquãdo Pleiadas constuprare, & Dianae uim inferre uoluit. Sunt, qui hunc a Ioue, Mercurio, & Neptuno genitum prodant, staturaeq. ingentis. Hic cum aliquando a rege hospitio exceptus fuisset, aggressus fuit eius uitiare filiam, quamobrem ab ea oculis priuatus fuit. Consuluit oraculum, qua arte uisum recuperaret. Responsum ei fuit, si per mare contra ortum incederet, ut radij solares oculis eius illucescerent: id quod fecit. Cum itaque Cyclopum, arma Ioui fabricantium, strepitum audiuisset, sonum secutus, ad eos ductus peruenit. Ibi unum in humeros sublatum abstulit, quo duce oraculum impleuit.

c Stagna, per Tapinosin dixit, pro Mari: cuius tamen dictionis humilitatẽ suo more subleuat epitheto, cũ ait, Maxima Nerei stagna. d Virtute sua confisus stabat. Ita D. non recte. e Hinc supra, Contemptor diuum Mezentius. Notatur in persona Mezentij, illorum pietas, qui, spreto deorum auxilio, proprijs tantum uiribus confidunt. f Consecro, & dico.
g Appellat Aenean Praedonem, quod in aliena patria praedaretur.

Indutum spolijs, ipsum te, Lause, trophaeum
Aeneae. Dixit, stridentemq.[a] eminus hastam
Iecit: at illa uolans clypeo est excussa, proculq.
Egregium Anthorem[b] latus inter, & ilia figit,
Herculis Anthorē comitē,[c] qui missus ab Argis
Haeserat Euandro, atque Itala consederat urbe.
Sternitur infelix alieno[d] uulnere, caelumq.
Adspicit, & dulces moriens reminiscitur Argos.[e]
Tum[f] pius Aeneas hastam iacit, illa per orbem
Aere cauum triplici, per linea[g] terga, tribusq.
Transijt intextum tauris[h] opus, imaq. sedit
Inguine,[i] sed uires haud pertulit. ocius ensem
Aeneas, uiso[k] Tyrrheni sanguine laetus,
Eripit a femore, & trepidanti feruidus instat.
Ingemuit cari grauiter genitoris amore,
Vt uidit, Lausus, lacrymaeq. per ora uolutae.
Hic mortis[l] durae casum, tuaq. optima[m] facta,

a Homer. in Il. 46
b Legēdum hic est, Antonen, nō autem Anthorē, aut Athorem, aut Actorē, ut diuersis legitur exēplaribus. Fuit hic Antones prognatus ex Antone filio Herculis: aut, quē admodum Poeta dixit, unus ex comitibus Herculis, qui apud Euandrum, illo ex Italia digrediente, relictus fuit, Plutarchus auctor est in uita Antonij, Antoniorum familiam ab Herculis filio Antone originem duxisse. Appianus Alexan. lib. 3. auctor est, Octauium Antonio respondisse: Futurus, inquit, eras Caesaris adoptiuus, si te ex Herculeo Aeneadem fieri malle cognouisset. Αντώνιος Graece, pro uenali habetur, ut testatur quoddam Graecum epigramma, ab Alciato in linguam Latinam hoc modo traductum:

In bellis qui notus eras Antonius olim,
Cur tria perdideris prima elementa, refer.

sublatis enim a fronte tribus litteris Ant, manet ὤνιος, hoc est, uenalis. Hort.
c Pathos a caussa. Vide Macr. l. 4. c. 4. ubi hunc locum citat.
d telo in Aenean destinato.
e Pathos a loco.
f Homer. in Il. 35.
g lino enim tegebantur scuta, ut posset inhaerere pictura. S.
h tergoribus taurorum.
i Mezentij scilicet.
K Loquitur Poeta.
l Al. Optime, uocandi casu.

Si

Si qua fidem tanto est operi[a] latura uetustas,
Non equidem, nec te iuuenis memorande silebo.[b]
Ille,[c] pedem[d] referens, & inutilis, inq. ligatus[e]
Cedebat, clypeoq. inimicum hastile trahebat,
Proripuit[f] iuuenis, seseq. immiscuit armis:
Iamq. assurgentis dextrae,[g] plagamq. ferentis
Aeneae subijt mucronem, ipsumq.[h] morando
Sustinuit. socij magno clamore sequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret;
Telaq. conijciunt, proturbantq. eminus hostem[i]
Missilibus. furit[k] Aeneas, tectusq. tenet se.
Ac,[l] uelut,[m] effusa si quando grandine nimbi
Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, &[n] tuta latet arce uiator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris, ut possint, sole reducto,
Exercere diem:[o] sic obrutus undiq. telis
Aeneas, nubem belli, dum detonet,[p] omnis
Sustinet, & Lausum increpitat, Lausoq. minatur.
Quo moriture[q] ruis, maioraq. uiribus audes?
Fallit te incautum[r] pietas tua. Nec minus ille[s]

a pietati, et uirtuti Lausi. Operi tanto, id est, a pietate profecto. ut mox, Fallit te incautũ pietas tua. Quidã male de carm. Virg. intell. b *O Lause non silebo mortẽ tuã, si qua uetustas est latura fidem, tanto operi, tuis gestis, tuae pietati ac uirtuti. Nam ex scelerato patre Lausus generatus, pius, ac mitis erat.* c *Mezẽtius.* d Hom. *Il.* 59. e *illigatus. Sic legitur de Scipione qui patrẽ liberauit apud Ticinum.* f *Al. Prorupit: quae dictio optime cõgruit huic loco, propter id quod sequitur, Seseq. immiscuit armis.* g *Al. Dextrã. ut ordo uerb. sit, Subijt dextrã Aen. iã ass. & mucr. f. pl. Sic mox, ut pro me hostili paterer succedere dextrae.* h *Aenean, facientẽ impetum in patrem.* i *Aenean.* K *Quod plenã de tanto hoste uictoriã reportare non possit. D.* l *Hom. Il.* 42. 133. m *Cõparatione hyperbolica, uim telorum, quae in Aeneã undiq. conijciuntur, amplificat.* n *Quidã omittunt, Et, & ultimã in Agricola producunt caesura, ut apud Ouid. Nomẽ amicitia, nomẽ inane fides.* o *Hypall. pro Exerceri per diẽ* p *Violentus impetus hostium remittatur. Al. Detinet omnes. Vel, nubem belli dum detinet, omnes Sust.* q *Loquitur Aeneas.* r *Pathos a caussa.* s *Lausus.*

Exsultat demens: saeuae iamq. altius irae
Dardanio surgunt ductori; extremaq. Lauso
Parcae fila [a] legunt. [b] ualidum namq. exigit ensem
Per medium Aeneas iuuenem, totumq. recondit. [c]
Transiit & parmam [d] mucro, leuia arma, minacis,
Et tunicam, molli mater quam neuerat auro: [e]
Impleuitq. [f] sinum [g] sanguis: tum uita [h] per auras
Conceßit maesta ad manes, corpusq. reliquit.
At [i] uero, ut uultum uidit morientis, & ora,
Ora [k] modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit [l] miserans grauiter, dextramq. tetendit:
Et mentem patriae subijt [m] pietatis imago.
Quid tibi nunc, [n] miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus laetatus, habe tua; teq. parentum
Manibus, & cineri, (si qua est ea [o] cura) remitto,
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
Aeneae magni [p] dextra cadis. increpat ultro
Cunctantes socios, & terra subleuat [q] ipsum,
Sanguine [r] turbantem comptos de more [s] capillos.

a Periphrasis mortis iam iam impendentis Lauso.
b colligũt.
c Interficitur Lausus ab Aenea.
d parmam, leuia arma, non clyp. S. At Donat. haec separat.
e A materia.
f Hom. Il. 227.
g Pathos ab attestatione: de quo uide Macrob. l. 4. c. 6.
h anima.

i Hom. Il. 57. K Anadiplosis. l Aeneas, morte Lausi.
m Affectus a similitudine passionis: Graeci uocant ὁμοιοπάθειαν.
n Nusquam poeta recedit a decoro personae Aeneae: qui cum inducatur pius, non solum pietatem adolescentis hostis in patrem Mezentium laudat, & deosculatur, uerum etiam praemio donat. Reddit illi sua arma, quibus exsuere potest: remittit eum sepeliendum: ipsosq. eius socios increpat cunctantes, segnioresq. in auferendo corpore. o Aut ad Mezentij impietatẽ, spectat haec parenthesis, qui deos omnes, superos, inferosq. contemnebat. Aut ad fabulam alludit, qua dicuntur defuncti, ubi semel letaeas aquas gustauerint, rerum omnium terrenarum curã deponere. Vnde est & illud lib. 4. Id cinerẽ & manes credis curare sepultos? p Morienti solatiũ est, Magni potius alicuius manib. perire, quã gregarij militis. q magnũ pietatis excẽplũ. r Pathos a re uisa. s tunc n. uiri, ut mulieres, cõponebãt capillos.

Interea [a] genitor [b] Tiberini ad fluminis undam
Vuulnera siccabat lymphis, [c] corpusq. leuabat [d]
Arboris accliuis [e] trunco. procul aerea ramis
Depẽdet galea, & prato grauia arma quiescunt: [f]
Stant [g] lecti circum iuuenes. ipse aeger, anhelans
Colla fouet, [h] fusus propexam in pectore barbam:
Multa super Lauso rogitat, [i] multosq. remittit,
Qui reuocent, maestiq. ferãt mandata parentis.
At Lausum socij exanimum super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti uulnere uictum.
Agnouit [k] longe gemitum praesaga mali mens: [l]
Canitiem [m] immũdo deformat puluere, [n] & ambas
Ad caelum tendit palmas, & corpore inhaeret. [o]
Tanta ne me [p] tenuit uiuendi, nate, uoluptas,
Vt pro me hostili paterer succedere dextrae, (uor,
Quẽ genuit? [q] tua ne haec, genitor, per uulnera [r] ser
Morte tua uiuens? heu nunc misero mihi demum
Exsilium infelix, nunc alte uulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen, [t]
Pulsus ob inuidiam [u] solio, sceptrisq. paternis.
Debueram patriae poenas, odijsq. meorum:

a Redit ad Mezẽtium, cui mors filij nunciata, occasio est ad congrediendum cum Aenea, & pugnando moriendum.
b Mezentius.
c aqua.
d Al. Lauabat.
e Acclinis, lege, nõ Accliuis. quo modo & Carp. Qui error & apud Hor. Est aũt pro Acclinatus.
f posita sũt: ab aïali ad non animal. g Ho. Il. 41. h sustinens se trunco arboris S. Adiutus arb. tr. reficiebat lassata colla. Ita Don. nisi potius scripsit Adnixus. i Decorum, circa paternam curam pro filio. K Hom. Il. 201. l Mezentij. Quae suspicamur, aut timemus, facilius, ac citius sentimus, quam ea, quae ad nos nihil attinent. m Pathos ab aetate & gestibus, ut est apud Macr. l. 4. c. 3. n Est hic locus sumptus ex Iliad. σ'. ubi Achilles intellecta morte Patrocli similiter caput puluere foedat. o Intellige allatũ Lausũ, et eũ haesisse cadaueri filij. p Amplificat narrationẽ a querelis Mezẽtij patheticis. q Pathos a relatione, ut i Genitor. r quae adspicio, ab Aenea tibi illata, et Vulnera, pro Vulnus. s Salutẽ habeo per tua uulnera. t regium. Nam, nisi expulsus fuissem, successisses in regnum.
u Tacet scelera sua, & dicit, Inuidiam.

Omnes per mortes[a] *animã ſontem ipſe dediſſem.*[b]
Nunc[c] *uiuo: neq. adhuc homines, luceq. relinquo:*
Sed linquam.[d] *Simul hæc dicẽs, attollit in aegrũ*[e]
Se femur: & ,quamquã uis alto uulnere tardat,
Haud deiectus[f] *equum duci iubet. hoc decus*[g] *illi,*
Hoc ſolamen erat: bellis hoc uictor abibat
Omnibus. alloquitur maerentem, & talibus infit:
Rhoebe,[h] *diu, res ſi qua diu mortalibus ulla eſt,*
Viximus: aut hodie uictor ſpolia illa cruenta,[i]
Et caput Aeneae referens, Lauſiq. dolorum
Vltor eris mecum:[k] *aut, aperit ſi nulla uiam uis,*[l]
Occumbes pariter: neq. enim[m] *fortiſſime credo,*
Iuſſa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.
Dixit, & exceptus tergo[n] *conſueta locauit*
Mẽbra, manusq. ambas iaculis onerauit acutis.
Aere caput fulgens, criſtaq. hirſutus equina.[o]
Sic curſũ in medios[p] *rapidus dedit. aeſtuat ingens*
Imo in corde pudor,[q] *miſtoq. inſania luctu,*
Et furijs agitatus amor, & conſcia uirtus:
Atque hic Aenean magna ter[r] *uoce uocauit.*
Aeneas agnouit eum,[s] *laetusq. precatur.*

a *Per omnia mortis genera. q. d. Debueram me cuilibet periculo, ſine ullius mortis metu, obijcere.* b *Al. Dediſſe; & tum omittitur diſtictio poſt, Meorũ. Eſt autem pathos per hyperbolen. Vide Macr. Sat. li. 4. c. ult. ubi hũc locũ citat.* c *Homer. in Il. 203.* d *ſ. uitam.* e *uulneratum.* f *deiecto animo.* g *Laus equi, a uirtute & robore.* h *Imitatio Homeri Iliad. lib. 19. ubi ad eundem modum equum ſuum Xanthum nomine alloquitur Achilles.* i *Lauſi cruore perfuſa.* K *Inanis iactantia plane perſonae conueniens. Promiſſit ſibi arroganter, quae in diuina poteſtate ſunt poſita, ut certa.* l *Si uirtuti eſt aduerſus euentus.* m *Aetiologia a turpi.* n *equi ſe praebẽtis, & admonentis. Al. Don. Exceptus, tamquam e ſuperiore loco, cum h. adſcẽdere non poſſet.* o *A terribili hominis ornatu: quaſi eo hoſtem territuri, Ex Il. γ'. ſumptum, ubi ſimiliter Paridis galea cauda equina exornatur* p *Fertur in campum Mezentius.* q *quia uictus iam ſit.* r *Additione numeri, pro Saepe, & identidem, exemplo Homeri τρὶς.* s *Al. Enim.*

Sic pater[a] ille deum faciat,[b] ſic altus Apollo,
Incipias conferre manum:
Tantam effatus, & infeſta[c] ſubit[d] obuius[e] haſta.
Ille autem:[f] Quid me erepto ſaeuiſſime nato
Terres? haec uia ſola fuit, qua perdere poſſes:
Nec mortem horremus, nec diuum parcimus[g] ulli:
Deſine, iam uenio[h] moriturus, & haec tibi porto
Dona[i] prius. Dixit, telumq. intorſit in hoſtem:
Inde aliud ſuper, atque aliud figitque, uolatq.
Ingenti gyro, ſed ſuſtinet[k] aureus umbo.
Ter[l] circũ adſtantem[m] laeuos equitauit in orbes,[n]
Tela manu iaciens: ter ſecum Troius heros
Immanem aerato circumfert tegmine ſiluam.
Inde, ubi tot traxiſſe moras, tot ſpicula taedet
Vellere, & urgetur pugna congreſſus iniqua:[o]
Multa mouẽs animo, iam tãdẽ erumpit,[p] & inter
Bellatoris equi caua tempora conijcit haſtam.
Tollit ſe arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effuſumq. equitem ſuper ipſe ſecutus
Implicat, eiectoq. incumbit cernuus[q] armo.
Clamore incendunt caelum Troesque, Latinique:
Et ſuper[r] haec: Vbi nunc[s] Mezentius acer, & illa
Effera uis animi? Contra Tyrrhenus, ut auras

a Breuis quidem precatio, ſed circũſtãtijs plane conueniens.
b ut cõgrediaris mecum.
c in uulnus parata, ad uulnus infigẽdum protenta.
d acceßit.
e Mezētio.
f E prouocatione uterq. alteri cõmittitur.
g Propter illa Aeneae; Sic pater ille deũ f. &c. Impius etiam contumelioſus ĩ morte perſiſtit in Deum, ut ſui per omnia ſemper ſit ſimilis: hoc eſt, impius, improbus, & magnus oſtẽtator. Vide Macrob. l. 4. c. 4.
h Imitari uidetur illud ex Niobe Graeca Tragoedia, ἔρχομαι, τί μ' αὔεις, Venio, quid me uocas?
i tela ſcilicet.
K ictus Mezentij.
l Additione numeri ternarij, frequentem eiuſdem rei iterationem indicat.
m Aenean.
n In laeuam partem circumibat, ut dextram Aeneae pa[r]t[em] circumueniret, quae nuda erat. S.
o pedes contra equitem.
p Aeneas.
q quia cecidit in faciem, quaſi in eam partem, quam cernimus.
r ſcilicet Mezentium.
s Hoſtilis inſultatio, quam Graeci σαρκασμὸν uocant. Breuis eſt, ut ſapientem, & fortem uirum decet.

Suſpiciens

Suspiciens hausit caelum, mentemq. recepit;
Hostis [a] amare, quid increpitas, mortemq. minaris?
Nullum in caede nefas: [b] nec sic ad proelia ueni;
Nec tecũ meus haec pepigit mihi foedera Lausus. [c]
Vnũ hoc [d] per, si qua est uictis uenia hostibus, oro,
Corpus [e] humo patiare tegi. scio acerba meorum
Circumstare odia: [f] hunc oro defende furorem, [g]
Et me [h] consortem nati concede sepulcro.
Haec loquitur, iuguloq. haud inscius accipit [i] ensẽ,
Vndantiq. animam diffundit in arma cruore.

a Hom. Il. ύ Loquitur Mezentius Aeneae. b s. est tibi: q.d. occide, nullum est nefas. c Non cũ hoc pacto a te Lausus recessit, ut uitã requiram. S.

d Petitio pia. e Homer. Il. χ. similiter sepulturae honorem petit ab Achille Hector. f Caussa, cur pius uir nihil huiusmodi, etiam hosti uicto negare possit. Hunc exitũ, poetico consilio Maro tribuit Mezentio. Liuius refert, primo proelio uictos quidẽ fuisse, sed amissum Latinum regẽ. Turnus uno ille aduerso proelio fractus, ad Mezẽtiũ Etruscorũ regẽ cõfugit, qui nihil grauate cũ Rutulis arma socia iũxit. Aduersus hos Aeneas, suos ĩ aciẽ rursus eduxit. Hac quoq. pugna Latini prospere pugnarunt quidẽ, sed Aeneae casu uictoria parũ laeta fuit. Tradũt eũ Numico haustũ periisse. At Dionysius auctor est, primo cõgressu Turnũ caesũ, & Latinũ ipsum. Triẽnio inde post, bellũ a Rutulis est reparatũ, adscito ĩ eius societatẽ Mezẽtio Etruscorũ rege. Pugnatũ fuit acriter. sed neutro inclinante uictoria, nox proeliũ diremit. Ibi tũ Aeneas desideratus fuit. Fama tamẽ fuit, eũ in proximo fluento submersũ fuisse. Septimo inde fere anno ab euersione Troiae Ascanius paternũ regnũ suscepit. Hic post patris interitum intra opidũ Lauiniũ ab Etruscis pressus fuit. cũ aũt multa indigna tolerata, ab hoste arrogãte, & superbo imperarentur, ut omne uinũ, quod ĩ agro Latino nasceretur, Mezẽtius posceret tributi noĩe, Ascânius noctu de ĩproniso hostium castra inuasit, ac, Lauso Mezẽtii filio, una cum stationariis caeso, prius uallum tenuit, quam tumulius ad eos peruenit, qui in planitie tetẽderãt. Mox; incẽdio cõspecto, & terribili clamore ad aures delato, totis castris fit fuga. Ascanius per uiarum amfractus hostẽ, locorum parum gnarum, sequẽdo carpsit. Mezẽtius, nocturna illa clade, magna ex parte exercitu amisso, ubi filii necẽ audisset, pacẽ ultro ab Ascanio per caduceatorẽ petiit. Petẽti regi pax data est ab Ascanio uictore. Huiusmodi fere Dionysius narrat. g meorum s. ne dilaniẽt me, & proiiciãt deuorãdum feris, & alitib. h Ho. Il. ψ. Vide Macr. l. 6. c. 6. i Ostẽdit illum praebuisse iugulum.

AENEIDOS
LIB. XI
ARGVMENTVM

Occiso Mezentio, uictor Aeneas Marti trophaeum erigit. Pallantis mortui corpus magno pompae apparatu ad Euandri urbē remittit, ubi summo & patris, & suorum omnium luctu excipitur. Interim oratores a Latinis missi, dierum XII. indutias impetrant: quo temporis spatio utrique suorum cadauera perquirunt, supremoq. sepulturae honore prosequuntur. Eodem quoque tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos rediens, auxilia sibi denegata renunciat. Ea spe destitutus Latinus, concilio conuocato, de summa belli consultat: legatosq. de pacis condicionibus ad Aenean mittendos censet. Ibi Drances, & Turnus, pro inueterato inter ipsos odio, se mutuis conuiciis proscindunt. Interim Aeneas, bipartito diuisis copiis, leuis armaturae equites planis itineribus ad urbem praemittit, ipse cum reliquo exercitu per loca siluis, montibusq. impedita ad editiorem opidi partem contendit. Cuius rei nuncio Laurentum perlato, concilium dimittitur, paranturq. ea, quae ad urbis defensionem putantur pertinere. Turnus, cognito per exploratores Aeneae consilio, bifariam & ipse suas copias partitur. equitibus Messapum, & Camillā praeficit, eosq. hostium equitibus opponit: ipse cum peditibus angustias, qua necessario Aeneae ad urbē iter erat, breuiori itinere occupat, atque ibi in insidiis subsistit: interim equestre proelium committitur, diuq. dubio utrimque euentu pugnatur. Ibi Camilla, magna prius edita hostium strage, dum Chloreum, Cybeles sacerdotem, armorum eius pulchritudine capta, incautius insequitur, ex insidiis ab Arunte hasta transijcitur. quam tamen sacrae uirginis caedem Aruns non diu tulit inultam. nam & ipse paullo post ab Opi, Dianae ministra, sagitta transfiectus, offensi numinis poenas persoluit. Camillae nece consternati Rutuli, fugam arripiunt. Troiani urbis oppugnationem parant. Eius calamitatis nuncio ab Acca, Camillae comite, ad Turnum perlato, relictis, quas obsederat, angustiis, suis auxilio occurrit. eodem subsequitur & Aeneas. &, quoniam, imminente iam nocte, proelium committi non poterat, utrique positis castris ante urbem considunt.

ALIVD

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI IVRISCONSVLTI

CONSTITVIT Marti spoliorũ ex hoste trophaeũ:
Exanimumq. patri natum Pallanta remittit:
Iura[a] *sepulturae tribuit, tempusq. Latinis.*
Euander patrios affectus edit in urbe.
Corpora caesa uirum passim digesta[b] *cremantur.*
Legati referunt Diomeden arma negasse.
Drances, & Turnus, leges aequante Latino,
Concurrunt dictis. Aeneas imminet urbi.
Pugnatur: uincunt Troes: cadit icta[c] *Camilla.*
Deinde duces castris, donec cessere, minantur.

a Al. Thura.
b Al. disiecta.
c Al. acta.

ALIVD. INCERTI

Occisis proprium pars utraq. reddit honorem.
Supplicibus Calydone satus negat arma Latinis,
Cum Drance alterno iurgat certamine Turnus.
Aeneas equitem praemittit, & obuia uirgo
Excipit. exstincta Rutuli dant terga Camilla.

ALIVD. MONOSTICHON OVIDII. NASONIS

Vndecimo Rutuli superantur morte Camillae.

ALIVD

Vndecimo uicta est non aequo Marte Camilla.

ALIVD

Vltaq. dehinc fertur telo mactata Camilla.

Caeso, quomodo in superiori libro dictum est, impio Mezentio, Aeneas pius Marti in remunerationem constituit trophaeum, exsuuias scilicet & arma hostis, Inde suos hortatur, ut socios caesos terrae mandarent, remittens interim Euandro filium caesum, cum egregiis uirtutis eius monumentis &c.

OCEANVM

CEANVM[a] interea surgens[b]
aurora reliquit.
Aeneas (quamquam &, sociis
dare tempus humandis,
Praecipitant[c] curae, turbataq. funere[d] mens est)
Vota deum primo[e] uictor soluebat[f] Eoo.[g]
Ingentem[h] quercum, decisis undiq. ramis,
Constituit tumulo, fulgentiaq. induit arma,
Mezenti ducis exsuuias, tibi magne[i] trophaeum[k]
Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
Telaq. trunca[l] uiri, & bis sex[m] thoraca petitum,
Perfossumq. locis: clypeum ex aere sinistrae
Subligat. atque ensem collo suspendit eburnum.[n]
Tum socios (namq omnis eum stipata tegebat
Turba ducum) sic incipiens hortatur ouantes:

a Exordiū temporis matutini descriptione. Hom. Il. τ. b Vellicat hunc locum Donatus in Eunuchum, quod hic dici ortum describit poeta, cum antea nullam noctis fecerit mentionē: Eum tamen scrupulum facile dissoluit Seruius.

c urgent. d Pallantis. e Primo Eoo, id est, simul atque Sol ortus fuit, Prima luce, In prima parte diei. f Horatius Publius in dedicatione Capitolii, cum nunciaretur ei mors filii, ait; Cadauer esto. post dedicationē funus celebrauit. Aeneas prius peregit sacra, inde funera. g Eoos, Mōs Arabiae est: Inde Eous, id est, Oriens. Gr. ἠῶς, & ἑῶος, ab ἠὼς, & ἑὼς dicitur. Et ideo Latini modo primam extendunt, modo contrahunt.
h Ho. Il. 112. i Mars: Auersio. K Trophaeum proprie est signum, & monumentum uictoriae erectum, & quidem eo loco, in quo hostes in fugā uersi, ac uicti sunt: a τρέπω, id est, uerto, τροπὴ, & τροπαῖον. Latini tenuē π, in φ, adspiratum uertunt, cum Tropaeum dicendum esset. Aeneas erigit trophaeum Marti in colle. Pompeius, ut meminit Plinius lib. 7. & Sallustius, in Pyrenaeo monte. l perfracta. ita enim trophaeis poni consueuere. m Bis sex ait, propter duodecim populos Etruriae, qui in condenda Mantua iuuerunt. Etrusci reges appellarunt Lucumones: ideo ait supra, Populi sub gente quaterni. Mortuos duces singulae tribus uulnerabant. Dicit & Bis sex, pro infinito numero, ut notaret, multa tela iacta in Mezentium, & ideo melius perfossum thoraca. Pompon. Laet.
n Vaginam eburneam. S.

Maxima

a Hom. Il. χ. & ω. b Quē uero dicat regem superbum, ipse poeta se ipse exponit, cum addit; Mezentius hic est: quod idē est cum superiori: haec sunt spolia Mezentio superbo detracta a me, primitiae uictoriarum mearū. Ab īsultatione

Maxima [a] res effecta uiri: timor omnis abesto.
Quod superest; haec sūt spolia, & de rege superbo [b]
Primitiae; [c] manibusq. meis Mezentius hic [d] est,
Nunc iter [e] ad regem nobis, murosq. Latinos.
Arma parate [f] animis, & spe praesumite bellum:
Ne qua mora ignaros, ubi primum uellere signa
Annuerint superi, [g] pubemq. educere castris,
Impediat, segnesq. metu sententia tardet.
Interea [h] socios, [i] inhumataq. corpora terrae
Mandemus: qui solus honos [k] Acherōte sub imo est.
Ite, ait, egregias animas, quae sanguine [l] nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus: maestamq. Euandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem non uirtutis [m] egentem
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo. [n]
Sic ait illacrymans, recipitq. ad limina gressum,
Corpus ubi exanimi positum P...antis Acetes [o]

superbiae, cuius ob deor. cōtēptū, iustas poenas dedit. Oratio hortatoria est, ad arma sumēda, ubi signa moueri uiderint. Tum uero, ad socios sepeliēdos, qui cecidere. Ad postremū ad remittendū Pallantis corpus Euandro. Exordium ductum est a laudibus militum, ob res bene gestas. c Alludere uidetur ad id, quod de Mezentio tradit Cato Orig. lib. 1. suos illum subditos coegisse, ut primitias, quas illi Ioui solent persoluere, sibi sacrificarent.
d Talis est, S. Vide, num rectius, Hic est. e Propositio consilij.
f Parate animos armis, per hypall. g Bono omine, si euulsa sequātur.
h Homer. Il. 248. i id est, sociorum corpora inhumata. per hendiad.
K Honore sepulturae non defraudari. Nā insepulti, indefletiq. circa ripā Pyriphlegetontis diuagari credebātur, donec corpora, iustis exhibitis, in terra cōdita essent. l Pathos a caussa miserabili, & uirtute: de quo uide Macrob. l. 6. c. 4. m Non egentē uirtutis, figura est, quā λιτότητα, uocant Grae. hoc est, tenuitatē, uel simplicitatē sermonis, pro eo, quod est, abunde magna uirtute praeditum. Est aūt locus ex Ennio sumptus, ut annotat Ser. Laus Pallantis, a uirtute militari. n ante diem, immaturo. translatio a pomis. o Deducto nōie ab ἄκος, i. remediū: siue ab ἄχος, quod est, dolor.

Seruabat

Seruabat senior : qui Parrhasio Euandro
Armiger [a] ante fuit. sed non felicibus [b] aeque
Tum comes auspicijs caro datus ibat [c] alumno.
Circum omnes, famulũq.[d] manus Troianaq. turba,
Et maestae Iliades [e] crinem de more solutae.
Vt uero Aeneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, maestoq. immugit [f] regia luctu.
Ipse caput niuei fultum Pallantis, & ora
Vt uidit,[g] laeuiq. patens in pectore uulnus [h]
Cuspidis Ausoniae, lacrymis ita fatur obortis :
Te ne,[i] inquit, miserande puer,[k] cũ laeta ueniret,
Inuidit fortuna mihi, ne regna uideres
Nostra, neq. ad sedes [l] uictor ueherere paternas?
Non haec Euandro [m] de te promissa parenti
Discedens dederam, cum me complexus euntem
Mitteret in magnũ imperium, metuensq. moneret [n]
Acres esse uiros, cum dura proelia gente.[o]
Et nunc ille quidem spe [p] multum captus inani,
Fors [q] & uota facit, [r] cumulatq. altaria donis :
Nos iuuenẽ exanimum, & nil iam caelestibus ullis
Debentem,[s] uano maesti comitamur honore.

a Ab officio.
b propter mortẽ Pallantis.
c Pro, Ierat.
d Arcadũ.
e ancillae Aeneae.nã honestas mulieres in Sicilia omnes reliquerat, excepta Euryali matre.
f insonuit.
g Pathos ab attestatione rei cõspectae: ut annotauit Macrob. Sat. l.4.c.ult.
h Aeneas Pallantis mortem deflet.

i Quod fecerat Turnus. K Pathos ab aetate. Propositio querellarum. l Pathos a debito, a loco. m Transitio. n A praemonitione. o Latina. p Pathos praeter spẽ. de quo consule Macr. loco iam citato, ubi hos uersus adducit. q Al. Forsit uota facit; forsit, pro forte, antiquum. Hor. l.1. Sat.6 forsit honorem Iure mihi inuideat quis. Prisc. l.15. Eodem tamen lib. Prisc legit bis, Fors &, distinctis dictionib. ubi probat loco aduerbiorum nomina poni, per casus diuersos. Nominatiuum, Fors & uota facit. Item, Sole recens orto, pro sorte, & recenter. Fabr. r pro reditu tuo pater ignarus. s Nil deb. cael. quia, qui mortui sunt, non amplius dijs superis obnoxij sunt, sed inferis.

Infelix

Infelix,[a] *nati funus crudele uidebis.*
Hi nostri reditus,[b] *exspectatiq. triumphi:*
Haec mea magna fides. at non,[c] *Euādre, pudēdis*[d]
Vuulneribus pulsum adspicies: nec sospite dirum
Optabis nato funus pater.[e] *hei mihi,*[f] *quantum*
Praesidium, Ausonia, & quantum tu perdis, Iule.
Haec ubi defleuit;[g] *tolli miserabile corpus*
Imperat, & toto[h] *lectos ex agmine mittit*[i]
Mille uiros, qui supremum[k] *comitentur honorem,*
Intersintq. patris lacrymis; solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes[l] *alij crates, & molle pheretrum*
Arbuteis texunt uirgis, & uimine querno,
Exstructosq. toros obtentu frondis[m] *inumbrant.*
Hic iuuenem agresti sublimē in stramine ponunt.
Qualem[n] *uirgineo demessum pollice florem,*
Seu mollis uiolae, seu languentis hyacinthi,
Cui neq. fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit,
Non iam mater alit tellus, uiresq. ministrat.
Tum[o] *geminas uestes, ostroq. auroq. rigentes,*

a *Ecphonesis in subitum, & insperatum luctum.*
b *Ironia pathetica, cum quiduis potius quam huiusmodi reditus & triumphi exspectati essent. Sed et significanter dixit, Exspectati. Nam exspectati etiam dicuntur senes, quorū exspectabatur mors. Teren. Potius quam ut te exspectatum ei. f.* c *Homer. in Il. 141. 267.*
d *Emollitio doloris ab honesto, quod aduerso pectore uulnus acceperit: id quod fortiter pugnando morientis est, non autem uertentis tergum.*
e *Si uiueret nunc natus, ac fugiendo excepisset uulnera tergo, optares illi mortem: sed, quia praestantissime cecidit, minus dolebis.* f *Exclamatio pathetica, in laudem Pallantis.* g *Fletum absoluit: ut, Debellare, Defungi. Scalig.* h *ergo Troianos, Tuscos Arcades.* i *Pallantis corpus magno funebris pompae apparatu, ad Euandrum remittitur.* K *Periphrasis funeris.* l *A diuisione.* m *id est, obtentis frondibus.*
n *Pathos a parabola, ut annotauit Macr. Sat. lib. 4. c. 5. Secutus uidetur Catul. Idem cum tenui carptus desloruit ungui. Et Prop. Quae modo decerpens tenero pueriliter ungui.*
o *funebris pompae descriptio.*

Extulit

Extulit Aeneas, quas illi, laeta laborum,[a]
Ipsa [b] suis quondam manibus Sidonia Dido[c]
Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.
Harum unam iuueni, [d] supremũ, maestus, honorẽ,
Induit, arsurasq. comas obnubit amictu:
Multaq. praeterea Laurentis praemia[e] pugnae
Aggerat, [f] & longo praedam iubet ordine duci.
Addit[g] equos, & tela, quibus spoliauerat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias,[h] caeso sparsurus[i] sanguine flãmas:
Indutosq. [k] iubet truncos[l] hostilibus armis
Ipsos ferre duces,[m] inimicaq. nomina [n]figi.
Ducitur[o] infelix aeuo[p] confectus Acetes,
Pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora:
Sternitur & toto proiectus corpore terrae.
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.[q]
Post bellator equus, positis insignibus, Aethon.[r]
It lacrymans, guttisq. humectat grandibus ora.[s]
Hastam alij, galeamq. ferunt: nam cetera Turnus

a Antique, pro, laeta laboribus, quam scilicet laboris non pigeret. b Homer. in Il.60. c Laus telae a donatrice, & artifice. d unam induit iuueni, altera caput eius uelauit. e spolia. f Al. Legunt. Aggregat, id est, Accumulat. g Homer. Il.250. h Sumptum ex Il.φ'. ubi Achilles Patroclo duodecim Troianos inferias mittit. Inferiae autem sacra sunt mortuorum. i Quem caesi spargerent. K Hinc liquet, spolia hostium in funeribus, in feretris praeferri solere, ad ostentationem uirtutis illius, qui fortiter pugnando occubuerat. l Iubet truncos ferre ducum spolia. ut trophaea duces ipsos dixerit. m Aeneae autem hac in re crudelitatem accusat Lact. lib. 5. cap. 10. n eorum nempe, quibus arma illa fuissent adempta. o quasi prae dolore non posset ire. p Pathos ab aetate, & gestu. q sine phaleris. r Eodem nomine est apud Homerũ Il.θ'. unus ex equis Hectoris. & apud Ouid. Meta. 2. unus ex equis Solis. Quod autem hic equũ inducat dominum suum lugentem, sumptum est ex Il.ρ'. ubi equi Achillis Patrocli mortem deflere finguntur. s Lucret. lib. 1. Et lacrymis salsis humectat ora, genasq.

Victor hēt. tū[a] *maesta*[b] *phalāx,*[c] *Teucriq. sequūtur,*
Tyrrheniq. duces, & uersis[d] *Arcades armis.*
Postquam omnis longe comitum processerat. ordo;
Substitit Aeneas, gemituq. haec addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas,[e] *eadem horrida belli*
Fata uocant. salue[f] *aeternum mihi maxime Palla,*
Aeternumq. uale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumq. in castra ferebat.
Iamq. oratores[g] *aderant ex urbe Latina,*
Velati. ramis oleae,[h] *ueniamq.*[i] *rogantes:*
Corpora[k] *per campos,*[l] *ferro quae fusa iacebant.*
Redderet, ac tumulo[m] *fineret succedere terrae:*
Nullum[n] *cum uictis certamē,*[o] *& aethere cassis:*[p]
Parceret hospitibus[q] *quondam, socerisq.*[r] *uocatis.*
Quos[s] *bonus Aeneas, haud aspernanda*[t] *precātes,*
Prosequitur uenia, & uerbis haec insuper addit:
Quaenam[u] *uos tanto*[x] *fortuna indigna Latini*

a *Homerus Il.* ⊥. b *Est Maestitia, & Maestitudo, tristitia uehemens, & externatio animi ex concepto dolore. Liuius: Lucretiam maestā sedētem in cubiculo inueniunt. Caesar lib. 7. de bel. Gal. At ij, qui ab Alesia processerant, maesti prope uictoria desperata, se in opidum receperunt. Ouid. 4. Trist. Eleg. 4. Alter ab alterius funere maestus erat.* c *Macedonum lingua peditum stabile agmen est, definitore Q. Curtio historiographo.* d *lugentum more, qui mucronem hastae, non cuspidem, contra terram tenebant. Sic Corn. Tacit. lib. 3. Praecedebant incompta signa, uersi fasces.* e *Ad alia funera sequentis belli.* f *Varro ait dici ideo mortuis, Salue, & Vale, ut ab eis recedamus.* g *Aptum seruat ordinem in funebri negotio, ut a principib. caesis auspicetur, inde ad uulgus transeat.* h *Pacis petendae qualiscumque argumentum, ut primo congressu non hostili animo se uenire testentur.* i *Beneficium. S.* K *Hom. Il. 80.* l *Ergo campi erant in potestate Troianorum.* m *Tumulum subire.* n *Hom Il. 264.* o *Celebratur etiam hodie prouerbialis Planci sententia, Cum mortuis non nisi laruas luctari.* p *uita solutis, mortuis.* q *A pio.* r *Al. Socijsque.* s *Hom. Il. 80.* t *Quia sepeliendi beneficium uniuersis debetur.* u *admirantis est, non dubitantis.* x *Exordium a reprehensione modesta, quod aduersus se arma induerint.*

Implicuit

Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacemne [a] exanimis, & Martis sorte peremptis
Oratis: equidem & uiuis concedere uellem. [b]
Nec ueni, [c] nisi fata locum, sedemq. dedissent:
Nec bellum cum gente [d] gero. rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis.
Aequius [e] huic [f] Turno fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat; his decuit [g] mecum concurrere telis.
Vixet, [h] cui uitam deus, aut sua dextra dedisset.
Nunc ite, [i] & miseris [k] supponite ciuibus ignem.
Dixerat Aeneas. olli [l] obstupuere silentes:
Conuersiq. oculos inter se, atq. ora tenebant.
Tum senior, semperq. odijs, & crimine Drances
Infensus [m] iuueni Turno, sic ore uicissim
Orsa refert. O fama [n] ingens, ingentior [o] armis
Vir Troiane, quibus caelo [p] te laudibus aequem?

a *Al. Me.*
b *Donatus, Mallẽ. Magis (inquit) uellem et uiuis praestare beneficiũ pacis. Aliqui omittũt, Et; ut sit, Equidem uiuis concedere mallem.*
c *Veni, pro, Venißem, per ἐναλλαγὴν modorũ. Quod etiam Ser. annotauit. caussam obiter aductus sui, cur contra se arma sint sumpta, reddit: obtenditq. fatum, ut a se remoueat, quod toties ab hostibus fuit obiectum.* d *scilicet, nostra Latina, sed cum Turno; id est, non sum infestus Latinae genti, sed Turno.*
e *Taxat oblique sinistra Latini consilia, qui persuasus pessime maluerit se propter Turnum bello implicare, quam secum societatem inire.*
f *Huic morti, δεικτικῶς: quasi ostendat eos iacentes. Ser.*
g *Sunt, qui uitandae cacophoniae gratia sic legant transpositis dictionib. Mecum decuit concurrere. Et sic habet Carpen. & quidam alij scr. lib.*
h *Vixißet.* i *Epilogus, qui constat perbenigna permissione eius rei, quam petunt.* K *quasi aliena culpa pereuntibus.* l *Antithesis.*
m *Ho. Il. 17.* n *Beneuolentia a persona Aeneae. Habet gratiã Drances Aeneae, pro beneuolentia, & pietate sua in hostes. Quãobrẽ nõ solum eum laudat a iustitia, & uirtute, uerum ẽt promittit uicissim beneuolum aĩum, & accepti beneficij cõpensationem.* o *Hunc locum ex Cicer. Catone Maiore sumptum putat Macr. Sat. lib. 6. c. 2. Contingebat, inquit, in eo, quod in plerisq. cõtra solet, ut maiora oĩa re, quam fama, uiderẽtur.* p *ijs, qui in caelo sunt, id est, dijs. Ser.*

Iustitiae ne prius mirer,[a] belline laborum?[b]
Nos uero haec[c] patriã grati referemus ad urbem:
Et te, si qua uiam[d] dederit fortuna, Latino
Iungemus[e] regi: quaerat sibi foedera Turnus.
Quin & fatales[f] murorum attollere moles,
Saxaq. subuectare humeris Troiana iuuabit.
Dixerat haec, unoq. omnes[g] eadem ore fremebant:
Bis senos pepigere dies, & pace[h] sequestra[i]
Per siluas Teucri, mistiq. impune Latini
Errauere iugis: ferro sonat alta[k] bipenni[l]
Fraxinus: euertunt actas ad sidera pinus:
Robora[m] nec cuneis, & olentem scindere cedrum,[n]
Nec plaustris[o] cessant uectare gementibus ornos.
Et iam fama[p] uolans tanti praenuncia luctus,
Euandrũ, Euandriq. domos, & moenia complet,
Quae modo[q] uictorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades[r] ad portas ruere,[s] & de more uetusto
Funereas[t] rapuere[u] faces. lucet uia longo
Ordine flammarum,[x] & late discriminat agros.
Contra turba Phrygum ueniens plangentia iungit

a Dat huic uerbo constructionẽ. Graeci θαυμάζω, ut subaud. caußa: sicut Gr. ἕνεκα.
b Aeneas enim & iustus erat, et pius, et praestans in re militari.
c Narratio.
d si uoluntatẽ nostrã fortuna comitetur.
e Remuneratio.
f Propter illud, Nisi fatal. sed. dedissent.
g legati. h Pacẽ sequestrã, dixit περιφραστικῶς, quas una uoce Indutas uocamus. i media. K Al. Icta. l nomen proprium pro epitheto usurpauit. m Hom. Il. 276. n Recte cedrum, non solum propter gratum odorẽ, uerum et ut testentur perennem fama eos meruisse, qui in bello pugnando pro patria ceciderant. o Curribus. Hypotyposis caedentium. p Hac praesenti narratione paullisper intermissa, transit ad funus Pallãtis, quo luctu publice priuatimque, sed nominatim a patre sene sit acceptum. Pallas Hectore, Euander Priamũ hic repraesentat, filij necem acerbo luctu prosequentem. q paullo ante. r ij, qui erant intra urbem. s Quas noctu ante funera gestare solebãt, quarum alioqui inter diu nullus futurus erat usus. Inde clara luce et in caerimonijs funeralibus seruari coeperunt. Durat etiamnũ hodie is ritus in mortuorum exsequijs. t citat hunc locũ Quinct. l. 8. cap. de tropis. u Raptim, & festinanter tulerunt. x Processere Arcades obuiã cum facibus accensis.

Agmina: quae[a] *poſtquam matres ſuccedere tectis*
Viderunt, maeſtam incendunt[b] *clamoribus urbem.*
At non Euandrum potis eſt uis ulla tenere:
Sed uenit in medios: pheretro[c] *Pallanta repoſto*
Procũbit[d] *ſuper, atq haeret lacrymansq., gemẽsq.*
Et uia uix tandem uoci laxata dolore eſt.
Non haec,[e] *o Palla, dederas promiſſa parenti,*
Cautius ut ſaeuo uelles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantũ noua gloria in armis,
Et praedulce decus primo certamine poſſet.
Primitiae iuuenis miſerae, belliq. propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum
Vota, precesq. meae: tuq. o ſanctiſſima[f] *coniux,*
Felix morte[g] *tua, neque in hunc ſeruata dolorem.*
Contra ego[h] *uiuendo uici*[i] *mea fata, ſuperſtes*
Reſtarem ut genitor: Troum ſocia arma ſecutum
Obruerent[k] *Rutuli telis: animam ipſe dediſſem,*[l]
Atq. haec[m] *põpa*[n] *domũ me, non Pallãta, referret.*
Nec uos arguerim Teucri,[o] *nec foedera, nec, quas*

a Homer. Il. 201.
b *Ducta metaphora a re militari, qua igne ac flammis urbes incẽduntur. Eadem figura, amore, odio, ira incendi dicimur.*
c Hom. in Il. 265.
d *Al. Pallante.*
e *Quidam codices habent Procubuit: quod minus recte uidetur conuenire cum ſequenti uerbo, Haeret.*

f *Pathos contrarium illi, quod ſumitur a loco Praeter ſpem. Vide Macr. Sat. 4. c ult. uidetur hoc loco imitatus Catulli Aegeum in eo poemate, quod epithalamium Thetidis, & Pelei uulgo inſcribitur. Huiuſmodi pathetica querella, qualis ab Euandro fit ad amplificandum luctum, refertur ab Homero Andromaches, Hecubae, & Helenae, lib. Il. ult. ad corpus Hectoris exanime a Priamo in urbem reportatum e tentorio Achillis.* g *Sanctiſſimam coniugem dixit, quaſi puriſſimam, non alicuius religionis, ſed ſolius caſtitatis reſpectu. Conſule Macr. Sat. lib. 3 c. item 3.* h *ſuperaui naturalem ordinem uita longiore: qui eſt, ut ſint parentib. ſuperſtites filij. Eſt & alia expoſ. uide Ser.* i *Comparatione a maioribus extenuatis, creſcit id, quod minus eſt.* K *Amplificatio minoris, ut maius uideatur.* l *Obr, & dediſſ. ſi non uiciſſem mea fata. Quaſi dicat, alioqui obr.* m *Effudiſſem potius.* n *funebris.* o *Excipit culpa Troianos, ut factum fato ſuo imputet potius, quam Aeneae.*

Iunximus hospitio, dextras: sors ista senectae
Debita erat nostrae. quod si immatura[a] manebat
Mors natum, caesis[b] Volscorum millibus[c] ante:
Ducentem in Latium Teucros cecidisse iuuabit.[d]
Quin ego[e] non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Aeneas, et quã magni Phryges, et quã
Tyrrheniq. duces, Tyrrhenumq. exercitus omnis.
Magna[f] trophaea ferũt, quos dat tua dextera leto.[g]
Tu quoq. nũc stares[h] immanis truncus in armis,
Esset par aetas, & idem si robur ab annis,[i]
Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & haec memores regi mandata referte.
Quod uitam[l] moror inuisam,[m] Pallãte perempto,
Dextera[n] caussa tua est: Turnum gnatoq., patriq.
Quã debere uides: meritis uacat[o] hic[p] tibi solus,
Fortunaeq. locus:[q] non uitae gaudia quaero:
Nec fas: sed gnato manes perferre sub imos.

a Acerba. Omnia imputat fato suo. b Homer. Il. ω. c Mitigatio doloris ab honesta morte filij, quod minime inultus perierit. d In unda interim memoria mitigat dolorẽ, quod Pallãtis auxilio, & Teucri in Latium sint inuecti, et Volscorũ millia aliquot. e Aliud argumentum solatij: honos delatus mortuo, a communibus amicis Troianis, Aenea, & ab omnibus Tyrrhenis: & conspectus praesens spoliorum, quibus hostes exuit. f In quibusdam codicibus hic uersus non legitur; putantq. nonnulli Virgilianum non esse. Sed est in Carp.
g Hi fuere, Lagus, Sibenius, Rhoetus, Anthemolus, Larides, Tiber, Rheteus, Hilus, Halesus.
h sicut reliqui duces, a Pallante caesi, de quibus haec sunt trophaea, ut supra u. 83 Indutosq, iubet &c
i Si Pallas fuisset aequalis tibi aetate.
K Mandatum regis ad Aenean, ut Turnus & sibi, & Pallanti caeso det poenas. l Hom. Il σ'. m mihi ipsi.
n Spes, quam de uirtute tua concipio: quae Turni caede natum meum & me ulcisci debet. Non enim aliud superest, quod uirtus tua, uel fortitudo praestare possit. o nihil mihi potest praestare maius tua fortuna, quam ut ulciscaris. p Fabr. leg. His tib. solus. Erudita hoc in loco Seruij interpretatio. q Hom. Il. 203.

Aurora[a] *interea miseris*[b] *mortalibus almam*
Extulerat lucem,[c] *referens opera, atque labores:*
Iam pater Aeneas, iam curuo in litore Tarchon
Constituere pyras.[d] *huc*[e] *corpora quisque suorum*
More tulere patrum; subiectisq. ignibus atris,
Conditur in tenebras altum caligine caelum.
Ter[f] *circum accensos*[g] *cinctis fulgentibus armis*[h]
Decurrere rogos: ter maestum[i] *funeris ignem*
Lustrauere in equis, ululatusq. ore dedere.
Spargitur[k] *& tellus lacrymis, sparguntur et arma.*
It caelo[l] *clamorq. uirum, clangorq. tubarum.*
Hinc alij spolia[m] *occisis direpta Latinis,*
Conijciunt igni, galeas, ensesq. decoros,
Frenaque, feruentesq.[n] *rotas: pars munera nota,*
Ipsorum clypeos, & non felicia[o] *tela.*
Multa[p] *boum circa mactantur corpora morti.*

a *A temporis matutini descriptione, ut Troianis somno refectis insequentis diei spatium tribuat suos humandi, et caesorũ iusta rite exsequẽdi. Nox quieti, Dies laboribus a Deo comparatus est. Quare diserte subnectit, Referẽs opera, atque labores. Asinius Pollio notat Virgilium aliquando seruare ortum diei conuenientem materiae, ut hic Extulerat. Efferimus autem mortuos: et in quarto relicturus Didonem, dicit, Titoni croceum linquens aurora cubile,*
b *Miseris mortalibus, epitheton est Homericũ, apud quẽ frequens est illud,* δειλοῖσι βροτοῖσι. *Eo et Lucret. usus est hoc uersu in l. 5. Pabula dia tulit, miseris mortalibus ampla, &c. Põponius in Atellanis, Aedituo, uel ut alij, Aeditimo, ait: Nec mortalis, nec mortalium ullũ in terra miserius est. quo uersu uidetur expressisse Homer. carmen,* οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο. c Hom. Il. ζ′ d *Ordine cõcinno oẽs caerimonias funebres, ac morẽ lustrãdi rogos describit.* e *Hom. Il.* ύ. f *antiquorum.* g Hom, Il. 248. h *De hac consuetudine lustrandi rogos, uide Budaei Annot. in Pan.* i *Ipsi maesti morte sociorum suorum.* K *Hom. Il.* ψ′. l Hyperbole, ἐς οὐρανὸν ἵκε. m *Partitio. Mos in caerimonijs id genus erat, ut non solum una cum corporibus spolia, quae hostibus eripuerant, uerum etiam sua arma ipsorum, eaq quae in uita habuerunt carissima, igni abolerentur. Inde caedebantur hostiae, & ad ultimum conclamabantur ab omnib. circũfusis.* n *nimio cursu. Horat. Metaq. feruidis euitata rotis.* o *Quibus se defendere nequiuerunt. Vel, ita se defendere, ut mortẽ propulsarent.* p Il lib. 23.

Setigerosq. [a] sues, raptasq. ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes: tum litore toto
Ardentes spectant socios, semustaq. seruant
Busta, neque auelli possunt, [b] nox humida[c] donec
Inuertit caelum, stellis fulgentibus[d] aptum.[e]
Nec minus[f] miseri[g] diuersa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, & corpora partim
Multa uirum terrae infodiunt, auectaq. partim
Finitimos tollunt in agros, urbiq. remittunt.
Cetera, confusaeq. ingentem caedis[h] aceruum, [i]
Nec numero, nec honore[k] cremant: tunc undiq. uasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia[l] lux gelidam caelo dimouerat umbram.
Maerentes[m] altum cinerem, & confusa ruebant [n]
Ossa focis, tepidoq.[o] onerabant aggere terrae.
Iam uero[p] in tectis praediuitis urbe Latini
Praecipuus fragor, & longe pars maxima luctus.
Hic matres, [q] miseraeq. nurus, hic cara sororum
Pectora maerentum, puerîq. parentibus orbi[r]

a Vsus est epitheto Lucre. l. 5. Setigerisq. pares suibus siluestria membra.
b Amor erga suos notatur.
c Thales Milesius, qui omnia gigni ex humore dicit, obruenda humo corpora censebat, ut in humorem resoluerentur.
d Lucret. lib. 5. Autumniq. magis stellis fulgentibus alta concutitur caeli domus undiq. totaq. tellus. e coniunctum, ut alibi. f Totus hic locus ex Il. η, translatus est.
g A publica Troianorum lamentatione, & luctu funebri, transit ad Latinorum caesorum iusta: quorum clades, ut fuit magis cruenta, ita operosiores exsequiae, quod tantus caesorum numerus rogis cremari haud potuerit. h Al. Stragis. i id est, cumulum cadauerum. K sine numero, sine honore, sine caerimoniis legitimis, sed aceruatim sparsim omnibus agris concremati fuerunt. l Homer. Il. ψ'. m Maerendo eruebant socij ossa e cineribus, ut conderent in aliquo loco.
n Eruebant e cineribus. o Hypallage, pro onerabant aggere ossa tepida.
p A caussis ad effectus: hoc est, ad luctum, qui tota urbe ab omnis generis mortalibus propter cladem est concitatus. q Describit familiam lugentem. Matres, quae liberos: nurus, quae maritos: sorores, quae fratres amisere. Homer. in Iliad. ω. r filij caesorum.

Dirum exsecrantur[a] *bellum, Turniq. hymenaeos:*
Ipsum armis, ipsumq.[b] *iubent decernere ferro;*[c]
Qui regnum Italiae, & primos sibi poscat honores.
Ingrauat[e] *haec saeuus Drances,*[f] *solumq. uocari*[g]
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra uariis sententia dictis
Pro Turno, et magnũ reginae[g] *nomen obumbrat:*[h]
Multa uirum meritis sustentat[i] *fama trophaeis.*
Hos inter motus[k] *medio flagrante tumultu,*
Ecce super, maesti magni Diomedis ab urbe[l]
Legati[m] *responsa ferunt; nihil omnibus*[n] *actum*[o]
Tantorum impensis operum; nil dona,[p] *nec aurum;*
Nec magnas ualuisse preces; alia arma Latinis
Quaerenda, aut pacem Troiano ab rege petẽdum.[q]
Deficit ingenti luctu[r] *rex ipse Latinus:*
Fatalem[s] *Aenean*[t] *manifesto numine ferri*
Admonet ira deum, tumuliq.[u] *ante ora recentes.*

a *Horat. Od 1. Belloque matrib. Detestata.* b *Turnum.* c *Ennius l. 2. Annal. annuit sese mecũ decernere ferro.* d *maiorem conciitat inuidiã Turno.* e *Inimicus Turni.* f *in singulare certamen ab Aenea.* g *Amatae, quod Amata insana & fatua caussa erat, ut Lauinia daretur Turno.* h *Obumbrat Turnum. i. tuetur, defendit. Metaph. ab arbor. Amor reginae ad fauorem popularẽ plurimum proderat Turno. Ser.* i *defenditur: sensus: sed Turnus defendebatur meritis suis, quia multos obtruncauerat.* K *Malum malo cumulatur: ac tragoedia tragoediam, ut ansa ansam trahit. Augentur post acceptam cladem gradatim motus terroresq. intra muros, donec tandem in pugnam funestam rursum concurratur.* l *ab Arpis.* m *Venulus, & qui cum eo Arpos initio belli ad Diomedẽ petitum auxilia missi fuerant: de quo in princ. l. 8. Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbẽ, Qui petat auxilium.* n *in omnibus rebus.* o *hoc est frustra petita auxilia. Enumerat ordine ea omnia, quae frustra fuerunt: iter magnum & difficile, impensas, preces, dona, quibus non potuerit corrumpi Aetolus.* p *scilicet ualuisse.* q *Eadem constructione utitur & Lucret. lib. 6. Poenas in morte timendum.* r *Quod spe auxiliorum a Diomede destitutus esset, in quo ancoram salutis suae posuerat.* s *Fatis aduectum.* t *Duo signa, & euidentissima Latinus argumenta potissimum ex Diomedis responso colligit, cum Aenea pacem faciendã; Recentẽ cladem acceptã, et oracula, quae apud se tacite expendit.* u *caesorum in pugna.*

Ergo concilium [a] magnum, primosq. ſuorum,
Imperio accitos, alta intra limina cogit.
Olli [b] conuenere, fluuntq. [c] ad regia plenis
Tecta uijs. ſedet [d] in medijs & [e] maximus aeuo,
Et [f] primus ſceptris haud laeta [g] fronte Latinus.
Atque hic legatos Aetola ex urbe remiſſos,
Quae [h] referant, fari iubet, & reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. [i] Tunc facta ſilentia linguis:
Et Venulus dicto parens, ita farier inſit:
Vidimus, o ciues, [k] Diomedem, [l] Argiuaq. caſtra:
Atque iter emenſi caſus ſuperauimus omnes: [m]
Contigimusq. manum, [n] qua concidit Ilia tellus. [o]
Ille urbem Argyripā [p] patriae [q] cognomine gentis,

a Conſiliū uocat Latinus, cui interfuit Turnus.
b Ho. Il. 15
c ſimplex pro compoſito, pro Cōfluunt.
d Ita Fabr. ex bonis cod. Aetatis n. prouectu, et regia dignitate uenerabilem Latinum, triſtem conſediſſe ait, ab eius perſona duplicem affectum mouens.
e Al. Rex. f Ho. Il. 15. g ob reſponſum inexſpectatū. h Ho. Il. 103.
i Nam reges clam prius ſummam legationis audiunt. K Venuli oratio narratorij generis eſt. Hac autem dilucide, ac grauiter exponit, ut legatus, quibus argumentis, quibuſque de cauſſis, non ſolum Diomedes negauit auxilia, ſed bellum omnino diſſuaſerit: a quo eum terret, ſuo & aliorū Graeciae ducum exemplo, niſi accepto malo grauius experiri malit, quā pacem petere. Conſilium hoc componi poteſt, cum Homerico illo Iliad. 9. in quo grauiſſimae conciones ducum exponuntur, de legationibus ad Achillem mittendis, ut, poſita ſimultate, ac acceptis donis ſplendidis cum rege Agamemnone in gratiam redeat: atque illi reconciliatus, rebus Graecorum periclitantibus ſuccurrat: iſtoc modo citato, & illo altero Iliad. primo, unū concilium conflarit. Sed, ut illic legati ab Achille, ita hic Venulus a Diomede repulſam refert. Haec Hort. l Macrob. Sat. l. 5 c. 17. legit Diomede, pro, Diomedea. m itineris, ut flumina, latrones. S. n Graecos intelligit.
o ἐμφατικῶς, dixit, pro urbs Ilia. Nam terra non concidit, ſed ciuitas.
p Stephanus uocat Argyrippam. Vnde hic metri cauſſa uidetur abiectum alterum p. Hanc urbem poſtea contracto nomine, Arpos uocarunt: eademq. eſſe putatur, quam hodie Montem S. Angeli uocant.
q Argi. Cauſſam exſilij Diomedi referunt fuiſſe, quod in bello Troiano ferro Venerem ſauciaſſet: ut refert Lycophron, eiusq. enarrator; & Homeri Scholiaſtes lib. Iliad. 5.

Victor

Victor Gargani [a] condebat Iapygis [b] agris.
Postquam [c] introgressi, & coram data copia fandi:
Munera praeferimus, nomen, patriamq. docemus,
Qui bellum intulerint, quae caussa [d] attraxerit Ar-
Auditis ille haec placido sic reddidit ore: (pos.
O fortunatae [e] gentes, Saturnia regna,
Antiqui [f] Ausonij, quae uos fortuna quietos [g]
Sollicitat, suadetq. ignota lacessere bella?

a Iapygia, pars Apuliae, in qua est mons Garganus. Ser.

b pro, Iapygij. Est uentus Iapyx, ab Iapyge, filio Daedali. Haud procul a Gargano sitae insulae sunt, quae Diomedis sunt dictae. Et Diomedis promontorium. Item Diomedeae aues, quae oculos, & dentes habent ignei coloris, cetera candidae. Duos uolando habent duces, alterum, qui ducit agmen; alterum, qui cogit. Scrobes excauant rostro, & crate consternunt superinducta terra. Nidificant uno solo loco totius orbis, insula scilicet, nobili Diomedis tumulo, atque delubro. Aduenas barbaro, inquit Plin. clamore infestant, Graecis tantum adulantes, ueluti generi Diomedis hoc tribuentes, miro discrimine. Templum Diomedis, ut refert Plin. quotidie pleno gutture, & madentibus pennis perluunt, atque purificant: unde origo fabulae, Diomedis socios in earum effigies mutatos. Sunt hae insulae e regione Apuliae, Teutria, & Sebria, habitata altera, altera deserta, in qua Diomedes euanuit, eiusq. comites, in aues conuersi. Hae aues aetate mansuescunt, & humane quodammodo degunt. Alij uolunt, Diomedem perijsse, inchoata fossa ab Arpis ad mare. Alij uolunt ex habitu effossae terrae eum exanimatum. Veneti dicunt, illum apud eos inter deos relatum. Haec Pompon. Laet. Dicitur prouerbium, Diomedea necessitas, de ijs, qui, adacti ui, non sponte quid faciunt.

c Ordine exponit rationem aduentus sui, ac legationis.

d Quoniam autem ea nota est, silentio praeterit, properatq. ad responsum.

e Diserte exponit in concilio dissuasorium Diomedis responsum. Terret primum Latinum a bello, ab exemplis Graecorum, qui omnes fere in reditu a Troia infeliciter periere. Et caussam communis calamitatis, ac cladis transfert in publicam totius Graeciae impietatem, & iniuriam, quod Troianam gentem communi consilio bello uexassent, & excidissent.

f Primi enim Ausones tenuisse dicuntur Italiam.

g Quietos alioqui, & amantes pacis. Exclamatio in Latinorum felicitatem.

Quicumque

a *A distributione. Omnes infeliciter perijmus: hic exsilio, ille naufragio, alius insidijs adulterae cõiugis.*

Quicumque[a] *Iliacos ferro uiolauimus agros,*
(Mitto ea,[b] *quae muris bellãdo exhausta sub altis,*
Quos Simois premit ille uiros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerũ poenas[c] *expendimus omnes,*[d]
Vel Priamo[e] *miserãda manus. scit triste Mineruae*[f]
Sidus,[g] *& Euboicae cautes, ultorq.*[h] *Caphareus.*[i]
Militia ex illa diuersum ad litus adacti,
Atreides Protei[k] *Menelaus ad usque columnas.*

b *Praeteritio, qua cladem suorum ad muros Troiae obiter in uniuersum refricat.* c *Poenas omnes luimus, quae sunt statutae sceleribus. Ita Ser. qui addit legi etiam, Sceleris omnis.* d *Amplificatio.* e *id est, etiam Priamo. Respexit ad paroemiam, Vel hosti miserandus: sicut in secundo, Miserebitur hostis. ut et miseraturus fuisset, si nostrum uidisset casum. Hyperbole: nã hostis non facile misericordia aduersus hostem cõmouetur. Hort.* f *iratae Graeci, ob stuprũ Cassandrae.* g *Constat certorũ siderũ exortu tẽpestates concitari, quare pro istis tẽpestatib. usurpantur. Aiax Oileus, propter uim Cassandrae in Palladis tẽpl. oblata, in mari, immissa a Minerua tẽpestate, cũ socijs naufragiũ fecit.* h *ultor necis Palamedis. Nauplius pater, mortẽ filij ulturus, accepto Graecorũ e litore Troico abitu, nocte cũ facibus i Caphareo, Euboeae promontorio consedit, ut ad eum tamquam portum classes dirigeret. Quod cũ facerẽt, cautibus Euboicis illisi oẽs naufragio perierunt. Euboea insula, olim Macris dicta, nunc Nigropontum sub Turcarum ditione uocatur. longo tractu Atticae, & Boeoticae, Locridiq. respõdet. Hinc & ex Chalcide multae cum in alia toto terrarum orbe loca, tum in Italiã Coloniae deductae fuerunt. Hinc epithetic ῶs, Cumarum oras, Euboicas, & arces Chalcidicas dixit. Haec Hort.* i *Promontorium Graecorum naufragio infame.* K *Synaeresis. Regnauit Proteus in Aegypto, qui, quod diuinus esset, in alias atque alias formas se uertere dicebatur. Fabulantur eum cathenis constrictum a Menelao, monitu filiae Idotheae, quãdo tandẽ domum reuerteretur. Iratis dijs, inquit, Troia deuicta est. quare centũ pecudes prius dijs caedendas, ac tũ demũ fore, ut redux in patriã perueniret. Itaque, cũ octauo anno Hecatõbe dijs persoluisset, in patriã saluus reuersus fuit. Sed Dion Prusiensis scribit, ijs tẽporib. cũ Graeci iter se ad Troiã seditionibus agitari coepissent, eos diuersos, domos suas repetijsse: atque inde alios alijs casib. periclitatos, alios mari haustos, nõnullos domestica fraude perijsse: quosdã per contẽptũ a suis exclusos, exsulatum abijsse. Atque inter hos Diomedes, & Menelaus erant. Hort.*

Exſulat: Aetnaeos uidit Cyclopas Vlyſſes.
Regna Neoptolemi [a] referam, uerſosq.[b] penates
Idomenei, Libyco ue habitantes litore Locros?
Ipſe Mycenaeus [c] magnorum ductor Achiuum
Coniugis infandae [d] prima intra limina dextra
Oppetijt: deuicta Aſia [e] ſubſedit adulter.
Inuidiſſe deos, patrijs ut redditus oris
Coniugium [f] optatū, & pulchrā Calydona [g] uiderē?
Nunc etiam horribili uiſu portenta ſequuntur:
Et ſocij amiſſi petierunt aethera [h] pennis:
Fluminibus uagantur aues, (heu dira meorum
Supplicia) & ſcopulos lacrymoſis uocibus implēt.
Haec adeo [i] ex illo mihi iam ſperanda [k] fuerunt
Tempore, cum ferro caeleſtia corpora demens
Appetij, & [l] Veneris [m] uiolaui uulnere dextram.
Ne uero, ne me ad tales [n] impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum poſt eruta bellum
Pergama: nec ueterum memini, laetor ue malorū.

a Pyrrhus, cum uellet ducere Hermionem, in templo Apollinis Delphici, per inſidias fuit interfectus ab Oreſte, cui deſponſata erat Hermione. b Euerſos, & dirutos: aut in aliena iura cōuerſos. Ita Ser. qui & cū uoce regna, ſubaudit euerſa. c Agamemnonis periphraſis. Pathos a loco, & neceſſitudine. d. Fuere, qui legerēt, Coniugis (infandum.) Sed altera lectio eſt Homerica, οὐλομένης ἀλόχῳ, quo epitheto lib 4. et 11. & 9. Odyſſ. utitur. e Cum Agamemnon Aſiam deuiciſſet, remāſit in inſidijs Aegiſtus adulter, qui eum interficeret. Legitur &, Deuictam Aſ. ut Subſedit, ſit, Ex inſidijs occupauit: uel, dolo poſſedit. f Hom Il. ε. g Aetoliae urbem Homer. Calydonem montanam uocat, propter regionem. Fuit autem Aetolia in duas partes diuiſa: in montanam, quae Pleuroni fuerit attributa; & Campeſtrem, quae Calydoni. h Nam & Diomedes nouas ſedes in Apulia captauit, amiſitq. ſocios, in ſui nominis aues cōuerſos. Poeta autē hiſtoriae fidē nō mutauit, ut Seruius autumat. Parrh. ex Lycophr. De his Diomedis auib. uide Plin. lib. 10 c. 44. i Cauſſam tanti mali ſui reddit, ut ſuo exemplo maxime Latinos a bello deterreat. K timenda. Acyrologia. l Hom. Il. 53. m Venerem fabulatur Hom. Il. ε. dum filio conata eſſet ſuccurrere, a Diomede fuiſſe uulneratam. Redditio, quae nocet caeleſtia corpora. n quarū etiā uictoria pernicioſa eſt.

Munera,[a] quae patrijs ad me portatis ab oris
Vertite ad Aeneam. ſtetimus[b] tela aſpera contra,
Contulimusq. manus: experto credite, quantus
In clypeum aſſurgat,[d] quo turbine torqueat haſtã.
Si[e] duo praeterea tales[f] Idaea tuliſſet
Terra uiros; ultro Inachias[g] ueniſſet ad urbes
Dardanus,[h] & uerſis lugeret Graecia fatis.
Quidquid apud durae ceſſatum eſt moenia Troiae,
Hectoris,[i] Aeneaeq. manu uictoria Graium
Haeſis,[k] & in decimum ueſtigia rettulit annum.
Ambo[l] animis,[m] ambo inſignes praeſtãtib. armis:
Hic pietate prior.[n] coeant in foedera dextrae,
Qua datur:[o] aſt, armis concurrant arma, cauete.
Et, reſponſa ſimul[p] quae ſint, rex optime, regum[q]
Audiſti, & quae ſit magno ſententia bello.
Vix ea legati; uariusq. per ora cucurrit
Auſonidum turbata fremor: ceu, ſaxa[r] morantur.
Cum rapidos amnes, clauſo[s] fit gurgite murmur,
Vicinaeq. fremunt ripae crepitantibus undis.
Vt[t] primum placati animi; et trepida ora quierũt;

a Reſponſum Diomedis, ad munera: unde materia naſcitur amplificandi laudem perſonae. b Et comminus, et e longinquo inter nos bella tractauimus. Ser. Deſcribit hanc pugnã Ho. Il. l. 5. c Ratio, cur cenſet munera Aeneae offerẽda, ab exẽplo ſuo. d Amplificatio uirtutis Aeneae: ingens ſpiritus ac terror aſperitate uerſuum arguitur. e Hom. Il 20. f Qualis eſt Aeneas. Magna Aeneae laus. g In Graeciam ueniſſent Troiani, & quae nunc uictoria gaudet, lugeret, quod uicta eſſet. Vocauit autem lib. 7. Argos Inachios. h Pro Dardanius. Primitiuum pro deriuatiuo. i Homer. Il. 197. K Dubia fuit. l Homer. Il. 197. m Ab animorũ magnitudine. n A pietate Aeneae. o Qua ratione permittitur. p Epilogus oratoris, his uerbis Diomedem uſum: breuis hic quidem, ſed neceſſarius, ut argumenta diſſuaſoria animis haereant. q Quibuſdã magis placet, Regis, ut Diomedes intelligatur. r Apta ſimilitudine fremitum ſubmiſſum principum, Diomedis & reſponſum, & conſilium obſtupentium, ſubijcit, ab omnium natura, quorum fauces praecluſae fremitum obtuſum edunt. Hort. s ſaxorum obiectione praecluſo. t Hom. Il 103.

Prae-

Praefatus[a] diuis, solio[b] rex infit ab alto:
Ante equidem[c] summa de re statuisse, Latini,
Et uellem, & fuerat melius, [d] non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obsidet hostis.
Bellum importunum ciues cum gente deorum, [e]
Inuictisq. uiris gerimus, quos nulla fatigant [f]
Proelia, nec uicti poßunt absistere ferro.[g]
Spem si quã accitis Aetolum [h] habuistis in armis,
Ponite: spes sibi quisq.: sed, haec quã angusta, [i] uide
Cetera [k] qua rerum iaceant perculsa ruina, (tis.
Ante [l] oculos, interq. manus sunt omnia uestras.
Nec quẽquã incuso: [m] potuit quae plurima uirtus
Esse, fuit: toto certatum est corpore[n] regni.
Nunc adeo[o] quae sit dubiae sententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus[p] ager, Tusco[q] mihi proximus amni,

a Quoniã apud antiquos antequã uerba ĩ senatu, uel concione, facerent, deos precabãtur. Turn.

b Cõtra Reges Homerici stantes cũ populo agunt. Sed hic aetatis ratio exigebat, ut rex longaeuus sedẽs loqueretur.

c Suasorij generis oratio, cuius principalis scopus est, ut Troianis agri assignentur potius, quam ut bello impugnentur. Exordium a propositione, quam confirmat efficacibus argumentis. d utilius fuisset, quam nunc consulere, post acceptam cladẽ, & cum undiq. armis hostium cincti simus. e id est, originẽ ducens a dijs Confirmat ratione ab impio: obliq. notans ex ẽplũ Diomedis. Is Venerẽ quia bello impetiuerat, infeliciter bello exturbatus fuit. Quid nobis euenturum est, qui arma sumpsimus cum Veneris filio, Iouis nepote, uidetis. f A difficultate superandi, & superuacaneo stultoq. conatu uincendi. Locus ab impossibili. g Hoc sonorũ magis uidetur, quam Bello, ut citat Helenius. h Aetolorũ: syncope. Diomedis, eiusq. sociorum. i sit. K Auxiliares praeterea copiae ac uires quã sint afflictae, uidetis. l quasi dicat, narratione nõ egent. m occupatione tacitae suspicioni occurrit, ne. s. uideretur infeliuẽ belli euentum aut Turni, aut alterius cuiuspiã ignauiae imputare. n id est, Totis imperij uiribus. o Attẽtio a breuitate & cõpẽdio orationis, ad propositionẽ principalẽ, quã in mediũ cõsultãdã mittet. p Describit agrũ, qui est inter Laurentũ & Tiberim, quẽ aiunt accepisse a Latinis Aeneã. Sabinus putat, Latinũ notare imperiũ suũ, & dicere Antiquũ, uetustate familiae, quae possedit. q Tyberino, ut alibi dicit Tuscum Tiberim.

Longus in occasum, fines super usq. Sicanos :
Aurunci,[a] Rutuliq. serunt, & uomere duros
Exercent colles,[b] atque horum asperrima pascunt.
Haec omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat[c] amicitiae Teucrorum, & foederis aequas
Dicamus leges,[d] sociosq. in regna uocemus :
Considant, si tantus amor, & moenia condant.
Sin alios fines, aliamq. capessere gentem
Est animus, possuntq.[e] solo decedere nostro :
Bis denas Italo texamus robore naues,
Seu plures complere ualent : iacet omnis ad undam
Materies ipsi numerumque, modumq. carinis
Praecipiant : nos aera, manus, noualia[f] demus.
Praeterea, qui dicta ferant, & foedera firment,
Centum[g] oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisq. manu praetendere ramos,[h]
Munera portantes[i] eborisque, auriq. talenta,[k]
Et sellam,[l] regni, trabeamque, insignia nostri.

a Legendũ Arunci : de quibus antea bis dictum est. b Ager 40. stadiorum ad collem usque, quem Latinus Aeneae dedit, postquam cum eo amicitiã iunxisset. Propositio : de assignãdis agris, iungendoq. foedere : aut ut liberum permittatur discedere, quo uidebitur. c Alludit ad historiã. Cato n. in Originibus, referente Seruio, scriptũ reliquit, Troianos ex foedere a Latinis accepisse DCC. agri iugera, quae in Laurentum, & Troianorum castra interiacebant. d id est, pari inter nos societate uersemur, ut neuter sit inferior. e Al. Poscuntque. f posuit pro trabibus, ex quibus naues fiunt. Quid autem proprie sit Nauale, supra dictum est. g Amplificatio, a numero centenario. h oleae scilicet. i Idq. e consilio Diomedis, qui censuerat regiae magnificentiae munera ad Aenean iustius uertenda, quã ad se. K Quidã interpungunt ante accusatiuum Talenta. l Etsi haec regum Romanorum insignia erant, regibus tamen, sociis, & amicis ea mittere solebãt, ut regiae maiestatis decora, & ornamẽta. Liu. l. 10. secũdi belli Pun. loquẽs de Scip. Postero die, ut a praesẽti motu auerteret animũ eius, in tribunal adscẽdit, & concionẽ aduocari iussit. Ibi Massanissam primum regẽ appellatum, eximiis ornatum laudib. aurea corona, aurea patera, sella curuli eburnea, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. Haec Liuius.

Consulite in medium, & rebus succurrite fessis.
Tum Drances[a] idem infensus,[b] quem gloria Turni
Obliqua[c] inuidia, stimulisq. agitabat amaris,
Largus opum, & lingua melior,[d] sed[e] frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis[f] auctor
Seditione potens (genus huic materna[g] superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram,[h] nostrae nec uocis egentem,
Consulis, o bone rex. cuncti se scire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; sed dicere mussant.[i]
Det libertatem[k] fandi, flatusq.[l] remittat,
Cuius ob auspicium[m] infaustum, moresq. sinistros
(Dicam equidē,[n] licet arma mihi, mortēq. minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamq. uidemus

a Totum hoc certamen uerborum Turni, & Drācis, ad imitationem altercationis, inter Agamēnonem, & Achillem apud Homerum confictum est: quorum alter, illic uidelicet Agamēnon, hic Turnus, priuatam libidinem sequitur, tueturque: alter, illic Achilles, hic Drances, publicam utilitatem spectat. Hoc tamen interest, quod illic rex & dux uerbis ad pugnam usque contendant: hic uero coram rege, inter duos quidem, sed non ad pugnam usque certetur. Apud Homerum de restituenda patri sacerdoti filia, hic de concilianda pace, & foedere cum Aenea adiungendo, acerbe rixantur. b Prosopographia. Describit Drances, ab affectus erga Turnū opulentia, eloquentia, singulari prudentia in consultando, factione populari, & nobilitate materna. c Non aperta, clandestina.
d Contra, Hercules apud Ouid. lib. 9. Meta. Melior mihi dextera lingua. e Hom. lib. 1. Il. f Hom. lib. Il. 2. g filius erat sororis Latini, patre rustico. h Expostulatoria oratio Drancis cum Turno de iniuria, qua publice affecit Latinos, cum priuatam libidinem reipub. saluti anteponit. Exordium a beneuolentia. Approbat aperte consilium regis Latini, ita ut in medium amplius consulere nil sit necesse: simul oblique notat Turnum aduersarium, qui dissimulat se praesentem populi fortunam aduertere. Hort. i uerentur: ab iis, qui insusurrant, uel obmurmurant, quod cum metu dicunt. K A persona Turni, quem omnium horum malorum caussam, & fomitem esse ostendit. l Superbiam, fastum. m q. d. si malis tuis ominib. non egrederentur, possent forsitan superare uirtute. n Licentia. Hom. lib. Il. 9. & 10.

Consedisse [a] urbem luctu, dum Troia tentat
Castra fugae [b] fidens, [c] & caelum territat [d] armis.
Vnum etiam donis istis, quae plurima mitti
Dardanidis, duciq. [e] iubes, unum optime regum
Adijciat, nec te ullius uiolentia uincat:
Quin [f] gnatam egregio genero, dignisq. hymenaeis
Des [o] pater, & pacem hanc aeterno foedere iungas.
Quod si tantus habet [h] mentes & pectora terror:
Ipsum [i] obtestemur, ueniamq. oremus ab ipso; [k]
Cedat ius proprium regi, patriaeq. remittat.
Quid [l] miseros toties in aperta pericula ciues
Proijcis? [m] o Latio caput horũ, & caussa malorũ.
Nulla salus bello: [n] pacem te [o] poscimus omnes,
Turne, simul pacis solum inuiolabile pignus.
Primus ego, inuisum quem tu tibi fingis, & esse
Nil moror, [p] en supplex [q] uenio, miserere tuorum.
Pone animos, [r] & pulsus abi. sat funera fusi
Vidimus, ingentes & desolauimus [s] agros.

a iacere afflictam, in luctu esse demersam. Ser. Alij, Iacere prae luctu.
b In quibusdam, Fuga, ablatiuo casu.
c Imbelliã, & ignauiã aduersarij acerbe perstringit, qui cum ferociter grãdia spiret, ac minitetur, nihil praeterea efficiat.

d Desiderandi significatione, id est, caelum, deosq. terrae uelle uidetur. Turn. Hyperbole prouerbialis, in Thrasones magniloquos, ferociores, ac lingua magis minaces, quam re praestantiores. Huic affine & hoc est; capite caelũ perrumpere. e Al. Diciq. iubes. ut pertineat ad naues, & agrũ: quae uerbis offerenda sunt. f Hom. Il. 7. g Approbat non modo regis sententiam, uerum etiam ut Turno inuidiam faciat, & odium concitet, & acerbet, Lauiniam Aeneae dandam censet. Et addit caussam finalem ab utili. h Ironia, qua ridet inanem suorum metum, cum quiduis potius sit, quam metuendus. i Perpetuae irrisiones, quibus insolentiam hominis inuidiosam facit. K Turno. l singula uerba pondus habeat. m Auersione acriter inuehitur in Turnũ; ut, quod modo ironice lentius dixerat, nunc asperius, atrociusq. plenis buccis effundat. n Enthymema a contrarijs. o qui solus das bellum. p Licẽtia dicentis. q Haec uox, Supplex, non caret ironia. r Epilogus, quo monet Turnum ad ponendam ferociã, et mouet affectus ab accepta clade. s abductis ad bellum colonis. Sic supra: & latos uastant cultoribus agros.

Aut, si fama mouet; [a] *si tantum pectore robur* [b]
Concipis ; & si adeo dotalis regia [c] *cordi est :*
Aude, [d] *atque aduersum fidens fer pectus in hostē.*
Scilicet, ut Turno contingat [e] *regia coniux ,*
Nos animae uiles, [f] *inhumata, infletaq. turba ,*
Sternamur [g] *campis . etiam tu , si qua tibi uis,* [h]
Si patrij quid Martis habes, illum adspice cōtra, [i]
Qui uocat .
Talibus exarsit dictis uiolentia Turni.
Dat gemitum, rumpitq. has imo pectore uoces:
Larga quidem [k] *semper , Drance, tibi copia fandi ,*
Tunc cum bella manus poscunt , patribusq. uocatis
Primus ades : [l] *sed non replenda est curia uerbis,* [m]
Quae tuto tibi magna uolant , dum distinet [n] *hostē*
Agger murorum, nec inundant sanguine fossae .
Proinde tona eloquio, [o] *solitum* [p] *tibi; meq. timoris*

a *Occurrit tacitae cogitationi , ut ab ipso turpitudinem remoueat . Hypothetica disiunctiua . Aut ferociam pone, aut singulari pugna cum hoste congredere. Et hortatur ab utilitatis spe ; ut Lauinia potiatur, et famae decus tueatur .*

b *Metaphora a ligno ad animum.* c *id est, regnum Latini, quod dotale tibi putas .* d Hom. *Il.* 69. e *caeso Aenea .* f *Tamquam animae uiles . Inserit affectus , ut moueat ferocem iuuenis animum.*
g *Tib. Donatus, Sternemur, agnoscit, futuro indicatiui: locumq. hunc suo more sic explicat periphrasi; per omnes campos iacebimus fusi .* h *uirtus.*
i *Iterat exhortationem ad monomachiam , ut publici mali non sit memor, & dedecus nominis sui subterfugiat. Vehementer enim turpe est uiro forti, aut ei, qui uult fortis uideri, prouocantem fugere, eiq. tergum uertere, ut illud* Homericum *audire cogatur identidem :* πῆ φεύγεις μετὰ νῶτα βαλὼν, κακὸς ὥς ἐν ὁμίλῳ . K *Exordium a uirulenta reprehensione eloquentiae Drancis, a tēporib. & locis.* l *Curiam, & castra hostium inter se cōponit, loca usu humano diuersa, quorū collatione Drancis ignauiam cōtra suam uirtutem attollit .* m *non opus est uerbis hoc tēpore.* n *arcet, repellit. Proprie, Extra tenet. S. Alij legunt, Detinet .* o *Acris ironia. Etenim, cum in Turno omnia summa sint, in Drancem non sunt. Soluit totum locum, sua praeclara facinora cum amara irrisione Dranci tribuens . Arguit illū imbellē, ignauum, & timidum : ac paullatim sua laudate perpetrata facinora timori opponit. Nō n. infitiari pōt fugā.* p *ut solitū est tibi.*

Argue, tu Drance; tot [a] quando [b] stragis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit, passimq. trophaeis
Insignis agros: [c] possit quid uiuida uirtus,
Experiare licet: nec longe scilicet hostes
Quaerendi nobis: circumdant undique muros.
Imus in aduersos: [d] quid cessas? an tibi Mauors [e]
Ventosa in lingua, pedibusq. [f] fugacibus istis
Semper erit?
Pulsus ego? aut [g] quisquã merito foedissime pulsũ
Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Tibrim [h]
Sanguine, & Euandri totam [i] cum stirpe [k] uidebit
Procubuiße domum, atq. exsutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
Et quos mille die uictor sub tartara misi
Inclusus muris, hostiliq. aggere saeptus.
Nulla salus bello: [l] (capiti cane [m] talia demens
Dardanio, rebusq. tuis) proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atq. extollere [n] uires
Genti bis uictae, [o] contra premere arma Latini.

a Quinctilianus l. 9. cap. 2. hunc locũ citans, amarissimae ironiae genus eße docet, cum, quod in nobis est, aduersarijs uidemur tribuere. Simili oratione Thersitae loquacitatẽ reprimit Vlysses Il. 2. b Quando, breuis est naturaliter, ait in 4. Aen. Seru. sed id nullo probauerit Virgilij exemplo, nisi in compositione, ut in Quandoquidem. Igitur recentiores fecerunt eam syllabam communem. c Campos, legit Seruius.

d Quo fugae dedecus a se propulset, hortatur, ut in re praesenti periculũ uterque faciat. e An semper te Martium esse uirum iactabis, cum nihil aliud, quam loqui de bello, aut a bello fugere soleas.

f Hom. Il lib. 1. & 8. g Donat. ἀποφαντικῶς: Haud quisquam merito, foedissime, pulsum Arguet. quod tamen Fabr. non placet. h Conuincit diuersum exemplis anteactis, se multa hostium millia trucidaße. Enumerat aliquot insignes, ne uanus uideatur: Pallantem, Bitiam, & Pandarum. i Amplificatio. K Ob Pallantem filium eius occisum.

l Drancis uerba sunt, uers. 362. odiose repetita. Enthymema illud non perinde refutat, atque eludit. m quasi uates, futura diuinans.

n Enthymema a contrarijs: a turpi. o Sarcasmus. Hortatur ironice Drancem, ad turbanda omnia petulanti lingua.

Nunc

Nunc & [a] Myrmidonũ [b] proceres Phrygia arma tre
Nunc & Tydides, et Larissaeus Achilles: (miscũt,
Amnis & Hadriacas retro fugit [c] Aufidus undas.
Vel cum se pauidum [d] contra mea iurgia fingit,
Artificis scelus, [e] & formidine crimen acerbat.
Numquã animã talẽ dextra hac (absiste moueri [f])
Amittes: habitet tecum, & sit pectore in isto. [g]
Nũc ad te, [h] & tua, magne pater, cõsulta reuertor.
Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;
Si tam deserti [i] sumus, &, semel agmine uerso,
Funditus occidimus, nec habet fortuna regressum:
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
Quamquam o, [k] si solitae quidquã uirtutis adesset,
Ille [l] mihi ante alios, fortunatusq. laborum, [m]
Egregiusq. animi, qui, ne quid tale uideret,
Procubuit [n] moriẽs, & humũ semel [o] ore momordit.
Sin & opes [p] nobis, adhuc intacta iuuentus,

a *Ironia a contrarijs, cum Achilles minime, aut Diomedes metuerit Troianos, a quib. deuicti fuere.* b *Myrmidonib. praefuit Aiax: uel, ut alij uolunt, Achilles.* c *Allusum est ad paroemiam, Sursum uersus sacrorũ fluminum feruntur fontes: cũ praepostere hoc fieri uelit significare. Aufidus amnis oritur ex montib. Hirpinis, & Canusium praeterfluit.* p *Amarulenta contẽptio, quem indignum iudicat a se necari. Dixerat enim Drances: Licet arma mihi, mortemq. minetur.* e *est enim sceleratorum, simulare formidinem.* f *Nolo enim in te irruere.* g *tuo.* h *Transitio ad orationem Latini, ut ad eius singula argumenta respondeat: & primum quidem, quod dixerat Latinus, infeliciter bellum geri cum gente deorum, ab hostibus se undique circumsideri. Si nullam spem in armis habemus nostris, oremus pacem: sin opes nostrae adhuc sunt infractae, neq. in totum accisae, quae caussa est, cur arma abijciamus? alterutrum tenere necesse est.* i *Q.d. Etiam si Dium auxiliũ nobis denegarit, nõ tamen omnino deserti sumus.* K *Pathos per Aposiopesim: de quo Macr. Sat 4.c.ult.* l *Hom. Il. 267. Mezentium dicit fortunatũ.* m *Non frustra laborasse uidetur. Scalig.* n *Ho. l. 2. Il.* o *Exponit Seruius, Cito, Confestim, id est, qui tota mortis celeritate defunctus. Sed retineri potest propria eius significatio.* p *Alterum argumenti membrum: quo confirmato, infertur, pacem peti non debere. Atqui sunt urbes Italicae, sunt adhuc copiae florentes.*

Auxilioq. urbes Italae, populiq. superſunt;
Sin[a] *& Troianis cum multo gloria uenit*
Sanguine; ſunt illis[b] *ſua funera, parq. per omnes*
Tempeſtas:[c] *cur indecores*[d] *in limine primo*
Deficimus? cur ante tubam[e] *tremor occupat artus?*
Multa dies,[f] *uariusq. labor mutabilis aeui*
Rettulit in melius. multos alterna[g] *reuiſens*
Luſit, & in ſolido[h] *rurſus fortuna locauit.*
Non[i] *erit auxilio*[k] *nobis Aetolus, & Arpi:*
At Meſſapus erit, felixq. Tolumnius, & quos
Tot populi miſere duces: nec parua[l] *ſequetur*
Gloria[m] *delectos Latio, & Laurentibus agris.*

a Homer. Il. 194.
b Al. Illi, legunt, pro illic, in parte ſcilicet aduerſaria: ut antiquū prouerbiū ſit.
c Tēpeſtas proprie ſignificat turbulentiam tēporis. Interdum pro tenore temporis, et pro ipſo tempore.
d Complexio. Ergo turpe nobis foret, accepta una clade, exiſtimare noſtras opes eſſe in totum fractas. In limine deficere, aut impingere, prouerbium eſt: pro ſtatim ac uix re incepta: hoc loco, uix dum inito bello. Proximum illi, in portu impingere.
e Ante tubam trepidas: Adagium quadrat in eos, qui animo conſternuntur, priusquam appareat periculum. Ductum ab ignauis militibus.
f Imitatio Ennij lib. 7. Annal:- multa dies in bello conficit unus: Et rurſus multae fortunae forte recūbunt: Haudquaquā quemquā ſemper fortuna ſecuta eſt. Ecphoneſis in ludibriū fortunae inconſtantit & uariae, quae cū in oībus rebus, tum in bello maxime dominatur: unde et Homerus Martem mutabilem uolens ſignificare, quod in bello nunc huic, nunc illi faueat, ἀλλοπρόσαλλον uocat. g Acron legit. Multos mutata. altera lectio magis exprimit Graecam uocem ἀλλοπρόσαλλος, quod Fortunae, & Martis eſt epitheton. Horat. de Fortuna: Praeſens uel imo tollere de gradu Mortale corpus, uel ſuperbos Vertere funeribus triumphos. Fabr. h Solio, legunt quidam. Haec tamen lectio, etſi in uet. lib. reperiatur, doctiſſimo uiro Ful. Vrſino improbatur. i Hom. lib. Il. 1. K Reſpondet ad obiectum, de auxilijs a Diomede negatis, in cuius armis nulla iam ſpes erat amplius: quare cenſebat pacem eſſe faciendam Latinus. His opponit aliarum gentium florentiſſimas copias, Diomedeis non inferiores. l Seruius legit Tarda, putatq. Fabricius eam lectionem bonam eſſe. m Futuram prope uictoriam dicit.

Eſt

Est & Volscorum egregia de[a] *gente Camilla,*
Agmen agens equitũ & florentes aere cateruas.
Quod si me solum[b] *Teucri in certamina poscunt;*
Idq. placet, tantumq. bonis communibus obsto:[c]
Non adeo[d] *has exosa manus uictoria fugit,*
Vt tanta[e] *quidquam pro spe tentare recusem.*
Ibo animis contra: uel magnũ praestet[f] *Achillem,*
Factaq. Volcani manibus paria induat arma
Ille licet. uobis animam hanc, soceroq. Latino
Turnus ego, haud ulli ueterum uirtute secundus,
Deuoueo:[g] *solum Aeneas uocat,*[h] *&, uocet, oro.*
Nec Drances potius,[i] *siue est haec ira deorum,*
Morte luat: siue est uirtus & gloria, tollat.
Illi[k] *haec inter se dubijs de rebus agebant*
Certantes: castra Aeneas,[l] *aciemq. mouebat.*
Nuncius ingenti per regia tecta tumultu

a *Hoc hemistichio cum uersu sequenti usus est etiã ad finẽ l. 7.*

b *Ad id quod a Drãce fuerat obiectum: Si patrij quid Martis habes, illam adspice contra.*

c *Obsum, ut, nisi solus dimicauero, cõcidant Latini.*

d *Non recusat, ut etiam Hectorem se, Aenean, Achillem fingat, moriturus lubens pro salute Latinorum. Singulari consilio poeta Turno Achillis indolem tribuit. Alludit ad deuouendi morem, pro incolumitate exercitus. Buccinatur se ipse a uirtute, ut etiam se maioribus suis praeferat.* Hortensius.

e *Spe tantae laudis, quam consequar, si solus ceteris omnibus salutẽ peperisse dicar.* f *Praestare, simpliciter significat, melius esse. Praesto illum, id est, ita ualidus sum, & sum similis illi: praesto illi, significat iuuo.*

g *Carmen, ritumque deuouendi, uide apud Liuium lib. 9. ubi P. Decium inducit pro exercitus salute se dijs manibus deuouentem.*

h *Fabricius post, Vocat, interrogationis notam ponit, eamq. distinctionem facere repetitionem haud paullo uehementiorem ait.* i *Absit Drances inimicus, & nec calamitati, nec felicitati intersit. Si ira Deorum premit me, nolo Drancen luere mecum poenas: si uirtus me extulerit, nolo ibidem ut sit particeps gloriae meae.* K Hom. Il. 1.

l *Ad rem bellicam a communi Latinorum consilio narrationem transfert: & primum quidem ad Troianorum stratagemata, qui, Latinis de belli rebus ad istum modum disceptantibus, castra ad urbem mouere nuncio ferebantur.*

Ecce ruit, magnisq. urbem terroribus implet;
Instructos acie Tiberino a flumine Teucros,
Tyrrhenamq. manum[a] *totis descendere campis.*
Extemplo turbati animi, concussaq. uulgi
Pectora, & arrectae stimulis haud mollibus irae.
Arma manu trepidi poscũt: fremit arma[b] *iuuẽtus:*
Flent maesti, mussãtq.[c] *patres: hic undiq. clamor*
Dissensu magnus uario[d] *se tollit in auras:*
Haud secus, atq. alto in luco cum fortae cateruae
Consedere auium, piscoso ue amne Padusae[f]
Dant sonitum rauci[g] *per stagna loquacia*[h] *cycni.*
Immo, ait, o ciues, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium,[i] *& pacem laudate sedentes:*[k]
Illi armis in regna ruunt. Nec plura locutus,
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse,[l] *armari Volscorum edice maniplis:*[m]
Duc, ait, et Rutulos: equites Messapus in armis;[n]
Et cum fratre Coras latis diffundite campis:
Pars aditus urbis firment, turresq. capessant;

a *Quorum dux erat Tarchon.*
b *Cum fremitu conclamat ad arma.*
c *queruntur.*
d *Quia in duas partes consiliũ diuulsum erat, quorum hi a Catino, illi a Turno stabant. Hi bello, illi studebant paci.*
e *Vt auribus diuersum Latinorum in partes discedentium, fremitum subijciat, illustrat simili, ducto ab auium diuersarum concentu.*
f *Medici fluuij, qui in Padum influit. Poetis mos est speciem pro genere usurpare.*
g *Raucus, teste Seruio, dictio media est. Vnde hic, Raucos cygnos dixit, pro canoris.*
h *Loquaces cycni. Hypallage.*
i *Ironica exhortatio in eos, qui pacem suaserant.*
K *Desides, Pigri. Vel simpliciter, sedantes in concilio.*
l *Verba sunt Turni, partientis tumultuarie ducibus officia obeunda circa muros maxime.*
m *signiferis: qui triginta fuerunt in legione. Alludit autem ad antiquam priscorum Latinorum consuetudinem, qui manipulis pro uexillis utebantur in bello.*
n *id est, armatos, inquit Ser. qui Mess. uult esse antiquum uocat. aut nominat. pro uocatiuo. Nisi dicatur, Mess. & Coras equites diffundite, pro diffundant.*

Cetera,

Cetera, qua iusso,[a] mecum manus inferat arma.
Ilicet[b] in muros[c] tota discurritur urbe.
Concilium[d] ipse pater, & magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt:[e]
Multaq.[f] se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Aeneā, generumq. adsciuerit urbi.
Praefodiunt[g] alij portas, aut saxa, sudesq.
Subuectant: bello dat signum[h] rauca cruentum
Bucina: tunc muros uaria cinxere corona
Matronae, puerique: uocat labor ultimus[i] omnes.
Nec non ad templū,[k] summasq. ad Palladis arces
Subuehitur[l] magna matrum regina[m] caterua,
Dona ferens, iuxtaq. comes Lauinia uirgo,
Caußa mali tanti, atque oculos deiecta decoros.
Succedunt matres, & templum ture uaporant,
Et maestas alto fundunt de limine uoces.
Armipotens[n] belli praeses Tritonia uirgo,
Frange[o] manu telum Phrygij praedonis, & ipsum
Pronum sterne solo, portisq. effunde sub altis.
Cingitur ipse furens[p] certatim in proelia Turnus:
Iamq.[q] adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis

a Antiquū est, pro iussero: quemadmodū & Faxo, pro Fecero.
b Cōfestim.
c Haec primam trepidationem se re comitantur. Seruat autem uenustium ordinē circa primos motus. Orditur a rege se incusante, quod in deligendo genere fuisset parū prudens. Inde studiū uulgi proponit, in muniendis partis aduersus hostium irruptiones. Ad postremum uota matronarum Palladi nuncupata pro salute reipublicae, ut hostis muro arceatur.
d Hom. lib. Il. 1.
e pacem. f Multa, pro Multum, uel Saepe, quemadmodū apud Graecos πολλά. g Ante portas fossas faciunt. S. h Ad arma intra muros, ut quisq. ad portas & stationes suas adesset. i Vltimus labor est, cū matronae, & pueri ueniunt ad munimēta. K Sic et apud Homer. Il. l. 6. Hecuba Troianaeq. matronae in summa desperatione ad tēpla cōcurrūt, Palladiq. peplum offerunt. l pilento, scilicet: ut l. 8. Pilentis matres in mollibus. m Amata. n In eandē sn̄iam Theano Mineruam precatur apud Hom. Il. l. 6. o Hom. Il. lib. 6. p amore Lauiniae. q Hom. Il. lib. 19.

Horre-

Horrebat squamis, surasq. incluserat auro.
Tempora nudus[a] adhuc, lateriq. accinxerat ensem,
Fulgebatq. alta decurrens aureus arce;
Exsultatq. animis, & spe iam praecipit hostem.
Qualis[b] ubi abruptis fugit praesepia uinclis
Tandem liber equus, campoq. potitus aperto,
Aut ille in pastus, armentaq. tendit equarum,
Aut assuetus aquae perfundi flumine noto
Emicat, arrectisq. fremit ceruicibus alte
Luxurians, luduntq. iubae per colla, per armos.
Obuia cui, Volscorum acie comitante, Camilla[c]
Occurrit, portisq. ab equo regina sub ipsis
Desiluit: quam tota cohors imitata relictis
Ad[d] terram defluxit[e] equis. tum talia fatur:
Turne, sui merito si qua est fiducia forti,[f]
Audeo,[g] & Aeneadũ promitto occurrere turmae,
Solaq.[h] Tyrrhenos equites ire obuia contra.
Me sine[i] prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, & moenia serua.
Turnus ad haec oculos horrenda[k] in uirgine fixus:
O decus Italiae uirgo, quas dicere grates,
Quas ue referre parem? sed nunc (est omnia quãdo

a sine galea.
b Homerica comparatio ex l. 6. Il. primum ab Ennio lib. 2. Annal. translata, & inde a Virgil. in hunc locum assumpta. Ennij autem uersus sunt tales: Et tum sicut equus, qui de praesepib. actus Vincla suis magnis animis abrupit, & inde Fert sese campi per caerula, laetaq. prata. Celso pectore saepe iubã quassat simul altã Spiritus ex anima calida spumas agit albas. Quanto uero splendidius Virg. Homerica carmina expresserit, lector non prorsus crassi iudicij potest uidere.
c Occasio prima, ad caedem uirginis consiliorum communicatio. Camillam cum turba uirginum Turno auxilia ferentem facit, eorum exemplo, qui in Troiano bello inter Priami auxilia Penthesileam recensuerunt. De qua uide Q. Calabrum derelictorum ab Homero lib. 1. d Homer. Il. 8.
e Descendit cum arte quadam, & de facili concinnoq. motu. f si unusquisque fortis fidit uiribus. g Hom. Il. lib. 13. h Homer. Il. 138.
i permitte. K in armis egregia, metuenda, cuius terribilis erat adspectus.

Iſte animus ſupra) mecum partire laborem.[a]
Aeneas, ut fama fidem, miſſiq. reportant
Exploratores, equitum leuia [b] improbus arma
Praemiſit, quaterent [c] campos: ipſe ardua montis
Per deſerta iugo properans [d] aduentat ad urbem.
Furta [e] paro belli conuexo in tramite ſiluae,
Vt biuias armato obſidam milite fauces.[f]
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis:
Tecum acer Meſſapus erit, turmaeq. Latinae,
Tiburtiq. manus: [g] ducis & tu concipe [h] curam.
Sic ait, & paribus Meſſapum in proelia dictis
Hortatur, ſociosq. duces, & pergit in hoſtem.
Eſt curuo [i] amfractu ualles,[k] accommoda fraudi,
Armorumq. dolis, quam [l] denſis frondibus atrum
Vrget utrinque latus, tenuis qua [m] ſemita ducit.
Anguſtaeq. ferunt fauces,[n] aditusq. maligni.
Hanc ſuper in ſpeculis, ſummoq. in uertice montis
Planities ignota iacet, tutiq. receptus;[o]
Seu dextra, laeuaq. uelis occurrere pugnae:
Siue inſtare iugis, & grandia uoluere ſaxa.
Huc iuuenis nota fertur [p] regione uiarum:
Arripuitq. locum, & ſiluis inſedit iniquis.
Velocem interea [q] ſuperis in ſedibus Opim,[r]

a Partiuntur inter ſe operis, ut Camilla Tyrrhenis obijciatur: ipſe inſidijs Aenean in faucib. uiarum excipiat.
b Equites dicit leuis armaturae, cum quibus Aeneas per montem, & ſiluam uagabatur.
c perturbarent inſidias.
d Tib. Donatus, uidetur legiſſe, Superans, quãtum ex eius paraphraſi poſſumus dijudicare.
e inſidias.
f itinera anguſta inter duos montes. S.
g Catillus, & Corax, fratres.
h ſimul cum illis cape ut, Con, ſit coniunctiua particula.
i Topographia, a ſitu, partibus, & uſu. hoc eſt, quod locus is aptus fuerit inſidijs, & ad cõcurrendum utrinque.
K Antique, pro, Vallis, ob metri neceſſitatẽ.
l uallem.
m Al. Quo.
n exitus.
o quo ſe tuto recipere põt exercitus.
p propter inſidias.
q Digreſſio in cõſilium, et colloquiũ Dianae, cũ nympharũ ſuarũ una de cõſeruãda ab interitu Camillae; aut, ſi id fieri nequeat, ut is, qui eã uiolaret, uiciſſim poenas det.
r Opim Diana unã facit ſuarũ comitũ, quod apud Alexã. Aetolũ ĩ poemate Muſarũ Opis ipſa Diana uocetur: cũ alioqui Opis deũ mater dicatur Hort.

Vnam

Vnam ex uirginibus socijs, sacraq. caterua,
Compellabat, & has tristis Latonia uoces
Ore dabat. Graditur bellum ad crudele Camilla:
O uirgo, & nostris[a] nequidquam[b] cingitur armis,
Cara mihi ante alias, neq. enim nouus iste Dianae
Venit amor, subitaq. animum dulcedine mouit.
Pulsus[c] ob inuidiam[d] regno, uiresq. superbas,
Priuerno antiqua Metabus[e] cum excerderet urbe,
Infantem[f] fugiens media inter proelia belli
Sustulit exsilio comitem, matrisq. uocauit
Nomine Casmillae,[g] mutata[h] parte, Camillam.
Ipse sinu prae se portans[i] iuga longa[k] petebat
Solorum nemorum: tela undiq. saeua premebant,
Et circumfuso uolitabant milite Volsci.
Ecce fugae medio[l] summis Amasenus[m] abundans
Spumabat ripis: tantus se nubibus imber
Ruperat. ille innare parans infantis amore
Tardatur, caroq. oneri timet. omnia secum
Versanti,[n] subito[o] uix haec sententia sedit.
Telum immane, manu ualida quod forte gerebat

a quibus utraq. gaudemus. b Frustra uenatorijs armis instructa prodit in proelium, cũ fatalis hora in limine praesens adsit. c Caussa, quamobrem eius cura angatur: & repetit altius historiam. d A caußa exilij & a loco. e Metabus Priuernorũ rex fuit, pater Camillae. Narratio ducta a fortuna parentũ. f Ab infantia Camillae. In demonstratione personae Camillae absolutis artificij partibus uersatur. g Al. Scamillae. Antiqui in sacris Scamillũ appellabãt administrũ, et Scamillã, administrã. Vnde Ennius, Caelitũ Camilla exspectata aduenis, salue hospita Scamilla. Inde detracto S, Camillus et Camilla remãsit Est autem Scamillus, Etruscũ uocabulum. Et Mercurius quod, Deorũ minister esset, Scamillus dictus est. h Al. Mutilata. i A fortunatum patris, tum infantis: adde & a periculis. K longe posita, remotiora, ut Ser. exp. l inter fugam. m Amasenum intelligit Volscorum flumen, in agro Verulano, non procul a Tarracina Est & alter in Sicilia, de quo Ouid. 15. Metamorph. n Metabo. o Fabricius distinctionem fore bonam ait, si legatur; Versanti subito. In subitis enim cogitationibus animus difficulter consilium capit, aut rem expedit.

Bella-

Bellator, ſolidum nodis, & robore coƈto, [a]
Huic natam, libro, & ſilueſtri ſubere clauſam,
Implicat, atq. habilem mediae circumligat haſtae.
Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
Alma tibi hanc [b] nemorum cultrix Latonia [c] uirgo
Ipſe pater [d] famulam uoueo: [e] tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit: accipe teſtor
Diua tuam, quae nunc dubijs committitur auris.
Dixit, & adduƈto contortum haſtile lacerto
Immittit. ſonuere undae: [f] rapidum ſuper amnem
Infelix [g] fugit in iaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magna propius iam urgente caterua,
Dat ſeſe fluuio, atque haſtam cum uirgine uiƈtor
Gramineo donum Triuiae de ceſpite uellit.
Non illum [h] teƈtis ullae, non moenibus urbes [i]
Accepere: neque ipſe manus feritate [k] dediſſet: [l]
Paſtorum & ſolis exegit montibus aeuum. [m]
Hic natam in dumis, [n] interq. horrentia luſtra

a Alij aliter exponũt. Hortenſius accipit pro egregie indurato: ut ligna excoquuntur, duranturq. ad Solem, & ignem.
b Cõſecrat filiam Dianae Metabus, quod ipſe hoſtẽ euaſiſſet, & in haſta infãs feliciter tranſmiſſa eſſet.
c Latona Apollinis, & Dianae mater fuit: unde hic Dianam uirginem Latoniam appellat.
d quia ſoli patres poteſtatem haben. auƈtorandi.
e Conſecro in tuum miniſterium. S. f Camillam inculam cortice ſupra aquam iecit, & commendauit Dianae. g Ad tempus belli, non ad illud.
h A paſtorali conſuetudine, ac uita Metabi.
i hoc dicit: nec in ciuitates, nec in priuatam admiſſus eſt domum.
K Prae feritate. ut ferus erat, non conſenſiſſet. Si qui eum uoluiſſent ſuſcipere, eorum conſortia fugiſſet.
l Dare manus, dixit, pro cedere. Nulli paſtorum inferior erat forma, & agreſti uita.
m id eſt, Paſtorum uitam.
n A loco, & ab educatione, quae praecipuum habet momentum in ingeniorum moribus inoleſcendis. Ex laƈte ferino ſimul, & feram naturam imbibit, quae etiam grandem natu per omnes uitae partes, & aƈtus eſt comitata.

a Indomitae. Ideo sequitur, Lacte ferino. Alij aliter exp. Lacte ferino, id est, equino: quemadmodum et li. 2. Ferum posuit, pro Equo; In latus, inq. feri curuam compagibus aluum.
b A pueritia, et pueritiae studijs atque exercitationib.
c Ab habitu, siue corporis ornatu.

Armentalis[a] equae mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Vtq. pedum[b] primis infans uestigia plantis
Institerat, iaculo palmas onerauit acuto,
Spiculaq. ex humero[c] paruae suspendit, & arcum:
Pro crinali auro, pro longae temine pallae,[d]
Tigridis exsuuiae per dorsum a uertice pendent.
Tela manu[e] iam tum tenera puerilia torsit:
Et fundam tereti circum caput egit habena,
Strymoniamq.[f] gruem, aut album deiecit olorem.
Multa illã[g] frustra Tyrrhena per opida matres
Optauere nurum: sola contenta Diana
Aeternum telorum & uirginitatis amorem
Intemerata colit. uellem haud[h] correpta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
Cara mihi, comitumq. foret nunc una mearum.
Verum age,[i] quãdoquidem fatis urgetur[k] acerbis,

d Varro in lib. de lingua Latina tradit, Pallam inde dici, quod foris palam sit. Eratque uestis promissa, & ad terram usque defluens: id quod non obscure hoc loco arguit poeta. In usu aliquando fuit & Palla Gallica. Palla honesta, mulierum fuit Romanarum. Hac & Citharoedi, hac & Tragoedi utebantur. e A generibus armorum, quibus a teneris assuerit. f Thraciam a flumine Strymone.
g Ab aetatis iuuenilis statu. Caelebs maluit perpetua uirginitate uitam degere, quam nubere: quippe Dianae sacra, atque Siluestri uita inter feras educata. Videtur poetam secutum hunc uersum Catulli: Multi illum pueri, multae optauere puellae.
h Non uituperat uitae genus, sed optat eam contra Troianos iniusta arma non induisse, cur etiam poenas datura sit.
i Epilogus constat mandatis exsequendis.
K Hanc lectionem agnoscit Donatus: In quibusdam tamen codicibus Vrgemur legitur, prima persona: quod certe plus uidetur habere energiae ad exprimendum Dianae affectum erga Camillam, & communem quandam omnium calamitatum sympathiam.

Labere[a] nympha polo, finesq. inuise Latinos,
Tristis ubi infausto committitur[b] omine pugna.
Haec cape, & ultricem pharetra deprome sagittā:
Hac, quicunque[c] sacrum uiolarit[d] uulnere corpus,
Tros, Italus ue, mihi pariter det sanguine poenas.
Post ego[e] nube caua miserandae corpus, & arma
Inspoliata[f] feram tumulo, patriaeq. reponam.
Dixit: at illa leues caeli demissa per auras
Insonuit, nigro circumdata[g] turbine corpus.
At manus[h] interea muris Troiana propinquat,
Etrusciq. duces, equitumq. exercitus omnis,
Compositi numero in turmas.[i] fremit aequore toto
Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis
Huc obuersus, & huc: tum late[k] ferreus[l] hastis
Horret[m] ager, campiq. armis sublimibus ardent.[n]
Nec non Messapus contra, celeresq. Latini,
Et cum fratre[o] Coras, & uirginis ala Camillae
Aduersis[p] campo apparent; hastasq. reductis[q]
Protendunt longe dextris, & spicula uibrant[*]:
Aduentusq.[r] uirum, fremitusq. ardescit equorum.

a Hom. li. Il. 231.
b Pro, committetur. S.
c A iure talionis, Mors.
d Quia dixerat, Sacrum. S.
e Hom. Il. lib. 16.
f Defendebantur cadauera ab amicis, ne spoliarētur, fuitq. hoc in maximo honore.
g quia descēdit ad luctum. cōtra de Venere ad laetitiā descendente, lib. 8. Aethorios inter dea candida nimbos.
h A digressione in personae descriptionem, siue historiā potius, redit ad res belli.
i Densas equitum multitudines. Turma triginta equitibus constabat, ut quidam existimant.
K Locus est Homeri, quem tamen ante Virgilium Ennius in Scipionem suum transtulit. Vide Macr. Sat. lib. 6. cap. 9.
l hoc est, hastis ferreis.
m terribilis est.
n id est, resplendent. Versus Ennij, irrisus a Lucilio. Ser.
o Tiburto.
p Hom. Il 45.
q Habitum ostendit hominis in procinctu hastam tenentis, & manu retrorsum ducta eam liberantis, parantisq. mittere. Turn.
Homer. Il. 222.

Iamq.

Iamq. intra iactum [a] teli progressus uterque
Substiterat: subito erūpunt [b] clamore: frementesq.
Exhortantur equos: fundunt simul undique tela
Crebra, niuis ritu: [c] caelumq. obtexitur umbra.
Continuo aduersis Tyrrhenus, & acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis: primiq. ruinam
Dant sonitu ingenti; praefractaq. quadrupedantū
Pectora pectoribus rumpunt. [d] excussus Aconteus
Fulminis in morem, [e] aut tormento ponderis [f] acti,
Praecipitat [g] longe, & uitam dispergit in auras.
Extemplo turbatae acies, uersiq. Latini
Reijciunt [h] parmas, & equos ad moenia uertunt: [i]
Troes agunt, princeps turmas inducit [k] Asylas.
Iamq. propinquabant portis, rursusq. Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt: [l]
Hi fugiunt, penitusq. datis referuntur habenis.
Qualis ubi [m] alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosq. superiacit undam [n]
Spumeus, extremamq. sinu [o] perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atq. aestu reuoluta resorbens

a Celebratur prouerbiali figura intra iactū telorum: ae ijs, q periculis o ..oxy possunt uideri. Quēadmodū contra, extra telorum iactum, esse dicuntur, qui in tuto consistūt: ἐντὸς τοῦ βέλους, intra telū; ἔξω τῶν βελῶν, extra tela, dicunt Graeci.
b Troianorum, & Latinorū exercitus concurrunt. c Amplificatio per similitudinē hyperbolicā, de qua Quinctil. l.8. c.6. Graece dicitur, χιόνος δίκην. d In graui, tragicaq. re uenuste cadit collisio uocum: sicut in illo, Litora litoribus contraria, fluctibus undas Imprecor. e Hyperbolicis collationib. atrocitatem pugnae amplificat.
f ut pilae ferreae. g Praecipitatur. enallage generis pro genere. h retro agunt. i fugiunt Latini morte Acontei. K hoc est, immittit, uel contra hostes ducit. Quidam legunt, Inuasit.
l propter fugam fortasse. m Hypotyposi pugnantium, fugientium, ac refugientium simulacrum uicesq. oculis subiecturus, addit comparationem sumptam e maris reciproco aestu, quod statis horis fluit, refluitque, currit, ac recurrit.
n Iacit undam super scopulos.
o curuatione, & flexu undarum. Ser.

Saxa,

Saxa, fugit, litusq. uado labente [a] relinquit.
Bis Tusci Rutulos [b] egere ad moenia uersos:
Bis reiecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquam congressi in proelia, totas
Implicuere inter se acies, legitq.[c] uirum uir:
Tum uero & gemitus morietũ, & sanguine in alto
Armaque, corporaque, & permisti caede uirorum
Semianimes uoluuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli (quando ipsum horrebat adire)
Hastam[d] intorsit equo, ferrumq. sub aure[e] reliquit.
Quo sonipes ictu furit arduus, altaq. iactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura.
Voluitur ille excussus humi. Catillus Iolam,
Ingentemq. animis, ingentem corpore, & armis
Deijcit Herminium:[f] nudo cui uertice fulua
Caesaries, nudiq. humeri: nec uulnera terrent:
Tãtus in arma[g] patet. latos huic hasta per armos[h]
Acta tremit, duplicatque, uirũ transfixa, dolorem.[i]
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramq. petunt per uulnera mortem.

a Hypallage, pro Labès ipse per uacuum. S.
b Infractũ pugnandi laborem, ac pertinacem arguit, donec animi incalescant.
c Nonius Marcellus Legit hic positum ait pro accessit, ut 2. Geor. Primi lege litoris orã. Magis tamen placet Donati sententia, qui Legit, pro, Deiigit, positum docet.

d Hom. Il. 83. e Ex uulneris genere fugientem ipsum intellige esse percussum. Ser. f Herminij nomen Seruius sumptum putat ab altero ex ijs, qui cum Coclite Porsenae copijs in ponte restiterunt. Si tamen flauos crines, nudum uerticem, uulnerumq. contemptum, reliquamq. prosopographiam propius contemplemur, ad Herminium Saxonem, Germanorum ducem, fortasse hic allusisse poeta uideri potest, cuius, deleto ab eo, cum tribus legionib. Quinctilio Varo, celebre id temporis Romae nomen erat.
g Epiphonema in Hominis infractum animi robur. Per arma, intelligit hostilia tela. h Transfert ad hominem, quod est quadrupedis.
i Al. - duplicatq. uirum transfixa dolore, id est, duplici dolore uirum cumulat. ut Ouid. dixit, - duplicataq. uulnere caeco est. Pier. Legitur etiam Viri, & Dolorem.

At medias [a] *inter caedes exſultat,* [b] *Amazon,*
Vnum exſerta latus [c] *pugnae, pharetrata Camilla:*
Et nunc lenta [d] *manu ſpargens haſtilia denſat:*
Nunc ualidam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianae.
Illa etiam, [e] *ſi quando in tergum pulſa receſſit,*
Spicula [f] *conuerſo fugientia* [g] *dirigit arcu,*
At circum lectae comites, Larinaq. uirgo,
Tullaque, & aeratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides, quas ipſa decus [h] *ſibi dia* [i] *Camilla*
Delegit pacisq. bonas, belliq. miniſtras.
Quales Threiciae [k] *cum flumina Thermodoontis* [l]
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis,
Seu circum Hippolyten, ſeu cum ſe Martia [m] *curru*

a *Ad ultimum, ad Camillae uirtutes amplificandas tranſit, ut eius interitus poſtea ſit illuſtrior.*
b *Suſpendendum exſultat, ut Am. intelligas, quaſi Amazon. Ser.*
c *More Amazonum, quibus mos erat laeuam mammam, ut habilis ſcuto gerendo eſſet, cauterio adurere a primis annis. Hinc Amazon, a particula priuatiua, α, & μαζὸς, papilla, mamma.* d *Donat. Laeta pro, Lenta: quia dixit, Exſultat Amazon. Ser. & Priſc. Denſet, pro, Denſat. Horum ſententiam probat Fabr. illius in medio reliquit: eo quod poeta uideatur lenta haſtilia, & ualidam bipennem poſuiſſe, ad peritiam, & laudem Camillae, quae omni telorum genere apte, & militariter uteretur.* e *A pugnandi more in proelio, nihil a Parthorum conſuetudine abhorrente.* f *Hom. Il 87.* g *Ipſa fugiens. S.* h *ad decus, ad ornamentum.* i *Generoſa, ut exp. Ser. Sed legitur &, Dura: quo dixit modo, Durum a ſtirpe genus.* K *Collatione Amazonum, pugnandi conſuetudinem ad amnem Thermodoontem, cum Camillae morae confert.* l *Multi hanc lectionem recipiunt, parum tamen animaduertentes ſecundam per ω, ſcribi, ideoq. debere produci, niſi Dorum more ω, in o, conuertatur. Rectius igitur Thermodontis legi uidetur, duabus ſyllabis in unam contractis. Porro Thermodoon amnis eſt, ad quem Amazones habitaſſe dicuntur, Scythiae, quondam cryſtallus dictus, quod etiã media aeſtate gelu cõſtringatur: oritur ad caſtellũ, quod uocatur Phanarboea, labiturq. per radices Amazonij montis. Ibi opidum fuit eiuſdem nominis. Alij in Cappadocia collocãt, ut Pli. Nec deſunt, qui Paphlagoniae eſſe dicãt. Interpres Lycophronis, Nec ãnt, ſquis, Thermodõ, et Hypſarnus Boeotiae flumina sũt.* m *Aut bellicoſa, aut Martis filia.*

Penthe-

Penthesilea [a] *refert, magnoq. ululante tumultu,*
Feminea exsultant lunatis agmina peltis.
Quem telo [b] *primum, quem postremum aspera uirgo*
Deijcis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eumenium [c] *Clytio primum patre: cuius apertum*
Aduersi longa transuerberat abiete pectus.
Sanguinis ille uomens riuos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensq. suo se in uulnere uersat.
Tum Lyrin, Pagasumq. super: quorũ alter habenas
Suffosso [d] *reuolutus equo dum colligit, alter*
Dum subit, [e] *ac dextram labenti tendit inertem,*
Praecipites, pariterq. ruunt. his addit Amastrum [f]
Hippotaden: sequiturq. incumbens eminus hasta,
Tereaq., Harpalycũq., et Demophoõta, Chromimq.:
Quotq. [g] *emissa manu contorsit spicula uirgo,*
Tot Phrygij cecidere uiri. procul Ornitus armis
Ignotis, [h] *& equo uenator Iapyge* [i] *fertur.*
Cui pellis [k] *latos humeros* [l] *erepta iuuenco*

a Duas Amazonũ reginas nominat Hippolytẽ, et Pẽthesileam. Trogus auctor est, quattuor sorores fuisse, quarũ duae Anthiopa, et Orithria, cum regnũ Amazonicum admini strarent, ita casu accidisse, ut Orithria cum parte copiarum, procul a domo abesset, cum Hercules populabundus in eã terrã exercitum ductaret. Antiope domi relicta, cum tumultuaria manu Herculi occurrit. Hac uelitatione regina Antiope uicta, & magna clade affecta, in fuga Menalippe, & Hippolyte captae fuere. Hippolyten Theseus secum in Atticam abduxit, ex qua Hippolytum suscepit: Menalippen Hercules Antiopae sorori reddidit. Huius nunc meminit Hippolytes poeta. Penthesilea bello Troiano interfuit.

b Hom. Il. 59. 185. c *Euneum leg. Ser. & Don. sicut & aliqui uet. cod.*
d *casuro, exponit Seruius.* e *Dum se ad sustentationem ruentis inclinat. Et uult utrumque tanta celeritate esse percussum, ut unum ictum putares.*
f *Amastris opidum est alioqui Paphlagoniae, ubi* Henetorum *gens fuit quoque, unde Veneti orti dicuntur.* g Homer. Il. 87.
h *nouis, insolitis.* i *Apulo. Apulia, Iapygia dicta fuit.*
K *Lorica* Nam *proprie est tegmen de loro factum.*
l *Descriptionem Orniti, tedij leuandi caussa, inserit. Describit eum a monstruoso habitu.*

Pugnatori operit: caput, ingens oris hiatus,
Et malae texere lupi, cum dentibus albis:
Agrestisq. manus armat sparus: [a] ipse cateruis
Vertitur in medijs, & toto uertice supra est.
Hunc illa exceptū[b] (neq. enim labor agmine uerso)
Traijcit, & super haec inimico pectore fatur:
Siluis te,[c] Tyrrhene, feras agitare [d] putasti?
Aduenit, qui uestra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leue patrū
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.
Protinus[e] Orsilochū, & Butē, duo maxima Teucrū
Corpora, sed Buten aduersum cuspide figit[f]
Loricam, galeamq. inter, qua colla sedentis[g]
Lucent, & laeuo dependet parma lacerto:
Orsilochum fugiens, magnumq. agitata per orbem
Eludit gyro interior,[h] sequiturq. sequentem.
Tum ualidam[i] perq. arma uiro, perq. ossa securim
Altior insurgens, oranti, & multa precanti
Congeminat uulnus, calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitoq. adspectu territus haesit
Apenninicolae[k] bellator filius Auni,

a A teli genere, quo usus fuit in proelio. Sparus est telū rusticum, in modum pedis recuruū. b fraude circumuētum. c Loquitur Camilla caeso Ornito. d Facetus iocus in hominem, qui non ut cum armatis pugnaturus, sed cum belluis, bellui na pelle indutus, in pugnam uenit. Tali armorum genere fortassis ferae terreri possunt, non autem bellatores. e Enumerat aliquot additis amplificationibus, quos ex Troianis interfecit Camilla. Vide Macr. lib. & cap. 6.
f Alij, inter quos & Carp. legunt, Fixit. g equitis, sessoris.
h Sinisterior, breuiore scilicet circulo. i Apronianus legit, Valida securi congeminat uulnus. Aemilius uero, Validam securim Congeminat. Si sic est, disting. in congeminat; & deinde lege, Vulnus cal. rig. o. cer.
K Incolentis montem Apenninum, qui Italiam in longum, a Septemtrione in meridiem excurrens intersecat. E Liguria Alpes & montes Apennini oriuntur. Aiunt hos montes tam lignorum esse fertiles, ut ligna inueniantur octo pedum diametro crassitudine: suntq. hi montes excelsi, simul & diuidui. Lort.

Haud

Haud Ligurum[a] extremus, dū fallere fata sinebāt.
Isq. ubi se nullo iam cursu euadere pugna[b]
Posse, neq. instantem reginam auertere cernit;
Consilio uersare dolos[c] ingressus, & astu,
Incipit haec: Quid tam[d] egregium,[e] si femina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te comminus aequo
Mecum crede solo, pugnaeq. accinge pedestri:
Iam nosces, uentosa[f] ferat cui gloria laudem[g]
Dixit: at illa furens, acriq. incensa dolore,
Tradit equum comiti, paribusq. assistit in armis,
Ense pedes nudo, puraq.[h] interrita parma.
At iuuenis, uicisse dolo ratus, auolat ipse,
Haud mora, conuersisq. fugax aufertur habenis,
Quadrupedemq. citum ferrata[i] calce fatigat.
Vane Ligus, frustraq. animis elate superbis,
Nequidquam patrias[k] tentasti lubricus[l] artes,

a *Inter principes Liguriae eum recenset, ut laus Camillae multo sit maior.* b *Al. Pugnae, per Hellenismū, ut in 10. Tempus desistere pugnae.* c *Ligurum gens alias fraudulenta, & imposturis exercita dicta est, ut Cato auctor est lib. 2. Originum. Fuit alioqui ferox ingenio, & ad rebellandum nata, quaeque multos annos Romana arma exercuerit olim. Victitant pecoribus ac lacte: potus illis est hordeaceus. Si Fabio Pictori credendum est, a Ligysto, Phaethōtis filio, orti sunt. Thucydides Ligures Siculos fuisse arbitratur. Itaq. hunc Ligurem propter insitum gentis ingenium decore insidijs ludentem, aduersus Camillam introducit, sed frustra.* d *Filius Auni loquitur Camillae.* e *Quasi dicat, nihil egregij ac memorabilis rei ab ea geri, si equo fidat: ut, si sit opus, in fugam equi beneficio auferri eam posse.* f *uana, inanis more uenti.* g *Hanc lectionem agnoscit Donatus; Seruius tamen Fraudem, putat legendum, pro damno, uel poena.*
h *Vt Pura hasta, in 6. dixit. Dubito, an Candidam intellexerit: ut pura uestis interdum, aut illaesa.* i *Sunt, qui hic legant Ferrato calce, uirili genere, quod ita hoc nomine usi sint Plautus & Varro. Ex Nonio tamen, & Probo, Ferrata, feminino gen. legendū constat: quorum alter etiā rationem quandam reddere conatur, quare ita scriptum reliquerit Virg.*
K *Quasi dicat, fraudulentas: Cum uiri fortis sit, aperta uirtute, non dolo, uincere, aut etiam pugnare a loco.*
l *falla., mobilis.*

Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Haec fatur uirgo, & pernicibus[a] ignea plantis
Transit equum cursu, frenisq. aduersa prehensis
Congreditur, poenasq. inimico a sanguine sumit.
Quam facile[b] accipiter saxo sacer[c] ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamq. tenet, pedibusq. euiscerat uncis:
Tum cruor, & uulsae labūtur ab aethere plumae.
At non haec[d] nullis[e] hominum sator, atq.[f] deorū
Obseruans oculis, summo sedet altus Olympo:
Tyrrhenum genitor Tarchontem in proelia saeua
Suscitat, & stimulis haud mollibus incitat[g] iras.
Ergo inter caedes, cedentiaq. agmina Tarchon
Fertur equo, uarijsq. instigat uocibus alas,
Nomine[h] quēq. uocans, reficitq. in proelia pulsos.
Quis metus[i] o nūquā dolituri,[k] o semper inertes[l]

a *In fine libri 7. de pernicitate pedum Camillae: Illa uel intactae segetis per summa uolaret.*

b *Comparatione, uictoriae celeritatem amplificat.*

c *Marti dicatus, ut Aquila Ioui, Columba Veneri, Pauo Iunoni. Huic aui natiuum odium, & internecinum bellum est cum aquila.*

d *Secundae res bellicae in proelijs ut sunt uariae, ita fere insolenter ijs exsultantes solent fallere. Eam rem poetae exemplis luculentis declarant: ut in Camilla, & alijs supra uires magna audentibus, noster uates.*

e *Negligentibue. Ser.*

f *Nil sine Deo. Iuppiter excitat Tarchontem ad reuocandos suos a fuga, unde nascitur tragicus, funestusq. exitus Camillae*

g *Al Inijcit.*

h *Versus ex duobus Furij hemistichijs conflatus. Vide Macr. l. 6. cap. 1.*

i *Qualis, uel Quantus metus, qui nos feminam etiam timere compellit. S. Increpatoria est oratio Tarchontis, qua suos a fuga reuocat, turpitudine facti ob oculos proposita.*

K *Castigat acriter turpitudinem fugae, ab ignauia: quam ut perpetuam obijcit, ut illius imagine obiecta in pugnam retrahantur. Nihil aeque animos militares mouet, atque exprobratio ignauiae. lib. 2. ait poeta: - dolor excitat iras. Iram autem fortitudinis cotem esse Peripatetici docent: quin & uirum sibi uideri negant, qui irasci nesciat, teste Cic. Tusc. IV.*

l *Stulti, ut exp. Seruius. Verum uox sequens, Ignauia, non uidetur admittere hanc expositionem.*

Tyrrheni, quae tanta animis ignauia uenit?
Femina [a] palantes agit, atq. haec agmina uertit?
Quo ferrũ, quid ue haec geritis tela irrita dextris?
At non in uenerem [b] segnes, nocturnaq. bella,
Aut, ubi curua choros [c] indixit tibia Bacchi, [d]
Exspectare dapes, & plenae pocula mensae.
Hic amor, hoc studiũ, dũ sacra secundus haruspex
Nunciet, ac lucos uocet hostia pinguis in altos.
Haec effatus, equum in medios moriturus & ipse [e]
Concitat, & Venulo aduersũ se turbidus [f] infert; [g]
Direptumq. ab equo dextra complectitur hostem;
Et gremium ante suum multa ui concitus aufert.
Tollitur in caelum clamor; [h] cunctiq. Latini
Conuertere oculos. uolat igneus [i] aequore Tarchon
Arma, uirumq. ferens: tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Qua uulnus letale ferat. contra ille repugnans
Sustinet a iugulo dextram, & uim uiribus exit. [k]

a A turpi, & quidem a sexu: quid foedius quã agmina fortium uirorum a femina una in fugam agi. b Atrox exprobratio mollitiei suorum: cuius etsi fictae, tamẽ ut turpis, recordatione & que dolore animos uiresq. colligunt. Nihil perinde aegre est uiris strenuis, atque falso mollitiem exprobrari in trepidatione. c Per Choros τὴν σικιννίδα intelligit, quae saltatio fuit Bacchi propria: de qua apud Euripidem in Cyclope, & Lucianum περὶ ὀρχήσεως.

d quia ludi theatrales apud ueteres erant in honorem Bacchi.

e Eo consilio, ut se morti offerret, id est, mortis discrimina adiret.

f terribilis. S.

g Al. offert.

h Id quod alibi aliter extulit: It clamor caelo. Hyperbole. Ex Homer. lib. 15. & Ennio lib. 17. Annal.

i accensus animo. Hypotyposis Tarchontis, hostem armatum sinu in equo suo complexi, quaerentisq. rimam ad iugulum.

K Pro Euitat. quo significatu usus est in quincto, de Entello, qui corpore tela modo, atque oculis uigilantibus exit.

Vtq. uolans [a] *ante raptum cum fulua draconem*
Fert aquila, implicuitq. pedes, atq. unguibus haesit;
Saucius at serpens sinuosa uolumine uersat,
Arrectisq. horret squamis, & sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus urget adunco
Luctantem rostro, simul aethera uerberat alis:
Haud aliter praeda Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ouans. ducis exemplum, euentumq. [b] *secuti*
Maeonidae [c] *incurrunt. tum fatis debitus Aruns*
Velocem iaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, &, quae sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cumque furens medio tulit agmine uirgo,
Hac Aruns subit, & tacitus uestigia lustrat.
Qua uictrix redit illa, pedemq. ex hoste reportat,
Hac iuuenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, iamq. hos aditus, omnemq. pererrat
Vndiq. circuitum, & certa quatit improbus hasta.
Forte [d] *sacer Cybelo* [e] *Chloreus, olimq. sacerdos,*
Insignis longe Phrygijs fulgebat in armis,

a Hypotyposi addit comparationem, qua ipsius rei imaginem multo festiuius oculis opponit. Hanc ex 12. Il. mutuatus est. Aquila Homerica omen solum est, quae unguibus draconem complexa, eius pectus rostro, euiscerat, & ceruicem. Quem tandem ira, & ferocia exsaturata, in mediam aciem ex aere deijcit, ac cum clangore auolat. Ex hoc augurio Homerico graphice comparationem fecit, quam ad Tarchontis pulcherrimum facinus accommodauit. Vt non possim satis demirari, cur conuiua ille Macrobianus ausit hunc locum censoria uirgula notare, perinde ac si Homerici carminis maiestati non esset aequatus: cum nostri poetae consilium ab illo Graeco sit diuersum. b primum uirtutem, deinde felicitatem ponit.

c Tyrrheni, Tarchontis socij: Antonomasia. Maeones Lydij antea dicti fuere, qui in Italiae eam partem colonias deduxerant.

d Hos uersus uelut floridae elocutionis exemplum citat Eusebius apud Macrob. l. 5. c. 1. Prosopographia Chlorei, a sacerdotio, quo fungebatur in sacris Matris Deorum. Hunc cum primis a luculento habitu, armorum splendore, & telorum generibus describit.

e montem pro numine posuit, quod in eo colitur.

Spuman-

Spumantemq.[a] agitabat equum: quē pellis[b] ahenis
In plumam[c] squamis, auroq. inserta tegebat.
Ipse peregrina ferrugine[d] clarus, & ostro
Spicula[e] torquebat Lycia[f] Cortynia[g] cornu:
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea uati
Cassida:[h] tum croceā chlamydēq., sinusq. crepantes
Carbaseos fuluo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc uirgo, siue ut[i] templis praefigeret arma
Troia, captiuo siue ut se ferret in auro
Venatrix, unum ex omni certamine pugnae
Caeca[k] sequebatur, totumq. incensa per agmen
Femineo[l] praedae, & spoliorum ardebat amore:
Telum ex insidijs cum tandem, tempore capto,
Conijcit,[m] & superos Aruns[n] sic uoce precatur:

a Ergo eques, nō pedes: Ab equi nobilitate, quo uehebatur. b Ab ornatu equi. c Tegmen equi erat pellis, cum aereis squamis, cōstructis in modū pluuiae: ut, Excisū Euboicae latus ingēs rupis in antrum, id est, in antri similitudinem. d Pro ferro interpretantur hic, ferrugine. Sed rectius acceperimus per endyadin: hoc est, pro ostro ferruginei coloris. Quamobrē, ut singulare ostrum ostendat, addit peregrinum, & quidē ferruginei coloris; exoticum fuisse innuens. Ostrinus color, ab ostro, subrubeus est: ferrugineus uero, ferro ardenti ualde similis est, qui & Hyacinthinus dicitur a Marone. Erat itaq. insignis exotica ostrina ueste, sed coloris ferruginei. Quod si ferruginē hoc loco, pro ferro, quis malit accipere, non refragabor. Hort. e A telorum, quibus instructus erat ad pugnādum, generibus. f Carpen. & quidā alij, legunt, Lycio. g Cretensia: epithetis sumptis a generib. qui sagittādi peritia fuerunt clari. h Cassida primae declinationis nominatiuus ab accusatiuo tertiae formatus, ea forma, qua a Crater deducitur Cratera. In qua declinatione ēt hac uoce usus est Propertius: Aurea cui postquā nudauit cassida frontē. Totum in partes suas distribuit, quarū arma ēt enumerat. i A caussa finali, cur Camilla hunc Chloreum in proelio insequebatur. K animo: hoc est, auaritia, & potiundae praedae cupiditate. Poeta hoc ipsum lucidius exponit, quod obscurius dictū uideri potest. l impatiēti, irrationabili. Alij exp. Vehemēti. m Carpēs. habet, Cōcitat, quod Pier. magis probat: quia nō nisi multo post ait, Ergo ut m m. s. d. h. per auras. n Virgo Chloreum, Aruns uirginem insequebatur, a quo ipsa caesa fuit.

Summe deum,[a] sancti custos Soractis [b] Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor [c] aceruo
Pascitur, & medium, freti pietate, per ignem
Cultores multa premimus uestigia pruna, [d]
Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis
Omnipotens non exsuuias,[e] pulsae ue trophaeum
Virginis, aut spolia ulla peto: mihi cetera laudem
Facta ferant: haec dira meo dum uulnere pestis
Pulsa cedat, patriam [f] remeabo inglorius urbem.
Audijt, & uoti Phoebus succedere partem [g]
Mente dedit; partem uolucres dispersit in auras. [h]
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta uideret,
Non dedit, inq. Notos uocem uertere procellae.
Ergo, ut missa manu sonitũ dedit hasta per auras,
Conuertere animos acres, oculosq. tulere
Cuncti ad reginam Volsci. nihil ipse nec aurae,

a Duo precatur, ut Camillam sternat, & in patriam redeat.
b Mons est Hirpinorũ in Flaminia.
c Pyra.
d Plinius lib. 7. c. 2. Haud procul urbe Roma, inquit, in Faliscorũ agro familiae sunt, quae uocantur Hirpiae, quae sacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, super ambustam ligni struem ambulantes, non aduruntur. Et ob id perpetuo senatusconsulto militiae, omniumq. aliorum munerum uacationem habent. Silius Ital. lib. 5. Tum Soracte satum praestantem corpore & armis Aequanum noscens, patrio cui ritus in aruo, Cum pius arcitenens accensis gaudet acernis Exta ter innocuos late portare per ignes, Sic in Apollinea semper uestigia prima Inuiolata teras, uictorq. uaporis ad aras Dona serenato referas sollemnia Phoebo. Strabo tamen his omnib. refragatur, qui tradit, hoc sacrum non Apollini, sed Feroniae fieri consueuisse: eiusq. numine afflatos, illaesis pedibus solitos prunis ardentib. inambulare. e occisae. f Pierius adfert ex omnib. suis uet. lib. Patrias urbis. Est autẽ Vrbis, pro Vrbes. Carp. legit, Patrias rem. ingl. urbes. g Sic apud Homer. lib. Iliad. 16. preces Achillis pro Patrocli uictoria, & reditu Iouem orantis, partim exaudiuntur, partim repudiantur. h Hoc est, negauit, in uentum abire iussit, frustra orauit. Interpretatur poeta Homeri exemplo, quid concesserit, quidque non annuerit Apollo.

Nec

Nec sonitus memor, aut uenientis ab aethere teli;
Hasta sub exsertam[a] *donec perlata papillam*
Haesit, uirgineumq.[b] *alte bibit acta cruorem.*
Concurrunt trepidae comites, dominamq. ruentem
Suscipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns,
Laetitia, mistoq. metu: nec iam amplius hastae
Credere, nec telis occurrere uirginis audet.
Ac, uelut[c] *ille, prius quam tela inimica sequantur,*
Continuo in montes sese auius abdidit altos
Occiso pastore lupus, magno ue[d] *iuuenco,*
Conscius audacis facti, caudamq. remulcens[e]
Subiecit[f] *pauitantem utero, siluasq. petiuit.*
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Aruns:
Contentusq. fuga, medijs se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat uulnere mucro.
Labitur exsanguis: labuntur frigida leto[g]
Lumina: purpureus quondam[h] *color ora reliquit:*
Tum sic exspirans, Accam ex aequalibus unam
Alloquitur: fida ante alias quae sola Camillae:
Qui cum partiri[i] *curas; atque haec ita fatur:*
Hactenus, Acca[k] *soror, potui:*[l] *nunc uulnus acerbũ*
Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circum:

a more Amazonum.
b Pathos a sexu. Hom. Il. l. 10.
c Homer. Il. 170. Cõparatione fugae turpitudinem eleuat in Arũte.
d Al. Magnoque.
e Versus participio finitus, huiusmodi raros esse putauit Seruius, exponens locũ illum lib. 3. Classes & litora linquens. Similes tamen uersus apud Virgiliũ fere 60. numerantur.
f A natura luporum, & canem, timentium, qui caudam apponunt uentri, & fugiunt.
g Alij, Telo legunt, & intell Vulnere. S.
h Pathos ab aetate, & forma.
i subaudi, consueuerat, solebat.
K Comes infelicis Camillae. Hoc nomen tractum esse uidetur ab ea, quae Romulum et Remum nutriuit, uxore Faustuli, regij pecoris magistri.
l Indicat, se iam non posse quidquam. Huiusmodi loquendi colores, desperantis formulae sunt, quibus significamus id iam non esse, quod fuit: ut Habus Chreme: fuimus quondam fortes; uixerunt, &c.

Effuge, & haec Turno mandata nouissima perfer; [a]
Succedat [b] pugnae, Troianosq. arceat urbe:
Iamq. uale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens: tum frigida toto
Paullatim exsoluit se corpore; lentaq. [c] colla,
Et captum leto posuit caput, arma relinquens:
Vitaq. [d] cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum uero immensus surgens ferit aurea clamor [e]
Sidera: deiecta crudescit [f] pugna Camilla.
Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrum,
Tyrrheniq. duces, Euandriq. Arcades alae.
At Triuiae custos [g] iamdudum in montibus Opis [h]
Alta sedet summis, spectatq. interrita pugnas:
Vtq. procul medio iuuenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditq. has imo pectore uoces:
Heu nimium, [i] uirgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello:
Nec tibi desertae in dumis, coluisse Dianam,
Profuit, aut nostras humero gessisse [k] pharetras:
Non tamen indecorem [l] tua te regina relinquet

a Ad eundem modum Paullus consul Canensi proelio uulneratus, Patres per nuncium admonuisse traditur, ut portas clauderent, et pararent quae ad urbis defensionem putarent pertinere.

b Animus bellatricis ostenditur, quae non se dolet lucē, sed bella, relinquere. S.

c Pathos ab habitu.

d Hoc etiam uersu librum duodecimum clausit. e Troianorum, prae laetitia, scilicet, ob Camillam occisam. f crudelior fit caede multorum. g custodem pro ministro posuit, teste Macrob. lib. 3. cap. 6. h Dianae famularum una, sic dicta, quod eius auxilio uita humana adiuuetur.

i Loquitur Opis, cui commendata erat ultio Camillae a Diana.

K In quibusdam codicibus, legitur, Gestasse, frequentatiua forma: quod huic loco optime, uidetur conuenire. In nonnullis etiam, inter quos & Carpen. est, Sagittas, non Pharetras, legimus. Magis tamen placet Pharetras, quae in humeris gestari consueuerunt.

l Consolatur mortuam a spe uindictae praesentis, & laudatae famae, quod ipsa Dianae sacra fortiter pugnando occubuerit.

Extrema

Extrema iam in morte, neq. hoc sine nomine letum
Per gentes erit, aut famam patieris inultae.
Nam, quicumque tuum uiolauit uulnere corpus,
Morte luet merita. fuit ingens[a] monte[b] sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum,
Antiqui Laurentis, opacaq. ilice tectum.
Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, & Aruntem tumulo speculatur ab alto.
Vt uidit fulgentem armis, ac uana tumentem,
Cur, inquit, diuersus abis? huc dirige gressum,
Huc periture ueni, capias ut digna Camillae
Praemia. tu[c] ne etiam[d] telis moriere Dianae?
Dixit, & aurata uolucrem Threissa[e] sagittam
Deprompsit pharetra, cornuq.[f] infensa tetendit,
Et duxit longe,[g] donec curuata coirent
Inter se capita, & manibus iam tangeret aequis,
Laeua aciem ferri, dextra, neruoq. papillam.
Extemplo[h] teli stridorem, aurasq. sonantes
Audijt una[i] Aruns, haesitq. in corpore ferrum.
Illum exspirantem socij atque extrema gementem,
Obliti ignoto[k] camporum in puluere linquunt.
Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.

a *Loci descriptio, a sepulcro regio, & iligna silua. Dercennum hunc poeta ipse non nouit, sed ueteris Laurentis regẽ fuisse ait. De Dercenno nusquã in historijs proditum inuenio.*

b *aut enim sub montib. aut in domibus ueteres sepeliebantur.*

c [illegible]let [illegible] *mortis genere nobilitari.*

d *Ergo recte innuit, plures eius telis perijsse, ut Aruns ab ea interfectorum numero adijciatur. Respicit ad Niobes sobolem, quae telis Dianae confixa perijt.*

e *Propter studium uenationis par cum uirginibus Threissis.* f *Arcum.*

g *Hypotyposis intendentis arcum, ac sagittam eiaculantis, ex Hom. Il. 4. huc ad Opim accersita est, de Pandaro, qui Mineruae iussu foedus primus uiolaturus sit. Corripit hic fissurã sagittae, & neruo inserit. Inde tãta ui arcum intendit, ut neruum pectori admoueat, ac sagittae cuspis summum arcum sinuatum cõtingat, ut is in circuli formam propemodum coeat. Emisso iaculo, sonitum edit arcus, neruusq. clarum tinnit. Hort.* h *Hom. Il 1.*

i *celeritas iaculantis exprimitur.* K *Ipse ex Etruria profectus.*

Prima fugit, domina amissa, leuis ala[a] Camillae:
Turbati fugiunt[b] Rutuli, fugit Acer Atinas:
Disiectiq. duces, desolatiq.[c] manipli
Tuta[d] petunt: & equis auersi ad moenia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros, letumq. ferentes
Sustentare ualet telis; aut sistere contra:
Sed laxos[e] referunt humeris languentibus arcus:
Quadrupedumq. putrẽ cursu[f] quatit ungula cãpũ.
Voluitur[g] ad muros caligine turbidus atra[h]
Puluis, & e speculis percussae pectora matres[i]
Femineum clamorem ad caeli sidera tollunt.
Qui cursu portas[k] primi irrupere patentes,
Hos inimica[l] super misto premit[m] agmine turba,
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso.
Moenibus in patrijs,[n] atque inter tuta domorum
Confixi exspirant animas: pars[o] claudere portas,[p]
Nec socijs aperire uiam,[q] nec moenibus audent
Accipere orantes: oriturq. miserrima caedes
Defendentum armis aditus, inq. arma ruentum.

a In proelio fere ita solet accidere, ut, caeso principe, aut capto, acies inclinentur ad fugam.
b Inde totis castris trepidatio omnes simul in fugam egit. Narrat ordine quae communiter fieri solent in proelijs, aciebus in fugam cõuersis. Sic etiam apud Q. Calabrũ derelictorum ab Homer. lib. 1. Penthesilea occisa, in fugam conuertuntur Troiani.
c Deserti signiferis. d Homer. Il. 257. e solutos.
f Ennij imitatio, apud quem saepius repetitur hoc hemestichium, Sonitu quatit ungula terram. Vide Macr. lib. 6. cap. 1.
g A signo effusae fugae. h paullo post dicet, Fumantes puluere campos.
i Imitatione Homerica, matres e muro pugnam spectantes trepidationem multo magis incendunt. K Pathos a loco: ut annotauit Macr. l. 4. c. 3.
l Gradatim ad summum terrorem adscendit.
m Ob celeritatem pauore impellente.
n Ornat postremo tragicam rerum faciem affectibus: & primum quidem a loco, o Homer. Il. 131. p A distributione. Alij perrũpunt ui portarum repagula & uectes: alij in limine trucidantur: nonnulli claudunt portas, ne hostes irrumpant. Itaque misere caeduntur portis exclusi, & quidem in conspectu suorum. Hort. q Hom. Il. 130.

Exclusi

Exclusi ante oculos[a] lacrymantumq. ora parentũ
[b] Pars in [c] praecipites [d] fossas, urgente ruina[e]
Voluitur: immissis pars caeca, & concita frenis
Arietat[g] in portas, & duros obice postes.
Ipsae de muris summo certamine matres,
(Monstrat amor uerus patriae) ut uidere Camillã
Tela manu trepidae iaciunt, ac robore duro
Stipitibus ferrum, sudibusq. imitantur obustis
Praecipites;[h] primaeq. mori pro moenibus audent.
Interea Turnum[i] in siluis[k] saeuissimus implet
Nuncius, & iuueni ingẽtem fert Acca tumultum;
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere[l] infensos hostes, & Marte secundo
Omnia corripuisse, metum[m] iam ad moenia ferri.
Ille furens[n] (& saeua Iouis sic numina poscunt[o])
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat, campumq. tenebat,
Cum pater Aeneas, saltus ingressus apertos,[p]
Exsuperatq. iugum, siluaq. euadit opaca.

a Pathetica relatione.
b Homer. Il. 130.
c A distributione. Iã eorum, qui exclusi sũt, partim se in subiectas fossas praecipitãt; partim impressione suorũ, urgentibus hostibus, in portas arietantur.
d In quas patebat praecipitiũ.
e [illegible]

f Vide Gell. noct. Att. lib 4. c 17. g id est, more arietis; bellici instrumenti, irruit in portas. h Festinae: aut, in mortem ruentes.
i Caedes Camillae, spargitur in plures personas, ut eius rei fama Turnum grauius acuat ad pugnam, & terror trepidatioq. maior oriatur.
K Vbi latebat ad insidias. l Impetum facere: ut, Ingruit Aeneas armis. At Donat. expon. Imminere.
m Periculum iam ipsis moenibus imminere. n dolore amens.
o Fatum ineuitabile rapit eum ad ulciscendam Camillae mortem, unde ipse in suum se fatum furibundus conijcit. Sic Homer. Iliad. lib. 1 Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή. Eo autem spectat haec parenthesis, ut ostendat Turno sanam mentem a Dijs ereptam fuisse, quod cum facile posset Aenean loci opportunitate superare, nimio tamen desiderio suis laborantibus succurrendi, non potuerit eius aduentum exspectare.
p sine insidijs, quas ante exposuerat Turnus.

Sic ambo ad muros rapidi, totoq. feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
At simul Aeneas fumantes puluere [a] campos
Prospexit longe, Laurentiaq. agmina uidit,
Et saeuum [b] Aenean agnouit Turnus in armis,
Aduentumq. pedum, flatusq. audiuit equorum.
Continuoq. ineant pugnas, & proelia tentent,
Ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Ibero [c]
Tingat equos, noctemq. die labente reducat.
Considunt castris ante urbem, & moenia uallant. [d]

a A signo excitati pulueris, surgētis in caelum, colligit hostem adesse.

b fortem: ut l. 1. Saeuus Hector: & l. 2. Hic saeuus tendebat Achilles.

---

c Periphrasis occasus Solis. Est autem Iber, ἴβηρ, siue Iberus, fluuius Hispaniae, a quo Hispani ipsi Iberi sunt dicti. qui utramque Iberi ripam colunt usque ad mare. Iberia tamen proprie appellatur ea regio, quae intra Iberum sita est. Et quia Galli Celtae quondam eam terram tenuerunt, ipsi incolae Celtiberi. regia uero Celtiberia etiamnum appellatur.

d & qui tuentur, & qui obsident: Turnus scilicet, & Aeneas.

AENEI-

AENEIDOS LIB. XII

ARGVMENTVM.

Attritis duobus aduersis proelijs Latinorum uiribus, animisq. eorum fractis, Turnus, ubi omnem spem suam in se ipso sitam uidet, frustra dissuadente Latino, reginaq. multis eum cum lacrymis nequidquam retinente, singulari certamine cum Aenea dimicare statuit: eiusq. rei Aenean per quendam ex suis Idmonē nomine facit certiorem. Accipit condicionem Aeneas: sollemniq. utrimque sacramento foedus sancitur. id Iunonis impulsu a Iuturna nympha, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem cōuersa, perturbatur: primusq. omnium Tolumnius augur, falso augurio certam suis uictoriam promittens, unum ex Gilippi filiis hasta transiicit. Aeneas quoque, cum subiti tumultus caussam ignorans suos reuocare conatur, ab incerto auctore sagitta uulneratus, proelio excedere cogitur: qua re intellecta, Turnus, magnam sibi rei bene gerendae occasionem oblatam ratus, ingentem hostium stragem edit. Interim Venus, decerpto ex Ida dictamo herba, filio suo medetur. refectis uiribus, Aeneas, Ascanium paucis suo exemplo ad uirtutem cohortatur, suis auxilio accurrit, Turnumq. nominatim ad pugnam deposcit. Verum, cum Turnus sui copiam non faceret, (Iuturna enim, quae, excusso Metisco auriga, currum eius moderabatur, in diuersam semper partem habenas deflectens, congredi eos non patiebatur) oppugnandae urbis consilium capit: admotoq. ad moenia exercitu, in propugnacula, proximaq. aedificia ignem coniicit. Ibi Amata, cum Turnum occisum arbitraretur, doloris impatiētia laqueo uitam finit. His rebus Turno per Sagem nunciatis, cum eo rem deductam uideret, ut sibi necessario dimicandum esset, nisi perpeti mallet sociorum urbem se inspiciente in hostium potestatem peruenire, ultro Aenean ex praescripto foederis ad singulare certamen prouocat. ea pugna superior Aeneas, cum uicti hostis precibus iam paene ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris eius balteo, quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, repente ira accensus, gladio per pectus adacto, eum uita spoliat.

ALIVD. ARGVMENTVM HERENNII. MODESTINI IVRISCONSVLTI

TVRNVS, iā fractis[a] aduerso Marte Latinis,
Semet in arma parat, pacem cupiente Latino.
Foedus percutitur passuris omnia uictis.[b]
Hoc Turni Iuturna [c] soror confundit, & ambos
In pugnam populos agit, ementita Camertem.
[d]Aeneas uolucri tardatur membra sagitta.
Anxia pro nato seruauit cura parentis.
Vrbs capitur: uitam laqueo sibi finit Amata.
Aeneas Turnum campo congressus, utrimque
Circumfusa acie, uita spoliauit, & armis.

a Al. confractis.
b scr. 3. habent, Passurus omnia uictus. Alter, Passurus omnia Turnus.
c Quidam scr. Saturna.
d Al. Aeneae uolucri tardantur.

ALIVD. INCERTI

Troianis, Rutulisq. placet coniungere foedus:
Id Rutuli rumpunt: nato Venus alma medetur
Dictamno: Rutuliq. luunt periuria uicti.
Cogitur Aeneae Dauni concurrere proles.
Pallantea necem misero dant cingula Turno.

ALIVD. MONOSTICHON OVIDII. NASONIS

Vltimus imponit bello Turni nece finem.

ALIVD

Duodecimo Turnus diuinis occidit [e] armis.

ALIVD

Turni uita fugit infernas maesta sub umbras.

e diuis occiditur, habet unus scr. cod.

Huius libri argumentum uidetur sumptum ex Homeri Iliad. lib. 22. in quo, Troianis inclusis in ciuitatem, solus Hector exspectans Achillem, primum quidem fugit: postea autem, Minerua ipsi suadente, contrastat, & interficitur. Alligans autem ipsum currui Achilles per campum ad stationes nauium trahit. Hi autem in ciuitate lugent haec uidentes inclusi.

VRNVS ut infractos [a] aduerso Marte Latinos
Defecisse uidet, sua nunc promissa reposci, [b]
Se signari [c] oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollitq. animos: Poenorum [d] qualis in aruis
Saucius ille graui uenantum uulnere pectus,
Tum demum mouet arma leo, [e] gaudetq. comantes
Excutiens ceruice toros, fixumq. latronis [f]
Impauidus frangit telum, & fremit ore cruento.
Haud secus accenso gliscit [g] uiolentia Turno.
Tum sic affatur regem, atque ita turbidus [h] infit:
Nulla mora in Turno: nihil est, quod dicta retractet
Ignaui Aeneadae, nec, quae pepigere, recusent:
Congredior: fer sacra [i] pater, & concipe foedus.
Aut hac [k] Dardanium dextra sub Tartara mittam
Desertorem [l] Asiae: (sedeant, spectentq. Latini)
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat [m] uictos, cedat [n] Lauinia coniux.

a Numquã antea uictos, antea semper infractos, & inuictos. b Quia dixerat l. XI. uers. 438. Ibo animis contra. c A caussis consilij, ad congrediendum cum Aenea: una hac pugna aduersa Latinorum animos fractos, posci se in singulare certamẽ, & se omniũ suorum oculis notari. d Punicis aruis, species pro genere: siue quod in Africa, propter plagae eius ardorem, sint uiolentiores. comparatione Turni ferociam amplificat. e Comparatio Homerica Iliad. lib. 5. ubi etiam Diomedes saucius leoni uulnerato cõparatur. f uenatoris, quia latrones uocabantur milites conducti: & uenatores ipsi quoque suas operas locabant.
g Crescit. h Cui opponitur, Sedato corde, mox, de Latino.
i Quae foederibus faciendis adhibebantur in singulari certamine caerimoniae, referuntur ab Hom. Il. 3.
K Aut interficiam Aeneam, aut ego occidar illius manibus.
l Patriae proditionem Aeneae obijcit: quo nomine etiam apud historicos quosdam male audit Aeneas. m Vel, aut me calente, Aeneas habeat nos: aut, Aeneas habeat nos uictos, & Lauinia coniux ad eum transeat. n Al. Cedatque.

Olli sedato respondit corde Latinus:
O praestans[a] animi iuuenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me impensius aequum est
Consulere, atq. omnes metuentem expendere casus.[b]
Sunt tibi regna[c] patris Dauni, sunt opida capta
Multa manu, nec nõ aurumq, animusq. Latino est.
Sunt aliae innuptae[d] Latio, & Laurentibus agris,
Nec genus ĩdecores:[e] sine me haec haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis, simul haec animo hauri.[f]
Me natam[g] nulli ueterum sociare procorum
Fas erat: idq. omnes diuiq.,[h] hominesq. canebãt.
Victus amore tui,[i] cognato[k] sanguine uictus,
Coniugis & maestae lacrymis, uincla omnia[l] rupi:
Promissum eripui genero, atq.[m] arma ĩpia[n] sumpsi.
Ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
Bella, uides, quantos primus[o] patiare labores.
Bis[p] magna uicti pugna, uix urbe tuemur
Spes Italas: recalent[q] nostro Tiberina fluenta

a Attius in Antigona, cuius uerba nunc ad Latinum trãstulit: Quãto magis te istiusmodi esse intelligo, Tanto Antigona magis me par est tibi consulere, & parcere. Oratio Latini dissuasoria est ad Turnum, ne singulare certamen suscipiat cũ Aenea, sed pacem faciat potius. Exordium ductum est a laudibus Turni.
b Casus nominat, ne de eius uirtute dubitare uideatur.
c Narratio ab opulentia utriusque gentis, & maiorum imaginibus.
d A facultate quaerendi aliam. e Vide Ser. in locum illum lib. 7. Nõ erimus regno indecores. f Omni attentione percipe. S. g Excusat, quamobrem se neget illi dare filiam, a fatali necessitate iungendi eam alĳ, & testimonĳs deorum, atq. hominum. h propter Faunum, & uates. S.
i Enumeratio caussarum, cur neq. oraculis, neq. hominum testimonĳs pa-ruerit: Enapalepsis. K qu Venilia, Turni mater, Amatae soror, uxoris Latini. l Et religionis, & foederis. m Haec particula in optimis codicibus non legitur: ita ut post tertium pedem nulla fiat synaloepha.
n Confitetur altero peccatũ suũ, & agnoscit impia arma: quod, prohibẽtibus dĳs, ea etiam induerit: quamobrẽ, iustam cladẽ secutã, & poenas se dedisse.
o praecipuus. p Primum occiso Mezentio, deinde occisa Camilla.
q Amplificatio caedis, & acceptorum malorum. Recalent, pro, Calent, dicitur, ut, Fata renarrabat Troiae, hoc est, narrabat.

Sanguine

Sanguine adhuc, campiq. ingentes ossibus albent.
Quo referor toties? quae mentem insania mutat?
Si, Turno exstincto,[a] *socios sum accire paratus:*
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli,[b] *quid cetera dicet*
Italia? ad mortem si te (sors dicta refutet)
Prodiderim, natam, & connubia nostra petentem?
Respice res bello uarias:[c] *miserere parentis*
Longaeui,[d] *quem nunc maestum patria Ardea lõge*
Diuidit. Haudquaquam dictis uiolentia Turni
Flectitur, exsuperat magis, aegrescitq.[e] *medendo.*
Vt primum fari potuit, sic incipit ore:
Quã pro me curã geris, hanc precor optime pro me
Deponas, letumq. sinas pro laude pacisci.[g]
Et nos tela pater, ferrumq. haud debile dextra
Spargimus, & nostro sequitur de uulnere sanguis.[h]
Longe illi dea mater erit, quae nube fugacem[i]

a *Argumẽtatur, cura bellũ se debuisse sibi Troianos adiungere, quod, Turno mortuo, omnino adhuc erit faciendum.* b *ominatur turpitudinẽ & nominis sui dedecus in posterũ, quod ipse debeat uideri Turno belli auctor, ubi ceciderit: cũ quiduis potius fuerit. Hort.* c *casus memorat, ut paullo antea, ne ignauiae uideatur eum arguere.* d *Pathos ab aetate: de quo Macr. lib. 4. c. 3.*
e *Inde eius aegritudo crescebat, unde se ei Latinus remedium sperabat afferre. S. Vide Vallam lib. 1. cap. 22. Elegant. ubi agit de uerbis falso dictis inchoatiuis.* f *Insolens quidem sed personae conueniens responsum: ut intelligas fato Turnum trahi ad mortem. A rege incipit deortatio, a monomachia: excipit eam regina, mul[illegible] maior[illegible] affectibus; ad postremum regia filia lacrymis obtestatur. Tur[illegible]us Hec[illegible]is, Amata Hecubae, & matronarum Iliadum personas hic refer[illegible]nt, quae illum precando, obtestandoq. lacrymis intra muros retinere conantur, ne in proelium exeat, aut cum Achille congrediatur.* g *eligere.* h *Superba, atq. arrogan[illegible]ia stante, ac plane iuuenilis. Pathos ab aetate personae. Figura prouerbiali usurpatur, de ijs, qui fatentur se quidẽ uiribus inferiores, sed habere tamen, quibus se ulcisci queant: Effertur ad istũ modũ: Et nostrum telũ cuspidem habet acuminatam. Hom Il. lib 9. ἐπεὶ ἢ καὶ ἐμὸν βέλος ὀξὺ πάροιθεν.*
i *Vt in bello Troiano, cum commissus cum Diomede, nu[illegible]e a matre saeptus, morti subtraheretur: quare ὀνειδιστικῶς, Fugacem eum uocat.*

Feminea [a] tegat, & uanis sese occulat umbris.
At regina, noua pugnae conterrita sorte,
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat.
Turne, per has ego te lacrymas, [b] per si quis Amatae
Tangit honos animum (spes tu nunc una senectae:
Tu [c] requies miserae: decus, imperiumq. Latini
Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit [d])
Vnum oro, desiste manum committere Teucris.
Qui [e] te cumque manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent: simul haec inuisa relinquam
Lumina; nec generum Aeneam captiua [f] uidebo. [g]
Accepit uocem lacrymis Lauinia matris,
Flagrantes perfusa genas: [h] cui plurimus ignem
Subiecit rubor, [i] & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo ueluti uiolauerit ostro [k]
Si quis ebur, uel mista [l] rubent ubi lilia multa
Alba rosa: tales uirgo dabat ore colores.
Illum turbat amor: figitq. in uirgine uultus:
Ardet in arma magis, paucisq. affatur Amatam:
Ne quaeso, [m] ne me lacrymis, ne ue omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater: neque enim Turno mora libera [n] mortis.

a Contemptim a sexu.
b ab obtestatione reginae, ne pugnae se credat.
c Pathos per repetitionem, quã Graeci uocant Epanaphorã. Vide Macr. l. 4. cap. ult.
d Q. d. cui tota domus innitatur, ut columen familiae recte possis appellari.
e Homer. Il. 36.
f Pathos a conditione.
g prius enim uolo mori: [illegible] u. matris, perf. g. lacrymis.
i Per hypallagen, pro, Cum [illegible] animi subiecit ruborem.
[illegible] uirginis formam, addit comparationem sumptam ex Ho[illegible]. Videtur significare colorem, quem Graeci ἀνδρείκελον, [illegible]neum uocare solemus. Alioqui ostrinus color idem est purpureo. l Carpens. legit, Aut mixta.
m Totus hic locus sumptus est ex Il. lib. 22. ubi Hectori pater, & mater frustra persuadere conantur, ne cum Achille congrediatur.
n Mihi non utrum uelim liberum est, sed pugnam detrectare non possum, ut, si est oppetendum, differre non possim. Tur.

Nuncius

Nuncius haec Idmon [a] Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer. cum primum crastina caelo
Puniceis inuecta rotis [b] aurora rubebit:
Nō Teucros agat ī Rutulos: Teucrū arma quiescāt,
Et Rutulum: nostro dirimatur [c] sanguine bellum:
Illo quaeratur coniux Lauinia campo.
Haec ubi dicta dedit, rapidusq. intecta recessit;
Poscit equos, gaudetq. tuens ante ora frementes,
Pilumno [d] quos ipsa decus [e] dedit Orithyia: [f]
Qui [g] candore niues anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigae, manibusq. lacessunt
Pectora plausa cauis, & colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem, [h] alboq. orichalco [i]
Circumdat [k] loricam humeris: simul aptat habēdo [l]
Ensemque, clypeumque, & rubrae cornua [m] cristae,
Ensem, quem Dauno ignipotens [n] deus ipse parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quae in medijs ingenti adnixa columnae
Aedibus adstabat, ualidam ui corripit hastam,

a *Nomen praeconis apud Homerū Idaeus, Talthybius, & Eurybates.*
b *Periphrasis aurorae, quae quadriga īuehi fingitur a poetis.*
c *Carpensis legit, Et Rutuli: nostro dirimamus.*
d *Versus spondaicus.*
e *ad decus: ut supra, Quos ipsa decus sibi dia Camilla Delegit.*

f *Boreae uxor, quos de genere equarum uelocissimarum Erichthonij regis, seruarat, donaratq. Pilumno. Cum illarum una Boreas illius maritus in admissarium mutatus, congressus, equos sus[…]lerat. Laus equorum a genere, & donatrice: a colore, & pedū u[…] [… Ho]mericum est, ex lib. Il 1.* g *Versus Homeri, ex Il. lib. 7. ad uerbu[m] t[ra…]tus.* h *Squalor proprie est in corporib. alta sordium congeries, ad sq[u]amarum in piscib similitudinem: a quarum crebritate, asperitateque, (ut in serpentu[…] est uidere) squalere dicitur, hinc tunicam, seu loricam auro [… dixit], & thoracem horrentem ahenis squamis. In uniuersum, q[…] inculcatum, obsitumq. aliqua re erat, ut incuteret nisentibus facie noua t[er]rorem, id Squalere dicebatur.* i *Sic etiam Homerus hymn. 2. in Ven. orichalchum auro coniunxit.* K *Describit parropliam Turni.*
l *ad habendum, ut congrue possint inhaerere. Ser.*
m *comas.* n *Ab artifice, & donatore.*

Actoris Aurunci ſpolium, [a] quaſſatq. trementem
Vociferans: Nunc o numquam [b] fruſtrata uocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt: te maximus actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricamq. manu ualida lacerare reuulſam [c]
Semiuiri Phrygis, & foedare in puluere crines
Vibratos calido ferro, [d] myrrhaq. [e] madentes: [f]
His agitur furijs, totoq. ardentis ab ore
Scintillae abſiſtunt: [g] oculis micat acribus ignis.
Mugitus ueluti [h] cum prima in proelia taurus
Terrificos ciet atque [i] iraſci in cornua tentat,
Arboris [k] obnixus trunco, uentosq. laceſſit [l]
Ictibus, & [m] ſparſa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis [n] ſaeuus [o] in armis
Aeneas acuit [p] Martem, & ſe ſuſcitat ira,
Oblato gaudens componi [q] foedere bellum.
Tum [r] ſocios, maeſtiq. metum ſolatur Iuli,
Fata docens: regiq. iubet reſponſa Latino
Certa referre uiros, & pacis dicere leges.
Poſtera uix [s] ſummos [t] ſpargebat lumine montes
Orta dies, cum primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemq. elatis naribus efflant.
Campum [u] ad certamē magnae ſub moenibus urbis

a Arunci legendum, Turni ſcilicet, uel patria, uel cognatione cō iuncti. Legit eodē modo poeta Iuuenalis, qui poetica quadam urbanitate hoc hemiſtichiū ad Othonis ſpeculum tranſtulit. b Pathos ab oratione ad non animal. c pro, laceratā reuellere. d criſpato calamiſtro. e A ſigno mollitiei. f Vnguentatos. g Periphraſis irae, notatione accidentis. h Comparatione a feroci tauri ſimulacro, inituri certamen cum urſo, aut leone, ferociam Turni illuſtrat. i Carpen. habet, Aut. K Duobus hiſce uerſibus etiam ſupra uſus eſt lib. 3. Georg. l Inanem ferociam ſumit ferociter. m Legitur in Carpen. Aut. n Quae mater ei a Vulcano impetrauerat. o fortis: ut alibi. p Irritat ſe ad futura certamina, ut exp. Ser. At Scal. Se ad bellū acuit. q Componi, pro, Finiri ut alibi: Ante diē clauſo cōponet ueſper Olympo. r Ho. Il. 41. s Nimis operoſa lucis matutinae inſequētis diei deſcriptio, quā Periergian uocant. t Carp. legit, Summo. u locus Homeri Il. 3. de Menelai, & Paridis pugna.

Dimenſi,

Dimensi, Rutuliq. uiri, Teucriq. parabant:
In medioq. focos,[a] & dijs communibus [b] aras
Gramineas,[c] alij fontemque,[d] ignemq. ferebant
Velati lino,[e] & uerbena [f] tempora uincti.
Procedit legio Ausonidum: pilataq.[g] plenis
Agmina se fundunt portis. hinc Troius omnis,
Tyrrhenusq. ruit uarijs exercitus armis:
Haud secus instructi ferro,[h] quam si aspera Martis
Pugna uocet: necnon medijs in millibus ipsi
Ductores auro uolitant, ostroq.[i] decori,[k]
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus [l] equum domitor, Neptunia proles.
Vtq. dato [m] signo spatia in sua quisque recessit,
Defigunt [n] tellure hastas, & scuta reclinant.
Tum studio effusae matres, & uulgus inermum,
Inualidiq. senes, turres, & tecta domorum
Obsedere: alij portis sublimibus adstant.
At Iuno [o] ex [p] summo, qui nūc Albanus[q] habetur,
(Tū neq. nomen erat, neq.[r] honos, aut gloria monti)

a Aras, ad quas, praesentib. dijs, per fecialē, & patrem patratum foedus percutiebatur. b Vel patrijs, uel belli praesidib. ut Marti, Bellonae, Victoriae, qui in bellis utriq. parti fauere possunt. c e cespitibus factas. d Synecdoche, & polysyndeton. e Ab habitu. Alij, Limo, legunt. f Sagmina, inquit, fetialis, te posco: rex ait, pura tollito. Fetialis ex arce graminis herbam puram attulit. Et paullo post: Verbena caput, capillosq. tangens, patrem patratum Sp. Fusium fecit. Hort. g Pilis oblongis, quinos pedes, & semissem instructi. h Carpen. Bello. i purpura. Ostrinus color purpureus est, interdū ex conchyliorum succo rubens, ardensque, alicubi uiolaceus, siue ianthinus, artificum temperatura nitentior. K id est, insignes. Carp. habet, Superbi. l Hoc eodem uersu bis antea usus est, semel lib. 7. atque iterum lib. 9. m Vt apud Homer. senes pugnam Menelai, & Paridis spectantes finguntur, ita noster poeta utriusque sexus mortales in muros, turres, & portas effundit, ad spectandū monomachiae exitum. n Hom. Il. 3 1. o Ad Dearum consilium transitio, ut foedus aliqua ui disturbetur. p Carp. E, legit. q Alba enim, a quo mons Albanus nomen accepit, post mortem Aeneae ab Ascanio condita est, teste Liu. lib. 1. ab Vrb. r Carpens. Nec.

Proſpiciens tumulo, campum ſpectabat, & ambas
Laurentum, Troumq. acies, urbemq. Latini.
Extemplo Turni ſic eſt effata ſororem[a]
Diua deam; ſtagnis[b] quae, fluminibusq. ſonoris
Praeſidet:[c] hunc illi rex aetheris altus honorem
Iuppiter, erepta pro uirginitate,[d] ſacrauit.
Nympha decus[e] fluuiorũ,[f] animo gratiſſima noſtro
Scis ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
Magnanimi[g] Iouis ingratum[h] adſcendere cubile,
Praetulerim, caeliq.[i] libens in parte locarim.
Diſce tuum,[k] ne me incuſes, Iuturna, dolorem.
Qua[l] uiſa eſt fortuna pati, parcaeq. ſinebant
Cedere[m] res Latio, Turnum, & tua moenia texi:
Nunc iuuenẽ imparibus[n] uideo concurrere[o] fatis:
Parcarumq. dies, & uis inimica[p] propinquat.
Nõ pugnã adſpicere hãc oculis, nõ foedera poſſum.
Tu pro germano,[q] ſi quid praeſentius audes,
Perge:[r] decet: forſan miſeros meliora ſequentur.[s]
Vix ea cum lacrymas oculis Iuturna profudit;

a Iuturnã. b Iuturna fons eſt iuxta Numicũ fluuium ſaluberrimus. S. c A potentia & numine. Hanc fluminibus praeſidere fingit. d A meritis. e Locũ hũc imitatur Silius lib. 8. ubi Iunonẽ inducit Annam e Laurentibus ſtagnis uocantem.

f Hortatoria oratio Iunonis ad turbandum foedus. Captat beneuolentiam, a commemoratione ſuorum in eam beneficiorum. Narrat audita, hortatur, concludit breuibus. g Homer. Il. 272. h Verecunda periphraſis pellicum ſuarum. i diuinitatis. K Narratio.
l Quatenus, uel inquantum permiſit. m ſuccedere. n Quaſi antea non aduertiſſet, Aeneae fata ſuperiora fore; cum diceret: Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta mouebo.
o Concurſurum eſſe. Vel hoc dicit ut Dea, cernens etiam futura.
p Id fere obſeruant poetae, ut amica numina fingunt a morituris recedere, ut apud Homer. Il. 12. Hectorem moriturum deſerit Apollo.
q Exhortatio tecta ad prohibendum concurſum. r Epilogus breuis, quo ambigue per addubitationem aliquid boni promittere uidetur. Quamobrẽ cum fata norit eſſe immutabilia, addit, Forſan. ſ forte poſſit ordo fatorum mutari.

Terque,

Terque, quaterq. manu pectus percussit honestum.
Non lacrymis[a] hoc tempus, ait Saturnia Iuno:
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumq. excute foedus:
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & tristi turbatam uulnere mentis.
Interea[b] reges,[c] ingenti mole[d] Latinus
Quadriiugo uehitur curru, cui tempora circum[e]
Aurati bis sex[f] radij fulgentia cingunt,
Solis aui specimen[g] bigis is Turnus in albis,[h]
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Aeneas Romanae stirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo, & caelestibus[i] armis,
Et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,[k]
Procedunt castris, puraq.[l] in ueste sacerdos
Setigerae[m] fetum suis,[n] intonsamq. bidentem[o]
Attulit, admouitq. pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conuersi lumina[p] solem.
Dant fruges manibus salsas,[q] & tempora ferro

a *Aposiopesis: subauditur, opus est: Pathos a silentio.*
b Homer. *Il.* 33.
c *Zeugma: Redit ad narrationẽ.*
d *Pompa, ambitu.*
e *Anastrophe.*
f *duodecim: siue propter duodecim mẽses, quos percurrens sol annũ integrum efficit siue propter Romuli auguriũ 12. uulturum.*
g *Credunt Latinum natum ex Vlysse & Circe, aut ex Circe & Hercule, aut ex Circe & indigena rege quodam, cuius nomen in obscuro est.*
h *Quod essent de genere equarum Erichthonij.*
i *Vulcano fabricatis.*
K *Hemistichium, falso Ciceroni adscriptum.* l *Quia in sacris omnia pura & munda esse conuenit.* m *Porcam feriri in foederibus id genus satis liquet ex Liuio. lib. 1. Id, inquit, ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Et poeta: Caesa firmabant foedera porca. Diuersus ritus non fuit feriendi foederis temporibus belli Troiani. Duos agnos admouebant aris: adhibebatur uinum in utribus caprinis.*
n *more Romano. ut, Caeso iungebant foedera porca.*
o *ouiculam nondum tonsam.*
p *Spectantes ortum obuersis uultibus sacra peragebant.*
q *Hostiarum animalium capitibus molae inspergebantur.*

Summa

Summa notant [a] pecudum, paterisq. altaria libāt.
Tum [b] pius Aeneas stricto sic ense precatur:
Esto nunc sol testis, [c] & haec mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Iuno
Iam melior, iā diua precor, [d] tuq. inclyte Mauors,
Cuncta tuo qui bella pater sub numine [e] torques.
Fontesque, fluuiosq. uoco, quaeq. aetheris alti
Relligio, & quae caeruleo sunt numina ponto:
Cesserit Ausonio si fors uictoria Turno,
Conuenit Euandri uictos discedere ad urbem:
Cedet Iulus agris: nec post arma ulla rebelles
Aeneadae referent, ferro ue haec regna lacessent.
Sin nostrum annuerit nobis uictoria Martem, [f]
Vt potius reor, & potius dij numine firment:
Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambae
Inuictae gentes aeterna in foedera mittant.
Sacra, deosq. [g] dabo: socer arma Latinus habeto, [h]

a uulnerāt: Ad foedus Menelai & Paridis, tāquam ad amussim effigiatum hoc est. Iliad. tertio, praeter uinum, quod in foedere miscetur, etiam aqua regū manus perfunduntur: id quod Maro etiam innuit, cum diceret, fontē & ignē iussi allatum. Quod autē noster dicit, summa pecudum capita ferro notatā: Homerus ἀρνῶν ἐκ κεφαλέων τάμνε τρίχας, pilos e capitibus agnorum dissecuit. Inde praecones eos optimatibus utriusque gentis distribuunt. b Hom. Il. 34. c Reddit poeta Homerici foederis concepta uerba: Apud eum enim lib. 12. in eandem paene sententiam iurat Agamemnon, & eaedem fere dicuntur leges foederis, ut scilicet Helena in matrimonium cedat uictori. d Quoniam infesta erat Troianis, precatur ut animum mutet in Troianos, & eis bona esse uelit. Q. d. Ad te redeas, et te deam esse memineris: cuius propriū est non nocere. Turn. e regis. f Hypallage, pro eo quod est, Si Mars annuerit nobis uictoriam: quasi Mars sit eorum, qui uictoriam obtinent: quoniā illorum esse uidetur, quibus fauet. Nostrum, id est, nobis fauentē, & secundum. Turn. g Deos penates Troianorum intelligit, quos primum Dardanus ex Samothracia in Phrygiam; Aeneas autem ex Phrygia in Italiam aduexit. h Imperandi formulae sunt eorum, qui leges sanciunt, conduntq.

Impe-

Imperium sollemne socer: mihi moenia Teucri
Constituent, urbiq. dabit Lauinia[a] nomen.
Sic prior Aeneas: sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens caelum; tenditq. ad sidera dextram:
Haec eadem, Aenea, terram, mare, sidera, iuro,
Latonaeq. genus duplex,[b] Ianumq. bifrontem,[c]
Vimq. deum infernam,[d] & duri sacraria Ditis:
Audiat haec genitor, qui foedera fulmine sancit.
Tango aras,[e] mediosq. ignes,[f] & numina testor:
Nulla dies pacẽ hanc Italis, nec foedera rumpet,
Quo res cumq.[g] cadent; nec me uis ulla uolentem
Auertet, non si tellurem[h] effundat in undas
Diluuio miscens, caelum ue in tartara soluat:
Vt sceptrũ hoc[i] (dextra sceptrũ nã forte gerebat)
Numquã fronde leui fundit uirgulta, nec umbras;
Cum semel in siluis imo de stirpe reuisum
Matre[k] caret, posuitq. comas, & bracchia[l] ferro,
Olim arbos; nunc artificis manus aere decoro[m]
Inclusit, patribusq dedit gestare Latinis.

a Omen futurae uictoriae, cum de Lauiniae nomine opidi condendi existimationem concipiat.
b Solem et Lunã. Apollo enim idẽ est, qui Sol; Luna, quae Diana.
c Erat aũt Ianus pacis ac belli arbiter: quare postea in foro Romano, eius simulacrum in foribus templi bifrons positũ fuit, ut artis utriusq. custos. Et tẽplũ a Numa ad infimũ Argiletum cõstitutũ eadẽ rõne fuit, index pacis ac belli: ut clausum, pacem; apertũ, bellum significaret. d Proserpinã, Plutonẽ, & quantum deorum apud inferos est, iuro. e Sollemne erat itẽ, in foederibus sanciendis aras tangere, ac tenere ansis suis, a quibus arae fuerunt dictae. De huius uocabuli ratione annotatũ est l. 4. ad illud: Talibus orabant dictis, arasq. tenebant.
f Fontemque, ignemq. ferebant. Igne. n. hostia animalis adolebatur. Hort.
g Tmesis, pro Quocumque. h Paroemiã bifariam extulit, Terram mari, inferos caelo misceat, pro, omnia perturbet: ab impossibili. Hort. i Verba Achillis ex primo Iliad. huc ad Latinũ traducta sunt, sua dicta confirmantẽ religioso iureiurando: numquam futurum, ut id sit uiolaturus.
K Vel terra, uel arbore, ut Parua sub ingenti matris se subijcit umbra.
l ramos, & frondes: metaphora, ut in matre: ab animali ad non animal.
m orichalco, splendorem auri possidente.

Talibus inter se firmabant foedera dictis,
Conspectu in medio procerum: tum rite sacratas [a]
In flammam iugulant pecudes, & uiscera uiuis
Eripiunt, cumulantq. oneratis lancibus aras.
At uero Rutulis impar ea pugna uideri
Iamdudum, & uario misceri [b] pectora motu.
Tum magis, ut propius [c] cernunt nō uiribus aequis,
Adiuuat incessu tacito progressus, [d] & aram
Suppliciter uenerans demisso [e] lumine Turnus,
Tabentesq. genae, & iuuenili corpore pallor.
Quem simul ac Iuturna soror crebrescere uidit
Sermonem, & uulgi uariare labantia corda;
In medias [f] acies, formam assimulata Camerti, [g]
Cui genus a proauis ingens, clarumq. paternae
Nomen erat uirtutis, & ipse acerrimus armis,
In medias dat sese acies, haud nescia rerum;
Rumoresq. serit uarios, [h] ac talia fatur: [i]
Non pudet, [k] o Rutuli, cunctis pro talibus unam
Obiectare animam? numero ne, [l] an uiribus aequi
Non sumus? en oēs & Troes, & Arcades hic sunt,
Fatalisq. manus, infensa [m] Etruria Turno:
Vix hostem, alterni si congrediamur, [n] habemus.

a Sic etiā apud Hom. Il. lib. 4. Agamemnon post iuramentum peragit sacrificium.
b Infinitiui pro Indicatiuis, Videbatur & Misceb. Vel, uideri coepit, & pect. coeperunt misceri.
c diligentius.
d Pathos a signis, & gestibus.
e Pathos ab habitu personae.
f Homer. Il. 39.

g Prosopographia, a maiorum suorum, maxime patris imaginibus, & uirtute: tum autem & ipsius militari laude. Alium Camertem strauit Aeneas lib. x. quo nomine a Macr. lib. 5. c. 16. taxatur Virgilius.
h Furius lib. 10. Rumoresq. serunt uarios, multata requirunt.
i Iuturna, Camerti assimilata. K Concio Iuturnae ad Rutulos, & Latinos. Hac exprobrat facti dedecus, & turpitudinem, & hortatur ad confundendum foedus, & pugnandum pro libertate patriae. Exordium ab acri reprehensione iniqui, quod dictis condicionibus in foedus concesserint: cum pares sint hosti tū numero, tū etiā uirtute. l Ho. Il. 16. m Occupatio, quam soluit a facili. n Si congred. alternis. Vel, si secundus quisq. nostrum congrediatur.

Ille

Ille[a] *quidem ad superos, quorum se deuouet aris,*
Succedet fama, uiuusq. per ora feretur:[b]
Nos, patria amissa, dominis[c] *parere superbis*
Cogemur, qui nunc lenti consedimus aruis.
Talibus incensa est iuuenum sententia dictis,
Iā magis atq. magis,[d] *serpitq. per agmina murmur.*
Ipsi[e] *Laurentes mutati,*[f] *ipsiq. Latini,*
Qui sibi iam requiem pugnae, rebusq. salutem
Sperabant, nunc arma uolunt, foedusq. precantur
Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam.
His[g] *alιud maius Iuturna adiungit, & alto*
Dat signum caelo,[h] *quo non praestantius*[i] *ullum*
Turbauit mentes Italas, monstroq. fefellit.
Namq. uolans rubra fuluus Iouis ales[k] *in aethra*
Litoreas agitabat aues,[l] *turbamq. sonantem*[m]
Agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali, cunctaeq. uolucres
Conuertunt clamore fugam,[n] *(mirabile uisu)*
Aetheraq. obscurant pennis, hostemq. per auras
Facta nube premunt, donec ui uictus, & ipso
Pondere defecit, praedamq.[o] *ex unguibus ales*
Proiecit fluuio,[p] *penitusq. in nubila fugit.*
Tum uero augurium Rutuli clamore salutant,[q]

a *Turnus.* b *tamquam de uiuo omnes loquentur.* c *Atrox uox. Serui enim & Domini correlatiua sunt: ubi domini, illic serui. A turpi.* d *A communiter accidentibus.* e *Ho. Il. 31* f *Graphice inconstantiam uulgi depingit ad omnem auram mobilis, uel uno uerbo.* g *Homer. Il. 132.* h *Confirmat dictum suum augurio obiecto, unde praesentem uictoriam sibi promittunt, sed falso.* i *Seruius legit, Praesentius, &, opinor recte & Carp. Exponunt quidā, Magis in tempore oblatum, ideoq. ad animos turbandos efficacius.* K *Periphrasis Aquilae.* l *Has ipsi interpretabantur Rutulos, aquilam Aenean.* m *Aues bene sonantes, id est, cantantes, uocantur Cygni, qui sunt aues palustres.* n *redeunt cum clamore, sicut in exercitu solet fieri.* o *Cygnum.* p *in fluuium: ut aquila lib. Iliad. 12. draconem unguibus correptū, in terrā deorsum ex aere praecipitat. Hort.* q *uenerātur, ut dicitur Salutare deos.*

Expediuntq. manus: primusq. Tolumnius [a] augur,
Hoc erat, hoc uotis, inquit, quod saepe petiui:
Accipio, agnoscoq. deos: me, me [b] duce ferrum
Corripite, o Rutuli, [c] quos improbus aduena bello
Territat inualidas ut [d] aues, & litora uestra
Vi populat: petet ille fugam, penitusq. profundo
Vela dabit: uos unanimi densate cateruas,
Et regem uobis pugna defendite raptum.
Dixit, & aduersos telum contorsit in hostes
Procurrens: sonitum dat stridula cornus, [e] & auras
Certa [f] secat: simul hoc, simul ingẽs clamor, & oẽs
Turbati cunei, [g] calefactaq. corda tumultu.
Hasta uolans, ut forte nouem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida crearat
Vna tot Arcadio coniux Tyrrhena Gilippo,
Horum unum [h] ad medium, teritur qua sutilis aluo
Balteus, & laterum iuncturas fibula mordet,
Egregium forma iuuenem, [i] & fulgentibus armis
Transadigit costas, fuluaq. extendit arena.
At fratres, [k] animosa phalanx, accensaq. luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Corripiunt, caeciq. [l] ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc densi rursus [m] inundãt

a Tolumnius hic, Pãdari apud Homerum personam sustinet, qui, telo in Achiuos proiecto, Mineruae iussu Menelaum uulnerauit, rupitq. foedus.
b Epizeuxis.
c Consiliũ peruersum, consultori pessimum fuit.
d Interpretatur pro suo commodo, et bono, & confirmat id ad praesẽs negotium pertinere. Ser.
e Materia pro materato. Nam cornus cum lignũ habeat durissimum, hastis aptissima est. Sic supra l. 9. Volat Itala cornus.
f ineuitabilis.
g Cuneus proprie instrumentum ferreum est, quo ligna finduntur: a cuius similitudine peditum multitudo, dicitur Cuneus, quae prima fronte angustior quidem, sed paullatim latior procedit. Hinc in Theatro, loca Cunei quoque dicuntur, destinata spectatorib. stantib. inter subsellia.
h figurate, pro Vnius.
i Laus a formae splendore, & armorũ elegãtia.
K Prolepsis. Videtur studio fratrum inter se fidem celebrare: iuxta prouerbium: Frater fratri, uir uiro adsit.
l salutis improuidi.
m more undae fluunt.

Troes,

Troes, Agylliniq.[a] & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras:[b] it toto turbida caelo
Tempestas telorum,[c] ac ferreus ingruit imber:[d]
Craterasque, focosq. ferunt:[e] fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto foedere diuos.[f]
Infrenant alij currus,[g] aut corpora saltu
Subijciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regisq. insigne[h] gerentem
Tyrrhenum Aulesten, auidus confundere foedus,
Aduerso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis a tergo inuoluitur aris
In caput, inq. humeros: at feruidus aduolat hasta
Messapus, teloq. orantem multa trabali
Desuper altus equo grauiter ferit, atq. ita fatur:
Hoc habet:[i] haec melior magnis data uictima diuis.
Concurrunt Itali, spoliantq. calentia membra.
Obuius ambustum torrem Chorineus[k] ab ara
Corripit, & uenienti Ebuso, plagamq. ferenti,
Occupat os flammis. illi ingens barba reluxit,
Nidoremq.[l] ambusta dedit: super ipse secutus
Caesariem laeua turbati corripit hostis:
Impressoq. genu nitens, terrae applicat ipsum:
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primaq. acie per tela ruentem
Ense[m] sequens nudo superimminet: ille securi
Aduersi frontem mediam, mentumq. reducta

a Agyllini ijdẽ fuerũt, qui & Carites dicti sunt, siue Caeretini. Nã primũ Agylla appellata fuit, insignis Etruriae ciuitas, quam Liuius appellat Caere. Vide Plinium lib. 3. cap. 5.
b In bello neq. sacris, neque profanis parcitur.
c Tragicae metaphorae.
d Ennius l. 8. Hastati spargunt hastas, fit ferreus imber.
e auferunt, diripiunt oĩa sacra.

f diuorũ simulacra ex aris sublata. Furor militaris ne diuis quidẽ parcit. g id est, equos. ut alibi, neque audit currus habenas. h diadema habentem. Ser. i Id est, letali percussus est uulnere. Terẽ. Captus est, habet. S. At Don. exp. Bene se habet res. Rectius ille. K Meminit lib. 9 alterius Chorinei, quẽ ibi ab Asyla occisũ dicit. Vide Macr. l. 5 c. 15. l Putorẽ, ut Ser. Aut erit catachresis. m Ho. Il. 147.

Disijcit, & sparso late rigat [a] arma cruore.[b]
Olli dura [c] quies oculos, & ferreus urget
Somnus: in aeternam clauduntur lumina noctem.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem
Nudato [d] capite, atque suos [e] clamore uocabat:
Quo ruitis? quae ue ista repens discordia surgit?
O cohibete iras: ictum iam foedus, & omnes
Compositae leges: mihi ius concurrere soli:
Me sinite, atq. auferte metus: ego foedera faxo
Firma manu: Turnũ iam debent haec mihi sacra.[f]
Has inter uoces, media inter talia uerba,
Ecce uiro [g] stridens alis allapsa sagitta est.[h]
Incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, casus ne, deus ne,[i]
Attulerit: pressa est insignis gloria facti:
Nec sese Aeneae iactauit uulnere quisquam.
Turnus [k] ut Aenean cedentem ex agmine uidit,
Turbatosq. duces, subita spe feruidus ardet:
Poscit equos, arma, atq. simul saltuq. superbus
Emicat in currum, & manibus molitur [l] habenas:
Multa uirum uolitans dat fortia corpora leto:
Semineces uoluit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis [m] apud gelidi cum flumina concitus Hebri

a ad uulneris magnitudinem, quia caput securi deminutũ erat. b Al. Cerebro. c Hom. Il. lib. 11 ὣς ὁ μὲν αὖθι σπερὸν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον. Addidit summus poetarum, ferrei illius somni amplificationem, in aeternam noctem. d ut posset agnosci. Allusio ad C. Caesaris dictatoris celeberrimum facinus, qui nudato capite pugnarit, reuocaritq. suos in proelium. e Vtrumq. exercitum iam suum uocabat: ut talis fuerit eius clamor, Cur in uos inuicem ruitis mei? S. f quasi a Turno uiolata. g Aeneae, qui, telo ab hoste emisso quidem, sed incerto, uulnus acceperit. h Sagittam hanc a Iuturnã missã fuisse, paullo post ex uerbis Iunonis ĩtelligitur, cũ ait: Iuturnã misero iussi succurrere fratri, [illegible]õ ut tela tamẽ, nõ ut cõtẽderet arcũ. i Nihil sine deo. K cũ aũt discessus caussa lateret, rebatur eũ inire fugã: quãobrẽ caedibus [illegible] coepit. l regit. alibi, parat. Seruius uult esse Acyrologiã. m Amplificatio a cõparatione. Cõfert eũ cũ Marte ad Hebrũ belligerante. Est autẽ Hebrus fluuius Thraciae. Fundit auri ramenta, ut Tagus ĩ Hispania, [illegible] Pactolus in Asia, Ganges in India.

Sanguineus [a] Mauors clypeo increpat, atq. furētes
Bella mouens immittit equos: illi [b] aequore aperto
Ante Notos, Zephyrūq. uolāt: gemit [c] ultima pulsu
Thraca [d] pedum, circumq. atrae formidinis ora
Iraeque, insidiaeque, [e] dei comitatus aguntur.
Talis equos alacer media inter proelia Turnus
Fumantes sudore quatit, miserabile [f] caesis
Hostibus insultans: spargit [g] rapida ungula rores
Sanguineos, mistaq. cruor calcatur arena.
Iamq. neci Sthenelūq. [h] dedit, Thamyrimq., Polūq.
Hunc cōgressus, & hunc, illū eminus, eminus ambos
Imbrasidas, [i] Glaucū, atq. Ladē, quos Imbrasus ipse
Nutrierat [k] Lycia, paribusq. ornauerat armis,
Vel conferre manum, uel equo praeuertere uentos.
Parte alia media Eumedes [l] in proelia fertur,
Antiqui [m] proles bello praeclara Dolonis,
Nomine auū [n] referens, animo, manibusq. parentē:
Qui [o] quōdam, castra ut Danaum speculator adiret,

a Sanguine gaudēs, αἱμοχαὴς, ut S. b Equi. Hos Notū, & Zephyrū uentos Hyperbolice cursu praeuertere dicit. Alij, Ille, legūt, & intelligitur Mars. c Hom. Il. 27. & 45. d Thracia. Graecus nominandi casus, θράκη, ultima ora Thraciae: Hyperbole.

e Prosopopoeiae: Polysyndeton. f pro, Miserabiliter. Quidam parenthesi includunt, ac tum aliam sortitur significationem, πάθον scilicet clementiae habens: ut illud pudoris apud Horatium. lib. 2. cum fracta uirtus, & minaces (turpe) solum tetigere mento: quamuis aliter ibi intelligant uetusti interpretes. Fabr. g Locum hunc ex Il lib. 11. sumptum esse docet Macr. lib. 5. c. 12. adeoq. dextere tractatum, ut Homerici carminis splendorem paene adaequarit. h Recenset aliquot Troianos, quorum parentes Homeri carmine etiam celebrantur. i Imbrasi liberos. Imbrasi alicubi meminit Hom. Est & Imbrasus fluuius in Samo, qui & Parthenius dictus fuit. Vnde & Samus ipsa, Parthenia: quod Iuno in ea educata sit. K Hom Il. 57. l Dolonis filius, qui bello Troiano, ad hostium castra exploranda missus, a Diomede, & Vlysse interceptus, caesusq. fuit. m Ho. Il. 109. n Eumedē, patrē Dolonis, quē Hom. imbellē facit, lib. Il. 22. Erat, inquit, inter Troianos, Dolon Eumedis filius praeconis, auri, & aeris diues, specie deformis quidem, sed pedibus uelox. o Hom. Il. 111.

Ausus Pelidae [a] pretium sibi poscere currus.
Illum Tydides [b] alio pro talibus ausis
Affecit pretio: [c] nec equis adspirat Achillis. [d]
Hunc procul ut campo Turnus conspexit aperto,
Ante leui iaculo longum per inane secutus
Sistit [e] equos bijugos, & curru desilit, atque
Semianimi, lapsoq. superuenit, &, pede collo
Impresso, dextrae mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit iugulo, atq. haec insuper addit:
En agros, [f] & quam bello, Troiane, petisti,
Hesperiam metire iacens; haec praemia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt: sic moenia condunt.
Huic comitem Buten coniecta cuspide mittit,
Choreaq., Sybarimq., Daretaq., [g] Thersilochūq., [h]
Et sternacis [i] equi lapsum ceruice Thymoeten. [k]
Ac, uelut Edoni [l] Boreae cum spiritus alto

a Achillis equos, & currus sibi postulabat dari praemium, quod explorator per hostium castra ad naues iret perscrutatum, quid rerū ibi gereretur. Ho. lib. 22. Il.
b Diomedes. Nā ab eo interceptus, interfectusq. fuit.

c. id est, poena. d Vel est consecutus equos Achillis, Scal. e Ho. Il. 30. f Sarcasmus. g Polysyndeton. h Thersilochus alius refertur ab Hom. Il. 21. refertur inter eos, qui post Hectoris casum ab Achille ad Scamādrū trucidabantur. i ferocis, qui facile sternit sedentem. Ita Ser. At Scaliger exp. Calcitronis. K A Thymoete illo sene Troiano, qui cum Priamo, & alijs illustrib. uiris in portis Scaeis pugnam spectasse finguntur ab Homero lib. Il. 3. Meminit hic noster poeta lib. 2. Thymoetae, qui primus equū intra muros duci hortabatur, & arce locari. l Ferociā Turni cōparatione hyperbolica attollit, ut Aeneae uirtus postea sit illustrior. Edones Scytharum populi sunt, ut Amordi, Histi, Sacae, Massagetae, Dahae. Antandrus opidū maritimum Troadis, Edonis fuit initio appellata. Edonus Thraciae mons, a quo Boream, Edonum uocat: quod e Thracia spiret. controuersia hic est de media syllaba, quam Virg. Horat. Prop. Ouid. producunt, & Graece est ἠδωνοὶ. Cōtra Lucanus, & Silius, posthabita illorū auctoritate, corripiunt. Ouidij locus, quia corruptus est, emēdādus uidetur. Is igitur l. 3. de Arte, Ibat ut Edonio referēs Trieterica Baccho. Hic ī Italicis īpressionib. Edonio, in Germanicis Aemonio, utrūq. falso legitur. Scribēdū autē Aonio, ex manuscripto Georgij Agricolae, et ex uetusta impressione Augustana. Aonius autē Bacchus a Boeotia, quod Thebas patriā habuerit: Boeotiam uero Aones primū tenuerūt: auctor Strab. l. 6. et 8. Quidā librı habēt, Edonij. Inso-

Insonat Aegeo, sequiturq. ad litora fluctus:
Qua uenti incubuere, fugam dant nubila caelo:
Sic Turno quacumq. uiam secat, agmina cedunt
Conuersaeq. ruunt acies: fert impetus ipsum,
Et cristam aduerso curru quatit aura uolantem.
Non tulit instantem Phegeus, animisq. frementē:
Obiecit sese ad currum, & spumantia frenis
Ora citatorum dextra contorsit equorum.
Dum trahitur, pendetq. iugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitq. infixa bilicem
Loricam, & summum degustat [a] uulnere corpus.
Ille tamen, clypeo obiecto, conuersus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat;
Quem rota praecipitē, & procursu [b] concitus axis
Impulit, effunditq. solo; Turnusq. secutus,
Imam inter galeam, summi thoracis & oras,
Abstulit ense caput, truncumq. reliquit arena.
Atque ea dum campis uictor dat funera Turnus,
Interea Aenean Mnestheus, & fidus Achates
Ascaniusq. comes castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus. [c]
Saeuit, [d] & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioq. uiam, quae proxima, poscit:
Ense secent lato uulnus, teliq. latebram
Rescindant penitus, seseq. in bella remittant.
Iamq. aderat Phoebo ante alios dilectus Iapyx
Iasides; [e] acri quondam [f] cui captus amore

a leuiter tāgit, leuiter radis, attingit.
b impetu.
c Passus alterius uulnerati pedis hastili sustentantē et fulcientem. Turn.
d quia nō potest in pugnam procedere. Ser.
e Iasij filius, medicus, a re proprio nomine ficta, παρὰ τὸ ἰάομαι; i. medeor. Medicina Apollinis inuentum est; unde apud Ouidiū ait: Inuentū medicina meū est, opiferq. per orbē Dicor, & herbarum subiecta potētia nobis. Eodē patronymico usus est poeta sub finē l. 5. Iaside Palinure &c. Quaerit Macr. l. 5. c. 15. fuerintne fratres Palinurus & Iapyx.
f A praestantia & excellentia donatoris, a quo acceperit. Sed & a prudentia circa delectū pulcherrimarum artiū. Cū n. Apollo illi oēs suas ultra offerret sciendas, unā hanc medendi scientiā, reliquis omnib. spretis, delegit.

Ipse suas artes, sua munera laetus Apollo,
Augurium, cytharamq. dabat, celeresq. sagittas.
Ille, ut depositi [a] proferret [b] fata parentis, [c]
Scire [d] potestates herbarum, usumq. medendi
Maluit, & mutas agitare [e] inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam
Aeneas, magno iuuenum, & maerentis Iuli
Concursu, lacrymisq. immobilis. ille retorto
Paeonium in morem [f] senior succinctus amictu,
Multa manu medica, Phoebiq. [g] potentibus herbis
Nequidquam trepidat, [h] nequidquã spicula dextra
Sollicitat, prensatq. [i] tenaci forcipe ferrum.
Nulla uiam fortuna regit: [k] nihil auctor Apollo
Subuenit: & saeuus campis magis ac magis horror
Crebrescit: propiusq. malum est: iam puluere caelũ
Stare [l] uident: subeunt [m] equites, & spicula castris
Densa cadunt medijs: it tristis ad aethera clamor
Bellantum iuuenum, & duro sub Marte cadentum.

a Desperati, de cuius uita desperabatur.
b Protraheret, produceret.
c Pathos a caussa finali, & a pio: ut patri extrema ualitudine laboranti, arte medica prorogaret uitam.
d Ho. Il. 41
e exercere.
f more medicorum manu operantium: siue a Paeone medico, a quo Paeonia herba: siue quod Apollo ipse Paean sit dictus, qui eius herbae inuentor rectius potest dici. Hunc uel ob id Paeanem dictum existimant, ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας, quod oẽs dolores mulceat, curet, sedet, medicetur, ac cõstringat. Suidas citat exẽplum ex auctore nescio quo: καὶ παιωνίοις τισὶ φαρμάκοις σωτηρίοις, θεραπευτικοῖς, ἰατρικοῖς. Et rursum: πίσυν κατ᾽ ἐθὴν ὕδατος παιωνίου ἦλθεν ποθ᾽ ἑρκύζουσα. Et Paeon, hymnus. Paeonia minus, Therapeutice. Podalirius, & Machaõ ab Aesculapio, ut & Chiron centaurus, rem medicam docti fuerunt, Aesculapius a patre suo Apolline, a quo Hippocrates decimus fuit. Hort.
g Quod is earum uirtutes primus deprehendisse dicatur.
h Quidã exp. Festinat. Vide num, Trepide administrat.
i Machaon Homericus in curando uulnere Menelai prius illud diligenter inspicit, exprimit sanguinem, inspergit ad ultimum salutaria pharmaca, quae a patre acceperat. Iliad. 4.
K Nullus euentus rationem praestat. Ser.
l id est, Plenum esse. Ser.
m Quidã legũt, Subeuntque: & hãc lectionẽ, ueluti numerosiorẽ approbat Pierius.

Hic Venus[a] indigno[b] nati concussa dolore
Dictamum genitrix Cretaea carpit ab Ida,
Puberibus[c] caulem folijs, & flore comantem
Purpureo. non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo uolucres haesere sagittae.
Hoc Venus obscuro faciem[d] circumdata nimbo
Detulit, hoc fuscum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans, spargitq. salubris
Ambrosiae succos,[e] & odoriferam Panaceam.[f]
Fouit ea uulnus lympha longaeuus Iapis
Ignorans: subitoq.[g] omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis stetit imo uulnere sanguis.
Iamq. secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque nouae redire in pristina uires.
Arma citi properate uiro, quid statis? Iapyx
Conclamat, primusq. animos accendit in hostes.
Non haec humanis opibus, non arte magistra
Proueniunt: neque te, Aenea, mea dextera seruat:
Maior agit deus,[h] atque opera ad maiora remittit:
Ille auidus pugnae suras incluserat[i] auro
Hinc atque hinc, oditq. moras, hastamq. coruscat.[k]
Postquam habilis lateri clypeus, loricaq. tergo est:

a Vbi uires humanae iacent, & consilia deficiunt, solet nõnumquã ex improuiso deus adesse. Cum Iapyx artis suae fiducia destitueretur, insperatam salutẽ, adeoq. praesens remedium attulit Venus mater filio.
b qui natus erat ex uulnere indigne illato, s. per insidias. S.
c Adultis, uel florentibus. Aut potius, uillosa pube lanuginosis. Talia enim folia ei attribuit Diosc. Tur d a parte totum corpus intelligendum.
e ad discutiendum. f Panaces, uel ipso nomine omnium morborum remedia pollicetur, παρὰ τὸ πᾶν καὶ ἄκος: & a dijs inuenta existimatur. Tuum genus, quod Asclepion dicitur, quod Aesculapius filiam Panaceam nominarit, atque huius uaria remedia ostenduntur. Alterum genus, Heraclion dicitur, quod ab Hercule feratur inuentum. Tertium genus, Chironeum est, nomen sortitum a Chirone inuentore. Efficax herba medendis uulneribus in primis. g Hom. Il. 182. h Apollo inuentor medicinae.
i Armat rursus Aenean, ut suos uindicet, & Turnũ ad caedem quaerat.
K Crispare, alibi dicit. Hom. πάλλειν. Tur.

Ascanium fusis circum complectitur armis:
Summaq.[a] per galeam delibans oscula, fatur:
Disce, puer,[b] uirtutem[c] ex me, uerumq. laborem,
Fortunam ex alijs.[d] nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter praemia[e] ducet.
Tu facito mox,[f] cum matura adoleuerit aetas,
Sis memor: & te, animo repetentē exēpla tuorum,
Et pater Aeneas, & auunculus[g] excitet Hector.
Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit, ingens
Telum immane manu quatiens: simul agmine dēso
Antaeus, Mnestheusq. ruunt: omnisq. relictis
Turba fluit castris. tum caeco puluere campus
Miscetur, pulsuq. pedum tremit excita tellus.
Vidit ab aduerso uenientes aggere Turnus,
Videre Ausonij: gelidusq. per ima cucurrit
Ossa tremor: prima ante omnes Iuturna Latinos
Audijt, agnouitq. sonum, & tremefacta refugit.
Ille uolat, campoq. atrum[h] rapit agmen aperto.
Qualis[i] ubi[k] ad terras abrupto sidere nimbus
It mare per medium: miseris heu praescia longe
Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, stragemq satis, ruet[l] omnia late:
Ante uolant, sonitumq. ferunt ad litora uenti.
Talis in aduersos ductor Rhoeteius[m] hostes
Agmen agit: densi[n] cuneis se quisque coactis
Agglomerāt. ferit ense grauē Thymbraeus[o] Osirim,

a Homer. *Il.* 72.
b *Sophocles in Aiace, ubi Aiax filium alloquitur. & in Oedipo tyranno, in extremo.*
c *Inserit obiter, quo pium affectum in filium declaret, breuem exhortatiunculam, ad uirtutē suā in posterum imitandam.*
d *Sub. opta. S.*
e *Ab utilitate praesentis pugnae.*
f *A suo, et Hectoris exemplo.*
g *Creusa, soror Hectoris, filia Priami, mater Ascanij.*
h *pulueris nube coopertum. Ser.*
i Ho. *Il.* 42.
K *Graui cōparatione Aeneae descendentis in pugnā robur, & hostium tacitum metum, ac pauorem depingit. De hac augendi ratione uide Quinctil. l.* 8. *c.* 6.
l *euertet, eruet. Simplex pro cōposito.*
m *Troianus, a Rhoeteo promontorio Troiae: Antonomasia.*
n Ho. *Il.* 56.
o *A Thymbra herba, quae in agro Troiano nascitur, circa fanum Apollinis: a quo & ipse, Thymbraeus appellatur.*

Archetium

Archetium Mnestheus, Epulonē obtrūcat Achates,
Vfentemq. Gyas : cadit ipse Tolumnius augur, [a]
Primus [b] in aduersos telum qui torserat hostes.
Tollitur in caelum clamor, uersiq. uicissim
Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse [c] neque [d] aduersos dignatur sternere morti :
Nec pede congressos, nec equo, nec tela ferentes
Insequitur : solum [e] densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum [f] in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Iuturna [g] uirago [h]
Aurigam [i] Turni media inter lora Metiscum [k]
Excutit, & longe lapsum temone relinquit.
Ipsa subit, manibus undantes flectit habenas,
Cuncta gerēs, uocēque, & corpus, & arma Metisci:
Nigra uelut [l] magnas domini cum diuitis aedes
Peruolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,
Pabula parua legens, nidisq. loquacibus escas :
Et nunc porticibus uacuis, [m] nunc humida circum
Stagna sonat. similis medios Iuturna per hostes
Fertur equis, rapidoq. uolans obit omnia curru:
Iamq. hic germanum, iamq. hic ostendit ouantem :
Nec conferre manum patitur : uolat auia [n] longe.
Haud minus Aeneas tortos legit obuius orbes,
Vestigatq. uirum, & disiecta per agmina magna
Voce uocat. quoties oculos coniecit in hostem,

a Dissimulanter notauit paroemiā, Malū cōsilium cō sultori pessimū. Hesiod. in lib. qui inscribitur, Opera, & Dies: ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη. Recidit in ipsius Tolūnij caput, ad quod alijs fuerat auctor. b Homer. Il. 182. c Homer. Il. 185. d Generosi animi specimen, aut ēt pij, qui non uulgus insons, ad caedem, sed belli auctorem quaerit, cuius unius sanguine cupiat finem pugnae imponere. e Hom Il. 37. f In pugnā singularē, quo alterutrius capite bellum det confectum. g Ab effectu, & cura sororis in fratrē Turnum, ut eū proelio subtrahat. h Virū agēs, fungēs uirili officio. i Ho. Il. 62. K Sunt, qui Methyscum scribēdum putēt : quod ἀπὸ τοῦ μεθύσματος, hoc est, ab ebrietate, dictum existiment. l Cōparatio ex pathetica exornat pietatē Iuturnae. m magnis: ut, Vacua atria lust. at saucius. n ab ea parte, qua ueniebat Aeneas.

Alipe-

Alipedumq. fugam cursu tentauit equorum:
Aduersos toties currus Iuturna retorsit.
Heu, quid agat? [a] *uario nequidquam fluctuat aestu:*
Diuersaeq. uocant animum in contraria curae.
Huic Messapus, [b] *uti laeua* [c] *duo forte gerebat*
Lenta leuis cursu praefixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Aeneas, & se collegit in arma, [d]
Poplite subsidens: apicem [e] *tamen* [f] *incita summū*
Hasta tulit, summasq. [g] *excussit uertice cristas.*
Tum uero assurgunt [h] *irae; insidijsq. subactus*
Diuersos ubi sensit equos, currumq. referri,
Multa [i] *Iouem, & laesi testatus foederis aras,*
Iam tandem inuadit medios, & Marte secundo
Terribilis saeuam nullo discrimine [k] *caedem*
Suscitat, irarumq. omnes effundit habenas. [l]
Quis mihi [m] *nūc tot acerba deus,* [n] *quis carmine cae*
Diuersas, obitumq. ducum, quos aequore toto (des
Inq. uicem [o] *nunc Turnus agit, nunc Troius heros,*
Expediat? tanton [p] *placuit concurrere motu*

a Pathos ab exclamatione, & addubitatione: de quo uide Macr. lib 4.c.6.
b Messapus obuius, in Aenean alterum duarum hastarum torsit, & leuiter decussit conū galeae.
c Homer. Il.29.
d texit, ut omnino feriri non posset.
e Ser. Apicem exp. galeae eminē tiam, ubi cristae. Gr. Conum. f Imitatio Ennij lib 6. ubi sic lectum est, referente Macr. l.6.c.1. - tamen inde uolans secum abstulit hasta Insigne. g expolitio: conum galeae innuit. h duci Troiano. i Multum: nomen pro aduerbio. Generosus animus ignominiae nota commouetur. K obtruncat uniuersos aeque, nemini parcit. Qui modo uulgo militum pepercerat, nunc in obuios quosq. citra ullum discrimē ira accensus ferro saeuit. l Sumpta metaphora ab equis, qui currum trahentes, habenis uel retinentur, uel laxis effunduntur soluti ad cursum. m Iterat attentionē a rerum pondere, & magnitudine cladis, quae utrimq. a ducibus edita est, ut non humani, sed diuini ingenij sit eum explicare. n Q.d. Nec Musa, nec Apollo sufficiunt. o Inq. uicē, Tmesis est, pro Inuicē. Nā cōiunctio interposita abundat. p Ecphonesis in Iouis inclementiā, qui uoluit duas gētes aliquādo coituras in unum corpus, tā horrēda clade prius cōcurrere, quam consociarentur.

Iuppiter

Iuppiter aeterna gentes in pace futuras?
Aeneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus,[a]
Excipit in latus, & qua fata celerrima, crudo[b]
Transadigit costas, & crates pectoris ense.
Turnus[c] *equo deiectum Amycũ,*[d] *fratreq. Diorẽ*[e]
Congressus pedes, hunc uenientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit: curruq.[f] *abscissa duorum*
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille Talon, Tanainq.[g] *neci, fortemq. Cethegum*
Tres uno congressu, & maestum[h] *mittit Onyten,*
Nomen Echionium,[i] *matrisq. genus Peridiae.*
Hic fratres[k] *Lycia missos, & Apollinis agris,*
Et iuuenem exosum nequidquam bella Menoetem[l]

a *Al. Morantem. ut uno cũ uulnere confectum ostendat.* P.
b *Al. Crudum ensem. cum ea lectione conuenit alter, - crudũ per costas exigit ensem.*
c Homer. *Il.* 50.
d *Asiaticũ nomen, ab Amyco Bebryciorum rege, a Polluce interempto.* e *Illum forsan intelligit, quẽ adnumerauit in quinto cursorib.* f *Subaudita praepositione, a, uel pro, currui: per apocopen.* g *Ab amne Scythiae, discriminatore Asiae, & Europae.* h *natura tristẽ, & seuerum.* S. i *Thebanum, ab Echione, Cadmi comite, qui illi in Thebis condendis adfuit. A parentib.* K *Etsi de sortib. & oraculis, quae per sortes uariis rationib. fieri solebant, in quarto dĩctum sit: hoc loco tamẽ leui brachio illud iterum perstringendum est, in Lycia, Myra ciuitatẽ fuisse, ubi Apollinis tẽplum cũ uetusto oraculo, ut Pataris, uisebatur. Vnde poeta in 4. Lycias sortes dixit Apollineas: Italiam Lyciae iussere capessere sortes. Et nunc fratres e Lycia profectos, ex Apollinis agris uenisse dicit, propter Myra, & Patara, eius regionis urbes, Apollinis sortibus celebres, tum toto orbe. Plin. l. 32. c. 2. Nã in Lyciae Myris, fonte Apollinis, quem diuum appellant, ter fistula euocati ueniunt ad augurium. Eius quoque meminit Aelianus, et Epicharmus Martialis ait: Cãpis diues Apollo sic Myrinis.* Homer. *Il.* 4. εὔχεο δ' ἀπόλλωνι, *&c. Id est: Voue Apollini Lycio, te mactaturum illi eximiam* H*ecatombẽ ex bidentib. ubi domum in urbẽ Zeleã redieris. Quo loco interpres exponens uocẽ,* λυκηγενέι, *qui colitur, quiq. in Lycia natus est, inquit: Etenim Latona, cum Iunonis zelotypiã uterum gestãs fugeret, aiunt eã abusse in Lyciã, & ibi latitasse, peperisseq. Apollinẽ.* Hort. l *Personae descriptio, a patria, studio, fortuna sua, & parentum.*

Arcada:

Arcada: piscosae cui circum flumina Lernae [a]
Ars fuerat, pauperq. domus, nec nota potentum
Munera;[b] conductaq. pater tellure serebat.
Ac, uelut[c] immissi diuersis partibus ignes[d]
Arentem in siluam, & uirgulta sonantia lauro:
Aut [e] ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitū spumosi amnes, & in aequora currūt,
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo
Aeneas, Turnusq. ruunt per proelia; nunc, nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia uinci
Pectora: nunc totis in uulnera uiribus itur.
Murranū hic, [f] atauos, & auorū antiqua sonantē
Nomina, per regesq. actum genus omne Latinos,
Praecipitem scopulo, atque ingentis turbine saxi
Excutit, effunditq. solo. hunc lora, & iuga subter
Prouoluere rotae: crebro super ungula pulsu
Incita, nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hilo, animisq. immane frementi
Occurrit, telumq. aurata ad tempora torquet.
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te Graium fortissime Cretcu [g]

a Lerna fuit Straboni l. 8. lacus, agro Arginorum Micenaeorumq. communis, in quem cū undiq. sordes & purgamēta quarumlibet rerum congererentur, uulgo in paroemiam abyt, Lerna malorum. Alij Lernam in Argolica fuisse aiunt locū, in quē cū sordes omne genus cōÿcerentur, nebulas noxias & pestilentes sōitas inde exoriri, quibus inficiebatur aer. Hort. b Obsequia, quae pauperes diuitib. loco munerū soluūt. c Duabus cōparationib. caedē utrimq. editā uelut ob oculos ponit. d Sic apud Hom Il. l. 17. duorū Aiacū impetus incēdio comparatur. Itē apud eundē lib. 11. Aiax Telamonius torrēti cōfertur. Vtrāq. aūt cōparationē cōiunxit hic poeta, quēadmodū & supra l. 2. e Ho. Il. l. 4. f Ab insolenti iactatione imaginum maiorum suorum, cum in proelio nihil ostentationes habeant ponderis, sed uiuida praesens uirtus in dextra & pectore. g Etiam fortissimi quiq. in bello cadūt, quos sua uirtus, & armorum fiducia saepenumero fallit. Variata orationis figura auersione, uenustatem habet, & gratiā: cum uicissim idem tenor odium & molestiam afferat.

Eripuit

Eripuit Turno: nec dij texere Cupentum,[a]
Aenea ueniente, sui: dedit obuia ferro
Pectora: nec misero clypei mora profuit aerei.
Te quoque Laurentes uiderunt Aeole campi
Oppetere, & late[b] terram consternere tergo.
Occidis,[c] Argiuae quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum euersor Achilles.
Hic tibi mortis erāt metae:[d] domus alta[e] sub Ida,
Lyrnessi[f] domus alta, solo Laurente sepulcrum.
Totae adeo conuersae acies, omnesq. Latini,
Omnes Dardanidae: Mnestheus, acerq. Serestus,
Et Messapus equum domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumq. phalanx, Euandriq. Arcadis alae,
Pro se quisque[g] uiri, summa nituntur opum ui.[h]
Nec mora, nec requies. uasto certamine tendunt.
Hic mentem[i] Aeneae genitrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbiq.[i] aduerteret agmen
Ocius, & subita turbaret clade Latinos.
Ille, ut uestig ans diuersa per agmina Turnum,

a Adeóne religioni quidē in ea rabie plusquā bellua, ne dicam Tartarea, parcitur, ut ne numen ipsum quidē tutum esset a belli furijs, si praesens adesset humanis oculis cōspicuū. Cupenti nomen e lingua Sabinorum tractum est: apud quos sacerdotes Cupenti dicebātur, teste Seruio.

b Aliud ex alio ostenditur, uidelicet corporis magnitudo. c A minori exaggerato: siue, quod hic fatale esset, eum mori. d Mors, quae meta est. Sic Hom. θανάτοιο τελευτὴ. e A patria, ubi uitam acceperit; rursum ubi amiserit, pathos. f Pamphyliae opidū est, & insula extra Hellespontum. Aduersa Sigaeo litori adiacet Tenedus, Leucophrys dicta: & Phoenice, & Lyrnesus. Bello Troiano Achilles in Thebanos copias duxit: qui urbe capta Eetionē, patrē Andromaches, cū omnib. liberis eius, interfecit. Inde, urbe euersa, Lyrnesum adortus fuit: quā depopulatus diripuit, & opimam praedam inde abduxit. Ex qua cōi Graecorum suffragio illi Briseis puella data fuit. g Attius in Meleagro: Gaudent, currunt, celebrant, herbā cōferunt, donant, tenent, Pro se quisq. cum corona clarum cōstat caput. h Imitatus est Ennianum illud in l. 4. Ann. Romani scalis summa nituntur opum ui. & lib. 16. Reges per regnum statuasq. sepulcraq. quiescunt, Aedificant nomen, summa nituntur opum ui. i Consilium & uoluntatem contra urbem.

Huc,

Huc, atque huc acies [a] circumtulit, adspicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam. [b]
Continuo pugnae accendit maioris imago;
Mnesthea, Sergestumq. uocat, fortemq. Serestum,
Ductores: tumulumq. capit: quo cetera Teucrum
Concurrit legio: nec scuta, aut spicula densi
Deponunt: celso medius stans aggere fatur:
Ne [c] qua meis esto dictis mora: Iuppiter hac stat: [d]
Neu quis ob inceptum subitum [e] mihi segnior ito.
Vrbem hodie, caussam [f] belli, regna ipsa Latini,
Ni frenum accipere, & uicti parere fatentur,
Eruam: & aequa solo fumantia culmina ponam.
Scilicet exspectem, [g] libeat dum proelia Turno
Nostra pati? rursusq. uelit concurrere uictus?
Hoc caput, ô ciues, haec belli summa nefandi.
Ferte faces propere, foedusq. reposcite flammis. [h]
Dixerat; atq. animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, [i] densaq. ad muros mole feruntur.
Scalae improuiso, [k] subitusq. apparuit ignis.
Discurrunt alij ad portas, primosq. trucidant:
Ferrum alij torquent, [l] & obumbrãt aethera telis.
Ipse inter primos dextram sub moenia tendit

a oculo r. b quae debuit poenas luere propter foedus abruptum. c Ho. Il. 16 d Pro nobis est relligio, quã laeserunt Rutuli. S. Hic est modus, haec uia imponendi fatis finẽ. Sc. Verba sunt Ennij l. 7. teste Macr. lib. 6. cap. 1. Ideo autem Iouem a se stare dicit, quoniã foedus, inuocato Iouis numine, sancitum hostes uiolauerũt, eoq. periurio Iouem iratum habebant. e Repentinum imperium nullam nobis afferat moram. f ob Lauiniam, Latini filiam. g Ab iniquo. h id est, flammas foederis innouemus urbis incendio. nam Reposcite, est, reuocate, ut ait Seruius. i Colligunt se certatim in cuneos ad inuadendos muros. Principium ad catastrophen, hoc est, ad tragicae rei funestissimum exitum, ut Amata, capta urbe, suspendiõ pereat: & Turnus, extrema necessitate compulsus, singulari certamine cum Troiano congrediatur, ac cadat. K Seruat consuetum non solum ordinem in urbis expugnatione, uerum etiam ceu penicillo ea depingit, quae intra muros in tali trepidatione communiter accidere solent. l Hyperbole.

Aeneas,

Aeneas, [a] *magnaq. incusat uoce Latinum:*
Testaturq. deos, iterum se ad proelia cogi: [b]
Bis iam Italos hostes, [c] *haec altera* [d] *foedera rūpi.*
Exoritur trepidos inter discordia [e] *ciues.*
Vrbem alij reserare iubent, & pandere portas
Dardanidis, ipsumq. trahunt [f] *in moenia regem.*
Arma ferunt alij, & pergunt defendere muros.
Inclusas [g] *ut cum latebroso in pumice* [h] *pastor*
Vestigauit apes, fumoq. impleuit amaro:
Illae intus trepidae rerum per cerea castra [i]
Discurrunt, magnisq. acuunt stridoribus iras:
Voluitur ater [k] *odor tectis: tum murmure caeco* [l]
Intus saxa sonant: uacuas it fumus ad auras:
Accidit haec [m] *fessis etiam fortuna Latinis:*
Quae totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis [n] *uenientem prospicit hostem,*

a *Ne non decorum ubique in Aenea seruetur, hoc est, ut pium etiam in hostem eum inducat, etiā in oppugnatione, fingit eum excusantem necessitatem facti: auertitq. culpā ī Latinum, quippe qui bis iam foedus religiose ictum uiolarit. Hort.* b *non sponte, sed propter laesa numina.* c *Hostes fieri. S.*
d *Duo enim foedera Aeneas cum Latino pepigerat, alterum per Ilioneum legationis principem, alterum per se ipsum occasione singularis certaminis, quorum utrumque uiolatum fuit a Latinis.*
e *Quemadmodum in tali re fieri solet: ut supra partim Turnum exsecrabantur, partim eius factionem sequebantur.*
f *pro, trahere uolunt: ut uideat urbis discrimen.* g *A comparatione apta, ducta a natura apum, quae fumo a pastorib. e cauernis petrarum per expugnationis speciem exturbantur.* h *Saxo montis latebroso, & cauo: Miosis.*
i *Leuida translatio, ab homine ad apes, per similitudinem.*
K *respexit ad colorem fumi. nam in odore color non est.*
l *clausae apes.* m *Applicatio.* n *Intendit calamitatem morte reginae. Sed praemittit caussarum enumerationem, quibus ī re desperata ad laqueum perpulsa fuit. Estq. gradatio a minimis ad summa. Primum, uidet hostem uenientem: plus est, incessi muros: atrocius est, incendium in urbem torqueri: sed atrocissimum, nusquam apparere Turnum, cuius accessu hostes muris arceantur. Hort.*

Incendi [a] *muros, ignes ad tecta uolare,*
Nusquã acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnae iuuenem in certamine credit
Exstinctum, & subito mentem turbata dolore
Se caussam clamat, [b] *crimenq. caputq. malorum:*
Multaq. per maestum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miserae postquã accepere Latinae,
Filia prima [c] *manu flauos* [d] *Lauinia crines,*
Et roseas laniata genas; tum cetera circum
Turba furit: resonant late plangoribus aedes.
Hinc totam infelix [e] *uulgatur fama per urbem:*
Demittunt mentes: [f] *it scissa ueste Latinus,*
Coniugis attonitus fatis, urbisq. ruina,
Canitiem [g] *immundo* [h] *perfusam puluere turpans:*
Multaq. se incusat, qui non acceperit ante
Dardanium Aenean, generumq. adsciuerit ultro.
Interea [i] *extremo bellator in aequore Turnus*
Palantes sequitur paucos, iam segnior, atque
Iam minus atq. minus successu laetus equorum.

a *Carpen. legit, Incessi; quod & Seruius agnoscit, pro Inuadi. Potest tamen etiam legi, Incendi. Olim enim ex cõtextis trabibus, luto, calce, & lapidibus uestitis, muri fiebant: quorũ usus plurimus fuit in Gallia, teste Caesare lib. 7. Bell. Gall. Virg. alibi: Regibus incessit magno discordia motu.*

b *Conscientia mille testes. Post factum iam accepto malo, incipit sapere regina.* c *Motus e morte reginae in urbe secuti amplificatio. Primum a filia ad matres, postremo ad Latinum regem luctus publicus dimanat.*

d *Antiqua lectio, Floreos, habuit, id est florulentos, pulchros, & est sermo Ennianus S. Erit autem synizesis.* e *nunciat enim res infelices.* f *Despondent animum, Desperant. ut contra, Spes erigit mentes.* g *Pathos ab habitu, & aetate senili.*

h *Duo hi uersus, ultima tantum utriusq. dictione immutata, repetiti sunt ex praecedendi lib. In quibusdam tamen codicibus scriptis non leguntur, ut in Carp.* i *Dum haec circa urbem geruntur, Turnus sororis ludibrio in paucis sequendis occupatur; nec tamen fremitus urbe excitatus, eum fallere potuit.*

Attulit

Attulit[a] *hunc illi caecis terroribus aura*
Commistum clamorem;[b] *arrectasq.*[c] *impulit aures*
Confusae sonus urbis, & illaetabile murmur.
Hei mihi,[d] *quid tanto turbantur moenia luctu?*
Quis ue ruit tantus diuersa clamor ab urbe?
Sic ait, adductisq. amens[e] *subsistit habenis.*
Atq. huic, in faciem soror ut conuersa Metisci
Aurigae, currumque, & equos, & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, sequamur[f]
Troiugenas; qua prima uiam uictoria pandit.
Sunt alij, qui tecta manu defendere possunt.
Ingruit Aeneas Italis, & proelia miscet:
Et nos saeua manu mittamus funera Teucris:
Nec numero inferior, pugnae nec honore recedes.[g]
Turnus ad haec:
O soror, & dudum agnoui, cum prima per artem
Foedera turbasti, teq. haec in bella dedisti[k]*:*
Et[h] *nunc nequidquam fallis dea. sed quis Olympo*
Demissam[i] *tantos uoluit te ferre labores?*
An fratris miseri letum ut crudele uideres?
Nam quid ago? aut quae iã spõdet fortuna salutẽ?
Vidi oculos ante ipse meos[l] *me uoce uocantem*
Murranum, quo non superat[l] *mihi carior alter,*

a Quia naturale est, ut, a qua parte uẽtus flat, inde clamor audiatur.

b Aeschrologia, ὦσιν ἐςῶσιν. Prouerbialiter usurpatur in eos, qui aui de auscultãt quae dicuntur, aut quid dicendũ sit. Sumptã putãt a quibusdã animãtibus, qui, quoties audiunt aliquid eminus, aures surrigunt. Cerui auribus arrectis acerrimi sũt auditus. rursum demissis auribus, illis nihil surdius. Hort. c *ex oppugnatione, & morte reginae.* d *Admirantis, obstupescentisq. uerba Turni, ad clamorem ad aures eius delatum.* f *consilij egens, inops, Vel, consternatus.* g *Iuturnae oratio, qua fratrem iniecta uictoriae spe ab urbis defensione, & Aeneae congressu dehortatur.* h *Nec pauciores interimes, nec minor te, quam Aenean gloria comitabitur.* i *Homer. Il. 61.* K *Pathos a circumstãtijs. Vide Macr. lib. 4. cap. 2.* l *Propinqua translatio, ab oculis ad aures: pro, audiui praesens Aut citra tropum simpliciter accipiamus. Ab omine instantis fati.* m *Superstes est, uel uiuit.*

Oppetere ingentem, atq. ingenti uulnere uictum.
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Vfens
Adspiceret: [a] Teucri potiuntur corpore, & armis.
Excindi ne domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam? [b]
Terga dabo? [c] & Turnũ fugiẽtẽ haec terra uidebit?
Vsque adeo ne mori miserũ est? [d] uos o mihi [e] manes
Este boni; quoniam superis auersa uoluntas.
Sancta ad uos anima, atq. istius inscia [f] culpae, [g]
Descendã, magnorũ haud umquã indignus auorũ. [h]
Vix ea fatus erat: medios uolat ecce per hostes
Vectus equo spumante Sages, [i] aduersa sagitta
Saucius ora: ruitq. implorans nomine Turnum,
[k] Turne, in te [l] suprema salus: miserere tuorum.
Fulminat Aeneas armis, summasq. minatur
Deiecturum arces Italum, excidioq. daturum.
Iamq. faces ad tecta uolant: in te ora Latini,
In te oculos referunt: mussat [m] rex ipse Latinus,
Quos generos uocet, aut quae sese ad foedera flectat.

a Q.d. Fortasse uiueret; nisi ideo noluisset occumbere, ne nos uictos uideret. S.
b Respicit ad haec uerba Drancis lib. 11. dum Troia tentat castra, fugae fidẽs.
c A turpi. Obiecerat enim Drances, quod fugae tantum fideret, nec solus cum solo cõgredi auderet.
d Q.d. Nõ est miserum mori. Haec quaestio erudite a Cicerone disputatur in Quaestionibus Tusculanis. e Pathos ab auersione, ad inferorum manes, cum superos uideat in omnibus suis rebus sibi aduersari. Statuit omnino, in rebus desperatis pugnando mori. f Nulla post secundum pedem fit synaloepha, nisi ĩ quincto pede malis legere, Nescia: quam lectionem etiã Macr. uidetur agnoscere lib. 3. c. 3. modo emendata sint exemplaria.
g fugae. h Constructio Graeca, id est, quã habet ἀνάξιος, quae signif. indignum. i Nuncius, urbẽ undique oppugnari, ut ea occasione in suum exitium trahatur. K Homer. Il. 123. l Verba sane trepide nunciantis, periclitari urbem cum exaggeratione. m Id est, dubitat: Vel, tacite fert, & uocem prae animi aegritudine absorbet. Graeci μύζειν, dicunt, quae uox est loqui formidantium: a particula, μυ, Ne my quidem dixit, & οὐδὲ γρὺ τὸ παράπαν.

Praeterea regina, tui fidiſſima, dextra
Occidit ipſa ſua, [a] *lucemq. exterrita fugit.*
Soli pro portis Meßapus, & acer Atinas
Suſtentant aciem: circum hos utrimque phalanges
Stant denſae, ſtrictisq. ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine uerſas.
Obſtupuit uaria [b] *confuſus imagine rerum*
Turnus, & obtutu tacito ſtetit: aeſtuat ingens [c]
Imo in corde pudor, miſtoq. inſania luctu,
Et furijs agitatus amor, & conſcia uirtus.
Vt primũ dſcußae umbrae, [d] *& lux reddita menti*
Ardentes oculorum orbes ad moenia torſit (eſt:
Turbidus, eq. rotis [e] *magnam reſpexit ad urbem.*
Ecce autem flammis inter tabulata uolutus
Ad caelum undabat [f] *uortex, turrimq. tenebat,*
Turrim, [g] *compactis trabibus quam eduxerat ipſe,*
Subdideratq. rotas, [h] *pontesq. inſtrauerat altos.*
Iam iam fata ſoror ſuperant, abſiſte morari:
Quo deus, & quo dura uocat fortuna, ſequamur.
Stat [i] *conferre manũ Aeneae: ſtat, quidquid acerbi*
Morte pati: nec me indecorẽ germana uidebis (eſt,
Amplius: hunc oro ſine me furere ante furorem. [k]
Dixit, & e curru [l] *ſaltum dedit ocius aruis:*

a *Pathos a modo: de quo Macr. lib. 4. c. 4.* b *Hemiſtichium hoc cum duobus ſequentibus uerſibus eſt etiam in lib. 10.* c *multiplici nuncio. S. Vel potius, Obſtupuit confuſus uarijs rebus, quas ſibi ante oculos ponit.* d *Hac allegoria Turnũ ad nunciantis uerba obſtupuiſſe, ac plane amẽtem, attonitumq. fuiſſe: & mox collectis conſiliorum rationibus rediſſe ad ſe ſignificat. Nox, & caligo, pro triſtitia, & animi exſternatione: uiciſſim lux pro laetitia, praeſenti, & ſubita felicitate.* e *curru. A parte totum. Paullo poſt, – & e curru ſaltum dedit.* f *Incendium ſe effudit: in utroque translatio ducta eſt ab aqua ad ignem.* g *A deſcriptione turris, quae conflagrauit, cuius conſpectu ardet opidanis laborantibus ferre auxilium.* h *quo poſſet ad ea loca trahi, quibus inſtaret hoſtis. Ser.* i *certum mihi eſt, decreui.* K *Furere furorẽ, Pleonaſmus eſt, ut Viuere uitam.* l *Magnus uerborum impetus, & praecipitantia pedum in re ancipiti, ac uehementia Turni.*

a Graui cõparatione non solum uim, uiolentiamq. Turni exornat dilatandae narrationis gratia, uerũ etiam hyperbolice amplificat, quantum dicendo ualet. Homer. Il. lib. 13.
b pars montis.
c Diserte Improbus: nam studio reddidit Homericum epitheton, ἀναιδὲς. ἀναιδέος αἴχματα πέτρης: hoc est, ubi retinacula improbi saxi graui pluuia perruperit. de Hectore persequẽte Graecos ad naues usque.

Perq. hostes, per tela ruit, maestamq. sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac, ueluti [a] montis saxum de uertice praeceps,
Cum ruit auulsum uento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis soluit sublapsa uetustas,
Fertur in abruptum magno mons [b] improbus [c] actũ, [d]
Exsultatq. solo, siluas, armenta, uirosq.
Inuoluens secum; disiecta per agmina Turnus
Sic [e] urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, stridentq. hastilibus aurae:
Significatq. manu, & magno simul incipit ore:
Parcite [f] iam Rutuli, & uos tela inhibete Latini:
Quaecumque est fortuna, mea est: me uerius [g] unũ
Pro uobis foedus luere, & decernere ferro.
Discessere omnes medij, spatiumq. dedere.
At pater Aeneas, audito nomine Turni,
Deserit, & muros, & summas deserit arces;
Praecipitatq. [h] moras omnes; opera omnia rumpit,
Laetitia exsultans: horrendumq. intonat armis,
Quantus Athon, [i] aut quãtus Eryx, [k] aut ipse [l] coru
Cum fremit ilicibus quantus, gaudetq. niuali (scis
Vertice se attollens pater Apenninus [m] ad auras.
Iam uero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Conuertere [n] oculos Itali, quiq. alta tenebant
Moenia, quique imos pulsabant ariete muros:

d impulsu. S. e Homer. Il. 123. f Hom. Il. 30. 74. g Iustius. Sic Horatius, Verum est, pro, Iustum est, uel, Par est. h celeritate superat omnes moras. i Magnitudinem animi, & uires Aeneae, superlationibus amplificat, ne quid sublimitati rei, & ponderi desit. Athos quidam legunt, cuius ultima producitur, quia per ω, scribitur. K Mons in Sicilia est, ab Eryce in eo sepulto nomen sortitus. l Aut quantus ipse pater Apenn. cum fremit cũ fremit cor. il. m Intersecat Italiam mediam in longum. n Hom. Il 74.

Armaq.

Armaq. depoſuere humeris. ſtupet ipſe Latinus,
Ingentes, genitos diuerſis partibus [a] orbis
Inter ſe coiiſſe uiros, & decernere [b] ferro.
Atque illi, ut uacuo patuerunt aequore campi,
Procurſu rapido coniectis eminus haſtis,
Inuadunt Martem [c] clypeis, atque aere ſonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros enſibus ictus
Congeminant: [d] fors, [e] & uirtus miſcentur in unũ.
Ac, uelut [f] ingenti Syla, [g] ſummo ue Taburno [h]
Cum duo conuerſis inimica in proelia tauri
Frontibus incurrunt, pauidi ceſſere magiſtri,
Stat pecus omne metu mutũ, [i] muſſantq. [k] iuuẽcae:
Quis pecori imperitet, quem tot armenta ſequãtur:
Illi inter ſeſe multa ui uulnera miſcent,
Cornuaq. obnixi infigunt, & ſanguine largo
Colla, armosq. lauant: gemitu nemus oẽ remugit: [l]
Haud aliter Tros Aeneas, & Daunius heros
Concurrunt clypeis: ingens fragor aethera complet.
Iuppiter [m] ipſe duas aequato examine [n] lances
Suſtinet, & fata imponit diuerſa duorum:
Quem damnet [o] labor, & quo uergat pondere letũ.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto

a A loco, & natali. b antiquã lectionem ait Seruius fuiſſe, Cernere. c Incipiunt pugnare. Scal. d Praepoſitio auget ſonũ, & duos deſignat. Scal. e caſus in Turno, uirtus in Aenea. f comparatione mirũ in modum ferociam utriuſque ducis in congreſſu auget. g Syla, mõte Bruttiorũ, qui hodieq. nomẽ retinet. Pier. Vibius Sequeſter nemus Bruttiorum, eſſe duit. Seruius uero, Lucaniae, hoc eſt, extremae Italiae. Eiuſdem mentionem fecerunt Salluſtius in hiſtoria, & Cicero in Bruto, inquiens: Cũ in ſilua Sila facta caedes eßet, notiq. homines interfecti. Hunc locum primus ex lib. ſcr. reſtituit Fabricius. h Monte Apuliae, oleae feraciſſimo. i Mutus metu. pro, exanimi, dixit ẽt lib. 9. Ita Ouid. 2. de Remedio: ſubito muta dolore fuit. K Verbũ factitiũ modo abſonũ a boum uoce, ut apud Ariſtoph. eſt uerſus ex μυμυ. Scal. l Remota metaphora a bobus ad nemus, echo reddens ad taurorũ idẽtidem geminatum mugitum. m Ho. Il. l. 22. n Italice, Lenguella, dicitur. o Liberet. ut, Dãnabis tu quoque uotis. S. Quidam exp. Qui damnetur labore, & duro labori addictus ſit.

Alte sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit. exclamant Troes, trepidiq. Latini:
Arrectaeq.[a] *amborum acies. at perfidus ensis*
Frangitur,[b] *in medioq. ardentem deserit ictu,*
Ni fuga subsidio subeat. fugit ocior[c] *Euro,*
Vt capulum ignotum, dextramq. adspexit inermem.
Fama est, praecipitem, cum prima in proelia iunctos
Conscendebat equos, patrio, mucrone[d] *relicto,*
Dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci.
Idq diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit.[e] *postquā arma dei*[f] *ad Vulcania*[h] *uetū est,*
Mortalis[h] *mucro, glacies ceu futilis, ictu*
Dissiluit: fulua resplendent fragmina arena.
Ergo amens diuersa fuga[i] *petit aequora Turnus:*
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Vndique enim densa Teucri inclusere corona:
Atq. hinc uasta palus, hinc ardua moenia cingunt.
Nec minus Aeneas (quāquam, tardante sagitta,[k]
Interdum genua impediunt, cursumq. recusant[l]*)*
Insequitur, trepidiq. pedem pede[m] *feruidus urget:*
Inclusum ueluti[n] *si quando flumine nactus*
Ceruum, aut puniceae septum formidine pennae[o]
Venator cursu canis, & latratibus instat:

a *In spem, metumq. utrimque.*
b *Ex Iliad. lib. 3. ubi similiter Menelai gladius frangitur.*
c *Hyperbole per cōparationē: de qua uide Quinctil. lib. 8. c. 6.*
d *Paterno ense. nam Dauni fuerat gladius l IX.*
e *Sat fuit, ac ualuit in caedendis Teucris fugientibus.*
f *Aeneae.*
g *a Vulcano fabricata.*
h *Fragilis ensis, manibus humanis factus. Ab artif. mortali fabricatus. Sic uersic. 797. Mortali uulnere, quidam exp. A mortali illato.*
i *Homer. in Iliad. 241.*
K *Vulnere ex sagitta illato.*
l *Inepta sunt ad currendum. Scal.*
m *Collusio uocum, qua indicat Aenean pedibus suis pedes Turni trepidantis, ob amissum ensem, cursu acriter insequi.*
n *Cōparatio paene ad uerbum ex Apollonij Argonaut. translata.*
o *De linea, quae uario plumarum nexu discolor, terret apros, lupos, ursos: sed potissimum ceruos. Sic & alibi. Turn.*

Ille

Ille autem inſidijs, & ripa territus [a] alta,
Mille fugit, refugitq. uias: at uiuidus umber
Haeret hians, iam iamq. tenet, ſimilisq. tenenti [b]
Increpuit malis, morſuq. eluſus inani eſt.
Tum uero exoritur clamor, ripaeque, lacusq.
Reſponſant [c] circa, & caelum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnes,
Nomine quemq. uocans: notumq. efflagitat enſem.
Aeneas mortem contra, praeſensq. minatur
Exitium, ſi quiſquam adeat: terretq. trementes,
Exciſurum urbem minitans; & ſaucius inſtat.
Quinque orbes explent curſu, totidemq. retexunt
Huc, illuc. nec enim leuia, aut ludicra petuntur
Praemia: ſed Turni de uita, & ſanguine certant.
Forte ſacer [b] Fauni folijs oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim uenerabile [e] lignum:
Seruati ex undis [f] ubi figere dona ſolebant
Laurenti diuo, & uotas [g] ſuſpendere ueſtes.
Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine [h] ſacrum
Suſtulerant, puro ut poſſent concurrere campo.
Hic haſta Aeneae ſtabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, [i] & lenta in radice tenebat.
Incubuit, uoluitq. manu conuellere ferrum
Dardanides, teloq. ſequi, quem prendere curſu
Non poterat. tum uero amens formidine Turnus,

a quo modo, inſidijs? quia uidet inſtrumentum ad terrendas beſtias factum.

b Locum hunc feliciſſime aemulatus eſt Ouid. lib. 1. Metam. in fabula Daphnes: ubi ſimili utitur comparatione.

c per ſimilitudinem, ob redditum ad clamorē ſonum.

d Deſcribit oleaſtrum ab uſu, & relligione. Sacer eſt Fauno. Hic quondam lucus fuerat in agro Laurentum cum oraculo, qui Fauno dedicatus erat: ex quo relictus oleaſter, a Troianis per errorem exciſus conciderat.

e ob antiquitatem. f Qui fracta naui incolumes in litus eiecti fuerāt. g id eſt, uoto promiſſas. Alias male legitur, Notas. Ser. h ſine intuitu religionis. i Fixam Seruius iungit cum ſeq. Plenum eſt (inquit) quam radix fixam tenebat. Apud Don. legimus, & fixam, & mollem.

Faune precor miserere, inquit, tuq. optima [a] ferrum
Terra tene; colui uestros si semper honores,
Quos contra Aeneadae bello fecere profanos. [b]
Dixit: opemq. dei non cassa [c] in uota uocauit.
Namq. diu luctans, lentoq. in stirpe moratus,
Viribus haud ullis ualuit discludere morsus
Roboris Aeneas. dum nititur acer, & instat,
Rursus in [d] aurigae faciem mutata Metisci
Procurrit, fratriq. ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci nymphae indignata licere,
Accessit, telumq. alta ab radice reuellit.
Olli [e] sublimes, armis, animisq. refecti, [f]
Hic gladio fidens, hic acer & arduus hasta,
Insistunt contra, certamine Martis anheli.
Iunonem interea [g] rex omnipotentis [h] Olympi
Alloquitur, fulua pugnas de nube [i] tuentem.
Quae iam finis erit, coniux? quid denique restat?
Indigetem [k] Aenean scis ipsa, [l] & scire fateris,
Deberi caelo, fatisq. ad sidera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
Mortalin' [m] decuit uiolari uulnere diuum? [n]
Aut ensem (quid enim sine te Iuturna ualeret?)
Ereptum reddi Turno, & uim crescere uictis?
Desine iam tandem, [o] precibusq. inflectere nostris:

a Pathos ex sermone cõuerso ad rẽ inanimatã.
b Profanũ quid ..catur, explicat Macr. lib. & c. 3. ex sententia Trebatij, ubi hunc locum citat.
c Quae nõ caret efficacia. Scal.
d Iuturna, assumpta Metisci aurigae imagine, fratri ensem suppeditat.
e Antithesis.
f Quod antea armorũ inopia animi utriusq. torperẽt. S.

g Transitio ad consultationem deorum, de fatis duorum principum.
h Vide, num Omnipotentis, legendum sit. i Docte, De nube: nam aeri praesidet. K Aenean a morte Iouem Indigetem appellatum fuisse, auctor est Liuius lib. 1. l A sua ipsius confessione, ut id, quod obijciat, nequeat infitiari. m Al. Mortalem, & Diuum, quod Iuturna, cum dea esset, Aenean adhuc mortalem uulnerauerat. n Subaudi, futurum. o Epilogus a benigna admonitione, ut ab incepto desistat: & admiscet affectus blandos, ut ferocem alioqui animum permolliat.

Nec te tantus edat [a] tacitam dolor: & mihi curae
Saepe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est. terris agitare, [b] uel undis
Troianos potuisti, [c] infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miscere hymenaeos:
Vlterius tentare ueto. Sic Iuppiter orsus:
Sic dea submisso contra Saturnia uultu.
Ista quidem [d] quia nota mihi tua magne uoluntas
Iuppiter, & Turnum, & terras inuita reliqui.
Nec tu me aeria solam nunc sede uideres
Digna, indigna pati: [e] sed flammis cincta sub ipsa
Starem acie, traherêq. inimica in proelia Teucros.
Iuturnam misero (fateor) succurrere fratri
Suasi, & pro uita maiora audere probaui,
Non ut tela tamen, [f] non ut contenderet arcum:
Adiuro [g] Stygij caput implacabile fontis:
Vna superstitio superis quae reddita diuis,
Et nunc cedo equidem, pugnasq. exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, [h] pro maiestate tuorum: [i]
Cum iam connubijs pacem felicibus (esto)
Component, cum iam leges, & foedera iungent,
Ne uetus indigenas [k] nomen mutare Latinos,

a Ita dictũ, ut, Est mollis flamma medullas. Sal.
b Coacervatione malorum, quibus infestarit Troianos, concitat pathos.
c permittẽtibus fatis: quasi dicat, iam non potes: uincunt enim fata.
d Non ita se expurgat quidem Iuno, ut etiam obiecta confiteatur partim; partim in posterum fatis, & Iouis uoluntati se obtẽperaturam promittat.
e Quidlibet pati prouerbialiter.
f Hinc intelligi potest, auctorem uulneris Aeneae fuisse Iuturnam.
g confirmat suã cõfessionẽ maximo superorum diuorum iuramento. Homer. Iliad. lib. 15.
h Ab obtestatione, quã extenuat, ut id, quod petat, Iuppiter negare nõ possit.
i respexit ad Saturnũ, qui in Italia quãdoq. regnauerat.
K Quod hic Virg. uidetur asserere, Latij indigenas ante Aeneae aduentum Latinos fuisse appellatos, pugnat nõnihil cũ Liuij sentẽtia lib 1. ab Vrb. ubi Latium ad Aeneae usque aduẽtum Aborigines incoluisse affirmat: qui postea Troianis commissi, uno nomine Latini fuerunt appellati. Vide Macr. lib 3. c. 8.

Neu

Neu Troas fieri iubeas, Teucrosq. uocari,
Aut uocem mutare uiros, aut uertere uestes.
Sit Latium, sint Albani per saecula reges:
Sit Romana potens Itala uirtute propago: [a]
Occidit, occideritq. sinas cum nomine Troia.
Olli subridens hominum, rerumq. repertor: [b]
Es germana Iouis, Saturniq. altera proles: [c]
Irarum tantos uoluis sub pectore fluctus. [d]
Verum age, & inceptum frustra submitte [e] furorẽ.
Do quod uis, [f] & me uictusque, uolensq. remitto.
Sermonem Ausonij patrium, moresq. tenebunt:
Vtq. est, nomen erit, commisti corpore tantum
Subsident [g] Teucri: morem, ritusq. sacrorum
Adijciam, [h] faciamq. omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, [i] Ausonio maestũ quod sãguine surget.
Supra homines, supra ire deos pietate uidebis: [k]
Nec gens ulla tuos aeque celebrabit honores.
Annuit his Iuno, & mentem laetata retorsit.
Interea excedit caelo, nubemq. reliquit,
His actis, aliud genitor secum ipse uolutat.
Iuturnamq. parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminae pestes, [l] cognomine Dirae,

a Troiani Italorũ nomen accipiant, ut Ro. de Italis, non de Troianis ui deãtur progeniti. Ser.
b Ellipsis. Subauditur enim uerbũ, uicissim respondit.
c Vocandi casus sunt: estq. beneuolẽtiae captatio a generis dignitate.
d Alij cum interrogatione.
e demitte.
f Concedit blande Iunoni, quod alioqui sua sponte donaturus esset, ut gratiam ineat.
g Remanebunt. Latebunt, Latinorum scilicet multitudine. Ser.
h Amplificatio laudum posterorum Aeneae, & Latinorum, a pietate, cum in omnes deos, tum in Iunonem: & religione.
i Per reges Albanos, Romanosque.
K Romanos intelligit, quos constat Sacrorum Iunonis religiosissimos fuisse cultores. Quin etiam Scipio Aemilianus tertio bello Punico simulacrum Iunonis sollemnibus quibusdam carminib. euocatum, Carthagine Romam aduxit.
l A descriptione furiarum dilatatio narrationis. Has autem describit a parentibus, natali, habitu, sede, in qua cubant, & earũ proprijs operibus, officijs, siue effectibus.

Quas,

Quas, & tartaream Nox intempesta Megaeram
Vno, eodemq. tulit partu, paribusq. reuinxit
Serpentum spiris, uentosasq. addidit alas.
Hae Iouis ad solium, saeuiq. in limine regis
Apparent,[a] acuuntq. metum mortalibus aegris,
SI quando letum horrificum, morbosq. deum rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demittit ab aethere summo
Iuppiter, inq. omen Iuturnae occurrere [b] iussit.
Illa uolat, celeriq. ad terram turbine fertur.
Non secus, ac [c] neruo per nubem impulsa sagitta,
Armatam saeui partus quam felle ueneni
Parthus,[d] siue Cydon,[e] telum immedicabile, torsit,
Stridens, & celeres incognita transilit umbras.
Talis [e] se sata Nocte [f] tulit, terrasq. petiuit.
Postquam acies uidet Iliacas, atq. agmina Turni:
Alitis in paruae [g] subito collecta figuram,
Quae quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras.
Hanc uersa in faciem, Turni se pestis ad ora
Fertque, refertq. sonans, clypeumq. [h] euerberat alis.
Illi membra nouus soluit formidine torpor,
Arrectaeq. [i] horrore comae, [k] et nox faucib. haesit.
At, procul ut Dirae stridorem agnouit, & alas,
Infelix crines scindit Iuturna solutos,

a praesto sunt ad obsequiũ, unde Apparitores dicti. Ser.
b Vt Iuturnae omẽ fraternae mortis efficeret.
c Hyperbolica comparatione amplificat uelocitatẽ furiae, et quidem decore, spectans earum naturam, & effectus.
d Quod ei gẽti, ut Cretensib. mos patrius sit, in bello arcubus uti. Sed Parthis, fugiendo trans humeros in insequẽtes fugientibus similes retorquere, peculiare fuit. e Cretensis. At lib. 10. proprium nomen priore longa. Dum sequeris Clytium infelix noua gaudia Cydon. f Taliter collecta: ex nimia scilicet furiae magnitudine. S.
g Periphrasis furiae. h noctuae. nam bubo maior est. S.
i Idem uersus lib. 4. legitur.
K A signis timoris, ex oblato prodigio.

Vnguibus ora [a] soror [b] foedans, & pectora pugnis.
Quid nunc te[c] tua, Turne, potest germana iuuare?
Aut quid iam miserae[d] superat mihi? qua tibi lucē
Arte morer? tali n'possum me opponere monstro? [e]
Iam iam linquo acies: ne me terrete timentem
Obscenae uolucres. [f] alarum uerbera nosco,
Letalemq. sonum: nec fallunt iussa superba
Magnanimi Iouis. haec pro uirginitate[g] reponit?
Quo uitam dedit[h] aeternam? cur mortis adépta est
Condicio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, & misero fratri comes ire per umbras.
Immortalis[i] ego? haudquidquam mihi dulce meorū
Te sine, frater, erit. o quae satis ima dehiscat
Terra mihi, manesq. deam demittat ad imos? [k]
Tantum effata, caput glauco contexit [l] amictu,
Multa gemens, & se fluuio dea condidit alto.
Aeneas instat contra, [m] telumq. coruscat
Ingens arboreum, [n] & saeuo sic pectore fatur:
Quae nūc deinde mora est? aut quid iā, Turne, retra
Nō cursu, saeuis certādū est cominus armis. (ctas?
Verte omnes te te in facies, & contrahe [o] quidquid
Siue animis, siue arte uales: opta ardua pennis
Astra sequi, [p] clausumq. caua te condere terra.

a Idem uersus numeris mutatis lib. 11.
b Iuturna: Pathos a gestibus.
c Pathetica querella de rebus fratris desperatis, cui iam amplius nihil opis adferre potest.
d Al. durae, id est, immiti. S.
e Augurio ex Iouis uoluntate uenienti.
f Inuidiose dixit, ut de plur. cū unica esset.
g Ab indigno.
h A finali caussa coarguit Iouis beneficium sibi nihil prodesse, cum fratrem leto subtrahere non detur. i In quibusdā uetustis exēplaribus est, Iā mortalis ego haud &c. id est, si iā essem mortalis, possem mea morte tāto dolori finē imponere. Donatus, & post Ego, & post Meorū, interrogationē collocat. K Indignum hoc. l A signo doloris, ac tristitiae siue maestitiae. m Ad singulare ducum certamen, omissis deorum consilijs, redit: & primum quidem refert quantis uiribus Aeneas Rutulum oppugnarit, nihil amplificationis praetermittens. n Aeneas ingens coruscat telum arboreum. Ser. ne sint duo epitheta. o collige. p Ab impossibili.

Ille

Ille caput quaßans: Non me tua feruida terrent
Dicta ferox:[a] dij me terrent,[b] & Iuppiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum ingens: cãpo qui forte iacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret aruis.
Vix illud lecti bis sex ceruice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida[c] torquebat in hostem,
Altior insurgens, & cursu concitus heros.
Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentem ue manu, saxumq. immane mouentem:
Genua[d] labant, gelidus concreuit frigore sanguis.
Tum lapis ipse uiri, uacuum per inane uolutus,
Nec spatium euasit totum, nec pertulit ictum.[e]
Ac, uelut in somnis,[f] oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequidquam auidos extendere cursus
Velle uidemur, & in medijs conatibus aegri
Succidimus; non lingua ualet, non corpore[g] notae
Sufficiunt uires, nec uox, aut uerba sequuntur:
Sic Turno, quacumque uiam uirtute petiuit,
Successum dea dira negat. tum pectore sensus
Vertuntur uarij. Rutulos adspectat, & urbem:
Cunctaturq. metu, telumq. instare tremiscit:
Nec quo se eripiat, nec qua ui tendat in hostem,
Nec currus usquam uidet, aurigamq. sororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam[h] oculis, & corpore toto

a Ferox uult Seruius iũgi cũ Hostis: atq. ita includenda essent parẽthesi, quae sunt interiecta. Sed dura esset haec traiectio.
b Transfert formidinis culpã in deos auctores.
c Festina, uel re uera trepida: quia seq Sed neq. uir.
d Proceleusmaticus pro dactylo in prima sede, quod genus uersus ἀκεφάλους uocant Grammatici.
e Euacuatus est impetus ipsius, spatio lõgiore. Ita Ser. qui dist. post Euasit.
f Cõparatio uerissima de somnio.
g Antiptosis; pro, Corpori: ut Haeret pede pes; pro, Pedi. Nisi malis intelligi praepositionem: ut sit sensus: Vires non sufficiunt in corpore.
h Quidã Fort. exp. Forte oblatã opportunitatem. Alij intel. Collimasse. Ser. exp. Oculis eligit locum ad feriẽdum, quem fort. destinauerat uulneri.

Eminus

Eminus intorquet. murali concita numquam[a]
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine[b] tanti
Dissultant crepitus. uolat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasq. recludit
Loricae, & clypei extremos septemplicis orbes
Per medium[c] stridens transit femur. incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusq. remugit
Mons circum, & uocem late nemora alta remittũt.
Ille humilis, supplexq. oculos, dextãq precantem
Protendens, Equidẽ merui, nec deprecor, inquit:
Vtere sorte tua.[d] miseri te si qua parentis
Tangere cura potest, oro: fuit & tibi[e] talis
Anchises genitor: Dauni miserere senectae:
Et me, seu corpus spoliatum lumine mauis,
Redde meis.[f] uicisti, & uictum tendere palmas
Ausonij uidere. tua est Lauinia coniux;[g]
Vlterius ne tende odijs. Stetit acer in armis
Aeneas uoluens oculos, dextramq. repressit.
Et iam iamq. magis cunctantem flectere sermo
Coeperat, infelix[h] humero cum apparuit alto[i]
Balteus,[k] & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri: uictum quem uulnere Turnus
Strauerat, atq. humeris inimicũ[l] insigne gerebat.

a Comparationes hyperbolicae tres congestae ui resimpetũq. Aeneae mirum in modum amplificant: & plurimũ loco huic ornatus afferunt & perspicuitatis. b pro, tonitru, sine quo numquã est fulmen. S. c Al. Lor. clypeique extr. s.o. Et med. idq. rectius. d interfice hostem tuũ, in quem sors tua tibi dat potestatem. e Pathos a similitudine passionis. Macr. l.4.cap.ult. f Me redde meis, aut saltem meum corpus sepeliendum, ubi interfeceris. g certaminis caussa. h quia mortem attulit Turno, infelicitatis scilicet caussa existens. i Fabricius ait oẽs libros ueteres, Ingẽs habere, hãcq. lectionẽ eos mutasse, qui bina uni nomini epitheta adiũgi uitiosum existimãt. Hoc tamẽ in decẽ uersibus poetã fecisse, annotauit alicubi Seruius. Fabricius in Bucolicis unum, unũ in Georgicis, octo in Aeneide obseruauit. K Balteus est militare cingulũ. Liu. l. 9. ub V.C. Auratae uaginae, aurata baltea illis erãt. l Pallantis hostis sui bello a se interfecti spolia.

Ille oculis postquam saeui monumenta doloris,
Exsuuiasq. hausit,[a] furiis accensus & ira
Terribilis: Tu ne hinc[b] spolijs indute meorum
Eripiare[c] mihi? Pallas te hoc uulnere, Pallas[d]
Immolat,[e] & poenam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum aduerso sub pectore condit
Feruidus. ast illi soluuntur frigore membra:
Vitaq. cum gemitu[f] fugit indignata[g] sub umbras.

a [illegible] 4. Hauria hunc oculis ignem crude lis ab alto.

b Quidam legũt, Terribilis: ne tu spolijs ind. &c. Alij, pro Hinc, habent Hic.

c Alij, Eripere: auctoritate codicum uetustorum. Nec desunt alteri parti sua exemplaria, quib. hanc lectionem asserimus.

d Proprij nominis repetitio, indignantis Aeneae speciem habet.

e Ad suae mortis & rupti foederis ultionem, te, tamquam hostiam, immolat Pallas amicus meus, Euandri filius. f Hom. in Il. 22. 245. ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων πταμένη ἀιδώς δὲ βεβήκει Ὢν πότμον γοάουσα, λιπῦσ' ἀδροτῆτα καὶ ἥβην. Quo respexisse Q. Smyrnaeum lib. 1. existimat doctissimus simul ac ingeniosissimus uir Ful. Vrsin. cum sic canit: ψυχὴ δὲ ἐμίγη πολυάεσιν ἄυραις. g Vel, quia supplicis preces ab Aenea non audiebantur; uel; quia regno simul cum uita spoliatũ in se, certo cognoscebat. Superiori lib. post uers. 830. in morte Camillae hunc eundem uersum posuit. ob annotat Ser. hanc uocem Indignata, moriendi difficultatem in iuuenili corpore indicare; quod non nego, sed nimis uulgatum esse existimo, quam ut Virgilij hoc loco sententiae conueniat. Videtur enim mihi poeta (ut aliquid dicam, & alios deinde audiam) peculiarem aliquem in Turno affectũ significare uoluisse. Hoc fortassis, quod supra ex Pompon. Laeto, monui, sc. mortem deprecanti & supplici non fuisse parcitum; quod uictis omnib. supplicib. concedi solere sciebat. Ideoq. dicit i Vitaq. cum gemitu fugit indignata sub umbras.

FINIS.

948

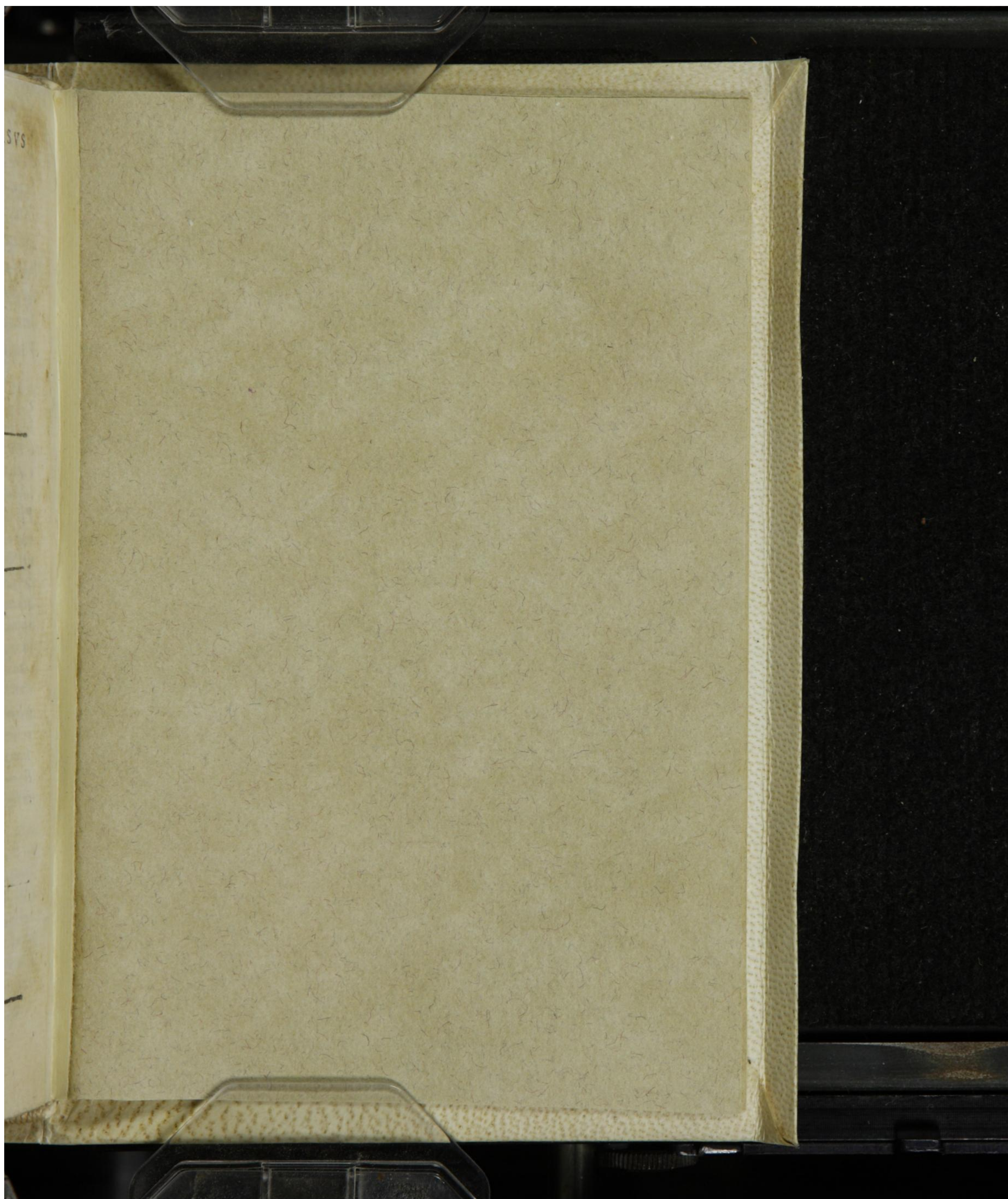
2

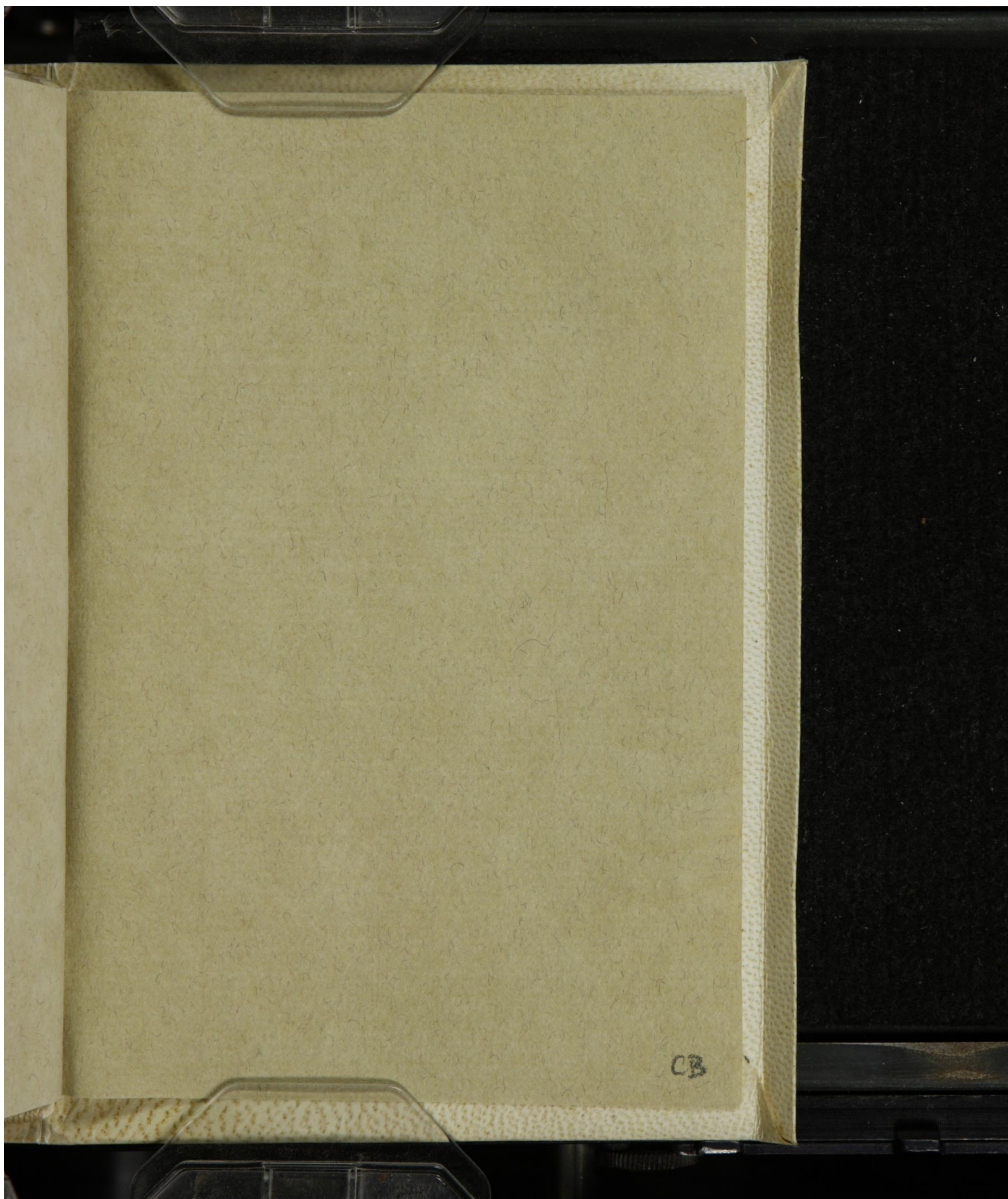
ECLOGAE	I	84
	II	73
	III	112
	IV	63
	V	9
	VI	87
	VII	70
	IIX	109
	IX	67
	X	77
		832.

GEORGICA	I	514
	II	542
	III	466
	IV	656
		2178.

AENEIS	I	760
	II	794
	III	808
	IV	704
	V	871
	VI	901
	VII	14
	IIX	731
	IX	818
	X	908
	XI	905
	XII	75
		9765.

ECLOGAE	832
GEORGICA	2178
AENEIS	9765
	12775.

CB

